

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ACADEMIC NOTES

Серія:
Педагогічні науки

Series:
Pedagogical Sciences

Випуск 207 (2022)
Edition 207 (2022)

Кропивницький – 2022
Kropyvnytskyi – 2022

УДК 378
Н 34

DOI випуску: 10.36550/2415-7988-2022-1-207

Н 34 Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022. Випуск 207. 420 с.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2020 = 77.92

Рецензенти: **Олексюк О. М.,** доктор педагогічних наук, професор.
Кучай О. В., доктор педагогічних наук, професор.

«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» (галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка), згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, публікаціям присвоюється ідентифікатор цифрового об'єкта DOI.

Редколегія:

Головний редактор:

Філоненко О. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Члени редакційної колегії:

Галета Я. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Давидович Н. – професор, університетський центр Самарія, Аріель, Ізраїль

Жатан Є. – професор Гданського університету, Польща

Калініченко Н. А. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Клім-Клімашевська А. – доктор педагогічних наук, професор Природничо-гуманітарного університету в Седльцах, Республіка Польща

Костікова І. І. – доктор педагогічних наук, професор Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

Лещенко Г. А. – доктор педагогічних наук, професор Льотної академії Національного авіаційного університету

Остенда О. – професор технологічного університету, Катовіца, Польща

Радул О. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Растрігіна А. М. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Рацул О. А. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Рябовол Л. Т. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Савченко Н. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Савченко Л. О. – доктор педагогічних наук, професор Криворізького державного педагогічного університету

Садовий М. І. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Друкується за рішенням вченої ради Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (спецвипуск)
(протокол № 5 від 31.10.2022 року)

Статті подано в авторській редакції

© Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022

UDK 378
A 34

DOI issue: 10.36550/2415-7988-2022-1-207

A 34 **Academic notes.** Series: Pedagogical Sciences. Kropyvnytskyi: Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, 2022. Edition 207. 420 p.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2020 = 77.92

Reviewers: **Oleksyuk O. M.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.
Kuchai O. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.

«Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences» is included into the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, **category «B»** (field of knowledge: Education / Pedagogy), Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of 02.07.2020.

The collection is registered in the international catalogues of periodicals and database Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, publications are assigned a DOI digital object ID.

Editorial Board:

Academic editor:

Filonenko O. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Editorial Board:

Haleta Y. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Davidovitch N. – Professor, Ariel University Center of Samaria, Israel

Szatan E. – Professor University of Gdansk, Poland

Kalinichenko N. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Klim-Klimashevskaya A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Natural-humanitarian University of Siedlce, Republic of Poland

Kostikova I. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda

Leshchenko H. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Flight Academy of the National Aviation University

Ostenda O. – Professor of University of Technology, Katowice

Radul O. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Rastrygina A. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Ratsul O. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Ryabovol L. T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Savchenko N. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Savchenko L. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University

Sadovyi M. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Published by the resolution of the Academic Council of the
Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian
State Pedagogical University
(Protocol № 5 from 31.10.2022)

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State Pedagogical University, 2022

ЗМІСТ

<i>ГАЛЕТА Ярослав Володимирович</i> <i>ВІРТУАЛІЗАЦІЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ЗАСОБИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ</i>	<i>14</i>
<i>ЗОРОЧКІНА Тетяна Сергіївна, ЧИЧУК Антоніна Петрівна, РОКОСОВИК Наталія Василівна</i> <i>ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО</i> <i>ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ</i> <i>ПРОСТОРИ</i>	<i>18</i>
<i>КОМАР Ольга Анатоліївна</i> <i>ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО</i> <i>ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....</i>	<i>22</i>
<i>ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна,</i> <i>БОСІЙ Олександр Михайлович</i> <i>ПАРУБОЧІ ТА ДІВОЧІ ГРОМАДИ ЯК ШЛЯХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ</i> <i>МОЛОДІ (XIX – ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХ СТОЛІТТЯ)</i>	<i>28</i>
<i>ПАНЧЕНКО Володимир Анатолійович, ПІКА Ігор Васильович</i> <i>ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ – ШЛЯХ ДО ЗБІЛЬШЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ</i> <i>ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ.....</i>	<i>33</i>
<i>ПАСІЧНИК Наталія Олексіївна, РІЖНЯК Ренат Ярославович</i> <i>РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ШКІЛЬНИХ ЗАДАЧ З ЕКОНОМІКИ ТА МАТЕМАТИКИ:</i> <i>ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД.....</i>	<i>37</i>
<i>ПРИМА Раїса Миколаївна, ПРИМА Дмитро Анатолійович, РОСЛАВЕЦЬ Руслана Миколаївна</i> <i>ПРОБЛЕМА АКсіОЛОГІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ</i> <i>ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В НАУКОВИХ СТУДІЯХ</i>	<i>43</i>
<i>РАДУЛ Ольга Сергіївна, РАДУЛ Валерій Вікторович</i> <i>МЕТОДИ НАВЧАННЯ В СЕРЕДНЬОВІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ ЄВРОПИ</i>	<i>47</i>
<i>САВЧЕНКО Лариса Олексіївна, САФ'ЯН Карина Юріївна, КОВАЛЕНКО Ірина Володимирівна</i> <i>ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ</i> <i>МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ</i>	<i>53</i>
<i>САВЧЕНКО Наталія Сергіївна</i> <i>РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ З СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ</i> <i>У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ</i>	<i>58</i>
<i>ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна, БАЙДАК Наталія Володимирівна</i> <i>ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТІ</i>	<i>64</i>
<i>АБУВАТФА Самі, АЛІЄВ Руфат Бахтіярович, ШАПОВАЛОВА Анна Сергіївна</i> <i>ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ</i> <i>ПІД ЧАС СКЛАДАННЯ СТАТИСТИЧНИХ ЗВІТІВ ТА ЇХ АНАЛІЗУ</i>	<i>71</i>
<i>АРКУШИНА Ганна Феліксівна, НАЙДЬОНОВА Галина Георгіївна</i> <i>ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ</i> <i>ПРИ ВИВЧЕННІ БІОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....</i>	<i>75</i>
<i>БАБЕНКО Тетяна Василівна, БАБЕНКО Андрій Леонідович</i> <i>СТУДОЦЕНТРОВАНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ</i> <i>ЯК УМОВА РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ.....</i>	<i>79</i>
<i>БАРАНЮК Ірина Григорівна</i> <i>ВАСИЛЬ СУХОМЛІНСЬКИЙ ПРО МИСТЕЦТВО СЛОВА ВЧИТЕЛЯ ТА</i> <i>ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....</i>	<i>83</i>
<i>БАРДАДИМ Олег Валерійович</i> <i>КЛАСИФІКАЦІЯ ОСВІТНІХ ВЕБРЕСУРСІВ.....</i>	<i>89</i>
<i>БЕРЕЗЮК Дмитро Іванович</i> <i>УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ</i> <i>ДО ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....</i>	<i>99</i>

<i>БОЙКО Любов Михайлівна</i> <i>ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ</i> <i>ПРИ НАВЧАННІ ОНЛАЙН.....</i>	104
<i>БОРОВЕЦЬ Олена Віталіївна</i> <i>ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ:</i> <i>ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ.....</i>	109
<i>ВАСЮТИНСЬКА Єлена Артурівна</i> <i>СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ РІЗНИХ ТИПІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ</i> <i>ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКІЙ</i> <i>У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....</i>	113
<i>ГАБЕЛКО Олена Миколаївна</i> <i>ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ</i> <i>У РІЗНОРІВНЕВИХ ГРУПАХ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....</i>	118
<i>ДОБРОВОЛЬСЬКА Руфіна Олегівна</i> <i>МУЗИЧНА ТЕРАПІЯ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ КРАЇН ЄВРОПИ ТА США.....</i>	122
<i>ДОЛГОПОЛ Олена Олександрівна, КІР'ЯНОВА Олена Василівна</i> <i>ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ</i> <i>ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ.....</i>	128
<i>ДУБІНКА Микола Михайлович</i> <i>ПОЗИЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ НА ПРОБЛЕМУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ</i> <i>ЯК ВАЖЛИВОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....</i>	132
<i>ЗАБІЯКА Ірина Миколаївна</i> <i>СУЧАСНА СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ:</i> <i>ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ.....</i>	137
<i>ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна, БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна</i> <i>ФОРМУВАННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ</i> <i>ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....</i>	142
<i>ЗАГУРА Федір Іванович</i> <i>ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ФОРМ ТА МОДЕЛЕЙ</i> <i>ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИКЛАДАЧІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ</i> <i>У БАГАТОГАЛУЗЕВИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....</i>	147
<i>КАМІНСЬКА Олена Ігорівна, ТУЛЮЛЮК Катерина Василівна, СЛУХЕНСЬКА Руслана Василівна</i> <i>СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ПОКРАЩЕННЯ</i> <i>ЛЕКСИЧНОГО РІВНЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....</i>	151
<i>КАПІТАН Тетяна Анатоліївна</i> <i>СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ</i> <i>В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЦИФРОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ.....</i>	156
<i>КОЗЛЕНКО Володимир Григорович</i> <i>ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ПРОЕКТНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА.....</i>	159
<i>КОРОЛЬ Світлана Володимирівна</i> <i>ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ</i> <i>ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ</i> <i>НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....</i>	163
<i>КОРОТКЕВИЧ Ксенія Єгорівна</i> <i>МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ УМІНЬ НАВЧАЛЬНОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ</i> <i>МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ХОРЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....</i>	167
<i>КОШЛЯК Михайло Анатолійович</i> <i>ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ</i> <i>(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТОЛІТТЯ).....</i>	171
<i>КУЛІКОВА Світлана Вікторівна</i> <i>АРТ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....</i>	175
<i>КУРКІНА Сніжана Віталіївна, ЖУРАВЛЬОВ Віталій Максимович</i> <i>СТАРТАПИ В ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ: СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ ДОСВІД.....</i>	180

ЛЕЛЕКА Тетяна Олександрівна НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ДІДЖЕТАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	185
ЛЕЩЕНКО Геннадій Анатолійович, ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	189
ЛИСЕНКО Людмила Олександрівна ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОДУКТИВНИХ МОВНИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ ІЗ ПРОСУНУТИМ РІВНЕМ	194
ЛІПАТОВА Марина Валентинівна, ЩЕРБИНА Світлана Володимирівна ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ІНОФОНІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	197
ЛОГВІНОВА Ярослава Олексіївна ВИКОРИСТАННЯ ФІТНЕС-ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	201
ЛОМАКІНА Лариса Володимирівна, ГУРАЛЬ Оксана Ігорівна, ДИЧКА Наталія Іванівна ЗАСТОСУВАННЯ ІКТ У СУЧАСНИХ УМОВАХ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ	206
ЛЯШЕНКО Ольга Дмитрівна ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ-ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ ДОСВІДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В УНІВЕРСИТЕТІ	212
ЛЯШЕНКО Ростислав Олександрович РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ.....	217
МАГДЮК Ольга Вікторівна, РОГУЛЬСЬКА Оксана Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ МОБІЛЬНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩОЇ ОСОБИСТОЇ ЯКОСТІ СТУДЕНТІВ.....	221
МАСЛОВА Наталія Миколаївна, МИРЗА-СІДЕНКО Валентина Миколаївна, ГЕЛЕВБА Ольга Федорівна ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ.....	225
МАТВЕСВА Наталія Олексіївна ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПРОСТОРОВОГО ОРІЄНТУВАННЯ У ПЕРШОКЛАСНИКІВ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗАСОБАМИ ГРИ	231
МАХНОВЕЦЬ Володимир Григорович ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАВОВИХОВНОЇ РОБОТИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА	235
МИХАЙЛИШЕН Олександр Володимирович, ЛУЧЕНКО Олена Володимирівна, ПАХОЛЬЧАК Євгенія Сергіївна ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ХОРЕОГРАФІЇ.....	238
МУРОВАНА Ірина Володимирівна СТИЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ТАНЦЮ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ТАНЦЮ»	243
НЕБОРАК Катерина Олександрівна РОЗВИТОК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	247
ОПАРІН Дмитро Володимирович, ШЕВЧЕНКО Олександр Анатолійович МОДЕЛЬ ГРОМАДСЬКОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ГУРТКАХ ГУМАНІТАРНОГО НАПРЯМУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	252
ОСТАПІЙОВСЬКА Ірина Ігорівна, ОСТАПІЙОВСЬКИЙ Ігор Євгенович ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	256

<i>ПОЛІЩУК Наталія Миколаївна</i> <i>ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ</i> <i>СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДИ У ПРОЦЕСІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....</i>	260
<i>ПОТАПЧУК Тетяна Володимирівна, КИРСТА Наталія Романівна, ПУКАС Іванна Леонідівна</i> <i>ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ</i> <i>З СІМ'ЯМИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ</i>	266
<i>ПУЛЯК Ольга Василівна, ТКАЧУК Андрій Іванович</i> <i>ПРІОРИТЕТИ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ПЕРША ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА</i> <i>В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ» НА ЗАНЯТТЯХ З ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ,</i> <i>БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ.....</i>	271
<i>РАБЕЦЬКА Надія Леонідівна</i> <i>КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ</i> <i>СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ</i>	276
<i>РАДІОНОВА Олена Леонідівна</i> <i>РІВНІ ТА КРИТЕРІЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО</i> <i>ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ</i>	279
<i>РАЗВОВА Марина Валеріївна</i> <i>ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ДО</i> <i>ФОРМУВАННЯ ХОРЕОГРАФІЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ</i>	283
<i>РОССОМАХА Олена Ігорівна, ПІЗІНЦАЛІ Людмила Вікторівна, АЛЕКСАНДРОВСЬКА Надія Ігорівна</i> <i>АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО ФОРМАТУ НАВЧАННЯ</i> <i>ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ВЗАЄМОЗАМІННІСТЬ, СТАНДАРТИЗАЦІЯ</i> <i>І ТЕХНІЧНІ ВИМІРЮВАННЯ» ЗА ДОПОМОГОЮ GOOGLE FORMS</i>	288
<i>САВІНА Інна Олександрівна</i> <i>ЗНАЧИМІСТЬ І СТРУКТУРА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ (ФАХОВОЇ)</i> <i>КОМПЕТЕНТНОСТІ У СЛУХАЧІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ</i> <i>ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МЕТОДОМ «КОМАНДНОГО НАВЧАННЯ»</i>	296
<i>САРКІСЯН Тетяна Олегівна</i> <i>ФОРМУВАННЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО</i> <i>ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ</i>	300
<i>СИВОКОНЬ Юрій Михайлович, ПЕЧЕНЕНКО Максим Валерійович</i> <i>ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ</i> <i>ВИКЛАДАННЯ КЛАСИЧНОГО ТАНЦЮ.....</i>	304
<i>СПІНУЛ Ігор Васильович, СПІНУЛ Олена Миколаївна</i> <i>ОСОБЛИВОСТІ ЕСТЕТИЧНО-ЦІНІСНОГО СПРИЙНЯТТЯ</i> <i>СУЧАСНОГО СПОРТИВНОГО БАЛЬНОГО ТАНЦЮ</i>	309
<i>СТРИЖАКОВ Артем Олегович</i> <i>ЦІЛІСНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....</i>	314
<i>СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО Олена Володимирівна</i> <i>ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ</i> <i>ДО МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ.....</i>	319
<i>ТОМАШЕВСЬКА Ірина Петрівна</i> <i>СУЧАСНІ МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ</i>	323
<i>ТУРЯНИЦЯ Василь Васильович</i> <i>КАТЕГОРІЯ ОСВІТИ ЯК КАТЕГОРІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ</i> <i>ТА СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ.....</i>	327
<i>ТЮТЮННИК Марія Григорівна</i> <i>КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНOSTІ ХУДОЖНЬО-КОМУНІКАТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ</i> <i>МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....</i>	330
<i>ФЕДОТОВА Світлана Олександрівна</i> <i>МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА УЧНІВ</i> <i>ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ.....</i>	334

ХОДУНОВА Вікторія Леонідівна ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	338
ХОМЕНКО Людмила Миколаївна, БЕЗЛЮДНА Наталія Валентинівна АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОСВІДУ ВИКЛАДАННЯ МАТЕРІАЛОЗНАВСТВА ШВЕЙНОГО ВИРОБНИЦТВА НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	342
ЧУМАЧЕНКО Марія Миколаївна СУЧАСНІ МЕТОДИ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ.....	347
ШАМАНСЬКА Олена Ігорівна ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХІ СТ.	350
ШАПОВАЛ Неля Василівна, КАРИЧКОВСЬКИЙ Василь Дмитрович ОСВІТНІЙ МОНІТОРИНГ – ІНФОРМАЦІЙНА ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	354
ШАФАРЧУК Тетяна Георгіївна ЕТАПИ РОБОТИ НАД ЯКІСТЮ ТЕМБРОВОГО ЗВУЧАННЯ ВОКАЛЬНОГО АНСАМБЛЯ.....	359
ШЕВЕЛЬ Борис Олександрович ФЕНОМЕН ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	364
ШЕВЦОВА Олена Борисівна СПІВ-ТВОРЧИСТЬ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ.....	368
ШЛЯХТИЧ Роман Петрович, ВОЛКОВА Марина Миколаївна ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ В ПРАЦЯХ ПРОПАГАНДИСТІВ ОУН(Б) ПОВОЄННОГО ЧАСУ.....	371
ШОВШ Катерина Степанівна, БІДА Олена Анатоліївна, МАРГІТИЧ Агнета Іванівна ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	376
ШУНКОВ Василь Сергійович НАВЧАННЯ І ВИКЛАДАННЯ НА ОСНОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ПІДГОТОВЦІ ФАРАМАЦЕВТІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ.....	380
ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна ВПРОВАДЖЕННЯ ОЗДОРОВЧОГО ФІТНЕСУ В СИСТЕМУ ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	385
РИЖОВА Анна Олегівна УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В ЗАКЛАДІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....	390
ЄМЧУК Тетяна Володимирівна, ЗАЯЧУК Мирослав Дмитрович ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ГЕОГРАФІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ.....	394
БОНДАР Тамара Іванівна, ПИНЗЕНИК Олена Мафтеївна ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ В НОРВЕГІЇ.....	401
ПЕРЦОВ Олександр Володимирович СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ НА ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКІЙ У 1859–1886 РР.....	406
ТОКАР Любов Петрівна РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	412
ГРИНЬОВА Юлія Іванівна, БУРЛАК Марина Леонідівна, КЕРПАТЕНКО Юлія Вікторівна ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ.....	415

CONTENTS

<i>HALETA Yaroslav Volodymyrovich</i> <i>VIRTUALIZATION AND SOCIALIZATION AS MEANS OF PERSONALITY DEVELOPMENT</i>	14
<i>ZOROCHKINA Tetiana Sergiivna, CHYCHUK Antonina Petrovna, ROKOSOVYK Natalia Vasylivna</i> <i>FUTURE TEACHERS TRAINING OF PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS</i> <i>FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES</i> <i>IN THE INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE</i>	18
<i>KOMAR Olha Anatoliyivna</i> <i>THEORETICAL ISSUES OF THE TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS</i> <i>FOR THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THEIR PROFESSIONAL ACTIVITIES</i>	22
<i>OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna, BOSYI Oleksandr Mykhailovych</i> <i>BOYS' AND GIRLS' SOCIETIES AS A WAY OF SOCIALIZATION</i> <i>OF UKRAINIAN RURAL YOUTH (XIX – FIRST QUARTER OF XX CENTURY)</i>	28
<i>PANCHENKO Volodymyr Anatoliyovych, PIKA Ihor Vasyliovych</i> <i>TIME MANAGEMENT IS A WAY TO INCREASE WORK EFFICIENCY EMPLOYEES</i> <i>OF THE EDUCATIONAL ORGANIZATION</i>	33
<i>PASICHNYK Natalia Oleksiivna, RIZHNIAK Renat Yarozslavovycs</i> <i>SOLVING SCHOOL PROBLEMS IN ECONOMICS AND MATHEMATICS:</i> <i>AN INTEGRATIVE APPROACH</i>	37
<i>PRIMA Raisa Mykolayivna, PRIMA Dmytro Anatoliyovych, ROSLAVETS Ruslana Mykolayivna</i> <i>THE PROBLEM OF AXIOLOGIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE</i> <i>PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN SCIENTIFIC STUDIES</i>	43
<i>RADUL Olga Serhiyivna, RADUL Valeriy Viktorovych</i> <i>METHODS OF TEACHING IN THE MEDIEVAL EUROPEAN UNIVERSITIES</i>	47
<i>SAVCHENKO Larysa Oleksiivna, SAFIAN Karyna Yuryivna, KOVALENKO Iryna Volodymyrivna</i> <i>USE OF PROJECT ACTIVITY IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS</i>	53
<i>SAVCHENKO Nataliia Serhiyivna</i> <i>DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL EDUCATION IN UKRAINE FROM THE MIDDLE</i> <i>OF THE 20TH CENTURY IN THE RESEARCH OF NATIONWIDE SCIENTISTS</i>	58
<i>FILONENKO Oksana Volodymyrivna, BAYDAK Nataliya Volodymyrivna</i> <i>PEDAGOGICAL TECHNOLOGY OF VISUALIZATION IN EDUCATION</i>	64
<i>ABUVATFA Sami, ALIIEV Rufat Bakhtiyarovich, SHAPOVALOVA Anna Serhiivna</i> <i>DEVELOPMENT OF SUBJECT COMPETENCES IN MEDICAL STUDENTS DURING</i> <i>COMPILING STATISTICAL REPORTS AND THEIR ANALYSIS</i>	71
<i>ARKUSHINA Hanna Feliksivna, NAIDONOVA Halyna Heorhiivna</i> <i>SOME FEATURES OF DISTANCE EDUCATION OF STUDENTS STUDYING</i> <i>BIOLOGICAL DISCIPLINES</i>	75
<i>BABENKO Tetyana Vasylivna, BABENKO Andrii Leonidovich</i> <i>A STUDENT-CENTERED APPROACH TO THE ORGANIZATION OF</i> <i>THE EDUCATIONAL PROCESS AS A CONDITION FOR THE DEVELOPMENT</i> <i>OF COMPETITIVENESS OF THE FUTURE TEACHER</i>	79
<i>BARANIUK Iryna Hryhorivna</i> <i>VASYL SUKHOMLYNSKY ON THE ART OF THE TEACHER'S SPEECH AND THE PROBLEMS OF</i> <i>MODERN PEDAGOGICAL COMMUNICATION</i>	83
<i>BARDADYM Oleh Valeriyovych</i> <i>CLASSIFICATION OF EDUCATIONAL WEB RESOURCES</i>	89
<i>BEREZIUK Dmytro Ivanovich</i> <i>CONDITIONS OF TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF PEDAGOGICAL COLLEGES</i> <i>FOR THE FORMATION OF THE FUNDAMENTALS OF PHYSICAL EDUCATION</i> <i>OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS</i>	99

<i>BOIKO Liubov Mykhailivna</i> <i>INCREASING STUDENTS' MOTIVATION TO LEARN A FOREIGN LANGUAGE IN ONLINE LEARNING</i>	104
<i>BOROVETS Olena Vitaliyivna</i> <i>ORGANISATION OF EDUCATIONAL SPACE OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL: DIDACTIC ASPECT</i>	109
<i>VASIUTYNSKA Yelena Arturivna</i> <i>THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF DIFFERENT EDUCATIONAL INSTITUTIONS' TYPES FOR NATIONAL MINORITIES IN THE YELISAVETGRAD REGION IN THE SECOND HALF OF THE 19TH - AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY</i>	113
<i>HABELKO Olena Mykolaivna</i> <i>PECULIARITIES OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN MIXED-ABILITY GROUPS OF NON-LINGUISTIC SPECIALITIES</i>	119
<i>DOBROVOLSKA Rufina Olehivna</i> <i>MUSIC THERAPY IN THE SOCIO-CULTURAL SPACE OF EUROPEAN COUNTRIES AND THE USA</i>	122
<i>DOLGOPOL Olena Oleksandrivna, KIRYANOVA Olena Vasylivna</i> <i>FEATURES OF THE ORGANIZATION OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK DURING THE STUDY OF HUMANITIES IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION</i>	128
<i>DUBINKA Mykola Mykhaylovych</i> <i>THE POSITIONS OF DOMESTIC SCIENTISTS ON THE PROBLEM OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION AS AN IMPORTANT STAGE IN THE DEVELOPMENT OF A FUTURE SPECIALIST</i>	132
<i>ZABIJAKA Iryna Mykolaivna</i> <i>MODERN HIGHER EDUCATION SYSTEM IN EUROPEAN COUNTRIES: PROBLEMS AND PROSPECTS</i>	137
<i>ZAVITRENKO Dolores Zhoraiivna, BEREZENKO Natalia Olegovna</i> <i>FORMATION OF GAME ACTIVITIES IN CHILDREN WITH CHARACTERISTICS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT</i>	142
<i>ZAGURA Fedir Ivanovych</i> <i>THE INTEGRATION OF INTERNAL AND EXTERNAL FORMS AND MODELS OF PHYSICAL EDUCATION TEACHERS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT AT MULTIDISCIPLINARY INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION</i>	147
<i>KAMINSKA OLENA IHORIVNA, TULYULYUK KATERYNA VASYLIVNA, SLUKHENSKA RUSLANA VASYLIVNA</i> <i>MODERN METHODOLOGICAL INSTRUMENT FOR IMPROVING THE LEXICAL LEVEL OF THE ENGLISH LANGUAGE</i>	151
<i>KAPITAN Tetiana Anatoliivna</i> <i>SPECIFIC FORMATION OF INDIVIDUAL STYLE IN THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERS OF DIGITAL TECHNOLOGY</i>	156
<i>KOZLENKO Volodymyr Grigorievich</i> <i>CONTENT AND STRUCTURE OF PROJECT CULTURE FUTURE TEACHER</i>	159
<i>KOROL Svitlana Volodymyrivna</i> <i>DIDACTIC POTENTIAL OF AUTHENTIC MATERIALS FOR DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN LANGUAGE CLASSES</i>	163
<i>KOROTKEVYCH Kseniia Yegorivna</i> <i>METHODICAL BASES OF FORMATION OF SKILLS OF EDUCATIONAL SELF – ORGANIZATION OF FUTURE TEACHERS OF CHOREOGRAPHIC DISCIPLINES</i>	167
<i>KOSHLYAK Mykhailo Anatoliyovych</i> <i>PROBLEMS OF PHYSICAL EDUCATION IN THE HISTORY OF PEDAGOGICAL THOUGHT (SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY)</i>	171
<i>KULIKOVA Svitlana Viktorivna</i> <i>ART MANAGEMENT AS A COMPONENT PART OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITY</i>	175

<i>KURKINA Snizhana Vitalievna, ZHURAVLEV Vitaliy Maksimovich</i> <i>STARTUPS IN DISTANCE LEARNING: MODERN GLOBAL EXPERIENCE</i>	180
<i>LELEKA Tetiana Oleksandrivna</i> <i>THE ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN THE CONDITIONS</i> <i>OF THE WORLD GLOBALIZATION AND SOCIETY DIGITALIZATION</i>	185
<i>LESHCHENKO Hennadii Anatoliyovych, ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna</i> <i>MODERN FORMAT OF PHYSICAL EDUCATION FOR STUDENTS OF HIGHER EDUCATION</i> <i>INSTITUTIONS IN DISTANCE REGIME</i>	189
<i>LYSENKO Liudmyla Oleksandrivna</i> <i>ENHANCING AN EFFECTIVE APPROACH OF THE PRODUCTIVE LANGUAGE SKILLS</i> <i>OF ADVANCED STUDENTS</i>	194
<i>LIPATOVA Maryna Valentynivna, SHCHERBYNA Svitlana Volodymyrivna</i> <i>FORMATION OF WRITING SKILLS OF FOREIGN SPEAKERS AT THE INITIAL STAGE</i> <i>OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE</i>	198
<i>LOGVINOVA Yaroslava Oleksiivna</i> <i>THE USE OF FITNESS TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF HEALTH CARE</i> <i>COMPETENCE OF STUDENTS OF THE FACULTY OF PHYSICAL EDUCATION</i>	202
<i>LOMAKINA Larysa Volodymyrivna, HURAL Oksana Ihorivna, DYCHKA Natalia Ivanivna</i> <i>ICT APPLICATION IN MODERN FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF FUTURE ENGINEERS</i> . 207	
<i>LIASHENKO Olga Dmytrivna</i> <i>FORMATION OF STUDENTS-INSTRUMENTALIST EXPERIENCE OF PROFESSIONAL</i> <i>ACTIVITY IN THE PROCESS OF VOCATIONAL TRAINING AT THE UNIVERSITY</i>	212
<i>LIASHENKO Rostyslav Oleksandrovyich</i> <i>DEVELOPMENT OF MOTIVATION OF FUTURE SPECIALIST'S PERSONALITY</i> <i>IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL SELF-ACTUALIZATION</i>	218
<i>MAHDIUK Olha Viktorivna, ROGULSKA Oksana Oleksandrivna</i> <i>CHARACTERISTICS OF MOBILITY AS A PROFESSIONALLY SIGNIFICANT</i> <i>PERSONAL STUDENTS QUALITY</i>	221
<i>MASLOVA Nataliia Mykolaivna, MIRZA-SIDENKO Valentina Mykolaivna, HELEVERA Olha Fedorivna</i> <i>APPLICATION OF TECHNOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING</i> <i>AS A MEANS OF MODERNIZING THE GEOGRAPHY TEACHING PROCESS</i>	225
<i>MATVEIEVA Nataliia Oleksiivna</i> <i>FORMATION OF SPATIAL ORIENTATION SKILLS IN FIRST GRADER STUDENTS</i> <i>WITH SPEECH DISORDERS USING GAMES</i>	231
<i>MAKHNOVETS Volodymyr Hryhorovych</i> <i>PREPARATION OF THE FUTURE TEACHER FOR THE ORGANIZATION</i> <i>OF LEGAL EDUCATIONAL WORK AS A SCIENTIFIC PROBLEM</i>	234
<i>MIKHAILISHEN Olexandr, LUCHENKO Olena, PAKHOLCHAK Eugenia</i> <i>FORMATION OF THE CREATIVE POTENTIAL OF</i> <i>THE FUTURE CHOREOGRAPHY TEACHER</i>	239
<i>MUROVANA Iryna Volodymyrivna</i> <i>STYLIZATION OF UKRAINIAN FOLK DANCE IN THE PROCESS OF STUDYING</i> <i>THE DISCIPLINE «THEORY AND PRACTICE OF UKRAINIAN FOLK DANCE»</i>	243
<i>NEBORAK Kateryna Oleksandrivna</i> <i>DEVELOPMENT OF MORAL AND ETHICAL CULTURE OF FUTURE HISTORY TEACHERS</i> <i>IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION</i>	247
<i>OPARIN Dmytro Volodymyrovych, SHEVCHENKO Oleksandr Anatoliyovych</i> <i>MODEL OF PUBLIC EDUCATION IN HUMANITARIAN GROUPS</i> <i>OF AFTERSCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS</i>	252
<i>OSTAPIOVSKA Iryna Ihorivna, OSTAPIOVSKYI Ihor Yevhenovych</i> <i>USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN EDUCATIONAL ACTIVITIES OF</i> <i>PRIMARY CLASS TEACHER OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL</i>	257

<i>POLISHCHUK Nataliia Mykolayivna</i> <i>PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF HEALTH CARE COMPETENCE OF YOUTH STUDENTS IN THE PROCESS OF VOLUNTEER ACTIVITIES</i>	260
<i>POTAPCHUK Tetyana Volodymyrivna, KIRSTA Nataliya Romanivna, PUKAS Ivanna Leonidovna</i> <i>PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS FOR WORK WITH FAMILIES OF COMBAT PARTICIPANTS</i>	266
<i>PULIAK Olha Vasilivna, TKACHUK Andrij Ivanovych</i> <i>PRIORITIES OF STUDYING THE SUBJECT "PSYCHOLOGICAL FIRST AID IN EMERGENCY SITUATIONS" IN CLASSES ON CIVIL DEFENSE, LIFE SAFETY AND LABOR PROTECTION IN THE INDUSTRY</i>	271
<i>RABETSKA Nadiia Leonidivna</i> <i>COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIO-ECONOMIC SPHERE</i>	276
<i>RADIONOVA Olena Leonidovna</i> <i>LEVELS AND CRITERIA OF READINESS OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL EDUCATION FOR THE FORMATION OF STUDENTS' HEALTH-PRESERVING COMPETENCE</i> .	280
<i>RAZVODOVA Maryna Valeriivna</i> <i>PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE READINESS OF STUDENTS OF TEACHING COLLEGES FOR THE FORMATION OF CHOREOGRAPHIC SKILLS OF PRIVATE SCHOOL STUDENTS</i>	283
<i>ROSSOMAKHA Olena Ihorivna, PIZINTSALI Liudmyla Viktorivna, ALEKSANDROVSKA Nadiia Ihorivna,</i> <i>ANALYSIS OF THE USE OF DISTANCE LEARNING FORMAT IN TEACHING THE DISCIPLINE "INTERCHANGEABILITY, STANDARDIZATION AND TECHNICAL MEASUREMENTS" USING GOOGLE FORMS</i>	288
<i>SAVINA Inna Oleksandrivna</i> <i>SIGNIFICANCE AND STRUCTURE OF THE PROCESS OF FORMATION OF PROFESSIONAL (SPECIALIZED) COMPETENCE IN STUDENTS OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE COURSE OF TRAINING BY THE METHOD OF "TEAM-BASED LEARNING"</i>	296
<i>SARKISIAN Tatyana Olehivna</i> <i>FORMATION OF THE ETHNO-PEDAGOGICAL CULTURE OF THE FUTURE PHILOLOGIST TEACHER IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING</i>	300
<i>SIVOKON Yuriy Mykhailovych, PECHENENKO Maksym Valeriyovych</i> <i>INNOVATIVE TECHNOLOGIES AS A MEANS OF OPTIMIZING THE PROCESS OF TEACHING CLASSICAL DANCE</i>	304
<i>SPINUL Ihor Vasylyovych, SPINUL Helen Mykolaivna</i> <i>FEATURES OF THE AESTHETIC-VALUE PERCEPTION OF MODERN SPORTS BALLROOM DANCE</i>	309
<i>STRYZHAKOV Artem Olehovych</i> <i>INTEGRAL DEVELOPMENT OF THE FUTURE SPECIALIST PERSONALITY</i>	314
<i>STRILETS -BABENKO Olena Volodymyrivna</i> <i>FORMING THE READINESS OF FUTURE SOCIAL WORK TEACHERS FOR INTERPERSONAL INTERACTION</i>	319
<i>TOMASHEVS'KA Iryna Petrivna</i> <i>MODERN MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A HIGHER SCHOOL</i>	323
<i>TURYANITSA Vasyl Vasyliovych</i> <i>CATEGORY OF EDUCATION AS A CATEGORY OF HUMAN LIFE AND SOCIAL BEING</i>	327
<i>TIUTIUNNYK Maria Hryhorivna</i> <i>CRITERIA FOR THE FORMATION OF ARTISTIC AND COMMUNICATIVE READINESS OF THE FUTURE MUSIC TEACHER</i>	330
<i>FEDOTOVA Svitlana Oleksandrivna</i> <i>METHODOLOGICAL TECHNIQUES OF THE EMOTIONAL SPHERE DEVELOPMENT OF THE PRESCHOOLERS AND THE PRIMARY SCHOOL STUDENTS BY MEANS OF LITERARY WORKS</i>	334

<i>KHODUNOVA Victoriia Leonidovna</i> <i>ARTISTIC AND AESTHETIC CULTURE OF THE PEDAGOGICAL EMPLOYEES</i> <i>OF THE PRE-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS</i>	338
<i>KHOMENKO Liudmyla Mykolayivna, BEZLIUDNA Nataliia Valentynivna</i> <i>ANALYSIS OF THE FEATURES OF THE EXPERIENCE OF TEACHING MATERIALS</i> <i>SCIENCE OF THE GARMENT PRODUCTION IN TECHNOLOGY LESSONS</i>	342
<i>CHUMACHENKO Mariia Mykolaivna</i> <i>CONTEMPORARY METHODS OF MATHEMATICAL TRAINING OF FUTURE NAVIGATORS</i>	347
<i>SHAMANSKA Olena Ihorivna</i> <i>FORMATION OF THE CONTENT OF ADULT EDUCATION IN THE UK</i> <i>IN THE SECOND HALF OF THE 20TH - THE FIRST QUARTER OF THE 21ST CENTURY</i>	350
<i>SHAPOVAL Nelya Vasyliyivna, KARYCHKOVSKIY Vasyl Dmytrovych</i> <i>EDUCATIONAL MONITORING IS AN INFORMATION BASIS FOR EFFECTIVE</i> <i>MANAGEMENT OF EXTRACURRICULAR EDUCATION INSTITUTIONS.....</i>	354
<i>SHAFARCHUK Tetyana Georgiivna</i> <i>STAGES OF WORK ON THE QUALITY OF THE TIMBAL SOUND OF THE VOCAL ENSEMBLE .</i>	359
<i>SHEVEL Borys Oleksandrovyh</i> <i>THE PHENOMENON OF THE ECONOMIC COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS</i> <i>OF LABOR EDUCATION AND TECHNOLOGIES: THEORETICAL ASPECT.....</i>	364
<i>SHEVTSOVA Olena Borysivna</i> <i>CO-CREATURE IN THE PROCESS OF MUSICAL AND PERFORMING INTERPRETATION</i> <i>OF AN ARTISTIC IMAGE</i>	368
<i>SHLIAKHTYCH Roman Petrovych, VOLIKOVA Marina Mykolaivna</i> <i>PEDAGOGICAL IDEAS IN THE WORKS OF PROPAGANDISTS OF THE OUN(B)</i> <i>OF THE POST-WAR PERIOD</i>	371
<i>SHOVSH Kateryna Stepanivna, BIDA Olena Anatoliivna, MARGITICS Agneta Ivanivna</i> <i>FEATURES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRESCHOOL</i> <i>EDUCATION SPECIALISTS</i>	377
<i>SHUNKOV Vasyl Sergiyovych</i> <i>RESEARCH-BASED LEARNING AND TEACHING IN PHARMACISTS' TRAINING</i> <i>AT THE UK UNIVERSITIES.....</i>	380
<i>IAZLOVETSKA Oksana Valentynivna</i> <i>INTRODUCTION OF HEALTH FITNESS INTO THE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION</i> <i>OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN</i>	385
<i>RYZHOVA Anna Olegivna</i> <i>ADMINISTRATIVE ACTIVITIES IN AN OUT-OF-SCHOOL EDUCATION INSTITUTION</i> <i>IN TODAY'S CONDITIONS.....</i>	390
<i>YEMCHUK Tetiana Volodymyrivna, ZAIACHUK Myroslav Dmutrovych</i> <i>FEATURES OF THE FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES</i> <i>IN GEOGRAPHY FACULTIES STUDENTS.....</i>	394
<i>BONDAR Tamara Ivanivna, PINZENIK Olena Mafteyivna</i> <i>FEATURES OF NATURAL SCIENCE IN NORWAY.....</i>	401
<i>PERTSOV Oleksandr Volodymyrovych</i> <i>ESTABLISHMENT AND ACTIVITY OF MILITARY INSTITUTIONS IN YELYSAVETHRAD</i> <i>REGION IN 1859–1886.....</i>	406
<i>TOKAR Liubov Petrivna</i> <i>IMPLEMENTATION OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE INCLUSIVE EDUCATIONAL</i> <i>ENVIRONMENT OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS.....</i>	412
<i>HRYNOVA Yuliia Ivanivna, BURLAK Maryna Leonidivna, KERPATENKO Yuliia Viktorivna</i> <i>DESIGN THINKING SKILLS IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES DURING</i> <i>THE FORMATION OF FUTURE MILITARY OFFICERS.....</i>	415

УДК 316.614:004

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-14-17

ГАЛІТА Ярослав Володимирович –

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки, психології та мистецтв

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>

e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

ВІРТУАЛІЗАЦІЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ЗАСОБИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Одним з факторів, що впливають на особистість, є виникнення нових агентів соціалізації, які виявляються у процесі інформаційної взаємодії. Тому дослідження даних чинників впливу на соціалізацію особистості, причин і наслідків змін, яким підлягає особистісна структура, виявляється досить перспективним. Вихідною і фундаментальною передумовою при розгляді проблеми соціалізації є теза про нерозривну взаємодію людини і суспільства. В сучасних умовах віртуальний простір може значно впливати на соціальні процеси, в тому числі, на соціалізацію у просторі сучасного суспільства. У статті досліджено особливості соціалізації особистості в умовах віртуалізації суспільства.

Віртуальність виступає феноменом, який можна інтерпретувати не лише як результат занурення людини в інформаційне поле, але і як артефакт культури, створений під впливом інформації і такий, що відбиває формування нового типу комунікаційної взаємодії.

Встановлено, що поняття «віртуальна ідентичність» і «мережева ідентичність» увійшли до наукового обігу близько двадцяти років тому, проте чіткі дефініції їх досі не вироблені. Як правило, ці терміни використовуються в декількох сенсах: як характеристика приналежності до співтовариства, основна діяльність особистостей, які входять до неї, пов'язана з комп'ютерними технологіями; як синонім багатфакторної, динамічної, мінливої ідентичності; як результат самопрезентації особистості в соціальних мережах, її віртуальний образ, «двійник» або «проект»; як самостійний суб'єкт, альтернативна ідентичність, що діє у віртуальному світі й має відмінні від реальної ідентичності характеристики.

З'ясовано, що віртуалізація соціуму і становлення мережевої культури, з одного боку, ускладнюють, а з іншої – збагачують процес формування персональної ідентичності. Віртуальна реальність створює нові можливості для конструювання ідентичності, розширюючи кількість «інших», з якими взаємодіє людина. Мережева або віртуальна ідентичність не можуть розглядатися як самостійні сутності, як суб'єкти поведінки й діяльності, як альтернативи «реальної» персональної ідентичності. Це лише один з аспектів ідентичності, результат самопрезентації особистості у віртуальному просторі.

Ключові слова: особистість, соціалізація, віртуальний простір, віртуальна реальність, соціальний простір.

HALETA Yaroslav Volodymyrovich –

doctor of pedagogy, professor, dean of the faculty of pedagogy, psychology and arts of Volodymyr Vynnychenko

Central Ukrainian State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>

e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

VIRTUALIZATION AND SOCIALIZATION AS MEANS OF PERSONALITY DEVELOPMENT

One of factors that influence on personality is an origin of new agents of socialization, that appear in the process of informative co-operation. Therefore research of these factors of influence on socialization of personality, causes and effects of changes, a personality structure is subject that, appears perspective enough. Initial and fundamental pre-condition at consideration of problem of socialization is a thesis about indissoluble co-operation of man and societies. In modern terms virtual space can considerably influence on social processes, including, on socialization in space of modern society. With a concept personality social philosophy links the higher form of existence of representative of human society. An individual in the process of social development moves from a man to individuality and from her to personality. Socialization foresees becoming of social essence of man, including of her in the system of social roles and statuses, her development as a subject of social vital functions. She is a continuous process, the intermediate and eventual results of that are incuse all array of the vital impressions and experience personalities that she acquires in the process of the vital functions. Taking into account it is accepted to distinguish primary and secondary socializations complication of process of socialization. As founding for such distinction primary groups, social educations that is characterized by close, direct copulas with a separate individual understand under that, come forward, foremost. They are primary in a few senses, but mainly is foundation for forming of social nature and system of the valued orientations. Primary socialization is determined as and, that an individual yields in childhood and due to that he becomes the member of society. As a result of primary socialization for a man the sufficient level of consciousness, capacity is formed for self-control, mastering of role-play behavior, that result in the origin of adequate connections with surrounding people and society. Among all persons that surround a man, on the first place in this process there are those, who can be named «meaningful other»: those, to whom listens, with whom itself is identified by a concrete individual. Secondary socialization is every next process that allows to the already socialized personality to adapt oneself to the new social terms. And primary, and secondary socializations onocerpedkovuyutsya other elements of society of both the system : as by separate individuals and by task forces and institutes. From this large spectrum of values in every separate situation gets out only one and becomes спонукачем to the action, counteraction, or inactivity. Socialization is a not mechanical transmission of sum of knowledge, abilities and options. A new sociocultural situation carefully takes away from experience past those elements that straight or side will assist to their development, aiming to eliminate that does not assist it. In the process of social practice there always is a selection of the most meaningful for life society of social knowledge, ability and options. Transformation of social space is determined by that зронуці of the same social education mutate due to the degree of distribution of concrete social senses and values. It follows marks here, that the not only realized but also irresponsible apxemuivічні offenses that influence on behavior of people enter in the complement of the spiritual measuring of social space. In addition, too a social environment gives absolutely different results to socialization for different people and task forces. It is possible to assume that such results are conditioned by that, how it was already marked higher, that during every moment of socialization the different vital impressions influence on a man. Socialization and cultural authentication of man in of інфокомунікаційному space of computer networks will be realized due to belonging of individual to the

that or other network concord or through the virtual reconstruction of social status, or through the active and free constructing of the virtual «I» and personal identity.

Key words: *personality, socialization, virtual space, virtual reality, social space.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Інтенсивний розвиток інформаційних технологій сприяє уніфікації життєдіяльності суспільства, створює основу для віртуалізації соціокультурного простору і розвитку інформаційної культури. В умовах інформатизації суспільства спостерігається формування масової людини, що має певний набір цінностей, основою яких є розуміння того, що вона є людиною маси. Тотальна комунікація перетворюється на атрибут сучасного світу, який комунікує, посилає інформацію, повідомляє про себе. Поступово це стає базою для створення особливого типу культури, заснованої на глобальному використанні інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У результаті постійного оновлення й інтенсивного використання людиною засобів масової інформації соціокультурне середовище стає адекватним процесам «ущільнення і стискування світу»: світ і суспільство все яскравіше проявляються під знаком комунікації [6].

У. Еко свого часу писав, що усе суспільство розділиться (чи вже розділилося) на дві частини: на тих, хто, користуючись ЗМІ, отримує готові образи і судження про суспільство і світ без критичного осмислення отриманих відомостей, і на тих, хто за допомогою комп'ютера здатний обробляти інформацію [7]. І додає, що в умовах глобального поширення інформації «друкарська людина» може зайняти головну позицію в суспільстві.

Науковцями впроваджується поняття «людина клікаюча» для уявлення про «мешканців» інформаційного світу, які натискають пальцями на кнопки, блукаючи в мережі Інтернет.

Таким чином, ми маємо справу з культурою і новим типом людини. Інтернет примушує переосмислити появу нових можливостей для комунікації у вигляді нових швидкостей. Вона змінює цілісність світу, впроваджуючі нові просторово-часові правила.

Формування в надрах масової інформаційної культури масової людини продемонструвало перехід суспільства на якісно інший ступінь, пов'язаний з появою нового типу особистості, яка є наділеною специфічними властивостями і характеристиками, стереотипами поведінки і соціальними функціями. Іншими словами, людина стає частиною віртуальної реальності, в якій зливаються в єдине ціле явища і події реального й віртуального простору [3-5; 9].

Мета статті – дослідити особливості соціалізації особистості в умовах віртуалізації суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Німецький дослідник Г. Рейнгольд говорить про віртуальну реальність як про «можливо новий світ», тобто нову паралельну дійсність. Віртуальну реальність, на його думку, можна розглядати як магічне вікно, що дозволяє заглянути в інші світи, будь-то світ молекул або світ наших фантазій [10].

Віртуальність виступає феноменом, який можна інтерпретувати не лише як результат занурення людини в інформаційне поле, але і як артефакт культури, створений під впливом інформації і такий,

що відбиває формування нового типу комунікаційної взаємодії.

У сучасному соціогуманітарному знанні існують два підходи до визначення поняття «віртуальна реальність». Згідно першої позиції, під віртуалізацією не обов'язково розуміти заміщення реальності її образ (симуляція) за допомогою комп'ютерної техніки.

Симуляція в реальному житті – це стосунки між людьми, які часто набувають форми образних. При цьому втрачається відмінність між знаком-образом і референтом реальності. Саме цей вид симуляції є первинним по відношенню до комп'ютерної симуляції. У даному випадку віртуалізація відбиває не трансформацію інформаційно-комунікаційного простору, а, передусім, якісні зміни в суспільстві в цілому.

Відзначимо, що існують два рівні розуміння віртуальної реальності.

Перший – матеріально-технологічний – ґрунтується на тому, що віртуальна реальність – це зумовлена технічним середовищем «штучна реальність», яка виникає завдяки дії комп'ютера на свідомість.

Другий рівень пов'язаний з відзеркаленням будь-яких змін у свідомості у зв'язку з використанням інформаційних засобів. На цьому рівні людина знаходить можливість створення свого власного, керованого, такого світу, що є маніпульованим. У цьому середовищі формуються або віртуальна особистість, або такі умови, головною метою яких є компенсація недоліків соціальної реальності.

М. Фасслер відзначає, що віртуальний простір – це джерело незліченної кількості реальностей. До віртуалізації схильні різні співтовариства, які утворюють власні штучні світи (кібер-міста, кібер-суспільства) зі своїми інформаційними структурами, міжінди-відуальними, соціальними, економічними стосунками [8, с. 155].

Проте питання про кореляцію електронної і неелектронної віртуалізації залишається відкритим.

Адекватне представлення місця і ролі віртуальної реальності в процесах соціалізації індивіда припускає врахування багатогранності цього феномену. Передусім, віртуальна реальність проявляється у вигляді етичних і естетичних цінностей, що культивується суспільством. Тому «проживання» в них (управління ними у повсякденному житті) є обов'язкова умова визнання індивіда з боку держави. Проте слід пам'ятати, що встановлювані суспільством норми і стандарти завжди мають конкретне культурно-історичне заломлення. Через це вони не лише об'єднують, але і роз'єднують людей, не лише ведуть шляхом прогресу, але і виступають силою, що стримує розвиток соціуму.

Феномен віртуальної реальності не чужий абсолютно усім наукам. Але варто визначити, що часто сама віртуальна реальність демонструється в дослідженнях досить одноманітно. Можна сказати, що наукові засоби не в змозі дати панорамне бачення феномену і не припускають дослідження особливостей віртуальної реальності як простору соціалізації.

За наявності явного дефіциту соціалізаційних інструментів у актуальному світі, людина все частіше вимушена звертатися за допомогою до абсолютно

інших засобів соціалізації. Створюючи віртуальні соціальні світи, вона наділяє їх соціалізуючими чинниками, необхідними їй.

Зазначимо, що існує два найбільш загальних типи соціалізації: соціалізація в офлайн й соціалізація в кіберпросторі. Процес первинної соціалізації в кіберпросторі поділяється на два етапи: архетипічний та інструментально-когнітивний. На архетипічному етапі соціалізації відбувається формування суб'єктивної реальності кіберпростору за допомогою комунікації в групах членства. В індивіда з'являється інформація, що дозволяє сформувати уявлення про те, що таке кіберпростір, а також мотивація для продовження кіберсоціалізації, ним засвоюються соціальні норми кіберпростору, а також культурні патерни. Момент першого виходу в Інтернет-простір є моментом переходу від архетипічного етапу кіберсоціалізації до інструментально-когнітивного. На цьому етапі індивід соціалізується у двох вимірах одночасно:

1) у соціальній спільності кіберпростору (навчання електронної письменності, навичкам навігації і тощо);

2) у мережевому соціумі, з яким взаємодіє Інтернет-користувач (засвоєння структури ролей і цінностей того чи іншого Інтернет-співтовариства).

Вплив віртуального середовища на соціалізацію має суперечливий характер, який конкретизується у наступних положеннях:

1) опозиція «свобода-контроль». Географічні відстані не грають ролі в процесі спілкування. В інтернеті люди часто створюють собі так званих «віртуальних особистостей», описуючи себе певним чином. Індивіди, що конструюють власні актуальні особистості, характеризуються низькою соціальною ригідністю, а індивіди, що ніколи не конструюють віртуальних особистостей, – високою соціальною ригідністю. У результаті індивіди з низькою соціальною ригідністю – мають широкую соціальну ідентичність. У індивідів, що мають високу соціальну ригідність, в цілому в ідентичності переважає соціальна ідентичність. Не пред'являючи до людини особливих вимог, Інтернет нікому не належить, ніким не контролюється і при цьому містить в собі серйозні погрози руйнування особистості, культури, не кажучи вже про можливість маніпулювання свідомістю з його допомогою, що може привести до створення «духовних» симулякрів, до віртуалізації свідомості, до «розмазання» меж власного «Я». Обмеження / розширення «приватної сфери» інтернет-простору, його фрагментація здійснюється самостійно і поступово через скорочення / розширення кола спілкування й інформації на основі локус-контролю.

2) опозиція «безмежність-обмеженість». Соціалізація молоді за допомогою Інтернету відбувається із вже частково соціалізованим індивідом. Цей процес має принципову відмінність від первинної соціалізації, яка полягає в тому, що для індивіда найближче його оточення – мережеве співтовариство, а також реальне суспільство, та й сам індивід в його ж уявленнях опиняються «іншими» з урахуванням освоені ним раніше об'єктивної реальності. Початковий етап вторинної соціалізації реалізується у формах, прийнятих в мережевому співтоваристві. З одного боку, індивідові надається потенційно необмежене коло спілкування й інформаційного обміну, а з іншого боку, це коло замикається на досить вузькому, але при цьому, слід

відзначити, і найбільш близькому для цієї людини секторі. У мережі Інтернет особистість має повну можливість увесь час відтворювати себе. У чаті індивід може спілкуватися тільки з тими, хто йому підходить, звертається до сайтів, які йому подобаються, де ним усе контролюється і де ним обирається лише потрібна йому інформація. Багаторівнева організація мережі Інтернет обумовлює той факт, що авторів доводиться соціалізуватись одночасно у двох вимірах. Після підключення до мережі Інтернет користувач соціалізується одночасно в наступних вимірах. Перший вимір – це соціальна спільність мережевого просторово-часового континууму. Другий вимір є мережевим співтовариством, з яким користувач взаємодіє у процесі комунікації. У процесі цього, по суті, нового етапу соціалізації особистість стикається з альтернативними шаблонами і зразками мислення. При цьому користувач засвоює величезну кількість нових якостей: від засвоєння конкретних рольових орієнтацій, навчання навігації в мережевому просторі до пізнання нормативних моделей соціальних взаємодій та відчуття тиску механізмів соціального контролю. У результаті – інтернет-соціалізація не лише формує особистість з новим способом оцінки ситуації та з новим нелінійним світоглядом, але і пред'являє до особистості, жорсткі вимоги.

Важливим фактором є те, що соціальна система, котра складається в умовах віртуальності, має свої особливості мови, норми комунікації і соціальну ієрархію учасників. Наявність цих особливостей дозволяє говорити про віртуальність як про особливе середовище соціалізації індивіда. Штучне інформаційно-символічне середовище впливає на процес формування особистісної ціннісно-сміслової системи, яка є регулятором поведінки індивіда. Соціалізація, що відбувається у процесі багатоаспектної взаємодії, сприяє розвитку особистості відповідно до сучасних вимог техногенного світу.

На специфіку соціалізації індивіда у віртуальній реальності звертає увагу Ф. П. Власенко. На його думку, вона полягає в тому, що соціалізація здійснюється в контексті взаємодії двох процесів: засвоєння особистістю норм і зразків поведінки, які вона сприймає у первинній соціальній реальності й інтеріоризації норм, цінностей, установок віртуального простору. При цьому, перед індивідом, котрий повертається у первинну соціальну реальність, може постати проблема пошуку власної ідентичності. А тому одним із першочергових завдань соціалізації індивіда в сучасному інформаційному суспільстві є оптимізація ідентифікаційних процесів [2].

Основними характеристики мережевої ідентичності є ускладненість, відкритість, пошук альтернатив подальшого розвитку. Мережеву ідентичність будемо розуміти як ототожнення людиною (користувачем) себе з тією або іншою групою, створеною в мережі; віртуальна самопрезентація. Мережева ідентичність є відзеркаленням множинності ідентичностей і посилює її у віртуальній комунікації. Водночас її можна розглядати і як різновид просторової ідентичності, маючи на увазі віртуальний простір інформаційно-комунікаційних потоків як середовище й одночасно як орієнтир самоідентифікації..

О. М. Астафєва розуміє мережеву ідентичність як складову частину «соціокультурної ідентичності

особистості, яка відноситься до усвідомлення своєї приналежності до певної (що не завжди фіксується в реальному соціумі) спільності, що здійснює діяльність (в основному, споживання та передача знань і інформації) в інформаційно-комунікативних середовищах, передусім – в комп'ютерному віртуальному просторі» [1, с. 121]. Дослідник вважає, що мережева ідентичність визначається мірою отождолення себе з «людьми мережі», які мають високий рівень володіння комп'ютерною технікою і технологіями. Така ідентичність властива, на думку О. М. Астаф'євої, передусім, хакерам або тим, хто професійно пов'язаний з комп'ютерними технологіями [1].

Таким чином, поняття «віртуальна ідентичність» і «мережева ідентичність» увійшли до наукового обігу близько двадцяти років тому, проте чіткі дефініції їх досі не вироблені. Як правило, ці терміни використовуються в декількох сенсах:

– як характеристика приналежності до співтовариства, основна діяльність особистостей, які входять до неї, пов'язана з комп'ютерними технологіями;

– як синонім багатофакторної, динамічної, мінливої ідентичності;

– як результат самопрезентації особистості в соціальних мережах, її віртуальний образ, «двійник» або «проект»;

– як самостійний суб'єкт, альтернативна ідентичність, що діє у віртуальному світі й має відмінні від реальної ідентичності характеристики.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, віртуалізація соціуму і становлення мережевої культури, з одного боку, ускладнюють, а з іншої – збагачують процес формування персональної ідентичності. Віртуальна реальність створює нові можливості для конструювання ідентичності, розширюючи кількість «інших», з якими взаємодіє людина. Мережева або віртуальна ідентичність не можуть розглядатися як самостійні сутності, як суб'єкти поведінки й діяльності, як альтернативи «реальної» персональної ідентичності. Це лише один з аспектів ідентичності, результат самопрезентації особистості у віртуальному просторі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Астаф'єва О. Н. Віртуальні союзи: «сетевая» ідентичність і розвиток особистості в мережевих просторах. *Вісник Харківського національного університету: Теорія культури та філософія науки*. Харків, 2007. Вип. 776. С. 120-133.
2. Власенко Ф. П. Віртуальна реальність як простір соціалізації індивіда. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2014. Вип. 56. С. 208-217.
3. Галета Я. В. Особливості адаптації особистості у інформаційному середовищі. *Наукові записки: Педагогічні науки*. Кіровоград, 2014. Вип. 134. С. 78–81.
4. Галета Я. В. Проблема розвитку особистості в умовах оновлення інформаційної культури суспільства. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2016. № (3) PP. 16–21.
5. Галета Я. В., Сьомак, А. В. Соціалізація особистості в умовах оновлення інформаційної культури суспільства. *Наукові записки: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2020. Вип. 190. С. 23-29.
6. Эко У. Открытое произведение: Форма и неопределенность в современной поэтике. СПб., 2004.

7. Эко У. От интернета к Гутенбергу. *Чтение с листа, с экрана и "на слух"*. Москва, 2009. С. 70-79.

8. Fassler M. Webfictions: zerstreute Anwesenheiten in elektronischen Netzen. Wein; New York, 2003.

9. Panchenko V., Haleta Y., & Chernenko O. Application of innovative smart technologies of virtual reality in business education as the basis of qualified professional preparation of future managers. *Economics, Finance and Management Review*. 2020. (1). 56–70.

10. Rheingold H. *Virtuelle Welten und Reisen im*. New York, 1991.

REFERENCES

1. Astaf'eva, O. N. (2007). Vyrtual'nye soobshchestva : «setevaya» ydentychnost' y razvytye lychnosty v setevykh prostranstvakh [Virtual communities: «network» identity and personal development in network spaces]. Kharkiv. [in Ukrainian]
2. Vlasenko, F. P. (2014). Virtual'na real'nist' yak prostir sotsializatsiyi indyvida [Virtual reality as a space of socialization of the individual]. Zaporizhzhia. [in Ukrainian]
3. Haleta, Ya. V. (2014). Osoblyvosti adaptatsii osobystosti u informatsiinomu seredovyskhi [Features of adaptation of personality are in an informative environment]. *Naukovi zapysky: Pedahohichni nauky*. (134). 78–81. [in Ukrainian]
4. Haleta, Ya. V. (2016). Problema rozvytku osobystosti v umovakh onovlennia informatsiinoi kultury suspilstva [A problem of development of personality is in the conditions of updating of informative culture of society]. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 7 (3). 16–21. [in Ukrainian]
5. Haleta, Ya. V., Somak, A. V. (2020). Sotsializatsiia osobystosti v umovakh onovlennia informatsiinoi kultury suspilstva [Socialization of personality is in the conditions of updating of informative culture of society]. *Naukovi zapysky: Pedahohichni nauky*. (190). 23-29. [in Ukrainian]
6. Eko, U. (2004). Open work: Form and uncertainty in modern poetics. St. Petersburg. [in Russian]
7. Eko, U. (2009). Ot interneta k Gutenbergu [From the internet to Gutenberg]. Moscow. [in Russian]
8. Fassler, M. (2003). Webfictions: scattered presences in electronic networks]. New York. [in English]
9. Panchenko, V., Haleta, Y., & Chernenko, O. (2020). Application of innovative smart technologies of virtual reality in business education as the basis of qualified professional preparation of future managers. *Economics, Finance and Management Review*. (1). 56–70. [in English]
10. Rheingold, H. (1991). *Virtual Worlds and Travel in Cyberspace*. New York. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГАЛЕТА Ярослав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: феномен «соціальна зрілість»; проблема становлення особистості в умовах інформатизації суспільства, психологопедагогічні аспекти управління.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HALETA Yaroslav Volodymyrovich – doctor of pedagogy, professor, dean of the faculty of pedagogy, psychology and arts of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: the phenomenon of «social maturity»; the problem of personality formation in the conditions of informatization of society.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2022 р.

УДК 37.047

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-18-22

ЗОРОЧКІНА Тетяна Сергіївна –
доктор педагогічних наук, професор,
доцент кафедри початкової освіти
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6321-0852>
e-mail: zvezdochcina@gmail.com

ЧИЧУК Антоніна Петрівна –
доктор педагогічних наук, професор кафедри
педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти
та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9982-3634>
e-mail: Toniabida@ukr.net

РОКОСОВИК Наталія Василівна –
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та
літератури іноземної філології та перекладу Інституту філології та
масових комунікацій Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна» м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5588-8655>
e-mail: rokosovyk.nataliya@gmail.com

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглянуто проблему підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження інтерактивних технологій в інклюзивному освітньому просторі. Виокремлено компоненти професійно-особистісної готовності майбутнього педагога з дошкільної освіти до роботи в інклюзивному освітньому просторі. Надано характеристику професійним компетентностям майбутнього педагога закладу дошкільної освіти. Висвітлено сутність поняття «інтерактивне навчання» та вимоги до застосування інтерактивних технологій у закладах дошкільної освіти. Висвітлено особливості підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження інтерактивних технологій в інклюзивному освітньому просторі. Описано компоненти професійно-особистісної готовності майбутнього педагога з дошкільної освіти до роботи в інклюзивному освітньому просторі. Розглянуто професійні компетентності педагога основних завдань сучасної дошкільної освіти. Для узагальнення знань здобувачів ми використовували різні технології. Описано підхід, що створює умови для стимулювання й цілеспрямованого розвитку творчих здібностей майбутніх педагогів. інклюзивна освіта. Визначено особливі вимоги до професійної та особистісної підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти. Доведено, що у процесі підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження інтерактивних технологій необхідно навчити здобувачів працювати за ефективними технологіями, орієнтованими на розвиток особистості. Уважаємо, що технології співробітництва найбільш прийнятні в роботі з дітьми. Тому при підготовці майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти варто практикувати впровадження інтерактивних технологій, які сприяють оволодінню навичками співробітництва (партнерства). При підготовці майбутнього педагога закладу дошкільної освіти до застосування певної технології (наприклад, інтерактивної) у навчальній діяльності закладу дошкільної освіти потрібно орієнтуватися на те, що майбутній педагог повинен відповідну діяльність здійснювати багаторазово.

***Ключові слова:** підготовка майбутніх педагогів дошкільної освіти, інтерактивні технології, інклюзивне освітнє середовище.*

ZOROCHKINA Tetiana Sergiivna –
doctor of pedagogical sciences,
Associate Professor of Bohdan Khmelnytsky National
University at Cherkasy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6321-0852>
e-mail: zvezdochcina@gmail.com

CHYCHUK Antonina Petrovna –
Doctor of Pedagogical Sciences,
professor of the department of pedagogy, psychology, elementary,
preschool education and management of educational institutions,
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9982-3634>
e-mail: Toniabida@ukr.net

ROKOSOVYK Natalia Vasylivna –
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Ukrainian Language and Literature of Foreign
Philology and Translation of the Institute of Philology and Mass

Communications of the Open International University of Human Development "Ukraine" Kyiv, Ukraine
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5588-8655>
 e-mail: rokosovyk.nataliya@gmail.com

FUTURE TEACHERS TRAINING OF PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE

The article examines the problem of training future teachers of preschool education institutions for the implementation of interactive technologies in an inclusive educational space. The components of the professional and personal readiness of the future preschool teacher to work in an inclusive educational space are considered. A description of the professional competencies of the future teacher of a preschool education institution is provided. The essence of the concept of "interactive learning" and the requirements for the use of interactive technologies in preschool education institutions are highlighted. The peculiarities of training future teachers of preschool education institutions for the implementation of interactive technologies in an inclusive educational space are highlighted. The components of the professional and personal readiness of the future preschool teacher to work in an inclusive educational space are described.

The professional competences of the teacher of the main tasks of modern preschool education are considered. We used different technologies to generalize the knowledge of the acquirers. An approach that creates conditions for stimulation and purposeful development of creative abilities of future teachers is described. Inclusive education Special requirements for professional and personal training of future teachers of preschool education institutions have been determined. It has been proven that in the process of preparing future teachers of preschool education institutions for the implementation of interactive technologies, it is necessary to teach students to work with effective technologies focused on personality development. We believe that cooperation technologies are the most acceptable in working with children. Therefore, when training future teachers of preschool education institutions, it is worth practicing the implementation of interactive technologies that contribute to the mastery of cooperation (partnership) skills. When preparing a future teacher of a preschool education institution for the use of a certain technology (for example, interactive) in the educational activities of a preschool education institution, it is necessary to focus on the fact that the future teacher must carry out the relevant activity multiple times.

Key words: training of future preschool teachers, interactive technologies, inclusive educational environment.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку людства важливого значення набуває проблема підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження інтерактивних технологій навчання, зокрема, в інклюзивному освітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років досліджують такі науковці, як О. Мартинчук, Ю. Носенко, Ж. Матюх, О. Янкович, Л. Романишина, М. Бойко та інші досліджують проблему впровадження інтерактивних технологій у заклади дошкільної освіти.

Мета статті. Ми поставили перед собою за мету з'ясувати теоретичні засади підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження інтерактивних технологій в інклюзивному освітньому просторі

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчить аналіз праць науковців, упровадження інтерактивних технологій у освітній процес закладів дошкільної освіти з інклюзивною формою навчання дає позитивні результати, зокрема, можливості індивідуального всебічного розвитку кожної дитини, її творчого потенціалу, сприяє інтересу до предмету вивчення, удосконаленню змісту освітнього процесу та забезпеченню якості освіченості вихованця, що відповідає державним стандартам дошкільної освіти [7, с. 26].

За Державним стандартом дошкільної освіти України, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням, що затверджені Міністерством освіти і науки України «Базовий компонент дошкільної освіти в Україні», в якому подано основні освітні лінії. Так, інваріативна частина «Базового компоненту дошкільної освіти в Україні» містить такі освітні лінії: «Особистість дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина у природному довкіллі», «Гра дитини», «Гра в соціумі», «Дитина в світі культури», «Мовлення дитини», «Дитина у світі мистецтва». До варіативної частини відносяться такі освітні лінії: «Особистість

дитини. Спортивні ігри», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Комп'ютерна грамотність», «Мовлення дитини. Основи грамоти», «Мовлення дитини. Іноземна мова», «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність», «Дитина у світі мистецтва. Хореографія» [1]. Організація освітнього процесу з дітьми з особливими освітніми потребами дошкільного віку може відбуватися за рахунок поєднання інваріативної та варіативної частин. При цьому застосування інтерактивних технологій у цікавій для дітей дошкільного віку формі дає можливість розв'язувати завдання мовленнєвого, логічного, екологічного, естетичного розвитку, а ще допомагає розвивати пам'ять, уяву, творчі здібності, навички орієнтації в просторі, логічне і абстрактне мислення.

Разом з тим, інклюзивна освіта визначає особливі вимоги до професійної та особистісної підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти. Завдяки використанню інтерактивних технологій навчати та розвивати дітей з особливими потребами можливо поруч з їх однолітками.

Науковиця О. Мартинчук запропонувала такі компоненти професійно-особистісної готовності майбутнього педагога з дошкільної освіти до роботи в інклюзивному освітньому просторі:

1. мотиваційний компонент (сукупність стійких мотивів до роботи в інклюзивному освітньому просторі, спрямованість на здійснення ефективного процесу навчання та виховання дошкільника, визнання кожної дитини суб'єктом освітньої діяльності, формування внутрішньої готовності дитини до позитивного сприймання дітей з особливостями психофізичного розвитку);

2. когнітивний компонент (знання і уявлення дітей про проблему інвалідності, особливості психофізичного розвитку таких осіб, а також особливості проведення освітнього процесу, в якому беруть участь діти з особливими освітніми потребами);

3. креативний компонент (творча активність та особистісні якості педагога, завдяки яким він може створювати нові матеріальні та духовні цінності, розвивати творчий потенціал дітей з особливими освітніми потребами);

4. діяльнісний компонент (способи та прийоми реалізації професійних компетентностей у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами)

Розглянемо такі професійні компетентності педагога, як:

1. дидактична (готовність визначати загальні і конкретні завдання навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі, врахування психологічних, вікових та індивідуальні особливості дітей та ін.);

2. методична (готовність до визначення цілей, планування, проєктування, реалізації діагностики освітнього процесу та фахового коригування результатів навчання);

3. комунікативна (налагодження з дитиною довірливих відносин, налагодження співпраці з батьками, профілактика та вирішення конфліктних ситуацій);

4. виховна (здатність аналізувати і давати психолого-педагогічне пояснення поведінки та вчинків дітей та ін.);

5. трансформаційна (відбір та перетворення навчального та методичного матеріалу) [3].

Упровадження інтерактивних технологій у роботі з дошкільниками з особливими освітніми потребами є однією з найновіших актуальних науково-педагогічних проблем і знаковою світовою тенденцією [5, с. 95–102].

За О. Пометун і Л. Пироженко, інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожна дитина відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Завдяки використанню інтерактивних технологій, діти опрацьовують навчальний матеріал на занятті в парах, мікрогрупах або малих групах, розмовляючи, дискутуючи та обговорюючи різні точки зору [6].

Одним із основних завдань сучасної дошкільної освіти – це навчити дитину самостійно здобувати знання. Діти дошкільного віку мають оволодіти способами здобуття необхідної інформації, вміннями аналізувати, систематизувати, розуміти причини і робити висновки. Адже ці уміння знадобляться дітям у подальшому житті. Тому важливо підготувати висококваліфікованого педагога закладу дошкільної освіти, який здатний творчо та креативно мислити, експериментувати, аби працювати в сучасних умовах дошкільної освіти [9].

У процесі підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадженню інтерактивних технологій необхідно навчити здобувачів працювати за ефективними технологіями, орієнтованими на розвиток особистості. Уважаємо, що технології співробітництва найбільш прийнятні в роботі з дітьми. Тому при підготовці майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти варто практикувати впровадження інтерактивних технологій, які сприяють оволодінню навичками співробітництва (партнерства). При підготовці майбутнього педагога закладу дошкільної освіти до застосування певної технології (наприклад, інтерактивної) у навчальній

діяльності закладу дошкільної освіти потрібно орієнтуватися на те, що майбутніх педагог повинен відповідну діяльність здійснювати багаторазово.

На заняттях у закладах вищої освіти знання про інтерактивні технології студенти здобувають через дію, беручи участь в інтерактивних вправах, які передбачають співробітництво, «поєднання зусиль усіх і кожного для досягнення спільного результату» [4, с. 19].

Структура інтерактивної вправи представлена умовно такими трьома компонентами:

1. інструкція;
2. дія;
3. рефлексія.

Інструкція передбачає подання завдання (проблеми, запитання) з визначенням часу для його виконання та правил і методів роботи студентів. Дія передбачає обдумування, обговорення, виконання, запис відповідей, пояснення. Викладач повинен дати можливість аудиторії відрефлексувати: «що було важко?», «що було цікавим?», «як Вам працювалось над завданням?» тощо. Всі бажанчі мають висловитись.

Для узагальнення знань здобувачів можна використовувати такі технології, як «Мікрофон», «Мозковий шторм». Наприклад, майбутні педагоги, готуючись до заняття з природничих дисциплін, в науково-популярних та наукових джерелах, а також з інформаційних ресурсів мережі Інтернет здійснювали пошукову діяльність. При застосуванні інтерактивної вправи «Мікрофон» надавалась можливість кожному по черзі висловити свою думку, використовуючи цікавий матеріал із життя тварин. При цьому студенти набували знань про особливості цієї технології і організацію роботи при її впровадженні в заклад дошкільної освіти: запропонуйте дітям «уявний» мікрофон, який учні передаватимуть один одному, беручи по черзі слово; ознайомте учасників із правилами роботи: говорити має лише той, у кого «символічний» мікрофон; подати відомості не коментуються і не оцінюються; коли хтось висловлюється, інші не мають права переривати, щось говорити, вигукувати та коментувати [6, с. 142]. Цією технологією здобувачі швидко оволодівають і готові її застосовувати у роботі з дітьми в інклюзивному освітньому просторі.

Полюбляють майбутні педагоги і інтерактивну вправу «мозковий шторм» – це ефективний метод колективного обговорення проблеми за етапами: запис певної проблеми на дошці; висування ідей щодо розв'язання цієї проблеми; аналіз висунутих ідей; відбір ідей, які, на думку групи, допоможуть розв'язати поставлену проблему. Цю вправу доцільно використовувати на заняттях, де потрібно виявити характерні ознаки представників певного типу [10]. Таким чином майбутні педагоги можуть її застосовувати в закладах дошкільної освіти при формуванні природничих понять про диких та свійські тварини тощо. Також однією із популярних інтерактивних технологій є вправа «Навчаючи-вчуся». Студент заздалегідь отримує тему індивідуального навчально-дослідного завдання для самостійного дослідження, а на занятті за допомогою презентації демонструє свої напрацювання [8]. При цьому студент, що захищає свій проєкт, готує картки різного кольору для кожної сформованої малої групи (3-4 особи) і роздає їх. Упродовж кількох хвилин студенти в групах читають інформацію на картці, після чого

ходять по аудиторії і знайомлять з її змістом однокурсників, у яких картки іншого кольору. При цьому самі також отримують інформацію від студентів із картками іншого кольору. Потім майбутні педагоги збираються у свої групи (у них картки однакового кольору) і обговорюють отриману інформацію (аналізують і узагальнюють знання), отриману від інших. Такий вид діяльності дає можливість кожному студенту взяти активну участь у навчанні та передати свої знання іншим. Слід відмітити, що такий захист проекту в групі відіграє неабияку роль. «Група є, – як зазначає І. Дичківська, – ефективним інструментом соціально-психологічного впливу на особистість. Як відомо, присутність інших підсилює мотивацію кожного учасника до опанування певних норм і принципів, стратегії та стилю поведінки, збагачує особистісний репертуар рішень, допомагає обрати найадекватніші. Взаємодія в групі сприяє формуванню й розвитку комунікативних навичок, підвищенню самооцінки, подоланню тривожності, агресивності, підсиленню позитивної мотивації поведінки» [2, с. 261].

Тому на заняттях у групі панує доброзичлива атмосфера справжньої співпраці, викликаючи інтерес до пізнання нового шляхом застосування методів інтерактивного навчання. Такий підхід створює умови для стимулювання й цілеспрямованого розвитку творчих здібностей майбутніх педагогів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, упровадження інтерактивних технологій позитивно впливає на розвиток дошкільника, збільшує мотивацію до навчальної діяльності, збагачує дитячу уяву та творчі здібності, формує активну життєву позицію у суспільстві.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. К.: Академвидав, 2004. 325 с.
3. Мартинчук О. В. Основи корекційної педагогіки: [навч.-метод. посібник для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта»]. Київ: універси-тет ім. Б. Грінченка, 2010. 288 с.
4. Навчання в дії: Як організувати підготовку вчителів до застосування інтерактивних технологій навчання: метод. посіб. / А. Панченков, О. Пометун, Т. Ремех. К.: А.П.Н. 72 с..
5. Носенко Ю.Г., Матюх Ж.В. Зарубіжний досвід використання інформаційно-комунікаційних технологій в інклюзивній дошкільній освіті. *Нова педагогічна думка*. 2015. 4 (84). С. 95–102.
6. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник. За ред. О. І. Пометун. К.: Видавництво, А. С. К., 2004. 192 с.
7. Янкович О. І., Романишина Л. М., Бойко М. М. та ін. Освітні технології у короткому викладі: навч.-метод. Посібник. Тернопіль, 2013. 26 с.
8. Biletska O., Kuchai T., Kravtsova T., Bidyuk N., Tretko V., & Kuchai O. The Use of the Activity Approach in Teaching Foreign Languages in Higher Education Institutions. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2021. 13(2). 243–267.
9. Kotiash I., Shevchuk I., Borysonok M., Matviienko I., Popov M., Terekhov, V., Kuchai O. Possibilities of Using Multimedia Technologies in Education. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. 22(6), 727-732.
10. Shunkov V., Shevtsova O., Koval V., Grygorenko T., Yefymenko L., Smolianko Y., Kuchai O. Prospective Directions of Using Multimedia Technologies in the Training of Future

Specialists. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. 22(6). 739-746.

REFERENCES

1. Bazovyy komponent doshkil'noyi osvity [Basic component of preschool education]. URL:https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian]
2. Dychkivs'ka, I. M. (2004). Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi [Innovative pedagogical technologies]. K.: Akademydav, 2004. 325. [in Ukrainian]
3. Martynchuk, O. V. (2010). Osnovy korektsiynoyi pedahohiky [Basics of correctional pedagogy]: [navch.-metod. posibnyk dlya studentiv napryamu pidhotovky «Doshkil'na osvita»]. Kyviv: universy-tet im. B. Hrinchenka. 288. [in Ukrainian]
4. Navchannya v diyi: Yak orhanizuvaty pidhotovku vchyteliv do zastosuvannya interaktyvnykh tekhnolohiy navchannya [Learning in action: How to organize teacher training for the use of interactive learning technologies]: metod. posib. / A. Panchenkov, O. Pometun, T. Remekh. K.: A.P.N. 72. [in Ukrainian]
5. Nosenko, YU.H., Matyukh, ZH.V. (2015). Zarubizhnyy dosvid vykorystannya informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy v inklyuzyivnyy doshkil'niy osviti [Foreign experience of using information and communication technologies in inclusive preschool education]. Nova pedahohichna dumka. 4 (84). 95–102. [in Ukrainian]
6. Pometun, O.I. (2004). Suchasnyy urok. Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya [A modern lesson. Interactive learning technologies: a scientific and methodological manual]: naukovometodychnyy posibnyk. Za red. O. I. Pometun. K.: Vydavnytstvo, A. S. K. 192. [in Ukrainian]
7. Yankovych, O. I., Romanyshyna, L. M., Boyko, M. M. ta in. (2013). Osvitni tekhnolohiyi u korotkomu vykladi [Educational technologies in a nutshell]: navch.-metod. Posibnyk. Ternopil'. 26. [in Ukrainian]
8. Biletska, O., Kuchai, T., Kravtsova, T., Bidyuk, N., Tretko, V., & Kuchai, O. (2021). The Use of the Activity Approach in Teaching Foreign Languages in Higher Education Institutions. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 13(2). 243-267. [in English]
9. Kotiash, I., Shevchuk, I., Borysonok, M., Matviienko, I., Popov, M., Terekhov, V., Kuchai O. (2022). Possibilities of Using Multimedia Technologies in Education. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 22(6). 727-732. [in English]
10. Shunkov, V., Shevtsova, O., Koval, V., Grygorenko, T., Yefymenko, L., Smolianko, Y., Kuchai, O. (2022). Prospective Directions of Using Multimedia Technologies in the Training of Future Specialists. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 22(6). 739-746. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗОРОЧКІНА Тетяна Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри початкової освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: інтерактивні технології в освітньому просторі.

ЧИЧУК Антоніна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: інтерактивні технології в освітньому просторі.

РОКОСОВИК Наталія Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури іноземної філології та перекладу Інституту філології та масових комунікацій Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» м. Київ.

Наукові інтереси: інтерактивні технології в освітньому просторі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZOROSHKINA Tetiana Sergiivna – doctor of pedagogical sciences, Associate Professor of Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy.

Research interests: interactive technologies in the educational space.

CHYCHUK Antonina Petrovna – Doctor of Pedagogical Sciences, professor of the department of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Research interests: interactive technologies in the educational space.

ROKOSOVYK Natalia Vasyivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Ukrainian Language and Literature of Foreign Philology and Translation of the Institute of Philology and Mass Communications of the Open International University of Human Development "Ukraine" Kyiv, Ukraine.

Research interests: interactive technologies in the educational space.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2022 р.

УДК 378.018.8:373.3.011.3-051]:004(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-22-27

КОМАР Ольга Анатоліївна –

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри фахових методик та

інноваційних технологій у початковій школі

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0289-2359>

e-mail: komar__olga@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті йдеться про зростання вимог до професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Це вимагає якісно нових теоретичних і методичних підходів до підготовки студентської молоді, які дозволять їй, навчаючись у закладах педагогічної вищої освіти, не тільки опанувати основи наук і професійні вміння та навички, а й нові педагогічні досягнення, інноваційні технології. Успішне оволодіння інноваційними педагогічними технологіями допомагає бакалаврам, спеціалістам та магістрам органічно розпочати процес самостійної професійної діяльності.

Багаторічний досвід роботи вчених у підготовці майбутнього вчителя початкової школи дає підстави стверджувати, що розв'язання проблеми особистісно зорієнтованої освіти і її продуктивності пов'язане із застосуванням в освітньому процесі інноваційних, зокрема інтерактивних технологій. Наукові дослідження показують, що інтеракція багато в чому вирішує проблему зміцнення та збереження психічного і фізичного здоров'я тих, хто навчається, сприяє підвищенню мотивації навчальної діяльності

Інтерактивні технології у всій їхній багатогранності орієнтовані на реалізацію пізнавальних інтересів і потреб особистості, тому особлива увага приділяється організації процесу ефективної комунікації, в якій учасники процесу взаємодії більш мобільні, більш відкриті й активні. Сучасна вища освіта має звертатися до принципу багатосторонньої комунікації, а така її організація сприяє використанню відповідних методів навчання. Це сприяє тому, що студенти одержують достатні знання (з дидактики, фахових методик початкової освіти) для здійснення інноваційного навчання молодших школярів.

Майбутнім науковим пошуком має бути впровадження інтерактивних технологій в освітній процес підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: підготовка майбутнього вчителя початкових класів, інноваційні технології, інтерактивні технології, інтерактивне навчання.

КОМАР Olha Anatolyivna –

doctor of pedagogical sciences, professor,

head of professional methods and innovative

technologies in primary school department

Pavlo Tychyna Uman State

Pedagogical University.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0289-2359>

e-mail: komar__olga@ukr.net

THEORETICAL ISSUES OF THE TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THEIR PROFESSIONAL ACTIVITIES

The article deals with the raising of requirements for the professional training of future primary school teachers. This predetermines qualitatively new theoretical and methodical approaches to the training of students, which will allow them not only to master the basics of science and professional skills and abilities, but also new pedagogical achievements, innovative technologies etc. while studying in higher pedagogical institutions Successful mastering of innovative pedagogical technologies helps bachelors, specialists and masters meaningfully start the process of independent professional activity.

The long-term experience of scientists in the training of future primary school teachers gives reason to assert that the solution to the problem of person-oriented education and its productivity is connected with the use of innovative, in particular, interactive technologies in the educational process. Scientific research show that interaction in many ways solves the problem of strengthening and preserving the mental and physical health of students, contributes to increasing the motivation towards educational activities.

Interactive technologies in all their diversity are focused on realization of cognitive interests and needs of an individual, therefore special attention is given to organization of the process of effective communication, in which the participants of the interaction process are more mobile, more open and active. Modern higher education should address the principle of multilateral communication, and such its organization promotes the use of appropriate teaching methods. This contributes to the fact that students acquire sufficient knowledge of didactics, professional methods of primary education etc. for the implementation of innovative education of primary schoolchildren.

The future scientific search should be the introduction of interactive technologies in the educational process of training future primary school teachers.

Key words: training of future primary school teachers, innovative technologies, interactive technologies, interactive learning.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах суттєвих перетворень в соціальній, політичній, економічній і духовній сферах суспільного життя пріоритетним напрямом є осучаснення системи вищої освіти України, її демократизація та гуманізація. Глобалізаційні процеси, перехід людства до постіндустріального суспільства інфор-маційних технологій зумовлюють потребу у вдосконаленні професійної підготовки фахівців, здатних компетентно виконувати педагогічну діяльність, що ґрунтується на засадах міжособистісної суб'єкт-суб'єктної комунікації.

Методологічною основою цього процесу є, галузеві нормативно-правові документи: закони України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про вищу освіту» (2014), указ президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013) тощо.

Науково-технічний прогрес кінця ХХ – початку ХХІ століття зумовив технологізацію не тільки багатьох галузей виробництва, він упевнено ввійшов у сферу культури, гуманітарних галузей знань. З метою реалізації провідних напрямів розбудови національної системи освіти, досягнення мобільності професійно-педагогічної підготовки вчителів поряд із розробкою нової філософії освіти ведуться пошуки варіативних систем і моделей, інноваційних технологій і методик професійної підготовки педагогічних кадрів сучасної генерації на рівні освітніх стандартів і здобутків цивілізації.

Зростання вимог до професійної підготовки вчителя вимагає якісно нових теоретичних і методичних підходів до підготовки студентської молоді, які дозволять їй, навчаючись у педагогічних закладах вищої освіти, не тільки опанувати основи наук і професійні вміння та навички, а й нові педагогічні досягнення, інноваційні технології. Успішне оволодіння інноваційними педагогічними технологіями допоможе бакалаврам, спеціалістам та магістрам органічно включитися в педагогічну роботу і розпочати практичне застосування наукових знань у процесі самостійної професійної діяльності.

Разом з тим, очевидно, що проблема системної підготовки студентів вищого педагогічного освітнього закладу до застосування інтерактивних технологій навчання у початковій школі є актуальною і вимагає певного дослідження.

Недостатня розробленість і безперечна значущість цієї проблеми послужили основою для визначення мети дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати і представити широкий спектр наукового пошуку у питаннях підготовки майбутнього вчителя початкових класів до організації інноваційного педагогічного процесу в школі, розробку багатьох напрямів підготовки студентів до викладання шкільних предметів за інноваційними, зокрема інтерактивними, технологіями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останніми роками арсенал педагогічних технологій збагатився інтерактивними (О. Пометун, Л. Пироженко, А. Сбруєва та ін.), яка відповідає потребам сучасної освітньої ситуації у пошуку та запровадженні нових форм навчальної взаємодії між учасниками процесу навчання. Зберігаючи кінцеву мету і основний зміст освітнього процесу, ця технологія засновується на взаєморозумінні та співпраці не лише вчителя з учнями, а й учнів між собою. Тому, окрім навчальних цілей, у процесі подібної взаємодії учні усвідомлюють цінність інших людей, їх думок та інтересів, у них формується потреба в спілкуванні, емпатія, що характерно для найкращих моделей суб'єкт-суб'єктного і особистісно орієнтованого навчання.

Водночас аналіз стану підготовки педагогічних кадрів у навчальних закладах різних рівнів акредитації свідчить про недостатню ефективність формування фахової компетентності студентів у використанні нових педагогічних технологій, зокрема інтерактивних. Певною мірою це пояснюється недостатністю глибоких знань із теорії і методики організації навчальної роботи за інтерактивними технологіями у викладачів вищих навчальних закладів та відсутністю у більшості ЗВО системи підготовки студентів до застосування їх на практиці.

Аналіз широкого кола різних джерел показав, що в педагогічній науці приділяється значна увага проблемі фахової підготовки майбутнього вчителя, в тому числі і формуванню в нього технологічних умінь.

У контексті філософських аспектів організації навчально-виховного процесу у вищих педагогічних навчальних закладах значний інтерес мають доробки В. Андрущенко, Я. Болюбаша, С. Гессена, Г. Кловак, В. Кременя, А. Погрібного та ін. Проблема інтеграції науки і практики в підготовці вчителя розглядають О. Адаменко, Н. Ничкало, Н. Чепурна та ін.

Інтерес дослідників викликають і такі дидактичні аспекти застосування інтеракції як розробка інтерактивних навчальних курсів (І. Горбаченко), педагогічні умови застосування інтерактивних форм навчання в педагогічному ЗВО (І. Шапошнікова) тощо.

Значну роль у розробці питань підготовки студентів до викладання навчальних дисциплін у початкових класах відіграють праці В. Бондаря і О. Савченко. Теоретико-методичні основи підготовки вчителя початкової школи у педагогічних освітніх закладах розробляють О. Біда, Н. Воскресенська, П. Гусак, Л. Коваль, А. Линенко, С. Литвиненко, Н. Максименко, С. Мартиненко, І. Пальшкова, Л. Петухова, В. Шмига та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі узагальнення матеріалів наукових джерел і вивчення практичного досвіду професійної підготовки майбутніх фахівців виявлено низку суперечностей, які об'єктивно існують у застосуванні інтерактивної технології. Серед них, зокрема, суперечності між:

– потребою суспільства в творчих фахівцях, здатних ефективно діяти в нестандартних ситуаціях, і

недостатньою розробленістю науково-педагогічних підходів до реалізації цієї проблеми;

- новою «суб'єкт-суб'єктною» парадигмою освіти, що передбачає інтерактивну взаємодію викладача і студентів, учителя і учнів, та реальним станом практики навчання студентів і учнів за традиційною системою;

- дидактичними можливостями інтерактивних технологій в процесі розвитку творчих здібностей студентів і учнів на недостатнім рівнем її реалізації у вищих та середніх навчальних закладах;

- розвитком теорії та практики інтерактивного навчання і неготовністю викладачів ЗВО до осмислення і прийняття цих змін, перебудови своєї освітньо-виховної діяльності.

Подолання цих суперечностей можливе за умов створення і запровадження у вищу педагогічну школу України системи підготовки вчителів до використання інтерактивних технологій в освітньому процесі загальноосвітньої, і зокрема початкової, школи.

Сучасні дослідження проблеми підготовки вчителя орієнтовані на посилення його фундаментальної, дидактичної і методичної підготовки, наближення освітнього процесу ЗВО до творчої професійної діяльності, на формування особистості педагога з такими якостями, які відповідали б вимогам суспільства та забезпечували студентам успішність у їх майбутній педагогічній діяльності.

У вищій педагогічній освіті європейських країн, Канади, США останнім часом вивчаються технології і методи навчання у ЗВО, засновані на міжособистісному спілкуванні та діяльній підході, на розвитку творчого, продуктивного мислення студентів, формування у них нових моделей поведінки та спілкування [1; 2; 4].

Дослідження дозволяють стверджувати, що крім комунікативних, організаційних, інтелектуальних, фізичних, моральних якостей, слід розвивати креативність, індивідуальність стилю діяльності, почуття власної гідності, такт, професійну компетентність, педагогічний оптимізм, авторитетність тощо. Тому виникає необхідність зміни стратегічних, глобальних цілей педагогічної освіти, перенесення акценту зі знань і умінь фахівця на його людські, особистісні якості, що постають водночас і як мета, і як засіб його підготовки до майбутньої професійної діяльності. Абсолютно нові вимоги до підготовки педагогів, в тому числі і вчителів початкових класів, засновані на нових освітніх технологіях, технологіях комунікації і взаємодії учасників навчального процесу для розвитку їх професійних і загальнолюдських якостей.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження засвідчує, що однією з сучасних технологій, яка останнім часом широко запроваджується в освітній процес, зокрема у початковій школі, є інтерактивна технологія. Під терміном «інтерактивність» розуміють принцип побудови і функціонування педагогічного, психологічного, комп'ютерного тощо спілкування в режимі діалогу. Інтерактивним є навчання, що передбачає міжособистісне педагогічне спілкування у процесі навчання, таку організацію процесу ефективною комунікації, в якій учасники процесу взаємодії мобільні, відкриті й активні, а навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної, активної взаємодії всіх учасників [3, с. 131].

Основою інтеракції є принцип багатосторонньої комунікації, яка характеризується відсутністю полярності і мінімальною сконцентрованістю на точці зору вчителя. Організація процесу багатосторонньої комунікації сприяє використанню відповідних методів навчання. Відбувається колективне, групове, індивідуальне навчання, навчання у співпраці. Той, хто вчить, і той, хто вчиться, є рівноправними суб'єктами навчання. Інтерактивне навчання відповідає вимогам особистісно орієнтованого підходу, оскільки воно, як того і вимагає насамперед цей підхід, ставить у центр навчально-виховного процесу учня, прагнучи максимально задовольнити його освітні потреби і створити умови для всебічного розвитку [3, с.133].

Проведені дослідження показують, що інтерактивне навчання реалізується на практиці як особлива педагогічна технологія з усіма, характерними для цього феномена, ознаками. Воно постає у сукупності способів (методів, прийомів, операцій) педагогічної взаємодії, послідовна реалізація яких створює умови для розвитку учасників педагогічного процесу і передбачає його певний результат. У кожній інтерактивній технології є такі головні компоненти:

- чітко сплановані цілі навчання – зрозумілий якісний та кількісний очікуваний результат процесу у вигляді навчальних досягнень учнів, а саме передбачуваного рівня засвоєння навчального змісту;

- спеціально дібраний та структурований зміст навчання;

- інтерактивні форми, методи і прийоми, за допомогою яких організовано навчання і стимулюється активна діяльність учнів;

- адекватні цілям, формам і методам засоби навчання (розумові і навчальні дії та процедури, за допомогою яких учні можуть досягти запланованих результатів, представлені у вигляді системи пізнавальних завдань);

- організаційні та психолого-педагогічні умови, що дозволяють ефективно спланувати та реалізувати інтерактивне навчання.

Сукупність цих ознак і умов дозволяє говорити про принципову інноваційність педагогічної технології інтерактивного навчання у порівнянні з традиційними варіантами організації навчального процесу. Тому широке її застосування у сучасній школі передбачає серйозну увагу до цього явища з боку працівників педагогічних ВНЗ.

Визначено сучасні вимоги до вчителя у процесі інтерактивного навчання, висвітлено процес формування готовності майбутніх учителів до запровадження інтерактивної технології у початковій школі, подано результати аналізу стану підготовки їх до застосування інтерактивної технології та організаційно-педагогічного і навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивної технології.

У процесі аналізу наукової літератури встановлено, що питання про вимоги до вчителя як провідної, керуючої ланки навчально-виховним процесом не є новим і тісно пов'язане в літературі з визначенням ролі вчителя в суспільстві, його соціальною функцією. Для досягнення цієї мети майбутньому вчителю передусім необхідно знати сутність інноваційних педагогічних технологій, можливість і доцільність застосування кожної з них у навчальному процесі початкової школи, специфіку їх

застосування в залежності від вікових і особистісних особливостей учнів.

Інноваційність учителя початкової ланки базується на розвитку в нього базових, найбільш важливих професійних умінь, а саме: уміння здійснювати розвиток пізнавальних здібностей у дітей, організувати процес навчання, аби учні навчалися осмислювати отриману інформацію, трактувати її, застосовувати в конкретних умовах, а отже, думати, розуміти суть речей, уміти висловити свою особисту думку. Сучасного вчителя початкових класів неможливо уявити без глибокого знання вікових, індивідуальних особливостей учнів та умінь їх діагностувати й організувати на цій основі диференційоване навчання.

У процесі аналізу наукової літератури встановлено, що питання про вимоги до вчителя як провідної, керуючої ланки освітнім процесом не є новим і тісно пов'язане в літературі з визначенням ролі вчителя в суспільстві, його соціальною функцією. Для досягнення цієї мети майбутньому вчителю передусім необхідно знати сутність інноваційних педагогічних технологій, можливість і доцільність застосування кожної з них у навчальному процесі початкової школи, специфіку їх застосування в залежності від вікових і особистісних особливостей учнів.

Інноваційність учителя початкової ланки базується на розвитку в нього базових, найбільш важливих професійних умінь, а саме: уміння здійснювати розвиток пізнавальних здібностей у дітей, організувати процес навчання, аби учні навчалися осмислювати отриману інформацію, трактувати її, застосовувати в конкретних умовах, а отже, думати, розуміти суть речей, уміти висловити свою особисту думку. Сучасного вчителя початкових класів неможливо уявити без глибокого знання вікових, індивідуальних особливостей учнів та умінь їх діагностувати й організувати на цій основі диференційоване навчання.

Важливою складовою дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів до запровадження інтерактивної технології навчання є визначення критеріїв і показників ефективності зазначеного процесу, які відображаються у формуванні в студентів готовності до здійснення відповідної діяльності. Виділені вище компоненти готовності можуть вважатись критеріями оцінювання процесу засвоєння і застосування майбутніми вчителями початкової школи інтерактивної технології. Отже, узагальненим вираженням підсумків процесу підготовки є готовність випускника педагогічного ВНЗ до систематичного застосування інтерактивної технології у початковій школі, яка повинна відповідати зазначеним критеріям. Вона повинна виявлятися у вигляді загальної і тривалої готовності вчителя до здійснення навчання, виховання, розвитку учнів за допомогою інтерактивної технології, а також постійного педагогічного самовдосконалення. Загальна готовність передбачає наявність як професійно важливих особистісних якостей, так і розвиток таких умінь та навичок, як організаторські, гностичні, комунікативні, конструктивні тощо.

Цілеспрямоване осмислення освітнього процесу у педагогічних ВНЗ, теоретичний аналіз процесу підготовки майбутніх учителів до застосування інтеракції дозволили виявити і сформулювати три групи протиріч зазначеного процесу:

а) соціально-педагогічні, які характеризуються неузгодженістю між сучасними соціально-політичними, економічними, правовими та іншими процесами в суспільстві і станом підготовки студентів до інноваційної діяльності;

б) власне педагогічні, що виникають у процесі функціонування певного виду підготовки як відносно самостійного процесу вищої школи;

в) психологічні, або особистісні, які відображають проблеми становлення і розвитку студентів під впливом процесу підготовки, а також діяльності викладацького складу вищих навчальних закладів.

У процесі багаторічного досвіду викладання дисциплін «Педагогічні технології у початковій школі», «Інноваційні технології навчання» нами визначено сучасні вимоги до вчителя у процесі інтерактивного навчання, висвітлено процес формування готовності майбутніх учителів до запровадження інтерактивної технології у початковій школі, подано результати аналізу стану підготовки їх до застосування інтерактивної технології та організаційно-педагогічного і навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій.

Вони стосуються регулювання різноманітних змістових стосунків учасників зазначеного процесу, визначають діяльність педагога та навчально-пізнавальну діяльність учнів як суб'єктів навчання, основні положення, на які опираються при викладанні навчальних дисциплін у ВНЗ; впливають на визначення змісту, методів і форм навчання тощо.

Узагальнення підходів до обґрунтування сучасної системи принципів навчання та виховання, що існують нині в педагогіці, урахування особливостей виховного процесу у вищому педагогічному навчальному закладі України, вивчення практики підготовки майбутніх учителів до застосування інтеракції, а також узагальнення передового педагогічного досвіду підготовки майбутніх учителів у різних ЗВО дали можливість визначити такі принципи підготовки майбутніх учителів початкових класів до застосування інтерактивної технології: педагогізація підготовки студентів; формування творчої особистості майбутнього педагога; розвиток умінь і навичок організації навчання; організація самоосвіти студентів.

Оскільки результатом запровадження досліджуваної системи підготовки є особистісне набуття кожним студентом відповідної готовності до застосування інтерактивної технології у початковій школі, то досягнення цього результату можливе за певних умов, що можуть позитивно вплинути на цей процес.

Серед цих умов такі:

– створення під час навчання спеціального емоційно-позитивного середовища навколо питань зростання інноваційного потенціалу майбутніх учителів, зокрема оволодіння інтерактивною технологією;

– забезпечення спеціальної підготовки викладачів до проведення занять з використанням інтерактивної технології із дисциплін психолого-педагогічного циклу та керівництва педагогічною практикою студентів;

– переорієнтація навчального змісту психолого-педагогічних дисциплін ВНЗ на підготовку майбутніх

учителів до застосування технології інтерактивного навчання;

– побудова навчального процесу ЗВО із різних, насамперед психолого-педагогічних, дисциплін з обов'язковим залученням інтерактивної технології навчання та навчального тренінгу як окремої форми проведення занять;

– створення у ЗВО атмосфери співробітництва як під час занять, так і у спільній позанавчальній діяльності студентів і викладачів.

Побудова системи підготовки студентів до застосування інтерактивної технології потребувала визначення кількох послідовних етапів її реалізації, кожен з яких відрізняється за своєю метою і змістом. Було визначено п'ять таких етапів:

– орієнтувальний етап, метою якого було ознайомлення з педагогічною діяльністю вчителя, зокрема випускника ВНЗ, а також зі змістом та організацією підготовки до неї у навчальному закладі, формування

у студентів первинного інтересу до інноваційної педагогічної діяльності, позитивної установки щодо необхідності спеціальної підготовки до неї;

– пробно-діагностичний етап, який передбачає перші спроби студентів організувати педагогічну діяльність, зокрема із застосуванням інтеракції, та набуття умінь діагностувати власний рівень розвитку педагогічних умінь;

– основний етап, протягом якого студенти вивчають методики викладання навчальних предметів початкової школи, опановують систему психолого-педагогічних знань, на базі яких можна здійснювати подальший розвиток педагогічних навичок і вмінь, педагогічної спрямованості особистості;

– етап закріплення, коли студенти на основі певної системи психолого-педагогічних знань, теоретико-практичних уявлень про педагогічну діяльність у школах, апробуючи на практиці власні педагогічні вміння та навички, самостійно виконують роботу з навчання і виховання учнів;

– завершальний етап процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до запровадження інтерактивного навчання, метою якого є підвищення рівня готовності студентів до виконання реальної педагогічної діяльності, причому вже не тільки у школі, але й в інших типах навчальних закладів.

У процесі роботи розглядалися проектування, моделювання навчальної ситуації на інтерактивному уроці, дотримання структурних елементів інтерактивного уроку, рефлексія як комплексні вміння, що інтегрують знання та здатність майбутніх фахівців планувати, проектувати і проводити уроки в початковій школі, застосовуючи інтерактивну технологію.

Основним елементом реалізації формування готовності студентів є узгоджена система навчання студентів фаховим дисциплінам початкової школи. Забезпечується проведення викладачами інтерактивних занять з різних дисциплін, зокрема лекційних (проблемна, проблемно-дослідна, проблемно-модельююча лекції, лекція-дебати, лекція з коментуваннями, лекція-дискусія, полемічна лекція, лекція-мозаїка), практичних (гра-симуляція, вирішення педагогічних ситуацій, створення тимчасових творчих груп, мікророзкладання, навчальна конференція тощо), проведення спеціальних тренінгів, орієнтація педагогічної практики студентів на

застосування ними інтерактивної технології навчання на їхніх заняттях.

Узагальнюючи, зазначимо основні характеристики процесу реалізації формування готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивного навчання молодших школярів:

а) в системі управління:

– розробка викладачем завдань інтерактивного характеру, які сприяють формуванню умінь майбутніх учителів початкової школи застосовувати інтерактивну технологію, що дозволяють сформувати педагога, здатного до інтерактивного навчання на етапі фахової підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі;

– надання студентові можливості вибору інтерактивних методів навчання при розробці фрагментів уроку або планів-конспектів уроків із різних предметів початкової школи, вибору теми курсового, магістерського дослідження на всіх етапах фахової підготовки; забезпечення поступового переходу від наставництва до самоуправління фаховою діяльністю студентом;

б) в системі організації:

– введення інтерактивного компонента в усі форми організації навчання (лекції, семінарські і практичні заняття з теоретичних дисциплін);

– забезпечення тренінгових форм навчання студентів для позитивної мотивації навчання і одержання фахової грамотності;

– використання резерву аудиторних форм (лекцій, семінарів, практичних і лабораторних занять) з метою забезпечення неперервності формування умінь у майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивної технології у навчанні молодших школярів на прикладі предметів «Педагогічні технології у початковій школі», «Інноваційні технології навчання», фахові методики початкової освіти тощо;

в) в системі функціонування: обов'язкове дозування обсягу відтворюваних знань;

– покрокове формування умінь майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивної технології на кожному етапі багаторівневої системи підготовки;

– цілеспрямована пропедевтична підготовка студентів у напрямі нарощування фонду професійно орієнтованих інтерактивних умінь;

– використання комплексу педагогічно спрямованих видів інтерактивної діяльності (виконання творчих завдань на застосування інтерактивної технології з будь-яких предметів початкової школи, організація конкурсів на кращий інтерактивний урок, інтерактивний виховний захід), обговорення актуальності і доцільності застосування інтерактивної технології в різних педагогічних ситуаціях тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, результати вивчення і застосування питання опанування студентами інтерактивними технологіями у початковій школі дають підстави для таких висновків.

1. Важливими завданнями підготовки вчителя є розвиток особистості через спілкування у процесі навчання, підвищення професійної компетентності студента, зростання його мотивації до педагогічної праці, здатність до незалежного і критичного мислення, практичного застосування одержаних знань

і досвіду навчально-дослідницької діяльності, рольового та імітаційного моделювання, творчого пошуку.

2. Оновлення освітнього процесу у ЗВО України пов'язане із висуненням нових вимог до результатів підготовки сучасного вчителя, у якого, на думку вчених, крім комунікативних, організаційних, інтелектуальних, фізичних, моральних здібностей, слід розвивати креативність, індивідуальність стилю діяльності, почуття власної гідності, такту, професійну компетентність, педагогічний оптимізм, авторитетність та ін. Тому виникає необхідність зміни стратегічних, глобальних цілей педагогічної освіти, акцентів зі знань фахівця на його людські, особистісні якості, що постають водночас і як мета, і як засіб його підготовки до майбутньої професійної діяльності.

3. Під підготовкою майбутніх вчителів до застосування інтерактивних технологій розуміємо системний специфічний педагогічний процес усередині загального педагогічного процесу педагогічного закладу вищої освіти, змістом якого є поєднання навчання, виховання, розвитку студентів, їх психологічної підготовки до професійної діяльності і педагогічного самовдосконалення, а результатом – опанування змістом та особливостями застосування інтерактивних технологій в освітньому процесі початкової школи.

4. Результатом підготовки студентів до застосування інтерактивних технологій у початковій школі може розглядатись як цілісне особистісне утворення, яке передбачає наявність у студентів сукупності певних якостей особистості майбутнього вчителя, знань, умінь, навичок, що забезпечують успішну реалізацію інноваційної освітньої діяльності, зокрема педагогічних знань, умінь, навичок, потреб та інтересу до ефективного застосування інтеракції, відповідальності за її результати та впевненості у собі.

Подальша розробка теорії і практики підготовки майбутніх учителів до застосування інноваційних технологій могла б здійснюватися за такими напрямками: підготовка до застосування інтерактивної та інших інноваційних технологій майбутніх учителів різних предметів; інтегроване вивчення предметів у початковій школі; інформаційно-педагогічне та комп'ютерне забезпечення підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності; оптимізація теорії і практики підготовки викладачів закладу вищої освіти до застосування інтерактивної та інших педагогічних технологій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Воронка Г. Академічне консультування в навчально-освітньому процесі Канади та Великобританії. *Шлях освіти*. 2008. № 1. С. 27–30.
2. Дічек Н. Дитиноцентрованість як практична філософія освіти в Україні: психолого-педагогічний контекст. *Світогляд*. 2020. Т. 1. № 81. С. 50–55.
3. Комар О., Комар О. Теорія і практика застосування інноваційних інтерактивних технологій навчання в руслі концепції розвитку педагогічної освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2018. № 59. Випуск 1. С. 130–140.
4. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка вищої школи: національний, європейський та глобальний контексти : навчальний посібник. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 319 с.
5. Про Національну доктрину розвитку освіти: указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 07.02.2022).

6. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 07.02.2022).

7. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 5.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 07.12.2021).

8. Про повну загальну середню освіту: Закон України № 463-IX від 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n2> (дата звернення: 07.12.2021).

REFERENCES

1. Voronka, H. (2008). Akademichne konsultuvannia v navchalno-osvitnomu protsesi Kanady ta Velykobrytanii [Academic counseling in the educational process of Canada and Great Britain]. *Shliakh osvity*. №1. S. 27–30. [in Ukrainian]
2. Dichek, N. (2020). Dytynotsentrovaniist yak praktychna filozofia osvity v Ukraini: psykholoho-pedahohichni kontekst [Child-centeredness as a practical philosophy of education in Ukraine: psychological and pedagogical context]. *Svitohliad*. T. 1. № 81. S. 50–55. [in Ukrainian]
3. Komar, O., Komar, O. (2018). Teoriia i praktyka zastosuvannia innovatsiinykh interaktyvnykh tekhnolohii navchannia v rusli kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity [Theory and practice of using innovative interactive learning technologies in line with the concept of development of pedagogical education]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Pavla Tychnyn*. № 59. Vypusk 1. S. 130–140. [in Ukrainian]
4. Sbruieva, A. A. (2021). Porivnialna pedahohika vyshchoi shkoly: natsionalnyi, yevropeyskyi ta hlobalnyi konteksty [Comparative higher education pedagogy: national, European and global contexts]: navchalnyi posibnyk. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka. 319 s. [in Ukrainian]
5. Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku osvity [About the National Doctrine of Education Development]: ukaz Prezidenta Ukrainy vid 17.04.2002 № 347/2002. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (data zvernennia: 07.02.2022). [in Ukrainian]
6. Pro Natsionalnu stratehiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku [About the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period until 2021]: ukaz Prezidenta Ukrainy vid 25.06.2013 № 344/2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (data zvernennia: 07.02.2022). [in Ukrainian]
7. Pro osvitu [About education]: Zakon Ukrainy № 2145-VIII vid 5.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia: 07.12.2021). [in Ukrainian]
8. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu [About complete general secondary education]: Zakon Ukrainy № 463-IX vid 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n2> (data zvernennia: 07.12.2021). [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОМАР Ольга Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: впровадження сучасних інноваційних технологій в освітній процес підготовки майбутніх учителів початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KOMAR Olha Anatolyivna – doctor of pedagogical sciences, professor, head of professional methods and innovative technologies in primary school department Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: introduction of modern innovative technologies in the educational.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2022 р.

УДК 37 (091) «18/19»

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-28-32

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>

e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

БОСИЙ Олександр Михайлович –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8849-3932>

e-mail: obosyi@cuspu.edu.ua

ПАРУБОЧІ ТА ДІВОЧІ ГРОМАДИ ЯК ШЛЯХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ (XIX – ПЕРША ЧВЕРТЬ XX СТОЛІТТЯ)

У статті розкрито процес соціалізації української сільської молоді у парубочих та дівочих громадах у XIX – першій чверті XX століття.

Молодіжні громади розглядаються як об'єднання, що організовувались за статево-віковою ознакою і діяли на засадах етико-правових звичаїв та норм громадського життя та складалися з парубків та дівчат, котрі досягли шлюбного віку, чи скоро мали його досягнути.

Наголошено, що категорія сільської молоді дівчат та парубків XIX – першої чверті XX ст. була неоднорідною за своїм складом, оскільки в її межах об'єднувалися дві підгрупи – «переддівок» і «підпарубків» (молодша підгрупа), які ще не мали права одружуватися та «дівок» і «парубків» (старша група), які вже досягли шлюбного віку.

У публікації висвітлено особливості ритуальної зміни соціовікового статусу хлопців та дівчат; зміни гендерної ідентичності, що виявлялися у змінах в одязі та зачісці, соціовіковій термінології; ініціальні процедури, що ритуально оформлювали перехід з однієї соціовікової групи в іншу та були свідченням зростання соціального статусу молоді в ієрархічній соціально-віковій системі, що існувала у традиційному суспільстві: визнання прав юнаків та дівчат на створення сім'ї, участь у сімейних радах, за певних умов – у сільських сходах тощо.

Висвітлено, що формування та діяльність молодіжних громад ґрунтувалося на засадах звичаєвого права. Парубочі та дівочі громади мали усталену внутрішню організацію, правила поведінки, права, обов'язки та заняття.

Розкрито, що молодіжні громади виконували низку важливих педагогічних функцій, зокрема, їх соціально-побутова спрямованість включала такі основні напрями: врегулювання стосунків сільської молоді з волостю, старшиною, поміщиком (парубочтво в цьому плані було свого роду виконавчим органом); налагодження нормального життя в селі, улагодження всіх конфліктів, що виникали між парубками і дівчатами та між молоддю і іншими мешканцями села; участь в організації урочистостей у селі: церковних процесій, святкування храмового дня та інших традиційних для села свят тощо. Молодіжні громади мали перед сільською громадою і певні трудові обов'язки.

Молодіжні громади були посередниками між сім'єю і сільською громадськістю, що забезпечувало цілісність громади та безперервність передавання народно-педагогічного досвіду. Парубки та дівчата набували особистої свободи, прав та статусних можливостей.

Автори приходять до висновку, що існування молодіжних об'єднань було особливо важливим з погляду на становлення людини як повноправного члена селянської спільноти у відповідності з народними уявленнями про статево-віковий принцип організації соціального простору та необхідність підготовки до сімейного життя, засвоєння статусних ролей одружених чоловіків та жінок.

Ключові слова: соціалізація, парубки, дівчата, молодіжні громади, українська селянська молодь.

OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>

e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

BOSYI Oleksandr Mykhailovych –

postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8849-3932>

e-mail: obosyi@cuspu.edu.ua

BOYS' AND GIRLS' SOCIETIES AS A WAY OF SOCIALIZATION OF UKRAINIAN RURAL YOUTH (XIX – FIRST QUARTER OF XX CENTURY)

The article reveals the process of socialization of Ukrainian rural youth in boys' and girls' communities in the 19th and the first quarter of the 20th centuries.

Youth communities are considered as associations that were organized on the basis of sex and age and acted on the basis of ethical and legal customs and norms of public life and consisted of boys and girls who had reached marriageable age or were about to reach it.

It is emphasized that the category of rural youth of girls and boys of the 19th - the first quarter of the 20th century. was heterogeneous in its composition, since two subgroups were united within its borders - "male and female teenagers" (younger subgroup), who did not yet have the right to marry, and "maidens" and "boyfriends" (the older group), who had already reached marriageable age.

The publication highlights the peculiarities of the ritual change of social age status of boys and girls; changes in gender identity manifested in changes in clothing and hairstyle, socio-age terminology; initial procedures that ritually formalized the transition from one socio-age group to another and were evidence of the growth of the social status of young people in the hierarchical social-age system that existed in traditional society: recognition of the rights of young men and women to create a family, participation in family councils, under certain conditions - in village steps, etc.

It was highlighted that the formation and activity of youth communities was based on the principles of customary law. Male and female communities had established internal organization, rules of conduct, rights, duties and occupations.

It was revealed that youth communities performed a number of important pedagogical functions, in particular, their social and everyday orientation included the following main areas: regulating the relations of rural youth with the parish, the headman, and the landlord (the serfdom in this regard was a kind of executive body); establishment of normal life in the village, settlement of all conflicts that arose between boys and girls and between young people and other residents of the village; participation in the organization of celebrations in the village: church processions, celebration of the temple day and other traditional for the village holidays, etc. Youth communities also had certain labor duties before the village community.

Youth communities were mediators between the family and the rural community, which ensured the integrity of the community and the continuity of the transfer of folk-pedagogical experience. Young women and girls acquired personal freedom, rights and status opportunities.

The authors come to the conclusion that the existence of youth associations was particularly important from the point of view of the formation of a person as a full-fledged member of the peasant community in accordance with popular ideas about the gender-age principle of organizing social space and the need to prepare for family life, mastering the status roles of married men and women.

Key words: socialization, boys, girls, youth communities, Ukrainian peasant youth.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність соціалізації молоді визначається складністю часу, в якому вона опинилася. Молодь виявилася однією з найменш захищених соціальних груп, погіршивши її матеріальний стан, сповільнилося соціальне просування. Але найбільше занепокоєння викликає брак духовної наповненості життя молоді, пов'язаний з переоцінкою людьми соціальних і життєвих цінностей та норм суспільства, тим, що молодь залишена самостійно вирішувати свої проблеми.

Ідея формування механізмів соціалізації через засвоєння соціальних знань, цінностей, навичок поведінки в соціальному житті визначає пошук таких основ, знання яких дозволило б оптимізувати процес становлення інтересу та участі молодого покоління в сучасному українському суспільстві.

Одним із шляхів вирішення проблеми є звернення до власного народно-педагогічного надбання минулих епох. В українській народній педагогіці XIX – першої чверті XX ст. соціалізація особистості відбувалася згідно системи цінностей, пов'язаних з народними традиціями у сімейних і суспільних взаєминах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення досвіду і традицій соціалізації української молоді стає можливим завдяки узагальненню здобутків вітчизняної етнографічної та етнопедагогічної наук. Праці дослідників XIX – першої чверті XX ст. стали підґрунтям для вивчення сучасними ученими української народної педагогіки.

Науково-інформаційний пошук засвідчив, що цілісно та системно соціалізація української молоді (XIX – перша чверть XX ст.) у вітчизняній історико-педагогічній науці не вивчалась.

З-поміж сучасних українських істориків педагогіки, об'єктом дослідження яких була народна педагогіка, виділяємо Н. Жмуд, Є. Сявавко, В. Федяєву, І. Щербак та ін. У цих дослідженнях науковці частково звертаються до вивчення соціалізації молоді.

Дослідженню процесів соціалізації дітей з урахуванням їх статі присвячено наукові публікації А. Забловського, О. Кісь та ін.

Мета статті – на основі історико-педагогічного аналізу розкрити процес соціалізації української

сільської молоді у парубочих та дівочих громадах у XIX – першій чверті XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Період людського життя віком від 14 років в українській народній педагогіці XIX – першої чверті XX ст. був пов'язаний, зі вступом до інституціалізованої форми дошлюбного спілкування – молодіжної громади, яка об'єднувала неодружену молодь [1; 8].

У традиційній культурі молодіжні громади – це об'єднання, що організовувалися за статево-віковою ознакою і діяли на засадах етико-правових звичаїв та норм громадського життя. Складалися вони з парубків та дівчат, котрі досягли шлюбного віку, чи скоро мали його досягнути.

Категорія сільської молоді дівчат та парубків XIX – першої чверті XX ст. була неоднорідною за своїм складом, оскільки в її межах об'єднувалися дві підгрупи – «переддівок» і «підпарубків» (молодша підгрупа), які ще не мали права одружуватися та «дівок» і «парубків» (старша група), які вже досягли шлюбного віку.

У першій (молодшій) підгрупі молодь опановувала нові моделі поведінки, поступово прилучалась до молодіжної субкультури села. Дівчата та хлопці віком від 14 до 15 років починали гуртуватися в окремі громади, сформовані за статево-віковим принципом (однолітки-верстваки), прагнучи наслідувати молодь старшого віку. Підпарубочки та піддівочі громади влаштовували спільні зібрання й ігри, ходили на вечорниці (вечурки), робили складчину для організації спільної вечері тощо [3; 4].

У першій підгрупі хлопці активно готувалися до ритуалу ініціації, що означав офіційне прилучення їх до парубочької громади села та здобуття ними статусу повноцінних парубків. У цей час «підпарубкам» забороняли одягати парубочький одяг, палити тютюн, вживати алкоголь тощо [6, с. 355].

Друга підгрупа (старша) – «дівки» та «парубки» – була для української молоді початком переходу до нової соціально-вікової категорії, нового в якісному відношенні соціального статусу у сільській локальній спільноті, що за своїми характеристиками суттєво відрізнялась від попередньої вікової групи. Дівувати та парубкувати починали у віці 15–16 років. Дівчину відповідного віку українці називали «відданицею»,

«невістою» [5, с. 770], тим самим виокремлюючи головну ознаку цього етапу життєвого циклу – націленість на створення сім'ї та актуалізуючи одну з головних соціалізаційних установок молоді – реалізацію репродуктивної функції.

Саме з цього віку українська дівчина починала кувари: висота печі, розміри кухонного начиння, необхідність використання відповідних знарядь вимагали відповідного зросту та фізичної сили. Через це лише дівчина з 15–16 років вчилася кувари [3, с. 11], реалізуючи накопичені до цього теоретичні знання на практиці.

На жаль, фактично відсутні етнографічні записи XIX – першої чверті XX ст., які б висвітлювали ритуальну зміну соціального статусу, досягнення дівчиною повноліття. Принаймні, нами виявлено одне етнографічне повідомлення, зроблене у 1855 р. на Чернігівщині, іншої більш змістовної інформації не знайдено. У цьому записі згадується про існування ритуальної практики посвячення дівчат у нову соціально-вікову категорію: до такої дівчини збиралися рідні, а знайомі вітали з її повноліттям. Гостей пригощали пирогами, пили горілку, а потім викидали над хатою білий прапор, як знак радості. Або ж возили імениницю на санках чи в кориті по селу, при цьому стрибали і кричали: «Поспела, Поспела». Після такої педагогічно-обрядової практики оприлюднення повноліття дівчини до неї мали право вже свататися хлопці, до того часу – ні [3, с. 22].

В інших регіонах України трапляється інформація лише про особливості зміни гендерної ідентичності, що виявлялися, насамперед, у змінах в одязі та зачісці, соціологічній термінології тощо. Наприклад, ритуал третього заплітання – «на данець» (перший вихід дівчини на молодіжні гуляння) здійснювала мати. Заздалегідь на воді, взятій при повному місяці з трьох криниць, запарювали зілля (листя верби, калини, липи, м'яти, полину, материнки, васильків) на семи молитвах: «від сорому, від ганьби, від занашення голови, від пияка, від убійника, від лайдака, від дурного розуму». Молитви над цим зіллям могла читати по черзі як близькі, так і далекі родичі. Мати мила доньці голову цим настоєм, витирала подолом своєї сорочки («щоб впору дітей родила»), розчісувала її волосся трьома гребінцями: роговим («аби не здалася здурияти»), з каучука (пластмасовим – «би поступ мала добрий») та дерев'яним («би хлопців мала на данци, як на дереві листу») [6, с. 355]. Гребінці, якими розчісували дівчину тримали загорнуті у найдавнішу шириньку, за іконою Богоматері і використовували лише у цьому обряді.

Волосся розділяли на чотири частини і заплітали дві косички вгорі та дві косички внизу, які перекладалися на потилиці подвійним хрестом. У цей хрест мати вплітала червону мотузку з маленькими мідними дзвіночками, якою вона оперізувалась, ще будучи вагітною, сім разів навколо стану. Ця мотузка передавалася у родині з покоління в покоління. У подальшому дівка заплітала волосся в одну косу, «щоб чоловіка лишень одного на віку мала, щоб він коло неї, як хвіст невідчепно тримався» [6, с. 356].

Якщо ж дівчина втрачала цноту до заміжжя, то брати чи свояки стригли їй «гирю» (чубчик). Така дівчина уже не відважувалася ходити «на данець», бо її піддавали глузуванню і осистували [2, с. 77].

Вступаючи до молодіжної громади дівчина «торгувала кашею» – варила кашу, яку мали оцінити

хлопці. Той хлопець, котрий найбільше пропонував грошей, розбивав горщика і віддавав гроші посвяченій дівчині [4, с. 188].

Для дівчат також були властиві різні вияви ініціальної негативної поведінки: крадіжки харчів для вечорничих складок, висміювання фізичних вад й рис одне одного і т. ін. [4, с. 200].

У Чернігівській губернії до дівочої громади з кінця XIX ст. приймали без особливих ритуалів та могоричу, але за умови, що дівчина вміла прясти, шити, вишивати та дотримувалася моральної поведінки. Часто такій обраниці давали право нести до села останній сніп після обжинків [3, с. 23], що було виявом громадської поваги.

Хлопця з 15–16 років починали називати «парубок», «легінь» [4, с. 181], стверджуючи тим самим якісну зміну його статусних характеристик, готовність до одруження та створення власної сім'ї.

Щодо обрядового оформлення парубочого повноліття, на відміну від дівочого, існує значна кількість етнографічної інформації XIX – першої чверті XX ст. Прийняття до парубочої верстви в традиційній педагогіці українців передбачало здійснення кількох посвячувальних, ініціальних процедур, що ритуально оформлювали перехід з однієї соціологічної групи в іншу.

У другій половині XIX – на початку XX ст. парубочі ініціації мали вже зредуковану форму, а подекуди стали зводитися лише до певних фізичних випробувань або ж виставлення могоричу тощо [8, с. 53].

З етнографічних матеріалів XIX – початку XX ст. відомі посвячувальні обряди в українців – «коронування», на Галичині – «фрицювання» (від польського *fruc* – новачок) [3, с. 33], що були важливим обрядовим актом утвердження хлопця в якості парубка. Учені, спираючись на етнографічні джерела XIX ст. зазначає, що «будь-яка ініціація, яка є класичним прикладом перехідних ритуалів структурно поділяється на три фази: 1) виділення індивіда з колективу; 2) порубіжний період; 3) реінкорпорація (включення заново) до колективу» [4, с. 201].

Дослідники виокремлюють фази ініціації в українському селі. «Перша фаза ініціації – відокремлення в окрему верству, що починалася коли хлопцеві виповнювалося 6–7 років. Реалізація етнопедагогічної функції цієї фази завершувалася остаточним виділенням хлопця у «підпарубка», який змінював види роботи і починав ходити на вулицю» [1; 8].

З виділенням хлопця у «підпарубка» наставала друга, основна фаза парубочої ініціації, завданням якої було прийняття до парубочої громади. Виховна функція цієї фази реалізовувалася у сфері взаємовідносин статей. Юнак (14 років) уже не належав до дітей, але ще не був визнаний за парубка: така порубіжність і була причиною того, що ініціант знавався обов'язкових ритуальних насмішок, глузувань [8, с. 51].

Елементом ініціацій в українців XIX – початку XX ст., був постриг волосся. Класичним елементом такого обряду в українській народно-педагогічній традиції, був ритуал «обрубання» волосся хлопцям у гуцулів. Хлопця вели під дерево, він збирав волосся у жмуток і піднімав його догори, а один із чоловіків вправно кидав топірець, з першого разу обрубуючи волосся. «Підстрижений» парубок з цього моменту

отримував право прилюдно танцювати з дівчиною й частуватися горілкою у корчмі [7, с. 25].

Обов'язковим елементом ініціації було екзамнування посвячуваних. Велике значення мала ритуально оформлена перевірка в юнаків знань, навичок і фізичної витривалості, необхідних селянину у його нелегкій праці.

Однією з форм фізичного випробування були бійки між різними громадами. Тому при виборі отамана громади особливо важливо було, щоб той, кого обирають, був здатний на бійку та «розбишакуватий». Довівши громаді свою витривалість, силу й кмітливість, парубок здобував право перейти до рангу чоловіків і право взяти шлюбу [6; 7].

У народній педагогіці представлені й жартівливі елементи випробування парубка. Зокрема, українці змушували його кукурікати, «плавати в поросі», того, хто не вмів танцювати, хапали за волосся і підіймали вгору; сплячому хлопцеві, що залишався вперше на вечірках, насипали у чоботи попіл, наливали воду і «золіли» там ганчірки; сонному хлопцеві вимащували обличчя сажею, пришивали до одягу картоплину тощо [3: 6: 7].

Після обряду посвячення хлопець ставав парубком – членом парубочої громади, з якого знімалася обмеження й заборони лімінального періоду. Ритуальне переродження ініціанта означало його розрив з попереднім станом, соціальним статусом та оточенням.

У практиці молодіжних громад ініціації відігравали важливе педагогічне значення. Їх цінність, насамперед, полягала не стільки у таємничості та інформативності, а в тому, що вони були своєрідною системою цінностей, які регулювали життя даної соціальної групи та формували стереотипи етнічної поведінки на певному віковому етапі.

Ініціації були свідченням зростання соціального статусу молоді в ієрархічній соціально-віковій системі, що існувала у традиційному суспільстві: визнання прав юнаків та дівчат на створення сім'ї, участь у сімейних радах, за певних умов – у сільських сходах тощо.

Батьки іноді відкладали час вступу дітей до молодіжної громади. Приводом могла стати непокора батькам, у такому разі батько дозволяв парубочити молодшому сину і навіть, першому одружитися [1; 8]. Такі випадки, однак, були нечастими, бо за дотриманням звичаєвих норм у сім'ї слідував не лише господар, а й громадськість, зокрема сільська громада. У цьому реалізувався такий принцип народної педагогіки як єдність та наступність виховання. Громадська думка, зазвичай, засуджувала всі порушення звичаєвого родинного права, зокрема права на позачерговість до парубкування й дівування. Про того, хто це допускав, казали, що він «перебив свого брата», «підм'яв сестру», «потоптав старшого» [3, с. 50]. У деяких регіонах України, з метою закріплення правил першочерговості, існував спеціальний соціально-віковий чин «старшого парубка» («старшої дівки») [1; 8].

Характерно, що між рідними сестрами різного віку зберігалась вікова сегрегація. У деяких місцевостях України спостерігалися цікаві стосунки між сестрами-підлітками і сестрами-дорослими: «підлітки не носять певних ознак дорослого віку (головних уборів), вони мусять підстригати волосся на голові; вони не вступають в дівоцьку громаду і

виходять заміж тоді, як вийде старша сестра» [4, с. 225].

З утвердженням егалітарних взаємин між старшими й молодшими братами й сестрами, черговості одруження з кінця XIX ст. стали дотримуватись не так строго, що було зумовлено, передусім, змінами соціально-економічних умов життя. Розвиток товарно-грошових та капіталістичних відносин супроводжувався посиленням міграцій, деяким відпливом молоді з села. Це призводило до деформації статево-вікової структури населення, зниження народжуваності, що, зі свого боку, викликало послаблення міжпоколінних зв'язків, соціального контролю та батьківського авторитету, а загалом традиційного укладу сім'ї.

Молодіжні громади були посередниками між сім'єю і сільською громадськістю, що забезпечувало цілісність громади та безперервність передавання народно-педагогічного досвіду. Парубки та дівчата набували особистої свободи, прав та статусних можливостей, що знайшло своє відображення, зокрема, у словах «то вже парубок» чи «то вже дівка» [6; 7]. З іншого боку, зберігалася загальна підпорядкованість дівчат батьківській та материнській волі: вони були зобов'язані беззаперечно виконувати господарські розпорядження батьків і дотримуватись визначених ними заборон та обмежень. Мати скеровувала зусилля дочки на приготування посагу (скрині), призначаючи їй певну «денну норму» прядіння та вишивання: лише за умови її виконання дівка отримувала право відвідувати молодіжні зібрання, а в деяких випадках за невиконану роботу могла бути навіть фізично покарана [3, с. 41].

Значно більшою свободою та незалежністю користувалися неодружені парубки, які в сім'ї ставали найближчими радниками та помічниками батька. Юнак отримував усі права дорослого чоловіка: брати участь у вирішенні справ колективу, вільно розпоряджатися заробленими коштами, представляти інтереси родини на сільських сходах, палити тютюн, вживати спиртні напої, запускати вуса, залицятися до дівчат, ходити на вечорниці, мав дозвіл одружуватися тощо [3, с. 45].

Проте, певна підпорядкованість парубка у сім'ї все-таки зберігалася. Це тривало до того часу, поки він не переходив у статус повноправного жонатого чоловіка. На Півдні України у кінці XIX ст. навіть бували такі сім'ї, в яких парубок залишався у повному підпорядкуванні батька до самого одруження [5, с. 771].

Формування та діяльність молодіжних громад ґрунтувалося на засадах звичаєвого права. Парубочі та дівочі громади мали усталену внутрішню організацію, правила поведінки, права, обов'язки та заняття [].

У деяких районах України, у керівництві молодіжними громадами, зазвичай, парубочькими брали активну участь старші чоловіки, які мали власних дітей і навіть онуків [2]. Таким шляхом, за народно-педагогічними уявленнями, ефективніше засвоювалась звичаєво-правова система.

Молодіжні громади виконували низку важливих педагогічних функцій, зокрема, їх соціально-побутова спрямованість включала такі основні напрями:

а) врегулювання стосунків сільської молоді з волостю, старшиною, поміщиком (парубочтво в цьому плані було свого роду виконавчим органом);

б) налагодження нормального життя в селі, улагодження всіх конфліктів, що виникали між

парубками і дівчатами та між молоддю і іншими мешканцями села;

в) участь в організації урочистостей у селі: церковних процесій, святкування храмового дня та інших традиційних для села свят тощо.

Молодіжні громади мали перед сільською громадою і певні трудові обов'язки. Так, для парубочої громади найголовнішими з них були: будувати гойдалку на Великдень, вирубувати хрест на Водохреща, «... братство платить світло в церкві за свій рахунок, за що бере відповідну плату, а за виручені гроші купує оздобу до церкви, образи, вінці, фореньки, бразкачі» [7, с. 30].

До обов'язків дівочої громади входили організація вечорниць, уквітчання церкви перед великими святами, упорядкування самітніх могил на цвинтарі перед поминанням померлих, допомога старим та немічним у селі, а подекуди – догляд за немовлятами, яких не було з ким залишити вдома під час польових робіт [3; 5].

Період парубочтва закінчувався особливими ритуалами. В українських, селах XIX ст., важливим випробуванням була участь новачка у спільних роботах, зокрема, косінні сіна толокою. Новопосвячений косар усіма жителями села визнавався повноправним дорослим членом громади [3; 7].

Обряди посвячення у косарі не пов'язувалися з парубочими громадами, але, як бачимо, вони були логічним завершенням ініціації юнаків у сільських громадах. Тому є підстави припускати, що такі, або ж подібні звичаї завершували перебування молодих селян у парубочих громадах. Ці обряди були втраченими на кінець XIX – початок XX ст.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, молодіжний період людського життя був ключовим для успішного навчання парубків і дівчат та, в подальшому, адекватного виконання ними у звичайних традиційних гендерних ролей.

У цей віковий період відбувався етап соціалізації, який був завершальним у плані інкорпорації юнацької статево-вікової групи в повноцінне життя сім'ї, родини, громади тощо. Соціалізація на цьому етапі здійснювалася, насамперед, у межах діяльності таких організацій дошлюбного спілкування молоді, як парубочі та дівочі громади.

Парубочі та дівочі громади у традиційній культурі українців у XIX – першій чверті XX ст. були інститутом дошлюбних стосунків. Існування цих молодіжних об'єднань було особливо важливим з погляду на становлення людини як повноправного члена селянської спільноти у відповідності з народними уявленнями про статево-віковий принцип організації соціального простору та необхідність підготовки до сімейного життя, засвоєння статусних ролей одружених чоловіків та жінок.

Перспективою подальших розвідок напрямку є вивчення особливостей соціалізації української молоді у різних типах сімей (XIX – перша чверть XX століття).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Жмуд Н. В. Етнічні стереотипи статевого виховання та поведінки. *НТЕ*. 2003. № 3. С. 78–82.
 2. Забловський А. Соціалізація дитини в традиційній культурі українців XIX – поч. XX століть: ритуально-аритуальні аспекти. *Вісник Київ. ун-ту імені Т. Шевченка*. К., 2004. Вип. 74–76. С. 76–80.

3. Записки етнографічного товариства. К.: Укр. Акад. наук, 1920. Кн. 1. 63 с.

4. Збірки сільської молодіжності на Україні. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1918. Т. XVIII. С. 170–275.

5. Камінський В. Парубочі громади на Херсонщині, як звичаєво-правничий інститут. *Києвская Старина*. 1887. VIII. С. 769–771.

6. Касяненко І. Молодецькі звичаї в селі Боярці Київського повіту. *Києвские губернские ведомости*. 1850. № 44. С. 354–358.

7. Костащук В. Парубочья громада в селі Тулові на Покуття, в Галичині. *Побут*. 1929. Ч. 4–5. С. 21–35.

8. Сявавко Є. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. К.: Наукова думка, 1974. 152 с.

REFERENCES

1. Zhmud, N. V. (2003). Etichni stereotypy statevoho vykhovannia ta povedinky. [Ethnic stereotypes of sexual education and behavior]. Vinnitsa. [in Ukrainian]
 2. Zablovskiy, A. (2004). Sotsializatsiia dytyny v tradytsiini kulturi ukrainsiv XIX – poch. XX stolit: rytualno-arytualni aspekty. [Socialization of a child in the traditional culture of Ukrainians XIX – beginning. XX centuries: ritual and ritual aspects]. Kyiv. [in Ukrainian]
 3. Zapysky etnografichnoho tovarystva (1920). [Notes of the Ethnographic Society]. Kyiv. [in Ukrainian]
 4. Zbirky silskoi molodizhy na Ukraini. Materialy do ukrainskoi etnolohii. (1918). [Gatherings of rural youth in Ukraine. Materials for Ukrainian ethnology]. Lviv. [in Ukrainian]
 5. Kaminskyi, V. (1887). Parubotski hromady na Khersonshchyni, yak zvychaievo-pravnychiy instytut. [Parubotsk communities in the Kherson region as a customary and legal institution]. Kyiv. [in Ukrainian]
 6. Kasianenko, I. (1850). Molodetski zvychai v seli Boiartsi Kyivskoho povitu. [Molodetsky customs in the village of Boyartsy, Kyiv County]. Kyiv. [in Ukrainian]
 7. Kostashchuk, V. (1929). Parubotska hromada v seli Tulovi na Pokuttii, v Halychyni. [Parubotsk community in the village of Tulovi on Pokuttia, in Halychyna]. Kyiv. [in Ukrainian]
 8. Siavavko, Ye. (1974). Ukrainska etnopedagogika v yii istorychnomu rozvytku. [Ukrainian ethnopedagogy in its historical development]. Kyiv. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

БОСІЙ Олександр Михайлович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

BOSYI Oleksandr Mykhailovych – postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2022 р.

УДК 331.3.

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-33-37

ПАНЧЕНКО Володимир Анатолійович –

доктор економічних наук, професор,

професор кафедри математики і методики її навчання,
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира ВинниченкаORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0953-7752>e-mail: op_panchenko@ukr.net**ПІКА Ігор Васильович** –студент першого курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність 073 Менеджмент

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3138-6667>e-mail: igorekpika96@gmail.com

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ – ШЛЯХ ДО ЗБІЛЬШЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Розглянуто поняття «тайм-менеджмент». Проаналізовано та розкрито різні підходи вчених до визначення сутності тайм-менеджменту. Запропоновано авторське тлумачення поняття «тайм-менеджмент». Розглянуто наявний інструментарій тайм-менеджменту та проаналізовано особливості його застосування у вітчизняній практиці. Обґрунтовано важливість застосування методик управління робочим часом з метою підвищення ефективності функціонування освітньої організації у сучасних умовах.

Тайм-менеджмент, або управління часом – це система, спрямована на узгодження своїх дій із часом. Це наука про те, як спланувати чіткий графік роботи на день, тиждень, місяць, рік або все життя. У результаті оптимізації робочий час можна використовувати ефективніше. Тайм-менеджмент стосується не лише організації робочого часу, а й обстановки робочого місця, спілкування з колегами по роботі й багатьох інших чинників, які можуть вплинути на певний час. Впровадження тайм-менеджменту дає змогу працівникам освітньої організації систематизувати процес планування, більш ефективно використовувати робочий час, підвищити швидкість розв'язання проблем і виключити їх повторну появу, скоротити час на пошук документів та вчасно розставити пріоритети, підвищити ефективність використання баз даних.

Доведено, що впровадження технології тайм-менеджменту в освітній організації послужить оптимальним способом підвищення конкурентоспроможності загалом і максимально ефективного використання людських ресурсів. Розвиток будь-якої організації напряму залежить від того, як його працівники планують та організують свою діяльність з врахуванням часових обмежень, а саме як менеджер цьому сприяє. Раціонально організований тайм-менеджмент також дає співробітникам усвідомлення того, що неефективне використання робочого часу – це не тільки втрачає керівництва освітньої організації, а й їхні власні, які можуть призвести до значного скорочення ефективності діяльності і, як наслідок, до зменшення заробітної плати. Використання принципів та технологій тайм-менеджменту на практиці підвищує ефективність діяльності освітньої організації, скорочує до мінімуму витрати часу та створює можливість досягти бажані результати та цілі.

Ключові слова: управління часом, тайм-менеджмент, освітня організація, ефективно використання часу.

PANCHENKO Volodymyr Anatoliyovych –Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of mathematics
and methods of its teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State Pedagogical UniversityORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0953-7752>e-mail: op_panchenko@ukr.net**PIKA Ihor Vasyliovych** –first-year student of the second (master's) level of higher education, specialty
073 Management of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
Pedagogical University.ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3138-6667>e-mail: igorekpika96@gmail.com

TIME MANAGEMENT IS A WAY TO INCREASE WORK EFFICIENCY EMPLOYEES OF THE EDUCATIONAL ORGANIZATION

The concept of time management is considered. Various approaches of scientists in determining the essence of time management are analyzed and revealed. The author's interpretation of the concept of time management is offered. Existing time management tools are considered and peculiarities of its application in domestic practice are analyzed. The importance of applying working time management techniques to increase the efficiency of functioning of enterprises in modern conditions is substantiated.

Time management, or time management, is a system aimed at coordinating one's actions with time. It is the science of how to plan a clear work schedule for a day, a week, a month, a year or a lifetime. As a result of optimization, working time can be used more efficiently. Time management concerns not only the organization of working hours, but also the workplace environment, communication with work colleagues and many other factors that can affect a certain time. The implementation of time management allows employees of an educational organization to systematize the planning process, use working time more efficiently, increase the speed of solving problems and eliminate them re-appearance, reduce time spent searching for documents and timely prioritization, increase the efficiency of using databases.

It has been proven that the introduction of time management technology in an educational organization will serve as an optimal way to increase competitiveness in general and the most effective use of human resources. The development of any organization directly depends on how its employees plan and organize their activities taking into account time constraints, namely how the manager facilitates this.

Rationally organized time management also makes employees aware that inefficient use of working time is not only the loss of the management of the educational organization, but also their own, which can lead to a significant reduction in activity efficiency and, as a result, to a decrease in wages. The use of principles and technologies of time management in practice increases the efficiency of the organization, reduces time consumption to a minimum and creates an opportunity to achieve the desired results and goals.

Keywords: time management, time management, educational organization, effective use of time.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності проблеми. Під впливом великої кількості чинників, ключовим з яких є науково-технічний прогрес, виникає питання доцільного використання цінних ресурсів, одним з яких є – час. Розгляд цього аспекту є актуальним у будь-якій діяльності, оскільки час відіграє основну роль у досягненні поставлених цілей. Проблема ефективного використання робочого часу набуває все більшого значення в умовах науково-технічної революції, глобалізації, економічної кризи, появи нових форм зайнятості та, відповідно, реформування соціально-трудових відносин. Час – це самий цінний ресурс у роботі і не тільки тому що він дає безліч можливостей, які потрібно розумно використати. Втрачений час не повернеш, тому він цінніший за гроші.

Тому саме впровадження тайм-менеджменту дає змогу працівникам освітньої організації систематизувати процес планування, більш ефективно використовувати робочий час, підвищити швидкість розв'язання проблем і виключити їх повторну появу, скоротити час на пошук документів та вчасно розставити пріоритети, підвищити ефективність використання баз даних.

На актуальність цього питання на сучасному етапі, впливає невміння впроваджувати технології тайм-менеджменту, як елемента системи управління персоналом для зростання ефективності використання робочого часу.

Це питання постало для кожного, тому що ефективне управління робочим часом займає провідну позицію і виступає одним із головних чинників як в аспекті соціально-економічного розвитку окремих об'єктів, так і країни загалом. Особливо керівники акцентують увагу на цьому питанні, оскільки вони здійснюють управління не тільки власним часом, а й часом своїх підлеглих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великий внесок у вирішення питань ефективного використання часу зробили праці як вітчизняних, так і іноземних учених. Серед класиків виділяють Ф. Тейлора, М. Мескона. На високому рівні перебувають роботи зарубіжних учених. Питання ефективності праці працівників досліджували і вітчизняні фахівці, такі як А. Гаврилюк [2], А. Писаревська [3], Л. Скібіцька [4]. З огляду на напрацювання дослідників все ж таки ефективне управління часом потребує глибшого аналізу на основі теоретичних засад тайм-менеджменту.

Метою статті є уточнення теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо впровадження тайм-менеджменту в діяльність освітніх організацій.

Під час написання роботи, був проведений аналіз теоретичної бази, а також розглянуті ключові методи і системи управління часом. Представлену статтю можна використовувати як теоретичне підґрунтя для підвищення ефективності роботи освітньої організації, ґрунтуючись на розроблену технологію з впровадження тайм-менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Керування часом, тайм-менеджмент (від англ.

timemanagement) – сукупність методик оптимальної організації часу для виконання поточних задач, проєктів та календарних подій. Зараз використовується безліч інструментів для покращення продуктивності роботи організації та його працівників. Одним із них є впровадження та застосування технологій тайм-менеджменту, як рушійного елемента системи управління персоналом.

Зміст поняття «тайм-менеджмент» став основою досліджень багатьох учених. Виходячи з аналізу наукових джерел, можна стверджувати, що теоретична база, яку розглядають, є досить широкою та різноманітною. Що ж являє собою тайм-менеджмент в наш час? Це система дій, мета якої – правильне планування завдань з грамотним розподілом часу на виконання кожної. Головна мета тайм-менеджменту – робити якомога більше, мінімізувавши часові витрати та знизивши рівень стресу людини.

Тобто, тайм-менеджмент – це не тільки модне слово з кола управлінців, яким вони описують умови досягнення свого успіху. Також це далеко не секретна технологія і не панацея від марного витрачання часу. Тайм-менеджмент, як система – це ефективний інструмент, який може допомогти кожній працюючій людині зробити час її роботи максимально ефективним, залишивши сили і вільні години на відпочинок і заняття хобі.

Кожен із дослідників виокремлює певні особливості та обґрунтовує бачення цього питання спираючись на свій підхід. Через те, що простежуються суттєві відмінності в трактуванні сутності поняття «тайм-менеджмент», проаналізовано кілька з них.

Кожен з авторів має свій власний підхід, виокремлюючи певні особливості в даному понятті. Одні науковці розглядають тайм-менеджмент як управління перерозподілом обсягів роботи, інші – як мистецтво управління часом з урахуванням ефективної методики управління власним часом. Але всі ці твердження мають спільну теоретичну основу, яка полягає в ефективному управлінні часом. Тайм-менеджмент являє собою сукупність технологій розподілу та використання часу, які застосовуються з метою підвищення ефективності будь-якої діяльності.

Успіх кожного менеджера залежить не лише від фінансових результатів, проте й від того, як він розпоряджається найціннішим ресурсом – часом. Відомий вчений Пітер Друкер зазначав, що «час – найобмеженіший капітал, і якщо не можеш розпоряджатися ним, не зможеш розпоряджатися нічим іншим». Тому грамотний розподіл часу менеджера та управління ним є запорукою успіху організації [8].

За результатами аналізу наукової літератури було виокремлено низку методик і систем управління часом, які мають ефективне практичне застосування. Дані напрями управління часом допоможуть менеджерам розробити індивідуальну технологію тайм-менеджменту, яка своєю чергою сприятиме оптимальному використанню можливостей [5]. Важливо пам'ятати, що в тайм-менеджменті не існує єдиного правильного рішення. Необхідно враховувати

особистісні орієнтири кожного у виборі інструментарію.

Світового визнання набув принцип італійського економіста В. Парето. Дослідник трактує цей принцип так, що приблизно 20% зусиль і часу достатньо, щоб отримати 80% результату. Під час цього необхідно виділити ключові завдання, тобто розставити пріоритети. Малоефективні завдання мають бути заключними в переліку необхідних дій для виконання [4]. На сьогодні це найвідоміша концепція тайм-менеджменту, яка дає змогу виділяти пріоритети.

Одним з універсальних інструментаріїв тайм-менеджменту виступає піраміда Б. Франкліна, управління часом. На чолі всього стоять «Життєві цінності», які відображають те, за якими принципами і цінностями ми живемо. Далі ми повинні прописати «Головну мету» – чого ми хочемо від нашого життя. Л. І. Скібіцька[4] вказує, що дана методика спрямована на виявлення майбутньої ефективності організації за рахунок визначення вже зараз конкретних завдань і цілей. Перевагою цієї методики тайм-менеджменту серед інших є планування не тільки часу, а й зайнятості, так само шляхів досягнення глобальної мети на все життя.

Тайм-менеджмент, або управління часом – це система, спрямована на узгодження своїх дій із часом. Це наука про те, як спланувати чіткий графік роботи на день, тиждень, місяць, рік або все життя. У результаті оптимізації робочий час можна використовувати ефективніше. Тайм-менеджмент стосується не лише організації робочого часу, а й обстановки робочого місця, спілкування з колегами по роботі й багатьох інших чинників, які можуть вплинути на певний час. Як писав Стівен Кові, говорячи про ідею управління часом, можливо, вона існує рівно стільки, скільки існує людство [6].

Інструмент тайм-менеджменту може бути будь-яким, головне, щоб він був зручним, і давав змогу скорочувати витрати часу на управління, а не збільшувати їх. Використовуючи на практиці інструменти тайм-менеджменту можна досягти найкращих проміжних результатів, оптимально визначати пріоритети та отримувати високі показники діяльності за короткий час.

На сьогодні тайм-менеджмент набув нових форм і ознак під впливом змін технологій і техніки, став невід'ємною частиною ефективного управління особистістю та підприємством загалом. Варто наголосити, що результативність в управлінні часом полягає не у швидкості виконання, а в коректній організації діяльності, грамотному розподілі своїх здібностей і можливостей [2].

Нестача часу – головна проблема, яка стосується кожного. Для досягнення максимального успіху як самого підприємства, так і людини загалом, необхідно вміти правильно його використовувати, адже він втрачений і обмежений [1]. Дефіцит робочого часу – брак часового ресурсу, викликаний неправильно організованою діяльністю працівником своєї діяльності, або неграмотною організацією діяльності керівництвом, що призводить до поспіху, затягування виконання робіт, завдань, неякісній роботі, втрат у виробництві тощо. Що в кінцевому підсумку істотно впливає на ефективність і результати роботи всієї організації.

Тайм-менеджмент допомагає більш ефективно використовувати не тільки робочий час, а й час відпочинку. Зокрема, рекомендується не брати роботу додому, організувати побут так, щоб він займав

мінімум часу, заздалегідь ретельно планувати вільний час і слідувати цим планам, зокрема регулярно практикувати емоційне (театри, концерти, виставки тощо) і фізичне (спорт, фітнес) перемикання. В багатьох компаніях світу, якщо співробітник залишається на роботі довше, ніж це встановлено у нього в трудовому договорі, даний факт може послужити причиною звільнення, оскільки це свідчить про те, що співробітник не встигає зробити свої завдання в свій робочий час. Використовувати для активного відпочинку не тільки вихідні, але і як мінімум один вечір робочого дня на тиждень, а також використовувати як міні-відпустки довгі вихідні та святкові дні. У ділових поїздках планувати вільний час (від декількох годин до двох днів) для огляду місцевих визначних пам'яток. На час відпустки встановити правила використання телефону, електронної пошти, Інтернету та ін.

При впровадженні корпоративного тайм-менеджменту доцільним є використання різноманітних інформаційних технологій та локальних мереж для організації комунікаційного процесу, сучасних технічних засобів, а також відповідного програмного забезпечення, зокрема Microsoft Outlook – персонального інформаційного менеджера, що дозволяє планувати завдання, відстежувати роботу з документами, автоматично складати щоденник роботи та узгоджувати її з роботою інших працівників, володіє функціями поштового клієнта тощо.

Формування ефективної системи корпоративного тайм-менеджменту має також передбачати запровадження дворівневої системи прийняття рішень (на рівні керівництва та на рівні підлеглих), заміну особистих контактів засобами техніки і комунікації; забезпечення раціонального чергування часу роботи та відпочинку, а також створення сприятливих умов для особистого тайм-менеджменту.

Загалом корпоративний тайм-менеджмент повинен передбачати не тільки часову організацію роботи всього трудового колективу, але й враховувати індивідуальні особливості використання часу кожним працівником, характер виконуваних робіт, бути важливим складовим елементом загальної системи управління підприємством.

У сучасних умовах розвитку, у контексті підвищення ефективності діяльності освітньої організації виокремлюють два рівні тайм-менеджменту:

– особистий тайм-менеджмент – це сукупність різних технік та технологій організації власної роботи працівника, яку він здійснює в особистих інтересах, охоплює технології особистого росту та тайм-менеджменту;

– корпоративний тайм-менеджмент – основну увагу зосереджує на часовій організації роботи всіх працівників освітньої організації, наслідком якої є ефективне використання часу; передбачає впровадження стандартів економного та результативного використання бюджету робочого часу [7].

Управління часом стосується більшою мірою організації власного та робочого часу, ніж його економії. Людина повинна прагнути до правильного розподілу часу відповідно до особистих інтересів та інтересів роботи. Потрібно так використовувати час, щоб забезпечити виконання максимальної кількості завдань, які, у свою чергу, обумовлюють виконання проміжних завдань, що й приведуть до реалізації

основної мети. Свої власні плани працівник повинен погоджувати з планами колег і безпосереднього керівника, щоб досягти максимального ефекту.

Для раціонального використання свого часу менеджеру необхідно, насамперед, чітко усвідомити свої основні функції, цілі, завдання та бюджет часу. При плануванні слід враховувати такі основні правила:

– при складанні плану на день залишити 40% часу вільним, тобто 60% часу відвести на планові роботи, 20% – на непередбачені, 20% – на спонтанні;

– необхідно постійно фіксувати витрачений час.

При цьому слід вказувати, як і на які потреби він був витрачений. В результаті фахівець, маючи повне уявлення про витрати свого часу, може скласти план на майбутнє;

– для складання хорошого плану з чітким зазначенням використаного часу необхідно розподілити свої завдання на довго-, середньо- і короткострокові;

– основні принципи складання плану: регулярність, системність, послідовність;

– для забезпечення реальності планування слід планувати такий обсяг завдань, з яким менеджер може реально впоратися.

Практичне впровадження технологій тайм-менеджменту в освітній організації позитивно вплине на ефективність повсякденної діяльності керівника та підвищить продуктивність праці. Тому запропонуємо власну технологію впровадження тайм-менеджменту в освітній організації, яка більш детально допоможе координувати процеси з управління часом. З її допомогою вдасться оптимально розділяти час і досягати бажаних результатів. Основними принципами ефективного використання часу є: встановлення цілей, ранжування завдань за рівнем їх важливості та терміновості; боротьба з «поглиначами часу»; самоконтроль за виконанням всіх завдань у чітко відведений термін.

На нашу думку, механізм тайм-менеджменту має складатися з двох блоків. Перший з яких є цільовим і містить у собі такі складові: мета, завдання, принципи. Другий блок націлений безпосередньо на ефективність, тому й має назву – процесний. Даний блок механізму тайм-менеджменту реалізується в 5 етапів:

Етап 1. Аналіз ефективного використання робочого часу.

Етап 2. Виявлення непродуктивних витрат робочого часу.

Етап 3. Формування програми вдосконалення використання робочого часу.

Етап 4. Реалізація програм впровадження тайм-менеджменту.

Етап 5. Оцінка ефективності використання тайм-менеджменту.

Оскільки час – ресурс, який ми ніяк не можемо збільшити, витрати його необхідно лише на найцінніші і значущі речі. Визначити їх можна, розділивши весь список майбутніх справ на 4 категорії:

1) важливі і термінові – це справи, які вимагають максимально швидкого завершення будь-якою ціною, адже вони тягнуть за собою величезні наслідки для майбутнього;

2) важливі, але не термінові – категорія справ, які переважно орієнтовані на віддачу в майбутньому. Наприклад, заняття спортом, час з близькими, хобі та навчання;

3) термінові, але не важливі – це категорія усляких життєвих «факапів»: десь щось зламалося або розбилося – потрібно полагодити, хтось щось не так зрозумів – потрібно пояснити ще раз. Тобто, це справи, які потрібно вирішити зараз, тому що так буде краще, але великої значимості для життя вони не несуть;

4) не важливі і нетермінові – справи, які взагалі не мають значення, але іноді на них хочеться витратити час. До таких належать плітки з друзями, серфінг в Інтернеті, перегляд серіалів.

У підсумку головна порада: зосередьте максимум уваги на категорії «важливі, але нетермінові» і тоді перша категорія буде з'являтися вкрай рідко. Очевидно, що від четвертої категорії (не важливе і не термінове) краще зовсім відмовитися – це просто «пожирач часу».

Згідно з результатами наших досліджень, запропонований процесний механізм впровадження тайм-менеджменту в освітній організації значно збільшить ефективність розподілу і використання робочого часу, що в свою чергу принесе позитивні плоди у вигляді ефективного використання людських ресурсів на підприємстві.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, одним із шляхів підвищення ефективності діяльності, як працівників, так і освітньої організації у цілому є впровадження тайм-менеджменту. Таким чином, на основні показники продуктивності роботи персоналу впливає процес управління часом. Людина повинна прагнути до правильного розподілу часу відповідно до особистих інтересів та інтересів роботи. Потрібно так використовувати час, щоб забезпечити виконання максимальної кількості завдань, які, у свою чергу, обумовлюють виконання проміжних завдань, що й приведуть до реалізації основної мети. Управління власним робочим часом допоможе досягнути, як гармонії в особистому житті, так і покращення ефективності роботи всього підприємства. Ми вважаємо, що впровадження технології тайм-менеджменту в освітній організації послужить оптимальним способом підвищення конкурентоспроможності загалом і максимально ефективного використання людських ресурсів. Розвиток будь-якої організації напрямку залежить від того, як його працівники планують та організують свою діяльність з врахуванням часових обмежень, а саме як менеджер цьому сприяє. Раціонально організований тайм-менеджмент також дає співробітникам усвідомлення того, що неефективне використання робочого часу – це не тільки втрати керівництва освітньої організації, а й їхні власні, які можуть призвести до значного скорочення ефективності діяльності і, як наслідок, до зменшення заробітної плати. Використання принципів та технологій тайм-менеджменту на практиці підвищує ефективність діяльності організації, скорочує до мінімуму витрати часу та створює можливість досягти бажані результати та цілі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Буняк Н. М. Тайм-менеджмент як інструмент підвищення ефективності діяльності підприємства. 2018. № 14. С. 279-283.
2. Гаврилук О. М. Тайм-менеджмент як складова успішної комунікативної взаємодії в індустрії туризму України. *Ефективна економіка*. 2016. № 1.

3. Писаревська А. І. Використання тайм-менеджменту для підвищення ефективності управління персоналом. *Вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 20. Ч. 1. С. 148-153.

4. Скібіцька Л. І. Тайм-менеджмент: навчальн. посібник для студ. екон. вишів. Київ: Кондор, 2009. 528 с.

5. Ткаченко І. В. Тайм-менеджмент. Мистецтво керувати своїм часом. Харків: Аргумент Принт: Віват, 2014. 218 с.

6. Кові С. Сім навичок високоєфективних людей. М.: Омега-Л, 2005. 114 с.

7. Гудзь, М.В., Попович Д.А. Тайм-менеджмент як технологія ефективної організації робочого часу персоналу. *Тиждень науки*. 2016. Т. 3. С. 486-487.

8. Кучер Л.Р. Тайм-менеджмент як засіб підвищення ефективності діяльності керівника. *Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2015. №4 С. 203-205.

REFERENCE

1. Bunyak, N. M. (2018). Taym-menedzhment yak instrument pidvyshchennya efektyvnosti diyal'nosti pidpryyemstva [Time management as a tool for increasing the efficiency of the enterprise]. № 14. S. 279-283.

2. Havrylyuk, O. M. (2016). Taym-menedzhment yak skladova uspishnoyi komunikativnoyi vzyemodiyi v industriyi turyzmu Ukrainy [Time management as a component of successful communicative interaction in the tourism industry of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*. № 1.

3. Pysarevs'ka, A. I. (2016). Vykorystannya taym-menedzhmentu dlya pidvyshchennya efektyvnosti upravlinnya personalom [Using time management to increase the efficiency of personnel management]. *Visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky»*. Vyp. 20. CH. 1. S. 148-153.

4. Skibits'ka, L. I. (2009). Taym-menedzhment [Time management]: educationa :navchal'n. posibnyk. dlya stud. ekon. vyshiv. Kyyiv: Kondor. 528 s.

5. Tkachenko, I. V. (2014). Taym-menedzhment. Mystetstvo keruvaty svoym chasom [Time management. The art of managing your time]. Kharkiv: Arhument Prynt: Vivat. 218 s.

6. Kovi, S. (2005). Sim navychok vysokoefektyvnykh lyudey [Seven skills of highly effective people]. М.: Омега-Л. 114 s.

7. Hudz', M. V., Popovych, D. A. (2016). Taym-menedzhment yak tekhnolohiya efektyvnoyi orhanizatsiyi robochoho chasu personal [Time management as a technology for effective organization of staff working time]. *Tyzhden' nauky*. T. 3. S. 486-487.

8. Kucher, L. R. (2015). Taym-menedzhment yak zasib pidvyshchennya efektyvnosti diyal'nosti kerivnyka [Time management as a means of increasing the effectiveness of the manager's activity]. *Innovatsiyna ekonomika. Vseukrayins'kyu naukovo-vyrobnychy zhurnal*. №4 S. 203-205.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПАНЧЕНКО Володимир Анатолійович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри математики і методики її навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: менеджмент, безпекознавство.

ПІКА Ігор Васильович – студент першого курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальність 073 Менеджмент Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: особливості застосування тайм-менеджменту в освітній практиці.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PANCHENKO Volodymyr Anatoliyovych – Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of mathematics and methods of its teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: management, security studies.

PIKA Ihor Vasyliovych – first-year student of the second (master's) level of higher education, specialty 073 Management of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: peculiarities of using time management in educational practice.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2022 р.

УДК 372.851

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-37-43

ПАСІЧНИК Наталя Олексіївна –

доктор історичних наук, професор професор кафедри математики та методики її навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>

e-mail: pasichnyk1809@gmail.com

РІЖНЯК Ренат Ярославович –

доктор історичних наук, професор професор кафедри математики та методики її навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>

e-mail: rzhniak@gmail.com

РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ШКІЛЬНИХ ЗАДАЧ З ЕКОНОМІКИ ТА МАТЕМАТИКИ: ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД

Стаття присвячена розкриттю особливостей реалізації інтегративного підходу до розв'язування задач з економіки та математики в умовах навчання в загальноосвітній школі. Метою статті є висвітлення методики реалізації інтегративного підходу через формування у старшокласників умінь розв'язувати та досліджувати практичні задачі з математичними та економічними компонентами.

У процесі дослідження використовувалися теоретичні методи: аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; емпіричні методи: педагогічне спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю учнів, бесіди з вчителями математики та економіки.

У статті аналізуються можливості реалізації інтегративних зв'язків між математикою та економікою з використанням практичних задач. Автори сконцентрували свою увагу на інверсії в оперуванні функціонально залежністю та її операціями при розв'язуванні задач з економіки та математики. Провідними математичними моделями статті стали диференціювання та інтегрування функцій, які часто використовуються як математичні моделі в задачах з економіки.

Проведене дослідження дало можливість розкрити зміст методичних умов, при яких використання у процесі реального навчання описаного інтегративного підходу буде набувати методичної доцільності у контексті формування в учнів знань та умінь інтегративної діяльності. У результаті дослідження можна зробити такі висновки.

По-перше, інтегративний підхід у навчанні математики та економіки доцільно реалізовувати з використанням інверсних компонентів діяльності для моделювання та дослідження моделей в задачах з математики та економіки.

По-друге, планування реалізації інтегративного підходу проводиться з урахуванням загальної мети організації навчальної діяльності учнів; при цьому задачі підбираються з можливістю проведення інверсного порівняння термінології між економічними та математичними умовами завдань.

По-третє, при реалізації інтегративного підходу вчителі математики та економіки використовують метод узагальнення знань та умінь учнів, а це в свою чергу приводить до організації процесу мисленого об'єднання компонентів математичних та економічних компетентностей за їхніми істотними ознаками. При цьому первинними залишаються економічний зміст задач та математичні моделі, які відіграють роль з одного боку предмету вивчення, а з іншого є методом для аналізу економічного змісту.

Ключові слова: інтегративний підхід, задача, математика, економіка, моделювання.

PASICHNYK Natalia Oleksiivna –

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Professor of the Department of mathematics and methods of teaching of

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian

State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>

e-mail: pasichnyk1809@gmail.com

RIZHNIAK Renat Yaroslavovych –

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Professor of the Department of mathematics and methods of teaching of

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian

State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>

e-mail: rizhniak@gmail.com

SOLVING SCHOOL PROBLEMS IN ECONOMICS AND MATHEMATICS: AN INTEGRATIVE APPROACH

The article deals with the disclosure of the features of the implementation of an integrative approach to solving problems in economics and mathematics in the conditions of education in a secondary school. The goal of the article is to highlight the methodology of implementing an integrative approach through the formation of high school students' ability to solve and investigate practical problems with mathematical and economic components.

Theoretical methods were used in the research process: an analysis of the psychological and pedagogical literature on the research problem; empirical methods: a pedagogical observation of the educational and cognitive activity of the students, conversations with teachers of mathematics and economics.

The article analyzes the possibilities of implementing integrative connections between mathematics and economics using practical problems. The authors focused their attention on the inversions in the operation of functional dependence and its operations when solving problems in economics and mathematics. Differentiation and integration of functions became the leading mathematical models of the article, they are often used as mathematical models in economic problems.

The conducted research made it possible to reveal the content of methodological conditions under which the use of the described integrative approach in the process of real learning will acquire methodological expediency in the context of the formation of students' knowledge and skills of integrative activity. As a result of the research, the following conclusions can be drawn.

Firstly, an integrative approach in teaching mathematics and economics is advisable to implement using the inverse components of activity for modeling and researching models in the mathematics and economics problems.

Secondly, the planning of the implementation of the integrative approach is carried out considering the general goal of organizing the educational activities of students; at the same time, the tasks are selected with the possibility of conducting an inverse comparison of the terminology between the economic and mathematical conditions of the tasks.

Thirdly, when implementing an integrative approach, the teachers of mathematics and economics use the method of generalizing the knowledge and skills of the students, and this, in turn, leads to the organization of the process of mental unification of the components of mathematical and economic competences according to their essential features. At the same time, the economic content of the problems and mathematical models, that play a role, on the one hand as a subject of study, and on the other hand as a method for analyzing the economic content, remain primary.

Keywords: integrative approach, task, mathematics, economics, modeling.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Уміння учнів розв'язувати задачі практичного характеру, у яких застосовуються математичні методи розв'язання, набуває особливого значення в умовах зміни орієнтирів у системі нової української школи. Саме такі задачі все більше заповнюють сторінки сучасних шкільних підручників та пропонуються для розв'язування під час проведення обов'язкового зовнішнього незалежного оцінювання. А тому досить важливого значення набуває

формування в учнів не просто орієнтуватися в наявних інтегративних зв'язках у курсі шкільної математики, а й умінь та здатностей виявляти та опрацьовувати інтегративні зв'язки між математичними та іншими дисциплінами. Організація здобуття сучасної шкільної економічної освіти представляє собою набір різноманітних дисциплін – економіка профільного рівня, фінансова грамотність, прикладні фінанси, основи споживчих знань, основи підприємницької діяльності, економічний розділ курсу громадянської

освіти. Об'єднують таке різноманіття саме математичні методи й моделі як природні й необхідні елементи. Використання математики в шкільній економічній освіті має великий мотиваційний потенціал, дає змогу виділити й формально описати характерні зв'язки економічних процесів, дозволяє точно й компактно розв'язувати економічні задачі, апробувати положення й висновки економічної теорії.

Актуальність проблеми реалізації інтегративного підходу до навчання економіки й математики зумовила організацію дослідження щодо формування у старшокласників умінь розв'язувати та досліджувати задачі, що пропонуються в курсах математики та економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В статті [6] авторами цього дослідження вже представлялися методичні особливості розв'язування математичних задач з реалізацією інтегративних (математика, інформатика, економіка) компонентів. У праці [1] авторами обґрунтований спосіб реалізації інтегрованого підходу до навчання математики через інтегровані образи, а в праці [2] описані на теоретичному рівні моделі реалізації інтегративного підходу до підготовки майбутніх вчителів. Крім цього, проблемою реалізації інтегративного підходу до шкільного навчання займалися різні вітчизняні науковці. Серед різноманіття праць виділимо програмну монографію Вознюк О., Дубасенюк О. [3], а також праці авторів Просіної О. [7], Філь Г., Жигайло М. [8], Ключко А. [5] та навчальний посібник Зимудьїнової А. [4], у яких з різних точок зору та на широкому змісті матеріалу обґрунтовується доцільність реалізації інтеграції у загальноосвітній школі.

В актуальному дослідженні ми використаємо перелічені теоретичні напрацювання та доповнимо й уточнимо їхні положення практичною реалізацією інтегративного підходу до розв'язування задач з математики та економіки.

Отже, **метою статті** є висвітлення методики реалізації інтегративного підходу через формування у старшокласників умінь розв'язувати та досліджувати задачі з математики та економіки.

Методи дослідження. В ході експериментального дослідження використовувалися теоретичні методи: аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; емпіричні методи: педагогічне спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю учнів, бесіди з вчителями математики та економіки.

Виклад основного матеріалу. Важливим інструментом для розв'язування математичних задач економічного змісту, а також для з'ясування змісту понять з різних дисциплін сучасної шкільної економічної освіти (дохід, витрати виробництва, обсяг випуску товарів, змінний ресурс, корисність, споживче благо, обсяг споживання на душу населення, середній продукт праці, граничний дохід, витрати, продукт праці та інші) є використання функціональних залежностей та їхніх властивостей. Поняття функції є одним з базових понять в курсі шкільної математики. Разом зі змістовною лінією вивчення рівнянь, нерівностей та їх систем функціональна лінія шкільного курсу математики є основою для формування здатностей учнів оперувати математичними моделями. Причому моделями можуть виступати різні види функцій – від лінійних до трансцендентних.

В економічних моделях часто використовуються як звичайні арифметичні операції над функціями, так і операції диференціювання та інтегрування. Базовими темами розділу «Фундаментальні процеси та явища ринкової економіки» шкільного курсу економіки є висвітлення особливостей, наприклад, взаємодії доходів та витрат, попиту й пропозиції. Залежність обсягу пропозиції відносно ціни товару, залежність обсягу попиту від ціни або залежність доходу від обсягів виробництва та інші економічні залежності є суто функціональними. На прикладі цих тем ми й проаналізуємо особливості реалізації інтегративного підходу до навчання властивостей функціональних залежностей.

В економіці використовуються *сумарні величини* $F(x)$ (дохід або виручка $R(Q)$, витрати як функція обсягів виробництва $C(Q)$, обсяг виробництва як функція від кількості змінного ресурсу $Q(L)$, корисність як функція блага, що споживається, $U(x)$, *середні величини* $AF(x) = \frac{F(x)}{x}$ (показують

величину відповідного показника в розрахунку на одиницю випуску – обсяг споживання на душу населення, середня фондовіддача, середня виручка або дохід $AR(x) = \frac{R(Q)}{Q}$, середні витрати

$AC(x) = \frac{C(Q)}{Q}$, середній продукт виробництва

$AQ_L = \frac{Q(L)}{L}$, *маржинальні (граничні) величини*

$MF(x) = F'(x) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta F(x)}{\Delta x}$ (показують приріст

відповідного показника в розрахунку на одиницю приросту випуску – гранична виручка або дохід $MR = R'(Q)$, граничні витрати $MC = C'(Q)$, граничний продукт виробництва $MQ_L = Q'(L)$, гранична корисність $MU_x = U'(x)$).

У задачах з шкільного курсу економіки досить частою є необхідність знаходити співвідношення між сумарними, середніми та маржинальними величинами певних економічних показників.

Так як середня величина $AF(x)$ знаходиться за формулою $AF(x) = \frac{F(x)}{x}$, то зрозуміло, що у

конкретній точці $A(x_0; F(x_0))$ (при умові, що графік функції $F(x)$ проходить через початок координат, так як це характерно саме для економічних задач) середня величина визначатиметься як $tg\alpha$, де α – кут між \overline{OA} та додатнім напрямком осі абсцис.

Зі збільшенням аргументу функції $F(x)$ кут α може збільшуватися або зменшуватися – відповідно, буде збільшуватися або зменшуватися й середня величина. За необхідності розв'язання оберненої задачі – за даною середньою величиною знайти значення сумарної величини – використовується формула $F(x) = AF(x) \cdot x$. Геометричною інтерпретацією цієї операції для знаходження конкретного значення

сумарної величини $F(x_0)$ є обчислення площі прямокутника з сторонами $AF(x_0)$ та x_0 .

У математиці поняття середньої величини функції практично не використовується. Виключенням є випадок, коли значення середньої величини функції прямує на нескінченості до деякої сталої. У такому випадку говорять, що графік функції має похилу (або горизонтальну) асимптоту – пряму лінію, кутівий коефіцієнт якої (або тангенс кута нахилу прямої до додатного напрямку осі абсцис) дорівнює цій сталій.

За відомої сумарної величини $F(x)$ маржинальна величина $MF(x)$ знаходиться за формулою

$$MF(x) = F'(x) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta F(x)}{\Delta x}$$

і має просту геометричну інтерпретацію у конкретній точці $(x_0; F(x_0))$ – це кутівий коефіцієнт дотичної до графіка функції $F(x)$, яка проведена в даній точці. Отже, маржинальною величиною $MF(x)$ є кутівий коефіцієнт (або тангенс кута нахилу) дотичної, проведеної до графіка сумарної величини $F(x)$. При зміні змінної x кут нахилу дотичної також змінюється – якщо кут зі збільшенням значення x збільшується, то збільшується і маржинальна величина. І навпаки, якщо кут нахилу зі збільшенням значення незалежної змінної зменшується, то зменшується і маржинальна величина.

У математиці задача дослідження поведінки кута нахилу дотичної зі зміною значення незалежної змінної x замінюється задачею дослідження графіка функції на наявність точок перегину й реалізується через знаходження другої похідної функції

$$F''(x) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta F'(x)}{\Delta x}$$

При цьому, якщо друга похідна має додатне значення при зміні x , то графік функції $F(x)$ є увігнутим вниз (отже, зі зміною x кутівий коефіцієнт дотичної до графіка зростає), і навпаки, якщо друга похідна від'ємна при зміні x , то графік функції $F(x)$ є опуклим вгору (і, відповідно, зі зміною x кутівий коефіцієнт дотичної до графіка спадає). У точці перегину функції її друга похідна дорівнює 0 (відповідно, дотична до графіка функції буде паралельною осі Ox).

За відомої маржинальної величини $MF(x)$ сумарна величина $F(x)$ в економіці знаходиться з використанням невизначеного інтеграла за формулою $F(x) = \int MF(x) dx$ і транслюється геометрично для конкретної точки $(x_0; MF(x_0))$ як площа криволінійної трапеції під графіком функції маржинальної величини $MF(x)$ на проміжку $[0; x_0]$. Слід пояснити, що економісти користуються умовною невизначеністю інтеграла, так як при будь-якому його використанні в цій ситуації розуміється, що початковою точкою інтегрування буде $x = 0$.

У математиці чітко розмежовується поняття невизначеного інтеграла й інтеграла визначеного.

Якщо знаходити значення функції за її похідною $f(x)$, то знаходять первісну функцію $F(x)$ або користуються поняттям невизначеного інтеграла:

$$F'(x) = f(x); \int f(x) dx = F(x) + C.$$

Визначений інтеграл у шкільному курсі математики знаходиться за формулою Ньютона-Лейбніца

$$\int_a^b f(x) dx = F(b) - F(a)$$

і транслюється геометрично як площа криволінійної трапеції, обмеженої графіком функції $f(x)$ та прямими $x = a, x = b, y = 0$.

Часто в шкільному курсі економіки доводиться користуватися співвідношенням між середньою величиною $AF(x)$ та маржинальною величиною $MF(x)$. Середня величина виражається через маржинальну так:

$$[MF(x) = F'(x) = (AF(x) \cdot x)'] \rightarrow [AF(x) = \frac{1}{x} \int MF(x) dx]$$

Виразимо маржинальну величину через середню:

$$[F(x) = AF(x) \cdot x] \rightarrow [MF(x) = F'(x) = (AF(x) \cdot x)'] = AF(x) + AF'(x) \cdot x]$$

Останнє співвідношення, а саме:

$$MF(x) = AF(x) + AF'(x) \cdot x,$$

має досить просту економічну інтерпретацію. В точці екстремуму функції $AF(x)$, яка представляє середню величину, $AF'(x) = 0$. А тому в цьому випадку середня величина $AF(x)$ співпадатиме з маржинальною $MF(x)$. Більше того, при $x > 0$ в області зростання $AF(x)$ її похідна є додатною, а тому $MF(x) > AF(x)$ і, як наслідок, графік маржинальної величини буде розміщений вище від графіка середньої величини. І навпаки, в області спадання $AF(x)$ її похідна є від'ємною, тому $MF(x) < AF(x)$ і, відповідно, графік маржинальної величини буде розміщений нижче від графіка середньої величини.

Так як у математиці поняття середньої величини використовується лише в контексті її границі на нескінченості, тобто як кутівий коефіцієнт похилої (або горизонтальної) асимптоти до графіка функції, то інверсування геометричного змісту співвідношення між маржинальною та середньою величинами виглядатиме так. Якщо друга похідна функції $F(x)$ на деякому проміжку буде додатною (тобто, графік першої похідної функції зростає) то, при наявності у графіка функції $F(x)$ на цьому проміжку асимптоти графік функції $F(x)$ буде лежати вище асимптоти. І навпаки, якщо друга похідна функції $F(x)$ на деякому проміжку приймає від'ємні значення (тобто, графік першої похідної функції спадає) то, при наявності у графіка функції $F(x)$ на цьому проміжку

асимптоти графік функції $F(x)$ буде лежати нижче асимптоти.

Розглянемо описані викладки на прикладі двох задач, які були нами розглянуті на інтегрованому занятті з економіки та математики.

Задача 1. Сумарні витрати мають вигляд $C(Q) = 2Q - 3Q^2 + Q^3$. Знайти середні та маржинальні (граничні витрати).

Розв'язання. Середні та граничні витрати можна знайти зі співвідношень:

$$AC(Q) = \frac{2Q - 3Q^2 + Q^3}{Q} = 2 - 3Q + Q^2,$$

$$MC(Q) = C'(Q) = 2 - 6Q + 3Q^2.$$

Графіки сумарних, середніх та граничних витрат зображено на рис. 1 (відповідно, криві лінії червоного, синього та зеленого кольорів). Звернемо увагу на точку С рис. 1. В цій точці функція середніх витрат $AC(Q)$ має екстремум, тому в цій точці

$AC(Q) = MC(Q)$. На проміжку, де графік функції $AC(Q)$ зростає, він лежить нижче графіка функції $MC(Q)$. І навпаки, на проміжку спадання функції $AC(Q)$ її графік лежить вище від графіка функції $MC(Q)$.

Точки А та В позначають нульові значення функції граничних витрат, при значення змінної Q в яких змінюється поведінка функції сумарних витрат відповідно зі зростання на спадання та зі спадання на зростання.

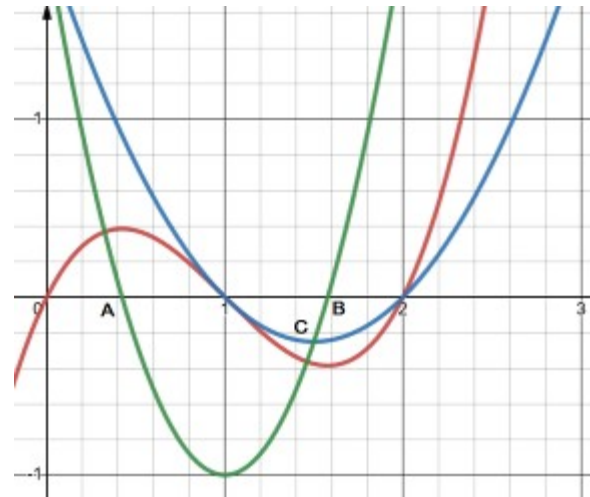

Рисунок 1. Взаємне розміщення графіків сумарних, середніх та граничних витрат задачі 1.

Задача 2. Дослідити функцію $y = x^3 - 3x^2 + 2x$ на наявність асимптот до графіка функції та прокоментувати взаємне розміщення графіку цієї функції та графіків її першої та другої похідної.

Розв'язання. Графік даної функції не має похилих (або горизонтальних) асимптот, так як:

$$\lim_{x \rightarrow \infty} \frac{x^3 - 3x^2 + 2x}{x} = \infty.$$

Щодо взаємного розміщення графіків функції $y = x^3 - 3x^2 + 2x$ та її похідних $y' = 3x^2 - 6x + 2$ та $y'' = 6x - 6$, то прокоментуємо зображення на рис. 2.

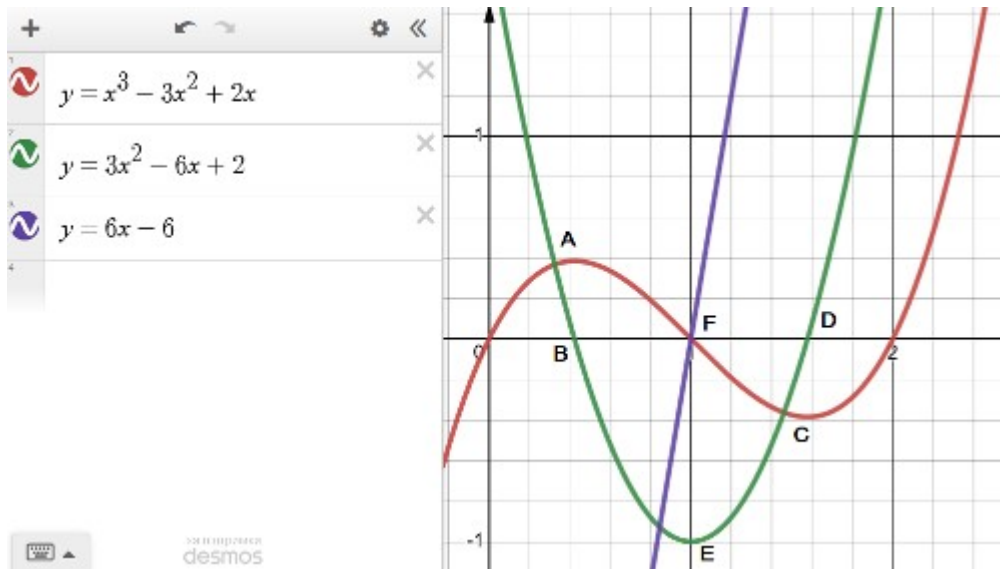

Рисунок 2. Взаємне розміщення графіків функції та її першої та другої похідної задачі 2.

В точках А та С функція $y = x^3 - 3x^2 + 2x$ має екстремум, причому в точці А функція має максимум, а в точці С – мінімум. Відповідно, графік її першої похідної в точках В (абсциса якої співпадає з абсцисою точки А) та D (абсциса якої співпадає з абсцисою точки С) має нулі, причому, на відріжку BD

графік першої похідної розміщений нижче осі Ox (отже, перша похідна приймає від'ємні значення), а тому на цьому проміжку графік основної функції спадає. Аналогічно можна прокоментувати і зростання основної функції на проміжку лівіше від точки В та правіше від точки D. Графіком другої похідної функції

$y = x^3 - 3x^2 + 2x$ є пряма лінія. Вона перетинає вісь Ox в точці F , причому, лівіше від точки F друга похідна набуває від'ємних значень, а, відповідно, правіше – додатних. Отже, перша похідна основної функції лівіше від точки F має спадати, а правіше від цієї точки – зростати. З графіка на рис. 2 видно, що це справджується – перша похідна в точці E (абсциса якої співпадає з абсцисою точки F) має мінімум. Крім того, внаслідок таких властивостей другої похідної лівіше від точки F графік основної функції є опуклим вгору, а правіше від цієї точки – увігнутим вниз. Це також підтверджується на рис. 2.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, проведене дослідження дає можливість розкрити зміст методичних умов, при яких використання у процесі реального навчання описаного інтегративного підходу буде набувати методичної доцільності у контексті формування в учнів знань та умінь інтегративної діяльності. У якості згаданих умов за матеріалами дослідження можна вказати такі.

По-перше, інтегративний підхід у навчанні математики та економіки доцільно реалізовувати з використанням інверсних компонентів діяльності для моделювання та дослідження моделей в задачах з математики та економіки.

По-друге, планування реалізації інтегративного підходу проводиться з урахуванням загальної мети організації навчальної діяльності учнів; при цьому задачі підбираються з можливістю проведення інверсного порівняння термінології між економічними та математичними умовами завдань.

По-третє, при реалізації інтегративного підходу вчителі математики та економіки використовують метод узагальнення знань та умінь учнів, а це в свою чергу приводить до організації процесу мисленого об'єднання компонентів математичних та економічних компетентностей за їхніми істотними ознаками. При цьому первинними залишаються економічний зміст задач та математичні моделі, які відіграють роль з одного боку предмета вивчення, а з іншого є методом для аналізу економічного змісту.

Таким чином, проведене дослідження розкриває сутність запропонованої методики реалізації інтегративного підходу до формування у старшокласників узагальнених умінь розв'язування математичних та економічних задач. Продовження цього дослідження ми бачимо у розробці системи задач інтегративного змісту з використанням більш складних математичних моделей (наприклад, з функціями багатьох змінних), які застосовуються в економіці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Rizhniak R., Pasichnyk N., Zavitrenko D., Akbash K., Zavitrenko A. The Implementation of an integrative Approach to Learning with use of integrated Images. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. 13(1). URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/373>
2. Rizhniak R., Pasichnyk N., Krasnoshchok I., Botuzova Yu., Akbash K. Construction of Theoretical Model for Sustainable Development in Future Mathematical Teachers of Higher Education. *Universal Journal of Educational Research*. 2020. 8(5): 2079–2089. DOI: 10.13189/ujer.2020.080546
3. Вознюк О.В., Дубасенюк О.В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід: [монографія]. Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 684 с.

4. Зимульдінова А. Інтегроване вивчення предметів за галузями знань: навч. пос. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2011. 86 с.

5. Клочко А.О. Інтегрований підхід як сучасна форма організації навчального процесу. *Science and Education a New Dimension*. 2013. Vol. 1. С. 85–87. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/klochko_a_integrated_approach_as_a_modern_form_of_learning_process.pdf

6. Пасічник Н.О., Рижняк Р.Я. Розв'язування математичних задач з реалізацією поліпредметних (економіка, інформатика, математика) інтегративних компонентів. *Фізико-математична освіта*. 2020. 2 (24). 113–122. URL: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2020-024-2-016>.

7. Просіна О.В. Інтеграція в НУШ. Інтегрований підхід в освітньому процесі. *Тематичний випуск журналу «Методист»*. 2018. 2 (74). С. 68–71.

8. Філь Г., Жигайло М. Інтегроване вивчення предметів гуманітарного циклу за галузями знань як важлива умова розвитку сучасної науки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 310–316. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_11_46

REFERENCES

1. Rizhniak, R., Pasichnyk, N., Zavitrenko, D., Akbash, K., Zavitrenko, A. (2021). The Implementation of an integrative Approach to Learning with use of integrated Images. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 13(1). <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/373> [in English]
2. Rizhniak, R., Pasichnyk, N., Krasnoshchok, I., Botuzova, Yu., Akbash, K. (2020). Construction of Theoretical Model for Sustainable Development in Future Mathematical Teachers of Higher Education. *Universal Journal of Educational Research*. 8(5): 2079–2089. DOI: 10.13189/ujer.2020.080546 [in Ukrainian]
3. Vozniuk, O.V., Dubaseniuk, O.V. (2009). *Tsilovi oriientyry rozvytku osobystosti u systemi osvity: intehratyvnyi pidkhdid: monohrafiia* [The objective guidelines for personality development in the education system: an integrative approach: (A monograph)]. Zhytomyr, Zhytomyr Ivan Franko State University Publishing House, 2009. 684 c. [in Ukrainian]
4. Zymuldinova, A. (2011). *Intehrovane vyvchennia predmetiv za haluziamy znan: navch. pos.* [Integrated study of the subjects by fields of knowledge: study guide]. Drohobych, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 2011. 86 c. [in Ukrainian]
5. Klochko, A.O. (2013). *Intehrovanyi pidkhdid yak suchasna forma orhanizatsii navchalnoho protsesu* [An integrated approach as a modern form of organization of the educational process]. *Science and Education a New Dimension*. Vol. 1. С. 85–87. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/klochko_a_integrated_approach_as_a_modern_form_of_learning_process.pdf [in Ukrainian]
6. Pasichnyk, N.O., Rizhniak, R.Ya. (2020). *Rozviazuvannia matematychnykh zadach z realizatsieiu polipredmetnykh (ekonomika, informatyka, matematyka) intehratyvnykh komponentiv* [Solving mathematical problems with the implementation of multi-subject (economics, informatics, mathematics) integrative components]. *Fizyko-matematychna osvita – Physical and mathematical education*. 2 (24). 113–122. <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2020-024-2-016>. [in Ukrainian]
7. Prosina, O.V. (2018). *Intehratsiia v NUSH. Intehrovanyi pidkhdid v osvitnomu protsesi* [Integration in NUS. An integrated approach in the educational process]. *Tematychnyi vypusk zhurnaluv «Metodyst» – Thematic issue of the "Methodist" magazine*. 2 (74). С. 68–71. [in Ukrainian]
8. Fil, H., Zhyhailo, M. (2015). *Intehrovane vyvchennia predmetiv humanitarnoho tsykladu za haluziamy znan yak vazhlyva predumova rozvytku suchasnoi nauky* [An integrated study of the humanitarian cycle subjects by the fields of knowledge as an important prerequisite for the development of modern science]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*. Вип. 11. С. 310–316. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_11_46 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПАСІЧНИК Наталя Олексіївна – доктор історичних наук, професор, професор кафедри математики та методики її викладання, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання економіки, міждисциплінарні прикладні дослідження.

РІЖНЯК Ренат Ярославович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри математики та методики її викладання, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання математики, міждисциплінарні прикладні дослідження.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PASICHNYK Natalia Oleksiivna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of mathematics and methods of teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: method of teaching economics, interdisciplinary applied research.

RIZHNIAK Renat Yaroslavovych – Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of mathematics and methods of teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: method of teaching mathematics, interdisciplinary applied research.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2022 р.

УДК 378.017

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-43-47

ПРИМА Раїса Миколаївна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3278-1900>
e-mail: primar@ukr.net

ПРИМА Дмитро Анатолійович –

доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>
e-mail: primad35@ukr.net

РОСЛАВЕЦЬ Руслана Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4564-4208>
e-mail: roslavecj@gmail.com

ПРОБЛЕМА АКСІОЛОГІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В НАУКОВИХ СТУДІЯХ

У статті проаналізовано деякі аспекти аксіологізації професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, презентовані в наукових студіях. Актуалізовано проблему ціннісної орієнтації вищої педагогічної освіти, аксіологізації професійної підготовки майбутнього фахівця, формування його світоглядної позиції, ціннісно-цільових настанов, що концептуалізує педагогічну діяльність, надаючи їй сенсу, цілісності, універсальності й унікальності. У науковому дискурсі обстоюється думка, що процес ціннісного становлення майбутнього вчителя на етапі професійно-педагогічної підготовки передбачає цілеспрямований, систематичний рух через пізнання, ціннісне осмислення й оцінку до творчого перетворення знань, формування здатності до постійного саморозвитку і самовдосконалення, а сформовані ціннісні орієнтації є основою формування ціннісного ставлення особистості до майбутньої педагогічної діяльності. Зосереджено увагу на визначенні базових цінностей університетської освіти, які діють на кожному етапі професіоналізації як моральні імперативи та є основою для самоорганізації і саморозвитку педагогічної діяльності, взаємодії викладача та студента. Студійовано огляд наукових ідей відомого українського педагога, вченого О. Савченко щодо цінностей у професійній діяльності педагога, де, спираючись на ідею про те, що цінності характеризують соціально і особистісно значущі смисли професійної діяльності педагога, наголошено на доповненні теорії і практики розвитку фахових цінностей педагога через наповнення новими смислами аксіологічних понять, зроблені висновки щодо системоутворювального характеру цінностей у діяльності педагога. Узагальнено, що позитивні зміни в соціумі опосередковано залежать від аналогічних змін у системі професійної освіти, гуманізація суспільного життя та гуманізація освіти – від аксіологічного базису педагога, де головним критерієм є його фахова підготовка з позицій усвідомлення реалій сучасного світу, аксіологічних пріоритетів як соціально й особистісно значущих смислів, що активно стимулюють професійно-педагогічну підготовку сучасного вчителя початкової школи в умовах особистісно зорієнтованої освіти.

Ключові слова: аксіологізація, майбутній учитель, педагогічна діяльність, початкова школа, професійна підготовка, цінності, ціннісні орієнтації.

PRIMA Raisa Mykolayivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3278-1900>
e-mail: primar@ukr.net

PRIMA Dmytro Anatoliyovych –

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>

e-mail: primad35@ukr.net

ROSLAVETS Ruslana Mykolayivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education of Volyn National University named after Lesya Ukrainka

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4564-4208>

e-mail: roslavecj@gmail.com

THE PROBLEM OF AXIOLOGIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN SCIENTIFIC STUDIES

The article analyzes some aspects of axiologising the professional training of the future primary school teacher, presented in scientific studies. The problem of value orientation of higher pedagogical education, axiologising professional training of the future specialist, formation of his worldview position, value-targeted guidelines conceptualizing pedagogical activity, giving it meaning, integrity, universality and uniqueness is updated. The scientific discourse supports the opinion that the process of value formation of a future teacher at the stage of professional and pedagogical training involves a purposeful, systematic movement through cognition, value comprehension and evaluation to the creative transformation of knowledge, the formation of the ability for constant self-development and self-improvement, and the formed value orientations are the basis of formation value attitude of the individual to the future pedagogical activity. Attention is focused on defining the basic values of university education, which act at each stage of professionalization as moral imperatives and are the basis for self-organization and self-development of pedagogical activity, teacher-student interaction. An overview of the scientific ideas of the famous Ukrainian teacher, scientist O. Savchenko regarding values in the professional activity of a teacher, where, based on the idea that values characterize the socially and personally significant meanings of a teacher's professional activity, the addition of the theory and practice of the development of professional values of a teacher by filling new meanings of axiological concepts is emphasized, conclusions are made regarding the system-forming nature values in the activity of the teacher. It is summarized that positive changes in society indirectly depend on similar changes in the system of professional education, humanization of social life and humanization of education - on the axiological basis of the teacher, where the main criterion is his professional training from the standpoint of awareness of the realities of the modern world, axiological priorities as socially and personally significant meanings that actively stimulate the professional and pedagogical training of a modern primary school teacher in the conditions of personally oriented education.

Key words: axiologisation, future teacher, pedagogical activity, primary school, professional training, values, value orientations.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Однією з провідних тенденцій освітньої стратегії сьогодення є перехід до ціннісної парадигми, що вмотивовується соціально-педагогічними орієнтирами вітчизняної системи вищої освіти на формування інтелектуального потенціалу нації та цілісного розвитку особистості як найвищої цінності суспільства.

Ця актуалізує проблему ціннісної орієнтації вищої педагогічної освіти, аксіологізації професійної підготовки майбутнього фахівця, формування його світоглядної позиції, ціннісно-цілевих настанов, що концептуалізує педагогічну діяльність, надаючи їй сенсу, цілісності, універсальності й унікальності, позаяк освітній процес, базований на загальнолюдських цінностях, за твердженням С. Гончаренка, покликаний забезпечити формування цілісної особистості, яка прагне до самореалізації, самовиховання, саморозвитку, самозахисту та інших необхідних для становлення безпечної взаємодії з навколишнім середовищем якостей, відкритої для сприймання й опанування нового досвіду, здатної до свідомого і відповідального вибору в різних життєвих ситуаціях [3]. А відтак, аксіологізація педагогічної діяльності вчителя набуває ознак провідної освітньої стратегії його професійної підготовки, що актуалізована у наукових студіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. (С. Білозерська, Л. Демінська, А. Євтодок, Т. Калюжна, Р. Найда, Г. Печерська та ін.) підтверджує зацікавленість науковців проблемами аксіологізації освіти як явища, що з'явилося з

виникненням педагогічної аксіології як методу та самостійного розділу філософії цінностей [3, с. 43], ціннісної спрямованості особистості як важливої складової її світоглядної культури, стрижня усієї людської життєдіяльності (Р. Арцишевський) [1], виявлення ціннісних пріоритетів сучасного освітнього процесу у вищій педагогічній школі (А. Булініна, Н. Никандров та ін.).

Як слушно відзначають дослідники (І. Бех, Є. Бондаревська, С. Кульневич, В. Крижко, В. Огнев'юк та ін.), ціннісну спрямованість фахової підготовки майбутніх педагогів забезпечує саме аксіологічний підхід як «філософсько-педагогічна стратегія», що презентує шляхи розвитку професійного мистецтва, використання педагогічних ресурсів для розвитку особистості і проєктує перспективи вдосконалення системи освіти [8, с. 213]. Крізь призму зазначеного, на нашу думку, потребує ґрунтовного опрацювання науковий дискурс проблеми аксіологізації професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Мета статті: проаналізувати деякі аспекти проблеми аксіологізації професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, презентовані в наукових студіях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім відзначимо, що «аксіологія (від грец. аксія – цінність) – наука про цінності, вчення про природу духовних, моральних, естетичних та інших цінностей, їх зв'язок між собою, із соціальними, культурними чинниками та особистістю людини» [5, с. 12]. Аксіологія педагогіки, наголошує Т. Калюжна, вивчає

освітні цінності, включає систему значень, принципів, норм, канонів, ідеалів, що регулюють взаємодію в освітній сфері і формують відповідний компонент у структурі особистості [7, с. 64]. На думку вченої, саме цінності додають стійкості особистості педагога і вихованця, визначають їх поведінку, спрямовують та регулюють інтереси й мотивацію особистості в системі освіти [7].

Зауважимо, пріоритетними цінностями сучасної освіти вважають національні цінності як своєрідні похідні від загальнолюдських та від національних духовних і матеріальних цінностей певного суспільства й народу. Однак, обстоюється думка (ми солідарні з нею), що національні цінності лише тоді стають цінностями освіти, коли вони не допускають протиставлення однієї дитини іншій, коли вони вчать кожну з них розуміти національні почуття іншого, бачити велич та історичну значущість внеску кожного народу в культуру і духовний розвиток людства. Акцентуємо увагу на тому, що означені цінності є домінуючими при виборі тих педагогічних цінностей, які спроможні створити систему аксіологічних пріоритетів, котрі активно стимулюють професійно-педагогічну підготовку сучасного педагога, зокрема вчителя початкової школи.

Відповідно до визначеної мети серед розмаїття наукових позицій виокремимо й схарактеризуємо ті, що є конструктивними у площині порушеної проблеми. Науково вартісними нам видаються, зокрема, такі студії: С. Білозерська «Аксіологічні орієнтири підвищення якості педагогічної освіти» [2], М. Олійар «Ціннісні якості вчителя як основа формування аксіологічної компетентності молодших школярів» [9], Л. Хоружа «Аксіологічні орієнтири професійної підготовки педагога (наукові ідеї доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України О. Савченко)» [11], М. Якубовська «Аксіологічні засади у системі творення культурологічної компетентності: модель формування особистості студента» [12] та ін.

Так, у статті «Аксіологічні орієнтири підвищення якості педагогічної освіти» С. Білозерською доводиться думка, що процес ціннісного становлення майбутнього вчителя на етапі професійно-педагогічної підготовки передбачає цілеспрямований, систематичний рух через пізнання, ціннісне осмислення й оцінку до творчого перетворення знань, формування здатності до постійного саморозвитку і самовдосконалення, а сформовані ціннісні орієнтації є основою формування ціннісного ставлення особистості до майбутньої педагогічної діяльності [2, с. 75].

У контексті порушеної проблеми авторка цілком слушно вважає за необхідне зосередитися на визначенні базових цінностей університетської освіти, які діють на кожному етапі професіоналізації як моральні імперативи та є основою для самоорганізації і саморозвитку педагогічної діяльності, взаємодії викладача та студента. А відтак, акцентує увагу на таких групах цінностей університетської освіти, як:

- академічні цінності (інституційна незалежність; фундаментальність; академічна свобода; академічна солідарність (колегіальність); сприяння зростанню інновацій; професійна компетентність; нові парадигми викладання і дослідження; академічна відповідальність; єдність освітнього та дослідницького процесу; академічна мобільність; критичне мислення; наставницька модель взаємин «викладач–студент» (долучення до наукових шкіл); міждисциплінарність

досліджень; міжнародне співробітництво викладачів; елітарність університетської освіти);

- цінності особистісного зростання і благополуччя (самовизначення; самореалізація; індивідуальність; суб'єкт-суб'єктні відносини; безперервність освіти; адекватність поведінки людини у середовищі і конкретних (педагогічних) ситуаціях; професійна мобільність; психічне, психологічне, соціальне, фізичне та духовне здоров'я; корпоративність; конкурентоспроможність випускника);

- соціальні цінності (свобода, демократія; відкритість; соціальна справедливість; толерантність; етичність; культурне розмаїття; соціальна відповідальність; патріотизм; громадянська свідомість; національний характер);

- організаційні цінності (прийняття рішень на основі узгодження думок та інтересів; свобода у здійсненні наукових досліджень; статусна ієрархія, заснована на принципі наукового авторитету; технологізація освітньої діяльності; стандартизація якості освіти (освітніх програм); створення матеріальних цінностей і знань; конкурентоспроможність університету; доступність освітніх програм для іноземних студентів; стратегічне партнерство університету і бізнес-структур) [2, с. 77-78].

Не можемо оминати увагою публікацію Л. Хоружої «Аксіологічні орієнтири професійної підготовки педагога (наукові ідеї доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України О. Савченко)», де авторка подає огляд наукових ідей відомого педагога, вченого Олександри Яківни Савченко щодо цінностей у професійній діяльності педагога. Дослідниця відзначає, що у своїх працях О. Савченко чітко робить аксіологічні наголоси на існуванні різних груп цінностей: загальнолюдські, національні, колективні, цінності віри, родинні, вітальні, пізнавальні, життєсміслові, матеріальні, духовні, етнічні тощо [10, с. 5].

Зазначений ціннісний поділ, зауважує Л. Хоружа, не суперечить, а, навпаки, розширює розуміння сутності та структури термінальних та інструментальних цінностей (за Мілтоном Рокічем) – понять, що описують різні види цінностей у моделі ціннісних орієнтацій. При цьому термінальні – це цінності більш загальні або більш важливі для людини, які визначають її самоцінність. До них належать: повноцінна любов, щастя, безпека, задоволення, внутрішня гармонія, відчуття завершеності, мудрість, порятунок, комфортне життя, натхнення, свобода, дружба, краса, визнання, повага, надійна сім'я, рівність, загальний мир. Інструментальні цінності – це засоби для досягнення звичайних цілей. Як інструментальні цінності зазвичай розглядаються особистісні риси, що допомагають людині в житті: ввічливий, відповідальний, розумний, хоробрий, обдарований уявою, честолюбний, контролюючий, логічний, ніжний, чесний, корисний, здатний, чистий, здатний прощати, веселий, незалежний, слухняний, з широким кругозором [11, с. 12-13].

Авторка статті стверджує: Олександра Яківна, зважаючи на те, що аксіологічний потенціал педагога дає змогу наповнити його професійну діяльність новими смислами та надати їй людинотворчий характер, розмірковує над процесом формування цінностей учителя. У професійній підготовці педагога це може відбуватися завдяки посиленню

культурологічної спрямованості змісту, методик освіти, «окультурення» середовища. «Підвищення культури і самоцінності особистості», духовне середовище, на думку вченої, є основним підґрунтям формування професійних цінностей педагога [10, с. 8]. При цьому О. Савченко розглядає культуру як «здатність створювати нове» [10, с. 27], а духовність – як внутрішній світ людини, її самосвідомість та діяльність. Учена зазначає, що на засадах духовно-моральних цінностей відбувається консолідація взаємин усіх суб'єктів педагогічного процесу.

У площині порушеної проблеми конструктивним нам видається резюмування щодо внеску вченої в доповнення теорії і практики розвитку фахових цінностей педагога через наповнення новими смислами аксіологічних понять, висновування щодо системоутворювального характеру цінностей у професійній діяльності педагога, базоване на ідеї про те, що цінності характеризують соціально і особистісно значущі її смисли [11].

Обґрунтованим і виваженим вважаємо узагальнення Л. Хоружої: зважаючи на те, що розвиток професійних цінностей сучасного педагога – це складний, багатофакторний та змінний процес, явище, від якого залежить «гуманізація суспільного життя та гуманізація освіти», його слід постійно вивчати, визначати позитивні та негативні тенденції розвитку. Дослідження у цій царині академіка О. Савченко є науковим, методологічним і практичним підґрунтям. Аналіз ідей автора дає змогу зрозуміти усю багатогранну ціннісну професійно-особистісну палітру педагога, системоутворювальний характер аксіологічних орієнтирів у його діяльності [11, с. 14].

Суголосною вважаємо позицію М. Оліяр, яка у розвідці «Ціннісні якості вчителя як основа формування аксіологічної компетентності молодших школярів» [10] розкриває значення ціннісних якостей учителя початкових класів для формування аксіологічної компетентності молодших школярів, підтверджуючи свою точку зору думкою К. Волинець: «Для розвитку особистості і формування її ціннісних орієнтацій необхідно, щоб професійно-ціннісні відносини педагогів означали орієнтацію на індивідуальну цінність дитини, на розуміння творчої сутності педагогічної діяльності, усвідомлення самоцінності, гідності, особистої свободи й усвідомлення себе як носія високих цінностей. Педагог повинен сам бути глибоко впевненим у тих істинах, які він пропагує» [3, с. 27].

У ракурсі зазначеної проблеми нам імпонує твердження М. Якубовської, що реалізація аксіологічних засад професійної підготовки повинна відбуватися в умовах особистісно зорієнтованої (*студентоцентрированої* – авт.) освіти, коли особистість студента знаходиться в центрі освітнього процесу, а особистість викладача має всі умови для вільного творчого розвитку, оскільки лише талановитий викладач здатний виховати талановитого студента – майбутнього фахівця [12, с. 93].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напрямку. Отже, вищевикладене засвідчує актуалізацію уваги наукової спільноти до аксіологічних проблем освіти, що зумовлено, на нашу думку, розумінням того, що позитивні зміни в соціумі опосередковано залежать від аналогічних змін у системі професійної освіти, гуманізація суспільного життя та гуманізація освіти – від аксіологічного

базису педагога, де головним критерієм є його фахова підготовка з позицій усвідомлення реалій сучасного світу, аксіологічних пріоритетів як соціально й особистісно значущих смислів, що активно стимулюють професійно-педагогічну підготовку сучасного вчителя початкової школи в умовах особистісно зорієнтованої освіти. Саме з цим ми і пов'язуємо перспективи подальших наукових розвідок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Арцишевський Р. А. Світоглядна освіта як головний чинник розвитку духовності. *Духовність особистості: методологічні та методичні аспекти*. Луцьк: Надстир'я, 2004. С. 22–26.
2. Білозерська С.І. Аксіологічні орієнтири підвищення якості педагогічної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Психологія. 2021. Вип.3. С.75-80.
3. Волинець К.І. Формування ціннісних орієнтацій майбутнього дошкільного педагога в умовах сучасного вищого навчального закладу. *Молодий вчений*. 2018. №8.1 (60.1). С.27-31.
4. Гончаренко С. У. Гуманізація освіти як основний критерій розробки засобів реалізації сучасних технологій навчання. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка*. 2001. Вип. 34. С. 39.
5. Демінська Л. О. Аналіз основних положень аксіологічної науки у філософському та педагогічному аспекті. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання: наук. журнал Х.: ХОВНОКУ–ХДАДМ*, 2011. № 11. С. 41.
6. Євтюк А.В. Аксіологічні засади сучасної системи освіти України. *Педагогічний пошук*. 2014. №2. С.12-15.
7. Каложна Т.Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: монографія. К.: Вид.-во НПУ імені М. П. Дра-гоманова. 2012. 128 с.
8. Крижко В. Антологія аксіологічної парадигми управління освітою: навч. посібник. К. : Освіта України, 2005. 440 с.
9. Оліяр М. П. Ціннісні якості вчителя як основа формування аксіологічної компетентності молодших школярів. *Імідж сучасного педагога*. 2022. № 3 (204). С. 43–47.
10. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової: посіб. для вчителів і методистів початкового навчання. 2-ге вид., доповн., переробл. К. : Богданова А.М., 2009. 226 с.
11. Хоружа Л. Аксіологічні орієнтири професійної підготовки педагога (наукові ідеї доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України О.Я. Савченко). *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2018. (28). <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/181>
12. Якубовська М. Аксіологічні засади у системі творення культурологічної компетентності: модель формування особистості студента. *Молодь і ринок*. 2019. №8/175. С.90-94.

REFERENCES

1. Artsyshevskiy, R. A. (2004). Svitohliadna osvita yak holovnyi chynnyk rozvytku dukhovnosti [Worldview education as the main factor in the development of spirituality]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohichni ta metodychni aspekty*. Lutsk: Nadstyria. S. 22–26 [in Ukrainian].
2. Bilozerska, S. I. (2021). Aksiolohichni oriientyry pidvyshchennia yakosti pedahohichnoi osvity [Axiological guidelines for improving the quality of pedagogical education]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Psykholohiia*. Vyp.3. S.75-80 [in Ukrainian].
3. Volynets, K. I. (2018). Formuvannia tsinnisnykh oriientatsii maibutnoho doshkilnoho pedahoha v umovakh suchasnoho vyshchoho navchalnoho zakladu [The formation of value orientations of the future preschool teacher in the conditions of a modern higher educational institution]. *Molodyi vchenyi*. №8.1 (60.1). S.27-31 [in Ukrainian].

4. Honcharenko, S. U. (2001). Humanizatsiia osvity yak osnovnyi kryterii rozrobky zasobiv realizatsii suchasnykh tekhnolohii navchannia [Humanization of education as the main criterion for the development of means of implementing modern learning technologies]. Naukovi zapysky KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 34. S. 39 [in Ukrainian].

5. Deminska, L. O. (2011). Analiz osnovnykh polozhen aksiolohichnoi nauky u filosofskomu ta pedahohichnomu aspekti [Analysis of the main provisions of axiological science in a philosophical and pedagogical aspect]. Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia: nauk. zhurnal Kh.: KhOVNOKU– KhDADM. № 11. S. 41 [in Ukrainian].

6. Ievtodiuk, A. V. (2014). Aksiolohichni zasady suchasnoi systemy osvity Ukrainy [Axiological foundations of the modern education system of Ukraine]. Pedahohichniy poshuk. №2. S.12-15 [in Ukrainian].

7. Kaliuzhna, T. H. (2012). Pedahohichna aksiolohiia v umovakh modernizatsii profesiino-pedahohichnoi osvity: monohrafiia [Pedagogical axiology in the conditions of modernization of professional and pedagogical education: monograph]. K.: Vyd.-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. 128 s. [in Ukrainian].

8. Kryzhko, V. (2005). Antolohiia aksiolohichnoi paradyhmy upravlinnia osvitoiu: navch. Posibnyk [Anthology of the axiological paradigm of education management: a study guide]. K.: Osvita Ukrainy. 440 s. [in Ukrainian].

9. Oliiar, M. P. (2022). Tsinnisni yakosti vchytelia yak osnova formuvannia aksiolohichnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Valuable qualities of the teacher as a basis for the formation of axiological competence of younger schoolchildren]. Imidzh suchasnoho pedahoha. № 3 (204). S. 43–47 [in Ukrainian].

10. Savchenko, O. Ia. (2009). Vychovnyi potentsial pochatkovoї: posib. dlia vchyteliv i metodystiv pochatkovoho navchannia [Educational potential of primary school: manual. for teachers and methodologists of primary education]. 2-he vyd., dopovn., pererobl. K.: Bohdanova A.M. 226 s. [in Ukrainian].

11. Khoruzha, L. (2018). Aksiolohichni oriientyry profesiinoї pidhotovky pedahoha (naukovi idei doktora pedahohichnykh nauk, profesora, akademika NAPN Ukrainy O.Ia.Savchenko) [Axiological orientations of the professional training of a teacher (scientific ideas of Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine O. Ya. Savchenko)]. Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika. (28). URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/181> [in Ukrainian].

12. Yakubovska, M. (2019). Aksiolohichni zasady u systemi tvorennia kulturolohichnoi kompetentnosti: model formuvannia osobystosti studenta [Axiological principles in the system of creating cultural competence: a model of student personality formation]. Molod i rynek. №8/175. S.90-94 [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПРИМА Раїса Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: гуманізація та аксіологізація професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

ПРИМА Дмитро Анатолійович – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: гуманізація та аксіологізація професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

РОСЛАВЕЦЬ Руслана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: аксіологічний вимір природничої компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PRIMA Raisa Mykolayivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: humanization and axiologising of the professional training of the future primary school teacher.

PRIMA Dmytro Anatoliyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: humanization and axiologising of the professional training of the future primary school teacher.

ROSLAVETS Ruslana Mykolayivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education of Volyn National University named after Lesya Ukrainka.

Scientific interests: an axiological dimension of natural competence of a future primary school teacher.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2022 р.

УДК 37.091

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-47-53

РАДУЛ Ольга Сергіївна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0627-1541>
e-mail: olga.s.radul@gmail.com

РАДУЛ Валерій Вікторович –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри права та соціально-гуманітарних
дисциплін львівської академії НАУ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5354-9142>
e-mail: valeijradul@gmail.com

МЕТОДИ НАВЧАННЯ В СЕРЕДНЬОВІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ ЄВРОПИ

У статті аналізуються методи навчання, що застосовувалися в університетах середньовічної Європи. Основними методами навчання в університетах були лекції і диспути. Вимоги і правила їх проведення визначалися університетами і підтверджувалися

папськими розпорядженнями. Викладати могли викладачі, які отримали ліцензію і мали ступінь бакалавра, магістра або доктора. Існували певні вимоги до викладання на різних факультетах: вік – не менше 21 року для факультету мистецтв; 35 років – для факультету теології; наявність копій найважливіших книг, знання текстів, щорічне оновлення лекцій.

Лекції читалися з кінця жовтня до початку вересня. Розподіл читання книг лекторами упродовж року відбувався на початку вересня. На зібраннях викладачів зверталася увага на своєчасний початок і закінчення читання лекцій у відведеній термін. Перелік текстів для викладання час від часу переглядався. Деякі з них, зважаючи на їхню релігійну неблагонадійність, заборонялися, вважалися еретичними. В усіх університетах у навчання використовували латину. Із кожної дисципліни існували «ординарні» тексти, найважливіші, які вивчалися зранку, «ординарно», тобто глибоко, та «екстраординарні», які не стосувалися фундаментальних положень, читалися «екстраординарно», поверхнево, оглядово в другій половині дня. Не дозволялося читати більше, ніж дві ординарні лекції на день. Оголошення про читання лекцій студентам робив педель. Правила читання лекцій обговорювалися на факультетах і приймалися певні вимоги для дотримання усіма.

На факультетах проводилися магістерські і бакалаврські диспути, під час яких відбувалася дискусія за передбаченими програмою питанням. Процедура їх проведення вимагала вибір тем, керівництво процесом обговорення, підсумування з викладом власних уявлень з питання, що обговорювалося. Завдання диспуту – визначити, захистити чи спростувати певне твердження чи прецедент, які сприяли розв'язанню і розвитку проблем, що узгоджувалися з прийнятою доктриною (філософською, юридичною, теологічною і т.і.) і виникали під час вивчення і співставлення текстів.

Порядок проведення диспутів встановлювали факультети університетів, що відображено в статутах, зокрема Болонського, Паризького, Празького університетів.

Ключові слова: історія вищої школи, університет, методи, лекція, диспут, середні віки.

RADUL Olga Serhiyivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Chair of Pre-School and Primary Education
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0627-1541>
e-mail: olga.s.radul@gmail.com

RADUL Valeriy Viktorovych –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Chair of Law and Socio-Humanitarian
Subjects Flying Academy of the National Aviation University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5354-9142>
e-mail: valejradul@gmail.com

METHODS OF TEACHING IN THE MEDIEVAL EUROPEAN UNIVERSITIES

The article deals with the analysis of the teaching methods used in the Medieval European universities. The main methods were lectures and debate. Requirement and rules for their application were specified by the universities and approved by Papal ordinance. Only licensed teachers bearing a Bachelor's, Master's or Doctoral degree were legitimate to conduct them. There also were certain conditions for teaching at different faculties, e.g. age of no less than 21 years old for the faculty of Arts, and 35 y. o. for theological faculty, the availability of copies of the most important books, knowledge of texts, annual renovation of the lectures.

Lectures were given in the period from the end of October to the beginning of September. The division of books to be lectured on for the whole year was done in the beginning of September. At teachers' meetings much attention was drawn to the timely start and end of the lectures in the corresponding period. The list of the texts to lecture on was occasionally reviewed. Some of them due to their religious unreliability were banned and considered heretical. All the universities used Latin as the language of teaching. Each discipline was provided with 'ordinary' texts, which were the most important and taught in the morning i.e. 'ordinary' and deep, and 'extraordinary', which did not deal with fundamental knowledge and were taught 'extraordinary' i.e. briefly, synoptically in the second half of the day. It was not allowed to give more than two ordinary lectures a day. The announcement for students about the lectures was made by a beadle. The rules of giving lectures were discussed at the faculties and certain requirements and measures were taken to observe their abidance by everybody.

Faculties conducted Master and Bachelor debates, during which discussion followed the predetermined by the program questions. Their procedure required the choice of topics, discussion process guidance, summary with airing personal opinions on the issues under discussion. The task of the debate was to determine, support or refute a statement or precedent which facilitated the solution and development of the problems which conformed to the existing doctrine (philosophical, legal, theological etc.) and rose during the study and comparison of the texts.

The order of holding the debates was approved by the faculties of the university, which is reflected in their statutes such as those of the university of Bologna, Paris and Prague.

Key words: history of higher school, university, methods, lecture, debate, the Medieval Ages.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Прагнення України долучитися до європейського співтовариства зумовлює й вивчення культурно-історичного минулого Європи, зокрема й освітнього. Одним із цікавих і малодосліджених таких аспектів у сучасній вітчизняній історико-педагогічній науці є рання історія західноєвропейських університетів. У середні віки виникають різні типи університетів за зразком Паризького і Болонського, створюються статути, які визначали весь спосіб життя вищих шкіл, започатковуються методи та організаційні форми навчання в університетах, які поширилися по всій Європі.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. Перші ґрунтовні дослідження життя середньовічних університетів Європи здійснено вітчизняними істориками педагогіки у XIX ст. – В. Івановським, В. Ігнатовичем, М. Суворовим. У 70-і роки XX ст. ранній період діяльності університетів став об'єктом досліджень учених із Воронежа під керівництвом Г. Ліпатнікової та О. Москаленко, наслідком чого стало видання збірки «Документи по історії університетів Європи XII–XV вв.». Упродовж 25 років (з 90-х років XX – на початку XXI ст.) під егідою Конференції ректорів європейських університетів європейські вчені підготували ґрунтовну

4-томну історію європейського університету, уривки з якої друкувалися у педагогічній періодиці. В Україні у 2011 р. О. Радул було підготовлено та опубліковано монографію «Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)» [10] та упродовж наступних років кілька статей з ранньої історії вищої освіти Європи у періодичних педагогічних виданнях.

Мета статті – на підставі існуючих досліджень вчених XIX–XXI ст., документів і статутів університетів, зокрема Болонського, Паризького, Празького охарактеризувати методи навчання у вищій школі середніх віків.

Виклад основного матеріалу. Основними методами навчання в середньовічних університетах були лекції (*lectio*) і диспути (*disputatio*). Вимоги і правила їх проведення визначалися університетами. Це право підтверджувалося папськими розпорядженнями, про що свідчить зокрема текст буллі Григорія IX Паризькому університету 1231 р.: «...ми визнаємо за вами право видавати постанови і розпорядження, що стосуються способів і часу читання лекцій і проведення диспутів, ... а також розпорядження стосовно часу і предмету лекцій...» [3, с. 357].

До тих, хто їх проводив висувалися певні вимоги. Насамперед, це були викладачі, які отримали ліцензію і мали ступінь бакалавра (але продовжували навчатися), магістра або доктора. Магістри й доктори, які навчали інших називалися регентами.

Спочатку, зокрема, на великих факультетах мистецтв Парижа чи Оксфорда, згідно із статутами кожний новий магістр протягом двох років повинен був відпрацювати як «обов'язковий» регент. Зокрема, паризький бакалавр (1280 р.), навчаючись на магістра, присягався викладати на факультеті мистецтв, якщо цьому не завадить поважна причина [9, с. 367].

Існували й суто професійні вимоги до викладання на різних факультетах. Зокрема, для викладання на факультеті мистецтв потрібно було мати не менше 21 року і прослухати упродовж 6 років «усі основні книги» – «Топікі», «Софістичні спростування», *Prosterior* и *Prior* та «Аналітику», «Про душу» «Фізику», «Про виникнення і зникнення», «Про небо», *Parva naturalia*, тобто праці Аристотеля «Про відчуття і відчувася», «Про сон і неспання», «Про тривалість і короткоминучість життя», «Про пам'ять і спогади», «Метафізику» чи щось із математичних праць Аристотеля та ін. [7, с. 352; 4, с. 385].

Для викладання на факультеті теології висувалися інші вимоги. Так, папський легат Роббер де Курсон у 1215 р. у постанові наголошував: «...ніхто в Парижі не може навчати теології, якщо він не досяг 35 років, не навчався протягом 8 років і не прослухав усіх необхідних книг [Біблія і «Сентенції» Петра Ломбардського – прим. авт.]. Ніхто не може навчати теології публічно, якщо упродовж 5 років не прослухав усіх лекцій з теології» [7, с. 353].

Для підготовки до читання лекцій і проведення диспутів викладач у власній бібліотеці повинен був мати копії найважливіших книг. На підготовку відводився певний час, навіть якщо викладач читав кожного року той самий курс, оскільки за статутами середньовічних університетів заборонялося (теоретично) диктувати раніше написаний курс. Кращі викладачі після прочитання курсу, склавши конспект своїх коментарів, мали можливість передати їх копіїстам та торговцям книгами для поширення серед студентів.

Лекції читалися зазвичай з кінця жовтня до початку вересня (саме цей час і був навчальним роком в університетах Європи). У вересні-жовтні тривали великі канікули. Також заняття не було на великі церковні свята: два тижні на Пасху, 11 днів на Святки. Зокрема у Постанові Паризького університету 1254 р. зазначалося: «Ніхто не може давати будь-які лекції у дні апостолів, євангелістів чи упродовж трьох днів після Різдва, Пасхи чи п'ятидесятниці» (дод 8с.360). Були й додаткові вихідні, наприклад, у Парижі, це був четвер на тих тижнях, на які не припадали свята [2, с. 28]. У Паризькому університеті були ще й літні канікули, які тривали не більше місяця [11, с. 40].

Розподіл читання книг лекторами упродовж року відбувався на початку вересня. Так, в університеті Праги викладачі робили це 1 вересня, що засвідчують статuti факультету мистецтв XIV–XV століть: «...у перший день вересня всі книги Аристотеля разом з геометрією, арифметикою, астрономією повинні бути розподілені згідно з рішенням магістрів або відповідно бажанню, якщо воно висловлене перед початком року, так щоб усі ординарні лекції закінчувалися як потрібно, і якщо хто-небудь із магістрів у цей день розподілу не буде присутнім чи з'явиться без відповідної форми, він втрачає право обрання ординарної книги за старшинством» [5, с. 398].

На таких зібраннях викладачів зверталася увага на своєчасний початок і закінчення читання лекцій у відведений термін, що навіть записувалося як постанова. Так, зокрема на засіданні магістрів артистичного факультету Паризького університету 1254 р. наголошувалося, що викладачі повинні читатися у відведений терміни читання лекцій: «...«Стару логіку» Аристотеля ... і «Топіку» Боеція (без четвертої книги) треба закінчувати до свята Благовіщення або в останній день, що передує завершенню лекцій. Прісціан великий (major) і малий (minor) [посібники з граматики викладача константинопольської вищої школи бл. 500 року], «Топіку», «Софістичні спростування», першу і другу «Аналітики» нехай закінчують біля цього часу, «Етика» у чотирьох книгах повинна закінчуватися за 12 тижнів... Три коротких тексти, а саме: *Sex principia*, *Barbarismus* [посібник з латинської граматики римського вчителя Доната (біля 350 р.)], Прісціан, якщо вони читаються усі разом, без будь-яких інших текстів, повинні бути прочитані за шість тижнів. «Фізика» Аристотеля, «Метафізика», «Про тварин» нехай будуть закінчені до свята Іоанна Хрестителя..., «Про душу», якщо все це читається разом з книгами про природу, до свята Вознесіння...» і т.і. [8, с. 359].

Зі статутів Празького університету XIV–XV ст. дізнаємося, що «Метафізику», «Політику», шість книг Евкліда вивчали півроку, «Фізику», «Етику», «Риторику» – за три квартали, трактат «Про небо» – за чотири місяці, книгу «Про виникнення» – за два місяці, книги «Про душу», «Софістичні спростування», трактат Петра Іспанського – за три місяці, «Про пам'ять і спогади», «Про довголіття і скороминучість життя» – за два тижні, «Про рослини» – за шість тижнів тощо [5, с. 399–400].

Звернемо увагу на той момент, що викладачі середньовічних університетів зважали і на літній період часу, про що зокрема йдеться у Постанові Паризького університету: «Від свята Іоанна Хрестителя [24 червня] до свята св. Ремігя [1 жовтня] кожний повинен розподіляти свої лекції так, щоб це було зручно для його слухачів» [8, с. 360].

Наголошувалося на тому, що не можна було закінчувати зазначені тексти раніше вказаного терміну, однак можна було використати трохи більше часу. Кожен викладач повинен був добросовісно на свій розсуд розподіляти текст за днями, на які відведені його лекції.

При цьому «...ніхто не може почати будь-який текст до того часу, поки не буде закінчений попередній, якщо тільки до цього не примушує серйозна хвороба тривалістю до 15 днів чи від'їзд із поважної причини з міста тривалістю не менше 15 днів, або коли школярі не забажають далі слухати цього лектора» [8, с. 360].

Перелік текстів для викладання час від часу переглядався. Деякі з них, зважаючи на їхню релігійну неблагонадійність, заборонялися, вважалися еретичними, що бачимо з папських постанов. Так, у Постанові папського легата Роббера де Курсон 1215 р. читаємо: «...ніхто не повинен вчити за книгами Аристотеля, «Метафізику» (Аристотеля) і з філософії природи або читати сумми [своєрідні підручники – праці університетських вчених, в яких скорочено викладалися твори шкільних авторитетів і коментарі до них] за цими книгами. Ніхто не вчить за книгами, що містять доктрини Давида Діне, еретика Амальрика чи Маврикія Іспанського...» [7, с. 353]. У буллі папи Григорія IX Паризькому університету (1231 р.) говориться: «...стосовно книг з філософії природи, які з відомих причин заборонені провінціальним собором, то ними не можна користуватися в Парижі до того часу, поки вони не будуть досліджені й очищені від усіх підозр у помилкових положеннях» [3, с. 358].

У всіх університетах у навчанні використовували латину. Латина була мовою вчених усіх західноєвропейських університетів. Це не була мова римських класиків. Це була нова, жива мова, яка більше підходила середньовічним університетам.

Із кожної дисципліни існували «ординарні» тексти, найважливіші, які вивчалися «ординарно» (ordinarie), тобто глибоко, та «екстраординарні», які не стосувалися фундаментальних положень і часто викладалися «екстраординарно», поверхнево, оглядово. Читання екстраординарних лекцій доручалося бакалаврам, але це могли робити й доктори. В цих умовах досить поширеним є поділ на ординарних регентів, які мали право ординарного читання у так звані докторські або магістерські години (ранком), та екстраординарних, які читали екстраординарні тексти переважно в другій половині дня. Ці тексти інколи навіть не входили до змісту екзаменаційних програм. Відповідно і лекції поділялися на ординарні (звичайні) та екстраординарні, оглядові лекції.

У постановвах магістрів зазначалося, що нікому не дозволялося читати більше, ніж дві ординарні лекції, або перетворювати їх на екстраординарні, або давати їх у будь-які інші години чи будь-яким іншим способом. «Також ніхто не може давати більше, ніж дві лекції в один і той же день, у період, коли лекції читаються регулярно. І не більше трьох, коли немає регулярних занять» [8, с. 360].

Оголошення про читання лекцій студентам повідомляв педелъ [10, с. 368]. Це була посадова особа, наділена адміністративними виконавчими функціями.

Отже, перший обов'язок регента полягав у тому, що він повинен був «читати», тобто читати свої магістерські лекції за текстами, визначеними

програмами. Як уже зазначалося, ці ординарні (звичайні) лекції читалися вранці й тривали півтори-дві години. Регенти повинні були читати їх щоденно.

На практиці ж кількість днів, призначених для викладання не перевищувала 130–150 днів, оскільки лекції не читалися у недільні дні, церковні свята, у дні урочистих диспутів, екзаменів, літніх (або осінніх) канікул.

Лекції проводилися як читання й коментування текстів, передбачених офіційною програмою. Тексти мали бути у слухачів, хоча б один на трьох. Мета лекцій полягала в допомозі студенту досконало оволодіти «авторитетними» джерелами, які були базовими для кожної дисципліни.

Ординарні та екстраординарні лекції мали свої відмінності. Звичайні (ординарні) лекції були детальними й аналітичними, як уже зазначалося, читалися завжди у визначений час, зранку. Їх зміст містив певні етапи:

- початкове прочитання магістром тексту, що вивчався;
- пояснення до нього;
- виділення та розгляд його найважливіших пунктів (підпитань);
- розгляд питань, які могли виникнути у процесі вивчення.

Уміння виділити питання вважалося найважливішим [10, с. 41, 94].

На вечірніх, екстраординарних лекціях уже інші викладачі (ними могли бути і бакалаври) повторювали, роз'яснювали ранкову тему або ж зупинялися на спеціальних питаннях. Оглядові нагадували переказ і доповнювали звичайні, вони були частиною самопідготовки бакалаврів як учнів магістрів. Ці лекції також могли читатися магістрами (як екстраординарні) для поповнення кола матеріалу, що вивчався.

На факультетах обговорювалися правила читання лекцій і приймалися певні вимоги для дотримання усіма. Наприклад, на факультеті мистецтв Паризького університету у 1355 р. розглядалося два методи читання лекцій: перший спосіб полягав у швидкій промові магістрів філософії, так «що розум слухачів може сприйняти їх, однак рука не може їх записати»; під час іншого способу магістри говорили повільно, так що слухачі могли записати ці промови в присутності лекторів. Було прийнято рішення, що всі лектори – магістри і схолари, де б вони не викладали, повинні дотримуватися першого способу читання лекцій [12, с. 377–378].

На вищих факультетах лекція була дещо складнішою. Дослідник історії середньовічних університетів В. М. Івановський (XIX ст.) подає таку схему лекції, зокрема з права, застосовуючи середньовічний латинський дистих: «Praemitto, scindo, summo, casumque figuro, perlego, do causas, connoto, obicio»: 1) пояснення термінів та надання загальної характеристики першоджерела (praemitto); 2) поділ його на частини (scindo); 3) резюмування його змісту (summo); 4) наведення прикладу (з життя чи вигаданого) застосування цієї юридичної норми (casumque figuro); 5) читання тексту (perlego); 6) виклад причини для розуміння його в цьому випадку (do causas); 7) пояснення його побічними і обмежувальними положеннями і загальними міркуваннями (connoto); 8) виклад і обговорення заперечень (obicio) [2, с. 28].

Курс теології, який викладався в середньовічних університетах Європи, мав дві частини. Перша частина

присвячувалася Біблії, а друга базувалася на «Сентенціях» (у 4 книгах) Петра Ломбардського. Цей твір був систематичним і всестороннім підручником теології з великою кількістю посилань на авторитети в галузі Біблії і папристики з аналізом різноманітних доктринальних суперечок, що спричинили розкол церкви з моменту її виникнення. Його затвердив 4-й Латеранський собор (1215), визнавши його ідеальним керівництвом для молодих богословів.

До лекторів, що читали «Сентенції» статuti висували певні вимоги. Так, згідно статуту Паризького університету 1366 р. ці вчителі повинні «добросовісно і благородно» співставляти тексти і принципи, без гордошів, образливих чи скандальних слів, утримуючись від образ і зберігаючи повагу до кожного. Наголошувалося, що лектори «...не повинні звертатися до логічних чи філософських матеріалів чи питань, крім тих випадків, коли цього потребує текст «Сентенцій» або обґрунтування аргументів, однак усі, хто читає «Сентенції» повинні звертатися до теологічних, спекулятивних чи етичних питань, виходячи тільки з правил викладу «Сентенцій». Також особи, що читають «Сентенції», повинні читати текст по порядку і трактувати його для користі слухачів. Також ніхто з тих, хто читає «Сентенції» не повинен читати своє питання ... за рукописом» [4, с. 383].

Побоюючись вільного трактування текстів, проникнення ересі, університети вдавалися до цензури, що також відображено у статутах. Так, викладачі «Сентенцій» не повинні передавати свої тексти продавцям книг до перевірки їх канцлером університету і магістрами факультету.

Переважаючі після полудня доктори влаштовували диспути, процедура яких вимагала вибір тем, керівництво процесом обговорення, підсумування з викладом власних уявлень з питання, що обговорювалося.

На факультетах проводилися магістерські і бакалаврські диспути, під час яких відбувалася дискусія за передбаченими програмою питаннями. Вони проводилися згідно з усіма правилами Аристотелевої силлогістики через постійні посилання на «авторитетні» тексти. Завдання диспуту – визначити, захистити чи спростувати певне твердження чи прецедент, які сприяли розв'язанню і розвитку проблем, що узгоджувалися з прийнятою доктриною (філософською, юридичною, теологічною і т.і.) і виникали під час вивчення і співставлення текстів. Основна увага приділялася розвитку розумових здібностей під час розв'язання деяких питань.

Звичайні, ординарні диспути проводилися кожного тижня по суботах. У велику залу збиралися всі студенти і магістри факультету. Один з магістрів проголошував вступну промову і наприкінці пропонував тези для дискусії. Магістри по чергово спростовували, заперечували ці тези й пропонували контртези. Бакалаври, за допомогою магістрів, розв'язували суперечливі думки новими силлогізмами. Цей момент означав «відповідати» (*respondere*). Загальний висновок, зазвичай, робив магістр. Винятком був останній період навчання бакалаврів, що співпадав з великим постом у весняному семестрі.

Порядок проведення диспутів встановлювали факультети університетів. Зокрема, детальний порядок диспутів був обговорений і затверджений на засіданні ради Сорбоннської колегії 14 листопада 1344 р. [6, с. 372–373] (нагадаємо, що Сорбонна – це перша

колегія богословського факультету Паризького університету). Представники усіх чотирьох націй колегії постановили:

- для упорядкування диспутів потрібно обрати одного представника – магістра студентів, який повинен під час літніх канікул продумати питання на весь наступний рік. Наголошувалося, що потрібно вибрати найголовніші питання згідно тексту «Сентенцій» по порядку і послідовно з усієї книги, при цьому так, щоб не додавати їх згодом і так, щоб питання одного року не співпадали з питаннями минулого чи наступного років;

- магістр студентів відповідає за проведення диспуту. Зокрема, студенти повинні розуміти один одного, дискутувати для встановлення істини, а не заради марнославства. Магістр студентів за недотримання правил може карати учасників диспуту, накладаючи на порушників «мовчання» або штраф у вигляді двох кварт вина для всіх присутніх в кінці диспуту;

- у разі відсутності одного з диспутантів, магістр студентів має зайняти його місце або знайти заміну;

- магістр студентів призначає питання опоненту й відповідачам не менше за двох тижнів до проведення диспуту.

Чесний і корисний диспут повинен мати певну процедуру. «...опонент висуває головний аргумент і наводить заперечення для того, щоб інші мали можливість виступити. І він висуває не більше 8 положень, а кожний із виступаючих повинен висунути три. І ніхто не повинен наводити подвосні аргументи... або такі, що унеможливають доведення. Ніхто також не може об'єднувати багато аргументів в один. Відповідач може виставити тільки три висновки. Кожен з них може підкріплюватися якимось авторитетом або доведенням, якщо відповідач може це зробити» [6, с. 373–374].

У статутах факультету мистецтв Празького університету 1380 р. зазначалося, що керівник диспуту розподіляє не більше трьох софізмів, при цьому повинно бути не більше дев'яти софістів, так що по кожному софізму може виступати трое: один стверджує, другий заперечує, третій співставляє висловлені позиції [5, с. 398].

Практикувалися диспути двох типів: з логіки і математичних предметів або з тем, які бралися з трьох філософій, але насправді, особливо в Оксфордї, домінували диспути з натуральної філософії.

Диспути слугували двом цілям: з одного боку, зважаючи на бідність засобів освіти, на малу кількість книг і нових творів, були незамінними для перевірки і впровадження нових наукових поглядів і ідей, виникнення нових поглядів на різні речі, явища; з іншого боку, середньовічні диспути були своєрідним спортом, оскільки учасники вдавалися до підступних хитрощів, винаходили неочікувані силлогізми, щоб тільки розбити, заплутати опонента. Інколи навіть усе завершувалося кулачною бійкою [2, с. 28–29].

Видатний богослов Фома Аквінський (1225(6)–1274) на теологічному факультеті проводив у середньому два диспути на тиждень. На інших факультетах, зокрема, на факультетах права, відбувався переважно один диспут на тиждень. Такий порядок гарантував умови, за яких рутинне викладання не ставало занадто обтяжливим, оскільки бакалаври були зобов'язані відвідувати кожний диспут, жертвуючи лекціями. Залежно від кількості викладачів умови змінювалися, кожен магістр

намагався брати участь у диспутах не частіше одного разу на місяць, семестр чи навіть рік (у Болоньї).

Окрім лекцій і диспутів, які були визнані офіційними формами навчання і підготовки, в університетах Європи існували й неофіційні, зокрема, класи для повторення матеріалу, приватне викладання, репетиції, а також заняття в університетах і коледжах періоду пізнього середньовіччя, які ставали дедалі все більш офіційними [11, с. 43].

І в часи середньовіччя традиційні форми роботи здавалися багатьом викладачам непридатними, тому частина бакалаврів, особливо теологів, прагнула отримати свободу для того, щоб навчати більш поглиблено та індивідуально (особливо це стосувалося «Сентенцій» Петра Ломбардського).

Саме цим, зокрема, пояснюється швидке зростання кількості «екстраординарних» або факультативних курсів, які читалися інколи приватно, а інколи й під час канікул ліценціатами чи бакалаврами. Успіх таких курсів пояснювався, зокрема, їх більшою практичною спрямованістю й актуальністю.

Частка такого «неформального» навчання з часом зростала, особливо там, де збиралися найбільш допитливі й вимогливі студенти. Ймовірно, з таким навчанням була пов'язана нова інтелектуальна орієнтація. Ті ж тенденції виявлялися і в розвитку навчання в коледжах, де зароджувалася нова система розподілу учнів по групах з урахуванням віку, який був критерієм під час визначення класу, кожний з яких очолював регент [1].

Наголосимо, що не всі викладачі однаково старанно і сумлінно ставилися до викладання, що залежало від особистих рис та характеру кожного вчителя. Згадування в університетських статутах і детальне розроблення системи штрафів, особливо в Болоньї, де в обов'язки певних студентів входив контроль за викладачами та виявлення несумлінних вчителів, – засвідчують, що викладачі часто «читали» тільки частину програми, надиктовували матеріал чи присуджували ступені непередбаченим кандидатам, пропускали заняття чи подорожували. Наприклад, у постанові Паризького університету 1254 р. зазначалося, що «...багато магістрів поспішають закінчити свої лекції раніше визначеного терміну і якомога швидше, ніж цього вимагає трудність текстів, і вони і їхні учні мають невеликі успіхи. Через це виникає нова небезпека і непередбачена загроза існуванню нашого факультету» [8, с. 359]. Більш категорично висловилися магістри Празького університету у 1367 р.: «...Особами, що читають лекції, допускається безлад і неподобства і багато помилок, через що студенти мають великі збитки, а факультету і навіть університету загрожує велика ганьба. Бо кожний читав, що йому завгодно і коли завгодно, керуючись власним свавіллям. І багато хто диктував студентам твори не виправлені і нікому невідомі, із купою помилок, хибно приписуючи їх поважним магістрам...» [5, с. 393].

Освітні подорожі заборонити було неможливо, а тому університети прагнули обмежити тривалість відсутності викладачів, наприклад, одним місяцем.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, методи навчання, які застосовувалися викладачами в усіх університетах були схожими, хоча й визначалися статутами університетів, незважаючи на їх різноманітність. Відмінності виявлялися тільки в деталях. В університетах панував дух схоластики,

успадкований насамперед від практики перших освітніх центрів XII ст., а саме шкіл логіки й теології у Парижі, права в Болоньї і медицини в Салерно. Перспективи подальших досліджень у вивченні історії середньовічних університетів досить широкі, вони стосуються різних аспектів їх діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Верже Ж. Средневековый университет: учителя. *Alma mater. Вестник высшей школы*, 1997. № 4. С. 33–36.
2. Ивановский В. Н. Народное образование и университеты в средние века. Москва: Товарищество типографии А. И. Мамонтова, 1898. 30 с.
3. Из буллы папы Григория IX Паризькому університету (13 квітня 1231 р.) *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*... С. 357–358.
4. Из статутів усіх факультетів Паризького університету (1366–1471 рр.). *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*... С. 382–386.
5. Из статутів факультету мистецтв Празького університету (1366–1471 рр.). *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*... С. 391–400.
6. Порядок диспутів у Сорбонні (1344 р.). *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*... С. 372–374.
7. Постанова папського легата Роббера де Курсон про студентів і магістрів паризьких шкіл. *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*... С. 352.
8. Постанова про вивчення «Вільних наук» у Паризькому університеті (1254 р.) *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*. Кіровоград, 2011. С. 359–360.
9. Присяга паризького бакалавра (1280 р.) *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*... С. 365–367.
10. Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.): монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2011. 536 с.
11. Радул О. С. Викладачі університетів доби Середньовіччя. *Педагогічне краєзнавство крізь призму історико-педагогічних явищ та процесів в Україні / І. Албул та ін.; за наук. ред. Н. М. Коляди. Умань, 2022. С. 24–55.*
12. Статут Паризького університету про методи читання лекцій (1355 р.). *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*... С. 377–378.
13. A History of the University in Europe / General Editor Walter Ruegg. Cambridge University Press. 1992. Vol. 1.

REFERENCES

1. Verzhe, Zh. (1997). Srednevekovyj universitet: uchitelya [Medieval University: Teachers]. *Alma mater. Vestnik visshej shkoly*. № 4. S. 33–36. [in Russian]
2. Ivanovskij, V. N. (1898). Narodnoye obrazovaniye i universitety v sredniye veka [Folk Education and Universities in the Mediaval Ages]. Moskva: Tovarishhestvo tipohrafiyi A. Y. Mamontova. 30 s. [in Russian]
3. Iz bully papy Hryhoriya IX Paryz'komu univertsytetu (13 kvitnya 1231 r.) [From the Bull of Pope Gregory IX to the University of Paris (Apr. 13, 1231)]. *Radul O. S. Istoriya vysshoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)*... S. 357–358. [in Ukrainian]
4. Iz statutiv usikh fakul'tetiv Paryz'koho univertsytetu (1366–1471 rr.) [From the Statutes of All the Faculties of the University of Paris (1366–1471)]. *Radul O. S. Istoriya vysshoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)*... S. 357–358. [in Ukrainian]
5. Iz statutiv fakul'tetu mystetstv Praz'koho univertsytetu (1366–1471 rr.) [From the Statutes of the Faculty of Arts of the University of Prague (1366–1471)]. *Radul O. S. Istoriya vysshoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)*... S. 357–358. [in Ukrainian]
6. Poryadok dysputiv u Sorbonni (1344 r.) [Discussions Order in Sorbonne (1344)]. *Radul O. S. Istoriya vysshoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)*... S. 357–358. [in Ukrainian]
7. Postanova paps'koho lehata Robbera de Kurson pro studentiv i mahistriv paryz'kykh shkil [Papal Legate Robert's de

Courson Ordinance on Students and Masters of Schools of Paris]. Radul O. S. Istoriya vyshhoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)... S. 357–358. [in Ukrainian]

8. Postanova pro vyvchennya “Vil’nykh nauk” u Paryz’komu universyteti (1254 r.) [The Ordinance on the Study of “Free Sciences” in the University of Paris (1254)]. Radul O. S. Istoriya vyshhoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)... S. 357–358. [in Ukrainian]

9. Prisyaha paryz’koho bakalavra (1280 r.) [Paris University Bachelor Oath (1280)]. Radul O. S. Istoriya vyshhoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)... S. 357–358. [in Ukrainian]

10. Radul, O. S. (2011). Istoriya vyshhoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.) monohrafiya [History of High School in Europe (5th–middle of the 20th c.): monograph]. Kirovohrad: Imeks-LTD. 536 s. [in Ukrainian]

11. Radul, O. S. (2022). Vyklyadachi universytetiv doby Serednyovichchya. Pedahohichne kraysnavstvo kriz’ pryzmu istoriko-pedahohichnykh yavlyshh ta procesiv v Ukrayini [University Teachers in the Medieval Ages. Pedagogical Country Study in the Light of Historical and Pedagogical Phenomena and Processes in the Country] / I. Albul ta in.; za nauk. red. N. M. Kolyady. Uman". S. 24–55. [in Ukrainian]

12. Statut Paryz’koho universytetu pro metody chytannya lekcij (1355 r.) [The Statute of the University of Paris on the Methods of Lecturing (1355)]. Radul O. S. Istoriya vyshhoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)... S. 387–388. [in Ukrainian]

13. (1992). A History of the University in Europe / General Editor Walter Rugg. Cambridge University Press. Vol.1. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

РАДУЛ Ольга Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія педагогіки, історія вищої школи, порівняльна педагогіка.

РАДУЛ Валерій Вікторович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри права та соціально-гуманітарних дисциплін львівської академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: педагогіка вищої школи, історія педагогіки, соціальна педагогіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

RADUL Olga Serhiyivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Chair of Pre-School and Primary Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Research interests: history of pedagogics, history of higher school, comparative pedagogics.

RADUL Valeriy Viktorovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Chair of Law and Socio-Humanitarian Subjects Flying Academy of the National Aviation University

Research interests: higher educational establishments pedagogy, history of pedagogics, social pedagogics.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2022 р.

УДК 378.56

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-53-58

САВЧЕНКО Лариса Олексіївна –

доктор педагогічних наук, професор

Криворізького державного педагогічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4246-3228>

e-mail: larisasavcenko506@gmail.com

САФ’ЯН Карина Юріївна –

кандидат педагогічних наук, доцент

Національного університету біоресурсів і

природокористування України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6977-9847>

e-mail: kariwka573@gmail.com

КОВАЛЕНКО Ірина Володимирівна –

аспірант Криворізького державного педагогічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9214-5255>

e-mail: irenakovalenko9@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОФЕСІЙНИЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

У статті розкрито проблему підготовки майбутніх викладачів до організації проєктної діяльності учнів/студентів, готовність викладача до навчання учнів/студентів проєктної діяльності, як складової його професійно-педагогічної роботи, що дозволяє забезпечити грамотне, професійне та творче впровадження її у навчальний процес закладів освіти.

Процеси глобалізації світової системи сприяють усуненням старих і трансформацією існуючих інституцій, які були спричинені стрімким розвитком технологій. Для підготовки майбутнього викладача до нового типу педагогічної діяльності необхідна побудова системи навчання, яка орієнтована на становлення готовності до використання проєктної діяльності. Розроблена дослідно-експериментальна програма по використанню проєктної роботи студентів і на підставі цього формування педагогічних знань. Етапи: I етап. Формування в студентів позитивного відношення до виконання проєктної діяльності. II етап. Залучення студентів до процесу рішення творчих проєктних задач. III етап. Контроль з боку експериментатора за впливом проєктної роботи на рішення задач на зростання рівня активізації студентів і зростання педагогічних знань. Проєктну діяльність у навчальному процесі можна розглядати як високо мотивовану самостійну, пошукову та пізнавально-трудова діяльність, орієнтовану на створення навчального проєкту, що виконується під керівництвом педагога. Сутність проєктної діяльності – стимулювання інтересу як в студентів, так і у викладачів до певних проблем, що зумовлює володіння визначеною сумою знань, та через проєктну технологію, що передбачає розв’язання однієї або цілої проблем, дозволяє практично їх застосувати, ідучи від теорії до практики, дотримуючись відповідного їх балансу на кожному етапі навчання.

Проектна діяльність, на відміну від традиційної, сприяє розвитку й саморозвитку студентів як суб'єктів культури, творців і проектувальників свого життя. Проектна діяльність студентів забезпечує пріоритет соціально-значимих знань і умінь, що найбільше відповідає парадигмі особистісно-орієнтованої освіти, тому що саме ці знання і вміння дозволяють молоді упродовж життя успішно реалізуватися у професійній діяльності.

Ключові слова: проектна діяльність, професійна освіта, проектування, майбутній викладач, технологічна освіта, підготовка викладача.

SAVCHENKO Larysa Oleksiivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Methods of Technological Education

Kryvyi Rih State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4246-3228>

e-mail: larisasavcenko506@gmail.com

SAFIAN Karyna Yuryivna –

Ph.D. of Pedagogic Sciences, Associate Professor

National university of life and environmental sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6977-9847>

e-mail: kariwka573@gmail.com

KOVALENKO Iryna Volodymyrivna –

Gradient student

Kryvyi Rih State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9214-5255>

e-mail: irenakovalenko9@gmail.com

USE OF PROJECT ACTIVITY IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS

The article reveals the problem of preparing future teachers for the organization of project activities of pupils/students, the readiness of the teacher to teach pupils/students project activities as a component of his professional and pedagogical work, which allows to ensure competent, professional and creative implementation of it in the educational process of educational institutions. In order to prepare the future teacher for a new type of pedagogical activity, it is necessary to build a training system that is focused on becoming ready to use project activities. A research-experimental program was developed on the use of students' project work and on the basis of this formation of pedagogical knowledge. Stages: I stage. Formation of students' positive attitude towards the implementation of project activities. II stage. Involvement of students in the process of solving creative project problems. III stage. Control by the experimenter over the impact of project work on solving problems on the growth of the level of student activation and the growth of pedagogical knowledge.

Control by the experimenter over the impact of project work on solving problems on the growth of the level of student activation and the growth of pedagogical knowledge. The essence of the project activity is to stimulate the interest of both students and teachers in certain problems, which leads to the possession of a certain amount of knowledge, and through the project technology, which involves the solution of one or a whole set of problems, allows them to be practically applied, going from theory to practice, maintaining their appropriate balance at each stage of training. Project activity in the educational process can be considered as a highly motivated independent, searching and cognitive labor activity, focused on the creation of an educational project, which is carried out under the guidance of a teacher. Project activities, unlike traditional activities, contribute to the development and self-development of students as subjects of culture, creators and designers of their lives. Project activity of students ensures the priority of socially significant knowledge and skills, which most closely corresponds to the paradigm of person-oriented education, because it is these knowledge and skills that allow young people to be successfully realized in professional activities throughout their lives.

Key words: project activity, professional education, design, future teacher, technological education, teacher training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Український народ вступив в нову еру свого історичного розвитку. Процеси глобалізації світової системи сприяють усуненням старих і трансформацією існуючих інституцій, які були спричинені стрімким розвитком технологій. Це зумовлює потребу в переосмисленні традиційних орієнтирів і цілей навчання. Нині домінують завдання освіти – підготовка фахівців, адаптованих до умов інформаційного суспільства.

Разом з перспективами вільного розвитку Української держави відкрилися широкі можливості для розвитку освіти, науки, культури та інтеграції їх у світовий простір. Для підготовки майбутнього викладача до нового типу педагогічної діяльності необхідна побудова системи навчання, яка орієнтована на становлення готовності до використання проектної діяльності. Враховуючи багатоаспектність окресленого питання, постає необхідність визначити сутність проектної діяльності студентів, принципи та етапи проектування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Передумови для розробки проектної методики

створили праці зарубіжних педагогів (Д. Дьюї, У.Х. Кілпатрик, Е. Колінгс, С. Тюберг) і психологів (П.П. Блонський, В.В. Ігнат'єва, Е.Г. Каганова, С.Т. Шацький та ін.).

Проектна діяльність у контексті альтернативних методів навчання розглядається у працях Н. Браташ, Т. Подобедової, В. Радул, Л. Феденко. Дослідженнями О. Коберніка, В. Копилової, Ю. Кулінки, О. Лаврентьєвої, Н. Пахомової, Є. Полат, О. Пехота, Л. Савченко, Н. Самойленко, І. Сергєєва, В. Сидоренка, С. Ящука, В. Яковлевої та інших, де установлено, що метод проектів виступає як важливий компонент системи продуктивної освіти і являє собою нестандартний, нетрадиційний спосіб організації освітніх процесів через активні способи дій (планування, прогнозування, аналіз, синтез), спрямованих на реалізацію особистісно-орієнтованого підходу. Водночас, незважаючи на достатню розробленість у працях вчених різних аспектів проблеми формування готовності майбутнього викладача до проектної діяльності, не приділялось уваги питанням підготовки у процесі вивчення спеціальних дисциплін. Аналіз наукової літератури

засвідчив проблему дослідження, нагальність якої зумовлена наявністю суперечності між: соціальним замовленням на підготовку майбутніх викладачів із дослідницьким потенціалом і недостатньо спрямованістю змісту професійного навчання на цей процес.

Мета статті. Вивчення проблеми підготовки майбутніх викладачів до організації проєктної діяльності учнів/студентів, готовність викладача до навчання учнів/студентів проєктної діяльності, як складової його професійно-педагогічної роботи, що дозволяє забезпечити грамотне, професійне та творче впровадження її у навчальний процес закладів освіти.

Методи дослідження. У роботі використано такі методи дослідження: аналіз, моніторинг, систематизація та узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розуміння сутності теорії та практики проєктної діяльності навчання є різним у зарубіжній та вітчизняній літературі. Під проєктно-технологічним методом навчання треба розуміти такий метод навчання, коли студенти набувають знань і вмінь у процесі планування й виконання самостійних технічно-творчих завдань-проєктів. Сучасний етап розвитку школи передбачає застосування в освітній галузі «Технологія» нової системи навчання, проєктно-технологічної, мета якої полягає в розробці й виготовленні навчального творчого проєкту, що передбачає самостійне розроблення та виготовлення учнем виробу від ідеї до її втілення в матеріальний образ. Насамперед, це передбачає наявність суб'єктивної або об'єктивної новизни проєкту, виконаного учнем з певним контролем та консультацією вчителя [9].

Аналізуючи науково-педагогічну літературу з цієї проблеми, стикаємося з тим, що на сьогодні питання організації проєктної роботи учня та вчителя розглянуто недостатньо, тобто необхідне більш розгорнуте та ґрунтовне його висвітлення, насамперед, змісту, мети й етапності проєктування. У своїх працях науковці найчастіше розглядають проєктування як процес створення й виготовлення об'єкта. Ми вважаємо, що проєктування – це науково обґрунтоване (визначене) технічно-творче конструювання нового проєктного об'єкта, за певною системою параметрів або перетворення існуючого прототипу до якісно нового стану [1].

Перевага проєктно-технологічного методу трудового навчання, в порівнянні з попередніми, насамперед, полягає в тому, що учні під час цієї діяльності більш активно залучаються до самостійної, практичної, планової та систематичної роботи, в них виховується прагнення до пошуку шляхів створення нового або більш якісного вдосконалення існуючого виробу (матеріального об'єкта), формується уявлення про його майбутнє застосування; розвиваються моральні та трудові якості учня, мотиви вибору професії. При цьому слід особливу увагу приділяти станові інтересу учнів до цього процесу, згаданого інтересу сигналізує вчителю про недоліки в роботі. Необхідно стежити, щоб учні доводили свої задуми до кінця, особливо на технологічному етапі [3].

Як технічно-творча діяльність, проєктування спрямоване на створення нового (суб'єктивно або об'єктивно) матеріального об'єкта. Виготовляючи виріб, учень розширює та закріплює свої знання з інших навчальних предметів (математики, фізики, креслення, основ підприємницької діяльності та

інших); удосконалює набуті вміння й навички у виконанні технологічних, економічних та інших операцій.

Водночас, разом із зазначеними вище, вирішуються й технічно-творчі завдання: визначення функціонального призначення обраної конструкції; розвиток умінь читати креслення; складання ескізів майбутнього виробу; планування технологічного процесу; організація творчої діяльності; формування в учнів технологічної культури.

Успішність проєктування неможлива без таких взаємопов'язаних цілей: соціально-економічна ефективність, соціальна інтегрованість, соціальна активність, соціальна керованість. Але найважливішим чинником виступає правильно визначена й послідовно організаційно спланована робота як учня, так і вчителя. А це, насамперед, правильна логічна послідовність дотримання етапів виконання проєктів.

Проєктування – це особливим чином організоване заняття, яке потребує напруги емоційних та розумових сил, воно сприяє:

- створенню психологічної готовності майбутніх фахівців до роботи у групі;
- забезпеченню природної невимушеної необхідності багаторазового повторення ними вивченого матеріалу;
- тренування студентів у виборі потрібного варіанту вибору найбільш правильного вирішення запропонованого проєкту.

Отже, проєктна діяльність – це конструктивна і продуктивна діяльність особистості, спрямована на розв'язання життєво значущої проблеми, досягнення кінцевого результату у процесі цілепокладання, планування і здійснення проєкту [3].

Проєктна діяльність – це спосіб розвитку творчості, самостійності, прагнення до ідеально-перспективного перетворення світу за допомогою креативних дій і операцій у процесі створення конкретного продукту – проєкту ідеального та реального [4].

Дослідниця Н. Матяш під проєктною діяльністю розуміє інтегративний вид діяльності, що синтезує елементи ігрової, пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, пере-творювальної, навчальної, комунікативної і творчої діяльності [2].

Таким чином, «проєктна діяльність» у педагогіці розглядається у двох аспектах: 1) як процес розробки окремими педагогами або колективами вчителів теоретичних моделей – освітніх програм і методик їх реалізації, цілей і конструктивних схем досягнення; 2) як проєктна діяльність студентів – складова навчальної діяльності, підпорядкована певним організаційним засадам [5].

Проєктна діяльність є також інтегративним видом діяльності, який синтезує елементи інших видів діяльності: навчальної, пізнавальної, ігрової тощо.

В основу експерименту була покладена дослідно-експериментальна програма по використанню проєктної роботи при розв'язуванні педагогічних задач як засобу формування творчих здібностей студентів і на підставі цього формування педагогічних знань. Етапи: *I етап.* Формування в студентів позитивного відношення до виконання проєктної роботи. *II етап.* Залучення студентів до процесу рішення творчих проєктних задач. *III етап.* Контроль з боку експериментатора за впливом проєктної роботи на рішення задач на зростання рівня активізації

творчих здібностей студентів і зростання педагогічних знань[10].

У дослідно-експериментальній роботі ми виходили з того, що формування і розвиток творчих здібностей студентів на заняттях з курсу педагогічних дисциплін можна було забезпечити шляхом використання в навчальному процесі проєктних творчих задач. Були використані задачі на розвиток асоціативного мислення, на розвиток творчого аналізу, творчої самостійної роботи.

Розглядаючи проєктну діяльність необхідно звернути увагу, що в основу технології його реалізації покладено науково-дослідну роботу студентів, яка вибудовується на засадах співтворчості студентів та викладачів. Зрозуміло, що студенти перших курсів (а точніше I – III) ще не спроможні повністю включитися до науково-дослідної роботи внаслідок недостатньої професійної, наукової підготовки. Але, на нашу думку, все ж доцільно залучати їх до пошуково-дослідницької роботи, оскільки репродуктивна самостійна робота не може бути достатньо ефективною під час формування самостійності як професійної якості особистості.

Методика впровадження у навчальний процес проєктної діяльності складається з чотирьох етапів.

1. *Ознайомчо-орієнтаційний.* Проєкти для студентів I курсу, під час вивчення дисципліни «Вступ до спеціальності». На цьому етапі студенти виконують такі завдання: знайомляться з наявною в університетській бібліотеці літературою з курсу, вивчають методику пошуку літературних джерел, складають список необхідних інформаційних джерел до теми індивідуальних завдань, опрацьовують та аналізують філософські, психологічні, педагогічні словники, підручники, довідники щоб дати визначення поняттям. Приклади тем індивідуальних проєктів: «Учитель української національної школи», «Методика підготовки студента до лекції, семінарського і практичного заняття», «Формування у студентів дослідницьких умінь», «Вимоги до педагогічного спілкування», «Методика пошуку літературних джерел», «Імідж сучасного вчителя технології», «Працездатність та умови її збереження», «Невербальні засоби впливу вчителя», «Права та обов'язки студента», «Майбутній вчитель як дослідник педагогічних явищ та процесів», «Вимоги до особистості вчителя», «Ідеальний учитель: хто він?». Орієнтованим захистом проєкту може бути презентація.

II. *Операційно-продуктивний.* Завдання середньої важкості для студентів II курсу з дисципліни «Загальна педагогіка та історія педагогіки». На цьому етапі студенти виконують такі завдання: визначають завдання, об'єкт, мету проєктів, визначають типи проєктів, планують структуру проєкту за видом діяльності, виконують дослідницькі завдання з дисципліни, проведення опитування серед однокурсників, виконують індивідуальні завдання, досліджують порядок оформлення бібліографічного опису у списку використаних джерел, проводять анкетування серед студентів, створюють проєкти та їх захищають. Перелік можливих тем для проєктування: «Роль виховання в житті суспільства», «Активність особистості у власному розвитку, вихованні, формуванні», «Значення педагогічної професії в розвитку суспільства», «Творчий пошук вчителя (про вчителів-новаторів)», «Професійне самовиховання майбутнього вчителя», «Методи навчання в зарубіжній теорії і практиці», «Розкрийте проблеми

сучасної дидактики», «Навчальна гра як вид діяльності для формування творчої особистості», «Я.А. Коменський як засновник класно-урочної системи навчання», «Контроль як засіб управління навчально-виховним процесом», «Проблема природовідповідного виховання у поглядах Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, А. Дістервега: порівняльний аналіз», «Дж. Локк як прихильник ідеї станової детермінації системи освіти. Педагогічні ідеї Дж. Локка та сучасна англійська школа», «Й.Ф. Гербарт як один із фундаторів формальної освіти на європейських теренах», «Ідея цілісного виховання Р. Штайнера», «Природа як засіб виховання у творчій спадщині В. Сухомлинського», «Роль та місце вчителя в суспільстві Стародавнього Риму», «Освітньо-педагогічна діяльність Ф. Прокоповича».

III. *Продуктивний.* Завдання підвищеної важкості для студентів III курсу за напрямками підготовки, вибірково дисципліна «Основи наукових досліджень». На цьому етапі студенти виконують такі завдання: знаходження в наукових виданнях приклади протиріч, неповноти, помилок, ознайомлення зі структурою вступу за авторефератом, дослідження вимог до формулювання гіпотез дослідження, визначення основних структурних елементів вступу відповідно до заданої теми, складання вступу за темою, освоїти методику обробки результатів порівняльного педагогічного експерименту за допомогою статистичних характеристик параметричних результатів дослідження, освоїти методику аналізу і вибору навчальної літератури, складання кросвордів та тестів з тем, розробка опитувальників, анкет для отримання емпіричних даних, проведення міні-маркетингових досліджень стосовно теми проєктів. Темі орієнтованих проєктів: «Аналіз сайтів університетів України», «Міжнародні навчальні проєкти», «Моніторинг якості освіти закладів України», «Імідж закладу освіти», «Основні форми впровадження результатів наукових досліджень», «Віртуальна екскурсія до нашого факультету».

IV. *Рефлексійно-аналітичний.* Проєкти для студентів IV курсу. На цьому етапі студенти виконують такі завдання: дослідити та проаналізувати як можна стимулювати потребу в самовихованні й самоосвіті майбутніх педагогів; описати найбільш типову ситуацію, що виникає в процесі спілкування з дітьми; проаналізувати причини, умови й шляхи вирішення складних педагогічних ситуацій; охарактеризувати функції спілкування в класному колективі, проаналізувати стиль спілкування педагогів і учнів, його вплив на емоційний клімат у колективі. Для проєктів можна запропонувати такі теми: «Труднощі, які зустрічаються у перебудові відносин в системі учитель – учень», «Педагогічний професіоналізм і його комплексна характеристика», «Аналіз і оцінка рівня своєї професійної підготовки», «Професійні якості, властиві особистості сучасного вчителя», «Мас-медіа: деструктивні впливи, маніпулятивні технології.», «Різні підходи у визначенні змісту поняття «національна свідомість майбутніх учителів», «Формування творчого мислення учнів», «Професійна відповідальність вчителя як основа його духовності». Протягом вивчення дисципліни «Основи проєктної діяльності у профільній школі» (V курс) здійснювався постійний контроль над рівнем якості знань студентів. Проводилися різноманітні проєкти, а саме: «Шкільне

кафе», «Технологічна освіта: проблеми та перспективи», «Народні промисли», «Битва дизайнерів інтер'єру», «Художній образ українського народного одягу в колекції відомих світових модельєрів», «Друге життя старих речей», «Сегментація ринку з легкої промисловості/дизайну одягу» та інші.

На етапі формування експерименту в експериментальній групі ми впровадили методику проєктного навчання студентів, а контрольна група продовжувала навчатися за традиційною методикою. Після проведення експерименту проведено контрольну діагностику. Ефективність застосування методики показано у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати впровадження проєктної діяльності у навчальний процес

Критерії і рівні	Контрольна група (30 чол.)		Експериментальна група (30 чол.)	
	Кіл-ть уч.	%	Кіл-ть уч.	%
1. Критерій «Потреба у творчій діяльності у проєктній діяльності»				
Високий рівень	4	13,3	9	29,9
Середній рівень	17	56,8	16	53,5
Низький рівень	9	29,9	5	16,6
2. Критерій «Продуктивність творчих ідей»				
Високий рівень	4	13,3	8	26,6
Середній рівень	18	60	18	60
Низький рівень	8	26,6	4	13,4
3. Критерій «Рівень креативності у проєктній діяльності»				
Високий рівень	3	10,1	8	26,6
Середній рівень	18	60	18	60
Низький рівень	9	29,9	4	13,4

Проаналізувавши результати педагогічного експерименту за критерієм «Потреба у проєктній діяльності», ми дійшли висновку, що: кількість студентів із високим рівнем розвитку творчих здібностей в експериментальній групі збільшився до 29,9%, а в контрольній зменшився до 13,3%. Кількість студентів, що мали середній рівень в експериментальній групі збільшилась до 53,5%, а в контрольній залишився незмінним; кількість студентів з низьким рівнем в експериментальному знизився до 16,6%, а в контрольній групі збільшився до 29,9%.

Завдання, що пропонуються для проєктної роботи, повинні викликати інтерес студентів. Він досягається новизною запропонованих задач, незвичайністю їх змісту, розкриттям перед студентами практичного значення. Проєктну діяльність необхідно планомірно і систематично включати в навчальний процес.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Сутність проєктної діяльності – стимулювання інтересу як в студентів, так і у викладачів до певних проблем, що зумовлює володіння визначеною сумою знань, та через проєктну технологію, що передбачає розв'язання однієї або цілої проблем, дозволяє практично їх застосувати, ідучи від теорії до практики, дотримуючись відповідного їх балансу на кожному етапі навчання. Проєктна діяльність, на відміну від традиційної, сприяє розвитку й саморозвитку студентів як суб'єктів культури, творців і проєктувальників свого життя. Проєктна діяльність студентів забезпечує пріоритет соціально-значимих знань і умінь, що найбільше відповідає

парадигмі особистісно-орієнтованої освіти, тому що саме ці знання і вміння дозволяють молоді упродовж життя успішно реалізуватися у професійній діяльності. Проєктну діяльність у навчальному процесі можна розглядати як високо мотивовану самостійну, пошукову та пізнавально-трудова діяльність, орієнтовану на створення навчального проєкту, що виконується під керівництвом педагога.

Подальшу роботу вбачаємо у розробці моніторингу якості використання проєктної діяльності у закладах освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Єрмаков І. Г. . Метод проєктів у контексті життєвих результатів діяльності учнів. Проєктна діяльність у ліцеї: компетентнісний потенціал, теорія і практика: наук.-метод. посібник / за ред. І. Єрмакова, С. Шевцової та ін. Київ : Департамент, 2008. 520 с.
2. Матяш Н. Інноваційні педагогічні технології. URL: <https://books.google.com.ua/books/about/>
3. Коберник О.М., Яшук С.М. Методика організації проєктно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання: Навчально-методичний посібник. Умань, 2001. 82 с.
4. Проєктно-технологічна діяльність учнів на уроках трудового навчання: теорія і методика: Монографія / За заг.ред. О.М. Коберника. Київ: Наук. світ, 2003. 172 с.
5. Савченко Л.О. Застосування проєктної діяльності в практиці вищої педагогічної школи. Проєктна діяльність у технологічній освіті: монографія / В. С. Пекельна, Л. О. Савченко та ін. Кривий Ріг: СПД Залозний В.В., 2012. С. 30-48.
6. Сідоренко В., Калігаєва О. Політехнічна освіта: сучасне бачення проблеми. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2005. №2. С. 4-7.
7. Терещук А., Вдовиченко А. Навчання учнів основних етапів проєктно-технологічної діяльності. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2004. №4. С. 10-13.
8. Цимбалару А. Організація проєктної діяльності сучасного вчителя. *Початкова освіта*. 2008. № 32. С.16-31.
9. Яковлева В.А. Підготовка майбутніх педагогів до проєктної діяльності як засіб формування компетентного вчителя трудового навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип.54: зб.наук.праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С.238-243.
10. Savchenko L. Functional role of monitoring in assessing the quality of future handicraft teacher training. *Science and education*. 2018. Issue 2. 186-192. Odessa. Submitted of January, 26 2018 DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2018-2-25>.

REFERENCES

1. Ermakov, I. G. (2008). The project method in the context of students' life results [Project activity in the lyceum: competence potential, theory and practice: science and method. manual] edited by I Ermakova, S. Shevtsova and others. K.: Department, 520 p. [in Ukrainian]
2. Matyash, N. Innovative pedagogical technologies. URL: <https://books.google.com.ua/books/about/> [in Ukrainian]
3. Kobernyk, O.M., Yashchuk, S.M. (2001). Methods of organizing project-technological activities in labor training classes: Educational and methodological manual. Uman. 82 p. [in Ukrainian]
4. Project-technological activity of students in the lessons of labor training: theory and methodology: Monograph (2003) [Under general editorship. OHM. Kobernik K.]: Science. World.172 p. [in Ukrainian]
5. Savchenko, L.O. (2012). The application of project activity in the practice of a higher pedagogical school [Project activity in technological education: a monograph / V. S. Pekelna, L. O. Savchenko and others. Kryvyi Rih: SPD Zalozny V.V.], P. 30-48. [in Ukrainian]

6. Sidorenko, V., Kaligayeva, O. (2005). Polytechnic education: a modern vision of the problem [Labor training in educational institutions]. No. 2. P. 4-7. [in Ukrainian]
7. Tereshchuk, A., Vdovichenko, A. (2004). Teaching students the main stages of project-technological activity [Labor training in educational institutions]. No. 4. P. 10-13. [in Ukrainian]
8. Tsimbalaru, A. (2008). Organization of the project activity of a modern teacher [Primary education]. No. 32. P. 16-31. [in Ukrainian]
9. Yakovleva, V.A. (2016). Preparation of future teachers for project activities as a means of forming a competent teacher of labor training [Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects. Issue 54: collection of scientific papers]. Kyiv: Department of the NPU named after M.P. Drahomanova, P.238-243. [in Ukrainian]
10. Savchenko, L. (2018). Functional role of monitoring in assessing the quality of future handicraft teacher training [Science and education]. Issue 2. 186-192. Odesa. Submitted on January, 26 2018 DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2018-2-25>. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

САВЧЕНКО Лариса Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та методики технологічної освіти Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: професійна педагогіка, якість освіти, моніторинг та модернізація освіти.

САФ'ЯН Карина Юрївна – кандидат педагогічних наук, доцент Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: професійна педагогіка, якість освіти, моніторинг та модернізація освіти.

КОВАЛЕНКО Ірина Володимирівна – аспірант кафедри педагогіки та методики технологічної освіти Криворізького державного педагогічного університету.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SAVCHENKO Larysa Oleksiivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Technological Education Methodology of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Scientific interests: professional pedagogy, quality of education, monitoring and modernization of education.

SAFIAN Karyna Yuryivna – Ph.D. of Pedagogic Sciences, Associate Professor National university of life and environmental sciences of Ukraine

Scientific interests: professional pedagogy, quality of education, monitoring and modernization of education.

KOVALENKO Iryna Volodymyrivna – Gradient student Kryvyi Rih State Pedagogical University Kryvyi Rih.

Scientific interests: professional pedagogy, quality of education, monitoring and modernization of education, financial literacy.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.147(477)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-58-63

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289> e-mail: nataliy040570@gmail.com

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ З СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ

У статті проаналізовано загальноприйняті періодизації розвитку історико-педагогічного процесу підготовки педагогічних кадрів у період з середини ХХ століття до початку ХХІ століття у дослідженнях вітчизняних науковців.

Динаміка розвитку теорії та практики освіти простежується за допомогою низки періодизацій, що представлені в історії педагогіки у великій кількості варіантів.

Як свідчить вивчення наукових джерел, у сучасних історико-педагогічних дослідженнях, присвячених розвитку різних педагогічних феноменів, як правило, відзначають певні етапи, здебільше пов'язані із політичними та соціально-економічними реформами в суспільстві.

Провідним критерієм для створення першої із загальноприйнятих періодизацій розвитку історико-педагогічного процесу стала оцінка розвитку педагогіки СРСР крізь призму особливостей соціально-політичного життя українського народу і країни. Початок та кінець того чи іншого періодів у традиційній періодизації збігаються з історичними датами переломних для української держави подій. Основним недоліком такої періодизації є розгляд історико-педагогічного процесу не як специфічного явища із суто психолого-педагогічними закономірностями, а процесом, пов'язаним безпосередньо з п'ятирічними планами, рішеннями партійних з'їздів та постанов. Через те, побудована на таких засадах періодизація розвитку історії педагогіки як науки не може бути далекосяжним підґрунтям для розгортання такого роду наукових досліджень.

В останні двадцять років істотно переглянуте, уточнене й доповнене трактування процесу розвитку вітчизняної педагогіки ХХ століття. Такий результат став можливий завдяки серйозній і продуктивній дослідницькій роботі, що була проведена вітчизняними вченими за останні десятиліття. При об'єднанні періодизації ними було враховано низку критеріїв, а саме: динаміку розвитку педагогічної думки; характер освітніх реформ; роль і місце вчителів у суспільстві; спектр напрямів діяльності складових освіти, зокрема вивчення і популяризація перспективного педагогічного досвіду, підготовка педагогів до нововведень, їх реалізації в умовах освітніх реформ; використання новацій у навчанні та вихованні.

У процесі наукового пошуку встановлено, що на розвиток професійного статусу педагога в історії вітчизняних середніх навчально-виховних закладів мала вирішальний вплив низка чинників: соціально-політичні умови життя в країні; урядова політика в галузі середньої школи та вищої педагогічної освіти; заходи з підвищення престижу педагогічної професії й авторитету педагога в суспільстві; особливості науково-методичної роботи з педагогами в освітніх закладах; ефективність системи професійної підготовки педагога та підвищення його кваліфікації.

Ключові слова: історико-педагогічні дослідження, періодизації, етапи, соціально-політичні умови, урядова політика, престиж педагогічної професії, авторитет педагога, система професійної підготовки педагога, підвищення кваліфікації педагога.

SAVCHENKO Nataliia Serhiyivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Pedagogy and Special
Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>

e-mail: nataliy040570@gmail.com

DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL EDUCATION IN UKRAINE FROM THE MIDDLE OF THE 20TH CENTURY IN THE RESEARCH OF NATIONWIDE SCIENTISTS

The article analyzes the generally accepted periodizations of the development of the historical-pedagogical process of training pedagogical personnel in the period from the middle of the 20th century to the beginning of the 21st century in the researches of domestic scientists.

The dynamics of the development of the theory and practice of education can be traced with the help of a number of periods presented in the history of pedagogy in a large number of variants.

As evidenced by the study of scientific sources, in modern historical-pedagogical studies devoted to the development of various pedagogical phenomena, as a rule, certain stages are noted, mostly associated with political and socio-economic reforms in society.

The leading criterion for the creation of the first of the generally accepted periodizations of the development of the historical-pedagogical process was the assessment of the development of pedagogy in the USSR through the prism of the peculiarities of the socio-political life of the Ukrainian people and the country. The beginning and end of one or another period in the traditional periodization coincide with the historical dates of turning points for the Ukrainian state. The main drawback of such periodization is the consideration of the historical-pedagogical process not as a specific phenomenon with purely psychological-pedagogical regularities, but as a process directly related to five-year plans, decisions of party congresses and resolutions. Because of that, the periodization of the development of the history of pedagogy as a science built on such foundations cannot be a far-reaching basis for the deployment of this kind of scientific research.

In the last twenty years, the interpretation of the process of development of native pedagogy of the 20th century has been significantly revised, clarified and supplemented. Such a result became possible thanks to the serious and productive research work carried out by domestic scientists over the past decades. When substantiating the periodization, they took into account a number of criteria, namely: the dynamics of the development of pedagogical thought; nature of educational reforms; the role and place of teachers in society; the range of activities of the components of education, in particular the study and popularization of promising pedagogical experience, the preparation of teachers for innovations, their implementation in the conditions of educational reforms; use of innovations in education and training.

In the process of scientific research, it was established that a number of factors had a decisive influence on the development of the professional status of a teacher in the history of domestic secondary educational institutions: socio-political conditions of life in the country; government policy in the field of secondary school and higher teacher education; measures to increase the prestige of the teaching profession and the teacher's authority in society; peculiarities of scientific and methodical work with teachers in educational institutions; the effectiveness of the teacher's professional training system and the improvement of his qualifications.

Key words: historical and pedagogical research, periodization, stages, socio-political conditions, government policy, the prestige of the teaching profession, the teacher's authority, the teacher's professional training system, the teacher's professional development.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Історико-педагогічні проблеми завжди ставилися до найбільш актуальних, гострих питань розвитку педагогічної думки. Вивчення психологічних і педагогічних явищ з позицій діалектики, тобто науки про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення, дозволяє виявити їх якісну своєрідність, зв'язку з іншими соціальними явищами і процесами. Відповідно до принципів цієї теорії навчання, виховання і розвиток майбутніх педагогів досліджуються в тісному зв'язку з конкретними умовами суспільного життя і професійної діяльності. Всі педагогічні явища вивчаються в їх постійній зміні та розвитку, виявленні протиріч і шляхів їх вирішення.

Не варто забувати конфуціанську максиму: минуле – це вчитель майбутнього. Вивчення історії педагогіки в контексті підготовки майбутніх учителів не можна недооцінювати та применшувати, бо ці дослідження виконують не лише важливу загальноосвітню й загальнокультурну функцію, або, за визначенням професора Л. Вовк, функцію «міжпоколінної трансмісії культури», а й формують здатність до масштабного осягнення складних освітніх процесів, розуміння особливостей навчально-виховної діяльності в різні часи, впливає на становлення професійної свідомості. Окрім цього, історико-педагогічні дослідження допомагають введенню нової інформації до фонду теорії педагогіки, забезпечують уточнення, збагачення, систематизацію термінів і

понять у педагогічній науці, створюють систему інформації, що спирається на об'єктивні факти і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання, яку вивчають чимало сучасних українських учених.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливе значення мають наукові праці, в яких розглядається розвиток вищої освіти в Україні та країнах за кордоном, зокрема таких авторів: Ф. Альтбаха, В. Андрущенко, А. Максименко, О. Мещанинова, Н. Нічкало, А. Ржевської, Г. Перкіна, Л. Пуховської, А. Сбруєвої, С. Сисоєвої. Проблемам перебігу освітніх процесів, професійної діяльності педагога, системі його підготовки і підвищення кваліфікації та вимогам до фахівців присвятили свої дослідження О. Гніздлова, О. Гончар, С. Золотухина, О. Попова, О. Сухомлинська, Н. Тарарак.

Мета статті: проаналізувати загальноприйняті періодизації розвитку історико-педагогічного процесу підготовки педагогічних кадрів у період з середини ХХ століття до початку ХХІ століття у дослідженнях вітчизняних науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динаміка розвитку теорії та практики освіти простежується за допомогою низки періодизацій, що представлені в історії педагогіки у великій кількості варіантів [8, с. 124]. У цьому сенсі слушною є теза О. Сухомлинської, яка зазначає, що «від того, що береться за основу періодизації, залежить розгортання певного дослідницького поля» [7, с. 3].

Повною мірою погоджуємося з науковцями О. Гнізділовою, О. Гончар, С. Золотухиною, О. Поповою, О. Сухом-линською, Н. Тарарак, які стверджують, що перебіг освітніх процесів, професійну діяльність учителя, систему його підготовки і підвищення кваліфікації не можна відокремити від тих зовнішніх політичних, правових, економічних та соціокультурних чинників в країні, адже вони зумовлюють державне замовлення та вимоги до фахівців, визначають напрям її розвитку.

Як свідчить вивчення наукових джерел, у сучасних історико-педагогічних дослідженнях, присвячених розвитку різних педагогічних феноменів, як правило, відзначають певні етапи, здебільше пов'язані із політичними та соціально-економічними реформами в суспільстві.

Провідним критерієм для створення першої із загальноприйнятих періодизацій розвитку історико-педагогічного процесу стала оцінка розвитку педагогіки СРСР крізь призму особливостей соціально-політичного життя українського народу і країни. З огляду на це, учені виокремлюють такі періоди другої половини ХХ століття: 1. Період, що охоплює початок 50-х–кінець 60-х років. 2. Період, що припадає на 1970–1985 рр. та характеризується як «етап жорсткого тоталітаризму». 3. Період «ліберальної перебудови» (1986–1991 роки). 4. Період «вільного розвитку», що починається з 1991 року.

Як видно, початок та кінець того чи іншого періодів у вищезазначеній традиційній періодизації збігаються з історичними датами переломних для української держави подій [1, с. 125].

На підставі вивчення історико-педагогічної літератури можна констатувати, що значна кількість сучасних вітчизняних дослідників виділяють в історії ХХ століття такі етапи: I (1900–1917) – відродження національної свідомості; II (1917–1920) – українська національна революція (період визвольних змагань українського народу); III (1920–кінець 20-х років) – радянська українська суспільства; IV (30-ті–середина 50-х років) – період тоталітарної системи; V (середина 50-х–60-ті роки) – часткова демократизація українського суспільства; VI (70–80-ті роки) – економічна та суспільно-політична кризи; VII (90-ті роки) – становлення української незалежної держави [1].

Погоджуємося з Н. Тарарак, яка основним недоліком таких періодизацій називає те, що її автори розглядають історико-педагогічний процес не як специфічне явище із суто психолого-педагогічними закономірностями, а пов'язують його безпосередньо з п'ятирічними планами, рішеннями партійних з'їздів та постанов. Через те, побудована на таких засадах періодизація розвитку історії педагогіки як науки не може бути далекою від підґрунтя для розгортання такого роду наукових досліджень.

В останні двадцять років істотно переглянуте, уточнене й доповнене трактування процесу розвитку вітчизняної педагогіки ХХ століття. Такий результат став можливий завдяки серйозній і продуктивній дослідницькій роботі, що була проведена вітчизняними вченими за останні десятиліття.

Напружений науковий пошук, викликаний світоглядною й методологічною транс-формацією історико-педагогічної науки в межах ХХ століття, відбився на спробах низки науковців (М. Антонця, О. Гнізділової, О. Любаря, В. Майбороди, О. Попової, О. Сухомлинської, С. Філоненка, Л. Штефан,

М. Ярмаченка та ін.) висвітлити історію педагогіки України з нових позицій.

Сьогодні загальновизнаною вважається періодизація педагогічної думки в Україні, яка розроблена й обґрунтована О. Сухомлинською. Ця періодизація, яка виокремлює «український культурний простір, що включає в себе «культурне ядро» в певних географічних межах» [6, с. 3] по праву вважається «кроком до нового виміру». Зазначену періодизацію побудовано на культурно-антропологічному та цивілізаційному підходах. О. Сухомлинська розпочинає свою періодизацію з періоду Київської Русі. Оскільки стаття охоплює час в межах другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст., у вказаній періодизації акцентуємо увагу саме на цьому періоді, тобто VI періоді – «Української педагогічної думки і школи за радянських часів». У зазначеному періоді О. Сухомлинська виокремлює такі етапи: I етап – 1920–1933 рр.: етап експериментування й новаторства. II етап – 1933–1958 рр.: українська педагогіка як складова «російсько-радянської культури». Для цього періоду характерні аналіз і педагогічне коментування творів класиків марксистсько-ленінізму й віднесених до них на тлі опису передового практичного досвіду. III етап – 1958–1985 рр.: українська педагогічна думка у змаганнях за демократичний розвиток. Ці роки пов'язані із частковою демократизацією стосунків в системі освіти, появою новаторських за формами і змістом концепцій, що зумовлювалися «хрущовською відлигою». Для періоду 60-х характерними були «надмірна політизація змісту, перевага репродуктивних методів навчання, авторитарний стиль управління школою, розуміння зв'язку школи з життям лише як ознайомлення з виробництвом» [2, с. 4]. IV етап – 1985–1991 рр.: становлення сучасного етапу розвитку української педагогічної думки в рамках радянського дискурсу, коли в країні відбувалися кардинальні зміни під гаслом «перебудови». Відбувається критичне переосмислення розвитку педагогічної думки в Радянському Союзі, оформлюється «педагогіка співробітництва» тощо. VI етап – з 1991 р.: розвиток педагогіки і школи в Українській державі. Цей етап відзначений датою набуття Україною державної незалежності, тобто роком, «коли розпочинається процес створення національної системи освіти» [2, с. 4].

О. Поповою [4], виходячи з конкретно-історичної ситуації, провідних освітніх тенденцій і пріоритетів, науково обґрунтовано етапи розвитку інноваційних процесів у середніх навчально-виховних закладах України: з початку ХХ ст. до 1920 р.; 20-ті – середина 30-х рр.; середина 50-х – 80-ті рр.; 90-ті рр. Ученою доведено, що зазначені періоди найвищої активності нововведень пов'язані між собою генетичними зв'язками і взаємозалежностями і складають структурну цілісність.

З кінця 50-х рр. і до кінця 80-х рр. інноваційна діяльність педагогів-новаторів спрямовувалась на модернізацію і поліпшення організації навчально-виховного процесу в школі, основи якої формувалися після Жовтневої революції. Зміст нововведень, теоретично і експериментально підтверджені концептуальні положення організації педагогічного процесу в закладах освіти цього періоду виходили за межі модифікуючих інновацій і були пов'язані з подоланням недоліків пояснювально-ілюстративного типу навчання. Зростання інноваційної активності в

освіті України з середини 50-х до кінця 80-х років ХХ ст. було обумовлено як об'єктивними факторами (демократизація суспільного життя після ХХ з'їзду КПРС, поступовий економічний розвиток, науково-технічний прогрес, зростання ролі освіти в усіх сферах життя суспільства), так і суб'єктивними (творча діяльність педагогів-новаторів), що всупереч офіційній освітній політиці сприяло не тільки розвитку модульних і локальних інновацій, але й створенню глибоко гуманних авторських педагогічних систем, таких як школи В. Сухомлинського, О. Захаренка та ін. [4].

Інтерес становить також дослідження проблеми авторитету учителя. Досліджуючи цю проблему у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХХ століття, С. Юткало з урахуванням соціально-економічних, суспільно-політичних і педагогічних чинників, особливостей урядової політики, спрямованої на поліпшення соціального і матеріального становища вчителів, підходів представників вітчизняної педагогічної думки, що були широко представлені в публікаціях у науково-педагогічних, науково-методичних виданнях і наукових збірниках, обґрунтувала такі етапи розвитку ідеї авторитету вчителя у вітчизняній педагогічній думці в досліджуваній період, саме: I етап (1953 р. – перша пол. 80-х рр. ХХ ст.) – етап активізації інтересу державних освітніх кіл до проблеми авторитету вчителя. Цей етап позначився ідеологічним впливом на суспільство з боку держави, підтримкою вчительського авторитету і важливого значення учителя у суспільстві. Характерними ознаками зазначеного етапу було прагнення вчених розглянути проблему авторитету вчителя у різних аспектах, спроба здійснити цілісний підхід до процесу формування авторитету, забезпечення керівними органами влади підвищення авторитету вчителя, що виявляється у різних заходах з боку держави. II етап (друга половина 80-х рр. ХХ ст. – 1990 р.) – етап подальшої розробки теоретичних питань проблеми вчительського авторитету на державному рівні. Цей етап характеризувався активним розвитком руху педагогів-новаторів, що відображалося на семінарах, відкритих майстер-класах, де демонструвалися елементи авторських програм. III етап (1991 р. – 2002 р.) – етап послаблення уваги до проблеми авторитету вчителя у суспільстві. Цей етап характеризується соціально-економічними змінами, пов'язаними з розпадом СРСР, що позначилися на авторитеті вчителя, зумовили перехід висококваліфікованих педагогічних працівників до інших галузей; недостатнє сприяння політики уряду досягненню авторитетності вчителем, що спричинило низку проблем, а саме – учитель прагнув заробити гроші, зробити кар'єру і був зайнятий особистими справами. Уряд незалежної України ухвалював низку нормативних документів із питань освіти, але проблема авторитету вчителя не знайшла в них належної уваги. У 2002 році була прийнята програма «Вчитель», у якій чільне місце посіла проблема авторитету вчителя, підвищення його ролі у формуванні громадянського суспільства [9].

Особливий інтерес становить періодизація розвитку післядипломної освіти вчителів. У цьому контексті цікавими є дослідження В. Примакової і С. Крисюка, у яких простежено трансформації, що відбулися в теорії та практиці післядипломної педагогічної освіти в Україні

окресленого періоду, простежено еволюцію мети і завдань, принципів і підходів, структури і функцій, змісту, форм і методів у діяльності системи інституцій, спрямованій на забезпечення розвитку компетентності вчителів протягом життя, визначено тенденції розвитку післядипломної освіти вчителів в Україні в другій половині ХХ ст. – початку ХХІ ст. [3].

С. Крисюк, досліджуючи розвиток системи післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917 р. – 1995 р.), запропонував таку періодизацію її розвитку [3]: 1917–1920 рр. – період становлення громадсько-державної системи підвищення кваліфікації і перепідготовки національних педагогічних кадрів за різні форми державної влади в Україні, забезпечення перепідготовки вчителів до роботи в новій трудовій школі, в умовах її українізації. 1921–1931 рр. – період формування національної системи підвищення кваліфікації і перепідготовки педагогічних кадрів, який характеризується переходом від епізодичних курсів, що проводилися місцевими органами освіти, до масового підвищення кваліфікації вчителів, створенням системи колективної педагогічної і виробничої роботи з учителями, постійно діючими органами управління цим процесом, організацією підвищення кваліфікації вчителів національних шкіл. 1931–1985 рр. – період уніфікованої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників відповідно до загальних тенденцій розвитку післядипломної освіти в СРСР. 1935–1991 рр. – період розвитку системи безперервного підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. 1991–1995 рр. – період створення системи післядипломної освіти педагогічних кадрів в умовах відродження і розвитку національної освіти України.

Характерними для розвитку уніфікованої системи післядипломної освіти вчителів (1931–1985 рр.), як стверджує С. Крисюк, були тенденції до надмірної регламентації змісту і форм підвищення кваліфікації, посилення централізації управління, дрібної опіки над учителями, використання широкого методичного і громадського активу, організації підготовки керівних кадрів і поглибленої підготовки вчителів.

Перетворення системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у загальносоюзну призвело до ігнорування національних особливостей. Тенденція поєднання загального і особливого тільки декларувалася, посилювалася уніфікація змісту, форм і методів, що нав'язувалися у всеосяжному масштабі.

Згідно з висновками С. Крисюка, періоду демократичних перетворень в освіті (1985–1991 рр.) властиві розширення і поглиблення демократичних засад в організації та проведенні післядипломної освіти, цілісності і безперервності процесу підвищення кваліфікації, орієнтація на розвиток ініціативи і творчості, цілеспрямованого використання з цієї метою передового педагогічного досвіду, посилення ролі інститутів удосконалення вчителів (ІУВ) як науково-методичних центрів роботи з педагогічними кадрами.

В основі розвитку післядипломної освіти (1991–1995 рр.) в умовах незалежної України – подолання суперечностей між швидкою зміною суспільної свідомості, загальнонародських цінностей і пріоритетів суспільного розвитку й інертністю професійної свідомості педагогів, що орієнтуються в основному на традиційні ціннісні установки; між динамікою соціально-педагогічної реальності й ступенем особистісної і професійної адаптації

педагогів; між активізацією і виявом нових ідей і підходів у педагогічній роботі й намаганням до консервації моделей педагогічної діяльності, що склалися. Для цього періоду, стверджує С. Кришок, характерними є тенденції багатокладності і варіантності, створення можливостей для вибору змісту, навчальних закладів, які відповідали б запитам особистості. До числа стійких тенденцій останніх років учений відносить: безперервне якісне і кількісне зростання елементів системи; орієнтацію на широке використання активних форм підвищення кваліфікації, активізації процесу післядипломної освіти; подальше зміцнення навчально-матеріальної бази, підвищення рівня і розширення масштабів досліджень і розробок проблем післядипломної освіти; панування репродуктивно-монологічного методу, інформативно-інструктивного характеру взаємодії з слухачами, ігнорування індивідуально-творчого підходу в їхній роботі; зміну змісту післядипломної освіти за принципом оновлення наукової інформації; відсутність зв'язку між підвищенням кваліфікації і рівнем оплати праці; ізоляваність системи, породженої тоталітарним управлінням, відчуження її від працівників освіти з їх професійно-освітніми запитами і потребами; ретрансляційний характер взаємодії системи післядипломної освіти з педагогічною наукою тощо.

В. Примакова, досліджуючи розвиток післядипломної освіти вчителів початкових класів в Україні (1948–2012 рр.), розробила таку періодизацію [5]: I період (1948–1970 рр.) – *формувальний* – період формування змісту післядипломної освіти вчителів початкових класів: 1 етап (1948–1963 рр.) – нарощення емпіричного досвіду організації підвищення кваліфікації вчителів; 2 етап (1964–1970 рр.) – розширення змісту та оновлення форм і методів післядипломної освіти вчителів початкових класів в умовах комплексної методичної роботи з учителями початкових класів. II період (1971–1990 рр.) – *теоретико-реформульний* – період удосконалення змісту, форм і методів підвищення кваліфікації вчителів початкових класів в умовах реструктуризації початкової ланки освіти: 1 етап (1971–1983 рр.) – зміни післядипломної освіти вчителів початкових класів, зумовлені переходом початкової школи на трирічний термін навчання; 2 етап (1984–1990 рр.) – зміни в післядипломній освіті після виходу початкової школи на чотирирічний термін навчання. III період (1991–2012 рр.) – *модернізаційний* – період модернізації змісту і методології післядипломної освіти вчителів початкових класів у структурі неперервної: 1 етап (1991–2001 рр.) – трансформаційні освітні процеси у контексті генезису національних ідей; 2 етап (2002–2012 рр.) – реконструкція змісту і методології післядипломної освіти вчителів початкових класів в умовах інформатизації та інтернаціоналізації освіти.

При обґрунтуванні періодизації В. Примаковою було враховано низку критеріїв, а саме: динаміку розвитку педагогічної думки; характер освітніх реформ; роль і місце вчителів початкових класів у суспільстві; спектр напрямів діяльності складових післядипломної освіти, зокрема вивчення і популяризація перспективного педагогічного досвіду, підготовка педагогів до нововведень, їх реалізації в умовах освітніх реформ; використання новачій у навчанні та вихованні молодших школярів. Зазначені критерії вбачаються нам слушними.

Проведене В. Примаковою дослідження засвідчило, що розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів в Україні (1948–2012 рр.) був притаманний еволюційний, хвилеподібний (іноді – повільно-динамічний) характер із поступовою активізацією науково-методичних пошуків і практичних дій, викликаних реформуванням початкової ланки шкільної освіти, перетвореннями в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (поступова трансформація мети, змісту, методології та специфіки післядипломної освіти фахівців). Зокрема, посилення динаміки розвитку було характерним у кінці 40-х років, протягом 70–80-х років XX століття, та першого десятиріччя XXI століття.

Послаблення динаміки розвитку спостерігалось протягом 50-х років, у першій половині 60-х та протягом 90-х років XX століття [5]. У діяльності відновленої в повоєнні роки складової освіти України радянського періоду, що поступово набувала стійких ознак системи. На початку 50-х рр. XX ст. була створена й узгоджено функціонувала сукупність закладів і установ методичної служби для забезпечення професійного розвитку педагогів; затверджено низку документів, що уточнювали мету і завдання складової педагогічної освіти, регламентували її діяльність. Положення ухвалені постановов декларували обов'язковість, систематичність, плановий характер підвищення кваліфікації вчителів, відповідно до чого було оновлено зміст діяльності її складових: райпедкабінетів, методкуців, методоб'єднань, інспекторів облвно, райвно.

В. Примаковою доведено, що протягом 1948–1970 рр. відбувалося накопичення вітчизняного досвіду підвищення кваліфікації вчителів та формування на його засадах змісту післядипломної освіти фахівців: 1 етап (1948–1963 рр.) визначався нарощенням емпіричного досвіду організації підвищення кваліфікації в повоєнний період; 2 етап (1964–1970 рр.) характеризувався першими спробами теоретичного обґрунтування змісту підвищення кваліфікації фахівців, поживаленням комплексної методичної роботи з учителями початкових класів.

Основними ознаками тогочасної діяльності методичної служби УРСР стали централізація і стандартизація освіти, пріоритет ідейно-політичної підготовки освітян. Надмірні заідеологізованість та регламентація змісту підвищення кваліфікації гальмували професійний розвиток учителів початкових класів. Спроби реформування освітньої галузі в 1956-1964 рр. незначною мірою торкнулися початкової ланки освіти. Увагу науковців ще не було достатньо зосереджено на розв'язанні проблем організації навчання та професійної готовності вчителів, проте поодинокі напрацювання і розробки почали з'являтися [5].

Водночас новоствореній системі підвищення кваліфікації вчителів ще були властиві відсутність оновленого положення про роботу інститутів, що спричинювали невизначеність місця закладів у системі народної освіти; невисокі вимоги до кваліфікації вчителів; повільне зростання рівня престижності професії [5].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, у процесі наукового пошуку встановлено, що на розвиток професійного статусу педагога в історії вітчизняних середніх навчально-виховних закладів мала вирішальний вплив низка

чинників: соціально-політичні умови життя в країні; урядова політика в галузі середньої школи та вищої педагогічної освіти; заходи з підвищення престижу педагогічної професії й авторитету педагога в суспільстві; особливості науково-методичної роботи з педагогами в освітніх закладах; ефективність системи професійної підготовки педагога та підвищення його кваліфікації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Борисенко В. Й. Курс української історії: з найдавніших часів до XX століття. К., 1996. 356 с.
2. Калинин М. И. О коммунистическом воспитании и воинском долге : сб. речей, докладов, статей. М. : Воениздат, 1967. 726 с.
3. Крисюк С. Післядипломна освіта педагогічних кадрів: реалії і перспективи. *Освіта і управління*. 1997. Т. 1. № 1. С. 85-92.
4. Попова О. В. Становлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні у XX ст. : монографія. Харків : „ОВС”, 2001. 256 с.
5. Прымаков В. Проблема изучения передового педагогического опыта в системе повышения квалификации учителей начальных классов УССР (50-60-е годы XX века). *Научная библиотека КиберЛенинка*. URL : <http://cyberleninka.ru/ar>
6. Сухомлинська О. В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми. *Шлях освіти*. 2003. № 1. С. 39-43.
7. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру. *Педагогічна газета*. 2002. № 10-11. С. 3-4.
8. Тарарак Н. Г. Теорія та практика формування ціннісних орієнтацій студентів в історії вітчизняних вищих навчальних закладів мистецького профілю (20-ті рр. XX століття – початок XXI століття) : автореф. дис ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Харків, 2016. 40 с.
9. Юткало С. Ю. Значення і формування авторитету і престижу вчителя загальноосвітнього навчального закладу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : Вид-во Класичного приват. ун-ту, 2012. Вип. 27 (80). С. 496-501.

REFERENCES

1. Borysenko, V. Y. (1996). Kurs ukrainskoi istorii: z naidavnishykh chasiv do XX stolittia [Course of Ukrainian history: from the earliest times to the 20th century]. Kyiv. 356 s. [in Ukrainian]
2. Kalynun, M. Y. (1967). O kommunystycheskom vospytanyu u voynskom dolhe [About communist upbringing and military duty] : sb. rechei, dokladov, statei. Moskva : Voenyizat. 726 s. [in Ukrainian]
3. Krysiuk, S. (1997). Pislidyplomna osvita pedahohichnykh kadriv: realii i perspektyvy [Postgraduate education of teaching staff: realities and prospects]. *Osvita i upravlinnia*. T. 1. № 1. S. 85-92. [in Ukrainian]

4. Popova, O. V. (2001). Stanovlennia i rozvytok innovatsiinykh pedahohichnykh idei v Ukraini u XX st. [Formation and development of innovative pedagogical ideas in Ukraine in the 20th century] : monohrafiia. Kharkiv : „OVS”. 256 s. [in Ukrainian]

5. Prymakov, V. (2001). Problema yzuchenyia peredovoho pedahohycheskoho opyta v systeme povyshenyia kvalyfykatsyy uchyteliei nachalnykh klassov USSR (50-60-e hody KhKh veka) [The problem of studying advanced pedagogical experience in the system of advanced training of primary school teachers of the Ukrainian SSR (50-60s of the XX century)] [Elektronnyi resurs]. Nauchnaia byblyoteka KyberLenynka. URL: <http://cyberleninka.ru/ar> [in Ukrainian]

6. Sukhomlynska, O. V. (2003). Istoriia pedahohiky yak nauka i yak navchalnyi predmet: aktualni problemy [The history of pedagogy as a science and as an educational subject: current problems]. *Shliakh osvity*. № 1. S. 39-43. [in Ukrainian]

7. Sukhomlynska, O. V. (2002). Periodyzatsiia pedahohichnoi dumky v Ukraini: kroky do novoho vymiru [Periodization of pedagogical thought in Ukraine: steps to a new dimension]. *Pedahohichna hazeta*. № 10-11. S. 3-4. [in Ukrainian]

8. Tararak, N. H. (2016). Teoriia ta praktyka formuvannia tsinnisnykh oriantatsii studentiv v istorii vitczyznianych vyshchykh navchalnykh zakladiv mystetskoho profilu (20-ti rr. XX stolittia – pochatok XXI stolittia) [Theory and practice of the formation of students' value orientations in the history of domestic higher educational institutions of the art profile (20s of the XX century - beginning of the XXI century)] : avtoref. dys ... d-ra ped. nauk : 13.00.01. Kharkiv. 40 s. [in Ukrainian]

9. Iutkalo, S. Yu. (2012). Znachennia i formuvannia avtorytetu i prestyžu vchytelia zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [The importance and formation of the authority and prestige of a teacher of a general educational institution]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh* : zb. nauk. pr. Zaporizhzhia : Vyd-vo Klyasychnoho pryvat. un-tu. Vyp. 27 (80). S. 496-501. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Савченко Наталія Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика освіти молоді в Україні та у зарубіжних країнах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SAVCHENKO Nataliia Serhiyivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Special Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: sphere of scientific and research interests: the theory and practice of the youth's education in the Ukraine and West European countries.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 37.091.33-028.22

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-64-71

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна –
 доктор педагогічних наук,
 професор, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
 Центральноукраїнського державного педагогічного
 університету імені Володимира Винниченка
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>
 e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com
БАЙДАК Наталія Володимирівна –
 вчитель зарубіжної літератури
 Пантазіївської філії Новопраського ліцею №1
 Новопраської селищної ради Олександрійського району
 Кіровоградської області
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9682-1395>
 e-mail: natalia.baydak.76@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТІ

Візуалізація є основою будь-якого сучасного інформаційного проєкту. Сьогодні без відповідних графічних образів неможливо представити результати наукового дослідження, технічних розробок, успішний освітній процес тощо. Технологія візуалізації містить такі частини: методичні прийоми включення у навчальний процес візуальних моделей; систематичне використання у навчальному процесі візуальних моделей одного виду або їх поєднань; навчання слухачів прийомам раціональної обробки інформації та її когнітивно-графічного уявлення. У статті описано актуальність використання засобів візуалізації навчальних матеріалів із зарубіжної літератури в умовах онлайн-навчання. Розглянуті найпопулярніші засоби для створення візуалізованого контенту. Серед них: метафоричні схеми, інфографіка, інтерактивний плакат, кроссенсі, хмари слів. Описано основні особливості кожного з програмних засобів та наведено приклади використання в навчальній діяльності. Під активними засобами візуалізації варто розуміти не просто ілюстративний матеріал, а систему передачі візуальної інформації, що дозволяє будь-якому суб'єкту взаємодії здійснювати управління інформацією. Застосування різноманітних способів візуалізації дає можливість урізноманітнити навчання на уроках зарубіжної літератури. Таким чином, візуалізація навчальної інформації дозволяє вирішити низку педагогічних завдань: забезпечити інтенсифікації навчання; активізувати навчальну та пізнавальну діяльність; формування і розвиток критичного і візуального мислення, зорового сприйняття; образне представлення знань і навчальних дій; передачі знань та розпізнавання образів; підвищення візуальної грамотності та візуальної культури тощо. Встановлено, що візуалізація – це помічник під час онлайн навчання в роботі над твором, у розвитку уяви і фантазії, запам'ятовуванні важливих фактів із теорії та історії літератури, а головне – у вираженні власного «Я». У ході підготовки та опрацювання зразків візуалізації насамперед розвиваються уміння критично аналізувати навчальний матеріал, виділяти в ньому головне, переводити в зоровий план та естетично оформлювати свій мисле-образ.

Ключові слова: візуалізація, сучасні технології візуалізації навчальної інформації, метафоричні схеми, інфографіка, кроссенсі, хмари слів.

FILONENKO Oksana Volodymyrivna –
 Doctor of Pedagogy, Associate Professor,
 Associate Professor of the Department of Pedagogy
 and Special Education
 of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
 State Pedagogical University
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>
 e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com
BAYDAK Nataliya Volodymyrivna –
 is a teacher of foreign literature at the Pantazyiv branch of the
 Novopraz Lyceum No. 1 of the Novopraz Settlement Council
 of the Oleksandriy District of the Kirovohrad Region
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9682-1395>
 e-mail: natalia.baydak.76@ukr.net

PEDAGOGICAL TECHNOLOGY OF VISUALIZATION IN EDUCATION

Visualization is the basis of any modern information project. Today, without appropriate graphic images, it is impossible to present the results of scientific research, technical developments, a successful educational process, etc. Visualization technology includes the following parts: methodical methods of including visual models in the educational process; systematic use of visual models of one type or their combinations in the educational process; training students in the techniques of rational processing of information and its cognitive and graphic representation. The article describes the relevance of using visualization tools of educational materials from foreign literature in the conditions of online education.

The most popular tools for creating visualized content are considered. Among them: metaphorical schemes, infographics, interactive poster, crosses, word clouds. The main features of each of the software tools are described and examples of their use in educational activities are given. Active means of visualization should be understood not just as illustrative material, but as a system for transmitting visual information that allows any subject of interaction to manage information. The use of various visualization methods makes it possible to diversify learning in foreign literature lessons.

Thus, the visualization of educational information allows you to solve a number of pedagogical tasks: to ensure the intensification of learning; to activate educational and cognitive activities; formation and development of critical and visual thinking, visual perception; figurative representation of knowledge and educational activities; knowledge transfer and pattern recognition; improvement of visual literacy and visual culture, etc. It has been established that visualization is an assistant during online learning in working on a work, in developing imagination and fantasy, memorizing important facts from the theory and history of literature, and most importantly, in expressing one's own «b».

In the course of preparation and processing of visualization samples, first of all, the skills to critically analyze the educational material, to highlight the main points in it, to translate it into a visual plan and to aesthetically shape one's thinking-image are developed.

Key words: *visualization, modern technologies of visualization of educational information, metaphorical schemes, infographics, crosses, word clouds.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Онлайн освіта передбачає перегляд освітнього процесу, методів і прийомів роботи, адже саме в закладі освіти формується нове покоління, готове експериментувати, творчо підходити до процесу навчання, впроваджувати інформаційно-комунікаційні та інші технології подачі навчального матеріалу [6].

Сьогодні часто доводиться чути від учителів і батьків, що діти стали іншими, їх складніше навчати і виховувати. Так, сучасні здобувачі освіти мають низку особливостей, які, без сумніву, впливають на їхню успішність. Перед нами нове покоління учнів, які використовують Інтернет вже на новому рівні – як простір, в якому вони живуть. Вони звикли бути в Мережі, з ними завжди смартфони і для них це природна якість життя. Школярі працюють з фотографіями, відеоматеріалами та звуками вільно на будь-яких гаджетах, вони здатні працювати з безліччю джерел інформації одночасно.

Поступальне вдосконалення загальної середньої освіти спрямоване на переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості учня, на навчання його самостійно оволодівати новими знаннями, на формування інформаційної функціональної, мотиваційної та соціальної компетентностей. Змінюються цілі і завдання, що стоять перед сучасною освітою, акцент переноситься із «засвоєння знань» на формування «компетентностей», тому адаптувати методичні прийоми і засоби до сучасного освітнього процесу необхідно, тому що методика, так і суспільство в цілому розвивається спіралеподібно, покращуючи і модернізуючи «старі прийоми, що добре працюють» – одним з яких є візуалізація.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У роботах Д. Безуглого, І. Гафіатуліна, М. Друшляк, Н. Житеньової, Ж. Клименко, Г. Лаврентьєва, Н. Неудахіної, О. Семеніхіної, Б. Стариченко, С. Терещенко, О. Швед та інших наголошується на важливості удосконалення підходів до розробки, впровадження та використання технологій візуалізації навчального матеріалу; наявності відповідних навичок та компетентностей у педагога щодо створення такого контенту, проте сама технологія візуалізації навчального матеріалу не розкривається.

Мета статті. Проаналізувати визначення поняття «візуалізація», «технологія візуалізації», розглянути найпопулярніші засоби для створення візуалізованого контенту та можливості застосування візуального подання навчального матеріалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Візуалізація є основою будь-якого сучасного інформаційного проєкту. Сьогодні без відповідних графічних образів неможливо представити результати наукового дослідження, технічних розробок, успішний навчальний процес тощо. Всебічно поняття «візуалізація» було розкрито в роботі Н. Житеньової [3]. Під візуалізацією вчена розуміє «подання

навчальної інформації, яку можливо, складно або взагалі не можливо відтворити у реальному житті, за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій з метою забезпечити максимальну зручність її сприйняття та розуміння» [4, с. 124].

Термін «технологія візуалізації» вперше був запропонований Г. Лаврентьєвим, Н. Лаврентьєвою та Н. Неудахіною. У вузькому сенсі дослідники розуміють під цим поняттям «не тільки знакові, але і деякі інші образи «візуалізації», що виступають на перший план в залежності від специфіки досліджуваного об'єкта». Автори зазначають, що це можуть бути такі базові елементи зорового образу як точка, лінія, колір, структура, розмір, рух та інше і зауважують, що ці елементи кардинально впливають на сприйняття і освоення людиною навчальної інформації. У більш широкому розумінні Г. Лаврентьєв, Н. Лаврентьєва та Н. Неудахіна вбачають, що поняття технологія візуалізації навчальної інформації перегукується з педагогічної концепцією візуальної грамотності, яка виникла в кінці 60-х років ХХ століття в США і являє собою систему, що складається з комплексу навчальних знань; візуальних способів їх подання; візуально-технічних засобів передачі інформації; набору психологічних прийомів використання і розвитку візуального мислення в процесі навчання [7].

С. Терещенко, І. Гафіатуліна вважають, що технологія візуалізації містить такі частини: методичні прийоми включення у навчальний процес візуальних моделей; систематичне використання у навчальному процесі візуальних моделей одного виду або їх поєднань; навчання слухачів прийомам раціональної обробки інформації та її когнітивно-графічного уявлення [8, с. 52]. Н. Житеньова під поняттям «технологія візуалізації» розуміє створення авторських цифрових дидактичних візуальних засобів засобами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та їх використання в освітньому процесі [8, с. 53].

Зацікавити сучасного учня читанням величезних кількості теорії – неможливо. І якщо раніше велика кількість ілюстрацій, малюнків вважалися привілеєм лише молодших школярів, то зараз це вимога часу у викладанні предметів у всіх ланках школи. Виникає необхідність уміти раціонально перетворювати великі обсяги інформаційного контенту в образний (візуальний) формат. Тому сучасний педагог повинен активно використовувати засоби комп'ютерної візуалізації у професійній діяльності, що сприяє інтенсифікації навчання.

Найбільший інтерес у ракурсі інтенсифікації освітнього процесу привертають технології візуалізації, які з'явилися на хвилі стрімкого розвитку комп'ютерної графіки й стимулювали появу нових педагогічних інструментів, що надали змогу реалізовувати на екрані комп'ютера моделі статичних і динамічних, реальних і абстрактних об'єктів,

використовувати різні способи ілюстративного супроводу викладання навчального матеріалу, емного подання його ключових положень, відтворення основних зв'язків [1].

Новий стандарт освіти вимагає, щоб учень міг сам ставити і вирішувати проблеми, розуміти, для чого він навчається, уміти знаходити інформаційний контент, аналізувати його, узагальнювати і систематизувати, а також уміти спілкуватися, оцінювати себе та інших.

Останнім часом значну увагу привертає проблема візуалізації навчального матеріалу. Особливого значення вона набула у зв'язку зі специфікою онлайн навчання. Відомо, що для більшості здобувачів освіти характерне сприймання інформації насамперед через її зображення. Дослідники відзначають, що сучасні учні належать до іншої інформаційної культури, по-іншому ставляться до процесу пізнання світу. Знати для них – це дедалі частіше означає «бачити».

Помітно, що нинішні школярі не люблять читати вже не лише великі за обсягом тексти, а й навіть ті, які відносять до середніх жанрів. Учні масово надають перевагу візуальному мисленню, під яким науковці розуміють «людську діяльність, продуктом якої є породження нових образів, створення нових візуальних форм, що несуть певне смислове навантаження і роблять значення видимим» [6].

В останні роки в педагогіці з'явився термін «візуальна освіта», що «віддзеркалює зростаючу роль візуалізації у навчанні, тенденцію витіснення звичних текстів і схем зображеннями, моделями, образами, знаками тощо» [4]. Що ж розуміють під візуальною освітою? Відштовхуючись від визначення Є. Мірошніченка [8], можна запропонувати таке: це оволодіння принципами і прийомами організації інформації через візуальні засоби (образи, символи, моделі тощо), які дають змогу ефективно сприймати, засвоювати, зберігати в пам'яті й відтворювати знання.

Всі ключові компетенції передбачають формування здібностей учнів знаходити і застосовувати потрібну інформацію, швидше запам'ятовувати складні терміни, встановлювати зв'язки між явищами, працювати в команді, бути готовим протягом усього життя до постійного самовдосконалення. Візуалізація ж готує і створює сприятливі умови для їх формування.

Саме розвиток у особистості життєво важливих компетентностей може дати людині можливості орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти.

При візуалізації навчального матеріалу слід враховувати, що наочні образи скорочують ланцюг словесних міркувань і можуть синтезувати схематичний образ більшої «смності», уцілюючи тим самим інформацію. Тому на уроках літератури використовують візуалізацію як одну із форм роботи з матеріалом.

На сьогодні існують різні способи унаочнення літературного матеріалу. Більшість із них пов'язані з комп'ютерними технологіями: створення презентацій, буктрейлерів, інфографік, ментальних карт, скрайбінг тощо. Однак популярними є й такі форми, що дають можливість вироблення вручну та використання без допомоги медіа (лепбукінг, скрапбукінг, кроссенсі, створення каліграм за текстом та ін.). Всі ці технології відрізняються підходами до подання й оформлення навчального матеріалу, за ступенем образності та

глибини асоціацій, на утворення яких вони спрямовані, кількістю та якістю текстових фрагментів тощо. Таким чином, художня література, яка мала впливати на розвиток образного мислення й уяви, тепер стала основою для формування критичного й абстрактного мислення, оскільки сучасні методи візуалізації інформації, подаючи готові образи і твердження, змістили акценти зі сприйняття й відтворення до їх глибокого осмислення, проведення причинно-наслідкових і асоціативних зв'язків та самостійного створення нових версій прочитання творів, що значно розширило спектр компетентностей, яких набувають учні протягом навчання.

Візуалізацію можна використовувати на всіх етапах навчання: при поясненні нового матеріалу; при повторенні; при закріпленні; при контролі й систематизації; при узагальненні; при виконанні домашніх завдань; при самостійній роботі.

Серед функцій візуалізації виділяють такі: сприяння розвитку фантазії, уяви, асоціативного мислення, емоційної сфери особистості; вияв індивідуальних особливостей сприймання та обробки інформації, формування здатності до логічних умовиводів, наведення аналогій; контроль повноти, якості та характеру засвоєння інформації учнем та інші [1, с. 7]. Безумовно, гарні візуалізаційні зразки можуть стати міцною опорою і для запам'ятовування навчального матеріалу. Це і чужі, які учень побачить і опрацює, але найбільшою мірою його власні. Адже процес продумування та створення візуалізаційного продукту є могутнім поштовхом до розуміння навчального матеріалу, з'ясування головного і закріплення в пам'яті.

Аби навчити учнів візуалізувати інформацію, важливо велику увагу надавати добору візуалізаційного матеріалу, який пропонує їм учитель.

Розглянемо типи візуалізації, актуальні з погляду шкільної освіти:

– Схематична репрезентація кількісної інформації, яка відповідає на запитання «скільки?». До цієї групи відносять кругові та стовпчикові діаграми, лінійний графік, гістограми і таблиці.

– Візуальне представлення даних для розширення уявлень про об'єкт. Наприклад, ієрархічна карта, діаграма Венна.

– Концептуальна візуалізація дає змогу представити складні концепції, ідеї і плани за допомогою концептуальних карт, графіків з мінімальним шляхом та інших подібних видів діаграм.

– Метафорична візуалізація подає інформацію і відображає її основні характеристики за допомогою метафор (наприклад, схеми у вигляді дерева, піраміди, будинку тощо).

– Комбінована (складна) візуалізація поєднує в собі елементи всіх інших візуалізацій. До неї відносять комікси, навчальні карти тощо [6].

Звернемо увагу на основні принципи добору і використання візуалізаційного матеріалу на уроках:

– Інформативність, сконцентрованість і доречність. Не варто візуалізувати будь-що і заради будь-чого. Перенасичення уроку візуальними образами – така сама його вада, як і недостатність наочного зображення. Тоді в голові учнів може залишитися калейдоскоп різноманітних картинок, за яким вони не розгледять основного. А саме головне у виучуваному матеріалі й потребує візуалізації – найважливіші ідеї, положення, вербальні символи, образи, класифікації тощо. Доречною візуалізація є

тоді, коли вона сприяє зацікавленню учнів навчальним матеріалом, полегшує його розуміння і допомагає засвоїти та запам'ятати найголовніше.

– **Різноманітність.** Однотипні зразки рано чи пізно викличуть в учнів нудьгу саме через передбачуваність, тому важливо прагнути урізноманітнення. Серед сучасних візуалізаційних засобів можна виділити як традиційні для нашої школи (різноманітні схеми, колажі, опорні конспекти, інформаційні плакати), так і новітні (інфографіка, кроссенс, фішбоуни, хмари слів, інтелект-карти, скрайбінг, інтерактивні плакати і презентації, гіфки, фотореконструкція тощо). Учням варто пропонувати використовувати широкий спектр візуалізаційних засобів, не обмежувати їх у виборі.

– **Естетична привабливість і емоційність.** Сучасному вчителю багато в чому допоможуть праці з педагогічного дизайну. Зокрема велику роль у сприйнятті візуалізаційного матеріалу відіграє колористика. Тобто візуалізаційні матеріали мають сприйматись оком учня як щось прискрасне, таке, що зацікавлює. Саме тому варто надавати величезну роль естетичному оформленню візуальної продукції. Зважаючи на психіку школяра, інформаційні плакати можуть бути світлими, ніжними, у міру яскравими (не можна використовувати люмінесцентні кольори), але не темними і похмурими. Вони мають притягувати до себе око і захоплювати учня вдивлятися у деталі, бути дещо ігровими, начебто запрошувати: ну ж бо пограйся зі мною, пригадай щось, декодуєш закладену в мені інформацію.

– **Доступність для розуміння, відповідність віковим особливостям.** Наприклад, учні середніх класів не сприйматимуть такі розгалужені схеми і графіки, як старшокласники.

Зупинимось на тих видах візуального оформлення навчальної інформації, які використовуються в процесі онлайн навчання і як певне напрацювання вмінь і навичок, і власне для закріплення та рефлексії навчання. Зокрема, ми зупинимось на досвіді освоєння різних технологій візуалізації на уроках зарубіжної літератури.

Метафоричні схеми (будинки, дерева, книжки, корабель, квітка тощо). В основі метафори лежать об'єктивувати асоціативні зв'язки, відбивані в конотативних ознаках, що несуть відомості або про побутово-практичному досвіді даного колективу, або про його культурно-історичному знанні. Наприклад: «море» – безмірне водний простір, тому безмірна кількість може бути названо морем. Для застосування на уроці літератури можна використовувати будь-які існуючі метафоричні асоціативні зображення, попередньо пояснивши їх.

Так, під час вивчення античної літератури учням можна запропонувати візуально представити тему

«Героїчний епос Античності» і пояснити своє бачення. Наводимо приклад схеми у вигляді корабля, до якої можна запропонувати такі завдання і запитання: Прокоментуйте схему. Як ви думаєте, чи можна на вітрило корабля додати й твір Овідія «Метаморфози» [6, с. 9].

У 7–9 класах часто використовується **інфографіка** (англ. information graphics; infographics) – це скорочена назва інформаційної графіки, графічний спосіб подачі інформації, унаочнення даних, метою якого є швидке і чітко уявлення необхідного матеріалу. Інфографіка розповідає про будь-що насамперед за допомогою різноманітних зображень, невеликої кількості слів і цифр. По суті це візуальне представлення знань, яке може містити максимально стислий текст з якоїсь теми, тобто найголовніші і найцікавіші дані. Інфографіка може бути представлена в різних формах: карикатури, графіки, діаграми, ілюстрації, таблиці, схеми, карти або простих малюнків. Навіщо це потрібно, адже є підручники, в яких все добре і зрозуміло викладено? Одне грамотне зображення коштує 1000 слів. Воно здатне спростити зміст і в той же час передати всю необхідну інформацію. Зображення роблять інформацію більш привабливою і переконливою.

Різні форми можуть бути наявні в одному зразку інфографіки. Головне, щоб дотримувався принцип: складна чи велика за обсягом інформація подається в простому для сприймання зоровому форматі. Адже мета будь-якої інфографіки – швидко донести до аудиторії інформацію, полегшити її розуміння і сприяти запам'ятовуванню.

Чим же інфографіка відрізняється від звичайного інформаційного плаката? Плакат може містити обмаль зображень (причому вони часто виконують суто прикрашальну роль) і досить багато слів. В інфографіці ж зазвичай таке неприпустиме – її особливістю є перетворення інформації на візуальні образи [10, с. 308]. Отже, найчастіше інфографіці переважає не вербальне, а зображальне начало. Водночас не кожне зображення можна назвати інфографікою, а лише те, яке містить велику інформативність.

Пам'ятка «Як опрацювати навчальну інфографіку» [5]:

1. Інфографіка зазвичай містить мало слів і звертається до нас насамперед мовою різних зображень (ілюстрацій, символів, графіків, карт, схем тощо) та цифр.

2. В інфографіці все має вагу: ЩО саме і ДЕ розміщено, який КОЛІР і РОЗМІР зображень, ліній, шрифту використано.

3. Інфографіка найчастіше читається згори донизу або зліва направо. Однак кожен може обрати варіант читання, зручний саме для нього.

4. Аби ефективно опрацювати навчальну інфографіку, звертайте увагу на всі її елементи (як графічні, так і словесні).

5. Пам'ятаючи про особливу роль символіки в художній літературі, намагайтеся розшифрувати значення всіх символів, наведених у інфографіці.

6. Уважно розглянувши зразок інфографіки, поміркуйте над запитаннями: про що мені розповіла інфографіка; чому саме такі елементи вона містить; як інфографіка допомогла пригадати важливі факти, осмислити і узагальнити вивчене, перевірити ступінь засвоєння теми?

Інфографіка чудово підходить для того, щоб зробити складну інформацію легкою для засвоєння. Вона може бути корисною на будь-якому етапі уроку.

Наприклад, під час вивчення «Одіссеї» можна запропонувати учням опрацювання розробленої спеціально для підручника інфографіки, яка увиразнює сюжет твору і складність шляху Одиссея до Ітаки [6, с. 7]:

Інтерактивний плакат – це електронний плакат, який має інтерактивну навігацію, що дає змогу відобразити необхідну інформацію: текст, відео, анімацію, аудіо, зображення, посилання на різні електронні ресурси. Головна перевага інтерактивного плакату полягає у тому, що учень може знайомитися з інформацією у будь-якому зручному порядку. Він може відкривати лише ті матеріали, що, наприклад, виявилися складнішими та вимагають уточнення. Крім того, дітям подобається досліджувати та знаходити інтерактивні зони, відкривати віртуальні віконця з текстом чи картинками.

Одним із новітніх цифрових сервісів, що допоможуть учителю, є глогстер (Glogster). Він призначений для створення інтерактивних плакатів, які ще називають глогами (слово Glog з'явилося у 2007 р. від словосполучення graphical blog). Зокрема заслуговують на увагу інтерактивні плакати під час вивчення вступних тем.

Пропонуємо алгоритм роботи з інтерактивним плакатом, який містить такі основні моменти:

- перехід за посиланням і уважний розгляд усього плаката;

- перехід за посиланнями на самому плакаті і виконання певного завдання (прочитати матеріал та виписати найголовніші факти, переглянути відеоролики, написати есе).

Розглянемо інтерактивний плакат «Античність» для вивчення вступної теми у 8 класі, де фото 1 – це завершений плакат, фото 2 – з активними посиланнями.

Фото 1

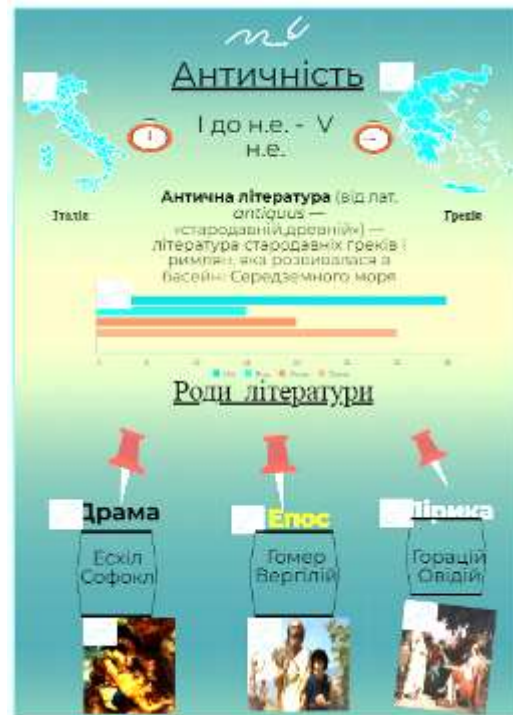

Фото 2

Кроссенс. Це порівняно новий візуалізаційний засіб. Назва походить від англ. cross – перетинатися, sens – смисл (подібно до кросворд, де word – слово). Це головоломка, сутність якої полягає у встановленні асоціативних взаємозв'язків між сусідніми зображеннями з 9-ти картинок. Слово *кроссенс* означає «перетин значень». Починати розгадувати кроссенс можна з будь-якої картинки, але найчастіше зв'язки встановлюють між квадратами 1-2, 2-3, 3-6, 6-9, 9-8, 8-7, 7-4, 4-1 (за «основою») або між квадратами 2-5, 6-5, 8- 5 і 4-5 (за «хрестом»). Кроссенс цікавий тим, що допускає певні варіанти у його дешифруванні,

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Під активними засобами візуалізації варто розуміти не просто ілюстративний матеріал, а систему передачі візуальної інформації, що дозволяє будь-якому суб'єкту взаємодії здійснювати управління інформацією. Застосування різноманітних способів візуалізації дає можливість урізноманітнити навчання на уроках зарубіжної літератури.

Таким чином, візуалізація навчальної інформації дозволяє вирішити низку педагогічних завдань: забезпечити інтенсифікації навчання; активізувати навчальну та пізнавальну діяльність; формування і розвиток критичного і візуального мислення, зорового сприйняття; образне представлення знань і навчальних дій; передачі знань та розпізнавання образів; підвищення візуальної грамотності та візуальної культури тощо. Перспективи подальших розвідок напрямку вбачаємо у дослідженні технологічних трендів, що використовуються в сучасній освіті, розкритті можливостей їх застосування для візуального подання інформації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Безуглий Д. Візуалізація як сучасна стратегія навчання. *Фізико-математична освіта. Науковий журнал*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. № 1 (2). С. 5–11.
2. Гарна С. Інтерактивний плакат як один із засобів дистанційного навчання зарубіжної літератури. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. 2017. Вип. 5. С. 234–242. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppsf_2017_5_31
3. Житеньова Н. В. Сутність візуалізації в навчальному процесі. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: Педагогіка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. Вип. 19. С. 18–21.
4. Житеньова Н. В. Візуалізація: основні поняття та визначення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: Педагогіка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 25. С. 123–127.
5. Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мельник А. О. Зарубіжна література (рівень стандарту): підруч. Для 10 кл. закл. заг. середньої освіти. К.: УОВЦ «Оріон», 2018. 240 с.
6. Клименко Ж. Дива візуалізації, або як зробити знання видимими, а уроки літератури – незабутніми. *Всесвітня література в школах України*. 2019. № 3 (453). С. 2–11.
7. Лаврент'єв Г. В., Лаврент'єва Н. Б., Неудахіна Н. А. Некоторые теоретические основы технологии визуализации. URL: http://www2.asu.ru/cppkp/index.fi_les/ucheb.fi_les/innov/Part2/ch8/glava_8_1.html
8. Терещенко С., Гафіатуліна І. Візуалізація навчального процесу як шлях активізації пізнавальної діяльності слухачів. *Вісник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту*. 2017. № 27. С. 51–53. URL: http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/7041/1/Tereshchenko%20Hafi_atulina%2051-53.pdf
9. Семеніхіна О. В., Друшляк М. Г. Візуалізація знань як актуальний запит інформаційного суспільства до сфери освіти. *Фізико-математична освіта. Науковий журнал*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. URL : <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/itpf/2016/.../1480>
10. Швед О. В. Інфографіка як засіб візуальної комунікації в сучасній журналістиці. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. праць*. К.: Університет «Україна», 2014. Вип. 30. С. 305–313.

REFERENCE

1. Bezuhlyy, D. (2014). Vizualizatsiya yak suchasna stratehiya navchannya. [Visualization as a modern learning strategy]. *Fizyko-matematychna osvita. Naukovyy zhurnal*. Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka. № 1 (2). S. 5–11. [in Ukrainian]

2. Harna, S. (2017). Interaktyvnyy plakat yak odyin iz zasobiv dystantsiynoho navchannya zarubizhnoyi literatury [Interactive poster as one of the means of distance learning of foreign literature]. *Teoretychni y prykladni problemy suchasnoyi filohohiyi*. Vyp. 5. S. 234–242. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppsf_2017_5_31 [in Ukrainian]
3. Zhytyen'ova, N. V. (2013). Sutnist' vizualizatsiyi v navchal'nomu protsesi [The essence of visualization in the educational process]. *Zbirnyk naukovykh prats' Kam'yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka*. Seriya: Pedahohika. Kam'yanets'-Podil's'kyy: Kam'yanets'-Podil's'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Ohiyenka. Vyp. 19. S. 18–21. [in Ukrainian]
4. Zhytyen'ova, N. V. (2019). Vizualizatsiya: osnovni ponyattya ta vyznachennya [Visualization: basic concepts and definitions]. *Zbirnyk naukovykh prats' Kam'yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka*. Seriya: Pedahohika. Kam'yanets'-Podil's'kyy: Kam'yanets'-Podil's'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Ohiyenka. Vyp. 25. S. 123–127. [in Ukrainian]
5. Isayeva, O. O., Klymenko ZH. V., Mel'nyk A. O (2018). Zarubizhna literatura (riven' standartu) [Foreign literature (standard level)]: pidruch. Dlya 10 kl. zacl. zah. seredn'oyi osvity. K.: UOVTS «Orion». 240 s. [in Ukrainian]
6. Klymenko, Z. H. (2019). Dyva vizualizatsiyi, abo yak zrobyty znannya vydymymy, a uroky literatury – nezabutnimy [The miracle of visualization, or how to make knowledge visible and literature lessons unforgettable]. *Vsesvitnya literatura v shkolakh Ukrayiny*. № 3 (453). S. 2–11. [in Ukrainian]
7. Lavrent'yev, G. V., Lavrent'yeva, N. B., Neudakhina, N. A. Nekotoryye teoreticheskiye osnovy tekhnologii vizualizatsii [Some theoretical foundations of visualization technology]. URL: http://www2.asu.ru/cppkp/index.fi_les/innov/Part2/ch8/glava_8_1.html [in Russian]
8. Tereshchenko, S., Hafiatulina, I. (2017). Vizualizatsiya navchal'noho protsesu yak shlyakh aktyvizatsiyi piznaval'noyi diyal'nosti slukhachiv [Visualization of the educational process as a way to activate the cognitive activity of students]. *Visnyk Naukovo-metodychnoho tsentru navchal'nykh zakladiv sfery tsyvil'noho zakhystu*. № 27. S. 51–53. URL: http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/7041/1/Tereshchenko%20Hafi_atulina%2051-53.pdf [in Ukrainian]
9. Semenikhina, O. V., Drushlyak, M. H. (2016). Vizualizatsiya znan' yak aktual'nyy zapyt informatsiynoho suspil'stva do sfery osvity [Visualization of knowledge as an urgent request of the information society to the sphere of education]. *Fizyko-matematychna osvita. Naukovyy zhurnal*. Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka. URL : <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/itpf/2016/.../1480> [in Ukrainian]
10. Shved, O. V. (2014). Infografika yak zasib vizual'noyi komunikatsiyi v suchasnyi zhurnalistyti [Infographics as a means of visual communication in modern journalism]. *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchyykh navchal'nykh zakladakh: zb. nauk. prats'*. K.: Universytet «Ukrayina». Vyp. 30. S. 305–313. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього викладача; розвиток освіти й педагогічної думки в Україні у другій половині XIX – XX століття.
БАЙДАК Наталя Володимирівна – вчитель зарубіжної літератури Пантазівської філії Новопраського ліцею № 1 Новопраської селищної ради Олександрійського району Кіровоградської області.
Наукові інтереси: дослідження інноваційних процесів в освіті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

FILONENKO Oksana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of the future teacher; development of education and pedagogics in Ukraine in the 2nd half of the 19th – 20th centuries.

BAYDAK Nataliya Volodymyrivna – is a teacher of foreign literature at the Pantazyiv branch of the Novopraz

Lyceum No.1 of the Novopraz Settlement Council of the Oleksandriy District of the Kirovohrad Region.

Scientific interests: research of innovative processes in education.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 37.091.2:614.253.4]:311.21

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-71-74

АБУВАТФА Самі –

старший викладач кафедри внутрішньої медицини № 4

Донецького національного медичного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7245-2602>

e-mail: ab7845766@gmail.com

АЛІЄВ Руфат Бахтіярович –

в.о. завідувача кафедри епідеміології та інфекційних хвороб

Донецького національного медичного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4350-0286>

e-mail: rufat.aliev.86@gmail.com

ШАПОВАЛОВА Анна Сергіївна –

асистент кафедри внутрішньої медицини №1

Донецького національного медичного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4703-0090>

e-mail: shapovalova.anna.sergeevna@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ПІД ЧАС СКЛАДАННЯ СТАТИСТИЧНИХ ЗВІТІВ ТА ЇХ АНАЛІЗУ

В статті розглядаються важливі аспекти організації освітнього процесу в Донецькому національному медичному університеті. Активне сприйняття і переробка знакової навчальної інформації вимагає спеціальної організації, продуманих способів подачі навчального матеріалу, які сприяють активній роботі мислення студента при читанні й осмисленні змісту представленого матеріалу, запам'ятовуванню інформації. Провідним видом сприйняття інформації, під час використання інформаційно-комунікаційних технологій, є візуальне. В дослідженні розкривається формування предметних компетентностей в студентів-медиків під час аналізу статистичних звітів закладів охорони здоров'я за формами статистичної звітності № 2 по Кіровоградській області за 2022 р., які надані Комунальним закладом «Кіровоградський обласний центр профілактики та боротьби зі СНІДом».

Проаналізована ВІЛ-інфекція в районах Кіровоградської області, а саме, в Новомиргородському районі, Олександрівському районі, Добровеличківському районі, Знаменському районі, Устинівському районі та зроблений статистичний аналіз з візуалізацією результатів у вигляді візуальних моделей: стовпчикових та кругових діаграм.

Практична підготовка студентів є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми для здобуття кваліфікаційного рівня і має на меті набуття ними професійних навичок та вмінь, які необхідні будуть в професійній діяльності. Наприклад, в Центрі СНІДу у лікарів-інфекціоністів функціонує електронний інструмент прийому АРТ, обстежень на СД-4 та ВІЛ, який включає в себе інформацію про пацієнта, контактні телефони та інше, що дає можливість проводити моніторинг впливу терапії на стан хворого, необхідність та своєчасність обстеження на СД-4 та ВІЛ. Дані вносяться лікарями та медичними сестрами щоденно після прийому пацієнта. Аналіз електронного інструменту проводиться один раз на 2 тижні, перед кожним плановим забором крові для обстеження на СД-4 та ВІЛ, дані використовуються для нагадування та запрошення пацієнтів для відповідних обстежень.

Використання схематичної візуалізації медичної інформації сприяло формуванню більш раціональних прийомів роботи з навчальним матеріалом майбутнім лікарям.

Ключові слова: заклад вищої медичної освіти, ВІЛ-інфекція, АРТ, статистичний звіт, візуалізація.

ABUVATFA Sami –

senior lecturer of the Department of Internal Medicine No. 4 of the Donetsk National Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7245-2602>

e-mail: ab7845766@gmail.com

ALIEV Rufat Bakhtiyarovich –

acting head of the Department of Epidemiology and Infectious Diseases of the Donetsk National Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4350-0286>

e-mail: rufat.aliev.86@gmail.com

SHAPOVALOVA Anna Serhiivna –

A ssistant of the Department of Internal Medicine №1 of the Donetsk National Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4703-0090>

e-mail: shapovalova.anna.sergeevna@gmail.com

DEVELOPMENT OF SUBJECT COMPETENCES IN MEDICAL STUDENTS DURING COMPILING STATISTICAL REPORTS AND THEIR ANALYSIS

The article considers important aspects of the organization of the educational process at the Donetsk National Medical University. Active perception and processing of symbolic educational information requires a special organization, well-thought-out methods of presenting educational material, which contribute to the active work of the student's thinking when reading and comprehending the content of the presented material, memorizing information. The leading type of information perception, when using information and communication technologies, is visual. The study reveals the formation of subject competencies in medical students during the analysis of statistical reports of health care institutions according to statistical reporting forms No. 2 for the Kirovohrad region for 2022, which were provided by the Municipal institution "Kirovohrad Regional Center for AIDS Prevention and Control".

HIV infection was analyzed in the districts of Kirovohrad region, namely, in Novomyrhorod district, Oleksandrivka district, Dobrovelichka district, Znamyanka district, Ustinivka district, and a statistical analysis was made with visualization of the results in the form of visual models: bar and pie charts.

Practical training of students is a mandatory component of the educational and professional program for obtaining a qualification level and is aimed at acquiring professional skills and abilities that will be necessary in professional activities. For example, in the AIDS Center, infectious disease doctors have an electronic tool for taking ART, testing for DM-4 and VL, which includes information about the patient, contact numbers and other things, which makes it possible to monitor the impact of the therapy on the patient's condition, necessity and timeliness examination for DM-4 and VL. Data are entered by doctors and nurses every day after the patient is admitted. The analysis of the electronic tool is performed once every 2 weeks, before each scheduled blood sampling for the examination of DM-4 and VN, the data is used to remind and invite patients for the appropriate examinations.

The use of schematic visualization of medical information contributed to the formation of more rational methods of working with educational material for future doctors.

Key words: institution of higher medical education, HIV infection, ART, statistical report, imaging.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розвиток і широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій є глобальною тенденцією науково-технічного прогресу останніх десятиліть, яке призвело до значних змін у багатьох сферах людської діяльності, особливо в системі охорони здоров'я. Комп'ютерні технології не тільки змінюють сформований освітній процес, але і роблять істотний вплив на професійну діяльність майбутніх лікарів. Провідним видом сприйняття під час використання ІКТ є візуальне. Тому важливим аспектом організації освітнього процесу за допомогою комп'ютера є аналіз властивостей візуальної інформації і особливостей її сприйняття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості формування дослідницьких умінь і навичок у студентів-медиків розкрито в роботах Н. Банадиги, Л. Бразалій, І. Губенко, О. Гуменюк, В. Лазоришинця, Д. Марчук, Л. Симонович, І. Хмеляр, М. Шегедин, С. Ястремська та ін. На ефективність в опануванні дослідницькими вміннями й навичками вказують І. Лернер та О. Матюшкін.

Мета роботи. Сформувати предметні компетентності в студентів-медиків під час аналізу статистичних звітів закладів охорони здоров'я. Розробка програми моніторингу та оцінки ефективності виконання обласної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу в Кіровоградській області.

В роботі використані наступні **методи дослідження:** аналіз наукової, фахової літератури; теоретичний синтез, узагальнення; методика опрацювання статистичних даних та формування візуалізації матеріалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливими компонентами освітньої функції процесу навчання є вміння і навички [1; 6]. Проблема умінь і навичок у теоретичному аспекті досить складна, але практично надзвичайно важлива, оскільки від характеру і рівня їх сформованості великою мірою залежить ефективність і результативність діяльності майбутніх лікарів [3; 4].

З психологічної точки зору під вмінням розуміють особливу діяльність, основним змістом якої є узгоджена система розумових і практичних дій, спрямованих на досягнення чітко усвідомленої мети. Під навичками розуміють точну, безпомилкову

діяльність, котра в міру багаторазового повторення стає автоматизованою [1; 7]. Цінність навичок полягає в тому, що вони вивільнюють свідому діяльність від регулювання елементарних, відпрацьованих актів під час розв'язування складних задач.

Наше дослідження полягає в формуванні предметних компетентностей (умінь та навичок) в студентів-медиків під час аналізу статистичних звітів закладів охорони здоров'я за формами статистичної звітності № 2 (відповідно до наказу МОЗ України від 05.03.2013 № 180 «Про затвердження форм первинної облікової документації і звітності з питань моніторингу епідемічної ситуації з ВІЛ-інфекції та інструкцій щодо їхнього заповнення»), а також під час аналізу статистичних даних закладів охорони здоров'я у Кіровоградській області за 2022 р. та провести порівняльну характеристику з аналогічними даними за останні 3 роки.

Проаналізуємо статистичні дані надані Комунальним закладом «Кіровоградський обласний центр профілактики та боротьби зі СНІДом».

Антиретровірусна терапія (АРВ-терапія) хворим на ВІЛ/СНІД дорослим і дітям проводиться на базі Комунального закладу «Кіровоградський обласний центр профілактики та боротьби зі СНІДом», який звітує до Українського центру СНІД та щорічно надає заявку до Українського центру профілактики та боротьби зі СНІДом про потребу в препаратах відповідно до кількості хворих, яким необхідно проводити лікування.

Станом на 1 січня 2023 року в умовах КЗ «Кіровоградський обласний центр профілактики та боротьби зі СНІДом» АРВ-терапію всього отримує 1827 хворих на ВІЛ/СНІД (за кошти Державного бюджету – 638 осіб, Глобальний фонд – 421 особа, Рерфар – 768 осіб).

Наказом МОЗ України від 12.07.2016 № 691 Кіровоградська область була внесена в перелік регіонів, де запроваджена дослідна експлуатація Єдиної електронної системи епідеміологічного та клінічного моніторингу поширення ВІЛ-інфекції до переходу на промислову експлуатацію. Впровадження електронної програми забезпечило більш якісний моніторинг.

Розвиток і широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є глобальною

тенденцією науково-технічного прогресу, яке призвело до значних змін у багатьох сферах людської діяльності [9]. Провідним видом сприйняття під час використання ІКТ є візуальне. Тому важливим аспектом організації освітнього процесу за допомогою комп'ютера є аналіз властивостей візуальної інформації і особливостей її сприйняття.

Активне сприйняття і переробка знакової навчальної інформації вимагає спеціальної організації, продуманих способів подачі навчального матеріалу [3; 6; 8]. Щоб на основі інформації можна було оптимізувати процес управління пізнавальною діяльністю студентів, вона повинна задовольняти ряду вимог, що полягають в релевантності, адекватності, об'єктивності, повноті, точності, структурності, специфічності, доступності, своєчасності та безперервності [1; 2; 4].

Під візуалізацією навчальної інформації розуміють відбір, структурування і оформлення навчального матеріалу в візуальний образ, заснований на різних способах пред'явлення інформації і взаємозв'язках між цими способами, що сприяють активній роботі мислення студента при читанні й осмисленні змісту представленого матеріалу [5; 6].

Цілі використання візуальної інформації можна розділити на дві групи:

I – цілі, що відповідають інформаційному навчанню, при якому основна увага звернена на просте засвоєння, запам'ятовування інформації (репродуктивні цілі);

II – цілі, що відповідають інтелектуальним можливостям студентів, їх пізнавальній, репродуктивно-перетворювальній і продуктивній діяльності.

На основі отриманих статистичних даних формуємо предметні компетентності студентів-медиків Донецького національного медичного університету, а саме складання медичних звітів та візуалізацію статистичних даних (рис. 1, рис. 2).

В Кіровоградській області показник утримання пацієнтів на АРТ до 2015 року мав тенденцію до зменшення (в 2013 році 75,1 % та відповідно 71,7 % у 2015 році), а з 2017 року даний показник збільшено та становить 88,6 % та досяг цільового значення 85 %.

Проаналізуємо ВІЛ-інфекцію в районах Кіровоградської області та зробимо статистичний аналіз.

В Новомиргородському районі поширеність ВІЛ-інфекції становить 186,5 на 100 тис. нас., захворюваність 3,5 на 100 тис. нас. (обласний показник поширеності 292,0 на 100 тис. нас., захворюваності 29,7 на 100 тис. нас.), з них АРТ отримує 43 особи, що становить 60 % охоплення АРТ від диспансерної групи.

В Олександрівському районі – поширеність ВІЛ-інфекції становить 166,2 на 100 тис. нас., захворюваність 11,1 на 100 тис. нас., з них АРТ отримує 35 осіб, що становить 49 % охоплення АРТ від диспансерної групи.

В Добровеличківському районі – поширеність ВІЛ-інфекції становить 336,0 на 100 тис. нас., захворюваність 20,8 на 100 тис. нас., з них АРТ отримує 61 особа, що становить 54 % охоплення АРТ від диспансерної групи.

В Знамянському районі – поширеність ВІЛ-інфекції становить 235,9 на 100 тис. нас., захворюваність 19,7 на 100 тис. нас., з них АРТ

отримує 91 особа, що становить 75,8 % охоплення АРТ від диспансерної групи.

В Світловодському районі – поширеність ВІЛ-інфекції становить 162,9 на 100 тис. нас., захворюваність 7,7 на 100 тис. нас., з них АРТ отримує 43 особи, що становить 31,1 % охоплення АРТ від диспансерної групи.

В Устинівському районі – поширеність ВІЛ-інфекції становить 433,1 на 100 тис. нас., захворюваність 7,7 на 100 тис. нас., з них АРТ отримує 33 особи, що становить 59 % охоплення АРТ від диспансерної групи.

Статистичний звіт по районах Кіровоградської області

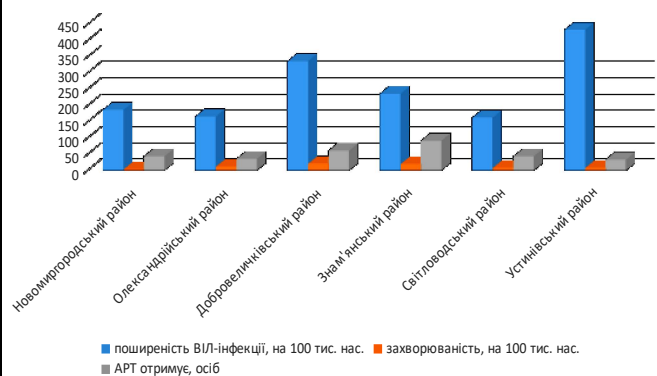

Рис. 1. Приклад формування статистичного звіту

На сьогоднішній день у всіх районах області працюють кабінети «Довіра», що надають можливість доступу різним категоріям населення до добровільного консультування та тестування.

Охоплення АРТ від диспансерної групи

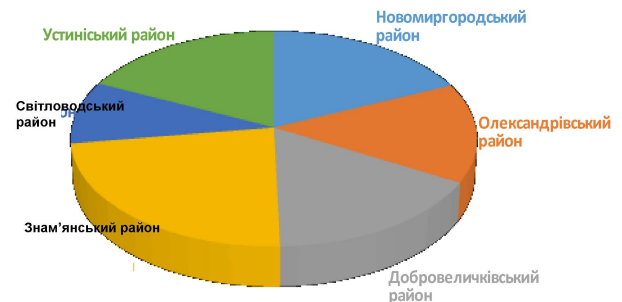

Рис. 2. Приклад формування кругової діаграми

Для покращання показників захворюваності та смертності від СНІДу в області необхідно посилити контроль за станом лікування, а для цього в першу чергу зміцнити кадровий потенціал кабінетів «Довіра» та забезпечити соціальний супровід лікування в містах та районах області.

Основними перешкодами для досягнення цільового показника охоплення АРТ – є не достатній рівень соціального та психологічного супроводу, асоціальна поведінка значної кількості серед отримуючих лікування, стигма та дискримінація, що заважає отримувати лікування за місцем проживання, не достатній рівень підготовки з питань ВІЛ/СНІДу медичного персоналу загально-лікувальної мережі.

Представлення медичної інформації у вигляді візуальних моделей має ряд переваг в порівнянні з лінійно-текстовим викладенням навчального

матеріалу. Серед таких переваг можна виділити наступні:

1) при лінійній побудові текстової інформації часто буває складно визначити структуру досліджуваного явища, виділити істотні зв'язки між його компонентами. Це утруднення в значній мірі долається при заміні словесного опису, оформленням його у вигляді таблиць, схем або інших візуальних засобів;

2) перетворення навчального тексту у візуальну форму являє собою ефективний прийом, що активізує мислення, сприяє більш глибокому засвоєнню і розумінню навчального матеріалу шляхом його знакового моделювання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. При виконанні дослідження були сформовані предметні компетентності студентів-медиків Донецького національного медичного університету під час опрацювання статистичних звітів та візуалізації отриманих результатів. Використання способу схематичної візуалізації інформації сприяло формуванню більш раціональних прийомів роботи з навчальним матеріалом майбутнім лікарям.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Artino Jr, A. R., La Rochelle, J. S., Dezee, K. J., & Gehlbach, H. (2014). Developing questionnaires for educational research: AMEE Guide No. 87. *Medical teacher*. 36(6). 463-474.
2. Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child development*. 82(1). 405-432.
3. Lizzio, A., Wilson, K., & Simons, R. (2002). University students' perceptions of the learning environment and academic outcomes: implications for theory and practice. *Studies in Higher education*. 27(1). 27-52.
4. Moreno, E. M., Montilla-Arechabala, C., & Maldonado, M. A. (2022). Effectiveness and characteristics of programs for developing oral competencies at university: A systematic review. *Cogent Education*. 9(1). 2149224.
5. Myroniuk, I. S., Bilak-Lukianchuk, V. Y., & Slabkyi, H. O. (2020). On the issue of methodological and pedagogical basis of teaching public health masters the subject "Organization and presentation of scientific research. [in English]
6. National Research Council. (2012). *Education for life and work: Developing transferable knowledge and skills in the 21st century*. National Academies Press. [in English]
7. Pett, M. A., Lackey, N. R., & Sullivan, J. J. (2003). *Making sense of factor analysis: The use of factor analysis for instrument development in health care research*. sage. [in English]
8. Smaniotto, C., Battistella, C., Brunelli, L., Ruscio, E., Agodi, A., Auxilia, F., ... & Sisi, S. (2020). Sustainable development goals and 2030 agenda: awareness, knowledge and attitudes in nine Italian universities, 2019. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 17(23). 8968. [in English]
9. Steinert, Y., Mann, K., Centeno, A., Dolmans, D., Spencer, J., Gelula, M., & Prideaux, D. (2006). A systematic review of faculty development initiatives designed to improve teaching effectiveness in medical education: BEME Guide No. 8. *Medical teacher*. 28(6). 497-526.

REFERENCES

1. Artino Jr, A. R., La Rochelle, J. S., Dezee, K. J., & Gehlbach, H. (2014). Developing questionnaires for educational research: AMEE Guide No. 87. *Medical teacher*. 36(6). 463-474. [in English]
2. Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child development*. 82(1). 405-432. [in English]
3. Lizzio, A., Wilson, K., & Simons, R. (2002). University students' perceptions of the learning environment and academic

outcomes: implications for theory and practice. *Studies in Higher education*. 27(1). 27-52. [in English]

4. Moreno, E. M., Montilla-Arechabala, C., & Maldonado, M. A. (2022). Effectiveness and characteristics of programs for developing oral competencies at university: A systematic review. *Cogent Education*. 9(1). 2149224. [in English]
5. Myroniuk, I. S., Bilak-Lukianchuk, V. Y., & Slabkyi, H. O. (2020). On the issue of methodological and pedagogical basis of teaching public health masters the subject "Organization and presentation of scientific research. [in English]
6. National Research Council. (2012). *Education for life and work: Developing transferable knowledge and skills in the 21st century*. National Academies Press. [in English]
7. Pett, M. A., Lackey, N. R., & Sullivan, J. J. (2003). *Making sense of factor analysis: The use of factor analysis for instrument development in health care research*. sage. [in English]
8. Smaniotto, C., Battistella, C., Brunelli, L., Ruscio, E., Agodi, A., Auxilia, F., ... & Sisi, S. (2020). Sustainable development goals and 2030 agenda: awareness, knowledge and attitudes in nine Italian universities, 2019. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 17(23). 8968. [in English]
9. Steinert, Y., Mann, K., Centeno, A., Dolmans, D., Spencer, J., Gelula, M., & Prideaux, D. (2006). A systematic review of faculty development initiatives designed to improve teaching effectiveness in medical education: BEME Guide No. 8. *Medical teacher*. 28(6). 497-526. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

АБУВАТФА Самі – старший викладач кафедри внутрішньої медицини №4 Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: методика вивчення анатомії людини, психологічні аспекти викладання анатомії людини в медичних університетах.

АЛІЄВ Руфат – в.о. завідувача кафедри епідеміології та інфекційних хвороб Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: світові тенденції та особливості підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації лікарів-курсантів, методологія викладання епідеміології та інфекційних хвороб у закладах вищої медичної освіти.

ШАПОВАЛОВА Анна – асистент кафедри внутрішньої медицини №1 Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: нові моделі організації безперервного професійного навчання лікарів, сучасні підходи щодо форм, методів, технологій професійного вдосконалення та підвищення кваліфікації лікарів-курсантів, методологія викладання фізіотерії та пульмонології у закладах вищої медичної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ABUVATFA Sami – senior lecturer of the Department of Internal Medicine No. 4 of the Donetsk National Medical University.

Research interests: methods of teaching human anatomy, psychological aspects of teaching the discipline of human anatomy in medical universities.

ALIEV Rufat Bakhtiyarovich – acting head of the Department of Epidemiology and Infectious Diseases of the Donetsk National Medical University.

Research interests: global trends and peculiarities of training, retraining and advanced training of cadet doctors, methodology of teaching epidemiology and infectious diseases in higher educational medical institutions.

SHAPOVALOVA Anna Serhiivna – assistant of the Department of Internal Medicine №1 of the Donetsk National Medical University.

Research interests: new models of organization of continuous professional training of doctors, modern approaches to forms, methods, technologies of professional improvement and qualification improvement of trainee doctors, methodology of teaching phthisiology and pulmonology in higher educational medical institutions.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 37.018.43:57(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-75-79

АРКУШИНА Ганна Феліксівна –
кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5261-7315>
e-mail: arkushina2@gmail.com

НАЙДЬОНОВА Галина Георгіївна –
кандидат педагогічних наук,
завідувач педагогічної практики університету
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9472-6704>
e-mail: galina_gn@ukr.net

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ БІОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглянуто теоретичні аспекти дистанційного навчання учасників освітнього процесу, зокрема особливості проведення занять для студентів біологічних спеціальностей, наведено проблематику основних завдань даного наукового напрямку; акцентовано увагу на тих технологіях навчання, які є найбільш зручними, гнучкими та доступними, що дозволяють реалізовувати повноцінний освітній процес під час складних умов воєнних реалій.

Зазначено, що розвиток інформаційних технологій дозволяє розробляти і здійснювати принципово нові підходи до освіти студентів вищих навчальних закладів. Наголошено на тому, що дистанційна організація освітнього процесу передбачає децю інший підхід до навчання з боку студентів, зокрема: самостійність пошуку, аналізу, систематизації й узагальнення інформації, самоорганізацію та самоконтроль. Вивчення дисциплін природничого циклу взагалі і біології зокрема за допомогою інформаційно-комунікативних технологій дозволяє досить якісно виконати низку дидактичних завдань. Так, за допомогою ряду освітніх та наукових платформ, як от *LearningApps*, *Scilab*, *e-Anatomy*, «Цікава наука», *TeamLabBody*, можна вивчати біологічні явища і процеси з використанням комп'ютерної графіки, моделювання та симуляції біологічних процесів (платформа *PhET interactive simulations*), здійснювати досліди у віртуальних лабораторіях на платформах *Labster*, *LabsLand*, *Go-Lab*, *VirtualBiologyLab*, *LabBench Activities by Pearson*, *Classzone*. На основі аналізу численних дослідницьких позицій зауважено, що при викладанні біологічних дисциплін доцільно розділяти матеріал для самостійного опрацювання на розділи, модулі або блоки, створювати чіткі інструкції, розробляти методичні рекомендації для виконання робіт і представлення їх результатів, та спонукати студентів до постійного самоконтролю.

Підкреслено актуальність завдань компетентнісного змісту, які є студентоцентричними, отже орієнтовані на практичне застосування теоретичних знань, надають студентам необхідні засоби та інструменти для їх виконання, сприяють підвищенню пізнавальної активності, формуванню навичок аналізу біологічних явищ і процесів, розвитку критичного мислення, розкриттю особистості майбутнього фахівця.

Ключові слова: дистанційна освіта, дистанційні технології навчання, освітні наукові платформи, компетентнісний зміст завдань.

ARKUSHINA Hanna Feliksivna –
Candidate of Biological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Teaching
Methodology at Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian Pedagogical State University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5261-7315>
e-mail: arkushina2@gmail.com

NAIDONOVA Halyna Heorhiivna –
Candidate of Pedagogical Sciences,
Head of the Teaching Practice at Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian Pedagogical State University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9472-6704>
e-mail: galina_gn@ukr.net

SOME FEATURES OF DISTANCE EDUCATION OF STUDENTS STUDYING BIOLOGICAL DISCIPLINES

The article examines the theoretical aspects of distance learning of the educational process participants, in particular, the peculiarities of conducting classes for students of biological specialties. The authors outline the main issues of this scientific field; attention is focused on the most convenient, flexible and accessible learning technologies, which allow to realize a full-fledged educational process in tough conditions of military setting.

It is noted that the development of information technologies allows to implement fundamentally new approaches to high school students education. It is emphasized that a remote organization of the educational process implies a slightly different approach to learning on the part of students, which is independent research, analysis, systematization and generalization of information, self-management and self-monitoring. Studying natural sciences in general and biology in particular with the help of information and communication technologies enables to perform a number of didactic tasks with sufficient quality. Thus, a wide range of educational and scientific platforms, such as *LearningApps*, *Scilab*, *e-Anatomy*, "Interesting Science", *TeamLabBody*, makes it possible to study biological phenomena and processes using computer graphics,

modeling and simulation of biological processes (PhET interactive simulation platform) as well as to carry out experiments in virtual laboratories on the platforms Labster, LabsLand, Go-Lab, VirtualBiologyLab, LabBench Activities by Pearson, Classzone. Based on the analysis of numerous research findings, it was noted that when teaching biological disciplines, it is advisable to divide the independent study material into sections, modules or blocks, create clear instructions, develop methodological recommendations for work performing and results presenting, and motivate students to constant self-monitoring.

The article stresses the importance of competency-based tasks, which are student-centered and, therefore, focused on the hands-on application of theoretical knowledge. They provide students with the necessary means and tools for their implementation, contribute to increasing cognitive activity, forming skills in the analysis of biological phenomena and processes developing critical thinking, revealing the personality of a future specialist.

Key words: distance education, distance learning technologies, educational scientific platforms, competence-based tasks.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Впродовж трьох останніх років перед освітянами України постала нагальна потреба докорінно перебудувати традиційні підходи та методики забезпечення освітнього процесу. Спочатку пандемія коронавірусу, яка змусила всіх освітян адаптуватися та перелаштувати роботу на дистанційний режим. Нині повномасштабна війна спричинила нові виклики – руйнування навчальних закладів, вимушено переміщені вчителі і учні, студенти і викладачі, які потрапили в нові і далеко не завжди комфортні умови, суттєве обмеження можливостей відвідувати освітні заклади, випадіння з освітнього процесу через бойові дії, окупацію, повітряні тривоги та інші пов'язані з війною проблеми і негаразди.

Якщо в період пандемії основною метою організації освітнього процесу було обмеження фізичних контактів між його учасниками, щоб запобігти поширенню вірусу, то в умовах війни першочерговим постає завдання зробити освітній процес взагалі можливим, а також безпечним і якісним.

В таких складних умовах дистанційні технології навчання є найбільш зручними, гнучкими та доступними. Крім того, дистанційне навчання відповідає вимогам нової освітньої парадигми інформаційного етапу розвитку суспільства, а саме: підтримки відкритого, особистісно-орієнтованого і безперервного навчання людини протягом усього життя; реалізації масової освіти для всіх категорій населення незалежно від місця їх проживання; диверсифікації та вдосконалення професійної підготовки в закладах вищої освіти через задоволення різноманітних потреб студентів з різних соціальних та демографічних груп [3; 6; 7].

Інтенсивний розвиток інформаційних технологій дозволяє розробляти і здійснювати принципово нові підходи до освіти студентів вищих навчальних закладів – майбутніх спеціалістів різних галузей. Сучасна освіта в межах компетентнісного підходу має здійснювати підготовку фахівців на новій концептуальній основі, зокрема із застосуванням новітніх комп'ютерних технологій [2].

Саме тому особливо актуальними на сьогодні є науково-методичні розробки у галузі дистанційної освіти у закладах середньої та вищої освіти, а також ті, які забезпечують неформальну освіту та самоосвіту майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що дослідження шляхів удосконалення навчального процесу в умовах воєнного стану на різних рівнях діяльності освітніх організацій стає актуальною проблемою в галузі освіти. Дослідження проблемних питань знайшло відображення у працях вітчизняних вчених і педагогів-практиків. Загальні питання дистанційного формату навчання досліджені

Н. Летняк, Т. Дівнич, С. Сисосва, В. Давискиба, Є. Долинський, О. Бокоч та ін.

Разом із тим залишається ще багато невирішених питань які потребують подальшого дослідження.

Мета дослідження полягає у розкритті значення інформаційних технологій у реалізації дистанційної форми навчально-виховного процесу під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі дистанційного навчання учасники освітнього процесу віддалені в просторі і часі, але мають можливість спілкуватися за допомогою інтернету та різноманітних технічних засобів, мають доступ до значної кількості навчальних платформ, ресурсів, матеріалів, методичних рекомендацій. Найважливішим в нинішніх умовах є те, що учні і студенти можуть навчатися у безпечному місці в зручній час.

Проте дистанційна організація освітнього процесу передбачає дещо інший підхід до навчання з боку учнів, зокрема: самостійність пошуку, аналізу, систематизації й узагальнення інформації, самоорганізацію та самоконтроль. Це надає низку переваг дистанційному навчанню порівняно з традиційним. Зокрема: передові освітні технології, доступність джерел інформації, індивідуалізація навчання, зручна система консультування, демократичні стосунки між здобувачем освіти і викладачем, зручний графік та місце роботи [2; 3; 5].

В сучасній освіті компетентнісні засади є цільовими. Саме тому форми та методи організації навчання набувають при цьому більш діяльнісного характеру, передбачають вироблення самостійності у застосуванні змісту програми [1].

Наразі застосовується декілька форм організації освітнього процесу. Найчастіше та найефективніше застосовується змішане навчання. Безперечно, в умовах війни його застосування може бути ускладненим, проте досить успішно застосовуються ті його моделі, які стосуються методів навчання. Саме тому моделі розподілу навчального часу на синхронний та асинхронний режими можуть вважатися моделями змішаного навчання.

Одним з варіантів змішаного навчання є застосування таких діяльнісних методів навчання, як проектні, пошукові та дослідницькі завдання. Найчастіше більшість таких завдань виконується в асинхронному режимі та може бути ефективно застосована при викладанні курсів ботаніки, фізіології рослин, зоології, біофізики та інших.

Вивчення дисциплін природничого циклу взагалі і біології зокрема за допомогою інформаційно-комунікативних технологій дозволяє досить якісно виконати низку дидактичних завдань. Так, за допомогою ряду освітніх та наукових платформ, як от LearningApps, Scilab, e-Anatomy, «Цікава наука», TeamLabBody, можна вивчати біологічні явища і процеси з використанням комп'ютерної графіки,

моделювання та симуляції біологічних процесів (платформа PhET interactive simulations), здійснювати досліди у віртуальних лабораторіях на платформах Labster, LabsLand, Go-Lab, VirtualBiologyLab, LabBench Activities by Pearson, Classzone.

Використання даних засобів залежить від поставленої мети: вивчення нового матеріалу за допомогою презентацій, відеороликів, спілкування через відеоконференцію, залучення для консультацій платформ Zoom, Classroom або Moodle, тестування та перевірка самостійних робіт за допомогою Google Classroom Google Форми, Quizizz, SurveyMonkey, Formative, Polleverywhere, Socrative, Wooclap, Flipity, Online Test Pad, Kahoot! та інших; додаткова комунікація та консультації за допомогою Skype, Viber, WhatsApp, Telegram та соціальних мереж, створення і підтримка блогів, пошук літератури та додаткових матеріалів у мережі Інтернет.

Безперечно, в дистанційних умовах навчання самостійна робота студентів має свої особливості, а також значно зростає її роль. Проте важливо не допускати перевантаження студентів, які знаходяться в складних умовах військового часу. Саме тому при викладанні біологічних дисциплін доцільно розділяти матеріал для самостійного опрацювання на розділи, модулі або блоки, створювати чіткі інструкції, розробляти методичні рекомендації для виконання робіт і презентації їх результатів, та спонукати студентів до постійного самоконтролю.

Певну специфіку в дистанційних умовах має діагностика та оцінювання навчальних досягнень студентів. Кожен викладач може розробити заходи контролю, способи відстеження динаміки навчальних досягнень студента відповідно до особливостей дисципліни, окремих складних тем, а також того матеріалу, який з певних причин був пропущений або частково втрачений через повітряні тривоги, відсутність можливості у студентів долучитися до онлайн-навчання тощо. Для цього розроблені відповідні алгоритми подолання таких втрат – індивідуальні завдання та консультації, групові завдання, додаткові матеріали та література, додаткові форми контролю і відпрацювання пропущених занять.

Особливо актуальними в умовах дистанційного навчання є завдання компетентнісного змісту. Вони зазвичай є студентоцентричними, орієнтовані на практичне застосування теоретичних знань, надають студентам необхідні засоби та інструменти для їх виконання, сприяють підвищенню пізнавальної активності, формуванню навичок аналізу біологічних явищ і процесів, розвитку критичного мислення, розкриттю особистості майбутнього фахівця.

Компетентнісно орієнтовані завдання дають студенту можливість розвивати навички самостійної працювати зі значними обсягами інформації, представляти результати своєї роботи різними засобами, формулювати змістовні висновки, тобто виявляти не просто теоретичні знання, а конкретні уміння їх практичного застосування. Так, наприклад, при викладанні фізіології рослин, біохімії, біофізики ефективно застосовується метод моделювання (дослідження об'єктів і процесів із допомогою спрощених їхніх версій), в тому числі і із застосуванням навчальних платформ, віртуальних лабораторій та симуляцій.

Найбільш вдалимими із розроблених та апробованих нами компетентнісно орієнтованих завдань є такі, які базуються на даних реальних

наукових експериментів, результати яких представлені в найбільш доступній для студентів формі. Вони мають високий рівень науковості, демонструють умови та логіку сучасних наукових біологічних досліджень, містять методики аналізу одержаних даних та обговорення отриманих результатів.

Такі завдання суттєво відрізняються від ситуативних, оскільки зазвичай є складнішими і в розробці викладачем, і у виконанні студентом. Вони потребують багато часу на опрацювання відповідної літератури, аналіз наведеної моделі, певних обчислень і розрахунків (наприклад, завдання з фізіології рослин або біофізики), формулювання висновків та відповідей на контрольні запитання.

Зазвичай при аудиторному навчанні повсякденне застосування таких завдань неможливе, або й недоречно, оскільки основна увага приділяється іншим формам роботи, зокрема реальним лабораторним дослідом. В умовах же дистанційного навчання такі завдання набувають особливого сенсу і дають цікаві результати.

Основними особливостями такого навчання є переважання самостійного засвоєння студентами досліджуваних біологічних явищ і процесів. Викладач при цьому здійснює консультаційний супровід, спрямовує дослідницьку діяльність, організує та забезпечує інтерактивну взаємодію з кожним студентом окремо та студентів між собою.

Безперечно, розроблені та апробовані нами проблемні завдання також є не менш ефективними в дистанційному навчанні, ніж в аудиторному. Вони сприяють розвитку аналітичних здібностей, розвивають критичне і продуктивне мислення, передбачають творчий підхід до вирішення проблем та уміння застосовувати знання в різних стандартних та нестандартних ситуаціях.

Слід мати на увазі, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в цілому, безвідносно до екстремальних умов сьогодення, накладає значний відбиток на формування способу мислення молодих людей.

Дослідники відзначають, що відбувається заміна лінійного (логічного), або понятійного, мислення нелінійним, причому таким, що формується переважно образами всесвітньої комп'ютерної мережі, програм та операційних систем, мінливими кадрами телесеріалів і відеокліпів, рекламних текстів тощо. Під нелінійним мисленням таке, що розглядає навколишній світ і людину як складні відкриті динамічні системи, зорієнтоване на виявлення загальних зв'язків і стосунків, на необхідність і конструктивну природу хаосу, нестійкості і випадковості [1].

Нелінійний спосіб мислення характеризується критичністю, абстрактністю в поєднанні з умінням встановлювати взаємозв'язки між ідеальною моделлю і реальним процесом. Таке мислення має логічність, доказовість і аргументованість у поєднанні з готовністю розглядати альтернативну позицію, прагнення до дослідження природи і суті понять та явищ. Йому властиві масштабність, орієнтація на виявлення глибоких зв'язків і взаємозалежностей між процесами і явищами різної природи, підхід до проблеми з різних точок зору, готовність до вчинків у ситуації нестабільності, кризи, коли потрібно розглядати і досліджувати можливі наслідки дій, враховуючи ступінь їх узгодженості з внутрішнім станом системи [1].

Всі названі риси якнайкраще підходять саме до вивчення біології. Їх застосування для виконання завдань компетентнісного змісту є одним з ключових і має надзвичайні методичні перспективи при дистанційному навчанні, а також в подальшому і в процесі аудиторної роботи.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. В сучасних умовах найбільшу популярність і конкурентні переваги в галузі освіти набирають ті навчальні заклади, які можуть запропонувати якісне навчання як в очному, аудиторному режимі, так і за допомогою освітніх технологій. Заклади ж вищої освіти в першу чергу мають забезпечити підготовку педагогічних кадрів для змішаного освітнього процесу, здійснити адаптаційні заходи для дистанційного навчання і усвідомити всі переваги і недоліки впровадження такої форми освітнього процесу. Під час здійснення дистанційного освітнього процесу на базі сучасних технологій доводиться постійно вирішувати величезну кількість задач методичного, технічного, психологічного, етичного і морального характеру, виробляти конструктивні підходи до їх вирішення.

Дистанційне навчання являє собою нову форму організації освіти, що ґрунтується на поєднанні кращих традиційних методів отримання знань з новими інформаційними й телекомунікаційними технологіями, дає змогу впроваджувати інтерактивні технології викладання матеріалу, здобувати повноцінну освіту, або підвищувати кваліфікацію, також має низку переваг, зокрема: актуальність, гнучкість, зручність, модульність, економічну ефективність, інтерактивність, відсутність географічних кордонів та безмежний простір для педагогічної творчості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бокоч О. С. Компетентнісний підхід: особливості методики навчання біології в умовах дистанційної освіти. Компетентнісний підхід: особливості методики навчання біології в умовах дистанційної освіти. Матеріали вебінару. Ужгород, ЗІПО, 20 травня 2020 року. URL: https://zakinppo.org.ua/images/2020/docs/05/%D0%92%D0%B5%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%80_%D0%B1%D1%96%D0%BE.pdf (дата звернення 28.10.2022)
2. Давискиба В. В. Особливості дистанційного вивчення хімічних дисциплін здобувачами освіти у вищих навчальних закладах. Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук в контексті вимог Нової української школи: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 20 травня 2021 р.) Тернопіль, 2021. С. 287–289.
3. Дівнич Т. Я. Дистанційна форма навчання у вищих навчальних закладах як одна із технологій організації навчального процесу. Медична освіта. 2015. № 3. С. 66–69.
4. Дистанційна освіта. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/distancijna-osvita> (дата звернення 28.10.2022)
5. Долинський С. В. Дистанційне навчання – одна з прогресивних форм підготовки фахівців. Теоретичні питання культури, освіти та виховання: збірник наукових праць [за заг. ред. проф. Матвієнко О. В.]. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2010. С. 202–207.
6. Летняк Н. Я., Кузьмак І. П. Особливості дистанційного навчання студентів спеціальності «Медсестринство» при вивченні дисципліни «Біологічна хімія». Медична освіта. 2021. №1. С. 29–34.

7. Сисоєва С. О. Стан, технології та перспективи дистанційного навчання у вищій освіті України. Інформаційні технології і засоби навчання. 2019. № 2. С. 271–284.

REFERENCES

1. Bokoch, O. S. (2020). Kompetentnisnyi pidkhd: osoblyvosti metodyky navchannia biolohii v umovakh dystantsiinoi osvity [Competency approach: peculiarities of biology teaching methods in the conditions of distance education]. Kompetentnisnyi pidkhd: osoblyvosti metodyky navchannia biolohii v umovakh dystantsiinoi osvity. Materialy vebinaru. Uzhhorod, ZIPPO, 20 travnia 2020 roku. URL: https://zakinppo.org.ua/images/2020/docs/05/%D0%92%D0%B5%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%80_%D0%B1%D1%96%D0%BE.pdf (data zvernennia 28.10.2022). [in Ukrainian].
2. Davyskyba, V. V. (2021). Osoblyvosti dystantsiinoho vyvchennia khimichnykh dystsyplin zdobuvachamy osvity u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Peculiarities of distance learning of chemical disciplines by students in higher educational institutions]. Pidhotovka maibutnykh uchyteliv fizyky, khimii, biolohii ta pryrodnychykh nauk v konteksti vymoh Novoi ukrainskoi shkoly: zbirnyk tez dopovidei III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Ternopil, 20 travnia 2021 r.). S. 287–289. [in Ukrainian].
3. Divnych, T. Ya. (2015). Dystantsiina forma navchannia u vyshchyykh navchalnykh zakladakh yak odna iz tekhnolohii orhanizatsii navchalnoho protsesu [Distance learning in higher educational institutions as one of the technological organization of the educational process]. Medychna osvita. 2015. № 3. S. 66–69. [in Ukrainian].
4. Dystantsiina osvita. [Distance education]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/distancijna-osvita> (data zvernennia 28.10.2022). [in Ukrainian].
5. Dolynskiy, Ye. V. (2010). Dystantsiine navchannia – odna z prohresyvnykh form pidhotovky fakhivtsiv [Distance learning is one of the progressive forms of specialist training]. Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia: zbirnyk naukovykh prats [za zah. red. prof. Matviienko O. V.]. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU. S. 202–207. [in Ukrainian].
6. Letniak, N. Ya., Kuzmak I. P. (2021). Osoblyvosti dystantsiinoho navchannia studentiv spetsialnosti «Medsestrynstvo» pry vyvchenni dystsypliny «Biolohichna khimiiia» [Peculiarities of distance learning for students majoring in "Nursing" while studying the discipline "Biological Chemistry"]. Medychna osvita. №1. S. 29–34. [in Ukrainian].
7. Sysoieva, S. O. (2019). Stan, tekhnolohii ta perspektyvy dystantsiinoho navchannia u vyshchii osviti Ukrainy [Status, technologies and prospects of distance learning in higher education of Ukraine]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. № 2. S. 271–284. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АРКУШИНА Ганна Феліксівна – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: флора населених пунктів, природно-заповідний фонд України, екологія рослин та тварин, методика викладання біологічних дисциплін.

НАЙДЬОНОВА Галина Георгіївна – кандидат педагогічних наук, завідувач педагогічної практики університету Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання біологічних дисциплін, формування екологічної компетентності особистості, флора та фауна України, екологія рослин та тварин.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ARKUSHYNA Hanna Feliksivna – Candidate of Biological Sciences, Assistant Professor of the Department of Natural Sciences and Teaching Methodology of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: urban flora, natural reserve resources of Ukraine, flora and fauna of Ukraine, plant and animal ecology, methods of teaching Biology.

NAIDONOVA Halyna Heorhiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Head of Teaching Practice of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: methods of teaching Biology, formation of the individual's ecological competence, flora and fauna of Ukraine, plant and animal ecology.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378. 37.08

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-79-83

БАБЕНКО Тетяна Василівна –

кандидат педагогічних наук,

доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5085-2779>

e-mail: babenkot80@gmail.com

БАБЕНКО Андрій Леонідович –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри

фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5755-5988>

e-mail: babenko_andrew@ukr.net

СТУДОЦЕНТРОВАНИЙ ПІДХОД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Передумовами актуалізації проблеми розвитку конкурентоспроможності вчителя є соціально-економічні та освітні перетворення, що знайшли відображення у змісті державних документів з модернізації освіти в Україні. Сучасному вчителю потрібно бути готовим до постійно мінливих тенденцій у суспільстві та на ринку праці. Відповідаючи на вимоги часу, вища педагогічна освіта, повинна будуватися на ідеології розвитку і якісно змінюватися. Система професійної педагогічної підготовки повинна передбачати процес і результат опанування системою загальних та предметних компетентностей та формування на їх основі світогляду та інших якостей особистості майбутнього вчителя, серед яких конкурентоздатність. Ми визначасмо конкурентоспроможність як сукупність сформованих особистих та професійних якостей і характеристик, що визначають успішність у професійній та соціальній діяльності, і виділяємо наступні характеристики конкурентоспроможного вчителя: професійну компетентність, ціннісно-мотиваційний компонент; прояв індивідуальності.

Ми вважаємо, що конкурентоспроможність майбутнього вчителя – це динамічна характеристика особистості, тому можна говорити про її розвиток як результат формування сукупності ключових компетентностей особистості, що складають професійно-особистісну основу діяльності і професійну компетентність.

Однією з умов розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця є, на нашу думку, студентоцентроване навчання. Студентоцентроване навчання – це сучасна філософія освітньої діяльності, важливий принцип організації освітньої діяльності вищої школи. Орієнтація вищої освіти на особистість студента дає можливість підвищити якість системи вищої освіти, підготувати конкурентоспроможного фахівця на сучасному ринку праці з гнучким креативним мисленням, ініціативного, стимулює його до відповідального навчання, розвиває соціально-професійну мобільність.

Вибіркові дисципліни є «індикатором» запровадження індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти, одним із механізмів підвищення якості професійної підготовки, розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця.

***Ключові слова:** конкурентоспроможність, майбутній вчитель, індивідуальна освітня траєкторія, педагогічна умова, професійна підготовка, розвиток конкурентоспроможності, студентоцентроване навчання.*

BABENKO Tetyana Vasyivna –

candidate of pedagogy, docent

of the Department of Pedagogy and Special Education

of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5085-2779>

e-mail: babenkot80@gmail.com

BABENKO Andrii Leonidovich –

Ph. D. in Pedagogy, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Physical

education and Recreation and Health Work

of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5755-5988>

e-mail: babenko_andrew@ukr.net

A STUDENT-CENTERED APPROACH TO THE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS AS A CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF COMPETITIVENESS OF THE FUTURE TEACHER

Prerequisites for the actualization of the problem of the development of the teacher's competitiveness are socio-economic and educational transformations, which were reflected in the content of state documents on the modernization of education in Ukraine. A modern teacher needs to be ready for ever-changing trends in society and the labor market. Responding to the demands of the times, higher pedagogical education should be based on the ideology of development and qualitatively change. The system of professional pedagogical training should provide for the process and result of mastering the system of general and subject competencies and the formation of the worldview and other personal qualities of the future teacher based on them, including competitiveness. We define competitiveness as a set of formed personal and professional qualities and characteristics that determine success in professional and social activities, and highlight the following characteristics of a competitive teacher: professional competence, value-motivational component; manifestation of individuality.

We believe that the competitiveness of the future teacher is a dynamic characteristic of the individual, therefore we can talk about its development as a result of the formation of a set of key competencies of the individual, which make up the professional and personal basis of activity and professional competence.

In our opinion, one of the conditions for the development of social and professional mobility of a future specialist is studio-centered training. Student-centered learning is a modern philosophy of educational activity, an important principle of organizing educational activities of a higher school. Orientation of higher education on the personality of the student makes it possible to increase the quality of the higher education system, to prepare a competitive specialist in the modern labor market with flexible creative thinking, proactive, stimulates him to responsible learning, develops social and professional mobility.

Elective disciplines are an "indicator" of the introduction of an individual educational trajectory of a student of higher education, one of the mechanisms for improving the quality of professional training, developing the social and professional mobility of a future specialist.

Key words: *competitiveness, future teacher, individual educational trajectory, pedagogical conditions, professional training, development of competitiveness, student-centered learning.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Передумовами актуалізації проблеми розвитку конкурентоспроможності вчителя є соціально-економічні та освітні перетворення, що знайшли відображення у змісті державних документів з модернізації освіти в Україні. На сучасному етапі розвитку суспільства, реформування системи освіти, введення нових освітніх стандартів значно зростає роль вчителя як активного суб'єкта педагогічного процесу, підвищуються вимоги до його особистісних і професійних якостей, соціальної та професійної позиції, що відображено в Концепції Нової української школи [5]. Нові принципи освіти вимагають від кожного вчителя високого професіоналізму, опанування та застосування сучасних педагогічних технологій і нових методів навчання і виховання, бажання та вміння постійно вчитися й самовдосконалюватися, творчого підходу та раціоналізму, а також готовності до змін в контексті реалізації змісту реформи НУШ.

Відповідаючи на вимоги часу, вища педагогічна освіта, повинна будуватися на ідеології розвитку і якісно змінюватися. Система професійної педагогічної підготовки повинна передбачати процес і результат опанування системою загальних та предметних компетентностей та формування на їх основі світогляду та інших якостей особистості майбутнього вчителя, серед яких конкурентоздатність. Однією з умов розвитку конкурентоспроможності майбутнього вчителя є, на нашу думку, студентоцентризований підхід до організації навчання у вищій школі. Такий підхід до освіти сприяє формуванню здатності вчитися впродовж життя, розвиває організаційне, креативне, гнучке мислення, що дозволяє з успіхом діяти в умовах змін та невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «конкурентоспроможність» відноситься до числа найменш розроблених як у філософській, психологічній, так і в педагогічній літературі. Дослідники пояснюють це складністю, багатогранністю самого поняття. Слід зазначити, що проблеми конкурентоспроможності персоналу розробляли в теорії менеджменту І. Ансофф, А. Вайсман, Ф. Вудкок, А. Меськон, В. Дятлов, Е. Попова, В.І. Шаповалов, та ін.; особливості

конкурентоспроможності педагога вивчали Ю. Андрєєва, І. Бех, І. Вдовенко, В. Демчук, Ю. Завалевський, О. Любченко, О. Мельничук, Л. Мітіна та ін.

Питанням впровадження студентоцентризму в освітній процес приділяли увагу Г. Андрєєва, І. Зимна А. Мельниченко, Ю. Рашкевич, О. Шаров.

Мета статті – обґрунтувати розвиток конкурентоспроможності майбутнього вчителя в умовах студентоцентризованого навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж переходити до аналізу конкретних завдань, спрямованих на розвиток конкурентоздатності майбутнього вчителя, слід визначитись із термінологією. Етимологічно, термін «конкурентоздатність» походить від кореня, який є похідним від слова конкуренція. Конкуренція – слово латинського походження. У перекладі з латинської це слово означає «сходитися», «стикатися». У 18 столітті воно зустрічається у німецькій, французькій мові у значенні суперництво, боротьба за досягнення більшої вигоди. У сучасному значенні слово конкуренція корелює з такими поняттями як змагання, боротьба, престиж, репутація, кар'єра, статус. Конкуренцію і конкурентоздатність розглядають з різних точок зору – економічної, соціальної, біологічної, психологічної, педагогічної. Під конкуренцією в економіці розуміється антагоністична боротьба між приватними виробниками за вигідніші умови виробництва і збуту товарів, за отримання найвищого прибутку. На відміну від визначення конкурентоспроможності, прийнятого в економічних дисциплінах, сучасні педагогічно-дослідники пропонують під конкурентоспроможністю розуміти здатність максимального розширення власних можливостей з метою реалізації себе особистісно, професійно, соціально, етично.

Ми погоджуємося із дослідником М. Повідайчиком, який трактує конкурентоспроможність педагога як сукупність конкурентних переваг, що виявляються в його унікальних здібностях. Це показник успішної професійної діяльності, здатність бути більш затребуваним порівняно з іншими через низку особистісно-професійних якостей, які зумовлюють високий рівень фаховості у своїй сфері [8, с. 329].

Ю. Завалевський, зазначає, що конкурентним є учитель, який може бути впевненим у затребуваності своєї праці. Це фахівець із дипломом відповідного рівня кваліфікації, досвідом, який знає, що не залишиться без роботи; такий, який відповідає сучасним вимогам освіти та суспільства й водночас користується повагою серед учнів та їхніх батьків [2].

Проаналізувавши дослідження та на основі власної практики професійної підготовки майбутніх вчителів ми визначаємо конкурентоспроможність як сукупність сформованих особистих та професійних якостей і характеристик, що визначають успішність у професійній та соціальній діяльності, і виділяємо наступні характеристики конкурентоспроможного вчителя:

- професійну компетентність (більшість дослідників пов'язують проблему компетентності з професійним становленням особистості, характеризують її як оцінку категорію, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність виконувати завдання, що належать до її компетенції. Це єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення діяльності в конкретних ситуаціях, характеризує його професіоналізм);

- ціннісно-мотиваційний компонент (відображає ціннісні орієнтації особистості, сформовані духовно-етичні якості, позитивну установку на різні види соціально значимій активності; головний акцент зроблено на ціннісному ставленні до професійної діяльності, наявності мотивації до конкурентоспроможності);

- прояв індивідуальності (особисті якості та здібності: мобільність, незаангажованість та творчість, наполегливість, відповідальність, високий рівень працездатності, прагнення до якісного кінцевого результату, стресостійкість, здатність переборювати труднощі, творчість, комунікабельність, здатність до кооперації, співробітництва, співтворчості, здатність до швидкого опанування нової справи).

Слід зазначити, що соціальні підстави конкурентоздатності особистості тісно пов'язані з моделлю ієрархії потреб А. Маслоу [6], де чимале значення мають потяг індивіда до визнання, статусу, пошани і самоактуалізації.

Ми вважаємо, що конкурентоспроможність майбутнього вчителя – це динамічна характеристика особистості, тому можна говорити про її розвиток як результат формування сукупності ключових компетентностей особистості, що складають професійно-особистісну основу діяльності і професійну компетентність.

В процесі професійної освіти, поряд із вдосконаленням соціальної конкурентоздатності, відбувається становлення основ професійної конкурентоздатності. Науковці розрізняють стихійну і цілеспрямовану форми соціалізації. Ми вважаємо, що у процесі розвитку конкурентоздатності майбутнього вчителя є потреба в реалізації обох згаданих форм. Процес становлення особистості вимагає створення спеціальних умов, тобто особливим чином організованого соціальнокультурного середовища.

Однією із умов розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця є, на нашу думку, студентське навчання. Такий підхід до освіти сприяє формуванню здатності вчитися впродовж життя, розвиває організаційне, креативне, гнучке

мислення, що дозволяє з успіхом діяти в умовах змін та невизначеності.

Проаналізувавши підходи до сутності та змісту студентського підходу у навчанні, ми можемо стверджувати, що студентоцентризм є одним із важливих принципів організації навчального процесу у вищій школі. Важливими характеристиками студентського підходу є врахування власних освітніх потреб здобувачів освіти, можливість формування індивідуальних освітніх траєкторій, набуття індивідуального набору компетенцій для якісного виконання професійних обов'язків та розв'язання життєвих проблем [1].

Згідно із законом України «Про вищу освіту» студентоцентризоване навчання – підхід до організації освітнього процесу, що передбачає: заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу [3].

Отже, студентоцентризм – це підхід до організації освіти, за якої здобувач освіти перетворюється з об'єкта на суб'єкт навчальної діяльності, тобто на активного учасника освітнього процесу. Студентський підхід реалізується шляхом використання особистісно-орієнтованого підходу. Такий підхід дозволяє активно залучати студентів до освітнього процесу, враховуючи їх індивідуальні потреби.

Основною метою студентоцентризованого підходу є створення сприятливих умов для формування загальних та професійних компетентностей, при збереженні свобод здобувачів вищої освіти для досягнення власних культурних і освітніх цілей.

Сучасні освітні тенденції відображені в законі України «Про освіту», в якому наводиться визначення поняття «Індивідуальна освітня траєкторія» як «персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання». Індивідуальна освітня траєкторія враховується в індивідуальному навчальному плані, який визначає послідовність, форму і темп опанування здобувачем освіти освітніх компонентів програми. Індивідуальна освітня траєкторія передбачає можливість здобувачів вищої освіти бути активними учасниками організації освітнього процесу [4].

Одним із шляхів реалізації індивідуальної освітньої траєкторії є вибіркові дисципліни. Сьогодні в Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка здобувачі вищої освіти мають право обрати вибіркові дисципліни самостійно, враховуючи власні інтереси та потреби та побудувати власну індивідуальну траєкторію навчання.

Згідно з Положенням про порядок реалізації студентами права на вільний вибір навчальних дисциплін у Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка вибіркова частина навчального плану студента внесена для

індивідуалізації навчання і задоволення освітніх і кваліфікаційних потреб особи, ефективного використання можливостей і традицій Університету, регіональних потреб тощо.

Вибір студентом навчальних дисциплін створює умови для досягнення ним наступних цілей:

– поглибити професійні знання в межах обраної спеціальності (спеціалізації, освітньої програми) та здобути додаткові спеціальні (фахові, предметні) компетентності, у тому числі зі здобуттям професійної кваліфікації (якщо це передбачено освітньою програмою);

– поглибити свої знання та здобути додаткові загальні і загальнопрофесійні компетентності в межах споріднених спеціальностей і галузі знань;

– ознайомитись із сучасним рівнем наукових досліджень інших галузей знань та розширити або поглибити знання за загальними компетентностями;

– сформувати та реалізувати свою індивідуальну освітню траєкторію [10].

Дисципліни за вільним вибором студентів визначаються випусковими кафедрами, з урахуванням регіональних потреб у фахівцях певної спеціальності та спеціалізації, досвіду підготовки фахівців в університеті, особливостей наукових шкіл, запитів студентів, рекомендацій роботодавців. Дисципліни вільного вибору студентів можуть бути орієнтовані на задоволення їх освітніх і культурних потреб, додаткову фундаментальну і спеціальну підготовку. Каталог вибірових дисциплін затверджується рішенням вченої ради університету за пропозиціями кафедр та згідно рішення вченої ради факультету. При цьому здобувачі певного рівня вищої освіти мають змогу обрати як одну дисципліну із запропонованого переліку, так і блок дисциплін певного циклу за іншою освітньою програмою. У такому разі студент отримує від Університету свідоцтво про вивчення цих дисциплін, затверджене вченою радою університету.

Реалізація права студентів на вибір навчальних дисциплін відбувається згідно з Порядком організації вибору навчальних дисциплін завільним вибором студентів варіативної складової навчальних планів у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка. Студенти всіх рівнів вищої освіти денної і заочної форми навчання обирають вибірові навчальні дисципліни шляхом електронної реєстрації. Відповідно до підсумків реєстрації деканати формують списки потоків і груп студентів на відповідні вибірові дисципліни [10].

Таким чином, вибірові дисципліни є одним із шляхів реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти, одним із механізмів підвищення якості професійної підготовки, розвитку конкурентоздатності майбутнього вчителя.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, конкурентоздатний вчитель характеризується високим рівнем компетентності, здатністю ефективно взаємодіяти із суб'єктами освітнього процесу і ефективно виконувати цю діяльність, конструктивною поведінкою на ринку праці, спрямованістю на професійний саморозвиток, досягнення успіху, на вдосконалення сфери професійно-педагогічної діяльності і на підвищення конкурентоспроможності країни в цілому.

Студентоцентроване навчання це важливий принцип організації освітньої діяльності вищої школи. Орієнтація вищої освіти на особистість студента дає

можливість підвищити якість системи вищої освіти, підготувати конкурентоспроможного вчителя на сучасному ринку праці з гнучким креативним мисленням, ініціативного, стимулює його до відповідального навчання, розвиває соціально-професійну мобільність.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бутенко О. П., Опікунова Н. В. Роль системи зворотного зв'язку у процесі студентоцентрованого навчання. *COLLECTIVE MONOGRAPHS*, 2021.
2. Завалевський Ю. І. Особливості конкурентоспроможності сучасного вчителя. *Народна освіта. Електронне наукове фахове видання*. Випуск №3(27). 2015. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3695
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Концепція Нової української школи, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14. 12. 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Маслоу А. Г. Мотивация и личность. СПб.: Евразия, 1999. 478 с.
7. Міщенко Т. О., Стадник Н. В. Студентоцентричне навчання як вектор розвитку гуманітарної парадигми освіти. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Випуск 17 (60). 2017. С. 32-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2017_17_11
8. Повідайчик М. М. Педагогічні умови формування конкурентоспроможності майбутніх учителів математики. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Випуск 1 (48). С. 329-331.
9. Положення про організацію освітнього процесу в Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка на 2022–2023 навчальний рік. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. 86 с.
10. Положення про порядок реалізації студентами права на вільний вибір навчальних дисциплін у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. 14 с.

REFERENCES

1. Butenko, O. P., Opikunova, N. V. (2021). Rol systemy zvorotnoho zviazku u protsesi studotsentrovanooho navchannia [The role of the feedback system in the process of student-centered learning]. *COLLECTIVE MONOGRAPHS*. [in Ukrainian]
2. Zavalevskiy, Yu. I. (2015). Osoblyvosti konkurentospromozhnosti suchasnoho vchytelia [Peculiarities of competitiveness of a modern teacher]. *Narodna osvita. Elektronne naukove fakhove vydannia*. Vypusk. 3(27). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3695. [in Ukrainian]
3. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine «On Higher Education»] vid 01.07.2014 № 1556-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian]
4. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»] vid 05.09.2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian]
5. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School], yaka skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14. 12. 2016 r. № 988-r «Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi

reformuvannya zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. [in Ukrainian]

6. Maslow A. H. (1999). *Motivatsiya u lichnost* [Motivation and Personality]. SPb.: Evraziya, 478 p. [in Russian]

7. Mishchenko, T.O., Stadnyk, N.V. (2017). Studentotsentrychne navchannia yak vektor rozvytku humanitarnoi paradyhmy osvity [Student-centered learning as a vector for the development of the humanitarian paradigm of education]. *Naukovi zapysky DHU. Vypusk 17 (60)*. P. 33. [in Ukrainian]

8. Povidaichyk, M. M. (2021). Pedahohichni umovy formuvannya konkurentospromozhnosti maibutnikh uchyteliv matematyky [Pedagogical conditions for the formation of competitiveness of future mathematics teachers]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: «Pedahohika. Sotsialna robotarobota»*. 1 (48). P. 329-331. [in Ukrainian]

9. (2022). Polozhennia pro orhanizatsiu osvitnoho protsesu v Tsentralnoukrainskomu derzhavnomu pedahohichnomu universyteti imeni Volodymyra Vynnychenka na 2022–2023 navchalnyi rik [Regulations on the organization of the educational process at the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko for the 2022–2023 academic year]. Kropyvnytskyi: RVV TsDPU im. V. Vynnychenka. 86 p. [in Ukrainian]

10. (2020). Polozhennia pro poriadok realizatsii studentamy prava na vilnyi vybir navchalnykh dystsyplin u Tsentralnoukrainskomu derzhavnomu pedahohichnomu universyteti imeni Volodymyra Vynnychenka [Regulations on the procedure for students to exercise the right to freely choose academic disciplines at the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko]. Kropyvnytskyi: RVV TsDPU im. V. Vynnychenka. 14 p. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАБЕНКО Тетяна Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: соціально-професійне становлення майбутнього педагога.

БАБЕНКО Андрій Леонідович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інтеграційні навчальні заняття зі спортивних ігор в системі підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BABENKO Tetyana Vasylivna – candidate of pedagogy, docent of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: socio-professional development of the future teacher.

BABENKO Andrii Leonidovich – Ph. D. in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Physical education and Recreation and Health Work of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: integrative educational classes on sports games in the system of training a future teacher of physical education.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 371.486

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-83-89

БАРАНЮК Ірина Григорівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8112-7318>

e-mail: i.klochek@gmail.com

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО МИСТЕЦТВО СЛОВА ВЧИТЕЛЯ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті аналізуються погляди Василя Сухомлинського на живе слово вчителя як важливий засіб виховання та навчання, розглядається сучасний стан розробки педагогічної риторики як галузі педагогічної науки, а також можливі напрями і способи підвищення риторичної майстерності сучасного вчителя.

Сухомлинський настільки глибоко розробив питання педагогічної риторики, визначив її головні засади, що його можна вважати одним із засновників науки про педагогічну комунікацію. Його посилену увагу до живого слова вчителя пояснюється особливостями обдарування, у якому уцаливо поєдналися художньо-літературний талант, який визначив інтерес до виражальних можливостей слова, з аналітичними здібностями вченого. Він не тільки декларативно проголошував та переконливо аргументував важливість педагогічної риторики, а й розробив свою концепцію риторичної майстерності вчителя.

Базова вимога до образу вчителя як успішного ритора стосується його високої моральності та здатності дотримуватися єдності слова і діла. Інша умова – висока загальна культура вчителя, завдяки якій він здатний виразно та переконливо формулювати думки під час проведення виховних бесід та проведення уроків. Сухомлинський стверджував, що слово вчителя набуває яскравості, а значить, і впливовості, в тому числі й емоційної, коли воно формувалося в процесі постійного читання художньої літератури. Більше того, він був переконаний, що читання художньої літератури розвиває в людині творчий потенціал, що дуже важливо для формування учителя як риторичної особистості.

Педагогічні ідеї Сухомлинського про важливість живого слова вчителя, розробка ним багатьох складових педагогічної риторики потребують узагальнюючого вивчення, оскільки глибоко продумані й ґрунтувалися на міцному науковому фундаменті.

Можливі напрями та способи підвищення риторичної майстерності сучасного вчителя полягають у розробці та введенні в освітні програми підготовки майбутніх учителів навчальних курсів з педагогічної риторики, в підготовці відповідних посібників. Окремі уваги потребують прикладні риторичні ідеї, які враховують специфіку окремих педагогічних спеціальностей.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, підготовка майбутніх фахівців, педагогічна комунікація, прикладна риторика, компетентність педагога.

BARANIUK Iryna Hryhorivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pre-School and Primary Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8112-7318>

e-mail: i.klochek@gmail.com

VASYL SUKHOMLYNSKY ON THE ART OF THE TEACHER'S SPEECH AND THE PROBLEMS OF MODERN PEDAGOGICAL COMMUNICATION

The paper analyzes the views of Vasyl Sukhomlynskyi on the living word of the teacher as an important means of upbringing and education, examines the current state of development of pedagogical rhetoric as a field of pedagogical science, as well as possible directions and methods of improving the rhetorical skill of a modern teacher.

Sukhomlynskyi developed the issue of pedagogical rhetoric and defined its main principles so deeply that he can be considered one of the founders of the science of pedagogical communication. His increased attention to the living word of the teacher is explained by the peculiarities of the talent, in which the artistic and literary skills, which determined the interest in the expressive possibilities of the word, was happily combined with the analytical abilities of the scientist. He declaratively proclaimed and convincingly argued the importance of pedagogical rhetoric, as well as developed his concept of the teacher's rhetorical skill.

The basic requirement for the image of a teacher as a successful rhetorician concerns his high morality and ability to maintain the unity of word and work. Another condition is the high general culture of the teacher, thanks to which he is able to clearly and convincingly formulate thoughts during educational discussions and lessons. Sukhomlynskyi claimed that the teacher's word acquires brightness, and therefore influence, including an emotional one, when it was formed in the process of constant reading of fiction. Moreover, he was convinced that reading fiction develops a person's creative potential, which is very important for the formation of a teacher as a rhetorical personality.

Sukhomlynskyi's pedagogical ideas about the importance of the teacher's living speech, his development of many components of pedagogical rhetoric require a generalized study, as they are deeply thoughtful and based on a solid scientific foundation.

Possible directions and methods of improving the rhetorical skill of a modern teacher are the development and introduction of pedagogical rhetoric training courses into educational programs for pre-service teachers, as well as the preparation of appropriate manuals. Applied rhetorics that take into account the specifics of individual pedagogical specialties require special attention.

Key words: Vasyl Sukhomlynskyi, pedagogical rhetoric, pedagogical communication, applied rhetoric, teacher competence.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одна з важливих проблем сучасного сухомлинознавства полягає в тому, щоб визначити основні концепти його педагогічної спадщини з метою їх наступного сконцентрованого, монографічного вивчення. Зазначимо, що бажано таке вивчення проводити з проекцією як на сучасне наукове вивчення цієї концептуально вираженої проблеми, так і на її реальне буття в сучасній педагогічній практиці, тобто у виховних та навчальних реаліях сучасної школи. Важливим у нашому дослідженні концепт «значення та роль емоції у вихованні та навчанні», який є наскрізним у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. Цілісне наукове осмислення цього концепту, його зіставлення з поняттям «емоційний інтелект», який в останні десятиліття набув особливої уваги в зарубіжній науці та практиці (з наступним розповсюдженням і на вітчизняних теренах) [5; 6; 8], переконало, що український педагог, директор сільської школи настільки глибоко розробив питання про роль емоцій у вихованні та навчанні, що його можна з повним правом вважати одним із засновників вчення про емоційний інтелект. Більше того, уважне вивчення цього положення в творчій спадщині Василя Сухомлинського переконує в тому, що в ньому міститься чимало спостережень, які здатні суттєво збагатити сучасні розробки проблеми емоційного інтелекту. Так, зокрема, розроблені ним окремі поняття, як «інтелектуальна емоція», є настільки важливими, що здатні стати категоріями дидактики – науки про методи і способи навчання. Ця ж категорія наближена до понять «радість пізнання», «радість відкриття», часто вживані Василем Олександровичем. В сучасному педагогічному слензі ці поняття іменуються як «WOW-ефекти».

Слід зазначити, що розглядаємо лише один концепт творчої спадщини видатного педагога, який необхідно вивчати з метою застосування в сучасному

освітньому процесі. Проте, таких концептів, які потребують цілісного увиразнення, є чимало. Назвемо, лишень, такі як «виховання красою», «виховання природою», «виховання художнім словом (книжкою, читанням)» [2].

Одна із таких проблем, що з особливою ретельністю розроблялася Сухомлинським, стосується живого слова вчителя, його уміння володіти ним як основним засобом виховання та навчання. Мова йде про мистецтво комунікації вчителя з учнями. У праці «Як виховати справжню людину. Поради вихователям» він пише: «Я вірю в могутню, безмежну силу слова вихователя. Слово – найтонший і найгостріший інструмент, яким ми, вчителі, повинні вміло доторкнутися до сердець наших вихованців» [22, с. 151]. У статті «Слово про слово» він таким чином переконує у важливості слова вчителя: «В руках вихователя слово – такий же могутній засіб, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур в руках скульптора. Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля – живопису, без мармуру й різця – скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність» [20, с. 160]. У праці «Павлівська середня школа» Сухомлинський пише, що, шукаючи шляхи підвищення ефективності своєї роботи, вчителі школи «багато сперечалися, і в цій суперечці поступово народжувалася істина: кожний учитель незалежно від того, який предмет він викладає, повинен бути словесником».

Слово – наш найважливіший педагогічний інструмент, якого нічим не замінити» [18, с. 78].

Подібних висловлювань, у яких видатний педагог переконливо стверджує виняткову важливість слова як нічим не замінюваного основного інструменту педагогічного впливу та навчального засобу, в його

працях є багато. Але водночас він неодноразово висловлював тривогу з того приводу, що в тогочасній освіті помітна тенденція до ігнорування важливості слова вчителя, нерозуміння його значення як нічим не замінюваного педагогічного інструменту. «Уміння виховувати словом було і – поки ще, на жаль, – залишається ахіллесовою п'ятою теорії і практики нашого виховання. Слабкість багатьох, дуже багатьох учителів у тому, що слова їх не доходять до тих, до кого вони звернені» [16, с. 250], – пише він у статті «Народний учитель».

Видатний педагог наголошує, що справа не лише в умінні «багатьох, дуже багатьох учителів» ефективно володіти словом як потужним навчально-виховним засобом. Проблема ще й у випадках негативного ставлення до так званого «словесного виховання». З цього приводу Василь Олександрович висловився вельми емоційно: «Неправильним є твердження, яке ще, на жаль, інколи можна почути і від науковців, і від окремих учителів: слабкість виховання в багатьох школах пояснюється, мовляв, тим, що воно – «словесне виховання». Насправді виховання стає неміним, безсилим саме тоді, коли забувають, що в нашому розпорядженні є, по суті, єдиний тонкий і надійний, всесильний і гострий інструмент виховання – слово. Дивним звучить навіть цей термін, в якому дехто вбачає безліч грехів, – словесне виховання. Справжній вихователь саме і повинен досконало володіти виховними засобами мудрого слова» [15, с. 597].

Спостережена Сухомлинським невідповідність між важливістю слова вчителя в освітньому процесі та реальним ігноруванням його особливої значущості в шкільній практиці, є важливою проблемою, вирішення якої потребує, по-перше, вивчення та увиразнення з проєкцією на сучасний стан педагогічної риторики як важливої галузі педагогічної науки. По-друге, дуже важливо вибудувати «візію майбутнього», тобто накреслити шляхи розвитку як педагогічної риторики, так і способів підвищення риторичної майстерності сучасного вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сформувалася група вчених, що розробляє проблеми педагогічної риторики (Бондаренко Г. Л., Волкова Н. Б., Дроздова І. П., Капська А. Й., Клочек Г. Д., Кучерук О. А., Лісовський А. М., Мартиненко С. М., Мамчур Л. І., Усатенко А. В. та ін.).

Окремі проблеми підготовки фахівців освітньої сфери розроблялися у психології, акмеології, професійній педагогіці. Це дослідження Батишева С. Я., Поваренкова Ю. П., Рибалки В. В., Шадрикова В. Д. Пошуку шляхів і засобів формування професіоналізму вчителів присвячені праці Гребенкіної Л. К., Гриньової М. В., Гузій Н. В., Радула В. В. Спадщину В. Сухомлинського досліджували такі науковці як Антоненко М. Я., Савченко О. Я., Сухомлинська О. В., Богуш А. М., Мамчур Л. І. та ін.

Якщо ж визначити основні праці, в яких вивчається зазначена проблема, то тут безперечним лідером є колективна монографія «Педагогічна риторика: історія, теорія, практика» [11], створена переважно вченими Житомирського державного університету імені Івана Франка. Структура монографії побудована таким чином, що охоплює всі базові питання педагогічної риторики, а саме: розглядає головні моменти її історії та теоретичні

засади, піддає системному аналізу проблеми застосування її принципів в педагогічній практиці.

Навчальний посібник Волкової Н. П. «Професійно-педагогічна комунікація» [2], виданий ще в 2006 році, фактично ввів у вжиток термін «професійно-педагогічна комунікація», який адекватний терміну «педагогічна риторика». В даній роботі розглядають професійно-педагогічну комунікацію як феномен педагогічної діяльності, в якому виділені такі складові, як «педагогічне спілкування як діалог», «переконання і навіювання у процесі комунікації», «культура слухання», «педагогічні конфлікти», «культура мови і культура поведінки», «невербальні засоби професійно-педагогічної інформації» та ін.

Названі праці актуалізують значення педагогічної комунікації, тобто педагогічної риторики як важливої галузі педагогічної науки, розробка якої необхідна як для підготовки студента-майбутнього вчителя, так і для професійного зростання вчителя-практика.

Певний внесок в актуалізацію педагогічної риторики внесла науково-практична конференція, за результатами якої був виданий збірник праць [1].

До вчення В. Сухомлинського про слово вчителя зверталася Л. І. Мамчур у монографії «Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи» [10]. Г. В. Бондаренко в окремій статті розглянув питання про «педагогіку живого слова» В. Сухомлинського [3].

Згадані публікації з'явилися протягом останнього двадцятиріччя. Якщо враховувати важливість питання, явно недостатньо для того, щоб створити дискурс, який би актуалізував проблему живого слова вчителя, на якому так настійно наголошував Сухомлинський.

В останнє десятиліття в розвитку ідей у сфері риторики помітні дві тенденції. Перша з них – бурхливий розвиток напрямку, що має назву «сторітелінг». В руслі цього напрямку створено вже десятки книг та сотні статей, у яких розробляються методи словесного впливу на свідомість слухача шляхом розповідей історій. Друга тенденція пов'язана із засвоєнням величезного риторичного досвіду, що напрацьований багатьма успішними промовцями, які виступали на щорічних конференціях ТЕД (США). Важлива для риторики суть цих виступів – ефективне донесення ораторами до аудиторії своїх думок. Напрацювання, здійснені в цих двох напрямках сучасної риторики можуть бути продумано трансформовані в галузь педагогічної риторики.

Мета та завдання статті полягає в тому, щоб:

- проаналізувати сучасний стан розробки педагогічної риторики як галузі педагогічної науки;
- виявити основні складові концепту «слово вчителя», що був розроблений Василем Сухомлинським;
- розглянути можливі напрями і способи підвищення риторичної майстерності сучасного вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переконаність Василя Сухомлинського у важливості слова як засобу виховання та навчання, на наш погляд, має свої витoki, що йдуть від особливостей його обдарованості, а саме: він володів неабияким художнім даром письменника.

Художньо-літературна обдарованість Василя Олександровича була щасливо поєднана з його аналітичними здібностями, тобто з талановитістю

вченого. Все це зумовило глибоке розуміння ним значущості слова вчителя як головного навчально-виховного засобу. Він не тільки декларативно проголошував, переконливо аргументував важливість живого слова вчителя, а й розробив свою систему методичних принципів.

У багатьох працях з риторики часто зустрічаються окремі розділи, в яких зосереджується увага на образ оратора (промовця, лектора...). При цьому найчастіше звертається увага на його зовнішність, дикцію, інтонацію та жестикуляцію і т. д. В. Сухомлинський теж приділяв багато уваги створенню образу вчителя як успішної риторичної особистості. При цьому він чітко зазначив кілька провідних рис, які визначають успішність учителя як майстра живого слова – його головного «робочого» інструменту. «Поряд з кожним вихованцем, – писав він, – повинна стояти яскрава людська особистість, – тридцять п'ять років наполегливих пошуків секретів виховання переконали мене в тому, що саме завдяки цьому слово вихователя стає могутнім і тонким інструментом в його руках» [22, с. 155]. У подальшому Василь Олександрович уточнює своє розуміння вислову «яскрава людська особистість»: «Слово етичного повчання взагалі має силу в устах вихователя лише тоді, коли він має моральне право повчати. Не треба бути якимось ангелом, щоб мати моральне право виховувати справжню людину, треба самому бути справжньою Людиною – жити правильно, любити людей, берегти свою гідність патріота, громадянина, трудівника, сина або дочки, матері або батька. Якщо ваше слово етичного повчання співзвучне з вашим внутрішнім духовним світом, одухотворене вашими переконаннями, воно, як магніт, притягує тих, хто втратив віру в людину, ви стаєте для них опорою і провідним вогником» [22, с. 155].

«Прагніть до того, – говорить Сухомлинський в іншому місці, – щоб думка й слово одухотворилися ділом, працею. Щоб за звучанням слова стояла брила справи. Ще раз доводиться повторити, що в справі виховання все взаємозв'язане. Правдивість і чесність, непримиренність до брехні й обману йдуть від великої правди праці. Недарма стародавня українська мудрість говорить: правдиве слово в того на язиці, в кого на долонях мозолі» [21, с. 600].

Відомо, що якщо в літературно-художньому творі є бодай якась децишка неправди, то вона різко знижує його естетичну впливовість: читає, який цю неправду відчув, втрачає довіру до твору і через те опція його сприймання змінюється. Те саме й у виховному процесі: якщо учень, який вислуховує повчання учителя морально-етичного характеру, відчуваючи навіть на інтуїтивному рівні, що ті повчання проголошуються людиною, яка не вірить в них та ще й не завжди дотримується, тобто відчуває в них бодай децишку неправди, не зворушиться тими повчаннями, не сприйме їх так, щоб вони стали його переконаннями. Сухомлинський стверджує: «Скільки б ми не говорили про благородство, складність і велич праці вчителя, наші слова будуть порожнім звуком, якщо вся шкільна етика не спиратиметься на *єдність Я учителя*. Шкільна етика, по суті, – це гармонія особистості педагога і того морального ідеалу, в привабливість, правдивість, істинність, мудрість якого ми закликаємо дитину вірити» [22, с. 342–343].

Подібні висловлювання про базову для педагогічної риторики умову про «єдність Я учителя», яку треба розуміти як єдність його слова та морально-

етичної сутності, є наскрізними в педагогічній спадщині видатного педагога. Вони стверджують істину, яку треба завжди пам'ятати. Це важливий штрих до образу вчителя як успішної риторичної особистості.

Інша важлива риса, яка, на думку Сухомлинського є базовою для педагогічної риторики, стосується такої риси вчителя як його культури. «Мені здається, що у відчутті слова, в прагненні передати словом найтонші рухи людської душі – одне з важливих джерел справжньої людської культури» [18, с. 370].

Щоб зрозуміти цю позицію видатного теоретика й практика педагогічної справи, треба взяти до уваги весь спектр завдань, який щомиті постає перед учителем в його практичній діяльності, і успішне вирішення якого потребує умілого володіння словом. У працях Василя Олександровича неодноразово йдеться про ці завдання. Назвемо кілька з них.

Уміле – виразне та переконливе – формулювання словом ідеї, головної думки необхідне як для виховної бесіди, так і для навчального процесу. Василь Олександрович переконував, що «... слово виявляє ідею, а ідея – стовповий корінь виховання» [15, с. 597]. Зрозуміло, що саме формулювання такої, наділеної виховним потенціалом ідеї, потребує від учителя як високої культури, так і гарного володіння виражальними можливостями слова.

Відомо, що один із важливих принципів педагогічної системи Сухомлинського полягав у тому, що, як виховний, так і навчальний процеси набувають ефективності за умови пробудження емоційної сфери учнів. І тут теж необхідна риторична майстерність вчителя.

Отже, вміле формулювання ідеї, яка є «стовповим коренем виховання», володіння яскравим, образним словом, здатним збуджувати емоцію учня, залежить від загальної культури вчителя, яка обов'язково проявляється в його мовній культурі.

Таким чином, стає зрозумілим, що культура вчителя визначається його інтелектуальним рівнем, який багато в чому визначається рівнем його освіченості. Але при цьому необхідно зробити важливе уточнення: власне мовна культура людини, на якій базуються її риторичні уміння, потребує художньої, а, точніше, літературно-художньої освіченості. Ось один із роздумів Василя Олександровича, зафіксований ним 22 лютого 1969 року у «Книзі записів відвідуваних уроків» (ці «Книги записів...» знаходяться у Павльському меморіальному музеї В. Сухомлинського): «Не все, що вивчається на уроках літератури, запам'ятовується й буде відтворюватись... але все, що вивчається на уроці, мусить залишати слід в душі. Саме на це й треба орієнтуватися на уроці літератури: що залишиться в душі, що має залишитись, які духовні якості мусить виховати художній твір. Це передусім тонка чутливість до добра і зла, до краси слова, до людини. Художнє виховання – це по самій суті своїй – ідейне виховання, виховання душі.

В тісному зв'язку з цим треба розглядати мовну культуру. Без мовної культури не можна уявити високовиховану людину. Учитель мусить дбати про те, щоб слово ввійшло в активне духовне життя людини. Це найголовніше завдання і читання, і словарної роботи».

Звідси й настійні поради вчителям постійно працювати над вихованням у учнів інтересу до

читання. Ці рекомендації є наскрізними у записах відвідуваних уроків.

Оволодіння методикою виховання словом національно свідомою особистості, громадянина-патріота, моральність якого є по-справжньому дієвою, спрямованою на утвердження та розбудову своєї держави як держави вільних людей, соціальної справедливості та матеріального благополуччя, є актуальною для сучасної школи. Україна – молода держава, яка, так само як і українська нація, перебуває в процесі формування. Тому методичні принципи виховної роботи, розроблені Сухомлинським, потребують ретельного, узагальнюючого вивчення та увиразнення з тим, що вони мають збагатити виховну практику в сучасній українській школі. Тим більше, що російсько-українська війна переконала у важливості патріотичного виховання.

Слід зазначити, що необхідно звернути увагу на методику навіювання в педагогічній риторичі, а також на такий «ефективний прийом морального виховання учнів» як «уведення їх у світ боротьби моральних ідей, сократичний, ми б сказали, прийом активізації мислення підлітків за допомогою виявлення протилежних ідей, тенденцій. Цей прийом користування словом дуже важливий у навчанні, але він потрібний і важливий і у сфері морального виховання» [19, с. 323].

Для нашого дослідження є важливими спостереження Василя Олександровича, актуальність яких набула особливої гостроти в наш час. Щоб зрозуміти суть проблеми, звернемося до випадку, описаного Сухомлинським в одній із його неопублікованих при житті статей. «Деякий час тому я зустрів учителя із сусіднього району. Питаю: «Чим живете?» – «У нас лютує липецький метод, – відповідає він. – Якщо в тебе на уроці директор або інспектор не побачить нічого з липецького методу – то вже бережись».

Зустрічаюся з цим же вчителем через півтора року.

«Липецький досвід, – каже, – пережили. Звалилася нова біда: технічні засоби навчання. Розповідаю на уроці про романтизм, а інспектор питає: чому немає технічних засобів? Переписали б, радить, на листок визначення романтизму і пропустили б через епідіаскоп... Ну, нічого, – не засмучується колега. – Пережили липецький досвід, переживемо й технічні засоби» [14, с. 233].

Надії вчителя, що «переживемо і технічні засоби» не справдилися. Навпаки, ті «технічні засоби» удосконалилися і демонстрації «через епідіаскоп» настільки поширилися, що без так званих «презентацій» неможливий ідеальний, з точки зору сьогодення «інспектора», урок. Проблема в тому, що мультимедійні технології, що стали складовими освітнього процесу в школі, відвернули увагу від мистецтва педагогічного слова. Таким чином утворилася конфліктна ситуація між педагогічною класикою, яка визнає слово основною зброєю вчителя, та сучасними прагненнями «інновацій» в навчально-виховному процесі. Деякі вчителі обґрунтовують своє захоплення «слайдовими» навчальними технологіями тим, що начебто сучасні діти є «візуалами», тобто такими, що призвичаєні краще сприймати інформацію, що подається у візуалізованих формах. Але ж необхідно брати до уваги зауваження Сухомлинського, що «з допомогою слова можна створити в уявленні дітей такі самі яскраві образи, як і

з допомогою наочних засобів. Але картина, створена в дитячій уяві з допомогою слова, має переваги перед наочними образами – слово несе в собі яскравіше емоційне забарвлення порівняно із забарвленням, що може дійти до душі дитини в процесі споглядання наочного образу» [12, с. 246].

Та все ж треба врахувати, що активне входження в сучасний освітній процес мультимедійних технологій є реальністю. Такою ж реальною є конфліктна ситуація між, умовно кажучи, словом і слайдом. Вона потребує такого вирішення, щоб слово і слайд уміло доповнювали одне одного, створюючи при цьому синергетичний ефект [7].

Отже, в працях Сухомлинського міститься багатство думок, спостережень, рекомендацій, які в своїй сукупності складають цілісне вчення, яке можна означити як «Педагогічна риторика Василя Сухомлинського». Ми лише пунктирно окреслили це вчення.

В одній із своїх останніх статей, що були опубліковані вже після його відходу в інший світ, видатний педагог із сумом констатував: «Мистецтво виховання словом набуває в наші дні виключного значення; невміння виховувати словом, впливати словом на колектив та особистість стає великою бідою...» [17, с. 72].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку.

1. Василь Сухомлинський у своїх працях переконливо стверджував виняткову важливість живого слова вчителя в освітньому процесі. Водночас він неодноразово висловлював тривогу, що в тогочасній освіті була помітна тенденція до ігнорування мистецтва вчительського слова.

2. Посилена увага Василя Сухомлинського до живого слова вчителя як важливого засобу виховання та навчання пояснюється особливостями його обдарування, які виявилися у щасливому поєднанні художньо-літературного таланту з глибокими аналітичними здібностями талановитого вченого

3. Базова вимога до образу вчителя як успішного ритора стосується його здатності бути «справжньою Людиною», яка береже свою гідність, свято дотримується єдності слова і діла. Інша умова – висока загальна культура вчителя, завдяки якій він здатний уміло формулювати ідеї, які, на думку Сухомлинського, є «стовповим коренем виховання».

4. Окремої уваги заслуговує передбачена ним проблема, яка набула загострення в наші дні. Йдеться про конфліктну ситуацію між педагогічною класикою, яка визнає слово основною зброєю вчителя, та сучасними захопленнями навчальними технологіями, в яких перевага віддається демонстраціям слайдів і в той же час ігноруються виражальні можливості мови.

5. Педагогічні ідеї Сухомлинського про важливість живого слова вчителя, розробка ним багатьох складових педагогічної риторичі потребує ретельного узагальнюючого вивчення. Це необхідно для їх впровадження в сучасну педагогічну практику.

6. Можливі напрями та способи підвищення риторичної майстерності сучасного вчителя полягають у розробці та введенні в освітні програми підготовки майбутніх учителів навчальних курсів з педагогічної риторичі, в підготовці відповідних посібників. Окремої уваги потребують прикладні риторичі, які враховують специфіку окремих педагогічних спеціальностей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі. *Збірник наукових праць (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.)*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015.
2. Баранюк І. Г. Слово – природа – краса в педагогічній системі Василя Сухомлинського. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2017. 252 с.
3. Бондаренко Г. В. В. Сухомлинський про педагогіку живого слова (педагогічну риторичку). *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Вип. 13. Умань, 2013. Режим доступу: <http://library.udpu.org.ua>
4. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: Навч. посібник. К. : ВЦ Академія, 2006. 256 с.
5. Готман Дж. Емоційний інтелект у дитини. Харків : Віват, 2022. 272 с.
6. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків : Віват, 2020. 512 с.
7. Ключек Григорій. Риторика слова і слайду *Всесвітня література в сучасній школі*. 2016. № 1. С. 5–7.
8. Козир М., Бречко А. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх педагогів (на матеріалі творів В. О. Сухомлинського). *Наукові записки*. Випуск 172. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький : «Код». С. 114–117.
9. Лихачев Б. Нужна борьба, а не проповедь *Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы*. Акта, 2008. С. 76–81.
10. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : монографія. Умань : Видавель «Сочінський», 2012. 449 с.
11. Кучерук О. А., Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Педагогічна риторика : історія, теорія, практика : монографія. Київ : КНТ, 2016. 258 с.
12. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра. *Вибр. твори: В 5-ти т. Т. 1. К. : Рад шк., 1976. С. 209 – 400.*
13. Сухомлинський В. О. Джерела Невмирущої Криниці. *Лит. Україна*. 1976. 28 квітня.
14. Сухомлинський В. А. Етюды о коммунистическом воспитании. *Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы*. Акта, 2008. 396 с.
15. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. *Вибр. твори: В 5-ти т. Т. 1. К. : Рад шк., 1976. С. 401 – 637.*
16. Сухомлинський В. О. Народний учитель. *Вибр. твори: В 5-ти т. Т. 5. К. : Рад шк., 1977. С. 239 – 255.*
17. Сухомлинський В. А. Не топтаться на месте *Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы*. Акта, 2008. С. 305–307.
18. Сухомлинський В. О. Павліська середня школа. *Вибр. твори: В 5-ти т. Т. 4. К. : Рад шк., 1977. С. 5–390.*
19. Сухомлинський В. О. Слово вчителя в моральному вихованні. *Вибр. твори: В 5-ти т. Т. 5. К. : Рад шк., 1977. С. 321–330.*
20. Сухомлинський В. О. Слово про слово. *Вибр. твори: В 5-ти т. Т. 5. К. : Рад шк., 1977. С. 160–167.*
21. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів. *Вибр. твори: В 5-ти т. Т. 2. К. : Рад шк., 1978. С. 419–654.*
22. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. *Вибр. твори: В 5-ти т. Т. 2. К. : Рад шк., 1976. С. 147–416.*
23. Сучасна педагогічна риторика: теорія, практика, міжпредметні зв'язки *Зб. наук. праць за матеріалами наук. семінару*. Львів : ПАІС, 2007. 267 с.

REFERENCES

1. (2015). Aktualni problemy formuvannya rytorychnoi osobystosti vchytelia v ukrainomovnomu prostori. *Zbirnyk naukovykh prats (za materialamy vseukrainskoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii 23 kvitnia 2015 r.)*. [Actual problems of the formation of the rhetorical personality of the teacher in the Ukrainian-speaking space. Collection of scientific papers (based on the materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference on April 23, 2015)]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian].

2. Baraniuk, I. H. (2017). Slovo – pryroda – krasa v pedahohichnii systemi Vasylia Sukhomlynskooho. [Word–nature–beauty in the pedagogical system of Vasyl Sukhomlynskyi]. [in Ukrainian].
3. Bondarenko, H. V. V. (2013). Sukhomlynskyi pro pedahohiku zhyvoho slova (pedahohichnu rytoryku). [Sukhomlynsky on the pedagogy of the living word (pedagogical rhetoric). Psychological and pedagogical problems of the village school]. *Rezhym dostupu: http:// library.udpu.org.ua* [in Ukrainian].
4. Volkova, N. P. (2006). Profesiino-pedahohichna komunikatsiia: Navch. Posibnyk. [Professional and pedagogical communication. Tutorial]. K. : VTs Akademiia, [in Ukrainian].
5. Hotman, Dzh. (2022). Emotsiinyi intelekt u dytyny. [Emotional intelligence in a child]. Kharkiv : Vivat. [in Ukrainian].
6. Houlman, D. (2020). Emotsiinyi intelekt. [Emotional intelligence]. Kharkiv : Vivat. [in Ukrainian].
7. Klochek, H. (2016). Rytoryka slova i slaidu Vsesvitnia literatura v suchasni shkoli. [Rhetoric of the word and the slide. World literature in the modern school]. № 1. S. 5–7. [in Ukrainian].
8. Kozyr, M., Brechko, A. (2018). Rozvytok emotsiinoho intelektu maibutnikh pedahohiv (na materialii tvoriv V. O. Sukhomlynskooho). [Development of emotional intelligence of future teachers (based on the works of V.O. Sukhomlynskyi)]. *Naukovi zapysky. Vypusk 172. Seriia: Pedahohichni nauky. Kropyvnytskyi : «Kod»*. S. 114–117. [in Ukrainian].
9. Lykhachev, B. (2008). Nuzhna borba, a ne propoved Etiudy o V. A Sukhomlynskom. *Pedahohicheskie apokryfy*. [We need a fight, not a sermon. Etudes about V. A. Sukhomlynsky. Pedagogical Apocrypha]. Akta. S. 76–81. [in Russian].
10. Mamchur, L. I. (2012). Perspektivnist i nastupnist u formuvanni komunikatyvnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly : monohrafiia. [Perspective and continuity in the formation of communicative competence of primary school students: monograph]. Uman : Vydavets «Sochinskyi». [in Ukrainian].
11. Kucheruk, O. A., Holub, N. B., Horoshkina O. M. (2016). *Pedahohichna rytoryka : istoriia, teoriia, praktyka : monohrafiia*. [Pedagogical rhetoric: history, theory, practice: monograph]. Kyiv : KNT. [in Ukrainian].
12. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Dukhovnyi svit shkoliara*. [The spiritual world of a schoolboy]. *Vybr. tvory: V 5-ty t. T. 1. K. : Rad shk.* [in Ukrainian].
13. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Dzherela Nevmyrushchoi Krynytsi*. [Sources of the Immortal Well]. *Lit. Ukraina*. 28 kvitnia. [in Ukrainian].
14. Sukhomlynskyi, V. A. (2008). *Etiudy o kommunisticheskomo vospitannii*. *Etiudy o V. A. Sukhomlynskom. Pedahohicheskie apokryfy*. [Studies about V. A. Sukhomlynsky. Pedagogical Apocrypha]. Akta. [in Russian].
15. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Metodyka vykhovannia kolektyvu* [Methodology of team education]. *Vybr. tvory: V 5-ty t. T. 1. K. : Rad shk. S. 597*. [in Ukrainian].
16. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Narodnyi uchitel*. [People's teacher]. *Vybr. tvory: V 5-ty t. T. 5. K. : Rad shk.* [in Ukrainian].
17. Sukhomlynskyi, V. O. (2008). *Ne toptatsia na meste*. *Etiudy o V. A Sukhomlynskom. Pedahohicheskie apokryfy*. [Do not stagnate. Etudes about V.A. Sukhomlynsky. Pedagogical Apocrypha]. Akta. [in Russian].
18. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Pavlyska serednia shkola*. [Pavlysh secondary school]. *Vybr. tvory: V 5-ty t. T. 4. K. : Rad shk.* [in Ukrainian].
19. Sukhomlynskyi V. O. (1977). *Slovo vchytelia v moralnomu vykhovanni*. [The word of the teacher in moral education]. *Vybr. tvory: V 5-ty t. T. 5. K. : Rad shk.* [in Ukrainian].
20. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Slovo pro slovo*. [Word about word]. *Vybr. tvory: V 5-ty t. T. 5. K. : Rad shk.* [in Ukrainian].
21. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Sto porad uchyteliv*. [One hundred tips for the teacher]. *Vybr. tvory: V 5-ty t. T. 2. K. : Rad shk.* [in Ukrainian].

22. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Yak vykhovaty spravzhniu liudynu. [How to raise a real person]. Vybr. tvory: V 5-ty t. T. 2. K. : Rad shk. [in Ukrainian].

23.(2007). Suchasna pedahohichna rytoryka: teoriia, praktyka, mizhpredmetni zviazky Zb. nauk. prats za materialamy nauk. seminaru. [Modern pedagogical rhetoric: theory, practice, interdisciplinary connections. A collection of scientific works based on the materials of the scientific seminar]. Lviv : PAIS. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БАРАНИУК Ірина Григорівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми формування професіоналізму вчителя, педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BARANIUK Iryna Hryhorivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pre-School and Primary Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: problems of the formation of teacher professionalism, the pedagogical legacy of V. O. Sukhomlynskyi.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 37.01:004.774-048.445(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-89-99

БАРДАДИМ Олег Валерійович – аспірант кафедри початкової освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2777-6568>
e-mail: bardadym_oleh@ukr.net

КЛАСИФІКАЦІЯ ОСВІТНІХ ВЕБРЕСУРСІВ

Метою дослідження є систематизація за функціональними можливостями різних цифрових інструментів, які можуть застосовувати вчителі для формування інформаційно-цифрової компетентності студентів, створення базової системи і розкриття сутності основних кластерів цифрових інструментів. Проаналізовано способи класифікації освітніх вебресурсів та встановлено відмінність у технологічному розвитку освітніх онлайн-сервісів. У статті розглянуто різні типи освітніх вебресурсів, які залежно від призначення можуть використовуватися в освітньому процесі. Схарактеризовано функціональні можливості різних типів освітніх вебсервісів. У ході дослідження було виокремлено 13 груп освітніх вебресурсів: інструменти для комунікації (поштові клієнти, соціальні мережі, віртуальні класи, вебконференції, файлообмінники, чат-боти), графіки (векторні, растрові 3D редактори, для малювання), відеоінструменти (відеоредактори), аудіоінструменти (аудіоредактори), текстові (текстові редактори, онлайн-переклад), інструменти для роботи з вебсторінками (пошуку, створення вебсторінок), для візуалізації інформації (онлайн-презентації, хмари слів, когнітивні карти, вебмапи, схеми), збирання та аналізу даних (створення тестів і опитування, онлайн-табличні редактори), службові (для роботи з файлами, безпеки, перевірки пристроїв), створення інтерактивних вправ (онлайн-віджети, конструктори завдань і загадок, QR-коди, онлайн-вікторини), онлайн-симуляції (онлайн-лабораторії, онлайн-ігри), розширення можливостей браузера (плагіни), формування навичок (онлайн-курси).

На основі класифікаційного аналізу зібраних даних згруповано цифрові інструменти, конкретизовано їх функціональні можливості. У ході дослідження встановлено цілі застосування освітніх онлайн-сервісів для базового використання (робота з основними ресурсами), викладання (демонстрації та пояснення навчального матеріалу) навчання (формування компетентностей) та розроблено класифікацію цифрових інструментів.

Ключові слова: цифрові інструменти, вебсервіси, онлайн-ресурси, цифрові інструменти для освіти, освітні вебресурси.

BARDADYM Oleh Valeriyovich – Postgraduate Student of the Primary Education Department Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2777-6568>
e-mail: bardadym_oleh@ukr.net

CLASSIFICATION OF EDUCATIONAL WEB RESOURCES

The purpose of the study is to systematise the functionality of various digital tools that can be used by teachers to form students' information and digital competence, to create a basic system and to reveal the essence of the main clusters of digital tools. The article analyses the ways of classifying educational web resources and identifies the differences in the technological development of online educational services. The article considers different types of educational web resources, which, depending on their purpose, can be used in the educational process. The functionality of different types of educational web services is characterised. The study identified 13 groups of educational web resources: tools for communication (email clients, social networks, virtual classrooms, web conferencing, file sharing, chatbots), graphics (vector, raster 3D editors, for drawing), video tools (video editors), audio tools (audio editors), text tools (text editors, online translation), tools for working with web pages (search, web page creation), for visualising information (online presentations, word clouds, cognitive maps, web maps, diagrams), data collection and analysis (creating tests and surveys, online tabular editors), service tools (for working with files, security, device verification), creating interactive exercises (online widgets, task and puzzle designers, QR codes, online quizzes), online simulations (online laboratories, online games), extending browser capabilities (plug-ins), and developing skills (online courses).

Based on the classification analysis of the collected data, digital tools are grouped and their functionalities are specified. The study identified the purposes of using educational online services for basic use (working with basic resources), teaching (demonstration and explanation of educational material), learning (formation of competencies) and developed a classification of digital tools.

The preparation of students and teachers for the active use of these web resources in the educational process of higher education requires further research.

Key words: digital tools, web services, online resources, digital tools for education, educational web resources.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нині важко уявити світ без цифрових технологій. Кожним роком користувачі все більше проводять час в Інтернет-мережі, що посилює потребу застосовувати вебресурсів [1]. Статистичні дані свідчать, що чисельність глобальних користувачів мобільного зв'язку сягає близько 67,1% від населення світу, а чисельність унікальних користувачів 5,31 мільярда на початок 2022 року. Користувачі Інтернету в усьому світі на початку 2022 року становлять близько 4,95 мільярда, а рівень проникнення в Інтернет станом на 2022 – 62,5 % від загального населення світу. Глобальних користувачів соціальних мереж у січні 2022 року в усьому світі налічується 4,62 мільярда [2; 3].

У динаміці розвитку Інтернету можливості вебресурсів постійно збільшуються: вебресурси покоління Web1.0 використовуються виключно для читання, тоді як вебресурси покоління Web2.0 вже надають можливості редагування і створення контенту та його обмін вмістом вебсайту, а вебресурси покоління Web3.0 зосереджуються на децентралізованих послугах і призначенні повноваженнях, що є помітним контрастом на шлях до централізації [4].

Як бачимо, вебресурси надають нові можливості для роботи з інформацією, що розширює можливості вчителя. Це означає, що освітнє середовище стає більш технологізованим, ніж те, що було 10 років тому і, як наслідок, вчителів починають взаємодіяти зі студентами віртуально. Зміна традиційної моделі навчання приводить до того, що вчителів адаптують цифрові технології під освітні потреби через розроблення нових технологій і форм навчання: змішаного навчання, перевернутого класу, творчих критичних моментів, створення цифрового освітнього середовища дуальної освіти [5], [6]. Поява нових можливостей у використанні нових способів презентації інформації переводить взаємодію зі студентами в новий контент.

Переваги в застосуванні вебресурсів узгоджуються з рамковою програмою «Освіта 4.0», для якої важливим є нові технології для навчання та використання новітніх досягнень педагогіки, цифрових інструментів, наприклад, нових механізмів оцінювання. Також у цій програмі враховано можливості вебресурсів як елемента новацій в освіті, що впроваджуються через використання таких сервісів, як онлайн-іспити (ЗНО, НМТ), хмарна бібліотека для вчителів і науковців [7].

Не випадково постає нагальна потреба в розробленні, організації та впровадженні вебресурсів для освітніх потреб. З розширенням всесвітньої павутини виникають і набувають поширення багатофункційні вебсайти, що можуть використовуватися різними способами, як в особистому плані, так і комерційними компаніями, державними або некомерційними організаціями. Вебсайт, зазвичай, присвячений певній темі чи меті, починаючи від розваг і соціальних мереж до повідомлення новин і надання освітніх послуг. Усі загальнодоступні вебсайти разом утворюють Всесвітню павутину, тоді як приватні вебсайти, наприклад, вебсайт компанії для її співробітників, переважно є частиною внутрішньої мережі. Тому залежно від потреб існують різні типи бізнес, медіа, освітніх, особистих та інших вебсайтів. Кожен вебсайт розроблений відповідно до потреб винахідника

(програміста) я заради отримання прибутку, здобуття популярності чи навіть просто для задоволення особистих потреб. Наприклад, бізнес-сайт або вебсайт електронної комерції створюється для отримання прибутку, тоді як медійні та освітні вебсайти – для кращого охоплення, а особисті блоги – для сприяння індивідуальній творчості. Існують також некомерційні вебсайти, наприклад, вебсайт неурядових організацій, що спрямовують свої зусилля на благодійні акції. Натомість розважальні вебсайти орієнтовані і на те, щоб забезпечити широкі маси споживачів широким спектром розваг. З урахуванням великої різноманітності та кількості вебсторінок виникає проблема в упорядкуванні сайтів за певним критерієм. Так, за кількістю відвідувань [8; 9] у світі виокремлюють понад 50 найбільш популярних сайтів, серед яких: пошукові системи, соціальні мережі, словники та енциклопедії, відеохостинги, новина і медіа, онлайн-торгівлі, програмне і комп'ютерне програмне забезпечення. Для того, щоб класифікувати вебсайти, слід дослідити їх можливості, зрозуміти цільове призначення і створити репозитарій або розширити [10] уже наявні каталоги вебресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Упровадження інформаційно-цифрових технологій в освітньому процесі вважається однією з актуальних проблем вітчизняної педагогіки з початку нового тисячоліття, що зумовлено посиленням уваги до цифрових засобів навчання [11; 12]. У даній проблематиці є ключовим розуміння поняття вебсайту як набору взаємопов'язаних вебсторінок, доступ до яких здійснюється через веббраузер [13] – центральне місце, де міститься вся інформація та ресурси для бізнесу, організації чи окремої особи. Вебсторінки – це окремі сторінки всередині вебсайту, що можуть містити текст, зображення, відео та інші типи медіафайлів, а також посилання на інші сторінки чи ресурси вебсайту [14]. Термін «Веб 2.0» запроваджений на початку нинішнього століття для характеристики нового покоління простих у використанні веб-технологій, що дозволяють користувачам робити колективний внесок і обмінюватися інформацією один з одним [15], застосовуючи вебресурси в освітній діяльності [16].

Станом на 2023 рік у світі функціонує 1,3 млрд. вебсайтів, активними з яких є близько 200 млн. вебсайтів [8]. Не випадково в дослідників виникає прагнення класифікувати їх за однорідними критеріями. Так, Р. Рерич [17] класифікує вебсайти за способом подання інформації на інформаційні, соціальні, комерційні, розважальні, сайти-портфоліо, освітні. З огляду на потреби користувачів вважаємо за доцільне розширити запропоновану класифікацію такими групами вебсайтів:

- Інформаційні вебсайти (містять інформацію на певну тему чи галузь).
- Вебсайти електронної комерції (допомагають користувачам купувати продукти або послуги онлайн).
- Блоги (здійснюють регулярні оновлення у вигляді статей або дописів).
- Вебсайти соціальних мереж (дозволяють користувачам взаємодіяти один з одним і ділитися вмістом).
- Новинні вебсайти (надають актуальні новини та інформацію про поточні події).
- Бізнес вебсайти (рекламують інформацію про певний бізнес або компанію).

- Освітні вебсайти (пропонують освітні ресурси і матеріали).
- Портфоліо вебсайти (демонструють роботу окремої особи чи компанії).
- Урядові вебсайти (інформують про державні послуги і політику).
- Некомерційні вебсайти (містять інформацію про місію некомерційної організації, програми і способи участі).

М. Санджая [18] найпершим із наукових позицій систематизував освітні вебсайти і включив їх у списки вебресурсів. На основі цих інструментів також додано нові типи і кластери. Наступна спроба класифікаційного аналізу й оновлення списку освітніх вебресурсів, розширення їх категорій із поданим коротким описом кожної категорії належить Matt Bower Jodie Torrington [19].

В Україні також мають місце спроби класифікації освітніх інструментів. Так, у науковій літературі можна знайти критерії класифікації вебресурсів: за популярністю (кількість індивідуальних кліків) [8]; за можливістю використання [20-23]; за дизайном [24]; за дидактичними можливостями [25], [20]; за ретроспективністю [26]; за рейтингуванням (на основі опитування користувачів) [27]. Найбільше спроб здійснено в напрямі систематизації та осмислення практичної значущості вебсайтів та їх адаптації [28] до

можливостей освітнього процесу. У наукових журналах розміщена значна кількість публікацій, у яких приділено увагу використанню вебсайтів для вирішення різних завдань: наукометричних баз [29] для пошуку наукових джерел; інтерактивних симуляцій [30], [31] для моделювання природних явищ чи процесів; відеоскрайбінгу [32] і презентацій [33] для демонстрації навчального матеріалу; вебконференцій [34] для створення зустрічей у режимі реального часу.

Метою статті є систематизація за функціональними можливостями різних цифрових інструментів, які можуть застосовувати вчителі для формування інформаційно-цифрової компетентності студентів, створення базової системи і розкриття сутності основних кластерів цифрових інструментів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пошук цифрових інструментів здійснено за допомогою різних пошукових систем Google (google.com), Bing (Bing.com), Yahoo (yahoo.com), guckgogo (guckgogo.com), вивчення матеріалів статей, що стосуються проблематики використання цифрових інструментів та формування інформаційно-цифрової компетентності вчителів.

У ході дослідження встановлено такі види освітніх вебінструментів, що узагальнено на рис. 1:

Рис. 1. Види освітніх вебінструментів

Згідно з цією системою в результаті дослідження виокремлено 13 типів освітніх вебресурсів на основі функціональних можливостей вебсайтів. Розглянемо їх можливості більш детально.

1. Інструменти для комунікації – це вебсервіси, що призначені для передачі, коментування та обміну інформацією (текстовою, аудіовізуальною) між користувачами. До цього типу сервісів слід віднести такі.

1.1. Поштові клієнти – це онлайн-інструменти, що призначені для обміну повідомленнями і файлами між користувачами. Відомі такі сервіси, як Gmail (gmail.com), Ukr.net (ukr.net).

1.2. Соціальні мережі – цифрові інструменти, що виконують функції обміну повідомленнями і різними типами файлів: текстовими, фото, відео, аудіо файлами. Відмінність соціальних мереж від поштових сервісів полягає в тому, що останні мають більше функцій для проведення аудіо і відеозустрічей,

демонстрування реакції, обміну файлами різних форматів. Уважається кращим оформленим інтерфейсом для створення повідомлень, їх коментування і редагування. Відомими у світі платформами є Twitter (<https://twitter.com/>), Instagram (<https://instagram.com/>), Telegram (<https://web.telegram.org/>), Facebook (<https://facebook.com/>). Їх слід використовувати як інструмент керування класом для повідомлення актуальної інформації, обміну файлами, формування груп спільнот для спільної роботи, створення віртуальних групових онлайн зустрічей.

1.3. Віртуальні класи – це онлайн-інструменти, які допомагають керувати освітнім процесом, забезпечуючи зворотний зв'язок зі студентами. Ці сервіси мають такі можливості: завантаження навчального матеріалу, контроль за виконанням завдань, моніторинг досягнень студентів. У науковій літературі [32; 33] вони відомі як LMS (learning management system) і CLMS (learning content management system). Наприклад, GoogleClass, Microsoft Teams, Moodle (<https://moodle.org/>), ClassDojo (<https://www.classdojo.com/>) об'єднують учителів з учнями та батьками для створення спільнот у класі. Edmodo (<https://www.edmodo.com/>) – інструменти і ресурси для дистанційного керування аудиторіями і залучення студентів із широким мовним діапазоном. Електронні освітні системи дозволяють дистанційно планувати і перевіряти завдання, ділитися матеріалами курсу, коментувати роботу учнів. В університетських LMS студенти можуть записуватися на курси, брати участь у конкурсах наукових робіт і подавати заявки на додаткові стипендії. Перевагами у використанні під час освітнього процесу цих сервісів є планування та впорядкування матеріалів, консультування та коментування завдань, контроль за виконанням завдань і проєктів, здійснення обміну між різними навчальними матеріалами (блогами, вебсайтами), організація онлайн-обговорень.

1.4. Вебконференція – це онлайн-інструменти для здійснення відеотрансляцій: поширення екрана, запису відео, спілкування в чаті. Відомими платформами тут є Jitsi Meet (<https://meet.jit.si/>), GoogleMeet (<https://meet.google.com/>), Zoom (<https://zoom.us/>). Вчителі можуть використовувати ці сервіси для обговорення та презентації матеріалів у режимі реального часу, записування власних відеоуроків, поширення доступу до екрана (тобто робочого столу, програми, відео – навіть екрана мобільного телефону чи планшета), групової роботи (окремі кімнати для обговорень).

1.5. Онлайн-дошки – це онлайн-інструменти, які допомагають ділитися вмістом (контентом) на віртуальній дошці – екрані, який дозволяє користувачам:

- малювати: Sketchpad (<https://sketch.io/sketchpad/>), Scribblar (<https://scribblar.com/>), CoSketch (<http://cosketch.com/>), що застосовується для пояснення начального матеріалу, наприклад, запис формул;

- зберігати контент: віртуальна стіна розміщення відео, аудіо контенту, документів зображень (Scrumblr (<http://scrumbler.ca/>), Padlet (<http://padlet.com/>), Linoit (<https://en.linoit.com/>), а також ділитися зі студентами навчальним контентом за певною тематикою;

- обговорювати матеріал у режимі реального часу: Miro (<https://miro.com/>), Padlet (<http://padlet.com/>),

Educreations (<https://www.educreations.com/>), що дозволить отримувати коментар, тобто зворотний зв'язок від студентів, дізнатися їхню думку;

- створювати інтерактивні плакати Genial.ly (genial.ly).

Онлайн-дошки дозволяють студентам обговорювати, брати участь і висловлюватися щодо певної проблематики, працювати з різним контентом.

1.6. Файлообмінники – це онлайн-інструменти, за допомогою яких можна завантажувати різні файли (презентації, документи, відео) на хмарне сховище і ділитися ними зі студентами. Наприклад, SlideShare (<https://www.slideshare.net/>), FexNET (fex.net).

Одним із найбільш зручних сервісів є GoogleDrive, оскільки в цьому сервісі інтегровано можливості автоматичного збереження файлів GoogleDocs (google.docs).

1.7. Чат-боти – це онлайн-інструмент для автоматичного отримання повідомлень на певний запит користувача. За допомогою цих сервісів можливо налаштувати відповіді на найбільш затребувані питання чи збирати відповіді.

2. Інструменти графіки – це вебсервіси, що призначені для роботи зі створення графічних об'єктів: растрових, векторних чи 3D моделей.

2.1. Інструменти векторної графіки – це онлайн-інструменти, що призначені для роботи над векторними об'єктами. До них слід віднести: репозитарії векторних об'єктів, інструменти для малювання, векторні редактори.

2.1.1. Репозитарії векторних об'єктів – це онлайн-інструменти, які містять набір векторних зображень, що можна завантажувати і в подальшому впроваджувати. Наприклад, Vectoropenstock (<https://www.freepik.com/>), 123freevectors.com (<https://www.123freevectors.com/>), freevectors.org (<http://www.freevectors.org/>)

2.1.2. Інструменти для малювання – це онлайн-інструменти, що дозволяють намалювати ескіз чи ілюстрацію за допомогою комп'ютерної миші. Наприклад, Drawingnow (<https://www.drawingnow.com/>), Quickdraw (<https://quickdraw.withgoogle.com/>).

2.1.3. Векторні редактори – це онлайн-інструменти, що надають можливість для створення та редагування векторних зображень. Прикладами є Autodraw, Vectr (<http://surl.li/etwyr>), Paintonlineweb (<http://surl.li/etwyt>), Clker (<http://surl.li/etwza>).

2.2. Інструменти растрової графіки – це онлайн-інструменти, що призначені для роботи з растровими зображеннями.

2.2.1. Репозитарії растрових об'єктів – це онлайн-інструменти, що містять каталоги растрових зображень, які можна завантажувати і використовувати. Наприклад, Unsplash (<https://unsplash.com/>), Flickr (<https://www.flickr.com/>), pexels (<https://www.pexels.com/>), stocksnap (<https://stocksnap.io/>).

2.2.2. Редактори растрових об'єктів – це онлайн-інструменти, за допомогою яких можна створювати і редагувати растрові зображення, працювати з шарами і масками, конвертувати між різними форматами. Наприклад, Fotor (<https://www.fotor.com/>), Photopea (<https://www.photopea.com/>). Останній сервіс не тільки дозволяє працювати з растровими зображеннями, але і створювати ілюстрації.

2.2.3. Створення колажів – це онлайн-інструменти, за допомогою яких можна розмістити

декілька фото. Це можна зробити як самостійно, так і скориставшись шаблонами. За допомогою цих сервісів можна на одному фото зобразити певний процес: Befunky (<https://www.befunky.com/>), Photocollage (<https://www.photocollage.com/>).

2.3. Інструменти 3D графіки – це вебсервіси, що призначені для роботи з 3D об'єктами.

2.3.1. Репозитарій 3D об'єктів – це онлайн-інструменти, що містять набори 3D об'єктів: Сервіс Mozabook (<https://www.mozaweb.com/uk/3D>).

2.3.2. Редактори 3D об'єктів – це онлайн-інструменти, що призначені для роботи з 3D об'єктами. Наприклад, створювати 3D-об'єкти (tinkercad.com) і керувати ними, завантажувати для друку і ділитися за допомогою гіперпосилання. Також можна створювати дизайн інтер'єру, наприклад, 3dslash.

3. Відеоінструменти – це онлайн-інструменти, які призначені для створення, збереження і редагування відеофайлів.

3.1. Відеохостинги – це онлайн-інструменти, за допомогою яких можна завантажувати, здійснювати трансляцію потокових відео і поширювати відеофайли. Наприклад, YouTube (<https://www.youtube.com/>), TikTok (<https://www.tiktok.com/>), Ted (<https://www.ted.com/>).

3.2. Інструменти для запису відео – це онлайн-інструменти, що слугують для запису відео. Приклад, Screencast-o-matic (<http://screencast-o-matic.com>), techsmith.com/camtasia.html надає користувачам можливість створювати відеозапис їхнього екрану за допомогою прямої операції через браузер. За допомогою цих сервісів можна дуже швидко записувати відеоінструкції.

3.3. Інструменти для редагування відео – це онлайн-інструмент, що дозволяють редагувати відеофайли. Відеоредактор YouTube (<http://youtube.com/editor>) може поєднувати відео, обрізати і додавати зображення вставляти, звукові доріжки, редагувати текст, а також включає функцію регулювання яскравості, контрасту. Наприклад, інструменти Clipchamp (<https://app.clipchamp.com/>), FlexClip (<https://www.flexclip.com>) можна використовувати для монтування відео.

4. Аудіоінструменти – це вебсервіси, за допомогою яких можна створювати, зберігати і редагувати аудіофайли.

4.1. Аудіорепозітарії – це онлайн-інструменти, що надають можливості для пошуку, завантаження і відтворення аудіофайлів, наприклад, Google Podcasts (<https://podcasts.google.com/>), Spotify (<https://open.spotify.com/>), Pod Hunt (<https://podhunt.app/>), SoundCloud (<https://soundcloud.com/>), AudioBoo (<https://audioboo.org/>).

4.2. Аудіоредактори – це онлайн-інструменти, що дозволяють редагувати і записувати аудіофайли, наприклад, сервіс <https://vocalremover.org/uk/>. За його допомогою можна швидко обрізати аудіофайли, змінити гучність і швидкість аудіозапису, виправити висоту тону, записати аудіо.

4.3. Інструменти створення музики – це вебсервіси, що призначені для запису звуку за допомогою віртуальних інструментів як, наприклад, віртуальне піаніно (<https://virtualpiano.net/>) чи різні інструменти – барабан, піаніно та інші: musiclab (musiclab.chromeexperiments.com/song-maker/). Також

існують сервіси, які допомагають створити музику самостійно Strobe (strobe.com).

5. Текстові інструменти – це вебсервіси, що сприяють роботі з текстовою інформацією.

5.1. Текстові редактори (GoogleDoc ([google.docs](https://docs.google.com)), Microsoft Office Word Online (<https://office.live.com/>)) – це онлайн-інструменти, що дозволяють створювати та редагувати текстову інформацію.

5.2. Інструменти для запису тексту – це онлайн-інструменти, що допомагають записувати текст і зберігати його. Відомим прикладом є GoogleKeep (<https://keep.google.com/>), що надає можливість створювати записи.

5.3. Каталоги шрифтів для тексту – це онлайн-інструменти, що містять каталоги цікавих і оригінальних шрифтів, які дозволять прикрасити текст. Наприклад, у GoogleFonts (<https://fonts.google.com/>) можна знайти шрифти як для кирилиці, так і для латиниці.

5.4. Інструменти онлайн-перекладу – це онлайн-інструмент, що перекладають тексти різною мовою. Відомими представниками є: Microsoft Translator (<https://www.bing.com/translator>), Google Translate (<https://translate.google.com/>), Internet Slang Translator (<https://lingojam.com/InternetSlangTranslator2-0>), Collins Dictionary Translator (<https://www.collinsdictionary.com/translator>). Ці сервіси надають можливість перекладати текст зі скопійованого тексту, текстового чи аудіофайлу.

5.5. Інструменти для редагування тексту – це онлайн-інструменти, що дозволяють перевірити орфографію, граматику, узгодженість слів, стилістику речень. Яскравими прикладом є Grammarly (<https://www.grammarly.com/>).

5.6. Інструменти для перевірки тексту на плагіат – це онлайн-інструменти, що перевіряють текст на запозичення (збіги, копіювання). Відомим сервісом є UniCheck.

6. Інструменти роботи з вебсторінками – це вебсервіси, що призначені для роботи з інтернет-сторінками: пошуку, збереження інформації, створення інтернет-сторінок.

6.1. Інструменти пошуку інформації – це онлайн-інструменти для допомоги пошуку в певній базі даних за ключовими словами. За призначенням вони бувають:

- **Пошукові системи** (Google (<https://www.google.com.ua/>), Bing (<https://www.bing.com/>), Yahoo (<https://www.yahoo.com/>)) – це великі за обсягом вебсервіси, що призначені для пошуку будь-якого типу інформації.

- **Веббібліотеки** – це вебсервіси для пошуку у власному каталозі електронних книжок чи статей, які доступними для читачів. До них слід віднести: оцифровані друковані видання (Libraria.ua (<https://uartlib.org/zhurnali/>)) наукові онлайн-бібліотеки (<http://nbuviap.gov.ua/bpnu>), бібліотека українського мистецтва (<https://uartlib.org/>), Openlibrary.org, Hathitrust.org, Global Digital Library), архівні бібліотеки (<https://archives.gov.ua/?page=20>); репозітарії університетів (<http://eprints.cdu.edu.ua/>) репозітарій ЧНУ імені Богдана Хмельницького); наукові бази даних статей (<https://scholar.google.com.ua/>, Scopus, WOS).

- **Вебенциклопедії** – це вебсервіси, що призначені для пошуку довідкової інформації,

наприклад, Answers.com (Answers.com), Wikipedia (wikipedia.com), Britannica (britannica.com).

- **Вебсловники** – це вебсервіси, що також призначені для пошуку слів. Відомими сервісами є академічний тлумачний словник (<http://sum.in.ua/>), сучасний словник з української мови (<https://slovnuk.ua/>).

6.2. Інструменти створення вебсторінки – це вебсервіси для створення вебсторінки в Інтернет мережі. До цих сервісів слід віднести Wiki-конструктори Wordpress, що надають можливість створювати статті з доповненням різною аудіовізуальною інформацією, сайти і блоги: Blogger (<https://www.blogger.com/>), GoogleSite (<https://sites.google.com/>).

6.3. Інструменти для роботи з вебсторінками – це вебсервіси, що призначені для збереження необхідних вебсторінок. До них можна віднести:

сервіси збереження вебсторінок Symbaloo (<https://www.symbaloo.com/>), що відображається як робочий аркуш для збереження роботи з закладками;

формування бібліографічного списку джерел, що відомий як mendeley, zotero – це інструмент, що допомагає збирати, упорядковувати, коментувати, цитувати і ділитися вебресурсами;

скорочення покликань linktr.ee (<https://linktr.ee/>), Bitly (<https://bitly.com/>).

6.4. Інструменти обговорення – це онлайн-інструменти, що допомагають обмінюватися текстовими коментарями в реальному часі. Найбільш відомі – форуми reddit (<https://www.reddit.com/>), що дозволяють брати участь в обговоренні певної проблематики, а також соціальні мережі Twitter (<http://twitter.com/>), що надають можливість публікувати короткі публічні текстові коментарі.

6.5. Новинні-агрегатори – це онлайн-інструменти за допомогою яких можна отримати актуальні новини, наприклад, є Ukr.net (ukr.net)

7. Інструменти візуалізації інформації – це вебсервіси для створення слайдів, які розкривають ідею аудіовізуальної чи текстової інформації, що доповнюється різними візуальними ефектами.

7.1. Онлайн-презентація – це онлайн-інструмент, що дозволяють доносити інформацію через різні візуальні інструменти: оформлення слайдів (інструменти кольору і шрифту), додавання аудіофайли, відеофайли, тексту, зображень і редагування; ділитися лінком на роботу. Вони бувають:

- **Динамічні** – це вид вебпрезентацій з нелінійною структурою, за допомогою яких переходить між слайдами здійснюються через збільшення окремих елементів, наприклад, Prezi (<https://prezi.com/>).

- **Відеопрезентації** – це вид вебпрезентацій, за допомогою яких можна створити презентації у вигляді відео. Так, за допомогою сервісу animoto можна поєднати фото і відео з музичним рядом і створити при цьому слайд-шоу.

- **Відеоскрайбінг** – це унікальний інструмент для створення захоплювального анімаційного вмісту. Наприклад, сервіси PowToon (<https://www.powtoon.com/>), Rawshorts (<https://www.rawshorts.com/>), Sparkol (<https://www.sparkol.com/>) дозволяють використовувати різні шаблони, створювати невеликі сюжети у вигляді анімованого зображення, щоб розповісти історію.

- **Інтерактивні** – це вид вебпрезентації, що містять інструменти зворотного зв'язку. Так, у Google Presentations (www.google.com/slides/), Sway(<https://sway.office.com/>), Prezi (<https://prezi.com/>) є інструмент коментування в режимі реального часу, наприклад, mentimeter, slido (<http://surl.li/etwzlj>), (<http://surl.li/etwzlm>) і nearpod (<http://surl.li/etwzln>).

- **Інфографіки** – це вид вебпрезентацій, що розкриває на одному слайді певне явище чи подію за допомогою фактів. Наприклад, Piktochart (<https://piktochart.com/>), Infogr.am (<https://infogram.com/>), Visual.ly (<https://visual.ly/>) дозволяють оптимальним способом візуалізувати різні статистичні дані.

- **Лонгріди** – це вид вебпрезентацій, що об'єднують в один слайд значний обсяг аудіовізуальної інформації з малою кількістю тексту. Прикладом є Slides (<https://slides.com/>), Prezi (<https://prezi.com/>).

- **З лінійною структурою** – це вид вебпрезентацій, у яких слайди переміщуються послідовно. Це такі сервіси, як Google Presentations (www.google.com/slides/), Microsoft Office, PowerPoint online. До цього слід віднести також електронні конструктори, за допомогою яких можна створювати електронні книги у форматі pdf book creator (<https://bookcreator.com/>), які розкривають тему за допомогою тексту, зображення, аудіо і відео.

7.2. Хмара слів – це онлайн-інструмент, що надає можливість розміщувати слова в певній послідовності. Наприклад, Wordclouds (wordclouds.com) – це безкоштовний онлайн-генератор хмар слів і хмара тегів, у якому за допомогою інструментів можна змінювати порядок слів, їх колір, форму і розташування.

7.3. Інструменти для створення когнітивних карт – це вебсервіс, що допомагає встановити зв'язки між різними елементами і зберегти у вигляді зображення Xmind (<https://www.lucidchart.com/>), Spiderscribe або mind42 (<https://mind42.com/>), які надають можливість візуалізації ідей, наприклад, під час використання в мозковому штурмі.

7.4. Вебмапи – це онлайн-інструменти, за допомогою яких можна отримати інтерактивну інформацію для її конкретизації та пошуку відповіді. Їх прийнято диференціювати на історичні (<https://uartlib.org/zhurnali/>; <https://www.loc.gov/>), де розташовані мапи зрізних часів, астрономічні (Stellarium, Web Online, Star Map, мапа Всесвіту), географічні (<https://www.google.com/maps/>, <https://earth.google.com/web/>).

7.5. Інструменти створення схем – це онлайн-інструменти для створення схем, наприклад, Draw.io (<http://draw.io>).

7.6. Агрегатори зі створення різного візуального контенту – це онлайн-інструменти, за допомогою яких можна за шаблонами створювати різні графічні файли. Так, сервіси Visme (<https://www.visme.co/>), Canva (<https://www.canva.com/>) дають можливість створювати інфографіку, плакати, флаєри, візитки, банери, сертифікати, фотоколажі, логотипи, презентації, відео, ментальні карти.

8. Інструменти збирання та аналізу даних – це вебсервіси для збирання і опрацювання великого за обсягом масиву даних.

8.1. Інструменти для створення тестів і опитувань – це онлайн-інструменти, що акумулюють

дані за результатами опитування чи тестування та аналізують отримані студентами результати. Відомими сервісами є Quizlet (<https://quizlet.com/>), Classtime (Classtime), h5p (<https://h5p.org/>), Easy Test Maker (<https://www.easytestmaker.com/>), SurveyMonkey ([surveymonkey.com](https://www.surveymonkey.com/)), Poll Everywhere (<https://www.polleverywhere.com/>), SImpoll (<https://simpoll.org/>), answergarden (<https://answergarden.ch/>), onlinetestpad, Active Prompt (<https://activeprompt.org/>), ParticiPoll (<https://www.participoll.com/>), Socraticive (<https://www.socraticive.com/>), Microsoft Forms (<https://forms.office.com/>), Google Forms (forms.google.com). Ці інструменти надають можливість створювати тестові завдання відкритої та закритої форми, перемішувати запитання, відповідати на них з мобільного телефону, коментувати правильні та неправильні відповіді, спостерігати за прогресом студентів у режимі реального часу та експортувати отримані результати у вигляді електронної таблиці чи pdf-файлу.

8.2. Онлайнві-табличні таблиці – це онлайн-інструменти, що призначені для роботи з даними онлайн. Для вчителів цей інструмент зручний тим, що має ряд можливостей: спільно редагувати електронні таблиці Google (<https://docs.google.com/spreadsheets>), Microsoft Office Excel Online; аналізувати дані за допомогою функцій (проводити обчислення з даними; сортувати і шукати дані за певним критерієм/параметром); будувати діаграми і графіки на основі даних Datawrapper (<https://www.datawrapper.de/>), EtherCalc (<http://ethercalc.net>).

9. Службові інструменти – це група вебсервісів, що розширює функціональні можливості браузера.

9.1. Для роботи з файлами – це онлайн-інструменти, до яких входять:

- Онлайн-редактори pdf-файлів – це вебсервіси, що надають інструменти роботи з pdf-файлами. Сервіси kamiapp (<https://www.kamiapp.com/>), pdf24 (<https://www.pdf24.org/>), Diffchecker (<https://www.diffchecker.com/>), PDF Arranger мають такі інструменти роботи з файлом: об'єднання, стиснення, порівняння, захист паролем, конвертування (у JPEG і docx) додавання, анування та видалення сторінок pdf-файлах, розпізнавання тексту, додавання номерів сторінок.

- Онлайн-конвертатори форматів – це вебсервіси, що мають інструменти конвертування форматів. Zamzar.com ([zamzar.com](https://www.zamzar.com)), Abcdoffice.com (<https://www.abcdoffice.com/>) – це інструменти для зручної конвертації файлів у понад 1100 форматів.

- Редагування у веббраузері зображень cleanpng (cleanpng.com).

- Перевірка файлів і покликань на наявність загроз virus total (www.virustotal.com).

9.2. Для перевірки технічних пристроїв – це онлайн-інструменти для перевірки на справність технічних пристроїв, наприклад, вебкамери (<https://www.onlinemictest.com/webcam-test/>) чи швидкості з'єднання (<https://www.speedtest.net/>).

9.3. Безпекові інструменти – це група вебсервісів, що використовуються для покращення захисту персонального комп'ютера. Наприклад, сервіс Lastpass (lastpass.com) допомагає користувачу запам'ятати пароль, Strongpasswordgenerator (strongpasswordgenerator.com) – згенерувати

найскладніші паролі для акаунтів, getlinkinfo (getlinkinfo.com) – перевірити посилання та файли на наявність загроз.

10. Інструменти створення інтерактивних вправ – це група вебсервісів, що надає можливість вчителю створювати навчальні матеріали.

10.1. Онлайн-віджети – це онлайн-інструменти, що дозволяють вчителю використовувати різні інтерактивні інструменти під час проведення аудиторних занять, наприклад, таймер, світлофор (<https://classroomscreen.com/>), органайзер і планувальник (<https://www.any.do/>). Одним із найбільших сервісів Rapidtables вважається (<http://surl.li/etwzp>), що надає можливість вчителю користуватися такими інструментами, як лінійка (см/мм) онлайн, лінійка (дюйм) онлайн, онлайн годинник, онлайн калькулятор, генератор випадкових чисел, таймер зворотного відліку, лічильник натисків, секундомір, відображення дати, поточний час, будильник, тон генератор, календар, тابلонлайн, конструктор лінійних графіків, онлайн дзеркало, конструктор онлайн-схем. Також містить інструменти:

- **візуалізації:** конструктор гістограм, кругових діаграм, засіб для створення точкової діаграми XY, створювач табличних діаграм, список справ, текстовий редактор;

- **службові:** диктофон онлайн, тест вебкамера, тест мікрофона і вебкамери, запис екрана онлайн, онлайн знімок екрана, тест CPS, генератор паролів, генератор випадкових чисел.

10.2. Онлайн-конструктори завдань – це інструменти, що допомагають створювати різні типи завдань. Для вчителів ця група сервісів корисна тим, що вони оптимізують завдань за шаблоном, використання вправ із репозитарію завдань, виконання завдань з будь-якого пристрою та в режимі реального часу, переклад українською мовою learningapps (<https://learningapps.org/>), швидку перевірку завдань wordwall (<https://wordwall.net/>), відображення результатів в особистому кабінеті (quizizz).

10.3. Онлайн-конструктори створення загадок – це онлайн-інструменти, що дозволяють зашифрувати слова. До цієї групи слід віднести створення ребусів Rebus1 (<http://rebus1.com/ua/index.php>), пазлів (www.jigsawplanet.com www.puzzlemaker.com), кросвордів (<http://www.cross.highcat.org>), флеш-карт (<https://www.studystack.com/>).

10.4. Інструменти QR-Code (<http://www.qr-code.com.ua> та <http://ua.qr-code-generator.com>) – це вебінструменти для кодування інформації: лінки, зображення, текст. Відомими сервісами є (<http://www.qr-code.com.ua>) та (<http://ua.qr-code-generator.com>).

10.5. Інструмент інтерактивного відео – це онлайн-інструмент, за допомогою якого можна створювати коментарі, опитування і тести до відео, наприклад, edpuzzle (<https://edpuzzle.com/>).

10.6. Онлайн-вікторини – це онлайн-інструменти, що призначені для створення опитувань у режимі реального часу. До них належить Triventy (<http://www.triventy.com/>) – сервіс для створення опитувань і вікторин. За їх допомогою вчителі створюють тести або вікторини на своєму комп'ютері, а студенти можуть відповісти на запитання зі своїх мобільних пристроїв. Бали нараховуються за правильні відповіді, а додаткові бали за швидкість.

11. Онлайн-симуляції – це вебсервіси, що признані для демонстрації та моделювання певних

процесів і явищ, залучення та пояснення результатів освітньої діяльності студентів.

11.1. Онлайн-ігри – це онлайн-інструменти, за допомогою яких вчителі можуть створювати різні навчальні ігри для залучення здобувачів освіти до навчання. Відомими сервісами є PurposeGames (<https://www.purposegames.com>) – цікавий і простий сервіс для створення дидактичних ігор. Тут можна створювати ігри двох типів: з інтерактивними точками та інтерактивними областями. ClassTools (<https://classtools.net/>) – це онлайн-інструмент, де за допомогою шаблонів можна створювати чи використовувати ігри на логіку (<https://www.mathplayground.com/>; <https://www.ixl.com/>). Сервіс Kahoot (<http://www.kahoot.it/>) – безкоштовний онлайн-сервіс, що дає змогу створювати інтерактивні навчальні ігри (вікторини, обговорення, опитування). Сервіс пропонує три форми гри. Мета, за якою планується створити гру, допоможе визначитися з формою: виявити рівень ознайомлення учасників з тією чи тією темою, рівень її розуміння. Вікторина (Quiz) дозволяє влаштувати дискусію щодо певного запитання, презентувати ідею й отримати щодо неї «зворотний зв'язок», обговорення (Discussion) – зібрати думки, погляди учасників на ту чи ту проблему, провести опитування (Survey).

11.2. Навчальні онлайн-лабораторії – це онлайн-інструменти, що надають можливість студенту і вчителю пояснювати явища природи. Перевага цих ресурсів полягає в тому, що студент самостійно може дослідити закономірність певних законів. Відомими онлайн-інструментами є Phet (<https://phet.colorado.edu/>), Lab-4u (<https://lab4u.co/lab4physics/>).

11.3. Інструменти, що працюють за моделлю нейронних мереж – це вебсервіси, що здатні змінювати свою внутрішню структуру на основі інформації, яка надходить ззовні. Нині багато компаній працюють над розробленням подібних систем. Наприклад, вивченні демонстрація тональності звуку для моделювання процесів (<https://artsandculture.google.com/> та <http://ericrius1.github.io/>), створення малюнку за ескізами AutoDraw, опис фотографії (CaptionBot), підготовка резюме (This resume does not exist), робота над логотипом (Logojoy), ретушування обличчя на фотографії (Reflect).

12. Плагіни до браузерів – це вебсервіси, що за допомогою встановлених у веббраузер програм розширюють можливості цих програм. Наприклад, для роботи з GoogleDocs у режимі Google Документи офлайн користуватися маркерами для виділення тексту в Google Docs. Highlight Tool, Popup for Keep – для збереження інформації, Paperpile – для створення бібліографії в Google документах, перетворення аудіо в текст (Read Aloud TTS), позначок на вебсторінці Web Paint для Google Chrome, Dualless спліт екрану та інші.

13. Інструменти для формування навичок – це онлайн-інструмент, що призначені для розвитку певних інформаційно-цифрових навичок.

13.1. Інструменти формування практичних навичок – це онлайн-інструменти, за допомогою яких студент може практично оволодіти певними навичками. Наприклад, програмування Turtle.sugarlabs (<https://turtle.sugarlabs.org/>); Vincentgarreau (<http://surl.li/etwzw>), Code.org (<http://code.org>), Kaggle

(<https://www.kaggle.com>) Blockly Games (<https://blockly.games/>).

13.2. Онлайн-курси – це вебсервіси, які містять навчальні матеріали з певної тематики (програмування, економіки, мистецтва та інші) з метою формування необхідних навичок. Основними інструментами цих сервісів є платформи, що містять каталоги відеоуроків, навчальні матеріали (онлайн-підручники), тести, відкриті запитання, інструменти прогресу і сертифікації. У науковій літературі виокремлюють цей тип ресурсів як MOOC (масові освітні онлайн ресурси), зокрема, Coursera, edX, XueetangX, де зареєстровано понад 47 млн. учнів [36], [37]. Їх можна поділити на вузькоспеціалізовані, як Codewars, Codeplac – сервіси для вивчення мови програмування, Udacity (www.udacity.com) – за технічним напрямом і широко спеціалізовані, як Coursera (coursera.org), Khan Academy (khanacademy.org) – сервіс, що містить базу тем для вироблення навичок. Прикладом слугують MasterClass (<https://www.masterclass.com/>), FutureLearn (<https://www.futurelearn.com/>), Prometheus (<https://prometheus.org.ua/>), Pluralsight (<https://www.pluralsight.com/>), Processing, Openuped.eu (<https://openuped.eu/>), EdEra (<https://www.ed-era.com/>). Переваги онлайн-курсів полягають у навчанні в індивідуальному темпі, його доступності, наявності готових матеріалів для навчання, сертифікації знань.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Як показує проведене дослідження, використання онлайн-сервісів дає вчителям можливість більш ефективно організувати групу, дистанційну, дослідницьку, інтерактивну, перевірочну, коригувальну роботу. Також за допомогою онлайн-ресурсів вчителі мають змогу демонструвати формувати цікаві завдання. З огляду на класифіковані онлайн-ресурси слід можемо виокремити певні групи залежно від рівня потреб у використанні:

- для базового використання необхідно засвоїти такі інструменти: службові інструменти, онлайн-презентації (інфографіки, схеми, хмари слів, когнітивні карти), інструменти роботи вебсторінками, текстові інструменти, аудіоінструменти, відеоінструменти, графічні інструменти;

- для викладання: плагіни для веббраузерів, сервіси для створення навчальних онлайн-ігор, онлайн-лабораторії, онлайн-вікторини, опитування, тестування, онлайн віджети, комунікативні інструменти;

- для навчання: онлайн-курси, для програмування.

Методи узагальнення і систематизації застосовано для відображення результатів дослідження, що подано в розробленій системі з описом кожного типу цифрових інструментів. Рекомендовано використовувати розроблений каталог програми «Освіта 4.0» і проєкту «Цифрові сервіси для освіти України». З'ясовано освітнє призначення зазначених вебресурсів освітніх для організації групової, дистанційної, дослідницької, інтерактивної, перевірочної, коригувальної роботи вчителя.

Подальші дослідження якраз повинні бути проаналізовані в контексті діяльності вчителів. Наведена у статті класифікацію освітніх вебресурсів не є вичерпною і не претендує на остаточне(однозначне) бачення окремої проблеми. Подальших наукових розвідок потребує підготовка

студентів і вчителів до активного використання цих вебресурсів в освітньому процесі вищої школи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Total number of Websites. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.internetlivestats.com/total-number-of-websites/>.
2. Digital 2022: another year of bumper growth. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/>.
3. What Happens In An Internet Minute 2021. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.allaccess.com/merge/archive/32972/infographic-what-happens-in-an-internet-minute>
4. Internet Archive. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://archive.org/web/>
5. Гриневич Л.М., Морзе Н.В., Вембер В.П., Бойко М.А. Роль цифрових технологій у розвитку екосистеми STEM-освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 83. № 3. С. 1–25. DOI: 10.33407/itlt.v92i6.5093
6. Зінченко В.М., Романуха О.М., Ревуцька С.К., Чеведак П.О. Інформаційно-освітнє середовище формування професійних мовно-мовленнєвих компетентностей студентів економічного профілю. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 79. № 5. С. 184–198. DOI: 10.33407/itlt.v79i5.2997
7. Education 4.0: Ukraine sinerise. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita-4.0.ukrayinskyu.svitanok.pdf>. Дата звернення: Січ. 25, 2023.
8. The worlds top 50 website. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.visualcapitalist.com/wp-content/uploads/2021/01/Which-Are-the-Worlds-Most-Visited-Websites.html>.
9. Top website ranking. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.similarweb.com/top-websites/>.
10. Цифрові сервіси для освіти. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://mooc4ua.online/>.
11. Бардадим О. Цифрові засоби навчання. М-ли Міжн. наук-практ. конф.: *Сучасні тенденції розвитку педагогіки, психології та соціальної роботи*. Черкаси, 2020. С. 15-19.
12. Бардадим О. Історія використання освітніх технічних засобів навчання: М-ли XIV Міжнар. наук.-практ. конф.: *Теоретичні та практичні дослідження молодих науковців*. Черкаси, 2020. С. 428-429.
13. What is a web service? [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.ibm.com/docs/en/cics-ts/5.1?topic=services-what-is-web-service>
14. Web Services. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/web-services>
15. Бардадим О. Можливості використання освітніх онлайн-сервісів в процесі підготовки вчителів природничого напрямку: М-ли Всеукр. наук. конф.: *Актуальні задачі хімії: дослідження та перспективи*. Житомир. 2020. С. 234-235.
16. Foon Hew K., SumCheung W. Use of Web 2.0 technologies in K-12 and higher education: The search for evidence-based practice. *Educational Research Review*. 2013. №9. Pp. 47-64, DOI: 10.1016/j.edurev.2012.08.001
17. Рерич Н. В. Вебтехнології. Харків, Україна: Ранок, 2020.
18. Sanjaya M. "Web-based learning?". *British Journal of Educational Technology*. 2007. №38(6). 1133-11486 DOI: 10.1111/j.1467-8535.2007.00772_14.x
19. Bower M., Torrington J. Typology of Free Web-based Learning Technologies. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://library.educase.edu/resources/2020/4/typology-of-free-web-based-learning-technologies>.
20. Various Types of Website Designs and Their Primary Functions. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/types-of-website-design>.
21. Вільні освітні веб-ресурси за типами. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://free-web-tools-for-edu-ua.tilda.ws/>

22. Types of educational websites and the benefits of educational web development. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.brainminnetech.com/blog/types-educational-websites-benefits-educational-web-development/>
23. Друшляк М.Г., Семенов О.М., Грона Н.В., Пономаренко Н. П., Семеніхіна О. В. Типологія інтернет-ресурсів для розвитку інфомедійної грамотності молодію. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Т. 88. № 2. С. 1-22. DOI: 10.33407/itlt.v88i2.4786
24. Спіцин Є. С., Кирикилиця В. В. Дидактичні можливості використання електронних словників для розвитку іншомовної мовленнєвої діяльності студентів немовних спеціальностей. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 85. № 5. С. 270-287. DOI: 10.33407/itlt.v87i1.4441
25. Будянський Д. В., Друшляк М. Г., Семеніхіна О. В., Харченко І. І., Горбачук В. О., Чашечникова О. С. Типологія електронних ресурсів у формуванні риторичної культури фахівця. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 81. № 1. С. 82-96. DOI: 10.33407/itlt.v81i1.4292
26. Web Evolution from 1.0 to 3.0.[Електронний ресурс]. Доступно: <https://medium.com/@vivekmadurai/web-evolution-from-1-0-to-3-0-e84f2c06739>. 27. Top 100 Tools for Learning 2022. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.toptools4learning.com/>
28. Горошкіна О.М., Греб М.М., Горошкін І.О., Караман С.О. Функції QR-кодів у структурі підручника української мови. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 78. № 4. С. 32-46. DOI:org/10.33407/itlt.v78i4.3360
29. Биков В. Ю., Спірін О. М., Білощицький А. О., Кучанський О. Ю., Діхтяренко О. В., Новицький О. В. Відкриті цифрові системи в оцінюванні результатів науково-педагогічних досліджень. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 75. №1. С. 294-315. DOI: 10.33407/itlt.v75i1.3589
30. Slobodyanyk O. V., Fedorenko V. P., Bolilyi V. O., Dmytruk V. I., Kushnarov V. I. Research of the efficiency of using software products for simulation of physical processes. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. № 82(2). Pp. 199-214. DOI: 10.33407/itlt.v75i1.3589
31. Заболотний В.Ф., Слободянюк І.Ю., Мислицька Н.А. Дидактичні можливості використання веб-орієнтованих технологій під час навчання фізики в класах гуманітарного профілю. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 65. № 3. С. 53-65. DOI: 10.33407/itlt.v65i3.2074
32. Андрощук І. В., Андрощук І. П. Скрайбінг-презентація як засіб підвищення ефективності освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 72. № 4. С. 67-80. DOI: 10.33407/itlt.v72i4.2602
33. Бондаренко Т. В. Особливості використання програмного засобу Prezi у процесі розробки навчальних презентацій. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 63. №1. С. 1-11. DOI: 10.33407/itlt.v63i1.1907
34. Гайтан О.М. Порівняльний аналіз можливостей використання інструментарію вебінарорієнтованих платформ Zoom, Google meet та Microsoft teams в онлайн-навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Т. 87. № 1. С. 33-67. DOI: 10.33407/itlt.v87i1.4441
35. Most popular types of websites. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://internetdevels.com/blog/most-common-types-of-websites>.
36. Turnbull D., Chugh R., Luck J. Learning management systems: a review of the research methodology literature in Australia and China. *International Journal of Research and Method in Education*. №44(2). Pp. 164-178. 2020. DOI: 10.1080/1743727X.2020.1737002
37. Yili Xia, Scott C. Douglas, Danilo P. Mandic. A perspective on CLMS as a deficient length augmented CLMS: Dealing with second order noncircularity. *Signal Processing*. №149. Pp. 236-245, 2018. DOI: 10.1016/j.sigpro.2018.03.009.

REFERENCE

1. Total number of Websites. URL: <https://www.internetlivestats.com/total-number-of-websites/>.
2. Digital 2022: another year of bumper growth. URL: <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/>.
3. What Happens In An Internet Minute 2021. URL: <https://www.allaccess.com/merge/archive/32972/infographi-c-what-happens-in-an-internet-minute>
4. Internet Archive. URL: <https://archive.org/web/>
5. Hrynevych, L. M., Morze, N. V., Vembe, V. P., Boiko, M. A. (2021). Rol tsyfrovyykh tekhnolohii u rozvytku ekosystemy STEM-osvity [The role of digital technologies in the development of the stem education ecosystem]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. 3. 1–25.
6. Zinchenko, V. M., Romanukha, O. M., Revutska, S. K., Cheverdak, P. O. (2020). Informatsiino-osvitnie seredovysheche formuvannia profesiynykh movno-movlenniivyykh kompetentnostei studentiv ekonomichnoho profilu [Information and educational environment for economics students professional language and speech competences formation]. Information Technologies and Learning Tools. 79(5). 184-198.
7. Education 4.0: Ukraine sinerise. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita-4.0.ukrayinskyi.svitanok.pdf>.
8. The worlds top 50 website. URL: <https://www.visualcapitalist.com/wp-content/uploads/2021/01/Which-Are-the-Worlds-Most-Visited-Websites.html>.
9. Top website ranking. URL: <https://www.similarweb.com/top-websites/>
10. Tsyfrovii servisy dlya osvity [Digital services for education. URL: <https://mooc4ua.online/>.
11. Bardadym, O. (2020). Tsyfrovii zasoby navchannia [Digital learning tools]: Mizhn. nauk.-prakt. konf. Suchasni tendentsii rozvytku pedahohiky, psykholohii ta sotsialnoi roboty. Cherkasy. P.15-19.
12. Bardadym, O. (2020). Istoriia vykorystannia osvitnikh tekhnichnykh zasobiv navchannia [History of the use of educational technical teaching aids]: Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Teoretychni ta praktychni doslidzhennia molodykh naukovtsiv, Cherkasy. 428-429.
13. What is a web service? URL: <https://www.ibm.com/docs/en/cics-ts/5.1?topic=services-what-is-web-service>
14. Web Services. URL: <https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/web-services>
15. Bardadym, O. (2020). Mozhyvosti vykorystannia osvitnikh onlain-servisiv v protsesi pidhotovky vchyteliv pryrodnychoho napriamu [Possibilities of using educational online services in the process of training teachers of natural sciences]: Vseukr. nauk. konf. Aktualni zadachi khimii: doslidzhennia ta perspektyvy, Zhytomyr. 234-235.
16. Foon Hew, K., Sum Cheung, W. (2013). Use of Web 2.0 technologies in K-12 and higher education: The search for evidence-based practice. Educational Research Review. №9. Pp. 47-64.
17. Rerich, N. V. (2020). Vebtekhnolohii [Web technologies]. Kharkiv, Ukraine: Ranok.
18. Sanjaya M. "Web-based learning?" British Journal of Educational Technology. 2007. №38(6). 1133-11486.
19. Bower M., Torrington J. Typology of Free Web-based Learning Technologies. URL: <https://library.educase.edu/resources/2020/4/typology-of-free-web-based-learning-technologies>.
20. Various Types of Website Designs and Their Primary Functions. URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/types-of-website-design>.
21. Vil'ni osvitni veb-resursy za typamy [Free educational web resources by types]. URL: <http://free-web-tools-for-educua.tilda.ws/>
22. Types of educational websites and the benefits of educational web development. URL: <https://www.brainminetech.com/blog/types-educational-websites-benefits-educational-web-development/>
23. Drushlyak, M. G., Semenog, O. M., Hrona, N. V., Ponomarenko N. P., Semenikhina, O. V. (2022). Typolohiia internet-resursiv dlia rozvytku infomediinoi hramotnosti molodiiuu [Typology of internet resources for the development of youth's infomedia literacy]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. 88(2). 1-22.
24. Spitsyn, Ya. S., Kyrykylytsia, V. V. (2021). Dydaktychni mozhyvosti vykorystannia elektronnykh slovnykiv dlia rozvytku inshomovnoi movlenniivoi diialnosti studentiv nemovnykh spetsialnostei [Didactic possibilities of electronic dictionaries usage for the development of foreign language speech activity of the students of non-linguistic specialties]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. 85(5). 270-287.
25. Budianskyi, D. V., Drushlyak, M. G., Semenikhina, O. V., Kharchenko, I. I., Horbachuk, V. O., Chashechnikova, O. S. (2021). Typolohiia elektronnykh resursiv u formuvanni rytorychnoi kultury fakhivtsia. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia [Electronic resources typology in the formation of specialist's rhetoric culture]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. 81. 1. 82-96.
26. Web Evolution from 1.0 to 3.0. URL: <https://medium.com/@vivekmadurai/web-evolution-from-1-0-to-3-0-e84f2c06739>.
27. Top 100 Tools for Learning 2022. URL: <https://www.toptools4learning.com/>
28. Goroshkina, O. M., Hreb, M. M., Goroshkin, I. O., Karaman, S. O. (2020). Funktsii QR-kodiv u strukturi pidruchnyka ukrainskoi movy [Functions of qr-codes in the structure of ukrainian language textbooks]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. 78(4). 32-46.
29. Bykov, V. Yu., Spirin, Biloshchytskyi, O. M. & Kuchansky, A. O., Dikhtiarenko, O. Yu, Novytskyi, O. V. (2020). Vidkryti tsyfrovii systemy v otsiniuvanni rezultativ naukovopedahohichnykh doslidzhen, Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. 75(1). 294-315.
30. Slobodyanyk, O. V. Fedorenko, V. P., Bolilyi V. O., Dmytruk V. I., Kushnarov V. V. (2021). Doslidzhennia efektyvnosti vykorystannia prohramnykh produktiv dlia modeliuvannia fizychnykh protsesiv [Research of the efficiency of using software products for simulation of physical processes]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. 82(2). 199-214.
31. Zabolotnyi, V. F. Slobodianuk, I. Y., Myslitska N. A. (2018). Doslidzhennia efektyvnosti vykorystannia prohramnykh produktiv dlia modeliuvannia fizychnykh protsesiv [Didactic possibilities of the use of web-based technologies during learning process of physics in humanitarian classes]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. 65(3). 53-65.
32. Androshchuk, I. V., Androshchuk, I. P. (2019). Skraibinh-prezentatsiia yak zasib pidvyschennia efektyvnosti osvitnoho protsesu v zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Scribing as a means of enhancing the educational process in secondary school] Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. 72(4). 67-80.
33. Bondarenko, T. V.(2018). Osoblyvosti vykorystannia prohramnoho zasobu Prezi u protsesi rozrobky navchalnykh prezentatsii [Peculiarities of software Prezi usage for designing educational presentations]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. 63(1). 1-11.
34. Haitan, O. M. (2022). Porivnialnyi analiz mozhyvostei vykorystannia instrumentarii vebinariorientovanykh platform Zoom, Google meet ta Microsoft teams v onlain-navchannia, Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. 87(1). 33-67.
35. Most popular types of websites. URL: <https://internetdevels.com/blog/most-common-types-of-websites>.
36. Turnbull, D., Chugh, R., Luck, J. (2020). Learning management systems: a review of the research methodology literature in Australia and China. International Journal of Research and Method in Education. 44(2). 164-178.
37. Yili, Xia, Scott, C. Douglas, Danilo, P. Mandic. (2018). A perspective on CLMS as a deficient length augmented CLMS: Dealing with second order noncircularity. Signal Processing. 149. 236-245.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БАРДАДИМ Олег Валерійович – аспірант кафедри початкової освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: методика навчання природничих дисциплін, цифрові технології в освіті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BARDADYIM Oleh Valeriiovych – Postgraduate Student of the Primary Education Department Bohdan Khmelnytsky National University.

Scientific interests: methods of teaching natural sciences, digital technologies in education.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.018.8:377.8.011.3-051]:[373.3.017:796]

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-99-104

БЕРЕЗІЮК Дмитро Іванович –

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1928-2226>

e-mail: berezyuk_dmytro@ukr.net

УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ДО ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті обґрунтовано набір умов підготовки майбутніх учителів педагогічних коледжів до формування основ фізичної культури учнів початкової школи. Застосовано опитування експертних груп: здобувачів, вчителів початкових класів, викладачів педагогічного коледжу. Виокремлюють низку умов, серед яких організаційно-педагогічні, педагогічні та дидактичні. Виділено по чотири домінуючі умови в кожній групі, що відіграють визначальну роль у формуванні готовності здобувачів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності. Розкрито сутність кожної умови кожного блоку. Доведено, що обґрунтовані умови утворюють динамічну систему, засновану на особистісно-діяльному підході, що забезпечують формування у здобувачів методологічних та теоретичних знань, професійних умінь, особистісних якостей та індивідуальних способів професійної підготовки, одним із аспектів якої є формування готовності здобувачів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій. Встановлено, що умови підготовки майбутніх учителів педагогічних коледжів до формування основ фізичної культури учнів початкової школи показують ступінь готовності майбутніх вчителів початкових класів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності.

Ключові слова: підготовка, готовність, майбутні учителі, педагогічний коледж, формування, фізична культура, учні початкової школи, фізкультурно-оздоровчих технологій, професійна діяльність.

BEREZIUK Dmytro Ivanovich –

PhD student Department of Pedagogy and Educational Management

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1928-2226>

e-mail: berezyuk_dmytro@ukr.net

CONDITIONS OF TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF PEDAGOGICAL COLLEGES FOR THE FORMATION OF THE FUNDAMENTALS OF PHYSICAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

The article substantiates a set of conditions for the training of future teachers of pedagogical colleges for the formation of the basics of physical culture of primary school students. A survey of expert groups was used: applicants, primary school teachers, teachers of the pedagogical college. A number of conditions are distinguished, including organizational and pedagogical, pedagogical and didactic. There are four dominant conditions in each group, which play a decisive role in shaping the readiness of applicants to use physical culture and health technologies in their professional activities.

Organizational and pedagogical conditions are proposed (sufficient funding and availability of material and technical base, professional and personal improvement of applicants, state of health of applicants and teachers, rationalization of pedagogical activity); pedagogical conditions (motivation to use physical culture and health technologies in professional activities, integrativeness of the pedagogical education system, dialogic approach to professional training, ability of future primary school teachers to reflective activity); didactic conditions (organizational, substantive, active, psychological, managerial). The essence of each condition of each block is revealed. It is proved that the justified conditions form a dynamic system based on a personal and active approach, which ensures the formation of methodological and theoretical knowledge, professional skills, personal qualities and individual methods of professional training among the applicants, one of the aspects of which is the formation of the readiness of the applicants to use physical culture and health technologies.

It has been established that the conditions for training future teachers of pedagogical colleges to form the basics of physical culture of primary school students show the degree of readiness of future primary school teachers to use physical culture and health technologies in their professional activities.

Key words: preparation, readiness, future teachers, pedagogical college, formation, physical culture, primary school students, physical culture and health technologies, professional activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах важливу роль відіграє початкова освіта у становленні та розвитку особистості молодшого школяра, збереженні та зміцненні його здоров'я засобами фізичної культури.

Виникає актуальна необхідність переглянути сформоване уявлення про роль фізичної культури в нашому суспільстві та її значенні у формуванні особистості, повернутися до витоків розуміння цієї ролі, відкритої для світової культури. Саме сьогодні, у

процесі перетворень в Україні на чільне місце ставиться особистість і діяльність людини, відтак необхідне розуміння значення фізичної культури в гармонійному розвитку особистості, органічного зв'язку її фізичного і духовного розвитку. Неузгодженість фізичного від загальнокультурного, духовного розвитку особистості призводить до появи молодих людей агресивних та невихованих у моральному відношенні.

Проблема виховання дітей та підлітків в умовах реформування суспільства та переходу на ринкові відносини особливо загострилася. Поряд зі зниженням рівня здоров'я, фізичного та психічного розвитку зростають алкоголізм, наркоманія, злочинність серед молодого покоління.

Ослаблення уваги до всього блоку основних напрямів виховання загалом, що спостерігається протягом понад двадцять років, і особливо у галузі фізичної культури, призвело до падіння престижу фізичної культури у населення.

Відтак, розробка та проектування ефективних фізкультурно-оздоровчих програм та технології фізичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти, зокрема молодшого шкільного віку, спрямованих на формування здорового способу життя та зміцнення здоров'я, є пріоритетним напрямом педагогічної науки та практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розробці та обґрунтуванню оздоровчих систем та формуванню здорового способу життя дітей шкільного віку та майбутніх фахівців присвячені дисертаційні дослідження науковців (А. Акусок [1], М. Верховська [2], С. Карасевич [6], О. Комар [7], В. Чайка [8] та ін.).

Аналіз наукової літератури показав, що в останні роки в наукових дослідженнях широко обговорюються питання збереження та зміцнення здоров'я дітей шкільного віку. У той же час доводиться констатувати те, що на сьогоднішній день слабо впроваджуються в навчальний процес закладів загальної середньої освіти фізкультурно-оздоровчі технології фізичного виховання дітей шкільного віку з використанням засобів оздоровчої фізичної культури. У науковій літературі недостатньо висвітлені та слабо представлені педагогічні аспекти формування здорового способу життя, зміцнення здоров'я засобами фізичної культури та виховання ціннісного ставлення молодших школярів до здоров'я.

Загальні питання фізичної культури особистості розглянуті у дослідженнях науковців (М. Верховська [2], Н. Денисенко [3], С. Карасевич [4] та ін.). Вчені наголошують на необхідності підготовки кваліфікованих фахівців, здатних на високому професійному рівні здійснювати формування в учнів початкової школи основ фізичної культури.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи. Цю проблему розглядали дослідники С. Дубяга [4], Н. Калита [5], О. Комар [7], В. Чайки [8], О. Фенцик [9] та ін. Науковці доводять, що важливим напрямом підготовки майбутніх учителів педагогічних коледжів є їх готовність до формування основ фізичної культури учнів початкової школи.

Мета – обґрунтувати умови підготовки майбутніх учителів педагогічних коледжів до формування основ фізичної культури учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розглядаючи поняття «умови» як середовище, в якому ті чи інші явища, чи процеси виникають, існують та розвиваються, змінюючи самі умови, науковці (М. Верховська [2], С. Карасевич [6], О. Комар [7] та ін.) стверджують, що педагогічні умови є сукупністю заходів у освітньому процесі, які забезпечують досягнення здобувачем професійно-творчого рівня діяльності, вищого рівня педагогічної діяльності; залежностями, що забезпечують з необхідною та достатньою повнотою відбір специфічного змісту, форм, методів підготовки здобувачів до вирішення конкретного педагогічного завдання.

Під заходами освітнього процесу дослідники (А. Акусок [1], С. Дубяга [4], С. Карасевич [6]) розуміють зміст, методи (прийоми), а також організаційні форми навчання, мотиваційну обумовленість навчально-пізнавальної діяльності, пов'язану з розвитком особистісних мотивів учіння до соціально-значимих; дидактичну обробку навчального матеріалу фахових дисциплін, узгоджених з метою підготовки фахівців, законами, правилами навчання; наближення характеру навчально-пізнавальної діяльності до характеру майбутньої професійної діяльності.

Для вибору умов підготовки майбутніх учителів педагогічних коледжів до формування основ фізичної культури учнів початкової школи проведено анкетування здобувачів (89 особи), вчителів початкових класів (32 особи), викладачі коледжу (24 осіб). Аналіз відповідей респондентів показав, що вони виокремлюють низку умов, серед яких організаційно-педагогічні, педагогічні та дидактичні.

У ході опитування нами запропоновано 15 організаційно-педагогічних умов: достатнє фінансування та наявність матеріально-технічної бази; оптимізацію самостійної діяльності; врахування соціально-демографічних чинників у процесі підготовки; інформатизацію професійної освіти; підвищення вимог щодо якості підготовки майбутніх учителів; поліпшення побутових умов; стабілізацію матеріального стану; самовиховання, самоосвіта, самовдосконалення; створення оптимального, естетичного зовнішнього середовища; реалізацію наукової організації розумових та фізичних навантажень відповідно до індивідуально-вікових особливостей; стан здоров'я здобувачів та викладачів; професійно-особистісне вдосконалення; створення розвивального предметно-просторового середовища; раціоналізація педагогічної діяльності; організація психолого-педагогічного та фізкультурно-спортивного моніторингу здобувачів коледжу. Серед запропонованих організаційно-педагогічних умов респондентами чотири обрано як домінуючі.

Першу умову – достатнє фінансування та наявність матеріально-технічної бази – обрали 77,5% здобувачів, 87,5% вчителів початкових класів, 91,7% викладачів коледжу.

Фінансовий стан освітніх закладів безпосередньо впливає на забезпеченість навчального процесу ресурсами, які містять кадровий потенціал, матеріально-технічну, інформаційну базу. Найбільш високо оцінюється забезпеченість педагогічних коледжів кваліфікованими викладачами (80-90%). Разом з тим, засобами для стимулювання викладачів та підвищення кваліфікації освітні заклади забезпечені в середньому на 60%. Задовільно забезпечені педагогічні коледжі сучасними навчальними

програмами (79,2%), комп'ютерами (66,7%), навчальною, методичною літературою (75,0%), навчальними площами (87,5%) та меблями (79,2%). Найбільш низько оцінюється їх забезпеченість за такими елементами: комп'ютерні програми та бази даних (54,2%), доступ до Інтернет (45,8%), наукове обладнання та прилади (41,7%), гуртожитки (62,5%).

Наявність бібліотечного фонду, научних посібників, відеотеки є важливою умовою у професійній підготовці здобувачів, у підвищенні їх теоретичного рівня, вдосконаленні професійної компетентності. Проте здобувачі не завжди мають можливість дістати літературу, що рекомендується, бібліотечний фонд коледжу поповнюється недостатньо, особливо періодично, однією з причин є низьке фінансування бібліотеки, тому здобувачі змушені звертатися до міських та шкільних бібліотек, на що йде додатковий час; створення електронного забезпечення, можливості користуватись Інтернет. Відповідно забезпечення матеріально-технічної бази залишається на невисокому рівні.

Наступною умовою обрано професійно-особистісне вдосконалення здобувачів (64,0% здобувачів, 81,3% вчителів початкових класів, 75,0% викладачів).

За результатами проведеного опитування 45,8% викладачів коледжу переконані, що головним чинником підготовки здобувачів у коледжі є професійне становлення особистості майбутнього вчителя, який володіє професійними компетентностями, покликано бути носієм гуманістичних цінностей, загальної та професійної культури; 33,3% – важко було відповісти, 20,9% – не змогли визначитися із відповіддю.

Третя умова – стан здоров'я здобувачів та викладачів (38,2% здобувачів, 59,4% вчителів початкових класів, 66,7% викладачів).

Проведене в коледжі соціологічне опитування викладачів показало, що лише 12,5% з них вважають себе практично здоровими, 1/3 – хворіють 2-3 рази на рік. Більшість викладачів (75,0%) оцінюють своє здоров'я як «задовільне». Вони усвідомлюють (29,2%), що їх здоров'я відображається на взаємовідносинах із здобувачами: від 4 до 6% викладачів проявляють себе агресивно стосовно здобувачів; від 32 до 38% – схильні до емоційних вибухів.

Як свідчать дані опитування здобувачів педагогічного коледжу, 17,4% першокурсникам важко відповісти, що таке здоровий спосіб життя, серед випускників – 6,1% опитаних. 12,0% опитаних здобувачів 1 курсу відповіли, що мають повною мірою знання, вміння та навички, необхідні для того, щоб правильно піклуватися про своє здоров'я; здобувачі 4 курсу – 18,0%. Мають ці навички певною мірою 84,3% першокурсників, і 79,6% здобувачів 4 курсу. З поняттям «раціональне харчування» знайомі 78,3% опитаних першокурсників та 86,2% випускників.

Абсолютно здоровими себе вважають 14,9% першокурсників та 13,7% випускників; мають незначні відхилення у стані здоров'я 71,2% опитаних 1 курсу та 81,3% здобувачів 4 курсу; мають серйозні відхилення у стані здоров'я 13,9% першокурсників та 5,0% випускників.

Четвертою умовою 47,2% здобувачів, 78,1% вчителів початкових класів, 66,7% викладачів обрали раціоналізацію педагогічної діяльності, яка визначає набір умов, переважно інструментальної спрямованості, що сприяють високій ефективності

діяльності здобувачів та викладачів у педагогічному процесі коледжу з найменшими витратами їх часу, сил та здоров'я: побудова освітнього процесу відповідно до норм та правил санітарно-гігієнічних вимог (режим праці та відпочинку у навчальний час, чистота та відповідний порядок у навчальних аудиторіях та приміщеннях загального користування, організація роботи пункту харчування у навчальний час та ін.); складання розкладу навчальних занять з урахуванням загальних рекомендацій фізіологів та психологів для цієї вікової категорії, не допускаючи перенавантаження здобувачів та викладачів, виділяючи дні або години для самопідготовки та консультацій; опанування викладачами основами наукової організації педагогічної праці.

Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій вимагає наявності знань психологічних основ пізнавальної діяльності та емоційно-вольової сфери особистості, її індивідуально-психологічних особливостей; основних закономірностей психічного розвитку учнів молодшого шкільного віку; психології навчання та виховання, психології педагогічної діяльності та особистості вчителя; методології педагогіки та психології; теоретичних знань про мету, завдання про сутність, зміст, принципи, форми і методи навчання та виховання учнів. Реалізація цих знань зумовлена низькою педагогічних умов.

Нами для вибору запропоновано 15 педагогічних умов: орієнтацію в категоріальних поняттях, що характеризують підготовку фахівця; реалізацію гуманістичного підходу у професійній підготовці; наявність здобувачів до майбутньої педагогічної діяльності; наявність умінь у постановці мети, виховних завдань; інтегративність системи педагогічної освіти; реалізацію діалогічного підходу у професійній підготовці; реалізацію особистісно-орієнтованого підходу; самостійну роботу здобувачів; розвиток пізнавальної активності здобувачів, врахування індивідуальних можливостей у професійній підготовці; готовність здобувачів до нестандартних ситуацій у практичній діяльності; реалізація індивідуально-диференційованого підходу у професійній підготовці; формування у здобувачів мотивації та потреб до фізкультурно-оздоровчої діяльності у освітньому процесі та у повсякденній практиці; системність у використанні засобів та методів фізкультурно-оздоровчої діяльності; створення комфортного мікроклімату на заняттях та в колективі.

Серед педагогічних умов респонденти обрали 4 домінуючих, серед яких: мотивація до використання фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності, інтегративність системи педагогічної освіти, діалогічний підхід до професійної підготовки, здатність майбутніх учителів початкових класів до рефлексивної діяльності.

Першою педагогічною умовою обрано формування у здобувачів мотивів і потреб до використання фізкультурно-оздоровчих технологій у освітньому процесі. На необхідність цієї умови вказують усі члени експертної групи.

Серед типів мотивації до фізкультурно-оздоровчої діяльності М. Верховська [2], С. Карасевич [6] виділяють мотивацію самозбереження (людина не здійснює дій, що завдають шкоди здоров'ю); мотивацію задоволення від здоров'я (відчуття

фізичного та психічного благополуччя приносять радість, насолоду від повного фізичного та духовного комфорту); мотивацію можливості самовдосконалення (здоровій людині відкриті шляхи до творчої кар'єри, до життєвих успіхів); мотивацію досягнення комфортного життя (тільки здоровій людині доступні комфорт в особистому та суспільному житті).

Мотиваційна сфера, яка спонукає викладача освітнього закладу до фізкультурно-оздоровчої діяльності, має два аспекти: загальнопедагогічний та спеціальний, фізкультурно-оздоровчий. Загальнопедагогічна підготовка створює основу професійної діяльності, що потребує досить стійкого потягу, потреби, установки на специфічну форму професійно-педагогічної діяльності. Здібності до професійної фізкультурно-оздоровчої діяльності реалізуються на пізніших етапах за загальнопедагогічні вміння. Загальнопедагогічні вміння стимулювання мотивації та потреб здобувачів до фізичної культури та оздоровлення є необхідною умовою створення передумов для формування готовності здобувачів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій у процесі пізнавальної діяльності учнів. Пізнавальна потреба, що забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети фізкультурно-оздоровчої діяльності, характеризує інтерес здобувача до фізичної культури, оздоровлення та збереження здоров'я.

Друга умова – інтегративність професійної освіти (43,8% здобувачів, 87,5% вчителів початкових класів, 70,8% викладачів).

До поняття інтегративності входять такі вимоги до побудови змісту педагогічної освіти, за яких забезпечується єдність теоретичної та практичної, загальноосвітньої та професійної підготовки.

Інтеграція проявляється у цілісному процесі навчання, розвитку, наукового пізнання і характеризується двома основними протилежними тенденціями – інтеграцією та диференціацією.

Єдність інтеграції та диференціації в процесі методичної підготовки до використання фізкультурно-оздоровчих технологій здійснюється на основі синтезу ідей, що пронизують змістовий та процесуальний аспекти, співвідношення теорії та практики, спеціалізації та універсалізації професійної освіти та проявляється в таких характеристиках: системність змісту методичної підготовки (що забезпечує готовність до використання фізкультурно-оздоровчих технологій); взаємодія методичної підготовки з дисциплінами предметної підготовки; зв'язок теорії та практики, що визначає взаємовідносини в процесі та у змісті професійної підготовки в цілому та методичної підготовки, зокрема; єдність педагогічних (і методичних) теорій (теорії інтеграції, диференціації та інтенсифікації навчання, взаємозв'язку загальної та професійної освіти, теорії розвитку понять, розвитку методів навчання ін.) з теорією фізкультурної освіти (А. Акусок [1]).

Третьою умовою обрано реалізацію діалогічного підходу до професійної підготовки здобувачів (57,3% здобувачів, 81,2% вчителів початкових класів, 87,5% викладачів).

Діалогічний підхід забезпечує пріоритет суб'єкт-суб'єктних відносин. Виділяють 5 стилів педагогічної взаємодії:

1) позитивно-стійкий. Майбутні вчителі характеризуються рівним, душевним ставленням до учнів, турботою про них. Їм притаманні переважання

позитивної оцінки щирості, такт. Такий педагог діє більше переконаннями, ніж примусом;

2) пасивно-позитивний. Майбутньому вчителю властива нечітко виражена емоційно-позитивна спрямованість у спілкуванні з учнями. Він офіційний із ними;

3) позитивно-нестійкий тип. Характеризується ситуативністю відносин за загальної емоційно-позитивної спрямованості. Педагоги цього типу нерідко потрапляють в залежність від своїх настроїв та переживань; оцінка учня і манера поведінки вчителя значною мірою залежить від характеру ситуації;

4) відкрито негативний. Педагог такого типу характеризується негативним ставленням до дітей, педагогічної роботи. Своєю поведінкою підкреслює наскільки він вищий за учнів. Часто створює в групі атмосферу напруженості, зосереджує свою увагу негативних вчинках;

5) пасивно-негативний. Педагогу властива відкрита негативна спрямованість на педагогічну діяльність. Він уміє створити зовнішні ознаки організації роботи, проте насправді до роботи та учнів байдужий.

Найбільш продуктивним є позитивно-стійкий тип взаємодії. Тому здобувачам необхідно знати особливості побудови ефективної взаємодії з учнями та враховувати їх у педагогічній практиці, досягаючи партнерства.

Четверта умова – здатність майбутніх вчителів початкових класів до рефлексивної діяльності (38,2% здобувачів, 75,0% вчителів початкових класів, 66,7% викладачів).

Як форми прояву рефлексивних процесів ми виділяємо критичність мислення суб'єкта діяльності, прагнення доказовості до обґрунтування своєї позиції, здатність ставити питання, вести дискусію, а також готовність до адекватної самооцінки.

Іншою групою умов визначено дидактичні, під якими прийнято розуміти чинники процесу навчання, що зумовлюють розвиток професійної діяльності здобувачів для досягнення прогнозованого результату.

Серед дидактичних умов виокремлюємо:

- організаційні: забезпечують загальну організацію системи навчання на основі міждисциплінарних зв'язків;

- змістові: спрямовані на виділення загальних комплексних навчальних проблем в кожній дисципліні, загальнопредметних ідей, теорій, законів, понять, практичних відомостей, методів та прийомів;

- діяльні: пов'язані з творчим застосуванням форм та методів активного навчання, з вирішенням навчально-професійних завдань, із запровадженням інновацій у освітній процес;

- психологічні: проявляються у налаштуванні здобувачів на рефлексію, творчість, ініціативу, пошук нестандартних розв'язків задач практики навчання;

- управлінські: вимагають дотримання етапів управлінського циклу під час вирішення завдання формування готовності здобувачів до того чи іншого аспекту педагогічної діяльності.

У процесі реалізації дидактичних умов ми керувалися такими правилами: орієнтованість завдань на формування емоційно-ціннісного ставлення та інтересу до використання фізкультурно-оздоровчих технологій; відповідність послідовності включення завдань у процес підготовки здобувачів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій задачам етапів навчання; поступове ускладнення

завдань від типових, які вирішуються за зразком, до завдань, що потребують нестандартного, творчого підходу; поетапне збільшення ступеня самостійності здобувачів під час виконання завдань; адекватність завдань формам дії здобувачів (від матеріальної дії до розумової); поєднання завдань, що передбачають індивідуальні та групові форми вирішення; варіативність завдань та забезпечення можливості їх вибору з урахуванням рівня готовності та індивідуальних особливостей здобувачів.

Залежно від призначення всі завдання, які пропонується здобувачам можна розділити на три типи:

1. Завдання загального характеру, мета яких полягає у формуванні мотивації здобувачів, поглибленні та систематизації їх теоретичних знань.

2. Завдання на формування конкретних умінь, що поділяються на дві підгрупи: організаційно-конструктивні та аналітико-прогностичні.

3. Комплексні завдання, мета яких – узагальнити всі знання та вміння, а їх виконання передбачає застосування всіх теоретичних та практичних умінь фізкультурно-оздоровчої діяльності.

За рівнем складності всі завдання можна розділити на 4 типи: ознайомлюючі завдання – здобувачам пропонуються всі компоненти завдання, і потрібний висновок про їхню сумісність; репродуктивні – здобувачам задана мета діяльності та умови, в яких вона має бути досягнута; необхідно застосувати оптимальні дії для досягнення мети; евристичні – задана мета, але не дано умови її досягнення; здобувачам необхідно, в першу чергу, доповнити відсутні умови та вибрати оптимальні способи діяльності; творчі – здобувачам задана мета, а умови та дії невідомі; їх пошук – основне завдання здобувачів.

Комплекс завдань, що реалізуються відповідно до вищезазначених дидактичних умов, дозволить досягти поставленої мети в оптимальні терміни.

Отже, експерти, не заперечуючи перерахованих вище умов, виділили по чотири в кожній групі, на їхню думку, домінуючі умови, що відіграють визначальну роль у формуванні готовності здобувачів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності (табл. 1).

Таблиця 1 – Умови підготовки майбутніх учителів педагогічних коледжів до формування основ фізичної культури учнів початкової школи

Організаційно-педагогічні умови	Педагогічні умови	Дидактичні умови
Достатнє фінансування та наявність матеріально-технічної бази	Формування у здобувачів мотивації та потреби до фізкультурно-оздоровчої діяльності	Організаційні
Професійно-особистісне вдосконалення здобувачів	Інтегративність професійної освіти	Змістові
Стан здоров'я здобувачів та викладачів	Диалогічний підхід до професійної підготовки здобувачів	Діяльні
Раціоналізація педагогічної діяльності	Здатність майбутніх учителів початкових класів до рефлексивної діяльності	Психологічні

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведене дослідження дозволило виділити та обґрунтувати сукупність розгорнутих у часі умов, що взаємозумовлюють та взаємодоповнюють одна одну, утворюють динамічну систему, засновану на особистісно-діяльному підході, що забезпечують формування у здобувачів методологічних та теоретичних знань, професійних умінь, особистісних якостей та індивідуальних способів професійної підготовки, одним із аспектів якої є формування готовності здобувачів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності.

Обґрунтовано умови підготовки майбутніх учителів педагогічних коледжів до формування основ фізичної культури учнів початкової школи, які характеризують ступінь готовності майбутніх вчителів початкових класів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності. Систему умов, що сприяють формуванню у здобувачів готовності до використання фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності, можна подати в узагальненому вигляді: організаційно-педагогічні, педагогічні та дидактичні умови.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у експериментальній перевірці обраних умов підготовки майбутніх учителів педагогічних коледжів до формування основ фізичної культури учнів початкової школи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Акусок А. М. Теоретичні засади формування змісту загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2009. 24 с.
2. Верховська М. В. Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до використання фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Запоріжжя, 2015. 20 с.
3. Денисенко Н. Науково-дослідницька робота студентів педагогічного коледжу як один зі стратегічних напрямів фахової підготовки майбутнього вчителя фізичної культури. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2009. № 1. С. 29–32.
4. Дубяга С., Довга С. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання педтехнологій. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. №1(14). 2015. С.95–99.
5. Калита Н. Підготовка вчителя початкової школи в контексті сучасних освітніх парадигм. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 14. С. 265–269.
6. Карасевич С. А. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-спортивної діяльності у закладах загальної середньої освіти : монографія. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. 204 с.
7. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій. Теоретико-методичні аспекти : монографія. Умань: РВЦ «Софія», 2008. 332 с.
8. Підготовка майбутніх фахівців початкової та дошкільної освіти: стратегії реформування : колективна монографія / за ред. В. М. Чайки, О. І. Янкович. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2019. 232 с.
9. Фенцик О. М., Атрощенко Т. О., Пинзенник О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до створення освітнього середовища нової української школи. *Освіта і наука*. Вип. 1(28). 2020. С. 160–165.

REFERENCES

1. Akusok, A. M. (2009). *Teoretychni zasady formuvannia zmistu zahalnopedahohichnoi pidhotovky maibutnoho vchytelia* [Theoretical principles of the formation of the content of the general pedagogical training of the future teacher]: Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv.

2. Verkhovska, M. V. (2015). Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do vykorystannia fizkulturno-ozdorovchyykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti [Formation of the readiness of future teachers of physical culture to use physical culture and health technologies in professional activity]: Extended abstract of candidate's thesis. Zaporizhzhia.

3. Denysenko, N. (2009). Naukovo-doslidnytska robota studentiv pedahohichnoho koledzhu yak odyn zi stratehichnykh napriamiv fakhovoi pidhotovky maibutnoho vchytelia fizychnoi kultury [Scientific research work of students of the pedagogical college as one of the strategic areas of professional training of the future teacher of physical culture]. Fizychno vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi. 1. 29–32.

4. Dubiaha, S., Dovha, (2015). Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do vykorystannia pedtekhnolohii. [Pedagogical conditions for training future primary school teachers to use pedagogical technologies]. Naukovi visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. 1(14). 95-99.

5. Kalyta, N. (2015). Pidhotovka vchytelia pochatkovoї shkoly v konteksti suchasnykh osvitynykh paradyhm [Primary school teacher training in the context of modern educational paradigms]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. 14. 265-269.

6. Karasievych, S. A. (2018). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do fizkulturnosportyvnoi diialnosti u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Preparation of future teachers of physical culture for physical culture and sports activities in institutions of general secondary education]. Uman.

7. Komar, O. A. (2008). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do zastosuvannia interaktyvnykh tekhnolohii.

Teoretyko-metodychni aspekty. [Preparation of future primary school teachers for the use of interactive technologies]. Uman.

8. (2019). Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv pochatkovoї ta doshkilnoi osvity: stratehii reformuvannia [Training of future specialists in primary and preschool education: reform strategies]. Ternopil.

9. Fentsyk, O. M., Atroshchenko, T. O., Pynzenyk, O. M. (2020) Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do stvorennia osvithnoho seredovyscha novoї ukrainskoї shkoly [Professional training of future primary school teachers for the creation of the educational environment of the new ukrainian]. Osvita i nauka. 1(28). 160-165.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БЕРЕЗІУК Дмитро Іванович – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх учителів педагогічних коледжів до формування основ фізичної культури учнів початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BEREZIUK Dmytro Ivanovich – PhD student Department of Pedagogy and Educational Management Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Research interests: training of future teachers of pedagogical colleges for the formation of the basics of physical culture of primary school students.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 372.853:371.3:377.36

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-104-108

БОЙКО Любов Михайлівна –

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанного
та туристичного бізнесу й іноземних мов
Херсонського державного
аграрно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8045-3864>
e-mail: boikolmh@gmail.com

**ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
ПРИ НАВЧАННІ ОНЛАЙН**

У статті розглядаються питання підвищення мотивації студентів закладів вищої освіти до вивчення іноземної мови при навчанні онлайн. На основі аналізу теоретичних джерел та матеріалів практичної діяльності встановлено, що проблему формування навчально-пізнавальної мотивації можна розглядати як навчальну та виховну мету. Якщо викладач іноземної мови викликає зацікавленість до теми заняття, він користується мотивацією як засобом навчання та виховання. Підтримання позитивної мотивації студентів до вивчення іноземної мови стає головним завданням викладача.

Велику увагу приділено причинам зниження мотивації до вивчення іноземної мови після вступу здобувача у заклад вищої освіти та дослідженню способів підвищення позитивної мотивації студентів нефілологічних спеціальностей університетів до вивчення англійської мови при навчанні онлайн. Виявлено, що з двох основних типів мотивації – зовнішньої та внутрішньої – на початку вивчення іноземної мови домінує зовнішня, вона націлює студента на досягнення «надзавдання», тоді як внутрішня з'являється пізніше, коли студент сам ставить собі завдання, що мотивують до вивчення мови. Студент тоді є мотивованим, коли йому цікаво, коли він вважає, що здатен зробити щось і результат його роботи буде помітним, тобто мотивація визначається його власними прагненнями, уявленнями та потребами. Якщо у студента є навчально-пізнавальна мотивація, тоді на перший план виходить здатність викладача постійно розвивати у студентів пізнавальні мотиви.

Наводяться приклади підтримання позитивної мотивації за допомогою урізноманітнення навчальних завдань на заняттях онлайн, в тому числі за допомогою застосування інтернет-технологій, що створює позитивну мотивацію вивчення англійської мови. Велику роль у цьому процесі відіграють автентичні матеріали за фахом з мережі Інтернет. Так, студенти спеціальності «Готельно-ресторанна справа» шукають в глобальній мережі меню та рецепти страв на сайтах справжніх ресторанів США та Британії, вивчають та обговорюють їх, створюють презентації та використовують такі матеріали у ділових іграх.

Ключові слова: мотивація, студент, навчання онлайн, автентичний матеріал, мережа Інтернет.

BOIKO Liubov Mykhailivna –

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Hotel, Restaurant and
Tourism Business and Foreign Languages,
Kherson State Agrarian and Economic University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8045-3864>
e-mail: boikolmh@gmail.com

INCREASING STUDENTS' MOTIVATION TO LEARN A FOREIGN LANGUAGE IN ONLINE LEARNING

The article deals with the issue of increasing the students' motivation to learn a foreign language in online learning. Based on the analysis of theoretical sources and materials of practical activity, it is established that the problem of forming educational and cognitive motivation can be considered an educational goal. If a foreign language teacher arouses interest in the lesson's theme, he uses motivation as a means of teaching and upbringing. Maintaining students' positive motivation to learn a foreign language becomes the principal task of the teacher.

Much attention is paid to the reasons for the decline in motivation to learn a foreign language after entering a higher education institution and to the study of ways to increase the motivation of university students of non-philological specialties to learn English in online learning. It has been found that out of the two main types of motivation - extrinsic and intrinsic - at the beginning of learning a foreign language, extrinsic motivation dominates, it aims for the student to achieve a "super task", while intrinsic motivation appears later, when the student sets himself tasks that motivate him to learn the language. A student is motivated when he or she is interested, when the student believes that he can do something and the result of his work will be noticeable, i.e. motivation is determined by his aspirations, ideas and needs. If a student has the educational and cognitive motivation, then the ability of a teacher to constantly develop students' educational motives becomes the main one. The article provides examples of maintaining positive motivation by diversifying learning tasks in online classes. Authentic materials on the Internet related to students' specialties play a principal role in this process.

The paper gives some examples of maintaining positive motivation by diversifying learning tasks in online classes, including Internet technologies, which creates a positive attitude toward learning English. Authentic materials from the Internet play a principal role in this process. For example, students majoring in Hotel and Restaurant Business search for menus and recipes on the websites of operating restaurants in the United States and Britain, study and discuss them, create presentations, and use such materials in the role games.

Keywords: motivation, student, online learning, authentic material, Internet.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У непростий час війни, який переживає наша країна, важливим питанням було і залишається продовження надання освітніх послуг усім здобувачам освіти, в тому числі вищої. Студенти з деокупованих та тимчасово окупованих територій продовжують навчатися дистанційно, за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Викладачі і студенти вже певним чином призвичаїлися до нової реальності навчання онлайн ще під час періоду карантину, пов'язаного з епідемією Covid-19, але воєнний час поставив перед ними нові вимоги, передусім у психологічному плані. Відомо, що мотивація знижується в ситуації небезпеки. Коли людині страшно, або вона перебуває у хронічному стресі, нова інформація переставе сприйматися, у людини виникають проблеми з пам'яттю.

Дослідження факторів, які стимулюють або гальмують вивчення мови студентами, що може допомогти розробити більш ефективні стратегії викладання, будуть заохочувати студентів до вивчення іноземних мов. Також мотивація студентів до вивчення мови тісно пов'язана з їхніми академічними успіхами, оскільки вона впливає на їхнє бажання наполегливо долати труднощі при вивченні іноземної мови. Тому дослідження мотивації може допомогти покращити освітні результати, створюючи навчальне середовище, яке підтримує і зберігає мотивацію студентів до навчання. Саме тому підвищення мотивації студентів до вивчення іноземної мови при навчанні онлайн на сучасному етапі є актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психології та педагогіці немає однієї точки зору на розуміння сутності мотивації, її ролі в поведінці людини та в розумінні співвідношень між мотивацією та мотивом. Мотивацію та мотиви як психічні явища розглядали багато дослідників, зокрема Я. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, В. Сухомлинський, Р. Аткинсон, Р. Гарднер, В. Ламберт, А. Маслоу, Х. Хекхаузен та ін. Саме психічне явище мотивації розуміють то як сукупність чинників, які визначають поведінку (Ж. Годфруа, Р. Мадсен), то як процес спонукання до діяльності й спілкування задля

досягнення певних цілей. Сучасні педагоги і психологи Т. Алексєнко, В. Волошина, В. Климчук, С. Занюк [1] також розглядають проблему мотивації як засіб підвищення знань, інтенсивну реалізацію власних задумів і цілей.

Проблему формування навчально-пізнавальної мотивації можна розглядати як навчальну та виховну мету. Якщо викладач іноземної мови викликає зацікавленість до теми заняття, він користується мотивацією як засобом навчання та виховання. Студентові цікаво слухати викладача і в нього з'являється новий мотив навчання. Викладач розвиває цей мотив, і студентові вже цікаво виконувати більшу складну роботу. Така робота найчастіше є самостійною, коли формується потреба самостійного поповнення знань [6, с. 311]. Таким чином, це може об'єднати у системі викладання іноземної мови три особливості мотивації як мети, засобу і результату.

Таку ж думку можна знайти у книгах популярних психологів, наприклад, у роботі М. Менсона «Витончене мистецтво забивати на все. Нестандартний підхід до проблем»... мотивація з'являється тоді, коли ми відчуваємо достатньо емоційного натхнення. І тоді ланцюгом йдуть етапи: емоційне натхнення – мотивація – потрібна дія. Дії провокують емоційні реакції й натхнення, мотивуючи наші наступні дії [3, с. 123]. Отже, мотивація може бути і причиною, і наслідком дії.

Метою статті є розгляд способів підвищення позитивної мотивації студентів нефілологічних спеціальностей університетів до вивчення англійської мови при навчанні онлайн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до теми наших наукових досліджень щодо мотивації студентів нефілологічних спеціальностей університетів до вивчення іноземної, а саме англійської мови, мотивація у цьому випадку є готовність діяти у напрямку вивчення нового матеріалу усіх розділів навчальної програми вищої школи, повторення матеріалів середньої школи, використання цих матеріалів у практичній діяльності досконалого оволодіння англійською мовою, перш за все відповідно до спеціальності, яку отримує здобувач вищої освіти. При цьому студент має бути завжди

готовим до подолання труднощів при засвоєнні англійської мови бажаного високого рівня.

Випускники середніх навчальних закладів вступають до закладів вищої освіти та розпочинають навчання у старшому підлітковому віці, коли мотивація до навчання закономірно знижується. На це зниження накладається стресовий стан, в якому перебуває зараз усе населення нашої країни. Але, незважаючи на такі, здавалося б, неможливі умови для навчання, викладачі і студенти знаходять у собі сили навчати і вчитися.

Щорічне опитування на першому занятті з іноземної мови, які проводилися авторами, показують, що студентів мотивує на вивчення мови бажання оволодіти нею для успішної комунікації, можливість розуміти аудіо та відеоматеріали з Інтернету, здатність читати іншомовні книги в оригіналі (в тому числі й професійної спрямованості), створювати та обмінюватися публікаціями іноземною мовою у соціальних мережах та ін. Однак, коли вивчення іноземної мови потребує прикладення певних зусиль, на її вивчення вже витрачено більше десяти років у школі, а результату студенти не бачать, вони розчаровуються і відмовляються рухатися далі. Причинами зниження мотивації також можуть бути нудна програма, неправильний підхід до вивчення мови, повторення однакових форм роботи на заняттях, психологічний дискомфорт перед страхом зробити помилку, лінощі. Зупинимось на деяких причинах детальніше.

Так, зниженню рівня мотивації може сприяти стандартне нудне та нединамічне навчання. Кожне заняття розпочинається з перевірки виконання домашніх завдань, далі пояснення нового матеріалу, домашнє завдання і так увесь семестр, аж до останньої сторінки підручника. Таке проведення занять викликає нудьгу, що, зрозуміло, знижує рівень мотивації. виправити це можна нестандартними підходами, наприклад, подивитись невеликий уривок цікавого англійського кінофільму і розказати англійською мовою про що йдеться у фільмі, або завітати до сусідньої кав'ярні, де кожний студент повинен зробити замовлення англійською мовою. Це сприяє поживленню заняття, студенти отримують легку дозу стресу, і як наслідок, мотивація продовжувати вивчення мови залишається високою.

Наступною причиною зниженню рівня мотивації можуть бути не відповідні рівню студента матеріали та завдання, коли на вхідному тестуванні було неправильно визначено рівень володіння мовою студента. Навіть при правильному визначенні рівня студента потрібно звернути увагу на те, щоб матеріали та завдання, які викладач підбирає для певного студента, були не заважкими, але й не надто легкими. Щоб студентам було цікаво, і вони бачили, що можуть впоратися з різними типами завдань, тобто щоб рівень мотивації не знижувався.

Також причиною зниження рівня умотивованості може бути відсутність винагороди та конкретної мети. Коли студент розуміє мету, якої йому треба досягнути, йому легше зберігати внутрішню мотивацію. Наприклад, він знає, що щоденна робота над вивченням слів та словосполучень, граматичними правилами та прослуховування аудіо введе його за певний період часу на новий, більш високий рівень володіння англійською мовою. Хорошою метою є також екзамен. Студент знає, що йому треба скласти його, і він має чітко поставлене завдання – наприклад,

підготуватися за півроку і скласти на відповідний рівень володіння англійською мовою та отримати відповідний сертифікат. Він буде цілеспрямовано рухатися до досягнення поставленої мети: виконувати завдання, вчити граматичні теми, практикувати письмові вміння та навички тощо. Тут також допомагає винагорода, а саме: зробив завдання – отримав винагороду – почувається добре – хоче зробити ще, щоб отримати ще винагороду. Якщо ж студент не отримує винагороди за свою працю та затрачені зусилля, він може втратити мотивацію і просто перестати працювати.

Отже, при вивченні іноземної мови мотивація відіграє найважливішу роль, а її підтримання стає головним завданням викладача. Мотивація – це складова суб'єктивного світу студента, вона визначається його власними уявленнями та потребами. Тому викладач має знати і розуміти мотиви студентів. Він може опосередковано впливати на мотивацію, створюючи передумови та підґрунтя особистої зацікавленості студентів, як на систему взаємопов'язаних і підпорядкованих мотивів діяльності особистості [2, с. 10]. Виділяють зовнішню і внутрішню мотивацію. Зовнішня – це мотивація на досягнення кінцевого результату навчання. Її виявлення добре видно на початку вивчення іноземної мови, вона націлює студента на досягнення «надзавдання». У результатах проведених протягом кількох років анкетувань студентів 1 курсу на першому занятті з іноземної мови частка відповідей типу «хочу знати іноземну, бо це престижно», «хочу бути схожим на приятеля, який знає іноземну бездоганно», «хочу мати престижну посаду, а без знання іноземної мови це неможливо», тобто вияв зовнішньої мотивації, складала від 15 до 20 відсотків.

Внутрішня, або процесуальна мотивація, визріває зсередини. Внутрішня (процесуальна або інтринсивна) мотивація – це прагнення виконати певну діяльність заради самого процесу діяльності, відчуття задоволення та радості від цієї активності, а не для одержання винагороди чи внаслідок зовнішніх вимог [7, с. 56]. Студент мотивований, коли йому цікаво, коли він вважає, що здатен зробити щось і результат його роботи буде помітним, тобто мотивація визначається його власними прагненнями, уявленнями та потребами. Якщо у студента є навчально-пізнавальна мотивація, тоді на перший план виходить здатність викладача постійно розвивати у студентів пізнавальні мотиви. Робити це можна за допомогою новітніх підходів до проведення занять. Весь навчальний процес має бути організований таким чином, щоб студенти відчували радість від задоволення потреб, притаманних дисципліні «іноземна мова». Коли сама діяльність змушує студента вчити мову, якщо йому подобається пізнавати нове, сприймати та розуміти іншомовне мовлення на слух та говорити так, щоб носії мови його розуміли, тоді можна стверджувати, що він має інтерес до дисципліни «іноземна мова». Щоб підтримувати цей інтерес, потрібно, щоб навчальний матеріал був не тільки зрозумілим для студентів, але й цікавим їх. Тут перед викладачем стоїть завдання переконати студентів у значимості завдань навчального процесу. Саме набуття значимості завдань навчального процесу і є для студентів результатом мотивації. «Фактично, будь-яку тему можна зробити особистісно значимою для учнів, залучаючи до уроку навчальний матеріал

пізнавального характеру, використовуючи актуальні події, посилюючи особистісну орієнтацію» [5, с. 218].

Дієвим способом урізноманітнити заняття, а отже, підтримувати позитивну мотивацію студентів на високому рівні – це використання автентичних матеріалів. На допомогу викладачеві тут приходять Інтернет. Можна запропонувати обговорити справжню, а не навчальну листівку, рекламне оголошення в Інтернеті, наприклад, з Великобританії як країни, мова якої вивчається, уривок із британського телешоу, рецепт чи інтерв'ю. Такого типу завдання сприяють більшому розумінню матеріалу, підвищують інтерес до вивчення іноземної мови взагалі, що в свою чергу мотивує до вивчення англійської мови за фахом [4, с. 167]. З досвіду роботи зі студентами спеціальності «Готельно-ресторанний бізнес» чітко видно, як позитивно мотивує такий вид роботи. Так, при вивченні теми «У ресторани»

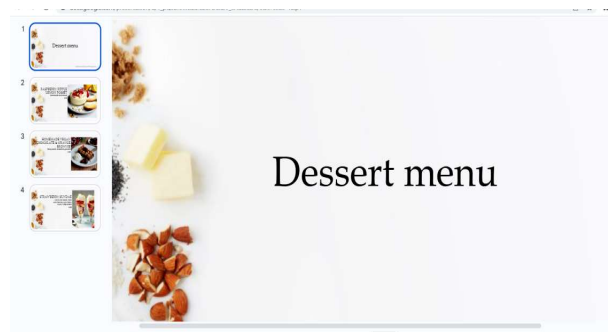
студенти із задоволенням шукають в Інтернеті меню реальних британських ресторанів, розбирають рецепти страв, готують презентації з розділів меню, наприклад, «Desserts» або «Mains». Також при вивченні цієї теми доцільно проводити рольові ігри, де студенти розподіляють між собою ролі офіціантів та відвідувачів. Чудовим допоміжним засобом при навчанні онлайн на платформі Zoom є окремі кімнати (breakout rooms), куди розподіляються студенти по дві-три особи, згідно з їх рівнем володіння мовою або за їхнім бажанням. Там вони готують діалоги – частини рольової гри «У ресторани», які згодом представляють на загальний огляд у сесії.

Такі завдання урізноманітнюють заняття онлайн, студенти відчувають себе відповідальними за частину заняття, яку вони, фактично, проводять, виступаючи з презентацією, потім відповідають на питання одногрупників щодо страв у презентації.

<u>Starters & Sharers</u>		<u>Mains</u>	
PRAWN COCKTAIL (gf) <i>avocado, baby gem</i>	11.00	FISH & CHIPS <i>beer battered codling, mushy peas, tartare sauce, rosemary salted fries</i>	15.00
BURRATA (v)(gf) <i>heirloom tomatoes, toasted pine nuts</i>	10.00	COBB SALAD <i>cherry tomatoes, corn, avocado, poached egg, bacon bits, blue cheese</i>	12.00
GOLDEN & PURPLE BEETROOT HUMMUS (vg) <i>toasted flatbread</i>	7.00	CAESAR SALAD <i>soft egg, crispy bacon, anchovies, croutons</i>	10.00
BUTTERMILK POPCORN CHICKEN <i>habanero mayo</i>	8.00	ADD CHICKEN + 3 ADD PRAWNS +4 ADD HALLOUMI +3	
PRAWN PIL PIL <i>crusty sourdough</i>	12.00	<u>Burgers</u>	
CAULIFLOWER WINGS (vg) <i>sweet & spicy</i>	8.00	THE LOCK CLASSIC BURGER <i>cheese, pickle, lettuce, tomato, red onion, house sauce, brioche bun, fries</i>	14.00
		SOUTHERN FRIED CHICKEN BURGER <i>lettuce, tomato, chilli red onion, fiery mayo, brioche bun, fries</i>	14.00
		ADD BACON + 2 ADD AVOCADO +2 ADD EGG +2	
<u>Get Roasted</u>		<u>Desserts</u>	
<u>Sunday Roasts</u>		RASPBERRY RIPPLE LEMON POSSET <i>homemade shortbread</i>	6.00
ROAST SIRLOIN OF GRASS-FED BRITISH BEEF <i>yorkshire pudding, seasonal vegetables, thyme roast potatoes, red wine jus</i>	18.00	HOMEMADE VEGAN CHOCOLATE & ORANGE BROWNIE <i>honeycomb, chocolate ganache</i>	6.00
HALF A ROASTED FREE RANGE BRITISH CHICKEN <i>yorkshire pudding, seasonal vegetables, thyme roast potatoes, chicken gravy</i>	17.00	STRAWBERRY SUNDAE <i>vanilla ice cream, fresh strawberries, strawberry sauce, fudge pieces</i>	8.00
VEGAN WELLINGTON <i>Filo pastry filled with mushroom and black beans (vg)</i> <i>seasonal vegetables, thyme roast potatoes & vegan gravy</i>	16.00		
<u>Roast Sides</u>		<u>Hot Drinks</u>	
CAULIFLOWER CHEESE <i>seasonal vegetables, thyme roast potatoes, chicken gravy</i>	5.00	ESPRESSO SINGLE / DOUBLE <i>seasonal vegetables, thyme roast potatoes, chicken gravy</i>	2.00/2.50
PORK & HERB STUFFING <i>seasonal vegetables, thyme roast potatoes, chicken gravy</i>	5.00	AMERICANO <i>seasonal vegetables, thyme roast potatoes, chicken gravy</i>	2.50
ROAST POTATOES & VEGETABLES <i>seasonal vegetables, thyme roast potatoes, chicken gravy</i>	4.00	CAPPUCCINO/ LATTE <i>seasonal vegetables, thyme roast potatoes, chicken gravy</i>	2.50
		POT OF TEA <i>seasonal vegetables, thyme roast potatoes, chicken gravy</i>	2.90

Приклад меню ресторану The Laird’s Table Restaurant (UK) [8].

Згідно з цим меню студенти підготували і обговорили презентації, як от:

Презентація «Десерти» здобувачки 1 курсу спеціальності «Готельно-ресторанна справа»

Усе це створює позитивну мотивацію щодо вивчення англійської мови, а проведення заняття у онлайн-форматі надає широкі можливості для застосування інтернет-технологій, які на звичайному занятті було б використати дещо проблематично (через відсутність відповідних технічних приладів (проектора, ноутбука), їх високу вартість тощо).

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, мотивація відіграє основну роль у діяльності людини взагалі та при вивченні іноземної мови зокрема. Її роль неможливо переоцінити у дистанційному навчанні, коли всі заняття проводяться онлайн. У роботі було визначено причини зниження позитивної мотивації до вивчення іноземної мови студентами нефілологічних спеціальностей закладів вищої освіти, проаналізовано способи підвищення мотивації шляхом використання сучасних технічних засобів та використання автентичних матеріалів з глобальної мережі Інтернет. У перспективі видається цікавим проаналізувати ставлення студентів до онлайн вивчення іноземної мови з точки зору аналізу продуктивності певних вправ та завдань, які мотивують до навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Занюк С. С. Психологія мотивації: Навч. посібник. К. : Либідь, 2002. 304 с.
2. Клочко, В. І., Коломієць, А. А. Формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів технічних спеціальностей : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2012. 188 с.
3. Менсон М. Витончене мистецтво забивати на все. Нестандартний підхід до проблем / пер. з англ. А. Ящук. К. : Наш формат, 2023. 160 с.
4. Семакова Т. О., Бойко Л. М., Васеньова Ю. О. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів в сучасних умовах: психологічний аспект. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. Випуск 185. С. 165-170.

5. Токарева Т. С. Комунікативна мотивація як важливий фактор в оволодінні німецькою мовою учнями старших класів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. Випуск 206. С. 215-220.

6. Черчата Л. Методичні аспекти організації самостійної роботи студентів немовних факультетів з іноземної мови. *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. Вип.14. С. 311-317.

7. Deci E., Ryan R. Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*. 2000. № 25. P. 54–67.

8. The Laird's Table Restaurant. URL: <https://craufurmland.co.uk/lt>

REFERENCES

1. Zaniuk, S. S. (2002). *Psycholohiia motyvatsii* [Psychology of motivation]. Kyiv.
2. Klochko, V. I., Kolomiets, A. A. (2012). *Formuvannia motyvatsii navchalno-piznavalnoi diialnosti studentiv tekhnichnykh spetsialnosti: monohrafiia* [Formation of motivation of educational and cognitive activity of students of technical specialties]/ Vinnytsia.
3. Manson, M. (2023). *Vytonchene mystetstvo zabyvaty na vse. Nestandartnyi pidkhid do problem* [The Subtle Art of Not Giving a Fuck. A Counterintuitive Approach to Living a Good Life]. Kyiv.
4. Semakova, T. O., Boiko, L.M., Vaseniova, Yu. O. (2020). *Aktivizatsiia navchalno-piznavalnoi diialnosti studentiv v suchasnykh umovakh: psykholohichnyi aspekt* [Activation of students' educational and cognitive activity in modern conditions: psychological aspect]. *Kropyvnytskyi*. № 185. P. 165-170.
5. Tokareva, T. S. (2022). *Komunikatyvna motyvatsiia yak vazhlyvyi faktor v ovolodinni nimetskoiu movoio uchniamy starshykh klasiv* [Communicative Motivation as an Important Factor in the Learning of German by High School Students]. *Naukovi zapysky. Kropyvnytskyi*. № 206. P. 215-220.
6. Cherchata L. (2014). *Metodychni aspekty orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv nemovnykh fakultetiv z inozemnoi movy* [Methodological aspects of organizing independent work of students of non-linguistic faculties in a foreign language]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*. № 14. P. 311-317.
7. Deci E., Ryan R. (2000). *Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions*. *Contemporary Educational Psychology*. № 25. P. 54–67.
8. The Laird's Table Restaurant. URL: <https://craufurmland.co.uk/lt>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БОЙКО Любов Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу й іноземних мов Херсонського державного аграрно-економічного університету.

Наукові інтереси: актуальні проблеми методики викладання англійської мови у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BOIKO Liubov Mykhailivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Hotel, Restaurant and Tourism Business and Foreign Languages, Kherson State Agrarian and Economic University.

Scientific interests: actual problems of teaching English in higher education institutions.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 373.3.091.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-109-113

БОРОВЕЦЬ Олена Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки початкової,

інклюзивної та вищої освіти

Рівненського державного гуманітарного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0722-3317>

e-mail: olena.borovets@rshu.edu.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті аналізується проблема організації освітнього простору Нової української школи. Авторка акцентує увагу на можливостях впливу освітнього простору початкової школи на якість та результативність процесу навчання молодших школярів.

Освітній простір у статті розглядається як певна частка соціуму, де створено умови для розвитку особистості та можливість формування особистісного простору суб'єкта освітнього процесу, а освітнє середовище розглядається як сукупність природних, фізичних та соціальних об'єктів і суб'єктів, які впливають на формування учня, на його творчий, професійний та особистісний розвиток, забезпечують умови комфортної життєдіяльності здобувача освіти. Основними вимогами до освітнього середовища сучасної початкової школи визначено безпечність, психологічну комфортність, безбар'єрність, естетичність, функціональність.

Авторкою обґрунтовується думка, що в умовах реалізації Концепції Нової української школи освітній простір зазнає низки трансформацій, що зумовлено впровадженням компетентнісного підходу до організації процесу навчання молодших школярів, вимогами формування навичок XXI століття в здобувачів освіти; переакцентуванням на інноваційні технології та форми роботи зі школярами, процесами інформатизації системи освіти, реалізацією діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів. Оновлення просторово-предметного оснащення потребує продуманого облаштування класної кімнати. Провідну роль в організації освітнього простору Нової української школи виконує вчитель, за можливості долучаючи до цього процесу здобувачів початкової освіти.

У статті проаналізовано призначення та особливості організації навчальних осередків і навчальних центрів (центру читання і письма, природознавства, мистецького центру) класної кімнати, обґрунтовано оптимальні способи їх функціонування в процесі навчання молодших школярів.

Доведено, що освітній простір Нової української школи значною мірою впливає на результативність процесу навчання та реалізацію дидактичних завдань початкової освіти.

Ключові слова: освітній простір, освітнє середовище, початкова школа, навчальні осередки і навчальні центри, класна кімната, дидактичні завдання.

BOROVETS Olena Vitaliyivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of

Primary Education Pedagogy,

Rivne State University for the Humanities,

Rivne, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0722-3317>

e-mail: olena.borovets@rshu.edu.ua

ORGANISATION OF EDUCATIONAL SPACE OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL: DIDACTIC ASPECT

The article analyses the issue of the organisation of the educational space of the New Ukrainian School. The author focuses on the possibilities of the impact of the educational space of primary school on the quality and effectiveness of the learning process of primary school students.

The educational space is considered a certain part of society, which creates the conditions for personal development and the opportunity to form the personal space of the subject of the educational process, and the educational environment – as a set of natural, physical, and social objects and subjects that influence the formation of the student, to his/her creative, professional and personal development, ensure the conditions for comfortable activity of an education applicant. The main requirements for the educational environment of a modern primary school are defined as safety, psychological comfort, barrier-free access, aesthetics, and functionality.

The author argues that in the context of the implementation of the Concept of the New Ukrainian School, the educational space is undergoing a number of transformations due to the introduction of a competence-based approach to the organization of the primary school education process, the requirements for the development of XXI century skills in students; re-emphasis on innovative technologies and forms of work with students, the processes of informatisation of the education system, and the implementation of activity-based and personality-oriented approaches. The educational space is undergoing a series of transformations, and updating of spatial and material equipment requires a thoughtful arrangement of the classroom. The leading role in organizing the educational space of the New Ukrainian School is performed by a teacher, involving primary school students in this process whenever possible.

The paper analyses the purpose and features of the organization of learning units and learning centres (reading and writing centres, natural sciences, and art centres) in the classroom, substantiating the optimal ways of their functioning in the process of teaching primary school students.

The current study proves that the educational space of the New Ukrainian School significantly affects the effectiveness of the learning process and the implementation of didactic tasks of primary education.

Key words: educational space, educational environment, primary school, learning units, learning centres, classroom, didactic tasks.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Системні і динамічні реформи, які

впроваджуються нині в сучасній початковій школі, пов'язані з орієнтацією на запити та досвід учнів, з

підвищенням рівня активності здобувачів в освітньому процесі, що, своєю чергою, передбачає організацію такого освітнього простору, в якому б задовольнялися потреби особистісного розвитку школярів, створювалися комфортні умови для навчання, забезпечувалося оволодіння ключовими компетентностями та досягнення загальної мети освіти. Учні початкових класів значну частину часу перебувають в стінах закладу освіти, тому вплив освітнього простору школи на соціокультурний розвиток, на процеси навчання, виховання і соціалізації школяра, на формування його особистості є незаперечним. Цим зумовлено підвищення інтересу до проблеми освітнього простору, освітнього середовища сучасного закладу освіти, зокрема актуалізувалося вивчення параметрів освітнього простору, його впливу на різні аспекти освітнього процесу, обґрунтування особливостей організації, оснащення освітнього простору класної кімнати в закладі загальної середньої освіти, зокрема в Новій українській школі (НУШ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях (Т. Водолазська, Н. Гонтаровська, Н. Кічук, Д. Корольов, К. Крутій, В. Мелешко, О. Нечаєва, О. Писарчук, С. Подмазін, К. Приходченко, І. Романова, О. Савченко, Р. Семенова, Я. Фруктова, А. Цимбалару та інші) проблема освітнього простору розглядається з точки зору аналізу його психолого-педагогічного змісту, вивчаються його рівні, структура, типи, аналізуються різні підходи до діагностики та експертизи освітнього простору. Вивчення означеного питання нині є актуальним і необхідним, оскільки реалізація Концепції НУШ ставить такі завдання, які потребують врахування впливу зовнішніх і внутрішніх чинників (важливим серед яких є освітній простір закладу освіти) на досягнення результатів процесу навчання, ефективного формування ключових та предметних компетентностей здобувачів початкової освіти.

Метою статті є аналіз особливостей організації освітнього простору НУШ, які сприяють підвищенню якості процесу навчання молодших школярів і забезпечують реалізацію дидактичних завдань початкової освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція НУШ передбачає організацію в закладі освіти нового освітнього простору, інноваційного середовища – середовища, що належить дітям, яке є безпечним, безбар'єрним, розвивальним, персоніфікованим. Відповідно до наказу МОН № 283 від 23.03.2018 року «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи» особливістю сучасного закладу є «організація такого освітнього середовища, що сприятиме вільному розвитку творчої особистості дитини» [4].

Сучасні дослідники характеризують освітній простір як педагогічну реальність, де відбувається взаємодія, осмислення і пізнання особистістю оточуючих її елементів – носіїв культури (освітнього середовища), що забезпечує суб'єктивацію і прогресивний розвиток об'єктів [9]. Аналіз понять «простір» і «середовище» дає змогу стверджувати, що вони близькі за значенням, але не синонімічні. Освітнє середовище трактують як систему впливів й умов формування та розвитку особистості дитини, що реалізуються через соціальне і просторово-предметне оточення. Так, Н. Гонтаровська зазначає, що освітнє

середовище – це сукупність природних, фізичних та соціальних об'єктів й суб'єктів, які впливають на формування учня, на його творчий, професійний та особистісний розвиток, сприяють становленню міжсуб'єктних взаємодій і особистісно орієнтованих педагогічних комунікацій в освітньому процесі, забезпечують умови комфортної життєдіяльності учня в закладі освіти та поза його межами [2, с. 18].

Ключовими якостями сучасного освітнього простору, які забезпечують реалізацію сучасних підходів до освітнього процесу, вважають: цілісність, єдність та впорядкованість предметно-просторового середовища і візуального сприйняття; багатофункціональність, гнучкість, мобільність; вікову відповідність; наявність особистого простору; свободу, креативність; практичність та ергономічність, збалансованість тощо [3, с. 17].

Концепція НУШ визначає низку вимог до створення освітнього середовища, зокрема: освітнє середовище повинно бути сучасним та ефективним, безпечним і естетичним, функціональним та розвивальним; забезпечувати реалізацію основних завдань початкової освіти – всебічний розвиток дитячої особистості відповідно до потреб її віку та психофізіологічних особливостей, розвиток компетентностей та соціальних і життєвих навичок, що нададуть змогу дитині далі жити в соціумі і вчитися в основній школі. Серед важливих характеристик освітнього середовища НУШ дослідники визначають безпечність, психологічну комфортність, безбар'єрність. На нашу думку, не менш важливою характеристикою освітнього середовища НУШ є його функціональність щодо реалізації дидактичних завдань, які постають перед сучасною початковою школою і представлені у Державному стандарті початкової освіти у формі вимог до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що освітній простір початкової школи виконує дидактичну функцію, адже в процесі взаємодії з ним учень оволодіває ключовими та предметними компетентностями, набуває вмій і навичок, здобуває досвід спілкування та діяльності. Підтверджується ця думка результатами дослідження впливу фізичного середовища на філософію закладу, проведеного групою дослідників із компанії Cannon Design, VS Furniture, Bruce Mau Design, які дійшли висновку, що освітнє середовище значним чином визначає результативність процесу навчання, і за умов грамотної організації та облаштування виступає «третім вчителем» поруч із іншими відповідальними за викладання та учіння, педагогом і здобувачем освіти [1].

Освітній простір НУШ зазнає низки трансформацій, що зумовлено впровадженням компетентнісного підходу до організації процесу навчання молодших школярів, вимогами формування навичок XXI століття в здобувачів освіти; переакцентуванням на інноваційні технології та форми роботи зі школярами, процесами інформатизації системи освіти, реалізацією діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів. Реалізація Державного стандарту початкової освіти вимагає оновлення просторово-предметного оснащення класних кімнат, застосування сучасних засобів навчання. Освітнє середовище, організоване із цілеспрямованим врахуванням дидактичного аспекту,

допоможе реалізувати принципи навчання, серед яких принципи наочності, науковості, зв'язку теорії з практикою, систематичності та послідовності, міцності знань, емоційності навчання, активності та інші; сприятиме розвитку індивідуальних особливостей школярів, формуванню ключових компетентностей.

В освітньому середовищі класу НУШ нині організовується переважна більшість видів навчальної діяльності молодших школярів. Саме тут дитина реалізує свої потреби в спілкуванні з ровесниками і дорослими, проявляє здібності, формується як особистість. У правильно створеному освітньому середовищі повинен бути баланс між навчальними видами діяльності, запропонованими вчителем та ініційованими дітьми. Діяльність та творчість школярів представляється у класній кімнаті НУШ учнівськими роботами (малюнками, аплікаціями, проєктами та ін.), фотографіями, інформацією про інтереси та захоплення дітей, про спільні подорожі, екскерсії тощо. Саме про таке середовище можна стверджувати, що воно належить школярам, «забезпечує можливості дітям робити власний вибір, можливості для розвитку нових та удосконалення наявних практичних навичок, отримання нових знань, розвитку свого позитивного ставлення до інших» [5, с. 52].

Організація освітнього простору забезпечується як на рівні держави, закладу освіти, так і на рівні педагогічних працівників. Учитель у нових соціокультурних умовах сучасного закладу освіти є не просто носієм і передавачем знань, а повинен володіти критичним мисленням, бути креативним, здатним засвоювати і застосовувати педагогічні інновації та генерувати нові ідеї стосовно підвищення ефективності функціонування освітнього середовища закладу освіти [9]. Відтак, педагогові належить провідна роль у проєктуванні, створенні, оснащенні освітнього середовища. Рівень його професійної компетентності, вміння організувати освітній простір значною мірою впливають на ефективність освітнього середовища як чинника розвитку особистості здобувача початкової освіти.

Сучасні дослідники, вивчаючи питання проєктування, моделювання, створення освітнього середовища початкової школи, зазначають, що цей процес повинен базуватися на таких принципах (за Я. Фруктовою):

- науковість (відповідність змісту навчання сучасному стану розвитку науки, відкриття учнями таємниць наукових досліджень);
- інтегративність (встановлення чітких внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків);
- диференціація навчання (передбачення можливості здобуття учнями різнорівневих знань, вмінь і навичок, вибору профілю навчання, напрямів додаткової освіти, форм реалізації особистісного потенціалу);
- індивідуалізація навчання (врахування освітніх потреб учнів, їх здібностей, пізнавальних і професійних інтересів, темпів розвитку, темпераменту тощо);
- практична цінність змісту освіти (забезпечення опанування учнями знаннями, вміннями та навичками, необхідними для розв'язання як побутових проблем, так і свідомого вибору та здійснення майбутньої професійної діяльності);
- цілісність (взаємоузгодженість етапів і форм навчання, взаємодоповнюваність урочної, позаурочної

та позакласної навчальної діяльності учнів) [8, с. 72-73].

В освітньому просторі класної кімнати початкової школи рекомендовано створити такі навчальні осередки: осередок навчально-пізнавальної діяльності (робочі місця здобувачів освіти: парти (столи), стільці); осередок учителя (робочий стіл педагога, стілець, комп'ютер/ноутбук, місця для зберігання дидактичного матеріалу тощо); змінні тематичні осередки, в яких розміщуються дошки/стенди, карти тощо; осередок для гри, оснащений настільними іграми, інвентарем для рухливих ігор; осередок художньо-творчої діяльності з полицями для зберігання приладдя та стендом для змінної виставки дитячих робіт; куточок живої природи для проведення дослідів (спостереження та догляд за рослинами, акваріум тощо); осередок відпочинку (килимки, крісла-пуфи, подушки, лави з м'яким покриттям); дитяча класна бібліотечка.

Організуюючи навчальні осередки, педагог повинен продумати способи ефективного їх функціонування з метою реалізації дидактичних завдань. Освітній простір організовується таким чином, щоб учитель міг спостерігати за діяльністю дітей в усіх осередках, учні мали можливість безпечно переміщуватися і мати місце для зберігання особистих речей.

Під час процесу навчання в НУШ часто застосовуються інноваційні технології (інтерактивна, проєктна), урізноманітнюються форми організації навчальної діяльності учнів на уроці (частіше організовується парна та групова робота в поєднанні з індивідуальною і фронтальною), а це зумовлює потребу варіювати способи організації освітнього простору в класній кімнаті. Крім класичних варіантів розміщення робочих місць школярів, завдяки мобільності сучасних меблів використовуються різні трансформації для групової роботи, для проведення дискусій, обговорень. З цією метою осередок навчально-пізнавальної діяльності учнів можна організувати як індивідуальні робочі місця, об'єднувати в пари і групи, розміщувати по периметру класної кімнати тощо. Перш, ніж застосовувати різні варіації розміщення робочих місць у класі, варто звернути увагу на зручність розташування меблів. Цікавою є пропозиція зарубіжних учених дослідити рух дітей у класі. Це може зробити вчитель або залучається експерт, який під час уроку малює різними кольорами потоки пересування дітей і вчителя в класній кімнаті. Отриманий малюнок допомагає визначити найбільш задіяні частини класної кімнати, що дозволяє правильно розмістити інвентар, підтримати безпечний організований рух у класі.

Осередок учителя оснащується не лише як робоче місце педагога, а як своєрідний «пункт управління» з необхідними для організації якісного процесу навчання ТЗН: комп'ютер, ноутбук, мультимедійний проєктор тощо, оскільки організація освітнього простору навчального кабінету потребує широкого використання нових ІТ-технологій, нових мультимедійних засобів навчання, оновлення навчального обладнання.

У межах організованих навчальних осередків з метою ефективного виконання дидактичних завдань створюються навчальні центри, які забезпечують індивідуалізацію освітнього процесу, відображають навчальні потреби й інтереси дітей. У навчальних центрах організовується дослідницька діяльність

школярів, формуються навички самостійності, роботи в команді. Важливими навчальними центрами у початковій школі є центр читання і письма, центр природознавства, мистецький центр [5, с. 60], де організовуються різноманітні види навчальної діяльності молодших школярів.

В освітньому просторі класної кімнати НУШ навчальні центри не обов'язково повинні бути розмежовані фізично. Важливою є доступність функціонування центрів для школярів, можливість використання учнями засобів, що сприятимуть удосконаленню навичок читання, письма, математичних обчислень, розвиток логічного мислення, творчої уяви тощо. Діяльність здобувачів початкової освіти у навчальних центрах сприяє формуванню таких ключових компетентностей, як вільне володіння державною мовою, володіння іноземними мовами, уміння вчитися впродовж життя, інноваційність, підприємливість, компетентності в галузі природничих наук, технологій тощо.

Обладнання та оснащення простору навчальних центрів визначається характером діяльності учнів, яка там буде організовуватися. В умовах НУШ пріоритетними у процесі формування ключових компетентностей молодших школярів є навчально-дослідницька, проєктна, творча діяльність, що передбачає наявність у центрах відповідного забезпечення, наявності різних навчальних матеріалів [6, с. 47].

Міністерством освіти і науки України розроблено перелік засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для кабінетів початкової школи [7], використання яких в освітньому процесі сприятиме реалізації завдань початкової освіти.

Центр читання і письма повинен бути забезпеченим достатньою кількістю цікавої дітям художньої, науково-популярної, енциклопедичної літератури відповідно до віку школярів (класна бібліотечка); письмовим приладдям для літературної творчості здобувачів освіти (аркуші, ручки, кольорові олівці, маркери, фломастери тощо). Також у цьому центрі рекомендують розмістити карти, глобус, комп'ютер і навушники – для забезпечення можливості слухати і дивитися історії усім разом або окремим дітям [5, с. 61].

У центрі природознавства розміщують куточок живої природи (кімнатні рослини, акваріум, клітки тварин), обладнання і матеріали для проведення досліджень (пророщування зерна, спостереження за сокорухом у рослинах). У цьому центрі розміщують засоби навчання, які використовуються для вивчення певних розділів про довкілля (набори корисних копалин, гербарії, додаткова література, зображення тварин, явищ природи тощо). Для проведення певних дослідів необхідно використовувати відповідне обладнання та прилади (магніти, лупа, терези, мікроскоп).

У мистецькому центрі кожен учень має можливість реалізувати потребу у творчому самовиявленні, розвивати креативність, творчі здібності і задатки, проявляти ініціативність і самостійність. У цьому центрі необхідно доступно для дітей розмістити приладдя для малювання, виготовлення аплікацій, оригамі тощо: фарби, пензлики, клей, ножиці, кольоровий папір та картон, пластилін, кольорові нитки та інше. Потрібно організувати змінні виставки дитячих робіт, заохочувати школярів до творчості, формуючи таким

чином креативну особистість, здатну проявляти та розвивати власні художні смаки, пропонувати різні способи вирішення проблем.

Формуючи ключові і предметні компетентності здобувачів початкової освіти, педагог повинен пам'ятати про вікові особливості мислення молодшого школяра. У цьому віці в дітей переважає предметно-дієве мислення, якому характерне вирішення завдання шляхом реального маніпулювання предметами, випробування властивостей об'єктів. Згодом у дитини розвивається наочно-образне мислення, коли вона, вирішуючи завдання, аналізує, порівнює, узагальнює різні образи. Допомогає розвивати різні типи мислення молодших школярів конструктор «LEGO» [7]. «Шість цеглинок LEGO» є практичним та дієвим засобом, який дає змогу вирішувати широкий спектр дидактичних завдань. Дитина, працюючи з конструктором, створює нові образи, спираючись на наявні уявлення про об'єкт, формує певну конструкцію, виконуючи вказівки вчителя або проявляючи власну творчість. Така діяльність учнів передбачає вміння зосереджувати увагу на об'єкті діяльності, мислити, планувати роботу, організувати її послідовно і відповідально. Щоб отримати очікуваний результат, дитина повинна бути посидючою, уважною, наполегливою, а розвиток таких якостей сприятиме досягненню високих результатів процесу навчання.

Аналіз організації освітнього простору сучасної початкової школи загалом та облаштування навчальних осередків і центрів зокрема свідчить, що за умови часто недостатньо великої площі приміщень у класній кімнаті потрібно розмістити значну кількість матеріалів, засобів навчання, робіт учнів, інформації. Таке завдання вимагає від педагога ретельно спланувати і облаштувати освітній простір. Важливі моменти, на які варто звернути увагу педагогам: продумувати місця зберігання літератури, матеріалів та обладнання, зважаючи на те, як часто використовується той чи інший засіб; ті матеріали, якими користуються учні, потрібно розміщувати у доступних місцях, щоб вони могли взяти їх у потрібний час без допомоги дорослого; варто створити вільний простір, де діти можуть безперешкодно пересуватися; спонукати школярів до підтримування порядку на робочих місцях, на полицях із індивідуальними папками, коробками, у класній бібліотечці; систематично оновлювати спільно з учнями матеріали в змінних осередках відповідно до тематичних днів, тижнів, важливих подій у житті класу; не перенасичувати простір класу речами, кольорами тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, проєктуючи, створюючи, облаштовуючи освітній простір початкової школи, необхідно враховувати, як той чи інший компонент впливатиме на процес навчання. Грамотно організований освітній простір класної кімнати сприяє формуванню пізнавальної мотивації молодших школярів, створює позитивний психологічний мікроклімат, активізує дослідницьку діяльність, допомагає організувати командну роботу, розвивати творчість та ініціативність дітей, реалізувати дидактичні завдання початкової освіти. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в дослідженні проблеми активного залучення здобувачів освіти до організації освітнього простору початкової школи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Водолазська Т. Освітнє середовище як «третій учитель». Імідж сучасного педагога. 2018. № 4. С. 10–12. URL: isp.poiippo.pl.ua/article/download/135715/136753 (дата звернення 10.02.2023)
2. Гонтаровська Н. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра : автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.07 / Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2012. 40 с.
3. Косенко Д. Новий освітній простір. Мотивуючий простір: інформаційний посібник/ заг. ред. А. Седоченко. 2019. 255 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiy-prostir.pdf (дата звернення 12.02.2023)
4. Наказ МОН від 23.03.2018 № 283 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nop/3/metodichni-rekomendatsii.pdf> (дата звернення 15.02.2023)
5. Нова українська школа: поради для вчителя / Під заг. ред. Н. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
6. Онищук Л. Нова українська школа: реалії та перспективи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 1. С. 47–53.
7. Примірний перелік засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для кабінетів початкової школи (затверджено наказом МОН від 13.02.2018 № 137). URL: <https://mon.gov.ua/Aia/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-pereliku-zasobiv-navchannya-ta-obladnannya-navchalnogo-i-zagalnogo-priznachennya-dlya-navchalnih-kabinetiv-pochatkovoyi-shkoli> (дата звернення 15.02.2023)
8. Фруктова Я. До питання проектування сучасного освітнього середовища. Освітнє середовище як методична проблема: збірник наук. праць. Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. С. 72–73.
9. Цимбалару А. Педагогічне проектування освітнього простору в школі I ступеня: теорія і практика: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2013. 691 с.

REFERENCES

1. Vodolazska, T. (2018). Osvitnie seredovyshe yak «tretii uchitel». Imidzh suchasnoho pedahoha [Educational Environment as the «Third Teacher»]. № 4. S. 10–12. URL: isp.poiippo.pl.ua/article/download/135715/136753 (data zvernennia 10.02.2023) [in Ukrainian].
2. Hontarovska, N. (2012). Teoretychni i metodychni zasady stvorennia osvithnoho seredovysheha yak faktoru rozvytku osobystosti shkoliara [Theoretical and methodological principles of creating an educational environment as a factor in the development of a student's personality]: avtoref. dys... d-ra ped. nauk: 13.00.07 / Instytut problem vykhovannia NAPN Ukrainy. Kyiv., 40 s. [in Ukrainian].
3. Kosenko, D. (2019). Novyi osvithniy prostir. Motyvuyuchy prostir [New educational space. Motivating space]:

informatsiinyi posibnyk/ zah. red. A. Sedochenko. 255 s. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiy-prostir.pdf (data zvernennia 12.02.2023) [in Ukrainian].

4. Nakaz MON vid 23.03.2018 № 283 «Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo orhanizatsii osvithnoho prostoru Novoi ukrainskoi shkoly» [On the approval of Methodological recommendations regarding the organization of the educational space of the New Ukrainian School]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nop/3/metodichni-rekomendatsii.pdf> (data zvernennia 15.02.2023) [in Ukrainian].

5. Bibik, N. (2017). Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian school: a teacher's guide]. Kyiv: TOV «Vydavnychiy dim «Pleiady». 206 s. [in Ukrainian].

6. Onyshchuk, L. (2018). Nova ukrainska shkola: realnist i perspektyvy [New ukrainian school: realities and prospects]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. № 8. S. 47–53. [in Ukrainian].

7. Prymirnyi perelik zasobiv navchannia ta obladnannia navchalnogo i zagalnogo pryznachennia dlia kabinetiv pochatkovoi shkoly [An exemplary list of teaching aids and educational and general purpose equipment for elementary school classrooms] (zatverdzheno nakazom MON vid 13.02.2018 № 137). URL: <https://mon.gov.ua/Aia/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-pereliku-zasobiv-navchannya-ta-obladnannya-navchalnogo-i-zagalnogo-priznachennya-dlya-navchalnih-kabinetiv-pochatkovoyi-shkoli> (data zvernennia 15.02.2023) [in Ukrainian].

8. Fruktova, Ya. (2006). Do pytannia proektuvannia suchasnoho osvithnoho seredovysheha [To the issue of designing a modern educational environment]. *Osvitnie seredovyshe yak metodychna problema: zbirnyk nauk. prats. Kherson: Vyd-vo KhDU*. S. 72–73. [in Ukrainian].

9. Tsymbalaru, A. (2013). Pedahohichne proektuvannia osvithnoho prostoru v shkoli I stupenia: teoriia i praktyka [Pedagogical design of the educational space in the 1st grade school: theory and practice]: monohrafiia. Kyiv: Pedahohichna dumka. 691 s. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БОРОВЕЦЬ Олена Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: дидактика початкової освіти, професійна підготовка майбутнього педагога.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BOROVETS Olena Vitaliyivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Primary Education Pedagogy, Rivne State University for the Humanities.

Research interests: didactics of primary education; professional training of future educators.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2022 р.

УДК 37.018.1(477-65-21)"18/19"

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-113-118

ВАСЮТИНСЬКА Єлена Артурівна –

викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3967-0269>

e-mail: lenar@i.ua

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ РІЗНИХ ТИПІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКІНІ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті розглянуто історію становлення та розвитку різних типів навчальних закладів для національних меншин на Єлисаветградщині у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. Актуальність проблеми пов'язана з тим, що в межах досліджуваного

історичного періоду як Єлисаветградський регіональний соціум в цілому, так і окремі його етнічні спільноти ставили адекватні власним ментальним, національним особливостям вимоги щодо навчання, виховання дітей, молоді та дорослого населення. З'ясовано, що процес становлення та розвитку освіти для національних меншин в регіоні в означений період супроводжувався значними труднощами, як організаційними, так і матеріально-технічними, однак втілення її в життя дало неабиякі результати завдяки створення різних типів народних шкіл для етнічних груп переважно за приватної ініціативи. Таке формування та функціонування різних форм недержавної освіти було своєрідним засобом не тільки збереження власної традиції, а й національної самоідентифікації. Узагальнення цього досвіду та його теоретичний аналіз, у свою чергу, забезпечують відповідність умовам інтегрованого здійснення освітньо-базових функцій, які впливали з обставин і потреб життя конкретного етнічного соціуму та із запитів соціокультурного життя Єлисаветградщини. Встановлено, що в окреслений період на Єлисаветградщині функціонувала розгалужена система шкіл для національних меншин. Виявлено, що єврейське населення Єлисаветградщини було одним із найактивніших в освітній сфері, активність якого виявлялася у створенні різних типів навчальних закладів, навчальні програми яких були досить широкими та давали всебічну ґрунтовну підготовку. Для всебічного обговорення питань навчально-виховного процесу в окремих закладах функціонувала педагогічна рада. Прогресивним був той факт, що до складу педагогічної ради, крім учителів, входили два представники опікунської ради, які мали право вносити пропозиції для обговорення питань на засіданні педагогічної ради. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті ролі громадських діячів та педагогів Єлисаветградщини в розвитку освіти національних меншин.

Ключові слова: Єлисаветградщина, національні меншини, навчальні заклади, приватні єврейські навчальні заклади.

VASIUTYNSKA Yelena Arturivna –

a teacher of the Foreign Languages Department of "Specialists'
Training For Pre-Trial Investigation Units"

Faculty of the Donetsk State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3967-0269>

e-mail: lenar@i.ua

THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF DIFFERENT EDUCATIONAL INSTITUTIONS' TYPES FOR NATIONAL MINORITIES IN THE YELISAVETGRAD REGION IN THE SECOND HALF OF THE 19TH – AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The article examines the history of the establishment and development of various educational institutions' types for national minorities in the Yelisavetgrad region in the second half of the 19th and early 20th centuries. The problem is related to the fact that within the studied historical period, both Yelisavetgrad regional society in general and its individual ethnic communities set requirements for education, children's upbringing, youth and adults adequate to their own mental and national characteristics. It was found that the process of education formation and development for national minorities in the region in the specified period was accompanied by significant difficulties, both organizational and material-technical, but its implementation gave remarkable results through the creation of various folk school types for ethnic groups mainly on private initiative. Such formation and functioning of various non-state education forms were a peculiar means not only for preserving one's own tradition, but also for national self-identification. The generalization of this experience and its theoretical analysis, in turn, ensures compliance with the conditions of the integrated implementation of educational and basic functions, which arose from the circumstances and needs of the specific ethnic society life and from the demands of the social-cultural life of the Yelisavetgrad region. It was established that in the outlined period, an extensive system of schools for national minorities functioned in the Yelisavetgrad region. It was found that the Jewish population of the Yelisavetgrad region was one of the most active in the educational sphere, whose activity was manifested in the creation of various educational institutions' types, the curricula of which were quite broad and provided comprehensive thorough training. Pedagogical councils functioned in individual institutions to comprehensively discuss issues of the educational process. Progressive was the fact that the Pedagogical Council, in addition to teachers, included two representatives of the Board of Trustees, who had the right to make proposals for discussion of issues at the Pedagogical Council meeting. We think that more research is needed to find out how public figures and teachers helped national minorities to develop education in the Yelisavetgrad region.

Keywords: the Yelisavetgrad region, national minorities, educational institutions, private Jewish educational institutions.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У межах досліджуваного історичного періоду як Єлисаветградський регіональний соціум у цілому, так і окремі його етнічні спільноти ставили адекватні власним ментальним, національним особливостям вимоги щодо навчання, виховання дітей, молоді та дорослого населення. Тим самим виявлялися освітньо-виховні функції (соціалізуюча, природовідповідна, етновідповідна, культури міжетнічного спілкування тощо), які передбачали і взаємозумовлювали одна одну. Узагальнення цього досвіду та його теоретичний аналіз, у свою чергу, забезпечують відповідність умовам інтегрованого здійснення освітньо-базових функцій, які впливали з обставин і потреб життя конкретного етнічного соціуму та із запитів соціокультурного життя Єлисаветградщини другої половини XIX – початку XX століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним для нашого дослідження є розгляд соціокультурного розвитку власне Єлисаветградщини, різним аспектам якого присвячено праці вчених О. Акімкіна, Н. Калініченко, О. Лютої, О. Олізко, О. Перцова, О. Притюпи, Л. Рябовол, І. Чернишенко, О. Філоненко та ін.; краєзнавчі розвідки О. Боська,

С. Бонфельда, О. Чуднова, С. Шевченка та ін. Наукові дослідження сучасних українських вчених також подають значний обсяг інформації про загальний розвиток освіти на Єлисаветградщині у другій половині XIX – початку XX ст., однак діяльність навчальних закладів для національних меншин у краї розглядається частково.

Мета статті – розглянути історію становлення та розвитку різних типів навчальних закладів для національних меншин на Єлисаветградщині у другій половині XIX – на початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення та розвиток освіти для національних меншин в регіоні супроводжувався значними труднощами, як організаційними, так і матеріально-технічними, проте втілення її в життя дало неабиякі результати завдяки створення різних типів народних шкіл для етнічних груп переважно за приватної ініціативи [7, с. 375]. Таке формування та функціонування різних форм недержавної освіти було своєрідним засобом не тільки збереження єврейської традиції, а й національної самоідентифікації [11, с. 78].

У другій половині XIX ст. на початку XX ст. на Єлисаветградщині функціонувала розгалужена система шкіл для національних меншин. Зауважимо, що єврейське населення Єлисаветградщини було одним із найактивніших в освітній сфері, активність якого упродовж XIX – початку XX ст. виявлялася у створенні різних типів шкіл. Євреї вважалися досить заможними людьми і мали можливість оплатити навчання своїх дітей [10, с. 102].

Статистичні дані свідчать, що у Єлисаветграді 1835 р. проживало 3 414 євреїв (28,1 % від усього населення); 1851 р. – 4 699 євреїв (34,9 %); 1858 р. – 5 802 євреїв; 1861 р. – 8 073 євреїв. На 1 січня 1915 р. населення Єлисаветграда складало 97 936 осіб (євреїв – 33,78 %, православних – 63,12 %) [2, с. 32].

Відповідно, функціонували єврейські навчальні заклади. Так, у вересні 1858 р. було засновано Талмудтору першого ступеня. Також у Єлисаветграді діяли 20 нижчих хедерів, у яких основна увага приділялася буквальному вивченню талмуда. Наступну групу освітніх осередків міста, де єврейські діти могли здобути елементарні знання, склали молитовні школи, яких у 1894 р. налічувалося [6, с. 120].

В історії розвитку системи освіти на Єлисаветградщині на початку XX ст. вагома роль належала громадськості міста, приватній ініціативі щодо відкриття навчальних закладів приватного спрямування [10, с. 120]. І вже на початку XX ст. виникають приватні єврейські навчальні заклади – Єлисаветградське єврейське приватне жіноче училище 3 розряду (1915 р.), Єлисаветградська єврейська чоловіча гімназія М. Крижановського (1916 р.).

Єлисаветградська єврейська чоловіча гімназія, яка була заснована 13 липня 1916 р. двома викладачами: Шалитою і Воловим на вул. Дворцовій. На початку свого існування вона мала лише два підготовчі та три основні класи. Відразу ж після її відкриття учням гімназії були надані права згідно з якими, після закінчення навчального закладу їм дозволялося вступати до вищих навчальних закладів без додаткових іспитів [8, с. 241].

Аналіз архівних даних [3; 4] свідчить, що з 1916 по 1918 рр. до гімназії приймали тільки хлопчиків віком 7–8 років, які вміли читати, писати та знали три правила з арифметики. Вступні іспити проводилися з трьох дисциплін: російської мови, арифметики та Закону Божого. У 1917 р. гімназія вже мала 7 класів. З 1918 і у 1919 р. в ній могли навчатися й дівчата (з 1 по 3 класи). Наповнюваність учнями класів була досить велика (інколи, навіть, до 40–45 осіб), що було заборонено Міністерством народної освіти, якому підпорядковувалася гімназія. Оскільки євреїв, бажаючих віддати своїх дітей на навчання, було дуже багато, то відбір на вступних іспитах проходив суворо та ретельно.

Перед тим, як керівництво гімназії давало дозвіл на допущення дитини до вступних іспитів, батьки повинні були написати заяву на ім'я одного з засновників – найчастіше на ім'я Шалити, що виконував обов'язки директора. Разом із проханням батьки повинні були надати також такі документи: свідоцтво про вік та звання дитини (для євреїв обов'язково вказувався номер у родинному переліку та ким видане); метричне посвідчення.

До вказаного переліку документів треба було додати довідку про те, що раввін тієї общини, де вони (батьки) живуть, нічого не має проти вступу їхньої дитини до навчального закладу.

Інколи, на розсуд директора, батьки надавали виписку із паспортної книги, що посвідчувала їх особу (найчастіше це стосувалося євреїв, що не проживали у м. Єлисаветграді).

Кількість учнів, що приймалися до певного класу, обмежувалася, тому у багатьох випадках діти успішно склали іспити, проте не зараховувалися внаслідок відсутності вакантних місць. Дозвіл на прийняття дітей міг надати лише попечитель Одеського навчального округу. Траплялося й таке, що хлопчиків не приймали до гімназії тому, що вони «переросли» вік учнів того чи іншого класу, до вступу в який готувались, на декілька місяців чи років. У таких випадках батьки дитини повинні були подати прохання на ім'я попечителя навчального округу та обов'язково вказати причини, через які їхня дитина раніше не відвідував навчальний заклад. Після 1917 р. право вирішення подібних питань було надане педагогічній раді гімназії відповідно з циркуляром по округу від 23.12.1917 р. за № 40220 [3, с. 12].

За соціальним станом у гімназії навчалися: діти міщан, купців, дрібних чиновників, вільних поселенців, рідко діти незаможних селян. Соціальний статус батьків гімназистів підтверджує, що освіта у цей період була доступною, в основному, лише певним верствам населення. Приймали до гімназії Шалити і Волова дітей різних віросповідань. У закладі навчалися переважно діти єврейської національності – біля 70 % хлопчиків-євреїв та біля 30 % дітей з православних сімей. Навчалися в гімназії діти з різних регіонів – Херсонської, Київської та Харківської губерній, що свідчить про досить високий рівень освіти в даному навчальному закладі та його престиж у країні.

Навчальна програма була досить широкою: вивчалися Закон Божий (для православних), єврейська мова та історія (для учнів юдейської віри, хоча зазначимо, що вони теж вивчали основні положення Закону Божого), російська писемність та усне мовлення, латинська, німецька, французька, грецька мови, математика, фізика, космографія, географія, історія, природознавство, філософська пропедевтика, основи законодавства, чистописання, малювання та креслення, гігієна. Українську мову викладати почали лише з 1918 р. Крім того, згідно з розпорядженням Міністерства Народної освіти, яке вийшло того ж року, у кожному класі відводилося не менше години на зайняття гімнастикою і не менше трьох раз на добу (по 20–25 хвилин) на прогулянки на вулиці.

Викладання окремих предметів проводилося за навчальними програмами, затвердженими Міністерством. І, на відміну від інших приватних навчальних закладів, єврейські заклади не мали свободи вибору навчальних посібників, внесення певних змін у програми (не мали можливості здійснювати перерозподіл годин по класах). Кілька разів викладачі гімназії зверталися до Міністерства з проханням розширити програми з деяких дисциплін, проте їм дозволили лише організувати додаткові групові заняття з цих предметів у позаурочний час [5, с. 93].

Важливою умовою організації взаємостосунків з учнями було добре знання їх особистостей. З метою вивчення учнів в гімназії дуже ретельно збиралися відомості про успішність та поведінку учнів [10, с. 90]. Підтвердженням цьому є низка документів, що збереглися в Державному архіві Кіровоградської області (Ф. 64.) – «Відомості про учнів» (метричні

свідомства та посвідчення соціального статусу батьків), «Журнали балів», «Термінові відомості» за певний проміжок навчального року, «Відомості про поведінку та покарання учнів» тощо [3]. Аналіз архівних джерел засвідчує, що окремі учень гімназії не «губився» у загальній масі класу – навіть навпаки, в навчальному процесі здійснювалися диференційований та індивідуальний підходи до учнів.

У 1916 р. перевідні та випускні іспити було скасовано, тому оцінювали знання учнів з того чи того предмету на підставі річних оцінок. Рішенням педагогічної ради учень переводився до наступного класу або ж залишався на другий рік у тому ж класі. При цьому педагогічна рада обов'язково заслуховувала характеристику на кожного окремого учня, яку складав класний наставник. У ній зазначалося з яких дисциплін учень встигає, з яких у нього є проблеми та вказувалися причини неуспішності. З метою усунення прогалин у вивченні того чи того предмету педагогічна рада надавала учневі рекомендації для занять влітку. В окремих випадках виносила ухвалу залишити на другий рік. Інколи учнів виключали з гімназії через погану успішність, незадовільну поведінку та велику кількість пропущених занять без поважних причин. Необхідно відзначити, що виключення з гімназії, як форма виховання, використовувалась дуже рідко.

З архівних джерел дізнаємося, що загальна успішність учнів в закладі була досить високою – добре навчалися більше половини учнів. Найкращі показники успішності були з єврейської історії, природознавства, фізики, географії та російської мови, дещо гірші – з алгебри, геометрії, французької та німецької мов [3, с. 25].

У гімназії Шалити та Волова навчалися й діти з малозабезпечених сімей. Для них при оплаті навчання існувала система знижок. Звільняли зовсім від платні лише з дуже поважних причин, які обов'язково перевірялися представниками Попечительської ради. Найчастіше просто зменшували розмір платні або ж дозволяли вносити її в декілька етапів упродовж навчального року.

Аналіз фахового складу педагогічного колективу єврейської чоловічої гімназії Шалити і Волова свідчить про те, що вчителі закладу були досить кваліфікованими, більше половини членів педагогічного колективу мали вищу освіту. Приймали на роботу викладачів лише з відома попечителя Одеського навчального округу та з дозволу Шалити і Волова (на документах мали бути обов'язково підписи цих трьох осіб). Ретельно збиралася інформація про освіту кандидата на посаду вчителя, про його «політичну благонадійність», порядність, відгуки з місця попередньої роботи тощо. Більшість вчителів не були євреями, причому в педагогічний колектив входило чимало жінок. На той час викладачі були високоосвіченими людьми, вони не були вузькоспеціалізованими фахівцями. Деякі викладачі-євреї працювали «в гімназії після закінчення Єврейського інституту, в якому можна було навчатись безкоштовно, однак, у такому разі необхідно було відпрацювати 8 років за призначенням Міністерства народної освіти або ж повернути ті гроші, які витрачалися на їхнє навчання. При цьому Міністерство забороняло відразу ж після закінчення інституту вступати на військову службу, бо такій особі відразу ж видавався «вільний» диплом [5, с. 94–95].

Ще за статутом, затвердженим 30 липня 1871 р., учитель повинен був виконувати не тільки навчальні, але й виховні функції, крім того була введена система класних наставників, які мали спостерігати за успіхами в навчанні, розвитком та вихованістю учнів, а також бути посередниками між школою та сім'єю.

Найбільш популярною формою об'єднання зусиль гімназії та сім'ї було «допущення батьків до слухання класних уроків», участь батьків у роботі педагогічних рад, створення батьківських комітетів, виставлення щомісячних (так званих «термінових») відомостей про успіхи в навчанні та поведінку дітей в актовій залі гімназії для ознайомлення з ними батьків у призначені дні, проведення загальних батьківських зборів та ін.

Згідно з рішенням Ради міністрів від 18 листопада 1905 р. право встановлення внутрішнього розпорядку навчального закладу надавалося педагогічним радам, заохочувалися і такі нововведення, як діяльність батьківських комітетів. Згідно з положенням спеціального циркуляра 1905 р., «голови батьківського комітету повинні бути надані права, однакові з правами почесного опікуна гімназії як в педагогічній раді, так і в господарському комітеті навчального закладу. Рішення загальних батьківських зборів і батьківського комітету обговорювалися на засіданнях педагогічної ради, а голова та його заступники мали право бути присутніми на уроках та іспитах, але без права робити зауваження» [11, с. 114].

Досвід роботи єврейської гімназії Шалити і Волова показує приклади залучення до розв'язання освітніх проблем не лише органів місцевого самоврядування, а й широкі кіл громадськості, зокрема батьків учнів через участь у батьківських комітетах [9, с. 189]. Як свідчать архівні джерела, вагому роль у забезпеченні ефективного навчально-виховного процесу гімназії Шалити і Волова відігравав Батьківський комітет, який у 1917 р. було перетворено на Опікунську раду. Обирали членів комітету (їх кількість складала 24) на загальних батьківських зборах. До ради входили представники від батьківських колективів кожного класу незалежно від віросповідання та освіти, хоча все ж таки перевага надавалася батькам, які мали середню та вищу освіту. Рада брала активну участь у вирішенні багатьох питань, таких як платня за навчання і надання пільг, придбання наочних посібників, піклування про здоров'я гімназистів, виділення коштів на харчування тощо. Для забезпечення повноцінного харчування учнів гімназії всі батьки вносили додаткову платню у розмірі 10 крб. на рік [3, с. 112].

Навчальний заклад приваблював учнів ефективною організацією навчально-виховного процесу, що забезпечувала якісну освіту: з гімназії вийшло чимало дітей, нагороджених медалями, значна кількість випускників вступила до вищих навчальних закладів. Незважаючи на те, що в навчальному закладі панувала сувора дисципліна, беззаперчний авторитет викладача і класного наставника, освітній процес прагнули будувати не на суворій дисципліні, яка підтримувалась би покараннями, а на взаємному довірі і повазі до особистості [10, с. 90].

Слисаветградська єврейська чоловіча гімназія Шалити і Волова стали одними з найкращих навчальних закладів в Херсонській губернії. Вони вирізнялися серед інших навчальних закладів регіону оригінальними підходами до організації навчально-виховного процесу, прекрасним підбором

висококваліфікованих педагогів та класних наставників, користувалися певною свободою творчості при виборі методів та прийомів навчання та виховання. Провідною тенденцією функціонування цих закладів був громадсько-державний характер управління, про що свідчить конструктивні ідеї як педагогів, так і представників батьківських комітетів, спрямовані на вдосконалення організації навчально-виховного процесу [3, с. 93].

Певний внесок у справі жіночої освіти регіону зробило Єлисаветградське єврейське приватне жіноче училище III розряду.

Згідно з законопроектом про приватні навчальні заклади 7 березня 1915 р. Єлисаветградська училищна рада розглянула клопотання Общини допомоги бідним євреям м. Єлисаветграда від 31 грудня 1914 р. та постановила:

– дозволити Общині допомоги бідним євреям м. Єлисаветграда відкрити і утримувати приватний жіночий єврейський навчальний заклад;

– поданий Общиною статут навчального закладу з навчальним планом затвердити;

– нижчий приватний заклад вважати закритим згідно з проханням з дня відкриття Общиною дозволеного їй навчального закладу.

Єлисаветградське єврейське приватне жіноче училище III розряду ставило за мету навчання єврейських дівчат за програмою початкових училищ. Навчальні плани закладу передбачали чотирирічний термін навчання з 5–6-годинними щоденними заняттями; у разі потреби з дозволу керівництва відкривалися паралельні класи.

Училище знаходилося у відомстві Міністерства народної освіти і в найближчому завідуванні директора та інспектора народних училищ Херсонської губернії. Завідуванням господарською частиною училища і турботою про його благоустрій займався Правління Общини допомоги бідним євреям і Попечительська рада училища.

Начальний рік тривав з 15 серпня до 1 червня. Діти приймалися в навчальний заклад від 8-річного віку. При прийомі зверталася увага на вік дівчат, бажання вступити до училища і стан їхнього здоров'я.

Навчальний план училища включав вивчення таких предметів: у першому та другому класах – російської мови, єврейської мови і єврейської історії, арифметики, малювання, співів, ручної праці, рукоділля; у третьому і четвертому класах вивчали всі вище зазначені дисципліни окрім співів та ручної праці, також проводилися бесіди про природу і вивчалася географія.

Ученицям, які закінчили курс навчання в училищі видавався атестат та свідоцтво з підписами інспектора народних училищ, завідуючого училищем і викладачів.

Для всебічного обговорення питань навчально-виховного процесу в училищі функціонувала педагогічна рада у складі завідуючої і викладачів. Прогресивним був той факт, що до складу педагогічної ради, крім учителів, входили два представники опікунської ради, які мали право вносити пропозиції для обговорення питань на засіданні педагогічної ради.

Педагогічна рада збиралася впродовж навчального року два рази на місяць, однак в особливих випадках могло бути призначене позачергове засідання. На педагогічних радах обговорювалися наступні питання:

– прийом учениць і переведення їх з класу в клас, а також виключення з училища у випадках неуспішності та поганої поведінки;

– видача атестатів і свідоцтв ученицям, які закінчили курс навчання;

– розподіл навчальних предметів по класам і складання детального розподілу навчальних занять по дням і по годинам на тиждень;

– вибір підручників і навчальних посібників для бібліотеки;

– розглядалися річні звіти викладачів з викладання навчальних предметів та звіт завідуючого про стан училища;

– обговорювалися питання, які стосувалися оптимізації педагогічного процесу в училищі [1, с. 9–12].

Пріоритетним питанням, яке обговорювалось педагогами було питання щодо забезпечення ними якісної освіти в навчальному закладі. Педагогічна рада мала повноваження, які визначалися статутом навчального закладу та була його колегіальним органом управління [10, с. 111].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, що в у другій половині XIX – початку XX ст. на Єлисаветградщині функціонувала розгалужена система шкіл для національних меншин. Виявлено, що єврейське населення краю було одним із найактивніших в освітній сфері, активність якого виявлялася у створенні різних типів навчальних закладів. Вони вирізнялися серед інших навчальних закладів Єлисаветградщини оригінальними підходами до організації навчально-виховного процесу, прекрасним підбором висококваліфікованих педагогів та класних наставників, користувалися певною свободою творчості при виборі методів та прийомів навчання та виховання. Провідною тенденцією функціонування цих закладів був громадсько-державний характер управління, про що свідчить конструктивні ідеї як педагогів, так і представників батьківських комітетів, спрямовані на вдосконалення організації навчально-виховного процесу. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті ролі громадських діячів та педагогів Єлисаветградщини в розвитку освіти національних меншин.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Акімкін О. М. Становлення та розвиток приватних навчальних закладів на Єлисаветградщині (друга половина XIX – початок XX століття). *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. Херсон: «Гельветика», 2019. Випуск 17 (Т. 2). С. 9–12.
2. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2020 рік. Люди. Події. Факти: Історико-краєзнавче видання: Довідник. Кропивницький: «Імекс-ЛТД», 2019. 331 с.
3. Єлисаветградська єврейська чоловіча гімназія Шалити і Волова, м. Єлисаветград Єлисаветградського повіту Херсонської губернії. *Державний архів Кіровоградської області*. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 13.
4. Єлисаветградська міська управа, м. Єлисаветград Єлисаветградського повіту Херсонської губернії. *Державний архів Кіровоградської області*. Ф. 78. Спр. 892. 43 арк.
5. Кендюхова А. А. З історії розвитку приватної освіти. *Актуальні аспекти дослідження історії міста: матеріали обл. наук.-практ. істор.-краєзн. конф.* Кіровоград, 2004. С. 79–96.
6. Люта О. М. Початкова освіта в Єлисаветграді другої половини XIX ст. *Наукові записки. Серія: Історичні науки*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2007. Вип. 10. С. 117–122.

7. Філоненко О. В. Організація освіти національних меншин у центральному регіоні України в кінці XIX – початку XX ст. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 122. С. 374–382.
8. Філоненко О. В. Організація навчально-виховного процесу в приватних навчальних закладах у центральному регіоні України в імперську добу (з кінця XIX – початку XX століття). *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 91. С. 240–244.
9. Філоненко О. В. Становлення гімназійної освіти у центральному регіоні України (друга половина XIX – початок XX ст.). *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 93. С. 187–192.
10. Філоненко О. В., Акімкін О. М. Розвиток приватної освіти на Єлисаветградщині (друга половина XIX – початок XX століття): монографія. Дніпро: Середняк Т. К., 2022. 256 с.
11. Якименко С. І., Литвиненко О. М. Жіноча середня освіта в Херсонській губернії (кінець XIX – початок XX століття): монографія. К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. 208 с.

REFERENCES

1. Akimkin, O. M. (2019). Stanovlennya ta rozvytok pryvatnykh navchal'nykh zakladiv na Yelysavethradshchyni (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittya) [Formation and development of private educational institutions in the Yelisavetgrad region (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]. *Innovatsiyna pedahohika: naukovyy zhurnal. Kherson: «Hel'vetyka»*. Vypusk 17 (T. 2), C. 9–12. [in Ukrainian]
2. Bos'ko, V. M. (2019). Istorychnyy kalendar Kirovohradshchyny na 2020 rik. Lyudy. Podiyi [Fakty Historical calendar of Kirovohrad Region for 2020. People. Events. Facts]: Istoryko-krayeznavche vydannya: Dovidnyk. Kropyvnyts'kyu: «Imeks-LTD». 331 s. [in Ukrainian]
3. Yelysavethrads'ka yevreys'ka cholovicha himnaziya Shalyty i Volova, m. Yelysavethrad Yelysavethrads'koho povitu Khersons'koyi huberniyi [Yelisavetgrad Jewish Men's Gymnasium Shalyty and Volova, Yelysavetgrad, Yelysavetgrad County, Kherson Province]. *Derzhavnyy arkhiv Kirovohrads'koyi oblasti*. F. 64. Op. 1. Spr. 13. [in Ukrainian]
4. Yelysavethrads'ka mis'ka uprava, m. Yelysavethrad Yelysavethrads'koho povitu Khersons'koyi huberniyi [Yelisavetgrad City Administration, Yelysavetgrad, Yelysavetgrad County, Kherson Province]. *Derzhavnyy arkhiv Kirovohrads'koyi oblasti*. F. 78. Spr. 892. 43 ark. [in Ukrainian]
5. Kendyukhova, A. A. (2004). Z istoriyi rozvytku pryvatnoyi osvity [From the history of the development of private education]. *Aktual'ni aspekty doslidzhennya istoriyi mista: materialy obl. nauk.-prakt. istor.-krayezn. konf.* Kirovohrad. S. 79–96. [in Ukrainian]
6. Lyuta, O. M. (2007). Pochatkova osvita v Yelysavethradi druhoyi polovyny XIX st. [Primary education in Yelisavetgrad in the second half of the 19th century]. *Naukovi zapysky. Seriya:*

- Istorychni nauky*. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 10. S. 117–122. [in Ukrainian]
7. Filonenko, O. V. (2013). Orhanizatsiya osvity natsional'nykh menshyn u tsentral'nomu rehioni Ukrayiny v kintsy XIX – pochatku XX st. [Organization of education of national minorities in the central region of Ukraine at the end of the 19th – beginning of the 20th century]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 122. S. 374–382. [in Ukrainian]
8. Filonenko, O. V. (2010). Orhanizatsiya navchal'no-vykhovnoho protsesu v pryvatnykh navchal'nykh zakladakh u tsentral'nomu rehioni Ukrayiny v impers'ku dobu (z kintsya XIX – pochatku XX stolittya) rganization of the educational process in private educational institutions in the central region of Ukraine during the imperial era (from the end of the 19th to the beginning of the 20th century). *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 91. S. 240–244. [in Ukrainian]
9. Filonenko, O. V. (2011). Stanovlennya himnaziynoyi osvity u tsentral'nomu rehioni Ukrayiny (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) [Formation of gymnasium education in the central region of Ukraine (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 93. S. 187–192. [in Ukrainian]
10. Filonenko, O. V., Akimkin, O. M. (2022). Rozvytok pryvatnoyi osvity na Yelysavethradshchyni (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittya) [The development of private education in the Yelisavetgrad region (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]: monohrafiya. Dnipro: Serednyak T. K. 256 s. [in Ukrainian]
11. Yakymenko, S. I., Lytvynenko, O. M. (2011). Zhinocha serednya osvita v Khersons'kiy huberniyi (kintsy XIX – pochatok XX stolittya) [Female secondary education in the Kherson province (end of the 19th – beginning of the 20th century)]: monohrafiya. K.: Vydavnychyy Dim «Slovo». 208 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ВАСЮТИНСЬКА Єлена Артурівна – викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ.
Наукові інтереси: розвиток освіти національних меншин на Єлисаветградщині у другій половині XIX – на початку XX ст.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VASIUTYNSKA Yelena Arturivna – a teacher of the Foreign Languages Department of "Specialists' Training For Pre-Trial Investigation Units" Faculty of the Donetsk State University of Internal Affairs.
Scientific interests: the development of national minorities' education in the Yelisavetgrad region in the second half of the 19th – at the beginning of the 20th century.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 811.111(072)(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-118-122

ГАБЕЛКО Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент декан факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
 ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3769-3616>
 e-mail: lena_gabelko@i.ua

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У РІЗНОРІВНЕВИХ ГРУПАХ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Існує безліч стратегій, які можна застосувати на практиці, щоб задовольнити потреби всіх учнів, але, на жаль, жодний «чарівний метод» не гарантує розвитку успіху кожного учня щодо навчання. Сьогодні в більшості шкіл навчаються учні різного

рівня з різними здібностями, що є проблемою для вчителів. Мета вчителя полягає в тому, щоб охопити всіх учнів, спостерігаючи за ними різними способами, щоб досягти ефективного навчання. Майже більшість учнів вважають англійську мову предметом, який вони повинні вивчати у школі, і не усвідомлюють, що англійська є мовою спілкування, яка використовується у всьому світі. Щоб вирішити ці проблеми, потрібен системний підхід. Навчання має бути націлене не на знання, а на навички.

Стаття присвячена організації процесу навчання іноземної мови у групах студентів із різним рівнем володіння іноземною мовою. Розглянуто причини появи таких груп, а також проблеми, які можуть виникнути при навчанні в подібному освітньому середовищі. Проблема неоднорідності груп успішно вирішується застосуванням особливої технології різнорівневого навчання. У цьому дослідженні зазначається, що в умовах навчання іншомовному спілкуванню студентів вищих навчальних закладів ця технологія передбачає діагностування початкового рівня кожного студента та вибудовування індивідуальних траєкторій навчання студентів у зоні їх найближчого розвитку.

Запропоновано методичні стратегії реалізації різнорівневої диференціації, що сприятимуть ефективному навчанню іноземної мови студентів немовних спеціальностей. Визначено форму групової взаємодії студентів, яка буде ефективною у процесі навчання у даному форматі. Підтверджено доцільність використання навчальних матеріалів різних рівнів складності під час навчання студентів іноземної мови у різнорівневих групах. Також у статті зазначено, що цей формат роботи викликав інтерес у студентів, більшість студентів стали більш активно відповідати на заняттях. Як наслідок, їхнє володіння іноземною мовою покращилося.

Ключові слова: змішана група, сучасні освітні технології, різнорівневі завдання, розвиток стратегій і методів, професійна компетенція, різнорівнева пара/група, мотивація.

HABELKO Olena Mykolaivna –
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Dean of the faculty of Ukrainian philology, Foreign
Languages and Social Communications
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State Pedagogical University
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3769-3616>
e-mail: lena_gabelko@i.ua

PECULIARITIES OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN MIXED-ABILITY GROUPS OF NON-LINGUISTIC SPECIALITIES

There are many strategies that can be put into practice to meet the needs of all students, but unfortunately, no "magic method" will guarantee every student's academic success. Today, most schools have students of different levels and abilities, which is a challenge for teachers. The teacher's goal is to reach all students by observing them in a variety of ways to achieve effective learning. Almost most students think of English as a subject they have to learn in school and do not realize that English is a language of communication that is used all over the world. A systematic approach is needed to solve these problems. Education should be aimed not at knowledge, but at skills.

The article is devoted to the organization of the foreign language learning process in groups of students with different levels of foreign language proficiency. The reasons for the appearance of such groups, as well as the problems that may arise when studying in such an educational environment, are considered. The problem of heterogeneity of groups is successfully solved by using a special technology of multi-level training. In this study, it is noted that in the conditions of teaching foreign language communication of students of higher educational institutions, this technology involves diagnosing the initial level of each student and building individual learning trajectories of students in the zone of their immediate development. Methodical strategies for the implementation of multi-level differentiation are proposed, which will contribute to the effective learning of a foreign language by students of non-linguistic majors. The form of group interaction of students, which will be effective in the learning process in this format, has been determined. The expediency of using educational materials of different levels of complexity during teaching foreign language students in groups of different levels has been confirmed. The article also states that this format of work aroused interest among students, most students began to respond more actively in class. As a result, their foreign language skills improved.

Keywords: mixed-ability classes, modern educational technologies, differentiated instructions, development of strategies and methods, professional competence, heterogeneous pair/group, motivation.

Statement and justification of the relevance of the problem. Today, the educational process is on the path of modernization, which is caused by the need to adapt to changes. The aspirations of Ukrainian society towards digitization and globalization determine the mastery of a foreign language as an integral part of the competencies that students of non-linguistic specialties develop regardless of their chosen profession. The modern method of teaching a foreign language in Ukraine is based on global trends and new educational standards. English is a symbol of learners' aspirations for quality in education and it plays an important role in the field of communication over the world.

As far as schools are concerned, we currently see different levels of foreign language proficiency, ranging from an advanced level of a foreign language to virtually no skills in reading, writing, listening and speaking a foreign language. What remains a question to be answered by further research are the reasons why students who went through more or less the same or very similar language programmes in their elementary and secondary schools

demonstrate such great differences in their language competence when they reach the university.

There are several reasons why some school leavers can speak and write a foreign language almost fluently, know grammar and have good listening skills, while others have only a limited, basic knowledge.

One of the reasons is the lack of motivation, because not all schoolchildren are motivated to learn a foreign language, they do not consider it necessary to exert enough effort and patience to learn a foreign language. Therefore, it is necessary that learning has a vital meaning for the student.

Therefore, institutions of higher education must meet modern educational requirements and create conditions for the formation of new competencies related to professional intercultural communication in a foreign language. Meanwhile, many non-linguistic universities are developing a new linguistic didactic concept based on the internationalization of education, the development of academic mobility of teachers and students, and other ideas of the Bologna process.

Currently, the issue of teaching a foreign language in non-linguistic specialties is more relevant, namely the teaching method in groups whose students have different levels of language knowledge. Although when forming groups, level tests are conducted in order to divide students into groups with a relatively equal level of knowledge, but considering that a foreign language is a non-major subject, the groups consist mostly of students with radically different levels of language knowledge.

However, subgrouping is often not possible due to routine scheduling problems, lack of classrooms, teachers, funding, or small group sizes. In such cases, the question of the fundamental possibility of effective learning in such conditions often arises, although recently in the academic professional environment there have been methodological developments regarding the use of the so-called multi-level learning technology, which involves mastering the material in one group at different levels (not below the basic level). However, the abilities, capabilities, and learning styles of students vary tremendously even within the same group. The reasons for this difference are not only the level of preliminary training, but also the individual and psychological characteristics of students. That is why it is impossible to create a completely homogeneous group of students, to some extent all groups are of different levels.

According to the requirements of the current foreign language programs for non-linguistic higher education institutions, the main function of foreign language learning in higher education institutions is the formation of students' professional communicative competence. During the study of the course, students must master the English language at the B2 level, which involves communication in the professional sphere. The experience of teaching a foreign language in a professional direction convinces that one of the factors that complicates the preparation and conducting of practical classes in non-language higher education institutions is the different and, as a rule, low level of speech preparation. It is very difficult to develop sufficient oral-speech communicative competence of students in a non-linguistic institutions of higher education, especially since the level of mastery of language material of first-year students is, as a rule, very low.

Analysis of recent research and publications.

Although the issue of methods of teaching a foreign language in groups of different levels, which could be successfully used in the process of learning a foreign language, is not yet sufficiently studied, this problem has been highlighted by both foreign and domestic scientists. In particular, J. Budden, S. S. Shank, N. Hess, L. R. Terrill, J. Bell, and C. A. Tomilson were engaged in the study of the process of teaching a foreign language in groups of different levels. The problem of organizing English classes in mixed groups of students of non-linguistic specialties has become the subject of many studies in the methodology of teaching foreign languages. Among modern domestic methodologists, we should mention Yu.V. Pavlovska, V.Yu. Kolisnyk, N.V. Lominska, K.M. Havrylenko, L.M. Nikityuk and others, who deeply study the disadvantages and advantages of heterogeneous groups, the difficulties of teaching and learning a foreign language in a professional direction, as well as the advantages of using the technology of a multi-level approach for teachers and the positive aspects of learning for students.

The results of research on methods of teaching a foreign language in groups of different levels were

reflected in the scientific works of S. E. Pokrovska, who dealt with the problem of teaching a foreign language in secondary school, in particular, the differentiation of the educational process. I. M. Osmolovskiy and A. V. Perevoznyi also dealt with this issue. Yu. V. Pavlovska also studied the problem of methods of teaching English in groups of different levels. She focused her attention on ways of organizing the educational process in groups of different levels, focused on revealing individual knowledge, abilities and skills of students. A. V. Biloshitskiy, A. V. Dushin, D. I. Shmatkov, and others considered a multi-level approach to higher education.

The concept of "mixed-ability, heterogeneous, multilevel group" appeared in Great Britain in the 60s and initially had nothing to do with teaching English. This term was used to refer to groups where children studied regardless of their ability level, and was used mainly as an opposite concept to the "flow education" common at that time.

The problem of teaching English to groups of different levels became acutely relevant in the 1990s in the USA, and mainly concerned the teaching of immigrants in large groups that differ not only in terms of language proficiency, but also in terms of nationality, age and even literacy. In a general sense, the term "multilevel group" is used to denote any group in which students differ from each other in terms of knowledge and learning needs. It can be said that each group is multi-level, since students not only begin their studies with different levels of formation of speaking competences, but also learn and improve all kinds of speaking skills at different rates [1].

The purpose of the article is to study the peculiarities of the organization of English language classes in different-level groups of students of non-linguistic specialties. The object of the study is the different level differentiation of the educational process of students of non-linguistic specialties in higher education institutions.

Presentation of the main research material. Work in a multi-level group, as in any other, should a priori begin with determining the student's existing level in all types of speech activity, as well as getting to know the personality of each student: his interests, needs and aspirations. Special entry tests attached to all modern standard textbooks or posted on the Internet are usually used to diagnose the initial level of mastery of the language being studied. However, a more effective way of assessing individual characteristics, skills, and needs is to write an essay-letter to the teacher (if possible, in a foreign language), in which students share information about themselves, their family, their travels, preferences, language learning experiences, and achievements. Such an essay not only shows the level of language proficiency and the problems to be worked on, but also introduces the teacher to the student's personality in order to establish closer contact with him. Placement tests can provide us with valuable information, but they cannot create homogeneous classes. For one thing, even two learners who – on paper at least – are 'at the same level' will inevitably have different learning strengths and noticeable preferences for certain aspects of learning the language. Does the perennially silent student who excels in writing really have the same language-learning needs as a brilliantly communicative speaker whose written assignments are full of inaccuracies? Of course not. The fact of the matter is, as Scrivener [5] points out: 'Every learner has an individual range of levels. Every class is a mixed-level class.' [3, p.59].

When planning an English class for multi-level groups, it is necessary to take into account that the class should meet the needs of all students and correspond to their knowledge levels and learning styles. In such conditions, teaching according to a single plan focused on the average level of knowledge becomes ineffective and requires improvement. D. Budden defines two ways of modifying the lesson depending on the needs of different level groups [2].

The first method includes the selection and adaptation of different materials for medium, weak and strong students to work in separate microgroups of the corresponding levels. This method is effective and implements the principle of internal differentiation of learning, but its main disadvantages are that lesson planning requires a lot of time and effort on the part of the teacher; the process of providing students with materials of the appropriate level is complicated; several groups of students of different levels work simultaneously and independently of each other with different materials, which complicates, and sometimes makes it impossible for the teacher to fully participate in the lesson. In addition, students who receive materials designed for a lower level of language proficiency may feel depressed by the knowledge that their group is weaker, and this has a negative impact on motivation to learn. Another way of organizing the lesson is to work according to a single plan and common materials, focused on the average level of language proficiency, in which leveled tasks are created for each type of activity. Differentiated tasks not only correspond to a certain level of the student, but also are oriented to different needs, interests and learning styles of students, and provide an opportunity to create classes with different approaches to the city, process and learning result.

According to Laptinova Y., when planning a practical lesson in a group of different levels, the teacher should first of all take into account the difficulties that he/she may face. Some of the problems that disorganize the educational process:

1) minimum learning potential. The student group consists of people with different individual psychological qualities, who have a different level of speech preparation, different inclinations to learn languages, and attend practical classes in the classroom unsystematically. Under such conditions, the teacher focuses on the average level, "strong students" are not interested, and "weak" students find it difficult to study. As a result, both "strong" and "weak" do not achieve adequate success due to low motivation.

2) lack of educational material. Textbooks, as a rule, are designed for a specific language level and do not offer much flexibility or variability, they do not provide additional exercises that would allow the teacher to implement a differentiated approach. As a result, the teacher must adapt the materials himself to make them more convenient to the appropriate levels;

3) lack of classroom hours. Higher education institutions provide for strict time limits, which do not allow the student to progress in studying the educational material at a speed that corresponds to his individual abilities. Obtaining real results of multi-level group work takes more time than under the conditions of its homogeneous composition. The number of hours for studying a non-professional discipline is reduced, harming the skills of graduates;

4) difficulties with the professional profile of training. When teaching a vocationally oriented foreign

language, the teacher may feel unprepared to deal with the professional errors made by the student. The teacher is usually not an expert in the field he/she is supposed to cover. There are also linguistic, methodological and didactic difficulties associated with the peculiarity of translating a text that is not always understandable for the teacher through specific terminology [4, p.82].

All these difficulties create challenges for the modern teacher and require a lot of preparation for working in groups of different levels.

We will give an example of an integrated class that was held for students of the specialty 081. Law. Topic: Law and Lawyers. To conduct the class, a methodical guide was used for the subject Foreign language (for special purposes) for bachelors in the field of training 01403. Secondary education (History) 081. Law. 0.52 Political science, author Olena Habelko.

During the lesson, students were offered various interactive tasks: brainstorming, discussion, simulation of situations related to the work of a lawyer. In the course of working with students on the text, we commented on the text, highlighting the professional vocabulary (Bar Association, Prosecutor's Office, notary, defense lawyer, regulating social relations, tax inspection, customs officers); everyday phrases used in a professional context (fulfil, participation); identified grammatical features: the present continuous to indicate a permanent situation (The Union of Lawyers in Ukraine carries out lawmaking, the Ukrainian Bar Association unites lawyers from all spheres), the use of modal verbs to identify the duties of a modern specialist (they can work as advocates, judges, notaries....., graduates of different law schools can work at the Bar.....,).

On the basis of the text "Legal profession in Ukraine", we developed multi-level tasks for the development of speaking, writing and grammar skills.

Speaking:

- Level A 1 (list the main duties of a modern lawyer);

- Level A 2 (highlight the role of a lawyer in Ukraine);

- Level B 1 (hold a discussion aimed at identifying the pros and cons of the work of a lawyer);

- Level B 2 (to solve a case on a legal situation).

Writing:

- Level A 1 (create a list of different job options after graduating from law school);

- Level A 2 (describe the main characteristics and competencies that a modern lawyer should have);

- Level B 1 (describe the importance of the work of a lawyer in modern conditions);

- Level B 2 (draw up a strategy for a lawyer using the example of a specific organization).

Grammar: comment on the use of the present continuous in the light of the expression of modern trends in the work of a lawyer. After reading the text, discussing it and completing a series of exercises at level A 2 (corresponding to the level of students), a reflection was carried out, during which we found out that the students had mastered the new material quite well. The subject-language integrated learning showed good results during the testing and found a lively response from the students, which helped to strengthen their motivation to study not only the professional sphere, but also a foreign language.

Conclusions. The role of teacher is to identify and find out the effective strategies and to implement an active, interesting and interact process of learning for the students with different levels of ability. Teachers must have healthy and congenial relationship with them. The

teacher must teach, motivate and recreate minds in order that students are capable to facing challenges and overcome the difficult problems.

Despite the fact that large classes of mixed-level students and limited class time make individually tailored teaching impossible, it is nevertheless possible to adapt some methods and materials that should provoke students' individual involvement and motivation by making alterations which take into account their different levels. Arousing and maintaining student interest is crucial, so the specific tasks should trigger student initiative, promote collaboration and provide the experience of success, which can be attained by game-like activities, open-ended questions, visual materials. All that helps students achieve better personal results and enjoy the process of learning at the same time. In order to maintain the unity of a multi-level group and save the teacher's time, it is recommended to work within the same topic at different depths. Thus, the teacher should develop tasks of varying complexity, adapt tasks from the textbook according to the levels of students, or give a different amount of tasks in the classroom and for homework. It also seems promising to use the potential of students for mutual learning and control. Assessment in a multi-level group should, according to the authors, be not only differentiated and motivating, but also capable of objectively reflecting the achieved level of language proficiency according to generally accepted world standards. In this regard, it would be advisable to indicate this level in educational documents. The potential result of applying a multi-level approach in the context of teaching a foreign language in higher education should be an increase in the level of each student in a psychologically comfortable and creatively close-knit academic environment.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Bell J., Burnaby B. A handbook for ESL literacy. Toronto, Ontario: Ontario Institute for Studies in Education Press. 1984. 241 p.
2. Budden J. Adapting materials for mixed ability classes. British Council. Teaching Tips. – Retrieved on November 20th 2011 from: [URL: http://www.teachingenglish.org.uk/languageassistant/](http://www.teachingenglish.org.uk/languageassistant/)
3. Dudley E. Working with mixed-ability groups. *Modern English teacher*. 2016. Vol. 25. Issue 1. P. 59-61.

УДК 373.2/3.016

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-122-128

ДОБРОВОЛЬСЬКА Руфіна Олегівна –

доктор філософії, PhD,
старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки,
теорії та методики музичної освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1414-8861>
e-mail: rufina.dobrovolska@vspu.edu.ua

МУЗИЧНА ТЕРАПІЯ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ КРАЇН ЄВРОПИ ТА США

Стаття висвітлює питання застосування музичної терапії в соціокультурному просторі країн Європи та США. Розглядаються основні принципи музичної терапії та її застосування в різних сферах життя, включаючи медицину, освіту та реабілітацію. Автори зосереджують увагу на різних підходах до музичної терапії та її різних формах, таких як індивідуальна терапія та групові терапії. Особлива увага приділена використанню музичної терапії для дітей та підлітків, людей похилого віку та людей з різними видами інвалідності.

4. Лаптінова Ю.І. Процес навчання англійської мови у групах з різним рівнем мовленнєвої підготовки / Людинознавчі студії. *Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Педагогіка». 2017. Вип. 5/37. С. 79-88

5. Scrivener J. Learning Teaching (Second edition). Oxford: Macmillan Education. 414 p.

REFERENCES

1. Bell, J., Burnaby, B. (1984). A handbook for ESL literacy. Toronto, Ontario: Ontario Institute for Studies in Education Press. 241 p. [in English]
2. Budden, J. Adapting materials for mixed ability classes. British Council. Teaching Tips. – Retrieved on November 20th 2011 from: [URL: http://www.teachingenglish.org.uk/languageassistant/](http://www.teachingenglish.org.uk/languageassistant/) [in English]
3. Dudley, E. (2016). Working with mixed-ability groups. *Modern English teacher*. Vol. 25 Issue 1. P. 59-61. [in English]
4. Laptinova, Y.I. (2017). Protses navchannia anhliiskoi movi u hrupakh z riznym rivnem movlennievoi pidhotovky [Process of teaching English in groups with different levels of language training] *Liudynoznavchi studii. Zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Seriiia «Pedahohika» Vyp. 5/37. S. 79-88. [in Ukrainian]
5. Scrivener, J. (2005). Learning Teaching (Second edition). Oxford: Macmillan Education. 414 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГАБЕЛКО Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HABELKO Olena Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Dean of the faculty of Ukrainian philology, Foreign Languages and Social Communications of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: methodology of foreign language teaching in high school.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

Для проведення наукового аналізу музичної терапії у соціокультурному просторі країн Європи та США було розглянуто історичні передвісники музичної терапії на цій території. Короткий опис музики та медицини первісних часів допоможе пояснити, як сучасна музикотерапія виявляється сумісною з сучасним науковим підходом до роботи з людськими вадами. В історичному плані феномен музики завжди був тісно пов'язаний із світоглядними уявленнями людини. «Музично-гносеологічна» діяльність людини була обумовлена глибинною внутрішньою потребою пізнання світу, самого себе, свого місця у світі, прагненням знайти точку опори у вигляді закону гармонії, що пояснює доцільність зовнішніх і внутрішніх станів, що переживаються. У статті наводяться приклади успішних проектів з музичної терапії у країнах Європи та США, включаючи програми для людей з аутизмом, депресією, та іншими фізичними та психічними захворюваннями. Також розглядаються різні методики та інструменти, що використовуються в музичній терапії, такі як співпраця з музикантами та звукотерапія. Висвітлюються головні виклики та перешкоди впровадження музичної терапії у соціокультурний простір країн Європи та США, такі як недостатня фінансова підтримка та недостатня кількість кваліфікованих фахівців у цій галузі.

У підсумку, стаття демонструє важливість музичної терапії як інструменту покращення як фізичного так і психологічного здоров'я людей різних вікових категорій та які проживають в різних соціокультурних умовах.

Ключові слова: музична терапія, соціокультурний простір, Європа та США, індивідуальна та групова терапія, звукотерапія, кваліфіковані фахівці.

DOBROVOLSKA Rufina Olehivna –

Doctor of Philosophy, PhD,

Senior teacher of the department of vocal and choral training, theory and methods of music education

Vinnitsya Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1414-8861>

e-mail: rufina.dobrovolska@vspu.edu.ua

MUSIC THERAPY IN THE SOCIO-CULTURAL SPACE OF EUROPEAN COUNTRIES AND THE USA

The article illustrates the issue of the application of music therapy in the socio-cultural space of European countries and the USA. The article examines the basic principles of music therapy and its application in various spheres of life, including medicine, education, and rehabilitation. The authors focus on different approaches to music therapy and its different forms, such as individual therapy and group therapy. Special attention is paid to the use of music therapy for children and adolescents, the elderly and people with various types of disabilities.

To carry out a scientific analysis of music therapy in the socio-cultural space of the countries of Europe and the USA, the historical precursors of music therapy in this territory were considered. A brief description of music and medicine of primitive times will help to explain how modern music therapy is compatible with the modern scientific approach to work with human defects. Historically, the phenomenon of music has always been closely related to people's worldviews. The "musical and epistemological" activity of a person was determined by a deep inner need to know the world, oneself, one's place in the world, the desire to find a point of support in the form of the law of harmony, which explains the expediency of external and internal states experienced. The article provides examples of successful music therapy projects in Europe and the United States, including programs for people with autism, dyspepsia, and other physical and mental illnesses. Various techniques and tools used in music therapy, such as collaboration with musicians and sound therapy, are also covered. The main challenges and obstacles to the introduction of music therapy into the socio-cultural space of Europe and the USA are highlighted, such as insufficient financial support and insufficient number of qualified specialists in this field.

In conclusion, the article demonstrates the importance of music therapy as a tool for improving both physical and psychological health of people in different age categories and living in different socio-cultural conditions.

Key words: music therapy, sociocultural space, Europe and the USA, individual and group therapy, sound therapy, qualified specialists.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Виокремлення музичної терапії у соціокультурному просторі країн Європи та США в самостійний підрозділ нашого обумовлено наступними умовами. Перша умова – це підвищений запит сучасного суспільства у впровадженні теоретичних досліджень науковців у практику збереження здоров'я громадян, підвищенні їх професійної активності, культурного і освітнього рівнів саме у соціокультурному просторі країн Європи та США. Друга умова – це спроба дослідників музичної терапії: перейти від теорії музичної терапії до використання інновацій в галузі мистецтва на практиці; науково осмислити теоретичні і практичні проблеми, які потребують розв'язання. Актуальність зазначеної проблеми загострює те, що питання застосування музичної терапії у професійній діяльності майбутніх фахівців мистецького спрямування в університетах Європейського Союзу та США не мали достатнього відображення у наукових працях. Для розв'язання цього питання необхідно дати визначення термінів музичної терапії та соціокультурного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великий тлумачний словник української мови

визначає термін музична терапія як «використання музики з метою нормалізації психічних станів та лікування хвороб нервової, серцево-судинної систем, депресії, функціональних розладів тощо» [1, с. 694]. Термін «музична терапія» стосується призначеного використання музики та пов'язаних з музикою дій під наглядом кваліфікованого персоналу, щоб допомогти клієнту (пацієнту чи студенту) досягти певної терапевтичної мети [14].

Музичну терапію в цілому норвезький науковець L. Vonde описує як професію, в якій кваліфікований музичний терапевт використовує музику та музичну діяльність (сприйнятливості та/або активності) для задоволення терапевтичних потреб окремого клієнта в рамках відносин, що розвиваються завдяки спільному музичному досвіду між терапевтом та клієнтом [7; 21].

Єдиного визначення музичної терапії немає. Теорії, що лежать в основі музичної терапії, та методи її застосування можуть відрізнятися в залежності від країни та від групи клієнтів. Ці варіації пов'язані з культурними впливами, а також з традиціями музичної терапії та супроводжуваними філософіями та теоріями, які використовуються музичними терапевтами [7; 18].

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з теми проблематики нашого дослідження

будемо розглядати музичну терапію в контексті сучасного соціокультурного простору країн Європи та США. У філософських, культурологічних, соціологічних дослідженнях термін «соціокультурний простір» використовується як вихідна категорія, що не потребує додаткової теоретичної аргументації, як збірний образ, що вміщає все різноманіття існуючої реальності. І. Червінська зазначає що «... змістовну спрямованість часу в багатьох аспектах задає соціокультурний простір. Під простором слід розуміти відносини протяжності й співіснування, які виникають у процесі життєдіяльності людини» [5, с. 150]. Дослідниця розглядає соціокультурний простір як багатоаспектне і багаторівневе явище, що не може обмежуватися його вивченням лише в контексті вузькоспеціального наукового напрямку. Вона зазначає, що складність теоретичного узагальнення і практичного застосування соціокультурного простору полягає в неоднозначності його трактувань і застосуванні в різних наукових галузях із врахуванням різних методологічних підходів [5].

На нашу думку, музична терапія у соціокультурному просторі – це один з параметрів соціального і культурного розвитку суспільства, який слід розглядати з позицій змісту і структури цього суспільства. Рівень розвитку музичної терапії можна дослідити через діяльність асоціацій, громадських організацій, проєктів, програм, віртуального медіапростору та інших складових соціально-культурного простору які використовують музичну терапію як засіб досягнення своєї мети.

Для проведення наукового аналізу музичної терапії у соціокультурному просторі країн Європи та США розглянемо історію та сучасні тенденції музичної терапії на цій території. Наступний короткий опис музики та медицини первісних часів допоможе пояснити, як сучасна музикотерапія виявляється сумісною з сучасним науковим підходом до роботи з людськими видами.

В історичному плані феномен музики завжди був тісно пов'язаний із світоглядними уявленнями людини. «Музично-гносеологічна» діяльність людини була обумовлена глибинною внутрішньою потребою пізнання світу, самого себе, свого місця у світі, прагненням знайти точку опори у вигляді закону гармонії, що пояснює доцільність зовнішніх і внутрішніх станів, що переживаються [2].

К. Goodman виділила три фази, що описують цілющу здатність музики – магічне, релігійне і наукове зцілення. Магічна фаза зцілення – це та, де первісна людина вірила, що певні звуки в природі є засобами, з якими людина може спілкуватися з невидимим, надприродним духом. Наступна фаза – фаза релігійного оздоровлення, де людина вірила, що музика і музичні інструменти – це подарунки від Бога, і вона використовувала їх у ритуальних обробках очищення [9].

Дослідження сучасних первісних культур показує поєднання музики та медицини в лікуванні хвороб. Антропологи повідомляють нам, що таке використання музики та медицини разом для лікування хворих, ймовірно, походить від найдавніших племен *Homo sapiens*. Згідно з давніми доктринами життя і здоров'я залежать від безперервного спектру відносин і гармонійних зв'язків, що поєднують тіло та свідомість із суспільством та природним світом. Ці ж земні гармоніки та стосунки, аналоги звуку та музики, сприймалися як луна чи

резонанс космічної музики. При цьому відображення в земних звуках божественних законів гармонії ототожнювалося з можливістю полегшення страждань, зцілення, оздоровлення.

Ці дослідження показують, що в соціокультурному просторі Стародавньої Греції музика була вираженням гармонії Всесвіту і вважалася важливою у вихованні дитини для розвитку гармонійного характеру. Музика також служила засобом викликання катарсису, очищення від емоцій. Піфагор був першим, хто організував грецькі вірування про цілющу силу музики у філософську систему. Музика та дітя були його засобами очищення душі для підтримки її гармонії та здоров'я духу й тіла. Прикладом тісного зв'язку музики та медицини є Рим, коли у 430 році до нашої ери був побудований перший із багатьох храмів Аполлона. У цьому єдиному божестві були втілені сила лікування і сила музики. Паліативну дію музики визнавали також етруски, які били своїх рабів під звуки флейт, щоб пом'якшити біль.

У соціокультурному просторі Середньовіччя, у християнській Європі музика й медицина поєдналися, коли Церква взяла на себе піклування про хворих і використовувала спів молитов як засіб терапії. Протягом 9-го і 10-го століть і світська музика, і світська медицина почали проростати поза Церквою. Поки в Салерно розпочалася програма підготовки лікарів, люди почали створювати власну музику, танцювати під бадьорі ритми та співати балади. У 13 столітті ці нові голоси як у музиці, так і в медицині об'єдналися в характерну музику Середньовіччя: в університетських медичних школах, що розвивалися, лікарі-вчителі почали підходити до медицини як до науки, а не до таємниці, докладаючи перших зусиль до дослідження; на базарі народ перетворював прості пісні на канони; у феодалних дворах трубадури і менестрелі розробляли нові музичні розробки епосу та любовної лірики. Коли видатну особу того часу очищали, пускали кров або лікували від хвороби, придворний музикант складав пісню на згадку про цю подію. Музика залишалася анонімним, колективним мистецтвом. Хвороба також була колективною: люди розділяли спільний жах, біль і смерть послідовних епідемій. Музика та медицина були тісно пов'язані після епідемії чуми 1348 року, коли натовпи людей бродили містом і сільською місцевістю, охоплені манією бичування та танців; коли в місті спалахнула танцювальна манія, викликали не лікарів, а музикантів, вважаючи, що тільки танці можутьвилікувати хворобу.

Тема музики як метафори божественного порядку і чарівності пронизує містичну релігійну літературу. У середньовічній Європі музичне мистецтво розглядалося, передусім, як морально-релігійне виховання. Відомий богослов Фома Аквінський наголошував, що суть категорії «прекрасного» означає «заспокоєння» потреб людини при його спогляданні чи розумінні. Музичне мистецтво та його розвиток в епоху Відродження та Нового часу відображене у роботах теологів. Так богослов М. Лютер визначав, що музика «одна після теології здатна дати те, що дає лише теологія, тобто спокій та радість душі». Сатирик Ф. Рабле, драматург В. Шекспір, композитори Ф. Салінас та Дж. Царліно — серед тих, хто порушував питання про сано-генетичний вплив музики як засобу гармонізації тіла й душі з навколишнім і внутрішнім світом [4; 3].

В соціокультурному просторі епохи Відродження музиканти та лікарі відродили грецьку концепцію медичної та музичної теорії як пов'язану з чотирма темпераментами Гіппократа та чотирма елементами космосу. На їх думку здоров'я і гарна музика залежать від правильного балансу цих елементів. Теорії грецьких філософів про силу музики також були відроджені. Відомий військовий хірург А. Паре, рекомендував музику при укусах павуків, радикуліті та подагрі. Насолода музикою була рекомендована медициною як засіб від «нешасних випадків душі», таких як гнів, смуток, занепокоєння, надмірне мислення, яке могло відкрити шлях до хвороби. Англійський письменник Р. Бертон прописував музику, щоб підбадьорити пацієнта в депресії. Німецький учений А. Кірхер повідомив про лікування укусу павука в 17 столітті: Того, кого вкусив цей павук-тарантул, можна вилікувати тільки музикою і танцями. Меланхоліки або ті, хто був укушений тарантулом, наповненим особливо великою кількістю отрути, виліковуються гучними та звучними барабанами та тимпанами чи іншими подібними інструментами, а не більш тонкими. Холериків, жовчних і кровососних легше виліковують кіфари, скрипки, лютні, клавесини та інші солодкозвучні інструменти [15, с. 67-68].

У XVII-XVIII ст. починається розвиток наукової думки про застосування музики з терапевтичною метою («ятромюзика»). А. Кірхер став автором механістичної теорії, суть якої полягала в тому, що музика, викликаючи фізичні та хімічні процеси в організмі, сприяє оздоровленню. В одній із робіт мислителя – «Phonurgia nova» (1673) – висунуто ідеї, подібні до теорії про гармонію сфер: musica mundana створює гармонію небесних тіл, тоді як musica humana покликана узгоджувати душу і тіло людини. Представник німецької школи музичної терапії ХХ ст. Х. Швабе відзначає прогресивні для того часу висловлювання про музичну терапію Е. Нікола, який «розцінював лікувальний вплив музики як психічну реакцію, яка, у нашому розумінні, викликає фізіологічні реакції саногенезу на кшталт катарсису» [3].

У соціокультурному просторі Нового часу раннім прихильником музичної терапії був англійський лікар Р. Броклсбі. Він посилається на переконання Катона, що вивих суглобів полегшує гармонія звуків.

Найраніше відома згадка про музичну терапію з'явилася в 1789 році в не підписаній статті в журналі *Columbian* під назвою «Music Physically Considered» (Музика з фізичної точки зору). На початку 1800-х років роботи про терапевтичну цінність музики з'явилися у двох медичних дисертаціях, перша з яких була опублікована Edwin Atlee (1804), а друга – Samuel Mathews (1806). Вони обидва були учнями доктора Benjamin Rush, лікаря та психіатра, який був переконаним прихильником використання музики для лікування медичних захворювань. У 1800-х роках також відбулося перше записане музично-терапевтичне втручання в умовах установи, а також перший записаний систематичний експеримент у музичній терапії (використання музики Корнінгом для зміни станів сну під час психотерапії) [6].

У США відомий піаніст-композитор Л. Готшалк почав включати в свій концертний розклад виступи в божевільнях. Він, як і інші в той час в Америці та Європі, вірив у заспокійливу дію музики на психічно хворих. Лише в 1878 році давня ідея про те, що музика

функціонує як транквілізатор, була вперше перевірена медично, коли півгодини фортепіанної музики програвали 1400 хворим на психічні розлади в лікарні Нью-Йорка. Результати експерименту були непереколивими, але, безсумнівно, призвели до більш сприйнятливої ставлення до використання музики в терапії та до організації музичних терапевтів у Нью-Йорку на рубежі століть. У 18 столітті між музикою та медициною існувала тісна спорідненість, і лише незабаром після цього моменту в історії ці дві дисципліни чітко розділилися. Медицина більше рухалася в напрямку науки, тоді як музика стала більше ідентифікуватися як мистецтво. З цього часу і до теперішнього часу ніколи не було повного розходження в двох дисциплінах; однак, музика була віднесена до більш специфічних видів лікування, а не як звичайна практика в медицині.

У соціокультурному просторі індустріального суспільства на території Європи, в 1913 році, з метою дослідження терапевтичних засобів музики В. Бехтерев заснував «Суспільство для лікувально-виховного значення музики та її гігієни». Організації, що займалися музичною терапією, в той же час були створені переважно у східній частині Сполучених Штатів.

1903 року Eva Augusta Vescelius заснувала Національне товариство музичної терапії. У 1926 році Isa Maud Ilsen заснувала Національну асоціацію музики у лікарнях. А в 1941 році Harriet Ayer Seymour заснувала Національний фонд музичної терапії. Вона змогла зробити значний внесок у сферу музикотерапії на посаді голови Комітету лікарняної музики Асоціації державної благодійної допомоги. Ця організація отримала певне фінансування через Федеральний музичний проект WPA. Виконуючи обов'язки керівника, вона безпосередньо відповідала за доставку живої музики до багатьох пацієнтів у лікарнях у районі Нью-Йорка. Хоча ці організації надали перші журнали, книги та освітні курси з музичної терапії, вони, на жаль, не змогли створити організовану клінічну професію [6].

Найвпливовішою фігурою між двома світовими війнами у сфері музичної терапії був W. van de Wall, який свого часу мав професійну музичну кар'єру, яка включала членство в оркестрі Метрополітен-опера, Нью-Йоркському симфонічному оркестрі та Морському оркестрі під час Перша світова війна. В результаті його зусиль була створена перша комплексна програма музичної терапії в Аллентаунській державній лікарні для психічних захворювань. Ця програма стала прототипом програм музичної терапії Державної лікарні по всій території США. W. van de Wall читав лекції з музичної терапії між 1925 і 1932 роками в Педагогічному коледжі Колумбійського університету.

У 1948 році в Бостоні відбулася конференція з функціональної музики. Наступного, 1949 року, подібна зустріч відбулася в Чикаго. В червні 1950 року Комітет з музичної терапії Національної асоціації викладачів музики реорганізував себе під назвою Національна асоціація музичної терапії (NAMT). З того часу метою цієї організації є систематизація інформації, структурування навчальних програм, заохочення досліджень і загальне керівництво професією [17].

У 50-60-ті роки ХХ століття в музикотерапії сформувалися два основних науково-практичні напрямки: «американська» та «шведська» школи.

Представники американської школи розглядали музикотерапію як допоміжний метод психотерапії Benedict (1958), Blanke (1961), Sutermeister (1964), Schwabe (1965) та ін., вивчаючи клінічні ефекти впливу різної за формою та змістом музики, спробували скласти лікувальні каталоги музики, так звані «музичні фармакопеї». Trankle (1958) пов'язує вибір музичного твору з необхідністю отримання стимулюючого чи седативного ефекту. Illing (1952), Douglas, Wagner (1965), Voenheim (1966), Steele (1967) впроваджували музикотерапію в практику групової терапії. «Шведська школа» (Pontvik, 1955 та ін.) запропонувала використовувати музикотерапію як провідний метод лікування, що не вимагає вербальної психотерапії. А. Pontvik висунув концепцію психорезонансу, яка базується на тому, що в людську свідомість всебічно може проникнути тільки музика, яка створює резонанс з музичною гармонією. Цей резонанс може проявлятися зовні і бути основою для аналізу та розуміння впливу музики на психіку людини. Ідеї класичного психоаналізу є підґрунтям для лікувальних методів шведської школи музичної терапії. Прихильники шведського напрямку музикальної психотерапії приділяють велику увагу підбору музичних творів для виклику певних переживань та емоцій. Тому що тільки при вірному підборі музики психотерапевт може довести клієнта до катарсису, що полегшує стан людини.

У 1988 році професор Р. Hubner (Німеччина) запропонував методику резонансної музикотерапії, лікувальний ефект якої пояснюється резонансом звучання музичної програми функціонування людського організму. Музика Р. Hubner має однорідну ритмічну структуру, багаторазове повторення музичних елементів, утворених за допомогою старовинних та сучасних музичних інструментів, спецефектів та комп'ютерного аранжування. Вона виявляє релаксуючу, тонізуючу та регенеруючу дію, сприяє відновленню біоритмів [40]. Резонансна музикотерапія ефективно застосовується в акушерській практиці з метою профілактики ускладнень для матері та плода на основі поліпшення функціонального, гормонального та психоемоційного стану вагітної та породиллі. Музичні програми Р. Hubner використовуються при лікуванні гестозів, загрози не виношування вагітності, як антистресовий фактор для підвищення порога больової чутливості під час пологів, у післяродовий період з метою відновлення психосоматичного стану жінки.

Закордонний дослідник А. Менегетті, основоположник онтопсихологічної музикотерапії, вказує на необхідність за допомогою впливу музики на організм людини, пробудження його глибинного джерела існування («ін-се»). Пригнічуючи ін-се – сонце свого організму, людина пригнічує та блокує енергію «ци», що є причиною психосоматичної патології. Мета музикотерапії в онтопсихології – дозволити енергетичним і смисловим «посланням» «ін-се» доходити до свідомості і тіла людини, тим самим, наповнюючи його радістю буття.

На характер сприйняття музики впливають особистісні та об'єктивні, музично-динамічні чинники. До особистісних відносяться життєвий, руховий, мовний досвід, музикальність, психофізичний стан та адекватність слухача. До музично-динамічних факторам відносяться темп, ритм, тональність, гучність і темброві характеристики виконуваного музичного твору. У слухача на підставі досвіду

сприйняття музики формуються аксіологічна (ціннісна) і розпізнавальна установки, що визначає відношення до музичного твору.

Вибір темпу та тональності музики відповідають колірному сприйняттю за результатами тесту Люшера – ефект Скрябіна. Прослуховування адекватних музичних творів може викликати появу яскравих спонтанних зорових образів – ефект Чюрленіса.

Класична сонатна форма побудови музичного твору в її розвитку відповідає моделі вирішення внутрішньо особистісного конфлікту. Музикотерапія орієнтована на залучення людини до внутрішнього досвіду гармонії власного тіла та душі. Тіло як втілення духу дає можливість реалізації духовного процесу. Музикотерапія на думку W. Reich сприяє істинному еротизму та гармонії тіла – основи здоров'я [16]. Класична релігійна музика як молитва має в своєму розпорядженні катарсис. Відомий швейцарський богослов Н. Kűng вказує на трансцендентний характер музики Моцарта, в якій втілено одухотворену гармонію світобудови [12]. Композиції у стилі «Нью Ейдж» поєднують звуки музичних інструментів зі звуками природи. До представників цього напрямку у музиці можна віднести композиторів Кітаро, М. Гудалла, М. Хоупа та ін.

Доведено ефективність використання музики в терапії хворих на неврози. Зазначено, що у депресивному стані хворі не сприймають веселої музики, яка часто поглиблює депресію, актуалізуючи переживання. Музичному контакту з такими хворими сприяє спокійна мінорна музика. Музичні твори, відбиваючи той чи інший емоційний стан людини, можуть бути відповідним чином співвіднесені з певними емоційними станами та шкалами тесту Міннесотського багатofакторного опитувальника (ММРІ). Кожна шкала ММРІ розкриває певну суттєву рису в особистості людини у вербальних поняттях, які мають своє значення і мовою невербальної комунікації, тобто. музики.

Музичні терапевтичні програми успішно застосовуються з метою психологічної корекції у дітей із затримкою психічного розвитку. Групова музикотерапія ефективно використовується як стимулятор розвитку емоційної сфери і засіб підвищення комунікації в реабілітації дітей з розладами аутистичного спектру. Дослідження С. Edgerton та D. Aldridge підтвердили, що імпровізаційна терапія музикою може покращити комунікативну поведінку дітей із аутизмом [10].

М. Voso досліджував вплив діалогової музикотерапії на поведінку підлітків з вираженим аутизмом і дійшов висновку, що сесії активної музикотерапії допомогли зменшити прояви у них аутистичних характеристик [8].

А. Woodward зазначив, що музикотерапія все частіше використовується як частина інтервенційних програм для дітей з аутизмом та їх батьків, оскільки стимулює ранню емоційну взаємодію між матір'ю і дитиною, що надалі веде до нормального розвитку соціальних навичок у дітей з аутизмом [22].

Музика чудово поєднується з іншими психотерапевтичними методами, потенціюючи їх ефективність, наприклад з гіпнотерапією, аутогенним тренуванням, медитацією, тілесно-орієнтованою терапією та методами релаксації. В арт-терапії за допомогою синтезу музики та малюнка, музики та танцю музичні образи стають зримими і виступають засобом проєкції та вирішення внутрішніх проблем.

Поєднання аутогенного тренування зі спеціально підібраним музичним тлом дозволяє ритмізувати текст, створити відповідну мету тренінгу емоційний настрій і включити музику до формули самонавіювання. Музичний супровід занять фізичними вправами на тлі позитивних емоцій задає відповідні темп і ритм виконання вправ, що дозує фізичне навантаження.

Науковці визначають та експериментально досліджують функції музичної терапії в соціокультурному просторі. Так вчені серед різноманітності фізіологічних реакцій у відповідь на вплив музикою відзначають кардіоваскулярні, респіраторні, гормональні, ментальні, а також прискорення нейротрансмісії, модуляцію гормональної активності [13; 11].

В даний час на підставі теорії хвильових процесів висунуто гіпотезу вібраційної основи організму людини, при цьому її алгоритм подібний до алгоритму коливань, що формують музичний звук. Загалом, акустичні стимули, що відповідають законам гармонії, зумовлюють узгоджене звучання організму [20].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Можемо зробити висновок, що з сучасних позицій функції музичного терапевта у соціокультурному просторі полягають у проведенні сеансів музичної терапії, виходячи з попередньо вивчених даних клінічного діагнозу, орієнтуючись на фізичні, емоційні, соціальні та психологічні потреби пацієнта [4].

На даний час ефективність музичної терапії у соціокультурному просторі підтверджена представниками різних наукових шкіл Європи та США. Численними дослідженнями, спрямованими на вивчення можливостей музичної терапії, виявлено її гармонізуючу роль як антистресової активаційної терапії при порушеннях адаптації, що мають психосоматичну природу та основу у вигляді емоційного стресу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Дашак А. Ю. Божественна природа звуку : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. культури і мистецтв. Львів : Світ, 2003. 108 с.
3. Драганчук В. Музична терапія: теорія та історія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. 225 с.
4. Історія педагогіки / За ред. проф. М. В. Левківського, докт.пед.наук О. А. Дубасенюк. Житомир: Житомирський державний педагогічний університет, 1999. 336 с.
5. Червінська І. «соціокультурний простір гірської школи як історичне, етносоціальне, освітньо-культурне явище та предмет наукових студій». *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. Вип. 23. Листопад, С. 148-153.
6. American Music Therapy Association. URL: <https://www.musictherapy.org/> (Last accessed: 09.01.2023).
7. Bonde L. O. Definitions of Music Therapy. In: S. L. Jacobsen, I. N. Pedersen & L. O. Bonde (Eds.). *A Comprehensive Guide to Music Therapy* (2-nd ed.). London, Jessica Kingsley Publishers, 2019. P. 29-39.
8. Boso M. Effect of long-term interactive music therapy on behavior profile and musical skills in young adults with severe autism. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*. 2007. Vol. 13. №7. P. 709-712.
9. Goodman K. D. Music therapy. In: Arieti S., Brodie H. K.

10. Edgerton, C. L. The effect of improvisational music therapy on the communicative behaviors of autistic children. *Journal of Music Therapy*, 1994. 31(1). P. 31-62. URL: <https://doi.org/10.1093/jmt/31.1.31>. (Last accessed: 12.01.2023).

11. Fukui H. & Toyoshima K. Music facilitate the neurogenesis, regeneration and repair of neurons. *Medical hypotheses*, 2008. Vol. 71, №5. 765-769. URL: <https://doi.org/10.1016/j.mehy.2008.06.019> (Last accessed: 14.01.2023).

12. Küng H. Wolfgang Amadeus Mozart – Spuren der Transzendenz. Berlin : Piper, 1998.

13. Möckel, M., Röcker, L., Störk, T., Vollert, J., Danne, O., Eichstädt, H., Müller, R., & Hochrein, H. Immediate physiological responses of healthy volunteers to different types of music: cardiovascular, hormonal and mental changes. *European journal of applied physiology and occupational physiology*. 1994. Vol. 68, № 6. P. 451-459.

14. Muskatelc L. C. "The Role of Music Therapy in the Clinical Setting" in Music Therapy. Lawrence, Kansas: The Allen Press., 1961. p. 42.

15. Paul Nettl, ed., *The Book of Musical Documents*. New York : Philosophical Library, 1948. 381 p.

16. Reich W. The sexual revolution: toward a self-regulating character structure. Macmillan, 1971. 290 p.

17. Richard M. Graham The Education of the Music Therapist. *College Music Symposium*. 1974. Vol. 14 pp. 50-59.

18. Ridder, H.M., Lerner, A., & Suivini, F. The role of the EMTC for development and recognition of the music therapy profession. *Approaches: Music Therapy & Special Music Education, Special Issue*. 2015. Vol. 7, №1. P. 13-22.

19. Music according to the Harmony Laws of Nature. URL: <https://www.peterhuebner.com/en/Medical-Music/> (Last accessed: 14.01.2023).

20. Wigram T., Dileo C. The effect of vibroacoustic therapy compared with music and movement based physiotherapy on multiply handicapped patients with high muscle tone and spasticity. *Music Vibration and Health*. Cherry Hill, New Jersey: Jeffrey Books, 1997. p.143-148.

21. Wigram, T., Pedersen, I. N. & Bonde, L. O. (Eds.). *A Comprehensive Guide to Music Therapy. Theory, Clinical Practice, Research and Training*. London, Jessica Kingsley Publishers, 2002. 384 p.

22. Woodward A. Music therapy for autistic children and their families: a creative spectrum. *British Journal of Music Therapy*. 2004. Vol. 18. № 1. P. 8-14.

REFERENCES

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] : 250000 / uklad. ta holov. red. V. T. Busel. Kyiv ; Irpin : Perun, 2005. 1728 s. [in Ukrainian]
2. Dashak, A. (2003). Bozhestvenna pryroda zvuku [The divine nature of sound] : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. kultury i mystetstv. Lviv : Svit. 108 s. ISBN 966-603-267-8 [in Ukrainian]
3. Drahanchuk, V. (2010). Muzychna terapiia: teoriia ta istoriia [Music therapy: theory and history]. Lutsk : RVV «Vezha» Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky. 225 s. [in Ukrainian]
4. Istoriia pedahohiky [History of pedagogy] (1999) Za red. prof. M. V. Levkivskoho, dokt.ped.nauk O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr, Zhytomyrskiy derzhavnyi pedahohichniy universytet. 336 s. [in Ukrainian]
5. Chervinska, I. (2020). Sotsiokulturnyi prostir hirskei shkoly yak istorychne, etnosotsialne, osvithno-kulturne yavysheche ta predmet naukovykh studii [socio-cultural space of the mountain school as a historical, ethno-social, educational and cultural phenomenon and subject of scientific studies]. *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat*. Vyp. 23, Lystopad, S. 148-53, doi:10.15330/msuc.2020.23.148-153. [in Ukrainian]
6. American Music Therapy Association. URL: <https://www.musictherapy.org/> (Last accessed: 09.01.2023). [in English]
7. Bonde, L. O. (2019). Definitions of Music Therapy. In: S. L. Jacobsen, I. N. Pedersen & L. O. Bonde (Eds.). *A Comprehensive Guide to Music Therapy* (2-nd ed.). London, Jessica Kingsley Publishers. P. 29-39. [in English]

8. Boso, M. (2007). Effect of long-term interactive music therapy on behavior profile and musical skills in young adults with severe autism. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*. Vol. 13, №7. P. 709–712. [in English]

9. Goodman, K. D. Music therapy. In: Arieti S., Brodie H. K. [in English]

10. Edgerton, C. L. (1994). The effect of improvisational music therapy on the communicative behaviors of autistic children. *Journal of Music Therapy*, 1994. 31(1). P. 31–62. URL: <https://doi.org/10.1093/jmt/31.1.31>. (Last accessed: 12.01.2023). [in English]

11. Fukui, H. & Toyoshima, K. (2008). Music facilitate the neurogenesis, regeneration and repair of neurons. *Medical hypotheses*, 2008. Vol. 71. №5. 765–769. URL: <https://doi.org/10.1016/j.mehy.2008.06.019> (Last accessed: 14.01.2023). [in English]

12. Kung, H. (1998). *Wolfgang Amadeus Mozart – Spuren der Transzendenz*. Berlin : Piper. [in English]

13. Möckel, M., Röcker, L., Störk, T., Vollert, J., Danne, O., Eichstädt, H., Müller, R., & Hochrein, H. (1994). Immediate physiological responses of healthy volunteers to different types of music: cardiovascular, hormonal and mental changes. *European journal of applied physiology and occupational physiology*. Vol. 68. № 6. P. 451–459. [in English]

14. Muskatevc, L. C. (1961). "The Role of Music Therapy in the Clinical Setting" in *Music Therapy*. Lawrence, Kansas: The Allen Press. P. 42. [in English]

15. Paul Nettl, ed. (1948). *The Book of Musical Documents*. New York : Philosophical Library. 381 p. [in English]

16. Reich, W. (1971). *The sexual revolution: toward a self-regulating character structure*. Macmillan. 290 p. [in English]

17. Richard, M. (1974). *Graham The Education of the Music Therapist*. College Music Symposium. Vol. 14. PP. 50-59. [in English]

18. Ridder, H.M., Lerner, A., & Suivini, F. (2015). The role of the EMTC for development and recognition of the music

therapy profession. *Approaches: Music Therapy & Special Music Education, Special Issue*. Vol. 7. №1. PP. 13-22. [in English]

19. Music according to the Harmony Laws of Nature. URL: <https://www.peterhuebner.com/en/Medical-Music/> (Last accessed: 14.01.2023). [in English]

20. Wigram, T., Dileo, C. (1997). The effect of vibroacoustic therapy compared with music and movement based physiotherapy on multiply handicapped patients with high muscle tone and spasticity. *Music Vibration and Health*. Cherry Hill, New Jersey: Jeffrey Books. PP.143–148. [in English]

21. Wigram, T., Pedersen, I. N. & Bonde, L. O. (Eds.). (2002). *A Comprehensive Guide to Music Therapy. Theory, Clinical Practice, Research and Training*. London, Jessica Kingsley Publishers. 384 p. [in English]

22. Woodward, A. (2004). Music therapy for autistic children and their families: a creative spectrum. *British Journal of Music Therapy*. Vol. 18. № 1. P. 8–14. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДОБРОВОЛЬСЬКА Руфіна Олегівна – доктор філософії, PhD, старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: музична терапія у соціокультурному просторі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DOBROVOLSKA Rufina Olehivna Doctor of Philosophy, PhD, Senior teacher of the department of vocal and choral training, theory and methods of music education Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Research interests: music therapy in the sociocultural space.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.041:[378.016:[81+15.9]:378.018.43

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-128-131

ДОЛГОПОЛ Олена Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та мовної підготовки

Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-9545-2290>

e-mail: dolgop_helen@ukr.net

КІР'ЯНОВА Олена Василівна –

старший викладач кафедри психології, педагогіки та мовної підготовки Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-9549-639X>

e-mail: olena.kiryanova@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Статтю присвячено проблемі організації самостійної роботи студентів під час вивчення гуманітарних дисциплін в умовах дистанційної форми навчання. Схарактеризовано основні чинники, що призвели до активного впровадження дистанційної освіти в українських ЗВО та збільшення частки самостійної роботи здобувачів освіти під час вивчення різноманітних дисциплін.

Проаналізовано підходи українських авторів до визначення сутності поняття «дистанційне навчання» та на їх основі сформульовано авторське розуміння цієї дефініції (форма організації освітнього процесу, що реалізується за допомогою різноманітних інформаційних технологій і передбачає збільшення частки самостійної роботи здобувачів освіти під час вивчення програмового матеріалу).

Уточнено сутність поняття «самостійна робота студентів» як важливої форми організації освітнього процесу в ЗВО. Акцентовано на тому, що на сучасному етапі вона є основним видом навчальної діяльності студентів, на який відводиться не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студента, визначеного на вивчення конкретної дисципліни.

Розкрито особливості організації самостійної роботи викладачами кафедри психології, педагогіки та мовної підготовки ХНУМГ ім. О. М. Бекетова в межах таких гуманітарних дисциплін як «Мовна підготовка (для іноземних студентів)», «Українська

мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська літературна мова», «Ділова українська мова», «Професійна риторика», «Науковий стиль мовної підготовки».

Схарактеризовано основні заходи, які реалізуються в університеті з метою полегшення процесу самостійної роботи студентів: створення відео- та аудіо- лекцій, а також слайдових презентацій до тем, що вивчаються в межах дисциплін, електронне листування, спілкування в додатках «Telegram», «Вайбер», «Скайп», відкритість доступу для кожного студента до цифрового репозиторію, де розміщені електронні ресурси, конспекти лекцій, методичні вказівки, навчальні посібники й підручники, автореферати, дисертації, статті тощо.

Доведено, що від якісної організації самостійної роботи в умовах дистанційної освіти значною мірою залежить ефективність освітнього процесу в ЗВО.

Ключові слова: вища освіта, дистанційне навчання, самостійна робота, гуманітарні дисципліни.

DOLGOPOL Olena Oleksandrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Language Training O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-9545-2290>

e-mail: dolgop_helen@ukr.net

KIRYANOVA Olena Vasylivna –

senior lecturer of the Department of Psychology, Pedagogy and Language Training O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-9549-639X>

e-mail: olena.kiryanova@gmail.com

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK DURING THE STUDY OF HUMANITIES IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION

The article is devoted to the problem of organizing students' independent work during the study of humanitarian disciplines in the conditions of distance education. The main factors that led to the active implementation of distance education in Ukrainian higher education institutions and an increase in the share of independent work of education seekers during the study of various disciplines are characterized.

The approaches of Ukrainian author to the definition of the essence of the concept of «distance learning» were analyzed, and on their basis, the author's understanding of this definition was formulated (a form of organization of the educational process, which is implemented with the help of various information technologies and involves increasing the share of independent work of education seekers during the study of program material).

The essence of the concept of independent work of students as an important form of organization of the educational process in higher education institutions is clarified. The focus is on what, at the current stage, it is the main type of educational activity of students, for which no less than 1/3 and no more than 2/3 of the total amount of study time of a student allocated to the study of a specific discipline is allocated.

The peculiarities of the organization of independent work by the teachers of the department of Psychology, Pedagogy and Language Training O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv within such humanitarian disciplines as «Language training (for foreign students)», «Ukrainian language for professional direction», «Modern Ukrainian literary language», «Business Ukrainian language», «Professional rhetoric», «Scientific style language training».

The main activities that are implemented in O. M. Beketov University in order to facilitate the process of independent work of students: creation of video and audio lectures, as well as slide presentations on topics studied within the disciplines, electronic correspondence, communication in Telegram, Viber, Skype applications, open access for of each student to the digital repository, which contains electronic resources, lecture notes, methodological instructions, study guides and textbooks, abstracts, dissertations, articles, etc.

It has been proven that the effectiveness of the educational process in higher education depends to a large extent on the quality organization of independent work in the conditions of distance education.

Keywords: higher education, distance learning, independent work, humanitarian disciplines.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Ситуація, що склалася з поширенням нової коронавірусної інфекції (COVID-19) у 2020 році, зумовила перехід освітніх організацій у всьому світі на дистанційну форму навчання, яка включає забезпечення реалізації освітніх програм, зокрема проходження здобувачами освіти проміжної та підсумкової атестації за відповідними освітніми програмами, із застосуванням електронного навчання та дистанційних освітніх технологій [4, с. 76].

На жаль, ця тенденція зберігається і в умовах сьогодення, коли в Україні триває воєнний стан, і традиційне очне навчання є небезпечним для учасників освітнього процесу.

Реалізація освітніх програм для всіх форм навчання у віддаленому режимі вимагає суттєвої перебудови роботи всіх структурних підрозділів закладів освіти, організацію контактної роботи учасників освітнього процесу виключно в електронному інформаційно-освітньому середовищі,

збільшення частки самостійної роботи здобувачів освіти під час вивчення навчальних дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості організації дистанційного навчання у ЗВО розкрито в працях В. Прибилової, В. Льченко, К. Пікуль, Л. Сизової, А. Дуднікової, К. Жаріної, В. Жаріна, Т. Коношевич, О. Корбут, Л. Кравцової, І. Купновицької та інших. Проблеми організації дистанційного навчання під час вивчення гуманітарних дисциплін присвячено наукові розвідки О. Солошенко. Різні аспекти проблеми організації самостійної роботи студентів знайшли висвітлення в теоретичних доробках О. Андрєєва, В. Беспалько, В. Бикова, Н. Бойко, Г. Бутенко, Т. Крижановської, М. Михайлюк, О. Цись та інших.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та розкритті особливостей організації самостійної роботи студентів під час вивчення гуманітарних дисциплін в умовах дистанційної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вік технологій вимагає вміння користуватися

комп'ютером, ноутбуком, планшетом, смартфоном, іншими електронними девайсами, які, безумовно, стали важливою складовою життя сучасної людини. В умовах інформаційного суспільства, яке характеризується стрімким зростанням потоку наукових знань, накопичених людством, підвищується інтенсивність оновлення інформації, необхідної для використання в різних сферах людської діяльності, виникає об'єктивна необхідність розвитку й удосконалення механізмів трансляції знань, які забезпечують можливість безперервного навчання відповідно до потреб особистості та суспільства. Нові

інформаційні технології, що спричинили інформаційну революцію другої половини ХХ століття, дали поштовх бурхливому розвитку методів дистанційного навчання та формування концепції відкритої освіти.

Нині поняття «дистанційне навчання» є широко вживаним у галузі психологічних і педагогічних досліджень, тож уважаємо доречним у межах публікації проаналізувати підходи до визначення сутності цієї дефініції. Наведемо приклади трактувань поняття «дистанційне навчання» українськими дослідниками (табл. 1).

Таблиця 1.

Підходи авторів до визначення сутності дефініції «дистанційне навчання»

Автор	Визначення поняття
В. Прибилова [7, с. 27]	Така форма організації освітнього процесу, основою якої є самостійна робота людини, яка навчається. Це дає змогу навчатися у зручний для людини час та у віддаленому від викладача місці (тому дистанційне).
О. Корбуг [4]	Сукупність технологій, спрямованих на озброєння здобувачів освіти основним обсягом навчального матеріалу, інтерактивна взаємодія учасників освітнього процесу, надання можливостей для самостійної роботи.
Т. Коношевич [6, с. 25]	Один зі способів заочного навчання, що реалізується шляхом використання інформаційних технологій із використанням ПК, відео- або аудіотехніки тощо.
І. Купновицька [6, с. 73]	Взаємодія на відстані, з урахуванням всіх компонентів освітнього процесу (цілей, змісту, методів, організаційних форм, засобів навчання), що реалізується за допомогою специфічних засобів інтернет-технологій або інших засобів, що передбачають інтерактивність.
Л. Кравцова [5, с. 75]	Комплекс технологій, які уможливають отримання студентами необхідного обсягу навчального матеріалу, інтерактивна взаємодія, що передбачає самостійну роботу здобувачів освіти з опанування знаннями з навчального матеріалу.

Аналізуючи зазначені вище підходи до визначення сутності поняття «дистанційне навчання», у межах публікації вважаємо доречним запропонувати авторське розуміння цього конструкту: дистанційне навчання – це форма організації освітнього процесу, що реалізується за допомогою різноманітних інформаційних технологій і передбачає збільшення частки самостійної роботи здобувачів освіти під час вивчення програмового матеріалу.

Якщо на етапах становлення вищої освіти самостійна робота студентів розглядалась як важлива форма організації навчального процесу, що поступалася за обсягом аудиторних занять, то на сучасному етапі вона є основним видом навчальної діяльності студентів, на який відводиться не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного на вивчення конкретної дисципліни [1, с. 8].

З урахуванням наукових поглядів Н. Бойко, під самостійною роботою студентів розуміємо складне багатомірне педагогічне явище, яке включає систему взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, що утворюють цілісну єдність, підпорядковану цілям виховання, освіти й розвитку в умовах її опосередкованого управління та самоуправління [1, с. 9].

На кафедрі психології, педагогіки та мовної підготовки ХНУМГ ім. О. М. Бекетова самостійна робота студентів є невіддільною складовою вивчення гуманітарних дисциплін «Мовна підготовка (для іноземних студентів)», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська літературна мова», «Ділова українська мова», «Професійна риторика», «Науковий стиль мовної підготовки».

В умовах дистанційної форми навчання для організації самостійної роботи студентів викладачі

кафедри взаємодіють зі здобувачами освіти за допомогою електронних платформ «Тімс», «Зум», «Гугл міт». Консультування студентів з різних питань щодо виконання навчальних завдань з дисциплін гуманітарного циклу здійснюється шляхом електронного листування, спілкування в додатках «Telegram», «Вайбер», «Скайп».

Оскільки деякі дисципліни викладаються і для іноземних здобувачів освіти, для полегшення їхньої самостійної діяльності викладачі використовують відео- й аудіо- лекції, слайдові презентації до тем.

Кожен студент має відкритий доступ до цифрового репозиторію ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, у якому розміщені електронні ресурси, конспекти лекцій, методичні вказівки, навчальні посібники й підручники, автореферати, дисертації, статті тощо [9].

Безумовно, використання матеріалів, що містяться в цифровому репозиторію суттєво полегшує перебіг самостійної навчальної діяльності студентів із дисциплін гуманітарного циклу.

Варто зазначити, що робочі програми гуманітарних дисциплін у межах самостійної роботи студентів передбачають підготовку індивідуальних навчально-дослідних завдань: рефератів, текстів доповідей, повідомлень, тез тощо. Така самостійна діяльність сприяє формуванню дослідницьких умінь студентів, удосконаленню навичок наукового письма, розширенню уявлень про академічну доброчесність.

Отже, ефективність самостійної роботи студентів сьогодні залежить від якості її організації в умовах дистанційної освіти, а це так само впливає на ефективність освітнього процесу в ЗВО у цілому.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Підсумовуючи викладене в межах цієї публікації, можна зробити висновок про те, що впровадження дистанційної форми навчання в ЗВО полягає в організації освітнього процесу за допомогою

різноманітних інформаційних технологій і передбачає збільшення частки самостійної роботи здобувачів освіти під час вивчення програмового матеріалу.

Організація самостійної роботи при вивченні гуманітарних дисциплін студентів за такої форми навчання зумовлює необхідність використання нетипових підходів, форм і засобів під час інтерактивно-комунікаційної взаємодіяльності викладачів і студентів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов використання інтерактивних технологій навчання під час викладання гуманітарних дисциплін у ЗВО.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Н. І. Організація самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Київ. 2008. 27 с.
2. Ільченко В. І., Пікуль К. В., Сизова Л. М., Дуднікова А. М., Жаріна К. М., Жарін В. М. Переваги й недоліки дистанційного навчання. 2021. URL: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/Ilchenko_Perevagi.pdf
3. Коношевич Т. Дистанційне навчання: від теорії до практики. *Професійно-технічна освіта*. 2018. № 2. С. 25–30.
4. Корбут О. Г. Дистанційне навчання: моделі, технології, перспективи. URL: http://confesp.fl.kpi.ua/sites/default/files/korbut_o_g_tezi.pdf
5. Кравцова Л. В. Аналіз ефективності системи дистанційного навчання в процесі перевірки компетенцій. *Інформаційні технології в освіті*. 2017. № 3. С. 74–85.
6. Купновицька І. Г. Дистанційна форма навчання, як один із методів підвищення мотивації навчання студентами заочної форми підготовки. *Прикарпатський вісник НТШ. Пульс*. 2019. № 6. С. 73–79.
7. Прибилова В. М. Проблеми та переваги дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України. URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/download/8791/8312/>
8. Солошенко О. М. Організація дистанційного навчання щодо вивчення гуманітарних дисциплін в умовах карантинних обмежень (на досвіді кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін). *Актуальні проблеми освітньо-виховного процесу в умовах карантинних обмежень та дистанційного навчання*. Харків: ХНУБА, 2021. С. 91–94.
9. Цифровий репозиторій ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/>

REFERENCES

1. Boiko, N. I. (2008) Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv v umovakh zastosuvannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Organization of independent work of students of higher educational institutions in the conditions of application of information and communication technologies]. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk. 13.00.04 – teoriia ta metodyka profesiinoi osvity. Kyiv. 27 s. [in Ukrainian].
2. Ilchenko, V. I., Pikul, K. V., Syzova, L. M., Dudnikova, A. M., Zharina, K. M., Zharin, V. M. (2021) Perevahy y nedoliky dystantsiinoho navchannia [Advantages and disadvantages of distance learning]. URL: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/Ilchenko_Perevagi.pdf [in Ukrainian].
3. Konoshevych, T. (2018) Dystantsiine navchannia: vid teorii do praktyky [Distance learning: from theory to practice].

Profesiino-tekhnichna osvita [Vocational and technical education]. № 2. S. 25–30 [in Ukrainian].

4. Korbut, O. H. (2017) Dystantsiine navchannia: modeli, tekhnolohii, perspektyvy [Distance learning: models, technologies, perspectives]. URL: http://confesp.fl.kpi.ua/sites/default/files/korbut_o_g_tezi.pdf [in Ukrainian].
5. Kravtsova, L. V. (2019) Analiz efektyvnosti systemy dystantsiinoho navchannia v protsesi perevirky kompetentsii [Analysis of the effectiveness of the distance learning system in the process of competence verification.]. *Informatsiini tekhnolohii v osviti* [Information technologies in education]. № 3. S. 74–85 [in Ukrainian].
6. Kupnovytska, I. H. (2019) Dystantsiina forma navchannia, yak odyn iz metodiv pidvyshchennia motyvatsii navchannia studentamy zaochnoi formy pidhotovky [Distance form of education as one of the methods of increasing the motivation of study by correspondence students]. *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Puls* [Prykarpatsky herald of the NTSh. Pulse] № 6. S. 73–79 [in Ukrainian].
7. Prybylova, V. M. (2017) Problemy ta perevahy dystantsiinoho navchannia u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [Problems and benefits of distance learning in higher educational institutions of Ukraine]. URL: <http://C:/Users/Admin/Downloads/8791-20170726.pdf> [in Ukrainian].
8. Soloshenko, O. M. (2021) Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia shchodo vyvchennia humanitarnykh dystsyplin v umovakh karantynnykh обмежен (na dosvidi kafedry suspilno-humanitarnykh dystsyplin) [Organization of distance education for the study of humanitarian disciplines in the conditions of quarantine restrictions (based on the experience of the department of social and humanitarian disciplines)]. *Aktualni problemy osvithno-vykhovnoho protsesu v umovakh karantynnykh обмежен ta dystantsiinoho navchannia* [Current problems of the educational process in the conditions of quarantine restrictions and distance learning]. Kharkiv: KhNUMA. S. 91–94 [in Ukrainian].
9. Tsyfrovyi repozytorii KhNUMH im. O. M. Beketova [Digital repository of KhNUMG named after O. M. Beketova] URL: <http://eprints.kname.edu.ua/> [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ДОЛГОПОЛ Олена Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та мовної підготовки Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова.
Наукові інтереси: теорія і методика навчання, комунікативна компетенція, інноваційні методи навчання.
КІР'ЯНОВА Олена Василівна – старший викладач кафедри психології, педагогіки та мовної підготовки Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова.
Наукові інтереси: теорія і методика навчання, комунікативна компетенція, інноваційні методи навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

DOLGOPOL Olena Oleksandrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Language Training O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv.
Research interests: the theory and methods of teaching, innovative teaching methods, communicative competence.
KIRYANOVA Olena Vasylivna – senior lecturer of the Department of Psychology, Pedagogy and Language Training O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv.
Research interests: the theory and methods of teaching, innovative teaching methods, communicative competence.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.147.091.33-027.22(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-132-137

ДУБІНКА Микола Михайлович –
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: mdubinka72@gmail.com

ПОЗИЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ НА ПРОБЛЕМУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК ВАЖЛИВОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті автор характеризує питання професійного самовизначення, окреслюючи це як важливу психолого-педагогічну проблему, що охоплює процес становлення як фахівця та його соціалізацію, під час яких майбутній спеціаліст набуває готовності до самостійної, творчої професійної діяльності на основі усвідомлення і суб'єктивного співвіднесення суспільних вимог з власними потенційними (аналіз своїх внутрішніх ресурсів) та наявними здібностями, комплексом внутрішніх умов, набуваючи здатності до самостійного прийняття рішень відносно важливих професійних цілей, які мають сенс як для самого суб'єкту, так і для суспільства.

Автор розкриває сутнісні характеристики феномену «професійне самовизначення особистості» з позицій вітчизняних дослідників. Серед найважливіших констант самовизначення фахівця виокремлюється активність, здатність до самостійного вибору, належний рівень відповідальності. Науковець робить акцент на напрямках, підходах та концепціях розвитку зазначеної проблеми: професійно-орієнтований, особистісно-діяльнісний та цілісний підходи; соціально-психологічний напрям; концепція системогенезу професійної діяльності та інших.

Автор доводить, що в процесі життєвого шляху особистості спостерігається безпосередня залежність професійного самовизначення від рівня зрілості людини, від характеру і способів ідентифікації особистості співвідносно до професії.

Дослідник наголошує на значущості проблеми самовизначення у процесі становлення фахівця, де зазначає на основних засадах професійного самовизначення майбутніх спеціалістів у процесі їх фахової підготовки; доводить, що представлений процес професійного розвитку особистості має специфічні властивості, а сформованість професійного самовизначення є першоосновою та запорукою ефективності подальшого професійного становлення майбутнього фахівця.

Ключові слова: професійне самовизначення, концептуальні моделі, майбутній фахівець, професійне становлення, саморозвиток, самореалізація, професійна діяльність.

DUBINKA Mykola Mykhaylovych –
Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor,
doctoral student of the Department of Pedagogy and Special Education
of Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian
State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: mdubinka72@gmail.com

THE POSITIONS OF DOMESTIC SCIENTISTS ON THE PROBLEM OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION AS AN IMPORTANT STAGE IN THE DEVELOPMENT OF A FUTURE SPECIALIST

In the article, the author characterizes the issue of professional self-determination, outlining it as an important psychological and pedagogical problem, covering the process of becoming a specialist and his socialization, during which the future specialist acquires readiness for independent, creative professional activity based on awareness and subjective correlation of social requirements with their own potential (analysis of their internal resources) and existing abilities, a set of internal conditions, acquiring the ability to independently make decisions about important professional goals that make sense both for the subject himself and for society.

The author reveals the essential characteristics of the phenomenon of «professional self-determination of the individual» from the point of view of domestic researchers. Activity, the ability to make independent choices, and the appropriate level of responsibility are among the most important constants of a specialist's self-determination. The scientist focuses on the directions, approaches and concepts of the development of the mentioned problem: professional orientation, personal activity and holistic approaches; socio-psychological direction; the concept of systemogenesis of professional activity and others.

The author proves that in the course of an individual's life path, there is a direct dependence of professional self-determination on the level of maturity of a person, on the nature and methods of identification of the individual in relation to the profession.

The researcher emphasizes the importance of the problem of self-determination in the process of becoming a specialist, where he notes the basic principles of professional self-determination of future specialists in the process of their professional training; proves that the presented process of professional development of the individual has specific properties, and the formation of professional self-determination is the primary basis and guarantee of the effectiveness of further professional development of the future specialist.

Key words: professional self-determination, conceptual models, future specialist, professional formation, self-development, self-realization, professional activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У концептуальному полі професійного розвитку особистості питання професійного самовизначення майбутнього фахівця є важливим етапом його професіоналізації. Ця наукова проблема має власну історію розвитку та характеризується різноманітністю позицій учених. Розглядаючи

самовизначення у професійній діяльності, доречним є визначити його як самостійний вибір професії, здійснений у результаті аналізу своїх внутрішніх ресурсів, у тому числі своїх здібностей, і співвіднесення їх з вимогами професії. У цьому сенсі, на наш погляд, чітко збалансована активність суб'єкта

діяльності, усвідомлення ним своїх можливостей і співставлення їх з соціальною необхідністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основою теоретичної концепції технології професійного самовизначення (К. Варнавських, О. Вітківська, А. Войтко, О. Борисова, Л. Галаганова, О. Головаха, Ф. Іващенко, В. Лозовецька, М. Піддячий, О. Павлютенков, Р. Пасічник, В. Худін, М. Чобітько, Н. Шовір) є усвідомлена соціально-професійна позиція особистості, підґрунтям якої є широкий комплекс виховних і освітніх впливів на шляху професійного становлення. Аналіз останніх досліджень і публікацій переконує, що проблема професійного самовизначення особистості знайшла своє осмислення в теоретичних дослідженнях Г. Балла, І. Бежа, М. Боришевського, С. Головахи, І. Зязюна, Г. Костюка, Н. Ничкало, П. Перепелиці, В. Рибалки, В. Семиченка, О. Скрипченка, О. Туриніної та ін. Дослідженню окремих питань професійного самовизначення студентської молоді: механізмів формування професійної мотивації, професійно важливих якостей, фахових здібностей, шляхів становлення професійної самоідентичності, приділяли увагу Ж. Вірна, О. Кисла, Г. Кожухар, І. Корнієнко, У. Мороховська, Г. Мошкова, А. Перепелица, О. Щотка.

Метою статті є дослідження процесу професійного самовизначення як важливого етапу розвитку майбутнього фахівця з позицій вітчизняних учених.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Здійснюючи аналіз сутності процесу професійного становлення фахівця, ми підтримуємо положення про творчу й інтегративну значущість педагогічної діяльності, про смислову природу буття людини у світі, діалогізм між майбутнім фахівцем і професійним середовищем, цілісність та активність власне особистості. Професійне становлення майбутнього професіонала у такому контексті розглядається як одна з форм розвитку особистості, багатоаспектний, багаторівневий та складно детермінований процес, в якому, як вказує О. Щотка, варто виокремити такі сторони: 1) зовнішня сторона професійного становлення має вияв у об'єктивних характеристиках педагогічної діяльності, в соціальній ситуації професіоналізації, у продуктивності особистості щодо реалізації покладених обов'язків; 2) внутрішня, суб'єктивна сторона може бути розглянута в таких аспектах: змістовно-структурний (необхідні знання, вміння, навички, психічні якості, професійні цінності, смисли, позиції тощо); біографічний (динаміка професійного розвитку впродовж життя); продуктивно-результативний (певні рівні професіоналізму, внутрішні та зовнішні надбання) [8, с. 32–33].

Сучасні науковці проблему професійного самовизначення досліджують з різних теоретичних підходів: вироблення загальних вимог до праці і вибору професійного напрямку; встановлення закономірностей професійного розвитку та формування людини як суб'єкта співвідносної діяльності; вивчення проблем професійного життя та шляху особистості. Наявні наукові підходи та теорії розвитку проблеми професійного самовизначення особистості з позицій вітчизняних учених мають свої особливості.

Так, у сучасних дослідженнях різних наук і наукових напрямів простежується тенденція до

вивчення проблеми професійного розвитку у контексті взаємовпливу індивідуальних особливостей людини і соціокультурного середовища в процесі професійного становлення фахівця. Саме з **соціологічних** позицій професійне самовизначення характеризується як процес розв'язання задач, які суспільство ставить перед людиною, які їй необхідно вирішити протягом певного періоду часу, інтеріоризуючи ці вимоги співвідносно до власних можливостей.

Основи організації та активізації професійного самовизначення вивчали О. Вітківська, А. Вихрущ, О. Зайцев, Д. Закатнов, О. Капустіна, С. Павлютенков, В. Сидоренко, Д. Тхоржевський, Б. Федоршин, М. Янцура. У контексті **профорієнтаційного підходу** ці науковці характеризують професійне самовизначення як процес самопізнання та об'єктивної оцінки особистості власних індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно важливих якостей і можливостей з вимогами, необхідними для оволодіння конкретною професією. Так, Д. Закатнов та О. Капустіна розкривають професійне самовизначення як усвідомлення особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності, що передбачає: 1) самооцінку людиною власних індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста; 2) усвідомлення своєї ролі в системі соціальних відносин і своєї відповідальності за успішне виконання діяльності та реалізацію своїх здібностей; 3) саморегуляцію поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети [3, с. 32].

Вважаємо за доцільне зробити акцент на позиціях науковців, що розробляють механізми становлення особистості в якості суб'єкта професійного самовизначення. У працях Г. Балла, П. Перепелиці, В. Рибалки вказується на те, що важливим для людини є сформованість у неї активної профорієнтаційної позиції, у котрій через специфічну профінформаційну діяльність відбувається самоперетворення особистості. При цьому, активною дослідницькою позицією є виокремлення умов і факторів, що впливають на успішність професійного самовизначення. У першу чергу, автори відзначають наявність факторів макросередовища, зміст яких залежить від суспільно-економічного устрою; регіональні фактори – специфічні особливості економічного і демографічного розвитку будь-якого регіону країни; індивідуальні чинники – психологічні та фізіологічні особливості людини (стать, міра розвитку індивідуальної свідомості, здібності, інтереси, ідеали, знання). Також на професійне самовизначення впливають: повноцінний психічний і особистісний розвиток, самосвідомість особистості, становлення світогляду і життєвої позиції, наявність інтересів, нахилів та здібностей, ціннісних орієнтацій, професійних намірів, особистісні смисли професійної діяльності, сформовані професійні установки, рівень розвитку мислення. Результатом професійного самовизначення вчені визначають готовність зробити професійний вибір і сформованість плану подальшого професійного розвитку. Отже, професійне самовизначення з позицій представників профорієнтаційного підходу пов'язано з внутрішньою роботою особистості у напрямку самопізнання і самовиховання, а також з пізнанням світу професій та особливостей ринку праці. Важливо зазначити, що існуючі методичні розробки з оптимізації професійного самовизначення, хоча у своїй основі й

стосуються школярів, їх можна використовувати і для роботи зі студентами закладів вищої освіти, оскільки проблеми, з якими стикаються старшокласники в період вибору професії дуже часто залишаються невирішеними і після вибору навчально-професійного закладу.

Узагальнюючи дані науковців цього підходу, можна зробити висновок, що провідна діяльність учасника професійного самовизначення пов'язана з вирішенням певних завдань, що передують професійному вибору: аналіз власних ресурсів; підвищення інформованості про світ професій та їх вивчення; самосвідомість і формування образу «Я»; розвиток вольових якостей і механізмів саморегуляції; розвиток вміння ставити цілі професійного розвитку і співвідносити власні цілі до завдань суспільства; розвиток самостійності і вміння приймати рішення.

Питання психічно-вікової регуляції професійного самовизначення стали предметом дослідження у розробках таких учених, як К. Варнавських, А. Войтко, О. Голомшток, Ф. Гоноболін, В. Моляко, В. Моргун, О. Мороз, Д. Ніколенко, Р. Пасічняк, М. Піддячий, Н. Побірченко, В. Синявський, О. Туриніна, Б. Федоришин, В. Худін та ін. Згідно позицій психологічної концепції, де представлено цілісне бачення процесу становлення і розвитку професіоналізму фахівця та наголошується на суперечливих тенденціях вдосконалення цих процесів [4, с. 12]. Як результат, представники **соціально-психологічного напрямку** визначають окреслений феномен як процес прийняття рішень, через які людина формує і оптимізує баланс власних здібностей і уподобань з вимогами розподілу праці у суспільстві.

Проблема управління процесом професійного самовизначення є предметом розгляду ряду вчених: І. Бех, І. Корнієнко, В. Мадзігон, Н. Побірченко, В. Сидоренко, М. Тітма, М. Тименко, О. Мельник. Вітчизняні науковці акцентують увагу на організації та активізації цього процесу, зокрема, особливостях моделювання, психологічного супроводу професійного самовизначення юної особистості (Н. Побірченко), управлінських аспектах його здійснення (І. Бех, В. Мадзігон), керівництвом орієнтацією та становленням професійних самосвідомості та самоідентичності (Ж. Вірна, І. Корнієнко).

У сучасній українській психологічній науці професійне самовизначення трактується як процес розвитку суб'єкта праці на різних етапах його професійного розвитку. Ці питання охоплює **концепція системогенезу професійної діяльності**, в якій ключовим поняттям виступає «система професійної діяльності», а також досліджуються механізми формування професійної мотивації, професійно важливих якостей, професійних здібностей. У цьому сенсі вивчаються такі проблеми: особливості формування готовності студентів до професійно-управлінського самовизначення (О. Щотка), професійне самовизначення студентів подвійних спеціальностей (Л. Долинська, О. Гриньова), професійного самовизначення майбутніх фахівців різних галузей (М. Вечірко, О. Кисла, Г. Кожухар, У. Мороховська, Г. Мошкова, А. Перепелиця). Саме представниками концепції системогенезу виокремлюється диференційно-психологічний її контекст, за яким професійне самовизначення характеризується як процес формування стилю життя, частиною якого є

професійна діяльність (людина орієнтується виключно на свої інтереси, цінності, здібності).

З позицій **цілісного підходу**, вчені (А. Бондар, М. Дубінка, Д. Закатнов, О. Капустіна, О. Мельник, Б. Федоришин, М. Чобітько) досліджують проблему професійного самовизначення в якості важливого компонента розвитку всієї особистості. Аналіз напрацювань науковців дає змогу стверджувати, що цей вид самовизначення є неперервним процесом, що не обмежений часовими рамками, є характеристикою і механізмом процесу професійного становлення фахівця – забезпечуючи його саморозвиток, самореалізацію і самоздійснення в професійній діяльності. При цьому М. Чобітько доводить, що «самовизначення вчителя у педагогічній реальності ставить його перед вибором тієї парадигми, в межах якої він має намір реалізувати себе у професії на підставі усвідомлення і прояву своєї внутрішньої цінності, свого істинного «Я» і його збагачення завдяки «входженню» у професійну культуру суспільства. Вибір гуманістичної парадигми і особистісно-орієнтованої діяльності в ній як способу професійного буття вказує на те, що самовизначення по суті своїй є культуродоцільним і культуротворчим процесом, підґрунтям якого є процес смислоутворення і система цінностей, ідентифікації себе як носія гуманістичних норм... Це сприяє формуванню професійно цінної життєвої концепції і «Я-концепції» [7].

Реальною причиною педагогічних дій учителя є інтерес – особистісний і професійний. Він зорієнтовує, під його впливом відбувається формування направленості особистості вчителя на усвідомлення цілей діяльності і самовдосконалення в процесі реалізації особистісно-орієнтованого підходу. Наявність потреби і прагнення досягти майбутнього результату є інваріантною ознакою, що визначає мету як образ передбачуваного результату. Усвідомлена і прийнята вчителем мета покликає надавати особистісний зміст педагогічній діяльності, який розуміється як індивідуалізоване відображення справжнього відношення особистості до об'єктів, заради яких розгортається її діяльність, усвідомлене як «значення для мене». Основними об'єктами, до яких формується відношення аспекту, котрий ми досліджуємо, є особистісно-орієнтована педагогічна діяльність і позитивний образ «Я-професійне» [7]. Першоосновою творчої самореалізації педагога у професійній діяльності є встановлення ним особистісного смислу визначеної діяльності, її особистісна спрямованість та відображення реального ставлення до свого «Я-професійного».

Аналіз результатів досліджень учених щодо дефініції «професійне самовизначення», дає можливість виділити найбільш визначальні ознаки: 1) усвідомлення свого власного «Я» у світі професій; 2) ціннісні орієнтації і професійні перспективи; 3) професійну спрямованість і вибір професії; 4) врахування потреб суспільства в тій або іншій діяльності; 5) формування особистісного відношення до професійної діяльності; 6) вдосконалення себе у вибраній професійній діяльності. Саме тому професійне самовизначення характеризується як багатоплановий процес: 1) як серія задач, які суспільство ставить перед особистістю, яка формується, і які та має вирішити за певний період часу; 2) як процес поетапного прийняття рішень, за допомогою яких індивід формує баланс між своїми

прагненнями, нахилами і потребами суспільства; 3) як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність [2, с. 48].

Представники **особистісно-діяльнісного підходу** професійного самовизначення (О. Вітківська, Н. Гузій, М. Дубінка, І. Маноха, О. Мерзлякова, А. Нежута, Н. Савченко) окреслений феномен характеризують як чинник саморозвитку особистості. У цьому контексті І. Маноха здійснює аналіз зазначеної категорії з позицій професійного потенціалу майбутнього фахівця; М. Дубінка акцентує увагу на усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності, що базується на самооцінці індивідуально-психологічних якостей, співвідносячи власні можливості з психологічними вимогами професії до спеціаліста [2, с. 48]; А. Нежута визначає самовизначення як важливу характеристику соціальної та психологічної зрілості особистості, її потреби в самореалізації та самоактуалізації; Г. Радчук окреслює його як детермінанту професійного становлення особистості, наголошуючи, що самовизначення виступає не лише певним актом або стадією професійного становлення, а є його сутнісною основою, неперервним процесом пошуку і набуття людиною смислів своєї професійної діяльності, відкриття та реалізації свого «Я» як професіонала, здійснення вибору у проблемних ситуаціях, котрі ставить перед ним професійна діяльність, що постійно змінюється й ускладнюється [5]. Відповідно, життєва позиція людини, її світоглядні установки, ідеали і соціальні цінності є тим підґрунтям, яке визначатиме професійну стратегію та професійне самовизначення особистості.

Вартє уваги дослідження О. Вітківської, яка вважає, що професійне самовизначення – цілісний, інтегративний процес, у якому реалізуються основні життєві цінності людини і конкретизуються аспекти її життєвого, особистісного, соціального самовизначення. Це вибір молодою людиною напрямку і змісту свого подальшого розвитку, сфери і засобів реалізації індивідуальних якостей і здібностей, соціального середовища для втілення своєї життєвої мети і моральних цінностей. Авторка зауважує: професійне самовизначення є свідомою внутрішньою діяльністю особистості, що спрямована на власну самореалізацію і особистісне зростання та здійснюється шляхом усвідомлення своєї реалізаційної спрямованості, прийняття рішень, що визначають напрям самоактуалізації і її подальшого розвитку. Центральною ланкою процесу самовизначення є вибір. В основі його здійснення знаходиться процес розв'язання внутрішніх і зовнішніх протиріч [1, с. 27].

Результати дослідження професійного самовизначення як важливого компоненту професійного становлення особистості переконують, що в процесі життєвого шляху особистості спостерігається безпосередня залежність його від рівня зрілості особистості, від характеру і способів ідентифікації себе із професією. У цьому контексті науковець М. Чобітько стверджує, що на шляху професійного становлення педагога, важливим є сформованість професійно значущих мотивів, які інтегруючись з високим рівнем креативності, забезпечують оптимальний результат педагогічної діяльності. Для таких педагогів характерний пошук інноваційних форм і методів роботи, осмислення своєї діяльності, створення власної концепції освітнього процесу. Науковець зазначає, що таку діяльність

відрізняє високий рівень сприйняття інновацій, постійний пошук себе, потреба у створенні нового, бачення різних форм педагогічної діяльності. Характеризуючи вчителя з мотивами особистісної самореалізації, учений зазначає, що це людина з високим рівнем творчого потенціалу, що має прояв у прагненні досягнути результату в своїй діяльності без особистісної прагматичної мотивації, як такий, що отримує задоволення у самій інноваційній діяльності, яка має для нього глибокий особистісний смисл. Його відрізняє створення нових концептуальних підходів, високий рівень рефлексії і психологічної готовності до сприйняття нового [7].

На шляху свого самовизначення фахівець в тій чи іншій мірі виявляє свою діяльність через такі її аспекти: 1) нормативний (сукупність тих вимог, які висуваються до особистості суспільством взагалі чи колективом зокрема: а) фізична, інтелектуальна, моральна готовність до виробничої праці; б) готовність до виконання обов'язків; в) готовність до згуртування колективу, його підтримка і розвиток); 2) реальний (матеріальний або духовний внесок, який був зроблений для педагогічного колективу чи суспільства взагалі: а) особистий фактичний внесок, який особистість робить для колективу, та визнання його цінності; б) підтримка та позитивна оцінка активності, самостійності особистості в діяльності та спілкуванні в рамках моральних норм суспільства); 3) психологічний (усвідомлення, співвіднесення вимог особистості і вимог оточуючих: а) загальна спрямованість на співпрацю; б) уміння підкоряти власні бажання на користь колективу).

Досліджуючи специфіку окресленої проблеми, зазначаємо, що найважливішими характеристиками самовизначення фахівця з позицій вітчизняних учених є активність, здатність до самостійного вибору, належний рівень відповідальності. При цьому процес самовизначення передбачає пошук значимої для себе та схвалюваної іншими позиції суб'єктності [2, с. 49]. Отже, самовизначення особистості на шляху її професійного становлення пов'язане з суб'єктністю і розуміється як індивідуальна реалізація суспільної детермінації. Чинниками при цьому є: суб'єктність (свідома активність і цілеспрямованість особистості в її конструктивній діяльності, міра свободи у прийнятті рішень під час задоволення потреб) та креативність (здатність до творчого мислення та прийняття нестандартних рішень). У процесі їх реалізації особистість здійснює вчинки, дії, активізує себе, набуваючи суб'єктивного досвіду.

Саме активність суб'єкта базується на здатності мобілізувати можливості та визначити способи досягнення цілей. Вихідним положенням є те, що суб'єктність розвивається й має вияв у створенні ідей, відносин. Отже, галузь формування та прояву суб'єктності людини насамперед – суб'єкт-об'єктні відносини, які поступово переростають у суб'єкт-суб'єктні, де в особистості має формуватися ціннісне ставлення як до себе, так і до оточуючих. Підґрунтям формування таких відносин є система суспільних особистісно-професійних цінностей.

При цьому цінність конкретної особистості визначається з позицій її соціальної активності, де остання є тією основою, що у подальшому визначає готовність фахівця до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення. Саме тому ми можемо стверджувати, що самовизначення є процесом і результатом усвідомленого вибору особистістю своєї

позиції, цілей і засобів самоактуалізації (вихід людини за межі себе самої) та самореалізації (реалізація себе як невід'ємної частини зовнішнього світу) у конкретних життєвих обставинах. Самовизначення уможлиблює знаходження сенсу в житті і тим самим здійснення людиною себе, через подальшу реалізацію. Таке розуміння самоактуалізації передбачає обов'язкову внутрішню активність індивіда, спрямовану на «продовження себе в інших людях» [8, с. 39].

Самовизначення в контексті професійного становлення передбачає наявність трьох складових: процесу, суб'єкта та меж, відносно яких воно і відбувається. Варто зазначити, що межі «просторів», в яких визначається людина, є неоднозначно заданими, власне, через що і стає можливим самовизначення. При цьому самовизначення розуміється як готовність особистості до дій, одночасно пов'язаних із змістом ситуації та особистісними орієнтаціями. Це здібність людини будувати себе саму, своєю індивідуальну історію, вміння переосмислювати власну сутність. Принциповим є розуміння самовизначення як перманентного процесу, що потребує спеціального формування на всіх етапах професіоналізації. Умовою успішного самовизначення є вихід за межі наявної ситуації, що забезпечується рефлексивними здатностями людини. Ситуація, якщо вона виступає для особистості у суб'єктивному плані, детермінує її самовизначення. Головним механізмом є об'єктивація-суб'єктивація ситуації та акт її особистісної проблематизації. Особистісна проблематизація розглядається як найбільш дієвий засіб для самоорганізації та самовизначення особистості, що ставить її в ситуацію невизначеності, нетиповості, вимагає перегляду своїх можливостей і здібностей [6, с. 260].

На шляху свого самовизначення, фахівець в тій чи іншій мірі виявляє свою діяльність через такі її аспекти: *нормативний* (сукупність тих вимог, які висуваються до особистості суспільством взагалі чи колективом зокрема – а) фізична, інтелектуальна, моральна готовність до виробничої праці; б) готовність до виконання обов'язків; в) готовність до згуртування колективу, його підтримка і розвиток); *реальний* (матеріальний або духовний внесок, який був зроблений для педагогічного колективу чи суспільства взагалі – а) особистий фактичний внесок, який особистість робить для колективу, та визнання його цінності; б) підтримка та позитивна оцінка активності, самостійності особистості в діяльності та спілкуванні в рамках моральних норм суспільства); *психологічний* (усвідомлення, співвіднесення вимог особистості і вимог оточуючих – а) загальна спрямованість на співпрацю; б) уміння підкоряти власні бажання на користь колективу).

Становлення особистості у процесі професіоналізації може набувати різних форм: індивідуальної, індивідуально-особистісної та особистісної. Для *індивідуальної форми* професійного становлення характерне прагнення до збереження засвоєних норм і дій, підтримання балансу між собою й вимогами педагогічної діяльності. *Індивідуально-особистісна форма* є перехідною і характеризується тимчасовою втратою фахівцем сенсу виконуваної діяльності та розбалансуванням системи «людина – педагогічна діяльність». *Особистісна форма* професійного становлення особистості виявляється у готовності фахівця до осмислення різних сторін обраної

діяльності та переосмислення старих способів і засобів дій, стереотипних ставлень, в активному прагненні до нових смислів у виконуваний роботі. Цей спосіб професійної поведінки стає можливим завдяки здатності професіонала до самовизначення й саморозвитку [6, с. 258]. Самовизначення виступає провідною формою активності професіонала на даному рівні професіоналізації, стає властивістю його особистості. Провідні цінності суб'єкта педагогічної діяльності починають виконувати функцію кінцевих засад вибору тих предметів, засобів і способів, які утворюють цілісну діяльність, тому саморозвиток людини стимулює перетворення професійної діяльності [8, с. 33–34], що у свою чергу є однією зі спонукальних сил розвитку особистості.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Аналіз сучасних вітчизняних досліджень з професійного самовизначення дає підстави віднести досліджуваний феномен до реально-практичної структури діяльності фахівця, що характеризується: 1) своєрідним поєднанням внутрішніх факторів професійного самовизначення і зовнішніх умов; 2) усвідомленням збуджуючого «хочу» і спонукального «вимагають»; 3) наявністю комплексу реально-практичних дій людини в умовах ринку, спрямованих на прийняття рішення щодо морального змісту актуальної ситуації та на реалізацію прийнятого рішення; 4) дієвістю комплексу пізнавально-перетворюючих дій, спрямованих на постдійове усвідомлення здійснених поведінкових дій, на усвідомлення результатів діяльності, на оцінювання, осмислення їх. Тобто, важливим є співвіднесення впливу на професійне самовизначення оточуючого середовища й активної життєвої позиції людини. Професійне самовизначення розглядається науковцями як процес формування особистістю ставлення до професійної діяльності та до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності, а також як спосіб його реалізації через довготривалий процес узгодження внутрішньо-особистісних цілей, нахилів, здібностей з об'єктивними можливостями їх реалізації та умовами, які створюють конкретні види діяльності та соціально-професійні потреби. Перспективою подальшого вивчення проблеми є визначення орієнтирів з позицій провідних науковців, на які має бути спрямовано процес професійного самовизначення фахівця.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вітковська О. І. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації: монографія. К.: Науковий світ, 2009. 92 с.
2. Дубінка Микола. Специфіка професійного самовизначення особистості майбутнього фахівця. *Наукові записки*. Вип. 140. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. (Серія: Педагогічні науки). С. 47–51.
3. Закатнов Д. О., Капустіна О. В. Професійне самовизначення старшокласників: методичний посібник. К.: КНЕУ, 2003. 96 с.
4. Лозовецька В. Т. Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці: монографія. К.: ІІТО НАПН України, 2012. 157 с.
5. Радчук Г. К. Особистісне та професійне самовизначення як чинник професійного становлення особистості. *Вісник НАДПСУ*. 2012. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_47
6. Савченко Н. С., Дубінка М. М., Захарова О. В. Поняття особистісного саморозвитку в концептуальному полі сучасної педагогічної науки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. [ред.-упор. М. Пантюк, А. Душний,

І. Зимомря]. Дрогобич: Вид. дім «Гельветика», 2020. Вип. 29. Т. 3. С. 256–263.

7. Чобітько М. Г. Особистісне і професійне самовизначення майбутнього вчителя. *е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку»*. 2009. № 3.

8. Щотка О. П. Формування психологічної готовності студентів педагогічних університетів до професійно-управлінського самовизначення: Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. К., 2003. 253 с.

REFERENCES

1. Vitkovska, O. I. (2009). Profesijne samovyznachennya osobystosti i praktychni aspekty profesijnoyi konsultatsiyi: monohrafiya. [Professional self-determination of the individual and practical aspects of professional consultation]. Kyiv. Naukovyy svit, 92 s.

2. Dubinka, Mykola. (2015). Spetsyfika profesijnoho samovyznachennya osobystosti maybutn'oho fakhivtsya. [The specificity of the professional self-determination of the personality of the future specialist]. Naukovi zapysky. Vyp. 140. Kirovohrad. RVV KDPU im. V. Vynnychenka. (Seriya: Pedahohichni nauky). S. 47–51.

3. Zakatnov, D. O., Kapustina, O. V. (2009). Profesijne samovyznachennya starshoklasnykiv. [Professional self-determination of high school students]. Kyiv. KNEU. 96 s.

4. Lozovetska, V. T. (2012). Profesijna oriyentatsiya molodi v umovakh suchasnoho rynku pratsi. [Professional orientation of youth in the conditions of the modern labor market]. Kyiv. IPTO NAPN Ukrainy. 157 s.

5. Radchuk, H. K. (2012). Osobystisne ta profesijne samovyznachennya yak chynnyk profesijnoho stanovlennya osobystosti. [Personal and professional self-determination as a factor in the professional formation of an individual]. Kyiv. Visnyk NADPSU. Vyp. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_47

6. Savchenko, N. S., Dubinka, M. M., Zakharova, O. V. (2020). Ponyattya osobystisnoho samorozvytku v kontseptual'nomu poli suchasnoyi pedahohichnoyi nauky. [The

concept of personal self-development in the conceptual field of modern pedagogical science]. Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk. Drohobych: Vyd. dim «Hel'vetyka». Vyp. 29. T. 3. S. 256–263.

7. Chobitko, M. G. (2002). Osobystisne i profesijne samovyznachennya maybutn'oho vchytelya. [Personal and professional self-determination of the future teacher]. e-zhurnal «Pedahohichna nauka: istoriya, teoriya, praktyka, tendentsiyi rozvytku». № 3.

8. Shotka, O. P. (2003). Formuvannya psykholohichnoyi gotovnosti studentiv pedahohichnykh universytetiv do profesijno-upravlins'koho samovyznachennya. [Formation of psychological readiness of students of pedagogical universities for professional and managerial self-determination]. Dis. ... kand. psikh. nauk: 19.00.07. Kyiv. 253 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУБІНКА Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблема професійного самовизначення особистості в історичному вимірі; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, теорія і практика позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUBINKA Mykola Mykhaylovych – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, doctoral student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: the problem of professional self-determination of personality in the historical dimension; pedagogy of high school; study of the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi, theory and practice of extracurricular education.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.22

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-137-142

ЗАБІЯКА Ірина Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної

та української філології

Луцького національного

технічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9535-5490>

e-mail: irina.zabiyaaka@ukr.net

**СУЧАСНА СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Сучасний етап розвитку освіти характеризується впливом глобалізаційних процесів. Вони багато в чому визначають зміни, що відбуваються в освітній політиці: поява нових проблем і завдань, що потребують міжнародного співробітництва; прояв співробітництва та конкуренції у реалізації освітньої політики; інтернаціоналізація освіти.

Вища освіта має бути ґрунтовною підготовкою до життя в полікультурному європейському суспільстві, має забезпечити можливість реалізації свобод, гарантованих Європейським Союзом.

Запустивши інтеграційні процеси у сфері загальної, вищої та професійної освіти, Європейський Союз виступив одним із провідних світових центрів освіти, який багато в чому визначає тенденції та напрями розвитку системи освіти в сучасних умовах.

Розуміння особливостей побудови та функціонування освітнього простору спільноти має важливе значення для учасників освітнього процесу всередині та за межами ЄС.

При цьому, найбільш радикальній модернізації вимагає такий елемент освіти, як його зміст, оскільки саме зміст базової освіти формує фундамент та можливості удосконалення програм підготовки майбутніх фахівців, зумовлює рівень та якість вищої освіти.

Конкуренцездатність вищої школи з іншими соціальними інститутами, обумовлена інноваційним характером освіти на сучасному етапі. Оскільки, вища освіта на сучасному етапі має стати також і інвестиційно привабливою, необхідно забезпечити ефективність освітнього процесу ЗВО, прозорість фінансових потоків та незалежної оцінки якості знань.

Відтак, при реформуванні вищої освіти на сучасному етапі в країнах європейської спільноти враховуються пріоритети збереження різноманітності національних систем освіти, одночасно вирішуючи завдання міжнародної співпраці, мобільності,

працевлаштування студентів у Європейському чи міжнародному професійному просторі, міжнародної конкурентоспроможності закладів вищої освіти.

Ключові слова: Європейський союз, вища освіта, тенденції розвитку європейської освіти, рівні освіти, освітній простір, моделі вищої освіти, якість освіти.

ZABIІАКА Iryna Mykolaivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Foreign and Ukrainian Philology
Lutsk National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9535-5490>
e-mail: irina.zabiika@ukr.net

MODERN HIGHER EDUCATION SYSTEM IN EUROPEAN COUNTRIES: PROBLEMS AND PROSPECTS

The current stage of education development is characterized by the influence of globalization processes. They largely define changes in educational policy: the emergence of new problems and challenges that require international cooperation; the development of cooperation and competition in the implementation of educational policy; and the internationalization of education.

Higher education should be a thorough preparation for life in a multicultural European society, and should provide the opportunity to realize the freedoms guaranteed by the European Union.

Having launched integration processes in the field of general, higher and professional education, the European Union became one of the leading world centres of education, which largely determined the trends and directions of the development of the education system in modern conditions.

Understanding the peculiarities of the construction and functioning of the educational space of the community is important for the participants of the educational process inside and outside the EU.

At the same time, such an element of education as its content requires the most radical modernization, since it is the content of basic education that forms the foundation and opportunities for improvement of training programs for future specialists, determines the level and quality of higher education.

The competitiveness of the higher school with other social institutions is conditioned by the innovative nature of education at the current stage. Since higher education at the current stage should also become attractive for investment, it is necessary to ensure the efficiency of the educational process of higher education institutions, transparency of financial flows and independent assessment of the quality of knowledge.

Therefore, when reforming higher education at the current stage in the countries of the European community, the priorities of preserving the diversity of national education systems are taken into account, while solving the problems of international cooperation, mobility, employment of students in the European or international professional space, international competitiveness of higher education institutions.

Key words: European Union, higher education, trends of development of European education, level of education, educational space, models of higher education, quality of education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розвиток вищої європейської освіти йде у напрямку якісної, у відповідності до вимог суспільства, підготовки сучасного фахівця та в задоволенні освітніми послугами здобувачів освіти у процесі професійної підготовки. Освіта як один із найважливіших соціальних інститутів також піддається постійному розвитку відповідно до зміни цілей та потреб суспільства, з розробкою та впровадженням високих технологій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню загальноєвропейських тенденцій розвитку вищої освіти та можливостям їх застосування в умовах сучасної вітчизняної освіти, фундаментальним є розвідки зарубіжних та українських науковців. Значимими є теоретичні та методологічні положення вітчизняних науковців, в працях яких розглядаються загальні тенденції розвитку вищої освіти Європейського Союзу С. Гончаренко, В. Кремень, Л. Лук'янова, В. Огнев'юк, С. Сисоева та інші.

Окремі напрями означеної проблеми вивчали: П. Кряжев, Г. Поберезька (вивчення досвіду Європейського Союзу з проблем реформування та модернізації вищої освіти); О. Бочарова, Л. Шаповалова, Т. Кучай, Л. Ляшенко, А. Сбруєва – розглядали у своїх дослідженнях освітні системи різних країн європейського співтовариства. Педагогічна освіта та професійна підготовка вчителів в країнах Європейського Союзу – були предметом наукових пошуків Н. Абашкіної, Т. Кристочук, С. Коваленко, О. Кучай, О. Проценко, С. Синенко.

У нашому дослідженні важливим є аналіз наукових доробків зарубіжних дослідників Ф. Альтбах (Ph. Altbach), Ю. Бранденбург (U. Brandenburg), Х. де Віт (H. de Wit), С. Марґісон (S. Marginson), С. Робертсон (S. Robertson), Л. Рамблей (L. Rumbley) та багатьох інших.

Мета статті полягає в аналізі та розкритті основних тенденцій сучасної європейської вищої освіти та перспективи її розвитку.

Методи дослідження. Під час наукового пошуку у розкритті зазначеної проблеми було використано такі методи: аналіз наукової вітчизняної та зарубіжної літератури з проблеми дослідження, систематизація, узагальнення та інтерпретаційно-аналітичний метод.

Виклад основного матеріалу дослідження. В даний час система європейської вищої освіти, програм і ступенів надзвичайно складна і різноманітна. Це обумовлено суттєвими відмінностями таких ключових факторів, як:

- тип, широта та тривалість освіти з огляду на вік та підготовку для подальшого навчання;
- наявність або відсутність підсистем вищої освіти, їх роль і масштаб, взаємовідносини між ними, можливість переходу з однієї підсистеми в іншу;
- доступ до вищої освіти (від відкритого вибору до різних форм відбору та обмежень при прийомі у всі або в окремі сектори);
- оплата навчання (від посібників до диференційованих або узагальнених систем оплати навчання);
- організація навчання з огляду на термін навчання (від річних курсів до блокових модулів), вибору (від встановленого навчального плану до

практично вільного вибору), періодичності та типу іспитів (постійні іспити, підсумкові іспити за кредит або лише блок іспитів після кількох семестрів навчання);

- структура, рівні та типи ступенів і тривалість навчання для їх отримання.

Зазначимо, що архітектура європейських національних освітніх систем, як унітарних так і бінарних, може бути дуже складною. В одній країні може існувати до 100 різних академічних кваліфікацій та стільки ж програм навчання, котрі пов'язані безліччю «мостів».

Важливо відзначити, що потенційна європейська структура кваліфікацій не може бути простішою, ніж найскладніша з тих національних систем, що до неї входять.

Зауважимо, що Сорбонська декларація рекомендує організувати навчання у вигляді переддипломного циклу, що веде до першого рівня кваліфікації, та дипломного циклу, що завершується ступенем магістра чи доктора PhD. Тривалість цих циклів не обумовлюється. У зв'язку з цим у широких наукових колах дане питання викликало серйозні дебати через те, що в декларації було заявлено про існування (або виникнення) єдиної європейської моделі вищої освіти, яка базується на послідовності курсів навчання та ступенів 3-5-8 років. Проте, моделі, що суворо відповідає цьому стандарту, не існує [8].

Як свідчать проведені дослідження, жодна країна Європи не має системи трьохрічних перших ступенів у всіх секторах вищої освіти або за

усіма дисциплінами. Наприклад, у Великій Британії більшість ступенів бакалавра дійсно потребує три роки навчання. Однак, є багато ступенів з більш тривалим, 4-річним терміном навчання. Це особливо відноситься до тих курсів, які включають періоди практичної роботи (багатошарова модель) або інтегроване навчання за кордоном (наприклад, навчання сучасним мовам). Практично всі ступені можуть підрозділятися на звичайні (ordinary) ступені й ступеня з відзнакою (honours). Ступінь з відзнакою вимагає підготовки дисертації і може бути отримана лише за наявності певних оцінок (на відміну від простої системи залік – незалік).

В окремих напрямках, наприклад, у технічних галузях, перший (переддипломний) ступінь передбачає 4-річну програму навчання і носить назву «магістр» (M. Eng – Магістр технічних наук). У Шотландії перший ступінь зазвичай теж має чотири роки навчання і називається ступенем бакалавра (але в деяких випадках – ступенем магістра).

У Данії та Фінляндії курси на здобуття ступеня бакалавра мають тривалість три роки навчання, але існують не в усіх галузях знань. В інших країнах тривалість навчання на ступінь бакалавра також становить від трьох до чотирьох років. Наприклад, в Ірландії, Мальті, Ісландії, а також у Чеській Республіці та Словаччині.

У тому випадку, якщо програма бакалаврату базується на кредитній системі, здобувачі освіти мають можливість змінювати тривалість навчання, скорочуючи його, або, навпаки, завершуючи його в більш тривалій термін часу без відриву від виробництва. Саме тому, фактична тривалість навчання визначається не числом років або семестрів, а кількістю кредитів, які необхідно набрати. В умовах розвитку освіти без відриву від виробництва та освіти впродовж усього життя цей аргумент стає

найважливішим при обговоренні структури кваліфікацій на національному та європейському рівні.

У додатку 14 «Кваліфікація вищої освіти в окремих країнах ЄС» Сорбонської декларації наведено низку університетів та інших європейських ЗВО, які мають численні програми, що дають право на отримання першого ступеня після чотирьох років навчання. Так само відбувається структуризація освітнього процесу і в тих країнах, дані яких не наведено, наприклад, у Румунії, Болгарії, та для більшості програм у Швейцарії [8].

Очевидним є той факт, що терміни навчання на здобуття першого ступеня (що дає право на ступінь бакалавра) у різних країнах серйозно відрізняються залежно від освітньої компоненти, наприклад, у Швеції, Нідерландах, Німеччині (виключенням є медичні спеціальності, за якими навчання має тривалі терміни у всіх країнах). Про навчання інженерно-технічним, юридичним спеціальностям, а також підготовка викладачів відрізняється від навчання інших дисциплін.

Навіть у тих системах, де ступінь бакалавра введений і в інших галузях, окремі програми в галузі технічних наук та технології дають право відразу на отримання ступеня магістра (Данія, Фінляндія, Великобританія).

Варто зазначити, що у багатьох країнах (в Австрії, Данії, Німеччині, Італії, Франції, Греції та ін.) є суттєва різниця між офіційним і реальним терміном навчання, коли 4–6 річний курс освоюється студентами за 7 років. У зв'язку з цим усі порівняння на базі нормативних термінів отримання ступенів і можливе вирівнювання систем на цій основі втрачають сенс без відповідних заходів, спрямованих на зниження реальної тривалості навчання до теоретичної величини.

Необхідно відзначити важливий аспект щодо першого етапу у моделі 3–5–8. Тут не враховуються ті студенти, які навчаються за 1–2 річними програмами, що дають право на отримання підступеня, у навчальних закладах різного типу, наприклад, в IUT при французьких університетах, в Tecnico Superior в Іспанії або на курсах HND у британських коледжах.

Співвідношення між цими програмами та курсами бакалаврату варто розглядати як невід'ємну частину загальної структури вищої освіти, особливо у контексті зростаючої ролі вищої освіти в системі навчання протягом життя.

У контексті вищезазначеного, про обмежену цінність термінів навчання як бази для порівняння, в Європі відзначається загальна тенденція до 5-річного терміну навчання для здобувачів освіти рівня магістра. Для більшості країн та дисциплін можна досить легко порівнювати ступені цього рівня, незалежно від того, як організовано освітній процес: у вигляді тривалої навчальної програми без проміжного випуску або у вигляді послідовності етапів у 4 роки + 1 рік; 3+2; або іноді 2+3 (наприклад, у французьких Grandes Ecoles).

В умовах, коли національні системи країн Європейського Союзу все більше наближаються до 5-річного терміну навчання на здобуття ступеня магістра, то суттєво полегшується введення загальної структури кваліфікацій, включаючи кваліфікації нижче та вище магістерського рівня.

Також необхідно відзначити, що у тих країнах, де традиційними є тривалі однорівневі програми навчання (у Німеччині, Австрії, Швейцарії, Італії, а до недавнього часу Швеції і Фінляндії), керівництво цих

країн намагаються довести фактичні терміни навчання до офіційних, як правило, п'яти років.

Безперечно, існують винятки із середньої 5-річної тривалості навчання на ступінь магістра, причому іноді дуже специфічні. Наприклад, випусникам Оксфорда та Кембриджа ступінь магістра надається після встановленого терміну без додаткового навчання та складання іспитів. Інші винятки мають загальний характер. У Франції, наприклад, ступінь *Maitrise* можна отримати за 4 роки. Існує думка, що на ринку праці Франції першою «реальною» кваліфікацією є *Maitrise*, а не *Licence*. У той же час у Великобританії здобувачі освіти на свій вибір можуть пройти річний магістерський курс на базі 3-річного бакалаврату. Магістерські курси відокремлені від переддипломної освіти, їх тривалість складає від 1 до 2 років. Багато теоретичних магістерських програм вимагають 12 місяців навчання, у той час як для науково-дослідних програм передбачені більш тривалі терміни навчання. Однак, прямої залежності між характером програми (теоретична, науково-дослідна або її комбінація) та тривалістю навчання немає. Інші європейські країни мають більше тривалі, дворічні, програми для «професійних» та «дослідницьких» магістерських ступенів.

Здобувачі вищої освіти Данії та Австрії навчаються протягом семи-восьми років замість чотирьох-шести. Аналогічна проблема існує в Німеччині, Італії (лише третина студентів, що вступили на курс *Laurea* завершує його і лише 11% вчасно), в Нідерландах і Франції (лише близько третини студентів, які завершують курс *Maltriae* роблять це за 4 роки).

Це пояснюється існуючими наступними факторами:

енциклопедичністю програм; безробіттям серед випусників; безкоштовна освіта, часто у поєднанні з низькою мотивацією, зумовлює розподіл за курсами навчання без процесу відбору на час вступу; суміщенням навчання з роботою (аргумент недостатньо переконливий, особливо у застосуванні Великобританії та Німеччини, де більшість студентів завершують навчання у визначені терміни).

У зв'язку з вищевикладеним, негативними наслідками збільшення терміну навчання є: великий відсоток відрахувань, особливо на перших курсах; достатньо пізній вихід на ринок праці (у віці 28-30 років). В умовах, коли відбувається швидке старіння знань, а роботодавці вважають віковий фактор показником майбутньої продуктивності, це ставить 28-30-річного претендента у невигідне становище порівняно з випусниками, які починають професійну кар'єру у 22-23 роки; зниження привабливості для іноземних студентів навчання такої тривалості здобуття освіти; невинуватим високі витрати для студентів, їх сімей та витрати державних коштів; недемократичність системи, в якій тривалість навчання може стати перешкодою для здобувачів із менш соціально благополучних верств суспільства, а також для осіб, які навчаються протягом життя; подальші труднощі із залученням студентів у такі галузі, як наука та технологія. У багатьох країнах тут має місце скорочення прийому, що може викликати брак кваліфікованих кадрів у ключових технічних секторах економіки.

Варто зазначити, що спроби вирішити цю проблему багато європейських країн намагалися протягом останніх десяти років. Першим кроком у

цьому напрямі стало приведення фактичних термінів навчання у відповідність до офіційних.

Це забезпечувалося в основному за рахунок фінансових заходів, таких як обмеження термінів виплати допомоги (Німеччина, Нідерланди, Данія); переведення допомоги в позички, якщо нормативний термін навчання перевищено більше ніж 1 рік (Нідерланди, Данія); виключення «невстигаючих» студентів з тієї кількості здобувачів освіти, на основі якої ведеться розрахунок виділення державних субсидій закладам вищої освіти (Фінляндія); а також диференціація оплати за навчання (Ірландія, Великобританія).

Останнім часом європейські країни намагаються знизити теоретичну тривалість навчання. У контексті цього, все більший інтерес викликають моделі вищої освіти, котрі передбачають короткострокові перші кваліфікації та післядипломне навчання для меншої кількості здобувачів освіти. Таким чином, пояснюється перехід до ступенів бакалавра і магістра у тих країнах, де вони є традиційними.

В останні роки має місце зростання нових бакалаврських та магістерських курсів.

Аналіз бакалаврських та магістерських курсів показав, що: більшість курсів пропонується з природних, технічних та прикладних наук (немає курсів з юриспруденції, практично відсутні курси з гуманітарних наук, за винятком менеджменту); більшість курсів пропонується тільки англійською мовою або в різному поєднанні з німецькою мовою; лише в деяких курсах використовуються кредити ECTS; як запропоновані окремо, так і ті, що є етапами довготривалої програми навчання, програми бакалавріату розраховані на шість семестрів, магістратури – на чотири. Є різні можливості отримати додатково до ступеню бакалавра або магістра німецький *Diplom*, іноді після додаткового навчання; існує єдина, досить не типова, програма, розрахована на вісім семестрів, надаючи право на одночасне отримання ступеня *Fachhochschule* та американського ступеня MBA.

Профілі цих нових курсів обумовлюють встановлення ними співвідношення між традиційними для Німеччини ступенями *Diplom* або *Magister* та ступенями бакалавра та магістра, думки здобувачів освіти, які навчаються за новими та традиційними програмами, позиція роботодавців – все це має стати інформаційною базою про перспективи дворівневої системи освіти у Німеччині.

Австрія прийняла аналогічні поправки щодо закону про вищу освіту. Серед них: запровадження на добровільній основі бакалавріату замість існуючих програм, кредитна система, присвоєння ступеню бакалавра після 3-4 років навчання та магістра ще через рік, за винятком гуманітарних університетів, відсутність додаткового фінансування.

Реформа, що відбувається в Італії, спрямована на те, щоб привести усю архітектуру італійської вищої освіти у відповідність з європейським освітнім простором. Реформа передбачає відмову від традиційного єдиного ступеня і передбачає такі заходи: повсюдне уведення «короткотермінового» ступеня *laurea* після 3 років навчання та нового спеціалізованого ступеня *laurea* ще після 2 років навчання; визначення п'яти широких предметно-освітніх галузей із встановленими державою базовими вимогами до навчальних програм і «класу» ступенів; суттєва навчальна автономія університетів (для 34%

кредитів) у межах загальних правил для кожної предметної галузі та кожного «класу» ступеня; введення системи кредитів на базі ECTS; стимулювання діяльності самооцінювання, посилення ролі зовнішнього оцінювання на усіх рівнях.

У Франції рівень першого ступеня та рівень магістра виділені в існуючій багаторівневій системі національних *diplomes*, але без обов'язкової переоцінки якості та перегляду основних навчальних програм. Проте, окремі університети переробили свої курси. На добровільній основі введено нову ступінь *professionalliscense*, що забезпечує можливість більш ефективного доступу на ринок праці вже після трьох років навчання. Також введено новий ступінь, *Mastaire*, для випускників *GrandeEcole* та для здобувачів освіти, які завершують дворічне навчання на базі *Licence*.

В інших європейських країнах заклади вищої освіти також мають можливість вводити бакалавріат та (або) магістратуру.

Так, у Норвегії як окремий напрям освіти існує міжнародна навчальна програма з викладанням англійською мовою. У Швеції національні ступені перекладаються англійською мовою і подаються у вигляді відповідного ступеня бакалавра чи магістра.

Після проведення різних реформ, лише окремі країни Європейською Союзом не мають дворівневих програм навчання у своїх системах вищої освіти (Греція, Нідерланди і до певної міри Іспанія).

За результатами реформ було: прийнято нові закони в галузі вищої освіти, що дозволяють регламентувати діяльність усіх закладів вищої освіти єдиними правилами (Швеція, Польща), утворювати загальні органи для таких цілей, як оцінювання (Португалія) чи комплексні структури кваліфікацій (Шотландія); у своїх міжнародних зв'язках та закордонних публікаціях німецька *Fachhochschule* і голландська *Hogescholen* отримали офіційне право іменуватися відповідно Університет прикладних наук (*University of Applied Science*) та Університет професійної освіти (*University of Professional Studies*); завдяки угодам про міжнародне співробітництво багато ЗВО надали своїм студентам можливості навчання у різних закладах, що раніше було недоступно через різні обмежувальні заходів, (наприклад, студент *Fachhochschule* отримує британський ступінь магістра, на базі якого може вступити до докторантури німецького університету); в окремих країнах невеликі спеціалізовані коледжі увійшли до складу більших закладів вищої освіти, здатних конкурувати як на внутрішньому так і на міжнародному ринку.

У той час як низка країн підтвердила свою зацікавленість у збереженні бінарної системи (Ірландія), в інших країнах обговорюється питання про її поступову трансформацію в унітарну систему, яка включала

б різні типи ЗВО з однаковим статусом. Суперництво, що посилюється, за студентів, за статус і державні субсидії, безумовно, зробить свій вплив на архітектуру систем вищої освіти та на структури кваліфікацій.

Як уже зазначалося, у багатьох країнах помітна тенденція до більшої автономії університетів, а в окремих випадках – і інших закладів вищої освіти. Нові закони в Австрії, Італії, Фінляндії та Польщі враховують цю тенденцію, хоча університетська автономія в різних країнах розуміється

по-різному, в тому що стосується використання державних субсидій, можливостей набору студентів, підвищення плати за навчання, присудження ступенів тощо.

Європейська вища освіта функціонує в нових умовах, що характеризуються глобалізацією, новими інформаційно-комунікаційними технологіями, англійською мовою як мовою міжнародного спілкування

(*linguafranca*), зростаючою конкуренцією та комерціалізацією.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, порівняльний аналіз особливостей та тенденцій розвитку освітніх систем різних європейських країн дозволяє виділити основні тенденції розвитку освіти в Європі.

Інтеграція систем професійної вищої освіти відбувається в напрямку відповідно до загально визнаного у світі еталону якості. Найважливішим принципом міжнародного співробітництва у галузі освіти є принцип добровільності та децентралізації, мається на увазі, що відповідальність за результати інтеграції лежить на всіх зацікавлених сторонах, а не лише на державних органах управління освітою.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Angotti R. Vocational education and training in Europe: Italy. Cedefop ReferNet VET, Europe reports 2018. 2019. URL: http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2019/Vocational_Education_Training_Europe_Italy_2018_Cedefop_ReferNet.pdf
2. ECTS user's Guide – Luxembourg: office for official publications of the European Communities, 2009. 64 p. URL: http://ec.europa.eu/education/tools/docs/ects-guide_en.pdf
3. European Parliament and Council of Europe (2009). Recommendation on the institution of a European framework of reference to grant the quality of education and professional training.
4. ISCED Fields of education and training 2013 (ISCED-F 2013) / UNESCO Institute for Statistics, 2014. URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/iscsed-f-consultation-draft-2013-en.pdf>
5. Миськів Л. І. (2013) Стан та перспективи реформування вищої освіти в Європейському Союзі. *Український часопис міжнародного права*. № 1/ 2013. С. 127-130.
6. Краєвська О. Освітня політика європейського союзу: становлення та механізми реалізації. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2011. Випуск 28. С. 53-65.
7. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика: навчальний посібник. Київський університет імені Бориса Грінченка. Рівне: Овід, 2012. 352 с.
8. Sorbonne Joint Declaration. Joint declaration on harmonisation of the architecture of the European higher education system by the four Ministers in charge for France, Germany, Italy and the United Kingdom Paris, the Sorbonne, May 25 1998. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1998_Sorbonne_Declaration_English_552612.pdf
9. The European Higher Education Area in 2015: Bologna Process. Implementation Report. Eurydice. 2015. 300 p. URL: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/182EN.pdf

REFERENCES

1. Angotti, R. (2019). Vocational education and training in Europe: Italy. Cedefop ReferNet VET, Europe reports 2018. URL: http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2019/Vocational_Education_Training_Europe_Italy_2018_Cedefop_ReferNet.pdf [in English]

2. (2009) ECTS user's Guide – Luxemburg: office for official publications of the European Communities. 64 p. URL: http://ec.europa.eu/education/tools/docs/ects-guide_en.pdf [in English]

3. European Parliament and Council of Europe (2009). Recommendation on the institution of a European framework of reference to grant the quality of education and professional training. [in English]

4. ISCED Fields of education and training 2013 (ISCED-F 2013) / UNESCO Institute for Statistics, 2014. URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-fos-consultation-draft-2013-en.pdf> [in English]

5. Myskiv L. I. (2013) Stan ta perspektyvy reformuvannya vyshchoi osvity v Yevropeiskomu Soiuzi [State and prospects of higher education reform in the European Union]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava*. № 1. S. 127-130. [in Ukrainian]

6. Kraievskaya, O. (2011) Osvitnia polityka yevropeiskoho soiuzu: stanovlennia ta mekhanizmy realizatsii [Educational policy of the European Union: Establishment and mechanisms of implementation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya mizhnarodni vidnosyny*. Vypusk 28. S. 53-65. [in Ukrainian]

7. Sysoieva, S.O., Krystopchuk, T.I. (2012) Osvitni systemy krain Yevropeiskoho Soiuzu: zahalna kharakterystyka: navchalnyi posibnyk. [Educational systems of the European Union countries: general characteristics: a training manual]. Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. Rivne. Ovid. S. 352. [in Ukrainian]

8. (1998). Sorbonne Joint Declaration. Joint declaration on harmonisation of the architecture of the European higher

education system by the four Ministers in charge for France, Germany, Italy and the United Kingdom Paris, the Sorbonne, May 25.

URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1_998_Sorb_onne_Declaration_English_552612.pdf [in English]

9. (2015). The European Higher Education Area in 2015: Bologna Process. Implementation Report. Eurydice. 300 p. URL: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/182EN.pdf [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЗАБІЯКА Ірина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної та української філології Луцького національного технічного університету.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні; сучасна система вищої освіти в європейських країнах: проблеми і перспективи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZABIYAKA Iryna Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Foreign and Ukrainian Philology, Lutsk National Technical University.

Scientific interests: development and improvement of education in Ukraine; modern higher education system in european countries: problems and prospects.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 159.922.76-056.26/313

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-142-147

ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>
e-mail: zavitrenkod@gmail.com

БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-8924>
e-mail: nberezenko29@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядаються ігрові технології як форма роботи з дітьми з помірною та тяжкою розумовою відсталістю. В статті описано особливості розвитку ігрової діяльності дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю, визначено певні ігрові технології, які використовують у роботі з цією категорією дітей. Гра є основним видом діяльності дитини дошкільного віку. Через гру дитина пізнає оточуючий світ, в грі розвиваються її психічні процеси. Визначено, що діти з помірною та тяжкою розумовою відсталістю дошкільного віку граються дуже примітивно, їхня гра складається з одноманітних рухів. На початковому етапі організації поведінки цієї категорії дітей найбільш доступними і корисними є хороводні та рухливі ігри, які супроводжуються простим пісненим текстом. В таких іграх дитина отримує можливість виконувати вправи, які поступово ускладнюються, і які легко включаються в ігрову ситуацію.

В житті дитини з порушеннями інтелекту гра повинна стати провідною діяльністю, забезпечувати зону її найближчого розвитку. Однак це відбувається лише в тому випадку, коли створюються особливі умови і дитина включається в процес здійсненої корекційно-виховної роботи, частиною якої є цілеспрямоване формування ігрової діяльності.

Більшість дітей з інтелектуальними порушеннями виявляють недостатньо виражений і слабкий інтерес до іграшок, це є ознакою загальної низької пізнавальної активності. В більшості випадків у таких дітей немає улюблених іграшок, внаслідок цього вони починають виконувати ігрові дії з тими, хто в даний момент потрапляють в поле їх зору або привертають своїм зовнішнім виглядом, а не можливість реалізувати в життя конкретну мету, як це відбувається у дітей з нормою розвитку. Виходячи з цього, інтерес є короткочасним, нестійким і дитина швидко кидає іграшку.

Усі ці особливості призводять до тривалої затримки у розвитку всіх компонентів ігрової діяльності. У деяких дітей спостерігається виборчий інтерес до іграшок, виділяються улюблені іграшки. Однак цей інтерес розмитий, нестійкий, що проявляється у відсутності навіть короткочасного включення у процес гри. Дитина швидко відволікається.

Отже, правильно організована ігрова діяльність позитивно впливає на фізичний розвиток дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями, сприяє активізації їх інтелектуальної сфери, формує довільність психічних процесів, отже сприяє гармонійному розвитку особистості дитини. Крім того, гра розвиває і удосконалює комунікативні вміння, що впливає на успішність соціалізації.

Ключові слова: дитина з порушеннями розумового розвитку, помірна та тяжка розумова відсталість, ігрові технології, спеціальний заклад.

ZAVITRENKO Dolores Zhoraivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Special Education and Human Health of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>

e-mail: zavitrenkod@gmail.com

BEREZENKO Natalia Olegovna –

is a Post-Graduate Student of the Department

of Pedagogy and Educational Management

of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-8924>

e-mail: nbrezenko29@gmail.com

FORMATION OF GAME ACTIVITIES IN CHILDREN WITH CHARACTERISTICS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT

The article considers game technologies as a form of work with children with moderate and severe mental retardation. The article describes the peculiarities of the development of play activities of children with moderate and severe mental retardation, defines certain game technologies that are used in work with this category of children. Play is the main activity of a preschool child. Through the game, the child gets to know the world around him, his mental processes develop in the game. It was determined that children with moderate and severe mental retardation of preschool age play very primitively, their game consists of monotonous movements. At the initial stage of organizing the behavior of this category of children, the most accessible and useful are dance and movement games, which are accompanied by a simple song text. In such games, the child gets the opportunity to perform exercises that gradually become more difficult and that are easily included in the game situation.

In the life of a child with intellectual disabilities, play should become a leading activity, providing the zone of his immediate development. However, this happens only when special conditions are created and the child is included in the process of corrective and educational work, part of which is the purposeful formation of play activities.

Most children with intellectual disabilities show an insufficiently expressed and weak interest in toys, this is a sign of generally low cognitive activity. In most cases, such children do not have favorite toys, as a result of which they begin to perform game actions with those who at the moment fall into their field of vision or attract them with their appearance, and not with the opportunity to realize a specific goal in life, as happens in children with normal development. Based on this, the interest is short-lived, unstable and the child quickly throws the toy away.

All the above features lead to a long delay in the development of all components of game activity. Some children have a selective interest in toys, their favorite toys stand out. However, this interest is blurred, unstable, which is manifested in the absence of even a short-term inclusion in the game process. The child is quickly distracted.

Therefore, properly organized play activity has a positive effect on the physical development of preschool children with intellectual disabilities, promotes the activation of their intellectual sphere, forms the arbitrariness of mental processes, therefore contributes to the harmonious development of the child's personality. In addition, the game develops and improves communication skills, which affects the success of socialization.

Key words: mentally retarded children, moderate and severe mental retardation, game technology, special institution.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Основне завдання виховання дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю полягає в корекції дефектів їх психічної діяльності і залученні до корисної праці. Успіх багато в чому залежить від постановки дошкільного виховання і навчання, в зміст якого входять розвиток елементарної активності, часткове подолання порушень емоційно-вольової сфери і розвиток функцій органів чуття. Важко переоцінити значення гри у виховній роботі з цією категорією дітей. Гра – основний вид діяльності дитини дошкільного віку. Через гру вона пізнає оточуючий світ, в грі розвивається її мовлення. Гра сприяє розвитку пам'яті, уваги, мислення, формуванню дитини, як члена колективу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми навчання та виховання дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю висвітлюються у роботах зарубіжних (Б. Бейкер, А. Ватажина, О. Віннікова, Ю. Кислякова, М. Кузьмицька, Т. Лісовська, О. Маллер,

Л. Шипіцина та ін.) та українських вчених (М. Арнольдов, О. Гаврилов, Ю. Галєцька, М. Попадич, О. Хохліна та ін.).

Метою нашої статті є висвітлення особливостей розвитку ігрової діяльності дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю, характеристика ігрових технологій, які використовують у роботі з цією категорією дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діти з помірною та тяжкою розумовою відсталістю дошкільного віку граються дуже примітивно, їхня гра складається з одноманітних рухів. Інтерес, вміння займатися іграшкою в них відсутні, часто вони їх гризуть, смочуть, мнуть, рвуть і ламають [6]. Дитина 4-5 років зовсім не вміє гратись такими іграшками, як автомашина, лялька, піраміда, вона не вміє використовувати такі іграшки за призначенням. Спочатку для гри цих дітей слід використовувати кубики, палички, брязкальця. Без навчання користуванню іграшками дитина довгий час може лише перекладати одні і ті ж іграшки з місця на місце.

Дитина з помірною чи тяжкою розумовою відсталістю часто намагається відібрати іграшку в товариша, особливо якщо вона інша. Тому на початку краще мати комплекси однакових іграшок для кожної дитини групи. По мірі звикання дітей один до одного, по мірі їх дорослішання асортимент іграшок має урізноманітнюватися. Наявність комплектів іграшок полегшує роботу вихователя при організації фронтального проведення занять з дітьми. Правила гри не слід пояснювати завчасно, а слід давати в процесі гри [6].

В проведенні ігор з розумово відсталими дітьми вихователь повинен бути їх активним учасником. Вихователь, граючись з дітьми, спрямовує хід гри і через неї виховує та навчає дітей. Для вихователя гра не відпочинок, а така ж інтенсивна праця, як і будь-яке інше заняття. На початковому етапі організації поведінки цієї категорії дітей найбільш доступними і корисними є хороводні та рухливі ігри, які супроводжуються простим пісенним текстом.

Хороводні ігри вимагають однакового виконання дій всіма учасниками, що відповідає одній із суттєвих психологічних особливостей розумово відсталих дітей – вираженій схильності до наслідування. Розташування дітей по колу дозволяє вихователю спостерігати за поведінкою кожної дитини. Велике значення має також те, що слова пісні підказують дітям їх поведінку в грі, вказують на чергування і послідовність дій, які таким чином легше запам'ятовуються [1].

Рухливі ігри сприяють виробленню в дітей з інтелектуальною недостатністю координованих та цілеспрямованих рухів. Крім цього, рухливі ігри дають дітям можливість швидше встановити контакт один з одним, а це активізує інертних дітей. Ігрові дії і слова пісні стимулюють і власне мовлення дитини, що особливо важливо, так як майже в усіх дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю наявні різноманітні мовленнєві порушення. В таких іграх дитина отримує можливість виконувати вправи, які поступово ускладнюються, і які легко включаються в ігрову ситуацію.

Враховуючи вказані особливості ігрової діяльності дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю, опишемо деякі ігрові технології, які можна використовувати в процесі організації навчально-виховної роботи з цією категорією дітей, а саме: «Будинок вільної дитини» М. Монтессорі, «Школа для життя, через життя» О. Декролі, «Театр фізичного розвитку та оздоровлення дітей» М. Єфименка тощо.

Центральне місце у педагогічній технології Марії Монтессорі належить дидактичному матеріалу, який сприяє вправленню фізичних і психологічних функцій дитини, обумовлює максимальну самостійність, слугує унікальним засобом розвитку уваги, волі, навчання письму та елементарної математики. Головну цінність дидактичного матеріалу М. Монтессорі вбачала у тому, що він дозволяє упорядкувати попередній досвід дитини.

Призначення матеріалу полягає не в тому, щоб ознайомити дитину із предметами та їх ознаками (якостями), а у наданні їй можливості самостійно працювати, помилятися і виправляти помилки, зосереджувати увагу на зробленому, порівнювати. Привабливість матеріалу розвиває інтерес до речей і дій з ними, дитина прагне до самостійної діяльності, але

все-таки потребує допомоги педагога та керівництва з його боку [5].

Якщо педагог може запропонувати матеріали, які б привертали дитячу увагу, він зможе дати дитині свободу, необхідну для її розвитку. Тобто одним із принципів створення та використання дидактичного матеріалу є його значущість для дитини. Щоб слугувати своїй меті – «самобудівництву» дитини, матеріали повинні відповідати її внутрішнім потребам. Це означає, що кожний конкретний матеріал повинен бути наданий дитині в потрібний момент її розвитку. М. Монтессорі запропонувала вікові рівні для подання кожного матеріалу, однак зауважувала, що оптимальний час для цього кожній конкретній дитині повинен бути визначений шляхом спостереження й експериментування. Педагог спостерігає за якістю (ступенем) зосередження у дитини і за спонтанним повторенням її дій з матеріалом. Ця реакція виявляє значущість матеріалу для дитини у певний момент розвитку і відповідність інтенсивності впливу матеріалу її внутрішнім потребам. Як матеріал, так і інтенсивність його впливу можна варіювати. Кількість зовнішніх подразників також повинна встановлюватися у відповідності до потреб та можливостей дитини. У кожному сензитивному періоді є певна превалююча потреба, яка нагтовхує дитину на активність для її задоволення. Педагогічні проблеми, що відповідають цьому принципу, полягають у «відшукуванні» предметів, які має вивчати дитина в різні вікові періоди свого розвитку, а також у складанні програм навчання та виховання, які відповідають сензитивним періодам [3].

Основне заняття (презентацію) можна визначити як «певне враження від контакту із зовнішнім світом» [4]. Педагог використовує це заняття для спостереження реакції дитини з метою подальшого практикування різних підходів до неї. Основне заняття повинно даватися виключно на основі індивідуального підходу.

М. Монтессорі визначила такі вимоги до заняття: простота; лаконічність; об'єктивність. Необхідність його проведення має виходити від самої дитини, а не від дорослого. Педагог, спостерігаючи за дітьми, повинен зрозуміти, коли можна перейти до заняття, створити відповідну атмосферу і встановити особистий контакт з дитиною.

На килимку (або на столі) розташовується лише матеріал до заняття з тим, щоб обмежити поле свідомості дитини певним предметом. Спочатку педагог показує послідовність дій при роботі з матеріалом. Після цього він пропонує дитині спробувати використати матеріал так, як було показано. Якщо дитина зрозуміла презентацію, з часом вона переходить до самостійної роботи, а педагог спостерігає.

Для того, щоб не обмежувалася свобода дитини, необхідно дотримуватися таких умов: 1) не можна примушувати дитину виконувати показану вправу; 2) якщо дитина після презентації працює з матеріалом неправильно, не можна її засуджувати за це. Отже, основним керівництвом для ведення з уроку є метод спостереження, який включає також свободу і самостійність дитини. Видається особливо привабливим один з найважливіших принципів педагогіки Монтессорі «допоможи мені зробити це самому», який свідчить про те, що дорослий не вчить дитину, а допомагає їй освоювати навколишній світ [7].

Якщо з реакції дитини педагог розуміє, що момент для і презентації обраний невірний, він пропонує відкласти матеріал і намагається повторити це пізніше, у більш сприятливий час. Справжній ріст дитини, що виявляється в розвитку її психічної природи, відбувається в процесі повторення цього використання. Цей процес відбувається в тому випадку, якщо дитина зрозуміла ідею вправи, і ця ідея відповідає її внутрішній потребі.

Коли педагог упевнився, що ідея дитиною засвоєна, він представляє той самий матеріал, але як вираження нової ідеї. Це реалізується у формі індивідуальних занять, на яких закріплюються навички роботи і вводяться нові поняття [5]. Таке заняття складається із трьох ступенів [4]:

1) Асоціація сенсорного сприйняття з назвою (встановлення педагогом зв'язку між предметом або ознакою і назвою). Вчитель говорить дитині назви предметів, властивостей або кількостей. Нові терміни бажано повторити декілька разів, залучаючи при цьому, якщо можливо, не лише слухове, а й зорове, тактильне сприйняття дитини чи мускульну пам'ять. Наприклад, при запам'ятовуванні назв геометричних тіл дорослий показує, як їх обмацують з усіх боків двома руками, дає їх по черзі дитині, щоб та повторила дії, і називає їх. Знайомлячи з назвами кольорів, вчитель говорить і вказує на відповідну табличку: «Це зелений. Це білий. Це фіолетовий».

2) Розпізнавання предмета чи ознаки, яка відповідає назві. На цьому етапі дитині дається завдання типу: «Дай мені... Покажи мені...». Виконуючи їх, дитина не просто пасивно споглядає предмети, але й активно діє з ними. Завдань слід давати достатньо, щоб дитина краще запам'ятала нові поняття. Вони повинні бути також різнопланового характеру для підтримання інтересу і надання додаткової можливості рухової активності. Так, у прикладі з геометричними тілами можна запропонувати не тільки дати чи показати те чи інше тіло, але й попросити дитину: «Поклади, будь ласка, кулю в кошик».

Перший і другий ступінь слугують для збагачення пасивного словника дитини.

3) Запам'ятовування слова, що відповідає предмету або ознаці. На цьому етапі нові терміни переходять із пасивного словника в активний. Щоб сприяти цьому, вчитель вказує на предмет і задає питання, що стосується його назви, будь-якої властивості або ж представленої ним кількості: «Що це? Який це? Скільки це?».

Допомога саморозвитку дитини здійснюється через диференційовану систему матеріалів, що відносяться до таких навчальних розділів: вправи у повсякденному житті та навичках соціальної поведінки; вправи на розвиток сенсорики; вправи на розвиток мовлення, навичок письма та читання, математичних уявлень; розділ, присвячений так званому «космічному вихованню» – знайомству з навколишнім світом і людською культурою [3].

Першими є вправи у повсякденному житті, оскільки вони мають прості й чіткі цілі. Дитина вже бачила, як виконували ці операції раніше дорослі вдома, і їй хочеться їх повторити. Її наслідування має інтелектуальний характер, оскільки засноване на попередніх спостереженнях і знаннях. Ці вправи повинні впливати з найближчого оточення дитини та її культури. Таким чином, ці вправи створюють

широкі можливості для оволодіння дітьми різними видами повсякденної діяльності; якщо необхідно завдання поділяються на більш прості дії, а потім показується складна дія як послідовність більш елементарних кроків.

О. Декролі розглядає виховання як процес розвитку дитини, який враховує її індивідуальні потреби, можливості, мотиви та інтереси. Дослідник, виходячи з цього принципу, розробив систему навчання та виховання, яка має назву «Школа для життя, через життя», основою якої є дитина та її потреби [4].

До основних потреб дитини О. Декролі відносить потребу в їжі, самозбереженні, самозахисті, спілкуванні, спільній діяльності, відпочинку. Кожна з перерахованих потреб, згідно закону асоційованих зв'язків, виступає генератором уваги і думок дитини, своєрідним «центром інтересу». Аналогічно створюється комплекс інтересів на основі кожної з вищезазначених потреб. Таким чином будується цілісна система, яку О. Декролі назвав «програмою асоційованих ідей». Програма складається з таких розділів:

1. Дитина та її потреби; 2. Дитина і природне середовище (дитина і мінерали, дитина і рослини, дитина і тварини); 3. Дитина і соціальне середовище (дитина і сім'я, дитина і навчальний заклад: педагогі, товариші, дитина і суспільство (рідний край, Батьківщина, людство) [2].

Особливо значущим в цій програмі є соціальний момент, а саме, спільна праця, як логічний результат елементарних потреб (потреба в їжі, боротьба з негодом, захист від небезпеки і ворогів).

На думку О. Декролі, потреби дитини задовольняються за рахунок оточуючого середовища (природного і соціального), яке діє на неї, і на яке вона, у свою чергу, постійно впливає через власну діяльність. Звідси стає зрозумілою необхідність вивчення цього середовища, з яким дитина знаходиться у постійній взаємодії. Дитина виявляє інтерес до того, звідки з'явилися «хліб, масло, м'ясо, яке вона їсть; молоко, яке вона п'є; одяг, яку вона носить; вона хоче знати походження тарілки, шоколаду, цукру, цегли, пароплава, тролейбуса, літака тощо. Нарешті, дитина хоче тримати в руках сировину, переробляти її, виробляти предмети, необхідні для задоволення своїх потреб або потреб інших людей...» [4, 173]. Причому спочатку матеріал розглядається в теперішньому часі і у близькому середовищі (сім'я, місцевий край, Батьківщина, людство), а потім, у середовищі віддаленому (життя у просторі, у часі).

Для того, щоб організувати заняття, педагог насамперед повинен визначити, якими реальними уявленнями та вміннями володіє дитина. Це досягається шляхом спостережень, запитань та відповідей, також шляхом вільної бесіди з дітьми. Саме спостереження О. Декролі розглядав не лише як зорове сприймання, а як використання всіх органів чуття у процесі пізнання навколишнього світу. Бельгійський вчений рекомендував супроводжувати спостереження ручними роботами дітей з метою формування у них реальних, конкретних уявлень про предметний світ [4].

Вчений розробив оригінальну методику класифікації та колекціонування, яка і сьогодні викликає значний інтерес. Діти приносять в навчальну кімнату все, що вони знаходять на вулиці, в ході

екскурсії і розкладають за видами (тварини, мінерали, рослини). Якщо дитина вагається у класифікації, вона кладе свій предмет в один з ящиків для колекціонування. Для ілюстрацій і картинок передбачені спеціальні конверти, в кожному з яких концентрується матеріал за однією з тем «центру інтересу» (їжа, житло, одяг, засоби спілкування тощо).

Вираженням О. Декролі називав все те, що представляє думку в зрозумілій для інших формі. Форма вираження може бути конкретною (малювання, ліплення, плетіння, вирізування тощо) і абстрактною (читання, письмо, бесіда). Таким чином, вивчення матеріалу відбувається у певній послідовності: спочатку проводяться спостереження за явищами навколишнього життя з метою встановлення причинно-наслідкових зв'язків, потім відбувається асоціація за місцем і часом, і насамкінець – вираження засвоєного через розвиток мовлення [2]. За допомогою наочності та особистого досвіду у дітей формуються поняття, які закріплюються в пам'яті шляхом вправ і засвоюються в єдності з навичками й уміннями. Отже, в процесі комплексного вивчення теми дитина розвивається через безпосереднє оволодіння соціальним досвідом, що є дуже цінним моментом у ігровій технології бельгійського вченого.

Технологія М. Єфименка має назву «Театр фізичного розвитку та оздоровлення» і може бути адаптована для дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю. Автор називає її «тотальним ігровим методом», в якому повною мірою виражається його педагогічне кредо – «грати щодня, грати постійно, грати завжди!» [4]. М. Єфименко виділяє основні рухові режими в системі фізичного виховання дітей: плавальний; лежачий; повзальний; сидячий; стоячий; ходьбовий; лазальний; біговий; стрибковий, назви яких говорять про те, яким основним рухам буде надано перевагу на даному занятті.

Починаючи працювати за технологією М. Єфименка, слід насамперед адаптувати ту ігрову тему, на основі якої буде відбуватися ігрова взаємодія педагога і дітей. Сам автор технології пропонує проводити всі заняття або навіть кілька занять поспіль у вигляді однієї великої тематичної гри.

Добір блоку відповідних тематичних ігор для роботи з дітьми М. Єфименко вважає першочерговою справою, адже завдяки цьому забезпечується перспектива педагогічної діяльності в організації захоплюючих занять з фізичної культури. Доцільним є використання терміну «фізкультурна казка», який тлумачиться як ігрове дійство, організоване з урахуванням основних природних закономірностей рухового розвитку дитини. Педагог може обіграти із своїми вихованцями будь-яку тему, казку, ситуацію, але при цьому він повинен суворо дотримуватися формул природного рухового розвитку дітей [8].

М. Єфименко радить за основу ігор брати географічні, етнографічні сюжети, характерні для тієї місцевості, де впроваджується дана технологія. У процесі рухово-ігрової діяльності можна ознайомити дітей із найрізноманітнішими професіями, їхньою специфікою, професійними термінами, особливостями рухового режиму.

У технології М. Єфименка значна роль належить спілкуванню, оскільки мовлення є головним знаряддям праці педагога [4]. Мовленням повинні бути просякнуті кожна рухова дія, кожна рухова ситуація. Автор технології вважає в цьому плані доцільним розробку корисного для педагогіки

напрямку поєднання рухової та мовленнєвої діяльності у фізичному вихованні дітей, який передбачає здійснення таких методичних моментів [8]:

- педагог починає фразу, а діти повинні закінчити її, але закінчити правильно, адекватно конкретній ігровій ситуації;

- озвучування рухів характерними для певного, пропонованого ситуацією образу. Наприклад, виконання вправи «насос» озвучується звуками «чуп-пуп, чуп-пуп». Коли ж «ідемо на конячці», то імітуємо цокіт копит, клацаючи язиком, тобто кожному рухові відповідає якийсь тільки для нього характерний звук;

- поєднання і синхронізація мовлення та руху з поступовим залученням до цього процесу ритмічних, музичних, зорових і тактильних впливів;

- формування фізіологічного і мовленнєвого дихання, артикуляційна гімнастика, театр міміки і жесту, робота над виразністю мовлення, виробленням дикції, навичок емоційного забарвлення фрази, над паузою та логічним наголосом;

- розширення й активізація словникового запасу та формування лексико-граматичних навичок у процесі занять.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Використання ігрових технологій створює умови для опори в корекційній роботі на емоційну сферу дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю, відносно більш збережену в порівнянні з інтелектуальною. Позитивні емоції, які можуть бути викликані в грі, представляють собою не лише основу для встановлення контакту з цими дітьми, але й один з важливих засобів у використанні їх компенсаторних можливостей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксиома, 2009. 308 с.
2. Декролі О. Возбуждение интеллектуальной и двигательной активности по средством воспитательных игр. История зарубежной дошкольной педагогики: хрестоматия. М., 1986. С.419-427.
3. Дичківська І. М., Поніманська Т. І. Вправи у соціальній поведінці дітей за системою М. Монтессорі. Рівне: Зелент, 1999. 57 с.
4. Дичківська І. М. Основи педагогічної інноватики: навчальний посібник. Рівне: Зелент, 2001. 222 с.
5. Дичківська І. М. Розвивальна роль дидактичного матеріалу в педагогічній системі М. Монтессорі. *Дошкільне виховання*. 1998. № 4. С.20-21.
6. Методическое пособие по воспитанию и обучению детей с глубокой умственной отсталостью в возрасте от 4 до 10 лет / под ред. Кузьмицкой М. И., Ватажиной А. А. М.: Просвещение, 1971. 79 с.
7. Освітні технології: навч.-метод. посібник / за ред. О.М. Пехоти. К.: А.С.К., 2001. 256 с.
8. Театр фізичного виховання та оздоровлення дошкільнят: методичні рекомендації / авт.-укл. М. М. Єфименко. К.: ІСДО, 1995. 40 с.

REFERENCES

1. Gavrulov, O. V. (2009). Osoblivi ditu v zakladi i socialnomu seredovuschi: navch. Posibnuk [Special children in the institution and social environment]. Kamyanets-Podilskiy: Acsioma, 308 s.
2. Dekroli, O. (1986). Vozbuzhdenie intellektualnoy i dvigatelnoy aktivnosti po sredstvom vospitatelnyih igr. Istoriya zarubezhnoy doshkolnoy pedagogiki: hrestomatiya [Excitation of intellectual and motor activity through educational games]. M. S. 419-427.
3. Dychkivska, I. M., Ponimanska, T. I. (1999). Vpravy u socialnij povedinci ditej za systemoyu M. Montessori [Exercises

in the social behavior of children according to the M. Montessori system]. Rivne: Zelent. 57 s.

4. Dychkivska, I. M. (2001). *Osnovy pedagogichnoy iinnovatyky: navchalnyy posibnyk* [Basics of pedagogical innovation: a study guide]. Rivne. 222 s.

5. Dychkivska, I. M. (1998). *Rozvyvalna rol dydaktychnogo materialu v pedagogichnij systemi M. Montessori* [The developmental role of didactic material in the pedagogical system of M. Montessori]. *Doshkilne vychovannya*. S. 20-21.

6. Kuzmitskoy, M. I., Vatazhinoy, A. A. (1971). *Metodicheskoe posobie po vospitaniyu i obucheniyu detey s glubokoyumstvennoy otstalostyu v vozraste ot 4 do 10 let* [Methodical manual for education and training of children with profound mental retardation aged 4 to 10 years]. M. 79 s.

7. *Osvitni tehnologiyi: navch.-metod. posibnyk / zared. O. M. Pyexoty* (2001) [Educational technologies: educational method. Manual] K. 256 s.

8. *Teatr fizychnogo vychovannya ta ozdorovlennya doshkilnyat: metodychni rekomendaciyi / avt.-ukl. M. M. Yefymenko*. (1995) [Theater of physical education and rehabilitation of preschoolers: methodical recommendations]. K. 40 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти та здоров'я людини Центральноукраїнського

державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інклюзивний підхід при викладанні спеціальних методик.

БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна – аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: підручники для інклюзивної освіти, активні методи навчання в інклюзивній освіті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZAVITRENKO Dolores Zhoraivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Education and Human Health of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: an inclusive approach in teaching special techniques.

BEREZENKO Natalia Olegovna – is a Post-Graduate Student of the Department of Pedagogy and Educational Management of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: textbooks for inclusive education, active methods of learning in inclusive education.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.14

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-147-151

ЗАГУРА Федір Іванович –

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, завідувач кафедри атлетичних видів спорту Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5889-4399>

email: zagura.f@gmail.com

ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ФОРМ ТА МОДЕЛЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИКЛАДАЧІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У БАГАТОГАЛУЗЕВИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена висвітленню проблеми інтеграції внутрішніх і зовнішніх форм та моделей професійного розвитку викладачів фізичного виховання багатогалузевих закладів вищої освіти. Метою статті є презентація можливості інтеграції внутрішніх і зовнішніх форм та моделей професійного розвитку викладачів фізичного виховання багатогалузевих закладів вищої освіти. Представлено завдання, виконання яких є необхідним для досягнення визначеної мети: 1) представити результати аналізу науково-педагогічної літератури, що висвітлює різні аспекти досліджуваної проблеми, 2) охарактеризувати зовнішні та внутрішні форми та моделі діяльності вчителів фізичної культури, професійного розвитку, а також описати можливості їх інтеграції. У статті представлено результати аналізу науково-педагогічної літератури, що висвітлює теорії, концепції, підходи, покладені в основу професійного розвитку викладачів фізичного виховання, його зміст, знання, уміння та навички, професійні цінності та ставлення викладачів фізичного виховання, форми та методи професійного розвитку викладачів фізичного виховання. У статті представлено інституційні форми та моделі: стажування, програми професійного розвитку, курси підвищення кваліфікації, співробітництво між різними закладами вищої освіти, співробітництво між різними підрозділами багатогалузевого закладу вищої освіти, співробітництво між кафедрою фізичного виховання та іншими підрозділами багатогалузевого закладу вищої освіти. Зроблено висновок про наявність широкого розмаїття форм і моделей професійного розвитку, а також про те, що їх збалансоване застосування на основі інтеграції потенціалу зовнішнього середовища та внутрішнього – академічного середовища багатогалузевого закладу вищої освіти сприяє забезпеченню принципу відповідності пропозицій професійного розвитку інтересам і потребам викладачів фізичного виховання, кафедр фізичного виховання та багатогалузевих закладів вищої освіти загалом. Окреслено перспективи подальших наукових досліджень.

Ключові слова: багатогалузевий заклад вищої освіти, викладач фізичного виховання, професійний розвиток, форми і моделі професійного розвитку, інтеграція.

ZAGURA Fedir Ivanovych –

Candidates of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor, Head of the Department of Athletic Sports Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5889-4399>

email: zagura.f@gmail.com

THE INTEGRATION OF INTERNAL AND EXTERNAL FORMS AND MODELS OF PHYSICAL EDUCATION TEACHERS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT AT MULTIDISCIPLINARY INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

The article is devoted to the problem of internal and external forms and models of physical education teachers' professional development at multidisciplinary institution of higher education integration. The purpose of the article is determined as follows: to present the possibilities of internal and external forms and models of physical education teachers' professional development integration at multidisciplinary institution of higher education. The article presents the results of scientific and pedagogical literature analysis, which highlights theories, concepts, approaches that underline professional development of physical education teachers, its content, knowledge, skills and abilities, professional values and attitudes of physical education teachers, forms, and methods of physical education teachers' professional development. The article presents institutional forms and models: internships, professional development programs, advanced training courses, cooperation between different institutions of higher education, cooperation between different departments of a multidisciplinary institution of higher education, cooperation between the Department of Physical Education and other divisions of a multidisciplinary institution of higher education). The conclusion is made about availability of a wide variety of forms and models of professional development and their balanced application based on the integration of the potential of the external environment and internal – academic environment of multidisciplinary institution of higher education, which contributes to ensuring the principle of correspondence of professional development proposals to the interests and needs of physical education teachers, Departments of Physical Education, and multidisciplinary institutions of higher education in general. The prospects of further scientific research are outlined.

Key words: multidisciplinary institution of higher education, teacher of physical education, professional development, forms and models of professional development, integration.

The statement and justification of problem relevance. Nowadays the topicality of university staff professional development is obvious. Science is developing, and information and communication technologies, as well as globalization contribute to the rapid spread of knowledge, the use of innovations in the field of education. There is much research which study the problem of professional development of university teachers and special attention is paid to the problem of physical education teachers' professional development.

The analysis of the latest research and publications. The study of scientific and pedagogical literature on the research problem shows that researchers analyse various aspects of physical education teachers' professional development. Among them there are theories, concepts, approaches that underline professional development (K. Clark, F. Dochy, D. Gijbels, M. Segers, P. Van den Bossche), the content of physical education teachers' professional development (P. Eggen, D. Kauchak, N. Mukan, S. Kravets), knowledge, skills and abilities, professional values and attitudes of physical education teachers (N. K. Hixson, J. Ravitz, A. Whisman, D. W. Price, C. M. Campbell). Several studies are devoted to the analysis of forms and methods of physical education teachers' professional development (L. C. Foschi, C. Manolis, D. J. Burns, R. Assudani, R. Chinta, M. Mutrofin, I. Degeng, I. W. Ardhana, P. Setyosari). However, today there is no research that would systematize the experience of organizing of physical education teachers' professional development at multidisciplinary institutions of higher education.

The purpose of the article. The purpose of the article is determined as follows: to present the possibilities of internal and external forms and models of physical education teachers' professional development integration at multidisciplinary institution of higher education. The defined purpose substantiates the necessity to fulfil several tasks: 1) to present the results of scientific and pedagogical literature analysis, which highlights different aspects of the problem under research, 2) to characterize the external and internal forms and models of physical education teachers' professional development as well to describe the possibilities of their integration.

The presentation of the main research material. The reflection and critical analysis of one's own practice makes it possible to focus attention on drawing up and implementing a professional development plan in accordance with one's own interests and needs. There are a significant number of forms, models, and methods of

professional development that are available both within the multidisciplinary educational institution and beyond. The integration of internal and external forms and models of physical education teachers' professional development presupposes the provision of opportunities for:

- organizing the activity of physical education teachers, taking into account opportunities for professional development and participation in various forms and models of professional development, the use of various methods;
- ensuring the relationship between the content of organizational, scientific, educational, educational-methodical, international, health-prophylactic, sports-leisure, sports activities during the application of internal and external forms and models of physical education teachers' professional development;
- taking into account the individual, creative abilities and experience of physical education teachers in order to choose the optimal forms and models, methods of physical education teachers' professional development of an external and internal nature;
- the development of reflective competence, which is implemented in the context of analysis, planning, evaluation, control, necessary for the selection of external and internal forms and models of physical education teachers' professional development.

Modelling the system of professional development of physical education teachers, we identified:

- institutional forms and models: internships, professional development programs, advanced training courses, cooperation between different institutions of higher education, cooperation between different departments of a multidisciplinary institution of higher education, cooperation between the Department of Physical Education and other divisions of a multidisciplinary institution of higher education);
- individual forms and methods: mentoring, coaching, consulting, lectures-discussions, practical exercises in pairs, case method, business games, role-playing games, educational trainings, master classes, seminars, webinars, discussions, modelling, delegation of functions, rotation, teamwork, cascade method, creative tasks, project method, portfolio.

It should be noted that this list is not complete, but only indicative, which allows to apply a creative approach and develop other forms, models, and methods of physical education teachers' professional development at multidisciplinary institutions of higher education. We

consider it expedient to integrate the internal capabilities of a multidisciplinary institution of higher education, the Department of Physical Education as its structural unit, and the proposals of external providers represented by professional organizations, specialized institutions of higher education, public organizations, etc.

Internship is one of the widely used forms of professional development at the institutional level. Usually, it is implemented within the framework of cooperation between institutions of higher education, and its purpose is defined as follows: “the formation and consolidation in practice of professional competences acquired as a result of theoretical training, in relation to the performance of tasks and duties in the position held or a position of a higher level, assimilation of best practices, the formation of personal qualities for the performance of professional tasks at a new, higher, qualitative level within a certain specialty” [2, p. 67]. We believe that internships could be used to strengthen cooperation at the level of relevant departments, conduct joint educational, sports, scientific, leisure, social events, develop joint educational and scientific projects, etc. This is evidenced by the work of domestic researchers: “during the internship, conditions are created for expanding the boundaries of the source base of one’s own scientific research, there is an opportunity to get acquainted with the latest achievements of science and technology, with the methodology of scientific research of this or that region or country, as well as to demonstrate one’s own results of scientific research work” [4, p. 236].

We emphasise professional development programs and advanced training courses offered by both multidisciplinary higher education institutions and external providers. Researchers distinguish “various types of professional development courses, such as: integrated, modular, specialized, author’s, thematic, professional development courses, “Learning Organization” ...” [3, p. 25]. However, as evidenced by the conducted research of the experience of multidisciplinary institutions of higher education in Ukraine, today they only partially meet the interests of physical education teachers and the needs of their professional activities.

Therefore, it seems logical to start professional development programs and advanced training courses that directly reflect the specifics of the organizational, scientific, educational, teaching-methodical, international, health-prophylactic, sports-leisure, sports activities of a physical education teacher, as well as their application in a complex combination with other forms and methods of professional development, which are implemented in the academic environment of a multidisciplinary institution of higher education.

The cooperation between various institutions of higher education is considered as a powerful tool and model for the professional development of physical education teachers, as it provides the possibility of various programs for academic and professional mobility both at the national and international level. Thus, T. Horokhivska and V. Borova emphasize the value of the Erasmus+ program of the European Union, which is aimed at “teaching, professional development and internships for employees of higher education institutions – (duration from 5 days to 2 months) and involves improving the quality of teaching, sharing experience with colleagues from different countries of the world, study at higher education institutions for the purpose of improving qualifications and internship (job shadowing)” [1, p. 149].

Among the models of professional development, we single out cooperation between different departments of a multidisciplinary institution of higher education. We see the potential of such cooperation in the deepening of knowledge, the formation of relevant skills and abilities. As an example, we consider the possibilities of cooperation of the Department of Physical Education with such departments as:

- Department of Pedagogy: knowledge of higher school pedagogy, didactic design, quality control of knowledge, application of information and communication technologies in the educational process, pedagogical skills development, methods of pedagogical research, media education, mentoring, coaching, etc.;

- Department of Psychology: knowledge of general, age, social, organizational psychology, personality psychology, psychological trainings, health psychology, etc.;

- Department of Social Work: knowledge of the specifics of interpersonal communication, social work with different categories of students, problems of disability, inclusion, etc.;

- Department of Management: knowledge of project management, startups, personnel management, imageology, management and leadership, etc.

It should be emphasized that these are only examples, and their list can be expanded according to the needs and interests of the teachers of the cooperating departments. In turn, physical education teachers can share knowledge, ideas and experience regarding the organization of healthy nutrition, physical activity, leading a healthy lifestyle, etc.

We consider cooperation between the Department of Physical Education and other divisions of a multidisciplinary institution of higher education in the implementation of relevant informational, educational, and scientific activities aimed at familiarizing physical education teachers with the specifics of performing professional functions, providing consultations. For example, regarding participation in the university’s international activities: participation in ERASMUS+ (K1), ERASMUS+ (K2), Jean Monnet programs, “Visiting Professor”, “Guest Lecturer” programs, international competitions, scholarships, grants, etc.

As for individual forms of organizing professional development, we single out mentoring, coaching, and consulting. Each of these forms has its own specifics, but their common task is to organize the cooperation between a mentor, coach, consultant, and mentee (physical education teacher) to provide support in the organization and implement professional development on a continuous basis. Such cooperation can be carried out according to the following directions:

- organization of the educational process: structuring of physical education classes, use of active learning methods, use of various learning tools, assessment, etc.;

- organization of scientific research: the content of scientific investigations, the search for funding sources, fundraising, the use of appropriate research methods: advice on the content of research applications, sources of funding, research methods, guiding students’ research, features of the organization of R&D activity of students;

- organization of the work of a multidisciplinary institution of higher education: management system, structure of the university, material and technical base of the educational institution, information support of the

educational process, educational and methodological base of the Department of Physical Education, etc.

Among the individual forms of professional development organization, it is worth highlighting lectures-discussions, pair teaching, business/role-playing games, educational trainings, master classes, seminars/webinars, discussions, modelling, delegation of functions, rotation, teamwork. We emphasize that each of the specified forms has its advantages and disadvantages, and their application requires considering several factors that characterize the peculiarities of the academic environment, the interests and needs of scientific and pedagogical employees, as well as the use of a creative approach to their implementation.

We characterize lecture-discussions as a form of learning organization, which involves ensuring the promotion of understanding of an organized system of knowledge, covering facts, concepts, principles, and procedures, as well as presenting the relationship between them [5]. Reflection of our own experience shows that the most effective way to organize a lecture-discussion is according to the following structure:

- introductory part (relevance of the topic, goal and objectives),
- presentation of the learning material,
- diagnosis of understanding and awareness of the learning material,
- integration of the learning material into the knowledge system of the physical education teacher.

This allows teachers to be involved in an active discussion and exchange of information, ideas, opinions, examples from their own experience related to solving professional tasks [6].

Pair teaching deserves special research attention. It is about training physical education teachers to use the experience of colleagues in the department, as well as involve specialists in inclusive education, rehabilitators, psychologists, nutritionists, trainers, representatives of sports, etc. The method of pair teaching involves the direct participation of both specialists in the educational process, in particular, the diagnosis of the physical fitness of the students, the determination of the purpose, tasks and results of the class or event, the development of a plan for their implementation, the evaluation of training results, the evaluation of the effectiveness of cooperation, and the identification of opportunities for further improvement. We emphasize that among the main advantages of the pair teaching there is the diversification of educational opportunities for students and teachers of physical education, improvement of the content of the educational component "Physical Education", providing support and professional development of physical education teacher.

The establishment of such cooperation requires physical education teachers to have the knowledge, skills, and abilities to organize it in accordance with such formats as:

- teacher-assistant (one teacher takes a leadership position during the class, the other helps him),
- alternate teaching (teaching by "stations") involves a clear distribution of the content of the physical education class between two specialists, each of whom is responsible for a certain component of it,
- parallel teaching involves dividing the student group into two parts, which are taught by two teachers (this provides the possibility of closer interaction between a teacher and a student,

- alternative teaching may involve the organization of additional classes on physical education (before the main class to practice individual elements, after the main class, in groups based on interests, etc.), for example, with students who have special educational needs and study in inclusive groups,
- team teaching, etc.

Conclusions and prospects of further research.

So, as the research shows, today a wide variety of forms and models of professional development are available for physical education teachers of multidisciplinary institutions of higher education. Each of them has its own advantages and disadvantages. The balanced application of forms and models of professional development based on the integration of the potential of the external environment and internal (academic) environment contributes to ensuring the principle of correspondence of professional development proposals to the interests and needs of physical education teachers, Departments of Physical Education, and multidisciplinary institutions of higher education in general.

To the prospects of further scientific research, we include the issue of physical education teachers' professional development content at multidisciplinary institutions of higher education.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Горохівська Т. М., Борова В. Ю. Академічна мобільність як важливий складник професійного розвитку сучасного викладача закладу вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 40. С. 146-150.
2. Мирончук Н. М. Стажування як форма підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. *Андрогогічний вісник*. 2013. С. 64-69.
3. Оліфіра Л. М. Нормативне забезпечення організації освітнього процесу підвищення кваліфікації кадрів освіти. *Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Рівне: РОІППО, 2017. С. 24-27.
4. Панцирева Г. В., Монарх В. В. Стажування як форма підвищення професійної майстерності викладача закладу вищої освіти. *Сільське господарство та лісівництво*. 2019. Вип. 12. С. 234-243.
5. Eggen P., Kauchak D. *Strategies and models for teachers: teaching content and teaching skills*. Boston: Pearson Education, Inc.. 2012. 368 p.
6. Mutfrofin M., Degeng I., Ardhana I. W., Setyosari P. The effect of instructional methods (lecture-discussion versus group discussion) and teaching talent on teacher trainees student learning outcomes. *Journal of Education and Practice*. 2017. Vol. 8. Issue 8. P. 203-209.

REFERENCES

1. Horokhivska, T. M., Borova, V. Yu. (2021). Akademichna mobilnist yak vazhlyvyi skladnyk profesiinoho rozvytku suchasnoho vykladacha zakladu vyshchoi osvity. [Academic mobility as an important component of the professional development of a modern teacher of a higher education institution]. *Innovatsiina pedahohika*. 40. 146-150. [in Ukrainian].
2. Myronchuk, N. M. (2013). Stazhuvannia yak forma pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh i naukovopedahohichnykh pratsivnykiv. [Internship as a form of professional development of pedagogical and research-pedagogical workers]. *Andrahohichniy visnyk*. 64-69. [in Ukrainian].
3. Olifira, L. M. (2017). Normatyvne zabezpechennia orhanizatsii osvithnoho protsesu pidvyshchennia kvalifikatsii kadriv osvity. [Normative support for the organization of the

educational process of improving the qualifications of education personnel]. Zbirnyk naukovykh prats za materialamy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. S. 24-27. Rivne: ROIPPO. [in Ukrainian].

4. Pansyryeva, H. V., Monarkh, V. V. (2019). Stazhuvannia yak forma pidvyshchennia profesiinoi maisternosti vykladacha zakladu vyshchoi osvity. [Internship as a form of improving the professional skills of a teacher at a higher education institution]. Silske hospodarstvo ta lisivnytstvo. 12. 234-243. [in Ukrainian].

5. Eggen, P., Kauchak, D. (2012). Strategies and models for teachers: teaching content and teaching skills. Boston: Pearson Education. Inc. [in English].

6. Murofin, M., Degeng, I., Ardhana, I. W., Setyosari, P. (2017). The effect of instructional methods (lecture-discussion versus group discussion) and teaching talent on teacher trainees student learning outcomes. Journal of Education and Practice. 8(8). 203-209. [in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЗАГУРА Федір Іванович – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, завідувач кафедри атлетичних видів спорту Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського.

Наукові інтереси: професійний розвиток викладачів фізичного виховання, початкова підготовка фахівців з фізичного виховання, атлетичні види спорту, удосконалення освітнього процесу, методика фізичного виховання та спорту.

INFORMATION ABOUT THE ASUTHOR

ZAGURA Fedir Ivanovych – Candidates of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor, Head of the Department of Athletic Sports Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture.

Scientific interests: professional development of physical education teachers, initial training of physical education specialists, athletic sports, improvement of the educational process, methods of physical education and sports.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 37.041:812

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-151-155

КАМІНСЬКА Олена Ігорівна –

кандидат філологічних наук,
асистент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу
факультету історії, політології та міжнародних відносин
Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8197-8454>
e-mail: o.kaminska@chnu.edu.ua

ТУЛЮЛЮК Катерина Василівна –

кандидат філологічних наук,
асистент кафедри сучасних іноземних
мов та перекладу
факультету історії, політології та міжнародних відносин
Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2614-3571>
e-mail: k.tulyulyuk@chnu.edu.ua

СЛУХЕНСЬКА Руслана Василівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри медицини катастроф
та військової медицини
Буковинського державного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3441-8388>
e-mail: slurus@gmail.com

**СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ПОКРАЩЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО РІВНЯ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

У сучасному світі велика увага приділяється багатомовній освіті. Стрімкі глобалізаційні процеси посилити і так необхідну роль комунікації як специфічної форми процесу передачі та отримання інформації, а знання мов сприяє цьому й можуть умовно переносити майбутнє робоче місце випускника в будь-яку точку світу та дозволи йому бути частиною інтернаціональних команд. З цього й випливає мета студії, що полягає в розгляді сучасних методичних інструментів покращення лексичної компетенції та розширення словникового запасу англійської мови студентами неспеціальних професій. Для успішного введення, закріплення та активізації лексики у статті виділено психологічний та методичний аспекти, а також тематичне та ситуативне введення лексики. Зазначено, що при першому підході підбрано лексичні одиниці, найпоширеніші фразові дієслова, ідіоми, використовуючи наочний матеріал, дефініції, переклад та метод мовного припущення, вивчені лексичні одиниці використовуються у мовних заняттях та граматичних завданнях, встановлюються логічні та асоціативні зв'язки. Наступним прийомом, який використовується у роботі для розширення лексичного запасу, є запам'ятовування ситуативно введених лексичних одиниць. Саме використання яскравих методик, що запам'ятовуються, є ситуативно-виправданим, а також творчим та цікавим, бо нові умови життя ставлять нові завдання. Доведено, що на етапі активізації лексичних одиниць варто виконувати різноманітні творчі вправи: складати міні-ситуації з інсценуванням діалогів від імені різних героїв, використовуючи зображення, жести, міміку, символи, знаки; складати монологи із застосуванням нових лексичних одиниць на основі плану; відпрацьовувати елементи лексичного матеріалу у вправах; взаємодіяти у природних ситуаціях спілкування, де структурно завершені дії використовуються у функції спілкування. Узагальнено, що велику роль у розширенні лексичного запасу відіграють додаткове читання, перегляд відеофільмів, позакласні заходи та зустрічі з

носіями мови, участь у дослідницькій роботі, в інтернет-проектах, різні лексичні вправи тренувального характеру, наочність під час пропонування інішомовного матеріалу, відпрацювання ситуативно-мовленнєвого контакту.

Ключові слова: лексичний рівень, мовна компетенція, студент, англійська мова, комунікація, методичні інструменти, діалог, монолог.

KAMINSKA OLENA IHORIVNA –

Candidate of philological sciences,
assistant of the department of modern foreign languages and translation
of the faculty of history, political science and international relations
Chernivtsi National University named after Y. Fedkovych
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8197-8454>

e-mail: o.kaminska@chnu.edu.ua

TULYULYUK KATERYNA VASYLIVNA –

Candidate of philological sciences,
assistant of the department of modern foreign studies
languages and translation of the Faculty of History,
Political Science and International Relations
Chernivtsi National University named after Y. Fedkovych
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2614-3571>

e-mail: k.tulyulyuk@chnu.edu.ua

SLUKHENSKA RUSLANA VASYLIVNA –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department
of Disaster Medicine and military medicine
Bukovynian State Medical University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3441-8388>

e-mail: slurus@gmail.com

MODERN METHODOLOGICAL INSTRUMENT FOR IMPROVING THE LEXICAL LEVEL OF THE ENGLISH LANGUAGE

In the modern world, much attention is paid to multilingual education. Rapid globalization processes have strengthened the much-needed role of communication as a specific form of the process of transmitting and receiving information, and knowledge of languages contributes to this and can conditionally transfer the graduate's future workplace to any part of the world and allow him to be part of international teams. The goal of the study follows from this, which consists in considering modern methodical tools for improving lexical competence and expanding the vocabulary of the English language by students of non-specialized professions. For the successful introduction, consolidation and activation of vocabulary, the article highlights psychological and methodical aspects, as well as thematic and situational introduction of vocabulary. It is noted that in the first approach, lexical units, the most common phrasal verbs, idioms are selected, using visual material, definitions, translation and the method of language assumption, the studied lexical units are used in language classes and grammar tasks, logical and associative connections are established. The next technique used in the work to expand the vocabulary is memorizing situationally introduced lexical units. The very use of bright, memorable methods is situationally justified, as well as creative and interesting, because new living conditions pose new tasks. It has been proven that at the stage of activation of lexical units, it is worth performing various creative exercises: creating mini-situations with the staging of dialogues on behalf of various heroes, using images, gestures, facial expressions, symbols, signs; compose monologues using new lexical units based on the plan; practice elements of lexical material in exercises; interact in natural communication situations, where structurally completed actions are used in the function of communication. It is summarized that additional reading, watching video films, extracurricular activities and meetings with native speakers, participation in research work, in Internet projects, various lexical exercises of a training nature, clarity during the presentation of foreign language material, practicing situational speech contact.

Key words: lexical level, language competence, student, English language, communication, methodical tools, dialogue, monologue.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Всесвітня глобалізація посилила і так необхідну роль комунікації як специфічної форми процесу передачі та отримання інформації, а знання мов сприяє цьому. Тому в сучасному світі велика увага приділяється багатомовній освіті. У документах Ради Європи наголошується на вивченні іноземних мов, знання яких сприятиме вирішенню загальнолюдських проблем усіх граней суспільного розвитку та стане засобом, що об'єднує народи та держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми викладання англійської мови та розширення лексичного запасу у різні періоди досліджували: І. М. Берман, М. А. Snow, D. M. Brinton, M. Canale and M. Swam, E. Tarone, B. Coffey. Сучасні студії з методики викладання англійської мови висвітлені в працях О. В. Шмирової, Л. І. Морської, О. Б. Гарнопольського, В. М. Топалової, А. Waters,

L. Bredella, N. Brieger and J. Comfort та інших. Ряд науковців (М. Г. Кочнева, Л. О. Ємельянова, В. О. Плюхіна, С. С. Коломієць, С. Котлярова) окреслюють специфіку професійно спрямованого діалогічного та монологічного мовлення, моделюють концепцію навчання професійного спілкування шляхом розігрування імітаційно-ділових ситуацій [3, с. 9].

Метою роботи є розгляд сучасних методичних інструментів покращення лексичної компетенції та розширення словникового запасу англійської мови студентами неспеціальних професій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розподіл знань здійснюється за принципом соціальних сфер діяльності не лише у науковому, а й у повсякденному значенні. Про те, як збільшити словниковий запас іноземної мови, замислюється будь-яка людина, яка займається її поглибленням

вивченням. Цей аспект є першорядним досягнення успіху. Студенти повинні мати високий рівень мотивації вивчення лексичних одиниць. Рівень розвитку мотивації залежить, насамперед, від досвіду викладача та актуальності досліджуваного матеріалу. Сутність інтенсифікації процесів навчання визначається як інтенсифікація функцій свідомості та підсвідомості у навчальній діяльності. У повсякденних ситуаціях ті, хто вивчає іноземну мову, часто зіштовхується з незнайомими словами і фразами, які гальмують їх розуміння мови. Крім того, студенти зазнають труднощів у ситуаціях, коли мовний бар'єр заважає їм ефективно виражати себе, свої думки та емоції.

Електронні словники стали легким засобом подолання цієї проблеми. Тим не менш, спираючись на електронні словники, чи справді студенти підвищують свою комунікативну компетентність? Як їх навчити менше покладатися на словники, а більше на власні мовні здібності? Той факт, що словник мови містить приблизно 300 тисяч слів, має лише теоретичний інтерес для початківця вивчати цю мову. Чи не головним принципом для розумної організації своїх занять, особливо на початковому етапі є економія слів. Необхідно навчитися запам'ятовувати меншу кількість слів, але робити це якнайкраще. Підкреслимо, що цей підхід прямо протилежний провідному принципу «сугестопедії» з її наголосом на достатню кількість слів, які пропонують учасникам навчального процесу. Відповідно до класичних методик, початківця потрібно буквально «обсипати словами» і пропонувати для запам'ятовування по 200 нових слів щодня. У будь-якої людини виникнуть труднощі у запам'ятовуванні великої кількості слів, яким його «обсипали» відповідно до сугестопедичного методу навчання іноземної мови.

Лексика має безліч елементів, пластів. Слова в процесі функціонування організуються в систему і дозволяють виявити такі взаємозв'язки, які роблять лексико-семантичну систему, що сама себе моделює, організовує. Тільки впорядковані, систематизовані та певним чином організовані інформації легше запам'ятовуються та легше вилучаються з пам'яті. При необхідності вжити те чи інше слово людина не перебирає весь словник, а якось блискавично обмежує свій пошук [4, с. 723].

Не можемо не погодитись з уже усталеним твердженням, що одним з основних базових завдань щодо іноземної мови є збільшення кількості слів активного словника, це вдосконалює рівень грамотності людини і вносить суттєву різноманітність у її мову. Але потрібно організувати системність вивчення, а не просто вчити кілька десятків слів відразу.

Важливо визначити яким шляхом краще запам'ятовувати нову лексику. Тут потрібно розглянути процеси, які відповідають за пам'ять та навчання. Види пам'яті можуть бути класифіковані за трьома типами: короткострокова (займається обробкою інформації безпосередньо в момент її отримання), середньострокова (відтворює інформацію, отриману останнім часом) та довгострокова (здатна зберігати частину інформації все життя). До того ж, пам'ять може бути пасивною та активною. Таким чином, щоб поповнити словниковий запас англійської мови, потрібно організувати запам'ятовування нових слів так, щоб інформація відкладалася у довгостроковій пам'яті та відтворювалася її активним

відділом. Зробити це досить просто, якщо використати сучасні методики запам'ятовування нової інформації. Як відомо, для найкращого розвитку комунікативних здібностей необхідно освоїти нові методи та стратегії навчання, спрямовані на розвиток таких видів діяльності як говоріння, читання, письмо та аудіювання. Для вирішення поставлених завдань потрібні певні інтелектуальні вміння, формування лінгвістичної, соціолінгвістичної та прагматичної компетенції.

Відтак, порівняння чужої культури з культурою своєї країни не має стати культурним шоком, а навпаки, як писав У. фон Гумбольдт: «Через різноманіття мов нам відкривається багатство світу і різноманіття те, що ми пізнаємо у ньому; і людське буття стає для нас ширшим, оскільки мови у виразних і дієвих рисах дають нам різні способи мислення та сприйняття» [7].

Стратегії вивчення іноземних мов є одними з найбільш добре вивчених областей мовної освіти [5, с. 125]. Так, у більшості мов навчання принципам та правилам класифікування мов та мовних одиниць (таксономії) є одним із найпоширеніших методів. При вивченні іноземної мови використовуються комунікаційні стратегії, що сприяють розкриттю та розвитку навичок та здібностей, усунення будь-яких помилок у граматичній галузі та розширенню словникового запасу реципієнтів.

Вимоги до рівня сформованості умінь та навичок у процесі навчання іноземних мов включають міжкультурний лінгвістичний аспект, який передбачає наступне: сприйняття та адекватне використання відхилення від стандартної норми сучасної англійської мови (діалектні, розмовні, соціально-забарвлені); знання про відмінності в способах мовної реалізації інтенцій в Україні та країні мови, що вивчається; вміння моделювати повсякденні розмовні ситуації країни мови, що вивчається; усвідомлення значущості досвіду, набутого в рідній культурі та ступеня його впливу на характер та вчинки людини; вміння орієнтуватися в системі цінностей іншої культури та виявляти толерантність до іншої системи цінностей.

Деякі завдання, які фахівці з навчання іноземних мов пропонують для розширення лексики, є: робота з текстами: розуміння тексту на основі певних ключових слів дозволяє інтерпретувати та вивести значення слів із контексту, який супроводжує їх, без необхідності використання словника; пошук асоціацій: вправа рекомендується для актуалізації нових термінів, які пов'язують з певними зображеннями, дефініціями або іншими лексичними одиницями, що асоціюються з ними (синонімами, антонімами або словами, які часто з ними використовуються); класифікація: створення сім'ї слів за певною темою або однією семантичною чи граматичною категорією, що дозволяє організувати лексику для подальшого використання у відповідних контекстах; вправи з фразами: основна умова для вивчення словникових слів – практика, або у вигляді створення письмових речень, що включають нову лексику, або її застосування в мовленні; ігри: використання кросвордів має дидактичну та мотиваційну силу при вивченні нових слів іншими мовами [1, с. 380].

На жаль, довгий час основним принципом формату побудови старої авторитарної системи мовної освіти були відносини на рівні «вказівка-виконання». Новаторські та творчі ідеї, які дозволяють використовувати ці принципи в новому форматі

вивчення мов, викликають у студентів страх та небажання переглядати звичні методи роботи та використовувати більш ефективні інноваційні технології. Хоча загальновизнано, що розвиток комунікативних умінь відбувається лише за наявності мотивації та вираженні своєї індивідуальності.

Для успішного введення, закріплення та активізації лексики ми виділяємо психологічний та методичний аспекти, а також тематичне та ситуативне введення лексики. При першому підході ми підбираємо лексичні одиниці, найпоширеніші фразові дієслова, ідіоми, використовуємо наочний матеріал, дефініції, переклад та метод мовного припущення. Студенти складають та програють діалоги, пропозиції, монологи, різні ситуації. Цей етап, на нашу думку, сприяє закріпленню нової лексики, прискорює процес запам'ятовування. Вивчені лексичні одиниці використовуються у мовних заняттях та граматичних завданнях, встановлюються логічні та асоціативні зв'язки.

Усе це полегшує запам'ятовування лексичних одиниць. Весь лексичний матеріал систематизується у тематичні групи різної складності. Ці тематичні добірки допомагають нам розробляти заняття з певної тематики, враховуючи індивідуальні особливості студентів. Зазначимо, що центр комунікації лежить не в лінгвістичній площині, а в площині спілкування, і це, на наш погляд, допомагає студентам брати участь у підтримці розмови та у покращенні якості спілкування. Це, у свою чергу, дозволяє їм вступати у контакти, слухати один одного й отримувати зворотний зв'язок, висловлювати себе як особистість, відстоювати свою думку, вступати в дискусії тощо.

Звертає увагу і той факт, що навчання мови може якнайкраще резюмувати конкретні дії та форми активності, поведінку чи процеси мислення. Реципієнти вчать слухати не тільки себе, а й промовляти свої думки, вступати у комунікацію із представником іншої культури. Студентів варто заохочувати до співпраці, організуємо конференції та тематичні зустрічі з носіями мови, до проведення дослідницької роботи в інтернет-проектах і вважаємо це важливим педагогічним та методичним прийомом.

Наступним прийомом, який використовується у роботі для розширення лексичного запасу, є запам'ятовування ситуативно введених лексичних одиниць. Близькість знань до реального життя робить їх більш зрозумілими. Саме використання яскравих методик, що запам'ятовуються, є ситуативно-виправданим, а також творчим та цікавим, бо нові умови життя ставлять нові завдання.

Сутність мови становлять різноаспектні концептуальні відносини, що виявляються на глибинному рівні та створюють складну концептуальну мережу. Протягом тривалого часу лінгвістика вивчала не мову у єдності тілесного та духовного його аспектів, але лише граматичний, синтаксичний, семантичний скелети мови. Саме з цієї причини не вдалося перекинути місток від мови до мислення, намацати їхні сполучні тканини.

Поряд із удосконаленням англомовної комунікативної компетенції набір інструментів, який має обрати викладач, повинен сприяти самоосвіті при використанні різних прийомів введення лексичних одиниць та розширення словникового запасу мови студента. З метою більш наочної демонстрації слід використовувати ілюстративний матеріал (малюнки,

фотографії, відео, різні схеми), застосовувати переклад з поясненням найбільш незрозумілих моментів.

На етапі активізації лексичних одиниць варто використовувати різноманітні творчі вправи: складати міні-ситуації з інсценуванням діалогів від імені різних героїв, використовуючи зображення, жести, міміку, символи, знаки; складати монологи із застосуванням нових лексичних одиниць на основі плану; відпрацьовувати елементи лексичного матеріалу у вправах; взаємодіяти у природних ситуаціях спілкування, де структурно завершені дії використовуються у функції спілкування.

На аудиторних та позааудиторних заняттях студенти повинні вміти використовувати такі комунікаційні стратегії: роз'яснювати слова та фрази, які вони хочуть сказати, коли не володіють англійською мовою на високому рівні; реагувати адекватно, коли вони зіштовхуються з незнайомими словами чи фразами англійською мовою; виправляти, коли студенти неправильно використовують англійські слова, вирази.

Про те, як збільшити словниковий запас іноземної мови, замислюється будь-яка людина, яка займається її поглибленим вивченням. Цей аспект є першорядним досягнення успіху. Одне з основних базових завдань щодо іноземної мови – це збільшення кількості активно вживаних слів, що підвищує рівень грамотності людини та вносить суттєву різноманітність у її мову. Щоб якісно запам'ятовувати нові слова, потрібно витратити чимало часу та докласти максимум зусиль.

Завдання новачка полягає в тому, щоб якнайшвидше освоїти найнеобхідніші слова та вислови, активного мінімуму яких буде достатньо для того, щоб почати розмовляти англійською мовою. Такий «активний мінімум» пропонує нам знаменитий шведський поліглот Гуннемарк Ерік, автор книги «Мистецтво вивчати мови», який вивчив безліч мов і дійшов цікавого висновку: активний запас слів спочатку вивчення мови – це приблизно 400-500 основних слів і близько 150 «штампових» виразів [2, с. 14]. Автор склав списки цих слів та виразів і назвав ці списки «Мінілекс» та «Мініфраз». Такий курс вивчення англійської мови називається «експрес-курс», тому що він розрахований на швидке освоєння основних та необхідних слів та виразів. «Мінілекс» та «Мініфраз» призначені для тих, хто тільки починає вивчати англійську мову. Вивчення лексичного матеріалу дозволило йому визначити три рівні, які дають гарний орієнтир початківцю: рівень А («базовий словниковий запас»): 400-500 слів достатньо, щоб «покрити» приблизно 90% всіх слововжитків при повсякденному усному спілкуванні або близько 70% нескладного письмового тексту; рівень Б («мінімальний словниковий запас», «міні-рівень»): 800-1000 слів достатньо, щоб «покрити» приблизно 95% всіх слововжитків при повсякденному усному спілкуванні або близько 80-85% відсотків письмового тексту; рівень В («середній словниковий запас», «меді-рівень»): 1500-2000 слів достатньо, щоб «покрити» приблизно 95-100% всіх слововжитків при повсякденному усному спілкуванні або близько 90% письмового тексту [6, с. 200].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, концептуальною основою для визначення цільового призначення розширення словникового запасу, змісту та навчальних стратегій є саме соціокультурний підхід до мовної освіти, на базі

якого студенти формували б знання про реалії та традиції країни та включалися б у діалог культур. Велику роль у розширенні лексичного запасу відіграють додаткове читання, перегляд відеофільмів, позакласні заходи та зустрічі з носіями мови, участь у дослідницькій роботі, в інтернет-проектах, різні лексичні вправи тренувального характеру, наочність під час пропонування іншомовного матеріалу, відпрацювання ситуативно-мовленнєвого контакту. Проаналізувавши психологічні та інтелектуальні особливості студентів, ми дійшли висновку, що проведене нами дослідження дозволяє намітити перспективу галузі методики з розширенням словникового запасу мови.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Мовленнєва комунікація. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 472 с.
2. Гордєєва А. Й. Способи мотивації комунікативної діяльності майбутніх філологів у процесі формування англійської граматичної компетентності. *Іноземні мови*, 2011. № 2. С. 16-21.
3. Литвин А. В. Завдання медіаосвіти в контексті підвищення якості професійної підготовки. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 2009. № 4. С. 9-21.
4. Рідель Т. М. Формування комунікативної компетентності як мотиваційного компонента у процесі навчання іноземній мові студентів немовних ВНЗ засобами підручника. *Проблеми сучасного підручника : [зб. наук. пр.]*. Ін-т педагогіки НАПН України. К., 2010. Вип. №1 (10). С. 721-728.
5. Руднік Ю. В. Актуалізація проблеми застосування інноваційних технологій у навчанні іноземних мов. *Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, 2014 (Ч.2). С. 124-131.
6. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти : [навч. посібник]. К. : ІНКОС, 2006. 248 с.
7. Pezhman Z. Language Learning Strategies Among EFL/ESL Learners: A Review of Literature. URL: http://www.ijhssnet.com/journals/Vol_2_No_5_March_2012/20.pdf (дата обращения: 01.02.2017).

REFERENCES

1. Abramovych, S. D., Chikarkova, M. Yu. (2004). *Movlennieva komunikatsiia [Speech communication]*. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury. 472 s. [in Ukrainian].
2. Hordieieva, A. Y. (2011). *Sposoby motyvatsii komunikativnoi diialnosti maibutnikh filolohiv u protsesi formuvannia anhlomovnoi hramatychnoi kompetentnosti [Ways of motivating the communicative activity of future philologists in the process of forming English grammatical competence]*. *Inozemni movy*. № 2. S. 16-21. [in Ukrainian].
3. Lytvyn, A. V. (2009). *Zavdannia mediaosvity v konteksti pidvyshchennia yakosti profesiinoi pidhotovky [Tasks of media education in the context of improving the quality of professional training]*. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*. № 4. S. 9-21. [in Ukrainian].
4. Ridel, T. M. (2010). *Formuvannia komunikativnoi kompetentsii yak motyvatsiinoho komponenta u protsesi navchannia inozemnii movi studentiv nemovnykh VNZ zasobamy pidruchnyka [The formation of communicative competence as a motivational component in the process of learning a foreign language for students of non-linguistic higher education institutions by means of a textbook]*. *Problemy suchasnoho*

pidruchnyka : [zb. nauk. pr.]. In-t pedahohiky NAPN Ukrainy. K.. Vyp. №1 (10). S. 721-728. [in Ukrainian].

5. Rudnik, Yu. V. (2014). *Aktualizatsiia problemy zastosuvannia innovatsiinykh tekhnolohii u navchanni inozemnykh mov [Actualization of the problem of applying innovative technologies in teaching foreign languages]*. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: zbirnyk naukovykh prats Umansko ho derzhavno ho pedahohichno ho universytetu imeni Pavla Tychny. (Ch.2)*. S. 124-131. [in Ukrainian].
6. Tarnopolskyi, O. B. (2006). *Metodyka navchannia inshomovnoi movlennievoi diialnosti u vyshchomu movnomu zakladi osvity [Methods of teaching foreign language speech activity in a higher language educational institution]: [navch. posibnyk]*. K. : INKOS. 248 s. [in Ukrainian].
7. Pezhman, Z. *Language Learning Strategies Among EFL/ESL Learners: A Review of Literature*. URL: http://www.ijhssnet.com/journals/Vol_2_No_5_March_2012/20.pdf

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КАМІНСЬКА Олена Ігорівна – кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича.

Наукові інтереси: термінологія німецької дипломатії, інноваційні термінології у вивченні німецької мови.

ТУЛЮЛЮК Катерина Василівна – кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича.

Наукові інтереси: англійська мова та література, методика викладання англійської мови, методика навчання перекладу.

СЛУХЕНСЬКА Руслана Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри медицини катастроф та військової медицини Буковинського державного медичного університету

Наукові інтереси: формування професійної свідомості майбутніх спеціалістів, використання активних методів навчання у викладанні педагогічних дисциплін.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KAMINSKA Olena Ihorivna – candidate of philological sciences, assistant of the department of modern foreign languages and translation of the faculty of history, political science and international relations Chernivtsi National University named after Y. Fedkovych.

Research interests: terminology of German diplomacy, innovative terminology in the study of the German language.

TULYULYUK Kateryna Vasylivna – candidate of philological sciences, assistant of the department of modern foreign studies languages and translation of the Faculty of History, Political Science and International Relations Chernivtsi National University named after Y. Fedkovych,

Research interests: English language and literature, English language teaching methods, translation teaching methods.

SLUKHENSKA Ruslana Vasylivna – candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Disaster Medicine and military medicine Bukovynian State Medical University.

Research interests: formation of professional consciousness of future specialists, use of active learning methods in teaching pedagogical disciplines.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 811.111:004(072)(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-156-159

КАПІТАН Тетяна Анатоліївна –
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри германських мов,
зарубіжної літератури та
методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9999-9293>
e-mail: tkapitan@ukr.net

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЦИФРОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

У статті розглянуто особливості формування сутності індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів цифрової технології. Першорядним чинником оновлення системи освіти, безсумнівно, є особистість учителя, для якого важливо постійно вдосконалювати майстерність, мобільно реагувати на зміни, що повсякчас відбуваються в освітньому просторі, здатного творчо мислити і знаходити нестандартні рішення, навчатися впродовж життя й будувати свій професійний шлях. Усвідомлена на державному рівні потреба суспільства в підготовці учителя нової формації визначила важливість залучення до роботи в школі творчих молодих педагогів, на професійний розвиток потрібно звертати особливу увагу. Творчий характер педагогічної праці забезпечується сформованістю у фахівця гуманітарного фаху в структурі професіограми такого компонента, як індивідуальний стиль діяльності. Індивідуальний стиль викладання дає змогу студенту усвідомити себе творчою особистістю, спрямовувати діяльність на розвиток унікальної суті кожного, дозволяє розвиватися особистісно й професійно, забезпечує формування діяльних, обдарованих, інтелектуально й духовно розвинених громадян України. Індивідуальний стиль педагогічної діяльності, має бути головним фактором та показником професійної компетентності, метою подальшого професійного самовдосконалення. Успішність професійної діяльності вчителя-гуманітарія та досягнення високого рівня педагогічної майстерності залежать не тільки від рівня оволодіння певним обсягом знань у відповідній галузі, а й значною мірою від ефективності власного стилю діяльності. Індивідуальний стиль професійної діяльності це єдність професійно незмінного та індивідуально неповторного в діяльності педагога гуманітарного профілю. Механізмом, що забезпечує становлення стилю, є особистісно-діяльнісна саморегуляція, яка спонукає суб'єкта до самовдосконалення діяльності в процесі професійного саморозвитку та самоосвіти. Шлях реалізації індивідуального стилю – самоосвіта, виконання індивідуальних творчих планів, конкурс педагогічних ініціатив, участь у роботі майстер-класів, фестивалі педагогічних ідей, стажуваннях, педагогічні майстерні, Школа педагога-експериментатора, дослідно експериментальна робота.

Ключові слова: індивідуальний стиль, професійна діяльність, самовдосконалення, індивідуальність, професіоналізм, творча самореалізація, інновація.

KAPITAN Tetiana Anatoliivna –
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Germanic languages,
foreign literature and methods of their teaching
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9999-9293>
e-mail: tkapitan@ukr.net

SPECIFIC FORMATION OF INDIVIDUAL STYLE IN THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERS OF DIGITAL TECHNOLOGY

The article examines the peculiarities of the formation of the individual style essence connected with the professional activity of future digital technology teachers. The main factor in the renewal of the education system is the personality of the teacher, who is constantly improving his skills, because he has to mobilely react to changes taking place in the educational space, and to think creatively and find non-standard solutions. He is ready to learn throughout his life and build his professional path. Realized at the state level, society's need for a teacher of the new formation has determined the need to attract creative young teachers to schools, where the special attention should be given to the professional development. The creative nature of pedagogical work requires the presence of such a component as an individual style of activity in the structure of humanitarian specialist professionalism. The individual style of teaching gives students the opportunity to realize themselves as the creative individuals, directs activities to the development of the unique essence of everyone, provides an opportunity to develop the teacher as a person and as a professional, promotes the growth of the active, gifted, intellectually and spiritually educated citizens of Ukraine. The individual style of pedagogical activity should be the main factor and indicator of professional competence, the goal of the further professional self-improvement. The success of the humanities teacher's professional activity and the achievement of a high level of pedagogical skill depend not only on the quality of mastering a certain amount of knowledge in the relevant field, but also on a large extent of the level of formation of the effective style activity. It is the unity of the professionally unchanged and individually unique humanitarian profiles in the activity of a teacher. The mechanism that ensures the formation of the style is the personal self-regulation, which encourages the subject to self-improvement in the process of professional self-development and self-education. The way to realize an individual style is self-education, through the individual creative plans, the competition of pedagogical initiatives, participation in the work of master classes, the festival of the pedagogical ideas, internships, pedagogical workshops, the School of the teacher-experimenter, unproved work.

Keywords: individual style, professional activity, self-improvement, individuality, professionalism, creative self-realization, innovation.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах сьогодення не втрачає актуальності проблема пошуку шляхів максимального

розкриття творчого професійного потенціалу людини, формування особистісних якостей в умовах освітнього середовища. Зокрема, для сучасних суспільних

відносин важливою є підготовка висококваліфікованих спеціалістів, які вміють творчо працювати, креативно реагувати в різних складних ситуаціях. Особливо це є значущим для педагогічної діяльності, оскільки вона реалізується в умовах постійних змін. Динамічні зміни в педагогічній реальності, спричинені переосмисленням державних і регіональних пріоритетів у галузі освіти, удосконалення педагогічних технологій, інноваціями, різнорідними перетвореннями у ЗВО, створюють так звану «зону невизначеності діяльності» викладача.

Першорядним чинником оновлення системи освіти, безсумнівно, є особистість учителя, для якого важливо постійно вдосконалювати майстерність, мобільно реагувати на зміни, що повсякчас відбуваються в освітньому просторі, розвивати творче мислення й знаходити нестандартні рішення, навчатися впровадження життя й будувати свій професійний шлях. Усвідомлена на державному рівні потреба суспільства в підготовці учителя нової формації окреслила важливість залучення до роботи в школі творчих молодих педагогів, на професійний розвиток потрібно звертати особливу увагу. З огляду на це актуальною методичною проблемою є формування індивідуального стилю діяльності педагога, суб'єктивної позиції молодого вчителя-гуманітарія, який виявляє самотність, індивідуальність, оригінальність. Творчість у педагогічній праці забезпечується сформованістю у фахівця гуманітарного фаху в структурі професіограми такого компонента, як індивідуальний стиль діяльності. Індивідуальний стиль викладання дає змогу студенту усвідомити себе творчою особистістю, спрямовувати діяльність на розвиток унікальної суті кожного, дозволяє розвиватися особистісно й професійно, забезпечує формування діяльних, обдарованих, інтелектуально й духовно розвинених громадян України. Уважаємо, що індивідуальний стиль педагогічної діяльності є першорядним головним фактором та показником професійної компетентності, метою подальшого професійного самовдосконалення, тому його значущість окреслено в Законі України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), Національній стратегії розвитку освіти на період до 2021 року (2013). Конкурентноспроможному фахівцеві вищої та професійної школи потрібно розвивати індивідуальний стиль своєї діяльності, формувати картину позитивного бачення та важливі професійні якості, яких вимагає суспільство сьогодення [4, с. 114].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні науковці теоретично обґрунтували та експериментально дослідили різні аспекти визначення сутності та складників процесу формування індивідуального стилю педагогічної діяльності (М. Амінов, В. Загв'язінський, Т. Кузнецова, С. Сисоева, В. Сластьонін, I. Antoničová/I. Антонічова, J. Maňák/Й. Маняк, J. Mareš/I. Мареш, E. Petlák/Е. Петлак, M. Zelina/М. Зеліна, Š. Švec/Ш. Швеє та ін.). У науково-педагогічних джерелах дослідників із Словацької Республіки використано поняття «викладання / навчання» (vyučovanie) – діяльність учителя в процесі навчання; «учіння» (učení, učenie sa) – діяльність учня в процесі навчання [8, с. 19]; відповідно – «викладацький (научувальний, навчальний) стиль учителя», «стиль викладання учителя» (vyučovací štýl učiteľa, štýl vyučovania, štýl

výuky) [9, с.83–84], а також стосовно учня – «стиль учіння (навчання)» (štýl učení, učebni štýl) [9, с.126–127].

У дидактиці I. Turek [9, с.37–38] наголошено, що поняття «викладацький стиль учителя» слід трактувати в широкому та вузькому значеннях. У першому випадку (широкому значенні) – це спосіб викладання / навчання, який використовує вчитель, тобто, як він викладає / навчає. У другому (вузькому значенні) – це система методів навчання, які використовує вчитель.

Окрім того засвідчено, що стиль викладання є комплексною особистісною характеристикою учителя. У складі стилю викладання автор виокремлює такі компоненти [9, с. 38–39]:

- когнітивний стиль (характеризує значною мірою вроджені якості людини; визначає способи вибору, оброблення, аналізу й структурування інформації, індивідуальну стратегію розв'язання пізнавальних завдань; на основі цього стилю ґрунтуються всі інші компоненти);

- підходи вчителя до викладання (учительська філософія, що визначає вибір змісту та методів навчання, комунікації з учнями тощо; на цей компонент також суттєво впливає подальша освіта та самоосвіта вчителя);

- способи розв'язання педагогічних ситуацій;
- педагогічні знання, уміння, навички й досвід.

У результаті узагальнення, доповнення, конкретизації наявних визначень індивідуального стилю педагога сучасний український науковець Л. Андрощук витлумачив індивідуальний стиль діяльності як «модель діяльності, яка ґрунтується на сукупності різнорівневих властивостей індивідуальності і забезпечує активне становлення людини в суспільстві на засадах самоактуалізації, творчої самореалізації, суспільної діяльності в межах особистісного креативного вибору» [1, с. 6]. Неповторний індивідуальний стиль діяльності є своєрідною унікальною « рисою » професійної діяльності, яку створює самоактуалізована творча індивідуальність [1].

Мета статті – розглянути особливості формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів у галузі цифрової технології.

Виклад основного матеріалу. Вироблення нових якостей педагога ХХІ ст. – першорядне завдання вчителя сьогодні. Зокрема він повинен не лише дати певний обсяг знань учневі, а й сформувати в нього вміння вчитися, самостійно здобувати знання, застосовувати їх на практиці, тобто формувати компетентності як загальну здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді та цінностях особистості. По-перше, учителю важливо підготуватися до нової професійної ролі. Нині педагог не може бути лише абсолютним носієм знань, наглядачем за учнем. Його завдання – бути людиною, що супроводжує процес самопізнання і саморозвитку дитини сучасного світу. По-друге, учитель повинен бути готовим до сучасної соціальної ролі, тобто формувати самодостатню людину, конкурентноспроможного фахівця. Також для педагога важливо бути готовим до впровадження професійних технологій, до нових технологій освітньо-виховної діяльності. Це, безумовно, інформатизація та комп'ютеризація [1].

Зазначимо, що на формування особистості вчителя в сучасній психолого-педагогічній науці

звертають належну увагу, зокрема на такі її аспекти: підготовка вчителя до творчої професійної діяльності (В. Загв'язинський, І. Зязюн, С. Сисоєва та ін.); розвиток особистості вчителя в процесі професійної підготовки (І. Бех, І. Зязюн, В. Моляко та ін.); загальнокультурний розвиток учителя (О. Олексюк, О. Рудницька та ін.); формування індивідуальності майбутнього педагога (Г. Балл, Г. Костюк, В. Рибалко та ін.); творчої індивідуальності майбутнього педагога (Н. Кичук, С. Сисоєва та ін.); індивідуального стилю педагогічної діяльності (Л. Андрощук, І. Цар, Н. Добіжа та ін.).

В українському педагогічному словнику стиль представлено як «відносно стійку сукупність характеристик і повторюваних рис людини, які виявляються у її мисленні, поведінці, спілкуванні. Стиль виробляється під час теоретичного і практичного освоєння людиною навколишньої дійсності і передбачає, з одного боку, гнучке пристосування до неї, з другого – її революційну зміну. У стилі проявляються здібності, характерологічні риси та звички особистості» [2, с. 320].

Із психологічного погляду стиль – це спосіб існування чого-небудь, який відрізняється сукупністю своєрідних прийомів [7, с. 507]. Індивідуальний стиль діяльності – це насамперед урахування своїх індивідуальних особливостей у процесі вибору тих чи тих засобів і прийомів педагогічної діяльності, тому під час поширення передового педагогічного досвіду завжди виникає питання про можливість його адаптації до особистості іншого вчителя. З огляду на це найважливішим моментом є творче, індивідуальне опрацювання цього досвіду. Індивідуальний стиль діяльності визначається природними, вродженими особливостями людини і якостями особистості, здобутими за життя, які виникають під час взаємодії людини з предметним і соціальним середовищем. Ефективність індивідуального стилю забезпечується досягненням найбільшого результату за мінімальних затрат часу й сил. Формування власного стилю з урахуванням передовісмі рис самої особистості, а також специфіки вимог діяльності сприяє підвищенню продуктивності праці.

На думку Ж. Ковалів [3], підґрунтям для формування індивідуального стилю педагогічної діяльності є саме здібності вчителя, які виявляються в системі його професійно-методичних модифікацій в процесі педагогічної взаємодії. Успішність професійної діяльності вчителя-гуманітарія та досягнення високого рівня педагогічної майстерності залежать не тільки від рівня оволодіння певним обсягом знань у відповідній галузі, а й значною мірою від ефективності власного стилю діяльності. Сформувати індивідуальний стиль – значить знайти для себе найбільш раціональні, прийнятні способи дій, створити свою «Я-концепцію» та стратегію професійної діяльності [6, с. 222].

Для формування індивідуального стилю педагогічної діяльності важливими є такі компетенції педагога:

- ціннісно-змістовна зорієнтованість особистості: усвідомлення своєї ролі та призначення; потреба й здатність до самореалізації; прагнення успішно будувати життя та професійну діяльність;

- комунікативна: володіння технологіями усного та письмового спілкування різними мовами, зокрема й

- комп'ютерним програмуванням, спілкуванням через інтернет;

- інформаційна: уміння самостійно шукати, аналізувати й підбирати потрібну інформацію; нормативно-правове забезпечення педагогічної діяльності; володіння інформаційними технологіями;

- загальнокультурна: знання в галузі національної, загальнолюдської культури; уміння рефлексувати особистісну аксіологічну систему; толерантність до різних етнокультур;

- особистісного самовдосконалення: потреба в актуалізації та реалізації свого особистісного потенціалу; здатність до саморозвитку;

- пізнавально-творча: уміння цілепокладання, планування, рефлексії освітньо-пізнавальної діяльності; сформованість творчих здібностей; здатність самостійно здобувати знання;

- соціально-трудова: здатність брати відповідальність; вияв поєднання особистих інтересів з потребами суспільства; підготовленість до самостійного виконання професійних дій;

- професійна: активна життєва позиція; професійні знання й уміння; професійні особистісні якості; творчі вміння [5, с. 59].

Отже, індивідуальний стиль професійної діяльності – це єдність професійно незмінного та індивідуально неповторного в діяльності педагога гуманітарного профілю. Механізмом, що забезпечує становлення стилю, є особистісно-діяльнісна саморегуляція, яка спонукає суб'єкта до самовдосконалення діяльності в процесі професійного саморозвитку та самоосвіти. Відтак, виникнення індивідуального стилю професійної діяльності вчителя-гуманітарія не є миттєвим, його становлення є поетанним процесом входження особистості до професійного буття, джерелом якого є суперечність між потребою особистості у персоналізації, індивідуалізації власної діяльності, потребою у реалізації власної унікальності та неповторності і наявністю єдиних для всіх викладачів норм, цілей та завдань професійної діяльності [6, с. 224].

Шлях реалізації індивідуального стилю – самоосвіта, виконання індивідуальних творчих планів, конкурс педагогічних ініціатив, участь у роботі майстер-класів, фестивалі педагогічних ідей, стажуваннях, педагогічні майстерні, Школа педагога-експериментатора, дослідно експериментальна робота. Участь у вебінарах, сертифікація вчителя, робота в методичних об'єднаннях, кафедрах, форумах, диспутах, «круглих столах», днях відкритих дверей, творчих лабораторіях, проблемних групах тощо. Традиційна система безперервної освіти під час курсової перепідготовки.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що індивідуальний стиль діяльності майбутнього вчителя потрібно формувати не стихійно, як це буває досить часто, а цілеспрямовано, з урахуванням індивідуальних особливостей студентів, створенням умов для творчого розвитку особистості майбутнього вчителя, забезпеченням формування індивідуального досвіду педагогічної та цифрової діяльності.

Отже, індивідуальний стиль діяльності вчителя цифрових технологій – це модель діяльності, яка ґрунтується на сукупності різнорівневих властивостей індивідуальності та забезпечує активне становлення людини в суспільстві на засадах самоактуалізації,

творчої самореалізації, суспільної діяльності в межах особистісного креативного вибору.

У структурі індивідуального стилю діяльності вчителя цифрових технологій передбачено складники індивідуальності педагога та складники індивідуального стилю діяльності вчителя цифрових технологій. Рівні вияву професіоналізму педагога допомагають зрозуміти, на якому етапі становлення перебуває кожен майбутній вчитель, а також його індивідуальний стиль.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук Л. М. Індивідуальний стиль діяльності педагога-хореографа як наукова проблема. Народна освіта. 2013. Вип. №1(19). 9 с. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=984. [<https://buki.com.ua/blogs/uchytel-neprosto-profesiya-tse-poklykannya/>].
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
3. Ковалів Ж. В. Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2005. 208 с.
4. Пісна Т. М. Формування індивідуального стилю викладача в сфері професійної освіти: ознаки та педагогічні умови. *Наукові записки ЦДПУ імені В. Винниченка*. Педагогічні науки. Кропивницький. 2022. № 203. С. 114–119.
5. Фоменко І. Індивідуальний стиль педагогічної діяльності. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2009. № 1(169). С. 55–60.
6. Цар І. Теоретичні передумови формування індивідуального стилю професійної діяльності вчителя-гуманітарія. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 10 (Ч. 1), 2014. С. 219–225.
7. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
8. Maňák J. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003. 219 s.
9. Turek I. *Didaktika*. Bratislava: Iura Edition, 2010. 598 s.

REFERENCES

1. Androshchuk, L. M. (2013). *Indyvidual'nyy styl' diyal'nosti pedahoha-khoreografa yak naukova problema*. [Individual style of activity of teacher-choreographers as a scientific problem]. [in Ukrainian]

2. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kiev. [in Ukrainian]
3. Kovaliv, Zh. V. (2005). *Formuvannya indyvidual'noho stylu profesiiynoyi diyal'nosti maybutnikh uchyteliv humanitarnykh dystsyplin* [Formation of the individual style of professional activity of future teachers of humanitarian disciplines]. Odesa. [in Ukrainian]
4. Pisna, T. M. (2022). *Formuvannya indyvidual'noho stylu vykladacha v sferi profesiiynoyi osvity: oznaky ta pedahohichni umovy* [Formation of a teacher's individual style in the field of professional education: signs and pedagogical conditions]. Kropyvnytskyi. [in Ukrainian]
5. Fomenko, I. (2009). *Indyvidual'nyy styl' pedahohichnoyi diyal'nosti* [Individual style of pedagogical activity]. [in Ukrainian]
6. Tsar, Iryna (2014). *Teoretychni peredumovy formuvannya indyvidual'noho stylu profesiiynoyi diyal'nosti vchytelya-humanitariya* [Theoretical prerequisites for the formation of an individual style of professional activity of a humanitarian teacher]. [in Ukrainian]
7. Shapar ,V. B. (2007). *Suchasnyy tлумachnyy psykholohichnyy slovnyk* [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv. [in Ukrainian]
8. Maňák, J. (2003). *Výukové metody*. Brno. [in Slovak]
9. Turek, I. (2010). *Didaktika*. Bratislava. [in Slovak]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КАПІТАН Тетяна Анатоліївна – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов у школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KAPITAN Tetiana Anatoliivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic languages, foreign literature and methods of their teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: methodology of foreign language teaching in school.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-159-163

КОЗЛЕНКО Володимир Григорович – кандидат юридичних наук, керуючий партнер Мережі приватних шкіл «Креативна міжнародна дитяча школа»
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0542-2064>
 e-mail: volodymyrkozlenko@ukr.net

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ПРОЕКТНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Входження України в єдиний європейський освітній простір з метою розв'язання загальних економічних проблем за рахунок підвищення якості вищої освіти є передумовою розширення контактів фахівців із зарубіжними партнерами, розробки спільних проектів, що вимагає від фахівця не лише соціально-професійної компетентності, але і проектної культури. Проблема формування проектної культури є актуальною для системи освіти, оскільки вона, за своєю суттю, прогресивна, практикоорієнтована, культуровідповідна і сприяє становленню суб'єктів освітнього процесу. Формування проектної культури сприяє вдосконаленню підготовки кваліфікованого педагога, конкурентоспроможного та затребуваного на ринку праці. У зв'язку з цим у цій статті розкривається структурно-функціональна модель, яка б з урахуванням сучасних реалій ефективно здійснювати формування проектної культури майбутнього педагога. Провідними підходами до дослідження цієї проблеми з'явилися знано-орієнтований, особистісно-орієнтований та системний, комплексне застосування яких дозволяє сформувати проектну культуру майбутнього педагога. Особливості моделі формування проектної культури майбутнього педагога полягають у сукупності пропонуваніх компонентів та технологій формування проектної культури. Проектна культура педагога є найважливішою проблемою гуманітарної культури в сучасному суспільстві. Нині її розвиток не відповідає висуненим вимогам до становлення нового типу

професіоналізму педагогічних кадрів. Проектна культура педагога, як найважливіший компонент нового типу педагогічного професіоналізму, є фундаментальною основою для теоретичного моделювання, концептуалізації, технологізації і практико-проектної діяльності в новій реальності освіти, що зароджується на основі соціального конструювання (поки за допомогою механізму типізації, а хотілося б за допомогою механізмів інституціоналізації і легітимації), в нашій країні. Ця обставина продиктована реаліями сьогодення і потенційної ситуації, що складається на сучасному історичному етапі розвитку нашого суспільства і місії освіти в ній.

Ключові слова: проектна культура, модель, професійна підготовка, компоненти, структура.

KOZLENKO Volodymyr Grigorievich –

candidate of legal sciences, managing partner of Network of private schools «Creative international child's school»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0542-2064>

e-mail: volodymyrkozlenko@ukr.net

CONTENT AND STRUCTURE OF PROJECT CULTURE FUTURE TEACHER

Ukraine's entry into the single European educational space with the aim of solving general economic problems by improving the quality of higher education is a prerequisite for expanding contacts of specialists with foreign partners, developing joint projects, which requires not only socio-professional competence from a specialist, but also project culture. The problem of forming a project culture is relevant for the education system, as it is, by its very nature, progressive, practice-oriented, culturally appropriate and contributes to the formation of subjects of the educational process. The formation of project culture helps to improve the training of a qualified teacher who is competitive and in demand in the labor market. In this regard, this article reveals a structural and functional model that would effectively implement the formation of the project culture of the future teacher, taking into account modern realities. The leading approaches to the study of this problem are knowledge-oriented, personality-oriented and systemic, the integrated application of which allows to form the project culture of the future teacher. The peculiarities of the model of forming the project culture of the future teacher are in the combination of the proposed components and technology of forming the project culture. The teacher's project culture is the most important problem of humanitarian culture in modern society. Currently, its development does not meet the requirements for the formation of a new type of professionalism of teaching staff. The project culture of the teacher, as the most important component of a new type of pedagogical professionalism, is the fundamental basis for theoretical modeling, conceptualization, technologization and practical-project activity in the new reality of education, which is emerging on the basis of social construction (so far with the help of the mechanism of typification, but it would be desirable with the help of mechanisms of institutionalization and legitimation), in our country.

This circumstance is dictated by the realities of today's and the potential situation that is emerging at the current historical stage of the development of our society and the mission of education in it.

Key words: project culture, model, professional training, components, structure.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному світі усе підкоряється єдиній динаміці розвитку. Реформа освіти і становлення нової системи, орієнтованої на входження у світовий освітній простір, припускає перегляд завдань підготовки фахівців відповідно до тенденцій громадського розвитку, а також розширення спектру засобів, необхідних для вирішення цих завдань. Ігнорування впродовж довгого часу людських інтересів і цінностей, розвиток науки і техніки поза зв'язком з соціальними потребами змінили штучне місце існування людини, завдавши, можливо, непоправної шкоди природному довіккллю і самій людині. Усвідомлення необхідності проектування практично усіх сфер життєдіяльності висунуло в якості інваріантної вимоги до будь-якого фахівця "здатність до проектування".

Для вирішення проблем, пов'язаних з реалізацією потреб XXI століття, які породжуються суспільними умовами, потрібне творче мислення, що детерміноване абсолютною цінністю й імперативністю прогресу і не зводиться до технічного або гуманітарного мислення. Процеси, що відбуваються у світі, глобалізації культурного і освітнього простору, частиною яких є інтеграційні процеси, несуть в собі великий потенціал для розвитку освіти в нашій країні. Перспективи його оновлення роблять наполегливим завдання підготовки професіонала, здатного до проектування власної діяльності в різних соціокультурних ситуаціях, готового знаходити шляхи розв'язання проблем, що виникають незалежно від часткових обставин, виробляти особливу стратегію професійного мислення, поведінки й діяльності. Основною умовою реалізації цих вимог, що визначає орієнтири вищої педагогічної освіти, є перехід до нової освітньої

парадигми, домінуючим чинником якої виступає культура, виховання «людини культури».

Як доведено усією історією науково-технічного прогресу, цілі й засоби діяльності, спрямованої на перетворення навколишньої дійсності, нерідко бувають об'єктом вибору, а вибір припускає суб'єкт і наміри, якими він керується. Тому діяльність проектування виступає в усіх своїх проявах як явище культури. Культура, інституалізована в діяльності проектування, відома як проектна культура. Відзначається збіг інтересів розвитку проектної культури і культури особистості.

Оскільки в творіннях рук людських має вираз людська сутність, проектна культура, присвоєна суб'єктом діяльності проектування, стає гарантом збереження людьми, що живуть у XXI столітті, людської, духовної і культурної ідентичності в умовах радикальних науково-технічних перетворень.

Входження України в єдиний європейський освітній простір з метою розв'язання загальних економічних проблем за рахунок підвищення якості вищої освіти є передумовою розширення контактів фахівців із зарубіжними партнерами, розробки спільних проектів, що вимагає від фахівця не лише соціально-професійної компетентності, але і проектної культури.

Проблема формування проектної культури є актуальною для системи освіти, оскільки вона, за своєю суттю, прогресивна, практикоорієнтована, культуровідповідна і сприяє становленню суб'єктів освітнього процесу.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. Вивчення літератури показало, що підготовка фахівця в галузі освіти досліджувалася багатоаспектно. По-перше, це роботи, присвячені ролі

вчителя в суспільстві, методології і теорії розвитку його особистості. По-друге, дослідження, спрямовані на вдосконалення освітнього процесу і професійної підготовки учителя. По-третє, праці, що стосуються питань соціалізації особистості й гуманізації педагогічної освіти, формування у студентів готовності до здійснення різних видів педагогічної діяльності.

Принципово новим явищем загальноосвітньої практики сьогодні стає проектна культура педагога. Які б аспекти культури, явно пов'язані з творчістю і діяльністю людини, ми не розглядали – науку, мистецтво, релігію, політику – скрізь виявляється проектне переживання світу, пронизливе відношення людини до світу, до соціального предметного середовища, що виявляється у формах споживання і творчості. Проектність визнається визначальною, стильовою рисою, типологічною ознакою культури. Іншими словами, взаємовідносини проектування з соціальними інститутами і функціональними системами діяльності повинні виводитися з розуміння основного культурного статусу проектування, його інноваційного і культуротворчого потенціалу. У сфері освіти затребуваність цього потенціалу і, як наслідок, включення проектної культури до числа найбільш важливих результатів освітнього процесу пов'язано з тим, що поступове заміщення науково-технократичної парадигми на ціннісно-сміслову самовизначення педагогів і пріоритету гуманістичної парадигми слугує основою для пошуку нового вигляду освітніх установ, який відповідав би соціальному замовленню і потребам суб'єктів освітнього процесу. Проведений нами аналіз різних літературних джерел не дозволяє сказати, що рівень розробленості проблеми формування проектної культури майбутнього педагога є достатнім і тим більше вичерпним. Основна кількість публікацій присвячена дослідженню власне проектуванню, педагогічному проектуванню, використанню досвіду проектування розвитку суспільних систем у межах методології систем сенсодіяльності, реалізації проектування як управлінської процедури, технологічному обґрунтуванню проектування освітнього процесу, підготовці майбутніх педагогів до здійснення проектної діяльності, проектуванню професійної педагогічної освіти, а також трактуванню проектування як культурної форми освітніх інновацій.

Проте, незважаючи на значну кількість публікацій, в педагогічній науці залишаються не вивченими трактування поняття «проектна культура» і параметричні характеристики проектної культури. Вивчення вимагають такі сторони проектної культури, як наукове обґрунтування механізму розгортання процесу формування проектної культури майбутнього педагога, визначення змісту, форм, методів і засобів, що забезпечують ефективний рівень її формування і розвитку. Це призводить до посилення протиріччя в педагогічній теорії і освітній практиці між:

- освітньою парадигмою, що розробляється, в якій розглядається особистість учителя як ціль вітчизняної системи педагогічної освіти і поглядом, що неправомірно зберігається, на нього як на засіб розв'язання поточних соціально-історичних завдань;

- високим рівнем усвідомлення самоцінності людської особистості й традиційною методологією системи вищої освіти, спрямованою на формування людини лише як фахівця;

- соціальними очікуваннями і об'єктивною потребою освітньої практики в досягненні учителем проектної культури і недостатньою розробленістю цього феномену в науці;

- досягнутим в педагогічній науці рівнем знань про системогенез професійної діяльності, про людину як суб'єкта діяльності, механізми її особистісно-професійного розвитку, змістовними і процесуально-технологічними складовими професійно-педагогічної підготовки учителя;

- прагненням педагогів-практиків і студентів включитися у перетворювальну творчу діяльність і відсутністю спеціального навчання проектуванню, науково-дидактичних матеріалів, що допомагають учителям вирішувати сучасні педагогічні проблеми, здійснювати розвиток освітніх систем;

- об'єктивною потребою формування проектної культури майбутнього педагога і недостатньою розробленістю теоретичних і технологічних основ цього процесу в умовах закладів вищої освіти.

Названі протиріччя зумовили актуальність і вибір теми дослідження

Метою статті є визначення сутності та структури проектної культури майбутнього педагога.

Методи дослідження. Для перевірки гіпотези і розв'язання поставлених завдань використовувалися аналіз філософської, психологічної, педагогічної і методичної літератури.

Виклад основного матеріалу. Проектна культура педагога є найважливішою проблемою гуманітарної культури в сучасному суспільстві. Нині її розвиток не відповідає висуненим вимогам до становлення нового типу професіоналізму педагогічних кадрів.

Під проектною культурою педагога ми розуміємо частину загальної професійної культури учителя, яка відбиває міру і спосіб перетворювального відношення до освітньої практики, що виражається в підвищенні її ефективності. Основним компонентом проектної культури, виходячи з суті поняття «культура», є культурна норма.

Культурні норми відбивають приписи, вимоги, зразки діяльності високої якості, сукупність яких утворює нормативну систему культури. Вона є не хаотичною сумою розрізнених елементів, а рухливою цілісністю, усі частини якої пов'язані один з одним і виконують певні функції, що дозволяють міняти елементи залежно від ситуації, що змінилася, переінакшувати зміст тих, що залишилися і робити багато що інше, що дозволяє зберегти стійкість [3]. Вони вказують на те, де, як, коли і що саме необхідно робити. Норми пропонують зразки поведінки, діяльності, діяльності думки, соціально-професійної взаємодії.

Існують різні підходи у визначенні структурних компонентів культури взагалі, так і професійно-педагогічної зокрема. У визначенні структурних компонентів у професійно-педагогічній культурі можна виділити чотири напрями. Перший напрям розглядає структуру культури особистості педагога; другий напрям структуру культури педагога визначає виходячи з педагогічної (професійної) культури; третє виходячи з культури професійної діяльності; четвертий напрям виходячи з культури людини [1; 5]. Кожен дослідник, виходячи з логіки і завдань свого дослідження, працює в тому або іншому напрямі. Для нашого дослідження характерний останній напрям.

На підставі цих досліджень і, виходячи з культурантропології і суті проектної діяльності, методології етапності освітнього проекту, нами були виділені в проектній культурі наступні компоненти: мислєдїяльнїсний, дїяльнїсний, особистїсний і соціальний.

Нормативна структура змісту цих компонентів дозволить здійснити задум (мислєдїяльнїсний), розробити (дїяльнїсний і особистїсний), реалїзувати (особистїсний і соціальний) та здійснити рефлексїю освітнього проекту (мислєдїяльнїсний).

Цї компоненти знаходяться в тїсному взаємозв'язку і взаємозалежності. Їх реалїзація здійснюється залежно від етапу освітнього проекту, і визначається закономірностями його розробки і реалїзації в спільній дїяльності на основі мислєкомунїкації. Цим ж і зумовлюється їх етапність становлення і розвитку у педагога, де системотвірним компонентом виступає мислєдїяльнїсний, в аспекті складового елемєнту рефлексїї.

Проектна культура виконує наступні функції в професїйній педагогїчній дїяльності учителя: нормативно-трансляційну, креативно-перетворювальну і розвивальну. Нормативно-трансляційна функція проектної культури полягає в реалїзації педагогом системи культурних норм проектного мислення і дїяльності, що дозволить забезпечити якість і ефективність перетворювальної дїяльності педагога відповідно до соціокультурної освітньої ситуації.

Трансляція проектної культури педагога полягає в її передачі іншим педагогам і експансії на інші компоненти професїйної культури, суспільно-освітню професїйну спільність. Важливий момент трансляції проектної культури педагогом полягає в окультурєнні й розвитку проектної дїяльності учнів. Креативно-перетворювальна функція проектної культури має вираження розвитку педагогїчного професїоналізму мислєдїяльнїсного типу і в перетворєнні освітнього простору на основі сучасної критерїйної бази.

Розвивальна функція проектної культури полягає в розвитку (зміні, структурному ускладненні, якісно-кількісному перетворєнні, прирості) педагогїчного виробництва, його компонентів і технологїчних характеристик. Відмітимо, що характер розвитку є культурно обумовлєним, штучним і керованим. Тут реалїзується розвивальна дїяльність педагога.

Становлення проектної культури педагога ефективніше відбувається в системі безперервної професїйної педагогїчної освіти.

Освіта в усьому осяжному просторі людської історїї виступала як передача і засвоєння зразка, засвоєння систематизованих знань, тобто відомостей перевїрєних, загальнонавизнаних, необхідних і впорядкованих [4]. Функціонування проектної культури педагога здійснюється за рахунок постійного її вїдтворєння і реалїзації в освітньому процесї.

Проектна культура педагога як культурний феномен розвивається за допомогою механїзму інкультурації, тобто входження в наявне тїло культури нового цїннїсного значущого змісту (зразків, персоналії). На думку О. Генїсарєського «в наявній культурї відбуваються постійні цїннїсні, символїчні і енергетичні трансформації, що культура, кажучи на даоський манєр, є «тїло змін», що переживається як природний процес в природному ж середовищі; що входження в неї цїннїсного змісту, виявлення прихованого або такого, що ще не було – реальність в

цїлому не залежна від цїлеспрямованих зусиль окремих осіб або еліт» [2]. Для культурно-цїннїсної полїтики процес інкультураціїє «метапроектуванням».

Проектна культура педагога, як й інші види професїйної культури, має різні рівні сформованостї. Ми видїляємо три основні (базові) рівні сформованостї проектної культури педагога. До них вїдносяться: стихїйно-емпїричний, репродуктивний і продуктивний.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, проектна культура педагога, як найважливіший компонент нового типу педагогїчного професїоналізму, є фундаментальною основою для теоретичного моделювання, концептуалїзації, технологїзації і практико-проектної дїяльності в новій реальності освіти, що зароджується на основі соціального конструювання (поки за допомогою механїзму типїзації, а хотїлося б за допомогою механїзмів інституціоналізації і легїтимації), в нашїй країні. Ця обставина продиктована реалїями сьогоднїшньої і потенційної ситуації, що складається на сучасному історичному етапі розвитку нашого суспїльства і мїсії освіти в нїй.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Галєта Я. В. Математична культура майбутнього вчителя математики. *Науковий вїсник Південноукраїнського національного педагогїчного університету ім. К. Д. Ушинського*. Педагогїчні науки. 2016. № 6. С. 35-38.
2. Генїсарєтський О. И., Носов Н. А., Юдин Б. Г. Концепция человеческого потенциала: исходные соображения. *Человек*. 1996. №4. С. 7.
3. Кримський С.Б. Дїяльність і культура. *Магістерїум*. 2003. Вип. 12: Культурологія. С. 4-7
4. Куц О., Трєтьяков М., Лапїчак І. Інтеграція цїнностей фізичної культури у професїйній підготовці педагога з фізичного виховання. *Педагогїка, психологія і медико-біологїчні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2003. № 5. С. 119-124
5. Попович М. В. Культура / Енциклопедія сучасної України: у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України; НТШ; Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. К., 2016.

REFERENCES

1. Haleta, Ya. V. (2016) Matematychna kultura maibutnoho vchytelia matematyky [Mathematical culture of the future teacher of mathematics]. *Naukovi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushynskoho*. Pedahohichni nauky. № 6. S. 35-38.
2. Henysaretskyi, O. Y., Nosov, N. A., Yudyn, B. H. (1996). Kontseptsyia chelovecheskoho potentsyala: yskhodnie soobrazheniya [Conception of human potential : initial considerations]. *Chelovek*. №4. S. 7.
3. Krymskyi, S.B. (2003). Diialnist i kultura [Activity and culture]. *Mahisterium*. Vyp. 12: Kulturolohiia. S. 4-7
4. Kuts, O., Tretiakov, M. & Lapichak, I. (2003). Intehratsiia tsinnosti fizychnoi kulturi u profesiinii pidhotovtsi pedahoha z fizychnoho vykhovannia [Integration of values of physical culture is in professional preparation of teacher from physicaleducation]. *Pedahohika, psykhohihiia i medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*. № 5. S. 119-124
5. Popovych, M. V. (2016) Kultura [Culture] / M. V. Popovych //Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy: u 30 t. /red. kol. I. M. Dziuba [ta in.]; NAN Ukrainy; NTSh; Koordynatsiine biuro entsyklopedii suchasnoi Ukrainy NAN Ukrainy. K.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОЗЛЕНКО Володимир Григорович – кандидат юридичних наук, керуючий партнер Мережі приватних шкіл «Креативна міжнародна дитяча школа».

Наукові інтереси: впровадження сучасних інноваційних технологій в освітній процес школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOZLENKO Volodymyr Grigorievich – candidate of legal sciences, managing partner of Network of private schools «Creative international child's school».

Scientific interests: introduction of modern innovative technologies in the educational process of school.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 372.881.111.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-163-167

КОРОЛЬ Світлана Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної освіти і іноземної комунікації

Хмельницького національного університету

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-4939-2661>

e-mail: svit_korol@ukr.net

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНОЗЕМНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто доцільність використання автентичних матеріалів на занятті з іноземної мови задля формування іноземної комунікативної компетентності студентів. Проаналізовано поняття «автентичність» та «автентичні матеріали». Визначено, що автентичні матеріали походять з країни, мова якої вивчається і призначені в першу чергу для носіїв мови, тому вони вирізняються оригінальністю лексичного складу, граматичних форм та структур, відображають зміст та ситуації, що відповідають менталітету, нормам цієї країни. З'ясовано, що до цих матеріалів належать друковані тексти: газети, журнали, літературні твори, оголошення, рекламні проспекти тощо; аудіоматеріали: радіопередачі, подкасти, пісні; відеоматеріали: відеосюжети, рекламні ролики, інтерв'ю, художні та документальні фільми тощо. Проаналізовано способи можливого використання автентичних друкованих текстів, аудіо- та відеоматеріалів. Представлено етапи та способи роботи з різними видами автентичних матеріалів, які забезпечують доцільність їхнього використання на занятті з іноземної мови.

Визначено критерії відбору автентичних матеріалів: відповідність змісту автентичних матеріалів рівню володіння мовою, віку, інтересам студентів; спрямованість матеріалу на розвиток комунікативних та соціокультурних компетентностей; придатний формат матеріалу, який дозволяє використати дидактичні можливості. Підсумовано переваги використання автентичних матеріалів на занятті з іноземної мови: підвищення мотивації студентів до вивчення іноземної мови; навчання іноземної мови на прикладах використання іноземної мови у реальних життєвих ситуаціях; ознайомлення з країнознавчими особливостями іншої країни, її культурою, традиціями, реаліями, менталітетом людей; створення невимушеної атмосфери на занятті, яка викликає цікавість, пізнавальне передчуття, фантазію; неординарність автентичних матеріалів посилює увагу, розвиває пам'ять, сприяє ефективному засвоєнню матеріалу. Названо недоліки, до яких належить великий обсяг часу на пошук та відбір автентичних матеріалів, які відповідатимуть усім критеріям та на розробку завдань до цих матеріалів. Визначено, що перспективою подальшої роботи є розробка комплексу навчальних матеріалів на основі автентичних джерел та їх апробація на заняттях з іноземної мови.

Ключові слова: автентичні матеріали, друковані тексти, аудіоматеріали, відеоматеріали, заняття з іноземної мови.

KOROL Svitlana Volodymyrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Department of Foreign Language Education

and Intercultural Communication,

Khmelnitsky National University

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-4939-2661>

e-mail: svit_korol@ukr.net

DIDACTIC POTENTIAL OF AUTHENTIC MATERIALS FOR DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN LANGUAGE CLASSES

The article deals with the expediency of using authentic materials in foreign language classes to develop students' language communicative competence. The concepts of "authenticity" and "authentic materials" are analyzed. It is determined that authentic materials come from the country whose language is being studied and are primarily intended for native speakers, therefore they are distinguished by the originality of the lexical composition, grammatical forms and structures, and reflect the content and situations that correspond to the mentality and norms of that country. It is clarified that these materials include printed texts such as newspapers, magazines, literary works, announcements, advertising brochures, etc.; audio materials such as radio broadcasts, podcasts, songs; and video materials such as news reports, advertisements, interviews, artistic and documentary films, etc. The possible ways of using authentic printed, audio, and video materials are analyzed. The stages and methods of working with different types of authentic materials are presented, which ensure the expediency of their use in foreign language classes.

Criteria for selecting authentic materials have been defined: correspondence of the content of authentic materials to the language proficiency level, age, and interests of students; orientation of the material towards the development of communicative and sociocultural competencies; suitable format of the material that allows for the use of didactic possibilities. The advantages of using authentic materials in foreign language classes have been summarized: increased motivation of students to learn a foreign language; learning a foreign language through examples of its use in real-life situations; familiarization with the country-specific features, culture, traditions, realities, and mentality

of people; creating a relaxed atmosphere in class that stimulates interest, cognitive anticipation, and imagination; the uniqueness of authentic materials enhances attention, develops memory, and promotes effective assimilation of the material. The disadvantages, such as the large amount of time required for searching and selecting authentic materials that meet all the criteria, and developing tasks for these materials, have been identified. It has been determined that the perspective of further work is the development of a complex of educational materials based on authentic sources and their testing in foreign language classes.

Key words: *authentic materials, printed texts, audio materials, video materials, foreign language classes.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вивчення іноземної мови нерозривно пов'язано з суспільним життям, культурою, політикою, актуальними подіями сьогодення. Тому зміст навчання іноземної мови повинен відображати всі сторони сучасного життя суспільства. В умовах загальної глобалізації світу, з одного боку, все частіше виникає потреба у вільному володінні іноземними мовами, з іншого боку розширення кордонів дозволяє швидше і легше опанувати іноземні мови завдяки доступності до автентичних джерел інформації.

Для того, щоб заняття з іноземної мови відповідало потребам сьогодення, воно має нести актуальний зміст, який можна підсилити використанням автентичних матеріалів. Питання – яким чином використовувати автентичні матеріали на занятті з іноземної мови залишається актуальним, оскільки без відповідних знань та умінь їхнього залучення у процес вивчення іноземної мови, вони не принесуть користі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання автентичних матеріалів на заняттях іноземної мови присвячено чимало наукових досліджень українських науковців: О. Коваленко, Л. Конопляник, О. Климової, Т. Кравченко, А. Мунтян, Л. Отрошенко, а також зарубіжних: D. Cemillan, K. Civegna, C. Edelhoff, D. Rösler, N. Würffel. Однак новий погляд, ідеї та методичні рекомендації спонукатимуть ще більше викладачів та вчителів іноземних мов до використання автентичних матеріалів на заняттях іноземної мови.

Мета статті – розкрити дидактичний потенціал автентичних матеріалів для використання на заняттях з іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тісний зв'язок між мовою та суспільно-політичним, культурним життям країни, мова якої вивчається, обумовлює використання автентичних матеріалів під час навчання іноземної мови, адже сьогодні не можливо уявити знайомство з дійсністю іншої країни без дотику до її автентичної складової.

В контексті нашого дослідження важливим є розуміння поняття «автентичності», тому нами було проаналізовано думки науковців на цей рахунок. Так, науковці Frings M. та E. Leitzke-Ungerer, які посилається на початкове значення слова «автентичність» від грецького «Authentikós», що означає «справжній, оригінальний», вважають, що про автентичний текст ми можемо говорити тоді, якщо він походить із цільової країни, базується на нормах цієї мови (які відрізняються залежно від ситуації) і є продуктом автора цільової мови для адресата, який говорить цільовою мовою. Оригінальні тексти в цьому сенсі є прототипом автентичних текстів [5].

На думку С. Edelhoff ключовими ознаками автентичного тексту є також «справжність» та «реальність». Протилежними до автентичних він вважає «спеціально створені» тексти. Крім того він стверджує, що презентація іноземної мови у школі має бути як можна більше наближеною до моменту знайомства з нею та її використанням у реальному житті. Автентичність на занятті з іноземної мови

означає, що студент або учень занурюється в ситуацію іншої країни завдяки оригінальним матеріалам, які в цій самій формі використовуються носіями мови [3, с. 7].

Отже, можна стверджувати, що автентичні матеріали походять з країни, мова якої вивчається і призначені в першу чергу для носіїв мови, тому вирізняються оригінальністю лексичного складу, граматичних форм та структур, відображають зміст та ситуації, що відповідають менталітету, нормам цієї країни. До цих матеріалів належать друковані тексти, джерелом яких є газети, журнали, літературні твори, оголошення, рекламні проспекти тощо; аудіоматеріали, які представлені радіопередачами, подкастами, піснями; відеоматеріали, до яких відносять відеосюжети, рекламні ролики, інтерв'ю, художні та документальні фільми тощо.

Сьогодні навчання іноземної мови має значні переваги в порівнянні з минулим. Часто використовуваний раніше граматико-перекладацький метод відійшов у минуле, натомість популярності набули комунікативний та діяльнісно-орієнтований методи. Оригінальні підручники, створені носіями мови, відповідають усім критеріям сучасного заняття з іноземної мови, на якому тренуються всі чотири види мовленнєвої діяльності: читання, аудіювання, письмо, говоріння. Використання цих підручників, які в більшості побудовані на автентичних матеріалах, стає запорукою продуктивного та успішного заняття. Тоді виникає питання, а навіщо тоді залучати ще інші автентичні матеріали у процес навчання іноземної мови? Насправді відповідь дуже проста, наскільки б методично досконалим не був підручник, деяка інформація застаріває швидше, ніж з'являється спроможність придбати нові підручники. Так, досвід роботи з такими підручниками дозволяє констатувати, що часто статистична інформація, яка використовується у завданнях стосується попередніх років і не відповідає дійсності, або розглядаються теми, які втратили свою актуальність, наприклад: телебачення, яке все менше приваблює сьогоднішню молодь, бо вона більш цікавиться соціальними мережами, інформацією з Інтернету тощо. Навіть деякі лексичні одиниці (дротовий телефон, телефонна будка, факс та ін.) стають архаїчними, оскільки предмети, які вони позначають, виходять із використання. Процес змін сьогодні такий швидкоплинний, що актуальним є те, що відбувається тут і зараз. Крім того використання інших джерел навчальної інформації, зокрема автентичних матеріалів, вносить безперечно позитив у навчання іноземної мови, оскільки викликає інтерес у студентів та стає додатковим мотиваційним чинником для її вивчення.

Перш ніж перейти до розгляду використання автентичних матеріалів під час навчання іноземної мови, зупинимось докладніше на поняттях «дидактика», «дидактизація», які є релевантними для нашого дослідження.

На думку М. Lehner, поняття «дидактика» трактується як наука навчання та мистецтва викладання [7, с. 12]. W. Jank та H. Meyer дають

визначення дидактики як теорії й практики навчання та викладання [6, с. 14].

Згідно з цими визначеннями можна окреслити мету дидактики, як транслювання знань, що передбачає їх обміркований відбір, структурування й подачу у такий спосіб, який буде ефективним для сприйняття і засвоєння цих знань. Отже для ефективного використання автентичних матеріалів на занятті з іноземної мови потрібно враховувати питання дидактики, які, наприклад, визначені у наукових працях W. Jank та H. Meyer: хто, що, від кого, коли, з ким, де, як, чому і для чого повинен вчити? [6]. Іншими словами, щоб зробити автентичні матеріали придатними до навчання, необхідно враховувати такі дидактичні критерії як: цільова група, навчальний зміст, цілі та результати навчання, методи і форми навчання. Процес перетворення автентичних матеріалів на навчальні можна назвати дидактизацією. На нашу думку, дидактизація автентичних матеріалів не обов'язково передбачає спрощення їхнього змісту задля легшого сприйняття студентами, натомість це може бути спосіб роботи з ними, завдяки якому розкривається їхній потенціал для засвоєння іноземної мови. Універсального способу використання автентичних матеріалів на занятті з іноземної мови не існує, адже кожний з них передбачає різні можливості його інтегрування у процес навчання іноземної мови.

В контексті нашого дослідження варто розглянути, яким чином можна інтегрувати автентичні матеріали у навчання іноземної мови. Безсумнівно використання різного роду текстів є поширеною практикою навчання іноземних мов. Друковані тести виконують безліч функцій, таких як: різні види читання; джерело для обговорення; виконання завдань на підстановку пропущених слів; складання тексту з його частин, тощо. В залежності від виду текстів завдання будуть відрізнятися.

Наприклад такі автентичні тексти як оголошення (пошуку або пропозиції роботи, житла), розклад (поїздів, автобусів та ін.), квитки (на поїзд, в кіно, театр та ін.), формуляри, меню (закладів харчування) та інші, використовуються з метою наближення до мовного та соціального середовища країни, мова якої вивчається. Збереження оригінального вигляду текстів полегшить у майбутньому сприйняття схожих текстів у реальних життєвих ситуаціях. Так, наприклад, завданнями до текстів-оголошень щодо пошуку або пропозиції житла можуть бути: обговорення пропозицій; визначення і аргументування думки щодо вибору певної пропозиції; складання власного оголошення. Якщо це «квитки для подорожі», то тут підходять завдання щодо планування подорожі; отримання інформації щодо розкладу транспортного засобу; надання інформації тощо.

Тексти лінгвокраїнознавчого змісту ознайомлюватимуть зі звичаями та традиціями країни, мова якої вивчається. Вони як правило супроводжуються яскравими ілюстраціями, які захоплюють та викликають інтерес до ознайомлення з новою країною особливо в час, коли подорожі залишаються трендом відпочинку останніх років. Для того щоб перевірити розуміння прочитаної інформації доцільно використовувати такі завдання як: про що може бути мова у тексті відповідно до ілюстрації; чи відповідає твердження змісту тексту; чи вислів є правильним чи не правильним; який заголовок найкращий, тощо.

Публіцистичні та літературні тексти розвивають навички читання та вміння дискутувати. Завдяки роботі з текстами студенти не лише закріплюють набуті лексичні та граматичні знання, а й розширюють їх. Короткі тексти у вигляді прислів'їв та приказок дозволяють цікаво розпочати нову тему, спонукають до дискусій, активізують вже набуті знання. Якщо робота з прислів'ями дозволяє розслабити атмосферу та використовується як введення до нової теми, то великі автентичні тексти навпаки потребують перед читанням підготовчого етапу, що передбачає висловлення припущень щодо тематики тексту, обговорення заголовку, відповіді на питання. Під час читання відбувається виконання завдань, а по завершенню пропонується рефлексія прочитаного.

Надзвичайно важливою є також роль автентичних аудіоматеріалів, адже завдяки цьому у студентів розвиваються навички розуміння та сприймання іноземної мови на слух; активується та збагачується словниковий запас; формуються фонетичні навички. Найбільш поширеними серед автентичних аудіоматеріалів є пісні, тому що їх можна використовувати з початкового рівня навчання іноземної мови. На думку M. Esa, завдяки пісням можна уникнути монотонності заняття; спів є корисним для тренування вимови, інтонації, ритму; це гарна реклама для вивчення іноземної мови; закріплюється та розширюється словниковий запас; тексти пісень містять елементи країнознавчого аспекту; відбувається знайомство з діалектами та сленгом [4]. D. Semillan вважає, що підбираючи пісні для занять, потрібно керуватись наступними критеріями: відповідність віку, рівню знань, інтересам учнів; тексти мають мати мотиваційний та цікавий зміст; ритмічність; наявність приспіву; присутність елементів країнознавства; чітка дикція виконавця [2]. Наш досвід роботи з піснями підтверджує думки вищезгаданих науковців. Автентичні пісні завжди позитивно сприймаються студентами, адже таким чином забезпечується зміна діяльності та створюється невимучена атмосфера. Дидактизація автентичних пісень, на наш погляд, полягає у розробці завдань, які поділяються на декілька етапів: перед слуханням, під час слухання та після слухання. Перший етап, як правило, передбачає активізацію лексичних знань, тому тут можна проводити брейнсторм, створення асоціаграм або інтелектуальних карт, кросворди та інше. На етапі слухання пропонується завдання на підстановку слів, упорядкування строф, завдання з альтернативними питаннями, тощо. На кінцевому етапі можна говорити про те, чи сподобалась пісня, які думки вона викликає і таким чином розвивати дискусію. В групах студентів, які люблять та не соромляться співати, можна заспівати пісню разом.

Крім пісень до автентичних аудіоматеріалів можна віднести радіопередачі та подкасти, останні найбільш користуються популярністю серед молоді. Сьогодні подкасти стали мейстрімом, тому що людям цікаво слухати історії та думки інших людей, дізнаватись щось нове, збагачувати в такий спосіб свої знання. В залежності від тематики подкасти виконують різні функції, наприклад, розважальну чи пізнавальну, але найголовніше для навчання іноземної мови те, що вони завжди пропонують теми для обговорень.

Популярність подкастів обумовлена тим, що в них обговорюються теми, які актуальні на сьогоднішній момент. Нові теми з'являються

щотижня, але завжди є можливість прослухати попередні або, навіть безкоштовно, завантажити їх на свій мобільний пристрій. Незважаючи на всі вище перераховані переваги подкастів, їх використання на заняттях з іноземної мови можливо лише в групах високого рівня знань іноземної мови, а також передбачає ґрунтовну дидактизацію.

Основними критеріями відбору подкастів є: тема, яка буде актуальна і цікава для студентів; чітка вимова доповідачів; відповідність рівню знань та віку студентів. Так як і при роботі з автентичними піснями завдання для автентичних подкастів потрібно розділити на три етапи, але зміст завдань вже буде інакший. Якщо перший етап буде так само спрямований на активізацію вже набутих знань, то на другому етапі можна розробляти завдання на розуміння основного змісту аудіотексту; на повне/детальне розуміння змісту аудіотексту; вибіркове розуміння інформації. Також прослуховування аудіозапису відбувається декілька раз підряд. На третьому етапі пропонується обговорити тему подкасту, висловити думки, аргументувати свої твердження. Подальшим кроком може бути запис власного подкасту на мобільний телефон, розділивши студентів на пари чи групи. Це може бути виконано у формі проектної роботи, щоб у студентів було більше часу проявити свою креативність та фантазію. У формі індивідуального заняття, можна запропонувати написати твір на тему подкаста. Використання автентичних подкастів є важливим з огляду на те, що вони дають можливість чути і розуміти носіїв мови і таким чином розвивати фонетичні навички (сприймання й розпізнавання звуків, звукосполучень, інтонаційних моделей), лексичні навички (розпізнавання звукових образів лексичних одиниць та їх безпосереднього розуміння), граматичні навички (розпізнавання на слух граматичних форм і граматичних структур). Крім того завдяки комунікативним завданням до подкастів на усне мовлення, можна формувати не лише рецептивні, а й також репродуктивні навички.

Безумовно, велику роль у формування іноземної комунікативної компетентності відіграє використання на занятті з іноземної мови автентичних відеоматеріалів. Перегляд відео на занятті викликає найбільший інтерес у студентів, адже це те, чим переважна їх більшість займається у вільний час (відео у соціальних мережах, інтернет-платформах, фільми, тощо). Тому пропозиція викладача переглянути відео на занятті асоціюється з чимось приємним і налаштовує на позитив. Ефективність використання відео підкреслює ще той факт, що поєднання декількох каналів сприйняття (аудіального та візуального) гарантує успіх. На думку S. Berkes, мультимедійні (аудіовізуальні) стимули покращують пам'ять і сприяють засвоєнню більше ніж кожний з них окремо [1]. Безсумнівно сприймати аудіотекст з візуальною картинкою набагато легше. На користь використання автентичних відео говорить і те, що відео більшою мірою відображають повну картину комунікативної ситуації, де завдяки зображенню та звуку, можливість бачити жести і міміку мовців посилюється ефект сприйняття та засвоєння іноземної мови. Джерелом автентичних відео можуть бути: художні фільми або їх уривки, трейлери, новини, прогноз погоди, інтерв'ю, рекламні ролики тощо. Підготовка відео до занять складний процес, який вимагає багато часу та креативності викладача.

Продумані до дрібниць завдання допоможуть перетворити відео з розважального на навчальне, яке стане корисним інструментарієм для опанування іноземною мовою.

Спосіб роботи з відео теж можна поділити на три етапи: до перегляду; під час перегляду; після перегляду. Перший етап повинен підготувати студентів до перегляду: активізувати необхідну лексику, граматику; викликати цікавість до перегляду; налаштувати на завдання під час перегляду. Завдання другого етапу пов'язані безпосередньо з переглядом, тому важлива їх логічність і послідовність. Третій етап передбачає завдання на рефлексію побаченого, які спрямовані також на розвиток репродуктивних навичок шляхом проведення обговорень, дискусій, діалогів. Візуальні можливості відео дозволяють використовувати зупинку зображення для підтримки усного мовлення.

Таким чином, все вище викладене, дозволяє стверджувати, що автентичні матеріали слугують невичерпним джерелом для створення сучасного навчального матеріалу задля формування іноземної комунікативної компетентності студентів. Підсумовуючи переваги використання автентичних матеріалів на занятті з іноземної мови можемо відзначити наступні аспекти:

підвищення мотивації студентів до вивчення іноземної мови;

навчання іноземної мови на прикладах використання іноземної мови у реальних життєвих ситуаціях;

ознайомлення з країнознавчими особливостями іншої країни, її культурою, традиціями, реаліями, менталітетом людей;

створення невимушеної атмосфери на занятті, яка викликає цікавість, пізнавальне передчуття, фантазію;

неординарність автентичних матеріалів посилює увагу, розвиває пам'ять, сприяє ефективному засвоєнню матеріалу.

До недоліків можна віднести великий обсяг часу, який витрачається викладачем на пошук автентичних матеріалів та підготування їх до використання на занятті з іноземної мови. Порушення критеріїв відбору автентичних матеріалів та невдало підібрані завдання також приведуть до фіаско під час заняття. Задля ефективного формування іноземної комунікативної компетентності студентів потрібно дотримуватись загальних критеріїв: відповідність змісту автентичних матеріалів рівню володіння мовою, віку, інтересам студентів; спрямованість матеріалу на розвиток комунікативних та соціокультурних компетентностей; придатний формат матеріалу, що дозволяє використовувати дидактичні можливості.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Зважаючи на виклики сьогодення варто долучати автентичні матеріали до процесу навчання іноземної мови, щоб таким чином готувати студентів до використання іноземної мови в іноземному середовищі.

Перспективою подальшої роботи є розробка комплексу навчальних матеріалів на основі автентичних джерел та їх апробація на заняттях з іноземної мови.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Berkes S. Od Goethea preko Schuberta do Rammsteina – primjer primjene YouTubea u nastavi njemačkog jezika. *Život i škola*. 2012. 27(1). S. 244-257

2. Cemillan D. R. Internet-Dossier: Musik im Unterricht (Teil 3): Was kann Musik im Fremdsprachenunterricht leisten? URL: <http://www.deutsch-als-fremdsprache.de/infodienst/2000/daf-info1-00.php3> [Stand: 18.5.2008]

3. Edelhoff C. Authentizität im Fremdsprachenunterricht. Authentische Texte im Deutschunterricht. Einführung und Unterrichtsmodelle. hrsg. v. Christoph Edelh München, Deutschland. 1985. S. 7–30.

4. Esa M. Didaktisierungsvorschläge zu einigen ihrer Lieder. URL: <http://www2.mcdaniel.edu/German/WGRAM2007.pdf> [Stand: 18.5.2008]

5. Frings M., Leitzke-Ungerer E. Zielkulturelle und lernkontextbezogene Authentizität im Fremdsprachenunterricht. Authentizität im Unterricht romanischer Sprachen, Stuttgart: ibidem-Verlag, 2010, 270 S.

6. Jank W., Meyer H. Didaktische Modelle.[alle Schulformen]. Berlin: Cornelsen. 2014. 400 S.

7. Lehner M. Didaktik. Bern: Verlag: Haupt. 2019. 288 S.

REFERENCES

1. Berkec, S. (2012). Od Goethea preko Schuberta do Rammsteina – primjer primjene YouTubea u nastavi njemačkog jezika. Život i škola. 27(1).

2. Cemillan, D. R. Internet-Dossier: Musik im Unterricht (Teil 3): Was kann Musik im Fremdsprachenunterricht leisten? URL: <http://www.deutsch-als-fremdsprache.de/infodienst/2000/daf-info1-00.php3> [Stand: 18.5.2008]

3. Edelhoff, C. (1985). Authentizität im Fremdsprachenunterricht. Authentische Texte im

Deutschunterricht. Einführung und Unterrichtsmodelle. hrsg. v. Christoph Edelh München, Deutschland.

4. Esa, M. Didaktisierungsvorschläge zu einigen ihrer Lieder. URL: <http://www2.mcdaniel.edu/German/WGRAM2007.pdf> [Stand: 18.5.2008]

5. Frings, M., Leitzke-Ungerer, E. (2010). Zielkulturelle und lernkontextbezogene Authentizität im Fremdsprachenunterricht. Authentizität im Unterricht romanischer Sprachen, Stuttgart: ibidem-Verlag.

6. Jank, W., Meyer, H. (2014).Didaktische Modelle.[alle Schulformen]. Berlin: Cornelsen.

7. Lehner, M. (2019). Didaktik. Bern: Verlag: Haupt.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОРОЛЬ Світлана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іншомовної освіти і іншомовної комунікації Хмельницького національного університету

Наукові інтереси: підготовка вчителів іноземної мови до професійної діяльності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOROL Svitlana Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Foreign Language Education and Intercultural Communication, Khmelnytsky National University.

Scientific interests: preparation of future foreign language teachers for professional activity.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.091.3: 37.091.12.011.3-051]: 793.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-167-171

КОРОТКЕВИЧ Ксенія Єгорівна –

аспірантка кафедри педагогіки

мистецтва і фортепіанного виконавства

Українського державного університету

імені Михайла Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1999-4618>

e-mail: korotrvtich139513951395@gmail.com

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ УМІНЬ НАВЧАЛЬНОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ХОРЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Статтю присвячено розробці методичних основ формування умінь навчальної самоорганізації майбутніх викладачів хореографічних дисциплін у процесі фахової підготовки. Розкрито актуальність даної проблеми, уточнено смислове значення основної дефініції та представлено авторське визначення поняття «уміння навчальної самоорганізації студентів-хореографів» як здатність самостійно і незалежно обирати індивідуальну траєкторію, способи і засоби своєї професійної освіти з метою планування, управління, контролю та оцінки її процесу і результативності.

Обґрунтовано, що ефективно формування умінь самоорганізації майбутніх викладачів хореографії уможливується завдяки впровадженню у процес фахової підготовки організаційно-методичного комплексу, в який входять спеціально розроблені: педагогічні умови (підвищення самомотивації студентів щодо професійного самовдосконалення; активізація самостійної роботи студентів; звернення уваги студентів на саморефлексію власної навчальної діяльності); різні форми (аудиторна, дистанційна, самостійна, тренінги, самопідготовка, творчі завдання) та види освітньої діяльності студентів (навчально-теоретична, науково-пошукова, творчо-практична, художньо-виконавська); технології, засоби і методи активізації внутрішньої активності та волевих якостей студентів (відповідальності, дисциплінованості, наполегливості, ініціативності та ін.), розвитку їх здатності самостійно проектувати траєкторію майбутньої професії, вміти одноосібно планувати, регулювати, коригувати, контролювати та оцінювати власну навчальну діяльність, раціонально працювати з різним інформаційними джерелами, організувати індивідуальний графік тренувань, реалізувати психологічний зворотний зв'язок (рефлексія) на тлі самоаналізу та самооцінки.

У статті висвітлено зміст методичного забезпечення підвищення самоорганізованості студентів-хореографів на заняттях з фахових дисциплін, зокрема: методи актуалізації способів самостійного та раціонального опрацювання теоретичних джерел (складання планів та конспектів, тезисний виклад матеріалу, метод тренування запам'ятовування, стислий переказ тексту, основи стенографії та ін.); методи самопідготовки з виконавських дисциплін (індивідуальний тренаж, опрацювання хореографічних елементів і комбінацій, самостійне ознайомлення з новими творами, репетиції, виконавські проекти, постановочна робота та ін.); методи практично-методичної підготовки (самостійна розробка планів-конспектів занять, ведення планової і звітної документації, реалізація педагогічної і просвітницької діяльності в межах різних видів виробничої практики); методи самоорганізації дистанційних занять (самостійної підготовки відео-презентацій, участі у відео-конференціях, онлайн-заняттях, діалогові, творчі, інтерактивні), методи саморефлексії (бесіда, перепланування, аналіз витрат часу та рівня працездатності, написання есе-роздумів, ведення щоденника рефлексійного аналізу та ін.).

Ключові слова: уміння навчальної самоорганізації, майбутні викладачі хореографічних дисциплін, фахова підготовка, самомотивація, самостійна робота, рефлексія.

KOROTKEYCH Kseniia Yegorivna –
postgraduate student of the Department of
Pedagogy of Art and Piano Performance,
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1999-4618>
e-mail: korotrtvich139513951395@gmail.com

METHODICAL BASES OF FORMATION OF SKILLS OF EDUCATIONAL SELF – ORGANIZATION OF FUTURE TEACHERS OF CHOREOGRAPHIC DISCIPLINES

The article is devoted to the development of methodological bases for the formation of skills of educational self-organization of future teachers of choreographic disciplines in the process of professional training. The urgency of this problem is revealed, the semantic meaning of the main definition is clarified and the author's definition of the concept of «ability of educational self-organization of students-choreographers» as the ability to independently and independently choose an individual trajectory, methods and means of their professional education for the purpose of planning, managing, regulating, controlling and evaluating its process and effectiveness is presented.

It is substantiated that the effective formation of self-organization skills of future choreography teachers is possible due to the introduction into the process of professional training of the organizational and methodological complex, which includes specially developed: pedagogical conditions (increasing students' self-motivation for professional self-improvement; activation of students' independent work; drawing students' attention to self-reflection of their own educational activities); various forms (classroom, distance, independent, training, self-training, creative tasks) and types of educational activities of students (educational-theoretical, scientific-search, creative-practical, artistic and performing); technologies, tools and methods designed to enhance the internal activity and volitional qualities of students (responsibility, discipline, perseverance, initiative, etc.), develop their ability to independently design the trajectory of their future profession, the formation of skills to autonomously plan, regulate, correct, control and evaluate their own educational activities, rationally work with various information sources, organize an individual training schedule, implement psychological feedback with oneself (reflection) against the background of introspection and self-esteem.

The article highlights the content of methodological support for increasing the self-organization of students-choreographers in classes in professional disciplines, which includes methods: actualization of methods of independent and rational study of theoretical sources (drawing up plans and abstracts, thesis presentation of the material, method of training memorization, concise retelling of the text, the basics of shorthand, etc.); self-training in performing disciplines (individual simulator, elaboration of choreographic elements and combinations, independent acquaintance with new works, rehearsals, performance projects, staging work, etc.); methods of practical and methodological training (independent development of lesson plans, maintenance of planned and reporting documentation, implementation of pedagogical and educational activities within various types of industrial practice, etc.); self-organization of remote classes (self-preparation of video presentations, participation in video conferences, online classes, dialogue, creative, interactive methods), methods of self-reflection (conversations, analysis of time and level of performance, writing essays-reflections, keeping a diary of reflection analysis, etc.).

Keywords: *ability of educational self-organization, future teachers of choreographic disciplines, professional training, self-motivation, independent work, reflection.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Стратегія професійної освіти в Україні спрямована на формування компетентного, умотивованого фахівця, здатного до активних і самостійних дій та прийняття рішень щодо власного саморозвитку, самореалізації та самовдосконалення в обраному напрямку навчальної діяльності та протягом подальшого професійного життя.

Зміст нормативного документу «Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський рівень) вищої освіти. Ступінь бакалавр. Галузь знань 02 Культура та мистецтво, спеціальність: 024 Хореографія» визначає багатовекторні цілі освіти: «підготовка фахівців в сфері виконавського мистецтва, балетмейстерської, викладацької, методичної діяльності в сфері початкової, профільної, фахової передвищої мистецької освіти» [1, с. 6].

Освітньо-наукова програма підготовки бакалаврів хореографії включає теоретичний напрямок або зміст предметної області, професійні компетентності, а також спеціальні методи, методики та технології предметної області. Інтегральна компетентність фахівця передбачає здатність постійно здобувати нові знання, вирішувати виникаючі проблеми і завдання мистецької освіти, націлюватись на саморозвиток і професійне самовдосконалення. У процесі навчання бакалаври хореографії реалізують себе у навчально-теоретичному, науково-дослідницькому, творчо-виконавському, організаційно-методичному напрямках освітньої діяльності. Реалізація означених видів діяльності та вирішення різноманітних освітніх завдань стає можливими на основі формування у студентів умінь

самоорганізації, що потребує не тільки обґрунтування теоретичних засад, а й розробки та впровадження у навчальний процес спеціального методичного комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення сучасного професіонала, на думку науковців, пов'язано з розвитком його самоорганізаційних, вольових якостей, спрямованістю на автономне управління, регуляцію, контроль та оцінку власної навчальної діяльності з метою досягнення високих результатів та максимальної реалізації особистісного потенціалу (В. Арешонков, Н. Мирончук, Т. Новаченко, Л. Савенкова, В. Савуляк, О. Тесленков та ін.), зокрема, в галузі фахової підготовки викладачів хореографічного профілю (Т. Благова, Н. Дзюбишина, О. Мартиненко, О. Пархоменко, Яо Пейчань та ін.).

Метою статті є обґрунтування та розробка методичних основ (методичного комплексу) формування умінь навчальної самоорганізації майбутніх викладачів хореографічних дисциплін у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методичний комплекс формування визначених умінь включає педагогічні умови, форми, види, засоби і методи фахового навчання, одночасне застосування яких може забезпечити найбільшу ефективність педагогічного впливу на особистість суб'єкта вищої хореографічної освіти з метою підвищення рівня його самоорганізованості.

Контекст проблеми вимагає більш детального розгляду сутності ключового поняття «уміння навчальної самоорганізації студента-хореографа».

В основі загальнонаукового змісту слова «самоорганізація» лежать ідеї синергетики або теорії самоорганізації. Це вчення виникло на тлі вимог часу та потреби науково пояснити і описати діяльність різних систем; як сучасний та універсальний методологічний інструментарій дослідження функціональної природи системних явищ і процесів у галузі біології, кібернетики (штучного інтелекту), виробництва, соціальних, економічних та інших наук.

У психолого-педагогічному сенсі самоорганізація вивчається у контексті психічної активності свідомості людини, яка реалізується на основі прояву вольових зусиль і здатності до автономного (самостійного, незалежного та без стороннього впливу) керівництва, регуляції, контролю та оцінки власної діяльності. Вважається, що в основі спрямованості на самоорганізацію лежать такі особистісні якості людини, як відповідальність, активність, самостійність, ініціативність, працелюбність, наполегливість та ін. Зміст фахової підготовки студентів-хореографів передбачає високий рівень їх активного і безпосереднього включення у різні види освітньої діяльності самостійну спрямованість щодо власного фізичного, інтелектуального, творчого, художнього, виконавського розвитку, зокрема на засадах самоорганізації.

Зважаючи на це, «*уміння навчальної самоорганізації студента-хореографа*» ми трактуємо як здатність самостійно і незалежно обирати індивідуальну траєкторію, способи і засоби своєї професійної освіти та творчої самореалізації з метою їх раціонального планування, управління, контролю та оцінювання.

У педагогіці поняття «умови» розглядаються як спеціально створені обставини навчального процесу, що якісно покращують організацію, атмосферу, цільову спрямованість навчання та уможливають досягнення поставлених цілей найбільш оптимальним шляхом; як комплекс об'єктивних можливостей, створених для вирішення запланованих дій у педагогічному процесі; як відбір найбільш ефективних чинників впливу на свідомість суб'єкта навчання тощо.

Для досягнення високого ступеню формування умінь навчальної самоорганізації майбутніх викладачів хореографічних дисциплін вважаємо доцільним застосування у процесі фахової підготовки таких педагогічних умов: підвищення самомотивації студентів щодо професійного самовдосконалення; стимуляція самостійної роботи студентів на заняттях та при самопідготовці; звернення уваги студентів на саморефлексію власної навчальної діяльності.

Підвищення самомотивації студентів щодо професійного самовдосконалення, на нашу думку, є важливим стимулюючим фактором на шляху здобуття якісної сучасної освіти. Внутрішня самомотивація особистості дозволяє спрямовувати, налаштовувати, активізувати себе на досягнення цілей, рухатись у визначеному напрямку, незважаючи на перешкоди і труднощі. Самомотивація виражається у здатності концентруватися на головному, ставити амбітні цілі і перспективи розвитку, шукати способи їх досягнення, витрачати власну енергію у визначеному напрямку. Н. Мирончук вказує: «Самоорганізація взаємопов'язана із мотивацією та самомотивацією, яка розуміється як самостимулювання, самопідштовхування себе до цілі, що ґрунтується на внутрішніх переконаннях людини. Самоорганізація у професійно-педагогічній діяльності

базується на самомотивації власної свідомої діяльності й відображається у спрямованості на свідому самоорганізацію» [3, с. 67].

У контексті нашого дослідження значення самомотивації важко переоцінити. Адже для студента як для суб'єкта освіти висока професійна самомотивація відіграє роль непереборної внутрішньої сили, яка не тільки спонукає й спрямовує діяльність на подолання труднощів навчання, дає чітке бачення власних цілей і задач, найбільш оптимальних та ефективних способів досягнення запланованих результатів, а й виступає показником високого рівня внутрішньої енергії, волі та самоорганізації особистості.

Реалізація даної умови повинна забезпечуватись методами, зміст яких би спрямовував та активізував внутрішню енергію і вольові зусилля студентів на проектування себе і своїх досягнень у майбутній професії, підвищував впевненість в собі, закріплював позитивний образ професії. З цією метою рекомендовано використання у процесі фахової підготовки викладачів-хореографів таких навчальних *форм і видів* (індивідуальні завдання, комбінованого складу, самостійні роботи, творчі завдання, круглі столи) та *методів*: самопланування власного фахового розвитку, рольової та ділової гри, круглого столу, перспективного моделювання, тайм-менеджменту, проективних методів та ін.

Наступною важливою умовою формування самоорганізаційних умінь виступає *активізація самостійної роботи студентів*. Зміст основної дефініції дослідження «самоорганізація» вказує на важливу роль частини «само» в цьому та інших формах слів з таким префіксом (самостійність, самопідготовка, самоосвіта, самомотивація, саморегуляція, самоконтроль, самооцінка та ін.). Вона фокусує їх значення у напрямку того, що може виконувати людина сама, без допомоги когось, автономно і незалежно від зовнішнього впливу – позитивного чи негативного.

Стан розвитку вищої професійної освіти в Україні характеризується тенденціями раціонального і поступового скорочення аудиторних навчальних годин та збільшенням годин, відведених на самостійну роботу студентів. Це пояснюється як об'єктивними соціально-економічними причинами, так і певною переоцінкою діяльності суб'єкта навчання як свідомої та відповідальної за власну освіту особи, визнанням вагомості ролі її самостійного внеску у процес здобуття фаху.

В тій чи іншій формі у педагогіці завжди існувала самостійна компонента, яка сьогодні здебільшого виражається у таких поняттях: самоосвіта, самонавчання, самопідготовка, самостійна діяльність, види і форми самостійної роботи та ін. Психологи підтверджують, що самостійно отримані знання і практичний досвід завжди міцніше та яскравіше запам'ятовуються, а також більше цінуються і творчо використовуються. Тому нині значення самостійної діяльності підвищується, вона стає провідним видом навчальної діяльності студентів і вимагає від них розвинених умінь самоорганізації.

Л. Савенкова, досліджуючи проблему формування вмінь і навичок самостійної роботи студентів, визначає сутність поняття: «Таким чином, самостійна робота – це форма навчання, коли студент засвоює необхідні знання, оволодіває вміннями і навичками, навчається планомірно, систематично

працювати, мислити, формує свій стиль розумової діяльності. Відмінність її від інших форм навчання в тому, що вона передбачає здатність студента самому організувати свою діяльність відповідно до поставлених завдань» [6, с. 19].

У контексті самоорганізації навчальної діяльності майбутніх викладачів хореографічних дисциплін самостійна діяльність відіграє вирішальну роль, адже, крім всього, їм також необхідно проявляти самостійність та сконцентрованість у самоспостереженні за власними фізіологічними відчуттями та сигналами свого організму, у роботі над власним виконавським апаратом та підтриманням необхідної фізичної форми, у володінні ефективними методиками відновлення й оздоровлення організму після виснажливих тренувань тощо.

Реалії життя вносять суттєві зміни в освітні процеси та обумовлюють використання різних видів і форм організації навчання. Активна самостійна діяльність студентів необхідна, як на аудиторних заняттях, так і для ефективної організації онлайн-занять у дистанційному режимі. Це вимагає від студентів бути більш відповідальними, ініціативними, дисциплінованими, комунікативними, навчитись працювати з електронними гаджетами, інтернет-технологіями, оволодівати різними способами інтернет-діяльності. Вирішення цих питань може забезпечуватися шляхом впровадження відповідних засобів і методів у процес підготовки фахівців: актуалізація способів самостійного та раціонального опрацювання теоретичних джерел (складання планів та конспектів, тезисний виклад матеріалу, метод тренування запам'ятовування, стислий переказ тексту, основи стенографії та ін.); самопідготовка з виконавських дисциплін (індивідуальний тренаж, відпрацювання хореографічних елементів і комбінацій, самостійне ознайомлення з новими творами, репетиції, виконавські проекти, постановочна робота та ін.); засоби практично-методичної підготовки (самостійна розробка планів-конспектів занять, ведення планової і звітної документації, реалізація педагогічної і провітницької діяльності в межах різних видів виробничої практики тощо); самоорганізація дистанційних занять (самостійна підготовка відео-презентацій, участь у відео-конференціях, онлайн-заняттях, діалогові методи, інтерактивні методи та ін.).

При формуванні умінь навчальної самоорганізації важливим є звернення уваги студентів на саморефлексію власної навчальної діяльності. Поняття рефлексії та саморефлексії в науці є синонімічними: у прямому сенсі рефлексія означає «зазирнути в минуле»; саморефлексія – це способи відображення подій минулого людини в її свідомості, здатність самостійно і певною мірою свідомо аналізувати та оцінювати власні дії, вчинки, думки. Саморефлексія реалізується на теоретичному та практичному рівнях діяльності, засобами самоспостереження, самоаналізу, самокорекції. Означені рівні дозволяють людині не тільки міркувати про себе, а й виправляти, вдосконалювати власні дії. У галузі педагогічної самоорганізації Т. Новаченко вважає за необхідне застосовувати рефлексивний підхід, оскільки він «припускає узагальнене, оцінююче, цілеспрямоване віддзеркалення і конструктивно-творче перетворення дійсності, а також цілісну самооцінку своїх якостей і властивостей, адекватності поведінки, розуміння необхідності

самовдосконалення та свого місця в професійній діяльності» [5, с. 11]. Таким чином, саморефлексію називають основою самоосвіти та необхідним фактором успішної навчальної діяльності суб'єктів мистецької освіти.

Зважаючи на специфіку фахового навчання майбутніх викладачів хореографічних дисциплін, для реалізації педагогічної умови активізації саморефлексії пропонуємо використовувати такі форми і види навчання: тренінги, самонавчання, самостійні та індивідуальні завдання, аналітичні, діалогові, та методи: бесіди, суб'єктивного та об'єктивного співставлення, перепланування, аналізу витрат часу та рівня працездатності, написання есе-роздумів, ведення щоденника рефлексійного аналізу та ін.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. У матеріалах статті розкрито зміст методичних засад формування умінь навчальної самоорганізації майбутніх викладачів хореографічних дисциплін. Аналіз ситуації в галузі педагогіки мистецтва свідчить про недостатню розробленість проблеми підвищення рівня самоорганізації студентів-хореографів у процесі фахової підготовки. Це актуалізує перспективи подальших дослідницьких розвідок в означеній області знань.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь бакалавр. Галузь знань 02 Культура, 2020. Київ. URL: <https://mon.gov.ua>
2. Бойко Я. Організація самостійної роботи студентів у вищих педагогічних навчальних закладах. *Рідна школа: щомісячний науково-педагогічний журнал*. № 10 (жовтень). 2009. С. 19-23.
3. Мирончук Н. М. Самомотивація як складова самоорганізації викладача у професійній діяльності. *Проблеми освіти: зб. наук. праць / ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. Вип. 88 (частина 2). С. 65-74.
4. Мирончук Н. М. Самоорганізація професійної діяльності як основа професійного зростання викладача вищого навчального закладу. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. Спецвипуск. Вінниця-Київ, 2015. С. 69-73.
5. Новаченко Т. В. Синергетичний підхід у педагогічній самоорганізації: Навчально-методичний посібник. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 99 с.
6. Савенкова Л. В. Формування у студентів педагогічного університету вмінь і навичок самостійної роботи засобами бібліотечних технологій: Монографія. К.: Освіта України, 2008. 214 с.
7. Савуляк В. Особливості самоорганізації студентів закладу вищої освіти різних спеціальностей. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 2 (98). С. 78-82.
8. Яо Пейчань. Проблема педагогічної спрямованості професійної підготовки майбутніх учителів хореографічного мистецтва в сучасних наукових розвідках. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. №9 (93). С. 310-325.

REFERENCES

1. Standart vyshchoi osvity. Pershyi (bakalavrskiy riven) vyshchoi osvity. Stupin bakalavr. Haluz znan 02 Kultura (2020). [Standard of higher education. The first (bachelor's level) of higher education. Bachelor's degree. Field of knowledge 02 Culture]. Kyiv. URL: <https://mon.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Boiko, Ya. (2009). Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv u vyshchikh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh [Organization of independent work of students in higher pedagogical educational institutions]. «Ridna shkola»: shchomisiachnyi naukovopedahohichnyi zhurnal. №10 (zhovten). S. 19-23. [in Ukrainian].

3. Myronchuk, N. M. (2018). Samomotyvatsiia yak skladova samoorhanizatsiia vykladacha u profesiinii diialnosti [Self-motivation as a component of the teacher's self-organization in professional activities]. Problemy osvity: zb. nauk. prats / DNU «Instytut modernizatsiï zmistu osvity» MON Ukrainm. Vinnytsia: TOV «Nilan- LTD». Vyp. 88 (chastyna 2). S. 65-74. [in Ukrainian].

4. Myronchuk, N. M. (2015). Samoorhanizatsiia profesiinoi diialnosti yak osnova profesiinoho zrostantia vykladacha vyshchoho navchalnogo zakladu [Self-organization of professional activity as the basis for the professional growth of a teacher of a higher educational institution]. Problemy osvity: zbirnyk naukovykh prats. – Spetsvypusk. Vinnytsia- Kyiv. S. 69-73. [in Ukrainian].

5. Novachenko, T. V. (2011). Synerhetychnyi pidkhid u pedahohichnii samoorhanizatsii: Navchalno-metodychnyi posibnyk [Synergistic approach in pedagogical self-organization: Textbook]. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova. 99 s. [in Ukrainian].

6. Savenkova, L. V. (2008). Formuvannia u studentiv pedahohichnogo universytetu vmini i navychok samostiinoi roboty zasobamy bibliotechnykh tekhnolohii: Monohrafiia [Formation of students' pedagogical university skills and abilities of independent work by means of library technologies: Monograph]. Kyiv: Osvita Ukrainy. 214 s. [in Ukrainian].

7. Savuliak, V. (2019). Osoblyvosti samoorhanizatsii studentiv zakladu vyshchoi osvity riznykh spetsialnostei [Features of self-organization of students of higher education institutions of various specialties]. Nova pedahohichna dumka. №2 (98). S.78-82. [in Ukrainian].

8. Iao, Peichan. (2019). Problema pedahohichnoi spriamovanosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv

khoreohrafichnogo mystetstva v suchasnykh naukovykh rozvidkakh [The problem of pedagogical orientation of professional training of future teachers of choreographic art in modern scientific research]. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. №9 (93). S. 310-325. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОРОТКЕВИЧ Ксенія Єгорівна – аспірантка кафедри педагогіки мистецтва та фортепіанного виконавства факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: проблеми удосконалення фахової підготовки майбутніх викладачів хореографічних дисциплін у закладах вищої освіти; інноваційні освітні технології; психолого-педагогічні аспекти планування та управління навчальною діяльністю.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOROTKEVYCH Kseniia Yegorivna – postgraduate student of the Department of Pedagogy of Art and Piano Performance of the Faculty of Arts named after Anatoliy Avdiyevsky, Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University.

Scientific interests: problems of improving the professional training of future teachers of choreographic disciplines in higher educational institutions; innovative educational technologies; psychological and pedagogical aspects of planning and management of educational activities.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 796. 37.037.(091)(477)“19/20”

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-171-175

КОШЛЯК Михайло Анатолійович –

кандидат педагогічних наук,

Президент Федерації дзюдо України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>

e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

**ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТОЛІТТЯ)**

Теорія фізичного виховання в Україні пройшла певний шлях становлення та розвитку. Кожний історичний період мав свої провідні принципи в розвитку системи фізичного виховання, які потребують об'єктивної оцінки та переосмислення. У статті розглянуто проблему фізичного виховання в історії педагогічної думки (друга половина ХІХ ст.). З'ясовано, що теорія фізичного виховання в Україні в другій половині ХІХ ст. формувалася під впливом важливих соціально-економічних та педагогічних перетворень. У 60-і рр. ХІХ ст. широко обговорювалися проблеми фізичного виховання і масової фізичної культури молоді у педагогічній пресі. Певним чином намагалися оновити процес викладання предметів фізичного спрямування у чоловічих навчальних закладах через поширення західноєвропейських методик. Проведене дослідження свідчить про те, що у педагогічній думці на кінець ХІХ ст. склалися сталі передумови ідеї організації фізкультурно-масової роботи. У програмі з педагогіки К. Ушинський в розділі «Фізичне виховання» виклав своє бачення системи знань, необхідних педагогові: загальне поняття фізичного виховання, його значення, особливості вивчення фізичних і фізіологічних процесів в організмі людини, особливості розвитку м'язової та нервової системи. Ідеї К. Ушинського стали запорукою ефективності масових занять фізичними вправами серед підлітків та молоді. П. Лесгафт пропонував використовувати відносно невеликий набір природних рухів: ходьбу, біг, стрибки, метання, боротьбу, вправи у спритиву, прості гімнастичні вправи, ігри, екскурсії. Ці засоби фізичного виховання застосовуються у різних умовах і у різноманітній формі, в умовах поступового ускладнення залежно від педагогічних завдань. Система фізичної освіти, вважав П. Лесгафт, повинна бути строго витримана у сенсі поступовості та послідовності використання вправ. Багато з цих педагогічних ідей та положень не втратили свого значення і в наш час, тому їх необхідно впроваджувати до практики навчально-виховної роботи. Подальшого розгляду потребують організаційні та змістові аспекти фізичного виховання в історії вітчизняної педагогіки.

Ключові слова: фізичного виховання, історія педагогічної думки, історичний період.

KOSHLIAK Mykhailo Anatoliyovych –

Ph. D. in Pedagogy,

President of the Judo Federation of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>

e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

**PROBLEMS OF PHYSICAL EDUCATION IN THE HISTORY OF PEDAGOGICAL THOUGHT
(SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY)**

The theory of physical education in Ukraine has gone through a certain path of formation and development. Each historical period had its own guiding principles in the development of the physical education system, which require an objective assessment and rethinking. The article examines the problem of physical education in the history of pedagogical thought (second half of the 19th century). It was found that the theory of physical education in Ukraine in the second half of the 19th century. was formed under the influence of important socio-economic and pedagogical transformations. In the 60s of the 19th century. the problems of physical education and mass physical culture of youth were widely discussed in the pedagogical press.

In a certain way, they tried to update the process of teaching physical subjects in male educational institutions due to the spread of Western European methods. The conducted research shows that in the pedagogical opinion at the end of the 19th century. stable prerequisites for the idea of organizing physical culture and mass work were formed. In the pedagogy program, in the "Physical education" section, K. Ushinsky outlined his vision of the system of knowledge necessary for a teacher: the general concept of physical education, its meaning, the peculiarities of studying physical and physiological processes in the human body, the peculiarities of the development of the muscular and nervous systems.

K. Ushinsky's ideas became the key to the effectiveness of mass exercise classes among teenagers and young people. P. Lesgaft suggested using a relatively small set of natural movements: walking, running, jumping, throwing, wrestling, resistance exercises, simple gymnastic exercises, games, excursions. These means of physical education are used in different conditions and in various forms, in conditions of gradual complication depending on pedagogical tasks. The system of physical education, P. Lesgaft believed, should be strictly maintained in the sense of the gradualness and sequence of the use of exercises.

Many of these pedagogical ideas and provisions have not lost their significance in our time, so they must be implemented in the practice of educational work. Organizational and substantive aspects of physical education in the history of domestic pedagogy require further consideration.

Keywords: physical education, history of pedagogical thought, historical period.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних складних обставинах суспільного життя, пошуках, спрямованих на утвердження української державності, осмислення реалій XXI ст., з особливою гостротою постає питання про підвищення ефективності фізичного виховання дітей та молоді. Теорія фізичного виховання в Україні пройшла певний шлях становлення та розвитку. Кожний історичний період мав свої провідні принципи в розвитку системи фізичного виховання, які потребують об'єктивної оцінки та переосмислення [7, с. 76].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз джерел засвідчує певну увагу сучасних дослідників до різних аспектів фізичного виховання підліткового покоління. Значний внесок у вивчення історії фізичної культури та спорту в Україні, її змісту, форм, методів, підготовки педагогічних кадрів фізичного виховання, управління фізкультурно-масовою роботою з молоддю зробили українські вчені-педагоги (І. Бондаренко, В. Вербицький, В. Золочевський, Ю. Кирилюк, А. Окопний та ін.). Водночас історіографічний огляд наукової літератури засвідчив, що проблема розвитку теорії фізичного виховання в історії педагогіки потребує подальшого вивчення.

Мета статті – розглянути проблему фізичного виховання в історії педагогічної думки (друга половина XIX ст.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія фізичного виховання в Україні в другій половині XIX ст. формувалася під впливом важливих соціально-економічних та педагогічних перетворень. У 60-і рр. XIX ст. широко обговорювалися проблеми фізичного виховання і масової фізичної культури молоді у педагогічній пресі. Певним чином намагалися оновити процес викладання предметів фізичного спрямування у чоловічих навчальних закладах через поширення західноєвропейських методик [8, с. 23].

У 1856–1857 рр. були видані «Малюнки гімнастичних вправ», а 1859 р. – «Урочні таблиці вільних гімнастичних вправ і початкового фехтування». Це було свідченням уведення гімнастики і фехтування у коло навчальних предметів і створення умов для масового поширення занять. У 1859 р. було

прийнято перше керівництво з гімнастики під назвою «Правила для навчання гімнастики», що включали: вільні вправи, елементи шведської гімнастики, вправи зі зброєю, на паралельних брусах, на гімнастичному коні, описи вправ з подолання перепон. Однак, керівництво не спиралося на педагогічні принципи і не давало рекомендацій щодо методики проведення занять [12].

Серед прогресивних педагогів-реформаторів освітньої галузі особливо гостро критикував незадовільний стан фізичного виховання молоді К. Ушинський (1824–1870) – відомий педагог, просвітник, автор оригінальної антропедагогічної системи, в якій фізичне виховання розглядалося як необхідна умова загального гармонійного розвитку особистості, засіб розумового і морального виховання. Педагог першим висловився про необхідність фізкультурних перерв у ході розумових занять. Так, він писав: «Не важко змусити дітей у такт встати і сісти, вийти із-за парт і знову сісти за них струнко, без шуму і штвханіни. Але коли б у наших школах використовувалися ці прості прийоми, то можна було б зруйнувати ту важку снодійну атмосферу, яка переважно панує в них, і тим самим би сприяли не тільки збереженню їхнього здоров'я, але й свіжості і жвавості їхнього учіння. Дайте учневі трішки руху, і він нагородить вас десятками хвилинами уваги, а десять хвилин уваги дадуть в результаті більше цілого тижня напівсонних занять» [13, с. 118].

Педагог визначав цінність фізичних вправ і для правильного психічного розвитку людини: «Важливою умовою, що підвищує роботу пам'яті, є здоровий стан нервів, для чого слід застосовувати фізичні вправи» [14, с. 112].

У програмі з педагогіки К. Ушинський в розділі «Фізичне виховання» виклав своє бачення системи знань, необхідних педагогові: загальне поняття фізичного виховання, його значення, особливості вивчення фізичних і фізіологічних процесів в організмі людини, особливості розвитку м'язової та нервової системи. «Правила фізичного виховання необхідно виводити із глибокого і широкого знання анатомії, фізіології, інакше вони не принесуть користі» [14, с. 112]. Ідеї К. Ушинського стали запорукою

ефективності масових занять фізичними вправами серед підлітків та молоді.

З 1874 р. роботою з фізичного виховання у військових гімназіях керував видатний вчений – анатом і фізіолог, лікар П. Лесгафт (1837–1909). Він розробляв навчальні програми, вів роботу щодо підготовки викладачів гімнастики і фехтування. Педагог ініціював змістове оновлення короткострокових курсів для підготовки відповідних педагогічних кадрів (перші такі курси були проведені 1863 р.) але проіснували курси нетривалий час – з 1877 по 1882 рр. [4; 5].

П. Лесгафт – автор багатьох наукових праць («Основи природної гімнастики», «Про ігри і фізичне виховання в школах», «Посібник з фізичної освіти дітей шкільного віку», «Про викладання природничих наук в середніх навчальних закладах», «Про педагогічну літературу останнього часу», «Сімейне виховання дітей і його значення»), в яких він доводив, що завдання освіти – сприяти розвитку людей, які вміють мислити і свідомо діяти, що розумове і моральне виховання повинно поєднуватись з їх фізичним розвитком, як теорія з практикою виховуючого навчання. У творі «Керівництво з фізичної освіти дітей» він розглядав фізичне виховання як складову частину всебічного розвитку молоді: оздоровлення і медичний контроль фізичного стану, гармонійний розвиток усіх органів людського організму, врахування анатомо-фізіологічних основ, послідовність фізичних вправ, рухливі ігри, що формують характер і розвивають розумові і фізичні здібності, естетичне оформлення фізичних вправ тощо. Фізичне виховання він розумів досить широко – як фізичну освіту і культуру [4; 5].

П. Лесгафт пропонував використовувати відносно невеликий набір природних рухів: ходьбу, біг, стрибки, метання, боротьбу, вправи у спротиву, прості гімнастичні вправи, ігри, екскурсії. Ці засоби фізичного виховання застосовуються у різних умовах і у різноманітній формі, в умовах поступового ускладнення залежно від педагогічних завдань. Система фізичної освіти, вважав П. Лесгафт, повинна бути строго витримана у сенсі поступовості та послідовності використання вправ. Усі вправи залежно від педагогічних завдань П. Лесгафт розділив на чотири групи: I група (для молодшого шкільного віку, від 7-8 до 12 років) – прості (рухи головою, тулубом, кінцівками) і складні (ходьба, біг, метання) вправи; II група (для дітей середнього шкільного віку, 12-15 років) – вправи з напруженнями (вправи з палками, гириями, метання дерев'яних і залізних куль, стрибки, боротьба, лазіння, утримання рівноваги та ін.); III група (для середнього віку, 15-18 років) – вправи, які сприяють просторовим співвідношенням, вправи у розподілених роботах за часом (метання у ціль, біг у заданому темпі, стрибки на певну відстань та ін.); IV група вправ (для всіх вікових груп) застосовувалась паралельно з першими трьома у складних умовах (ігри, прості та складні, плавання, біг на ковзанах і лижах, фехтування, єдиноборства, походи, екскурсії). Особливу увагу П. Лесгафт приділяв використанню народних ігор. Він бачив у них велике виховне значення. В іграх діти повторюють те, що бачать навколо себе. Цікаве визначення гри: «Гра є вправою, за посередництва якої дитина готується до життя». В основу класифікації ігор покладено організацію колективу гравців і формування характеру взаємовідносин між ними з урахуванням вікових

особливостей. На цій основі виділено дві групи ігор: прості та складні. У кожній з цих груп він розділяв ігри за складністю та тривалістю окремих рухових дій на ігри з бігом, метанням, боротьбою. Ці підгрупи, у свою чергу, ділилися за видами вправ з ускладненням вимог. Наприклад, в іграх з бігом можна застосовувати біг в прямому напрямку, по колу, в похилому положенні, вдвох, ланцюгом, колективні рухові дії. П. Лесгафт заперечував застосування гімнастичних приладів і масажу, оскільки вони «...дають шкідливі додаткові подразники». За етичними мотивами він негативно ставився до змагального спорту, надавав великого значення тому, щоб у процесі виконання фізичних вправ включалося мислення, тобто усвідомлення того, що робить той, хто навчається. У педагогічній діяльності П. Лесгафт добивався від учителів відмінного знання свого предмета на основі наукових досягнень в анатомії, фізіології, психології. Гарний педагог, на його думку, – це відмінна дисциплінованість, стриманість в управлінні своїми емоціями, любов до дітей, зовнішня охайність і витонченість рухів [2, с. 92–93].

Таке ґрунтовне теоретичне забезпечення слугувало тому, щоб на рівні нормативів, за якими реформувалася освітня галузь у 1863 і 1864 рр., фізичне виховання запровадили у позаурочний час для бажаючих відвідувати заняття з гімнастики [15].

У 1870 р. у програму занять учительських семінарій було уведено гімнастику, у 1872 р. її увели у навчальні плани реальних гімназій. У 1873 р. було видано керівництво з гімнастики для сільських навчальних закладів. У вступній частині цього керівництва зазначалося, що гімнастика запроваджується для підготовки молоді до військової служби. У переліку вправ були такі: підготовчі вправи для окремих груп м'язів, вправи на рівновагу, на опір, біг, стрибки, вправи із скакалкою, лазіння, рухливі ігри [11].

Того періоду були утворені перші спортивні організації – гуртки і клуби, які сприяли поширенню фізичних занять, масових спортивних свят серед шляхетства. Наприклад, за статутом річкового яхт-клубу зазначалося, що членство можливе для всіх бажаючих, підкреслювалася практична мета діяльності клубу: «Сприяння поліпшенню будівництва вітрильних суден». Клуб був своєрідною науково-практичною лабораторією з розробки корпусів швидкісних кораблів та вигідного такеलाжа. Клуб популяризував видовищні масові змагання з греблі, вітрильні регати, морські прогулянки з пасажирами тощо [5].

Проголошений всезагальний військовий обов'язок 1874 р. актуалізував питання упровадження фізичного виховання молоді, зокрема для представників чоловічої статі від 20 років, без різниці соціального стану. Строк тривалості служби скорочувався з 20 до 6 років, для осіб з вищою освітою – до 6 місяців, із середньою освітою – до півтора років. Хто закінчив міські училища і прогімназії – 3 роки, для осіб з початковою освітою – 4 роки [3]. Це зумовило увагу військового міністерства до питань введення фізичного виховання у навчальні плани і програми цивільних навчальних закладів.

У травні 1888 р. оборувалося питання серед громадськості щодо однобічного розвитку духу і недостатнього розвитку тіла у цивільних навчальних закладах, було запропоновано міністрові народної освіти «для покращення фізичного здоров'я» учнів

увести викладання військової гімнастики. Міністр народної освіти прийняв пропозицію і 25 квітня 1889 р. затвердив програму «Інструкцію і програму викладання гімнастики у чоловічих навчальних закладах» [6]. Ця інструкція містила виклад завдань фізичного виховання молоді, детальний опис програми фізичних вправ. Зокрема, наголошувалося, що фізична освіта має «сприяти фізичному розвитку, розвитку свободи і доцільної кмітливості в рухах, навчання узгоджувати фізичні зусилля з реальними перепонами та формування вмінь долати ці перепони, вправління в простих рухах, шикунанні, що поширені у військовій службі» [6].

Засобами досягнення цих завдань визначено гімнастику, ігри (вперше), прогулянки, стройові учіння. Інструкція указувала на обов'язкову відповідність віковим особливостям рухливих ігор, що доповнювали заняття гімнастикою, обов'язкове проведення їх на свіжому повітрі під керівництвом педагогів у позаурочний час. Ігри і прогулянки за інструкцією передбачалися і в зимовий період. Про останні в інструкції зазначалося: «Гімнастичні прогулянки можна влаштовувати особливо навесні, окрім святкових днів, у будні, виходячи з віддаленості мети прогулянки, учні звільняються від занять чи лише їх частини» [6]. Програма гімнастики складалася з трьох частин, до кожної були розроблені детальні методичні керівництва «Настанови для проведення стройових вправ у цивільних навчальних закладах», «Вільні рухи», «Вправи з рухливими снарядами». Незважаючи на критичні слушні зауваження щодо змісту і методики фізичної підготовки за цією інструкцією, просвітнє значення її важко переоцінити.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, теорія фізичного виховання в Україні в другій половині XIX ст. формувалася під впливом важливих соціально-економічних та педагогічних перетворень. У 60-і рр. XIX ст. широко обговорювалися проблеми фізичного виховання і масової фізичної культури молоді у педагогічній пресі. Певним чином намагалися оновити процес викладання предметів фізичного спрямування у чоловічих навчальних закладах через поширення західноєвропейських методик. Проведені дослідження свідчать про те, що у педагогічній думці на кінець XIX ст. склалися сталі передумови ідеї організації фізкультурно-масової роботи. Багато з цих педагогічних ідей та положень не втратили свого значення і в наш час, тому їх необхідно впроваджувати до практики навчально-виховної роботи. Подальшого розгляду потребують організаційні та змістові аспекти фізичного виховання в історії вітчизняної педагогіки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Буценко А. В. Становлення та розвиток фізичного виховання молоді на півдні України (друга половина XIX – початок XX століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Старобільськ, 2017. 20 с.
2. Вербицький В. А. Бондаренко І. Г. Історія фізичної культури та спорту в Україні : навчальний посібник. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. 340 с.
3. Золочевський В. В. Теорія і практика організації фізкультурно-масової роботи із студентською молоддю у вітчизняній педагогіці (кінець XIX – перша половина XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2009. 20 с.
4. Золочевський В. В. Підготовка педагогічних кадрів фізичного виховання та організація фізкультурно-масового руху в педагогічній спадщині П. Ф. Лєсгафта. *Наукові записки кафедри педагогіки Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Х., 2008. Вип. 20. С. 78–84.

5. Золочевський В. В. Питання управління фізкультурно-масовою роботою з молоддю : історико-педагогічний аспект. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 берез. 2009 р. Суми, 2009. С. 37–42.

6. Інструкція і програма викладання гімнастики у чоловічих навчальних закладах. *ЦДІА України*. Ф. 206. Оп 3. Спр. 5. 23 арк.

7. Кирилюк Ю. А. Передумови розвитку теорії фізичного виховання в Україні в другій половині XX століття. *Освіта та педагогічна наука*. 2019. № 3 (172). С. 76–83.

8. Обзор светской жизни. *Киевлянин*. 1861. № 4. С. 23.

9. Окопний А. М. Фізичне виховання в спадщині українських педагогів (друга пол. XIX – перша пол. XX століття) : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту. Л., 2001. 19 с.

10. Предварительные правила народного просвещения. *ЦДІА України*. Ф. 101. Од.зб. 103. 567 арк.

11. Приходько Г. І. Становлення фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах України : історико-педагогічний аспект. *Вісник Черніг. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка*. Сер. Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Чернігів, 2008. Вип. 55. Т. 1. С. 25–28.

12. Урочні таблиці вільних гімнастичних вправ і початкового фехтування 1859 р. *ЦДІА України*. Відділ рукописів. ВРІ-14-117.

13. Ушинський К. Д. і сучасність: пріоритетні напрямки розвитку професійної освіти : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 21-22 жовт. 2004 р. / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського ; ред.кол. О. Я. Чебікін. О. : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2004. 244 с.

14. Ушинский К. Д. Собрание сочинений : в 11 т. М. ; Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1948–1952. Т. 1. 1948. 525 с.

15. Фільм М. С. Головні моменти підготовки і перепідготовки робітників фізичної культури. *Шлях освіти*. 1927. № 5. С. 184–187.

REFERENCES

1. Butsenko, A. V. (2017). Stanovlennya ta rozvytok fizychnoho vykhovannya molodi na pivdni Ukrainy (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittya) [Formation and development of physical education of youth in the south of Ukraine (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. Starobil's'k. 20 s.
2. Verbyts'kyi, V. A. Bondarenko, I. H. (2014). Istorya fizychnoy kul'tury ta sportu v Ukraini [History of physical culture and sports in Ukraine]: navchal'nyy posibnyk. Mykolayiv : CHDU im. Petra Mohyly. 340 s.
3. Zolochevs'kyi, V. V. (2009). Teoriya i praktyka orhanizatsiyi fizkul'turno-masovoyi roboty iz student-s'koyu moloddyu u vitchyznyaniy pedahohitsi (kinets' XIX – persha polovyna XX st.) [Theory and practice of organizing mass physical education work with student youth in domestic pedagogy (end of the 19th – first half of the 20th century)]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Kharkiv. 20 s.
4. Zolochevs'kyi, V. V. (2008). Pidhotovka pedahohichnykh kadriv fizychnoho vykhovannya ta orhanizatsiya fizkul'turno-masovoho rukhu v pedahohichniy spadshchyni P. F. Les'hafta [Training of physical education teaching staff and the organization of the mass physical culture movement in the pedagogical heritage of P. F. Lesgaft]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky Khark. nats. un-tu im. V. N. Karazina*. KH. Vyp. 20. S. 78–84.
5. Zolochevs'kyi, V. V. (2009). Pytannya upravlinnya fizkul'turno-masovoyu robotoyu z moloddyu : istoryko-pedahohichnyy aspekt [The issue of managing physical culture and mass work with youth: historical and pedagogical aspect]. *Osvitni innovatsiyi: filosofiya, psykholohiya, pedahohika* : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 17–18 berez. 2009 r. Sumy. S. 37–42.
6. Instruktziya i prohrama vykladannya himnastyky u chohovichykh navchal'nykh zakladakh [Instruction and program for teaching gymnastics in male educational institutions]. *TSDIA Ukrainy*. F. 206. Op 3. Spr. 5. 23 ark.
7. Kyrylyuk, YU. A. (2019). Peredumovy rozvytku teoriyi fizychnoho vykhovannya v Ukraini v druhiy polovyni XX

stolittya [Prerequisites for the development of the theory of physical education in Ukraine in the second half of the 20th century]. *Osvita ta pedahohichna nauka*. № 3 (172). S. 76–83.

8. Obzor svetskoy zhizni [Review of social life]. Kiyevlyanin. 1861. № 4. S. 23.

9. Okopnyy, A. M. (2001). Fizychnе vykhovannya v spadshchyni ukraïns'kykh pedahohiv (druha pol. XIX – persha pol. XX stolittya) [Physical education in the heritage of Ukrainian teachers (second half of the 19th – first half of the 20th century)]: avtoref. dys. ... kand. nauk z fiz. vykhovannya i sportu. L. 19 s.

10. Predvaritel'nyye pravila narodnogo prosveshcheniya [Preliminary rules of public education]. TSDIA Ukraïni. F. 101. Od.zb. 103. 567 ark.

11. Prykhod'ko, H. I. (2008). Stanovlennya fizychnoho vykhovannya ta sportu u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh Ukraïny : istoriko-pedahohichnyy aspekt [Formation of physical education and sports in higher educational institutions of Ukraine: historical and pedagogical aspect]. *Visnyk Chernih. derzh. ped. un-tu im. T. H. Shevchenka. Ser. Pedahohichni nauky. Fizychnе vykhovannya ta sport. Chernihiv. Vyp. 55. T. 1. S. 25–28*.

12. Urochni tablytsi vil'nykh himnastychnykh vprav i pochatkovoho fekhtuvannya 1859 r. [Timetables of free gymnastic exercises and elementary fencing in 1859]. TSDIA Ukraïny. Viddil rukopysiv. VRI-14-117.

13. (2004). Ushyns'kyu K. D. i suchasnist': priorytetni napryamky rozvytku profesiynoyi osvity [Ushynsky K. D. and

modernity: priority areas of development of professional education]: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 21-22 zhovt. 2004 r. / Pivdenoukr. derzh. ped. un-t im. K. D. Ushyns'koho ; red.kol. O. YA. Chebykin. O. : PDPU im. K. D. Ushyns'koho. 244 s.

14. Ushynskiy, K. D. (1948). Sobraniye sochineniy : v 11 t. [Collected works: in 11 vols]. M. ; L. : Izd-vo APN RSFSR, 1948–1952. T. 1. 525 s.

15. Fil', M. S. (1927). Holovni momenty pidhotovky i perepidhotovky robotnykiv fizychnoyi kul'tury [The main points of training and retraining of physical culture workers]. *Shlyakh osvity*. № 5. S. 184–187.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОШЛЯК Михайло Анатолійович – кандидат педагогічних наук, Президент Федерації дзюдо України.

Наукові інтереси: теорія і практика фізичного виховання в Україні у другій половині XIX – XX століття.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSHLYAK Mykhailo Anatoliyovych – Ph. D. in Pedagogy, President of the Judo Federation of Ukraine.

Scientific interests: theory and practice of physical education in Ukraine in the second half of the 19th – 20st century.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.013.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-175-179

КУЛКОВА Світлана Вікторівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

докторант кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0397-6853>

e-mail: svetlanagrozan@ukr.net

АРТ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті автор розглядає арт-менеджмент як складову частину соціокультурної діяльності. Актуальність означеної проблеми зумовлена складною соціокультурною ситуацією, що склалася в нашій країні в останні роки. Перетворення, що відбувалися протягом останніх десятиліть в економічній, технологічній, соціальній галузях, багато в чому були пов'язані з масштабним впливом засобів масової інформації, розширенням міжкультурних контактів з різними країнами, реалізацією проєктних технологій, впровадженню ринкової економіки тощо, у результаті чого сучасна молода людина змушена змінювати свої світоглядні позиції стосовно людей, себе і навколишньої дійсності.

У сучасному суспільстві дедалі більшого значення набуває соціокультурна діяльність, спрямована на збереження й передачу культурних цінностей, розвиток, самоствердження та самореалізацію як окремої особистості так і групи людей у вигляді їх залучення до означених цінностей і сьогодні соціокультурна діяльність є невід'ємною частиною існування та активної діяльності особистості, організації, держави. Однією з найактуальніших є проблема підготовки майбутніх спеціалістів галузі культури та мистецтва в умовах інтеграції до світового загальноосвітнього простору на основі технологій арт-менеджменту.

Впровадження сучасних технологій арт-менеджменту у систему вищої освіти передбачає висування на перший план творчих продуктивних завдань; «занурення» в художньо-проєктну діяльність із подальшою обробкою окремих елементів та дій; слідування творчих завдань логіці зростаючої креативності, пізнавальної та розвиваючої значущості; спонукання до самореалізації у професійній діяльності, висування нових цілей та творчих задумів.

Ключові слова: суспільство, соціокультурна діяльність, арт-менеджмент, технології, заклад вищої освіти.

KULIKOVA Svitlana Viktorivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor,

doctoral student of the Department of Pedagogy and Special Education

of Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0397-6853>

e-mail: svetlanagrozan@ukr.net

ART MANAGEMENT AS A COMPONENT PART OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITY

In the article, the author considers art management as an integral part of socio-cultural activities. The relevance of this problem is determined by the complex socio-cultural situation that has developed in our country in recent years. The transformations that took place during the last decades in the economic, technological, and social spheres were largely connected with the large-scale influence of the mass media, the expansion of intercultural contacts with different countries, the implementation of project technologies, the introduction of a market

economy, etc., as a result of which the modern young a person is forced to change his worldview positions in relation to people, himself and the surrounding reality.

In modern society, socio-cultural activities aimed at the preservation and transmission of cultural values, development, self-affirmation and self-realization of both an individual and a group of people in the form of their involvement in these values are gaining more and more importance, and today socio-cultural activities are an integral part of existence and active activity individuals, organizations, states. One of the most urgent is the problem of training future specialists in the field of culture and art in the conditions of integration into the global general education space based on art management technologies.

The introduction of modern art management technologies into the system of higher education involves putting creative and productive tasks to the fore; «immersion» in artistic project activity with further processing of individual elements and actions; following the logic of creative tasks of growing creativity, cognitive and developmental significance; motivation for self-realization in professional activities, setting new goals and creative ideas. Target guidelines for the application of art management technologies in a higher education institution include: updating the subject content, combining in it different forms of activity, semantic spectrums and value orientations; providing students with opportunities for personal self-development, self-awareness in professional activities.

Keywords: society, socio-cultural activity, art management, technology, higher education institution.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність проблеми зумовлена складною соціокультурною ситуацією, що склалася в нашій країні в останні роки. Перетворення, що відбувалися протягом останніх десятиліть в економічній, технологічній, соціальній галузях, багато в чому були пов'язані з масштабним впливом засобів масової інформації, розширенням міжкультурних контактів з різними країнами, реалізацією проєктних технологій, впровадженням ринкової економіки тощо.

У результаті сучасна молода людина змушена змінювати свої світоглядні позиції стосовно людей, себе і навколишньої дійсності. З цього приводу Т. Сумінова зауважує: «Людина по-новому сприймає, розуміє, відкриває світ, який вона сама змінила, і сама в ному змінюється» [6, с. 3]. Зміни, що відбуваються, фіксуються в системах різних наук – у психології, педагогіці, політології, соціології, етнографії, економіці та ін.

Слід зазначити, що в даний час менеджмент став невід'ємною частиною діяльності соціокультурних установ, які разом з державними, приватними інститутами та всім суспільством в цілому занурилися в ринкові відносини, що висувують нові й жорсткі вимоги до діяльності та управління на всіх рівнях – від невеликого провінційного клубу до державних органів керування культурою [5].

Т. Сумінова зазначає, що «державні установи культури хоч і продовжують отримувати фінанси з бюджету, проте вони повинні простосовуватися до ринкових відносини – шукати способи заробити кошти, залучати спонсорів, інвесторів тощо» [6, с. 5]. Це означає, що соціокультурна діяльність не може успішно розвиватися без професійного, компетентного управління та регулювання, що потребує розробки нових способів підготовки студентів в закладах вищої освіти та застосування найефективніших технологій навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітні аспекти соціокультурної діяльності в різних галузях в останні роки стають дослідженням вітчизняних та зарубіжних вчених, з-поміж яких слід назвати М. Аріарського, О. Оленіну, Н. Павліченко, Р. Силко, Т. Сумінову, О. Щербіну-Яковлеву, В. Чижикова та ін.

Активна розробка соціокультурних технологій за кордоном почалася в середині ХХ століття у наукових розвідках американської, а згодом і європейської школи, представниками яких є Б. Блум, Д. Брунер, Г. Гейс, Д. Карнегі, Дж. Керолл, В. Коскареллі, Д. Хамблін, та ін. Представниками вітчизняної теорії та практики є Є. Бондаревська, Ю. Бабанський, В. Беспалько та ін.

Феномен арт-ринку як проблему сучасної культурології розглядає С. Русаков, технології

соціокультурної діяльності досліджує І. Лисакова, соціокультурні технології в організації дозвілля є предметом наукових розвідок І. Сидор, менеджмент культурно-мистецької сфери вивчають О. Антонюк, Н. Головач, А. Грушина та ін.

Мета статті – розглянути особливості арт-менеджменту як частини соціокультурної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному суспільстві дедалі більшого значення набуває соціокультурна діяльність, спрямована на збереження й передачу культурних цінностей, розвиток, самоствердження та самореалізацію як окремої особистості так і групи людей у вигляді їх залучення до означених цінностей [1]. Така діяльність дуже важлива, оскільки спрямована на вирішення соціально значущих суспільних проблем та задоволення культурних потреб соціуму.

Соціокультурна діяльність різноманітна, містить велику кількість різних варіантів та напрямків. Крім того, вона, в основному, пов'язана з організацією дозвілля та відрізняється винятковою добровільністю й свободою вибору кожного члена суспільства, оскільки виконує рекреаційно-оздоровчу, культурно-творчу, розвиваючу та інформаційно-просвітницьку функції.

Взаємодія людей в процесі соціокультурної діяльності може мати спонтанний, самодіяльний характер, проте, на думку М. Аріарського, насамперед «вона здійснюється під педагогічним впливом, що забезпечує конструктивні зміни людини та навколишнього середовища відповідно до заданої моделі та методично інструментованої технології» [1, с. 21]. В зв'язку з цим виникає необхідність науково осмислити методологію та методіку цього процесу, надати відповідності із закономірностями розвитку особистості та специфікою змісту й характеру соціокультурної діяльності.

Сьогодні соціокультурна діяльність є невід'ємною частиною існування та активної діяльності особистості, організації, держави. Трансформації суспільства зумовлюють постійний розвиток, який супроводжується виникненням, пошуком рішень та вирішенням різноманітних проблемних ситуацій.

Сукупність актуальних проблем соціально-культурної діяльності сьогодення містить:

- формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді;
 - соціальну адаптацію осіб із обмеженими можливостями;
 - відродження та збереження культурних цінностей на національному та регіональному рівнях;
 - дієвість та ефективність підходів, засобів, технологій, інструментів соціокультурної діяльності.
- Пошуком вирішення означених проблем зайняті вчені

та практики різних прямих та споріднених сфер діяльності: філософи, соціологи, психологи, педагоги, культурологи, актори, режисери, хореографи, музиканти, менеджери та фахівці в галузі реклами тощо [3].

Однією з найактуальніших є проблема підготовки майбутніх спеціалістів галузі культури та мистецтва в умовах інтеграції до світового загальноосвітнього простору на основі технологій арт-менеджменту. Невипадково зарубіжні вчені (Ф. Колбер, І. Еврар та ін.) з появою арт-менеджменту пов'язують народження нової наукової дисципліни, називаючи її «наукою третього тисячоліття». Арт-менеджмент, як навчальна дисципліна та певний вид діяльності має свою специфіку. Щоб зорієнтуватися у його сутності та змісті, розглянемо у цьому понятті дві складові: «арт» (англ. Art) – мистецтво та «менеджмент» (англ. management – управління). Англійське слово «арт» та різні похідні від нього («арт-критик», «арт-ділер», «арт-менеджер», «арт-дизайн», «арт-ринок») нерідко використовується вітчизняними фахівцями в галузі соціокультурної діяльності. Приставка «арт», як перша складова складних слів, відповідає двом значенням: 1) слову «артистичний», наприклад: арт-клуб, арт-салон, арт-шоу та ін; 2) слову «художній», наприклад: арт-директор, арт-проект та ін, що вказує на певну спрямованість, сферу діяльності [6].

Мистецтво, як особлива система в контексті культури, займає центральне місце і є сполучною ланкою між утилітарно-практичним і духовно-теоретичним типами відносин. З одного боку, воно межує з наукою, філософією, релігією, мораллю, тобто формами суспільної свідомості і завдяки естетичному змісту опосередковує, екстраполює їхню проблематику в собі за допомогою художньо-образної форми. З іншого боку, мистецтво пов'язане з продуктами матеріальної діяльності людини, надає їм естетично-духовного змісту, що має відносно самостійне значення, проте підпорядковане функціональному, конструктивному та практичному призначенню певної речі [2].

При цьому сама специфіка арт-менеджменту дозволяє включати механізми навчання студентів, що ґрунтуються на принципі діалогу культур. Будь-який процес культурної взаємодії має певну мету – досягнення нового, ціннісно-значущого результату (продукту діяльності). Звідси й випливає особлива увага до проблем організації, управління даним процесом, що, власне, ґрунтується на технологічних особливостях менеджменту та тісно пов'язана з формуванням, трансформацією та взаємодією цінностей у сучасному освітньому середовищі.

Арт-менеджер має досить широке поле діяльності, оскільки мистецько-творчий продукт дуже різноманітний. Під ним можна розуміти виробництво різноманітних шоу-програм, концертів, фестивалів, конкурсів, авторських вечорів, виставок творів різних видів мистецтва, виробництво аудіо- та відеопроductції тощо. На думку О. Оленіної, арт-менеджер «безпосередньо впливає на формування громадської думки, оціночні судження та смаки публіки, залучаючи її до опанування, а можливо, надалі – і у процес створення культурних цінностей, тому він повинен вирішувати завдання пізнавального, практично-перетворювального, рекреаційного характеру» [4, с. 25].

Дослідниця виокремлює спектр діяльності арт-менеджера, об'єднуючи такі групи, як:

– проектно-технологічна (концептуальна розробка ідеї творчого проєкту, формування проєкту як художньо-творчої продукції, спрямованої на розвиток художнього смаку публіки, забезпечення високого естетичного відпочинку, культурного спілкування тощо);

– художньо-творча (робота над сценарієм, репетиційно-творча та виховна діяльність всередині творчого колективу, розробка творчого іміджу проєкту, конкретної «зірки», групи, розробка сценографії, костюмів, емоційно-образного та музичного рішення проєкту тощо);

– організаційно-управлінська (формування корпоративного іміджу фірми та її співробітників, підготовка та проведення концертно-гастрольної роботи, ведення переговорів, встановлення контактів з концертними організаціями, майданчиками та іншими локаціями, окремими юридичними та фізичними творчими особами, виробництво сценічних аксесуарів, виготовлення обладнання для сцени, закупівля чи оренда техніки тощо);

– маркетингова (дослідницька робота з виявлення вікових, соціально-групових інтересів аудиторії, сегментів ринку та основних споживачів художньо-творчої продукції);

– зв'язки з громадськістю та реклама (стимулювання просування художньо-творчої продукції на ринок, організація зв'язків із ЗМІ, проведення презентацій, виставок, прес-конференцій, а також усіх видів необхідної реклами – афіш, листівок, постерів, флайєрів тощо);

– комерційна та фінансово-економічна (концептуальна розробка комерційного вигідного бізнес-плану та формування бюджету, пошук інвесторів та спонсорів, узгодження цін на оформлення проєкту та умов для здійснення продажу художньо-творчого продукту на ринку: оренда приміщень, концертних залів та будь-яких локацій, технічного обладнання, пошиття костюмів, квитків тощо);

– юридично-правова (підготовка всієї юридичної документації, пов'язаної з діяльністю організації, захистом авторських прав, відстоюванням у міру необхідності інтересів авторів, виконавців, службовців у суді та арбітражі тощо) [4, с. 26].

Отже, спираючись на вищевикладене, можна виділити дві групи функцій арт-менеджменту:

– основні спільні функції, пов'язані з управлінням та організацією художньо-творчої діяльності (плануванням, організацією, мотивуванням, контролем);

– основні специфічні функції, пов'язані з мистецтвом (його призначенням та художнім споживанням) [3]. Серед них також можна виділити духовні (ідеологічні) та практичні (соціально-організуючі) функції.

Специфіка інтеграційних технологій арт-менеджменту заснована на двох сторонах діяльності: естетичній та організаційній.

«Естетичне» як міра досконалості, гармонія, є аспектом будь-якого виду діяльності і постає як фактор цілісності, що інтегрує та синтезує суперечливі форми буття. Змістове багатство категорії «естетичне» дозволяє здійснювати його аналіз та характеризувати з найрізноманітніших позицій, підходів та ракурсів як філософську категорію, проєктувати у різних ціннісних сенсах. На думку А. Лосева, «в цілому естетичне характеризується нерозривним зв'язком сторін, що в абстрактній

метафізиці здавалися несумісними одна з одною, і являють собою єдину і нерозривну цілісність суб'єктивного та об'єктивного, мислення та чуттєвості, сутності та явища, ідеї та образу, ідейної образності та вольового акту, несвідомого та свідомого, ірраціонального та раціонального, незацікавленого милування та утилітарного користування, споглядального та діяльного, органічно живого та технічно зробленого» [2, с. 576].

Завдяки своїй діалектичній, інтегруючій та синтезуючій природі естетичне опосередковує та пов'язує собою всі типи ціннісного відношення, що заповнюють його діалектично суперечливий діапазон, починаючи з утилітарно-практичного рівня і завершуючи духовно-теоретичним, тобто естетичне набуває духовно-практичного характеру.

Давно відомо, що мистецтво поєднує у собі ті форми суспільної діяльності та пізнання, в яких виявляється людське ставлення індивіда до дійсності та до самого себе. Саме цим визначається специфіка мистецтва, його унікальність як особливий спосіб духовного виробництва. Оскільки мистецтво включає в себе всі форми соціальної діяльності, що відбивають власне людське ставлення до дійсності, сфера його впливу на життя безмежна [5].

Отже, інтеграція естетичної та організаційно-управлінської діяльності, яка пов'язана з процесами виробництва та поширення мистецьких естетично-культурних цінностей у ХХІ ст. відкриває багатофункціональні можливості технологій арт-менеджменту у підготовці спеціалістів соціокультурної діяльності. При цьому найбільш ефективним є поліхудожній підхід у навчанні студентів, що дозволяє їм набувати базових професійних навичок на основі різних видів мистецтва та художньо-творчої проєктної діяльності.

Слід зазначити, що технології арт-менеджменту ґрунтуються на ідеях технології майстерень, які сповідує «Французька група нового виховання» (Ф. Селестен та ін.), на ідеях вільного виховання Ж.-Ж. Руссо, С. Френе, психології гуманізму Л. Виготського, Ж. Піаже, К. Роджерса [6]. У технології арт-менеджменту, як і в технології майстерень, головним завданням є передача способів роботи, а не суто конкретних знань.

Спосіб організації художньо-творчої діяльності студентів закладу вищої освіти в умовах опанування арт-менеджментом є особливим фактором спільної (колективної) діяльності, яка чинить потужну стимулюючу дію.

Технології арт-менеджменту припускають:

- організацію спільних дій, яка веде до активізації освітнього процесу;
- розподіл початкових дій та операцій, що зумовлюють особливості об'єкта, який вивчається;
- комунікацію та спілкування, завдяки яким плануються умови діяльності та вибір відповідних способів дії;
- обмін способами дії, що зумовлюється необхідністю отримання сукупного творчого продукту діяльності;
- порозуміння, яке зумовлюється характером включення студентів у спільну діяльність;
- рефлексію, через яку встановлюється ставлення учасників до власної дії та забезпечується її адекватна корекція [6].

До цільових орієнтирів застосування технологій арт-менеджменту у закладі вищої освіти можна віднести:

- оновлення предметного змісту, поєднання у ньому різних форм діяльності, смислових спектрів та ціннісних орієнтирів;
- надання студентам можливості особистісного саморозвитку, усвідомлення самих себе у професійній діяльності.

Особливою методикою арт-менеджменту є метод проєктів. Художнє проєктування ми розглядаємо як важливий метод розвитку творчої уяви студентів в процесі навчання. У художньому проєктуванні сама по собі ідея відіграє синтезуючу роль по відношенню до всього проєкту, його частин та деталей, втілюючись у мистецькому задумі. Формування ідеї (задуму) складає основу художнього проєктування, що знаходить відображення у постановці генеральної (кінцевої) мети, що потребує від студентів володіння навичками аналізу соціокультурної ситуації, пошуку адекватного вирішення суспільних та власних проблем, невпинної роботи над саморозвитком та розширенням художньо-естетичного досвіду, світогляду, ціннісно-орієнтаційної спрямованості особистості тощо.

Технології арт-менеджменту складаються з низки завдань, які спрямовують роботу студентів у потрібне русло, але всередині кожного завдання вони абсолютно вільні та змушені здійснювати власний вибір форми художньо-творчої діяльності та засобів для досягнення мети. На наш погляд, у цьому полягають особливості змісту технологій арт-менеджменту.

У зв'язку з цим, інноваційні технології арт-менеджменту у закладі вищої освіти допомагають розкрити можливості становлення професійної компетентності особистості студента, які у навчально-виховному процесі створюють особливе художнє середовище, крізь призму якого глибше усвідомлюються ціннісні орієнтації та значення творчої діяльності.

Впровадження сучасних технологій арт-менеджменту у систему вищої освіти передбачає:

- 1) висування на перший план творчих продуктивних завдань;
- 2) «занурення» в художньо-проєктну діяльність із подальшою обробкою окремих елементів та дій;
- 3) слідування творчих завдань логіці зростаючої креативності, пізнавальної та розвиваючої значущості;
- 4) спонукання до самореалізації у професійній діяльності, висування нових цілей та творчих задумів.

Педагогічна технологія творчого розвитку студентів в умовах навчання основ арт-менеджменту включає наступні елементи:

- а) постановку чітко сформульованої мети;
- б) послідовну орієнтацію процесу професійної підготовки на запланований результат;
- в) оцінку результатів.

Перед початком творчого процесу викладач має визначити найбільш загальні критерії оцінки результату, які є головним напрямом творчих пошуків. Установа на створення творчого продукту під час занять уточнюється, коригується, переростаючи у уявний образ майбутнього проєкту.

Оціночні критерії, які визначаються до проєкту, одночасно є засобом управління якістю та засобом напряму самого процесу художньої творчості студента. Критерії оцінки творчих робіт є єдиною системою, яка відображає вимоги до їх грамотності та

виразності, тобто до вирішення комплексу навчально-пізнавальних та художньо-образних, творчих завдань.

При цьому якісна оцінка арт-проекту є одним із ефективних засобів управління процесом творчого розвитку та заснована на оцінці його соціальної та художньої цінності, об'єктивних якостей, відносної, суб'єктивної цінності, що відображає ступінь просування кожного студента до опанування проектною художньо-творчою діяльністю.

На нашу думку, критеріями оцінки арт-проекту є:

- 1) яскравість та оригінальність проекту (ідея, тематика, форма організації);
- 2) концепція проекту (актуальність проблеми, грамотно сформульовані цілі; основні завдання);
- 3) художній зміст проекту;
- 4) здатність проекту вплинути на якість загальнокультурного розвитку потенційних відвідувачів (особливості пізнавального, розвиваючого, виховного впливу тощо);
- 5) чітке розуміння кінцевого культурного та соціально-економічного продукту;
- 6) ефективне використання організаційних механізмів;
- 7) привабливість проекту для потенційних партнерів із різних галузей професійної діяльності, у тому числі із сфери державного управління; середнього та малого бізнесу;
- 8) реалістичність бюджету;
- 9) грамотно сформульована інформаційна та маркетингова кампанія;
- 10) своєрідність реклами, неповторність художнього оформлення, наприклад афіш, постерів, рекламних біл-бордів, сіті-лайтів, флайерів, будь-якої доречної сувенірної продукції тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Робота над задумом проекту – процес творчий, який вимагає від студентів володіння навичками аналізу соціокультурної ситуації, пошуку адекватного варіанта вирішення проблем, невпинної роботи над саморозвитком та розширенням свого художньо-естетичного досвіду, ціннісно-орієнтаційної спрямованості.

Отже, проблема опанування нових технологій арт-менеджменту в системі вищої освіти, адаптація експериментальних програм до запитів та пізнавальних можливостей майбутніх фахівців соціально-культурної діяльності – все це ініціює перехід теорії та практики навчання на якісно новий ступінь розвитку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ариарский М. А. Шестьдесят лет научного осмысления социально-культурной деятельности и принципов подготовки ее специалистов. М.: МГУКИ, 2009. 166 с.
2. Лосев А. Ф. Эстетика. Философская энциклопедия. М., 1970. Т.5. 600 с.
3. Менеджмент соціо-культурної діяльності: стан і перспективи. Матеріали VII відкритої научно-практичної

конференції (м. Луганськ, 8 лютого 2021 р.). Луганськ, 2021. С. 50–55.

4. Оленіна О. Арт-менеджмент у соціокультурній динаміці. Навч. посібник. Харків, 2021. 88 с.

5. Сидор І. П. Соціокультурні технології в організації дозвілля [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N144/N144p146-149.pdf.

6. Сумінова Т. М. Арт-менеджмент як соціокультурний концепт. (2011). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/art-menedzhment-kak-sotsiokulturnyy-kontsept>

REFERENCES

1. Ariarskiy, M. A. (2009). Shest'desyat let nauchnogo osmysleniya sotsial'no-kul'turnoy deyatel'nosti i printsipov podgotovki yeye spetsialistov. [Sixty years of scientific understanding of socio-cultural activities and the principles of training its specialists]. Moscow.
2. Losev, A. F. (1970). Estetika. Filosofskaya entsiklopediya. [Aesthetics. Philosophical Encyclopedia]. Moscow.
3. Menedzhment sotsio-kul'turnoyi diyal'nosti: stan i perspektivy. Materialy VII vidkrytoyi nauchno-praktychnoyi konferentsiyi (2021). [Management of socio-cultural activities: status and prospects. Materials of the VII open scientific and practical conference]. Lugansk.
4. Olenina, O. (2021). Art-menedzhment u sotsiokul'turniy dynamitsi. Navch. Posibnyk [Art management in sociocultural dynamics. Education manual]. Kharkiv.
5. Sydor, I. P. Sotsiokul'turni tekhnolohiyi v orhanizatsiyi dozvillya [Elektronnyy resurs] [Sociocultural technologies in the organization of leisure [Electronic resource]. http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N144/N144p146-149.pdf.
6. Suminova, T. M. (2011). Art-menedzhment yak sotsiokul'turnyy kontsept [Art management as a sociocultural concept]. [Electronic resource]. <https://cyberleninka.ru/article/n/art-menedzhment-kak-sotsiokulturnyy-kontsept>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУЛІКОВА Світлана Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: соціокультурна діяльність майбутніх фахівців в галузі музичного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KULIKOVA Svitlana Viktorivna – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, doctoral student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: sociocultural activities of future specialists in the field of musical art.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 339.9

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-180-184

КУРКІНА Сніжана Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2009-1590>e-mail: sneghana28@gmail.com**ЖУРАВЛІОВ Віталій Максимович –**

старший викладач кафедри економіки, менеджменту

і комерційної діяльності

Центральноукраїнського національного технічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9146-5430>e-mail: zhuravlyov1946@gmail.com

СТАРТАПИ В ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ: СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ ДОСВІД

У представленій статті здійснено спробу розглянути сучасні світові тенденції онлайн-освіти, досліджено фактори, що впливають на її розвиток в провідних економічно розвинених регіонах і країнах світу. Здійснено аналіз світового ринку освітніх технологій. Зроблено акцент на значному й постійно зростаючому інтересі до EdTech стартапів у світовому масштабі. Автори перелічили країни й регіони, у яких інвестиції в освітню галузь, різноманітні інновації у цій сфері є найбільш значними. Проаналізовано глобальні світові тренди, які використовуються в сфері освіти і дають позитивні результати, а саме: мобільна та корпоративна освіта, гейміфікація, VR/AR, штучний інтелект. Досліджено ринки EdTech провідних країн світу з точки зору обсягів залучення інвестицій в освітні технології. Досліджено вітчизняний ринок освіти, який знаходиться на стадії становлення і розвитку, однак має значні здобутки в розробці освітніх технологічних стартапів. Обґрунтовано необхідність визначення пріоритетності галузі освіти на рівні держави, що дозволить залучати внутрішні та зовнішні фінансові ресурси для підтримки і розвитку EdTech стартапів, створюючи сприятливі умови для економічного зростання країни.

Виокремлено й наведено існуючі в науковій літературі визначення стартапу: як кампанії чи тимчасової організації, створеної для пошуку повторюваної і масштабованої бізнес-моделі; як процесу виходу на ринок новоствореного підприємства з інноваційним проектом; як тільки що створеної кампанії, яка іноді ще не набула статусу юридичної особи, знаходиться на стадії розвитку і буде свій бізнес або на основі нових інноваційних ідей, або на основі тільки що винайдених технологій; як незалежної організації, вік якої є меншим за п'ять років і діяльність якої є спрямованою на створення, покращення та розширення масштабованого, інноваційного, технологічного продукту з високим та швидким зростанням.

Таким чином, мета даної статті полягає в дослідженні напрямів і перспектив в розвитку онлайн-освіти та вивченні світового досвіду впровадження дистанційного навчання з метою його реалізації в реаліях українського сьогодення. Доведено, що онлайн-освіта є потужним акумулятором освітніх інноваційних технологій, здатних ефективно вирішувати багато актуальних проблем і викликів, що стоять перед освітньою галуззю в Україні.

Ключові слова: стартапи, онлайн-освіта, дистанційне навчання, освітні технології, інновації, креативність, штучний інтелект, гейміфікація.

KURKINA Snizhana Vitalievna –

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of the Art Education of the

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State

Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2009-1590>e-mail: sneghana28@gmail.com**ZHURAVLEV Vitaliy Maksimovich –**

Senior Lecturer of the Department of the Economics,

Management and Commercial Activities of

Central Ukrainian National Technic University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9146-5430>e-mail: zhuravlyov1946@gmail.com

STARTUPS IN DISTANCE LEARNING: MODERN GLOBAL EXPERIENCE

The article considers the factors influencing the active development of online education in the world. The analysis of the world market of educational technologies was carried out. Emphasis is placed on the significant and constantly growing interest in EdTech startups on a global scale. The authors listed the countries and regions in which investments in the education sector, various innovations in this field are the most significant. Global world trends that are used in the field of education and give positive results are analyzed, namely: mobile and corporate education, gamification, VR/AR, artificial intelligence. The EdTech markets of the world's leading countries have been studied in terms of the amount of investment in educational technologies. The domestic market of education, which is at the stage of formation and development, but has made significant gains in the development of educational technology startups, has been studied. The need to determine the priority of the education sector at the state level is substantiated, which will allow attracting internal and external financial resources for the support and development of EdTech startups, creating favorable conditions for the economic growth of the country.

Definitions of a startup existing in the scientific literature are highlighted and given: as a campaign or temporary organization created to find a repeatable and scalable business model; as a process of entering the market of a newly created enterprise with an innovative project; as a newly created campaign, which sometimes has not yet acquired the status of a legal entity, is at the stage of development and builds its

business either on the basis of new innovative ideas or on the basis of newly invented technologies; as an independent organization whose age is less than five years and whose activities are aimed at creating, improving and expanding a scalable, innovative, technological product with high and rapid growth.

Thus, the purpose of this article is to study directions and perspectives in the development of online education and to study the world experience of implementing distance learning with the aim of its implementation in the realities of the Ukrainian present. It has been proven that online education is a powerful accumulator of innovative educational technologies capable of effectively solving many current problems and challenges facing the education industry in Ukraine.

Keywords: startups, online education, distance learning, educational technologies, innovation, creativity, artificial intelligence, gamification.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Незважаючи на те, що термін «стартап» вже увійшов в наше життя, мало хто може пояснити його значення. Справа в тому, що стартап – це не новий бізнес, як може здаватися на першій погляд. Стартап – це творча робота з новою ідеєю, пошук найбільш ефективної бізнес-моделі для реалізації інноваційної технології, ідеї, якої раніше не було, і яка в майбутньому, здатна буде приносити певні доходи людям, які є її розробниками. А стартап-середовище, в свою чергу – це креативне середовище, в якому винахідники, навчаючись і спілкуючись, втілюють свої ідеї та розробки.

Ринок освітніх технологій за останній рік зробив значні кроки вперед саме внаслідок появи нових стартапів, які дозволяють використовувати в процесі навчання нові інтерактивні методики.

Розвиток сучасної освіти вимагає від освітянської спільноти здійснювати постійний пошук нових технологій навчання, які забезпечуватимуть високий якісний показник знань студентів, учнів, розвиток їхніх пізнавальних умінь, навичок, креативності, підвищення мотивації до набуття та продукування нових знань тощо. Окрім цього йдеться про реагування на запити цифровізації сучасного світу, формування навичок необхідних для життя і роботи у XXI столітті, зокрема здатності розв'язувати проблеми кроскультурного суспільства, відповідати на виклики сьогодення, розвивати комунікативні уміння, медіа грамотність, інноваційність, лідерство, ІКТ-обізнаність, вчити користуватися медіа ресурсами тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми створення стартапів та їхнє використання в освітній галузі в останні роки стають більш актуальними і тому до їх вирішення долучаються і зарубіжні і вітчизняні науковці. Зокрема, М. Конопелько презентує сучасні тренди на ринку освітніх технологій, Д. Загідулін, Н. Пулявіна досліджують методику стимуляційного навчання як основу стартапів, К. Мельникова, М. Момот, Д. Варламов акцентують свою діяльність на дослідженні інвестиційних програм EdTech проєктів, М. Мягков вивчає світовий ринок освітніх інноваційних проєктів, В. Кузнецов висвітлює зміст і сутність корпоративної освіти, З. Чавкін проводить аналіз освітніх стартапів для навчання дорослих, а О. Мрихіна розглядає перспективи розвитку українського ринку інноваційних технологій у галузі освіти.

Зауважимо, що проблематика педагогічної інноватики неодноразово ставала предметом дослідження О. Арламова, М. Бургіна, К. Кречетникова, Л. Меджитової, Н. Морзе, З. Сейдаметової та інших, а успіхи відомих світових ІТпроєктів-стартапів Пола Бакхайта, Тіма Брейді, Евана Вільямса, Білла Гейтса, Стіва Джобса, Мітча Капора, Рея Оззі постійно надихають на подальші пошуки.

Мета статті полягає в дослідженні напрямів і перспектив в розвитку онлайн-освіти та вивченні світового досвіду впровадження дистанційного навчання. Досягнення цієї мети в свою чергу поставило перед авторами завдання здійснити аналіз світового ринку EdTech, вивчити глобальні світові тренди в освітній галузі, продіагностувати проблеми вітчизняного розвитку освітніх стартапів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останнього десятиріччя інформаційно-технологічна індустрія стала рушійною силою конкурентоспроможності світової економіки. Розвиток інформаційних технологій змінив способи і методи господарювання, що зумовило переосмислення підходів до галузі освіти, управління, висунуло нові вимоги до отримання знань, впровадження інновацій, створення нових бізнес-моделей діяльності підприємств, установ тощо. Із розвитком інформаційних технологій інтенсивно розвиваються стартап-компанії, які є гнучкими до потреб ринку і одразу ж прагнуть виробити конкретні пропозиції і рішення для своєї цільової аудиторії. Так, сервіс StartupRanking на основі аналізу кількості стартапів у 137 країнах світу, розробив рейтинг, в якому Україна у 2018 році посіла 42 місце (215 стартапів), випередивши Литву і Естонію. Перше місце в рейтингу займає США – 45 004 стартапів, друге місце у Індії – 5203 стартапів і третє у Великобританії (4702 стартапів). (<https://www.startupranking.com>).

У науковій літературі існують такі визначення стартапу:

- як компанії чи тимчасової організації, створеної для пошуку повторюваної і масштабованої бізнес-моделі [1, с. 29];
- як процесу виходу на ринок новоствореного підприємства з інноваційним проєктом, зазвичай у короткотривалій термін і з мінімальними капіталовкладеннями [4, с. 215-225];
- як тільки що створеної компанії, яка іноді іще не набула статусу юридичної особи, знаходиться на стадії розвитку і буде свій бізнес або на основі нових інноваційних ідей, або на основі тільки що винайдених технологій [6];
- як незалежної організації, вік якої є меншим за п'ять років і діяльність якої є спрямованою на створення, покращення та розширення масштабованого, інноваційного, технологічного продукту з високим та швидким зростанням [2].

До наведених визначень стартапів можна додати ще один, який буде стосуватися умов різноманітної наукової, навчально-виховної, громадської та просвітницької роботи, що здійснюється в будь-яких освітніх закладах. Отже, під освітнім стартапом ми розуміємо учнівський, студентський, викладацький проєкт, який проходить окремі стадії або кроки (steps) а саме: вироблення інноваційної ідеї (innovation idea), рефлексія (reflexion), вибудова концепції (conception'sbuilding), первинна презентація (first

presentation), розробка продукту (product's development), апробація (approbation), верифікація (verification), зворотній зв'язок (feedback), промоція (promotion), користь (profit). Встановлюється дедлайн виконання стартапу, термін якого може бути визначеним від одного місяця до декількох років. Зазвичай це залежить від складності реалізації проекту й запланованих фінансових витрат.

Отже, спільними рисами усіх стартапів є те, що усі вони розробляються на основі інноваційних технологій, широких можливостей сучасного програмного забезпечення, є темпоральними структурами, які займаються пошуками відтворювальної, корисної моделі. Основними принципами формування і реалізації стартапу є глобальне мислення, пошук партнерів, побудова стратегії, інноваційна ідея, чіткість мети, вдала назва й планування. Стартап, який планується до реалізації у будь-якій галузі, зокрема у освітній, має на меті отримання максимальної користі і для користувача і для ініціатора проекту, а одним із головних завдань є розповсюдження продукту стартапу (віртуального або фізичного) серед визначеної спільноти.

Однією з перших країн, у якій масово почали виникати EdTech-стартапи стали США. І сьогодні саме на Північну Америку припадає майже 40% ринку онлайн-освіти. Однак, з 2018 року за обсягами залучених інвестицій Китай обігнав Сполучені Штати. Загалом, за останні 10 років доля азійських країн в венчурному фінансуванні освітніх стартапів суттєво зросла і сьогодні вона складає майже 80% всіх глобальних інвестицій в EdTech. За прогнозами спеціалістів, тенденція поширення освітніх технологій та їх фінансування в азійських країнах збережеться внаслідок цілого ланцюга сприятливих факторів: зростання потреби у виробленні технологій дистанційного навчання, активне підключення до Інтернет мереж, загальна цифровізація тощо.

Слід відзначити, що кожна галузь EdTech має певні особливості, однак є кілька глобальних світових трендів, які широко використовуються в сфері освіти і дають прогнозовано позитивні результати. Це мобільна та корпоративна освіта, гейміфікація (ігрові процеси), VR/AR (віртуальна реальність), штучний інтелект тощо.

Мобільне навчання передбачає використання інформаційних та комунікаційних технологій для організації навчального процесу, впровадження низки заходів щодо ефективного управління освітніми системами та вдосконалення взаємодії між установами освіти.

Корпоративне або колективне навчання являє собою потужний мотиваційний фактор, що сприяє активному засвоєнню знань, продукуванню творчих ідей, колективній згуртованості. Зауважимо, що on-line навчання є одним з найбільш ефективних засобів дистанційного навчання взагалі, оскільки надає можливість широкого використання таких сучасних форм як відео конференція, ділова гра, тестування, перегляд презентацій, семінарів, лекцій тощо. В свою чергу впровадження в освітній процес технологій гейміфікації дозволяє адаптувати ігрові методи до навчання, застосування методики квестів, що суттєво підвищує рівень знань за рахунок активного залучення усіх учасників.

Важливим доповненням навчального процесу є застосування інструментів VR/AR (віртуальна реальність), які здатні надати йому практичної

орієнтації, зробити більш цікавим і демократичним. Отже, застосування означених технологій в умовах дистанційного навчання дозволяють значно поглибити ступінь занурення в проблему, підвищити ефективність набутих знань, сприяти їхньому зміцненню і зрештою, допоможе сформувати професійні компетентності у тому чи іншому напрямі. Зазначимо, що останнім часом великої популярності в США та країнах ЄС набули імерсивні технології, які також широко використовуються в практиці роботи ЗВО. В Україні цей напрям поступово вивчається і ми впевнені, що він набуватиме поступового розвитку.

Як приклад, можна згадати широке використання штучного інтелекту, а саме роботів-гуманоїдів як додаткового ресурсу в процесі вивчення іноземних мов, в Південній Кореї та Японії. Викладачі-лінгвісти вказують на ефективність таких методик, підвищення зацікавленість тих, хто навчається, що значно оптимізує навчальний процес. Європейська спільнота також ініціює широке використання віртуальної мобільності в освіті як доповнення до традиційних форматів.

Розвиток освітнього ринку стартапів та впровадження інновацій в практику навчання вимагають, звичайно, додаткових інвестицій. За прогнозами міжнародного аналітичного агентства HolonIQ, загальні витрати економічно і соціально розвинених країн на освітні технології, а саме на розвиток штучного інтелекту, підвищаться до 341 млрд. доларів вже у 2025 році.

Тобто, вже сьогодні ми маємо змогу спостерігати вкладення капіталу в ринок освіти, однак, в порівнянні з іншими галузями, вони не є значними. Весь світовий освітній ринок становить 6 трлн. доларів з ринковою капіталізацією 150 млрд дол. Для порівняння: світовий ринок охорони здоров'я оцінюється в 10 трлн. з ринковою капіталізацією 5 трлн. доларів. Але, незважаючи на це, ми бачимо зростання капіталовкладень у освітню галузь, що свідчить про її потенціал, гарні перспективи розвитку в майбутньому та присутність інтересу з боку можновладців та держав-замовників освітніх послуг.

Отже, усі розвинені країни, що мають перспективний розвиток, демонструють зростання венчурних вкладень. Лідерські позиції, як ми вже зазначали, утримує на сьогодні Китай. На цю країну припадає понад 50% усіх світових венчурних інвестицій. Подібну ситуацію експерти пояснюють швидким економічним розвитком, пріоритетами державної політики (понад 4% ВВП витрачається на сферу освіти), великою кількістю молоді, яка прагне навчатись, стрімким зростанням середнього класу, який користується послугами комерційної освіти і визначає її розвиток [5]. Пріоритетність освітньої галузі на рівні держави, її постійна підтримка, дуже швидко дає в результаті економічне зростання країни, залучення внутрішніх фінансових ресурсів, а також приваблюючих міжнародних інвесторів.

Динамічно розвивається сьогодні також і освітній ринок Індії, що пов'язують, в першу чергу з швидким зростанням населення, яке за прогнозами ООН до 2030 року сягне 1,5 млрд., обігнавши навіть Китай. Система освіти в цій країні, а йдеться про 1,5 млн. шкіл, 50 тис. закладів вищої освіти, 13 тисяч центрів промислової освіти), без сумніву, стає могутнім рушієм економічного зростання і розвитку Індії.

В найближчі кілька років освіта, як стверджують фахівці, буде продовжувати розвиватися в напрямках

технологізації, цифровізації, про що свідчать європейські стартапи, що задіяні в цій сфері (табл.1). За дослідженнями британської компанії RS Components, в останні 10 років освітні заклади демонструють активне впровадження EdTech

стартапів в навчальний процес, використання яких зросло за означений період з 20% до 80%. Звичайно, це вказує на наявність ефективної європейської практики підтримки і реалізації в освітньому процесі сучасної технологічної продукції.

Таблиця 1.

Перспективні європейські освітні стартапи

Назва стартапу	Зміст розробки
CoachHub	Цифрова платформа. Навчання відбувається через додаток в якому пропонуються сеанси відео-коучингу, навчальні матеріали, а також особиста підтримка бізнес-тренера (рекомендації з планування, управління стресом і розвитку лідерських навичок)
Drops	Естонський стартап, що пропонує новий спосіб вивчення мов. Додаток пропонує естетично привабливі ігри в слова для повного занурення в нову мову. Користувачам доступно 36 мов
Elias Robot	Продукт фінського стартапу Utelias Technologies. Ідея: допомога дітям у вивченні іноземної мови із застосуванням соціальних роботів. Розумні машини співають і танцюють, грають в словникові ігри, спілкуються з учнями на 23 мовах і можуть коригувати свої питання відповідно до рівня знань співрозмовника
InSimu	Угорський стартап, який розробив інтерактивний додаток-симулятор пацієнта, що дозволяє лікарям і студентам-медикам практикуватися і ставити діагноз віртуальним пацієнтам
MEL Science	Освітній стартап, який реалізує лабораторні набори з хімії та програми віртуальної реальності, постачає матеріали для проведення хімічних експериментів, а також ПО для створення віртуальної реальності для розширення теоретичного розуміння процесу експерименту
Skriware	Польський стартап, що дає можливість дітям навчатися проектуванню, створювати і програмувати роботів, використовуючи при цьому 3D-друк
Stemi	Креативне рішення для навчання із застосуванням роботів. Основна «фішка» цього стартапу – шестиногий робот-паук, який є інструментом навчання робототехніки, електротехніки і програмуванню
Tutorful	Британський стартап, торгова площадка для пошуку і замовлення послуг репетиторів. У його базі понад 10 тисяч викладачів з 300 різних за напрямками предметів
World Mastery	Іспанський стартап, що пропонує користувачам курси для фахівців, які проводять відомі експерти в категоріях: спорт, танці, йога, фітнес, кулінарія, моделювання. World Mastery функціонує як платформа «контент як послуга», і саме її послугами користуються понад 10 тисяч людей з різних країн світу
Kahoot	Платформа онлайн-навчання, що дозволяє користувачам створювати і брати участь в різних тестах з декількома варіантами відповідей

Наведену таблицю розроблено на основі [7]

В порівнянні з американським, європейським і азійським, вітчизняний ринок дистанційної освіти знаходиться поки що на стадії формування і розвитку, хоча використання онлайн формату розпочалося більше 10 років із стартапів, які пропонували курси з вивчення іноземних мов. Кількість подібних платформ

і додатків сьогодні обчислюється вже сотнями, однак це не заважає отримувати фінансову підтримку новим проектам, які пропонують нестандартне рішення. Таким чином, незважаючи на те, що Україна тільки стала на шлях використання новітніх технологій, ми маємо вже деякі здобутки в розробці освітніх стартап-проектів.

Таблиця 2.

Вітчизняні EdTech стартапи, які динамічно розвиваються

Назва стартапу	Зміст розробки
Grammarly	Онлайн-сервіс на основі штучного інтелекту для допомоги у написанні текстів англійською мовою. Сервіс підвищує якість письмового спілкування, пропонуючи рекомендації щодо правильності (граматика та механіка письма), чіткості (стилістичність та зрозумілість), захопленості (словниковий запас та розмаїття) та стилю й тону повідомлення (формальність, ввічливість і впевненість)
Prometheus	Громадський проект безкоштовних відкритих онлайн-курсів університетського рівня для всіх бажаючих, онлайн-курсів підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання, а також можливості публікувати і розповсюджувати курси провідним викладачам, університетам та кампаніям
EdEra	Проект по створенню онлайн-курсів, інтерактивних підручників, освітніх спецпроектів та освітнього контенту широкого спектра з використанням ІТ та унікальними підходами до інформації і всіх суб'єктів освітнього процесу
EdPro	Інтерактивна панель – єдиний прилад, що поєднує в собі функціонал проектора, маркерної дошки, комп'ютера, планшета і телевізора в надміцному протиударному корпусі. Надає повноцінну підтримку для навчання на всіх рівнях
Arbox	Розвиваюча гра для дітей 4–12 років, яка дозволяє спостерігати за рухами диких тварин, вивчати планети сонячної системи, будову людського тіла й особливості різних професій з можливістю віртуальної участі у всіх процесах та удосконалення іноземних мов
Smart Koala	Розумна ручка у формі робота яка озвучує все, що написано і намальовано в книжці. Допомогає легко в ігровій формі вивчити англійський алфавіт та перші шістьсот слів, прослухати перші речення і діалоги, найвідоміші світові казки, позайматися також математикою
Speechyard	Сервіс для вивчення англійської за допомогою відомих фільмів також пропонує низку вправ з вивчення лексики та граматики і дає можливість користувачам спілкуватися між собою
Preply	Освітня платформа допомагає репетиторам іноземних мов та учням з різних країн знайти одне одного та займатися очно або онлайн за гнучким графіком
STEAM-lab	Освітня лабораторія – обладнання для інтегрованого вивчення STEAM-дисциплін (science — природничі науки, technology — технології, engineering — інженерія, art — мистецтво та mathematics — математика), посібники і тренінги для вчителів

Наведену таблицю розроблено на основі [8]

Дія низки об'єктивних факторів, таких як глобалізація, епідемія Covid-19, війна в Україні, впливають на те, що класичні підходи в освіті стрімко втрачають свою ефективність, та й сама традиційна освітня модель вже не відповідає сучасним вимогам

ринку праці, тому важливим фактором для розвитку освітніх технологій має стати зацікавленість з боку держави в підтримці EdTech стартапів, які виступають як площадка для реалізації інноваційних продуктів. Ми впевнені, що саме EdTech стартапи здатні залучати значну кількість слухачів в освітній процес,

оскільки надають унікальні можливості керувати особистим часом, знищують територіальні бар'єри й створюють сприятливі умови для саморозвитку і самоосвіти.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. На даному етапі розвитку освітньої галузі і підприємництва спостерігається значне поштовхування у розвитку українських стартапів, які досить швидко розвиваються і мають багато користувачів. Стрімкий розвиток і потреба у розробці форм і методів дистанційної освіти і навчання також створюють сприятливі умови для цього. Однак мала зацікавленість держави в сучасних інноваційних проектах змушує молоді компанії співпрацювати з іноземними інвесторами, які допомагають втілити проекти та ідеї в життя та стати конкурентоспроможними. Як ми вже зазначали у попередніх наукових розвідках: «Основною проблемою в сфері вищої освіти (України) є те, що випускники не мають можливості в повній мірі реалізувати себе на українському ринку праці. Ця проблема безпосередньо торкається інтересів здобувачів вищої освіти, а опосередковано – суспільства в цілому, що не може розвиватися гармонійно без конкурентоспроможних фахівців» [3, с. 11].

Саме тому, необхідно сприяти ефективному функціонуванню стартапів в Україні, створювати механізми для підвищення результативності їхньої діяльності на вітчизняному ринку та визнання значущості інноваційних технологій для успішного розвитку української освіти, технологій та підприємств. Основним бар'єром для розвитку стартапів в Україні є відсутність стабільних платіжеспроможних замовників, які б хотіли купувати інноваційний стартап-продукт. Тому стартапи створюються в Україні з розрахунку на клієнтів з інших ринків (США, Європи, Азії тощо), таким чином засновники стартапів залучають інвестиції та доводять свою ідею до серійного продукту, послуги чи ІРО.

Отже, подальші дослідження можуть стосуватися вивчення можливостей впровадження вже відомих освітніх стартапів в галузь української освіти, трансферу освітніх технологій в системі міжнародного науково-технічного обміну EdTech розробками.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бланк С., Дорф Б. Стартап: настольная книга основателя / Стив Бланк, Боб Дорф; пер. с англ. М.: Альпина Паблишер, 2013. 616 с.
2. Європейська мережа стартапів. URL: <https://europeanstartupnetwork.eu/vision/>
3. Куркіна С.В., Журавльов В.М. Євроінтеграція як чинник соціально-економічних та освітніх реформ в Україні. Директор школи, ліцею, гімназії. Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору». 2020 – 2021. №2. Кн. 3. Том I (88). С. 8-21.
4. Мрихіна О.Б. Перспективи стартап-компаній у контексті конкурентоспроможного розвитку українського ринку високих технологій. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 9. С. 215-225.
5. Мягков М. Мировой рынок: инвестиции, лидеры и новые явления. URL: <https://edexpert.ru/investments-leaders-and-new-developments>
6. Пікуль В. С. Що таке стартап? URL: http://3222.ua/article/scho_take_startap.htm
7. 10 европейских ED-TECH-стартапов, которые изменят образование в 2020 году. URL:

<https://www.everest.ua/ru/10-evropejskykh-edtech-startapov-kotorye-yzmenyat-obrazovanye-v-2020-godu/> .Everest (2020),

8. IT-стартапи для української освіти: унікальні розробки на конкурсі Egap Challenge. URL: <https://imzo.gov.ua/2017/02/13/it-startapy-dlya-ukrajinskoji-osvity-unikalni-rozrobky-na-konkursi-egap-challenge/>

REFERENCES

1. Blank, S., Dorf, B. (2013). Startup: nastolnaya kniga osnovatelya [Startup: the founder's desk book] Moscow.
2. Yevropeiska merezha startapiv [European network of startups] URL: <https://europeanstartupnetwork.eu/vision/>
3. Kurkina, S. V., Zhuravlev, V. M. (2020 – 2021). Yevrointehratsiya yak chynnyk sotsial'no-ekonomichnykh ta osvitynih reform v Ukraini [European integration as an opportunity to solve socio-economic problems in Ukraine by reforming the education sector]. [in Ukrainian].
4. Mrykhina, O. B. (2015). Perspektyvy startap-kompanii u konteksti konkurentospromozhnogo rozvytku ukrainskoho rynku vysokyykh tekhnolohii. Aktualni problemy ekonomiky [Perspectives of startup companies in the context of competitive development of the Ukrainian high-tech market. Actual problems of economics]. P. 215-225. [in Ukrainian].
5. Myahkov, M. (2019). Myrovoy rynek: ynvestytsyy, lydery u novye yavlenyya. [The world market: investments, leaders and new phenomena], available at: <https://edexpert.ru/investments-leaders-and-new-developments>
6. Pikul, V. S. Shcho take startap? [What is a startup?] URL: http://3222.ua/article/scho_take_startap.htm. [in Ukrainian].
7. 10 evropejskykh ED-TECH-startapov, kotorye yzmenyat obrazovanye v 2020 godu. [10 European EDTECH startups that will change education in 2020], available at: <https://www.everest.ua/ru/10-evropejskykh-edtech-startapov-kotorye-yzmenyat-obrazovanye-v-2020-godu/> (Accessed 12 March 2021)
8. IT-startapy dlya ukrajyns'koyi osvity: unikal'ni rozrobky na konkursi Egap Challenge. [IT startups for Ukrainian education: unique developments at the Egap competition] URL: <https://imzo.gov.ua/2017/02/13/it-startapy-dlya-ukrajinskoji-osvity-unikalni-rozrobky-na-konkursi-egap-challenge/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУРКІНА Сніжана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: удосконалення навчально-виховного процесу у вищій та початковій школі засобами мистецької освіти, впровадження нових методів онлайн-навчання і освіти, історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки.

ЖУРАВЛІВ Віталій Максимович – старший викладач кафедри економіки, менеджменту і комерційної діяльності Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: функції та методи менеджменту, корпоративне управління та корпоративна культура, впровадження нових методів онлайн-навчання і освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KURKINA Snizhana Vitalievna – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of the Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: improvement of the educational process in higher and elementary schools by means, history of domestic and foreign pedagogy.

ZHURAVLEV Vitaliy Maksimovich – Senior Lecturer of the Department of the Economics, Management and Commercial Activities of Central Ukrainian National Technic University.

Scientific interests: theory and practice of corporate governance, studying and implementing modern business models.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 81'243:378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-185-189

ЛЕЛЕКА Тетяна Олександрівна –
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6134-4435>
e-mail: tleleka@ukr.net

НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ДІДЖЕТАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Процеси світової економічної, політичної та культурної інтеграції охопили всі сфери життя суспільства. Ми можемо спостерігати постійно зростаючу потребу людей різних країн і національностей у міжкультурному спілкуванні, що веде до зближення і злиття мов і культур. Це стало причиною розвитку інтернаціоналізації англійської мови як засобу міжнаціонального спілкування.

Основним завданням оволодіння іноземною мовою в епоху глобалізації є навчання практичного її застосування у процесі формуванні базових знань. Це вміння здійснювати інтернаціональне спілкування з носіями мови. Пошук нових педагогічних технологій пов'язаний із розвитком мотивації студентів до вивчення іноземної мови. Використання різноманітних сучасних джерел і засобів викликає інтерес у студентів, підвищує їх зацікавленість через застосування у процесі навчання цифрових технологій.

Використання сучасних педагогічних методів у процесі викладання іноземних мов дозволяє відтворювати навчальні ситуації, сприяє доповненню традиційних методів навчання, формує фундаментальні навички іноземномовного спілкування, дозволяє розвивати усвідомлене вміння висловлювати думки іноземною мовою для комунікативних завдань.

Smart-освіта – це концепція, яка передбачає комплексну модернізацію всіх освітніх процесів, а також методів і технологій, що використовуються в умовах діджиталізації суспільства. Для оптимізації процесу навчання іноземної мови використовуються різноманітні інформаційні засоби та smart-технології, такі як вебінари, блоги та соціальні мережі, що сприяє залученню студентів у комунікативні ситуації та формує позитивну мотивацію до навчання.

Світові глобалізаційні процеси змінюють парадигму освіти та вимагають нових підходів до вивчення іноземної мови, що потребують у подальшому детального переосмислення та удосконалення. Процес навчання має відповідати вимогам суспільства на певному етапі його розвитку.

Ключові слова: глобалізація, діджиталізація, освітній процес, smart-технології, smart-освіта.

LELEKA Tetiana Oleksandrivna –
Candidate of Philological Sciences/PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Translation,
Applied and General Linguistics of Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6134-4435>
e-mail: tleleka@ukr.net

THE ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN THE CONDITIONS OF THE WORLD GLOBALIZATION AND SOCIETY DIGITALIZATION

The processes of the global economic, political and cultural integration have covered all the fields of the social activities. We can observe the ever-growing need of the people of different countries and nationalities for the intercultural communication, which leads to the convergence and fusion of the languages and cultures. It became the reason for the development of the internationalization of the English language as a means of the international communication.

The main task of mastering a foreign language in the era of globalization is learning its practical implementation in the process of forming basic knowledge. It is the ability to communicate internationally with the native speakers. The search for the new pedagogical technologies is connected with the development of students' motivation to learn a foreign language. The use of the various modern sources and tools arouses the interest of the students, increases their motivation due to the use of the digital technologies in the learning process.

The application of the modern pedagogical methods in the teaching foreign languages process allows to reproduce the educational situations, contributes to the addition of the traditional teaching methods, forms the fundamental skills of the foreign language communication, allows to develop a conscious ability to express thoughts in a foreign language for the communicative tasks.

Smart-education is a concept that involves the comprehensive modernization of all the educational processes, as well as methods and technologies used in the conditions of the society digitalization. To optimize the process of foreign language learning, the various information tools and smart-technologies are used, such as webinars, blogs, and social networks, which help to involve the students in the communicative situations and form the positive motivation for the study.

World globalization processes are changing the educational paradigm and require the new approaches to the foreign language teaching which demand the detailed rethinking and improvement. The learning process must meet the conditions of the society at a certain stage of its development.

Keywords: globalization, digitalization, educational process, smart-technology, smart-education.

Statement and substantiation of the problem relevance. The globalization in the modern world is a dominant factor and an urgent problem of its development. It is characterized by the ever-increasing role of knowledge and the transition of the world community from the industrial stage to the information one, the desire

to live in the universal world without the borders in all the areas [2, p. 12].

Therefore, the globalization in the field of the education is an objective reality that requires the universal staff of the specialists and the universalization of the content of education, reforming its methods [4, p. 4755].

There is also the transformation of the education system, including language studies. The English language is becoming widespread nowadays and it is obvious. The bilingual language competencies are one of the necessary elements of the professional skills of a future graduate. Their absence limits the ability to study successfully and apply the acquired knowledge in the future work effectively.

The factor in accelerating the development of the globalization is the English language spread. The need to improve its teaching and the development of the objective criteria for learning the language more effectively have become relevant [8, p. 78].

The emergence of a single international language apart from the mentioned reasons, such as the desire of the nations to unite, the language contacts, is explained by the facts that are reflected in the language [1, p. 17].

The need for the international communication is a phenomenon characteristic not only of the current stage of the world community evolution, it is connected with the evident historical facts such as the English language internationalization and society digitalization.

There is no doubt that with the development of the information technologies, the possibilities and needs of education have increased, as a result of which all the participants in the educational process need to be able to use and apply them in practice [9, p. 56].

Changing the paradigm of the educational process has led to rethinking its structure and applied technologies, highlighting the information, including smart-technologies (computer programs and information technologies, educational applications, which are based on multimedia), as well as smart-devices.

The relevance of the problem is determined by the fact that in the conditions of the globalization one of the tasks is the training of the highly qualified, competent in the communicative relation students.

One of the prerequisites for raising the level of foreign languages teaching is to introduce the innovative ideas into teaching practice, creating conditions to realize the creative abilities of the students, involving them in the process of language communication [3, p. 111]. The factors contributing to the optimization of the language skills development is the reorientation of the model of language teaching that should be focused on the interests and needs of the young people.

Analysis of current research. In the conditions of the English language internationalization, the main task of education is not to transfer knowledge from the teacher to the students, and in the optimization of learning foreign language, but the activation of the students through the involvement them into the educational process [Ark, 2016].

Some scientists argue that the globalization process reflects a single world progressive development as a result of the universal recognition of the Western economic, socio-political and cultural models as the best of possible [Merc, 2015]. Others associate it with the expansion of the new models of society and the adaptation of the world to the needs of this model [Rodgers, 2014].

To denote the English language as a means of the international communication linguists use different terms such as international or transnational language, world English, Lingua Franca, Global English or Globish, etc. [Kong, 2017].

Currently, the significant number of the textbooks for teaching Global English has been published. However the main problem in this matter is the lack of a single

standard, as a result the various authors offer their own version the global English [Nerriere, 2009]. If we consider Globish as a tool for the intercultural communication, it can be considered to be the ideal means for communication with a representative of any culture who speaks English [Hon, 2009].

The researchers are increasingly talking about the changes in the English language, revealing the traces of its influence on other languages, which allows to speak about the multilateral orientation of the vector of the language exchange in the process of interlanguage interactions [Lichtkoppler, 2005].

The most popular methods are the communicative ones, which reflect the integration trends in the world community and, on the one hand, are aimed at the possibility of the communication in different forms. On the other hand it helps to avoid the occurrence of the language anxiety, which negatively effects on the process of mastering foreign languages [Lynch, 2007].

In the educational process the independent work of the students is becoming increasingly important. This method has proven to be effective in both weak and strong groups at an advanced stage of learning, since many tasks in authentic professionally oriented textbooks involve the work in the small groups [Ferguson, 206].

In the cases where it is necessary to study the material that is beyond the competence of the teacher, the technology of group cooperation is used [Andrade, 2014].

The interesting types of the independent work are the project activities of the students, which provide the great opportunities for the formation of the language competencies, and case analysis [Richards, 2014; Rodgers, 2014].

The combination of the modern teaching methods with the use of the Internet resources and services allows to develop the bilingual language competencies, the implementation of the individual approach. The intensification of the student's independent work is a strategic goal in foreign languages teaching nowadays [Kong, 2017].

Accompanied by the difficulties and problems associated with a redistribution of the roles in the learning process, and the rearrangement emphasis from the student as an object of learning to the student as a subject of this process [Nerriere, 2009; Hon, 2009] because the students are expected to learn on their own goals. They seek and find the best ways for their achievements.

In the globalization context, the main aspect of the English language teaching is not the assimilation of the language system, not the acquisition of the language knowledge, but the mastery of the language as a means of communication.

It is necessary to create the conditions that can contribute to the formation of the communication skills in learning the foreign language. At the same time, we consider it necessary to note that, despite the fact that the issues of the native and foreign languages mastering have repeatedly been the subject of the consideration in methodological literature, it would be wrong to identify these two, largely different processes [Richards, 2014].

We agree with the opinion of the researchers who believe that in the absence of the natural language environment, the teacher of the English language should become the standard of behavior in the verbal and non-verbal level [2, p. 19].

One of the necessary conditions for the formation of the students' language ability is to use the language and speech material creatively.

The principle of the communication, which is fundamental in the communicative learning, involves the cooperation of the students and teachers, choosing the optimal ways to achieve the set goals, select the training materials, as well as the information and communication technologies [7, p. 232].

Other equally important principles of the communicative learning are connected with the interactivity and the interests of the students.

One of the distinguishing features that characterize the communicative approach to language teaching is the orientation of the learning process towards the formation of the ability to accumulate speech [5, p. 272]. To achieve the set goals, it is necessary to activate the communicative skills of the students, involving them in the process of the verbal communication, promoting creative speech potential [3, p. 117].

The students should master the ability to use the foreign language at the international and intercultural level, which involves the language proficiency to the greatest extent [1, p.31].

In the modern conditions, the introduction of innovative ideas into the practice of English teaching is necessary as it can improve the efficiency of the process of foreign languages teaching.

The purpose. The purpose of the work is the development of the methodology for the formation of the communication skills and abilities in the active speech.

The digital technologies have become an integral part of our lives and have penetrated almost all the fields of the human communication. So the main tasks of the study are:

- to outline the main aspects of the process of the language globalization, where English plays the decisive role;

- to analyze the main trends of English teaching in the conditions of the intercultural communication;

- to characterize the features of the process of the educational digitalization.

The main material of the study. In the modern society English plays a dominant role in the intercultural communication. For this reason, the need and the importance of English learning as a foreign language is constantly growing.

The existence of a single global language helps to solve many problems of the international communication, promotes the exchange of information and, consequently, the acceleration and improvement of the scientific and technological progress, trade, business, etc. We can say that the influence of the English language has become global.

Undoubtedly, the study of English remains relevant, if not a must for the professionals who want to expand their career horizons because the study of a foreign language in the era of globalization has the certain aspects.

The traditional approach to teaching a foreign language is focused on the communication with the native speakers. However, based on the current conditions of the globalization and expansion of the interethnic communication boundaries, it is advisable to reconsider both the goals and objectives, and the structure and methods of teaching. The teachers should take into account the new language situation in the world connected with the digitalization process. They must adapt the methods to the changing conditions of the communication and the realities of the international cooperation in the modern world.

Thus, there is a need for the extensive discussion both among linguists and methodologists. They focus on

the formation of language and communicative competence and intensive implement of the various accommodation strategies in learning process aimed at facilitating understanding between the representatives of the different countries [5, p 274].

Considered as the final goals the ability of the students to participate in the social, cultural and professional multinational community, the learning process should be focused primarily on the communicative competence formation [9, p. 119]. The ability to navigate in a specific communicative situation, to select the statements corresponding to it not only in meaning, but also in form, as well as to choose the appropriate speech behavior strategies, compensates for the lack of the language knowledge including non-verbal means. Thus, the process of teaching English as a foreign language should be revised and optimized taking into account the trends in the intercultural communication development in conditions of the multicultural world.

The favorable conditions must be created for stimulating students' creative activities. They should be able to express their thoughts and judgments, their attitude to the certain problems, and be prepared for the creative use of the language and speech possibilities [8, p. 95].

In order to achieve the set goals, the teacher must comply with the requirements of the specialists in the modern conditions and teaching material should meet the certain methodological criteria. There are the reasons for using innovative computer technologies: being in an authentic language environment; the access to extensive sources of information and various language options; the opportunities to communicate with the outside world; the greater variety of the educational content.

Smart-education is a concept that involves a comprehensive modernization of all the educational processes, as well as the methods and technologies used in these processes [2]. Such education is able to provide a high level of education, relevant to the challenges and opportunities of the modern world, which allows the young people to adapt in a rapidly changing, unstable environment, and ensures the transition from the book content to the active content through a single common repository of the educational materials with an analytical search system [6, p. 317].

The quality of the educational material should be constantly monitored through the introduction of the various trends in conjunction with the educational process management systems.

With the help of the web resources, the student can perform the following tasks: to include the materials of the network in the content of the lesson; to independently search for information; to develop reading skills; to improve listening skills based on web audio texts in online resources [3, p. 98].

There is a large number of the sites dedicated to the independent study of the foreign languages. The students must be involved in the activities in the process of performing which forms the ability to use the language and speech material creatively to achieve the communication purposes.

The main advantages of introducing smart-technologies in teaching a foreign language are: the integration into the authentic natural environment, the ability to communicate with the native speakers; the creation of the individual learning trajectory; the formation of the communicative competencies in the online environment that contributes to the socialization process [2].

The smart-technologies play a huge role, which causes the immersion of the students in the natural environment of the foreign language communication in order to improve the communicative competence in everyday and professional field.

The active use of the materials posted in the open educational resources creates a new motivation to acquire the knowledge, which becomes available to increasing number of people [5, p. 275].

The smart-education is flexible in the interactive educational environment with the available content from around the world. It creates the conditions for obtaining the highest level of education that meets the capabilities and needs of the modern world, helps the students adapt to a rapidly changing conditions.

New technologies require the development of the online communities, social networks where the teachers can share the educational content. Such education provides the opportunity to move from the passive content to the active one, and creates the conditions for the synchronized delivery of knowledge [8, p. 99].

Such a concept requires the creation of the new training courses that should be multimedia, relevant, motivating the student, flexible, integrated and constantly updated.

In the world of the social networks, blogs play a special role as a place for the source of the educational material and a means of the communication between the teachers and students. With the help of the web-applications, an interactive dialogue is built with the students, video conferences can be conducted from any geographical location.

The presentation can be considered as a logical, clearly motivated speech on a given topic. It is considered as the additional information, or the material from the classroom reading, which is presented for the multimedia aids based on keywords, little pictures, diagrams, and graphics. Working over the presentation, the students have to practice the materials, read the articles, monographs, conduct searches on the Internet. On this basis, the knowledge is gained, increasing the validity of the assignment to the successful achievement [9, p. 118].

The development of the digital technologies, the intensive innovations of the applications for them have contributed to the evolution of the mobile education technologies. The formation of the communicative foreign language competence can be carried out with the help of the mobile learning – the study of a foreign language using portable mobile devices available anywhere and at any time.

The applications of the latest smart-technologies such as webinars, blogs, twitter, video and audio podcasts, in asynchronous and online modes in the process of teaching foreign languages, increase students' motivation to study, make them take a fresh look at the studied objects, revealing their intellectual and creative potential.

The foreign language webinars are probably one of the most effective and cheapest ways to communicate internationally. They provide the ability to transfer the information and tasks, and to gain new knowledge through the virtual classroom in which they can hear and see each other anywhere in the world. Such seminars have all the signs of interactivity.

In today's world, the social networks and blogs have received very wide use. They can be used not only as a platform for placing the material, but also as a means of communication between the teacher and students.

The purpose of the interactive methods is to change and improve the behavior models. These methods can include the role-playing games, business games, interactive games, simulation, and group work [2].

We can say that the widespread use of the English language in the conditions of the globalization leads to the fact that this language undergoes the significant changes, becomes something different from what we used to consider. The language situation in the world is gradually moving from the dominance of standards of English native speakers to the predominance of the communicative methods of using the English language as a means of the international communication between the representatives of the various nations. These changes should be reflected in the teaching process.

In addition, the innovative processes taking place in the world and in society require changes, firstly, in the content of the education, and secondly, in the revision of the pedagogical technologies, methods and means.

The traditional education is being transformed. It can be assumed that the revolutionary changes in the field of telecommunications and smart technologies, can transform the traditional education and it will lead to the cloud education [3, p. 121].

Conclusions and prospects for further researches of directions. The work on the formation and development of the creative activity skills should be conducted at all the stages of education. The main goal of teaching a foreign language is the improving communicative competence. The system of the tasks should be built based on the principles of communication, interactivity and orientation on the interests and needs of the students. The implementation of such learning model involves the disclosure of the creative abilities and the creation of the opportunities to improve speaking activity.

New technologies provide the new opportunities. A huge amount of the resources and materials in different languages is available for the immediate use.

The information revolution is one of the directions transforming the education in all over the world. The modern students receive education using the technologies to which they are accustomed, in the most comfortable educational environment.

In the era of the digital information, the teacher should be able to determine the relevance of the material. The Internet provides up-to-date and authentic information, the possibility to speak to the native speakers. It helps expand the content of the textbook, which arouses the interest in another language and another culture.

Having the skills to use the appropriate technologies the teachers of foreign languages need to create the situations for network interaction of the students with the native speakers. They have the opportunity not only to hear different options in English, but also to communicate.

We can conclude that the globalization process increases the demands to the level of the education and leads to increasing the academic mobility of the teachers, the unification of the curricula and teaching methods.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Andrade M. Role of Technology in Supporting English Language Learners in Today's Classrooms. University of Toronto, 2014. 58 p. URL: https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/66995/1/Andrade_MariadeLourdes_201406_MT_MTRP.pdf
2. Ark T. V. Supporting English Language Learners with Next-Gen Tools, 2016. 44 p. URL: <http://www.gettingsmart.com/2016/05/supporting-english-languagelearners-with-next-gen-tools/>

3. Ferguson G. Language planning and education. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. 248 p.

4. Kong Y., Kayumova L.R., Zakirova V.G. Simulation Technologies in Preparing Teachers to Deal with Risks. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education* 2017. № 13 (8). P. 4753–4763. URL: https://www.researchgate.net/publication/320148065_Simulation_Technologies_in_Preparing_Teachers_to_Deal_with_Risks

5. Lichtkoppler J. English as a lingua franca: An unknown language? Identity, community, discourse: English in Inter-cultural Settings. Frankfurt: Peter Lang, 2005. 322 p.

6. Lynch T. Learning from the transcripts of an oral communication task. *ELT Journal*. Oxford: Oxford University Press, 2007. № 61(4). P. 311–320.

7. Merc A. Using Technology in the Classroom: A Study with Turkish PreService EFL Teachers. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*. 2015. №1 (2). P. 229–240. URL: https://www.researchgate.net/publication/283231199_Using_tech_nology_in_the_classroom_A_study_with_Turkish_pre-service_EFL_teachers

8. Nerriere J.-P., Hon D. Globish the World Over. International Globish Institute, 2009. 182 p.

9. Richards J.C., Rodgers S.T. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 262 p. URL: https://www.academia.edu/32381844/Approaches_and_Methods_in_Language_Teaching

REFERENCES

1. Andrade, M. (2014). Role of Technology in Supporting English Language Learners in Today's Classrooms. University of Toronto.

https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/66995/1/Andrade_MariadeLourdes_201406_MT_MTRP.pdf

2. Ark, T. V. (2016). Supporting English Language Learners with Next-Gen Tools. <http://www.gettingsmart.com/2016/05/supporting-english-languagelearners-with-next-gen-tools/>

3. Ferguson, G. (2006). Language planning and education. Edinburgh: Edinburgh University Press.

4. Kong, Y., Kayumova, L.R., Zakirova, V.G. (2017). Simulation Technologies in Preparing Teachers to Deal with Risks. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology*

Education. 13 (8). 4753–4763. https://www.researchgate.net/publication/320148065_Simulation_Technologies_in_Preparing_Teachers_to_Deal_with_Risks

5. Lichtkoppler, J. (2005). English as a lingua franca: An unknown language? Identity, community, discourse: English in Inter-cultural Settings. Frankfurt: Peter Lang.

6. Lynch, T. (2007). Learning from the transcripts of an oral communication task. *ELT Journal*. 61/4. 311–320.

7. Merc, A. (2015). Using Technology in the Classroom: A Study with Turkish PreService EFL Teachers. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2. 229–240. https://www.researchgate.net/publication/283231199_Using_tech_nology_in_the_classroom_A_study_with_Turkish_pre-service_EFL_teachers

8. Nerriere, J.-P., Hon, D. (2009). Globish the World Over. International Globish Institute.

9. Richards, J.C., Rodgers, S.T. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press. URL: https://www.academia.edu/32381844/Approaches_and_Methods_in_Language_Teaching

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЕЛЕКА Тетяна Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методи навчання англійської мови у вищих навчальних закладах, мовна інтеграція, мовні контакти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LELEKA Tetiana Oleksandrivna – Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Translation, Applied and General Linguistics of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: methods of teaching the English language in higher school, language integration, language contacts.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 796.011.3-057.87:378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-189-194

ЛЕЩЕНКО Генадій Анатолійович –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри арійно-рятувальної, професійно-прикладної фізичної підготовки та туризму

Льотної академії Національного авіаційного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9780-060x>

e-mail: galelza7@gmail.com

ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри арійно-рятувальної, професійно-прикладної фізичної підготовки та туризму

Льотної академії Національного авіаційного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>

e-mail: sanusiazakharova@gmail.com

**ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

У статті представлено педагогічний аналіз проблеми фізичного виховання студентів в умовах запровадження дистанційного навчання. Пропонується розгляд основних аспектів технології дистанційного навчання як засобу створення можливості підтримки та запобігання явищам соціальної дезадаптації студентської молоді. Дослідження доповнене практичними аспектами такого виду взаємодії зі студентами, аналізом академічних та наукових досягнень у цьому напрямі. На підставі підсумків здійсненого педагогічного аналізу запропоновано систему організаційних форм, методів і засобів фізичного виховання задля створення можливості підтримки належного рівня рухової активності студентів, виокремлено цільове скерування дистанційного навчання у

реалізації фізичного виховання студентів та використання векторних інформаційних технологій у цьому процесі, що відкриває нові перспективи розвитку галузі та має стати основою стратегії розвитку фізичного виховання. З'ясовано, що застосування технології дистанційного навчання дозволяє забезпечити цілісне багатоаспектне фізичне виховання, спрямоване на збереження і зміцнення здоров'я студентів в ситуації вимушеного обмеження їхньої рухової активності. Обґрунтовано висновок, що, опановуючи цифрові технології навчання, застосовуючи найбільш вдалі методичні прийоми для опанування навчальної програми студентами на віддалі, підбираючи такі тренування, відео-лекції, майстер-класи, завдання та комплекси вправ для розвитку фізичних якостей, що не потребують спеціального обладнання, інвентарю та можуть бути виконані в домашніх умовах уможливають формування здоров'язбережувального середовища задля протидії негативним наслідкам дистанційної форми організації навчання студентів та створюють ефективні умови для розвитку рухових якостей (сили, швидкості, витривалості, гнучкості, спритності), вдосконалення спортивної техніки і аналізаторних функцій організму. Студентські фото- та відеозвіти з виконання вправ і складання нормативів, темстові завдання, робота з теоретичними матеріалами, постійне спостереження за станом здоров'я – це пріоритети в процесі самостійної організації занять з фізичного виховання, фізичного самовдосконалення, структури стилю життя.

Ключові слова: рухова активність, дистанційне навчання, технології, соціальна дезадаптація, реалізація фізичного виховання студентів, векторні інформаційні технології, розвиток рухових якостей, вдосконалення спортивної техніки, аналізаторних функцій організму.

LESHCHENKO Hennadii Anatoliyovych –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
The Head of the Department of Emergency
and Rescue, Professionally-Applied Physical Training and Tourism,
Flight Academy of the National Aviation University.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9780-060x>

e-mail: galelza7@gmail.com

ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor Department of Emergency
and Rescue, Professionally-Applied Physical Training and Tourism,
Flight Academy of the National Aviation University.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>

e-mail: sanusiazakharova@gmail.com

MODERN FORMAT OF PHYSICAL EDUCATION FOR STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN DISTANCE REGIME

The article presents a pedagogical analysis of the problem of physical education of students in the context of the introduction of distance learning. It is proposed to consider the main aspects of distance learning technology as a means of creating an opportunity to support and prevent the phenomena of social maladjustment of student youth. The study is complemented by practical aspects of this type of interaction with students, analysis of academic and scientific achievements in this direction. On the basis of the results of the pedagogical analysis, a system of organizational forms, methods and means of physical education is proposed in order to create the possibility of maintaining the appropriate level of motor activity of students, the target orientation of distance learning in the implementation of physical education of students and the use of vector information technologies in this process is singled out, which opens up new prospects for development industry and should become the basis of the strategy for the development of physical education. It has been found that the use of distance learning technology allows to provide holistic multi-faceted physical education, aimed at preserving and strengthening the health of students in a situation of forced restriction of their motor activity. The conclusion is substantiated that, mastering digital learning technologies, applying the most successful methodological techniques for mastering the curriculum by students at a distance, selecting such trainings, video lectures, master classes, tasks and sets of exercises for the development of physical qualities that do not require special equipment, inventory and can be performed at home enable the formation of a health-preserving environment in order to counteract the negative consequences of the remote form of organization of student education and create effective conditions for the development of motor qualities (strength, speed, endurance, flexibility, dexterity), improvement of sports technique and analytical functions of the body. Student photo and video reports on the performance of exercises and the compilation of standards, test tasks, work with theoretical materials, constant monitoring of the state of health are priorities in the process of independent organization of classes on physical education, physical self-improvement, and lifestyle structure.

Key words: motor activity, distance learning, technologies, social maladaptation, implementation of physical education of students, vector information technologies, development of motor qualities, improvement of sports equipment, analyzer functions of the body.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Збереження та зміцнення здоров'я студентів є одним із пріоритетних завдань соціальної політики нашої держави. Проте карантинні обмеження, пов'язані із COVID-19 та введення військового стану в Україні, створили проблемну ситуацію, у тому числі з фізичного виховання студентів закладів вищої освіти (ЗВО). Вирішенням даної проблеми став перехід від традиційної до дистанційної форми навчання здобувачів вищої освіти (ВО), законодавчим підґрунтям якого є Положення про дистанційне навчання, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.13 № 466, згідно з яким під час карантину та форс мажорних обставин заклади освіти можуть

організувати освітній процес з використанням технологій дистанційного навчання [6].

Дистанційна форма навчання, безумовно, наклала певні обмеження щодо повноцінного освітнього процесу у ЗВО. Перебуваючи переважно вдома, студенти кардинально змінили звичний спосіб життя. Недостатня рухова активність, незбалансоване харчування, відсутність стимулів бути фізично активним і привабливим стали атрибутами дистанційного формату навчання [1, 2]. Зазначене впливає на загальний стан організму, що очевидно може призвести до зниження імунітету та загострення хронічних захворювань і погіршення якості життя.

Відтак, зменшення рухової активності студентів в умовах запровадження дистанційної форми навчання зумовлює пошук нових підходів та методів взаємодії зі

студентами, адекватного вибору мети і завдань, організаційних форм, методів і засобів фізичного виховання задля створення можливості підтримки належного рівня фізичного здоров'я та запобігання явищам соціальної дезадаптації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчує, що необхідність ведення активного способу життя та залучення здобувачів вищої освіти до систематичної рухової активності в умовах дистанційного формату навчання вивчали науковці Карповський К.Г., Толмачова С.Є., Кафтанова Т.В., Твердохліб Ж.О., Жуковський Є.І. та ін. Вони наголошують на значенні способів впливу в фізичному вихованні. Організація занять, де викладачами застосовуються словесний та демонстративний методи на основі технологій дистанційного навчання студентів, врахування обсягу навантажень і відпочинку, дають змогу здобувачам ВО опанувати на достатньому рівні знання для самовдосконалення функціональних можливостей та ефективної реалізації їхнього фізичного виховання в умовах дистанційного навчання.

Мета статті: проаналізувати особливості фізичної підготовки студентів ЗВО та запропонувати на основі можливостей інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) шляхи оптимізації процесу фізичного виховання студентів ЗВО в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Згідно Закону України «Про фізичну культуру і спорт», курс України на європейську інтеграцію вимагає перебудови системи фізичного виховання та надання фізичній культурі і спорту провідної ролі як важливого фактору здорового способу життя, профілактики захворювань, формування гуманістичних цінностей, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, сприяння досягненню фізичної та духовної досконалості людини, виявлення резервних можливостей організму [4].

Ефективність системи фізичного виховання на теперішній час в Україні, зважаючи на сучасні виклики, залежить від оптимального використання можливостей сучасних технологій, що забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі на основі використання ІКТ та є головним стратегічним напрямком розвитку системи фізичного виховання у вищій освіті. У такий спосіб можливо активізувати перехід освітньої сфери фізичного виховання студентів ЗВО від традиційної до дистанційної форми навчання.

При цьому однією з ключових проблем стає належна організація фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів для збереження їхнього здоров'я в умовах край обмеженої рухової активності. Освітній заклад, виконуючи соціальне замовлення суспільства, має усі можливості формування здоров'язбережувального середовища задля протидії негативних наслідків вимушеного обмеження рухової активності студентів [4]. Реалізація цих завдань можлива на основі ІКТ, з урахуванням змісту освіти та особливостей фізичної підготовки студентів ЗВО.

Фізична підготовка студента поділяється на загальну, спеціальну і професійно-прикладну. Загальна фізична підготовка спрямована на гармонійний розвиток студента: підвищення функціональних можливостей органів і систем організму, поліпшення координаційних здібностей, удосконалення фізичних

якостей, рухових навичок, умінь і досягається систематичним впливом на організм загальнорозвивальних і спеціальних вправ з різних видів спорту. Спеціальна фізична підготовка спрямована на розвиток тих функціональних можливостей організму, від яких залежать досягнення в спорті, і основними засобами служать спеціально-підготовчі та змагальні вправи з певного виду спорту. Професійно-прикладна фізична підготовка є одним з основних напрямів системи фізичного виховання, покликана сформувати фізичні і спеціальні якості, уміння і навички, що сприяють досягненню об'єктивної готовності людини до успішної професійної діяльності.

Тренувальний ефект занять багато в чому визначається видом і характером виконуваних вправ, які за засобами тренування поділяються на три групи: загально-підготовчі (неспецифічні); спеціально-підготовчі (специфічні); основні змагальні (спеціальні).

Загально-підготовчі вправи повинні відображати особливості спортивної спеціалізації. Спеціально-підготовчі вправи, які поділяються на розвивальні (спрямовані на розвиток фізичних якостей) і на підвідні (що сприяють головним чином освоєнню форми, техніки руху) застосовуються для спрямованого диференційованого впливу на розвиток фізичних якостей і формування рухових навичок, необхідних студенту для досягнення успіху у своїй професійній діяльності. Змагальні вправи – це вправи в обраному виді спорту (секції). Якщо студенти впродовж тривалого часу будуть застосовувати одні й ті ж вправи, навіть найбільш ефективні, то їх організм поступово адаптується до них і вони перестануть давати позитивний тренувальний ефект через стабілізацію тимчасових і просторових характеристик.

Одним із шляхів подолання адаптації і переведення всього організму на більш високий рівень функціонування можуть бути силові й швидкісно-силові вправи різного за масштабами впливу, які виконуються з високою інтенсивністю (бажано, на тренажерних пристроях). Ці вправи, по-перше, вибірково впливають на різні, в тому числі і на відстаючі групи м'язів, по-друге, значно інтенсифікують тренувальний процес, і по-третє, подібні заняття проходять більш емоційно.

Різні рухові якості досягають свого природного максимального розвитку в різному віці. Періоди, які характеризуються значними змінами у віковому розвитку організму, отримали назву сензитивних. У такі періоди спеціальна підготовка дає більш високий ефект для розвитку певних якостей. Тому в багаторічній підготовці студентів слід враховувати найбільш сприятливий вік для розвитку тих чи інших якостей. Треба враховувати, що для досягнення високих спортивних результатів студент повинен досконало володіти технікою в обраному виді спорту.

Сутність спортивної техніки полягає в розумному використанні студентом своїх рухових здібностей (з урахуванням біомеханічних закономірностей) для кращого рішення рухового завдання, що стоїть перед ним під час виконання вправи. У результаті багаторазового повторення однієї і тієї ж вправи відбувається утворення умовно-рефлекторних зв'язків (або динамічного стереотипу), що обумовлюють виконання необхідних рухів, створення навички. При навчанні техніки дуже важливо спеціально вчити студентів вмінню виявляти значні вольові і м'язові

зусилля, виконувати рухи швидко, вчасно розслаблювати м'язи. Ця сторона навчання буде здійснюватися значно успішніше, якщо ширше застосовувати полегшені і ускладнені умови, не боятися використовувати додаткові ускладнення. Можливість повторювати найбільш складні умови завдання сприяє відшліфуванню навички до рівня практично недосяжного в ході природного навчально-тренувального процесу [3].

При відпрацюванні техніки, що вимагає високої координації рухів, є небезпека створення помилкових навичок, які потім можуть переноситися на техніку основної вправи. Тому при створенні ефективних умов для навчання раціональної техніки спортивних рухів необхідно враховувати наступне:

– вправи повинні мати характеристики: просторові (траєкторії руху), просторово-часові (швидкості, прискорення), динамічні (величини діючих сил), повинні відповідати характеристикам рухів або їх елементів при виконанні основної спортивної вправи;

– при виконанні вправ характер роботи м'язів (ступінь їх напруження і розслаблення, послідовність включення у роботу тощо) повинні сприяти реальним умовам основної спортивної вправи. Такі тренування будуть сприяти автоматизації та стабільності рухового навичку. Необхідно знати, що однією з головних причин переважної більшості технічних помилок у всіх без виключення циклічних спортивних вправах є несвоєчасна або зайва активність функціонально другорядних, так званих швидких м'язів [1].

Вимушений перехід здобувачів ВО на дистанційну форму навчання змінив підхід до фізичного виховання в ЗВО. Пріоритетним став вільний вибір форм та інтенсивності фізкультурної діяльності, відбувається перехід від системи, орієнтованої лише на розвиток фізичних якостей, рухових навичок і вмінь до системи, спрямованої на набуття знань про механізми функціонування систем

організму і організму в цілому, засобах впливу на фізичних стан та фізичну працездатність, способах збереження загального здоров'я та професійного довголіття, формування потреби в здоровому способі життя, систематичних заняттях фізичною культурою та спортом.

Перехід на дистанційну форму навчання дає можливість вирішення завдань фізичного виховання через організацію індивідуальної підготовки студентів. В Льотній академії Національного авіаційного університету реалізована така система фізичного виховання, особливістю якої є формування у курсантів потреби та умінь самостійно займатись фізичними вправами. Мотивами, що спонукають курсантів до активної фізкультурної діяльності (в залежності від обраної професійної спеціальності, особливостей мотиваційно-ціннісної сфери, статі тощо) є усвідомлення значення фізичної підготовленості для майбутньої професійної діяльності, невідповідності власних фізичних кондицій вимогам професії, бажання покращити і зберегти на довгі роки стан «професійного» здоров'я тощо. Генеральною метою такої системи фізичного виховання є формування здатності курсанта проектувати і реалізовувати власну програму фізкультурно-оздоровчих і рекреаційних занять, розуміння того як створити індивідуальну систему фізичного розвитку.

Організація освітнього процесу в дистанційній формі з дисципліни «Фізичне виховання» передбачає реалізацію таких його етапів: діагностичне тестування фізичного розвитку, функціональних показників та фізичної підготовленості; постановка цілі та задач занять фізичними вправами; вивчення теоретичного матеріалу, необхідного для побудови власної системи занять фізичними вправами; організація і проведення самостійних занять з фізичної культури; консультації з викладачем через месенджери та корекція індивідуального плану (рис. 1).

Рис. 1. Схема організації занять з фізичного виховання в умовах дистанційного навчання в Льотній академії Національного авіаційного університету

Враховуючи викладені вище особливості фізичної підготовки студентів ЗВО, ми пропонуємо дистанційні заняття студентів з фізичного виховання

проводити, використовуючи технічні та інформаційні засоби й ресурси, безпосередньо платформу Moodle, а також сервіси Viber, Zoom, Facebook, електронну

пошту та мобільний зв'язок з викладачами фізичного виховання. Викладачі кафедри завдяки ІКТ застосовують найбільш вдалі методичні прийоми для опанування навчальної програми студентами дистанційно, підбирають такі тренування, відео-лекції, майстер-класи, завдання та комплекси вправ для розвитку фізичних якостей, що не потребують спеціального обладнання, інвентарю та можуть бути виконані в домашніх умовах. Студентські фото- та відеозвіти з виконання вправ і складання нормативів, тестові завдання, робота з теоретичними матеріалами, постійне спостереження за станом здоров'я є обов'язковими в роботі.

Наведемо приклад завдань з фізичного виховання для студентів 1-2 курсів денної форми навчання в умовах дистанційного навчання, що складаються з двох блоків: теоретичного та практичного.

Теоретичний блок.

Завданнями теоретичного блоку є:

- написання реферату (перелік тем та вимоги до написання й оцінювання реферату, приклад реферату надається викладачем);
- виконання завдання на знання правил змагань з обраного виду спорту, які культивуються в академії (атлетична гімнастика, баскетбол, бадмінтон, волейбол, настільний теніс, легка атлетика, футбол, спортивний туризм);
- складання комплексу ранкової гігієнічної гімнастики (загальні принципи побудови комплексу, тривалість, зміст і послідовність виконання вправ, кількість повторень кожної вправи, їх вплив на системи і органи людини тощо);
- складання комплексу індивідуальної підготовки студента з розвитку фізичних якостей (спритності, витривалості, швидкості, гнучкості, сили, координації);
- підбір тренувальних вправ на запропоновані групи м'язів (наприклад: м'язи спини, ніг, черевного пресу, верхнього плечового поясу, грудні м'язи тощо) в умовах дистанційного навчання та з підручними засобами;
- складання комплексу колового тренування на розвиток фізичних якостей (наприклад сили, спритності, гнучкості, таке інше).

Практичний блок.

Завданнями практичного блоку є:

- виконання практичних завдань кожного заняття з відеофіксацією і надсилання викладачу відеозвіту в чат групи;
- виконання самостійно розробленого комплексу фізичних вправ (на розвиток фізичних якостей або певної групи м'язів) тривалістю 3–5 хв. (не менше 8 вправ) з фіксацією на телефон викладачу;
- підготовка презентації комплексу вправ (на розвиток тих чи тих фізичних якостей, груп м'язів тощо), що надсилається на електронну пошту викладачу для оцінювання. На наступних заняттях студент у режимі відеоконференції захищає свій комплекс перед всією групою. Такий підхід сприяє підвищенню методичної грамотності курсантів;
- виконання контрольних вправ з обраного виду спорту (перелік вправ надається).

З питань виконання завдань відбуваються онлайн консультації, підтримуються контакти з викладачем групи.

Також, на сторінці ЗВО знаходяться робочі програми секційних занять з обраного виду спорту, в репозитарії ЗВО викладено методичні рекомендації для складання комплексів та індивідуальних програм підготовки студентів, на базі платформи Moodle розміщено зразки відеосюжетів виконання комплексу фізичних вправ студентами тощо.

Оцінка успішності з курсу «Фізичне виховання» здійснюється за 100-бальною шкалою: тест – до 20 балів, реферат – до 20 балів, 2 відео-звіти – до 30 балів за кожне. Додаткові бали курсанти можуть отримати за участь у дистанційних секційних тренуваннях тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму.

На підставі аналізу науково-методичної літератури досліджено стан питання, що вивчається: ефективність системи фізичного виховання на сучасному етапі в Україні, зважаючи на сучасні виклики, залежить від оптимального використання можливостей сучасних технологій, що забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі на основі використання інформаційно-комунікативних технологій, та є головним стратегічним напрямком розвитку системи фізичного виховання у вищій освіті. У такий спосіб на період воєнного стану можливо оптимізувати перехід освітньої сфери фізичного виховання студентів ЗВО з традиційної на дистанційну форму навчання. Опанування цифрових технологій навчання, застосування найбільш вдалих методичних прийомів для опанування студентами програми фізичного виховання, підбір таких видів тренування, відео-лекцій, майстер-класів, завдань та комплексів вправ для розвитку фізичних якостей, що не потребують спеціального обладнання, інвентарю та можуть бути виконані в домашніх умовах уможливило формування здоров'язбережувального середовища задля протидії негативних наслідків вимушеного обмеження рухової активності студентів та створює ефективні умови для розвитку рухових якостей (сили, швидкості, витривалості, гнучкості, спритності), вдосконалення спортивної техніки і аналізаторних функцій організму. Студентські фото- та відеозвіти з виконання вправ і складання нормативів, тестові завдання, робота з теоретичними матеріалами, постійне спостереження за станом здоров'я – це дієві засоби в процесі самостійної організації занять з фізичного виховання, фізичного самовдосконалення під час дистанційного навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Верхало Ю. Н. Тренажери та пристрої для відновлення здоров'я та рекреації інвалідів. Київ : Видавництво Ліра. К, 2004. 536 с.
2. Гребінка Г. Я., Куслиш О. В., Кубрак Я. Д., Рожко О. І. Формування інформаційного простору фізичного виховання студентів технологіями дистанційного навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт), 2020. 3(123). С. 33–37.
3. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» (від 18 червня 1998 року). *Голос України*. 1999. 17 липня.
4. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». Київ: 1994. 22 с.
5. Сергієнко Л. П. Тестування рухових здібностей. Київ: Олімпійська література. 2001. 439 с.
6. Тимошенко О.В. Особливості організації дистанційної форми навчання майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах України. *Вісник Чернігівського національного педагогічного*

університету. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. 2014. № 118(2). С. 237–242.

7. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 1. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. 272 с.

8. Koryahin V., Blavt O., Serbo Y. Implementation of physical education of students using distance learning technologies: aspect of healthcare. Modern education, training and upbringing: collective monograph. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2021. С. 168–173.

REFERENCES

1. Verkhalo, Yu. N. (2004). Trenazhery ta prystroi dlia vidnovlennia zdorovia ta rekreatsii invalidiv [Exercise machines and devices for the restoration of health and recreation of the disabled]. Kyiv : Vydavnytstvo Lira–K. 536 s.

2. Hrebinka, H. Ya., Kuspys, O. V., Kubrak, Ya. D., Rozhko, O. I. (2020). Formuvannia informatsiinoho prostoru fizychnoho vykhovannia studentiv tekhnolohiiamy dystantsiinoho navchannia [Formation of the information space of physical education of students using distance learning technologies]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova*. Seria 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fyzyczna kultura i sport). 3(123). S. 33–37.

3. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro fizychnu kulturu i sport» (vid 18 chervnia 1998 roku). (1999). [Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Physical Culture and Sports" (from June 18, 1998)]. *Holos Ukrainy*. 17 lypnia.

4. Zakon Ukrainy «Pro fizychnu kulturu i sport» [Law of Ukraine "On Physical Culture and Sports"]. (1994). Kyiv. 22 s.

5. Serhienko, L. P. (2001). Testuvannia rukhovyykh zdibnostei [Motor skills testing]. Kyiv: Olimpiiska literatura. 439 s.

6. Tymoshenko, O.V. (2014). Osoblyvosti orhanizatsii dystantsiinoy formy navchannia maibutnikh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia ta sportu u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [Peculiarities of the organization of distance learning of future specialists in physical education and sports in higher educational institutions of Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*. Seria : Pedahohichni nauky. Fyzichne vykhovannia ta sport. № 118(2). S. 237–242.

7. Shyian, B. M. (2001). Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia shkoliariv [Theory and methods of physical education of schoolchildren]. Chastyna 1. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan. 272 s.

8. Koryahin, V., Blavt, O., Serbo, Y. (2021). Implementation of physical education of students using distance learning technologies: aspect of healthcare [Implementation of physical education of students using distance learning technologies: aspect of healthcare]. Modern education, training and upbringing: collective monograph. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch. S.168–173.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЕЩЕНКО Геннадій Анатолійович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фізичної і психофізіологічної підготовки Льотної академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: формування професійної надійності майбутніх авіаційних фахівців.

ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної і психофізіологічної підготовки Льотної академії Національного авіаційного університету

Наукові інтереси: професійно-прикладна фізична підготовка авіаційних фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LESHCHENKO Hennadii Anatoliyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, The Head of the Department of Emergency and Rescue, Professionally-Applied Physical Training and Tourism, Flight Academy of the National Aviation University.

Scientific interests: formation of professional reliability of future aviation specialists.

ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Emergency and Rescue, Professionally-Applied Physical Training and Tourism, Flight Academy of the National Aviation University.

Scientific interests: professionally applied physical training of aviation specialists.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

UDK 811.111(072)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-194-197

ЛИСЕНКО Людмила Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри германських мов,

зарубіжної літератури та методик їхнього навчання

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5732-6317>

e-mail: lysenkoluda78@i.ua

**ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОДУКТИВНИХ МОВНИХ НАВИЧОК
СТУДЕНТІВ ІЗ ПРОСУНУТИМ РІВНЕМ**

У статті досліджується важливість різних сучасних методів і підходів до навчання продуктивних мовних навичок у процесі вивчення англійської мови студентами, які вивчають англійську мову. Вивчення іноземних мов стає все більш і більш зростаючою вимогою сучасної освіти. Питання ефективних методів навчання завжди широко обговорювалося у світовому освітньому співтоваристві, оскільки пошук ефективних методів є завданням першорядної важливості.

У світі глобалізації англійська мова все частіше стає засобом спілкування у всіх сферах, як у локальному, так і в глобальному контекстах. Як наслідок, попит на ефективне використання англійської мови є необхідним у кожній країні. Таким чином, викладання та вивчення англійської мови, окрім рідної, має вирішальне значення для комунікативних цілей, щоб задовольнити зростаючий попит на знання англійської мови на місцевому, національному та міжнародному рівнях.

Іншими словами, основною метою вивчення іноземної мови є формування комунікативної компетенції, тобто здатності здійснювати міжособистісну та міжкультурну комунікацію між іноземцем та носіями мови. Виховний аспект є невід'ємною частиною навчального процесу. Сучасні освітні технології, які використовуються для формування комунікативної компетенції студентів при вивченні іноземної мови, є найбільш продуктивними для створення освітнього середовища, що забезпечує особистісно-орієнтовану взаємодію всіх учасників освітнього процесу.

Обґрунтовано та визначено основні концепції використання ефективних методів та підходів розвитку продуктивних навичок. Впровадження роботи наголошується на важливості розвитку продуктивних навичок у навчанні іноземної мови та різних факторах, які супроводжують цей процес і від яких багато в чому залежить.

Ключові слова: іноземна мова, навчальний процес, ELL (учні, які вивчають англійську мову), продуктивні навички, говоріння, письмо, методи та підходи.

LYSENKO Liudmyla Oleksandrivna –
PhD, Associate Professor, Department of Germanic Languages,
Foreign Literature and Teaching Methodology of Volodymyr
Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5732-6317>
e-mail: lysenkoluda78@i.ua

ENHANCING AN EFFECTIVE APPROACH OF THE PRODUCTIVE LANGUAGE SKILLS OF ADVANCED STUDENTS

The article investigates the importance of various modern methods and approaches of teaching productive language skills in the process of language teaching by English language learners. Learning foreign languages seems to become more and more increasing requirement of modern education. Issue of effective teaching methods have always been widely discussed in educational world community as finding the effective ones is the task of primary importance.

In the world of globalization, English has increasingly become the medium in every domain of communication, both in local and global contexts. As a result, the demand for using English effectively is necessary in every country. Teaching and learning English, except for the native language, is thus crucial for communicative purposes to cope with the growing local, national and international demands for English skills.

In other words, the main purpose of a foreign language is to form a communicative competence, that is, the ability to carry out interpersonal and intercultural communication between a foreigner to one and native speakers. Educational aspect is an integral part of the educational process. Modern educational technologies that are used to form the communicative competence of students in learning another language are the most productive for creating an educational environment that provides a person-oriented interaction of all participants in the educational process.

The principal concepts of using effective methods and approaches of developing productive skills are substantiated and determined. Throughout the work we mention the importance of enhancing the productive skills in teaching a foreign language and various factors which accompany that process and from which much depends.

By the way of conclusion, it is demonstrated that active skills are really essential for language learners. And the task for teachers is combine speaking and writing in their lessons to ease and accelerate the language learning process. Moreover, colorful methods and techniques ought to be used in the ESL and EFL classrooms that can develop students' capacity of speaking and writing.

Keywords: a foreign language, educational process, ELL (English language learners), productive skills, speaking, writing, methods and approaches.

Formulation and justification of the relevance of the problem. Learning foreign languages seems to become more and more increasing requirement of modern education. Issue of effective teaching methods have always been widely discussed in educational world community as finding the effective ones is the task of primary importance.

In the world of globalization, English has increasingly become the medium in every domain of communication, both in local and global contexts. As a result, the demand for using English effectively is necessary in every country. Teaching and learning English, except for the native language, is thus crucial for communicative purposes to cope with the growing local, national and international demands for English skills.

The process of learning English is slow and progressive and it could be interpreted as a series of challenges to face. This process consists of the development of certain skills. According to the common framework, these are divided into productive and receptive. Receptive skills comprise reading and listening. They are important because they allow learners to understand contents, textbooks, works or documents. Productive skills consist of speaking and writing and they are significant because they permit learners to perform in communicative aspects such as oral presentations, written studies and reports among others. Therefore, these skills need to be developed and learnt properly as learners doing these need to produce language. They are also known as active skills. They can be compared with the receptive skills of listening and reading. Speaking and writing are more visible to the others and they are also more controlled and guided activities where the primary focus of these two skills is laid on accuracy. Due to the fact that

ELL (English language learners) s have to perform in real – life situations, speaking is considered as the most difficult skill. In the real conversations, the ELLs are supposed to give a proper response to the speaker or speakers with whom they are speaking. As the listeners have to give an immediate response to the speaker(s), the ELLs must have good command over both vocabulary as well as grammatical structures of the English language. Furthermore, learners should figure out slangs, idioms, expressions or figurative terms in real conversations. In ESL and EFL classrooms speaking is also reckoned as an interesting activity that is used more frequently and teachers involve pupils in group and pair activities by creating different situations that are more useful to converse with others in their lifetime.

Analysis of the recent researches and publications. In this regard, Rivers (1978) says, “Speaking is used twice as much as reading and writing”. It can also be observed that humans speak more than that of we read, write and listen. Hence, it is more appropriate for the teachers of English to concentrate more on speaking skills by adopting various strategies, techniques and approaches in the English classrooms.

According to the experiences of many teachers as well as learners of foreign languages, most difficulties are found in the process of learning and teaching productive skills. On the other hand different methods, approaches and techniques are invented to make the teaching and learning process of productive skills easier both for teachers and learners. Thus the main purpose of this study is to identify the techniques of teaching productive skills as practiced in the modern world as well as in our country.

Speaking is the productive skill in the oral mode. It, like the other skills, is more complicated than it seems at first and involves more than just pronouncing words. According to *Chastain* (1998), speaking is a productive skill that involves many components, such as grammar, strategy, sociolinguistics and discourse; speaking is more than simply making the right sounds, choosing the right words or getting the constructions correct [4, p. 330-358].

The purpose of the article is to highlight the principal concepts of using effective methods and approaches of developing productive skills. Throughout the work we mention the importance of enhancing the productive skills in teaching a foreign language and various factors which accompany that process and from which much depends.

The main material of the study. Speaking is probably the language skill that most language learners wish to perfect as soon as possible. Speaking is more frequently used than writing. The main function of spoken language is to socialize individuals. On the contrary to writing, spoken language is produced and processed in real time, the speaker and hearer have limited time to plan and produce what they want to say and understand what they hear. Speech is generally used in face-to-face conversations; it is temporary, spontaneous and variable. Spoken language is supported by body language such as gestures or facial expressions (often called non-verbal communication). We teach speaking as learners consider this particular skill as one of the most important and also the most challenging skills. Speaking communication is the most common way of building interpersonal relations. Furthermore, speaking is important if we want to get things done, find out information and give instructions.

Importance of Speaking. In most educational institutions, speaking skills have been found to be a fundamental skill necessary for a learner's success in life. Learners often evaluate their success in language learning on the basis of how well they feel they have improved in their spoken language proficiency. Martin claims someone's fluency in speaking measures his/ her proficiency in that language [4, p. 237]. Students having ability to translate their thoughts and ideas into words are found to be more successful in school. Without developing good speaking skills, students has to suffer lifelong consequences because of their inability [7, p. 3]. Ability of speaking English also plays an important role in developing reading and writing skills. As Rivers says, when we read and write, we use what we know of the language orally [4, p. 20]. Speaking skill is required everywhere, from simple conversation to formal public speaking.

Types of Speaking Activities

a. *Picture Stories:* Picture stories can be used with all students, particularly those with limited literacy skills. Learners can interpret a story based on a picture sequences. Students work collaboratively to put the story in the correct order. Once they have done so, they stand in a circle and tell the story.

b. *Information-gap Activities:* Informational-gap activities are often used to practice specific language points and they are also ideal for general fluency practice. The teacher giving assignment to gap information in the picture, gives clue or key word.

c. *Groupings:* Finding connections among other students is a concept of groupings. In creating groups, teacher and learners need to negotiate what they will discuss.

d. *Mingle Activities:* A mingle activity involves learners mingling around and gathering information from other students in the class on a given topic. Mingle

activities have the benefit of maximizing student participation for learners at all levels.

e. *Discussion Activities:* Any learners can take part in discussion activities, it can be about current events, cultural issue, education, work, or anything that is relevant to learners' lives.

f. *Problem Solving:* Problem solving activities have all of the characteristics given for discussion activities. Learners work together to come up with solution to the problem.

g. *Drama and Role-play:* Using drama in the classroom setting provides a useful and enjoyable medium to discover language. Students can express themselves in a variety of ways and may be transported into a world of imagination. Students are able to shed their inhibitions, taking on the role of an entirely different character and expressing various aspects of culture and social expectations. In this activity, students play a role, such as, a doctor and a patient, a lecturer and a student, a passenger and a driver and so on. This technique is quite similar with role a play; but it necessarily takes much longer time (Byrne, 1994). In this activity, the students were asked to record their conversation in like a drama. The lecturer provides time for the preparation until all groups were ready to submit. The lecturer provides the comment and feedback after the recording was submitted. This technique is really interesting and useful not only to develop speaking but also serve to encourage students to use the language in real.

h. *Surveys and Questionnaires:* Students prepare questions on topics such as cinema, sleep, free time activities, likes and dislikes and conduct a survey by interviewing each other and compiling information.

i. *Storytelling:* Students can briefly summarize a tale or story they heard from somebody beforehand, or they may create their own stories to tell their classmates. Story telling fosters creative thinking. It also helps students express ideas in the format of beginning, development, and ending, including the characters and setting a story has to have. Students also can tell riddles or jokes. For instance, at the very beginning of each class session, the teacher may call a few students to tell short riddles or jokes as an opening. In this way, not only will the teacher address students' speaking ability, but also get the attention of the class. " It is apparent that, for ELLs writing skill is quite complicated and at the same time convenience for communicate in written form. Especially adult learners opt for exploiting written conversations by the internet, social sites and e-mails. Schmidt assert, "Writing is viewed as a result of complex processes of planning, drafting, reviewing and revising". This means writing happens through various operations and ultimately it becomes the final draft. Why is writing as important as speaking? First reason is needs of human being. People have not always opportunity to talk orally and they have to write their plans, ideas, emotions or other circumstances by writing. [6, p.12]. Therefore, writing is the second easy way to contact. Secondly, writing is a clear substantiation to show real literacy of a person. According to statistics, as a whole, the global literacy rate is high. The literacy rate for all males and females that are at least 15 years old is 86.3 %. Developed nations as a whole have a literacy rate of 99.2 %. Results demonstrate only who has writing skill in the world and it is carried out at schools. Schooling aims to grow multilateral perfect generation for the future life. In this time modern educationalists are expected to use innovative pedagogical techniques to improve learners' writing skill. writing is not simply producing in written form, it symbolizes useful way of communication, creativity and critical thinking. As scientist Rao P. S.

mentioned “The teachers should understand the level of the students and try to adopt relevant teaching strategies of improving their writing skills that are more suitable for them. Because of a lot of researchers’ observations so many effective teaching methods are being announced by the internet pages and utilized in education[5, p. 12].

It should be pointed out that modern classroom activities differ greatly from the traditional ones. The teacher should take into account various methodological, psychological, linguistic and physical aspects that impact the process of learning of foreign language. The process of developing new methods has become integrated in the classroom in so many ways, that we often don't even think about how we are using it.

Although dialogues and conversations are the most obvious and most often used speaking activities in language classrooms, a teacher can select activities from a variety of tasks. Brown lists six possible task categories:

a. *Imitative-drills* in which the learner simply repeats a phrase or structure (e.g., "Excuse me." or "Can you help me?") for clarity and accuracy.

b. *Intensive-Drills or repetitions* focusing on specific phonological or grammatical points, such as minimal pairs or repetition of a series of imperative sentences.

c. *Responsive*: Short replies to teacher or learner questions or comments, such as a series of answers to yes/no questions.

d. *Transactional*: Dialogues conducted for the purpose of information exchange, such as information-gathering interviews, role plays, or debates.

e. *Interpersonal*: Dialogues to establish or maintain social relationships, such as personal interviews or casual conversation role plays.

f. *Extensive*: Extended monologues such as short speeches, oral reports, or oral summaries. [1, p. 55].

Conclusions and prospects for further researches of direction. There is no doubt that in the era of globalization speaking is more important than ever. As English is a foreign language in our country and our education system does not put much emphasis on teaching speaking, it is recommended that speaking should be

properly taught by following the appropriate methods and techniques.

By the way of conclusion, it is demonstrated that active skills are really essential for language learners. And the task for teachers is combine speaking and writing in their lessons to ease and accelerate the language learning process. Moreover, colorful methods and techniques ought to be used in the ESL and EFL classrooms that can develop students’ capacity of speaking and writing.

REFERENCE

1. Brown, H.D. (1994) Teaching by principles: An interactive approach to language.
2. Brown, H. D. (2000). Principles of language learning and teaching (4th ed.). New York: Longman.
3. Chastain, K. (1998). Developing second language skills (2nd Ed.). Chicago: Harcourt Brace Publishers.
4. Rivers, Wilga Marie. Teaching Foreign Language Skills. Chicago: University of Chicago Press. 1968. Print.
5. Rao, P. S. (2019). The Significance of Writing Skills in ELL Environment”. *Academica: An International Multidisciplinary Journal*. 9(3), 5-17.
6. Richards, J. C. and Schmidt, R. (2002). *Language Teaching and Applied Linguistics*. Edinburgh Press. Education Limited.
7. Wilson, Julie Anne (1997). A program to develop the listening and speaking skills of Children in a first grade classroom. Research Report, [ED415566]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛИСЕНКО Людмила Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: іншомовна комунікативна культура, інноваційні методи навчання, комунікативна компетенція.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

LYSENKO Liudmyla Oleksandrivna – PhD, Associate Professor, Department of Germanic Languages, Foreign Literature and Teaching Methodology of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: foreign language communicative culture, innovative teaching methods, communicative competence.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 811.161.2'243:378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-197-201

ЛПАТОВА Марина Валентинівна –

викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнського національного технічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6410-1762>

e-mail: marinalipatova58@gmail.com

ЩЕРБИНА Світлана Володимирівна –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Центральноукраїнського національного технічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2729-4267>

e-mail: 2108sveta64@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ІНОФОНІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Стаття присвячена важливій ролі письма як одного з видів мовленнєвої діяльності. Письмо розглядається як підготовчий етап формування мовленнєвих навичок студентів.

У статті розглянуто методичні основи навчання писемного мовлення на довузівському етапі підготовки іноземних студентів. Предметом дослідження є письмова компетенція інофонів. Обумовлено першочергову необхідність формування цієї компетенції, оскільки оволодіння навичками створення писемного мовлення зазвичай викликає найбільші труднощі у студентів, які вивчають

українську мову як іноземну, через те що побудова мовленнєвого продукту у письмовій формі характеризується складним психофізичним механізмом: одночасно задіяні слухові, мовленнєвомоторні, зорово-графічні, моторні аналізатори.

У статті сформовано і докладно презентовано етапи формування компетенції у сфері письма з метою оптимізації та засвоєння нового лексико-граматичного матеріалу, наведено приклади завдань з методичними рекомендаціями. Розглянуто методичні аспекти формування інішомовних орфографічних навичок на заняттях з української мови як іноземної.

Зроблено висновок, що успішному формуванню навичок писемного мовлення сприяє ретельно продуманий і відібраний згідно рівня розвитку мовленнєвих навичок інофонів матеріал із поступовим зростанням складності і повторюваності різних видів вправ. Формування мовної та мовленнєвої особистості студента-іноземця, який здатний вільно слухати університетські лекції, вмє працювати над текстом, трансформувати його, робити компресію на рівні речення, абзацу, тексту, скласти план, конспектувати, писати доповіді – важливе завдання підготовчих відділень для іноземних громадян.

Сучасна методика викладання іноземної мови підкреслює необхідність взаємопов'язаного навчання усіх видів мовленнєвої діяльності. Проблема навчання писемного мовлення є однією з актуальних у методиці навчання іноземних мов. Необхідність подальшого вивчення цієї проблеми обумовлена загальною цифровізацією і розвитком інформаційних технологій, оскільки цей напрям відкриває перед викладачем широкий спектр дидактичних можливостей, сприяє підвищенню ефективності навчання іноземної мови.

Ключові слова: українська мова як іноземна, мовленнєва діяльність, письмо, писемне мовлення, графічні та орфографічні навички письма.

LIPATOVA Maryna Valentynivna –

lecturer of the Department

of the history, archaeology, information and archival affair

of Central Ukrainian National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6410-1762>

e-mail: marinalipatova58@gmail.com

SHCHERBYNA Svitlana Volodymyrivna –

PhD in Pedagogy,

Associate Professor of the Department of Foreign Languages

of Central Ukrainian National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2729-4267>

e-mail: 2108sveta64@gmail.com

FORMATION OF WRITING SKILLS OF FOREIGN SPEAKERS AT THE INITIAL STAGE OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

The article is devoted to the important role of writing as one of kinds of speech activity. Writing is considered as a preparatory stage of formation of students' speaking skills.

This article discusses the methodological foundations of teaching writing at the pre-university stage of training foreign students. The research question is the written competence of foreign speakers. The primary need for the formation of this competence is justified, since mastering writing skills usually presents the greatest difficulty for those learning Ukrainian as a foreign language, since producing a written text involves a complex psychophysical mechanism: auditory, speech-motor, visual-graphic, motor analyzers are simultaneously employed.

The article presents the stages formation of this competence in order to optimize and assimilate new lexical and grammatical material, examples of tasks with methodological recommendations are given. The article examines the methodical aspects of formation of foreign language orthographic skills at the lessons of Ukrainian as a foreign language.

It is concluded that the successful formation of writing skills is facilitated by carefully thought out and selected material in accordance with the level of development and speech skills of foreign speakers with a gradual increase in the complexity and repeatability of the material in different types of exercises. Formation of the language and speech of a foreign student personality who is able to freely listen to university lectures, knows how to work on a text, transform it, make compression at the level of a sentence, paragraph, text, make a plan, take notes, write reports - an important task of preparatory departments for foreign citizens.

The modern method of teaching a foreign language emphasizes the need interconnected learning of all types of speech activity. The problem of teaching written speech is one of the most actual in the methodology of teaching foreign languages. The need for further study of this problem is due to the general digitization and development of information technologies, since this direction opens up a wide range of didactic opportunities for a teacher, and contributes to the increase in the effectiveness of foreign language learning.

Key words: Ukrainian as a foreign language, speech activity, writing, written speech, graphic and orthographic skills.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема формування і розвитку навичок писемного мовлення інофонів на початковому етапі навчання української мови як іноземної належить до актуальних, практично необхідних і важливих питань. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку шляхів удосконалення методики навчання писемного мовлення в закладах вищої освіти, забезпечення відповідності цілей навчання цього виду діяльності сучасним вимогам. Розробка теоретичної та практичної бази для оволодіння українською мовою як іноземною потребує нових підходів, ефективної методики, оптимізації процесу викладання, що сприятиме розвитку мовних і мовленнєвих знань і вмінь інокомунікантів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зростання інтересу зарубіжних та вітчизняних учених до проблеми формування інішомовної письмової

компетенції, що характеризує сучасну методику викладання іноземних мов, знайшло своє відображення в численних наукових дослідженнях, присвячених різним аспектам навчання письма. У психологічному і психолінгвістичному аспектах проблема навчання писемного мовлення розглядалось багатьма відомими вченими. Серед них В.О. Артемов, Л.С. Виготський, Н.І. Жинкін, І.О. Зимня, О.М. Леонтьєв, О.Р. Лурія та інші. Ретельний аналіз та вирішення проблеми розглянуто та висвітлено в роботах методистів Л.О. Абрамової, Г.Г. Бедросової, Т.І. Гуціної, О.А. Долгіної, С.В. Литвина та інших. За останній час лінгводидактика поповнилася достатньою кількістю робіт, присвячених розгляду навчання студентів писемного аргументованого мовлення іноземною мовою (М.К. Алтухова, І.Б. Антонова, О.А. Баранова, А.М. Гаврилова, Н.В. Гужова). У працях учених аналізуються актуальні проблеми

формування писемного мовлення як одного з видів мовленнєвої діяльності, підкреслюється необхідність взаємопов'язаного навчання усіх видів. Аналіз останніх досліджень і публікацій із цього напрямку свідчить про широкий науковий спектр інтересів вітчизняних та іноземних учених і методистів.

Мета статті – проаналізувати та висвітлити проблему формування навичок писемного мовлення інофонів на початковому етапі навчання української мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим аспектом мовної підготовки іноземних студентів є викладання української мови, метою вивчення якої є формування в інокомунікантів необхідних знань та вмінь у всіх видах мовленнєвої діяльності – читанні, аудіюванні, усному та писемному мовленні. Писемне мовлення – це продуктивний вид мовленнєвої діяльності, якого навчають на всіх етапах вивчення іноземної мови. У викладанні української мови як іноземної навчання писемного мовлення має важливе значення, тому що набуття вмінь та навичок цього виду діяльності викликають у інофонів великі труднощі порівняно з іншими видами мовленнєвої діяльності.

Сучасна методика викладання іноземної мови підкреслює необхідність взаємопов'язаного навчання усіх видів мовленнєвої діяльності. Дослідники зазначають, що навчання різних видів мовленнєвої діяльності відбувається у такому процентному співвідношенні: матеріал, який чують студенти, засвоюється на 10%; бачать – на 20%; записують – на 50%.

Діяльність із передавання думок у письмовій формі, за спостереженнями Є.І. Пассова, «може здійснюватися на двох рівнях: 1) рівень А – грамотна графічна й орфографічна фіксація власне усного мовлення під час збереження всіх її особливостей (за винятком, зрозуміло, інтонаційних); 2) рівень Б – продукування писемного мовлення з усіма характерними для нього особливостями» [5, с. 211].

У сучасній методиці використовують два терміни «письмо» та «писемне мовлення». Під час навчання письма зазвичай мають на увазі навчання техніки письма, тобто графічним та орфографічним навичкам. Письмо – це оволодіння графічною і орфографічною системами мови для фіксування окремих слів та речень, а писемним мовленням називають вміння поєднувати ці слова в письмовій формі для вираження думки відповідно до потреб спілкування. Л.П. Солонцова підкреслює, що письмо – це продуктивна аналітико-синтетична діяльність, пов'язана з породженням та фіксацією письмового тексту [6, с. 260]. Вона також зауважує, що під час навчання письма слід розрізняти: а) оволодіння графічною, а згодом орфографічною системами іноземної мови; б) оволодіння писемним мовленням як засобом комунікації [6, с. 261]. Таким чином, навчання техніки письма слугує підготовкою до оволодіння писемним мовленням. Починаючи з перших занять, викладач мовної підготовки поступово знайомить слухачів зі звуками української мови та буквами, які ці звуки позначають. І тільки після засвоєння всіх звуків (букв) іноземці знайомляться з чітко визначеним порядком графічних знаків – українським алфавітом. Але знаючи алфавіт, студенти не навчаються правильно писати українською мовою. Тому вони обов'язково повинні знати правила української графіки, що вивчає систему знаків для передачі на письмі

звуків мови, й орфографії. Саме орфографія усталює єдині правописні правила та норми (орфоепічні, словотворчі, морфологічні, лексичні) літературної мови, є гарантом взаєморозуміння між мовцями, забезпечує однакове прочитання слова, бо її правила надають йому єдиного графічного образу [2, с. 25]. Таким чином, в основі письма лежить оволодіння графікою та орфографією. Сучасна програма з іноземної мови визначає місце і роль письма в структурі навчання іноземної мови і включає його в основні цілі навчання писемного мовлення. На різних етапах навчання роль письма та писемного мовлення змінюється. На початковому етапі реалізується мета оволодіння технікою письма. Українське письмо є звуко-буквеним. Тому засвоєння початкових навичок читання й письма полягає в умінні перекодувати букви в позначувані ними звуки і, навпаки, перекодувати звуки мовлення і їх комплекси – склади і слова в умовні графічні знаки – букви (друковані або рукописні). Тому оволодіння учнями читанням і письмом здійснюються паралельно. Студенти повинні навчитися використовувати звуколітерні відповідності для письмового відтворення сприйнятих ними на слух складів, слів, коротких фраз, невеликого тексту; писати фонетичні та орфографічні диктанти. Слухове сприймання тексту не виключає також іншого, допоміжного «каналу» сприймання – зору. За способом сприйняття тексту диктанти поділяються на слухові (найбільш поширена і типова їх форма), слухо-зорові та зорові. Психофізіологічною основою письма є взаємодія слухового, рукомоторного, мовленнєвомоторного та зорового аналізаторів. Під час формування навичок письма на початковому етапі навчання в іноземців зазвичай виникає чимало труднощів. Це спричинено відмінністю в написанні друкованих та прописних літер, а також в написанні букв, наявних в рідній та іноземних мовах (укр. л, н, п – англ. l, n, p), невідповідністю в мовах звуків і букв (укр. х, щ – англ. kh, shch), наявністю в рідній та іноземних мовах однакових по зображенню букв, що передають різні звуки (укр. т, м, р – англ. t, m, r). Також виникають складнощі під час оволодіння орфографічними навичками, пов'язаними з невідповідністю між звучанням слова і можливими способами його графічного зображення.

Серед важливих умов формування в учнів орфографічних навичок називають засвоєння ними елементарних знань з орфографії під час багаторазового повторення і закріплення навичок графічно і орфографічно правильного письма, виконання достатньої кількості правописних вправ, різних за ступенем складності й рівнем самостійності. Наявність використання широкого спектру правописних вправ зумовлено також характером української орфографії, дією в ній фонетичного, морфологічного, традиційного і смислового принципів написання. Вироблення в учнів орфографічних навичок має дуже важливе значення. Т.Ф. Потоцька зазначає, що повноцінній реалізації комунікативної функції мови сприяє унормованість її правопису. Будь-які порушення правил написання ускладнюють спілкування між людьми, негативно впливають на культуру писемного мовлення [1, с. 280].

Важливими видами орфографічних вправ на початковому етапі є списування й диктанти. Мовний матеріал під час списування сприймається зором, а під час диктанту – на слух. Списування сприяє розвитку в

учнів зорової пам'яті, техніки письма, формує вміння порівнювати написане зі зразком. Наприклад, вибіркове списування передбачає свідоме відшукування певних мовних явищ, відбувається попередній лінгвістичний аналіз поданого матеріалу. Досить ефективними є спроби доповнити орфографічні вправи словниково-логічними завданнями, наприклад: виписати з поданих слів окремо назви меблів, одягу, взуття; вставити пропущені букви. Метою завдань на творче списування є також активізація діяльності студентів, навчання їх свідомо виконувати всі операції, пов'язані із застосуванням орфографічних правил, розвиток мовлення на лексичному, граматичному і текстовому рівнях. Виконуючи завдання на творче списування, учні відтворюють поданий мовний матеріал і вносять певні зміни. У методичній літературі описано чимало прикладів творчого списування. Це і зміна форми вихідного слова, і доповнення речення, і трансформація поданих словосполучень, речень або текстів. Списування з різними завданнями (вибрати, підкреслити, вставити пропущені букви, слова, відновити речення тощо) слід розглядати як варіанти творчого списування.

Серед різних прийомів навчання мови значне місце посідають диктанти, сутність яких для учнів полягає в запису сприйманих на слух букв, складів, слів, речень, тексту. Тому за структурою розрізняють такі види диктантів: буквені, складові, словникові, фразові, диктант-текст. Ефективність цього виду роботи досягається тим, що учень мовчки вимовляє звуки, вчиться співвідносити звуки і букви і відчувати звук як фонему. Тренуючи студентів у сприйманні мовлення на слух і запису його в зошиті, викладачі мовної підготовки поступово готують їх до конспектування лекцій, написанню доповідей тощо. Методика пропонує актуальні види диктантів, які готують студентів до написання переказів та творів. Це насамперед вільний та творчий диктанти. Вільний диктант є одночасно орфографічною й мовленнєвою вправою, яка має на меті вдосконалити вміння учнів сприймати вихідний текст, розуміти його тему, головну думку. Головне ж у вільному диктанті – відтворити сприйнятий на слух текст із дотриманням норм орфографії. Учні записують почуте так, як запам'ятали, зберігаючи послідовність викладу. Вони можуть скорочувати кількість речень, трансформувати їх, замінювати лексичні одиниці тощо.

Досить ефективними є творчі диктанти, письмо по пам'яті (самодиктант), малюнковий диктант. Під час написання творчого диктанту учні вносять певні зміни до сприйнятого на слух мовного матеріалу. Виконуючи малюнковий диктант, матеріал для запису добирають самі учні, сприймаючи зором предметні малюнки або інші предмети унаочнення.

Виконання орфографічних вправ має забезпечувати участь зорових, слухових, моторних сприймань, розвиток усного й писемного мовлення студентів. Необхідно зазначити, що на уроках вивчення орфографії реалізується лінгвометодичний принцип, згідно з яким мовна освіта учнів та їхній мовленнєвий розвиток здійснюються у взаємозв'язку.

Поступове оволодіння студентами компетенціями писемного мовлення включає наступні види діяльності: написання переказів, творів і творчих робіт, заяв, заповнення бланків та анкет.

Написання переказів вчить студентів аналізувати текст, виокремлювати головну та другорядну

інформацію, визначати тему та ідею тексту, створювати власні висловлювання на основі прочитаного чи почутого тексту. Письмове мовлення як вид мовленнєвої діяльності припускає використання творів для активізації мовленнєвих навичок і вмінь. У загальному переліку умінь рівня А1 зазначено, що інокомунікант вже на цьому етапі повинен уміти написати текст про себе, свою сім'ю, друзів, дім, рідне місто.

На початковому етапі у студентів-іноземців виникає реальна потреба в написанні різноманітних заяв. Тому важливо навчити студентів писати заяви на імя декана, ректора, директора студмістечка і висловлювати прохання, скаргу, проблему; заповнювати формуляри та анкети, де правильно вказати власне прізвище, імя, адресу проживання, інформацію про освіту, вік. Для успішної комунікації іноземні студенти повинні знати формули етикету: привітання зі святом, із днем народження, висловлення вдячності. Так під час вивчення орудного відмінку викладач знайомить студентів із зразком написання вітальної листівки і пропонує їм написати власне вітання і побажання другу (подрузі).

Наприкінці навчального року вміння інокомунікантів в писемному мовленні повинні відповідати вимогам до мовленнєвих умінь рівня В1 згідно із Загальноосвітнім стандартом української мови як іноземної. Інокомунікант повинен уміти: будувати письмове монологічне висловлювання продуктивного характеру на запропоновану тему відповідно до заданої комунікативної ситуації; будувати письмове монологічне висловлювання репродуктивно-продуктивного характеру на основі прочитаного тексту різних типів (розповідь, опис, повідомлення, а також тексти змішаного типу з елементами роздуму) відповідно до запропонованої комунікативної ситуації. Письмові тексти повинні бути оформлені відповідно до норм української літературної мови [4, с. 11].

Актуальною метою мовної підготовки студентів є підготовка їх до навчання на першому курсі, забезпечення їхніх комунікативних потреб для отримання якісної фахової підготовки. Формування мовної та мовленнєвої особистості студента-іноземця, який здатний вільно слухати університетські лекції, вмє працювати над текстом, трансформувати його, робити компресію на рівні речення, абзацу, тексту, складати план, конспектувати, писати доповіді – важливе завдання підготовчих відділень для іноземних громадян. Навчання писемного мовлення реалізується в процесі оволодіння набором відповідних знань, мовних навичок і комунікативних умінь, а саме: розвитком навичок читання і конспектування навчально-наукової літератури та навичок слухання і запису лекцій.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, письмове мовлення – це складний вид продуктивної мовленнєвої діяльності. Формування навичок писемного мовлення здійснюється паралельно та взаємопов'язано з навчанням читання та усного мовлення у певній послідовності: від оволодіння каліграфією, засвоєння типових звуко-буквених відповідностей через написання орфографічних диктантів, переказів, самостійного складання речень до створення власних повідомлень і тематичних творів. Психологічну основу писемного мовлення складає взаємодія багатьох аналізаторів. Успішному формуванню

навичок писемного мовлення сприяє ретельно продуманий і відібраний згідно рівня розвитку мовленнєвих навичок інофонів матеріал із поступовим зростанням складності і повторюваності різних видів вправ.

Необхідність подальшого вивчення цієї проблеми обумовлена загальною цифровізацією і розвитком інформаційних технологій, оскільки цей напрям відкриває перед викладачем широкий спектр дидактичних можливостей, сприяє підвищенню ефективності навчання іноземної мови. Комунікаційно-інформаційні технології забезпечують суспільству сучасні засоби спілкування, тому проблема навчання писемного мовлення є однією з актуальних у методиці навчання іноземних мов. Нині навчання іноземної мови припускає використання писемного мовотворення не тільки як засобу вдосконалення мовленнєвих умінь, але і як способу спілкування за допомогою мережі Інтернет. Це якісно новий різновид комунікації, який став звичайною складовою сучасного життя [3].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови: навчально-методичний посібник. К.: Літера ЛТД, 2011. 364 с.
2. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Українська мова: Посібник. К.: Либідь, 1995. 432 с.
3. Мотрюк Н.Г. Методичні концепції навчання іншомовного писемного мовлення. Буковинський державний медичний університет, Україна. [Електрон. ресурс] Режим доступу: http://www.rusnauka.com/41_PWSN_2014/Philologia/5_184035.doc.htm
4. Ніколаєва Н.С. Загальноосвітній стандарт української мови як іноземної (рівень В1). Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 24.06.2014 № 750). 134 с.
5. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. М. 1989. 276 с.
6. Солонцова Л.П. Современная методика обучения иностранным языкам (общие вопросы, базовый курс): Учебник. Алматы Эверо, 2015. 373 с.

REFERENCES

1. Vashulenko, M.S. (2011). *Metodyka navchannya ukrayins'koyi movy* [Methods of teaching the Ukrainian language]. Kyiv.
2. Mats'ko, L.I., Sydorenko, O.M. (1995). *Ukrayins'ka mova* [Ukrainian language]. Kyiv.
3. Motryuk, N.H. *Metodychni kontseptsiiy navchannya inshomovnoho pysemnoho movlennya* [Methodical concepts of teaching foreign written speech]. Chernivtsi.
4. Nikolayeva, N.S. (2014). *Zahal'noosvitniy standart ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi (riven' V1)* [General educational standard of the Ukrainian language as foreign (level B1)]. Kyiv.
5. Passov, E.I. (1989). *Osnovy komunikativnoi metodiki obuchenii inoiazychnomu obshcheniu* [Fundamentals of communicative methods of teaching foreign language communication]. Moscow.
6. Solontsova, L.P. (2015). *Sovremennaya metodika obucheniya inostrannym yazykam* [Modern methods of teaching foreign languages]. Almaty.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛПАТОВА Марина Валентинівна – викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: проблеми методики навчання української мови як іноземної.

ЩЕРБИНА Світлана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: теорія та методика навчання іноземним мовам.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LIPATOVA Maryna Valentynivna – lecturer of the Department of the history, archaeology, information and archival affair of Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: problems of methodology of teaching Ukrainian as a foreign language.

SHCHERBYNA Svitlana Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: theory and methodology of teaching foreign languages.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.015.31: 613

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-201-205

ЛОГВІНОВА Ярослава Олексіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичного виховання і
рекреаційно-оздоровчої роботи

Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7582-9495>

e-mail: y.o.lohvinova@cuspu.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ ФІТНЕС-ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті описані та обґрунтовані потреби щодо формування здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури у мінливих умовах суспільства та довкілля. Здоров'язбережувальна компетентність розглядається як якість особистості, що ґрунтується на інтеграції знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень особистості, спрямованих на збереження фізичного,

соціального, психічного та духовного здоров'я і реалізується у здоров'язбережувальній діяльності. Наголошується на ключовому значенні здоров'язберігаючої діяльності як можливості установалення зв'язку між знаннями й ситуацією, як здатності знайти, виявити процедуру, яка підходить для вирішення проблеми.

Для діагностики рівня здоров'язберігаючої компетентності важливим є рівень засвоєння особистістю валеологічних знань, стійка мотивація до здорового способу життя, розробка комплексу здоров'язбережувальних заходів.

Розглянуто класифікацію сучасних технологій здоров'язбереження, особливе значення у якій чільне місце посідають здоров'яформувальні технології, що передбачають цілеспрямовану оздоровчу гуманістичну, особистісно орієнтовану взаємодію викладача й студента і спрямовані на формування, збереження, зміцнення, відновлення здоров'я особистості.

Фітнес-технології розглядаються як сукупність науково-обгрунтованих способів і методичних прийомів, що мають оздоровчий вплив і спрямовані на задоволення потреб особистості у руховій активності, формування позитивного ставлення до здорового способу життя та соціальної успішності.

Аналізуються педагогічні можливості фітнес-технологій для формування здоров'язберігаючої компетентності студентів факультету фізичного виховання, серед яких вирізняємо формування у особистості здоров'язбережувальних поглядів, мислення та свідомості, уміння застосовувати набуті знання і навички для збереження і зміцнення власного здоров'я, використання набутого досвіду у майбутній професійній діяльності та соціумі.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язберігаюча компетентність, майбутній вчитель фізичної культури, фізкультурно-оздоровчі технології, фітнес-технології.

LOGVINOVA Yaroslava Oleksiivna –
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Physical
Education and Recreational Health Work
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7582-9495>
e-mail: y.o.lohvinova@cuspu.edu.ua

THE USE OF FITNESS TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF HEALTH CARE COMPETENCE OF STUDENTS OF THE FACULTY OF PHYSICAL EDUCATION

The article considers the importance of the formation of health-preserving competence of the physical education teacher. Health-preserving competence is a quality of an individual consisting of valeological knowledge, abilities, skills, an individual's attitude to health as the highest value, and experience in practical activities to preserve mental, physical, and social health. The health-preserving activity of the physical culture teacher connects theoretical knowledge with the life situation.

The level of valeological knowledge, high motivation for a healthy lifestyle, and practical activity, which is manifested in the organization and implementation of measures to preserve one's own health and the health of the team, are important for diagnosing the level of health-preserving competence.

The classification of modern health care technologies, which consist of health care technologies, health education technologies, health culture education technologies, and health care technologies, is considered. The most important technologies are the technologies of health formation. Technologies for the formation of health involve the interaction of a teacher and a student and are aimed at the formation, preservation, strengthening, and restoration of personal health.

Fitness technologies are a set of methods and methodological techniques that have a health-improving effect, increase a person's motor activity, form a positive attitude to a healthy lifestyle and social success.

Fitness technologies are important for the formation of health-preserving competence of students of the Faculty of Physical Education, health-preserving views, thinking and consciousness, the ability to apply knowledge and skills to preserve and strengthen one's own health, use experience in future professional activities and society. Fitness technologies are important in the training of a physical education teacher, they affect the anatomical systems of the body, increase physical health, the level of physical and mental development, and improve physical performance.

Key words: health, health-preserving competence, future physical education teacher, physical culture and health technologies, fitness technologies.

Постановка та обгрунтування актуальності проблеми. Сучасне стрімке життя збільшує ризики для здоров'я особистості у мінливих умовах суспільства та довкілля, де каталізатором низького стану здоров'я молоді є соціально-економічна ситуація в Україні, низький рівень життя, екологічне неблагополуччя, безвідповідальне ставлення до власного здоров'я, низький рівень ціннісних орієнтацій та вольових зусиль у напрямі фізичного саморозвитку та власного здоров'язбереження.

Окрім вище окреслених факторів, студенти закладів вищої освіти в умовах дистанційного навчання стикаються із такими здоров'яруйнівними факторами як гіподинамія, висока емоційна затратність і стресовість, напруженість органів зору внаслідок роботи із комп'ютерною технікою. Як зазначають автори Т.В. Лутасва, Н.В. Шварп та Г.В. Тимошук, освітній процес в онлайн-середовищі

містить у собі багато різноманітних і достатньо сильних подразників що впливають на нервову систему учасників освітнього процесу. Тому, у закладах вищої освіти, необхідно дотримуватися ... системи заходів, що спрямовані на збереження та укріплення психічного здоров'я, досягнення найкращого функціонального стану нервової системи [4].

На фоні недостатньої підготовленості студентів до організації власної здоров'язбережувальної діяльності у процесі здобуття вищої освіти, це негативним чином впливає на усі складові здоров'я. Зважаючи на зазначене, актуальним є пошук ефективних шляхів організації здоров'язберігаючої діяльності студентів, формування належного рівня здоров'язберігаючої компетентності майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці досліджувалися різні аспекти проблеми здоров'язбереження молодого покоління, а саме: формування здоров'язберігаючої компетентності (Д. Воронін, Н. Белікова); теоретичні засади здоров'язбережувальних технологій (Н. Беседа, Л. Горяна, О. Дубогай, Л. Попова, С. Лапаєнко та інші); формування валеологічної культури особистості засобами здоров'язбережувальних технологій (Т. Бойченко, О. Бондаренко, Л. Ващенко, М. Гончаренко, В. Горащук, В. Грибань, С. Кондратюк).

Мета статті: розгляд педагогічних можливостей фітнес-технологій для формування здоров'язберігаючої компетентності майбутнього вчителя фізичної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дефініція «здоров'язбережувальна компетентність» постає як інтегральна якість особистості, яка проявляється у її загальній здатності до здоров'язбережувальної діяльності, що ґрунтується на інтеграції знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень особистості, спрямованих на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – свого та оточення [6], що виявляється в здатності організувати й регулювати свою здоров'язбережувальну діяльність; оцінювати свою поведінку; зберігати та реалізовувати власні здоров'язбережувальні позиції, виходячи з особисто усвідомлених і засвоєних моральних норм та принципів [2].

До показників здоров'язберігаючої компетентності Н. Белікова відносить уявлення про здоров'я та здоровий спосіб життя, про здоров'яформуючі чинники; значущість здоров'я як загальнолюдської цінності; уміння відстежувати і фіксувати позитивні та негативні зміни в стані власного здоров'я і здоров'я оточуючих; уміння складати ефективну і дієву програму збереження власного здоров'я на основі моделі уявлення про себе як про здорову людину; уміння складати ефективну і дієву програму відновлення здоров'я. Таким чином, здоров'язберігаюча компетентність постає як сукупність компонентів – мотиваційного, когнітивного і діяльнісного компонентів.

Дослідник Д. Воронін [2] наголошує, що для розгортання процесу формування здоров'язберігаючої компетентності особистості важливого значення, поряд із засвоєнням валеологічних знань, набуває стійка мотивація до здорового способу життя, розробка комплексу здоров'язбережувальних заходів, спрямованих на усвідомлення студентами цінності свого здоров'я. При цьому науковець акцентує на виключному значенні засобів фізичного виховання й спорту для досягнення високого рівня здоров'язберігаючої компетентності для студентів закладів вищої освіти.

Ми погоджуємось із О. Максимович, яка наголошує на діяльнісному характері компетентності як можливості установлення зв'язку між знаннями й ситуацією або, у більш широкому розумінні, як

здатності знайти, виявити процедуру (знання і дія), яка підходить для вирішення проблеми [5]. Тому для ефективного формування у майбутнього вчителя фізичної культури здоров'язберігаючої компетентності важливе значення має організація практичної діяльності, спрямованої на збереження, зміцнення та покращення показників власного здоров'я.

Під здоров'язбережувальною діяльністю науковець Н. Кравчук розуміє «вид діяльності людини, яка спрямована на формування, збереження та зміцнення здоров'я як свого власного, так і інших людей, формування культури здоров'я, екології здоров'я, цілісної (холістичної) формули здорового способу життя, а також здатність вносити зміни у довкілля, спосіб власного життя, використовуючи та поєднуючи оптимальні методи навчання і виховання та вміння прогнозувати очікуваний результат» [3, с. 143].

Здоров'язбережувальна діяльність передбачає розвиток у студентів умінь використовувати теоретичні знання для формування системи умінь, навичок, формування досвіду реалізації власної здоров'язбережувальної позиції. Зближення теорії здоров'язбереження з практикою забезпечує технологія, яка ілюструє структуру, механізми та стратегію здоров'язбереження.

До нині немає єдиного визначення терміну «здоров'язбережувальні технології», головною причиною чого, на думку С. Присяжнюк, є його монополізованість медичною наукою. Здоров'язбережувальні технології науковець розглядає як педагогічний процес формування, збереження, зміцнення і покращення здоров'я, спрямований на підвищення інтелектуальної і фізичної дієздатності засобами фізичної культури і спорту та виховання мотиваційних здібностей у студентства до свого фізичного самовдосконалення [7].

Мета здоров'язбережувальних освітніх технологій полягає у забезпеченні умов фізичного, психічного, соціального та духовного комфорту, що сприяють продуктивній навчально-пізнавальній та практичній діяльності учасників освітнього процесу, заснованій на науковій організації праці та культури здорового способу життя особистості.

Зміст здоров'язбережувальних технологій визначають основні здоров'язбережувальні компоненти освітнього середовища: змістовий; аксіологічний; гносеологічний; екологічний; емоційно-вольовий; фізкультурно-оздоровчий; діяльнісний [8].

Аналіз змісту сучасних технологій здоров'язбереження уможливив виокремити їх типи (за О. Ващенко):

– оздоровчі технології – технології, спрямовані на розв'язання завдань зміцнення фізичного здоров'я людини, підвищення потенціалу (ресурсів) здоров'я;

– технології навчання здоров'я мають на меті формування життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо), профілактику травматизму та зловживання психоактивними речовинами, статеве виховання;

– технології виховання культури здоров'я передбачають виховання в людини особистісних якостей, що сприяють збереженню й зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посилення мотивації на ведення здорового способу життя, підвищення відповідальності за особисте здоров'я й здоров'я родини;

– здоров'язберігальні технології – технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці людини, а також ті, що розв'язують завдання раціональної організації виховного процесу (з урахуванням вікових, статевих, індивідуальних особливостей і гігієнічних норм), відповідності навчального й фізичного навантажень до можливостей дитини [1];

– здоров'яформувальні технології передбачають цілеспрямовану оздоровчу гуманістичну, особистісно орієнтовану взаємодію вчителя та учня, викладача й студента, спортсмена та тренера тощо, що включає сукупність засобів, прийомів, методів, спрямованих на формування, збереження, зміцнення, відновлення здоров'я особистості.

Практичним проявом здоров'яформувальних технологій є фізкультурно-оздоровчі програми або фітнес-програми, в основу яких покладено різновиди рухової активності людини [6], спеціально організованої в рамках групових або індивідуальних (персональних) занять.

Фітнес-технології, як сукупність науково-обґрунтованих способів і методичних прийомів, мають оздоровчий вплив і спрямовані на задоволення потреб особистості у руховій активності, формування позитивного ставлення до здорового способу життя та соціальної успішності.

Вони можуть мати оздоровчо-кондиційну спрямованість (зниження ризику розвитку захворювань, досягнення й підтримка певного рівня фізичного стану), чи переслідувати цілі, пов'язані з розвитком здібностей до вирішення рухових і спортивних завдань на достатньо високому рівні.

Перевагою використання фітнес-технологій у процесі підготовки вчителя фізичної культури для вирішення завдання здоров'язбереження є комплексний вплив на всі системи організму, покращення з їх допомогою показників фізичної складової здоров'я.

Аналіз науково-методичної літератури та даних педагогічних досліджень дозволив визначити, що сучасним науково-обґрунтованим технологіям із фітнесу характерний ряд ознак, що доводить доцільність їх використання у процесі підготовки вчителя фізичної культури, а саме: спрямованість на досягнення цілей фітнесу (оздоровлення, підвищення рівня фізичного і психічного розвитку, фізичної працездатності, розвиток фізичних здібностей); інноваційність (пріоритетне використання інноваційних засобів, методів, форм проведення занять); інтегративність і модифікація (інтеграція засобів і технологій з різних видів фізичної культури, їх модифікація); варіативність (різноманітність засобів, методів, форм проведення занять); мобільність (швидка реакція: на попит населення на певні види

рухової активності); адаптивність до контингенту, простота і доступність; естетична доцільність; емоційна спрямованість (підвищення настрою, позитивний емоційний фон); моніторинг (лікарсько-педагогічний контроль в процесі занять); результативність, задоволеність від занять.

Для успішного використання можливостей фітнес-технологій у навчальному процесі важливим є теоретична та методична підготовка, тому студент має знати: основні компоненти здорового способу життя і роль рухової активності у розвитку організму; роль і значення фізичної культури у підготовці студентів до життєдіяльності; методи побудови індивідуальних оздоровчих та оздоровчо-профілактичних програм; методи контролю за власним станом здоров'я під час занять фітнес-технологіями та виконанні оздоровчих програм, теоретико-методичні засади оздоровчого тренування, принципи та методи підбору, застосування фізичних вправ; правила профілактики фізичної і розумової втоми, запобігання фізичному перетренуванню, методи оцінки стану соматичного здоров'я.

Використання фітнес-технологій сприяє виробленню у особистості здоров'язбережувальних поглядів, мислення та свідомості [9], способів дій із формування індивідуального арсеналу рухових умінь і навичок, необхідних для підвищення фізичного стану, збереження здоров'я; уміння застосовувати набуті знання і навички для збереження і зміцнення власного здоров'я, використання набутого досвіду у майбутній професійній діяльності та соціумі.

Висновки і перспективи подальших розвідок напрямку. Фітнес-технології, як сукупність науково-обґрунтованих способів і методичних прийомів, мають оздоровчий вплив і спрямовані на задоволення потреб особистості у руховій активності, формування позитивного ставлення до здорового способу життя та соціальної успішності. Використання фітнес-технологій у процесі підготовки вчителя фізичної культури дозволяє комплексно впливати на всі системи організму, сприяє підвищенню показників фізичного здоров'я, рівня фізичного і психічного розвитку, фізичної працездатності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі. *Здоров'я та фізична культура*. 2006. № 8. С. 1-6.
2. Воронін Д.С. Здоров'язберігаюча компетентність студента в соціально-педагогічному аспекті. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: зб. наук. пр. за ред. Єрмакова С.С. Харків: ХДАДМ (ХХІІІ), 2006. № 2. С. 25-28.
3. Кравчук Н.П. Педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності в майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. № 8(52). С. 135–146.
4. Лутаєва Т.В., Шварп Н.В., Тимошук Г.В. Формування психогігієнічної компетентності здобувачів вищої освіти. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира*

Винниченка. Серія: Педагогічні науки. 2022. Вип. 206. С. 43-50.

5. Максимович О.М. Компетентнісний підхід при підготовці майбутніх учителів до професійної діяльності. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Педагогіка. Івано-Франківськ, 2011. Вип. XL. Частина 2. С.87 – 89.

6. Омельчук О.В., Слобожанінов А.А., Ляхова І.М. Формування здоров'язберезувальних компетентностей студентів засобами інфокомунікаційних технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія № 15. *Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О.В. Тимошенка*. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2022, Випуск 6(151) 22, С. 105-108.

7. Присяжнюк С.І. Використання здоров'язберезувальних технологій у фізичному вихованні студентів спеціального медичного відділення. Теорія та практика: монографія. Київ: ЦП "КОМПРИНТ", 2012. 464 с.

8. Рыбалко Л.М. Педагогічні умови формування здорового способу життя в студентській молоді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Вип. 147. Т. II. Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. Чернігів: ЧНПУ, 2017. С. 118-121.

9. Согоконь О. Формування здоров'язберезувальної компетентності студентів сучасного закладу освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка*; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]. Вип.27 (2-2019). Кам'янець-Подільський, 2019. С.115-120.

REFERENCES

1. Vashchenko, O., Svyrydenko, S. (2006). Hotovnist vchytelia do vykorystannia zdoroviazberezhuvalnykh tekhnolohii u navchalno-vykhovnomu protsesi [The readiness of the teacher to use health-saving technologies in the educational process]. *Zdorovia ta fizychna kultura*. № 8. S. 1-6.

2. Voronin, D.Ie. (2006). Zdoroviazberihaiucha kompetentnist studenta v sotsialno-pedahohichnomu aspekti [Health-preserving competence of the student in the socio-pedagogical aspect]. *Pedahohika, psykhologhiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu: zb. nauk. pr. za red. Yermakova S.S.* Kharkiv: KhDADM (XXPI). № 2. S. 25-28.

3. Kravchuk, N.P. (2015). Pedahohichni umovy formuvannia zdorov'iazberezhuvalnoi kompetentnosti v maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv [Pedagogical conditions for the formation of health care competence in future teachers of preschool educational institutions]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka. № 8(52). S. 135–146.

4. Lutaieva, T.V., Shvarp, N.V., Tymoshchuk, H.V. (2022). Formuvannia psykhohihiienichnoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity [Formation of psychohygienic competence of students of higher education]. *Naukovi zapysky*

Tsentralnoikrainskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Pedahohichni nauky. Vyp. 206. S.43-50.

5. Maksymovych, O.M. (2011). Kompetentnisnyi pidkhd pry pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv do profesiinoi diialnosti [A competent approach in preparing future teachers for professional activity]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu*. Serii: Pedahohika. Ivano-Frankivsk. Vyp. KhL. Chastyna 2. S.87 – 89.

6. Omelchuk, O.V., Slobozhaninov, A.A., Liakhova, I.M. (2022). Formuvannia zdoroviazberezhuvalnykh kompetentnosti studentiv zasobamy infokomunikatsiinykh tekhnolohii [Formation of students' health-preserving competencies by means of information and communication technologies]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova*. Serii № 15. *Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport): zb. naukovykh prats / Za red. O.V. Tymoshenka*. Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M.P. Drahomanova. Vypusk 6(151) 22. S. 105-108.

7. Prisiazhniuk, S.I. (2012). Vykorystannia zdoroviazberezhuvalnykh tekhnolohii u fizychnomu vykhovanni studentiv spetsialnoho medychnoho viddilennia [The use of health-saving technologies in the physical education of students of a special medical department]. *Teoriia ta praktyka: monohrafiia*. Kyiv: TsP "KOMPRYNT". 464s.

8. Rybalko, L.M. (2017). Pedahohichni umovy formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia v studentskoi molodi [Pedagogical conditions for the formation of a healthy lifestyle among student youth]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T.H. Shevchenka*. Serii: Pedahohichni nauky. Fizychno vykhovannia ta sport. Vyp. 147. Т. II / Chernihivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni T.H. Shevchenka; hol. red. Nosko M.O. Chernihiv: ChNPU. S. 118-121.

9. Sohokon, O. (2019). Formuvannia zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti studentiv suchasnoho zakladu osvity [Formation of health care competence of students of a modern educational institution]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka: Zbirnyk naukovykh prats. Kamianets-Podilskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka; Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy* [hol. red. Labunets V.M.]. Vyp. 27 (2-2019). Kamianets-Podilskiy. S.115-120.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛОГВІНОВА Ярослава Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: екологічне виховання студентів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LOGVINOVA Yaroslava Oleksiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory of Physical Education and Recreational Health Work of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: environmental education of students.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.81

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-206-212

ЛОМАКІНА Лариса Володимирівна –

старший викладач кафедри

англійської мови технічного спрямування №1

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3449-8121>e-mail: llv85@ukr.net**ГУРАЛЬ Оксана Ігорівна** –

викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1552-2093>e-mail: guraloksana712@gmail.com**ДИЧКА Наталія Іванівна** –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри англійської мови технічного спрямування №1

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3363-569X>e-mail: dychka81@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ІКТ У СУЧАСНИХ УМОВАХ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

У статті обґрунтовано актуальність застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) при навчанні майбутніх інженерів іноземної мови, фахових дисциплін в умовах карантину під час пандемії COVID-19. Здійснено аналіз наукових джерел у контексті застосування ІКТ в освіті. Однією із найскладніших та гострих педагогічних проблем іншомовної підготовки студентів інженерно-технічних закладів вищої освіти загалом є забезпечення індивідуалізації навчання і стимулювання мотивації студентів до саморозвитку. На думку авторів статті, можливим дієвим засобом вирішення цих проблем у дистанційній формі навчання є використання технології ведення навчальних блогів. Метою статті є висвітлення і аналіз організації освітнього процесу у сучасних умовах за допомогою освітніх ІКТ під час навчання іноземної мови і фахових дисциплін майбутніх інженерів, зокрема освітнього блогу та онлайн-вправ сервісу LearningApps. Висвітлено основні питання організації онлайн навчання іноземної мови студентів технічного профілю. Методика ведення блогу частково схожа з проектним методом і методом «портфоліо». З одного боку, навчальний блог доцільно розглядати як проект: його створення і регулярне наповнення вимагає прагматичної спрямованості на результат, який можна осмислити, застосувати в реальній практичній діяльності. У веденні блогу так само, як і в методі проектів, студенти залучені в діалог культур і мають можливість отримати зворотній зв'язок від професійних лінгвістів і носіїв іноземної мови на основі функції коментарів, вбудовану в блог-платформу. З іншого боку, навчальний блог виконує роль електронного «портфоліо» - засоби контролю та оцінки якості самостійної роботи студента і його прогресу у формуванні професійної іншомовної компетентності, що виявляються у порівнянні з першим та останнім записом у блозі. Блог є і специфічним звітом студента, в якому представлені результати аналізу англійських матеріалів з професійної тематики. У статті проведено опитування майбутніх інженерів стосовно їх оцінювання сучасного викладання іноземної мови, фахових дисциплін у інженерно-технічних закладах освіти. Дослідження проводилось на факультеті електроніки у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». До розгляду було запропоновано освітній процес у дистанційному режимі на основі онлайн заняття з використанням освітнього блогу, ментальних карт та інтерактивних вправ сервісу LearningApps. В ході дослідження було визначено недостатній рівень знань і практичних навичок студентів з іноземної мови. Виявлено недоліки професійної підготовки майбутніх інженерів під час вивчення іноземної мови та фахових дисциплін, зокрема традиційність підготовки та обмежене використання ІКТ у інженерно-технічних закладах освіти. Зроблено висновок, що використання ІКТ в освітньому процесі значно покращує якість та ефективність навчання, наближає студентів до реальних умов професійного середовища, дає змогу якісно вдосконалювати свої практичні навички. З огляду на результати проведеного дослідження можемо окреслити перспективи подальших досліджень впровадження вищевказаних ІКТ при вивченні навчальних дисциплін гуманітарної і природничо-наукової підготовки у сучасних умовах пандемії COVID-19 та воєнного стану в Україні.

Ключові слова: організація освітнього процесу; навчання іноземної мови; інформаційно-комунікаційні технології; освітній блог; онлайн-вправи Learning Apps.

LOMAKINA Larysa Volodymyrivna –Senior Lecturer of the Department of English for Engineering №1,
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv
Polytechnic Institute”ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3449-8121>e-mail: llv85@ukr.net**HURAL Oksana Ihorivna** –Lecturer at the Department of English for Engineering № 1, National
technical university of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv
Polytechnic Institute”ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1552-2093>

e-mail: guraloksana712@gmail.com

DYCHKA Natalia Ivanivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of English for Engineering № 1. National technical university of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3363-569X>

e-mail: dychka81@gmail.com

ICT APPLICATION IN MODERN FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF FUTURE ENGINEERS

The article justifies the relevance of the use of information and communication technologies (ICT) in a foreign language and professional disciplines teaching of future engineers in quarantine conditions during the COVID-19 pandemic. The analysis of scientific sources in the context of the use of ICT in education was carried out. One of the most difficult and acute pedagogical problems of foreign language training of students of technical universities in general is to ensure individualization of training and stimulation of students' motivation for self-development. According to the authors of the article, a possible effective means of solving these problems in distance learning is the use of educational blogging technology. The purpose of the article is to highlight and analyze the organization of the educational process in modern conditions with the help of educational ICT during a foreign language and professional disciplines teaching of future engineers, in particular, an educational blog and online exercises of the LearningApps service. The article highlights the main issues of organizing online foreign language teaching for technical students. The method of blogging is partially similar to the project method and the “portfolio” methods. On the one hand, an educational blog should be considered as a project: its creation and regular content requires a pragmatic focus on a result that can be comprehended and applied in real-life practice. In blogging, just like in the project method, students are engaged in a cultural dialogue and have the opportunity to receive feedback from professional linguists and native speakers based on the comment function built into the blog platform. On the other hand, an educational blog serves as an electronic “portfolio” - a means of monitoring and evaluating the quality of a student's independent work and his/her progress in developing professional foreign language competence, which are revealed by comparing the first and last blog post. The blog is also a specific student report, which presents the results of the analysis of English-language materials on professional topics. The article presents a survey of future engineers regarding their assessment of the modern teaching of foreign languages and professional disciplines in higher technical educational establishments. The study was conducted at the Faculty of Electronics at the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”. A distance learning process based on online classes using an educational blog, mind maps and interactive exercises of the LearningApps service was proposed for consideration. In the course of the study, the insufficient level of students' knowledge and practical skills of a foreign language was determined. The shortcomings of the professional training of future engineers during the study of a foreign language and professional disciplines have been revealed, in particular, the traditional nature of training and the limited use of ICT. It is concluded that the use of ICT in the educational process significantly improves the quality and effectiveness of education, brings students closer to the real conditions of the professional environment, and allows them to qualitatively improve their practical skills. Taking into account the results of the study, it is possible to determine the prospects for further research on the implementation of the above ICT in the study of humanities and science disciplines in the current conditions of the COVID-19 pandemic and martial law in Ukraine.

Keywords: organization of the educational process; foreign language teaching; information and communication technologies; educational blog; online exercises Learning Apps.

Introduction. The primary task defined in the Concept for the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine is to form a thorough national policy of digitalization of education as a priority component of the educational reform, one of the main directions of which is the development of distance education using cognitive and multimedia technologies. The development of modern education is now not keeping up with the world's daily advancing innovations. The essence of the problem is that the amount of new information is increasing every day, new theories are constantly emerging, views on a particular problem are changing, and the traditional study of new approaches and technologies in classrooms can no longer ensure the effective transformation of student's acquired scientific and technical knowledge, skills and abilities during their studies for their implementation in future professional activities.

With the introduction of a number of reforms in modern education, in the conditions of rapid innovative development of both Ukrainian education and society as a whole, the problem of training future engineers for professional activity has become more acute. In today's information society, future engineers need not only to have a sufficient supply of knowledge in fundamental and technical disciplines, but also to be creative and imaginative, able to quickly adapt to various life situations, independently acquire the necessary knowledge, skilfully apply it in practical activities, and build their future in a rapidly progressing information space.

While studying in technical higher educational establishments, a prerequisite is to train a future specialist who can make an independent decision in any difficult technical situation, with developed critical and creative thinking, with formed communication skills and the ability to work together in a team. Learning foreign languages in today's society is becoming an integral part of the professional growth of specialists in various fields. The successful resolution of professional training issues largely depends on the quality of their speech training. In order to successfully solve these problems, modern education should be based on the formation of skills of independence, cooperation, creative and critical thinking, responsibility, be as close as possible to the conditions of the real environment, and promote the development of reflection and self-evaluation.

All this requires the introduction of new pedagogical technologies. In early 2020, the higher education system faced a challenge related to COVID-19. Within a short period of time, all educational institutions switched to distance or mixed learning. Teachers have changed traditional principles and approaches to the organization of the educational process in the context of the pandemic. They improved and introduced new forms, methods and technologies of teaching. The success of training largely depends on the teaching methodology of the teacher, his ability to use various innovative methods and techniques in teaching. Under such circumstances, the problem of choosing the most effective innovative methods and technologies in the modern system of higher professional education remains significant and relevant.

It was in this difficult period for everyone to organize the educational process during the quarantine that special attention was paid to Internet technologies, which organically fit into the structure of distance and mixed learning of students of technical specialties during the teaching and learning of theoretical and practical blocks of academic disciplines.

Research publications analysis. The analysis of scientific developments shows that the problems of using Internet technologies are reflected in the works of many scholars. For example, V. Bykov, R. Hurevych, M. Kademiia, M. Koziar, M. Zhaldak, O. Mukoviz, K. Kolos, N. Kolomiets in their studies emphasize the need to introduce ICTs into the educational process of higher education institutions. V. Yu. Bykov notes that "among modern educational technologies that appeared at the end of the twentieth century and are now noticeably widespread in developed countries, are distance learning technologies that support and provide distance education (DL) [1]. To the main advantages of distance learning O. P. Mukoviz, K. R. Kolos and N. A. Kolomiets include: automatic and timely updating of versions of the required software and electronic educational resources (EER), secure protection against unauthorized access, the possibility of simultaneous access of several users to educational resources and the ability to use resources anywhere or anytime [2]. The use of blogs in the learning process is considered in the studies of domestic and foreign scientists. In the context of our research, the scientific works of O. Naboka and M. Demchenko deserve special attention. Scientists conducted a detailed analysis of the definitions of "blog", "educational blog", proposed their definition of "educational blog" and identified typical errors that may occur when creating it [3, p. 64]. L. Matohnyuk [4] and K. Demyanyuk [4] in their writings identified the main advantages of blogs compared to other electronic resources and noted their ease of use and accessibility; efficiency of information space organization; interactivity and multimedia; reliability and safety. The works of S. Kizim [5] and T. Tarnavska [6] are interesting for our research. Scientists determine the significant role of educational blogs in increasing students' motivation to learn. S. Kizim emphasizes that "the joint work of the teacher and students forms the ability of future specialists to store and carry out search, analysis, as well as to determine the quality of educational blogs on the Internet, to use Web technologies to ensure educational goals and self-education" [5, p. 279]. The experience of using blog technologies in the educational process is presented in the publications of foreign scientists Z. Amir, H. Du, S. C. Herring, V. Dennen, M. Thomas, O. Halic and others. V. Dennen [7] divides participants of blog communication into groups: 1) bloggers; 2) active commenters; 3) lurkers; 4) passers-by; 5) characters. Z. Amir [8], O. Halic [9], M. Thomas [10] and others consider the introduction of blogs to be extremely necessary and highlight learning potential as the main component of educational blogs.

LearningApps interactive online exercises, which are also internet technologies offered for implementation in the educational process, are considered in our research. The possibilities of applying these innovations in the educational process are discussed in the studies of our scientists. In the course of the analysis of O. Voloshyna's works, it was established that the gallery of the aforementioned service contains more than 30 types of interactive exercise templates [11, p. 53]. Moreover, the scientist states the fact that such variability allows you to

create exercises for learning new material, as well as for consolidating and improving the acquired knowledge, skills and abilities. O. Ilyina and I. Shahina highlighted the positive qualities of this service, in particular, the lack of payment; the possibility of exchanging interactive tasks; the ability to create and edit tasks online using various templates; multimedia; instant verification of the correctness of the task" [12, p. 156]. Along with the positive qualities, scholars also distinguish the negative qualities of the service: "some of the templates do not support Cyrillic alphabet; an Internet connection is required; some exercise patterns are modified or retrieved from the site" [12, p. 156]. In her revisions, M. Sablina divides the online exercises of the interactive educational environment LearningApps.org into categories: "by subject, level of education and ready-made templates that can be used or created individually" [13, p. 290]. R. Horbatiuk and U. Dudka believe that by performing interactive exercises of the above-mentioned service, "students generalize and deepen their knowledge, develop attention and memory, develop critical and algorithmic thinking skills" [14, p. 51]. Despite the interest of scientists in the aspect of using Internet technologies as the main ones among a number of modern ICTs, the problem of their introduction into the educational process of technical universities, in our opinion, requires more attention. The issue of their use in the professional training of future engineers in a foreign language and professional learning remains insufficiently studied.

The purpose of the article. In view of the outlined problem, the purpose of the study is to highlight and analyze the use of the technological component of ICT-based teaching systems in the educational process, and in particular, the educational blog and online exercises of the LearningApps service of the disciplines " Practical foreign language course", "Practical foreign language course for professional communication", "Practical course of a foreign language for business communication" in the training of future engineers.

Research methods. The following research methods were used in the study: the method of theoretical analysis of educational documents and scientific-methodological works on problematic issues of pedagogy teaching methods; synthesis of educational and methodological ideas; generalization of own pedagogical experience; methods of generalization and comparison of theoretical data with the help of which it is possible to show the practical application of innovative ICT; students' survey on the effectiveness of using the above-mentioned innovations in a foreign language and professional training of future engineers.

The scientific novelty of the obtained results lies in the improvement of the content, forms, methods, tools and technologies of teaching a foreign language and professional disciplines by introducing professionally oriented blogs, mind maps and online exercises of the LearningApps service into the educational process of technical universities.

Presenting the main research material. During the analysis of scientific sources covering the problems of ICT application in educational institutions, it was found that scientists identify the need to use these learning technologies and consider their use as the most important way to improve the educational process which is aimed at improving the quality of personal learning, developing students' intellectual potential and forming the skills to independently acquire knowledge.

At the state level, the issue of ICT introduction in education is reflected in the "Concept of Digital Transformation of Education and Science for the period up to 2026", which represents a comprehensive systemic strategic vision of the digital transformation of these spheres and meets the principles of implementation by executive authorities of the principles of the state policy of digital development, which was approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 30, 2019 No. 56. Also, much attention is focused on the use of ICT and on the significant role of information and communication competence among the key competencies in the context of comprehensive secondary education in the State Standard of Basic and Complete General Secondary Education. According to the content of this document, teachers of various educational disciplines need to introduce ICT into the educational process, in particular, into philological and technical education and to teach students of technical specialties to use these innovations in their future professional activities. Unfortunately, in most cases, the use of modern Internet resources in the students' independent work of technical universities is limited to searching for materials on the Internet or writing essays and creating presentations. At the same time, little attention is paid to mastering the tools of innovative Internet technologies. At present, in a time of advances in information technology, modern specialists should not only possess professional competence, but also be free to use the computer and use ICT in their professional activities. It's no secret that future engineers are dependent on the computer; they mostly read technical documentation online and often communicate with colleagues via the Internet. Therefore, information and computer literacy and professional abilities of a technical specialist are important priorities during employment. Computer literacy is taught to the students of technical universities at the beginning of their studies. When studying professional disciplines in undergraduate courses, students increase the level of knowledge gained in technical computer science.

A survey of undergraduate students was conducted. According to students, the possibility of using ICT in the teacher's creation of means of organizing the educational process is limited to the use of presentations and interactive whiteboards in classes. In the context of programs, the most commonly mentioned are Microsoft Office applications, social networks (mainly Facebook), Skype, and Viber, which are used for communication and information exchange. Most of the surveyed students (90%) have heard about the possibility of using educational blogs during their training, and less than 10% of them know about LearningApps.org online exercises. This once again proves the need to introduce the above-mentioned technologies into the educational process. Students were also offered a survey on modern teaching of foreign languages and professional disciplines. In their answers (45%), students repeatedly mentioned that there is a lack of use of ICT when teaching these subjects. At the time of computerization of all branches of everyday life, future engineers cannot see life without gadgets.

Also, often in their answers, the main shortcomings of teaching were indicated by students as "insufficient demonstration of real thematic tasks" (39%), "standard conducting of practical classes" (61%), "infrequent attendance of practical classes" (57%). In their opinion, it would be very convenient to "upload" textbooks in professional disciplines (15%) or videos of performing basic practical skills to a smartphone or tablet and

independently prepare for a discipline lesson, for example, during a home trip (13%).

The level of use of ICT by teachers was assessed by 30% of students as high, 50% - as sufficient, and 20% - as insufficient. The entrance test in a foreign language revealed a low level of students' knowledge, similar to that in professional disciplines. One of the most difficult and acute pedagogical problems of foreign language training of students of technical higher educational establishments in general is the provision of individualization of training and stimulation of students' motivation for self-development.

Therefore, the use of only traditional methods in the training of future engineers is not sufficient for forming a high level of readiness for their professional activities. All of the above predetermines the need to make changes with the use of other methods and approaches, including the introduction of innovative ICTs.

According to the authors of the article, a possible effective means of solving these problems in distance learning is the use of educational blogging technology. The method of blogging is partly similar to the project method and "portfolio" method. On the one hand, an educational blog should be viewed as a project: its creation and regular content requires a pragmatic focus on the result, which can be considered and applied in real-life practice. In blogging as well as in the method of projects, students are engaged in cultural dialogue and have the opportunity to receive feedback from professional linguists and foreign speakers based on the commentary function built into the blog platform. On the other hand, a learning blog serves as an electronic "portfolio" - a means of monitoring and evaluating the quality of a student's independent work and his/her progress in developing professional foreign language competence, which are revealed in comparison with the first and last blog post. The blog is a specific student report that presents the results of an analysis of English-language materials on professional topics. At the same time, the availability of the blog on the Internet can help employers assess a graduate's ability to solve professional tasks that require knowledge of a foreign language.

The analysis of the approaches presented above made it possible to demonstrate our own experience of implementing these innovations when teaching a professionally oriented foreign language. We have proposed for consideration the structure of an educational blog on teaching a foreign language intended for future engineers.

The content of the educational blog, in our opinion, should contain several important components. On the main page, we post an informative feed on which the organizational information necessary for students while studying the discipline is constantly updated. This page also contains the content of the teacher's main methodological work in the discipline of the corresponding profile, including electronic manuals "Students' Manuals for Speaking and Reading Skills Development of Technical English for Physical and Biomedical Electronics", "Workshop on Foreign Language Scientific Communication. Collection of Test Tasks", "Acoustician and Scientific Society: Communicating in English", thematic training videos, mental maps that structure the entire course of the discipline (test tasks, game exercises, situational tasks, practical skills algorithms), presentations on each topic, a workbook scheme and basic information about the blog author. In addition to methodological materials posted on

the website, it is advisable to offer offline communication on the student-teacher forum. So, with the help of developing a personal blog, the teacher summarizes and presents his pedagogical experience, archives practically significant material and expands cooperation. Let's take a closer look at some of the blog's components. In our opinion, an interesting online technology is the creation of electronic training tutorials, which are posted on the blog. The e-tutorials are presented in the format of mind maps and contain up-to-date teaching and learning material on the above-mentioned disciplines. The content of electronic textbooks should be divided into main topics, which allows students not only to familiarize themselves with the basic information of the foreign language course, but also to trace the interrelationship of all the topics. Theoretical material should be presented clearly and concisely. The most significant points from each topic are highlighted, for which you need to select appropriate video plots. Each video resource can be accessed by clicking on the specified link.

The blog structure contains mind maps of the Mindomo service. Different structures of mind maps can be presented in the blog (with structural and schematic content of all practical tasks in the academic discipline and algorithms of practical skills that students must learn and perform correctly; with structural and schematic content of all the proposed exercises of the LearningApps online service according to each topic from the academic discipline).

To complement the mind maps, we suggest creating a set of game exercises from the online service LearningApps.org. Each of them has a task of connecting correctly matched pairs called "Find a Pair". Students are asked to watch a video or listen to an audio plot and then match it to one of the suggested responses. Correctly matched pairs disappear from the screen. Incorrectly matched pairs remain on the screen. The exercise will not end until the student corrects the mistakes and all the pairs disappear from the screen. Another variant of the proposed tasks could be solving a crossword puzzle on the relevant topic. Students need to answer the questions and find the right answer, which is encrypted in a crossword puzzle, and highlight it. If the answer is selected correctly, the computer automatically fills in the blanks in green on the right side of the screen. The exercise ends only after all empty cells have been filled.

Another option for interactive exercises is to complete the main stages of the practical skills algorithm in the correct sequence. The student has to fill in the gaps. Several answers are displayed on the screen, among which only one answer is correct. When the exercise is over, incorrect answers are marked in red on the screen. The student will not be able to complete the task until all errors are corrected.

Teaching educational and practical information with the help of modern Internet technologies allows the teacher to quickly change it in accordance with new scientific achievements. Also, making the specified changes does not require financial costs, as in the case of using paper teaching aids. The introduction of these innovative ICTs into the educational process allows students to use electronic educational resources in any convenient place. Nowadays, almost all students have a mobile Internet connection, so there is no need to be tied to a computer classroom. Also, thanks to the introduction of innovative ICTs, students have access to a large amount of information in accordance with the content of their specialty discipline.

The study included a survey of undergraduate students and teachers of foreign languages and professional disciplines in order to determine the level of use of modern Internet technologies during the learning of specialized disciplines. It was found that 75% of the surveyed students prefer conducting classes with the combined use of innovative ICT, namely blogs, mind maps and LearningApps online exercises in combination with traditional teaching methods and tools. 15% of respondents believe that traditional teaching methods and means can be replaced by Internet technologies without losing the quality of education. Among teachers, 83% of respondents also prioritize the implementation of the above-mentioned combination, including blogs, mind maps, and LearningApps online exercises in a complex with traditional teaching methods and tools. Among them, 12% determine that innovative ICTs have the right to exist, however, the quality of education during their use may decrease slightly compared to traditional methods. In their responses, students mentioned the advantages of learning a foreign language and professional disciplines with the use of innovative ICT: "rational use of time" (40%), "convenient form of online control" (12%), "simplicity and accessibility" (10%), "game form of conducting classes" (5%), innovative ICTs increase emotional state and self-confidence when studying a discipline (17%), and no need to be tied to the computer class (12%). In the survey of foreign language and professional disciplines teachers, it was emphasized that online tools during classes immerse students in a game atmosphere similar to the atmosphere of leisure and entertainment (19% of respondents), and "rational use of time" was also frequently mentioned (75% of respondents). Another advantage of using innovative ICTs, namely the impossibility of prompting and copying (44%), was repeatedly mentioned in the teachers' answers.

Therefore, when conducting any knowledge control with the use of blogs, mind maps and LearningApps exercises, the objectivity of the assessment increases. The teacher cannot increase or decrease the student's score, because the rating is "transparent" and the computer gives the "marks".

Conclusions and further research prospects. Thus, taking into account the outlined problem, the analysis made it possible to consider the main principles of using ICT in modern education. It has been determined that the use of educational blogs, mind maps, and interactive LearningApps exercises can develop the cognitive activity of future engineers, form their basic professional qualities, and ensure students' gradual transition from academic to professional activities. In the course of the study, the aim was to acquaint educators with developments in the creation of web-based teaching methods, as well as to recommend the use of the proposed methodology as an example for teaching other academic disciplines at technical universities. Taking into account the results of the survey, the students came to the conclusion that the use of ICT is popular and appropriate, especially during the distance or mixed format of education in quarantine conditions. It would also be interesting for them to learn other disciplines using this teaching method. The methods of introducing of the above-mentioned online technologies have now become the most relevant, necessary and are in great demand in difficult conditions of the development of modern education. We believe that the use of the proposed Internet technologies contributes to the improvement of the quality and efficiency of professional training in higher technical educational establishments. Summarizing the

above, we can outline the prospects for further research on the implementation of the above-mentioned ICTs in the study of educational disciplines of humanitarian and natural science training in modern higher education institutions.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю. та ін., Технологія створення дистанційного курсу: навчальний посібник. Київ: Міленіум, 2008. 324 с.
2. Mukoviz O., Kolos K., Kolomiets N. Distance Learning of Future Primary School Teachers as a Prerequisite of Their Professional Development Throughout Life. *Information Technologies and Learning Tools*. 2018. vol. 66, № 4. URL <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2265> [in English].
3. Набока О. Г., Демченко М. О. Освітній блог як засіб професійної освіти педагогів дошкільних закладів. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2019. Вип. 69, С. 64–77. Doi: <https://doi.org/10.33407/itlt.v69i1.2425>.
4. Л. Матокхнюк, К. Дем'янюк. Блог як один із видів організаційно-методичної діяльності освітян. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Вип. 1, 2017. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrp_2017_1_5. Дата звернення: Січ. 03, 2023.
5. Кізім С. С. Використання блогів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 35 С. 274–278.
6. Тарнавська Т. В., Використання соціальних мереж і блогів у навчанні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. Вип. 186(1). С. 136–141.
7. Dennen V. P. Becoming a blogger: Trajectories, norms, and activities in a community of practice. *Computers in Human Behavior*. 2014. Issue 36. P. 350-358.
8. Amir Z., Ismail K., Hussin S. Blogs in language learning: Maximizing students' collaborative writing. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2011. Issue 18. P. 537-543.
9. Halic O., Lee D., Paulus R. Spence To blog or not to blog: Student perceptions of blog effectiveness for learning in a college level course. *Internet and Higher Education*. 2010. Issue 13. P. 206-213.
10. Thomas M. Handbook of research on Web 2. 0 and second language learning. Hershey: IGI Global, 2009. 636 p..
11. Волошина О. В. Формування навчально-пізнавальної компетентності майбутніх педагогів за допомогою сервісу LearningApps.org. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2020. Вип. (3). С. 52-56.
12. Шахіна І. Ю., Ільїна О. І. Організація контролю якості знань студентів із використанням електронного тестування. *Фізико-математична освіта: науковий журнал*. 2016. Вип. 4(10). С. 152-157.
13. Сабліна М. А. Інтерактивне середовище LearningApps як інструмент викладу теоретичного матеріалу в процесі фахової підготовки студентів. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2017. № 3. С. 288-294.
14. Gorbatus R., Dudka U. Training of future specialists in economics with the help of online service Learning Apps. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2019. Issue 7(3). P. 42-56. Doi:<https://doi.org/10.32919/uesit.2019.03.05>. Дата звернення: Січ., 21, 2023.

REFERENCES

1. Vukov, V. et al. (2008). *Tekhnolohiia stvorennia dystantsiinoho kursu [Remote Course Development Technology]: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Milenium, 324 s.
2. Mukoviz, O., Kolos, K., Kolomiets, N. (2018). Distance Learning of Future Primary School Teachers as a Prerequisite of Their Professional Development Throughout Life. *Information Technologies and Learning Tools*, vol.6. Retrieved from: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2265>.

3. Naboka, O. H., Demchenko, M. O. (2019). Osvitnii bloh yak zasib profesiinoi osvity pedahohiv doshkilnykh zakladiv. [Educational blog as a means of professional education of preschool teachers]. *Informatsiini tekhnolohii ta zasoby navchannia*. Vol. 69. Pp. 64–77. Doi: <https://doi.org/10.33407/itlt.v69i1.2425>.
4. Matokhniuk, L., Demianiuk, K. (2017). Bloh yak odyn iz vydiv orhanizatsiino-metodychnoi diialnosti osvitian. [Blog as one of the types of organizational and methodological activities of teachers]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. Vol. 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrp_2017_1_5.
5. Kizim, S. S. (2013). Vykorystannia blohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv [The use of blogs in the process of professional training of future teachers]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Vol. 35. Pp. 274–278.
6. Tarnavska, T. V. (2013). Vykorystannia sotsialnykh merezh i blohiv u navchanni [Using social networks and blogs in education]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*. Vol. 186(1). Pp. 136-141.
7. Dennen, V. P. (2014). Becoming a blogger: Trajectories, norms, and activities in a community of practice. *Computers in Human Behavior*. Issue 36. Pp. 350-358.
8. Amir, Z., Ismail, K., Hussin, S. (2011). Blogs in language learning: Maximizing students' collaborative writing. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Issue 18. Pp. 537-543.
9. Halic, O., Lee, D., Paulus, R. (2010). Spence To blog or not to blog: Student perceptions of blog effectiveness for learning in a college level course. *Internet and Higher Education*. Issue 13. Pp. 206-213.
10. Thomas, M. (2009). *Handbook of research on Web 2. 0 and second language learning*. Hershey: IGI Global. 636 p..
11. Voloshyna, O. V. (2020.) Formuvannia navchalno-piznavalnoi kompetentnosti maibutnykh pedahohiv za dopomohoiu servisu LearningApps.org. [Formation of educational and cognitive competence of future teachers using the LearningApps.org service]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho*. Vol. (3). Pp. 52-56.
12. Shakhina, I. Yu., Iliina, O. I. (2016). Orhanizatsiia kontroliu yakosti znan studentiv iz vykorystanniam elektronnoho testuvannia. [Organization of quality control of students' knowledge using electronic testing]. *Fiziko-matematychna osvita: naukovyi zhurnal*. Vol. 4(10). Pp. 152-157.
13. Sablina, M. A. (2017.). Interaktyvne seredovyshche LearningApps yak instrument vykladu teoretychnoho materialu v protsesi fakhovoi pidhotovky studentiv [The interactive learning environment of LearningApps as a tool for putting theoretical material in the course of students' professional training]. *Vidkryte osvittne e-seredovyshche suchasnoho universytetu*. № 3. Pp. 288-294.
14. Gorbatus, R., Dudka, U. (2019). Training of future specialists in economics with the help of online service Learning Apps. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. Issue 7(3). pp. 42-56. Doi:<https://doi.org/10.32919/uesit.2019.03.05>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛОМАКІНА Лариса Володимирівна – старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».
Наукові інтереси: інформаційно-комунікаційні технології в освіті, методи навчання іноземних мов на нелінгвістичних факультетах.
ГУРАЛЬ Оксана Ігорівна – викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Наукові інтереси: інформаційно-комунікаційні технології в освіті, методи навчання іноземних мов на нелінгвістичних факультетах.
ДИЧКА Наталія Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент Кафедри англійської мови технічного спрямування №1 Національного технічного університету

України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Наукові інтереси: інформаційно-комунікаційні технології в освіті, методи навчання іноземних мов на нелінгвістичних факультетах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LOMAKINA Larysa Volodymyrivna – Senior Lecturer of the Department of English for Engineering №1 of National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”.

Scientific interests: information and communication technologies in education; methods of foreign language teaching at the non-linguistic faculties.

HURAL Oksana Ihorivna – Lecturer at the Department of

English for Engineering № 1 of National technical university of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Scientific interests: information and communication technologies in education; methods of foreign language teaching at the non-linguistic faculties.

DYCHKA Natalia Ivanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of English for Engineering № 1 of National technical university of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Scientific interests: information and communication technologies in education; methods of foreign language teaching at the non-linguistic faculties.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.4:785.071.2]:005.336.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-212-217

ЛЯШЕНКО Ольга Дмитрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інструментально-виконавської майстерності Київського університету імені Бориса Грінченка
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5840-8178>
 e-mail: o.liashenko@kubg.edu.ua

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ-ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ ДОСВІДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В УНІВЕРСИТЕТІ

Статтю присвячено проблемі формування у студентів-інструменталістів досвіду професійної діяльності в процесі фахового навчання в університеті. Проаналізовано погляди науковців щодо сутності понять «досвід» та «професійний досвід» у філософському, психологічному, соціолого-педагогічному, музично-виконавському аспектах. Визначено специфіку діяльності музиканта-інструменталіста (як виконавця й педагога) та вимоги освітньо-професійної програми щодо фахової підготовки студентів-інструменталістів в університеті. Окреслено напрямки (виконавський та педагогічний) формування у студентів досвіду професійної діяльності. Охарактеризовано етапи формування практичного виконавського досвіду майбутнього інструменталіста та зміст фахової підготовки учнів і студентів в інструментально-виконавських класах. Обґрунтовано значення індивідуальної, ансамблевої та оркестрової підготовки студентів у формуванні досвіду професійної діяльності інструменталіста. Зосереджено увагу на комплексному характері формування педагогічного досвіду студентів-інструменталістів на заняттях з фахових дисциплін. Розкрито завдання концертно-виконавської та педагогічної практик у формуванні професійного досвіду студентів. Формування у майбутніх інструменталістів досвіду професійної діяльності визначено як процес фахової підготовки студентів у системі навчальних занять з інструментально-виконавських, історико-теоретичних і методичних дисциплін, концертно-виконавської і педагогічної практик та результат, який характеризує рівень готовності студентів до професійної діяльності. Сформульовано висновки: 1) досвід є невід’ємною складовою професійної компетентності фахівця, а його формування є тривалим поетапним процесом; 2) професійний досвід музиканта-інструменталіста є емпіричним знанням про способи концертно-виконавської та музично-педагогічної діяльності; 3) формування у студентів-інструменталістів досвіду професійної діяльності здійснюється в процесі фахового навчання, збагачується й удосконалюється протягом багаторічної творчої діяльності.

Ключові слова: студент-інструменталіст, фахова підготовка, інструментальне виконавство, професійна діяльність інструменталіста, виконавський досвід, педагогічний досвід, формування професійного досвіду.

LIASHENKO Olga Dmytrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Instrumental Performance Skills at Borys Grinchenko Kyiv University
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5840-8178>
 e-mail: o.liashenko@kubg.edu.ua

FORMATION OF STUDENTS-INSTRUMENTALIST EXPERIENCE OF PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE PROCESS OF VOCATIONAL TRAINING AT THE UNIVERSITY

The article is devoted to the problem of forming students-instrumentalists experience of professional activity in the process of vocational training at the university. The views of scientists regarding the essence of the concepts of «experience» and «professional experience» in philosophical, psychological, socio-pedagogical, musical-performance aspects are analyzed. The specificity of the musician-instrumentalist activity (as a performer and teacher) and the requirements of the educational and professional program for the professional training of students-instrumentalists at the university are determined. The directions (performing and pedagogical) of forming students' experience of professional activity are determined. The stages of formation of practical performing experience of a future instrumentalist and the content of professional training of pupils and students in instrumental-performance classes are characterized. The importance of individual, ensemble and orchestral training of students in the formation of the experience of professional activity of an instrumentalist is substantiated. Attention is focused on the complex nature of the formation of pedagogical experience of instrumental students in the classes of professional disciplines. The tasks of concert performance and pedagogical practice in the formation of professional experience of students are revealed. The formation of future instrumentalists' experience of professional activity is defined as a process of students' professional training in the system of classes on instrumental-performance, historical-theoretical and methodical disciplines, concert-performance and teaching practice, as well as the

result characterizing the level of students' readiness for professional activity. Conclusions are formulated: 1) experience is an integral component of the professional competence of a specialist, and its formation is a long phased process; 2) the professional experience of the musician-instrumentalist is the empirical knowledge of the ways of concert and performance and music-pedagogical activity; 3) formation of students-instrumentalist experience of professional activity is carried out in the process of professional training, is enriched and improved during many years of creative activity.

Key words: instrumentalist student, instrumental performance, professional training, professional activity of instrumentalist, performance experience, pedagogical experience, formation of professional experience.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійна компетентність інструменталіста (як виконавця й педагога) залежить не тільки від рівня володіння фаховими знаннями й уміннями, але й від наявності практичного досвіду, який збагачується й удосконалюється у процесі багаторічної творчої діяльності. Саме тому викладачі інструментально-виконавських дисциплін закладів вищої освіти приділяють велику увагу впровадженню в освітню практику ефективних методик, спрямованих на формування у студентів професійного досвіду, що забезпечить швидку адаптацію молодих фахівців до педагогічної та концертно-виконавської діяльності.

Недостатня теоретична розробленість проблеми формування у студентів-інструменталістів досвіду професійної діяльності в період навчання в університеті обумовила актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід, його сутність і структура знайшли відображення у різних сферах наукового знання. Вітчизняними науковцями вже досліджено: філософсько-історичні основи досвіду як елемента пізнавальної і практичної діяльності (Ф. Канак [2]); психологічні механізми розуміння та інтерпретації особистого досвіду (Н. Чепелева [15]); соціальний аспект досвіду особистості (О. Назарук [6]); досвід як складову професійної компетентності майбутнього фахівця (С. Рудишин [11], С. Якименко [14] та інші); теоретичні основи формування первинного професійного досвіду у вихованців позашкільних навчальних закладів (В. Мачуський [4]); особливості формування досвіду виконавської діяльності учителів музичного мистецтва (Л. Лабінцева, О. Ляшенко [3]); методику формування досвіду музично-просвітницької діяльності майбутнього вчителя музики в процесі фортепіанної підготовки (О. Мельник [5]). Водночас, проблема формування у студентів-інструменталістів досвіду професійної діяльності в процесі фахової підготовки в університеті залишається малодослідженою, що й обумовило необхідність нашого наукового пошуку.

Мета статті – науково обґрунтувати сутність професійного досвіду та специфіку його формування у студентів інструментально-виконавської спеціальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проблеми формування досвіду професійної діяльності у студентів-інструменталістів обумовлене тим, що досвід є важливою складовою компетентності фахівця будь-якого профілю.

Поняття «досвід» у різних галузях науки трактується по-різному. У філософії досвід розглядають як: а) важливий, історично наскрізний елемент пізнавальної і практичної діяльності; б) одну із форм фіксації, збереження та передавання знання у процесі комунікації; в) емпіричне знання, здобуте у процесі життєдіяльності, практики, виробництва; г) інтуїтивно експліковане з практики знання; д) систему навичок до певної діяльності і підсумковий результат цілеспрямованої діяльності, яка потім використовується як загальна світоглядно-теоретична

й методологічна основа суб'єкт-об'єктної взаємодії. З досвідом як категорією, що входить до структури діяльності, тісно пов'язані проблеми співвідношення традицій і новаторства у творчості, внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку науки тощо (Ф. Канак [2]).

Психологи визначають досвід як знання, навички, уміння, звички, цінності, соціальні установки тощо, які людина набуває у процесі соціалізації. Досвід (як і характер та спрямованість) входить до соціопсихічної підструктури особистості. За визначенням М. Варій, досвід є специфічним психічним, яке об'єктивується у психіці і впливає на функціонування інших її підсистем. Він впливає на спрямованість особистості в соціальному просторі й часі [1, с. 621].

У соціолого-педагогічній літературі досвід розтлумачено як засноване на практиці чуттєво-емпіричне пізнання дійсності; а в широкому розумінні – як єдність умінь і знань. Педагогічний досвід характеризують як сукупність знань і навичок, набутих на основі й у процесі безпосередньої педагогічної діяльності; як форму засвоєння педагогом раціональних здобутків минулої педагогічної діяльності. А передовий педагогічний досвід називають надійним критерієм істинності вироблених педагогікою теоретичних положень, принципів, правил, методів навчання і виховання та організаційних форм навчання підростаючих поколінь [12, с. 65–66].

Щодо професійного досвіду, то у повсякденні його розуміють як сукупність умінь та знань людини, накопичених при освоєнні професійних завдань та у процесі їх виконання. Наукове поняття професійного досвіду є дещо ширшим – його розглядають як частину життєвого досвіду особистості. До структури професійного досвіду науковці відносять: 1) усвідомлені компоненти (знання, орієнтири, перцептивні еталони правильного виконання трудових дій та їх результатів; упорядкована система знань про засоби, знаряддя праці, умови; трудові відносини, професійну поведінку, емоційні переживання тощо, що супроводжують професійну діяльність); 2) несвідомі компоненти (професійні звички, установки, стереотипи, способи оптимізації трудових прийомів, які розвантажують свідомість працівника від необхідності свідомого контролю рутинних, повторюваних форм активності та дають змогу суб'єкту зосередитися на мінливих моментах, які потребують творчості або становлять небезпеку). Професійний досвід не слід розуміти просто як сформовану структуру професійно важливих якостей [10, с. 148–150].

Узагальнюючи аналіз різних тлумачень поняття «професійний досвід», В. Мачуський сформулював власне розуміння поняття первинного професійного досвіду учнів, визначивши його як елементарну форму відбиття професійної діяльності, що, з одного боку, є сукупністю отриманих раніше знань про сутність професійних стосунків та понять, сформованих елементарних професійних умінь і навичок, з іншого – виступає необхідною умовою для подальшого їх

збагачення [4, с. 258]. Це визначення є актуальним і для формування досвіду професійної діяльності у студентів музичних спеціальностей.

Деякі аспекти формування досвіду творчої діяльності майбутнього педагога-музиканта досліджено у наукових працях викладачів-інструменталістів. Досвід музично-просвітницької діяльності майбутнього вчителя музики в процесі фортепіанної підготовки О. Мельник інтерпретує як складне інтегративне особистісне утворення, що відображає певний художньо-естетичний рівень розвитку особистості і виступає процесом та результатом її свідомої, цілеспрямованої взаємодії з учнівською молоддю з метою розповсюдження музично-естетичних знань, популяризації високохудожніх зразків світової музичної культури, активізації учнівського духовного потенціалу [5, с. 7]. Дослідниця зазначає, що просвітницька діяльність є важливим функціональним елементом педагогічної роботи музиканта, яка відзначається: синкретичним характером діяльності; використанням притаманних винятково музичному мистецтву засобів впливу; специфічними умовами проведення (публічність, сценічність); часом проведення (поза межами уроку); своєрідністю форм і методів [5, с. 6].

Досліджуючи проблему формування досвіду виконавської діяльності у майбутніх учителів музичного мистецтва, ми застосовували такі форми роботи зі студентами, які максимально відображають специфіку концертно-виконавської діяльності педагога-музиканта. До них ми відносимо: самостійну аналітичну діяльність студентів (проекування власної сценічної діяльності та формування здатності передбачати наперед різні виконавські ситуації); інтенсивний розвиток музичного мислення (засвоєння студентом знань про стиль композитора, історичну епоху, музичні жанри, про структуру твору та особливості музичної мови); оцінку та критичний аналіз концертних виступів студентів на тематичних мистецьких проєктах, лекціях-концертах, музично-літературних заходах тощо. Досвід виконавської діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва ми розуміємо як сутнісну характеристику особистості, яка досягається шляхом якісного засвоєння музично-теоретичних знань, практичних умінь і навичок пізнання та виконання музичного твору, а також вивчення виконавського досвіду відомих музикантів [3, с. 183].

У формуванні професійного досвіду вчителя музичного мистецтва науковці надають великого значення опануванню навичок практичної роботи з учнівськими оркестрами та ансамблями. До основних ознак такого досвіду Т. Пляченко відносить: 1) швидку адаптацію до нових умов діяльності; 2) спроможність встановити зв'язок між набутими знаннями і проблемною ситуацією та правильно вибрати процедуру – програму дій, що максимально відповідає певній педагогічній чи музично-виконавській ситуації; 3) сформованість навичок самоосвіти; 4) наявність власної позиції, сформованість власної думки, творчого іміджу, стилю роботи з учнівським музичним колективом; 5) досвід співпраці – уміння співпрацювати в колективі (групі, оркестрі, ансамблі); здатність застосовувати власні ансамблеві навички і вміння та керувати колективно-інструментальною діяльністю інших; уміння залагоджувати суперечки і конфлікти, приймати виважені рішення, що задовольняють спільні інтереси учасників

педагогічного і музично-виконавського процесу; готовність нести відповідальність за свої вчинки та дії своїх вихованців [9, с. 266–267].

Аналіз наукових праць дає підстави констатувати, що поняття «досвід» органічно пов'язане з поняттям «діяльність», а формування професійного досвіду майбутнього інструменталіста-виконавця (на відміну від майбутнього вчителя музичного мистецтва) має свою специфіку та здійснюється з урахуванням змісту фахової діяльності.

Специфіка діяльності музиканта-інструменталіста полягає в тому, що в ній органічно поєднуються дві функції – виконавця (соліста-інструменталіста, артиста ансамблю чи оркестру, концертмейстера) та педагога (викладача інструментально-виконавських дисциплін у закладах мистецької освіти).

Тому формування у майбутніх інструменталістів досвіду професійної діяльності має здійснюватись у двох напрямках – виконавському та педагогічному, що відповідає вимогам освітньо-професійних програм з інструментального виконавства, у яких визначено мету навчання студентів бакалаврату в університеті – «підготовка конкурентоспроможних високопрофесійних фахівців, які володіють навичками концертно-виконавської та педагогічної діяльності у сфері музичного мистецтва» [7; 8].

Основи практичного виконавського досвіду закладаються ще в процесі навчання майбутніх інструменталістів у початкових закладах спеціалізованої мистецької освіти (дитячих музичних школах, школах мистецтв) та позашкільних закладах освіти (центрах дитячо-юнацької творчості, музичних студіях тощо), де учні проходять спеціальну інструментальну підготовку на індивідуальних заняттях з фаху (у класі фортепіано, або баяна, акордеона, струнних, духових чи ударних інструментів), а також в ансамблевому й оркестровому класах (залежно від спеціальності).

Початковий етап формування виконавського досвіду учня-інструменталіста на індивідуальних заняттях з фаху здійснюється поетапно: 1) ознайомлення з будовою інструмента, функціями його складових частин, акустичними особливостями, реєстрами тощо; 2) опанування виконавської постановки та засвоєння основних прийомів звуковидобування; 3) формування початкових навичок гри на інструменті (аплікатура, розподіл функцій рук) паралельно із засвоєнням нотної грамоти та специфіки нотації для певного інструмента; 4) формування навичок звуковедення (уміння користуватися педаллю – для піаністів, розподіляти міх – для баяністів та акордеоністів, смичок – для скрипалів та віолончелістів, дихання – для виконавців на духових інструментах тощо); 5) розвиток техніки гри, навичок читання нотного тексту, поступове ускладнення виконавських прийомів у процесі засвоєння навчального технічного матеріалу (гам, вправ, етюдів) та художнього репертуару (інструментальних п'єс, творів великої форми або їх окремих частини); 6) формування елементарних навичок концертного виконавства та сценічної культури інструменталіста.

Слід зазначити, що початковий етап формування практичного виконавського досвіду юного інструменталіста має репродуктивний характер, оскільки здійснюється під безпосереднім керівництвом викладача з фаху, коли учень буквально копіює виконавські прийоми свого педагога, наслідує його

стиль в інтерпретації твору та сценічній поведінці, за якими легко прослідковується певна виконавська школа. Але у процесі повсякденних домашніх занять учня (за умови його обдарованості та наполегливості в досягненні поставленої мети) формується його індивідуальна виконавська манера та зачатки інтерпретаційних умінь.

Становлення майбутнього інструменталіста в музичному коледжі відзначається більшою самостійністю в опануванні нових «висот» інструментального виконавства та формуванні власного стилю гри і творчого іміджу. Набутий досвід випускники реалізують у творчій діяльності в різних концертних установах (як солісти-інструменталісти або учасники професійних музичних колективів) та музичних школах (як викладачі спеціального інструмента, ансамблевого та оркестрового класів).

Щодо практичної виконавської підготовки студентів університету, які здобувають спеціалізації «Інструментальне виконавство (фортепіано)» та «Інструментальне виконавство (оркестрові інструменти)», то вона здійснюється на заняттях з інструментально-виконавських дисциплін, пріоритетне місце серед яких посідає спеціальний інструмент. Індивідуальна форма проведення занять з фаху дає можливість: 1) розвинути виконавську техніку та природні музичні здібності студента з урахуванням рівня його доуніверситетської інструментальної підготовки; 2) засвоїти технологію роботи над гаммами, вправами, етюдами та інструментальними творами різних форм, стилів, жанрів, епох; 3) засвоїти методи і прийоми аудиторної та самостійної роботи студента над музичним твором; 4) розвинути інтерпретаційні уміння студента; 5) збагатити його концертний та педагогічний репертуар; 6) засвоїти сучасну естетику сольного інструментального виконавства, сформувати індивідуальну виконавську манеру та сценічну культуру студента.

Не менш важливими у формуванні виконавського досвіду майбутніх інструменталістів є ансамблеві дисципліни. Для піаністів – це фортепіанний дует, камерний ансамбль та концертмейстерський клас, де закладаються основи творчої комунікації студентів у процесі спільного виконання музичного твору. Для виконавців на оркестрових інструментах (баян, акордеон, скрипка, домра, бандура, гітара, труба, саксофон тощо) – це інструментальний ансамбль (ансамблі різного складу відповідно до обраного фаху) та оркестровий клас (малі симфонічні та естрадні оркестри, камерні струнні, оркестри народних інструментів, духові тощо), де студенти опановують та вдосконалюють навички колективної гри, засвоюють методи роботи над оркестровими творами та реалізують навички оркестрового диригування.

Саме у навчальних оркестрах та ансамблях створюються сприятливі умови для формування у студентів досвіду колективної музично-творчої діяльності. Науковці визначають такі музично-інструментальні колективи як творчу лабораторію, у якій студенти мають змогу: вивчати специфіку оркестрового та ансамблевого виконавства; розвивати творчі здібності й індивідуальні інструментально-виконавські навички; оволодівати фаховими знаннями й умінями, необхідними для оркестрово-ансамблевої діяльності (педагогічної, виконавської); набути мінімальний досвід роботи з оркестром та ансамблем [9, с. 28].

Формування у студентів-інструменталістів педагогічного досвіду здійснюється комплексно – на заняттях з фахових методик, історико-теоретичних та інструментально-виконавських дисциплін. Основними складовими цього процесу ми визначили: 1) володіння методами навчання гри на спеціальному інструменті (відповідно до обраної спеціалізації) та знання методики викладання цієї дисципліни у спеціалізованих закладах початкової мистецької освіти; 2) розуміння специфіки та змісту інструментального навчання учнів дитячих музичних шкіл, шкіл мистецтв, центрів дитячо-юнацької творчості; 3) володіння базовими знаннями з педагогіки, психології та вміння реалізувати їх на практиці; 4) здатність застосовувати у професійній діяльності знання з історико-теоретичних дисциплін – історії музики та виконавського мистецтва, історії стилів та виконавської інтерпретації, основ композиції, гармонії, поліфонії, аналізу музичних творів; 5) уміння реалізувати власні навички виконавської майстерності у навчанні учнів-інструменталістів; 6) готовність виконувати функції викладача інструментально-виконавських дисциплін у закладах початкової мистецької освіти.

Важливим компонентом формування професійного досвіду студентів-інструменталістів є *практика*. Практична підготовка набула пріоритетного значення в освітньому процесі університету, що зафіксовано в освітньо-професійних програмах підготовки бакалаврів музичного мистецтва спеціалізації «Інструментальне виконавство», відповідно до чого у навчальних планах збільшено кількість кредитів/годин, відведених на різні види практик – навчальної та безвідривної педагогічної (в дитячих музичних школах, школах мистецтв), виробничої концертно-виконавської (у професійних музичних колективах, концертних організаціях, театрах тощо) [7; 8]. Безвідривна (від навчання) форма проведення практик дає можливість корелювати зміст навчання в інструментально-виконавських класах із змістом практичної діяльності майбутнього виконавця й педагога, а також коригувати окремі аспекти фахової підготовки студентів-інструменталістів безпосередньо під час проходження практики.

У процесі виробничих практик студенти мають закріпити набуті знання, уміння й навички, а також виявити здатність застосовувати їх у реальній педагогічній та концертно-виконавській діяльності, використовуючи при цьому: 1) відповідний інструментально-педагогічний та концертний репертуар; 2) уміння самостійно опрацювати твори різної форми, жанру, стилю; 3) навички самостійного пошуку та оброблення інформації, необхідної для педагогічної та концертно-виконавської діяльності; 4) комунікативні уміння, які здебільшого формуються саме у процесі практичної діяльності викладача-інструменталіста.

Набутий за час навчання в бакалавраті професійний досвід студенти збагачують у процесі фахової підготовки в магістратурі, розвиваючи інструментально-виконавські та педагогічні уміння, а також опановуючи музикознавчі знання, дослідницькі та менеджерські навички, необхідні для концертно-виконавської діяльності та роботи викладача-інструменталіста у вищій школі.

Рівень готовності інструменталістів до професійної діяльності визначається у процесі державної атестації бакалаврів, яка проходить у формі

публічного виконання студентом сольної концертної програми та атестаційного екзамену з методики викладання гри на музичному інструменті.

Отже, формування у майбутніх інструменталістів досвіду професійної діяльності можемо визначити як процес фахової підготовки студентів у системі навчальних занять з інструментально-виконавських, історико-теоретичних і методичних дисциплін, концертно-виконавської і педагогічної практик та результат, який характеризує рівень готовності студентів до професійної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Узагальнення результатів нашого наукового пошуку дає можливість сформулювати висновки: 1) досвід є невід’ємною складовою професійної компетентності фахівця, а його формування є тривалим поетапним процесом; 2) професійний досвід музиканта-інструменталіста є емпіричним знанням про способи концертно-виконавської та музично-педагогічної діяльності; 3) формування у студентів-інструменталістів досвіду професійної діяльності здійснюється в процесі фахового навчання, збагачується й удосконалюється протягом багаторічної творчої діяльності.

Проведене наукове дослідження не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми. Окремого дослідження потребують також методи формування комунікативного досвіду студентів університету на заняттях з інструментально-виконавських дисциплін.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Варій М. Й. Загальна психологія: підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
2. Канак Ф. Досвід. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.). Київ: Абрис, 2002. С. 169–170.
3. Лабінцева Л. П., Ляшенко О. Д. Формування досвіду виконавської діяльності учителів музичного мистецтва. *Освітологічний дискурс: електронне наукове фахове видання*. Київський ун-т ім. Б. Грінченка. 2015. № 3 (11). С. 175–185. URL: <http://www.od.kubg.edu.ua/>.
4. Мачуський В. В. Теоретичний аналіз поняття первинного професійного досвіду учнів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Кіровоград, 2010. Вип. 14. кн. 1. С. 251–259.
5. Мельник О. П. Формування досвіду музично-просвітницької діяльності майбутнього вчителя музики в процесі фортепіанної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2012. 20 с.
6. Назарук О. М. Досвід особистості: соціальний аспект. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/15/18/111>.
7. Освітньо-професійна програма 025.00.03 «Інструментальне виконавство (фортепіано)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за галуззю знань 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 025 «Музичне мистецтво» / Київський ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2021. 24 с.
8. Освітньо-професійна програма 025.00.04 «Інструментальне виконавство (оркестрові струнні, народні, духові та ударні інструменти)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за галуззю знань 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 025 «Музичне мистецтво» / Київський ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2021. 23 с.
9. Пляченко Т. М. Підготовка майбутнього вчителя музики до роботи з учнівськими оркестрами та інструментальними ансамблями: монографія. Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2010. 428 с.

10. Психология труда, инженерная психология и эргономика: учебник для академического бакалавриата / под ред. Е. А. Климова, О. Г. Носковой, Г. Н. Солнцева. Москва: «Юрайт», 2015. 618 с.

11. Рудишин С. Д. Системний підхід до вищої освіти в Україні: освіченість, компетентність, національні цінності. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2013. № 3 (80). С. 69–75.

12. Соціолого-педагогічний словник / уклад. С. У. Гончаренко, В. В. Радул та ін.; за ред. В. В. Радула. Київ: ЕксОб, 2004. 304 с.

13. Філософський словник соціальних термінів / за заг. ред. В. П. Андрущенка. Вид. 3-є, доп. Київ; Харків: «Р.И.Ф.», 2005. 672 с.

14. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу: науковий посібник / під заг. ред. С. І. Якименко. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2011. 464 с.

15. Чепелева Н. В. Психологические механизмы понимания и интерпретации личного опыта. *Актуальні проблеми психології. Т. 2: Психологічна герменевтика* / за ред. Н. В. Чепелевої. Київ, 2002. Вип. 2. С. 3–13.

REFERENCES

1. Varii, M. Y. (2009). *Zahalna psykholohiia [General Psychology]: pidr. dlia stud. vyshch. navch. zakl. 3-tie vyd.* Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 1007 s. [in Ukrainian].
2. Kanak, F. (2002). *Dosvid. Filozofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Experience. Philosophical encyclopedic dictionary]* / V. I. Shynkaruk (hol. redkol.). Kyiv: Abrys. S. 169–170 [in Ukrainian].
3. Labintseva, L. P., Liashenko, O. D. (2015). *Formuvannia dosvidu vykonavskoi diialnosti uchyteliv muzychnoho mystetstva [Formation of the experience of performing activity of music teachers]. Osvitolohichni dyskurs: elektronne naukove fakhove vydannia*. Kyivskyi un-t im. B. Hrinchenka. № 3 (11). S. 175–185. URL: <http://www.od.kubg.edu.ua/> [in Ukrainian].
4. Machuskyi, V. V. (2010). *Teoretychnyi analiz poniattia pervynnoho profesiinoho dosvidu uchniv [Theoretical analysis of the concept of primary professional experience of students]. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*: zb. nauk. prats. Kirovohrad. Vyp. 14, kn. 1. S. 251–259 [in Ukrainian].
5. Melnyk, O. P. (2012). *Formuvannia dosvidu muzychno-prosvitnytskoi diialnosti maibutnoho vchytelia muzyky v protsesi fortepianno pidhotovky [Formation of the experience of musical and educational activity of the future music teacher in the process of piano training]*: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
6. Nazaruk, O. M. *Dosvid osobystosti: sotsialnyi aspekt [Personal experience: the social aspect]*. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/15/18/111> [in Ukrainian].
7. *Osvitnio-profesiina prohrama 025.00.03 «Instrumentalne vykonavstvo (fortepiano)» (2021). [Educational and professional program 025.00.03 «Instrumental performance (piano)»] pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za haluzziu znan 02 «Kultura i mystetstvo» spetsialnosti 025 «Muzychne mystetstvo» / Kyivskyi un-t im. B. Grinchenka. Kyiv. 24 s. [in Ukrainian].*
8. *Osvitnio-profesiina prohrama 025.00.04 «Instrumentalne vykonavstvo (orkestrovi strunni, narodni, dukhovi ta udami instrumenty)» (2021). [Educational and professional program 025.00.04 «Instrumental performance (orchestral strings, folk, wind and percussion instruments)»] pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za haluzziu znan 02 «Kultura i mystetstvo» spetsialnosti 025 «Muzychne mystetstvo» / Kyivskyi un-t im. B. Grinchenka. Kyiv. 23 s. [in Ukrainian].*

9. Pliachenko, T. M. (2010). Pidhotovka maibutnoho vchytelia muzyky do roboty z uchnivskymy orkestramy ta instrumentalnymy ansamblamiy [Preparing future music teachers to work with student orchestras and instrumental ensembles]: monohrafiia. Kirovohrad: «Imeks-LTD». 428 s. [in Ukrainian].

10. Psihologiya truda, inzhenernaya psihologiya i ergonomika (2015). [Psychology of work, engineering psychology and ergonomics]: uchebnyk dlya akademicheskogo bakalavriata / pod red. E. A. Klimova, O. G. Noskovoï, G. N. Solncevoi. Moskva: «Yurait». 618 s. [in Russian].

11. Rudyshyn, S. D. (2013). Systemnyi pidkhd do vyshchoi osvity v Ukraini: osvichenist, kompetentnist, natsionalni tsinnosti [Systemic approach to higher education in Ukraine: education, competence, national values]. Pedahohika i psykhohohii: Visnyk NAPN Ukrainy. № 3 (80). S. 69–75 [in Ukrainian].

12. Sotsiolohe-pedahohichniy slovnyk (2004). [Sociological and Pedagogical Dictionary] / uklad. S. U. Honcharenko, V. V. Radul ta in.; za red. V. V. Radula. Kyiv: EksOb. 304 s. [in Ukrainian].

13. Filosofskyi slovnyk sotsialnykh terminiv (2005). [Philosophical Dictionary of Social Terms] / za zah. red. V. P. Andrushchenka. Vyd. 3-ye, dop. Kyiv; Kharkiv: «R.Y.F.». 672 s. [in Ukrainian].

14. Formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu (2011). [Formation of Future Teacher's Professional Competence in a Higher Educational Institution]: naukovyi posibnyk / pid zah. red. S. I. Yakymenko. Kyiv: Vydavnychiy Dim «Slovo». 464 s. [in Ukrainian].

15. Chepeleva, N. V. (2002). Psihologicheskie mehanizmy ponimaniya i interpretacii lichnogo opyta [Psychological mechanisms for understanding and interpreting personal experience]. Aktualni problemy psykhohohii. T. 2: Psykhohohichna hermenevtyka / za red. N. V. Chepelievoi. Kyiv. Vyp. 2. S. 3–13 [in Russian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЯШЕНКО Ольга Дмитрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інструментально-виконавської майстерності Факультету музичного мистецтва і хореографії Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка інструменталістів-виконавців в умовах університетської освіти; методика викладання інструментально-виконавських дисциплін у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LIASHENKO Olga Dmytrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Instrumental Performance Skills, Faculty of Music and Choreography, Borys Grinchenko Kyiv University.

Research interests: professional training of instrumentalists-performers in the context of university education; teaching methods for instrumental-performing disciplines in higher education.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 371.124

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-217-221

ЛЯШЕНКО Ростислав Олександрович –

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3554-8861>

e-mail: r.ljashenko@gmail.com

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ

В статті автором проаналізовано мотиваційну основу професійної самоактуалізації особистості; обґрунтовано зміст та структуру професійної мотивації особистості; охарактеризовано вплив мотивації на професійну діяльність особистості; окреслено взаємозв'язок мотивації та професійної самоактуалізації майбутніх фахівців.

Вивчення мотиваційної сфери особистості майбутніх фахівців дає можливість цілеспрямованого прогнозування та стимулювання їх професійного саморозвитку. Самоактуалізація як інтегративна характеристика особистості, слугує підсиленням професійних можливостей. Встановлення взаємозв'язку мотивації як однієї з основ професійної самоактуалізації особистості майбутнього фахівця необхідно для розуміння факторів, чинників та змін в професійній діяльності, що визначають її.

Особливе значення при вивченні професійної діяльності належить мотивам й мотивації, які визначають такі важливі її параметри, як енергію, спрямованість, тривалість тощо. Поділ на мотиви й мотивацію зумовлений відношеннями між потенційним й актуальним, структурним та потенційним, диспозиційним та функціональним, особистісним та ситуаційним. Перші складники цих відношень зазвичай позначаються як мотив і слугують стійким особистісним утворенням, що здійснює диспозиційний вплив на поведінку. Другі складники зазначених відношень часто характеризуються як сукупність факторів, що утворюють мотивацію.

Майбутній фахівець в усвідомленій формі ставить завдання, досягнення якого є метою його діяльності. В його бажанні виявляються потреби та інтереси, які в структурі діяльності є мотивами: стимулами, реальною рушійною силою дій, потужними регуляторами поведінки.

В процесі вивчення професійної самоактуалізації враховуються соціально-професійні вимоги як фактори впливу на самоцінку, самотвердження, самовизначення, професійну самосвідомість, на мотивацію досягнень у професії, на мету професійного зростання. Виникає необхідність узгодити внутрішні мотиви, інтенції людини й умови соціально-професійної діяльності. Результатом цього є розвиток мотивації і активності особистості у професійному зростанні і самоактуалізації.

Ключові слова: мотивація, мотив, особистість, діяльність, самоактуалізація, професійний саморозвиток.

LIASHENKO Rostyslav Oleksandrovych –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer of the Department of Pedagogy and Special Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State

Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3554-8861>

e-mail: r.ljashenko@gmail.com

DEVELOPMENT OF MOTIVATION OF FUTURE SPECIALIST'S PERSONALITY IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL SELF-ACTUALIZATION

In the article, the motivational basis of personality's professional self-actualization has been analyzed; the content and structure of personality's professional motivation have been substantiated; the influence of motivation on the personality's professional activity has been characterized; the relationship between motivation and future specialist's professional self-actualization has been outlined.

Studying personality's motivational sphere of future specialists makes it possible to purposefully predict and stimulate their professional self-development. Self-actualization as an integrative characteristic of the individual serves to strengthen professional capabilities. Establishing the interrelationship of motivation as one of the bases of professional self-actualization of the future specialist's personality is necessary for understanding the factors, causes and changes in professional activity that determine it.

Motives and motivations, which determine such important parameters as energy, orientation, duration, etc., are of special importance when studying professional activity. The division into motives and motivation is determined by the relationship between potential and actual, structural and potential, dispositional and functional, personal and situational. The first components of these relationships are usually designated as a motive and serve as a stable personal formation that exerts a dispositional influence on behavior. The second components of these relations are often characterized as a set of factors that form motivation.

The future specialist consciously sets a task, the achievement of which is the goal of his activity. In his/her desire, needs and interests are revealed, which in the structure of activity are motives: incentives, the real driving force of actions, powerful regulators of behavior.

In the process of studying professional self-actualization, socio-professional requirements are taken into account as factors influencing self-esteem, self-affirmation, self-determination, professional self-awareness, motivation for professional achievements, and the goal of professional growth. There is a need to reconcile person's internal motives, intentions and the conditions of social and professional activity. The result of this is the development of personal motivation and activity in professional growth and self-actualization.

Keywords: motivation, motives, personality, activity, self-actualization, professional self-development.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Усвідомлення й осмислення себе як професіонала дозволяє людині пізнати свої реальні здібності та можливості, потенційні резерви свого розвитку та саморозвитку як суб'єкта професійної діяльності. Розуміння особистості, яка має будь-яку мотивацію, дозволяє розглядати самоактуалізацію як внутрішній процес, як вияв прагнення до діяльності, обов'язковою характеристикою якої є цілеспрямованість і критерій успішності якої є обов'язковим.

Від соціальних умов та відносин, соціальної діяльності залежить, які мотиви стануть домінуючими, визначатимуть риси особистості, її здатність регулювати й контролювати свої різноманітні потреби та інтереси, змінювати свою мотиваційну сферу.

Вивчення мотиваційної сфери особистості майбутніх фахівців дає можливість цілеспрямованого прогнозування та стимулювання їх професійного саморозвитку. Самоактуалізація як інтегративна характеристика особистості, слугує підсиленням професійних можливостей. Встановлення взаємозв'язку мотивації як однієї з основ професійної самоактуалізації особистості майбутнього фахівця необхідно для розуміння факторів, чинників та змін в професійній діяльності, що визначають її.

Для того, щоб стати активним учасником професійної самоактуалізації, майбутній фахівець повинен сформувати певну систему якостей та умінь, розвинути активність, здатність працювати в сучасних умовах, уміння підтримувати стабільність у своєму житті, гнучкість у прийнятті рішень, уміння конструктивно розв'язувати проблеми, що виникають.

Мета статті – на основі аналізу джерел наукової літератури проаналізувати мотиваційну основу професійної самоактуалізації особистості, обґрунтувати зміст та структуру професійної мотивації особистості та охарактеризувати взаємозв'язок

мотивації та професійної самоактуалізації майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема професійної підготовки майбутніх фахівців знаходить розгляд у наукових працях дослідників Сисоевої С. О. [21], Зязюна І. А. [20], Кічук Н. В. [15], Бех І. Д. [12], Лебедика М. П. [18], Кушнір В. А. [17], Кремень В. Г. [16], Канишевської Л. В. [14] та ін.

Питанням самоактуалізації займалися західні психологи гуманістичного напрямку: К. Гольдштейн [4], А. Маслоу [1], К. Роджерс [9], Е. Фромм [3], які розглядали прагнення особистості до самоактуалізації.

Для представників мотиваційних теорій (В. Врум [11], А. Маслоу [1], Ф. Херцберг [5], Є. Роу [7] та інших) властивим є прагнення виявити внутрішні сили особистості, які спонукають її до відповідного типу професійної поведінки і діяльності. В них виділяється активність суб'єкта діяльності, його цілісність, необхідність співвіднесення зовнішніх впливів з внутрішніми умовами. Є. Роу [7], зокрема, зазначає значущість для самовизначення стійких особливостей мотиваційно-потребнісної сфери, а зрілість інтересів, усвідомленість цілей та сила мотивації розглядаються як основні компоненти, які необхідні для успішності вибору професії.

Теорії «індивідуальності» трактують професійний розвиток як процес формування й закріплення саморозуміння, а професійний вибір як спробу реалізувати свою «Я – концепцію» подані у працях К. Роджерса, Д. Сьюпера, Л. Тайлера, Д. Тідемана, Д. Холланда та інших дослідників.

Центральна ідея структурних теорій полягає у тому, що й професійний розвиток, й професійна поведінка змінюються на різних етапах життя в різних умовах (С. Аксельрод, Є. Гензберг, В. Гінзбург, Д. Міллер, Д. Сьюпер, Д. Херм та інші).

Однією із найбільш цікавих та прогресивних вважається концепція «професійної зрілості»

Д. Сьюпера [10], де вибір професії є подією, але сам процес професійного самовизначення (побудови кар'єри) визначається як постійно змінювані вибори, в основі яких знаходиться «Я – концепція» особистості – відносно цілісно утворення, яке постійно змінюється в міру дорослішання людини.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Кожному життєвому етапу розвитку особистості притаманна відповідна провідна діяльність, яка забезпечує формування мотиваційно-потребнісної сторони розвитку. Обираючи конкретну професію, особистість, робить вибір стрижневої мотиваційно-смыслової домінанти життєдіяльності, основних опорних точок у просторі свого життєвого шляху, які потім будуть визначати життєві прояви, зумовлювати соціальні ролі, позиції та стереотипи сприйняття, соціокультурної поведінки, критерії оцінок навколишнього.

Мотивація визначається як спонукання до діяльності людини, пов'язане із задоволенням певних потреб; сукупність внутрішніх психологічних умов, що спричиняють і спрямовують людські дії та вчинки і керують ними [13]. Професійна мотивація особистості майбутнього фахівця як сукупності мотивів поведінки й діяльності, часто пов'язується із зорієнтованістю на отримання майбутньої професії, бажанням досягти кращого результату, вмотивованістю обраною спеціальністю, змагальністю з іншими, а також відкриттям професійних перспектив. Провідну роль відіграє ціннісно-мотиваційна сфера особистості: кар'єрні, смысложиттєві орієнтації, мотивація досягнень та задоволеність професійною діяльністю.

Особливе значення при вивченні професійної діяльності належить мотивам й мотивації, які визначають такі важливі її параметри, як енергію, спрямованість, тривалість тощо. Поділ на мотиви й мотивацію зумовлений відношеннями між потенційним й актуальним, структурним та потенційним, диспозиційним та функціональним, особистісним та ситуаційним. Перші складники цих відношень зазвичай позначаються як мотив і слугують стійким особистісним утворенням, що здійснює диспозиційний вплив на поведінку. Другі складники зазначених відношень часто характеризуються як сукупність факторів, що утворюють мотивацію.

У психології говорять про мотиви особистості й мотиви діяльності. Так, наприклад, визначають мотиви як усвідомлені властивості особистості, спонукання поведінки й діяльності. Як зазначають Л. Х'ел та Д. Зіглер [6], Г. Олпорт виокремлює такі риси психологічно зрілої людини: функціональну автономію й усвідомленість мотивів поведінки; широкі межі Я; здатність до теплих, сердечних соціальних стосунків без власницьких почуттів, до співчуття; емоційну нестурбованість і самоприйняття; реалістичність сприйняття, досвіду, мети; здатність до самопізнання й почуття гумору; цілісну життєву філософію.

А. Маслоу [19, с. 49] розглядав людину як «істоту, що бажає», яка мотивована на пошук особистої мети. Характеризуючи особистість, здатну само реалізовуватися, він надавав перевагу прагненню до досягнення метапотреб, які роблять життя людини осмисленим, наповненим, спричиняють вершинні хвилювання. Однак шлях до самоактуалізації відкривається тільки після того, як людина задовольняє дефіцитарні потреби.

К. Роджерс [8] виділяє такі особистісні характеристики: відкритість до хвилювання, екзистенційний спосіб життя, організаційна довіра (здатність приймати свої внутрішні відчуття й орієнтуватися у виборі поведінки на них, а не на зовнішні обставини), емпіричну свободу (здатність робити вільний і відповідальний вибір), креативність.

Обираючи шляхи й засоби професійної самоактуалізації, людина співвідносить свої бажання з можливостями і необхідністю. Зміст цих елементів зумовлюється ціннісними орієнтаціями, смысло-життєвими установками людини, її мотиваційно-потребнісною сферою.

К. Гольдштейн називав потребу в самоактуалізації основною, провідною, оскільки реалізацію будь-якої іншої потреби він розглядав як необхідну передумову для самоактуалізації. Відмінності у напрямках і меті самоактуалізації пов'язані з різними внутрішніми потенціями людей і з різницею у перешкодах, які виникають на шляху особистості, що самоактуалізується із зовнішнім оточенням. Подолання цих перешкод веде або до пристосування до середовища, або ж до оволодіння ним, здобуття більш ефективних способів поведінки. При цьому К. Гольдштейном самоактуалізація подавалася, як жорстко соціально детермінована: як здатність людини «використовувати всі свої можливості настільки, наскільки це дозволяє навколишній світ» [19, с. 157].

Якщо йдеться про життєдіяльність особистості, то враховуємо потреби, мотиви, активність, побудову та оперування образами, їх перебудову, оцінні процеси, організацію, самоорганізацію тощо. Однак усе це поза тими вимогами, із якими пов'язані соціалізованість та окультуреність, а це реалізує індивідуальний принцип власних потреб, а все інше – предмети їх задоволення. Для того, щоб людина вийшла за межі цього, їй необхідно зустрітися з диктатом нормативних просторів, зростити механізми, що відповідають вищим психічним функціям. Це стосується активації та пізнання, всієї інтелектуальної роботи, оцінки й організації поведінки тощо.

На думку Р. Бернса [2], учитель з позитивною Я-концепцією, випробовуючи потребу в самоактуалізації, створює на уроці позитивний клімат і сприяє внутрішньому розвитку школярів. Я-концепція може виявитися і джерелом мотивації до творчості. Я-концепція, будучи джерелом очікувань, з одного боку, стимулює творчість учителя, особливо якщо той упевнений в своїх творчих можливостях, з іншого – стимулює творчість учнів, оскільки творчий вчитель і від учнів може очікувати творчих проявів.

Дослідження впливу ціннісних орієнтацій на розвиток професійної мотивації майбутніх учителів демонструють, що процес розвитку професійної мотивації навчальної діяльності студентів-майбутніх учителів, який виявляється в посиленні професійної спрямованості, професійного інтересу, у розвитку професійних здібностей, умінь, навичок, професійної самосвідомості студентів, зумовлюється кількома особливостями: особливостями структурної будови потребнісно-мотиваційної сфери особистості студентів; ціннісними орієнтаціями, мотиваційною спрямованістю процесів розвитку, особистісно-професійними рисами, установками; факторами розвитку професійної мотивації; психологічними особливостями структури професійної самосвідомості особистості студентів, зумовленими в основному

внутрішніми причинами, що детермінують самостійну роботу студента як суб'єкта навчальної діяльності (високий рівень саморегуляції, самоконтролю поведінки тощо); усвідомлення студентами власних особистісних, професійно важливих якостей, що визначають успіх їхньої майбутньої професійної діяльності; використанням адекватних цим завданням форм, методів і прийомів професійного навчання [22].

Через цілепокладання сучасний стан як момент діяльності пов'язується з майбутнім, тому вибір цілей та засобів їх досягнення виконує регульовальну функцію у поведінці особистості. Майбутній фахівець в усвідомленій формі ставить завдання, досягнення якого є метою його діяльності. В його бажанні виявляються потреби та інтереси, які в структурі діяльності є мотивами: стимулами, реальною рушійною силою дій, потужними регуляторами поведінки.

Зростання рівнів організації особистості обов'язково веде до зміни життєвої мети, поставленої людиною. Будь-який рівень вищого порядку (якості) знаходить свій прояв у самовизначенні людини. Важливою соціально-психологічною закономірністю, розвитку особистості є те, що особистість є носієм і виразником суспільного і колегіального інтересів. Але вона може їх свідомим суб'єктом лише на певному рівні розвитку самоактуалізації, коли особистість самовизначалася і в зв'язку з цим вона розвиває свою мотивацію, підвищує відповідальність і активізує самопрезентацію.

Висновки та перспективи подальшого дослідження напрямку. Продуктом аналізу концепції самоактуалізації є розуміння індивідуальної здатності людини до саморозкриття через досвід діяльності, можливості вияву у собі унікальної і неповторної сутності, у визначенні напрямку і засобів особистісного зростання. Соціально-професійні вимоги є факторами впливу на самооцінку, самоствердження, самовизначення, професійну самосвідомість, на мотивацію досягнень у професії, на мету професійного зростання. Тут причиною професійної самоактуалізації є необхідність узгодити внутрішні мотиви, інтенції людини й умови соціально-професійної діяльності. При цьому професійна освіта забезпечує професійне самовизначення, спрямоване на вияв професійної самосвідомості, мотивації успіху, програмування шляху досягнення, що дає можливість цій професійній діяльності. Результатом цього є розвиток мотивації і активності особистості у процесі самоактуалізації і професійного зростання.

Дослідження мотиваційного аспекту проблеми професійної самоактуалізації особистості не вичерпується розглядом змістовно-структурних взаємозв'язків, і передбачає необхідність подальшої розробки в руслі пошуку та обґрунтування умов і засобів, що стимулюють процеси самопізнання, саморозвитку, самоактуалізації, визначення цілей та проєктування перспектив індивідуальної професійної діяльності майбутніх фахівців.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Abraham H. Maslow. Motivation and Personality (2nd ed.) N.Y.: Harper & Row, 1970.
2. Burns, R. B. Self-Concept Development and Education. Holt, Rinehart and Winston, 1982.
3. Fromm, E. Man for Himself, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1947.
4. Goldstein, K. Human Nature, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1940.

5. Herzberg, F. Work and the Nature of Man, New York: World Publishing, 1966.

6. L.Hjelle, D.Ziegler. Personality Theories: Basic Assumptions, Research, and Application 3th ed. McGraw-Hill, 1992.

7. Roe, A., The Making of a Scientist, New York: Dodd, Mead, 1953

8. Rogers C. R. A Theory Of Therapy, Personality And Interpersonal Relationships, As Developed In The Client-Centered Framework. Psychology: a Study Of Science. Rogers C. R. Ed. By S. Koch. N. Y., 1959.

9. Rogers, C. On Becoming a Person, Boston, Mass. Houghton Mifflin, 1961.

10. Super, D. E. Self concepts in vocational development. In D. E. Super, R. Starishevsky, N. Matlin, & J. P. Jordaan (Eds.), Career development: Selfconcept theory (pp. 1-26). New York: College Entrance Examination rd. 1963.

11. Vroom, V. Work and Motivation, New York: Wiley, 1964.

12. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1 Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: наук. видання. К.: Либідь, 2003. 280с.

13. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. 2004.

14. Канішевська Л. В. Виховуємо соціально зрілу особистість: [наук.-метод. посібник для педагогів інтернатних закладів] К.: Ін-т проблем виховання АГОІ України, 2009. 158 с.

15. Кічук Н.В. Формування творчої особистості вчителя. К.: Либідь, 1991. 96 с.

16. Кремень В. Г. Якісна освіта: сучасні вимоги. Психологія і педагогіка. 2006. № 4. С. 12–16.

17. Кушнір В. А. Особливості цілісності педагогічного процесу. Соціально-професійне становлення особистості: [монографія]. За ред. В. В. Радула. Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2002. С. 164–251.

18. Лебедик М. П. Технологія атестації цілісного розвитку особистості на основі оцінок соціальної зрілості учасників педагогічного процесу: [монографія]. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2003. 305 с.

19. Маслоу А. Психологія буття: Переклад. з англ. Київ: Ваклер, 1997.

20. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія. За ред. І.А.Зязюна. К.: ВПЮЛ, 2000. 636 с.

21. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: Монографія. С.О.Сисоева, А.М. Алексюк, П.М. Воловик, О.І. Кульчицька, Л.Є. Сігаєва, Я.В. Цехмістр та ін.; За ред. С.О.Сисоевої. К.: ВПЮЛ, 2001. 502 с.

22. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості : [Монографія]. Кіровоград, 2017. 442 с.

REFERENCES

1. Abraham, H. (1970). Maslow. Motivation and Personality (2nd ed.). N.Y.: Harper & Row.
2. Burns, R. B. (1982). Self-Concept Development and Education. Holt, Rinehart and Winston.
3. Fromm, E. (1947). Man for Himself, New York: Holt, Rinehart and Winston.
4. Goldstein, K. (1940). Human Nature, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
5. Herzberg, F. (1966). Work and the Nature of Man, New York: World Publishing.
6. L.Hjelle, D.Ziegler. (1992). Personality Theories: Basic Assumptions, Research, and Application 3th ed. McGraw-Hill.
7. Roe, A. (1953). The Making of a Scientist, New York: Dodd, Mead.
8. Rogers, C. R. (1959). A Theory Of Therapy, Personality And Interpersonal Relationships, As Developed In The Client-Centered Framework. Psychology: a Study Of Science. Rogers C. R. Ed. By S. Koch. N. Y.
9. Rogers, C. (1961). On Becoming a Person, Boston, Mass. Houghton Mifflin.
10. Super, D. E. (1963). Self concepts in vocational development. In D. E. Super, R. Starishevsky, N. Matlin, & J. P. Jordaan (Eds.), Career development: Selfconcept theory (pp. 1-26). New York: College Entrance Examination rd.

11. Vroom, V. (1964). *Work and Motivation*, New York: Wiley.

12. Bekh, I.D. (2003) *Vykhovannia osobystosti: U 2 kn. Kn.1 Osobystisno oriientovani pidkhid: teoretyko-tekhnologichni zasady: nauk. Vydannia* [Personality Upbringing: In 2 books. Book 1. Personality Oriented Approach: Theoretical and Technological Foundations: science edition]. K.: Lybid.

13. Velykyi tlmachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy, 2004. [Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language] Uklad. i hol. red. V.T. Busel.

14. Kanishevska, L. V. (2009). *Vykhovuemo sotsialno zrilu osobystist: [nauk.-metod. posibnyk dlia pedahohiv internatnykh zakladiv]* [Raising a Socially Mature Personality: [Scientific Method. Manual for Teachers of Boarding Institutions]. K.: In-t problem vykhovannia AHOI Ukrainy.

15. Kichuk, N.V. (1991). *Formuvannia tvorchoi osobystosti vchytelia* [Formation of Teacher's Creative Personality]. K.: Lybid.

16. Kremen, V. H. (2006). *Yakisna osvita: suchasni vymohy. Psykholohiia i pedahohika* [Quality Education: Modern Requirements. Psychology and pedagogy], № 4. Pp.12–16.

17. Kushnir, V. A. (2002). *Osoblyvosti tsilnosti pedahohichnoho protsesu. Sotsialno-profesiine stanovlennia osobystosti: [monohrafiia]* [Peculiarities of the Integrity of the Pedagogical Process. Social and Professional Development of Personality: [monograph]]. Za red. V. V. Radula. Kirovohrad: Polihrafichno-vydavnychiy tsentr TOV «Imeks LTD». Pp. 164–251.

18. Lebedyk, M. P. (2003). *Tekhnolohiia atestatsii tsilnosti rozvytku osobystosti na osnovi otsinok sotsialnoi zrilosti uchasyukiv pedahohichnoho protsesu: [monohrafiia]* [Technology of Attestation of Integral Personality Development Based on Assessments of Social Maturity of Participants in the Pedagogical Process: [monograph]. Poltava. RVV PUSKU.

19. Maslow, A. (1997). *Psykholohiia buttia: Pereklad. z anh.[Psychology of Being: translation from English]*. Kyiv. Vakler.

20. Neperervna profesiina osvita: problemy, poshuky, perspektyvy, 2000. *Monohrafiia* [Continuous Professional Education: Problems, Searches, Prospects: Monograph]. Za red. I.A.Ziaziuna. K. VIPOL.

21. *Pedahohichni tekhnolohii u neperervnii profesiinii osviti, 2001. Monohrafiia* [Pedagogical Technologies in Continuous Professional Education: Monograph]. S.O.Sysoieva, A.M. Aleksyuk, P.M. Volovyk, O.I. Kulchytyska, L.Ie. Sihaieva, Ya.V. Tsekhmistr ta in.; Za red. S.O.Sysoievoi. K. VIPOL.

22. Radul, V. V. (2017). *Sotsialna zrilist osobystosti : [Monohrafiia]* [Social Maturity Of Personality]. Kirovohrad.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЯШЕНКО Ростислав Олександрович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблема самоактуалізації та самореалізації особистості, феномен «само», професійна підготовка майбутніх фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LIASHENKO Rostyslav Oleksandrovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Pedagogy and Special Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: problem of self-actualization and self-realization of personality, phenomenon of "self", professional training of future specialists.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2022 р.

УДК 371.21: 004.382.7

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-221-225

МАГДЮК Ольга Вікторівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Хмельницького національного університету

ORCID: <http://orcid.org/000-0002-6778-3586>

e-mail: tychynska@ukr.net

РОГУЛЬСЬКА Оксана Олександрівна –

доктор педагогічних наук,

доцент кафедри іншомовної освіти та міжкультурної комунікації

Хмельницького національного університету

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5603-0274>

e-mail: oxana.rogulska@gmail.com

**ОСОБЛИВОСТІ МОБІЛЬНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩОЇ
ОСОБИСТОЇ ЯКОСТІ СТУДЕНТІВ**

Глобалізація освіти викликає справедливу критику самодостатності університетів будь-якої країни, головне завдання яких, підготовка компетентних фахівців. Більше того, сьогодні загальновізваною є необхідність розширення академічної мобільності студентів. І тому, саме «академічна мобільність» та основні методологічні підходи до визначення сутності цього поняття розглядаються в статті. Досліджено мету, завдання, функції академічної мобільності студентів у контексті міжнародної освітньої інтеграції.

Значні зміни, що відбулися в суспільстві, докорінні зміни у сфері вищої освіти спричинили переосмислення цілей, завдань і методів організації навчання в нашій країні. Однією із головних цілей освіти стає підготовка кваліфікованих фахівців, здатних орієнтуватися в реальності, що постійно змінюється, опанувати нові сучасні технології, реалізувати їх на практиці і успішно освоювати принципово нові галузі та види діяльності. Успішно самореалізуватися та почуватися комфортно в сучасному суспільстві, а також забезпечити його сталий розвиток зможуть фахівці, здатні мобільно вдосконалювати самих себе та перетворювати професійну дійсність відповідно до вимог часу та сучасного суспільства.

Метою статті є розкриття сутності формування особистісної мобільності майбутніх спеціалістів. Активність особистості проявляється у вмінні мобілізувати свої можливості, реалістично оцінити події та знайти своє місце у навколишньому житті, відстоювати свої погляди, тощо. Таким чином, особистісна мобільність виражає тенденцію у прагненні людини досягти задоволення своїх матеріальних і духовних потреб, що все зростають.

У результаті здійсненого дослідження було зазначено, що академічна мобільність є однією з важливих умов розвитку та самореалізації особистості в сучасних умовах. Це дає можливість студентам: продовжити отримання подальшої освіти; самостійно формувати освітню траєкторію відповідно до інтересів, схильностей, потреб; отримати додаткові знання у суміжних

галузях; вдосконалювати навички іноземної мови, міжкультурного спілкування; ознайомитися з іноземною культурою, історією тощо.

Ключові слова: мобільність, академічна мобільність, міжнародна освітня інтеграція, єдиний освітній простір.

MAHDIUK Olha Viktorivna –

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Khmelnytskyi National University
ORCID: <http://orcid.org/000-0002-6778-3586>
e-mail: tychynskao@ukr.net

ROGULSKA Oksana Oleksandrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Language Education and Intercultural Communication, Khmelnytskyi National University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5603-0274>
e-mail: oxana.rogulska@gmail.com

CHARACTERISTICS OF MOBILITY AS A PROFESSIONALLY SIGNIFICANT PERSONAL STUDENTS QUALITY

The globalization of education causes fair criticism of the self-sufficiency of the universities of any country for the training of competent specialists; moreover, the need to expand the academic mobility of students is generally recognized today. The article describes the main methodological approaches to defining the essence of the concept of 'academic mobility'. The purpose, tasks, and functions of academic mobility of students in the context of international educational integration have been studied.

Significant changes that have taken place in society, fundamental changes in the field of higher education have caused a rethinking of the goals, tasks and methods of organizing education in our country. One of the main goals of education is the training of qualified specialists who are able to navigate the constantly changing reality, master new modern technologies, implement them in practice and successfully master fundamentally new fields and activities. Successful self-realization and feeling comfortable in modern society, as well as ensure its sustainable development, will be possible for specialists who are able to improve themselves and transform professional reality in accordance with the requirements of time and modern society.

The purpose of the article is to reveal the essence of the formation of personal mobility of future specialists. The activity of the individual is manifested in the ability to mobilize one's capabilities, realistically evaluate events and find one's place in the surrounding life, defend one's views, etc. Thus, personal mobility expresses a tendency in a person's desire to achieve the satisfaction of his material and spiritual needs, which are growing.

As a result of the conducted research, it was stated that academic mobility is one of the important conditions for the development and self-realization of an individual in modern conditions. This enables students to: continue receiving further education; independently form an educational trajectory in accordance with interests, inclinations, needs; gain additional knowledge in related fields; improve foreign language and intercultural communication skills; get acquainted with foreign culture, history, etc.

Key words: mobility, academic mobility, international educational integration, single educational space.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасне українське суспільство, що перебуває в ситуації глобальних перетворень, пов'язаних із політичними, соціальними та економічними змінами, диктує необхідність постійного розвитку та вдосконалення особистості спеціаліста відповідно до вимог нових умов її життєдіяльності. Потреби мобільного соціуму у професіоналах того чи іншого профілю постійно змінюються. В умовах ринкової економіки людина виступає активним суб'єктом ринку праці. У зв'язку із змінами у сучасному суспільстві їй доводиться змінювати не лише місце роботи, а й рід діяльності, вибудовуючи стратегію життя і визначаючи траєкторію саморозвитку.

У зв'язку з цим майбутньому спеціалісту необхідно навчитися самостійно визначати та реалізовувати професійні та життєві цілі, активно адаптуватися до запитів та вимог динамічно змінного світу, бути психологічно гнучким, товариським, здатним працювати в команді, творчо мислити та підвищувати рівень професіоналізму, набуваючи нових знань та вмінь. Отже, в умовах життєдіяльності, що змінюються, особистісна мобільність фахівця є одним з факторів його затребуваності.

Значні зміни, що відбулися в суспільстві, докорінні зміни у сфері вищої освіти спричинили переосмислення цілей, завдань і методів організації навчання в нашій країні. Однією із головних цілей

освіти стає підготовка кваліфікованих фахівців, здатних орієнтуватися в реальності, що постійно змінюється, опановувати нові сучасні технології, реалізовувати їх на практиці і успішно освоювати принципово нові галузі та види діяльності. Успішно самореалізуватися та почуватися комфортно в сучасному суспільстві, а також забезпечити його сталий розвиток зможуть фахівці, здатні мобільно вдосконалювати самих себе та перетворювати професійну дійсність відповідно до вимог часу та сучасного суспільства.

Питання мобільності знаходить своє теоретико-методологічне обґрунтування у роботах багатьох сучасних вітчизняних та зарубіжних учених. Аналіз робіт педагогів, психологів та інших науковців дозволив нам визначити провідну роль особистісної мобільності як фактора, який сприяє конкурентоспроможності майбутнього спеціаліста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд літератури з теми дослідження виявив як загальні тенденції та протиріччя, так і недостатньо вивчені аспекти подальшої розробки. Проблему мобільності досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, а саме: І. Бабин, А. Бандура, Я. Болубаш, С. Вдович, А. Вілкунс, А. Гармаш, В. Кремень, Л. Сушенцева, Дж. Уррі, Ю. Янг та інші.

Метою статті є розкриття сутності формування особистісної мобільності майбутніх спеціалістів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміни у світі, що відбуваються у XXI столітті у процесі глобалізації, стрімкий розвиток міжнародного співробітництва спонукають людину вирішувати величезну кількість завдань, до яких попередній досвід і система виховання, що вже склалася його / її не готували. Запорукою його / її подальшого успішного функціонування у суспільстві стає володіння певними особистісними якостями та поведінковими навичками, однією з яких є мобільність.

Сьогодні сучасне суспільство висуває багато вимог до молодих спеціалістів. Випускникам ЗВО тепер недостатньо просто здобути освіту. Щоб стати конкурентоспроможними на ринку праці, вони мають бути здатними творчо, креативно відноситися до своєї професійної діяльності, бути гнучкими та активними у перетворенні суспільства, а також здатними оперативно реагувати на виклики часу та всі модифікації, що відбуваються в соціумі.

У процесі визначення сутності поняття «особистісна мобільність», нами було наголошено на тому, що тільки фахівець, який володіє особистісною мобільністю, зможе повноцінно жити, творити, саморозвиватися і самовдосконалюватися у сучасному світі, повному невизначеності та непередбачуваності.

Для подальшого визначення педагогічних умов формування особистісної мобільності необхідно виявити та розглянути її структуру. Оскільки особистісна мобільність є основою для реалізації інших типів мобільності особистості, то нам доречно розглянути структуру соціальної, професійної та соціокультурної мобільності.

Досліджуючи професійну мобільність, варто виділити в її структурі чотири основні компоненти: активність, готовність до діяльності, адаптивність та креативність. Розглянемо ці компоненти детальніше.

Першим із них у структурі професійної мобільності є активність. Цей елемент є системотворчим, оскільки «активність набуває дедалі більшого значення у розвитку людини, визначаючи як характерні ознаки, дієвість і інтенсивність перетворювальної діяльності індивіда, а й самі можливості виживання» [6, с. 388].

Проблема активності особистості є надзвичайно складною психологічною проблемою. Активність особистості – це її функціонально-динамічна якість, яка інтегрує всю її психологічну структуру, певним чином пов'язуючи потребу, здатність, свідомість та волю, що у свою чергу забезпечує особистості можливість по-своєму сконструювати життєдіяльність (спілкування, діяльність, пізнання). Активність – це такий спосіб самовираження особистості в житті, за якого більшою чи меншою мірою зберігається цілісність, автономність, індивідуальність особистості і тим самим одночасно забезпечується можливість її розвитку [1].

Згідно з результатами досліджень, активність особистості – це здатність виробляти суспільно значущі перетворення у світі на основі присвоєння багатств матеріальної та духовної культури, що виявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні [4]. Таким чином, активність суб'єкта психологами характеризується як інтегративна властивість особистості, що охоплює усвідомлення репродуктивних та творчих цілей діяльності, здійснення самоврядування в мотивації, мобільне оперування способами та засобами для досягнення прогнозованих цілей, ініціативне та логічне висування нових завдань, творче прогнозування та досягнення результатів діяльності. Активність сучасної

особистості стосовно самої себе проявляється у постійному прагненні самостійності, самоактуалізації і саморефлексії. Активність є способом самовираження особистості життя, у якому більшою чи меншою мірою зберігається цілісність, автономність, індивідуальність особистості і тим самим одночасно забезпечується можливість розвитку.

Ми вважаємо за необхідне конкретизувати спрямованість активності та актуалізувати для нашого дослідження соціально значиму активність особистості. З іншого боку, ми відзначаємо існування різних форм активності, зокрема як внутрішню психічну, і зовнішню фізичну активність людини.

Активність особистості має результативну, змістовну та динамічну сторони. Результативна сторона представляє реальні досягнення, які з'явилися результатом діяльності, дії чи вчинку. Змістова сторона характеризується комплексом моральних чи інтелектуальних спонукань, установок, інтересів, мотивів, що визначають причини та цілі здійснення тих чи інших вчинків. Динамічна сторона – формальна характеристика діяльності, що виконується індивідом: темп, інтенсивність, рівень і розподіл часу [5, с. 74].

Активність особистості проявляється у вмінні мобілізувати свої можливості, реалістично оцінити події та знайти своє місце у навколишньому житті, відстоювати свої погляди, тощо. Таким чином, особистісна мобільність виражає тенденцію у прагненні людини досягти задоволення своїх матеріальних і духовних потреб, що все зростають.

У нашій роботі ми розмежуємо активність та особистісну мобільність. Особистісна мобільність – поняття не тотожне активності. Ми вважаємо, що особистісна мобільність – цілеспрямований процес, що усвідомлюється, на відміну від активності, яка може бути безглуздою, хаотичною, неадекватною ситуації і навіть асоціальною. Із цього випливає, що людина здатна сама управляти своєю особистісною мобільністю: має потенційні можливості оперувати явищами суб'єктивної реальності, активізувати чи дезактивізувати процеси свідомості, визначати спрямованість інших типів мобільності особистості та, нарешті, здійснювати процеси самоврядування [2]. Активна людина не завжди може бути мобільним фахівцем. Надмірна активність вносить дисбаланс у професійне середовище, призводить до швидкої втоми, часті зміни професійних позицій. Другим компонентом структури професійної мобільності є готовність до діяльності.

До проблеми готовності неодноразово зверталися багато авторів, розглядаючи професійну готовність та її становлення, психологічну готовність та її складові, готовність до діяльності. Термін «готовність» широко використовується у педагогічній та психологічній літературі. У психології «готовність» визначається як «цілеспрямоване вираження особистості», що включає її переконання, погляди, відносини, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, уміння, навички, установки, налаштованість на певну поведінку» [6].

Ще один аспект мобільності, який потребує детальнішого вивчення, – «соціальна мобільність». Термін вперше був використаний у науці у 1920-ті роки. П.А. Сорокін заклав концепцію соціальної мобільності, визначивши це поняття як «зміна індивідом або групою осіб місця, займаного у соціальній структурі, чи переміщення з одного соціального шару до іншого» [2]. Він виділив вертикальну мобільність, маючи на увазі переміщення людей у системі соціальної ієрархії з можливістю

зміни соціального статусу, та горизонтальну соціальну мобільність, пов'язану із переміщенням у соціальній структурі без зміни соціального статусу, наприклад, без зміни релігії, професії чи громадянства [6].

У 1980-х роках поняття «соціальна мобільність» та «професійна мобільність» починають розмежовуватись. Короткий філософський словник трактує поняття «соціальна мобільність» як переміщення індивіда з одного соціального шару в інший або зміну занять у межах того самого соціального шару, а поняття «професійна мобільність» – як зміна людьми однієї професії на іншу [1].

Дотримуючись цієї логіки професійну мобільність можна розглядати як вид соціальної мобільності, ввівши у науковий ужиток категорію соціально-професійної мобільності, під якою розумілася зміна професії, що супроводжується зміною соціального статусу.

На початку XXI ст. дослідження феномена професійної мобільності було продовжено освітянами. Мобільність охарактеризовували як якість, властиву особистості, яка здатна швидко змінювати свій статус у соціальному, культурному чи професійному середовищі під впливом змін у природі, культурі чи соціумі ситуацій. Це визначення відбиває вимоги, які сучасна цивілізація пред'являє особистості (швидкість, темп, ефективність, інтенсивність, оперативність реагування) [3].

Категорія соціально-професійної мобільності включає активну і пасивну характеристики. Пасивна частина зводиться до адаптації особистості до навколишнього світу, що змінюється. Активна частина включає не тільки мінливість мотиваційно-ціннісної сфери особистості, а й різну постановку цілей, аналіз ситуацій, вирішення проблем, творення абсолютно нового, що не мало місця до цього моменту.

На нашу думку між освітою та мобільністю існує прямий зв'язок, іншими словами, рівень освіченості людини безпосередньо впливає на коефіцієнт її мобільності [3]. Людина мобільна – завжди людина діюча, що займає активну позицію у ситуації, здатна до самовдосконалення, усвідомленого саморозвитку та рефлексії.

Таким чином, аналіз усіх цих визначень дозволяє сказати, що мобільність студента – інтегративна особистісна якість, що виражається у внутрішньому особистісному потенціалі, який можна охарактеризувати певними параметрами:

- відкритість новому; гнучкість (чітка оперативна реакція на ситуацію, можливість вибудовувати хід своїх дій імпровізуючи); -
- адаптивність;
- готовність до професійної рефлексії, яка пов'язана зі здатністю людини до самооцінки та самоаналізу;
- мотивація успіху;
- здатність до інтерпретації;
- здатність до внутрішнього вільного вибору ситуації прийняття відповідальних рішень;
- задіяність у безперервний процес освіти та самоосвіти;
- позитивний настрій.

Тепер, визначивши структуру поняття «мобільність», ми можемо подивитися, як усі вищезгадані компоненти можуть бути розвинені завдяки іноземній мові.

Розглядаючи можливості іноземної мови як гуманітарної дисципліни у розвитку мобільності майбутнього фахівця як особистісної якості, можна зробити такі висновки:

1. Іноземна мова формує ціннісні орієнтації майбутнього фахівця, визначає професійні та особистісні характеристики.

2. Іноземна мова грає величезну роль у мотивації спеціаліста.

3. Іноземна мова сприяє розвитку особистості.

4. Іноземна мова як гуманітарна дисципліна служить основою формування усвідомленого ставлення особистості до самоосвіти та самовдосконалення.

Мова – це комунікативний процес у кожному відомому нам суспільстві. Без мови не може бути комунікації, це головний, найочевидніший і соціально визнаний серед усіх видів комунікативної поведінки. Отже, мова, забезпечуючи комунікативну спільність, зумовлює першорядну функцію мобільності – комунікативну [5].

Слід також зазначити, що студент формує свою картину світу через іноземну мову, проходячи через відбір адекватних тем, пошук інформації. Необхідність знайти проблему в іноземному тексті, підібрати відповідний аргумент для її обґрунтування, оцінки, оперативно відреагувати на думку інших – все це створює атмосферу моральної активності, формує лінгвістичну, соціокультурну компетенцію, сприяє розвитку мобільності студента.

Роль іноземної мови у розвитку мобільності студента, безперечно, велика. Щоб це довести, достатньо згадати два підходи, що недавно з'явилися, до вивчення іноземної мови, таких як *task-based learning*, тобто вивчення іноземної мови на основі комунікативно значимих завдань, і *project-based learning*, тобто вивчення на основі проектів, які і спрямовані на розвиток у студента мобільності, тобто її компонентів, оскільки основою *task-based learning* і *project-based learning* є такі вміння: самостійне застосування знань практично; орієнтування в інформаційному просторі; безперервна самоосвіта; наявність критичного та творчого мислення; здатність побачити, сформулювати та вирішити проблему. Комунікативно значущі завдання та проекти допомагають сформувати творчу особу, що стимулюють пошукову активність. Мотивуючий елемент є основою перевагою вивчення мови за допомогою проектів та комунікативно значущих завдань, які відтворюють реальне життя на занятті, тобто включають в себе елементи реального життя у комунікативних ситуаціях. Це, на відміну від стандартного вивчення слів та правил, сприяє розвитку вищого рівня мислення студента, що також є одним із компонентів мобільності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, академічна мобільність є однією з важливих умов розвитку та самореалізації особистості в сучасних умовах. Це дає можливість студентам: продовжити отримання подальшої освіти; самостійно формувати освітню траєкторію відповідно до інтересів, схильностей, потреб; отримати додаткові знання у суміжних галузях; вдосконалити навички іноземної мови, міжкультурного спілкування; ознайомитися з іноземною культурою, історією тощо.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вдович С. Особливості професійної адаптації учнів професійно-технічних навчальних закладів / Психолого-педагогічні основи професійної адаптації майбутніх фахівців : монографія. Львів : СПЛОМ, 2008. С. 168–202.
2. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні - інноваційні аспекти : Стратегія. Розвиток. Результати. К. : Грамота, 2005. 448 с.

3. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика : монографія. Кривий Ріг: Вид-во, 2011. 439 с.

4. Сушенцева Л. Л. Вплив інтеграційних і глобалізаційних процесів у суспільстві на зміст підготовки професійно мобільного кваліфікованого робітника, Обрій [Науково-педагогічний журнал]. №2 (39). 2014. С. 23–26.

5. Bandura A. Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), Encyclopedia of human behavior, New York: Academic Press 4. 1994. Pp. 71-81.

6. Creswell J. W. & Clark V. L. P. Designing and conducting mixed methods research. Australian and New Zealand Journal of Public Health. 31(4). 2007. Pp. 388-389.

REFERENCES

1. Vdovych, S. (2008). Osoblyvosti profesiynoyi adaptatsiyi uchniv profesiyno-tekhnichnykh navchal'nykh zakladiv [Peculiarities of professional adaptation of students of vocational educational institutions] / Psykholoho-pedahohichni osnovy profesiynoyi adaptatsiyi maybutnikh fakhivtsiv : monohrafiya. L'viv : SPOLOM.S. 168–202. [in Ukrainian].

2. Kremen', V. H. (2005). Osvita i nauka v Ukraini – innovatsiyni aspekty :Stratehiya. Rozvytok. Rezul'taty [Education and science in Ukraine – innovative aspects: Strategy. Development. Results]. K. : Hramota.448 s. [in Ukrainian].

3. Sushentseva, L. L. (2011). Formuvannya profesiynoyi mobil'nosti maybutnikh kvalifikovanykh robitnykiv u profesiyno-tekhnichnykh navchal'nykh zakladakh: teoriya i praktyka :monohrafiya [Formation of professional mobility of future skilled workers in vocational educational institutions: theory and practice: monograph]. Kryvyi Rih: Vyd-vo. 439 s.[in Ukrainian].

4. Sushentseva, L. L. (2014). Vplyv intehratsiynykh i hlobalizatsiynykh protsesiv u suspil'stvi na zmist pidhotovky profesiynomobil'noho kvalifikovanoho robitnyka [The influence of integration and globalization processes in society on the content of the training of a professionally mobile skilled worker],

Obriy [Naukovo-pedahohichnyuzhurnal]. №2 (39). S. 23–26. [in Ukrainian].

5. Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.) Encyclopedia of human behavior, New York: Academic Press 4. Pp. 71-81. [inEnglish].

6. Creswell, J. W. & Clark, V. L. P. (2007). Designing and conducting mixed methods research. Australian and New Zealand Journal of Public Health. 31(4). Pp. 388-389.[in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МАГДЮК Ольга Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: педагогіка, підготовка вищої школи, мовна підготовка студентів немовних спеціальностей.

РОГУЛЬСЬКА Оксана Олександрівна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри іншомовної освіти та міжкультурної комунікації Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: педагогіка, підготовка вищої школи, підготовка майбутніх вчителів англійської мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

МАГДИУК OlhaViktorivna – Ph.Din Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Khmelnytskyi National University.

Scientific interests: pedagogy, higher school training, language training of students of non-linguistic majors.

ROGULSKA Oksana Oleksandrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of theDepartment of Foreign Language Education and Intercultural Communication, Khmelnytskyi National University.

Scientific interests: pedagogy, higher school training, training of future English language teachers.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 37.016:911

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-225-231

МАСЛОВА Наталія Миколаївна –

кандидат географічних наук, доцент, старший викладач кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2637-9755>

e-mail: maslnatnic@ukr.net

МИРЗА-СІДЕНКО Валентина Миколаївна –

кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8695-9789>

e-mail: vmirzasidenko@gmail.com

ГЕЛЕВЕРА Ольга Федорівна –

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1582-9714>

e-mail: olga.gelevera@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

У статті висвітлено методичні аспекти застосування технології розвитку критичного мислення учнів на уроках як засіб модернізації процесу навчання географії в закладах загальної середньої освіти. Зроблено акцент на важливості критичного мислення для запобігання загроз та ризиків інформаційного суспільства. Наявність критичного мислення визначається як головна умова

протидії спробам маніпуляції свідомістю, дезінформації, інформаційним атакам та війнам, які не рідкість в сучасному інформаційному просторі.

Коротко проаналізовано історію виникнення технології розвитку критичного мислення, розробку її концептуальних основ науковцями США, а також окреслено стан дослідження проблеми в Україні. Розкрито суть, характерні риси та параметри критичного мислення, його значення, а також риси людини, яка володіє критичним мисленням.

Зазначено, що розвиток критичного мислення учнів є пріоритетним завданням сучасної системи освіти, що відображено у Державному стандарті базової середньої освіти в частині ключових компетентностей та наскрізних умінь. Головна увага приділена методиці застосування різних методів і прийомів розвитку критичного мислення у процесі навчання географії. Наголошено, що методика розвитку критичного мислення передбачає формування в учнів здатності аналізувати інформацію, формулювати висновки, висловлювати власну позицію, наводити аргументи, вирішувати проблеми, приймати рішення. Окреслено основні стадії уроку географії із застосуванням технології розвитку критичного мислення: виклику, осмислення, рефлексії. Розглянуто дидактичні можливості диспутів і дискусій, проблемних завдань, інтерактивних методів обговорення дискусійних питань та ситуативного моделювання в процесі розвитку критичного мислення учнів на уроках географії. Зроблено висновок про те, що застосування технологій розвитку критичного мислення в процесі навчання географії дозволить учням глибше осягнути суть географічних явищ і процесів, засвоїти географічні закономірності, зрозуміти проблеми сучасного світу та усвідомити практичну значущість географічних знань.

Ключові слова: критичне мислення, інформаційне суспільство, проблемне завдання, інтерактивні методи навчання, диспут, дискусія тощо.

MASLOVA Nataliia Mykolaivna –

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer of the Department of Natural Sciences and Methods of
their Teaching of Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2637-9755>
e-mail: maslnatnic@ukr.net

MIRZA-SIDENKO Valentina Mykolaivna –

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods
of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8695-9789>
e-mail: vmirzasidenko@gmail.com

HELEVERA Olha Fedorivna –

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods
of their Teaching Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1582-9714>
e-mail: olga.gelevera@gmail.com

APPLICATION OF TECHNOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING AS A MEANS OF MODERNIZING THE GEOGRAPHY TEACHING PROCESS

The article highlights the methodical aspects of using technology for the development of students' critical thinking in lessons as a means of modernizing the process of teaching geography in general secondary education institutions. Emphasis is placed on the importance of critical thinking to prevent threats and risks of the information society. The presence of critical thinking is defined as the main condition for countering attempts to manipulate consciousness, disinformation, information attacks and wars, which are not uncommon in the modern information space.

The history of the emergence of technology for the development of critical thinking, the development of its conceptual foundations by US scientists is briefly analyzed, as well as the state of research on the problem in Ukraine is outlined. The essence, characteristic features and parameters of critical thinking, its meaning, as well as the features of a person who possesses critical thinking are revealed.

It is noted that the development of students' critical thinking is a priority task of the modern education system, which is reflected in the State Standard of Basic Secondary Education in terms of key competencies and comprehensive skills. The main attention is paid to the methodology of applying various methods and techniques for the development of critical thinking in the process of teaching geography. It is emphasized that the method of development of critical thinking involves the formation of students' ability to analyze information, formulate conclusions, express their own position, present arguments, solve problems, and make decisions. The main stages of a geography lesson with the use of technology for the development of critical thinking are outlined: challenge, comprehension, reflection. The didactic possibilities of debates and discussions, problem tasks, interactive methods of discussing debatable issues and situational modeling in the process of developing students' critical thinking in geography lessons are considered. It was concluded that the application of technologies for the development of critical thinking in the process of teaching geography will allow students to better understand the essence of geographical phenomena and processes, learn geographical laws, understand the problems of the modern world and realize the practical significance of geographical knowledge.

Key words: critical thinking, information society, problem solving, interactive learning methods, debate, discussion, etc.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Важливим завданням сучасної освіти є формування інформаційних компетентностей учнів, оволодіння якими дозволять їм адаптуватися до нових умов життя в інформаційному суспільстві. Інформація

на сучасному етапі швидко множиться, поширюється та набуває якісно нових функцій. В таких умовах особливе значення має здатність людини критично оцінювати інформацію, що забезпечить її від впливу технологій маніпуляції свідомістю. В інформаційному

суспільстві критичне мислення необхідне людині будь якої сфери діяльності, рівня освіти, соціального статусу тощо. Критично мислити означає уміти на основі наявних знань оцінити ситуацію, робити власні висновки, сформулювати позицію та аргументувати її.

Зміст шкільних курсів географії має великі потенційні можливості для застосування різних методів і прийомів розвитку критичного мислення школярів. Методика розвитку критичного мислення спрямована на оволодіння учнями уміннями формувати власну думку, самостійно працювати над вивченням нового матеріалу, приймати рішення.

Технології розвитку критичного мислення не приділялась увага у вітчизняній педагогіці і методиці навчання географії за радянських часів. Радянській системі не потрібні були особистості, здатні критично оцінити ту чи іншу інформацію, події, процеси та зробити власні висновки. Освіта працювала на «усереднення» учня і тому мало приділялось уваги розвивальному навчанню. У радянський період в Україні не видано жодної праці, яка б стосувалася розвитку критичного мислення школярів. Інтерес до цієї технології як освітньої інновації з'явився в Україні близько 10-15 років тому [1, 2, 3, 4]. Водночас у західній дидактиці цей напрям розвивається з середини ХХ ст. Значна кількість ідей і положень такого підходу витримали перевірку часом і нині потребують поширення та запровадження. Найбільше розробок методик розвитку критичного мислення з'явилося у США, де з середини минулого століття велика кількість грантів була виділена на подібні проекти. Ці доробки стали в пригоді вітчизняним педагогам, які займаються цією проблематикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняну освіту «критичне мислення» як педагогічна новація прийшла із США. Посилення уваги науковців США до проблеми розвитку критичного мислення в другій половині ХХ ст. зумовлене переходом суспільства в інформаційну фазу, яка характеризується стрімким накопиченням інформації і потребує умінь критично оцінювати й аналізувати інформацію. Вперше ввів поняття «критичне мислення» як мислення вищого рівня американський педагог Бенджамін Блум у 1956 р. Психологічні основи критичного мислення розробив Д. Хаяперн. Методичне підґрунтя впровадження технології розвитку критичного мислення в навчальний процес закладене в працях А. Кроуфорда, В. Саула, С. Метьюза, Д. Макінстеар [5] та ін. Прикладним аспектам розвитку критичного мислення учнів при вивченні різних навчальних предметів присвячені роботи Дж. Стіла, К. Мередіта, Ч. Темпла [6].

В Україні вперше проблемою розвитку критичного мислення зайнявся О. Тягло у 1996 р [7]. Методиці розвитку в учнів критичного мислення в різний час приділяли увагу Вукіна Н. В. [8], Макаренко В. М., Туманцова О. О. [9], Н. С. Колосова [10], Пометун О. І. [1] та ін.

На сьогодні у вітчизняній педагогіці, значною мірою на основі іноземного досвіду, визначено сутність критичного мислення, його характерні риси та параметри, система методів і прийомів розвитку критичного мислення, розроблена структура уроку із застосуванням технології розвитку критичного мислення. Але ці праці найчастіше мають теоретичний характер. Прикладні аспекти застосування методик розвитку критичного мислення при вивченні окремих навчальних дисциплін мало висвітлені. Актуальним

завданням залишається висвітлення методичних аспектів застосування технології розвитку критичного мислення в процесі навчання географії, а також розробка методичних рекомендацій для вчителів із застосування різних методів і прийомів розвитку критичного мислення на уроках географії.

Метою даної публікації є розкриття методичних аспектів застосування технології розвитку критичного мислення як засобу модернізації процесу навчання географії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світ нині перебуває на етапі розвитку, який називають інформаційним суспільством. Інформація набуває особливого значення у різних сферах діяльності, а глобальний інформаційний простір забезпечує широкий доступ до різноманітних інформаційних ресурсів, швидке поширення інформації та активну комунікацію людей [11]. Попри безперечні переваги, інформаційне суспільство породжує й нові проблеми та ризики, серед яких найнебезпечнішими є різноманітні технології маніпуляції свідомістю, дезінформація, поширення «фейків», ведення так званих «інформаційних війн». Успішно протистояти всім цим загрозам може лише особистість, яка має критичне мислення [12]. Навички критичного мислення мають закладатися в процесі навчання шляхом застосування на уроках різних методів прийомів розвивального навчання.

Критичне мислення – це вид (тип) мислення, який характеризується детальним розглядом об'єктів (оточуючого та внутрішнього світу людини), їх аналізом, порівнянням, співставленням, обґрунтованими оцінками і висновками [5]. Згідно з тлумачним словником української мови критично мислити означає міркувати, зіставляти явища об'єктивної дійсності, роблячи висновки [13]. Найчастіше під критичним мисленням мають на увазі здатність оцінювати інформацію та її джерела, робити висновки, формулювати власну позицію, аргументовано її висловлювати.

Критичне мислення характеризується такими специфічними рисами як самостійність, інформативність, проблемність, аргументованість, соціальність, а також має такі параметри: особистісне ставлення до об'єкту, предмету, явища, аргументованість висновків, логічність викладу, здатність змінити власну позицію на основі контраргументу тощо [8].

Людина, яка здатна до критичного мислення чесна сама з собою, інтелектуально незалежна, самостійна. Нею не можна маніпулювати, оскільки її висловлювання ґрунтуються на інформації, а судження – на доказах, власну позицію завжди супроводжують аргументи [5].

Пріоритетність розвитку критичного мислення в освітньому процесі загалом та в процесі навчання географії зокрема визначається «Державним стандартом базової середньої освіти». Більшість ключових компетентностей, які формуються в школі, передбачають оволодіння учнями прийомами критичного мислення, такими як:

- оволодіння уміннями здобувати та опрацьовувати інформацію з різних джерел, критично осмислювати її та використовувати для комунікації, для обстоювання власних поглядів, переконань, суспільних і національних цінностей; відповідно до ситуації ефективно виражати ідеї, почуття, пояснювати та обговорювати факти, явища, події,

обґрунтовувати свої погляди та переконання в усній і письмовій формі;

- формування наукового світогляду, здатність і готовність застосовувати комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи, набуття досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі отриманої інформації, розуміння змін, зумовлених людською діяльністю; відповідальність за наслідки такої діяльності;

- інноваційність, здатність учня реагувати на зміни та долати труднощі, відкритість до нових ідей;

- впевнене, критичне і відповідальне використання цифрових технологій для власного розвитку і спілкування;

- ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї;

- здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою, уміння розв'язувати проблеми, готовність брати відповідальність за прийняті рішення, здатність працювати в команді для планування і реалізації проєктів тощо [14].

Зазначені ключові компетентності включають наскрізні уміння, які також переважно стосуються критичного мислення: читати з розумінням, висловлювати власну думку в усній і письмовій формі, критично і системно мислити, логічно обґрунтовувати позицію, діяти творчо та креативно, виявляти ініціативу, конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими [14].

Шкільна географія, головне завдання якої є формуванні у дітей цілісної географічної картини сучасного мінливого світу, передбачає широкі можливості для застосування різних методів і прийомів розвитку критичного мислення учнів. Наявність такого мислення дозволить учням зрозуміти суть географічних явищ і процесів, досягнути закономірності територіальної організації природи і суспільства, сформулювати власну думку щодо суперечливих та проблемних питань світового розвитку, яка ґрунтуватиметься на набутих знаннях та аналізі отриманої інформації.

Методика розвитку критичного мислення передбачає формування в учнів здатності аналізувати інформацію, формулювати висновки, висловлювати власну позицію, наводити аргументи, вирішувати проблеми, приймати рішення. Базовий дидактичний цикл, який покладено в основу цієї технології, визначає особливості організації уроку географії із застосуванням технології розвитку критичного мислення. В цьому циклі виділяють три основні стадії: виклику, осмислення, рефлексії. На думку дослідників, така структура уроку відображає етапи людського сприйняття. Кожна стадія має свої цілі, завдання і набір методів та прийомів. Стадія виклику налаштовує отримувати нову інформацію: учні активізуються в процесі актуалізації опорних знань, у них виникає запит на нові знання. На стадії осмислення відбувається спрямована, осмислена діяльність учнів з вивчення нового матеріалу із застосуванням методів і прийомів розвитку критичного мислення. На стадії рефлексії в процесі закріплення, узагальнення та систематизації вивченого матеріалу отримана учнями на уроці інформація перетворюється на власні знання [10].

На разі існує широкий перелік методів і прийомів, які сприяють розвитку критичного мислення учнів на уроках географії: диспути, дискусії, обговорення, обмін думками, ситуативне моделювання, рольові ігри, розв'язування географічних вправ, рецензування відповідей, розв'язання проблемних завдань, пошукова та дослідницька робота учнів тощо.

Застосування на уроках географії диспутів та дискусій сприяє розвитку в учнів уміння брати активну участь в обговоренні суперечливих або проблемних питань, аргументовано висловлювати свою позицію, дослухатися до контраргументів. Дискусію можна розглядати як форму організації навчальної діяльності учнів (урок-дискусія) та як метод, за допомогою якого школярі виконують поставлене перед ними пізнавальне завдання. У першому випадку дискусія виступає як одна з форм проведення уроку, у другому – як складова частина уроку. Дискусії можуть бути проведені у різних варіантах. Один з варіантів передбачає відстоювання учнем власної позиції з проблемного питання. Інший варіант вимагає від учнів відстоювання запропонованої вчителем позиції, добір аргументів на її користь. Обидва різновиди дискусій можуть бути однаковою мірою ефективними в процесі навчання географії, адже в шкільному курсі є велика кількість питань, які містять в собі суперечності, припускають існування діаметрально протилежних позицій, наприклад: ступінь сприятливості політико-географічного положення України; перспективи розвитку атомної енергетики в Україні; пріоритетні напрямки розвитку економіки України тощо. Дискусії можна проводити і в інтерактивній формі, зокрема, застосовуючи технології опрацювання дискусійних питань (прийоми «Прес», «Займи позицію», «Зміни позицію», «Круглий стіл» тощо).

Роботу над навчанням учнів дискутувати краще починати із застосування методу «Прес». Цей метод вчить учнів логічно і послідовно висловлювати свою позицію за алгоритмом: «Я вважаю, що ... тому що... Наприклад, ... Отже, ... Таким чином, ...». Наприклад, при вивченні електроенергетики світу можна поставити перед учнями проблемне питання «Який тип електростанцій є найбільш екологічно чистим?». Учні повинні розглянути переваги і недоліки кожного типу електростанцій, а потім висловити свою думку та аргументувати її. При підведенні підсумків дискусії пропонується визначити, хто був найбільш переконливим.

Метод «Обери позицію» вчить учнів робити обґрунтований вибір позиції відносно спірних проблем, наводити власні аргументи та прислухатися до аргументів опонентів. На уроках географії такий метод може бути застосований при обговоренні питань, які стосуються, наприклад, підтримки чи не підтримки глобалізації, трудової міграції з України, розвитку атомної енергетики, посилення ролі ТНК у світосистемі тощо.

Логічний ланцюжок критичного мислення відзеркалює основні етапи проблемного навчання. В процесі розв'язання проблемного завдання учні мають усвідомити проблему, висловити гіпотези щодо її вирішення, перевірити гіпотези, зробити висновки і знайти шлях вирішення проблеми. Для розвитку критичного мислення доцільно застосовувати такі способи створення проблемних ситуацій: зіткнення учня з явищами, фактами, які вимагають теоретичного

пояснення; спонукання до аналізу зовнішніх суперечливих фактів, явищ, висловлювань; спонукання до вибору із суперечливих фактів, висловлювань тих, які учні вважають вірними; спонукання до самостійного порівняння, зіставлення фактів, явищ, дій; спонукання до висування гіпотез, формулювання висновків та їх перевірки тощо [12].

Ефективними для розвитку критичного мислення виявляються і багато інтерактивних методів і прийомів, таких як: «Асоціативний куш», «Вірю – не вірю», «Розминка», «Мікрофон», «Обери позицію», «Прес», «Різнокольорові капелюшки», «Мозковий штурм», «Рюкзак», «Дискусія», «Сенкан», «Есе», «Метод проблемних запитань», «Бліц-опитування», «Case-метод», «Створення кластерів», «Кубування» та ін. Ці прийоми передбачають одночасну спільну роботу всього класу. В процесі обговорення певних питань вчитель та учні доходять спільної думки. Більшість з цих технологій спрямовані на формування в учнів умінь логічно висловлювати свою позицію та аргументовано обговорювати проблемні питання. В цьому контексті дуже ефективними є група технологій ситуативного моделювання, яка включає симуляції, імітації, рольові ігри тощо. Ці методи розвивають у дітей уміння висловлювати свої думки, знаходити підхід до вирішення певних ситуативних проблем, пропонувати власні шляхи їх подолання, а також активізують пізнавальну діяльність учнів, оскільки кожен має можливість висловити власну думку, вислухати твердження інших, показати акторські здібності [12]. Але найбільше можливостей для розвитку критичного мислення має група інтерактивних технологій опрацювання дискусійних питань, до якої належать дискусії, прийоми «Прес», «Обери позицію», «Займи позицію», «Зміни позицію», «Круглий стіл», «Синтез думок» тощо [15].

Приєм «Асоціативний куш» дозволяє учням усвідомити зв'язки між загальними та одиничними географічними поняттями. Складання асоціативного куша розпочинається з центрального слова, написаного на дошці, навколо якого записуються асоціації учнів. Наприклад, при вивченні течій центральним словом можна бути «тепла течія», а асоціаціями до нього: «Гольфстрім», «опади», «випаровування», «туман», «країна туманного Альбіону», «потепління» тощо.

Приєм «Вірю-не вірю» передбачає чітку та обов'язково аргументовану відповідь. Наприклад, при вивченні внутрішніх вод України можна запропонувати учням наступне твердження «Усі річки України належать до басейнів Азовського та Чорного моря», у відповідь на яке учні мають відповісти «Не вірю, оскільки річка Західний Буг – притока Вісли, що впадає в Балтійське море».

«Мозковий штурм» є методикою для генерації нових ідей, оскільки передбачає висловлювання учнями будь яких думок та найфантастичніших припущень. Завдання вчителя – не коментувати, а лише фіксувати висловлені ідеї на дошці та організувати їх подальше обговорення. Використання цього прийому дозволяє звільнити школярів від незручності, скутості, інерції мислення, шаблонів під час обговорення проблемного питання. Цей метод можна використовувати при розв'язанні різних проблем – від найпростіших, відповідь на які є однозначною (наприклад, «Чому більшу частину Австралії займають пустелі та напівпустелі?», «Чому в Японії переважають гори?», «Чому мусони влітку

дмуть з океану?» тощо) до більш складних (наприклад: «Запропонуйте власну програму порятунку льодовиків Антарктиди» тощо).

Аргументовано висловлювати свою позицію, переконувати у її правильності учні вчаться і при написанні есе. Есе дозволяє глибше зануритись у проблему й у власний внутрішній світ під час її розв'язання. Географічні есе можуть мати на меті, наприклад, висловлювання переконань у тому, що людина є частиною ландшафтної оболонки Землі, або у тому, що географічні знання мають практичне значення для будь якої людини тощо.

Ефективним методом розвитку критичного мислення є рольова гра, яка може бути проведена у різних формах залежно від завдань уроку. В середніх класах практикуються проведення таких рольових ігор як уявні подорожі, екскурсії, суди, аукціони тощо, а у старших класах – прес-конференції, семінари, симпозиуми, засідання тощо.

Для розвитку критичного мислення на уроках географії можна застосовувати також такі прийоми як «Генератор ідей», «Логічне дерево», «Піраміда роздумів», «Кластери», «Бортові журнали», «Ключові фрази», «Підказка», «Резюме», «Кошик ідей», «SWOT-аналіз», «Дошка запитань», «Сократівське опитування», «Експерти проти журналістів», «Переплутані логічні ланцюжки», «Ромашка Блума» тощо. Навіть найпростіший у застосуванні прийом «Мікрофон» може сприяти розвитку критичного мислення учнів у разі, якщо учні мають висловити в уявний мікрофон думку з питання, яке не має однозначної відповіді за шаблоном.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, критичне мислення є нагальною необхідністю та обов'язковим атрибутом сучасної людини. Воно дозволяє захиститися від численних технологій маніпуляції свідомістю, які активно застосовуються в інформаційному просторі. На педагогах лежить відповідальність за підготовку учнів до життя в мінливих умовах сучасного світу, які передбачають здатність адаптуватися до змін, новацій та нових трендів. Вибір методів і прийомів розвитку критичного мислення здійснюється вчителем з врахуванням змісту теми, мети і завдань уроку, матеріально-технічних ресурсів закладу освіти, навчально-пізнавальних можливостей учнів, особистих вподобань вчителя тощо. Головне – систематично працювати в цьому напрямку, якомога частіше створювати ситуації, які спонукують учнів висловлювати особисті думки, не бути стороннім мовчазним спостерігачем на уроці. Це дозволить сформувати особистість учня, здатного до критичних суджень, вільного та аргументованого висловлювання власної думки, нестандартних підходів до вирішення проблем у житті та навчанні. Застосування технологій розвитку критичного мислення в процесі навчання географії дозволить учням глибше осягнути суть географічних явищ і процесів, причинно-наслідкових зв'язків і взаємозалежностей між компонентами природи і суспільства, засвоїти географічні закономірності та бачити їх прояви в природі і суспільстві, зрозуміти проблеми, з якими стикається світ на сучасному етапі. Важливим бонусом такої методики буде розуміння учнями практичної значущості географічних знань, їх важливості на етапі глобалізації. Перспективним напрямом педагогічних досліджень є розробка цілісної системи навчання, спрямованої на розвиток критичного мислення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Пометун О. І., Пилипчатина Л. М., Сущенко І. М., Баранова І. О. Основи критичного мислення. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2010. 216 с.
2. Пометун О. І. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ: Плеяда, 2006. 220 с.
3. Макаренко В.М., Туманцова О.О. Як опанувати технологію формування критичного мислення. Харків: Тріада, 2008. 96 с.
4. Колосова Н. С., Ваукіна Н. В. Технологія формування критичного мислення на уроці географії. Харків: Основа, 2008. С. 5-11.
5. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів / *Наук. ред., передм.* О. І. Пометун. Київ: Плеяда, 2006. 220 с.
6. Стіл Дж., Мередіт К., Темпл Ч. Розвиток критичного мислення в навчанні різних предметів: навч. посіб. Київ. 2015. 76 с.
7. Тягло О. Критичне мислення: навч. посібник. Харків: Основа, 2008. 187 с.
8. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цьому навчати: науково-методичний посібник. Харків, 2007. 190 с.
9. Макаренко В. М., Туманцова О. О. Як опанувати технологію формування критичного мислення. Харків: Основа, 2008. 96 с.
10. Колосова Н. С., Вукіна Н. В. Технологія формування критичного мислення на уроці географії. Харків: Основа, 2008. С. 5-11.
11. В. П. Степаненко. Інформаційне суспільство // *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011.*
12. Маслова Н.М. Розвиток критичного мислення на уроках географії. *Стратегії інноваційного розвитку природничих дисциплін: досвід, проблеми та перспективи: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю.* За заг. ред. проф. Н.А. Калініченко. Кропивницький: ФОП Піскова М.А., 2021. С. 22-25.
13. Словник української мови: В 11т. Київ: Наук. Думка, 1970-1980 р. 328 с.
14. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджений постановою Кабінету міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 р. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
15. Маслова Н. М., Мирза-Сіденко В. М. Застосування інтерактивних технологій навчання на уроках географії як спосіб підвищення рівня пізнавальної активності учнів. *Наукові записки ЦДПУ ім. В. Винниченка.* Випуск 185. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. С. 135-140.

REFERENCES

1. Pometun, O. I., Pylypchatina, L. M., Sushchenko, I. M., Baranova, I. O. (2010). *Osnovy krytychnoho myslennia* [Fundamentals of critical thinking]. Ternopil : Navchalna knyha. Bohdan. 216 s. [in Ukrainian].
2. Pometun O. I. (2006). *Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv* [Technologies for developing students' critical thinking]. Kyiv: Pleiada. 220 s. [in Ukrainian].
3. Makarenko, V.M., Tumantsova, O.O. (2008.) *Yak opanutaty tekhnolohiiu formuvannia krytychnoho myslennia* [How to master the technology of forming critical thinking]. Kharkiv: Triada. 96 s. [in Ukrainian].
4. Kolosova, N. S., Vaukina N. V. (2008). *Tekhnolohiia formuvannia krytychnoho myslennia na urotsi heohrafiu* [Technology of forming critical thinking in the geography lesson]. Kharkiv: Osнова. S. 5-11. [in Ukrainian].
5. Krouford, A., Saul, V., Metiuz, S., Makinster, D. (2006). *Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv* [Technologies for developing students' critical thinking] / *Наук. ред., передм.* О. І. Пометун. Kyiv: Pleiady. 220 s. [in Ukrainian].
6. Stil, Dzh., Meredit, K., Templ, Ch. (2015). *Rozvytok krytychnoho myslennia v navchanni riznykh predmetiv* [Development of critical thinking in teaching of different subjects]: *навч. посіб.* Kyiv. 76 s. [in Ukrainian].

7. Tiahlo, O. (2008). *Krytychne myslennia* [Critical thinking]: *навч. посібник.* Kharkiv: Osнова. 187 s. [in Ukrainian].
8. Vukina, N. V. (2007). *Krytychne myslennia: yak tsomu navchaty* [Critical thinking: how to teach it]: *наукovo-metodychnyi posibnyk.* Kharkiv. 190 s. [in Ukrainian].
9. Makarenko, V. M., Tumantsova, O. O. (2008). *Yak opanutaty tekhnolohiiu formuvannia krytychnoho myslennia* [How to master the technology of forming critical thinking]. Kharkiv: Osнова. 96 s. [in Ukrainian].
10. Kolosova, N. S., Vukina, N. V. (2008). *Tekhnolohiia formuvannia krytychnoho myslennia na urotsi heohrafiu* [Technology of forming critical thinking in the geography lesson]. Kharkiv: Osнова. S. 5-11. [in Ukrainian].
11. Stepanenko, V. P. (2011). *Informatsiine suspilstvo* [Information society]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versiiia [vib-sait] / hol. redkol.: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh.* Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
12. Maslova, N.M. (2021). *Rozvytok krytychnoho myslennia na urokakh heohrafiu* [Developing critical thinking in geography lessons]. *Strategii innovatsiinoho rozvytku pryrodnychykh dystsyplin: dosvid, problemy ta perspektvy: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu.* Za zah. red. prof. N.A. Kalinichenko. *Kropyvnytskyi: FOP Piskova M.A.* S. 22-25. [in Ukrainian].
13. *Slovyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]: V 11t. Kyiv: Nauk. Dumka, 1970-1980 r. 328 s. [in Ukrainian].
14. *Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity* [State standard of basic secondary education]. *Zatverdzhenyi postanovoiu Kabinetu ministriv Ukrainy № 898 vid 30 veresnia 2020 r.* URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ [in Ukrainian].
15. Maslova, N. M., Myrza-Sidenko, V. M. (2020). *Zastosuvannia interaktyvnykh tekhnolohii navchannia na urokakh heohrafiu yak sposib pidvyshchennia rivnia piznavalnoi aktyvnosti uchniv* [The use of interactive teaching technologies in geography lessons as a way to increase the level of cognitive activity of students]. *Naukovi zapysky TsDPU im. V. Vynnychenka.* Vypusk 185. Seriia: Pedahohichni nauky. *Kropyvnytskyi: RVV TsDPU im. V. Vynnychenka.* S. 135-140. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МАСЛОВА Наталія Миколаївна – кандидат географічних наук, доцент, старший викладач кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання географії, географія населення, політична географія.

МИРЗА-СІДЕНКО Валентина Миколаївна – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фізична географія, біогеографія, методика навчання географії.

ГЕЛЕВЕРА Ольга Федорівна – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: географія ґрунтів, гідрологія, методика навчання географії.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MASLOVA Nataliia Mykolaiivna – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer of the Department of Natural Sciences and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: methods of teaching geography, population geography, political geography.

MIRZA-SIDENKO Valentina Mykolaivna – Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: physical geography, biogeography, methods of teaching geography.

HELEVERA Olha Fedorivna – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Associate Professor

of the Department of Natural Sciences and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: soil geography, hydrology, methods of teaching geography.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 376.011

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-231-234

МАТВЕСВА Наталія Олексіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8495-7074>

e-mail: nataliematveieva@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПРОСТОРОВОГО ОРІЄНТУВАННЯ У ПЕРШОКЛАСНИКІВ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗАСОБАМИ ГРИ

У статті акцентовано увагу на просторовому орієнтуванні та його значенні у розвитку особистості. Мета публікації – розкрити особливості формування навичок орієнтування у просторі учнів перших класів з мовленнєвими порушеннями засобами ігрової діяльності. За допомогою методів спостереження, анкетування, опитування, педагогічного експерименту, обробки отриманих даних встановлено труднощі першокласників з мовленнєвими порушеннями щодо орієнтування та виокремлено шляхи їх подолання. Встановлено, що розвиток першокласників, їх оздоровлення, виховання та соціалізація в шкільному колективі залежать від просторових уявлень та сформованості навичок орієнтування в навколишньому середовищі. Продемонстровано зв'язок навичок просторового орієнтування з розвитком дрібної та загальної моторики, мовленням, увагою, уявою, мисленням дитини.

Проведено аналіз змісту навчальних програм для учнів перших класів закладів загальної середньої освіти та виокремлено базові знання та уміння, що впливають на розвиток просторового орієнтування школярів. Зазначено, що урахування індивідуальних особливостей, адаптація освітнього середовища, організація комунікативного простору та професіоналізм учителя є чинниками впливу на формування навичок просторового орієнтування учнів. Наголошено на потребі використання широкого спектру педагогічного інструментарію й, зокрема, гри та її елементів. Визначено основні завдання гри у процесі розвитку просторових уявлень та мовлення особистості. Зауважено, що вправи та логічні завдання з елементами гри, аудіальний диктант, дидактичні та рухливі ігри слугують розвитку просторово-мовних конструкцій першокласників.

Доведено, що просторове орієнтування має складну структуру, ґрунтується на сенсомоторних навичках та використовується в різних видах діяльності (зображувальній, конструктивній, трудовій, навчально-пізнавальній, творчій), а тому потребує створення можливостей задля набуття рухового та комунікативного досвіду першокласників. Наголошено, що недостатнє вивчення аспектів проблеми передбачає подальше поглиблене її дослідження вченими та виокремлення найбільш ефективних шляхів всебічного й гармонійного розвитку особистості.

Ключові слова: просторове орієнтування, соціалізація, навчальна діяльність, засоби навчання, корекція, розвиток, мовлення.

MATVEIEVA Nataliia Oleksiivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor of the Department of Pedagogy of Primary Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8495-7074>

e-mail: nataliematveieva@gmail.com

FORMATION OF SPATIAL ORIENTATION SKILLS IN FIRST GRADER STUDENTS WITH SPEECH DISORDERS USING GAMES

The article focuses on spatial orientation and its importance in personality development. The purpose of the publication is to reveal the peculiarities of the formation of spatial orientation skills of first-grade students with speech disorders by means of game activities. With the help of methods of observation, questionnaire, survey, pedagogical experiment, processing of the received data, the difficulties of first-graders with speech disorders in relation to orientation were identified and the ways to overcome them were identified. It was established that the development of first-graders, their recovery, upbringing and socialization in the school team depend on spatial concepts and the formation of orientation skills in the environment. The connection of spatial orientation skills with the development of fine and general motor skills, speech, attention, imagination, thinking of the child is demonstrated.

An analysis of the content of educational programs for students of the first grades of general secondary education institutions was carried out and the basic knowledge and skills affecting the development of spatial orientation of schoolchildren were highlighted. It is noted that consideration of individual characteristics, adaptation of the educational environment, organization of communicative space and teacher's professionalism are factors influencing the formation of students' spatial orientation skills. Emphasis is placed on the need to use a wide range of pedagogical tools and, in particular, the game and its elements. The main tasks of the game in the process of developing spatial ideas and personality speech are defined. It is noted that exercises and logical tasks with game elements, auditory dictation, didactic and moving games serve to develop the spatial-linguistic constructions of first graders.

It has been proven that spatial orientation has a complex structure, is based on sensorimotor skills and is used in various types of activities (visual, constructive, labor, educational and cognitive, creative), and therefore requires the creation of opportunities for first-graders

to gain motor and communicative experience. It is emphasized that the insufficient study of aspects of the problem requires further in-depth research by scientists and the identification of the most effective ways of comprehensive and harmonious personality development.

Key words: spatial orientation, socialization, educational activity, teaching aids, correction, development, speech.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Всебічний та гармонійний розвиток особистості є першочерговим завданням освіти на сучасному етапі. Особливе місце у реалізації завдань освітніх закладів посідає адаптація та модифікація до потреб та можливостей кожного школяра. Визнання особистості повноправним членом шкільного колективу, повага до її інтересів, прав та свобод, надання можливостей здобуття знань та задоволення освітніх інтересів незалежно від рівня розвитку, стану здоров'я, задатків та здібностей визнані основними напрямками реформування сучасного закладу освіти. На цьому наголошують основні документи про освіту, як-от: Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Концепція розвитку інклюзивної освіти, Концепція реалізації державної політики у галузі реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» до 2029 року. Мета останньої – забезпечити реформування загальної середньої освіти в Україні та створити умови її входження до європейського освітнього простору. Відповідно до вище означених документів на практиці реалізуються нові стандарти змісту шкільної освіти, що передбачають індивідуалізоване навчання, компетентнісний та особистісно-орієнтований підходи до всіх без винятку учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема навчання і виховання дітей з мовленнєвими порушеннями завжди на часі, про що свідчить чимала кількість наукових праць І. Беха, Б. Гершунського, О. Гриви, З. Ленів, Т. Сак, В. Шевцова, М. Шеремет. Науковці розглядають означену проблему в різних її аспектах, а саме: чинники впливу на появу мовленнєвих порушень (Е. Данілавічюте, І. Єфименкова, О. Корнєв, Р. Лалаєва, О. Логінова, Л. Парамонова, І. Садовникова, Є. Собонович, О. Токарева, С. Яковлев); психологічні особливості дитини та формування її мовленнєвих умінь та навичок (М. Василік, М. Вашуленко, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтєв, Л. Мацько, Ж. Піаже, Т. Потоцька, І. Синиця, Л. Щерба); методика навчання учнів з порушеннями мовлення (Л. Вавіна, Л. Волкова, С. Конопляста, С. Коробко, Б. Коваленко, Є. Собонович, В. Тарасун, Н. Чередниченко, М. Шеремет); психолого-педагогічний вплив на мовленнєвий та загальний розвиток особистості (Г. Васянович, Л. Іванова, Г. Коваль, М. Наумчук, В. Кононенко, О. Савченко). У контексті означеного актуалізуємо проблему формування комунікативних умінь та навичок, корекції порушень мовленнєвого розвитку учнів, від чого узалежнюється їх успішність у навчанні, соціалізація у колі однолітків, досягнення поставлених цілей. Зокрема чільне місце посідає розвиток просторового орієнтування. Аналіз актуалізованих джерел означеної проблеми засвідчив, що питання просторового орієнтування неодноразово порушували педагоги-практики й науковці (В. Липа, Б. Пінський, Н. Стадненко та ін.). Так, дослідники І. Бобренко, М. Вовчик-Блакитна, О. Дяченко, А. Люблінська, стверджують про те, що несформованість просторового орієнтування негативно позначається на ключових якостях та стрижневих навичках, що необхідні учню: здатності до

виконання математичних операцій, готовності до читання та писемного мовлення, графічної та конструктивної діяльності [2].

Мета статті – розкрити особливості розвитку умінь та навичок просторового орієнтування першокласників з мовленнєвими порушеннями засобами гри.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Практика засвідчує, що просторове орієнтування – це вміння оперувати просторовими образами у поєднанні з мовленнєвими позначеннями, що ґрунтуються на належно сформованих просторових уявленнях, мовленнєвому розвитку відповідно вікових норм. Важливо, стрижневим чинником впливу на розвиток просторового орієнтування є мовленнєвий розвиток особистості та навпаки. До прикладу, повнота словникового запасу дитини 6-7-річного віку слугує встановленню відповідності між «просторовим образом» і поняттям, яке його позначає (форма, величина, просторове розміщення та переміщення об'єкта) [2]. Слід зауважити, що мовленнєвий розвиток першокласників є відображенням їх загального розвитку, готовності до початку навчання у нових умовах, зміни традиційного виду діяльності (гри) на нову (навчання), досі невідому. Так, вчений Л. Веккер виокремлював рівень «спеціально людської» психічної інформації, що формується за допомогою уявлення шляхом поєднання психічних процесів, розумових та мовленнєвих дій. Інші дослідники (Т. Процько, А. Семенович, І. Якиманська) вважають, що просторове орієнтування тісно пов'язане з розвитком мислення та пам'яті. Сучасний дослідник І. Бобренко зазначає: «Просторові відношення сприятливий ґрунт для встановлення взаємозв'язку когнітивного і мовленнєвого розвитку дітей, оскільки предмети та їх оточення представлені наочно, їх можна торкнутись, побачити їх рух тощо. А одночасне їх мовленнєве позначення дозволяє розкрити взаємозв'язок сприйняття, мислення і мовлення» [2].

На вагомість просторового орієнтування вказують шкільні психологи, педагоги, фахівці корекційно-розвиткової діяльності. Спеціалісти одностайно стверджують, що володіння просторовими характеристиками є однією з умов успішного опанування першокласниками навчальних предметів. Аналіз змісту навчальних програм для учнів перших класів закладів загальної середньої освіти дозволяє виокремити базові знання та вміння, що своєю чергою впливають на розвиток просторового орієнтування, а саме: а) обізнаність з будовою тіла людини; б) знання напрямків простору; в) усвідомлення положень предметів; г) засвоєння ознак предметів та явищ; г) орієнтування на площині. Відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти молодші школярі мають у повному обсязі засвоювати навчальний матеріал, демонструючи при цьому: 1) знання (приміром, напрямків: «ліворуч», «праворуч», «вперед», «назад», «перед собою», «за собою» тощо); 2) вміння та навички, досвід орієнтування на площині (аркуша паперу, парти, класного приміщення, закладу освіти); 3) комунікативні задатки та здібності, уміння та навички (правильна вимова, словниковий запас, відтворення усного мовлення на письмі тощо). Так

само учні повинні вміти розрізняти різні букви, цифри та знаки (пунктуаційні, розділові, арифметичних дій). Як правило, розрізнення знаків у вигляді букв та цифр необхідні першокласникам не лише на уроках рідної мови, читання, образотворчого та музичного мистецтва, математики та інших, а й є свідченням відповідного розвитку зорового сприймання, розуміння та усвідомлення, запам'ятовування. Іншими словами, просторова орієнтація виступає уявленням про форму, величину, розміщення предметів, напрямки щодо власної позиції чи інших предметів. Позаяк просторове орієнтування базується на сенсомоторних навичках, передбачає затребуваність в різних видах діяльності особистості (зображувальній, конструктивній, трудовій, навчально-пізнавальній, творчій, суспільно-корисній тощо), виникає необхідність створення можливостей щодо набуття рухового та комунікативного досвіду першокласників різними засобами, як-от: рухлива (рухові, наочні та вербальні моделі) та ігрова діяльність (дидактичні, театралізовані, народні, логічні та ін.). Вікові особливості дітей, що вступають на навчання до школи, відповідають вимогам щодо формування просторових умінь та навичок, оскільки першокласники здебільшого люблять рухатись, багато спілкуватись, грати. Саме тому загальний, розумовий та мовленнєвий розвиток особистості першокласника, його оздоровлення, виховання та соціалізація в шкільному колективі передбачає формування навичок просторового орієнтування, розвиток дрібної та загальної моторики, збагачення словникового запасу, організацію та проведення корекційно-виховних заходів задля розвитку уваги, уяви, мовлення, мислення. Приміром, рухливі ігри сприяють підвищенню загального тону організму школярів, рухової активності, налаштуванню їх на навчально-пізнавальну діяльність та цілком відповідають природним потребам дітей даної вікової категорії.

Гра у першому класі ще на певний період залишається одним з провідних видів діяльності, за допомогою якого учні з мовленнєвими порушеннями обмінюються власними думками, поглядами, досвідом. Гра допомагає ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем, опанувати мову та долати страхи усного чи писемного мовлення. Ігрова діяльність має на меті передовсім розвиток мовлення, збагачення комунікативного досвіду та відповідно розвиток просторового орієнтування, який відбувається у різних напрямках (Рис. 1).

Вчена Г. Люблінська вважає, що сприймання простору є відзеркаленням об'єктивної реальності, яке впливає на формування правильного уявлення як основи орієнтування у навколишній дійсності. Натомість на практиці констатуємо факти, коли діти вступають на навчання з недорозвиненими елементами просторового орієнтування й, передовсім, при наявності мовленнєвого порушення. Загалом розмежовують наступні етапи розвитку практичного орієнтування першокласників з мовленнєвими порушеннями: I етап – орієнтування на себе (розрізнення частин тіла, ознак предметів, визначення розташування у класному приміщенні); II етап – орієнтування «від себе» (опанування понять); III етап – орієнтування «розташування» (словесне позначення розташування предметів, самостійне складання схеми простору) [4].

Рис. 1 Основні завдання гри першокласників з мовленнєвими порушеннями

Характерно, процес формування умінь просторового орієнтування в першокласників з мовленнєвими порушеннями узалежнюється низкою чинників, а саме: рівнем розвитку та чутливістю аналізаторів; специфікою організації та проведення учнем провідної діяльності (предметної, ігрової, навчальної, творчої); адаптацією освітнього середовища та його наповнення пізнавальним матеріалом; організацією відповідного комунікативного середовища класу чи освітнього закладу; професіоналізмом учителя, що виявляється у використанні всього педагогічного інструментарію. У своїй роботі учителі початкових класів можуть варіювати різноманітні ігри чи ігрові елементи, що безпосередньо впливають на розвиток просторового орієнтування та покращення мовлення учнів. За допомогою гри учні-першокласники закріплюють набуті знання, засвоюють різноманітні поняття, удосконалюють уміння розрізняти місце положення різноманітних предметів, правильно висловлюватися, запам'ятовувати їх назви. Наведемо декілька з них. До прикладу, доцільним буде аудіальний диктант, згідно завдань якого учні повинні повторювати певні рухи рукою, що розвивають дрібну моторику, увагу та уяву, просторові уявлення. Тему диктанту педагог може обрати самостійно чи за проханням учнів, як-от *аудіальний диктант «Пташка»*. Правила проведення: чітке виконання школярами вказівок за роздатковими картками у зошиті в клітинку, на аркуші паперу, картці: від червоної точки вправо чотири клітинки, 2 клітинки вгору, 3 клітинки вниз та 1 клітинку пропустити і т. д. Учні повинні наприкінці переконатись, що правильно виконували завдання, яке у підсумку дозволяє відтворити зображення пташки. Приміром, на уроках читання чи математики учням слід запропонувати прослухати уривок вірша та в ігровій формі визначити розташування основних героїв або виконати *логічні завдання* від Незнайка. Вірші та їх уривки слід обирати за підручником чи додатковими джерелами, що відповідають віковим особливостям, навчальним можливостям та рівню розвитку першокласників. До прикладу,

На подвір'ї у бабусі бігають курчата,

Три жовтенькі, два біленькі, в мисці каченятка.

То їх двоє, то вже троє, ще одне прибігло,

Теж хотіло того корму, але вже не встигло...

Завдання: полічіть курчат бабусі, визначте розташування каченят та курчат. У ході гри просторово-мовні конструкції розвиваються шляхом постановки ігрових завдань, як-от: а) *покажи де*

(перед будинком, за лісом, вздовж річки); б) *знайди* у тексті уривок, що визначає місце положення героя (він сидів на лавці, Ольга в усій красі постала перед...; в) *озвуч* місце положення терміном (за вікном йшов сильний дощ).

Вправа «Чарівний малюнок». Правила: учні пригадують казку «Колобок» та відтворюють траєкторію руху героя на аркуші паперу покроково виконуючи такі завдання: у лівому нижньому куті розташуйте хатинку Діда та Баби; посередині аркуша зобразіть дорогу, по якій котитиметься Колобок; зліва розташуйте куці, у яких Колобок зустріне Зайчика і т. д.

Гра «Дзеркало». Мета гри – закріпити знання орієнтування в собі та просторі, розвиток уваги, пам'яті та мислення учнів з мовленнєвими порушеннями. Правила гри: учні обирають ведучого, дивлячись на якого повторюють рухи.

Гра «Знайди за схемою» (доцільно використовувати на уроках письма, математики). Мета – розвиток орієнтування на площині за допомогою схеми, розвиток уваги та уваги, зв'язного мовлення. Правила гри: за допомогою схеми учні орієнтуються в просторі, озвучуючи місце положення. Умова: важливо, щоб педагог відстежував рухи учнів «очі-рука», вчасно підтримував та допомагав.

Гра «Цуценя». Мета – наслідування школярами мовленнєвого взірця, розвиток уявлення учнів про взаємозв'язок між змінами місця розташування предмета, розвиток просторового орієнтування (розрізнення *-в, -на, -під, -над, -поза, -поміж*). Правила гри: педагог викладає картки, на яких зображені різні місця розташування цуценяти. Учні за завданням педагога повинні знайти потрібну картку, озвучити зображене та пояснити.

Гри-руханки можуть бути організовані на перерві або під час фізкультхвилинки на уроці. Це такі, як: зорова гімнастика, логоритміка, хореографічні елементи, вправи та завдання (доторкніться вказівним пальцем до кінчика носа, лівою рукою до правого вуха та ін.).

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Наше дослідження показало, що набуття знань першокласниками про простір відбувається шляхом їх ігрової діяльності та накопичення конкретних уявлень про предмети та явища навколишнього світу. Зокрема гра виконує освітню (здатність визначати місце розташування об'єктів у просторі, позначати їх термінами, зорово-просторовий пошук, зорово-моторна орієнтація), розвивальну та виховну функції (виховання позитивних рис та якостей, розвиток задатків та здібностей, задоволення інтересів учнів). Переваги ігрової діяльності підтверджуються її поглибленням та розширенням чуттєвого сприйняття простору учнями з мовленнєвими порушеннями, створенням можливостей розвитку їх уваги та уваги, підвищення пізнавальної та рухової активності. Перспективи подальших досліджень стосуються питань дослідження найбільш ефективних шляхів розвитку

просторового уявлення, умінь та навичок орієнтування учнів з мовленнєвими порушеннями.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Белошиста А.В. Організація і методика корекційно-розвивального навчання математики в ДНЗ. *Виховання і навчання дітей з порушеннями в розвитку*. К. 2003. № 3. С. 3.
2. Бобренко І.В. До проблеми розвитку просторового орієнтування старших дошкільників з розумовою відсталістю засобами фізичного виховання. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/11365/1/>
3. Нова Українська Школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Омелянович І.М. Розвиток просторового орієнтування у першокласників з інтелектуальною недостатністю. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. Збірник наукових праць. 2007. № 4(6). С.12.

REFERENCES

1. Beloshysta, A.V. (2003). Orhanizatsiia i metodyka korektsiino-rozvyvalnoho navchannia matematyky v DNZ. *Vykhovannia i navchannia ditei z porushenniamy v rozvytku* [Organization and methodology of remedial and developmental teaching of mathematics in the National Academy of Sciences]. Education and training of the children with developmental disabilities. No. 3. S. 3. [in Ukrainian].
2. Bobrenko, I.V. Do problemy rozvytku prostorovoho oriientuvannia starshykh doshkilnykiv z rozumovoiu vidstaliu zasobamy fizychnoho vykhovannia [To the problem of development of spatial orientation of older preschoolers with mental retardation by means of physical education]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/11365/1/> [in Ukrainian].
3. Nova Ukrainka Shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
4. Omelianovych, I. M. (2007). Rozvytok prostorovoho oriientuvannia u pershoklasnykiv z intelektualnoi nedostatnosti. [Development of spatial orientation in first-graders with intellectual disabilities]. Actual problems of education and upbringing of people with special needs. Collection of scientific papers. No. 4(6). S. 12. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАТВЕСЬВА Наталія Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: навчання та виховання, розвиток дітей з особливими освітніми потребами.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MATVEIEVA Nataliia Oleksiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy of Primary Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: education and upbringing, development of children with special educational needs.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 373.3.035:34(043.5)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-235-238

МАХНОВЕЦЬ Володимир Григорович –
здобувач Волинського національного
університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9577-5965>
e-mail: machnovец@ukr.net

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАВОВИХОВНОЇ РОБОТИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

У статті проаналізовано наукові позиції щодо розгляду проблеми підготовки майбутнього вчителя до організації правовиховної роботи. Відзначено, що підготовка майбутнього вчителя до організації правовиховної роботи має базуватися на правовій регламентації його професійного навчання. Актуалізовано необхідність упровадження спеціальної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі в межах освоюваної ними професійної діяльності до правовиховної роботи. Зосереджено увагу на фундаментальних наукових розвідках, конструктивних у площині порушеної проблеми, де подається ґрунтовний теоретичний аналіз розвитку правової освіти як складової правової культури, акцентується на необхідності міцного та глибокого засвоєння майбутнім учителем змісту правової освіти для забезпечення достатнього рівня правового виховання учнів, сформованості їхньої правової культури, виокремлюються основні завдання щодо засвоєння складових змісту правової освіти: оволодіння системою правових знань; формування правових переконань (правосвідомість); оволодіння педагогічними вміннями організувати і проводити правове виховання у школі відповідно до завдань освітньої діяльності на основі Концепції національного виховання в Україні; формування певного рівня соціально-правової активності вчителя; розкриваються особливості формування змісту правової підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої освіти, через посилення норм і принципів природного права, що носить абсолютний характер, визначення особливостей права як нормативно-регулятивного явища, специфіки педагогічної діяльності вчителя та особливостей об'єктів його правовиховної роботи. Наголошено, що саме вчитель, на якого держава покладає виконання соціального запиту щодо правового виховання підростаючого покоління, повинен бути взірцем позитивної правової свідомості й поведінки, належним чином реалізуючи правове забезпечення своєї професійної діяльності. Визначено перспективи подальших наукових розвідок, пов'язаних з розкриттям особливостей організації правовиховної роботи зі здобувачами початкової освіти.

Ключові слова: майбутній учитель, підготовка, правове виховання, правова культура, правова освіта, правовиховна робота, професійна діяльність.

MAKHNOVETS Volodymyr Hryhorovych –
1st-year postgraduate student of the Faculty of Pedagogical Education
and Social Work of Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9577-5965>
e-mail: machnovец@ukr.net

PREPARATION OF THE FUTURE TEACHER FOR THE ORGANIZATION OF LEGAL EDUCATIONAL WORK AS A SCIENTIFIC PROBLEM

The article analyzes scientific positions regarding the consideration of the problem of preparing a future teacher for the organization of legal educational work. It was noted that the preparation of the future teacher for the organization of legal educational work should be based on the legal regulation of his professional training. The need to implement special training of future specialists in higher education within the scope of their professional activities for legal educational work has been updated. Attention is focused on fundamental scientific investigations, constructive in the plane of the raised problem, where a thorough theoretical analysis of the development of legal education as a component of legal culture is presented, emphasis is placed on the need for a strong and deep assimilation of the content of legal education by the future teacher to ensure a sufficient level of legal education of students, the formation of their legal culture, the main tasks for mastering the content of legal education are highlighted: mastering the system of legal knowledge; formation of legal beliefs (legal awareness); mastering pedagogical skills to organize and conduct legal education at school in accordance with the tasks of educational activity based on the Concept of National Education in Ukraine; formation of a certain level of socio-legal activity of the teacher; the peculiarities of the formation of the content of the legal training of future primary school teachers in the conditions of graduate education are revealed, due to the strengthening of the norms and principles of natural law, which has an absolute character, the definition of the peculiarities of law as a normative and regulatory phenomenon, the specifics of the teacher's pedagogical activity and the peculiarities of the objects of his legal educational work. It is emphasized that it is the teacher, on whom the state entrusts the fulfillment of the social request regarding the legal education of the younger generation, who must be a model of positive legal awareness and behavior, properly realizing the legal support of his professional activity. Prospects for further research related to the disclosure of the specifics of the organization of legal educational work with students of primary education have been determined.

Key words: future teacher, training, legal education, legal culture, legal education, legal educational work, professional activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Державотворчі процеси, що відбуваються в Україні та глі воєнної агресії, світових глобалізаційних та інтеграційних тенденцій, гуманізації й демократизації суспільного життя актуалізують необхідність правової освіти, правового виховання, правовиховної роботи зі здобувачами освіти, і водночас, зумовлюють зростання потреби в якісній правовій підготовці майбутнього фахівця.

Стратегічним напрямом державної політики, що декларується «Національною програмою правової

освіти населення», є формування соціально зрілої, вільної особистості, яка володіє правовими знаннями, поважає право і законність, уважає їх вищими соціальними цінностями, реалізовує власну громадянську активність у правомірній поведінці [5].

Сучасна українська школа, враховуючи загальноосвітні тенденції, спрямовані на побудову правової держави, орієнтацію на пріоритети загальнолюдських цінностей, потребує нового вчителя, здатного активно діяти, усвідомлювати себе

активним суб'єктом освітніх правовідносин, зокрема під час організації правовиховної роботи.

Аналіз актуальних досліджень. Підґрунтям дослідницького пошуку слугують ідеї, сформульовані у розвідках вітчизняних і зарубіжних учених щодо студювання проблем правового виховання (О. Акімова, В. Барковський, К. Басін, С. Болоніна, Н. Головка, В. Головченко, М. Гончар, М. Зайцев, Н. Калашник, П. Макушев, О. Михайленко, О. Павлишин, В. Рибалко, Т. Смагіна, В. Тацій, Т. Яценко та ін.), правового виховання й формування правової компетентності особистості (О. Аграновська, С. Воєводіна, В. Головченко, С. Гурін, Я. Кічук, В. Котюк, П. Лежнев, Н. Саприкіна, О. Татаринцева, В. Тищенко, М. Фіцула, О. Черемисіна та ін.), формування правової культури та правової свідомості майбутнього педагога (Г. Васянович, В. Владимірова, М. Городиський, І. Дарманська, Я. Кічук, Л. Мацук, М. Подберезький, І. Романова, Н. Яковлева та ін.).

З'ясовано, що у наукових дослідженнях (Є. Болдирев, Л. Єремсева, Г. Єфремова, Л. Зюбін, К. Ігошев, Ю. Кобринський, Г. Мінковський, В. Тищенко, А. Тузов, В. Устинова та ін.) усе більшого значення набувають питання впливу правовиховної роботи на свідомість, поведінку й діяльність особистості; правового забезпечення професійно-педагогічної діяльності (Е. Карпова, В. Радул, Г. Яворська та ін.). Проте, незважаючи на безперечну значущість цих досліджень, важливі аспекти підготовки майбутнього вчителя до організації правовиховної роботи як наукової проблеми потребують ґрунтовного опрацювання.

Мета статті: проаналізувати наукові позиції щодо розгляду проблеми підготовки майбутнього вчителя до організації правовиховної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім відзначимо, що підготовка майбутнього вчителя до організації правовиховної роботи має базуватися на правовій регламентації його професійного навчання, оскільки, як слушно відзначає С. Погребняк, оволодіння молоддю необхідним обсягом правових знань у нерозривному зв'язку з системою моральних цінностей, етичних правил поведінки є запорукою виховання правослухняної особистості, яка дотримується норм права, знає свої права, обов'язки, усвідомлює свою належність до народу, держави, знає основні питання засад державотворення, конституційного права – системи норм, що регулюють найважливіші суспільні відносини, які складаються в процесі організації і здійснення державної влади» [7, с. 64].

Ми солідарні з позицією вченого, який на підставі проведеного аналізу наукових розвідок С. Болоніної підтвердив цілком обґрунтоване узагальнення вченої, що метою правовиховної діяльності у неюридичних закладах вищої освіти повинно бути формування позитивно орієнтованої правової свідомості майбутніх фахівців як системи юридичних знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, правових настанов, які регулюють поведінку особистості в юридично значущих ситуаціях. При цьому зміст правових дисциплін має базуватися на концепції природних прав людини і включати знання правового положення особистості в суспільстві (конституційні права та обов'язки людини і громадянина), знання окремих галузей права і законодавства, що безпосередньо пов'язані з майбутньою професійною діяльністю студентів.

Наголошується, що підготовку майбутніх фахівців треба розглядати і здійснювати, спираючись на вимоги зміст їхньої майбутньої професійної діяльності, а не сприймати її ізольовано [7, с. 64].

Поділяємо думку вчених, що такий погляд на проблему є обґрунтуванням необхідності впровадження спеціальної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі в межах освоєної ними професійної діяльності до правовиховної роботи.

Конструктивними у площині порушеної проблеми є фундаментальні наукові розвідки [1; 2; 3; 4; 5; 8]. Так, у монографії «Правова освіта майбутнього вчителя», за авторства М. Городинського, подається ґрунтовний теоретичний аналіз розвитку правової освіти як складової правової культури, де проявляється сучасний функціональний підхід. Поняття зв'язку між правом і особистістю розглядається крізь призму «правової держави», зокрема через ставлення до особи, її прав у державі. У цьому контексті озброєння правовими знаннями є нагальним завданням усієї системи освіти і виховання [2, с. 35]. Визначення ж змісту правової підготовки розглядається як проблема інтегративності, що передбачає забезпечення синтезу й інтеграції знань у процесі формування наукових понять та їх систем у навчальному пізнанні; комплексного вирішення завдань розумового, морального, естетичного, економічного, правового, фізичного розвитку, а також формування елементів наукового світогляду майбутнього фахівця [1, с. 19].

Для нас важливим є акцентування уваги М. Городинського на тому, що майбутній учитель зможе забезпечити достатній рівень правового виховання учнів, сформувати їхню правову культуру, якщо міцно та глибоко засвоїть зміст правової освіти. При цьому серед основних завдань щодо засвоєння складових змісту правової освіти автор виділяє, зокрема, такі: оволодіння системою правових знань; формування правових переконань (правосвідомість); оволодіння педагогічними вміннями організовувати і проводити правове виховання у школі відповідно до завдань освітньої діяльності на основі Концепції національного виховання в Україні; формування певного рівня соціально-правової активності вчителя [3].

Посутній інтерес становить дисертаційне дослідження Л. Мацук «Підготовка майбутніх учителів початкових класів до правового виховання молодших школярів», де науковиця аналізує сутність і стан порушеної проблеми в педагогічній теорії та практиці, теоретично обґрунтовує й експериментально апробує зміст правової освіти майбутніх учителів і шляхи його трансформації в освітній процес із дітьми молодшого шкільного віку, визначає педагогічні умови ефективного впровадження змісту правової освіти під час фахової підготовки майбутніх педагогів, а саме: формування правових знань у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін, удосконалення змісту правової освіти майбутніх педагогів засобами спецкурсу, рівневої діагностики професійної готовності, що концентрують загальнопедагогічну підготовку, інтелектуально-психологічні якості та професійні компетенції [5].

Цікавим нам видається дослідження М. Рябенко, де презентується авторське бачення ґрунтовного аналізу проблеми підготовки майбутнього вчителя як суб'єкта освітніх правовідносин у науково-педагогічній літературі. Ми солідарні з думкою

автора, що саме вчитель, на якого держава покладає виконання соціального запиту щодо правового виховання підростаючого покоління, повинен бути взірцем позитивної правової свідомості й поведінки, належним чином реалізуючи правове забезпечення своєї професійної діяльності [8, с. 107].

Звертаємо увагу на дисертаційне дослідження І. Дарманської, де розкриваються особливості формування змісту правової підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої освіти. З урахуванням того, що зміст правової підготовки фахівця будь-якої галузі, у тому числі правової підготовки вчителя, залежить від багатьох чинників, авторка виділяє такі основні напрями впливу: політика держави щодо рівня актуальності й напрямів розвитку правової освіти і навчання фахівців; загальний рівень і динаміка розвитку правової системи держави, що включає національне та міжнародне законодавство; специфіка напрямів функціонування галузі, для якої здійснюється професійна підготовка фахівців, що містить загальні законодавчі та специфічні вимоги щодо цієї підготовки; рівень наукового та методичного забезпечення процесу викладання права.

У правовому вихованні майбутніх учителів вчена цілком слушно акцентує на посиленні норм і принципів природного права, що носить абсолютний характер. Своім існуванням, зауважує І. Дарманська, ці норми підтверджують, що людина не може жити у світі, де все відносне та спирається лише на договірні, тобто сформульовані самою людиною, основи. Природне право зі своєю системою природно-правових цінностей, таких, як життя, особистість, свобода, гідність, запозичує свої принципи зі сфер релігії, моралі, культури, що є нормами загальнолюдського плану. Виходячи з цього, у викладанні правознавчих дисциплін у вищому педагогічному навчальному закладі обов'язково мають творчо використовуватися тісні міждисциплінарні зв'язки [4, с. 24].

Привертає увагу наукова позиція М. Фіцули щодо розроблення дієвої технології підготовки вчителя до правовиховної роботи у площині розгляду процесу правового виховання учнів у загальноосвітніх закладах як одного із особливо важливих. Зміст правової підготовки вчителя, за твердженням ученого, визначається особливостями права як нормативно-регулятивного явища, його суспільними функціями і значенням в організації та управлінні суспільством, специфікою педагогічної діяльності вчителя та особливостями об'єктів його правовиховної роботи [9].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок на пряму. Отже, крізь призму вище викладеного є підстави стверджувати, що проблема підготовки майбутнього вчителя до організації правовиховної роботи є вкрай актуальною в теорії і практиці його професійної освіти в контексті правового забезпечення професійно-педагогічної діяльності. При цьому метою правовиховної роботи, наголошує С. Погребняк, «слід уважати досягнення такого рівня розвитку правосвідомості особистості, коли контроль вчителя за її поведінкою замінюється самоконтролем, а вдосконалення морально-правової сфери свідомості особистості стає функцією самої особистості» [6, с. 67-68]. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з розкриттям

особливостей організації правовиховної роботи зі здобувачами початкової освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Василюк С.І. Психолого-педагогічні умови правової підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів: дис. ...канд. пед. наук. 13.00.04. Львів. 2017. 311 с.
2. Городинський М. І. Правова освіта майбутнього вчителя; ред. М.К.Подберезький. Харків : Легас, 2001. 128 с.
3. Городинський М. І. Педагогічні умови забезпечення змісту правової освіти майбутнього вчителя: автореф. дис. канд. пед. наук. 13.00.04. Харків. 1999. 22 с.
4. Дарманська І. М. Правова підготовка майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. К. 2004. 20 с.
5. Мацук Л.О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до правового виховання молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. 13.00.04. Івано-Франківськ. 2002. 22 с.
6. Національна програма правової освіти населення: Затверджено Указом Президента України від 18.10.2001 р. № 992/2001: U R L : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text>
7. Погребняк С.В. Зміст поняття «правовиховна робота майбутніх інженерів-педагогів». *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка.* № 22 (257). Ч. VI. 2012. С. 63-69. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22\(6\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22(6)_10).
8. Рябенко М. І. Підготовка майбутнього вчителя як суб'єкта освітніх правовідносин: дис. ...канд. пед. наук. Одеса. 2007. 205 с.
9. Фіцула М. М. Правове виховання учнів. К. 1997. 147 с.

REFERENCES

1. Vasylyna, S. I. (2017). *Psycholoho-pedahohichni umovy pravovoi pidhotovky uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv* [Psychological and pedagogical conditions of legal training of students of vocational and technical educational institutions]: dys. ...kand. ped. nauk. 13.00.04. Lviv. 311s. [in Ukrainian].
2. Horodynskiy, M. I. (2001). *Pravova osvita maibutnoho vchytelia* [Legal education of the future teacher]; red. M. K. Podbereskyi. Kharkiv : Lehas. 128 s. [in Ukrainian].
3. Horodynskiy, M. I. (1999). *Pedahohichni umovy zabezpechennia zmistu pravovoi osvity maibutnoho vchytelia* [Pedagogical conditions for ensuring the content of the future teacher's legal education]: avtoref. dys. kand. ped. nauk. 13.00.04. Kharkiv. 22 s. [in Ukrainian].
4. Darmanska, I. M. (2004). *Pravova pidhotovka maibutnikh vchyteliv pochatkovoї shkoly v umovakh stupenevoi osvity* [Legal training of future primary school teachers in the conditions of graduate education]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. K. 20 s. [in Ukrainian].
5. Matsuk, L.O. (2002). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do pravovoho vykhovannia molodshykh shkolariv* [Preparation of future primary school teachers for legal education of younger schoolchildren]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk. 13.00.04. Ivano-Frankivsk. 22 s. [in Ukrainian].
6. *Natsionalna prohrama pravovoi osvity naselennia* [National program of legal education of the population]: *Zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 18.10.2001r.* №992/2001: U R L : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text> [in Ukrainian].
7. Pohrebniak, S.V. (2012). *Zmist poniattia «pravovykhovna robota maibutnikh inzheneriv-pedahohiv»* [Content of the concept of "legal educational work of future engineers-pedagogues"]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka.* №22 (257). Ch. VI. S. 63-69. U R L : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22\(6\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22(6)_10) [in Ukrainian].
8. Riabenko, M. I. (2007). *Pidhotovka maibutnoho vchytelia yak subiekta osvitnikh pravovidnosyn* [Training of the future teacher as a subject of educational legal relations]: dys. ...kand. ped. nauk. Odesa. 205 s. [in Ukrainian].

9. Fitsula, M. M. (1997). Pravove vykhovannia uchniv [Legal education of students]. K. 147 s. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАХНОВЕЦЬ Володимир Григорович – аспірант I курсу факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: підготовка майбутнього вчителя до організації правовиховної роботи зі здобувачами початкової освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

МАХНОВЕЦЬ Volodymyr Hryhorovych – 1st-year postgraduate student of the Faculty of Pedagogical Education and Social Work of Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: preparation of the future teacher for the organization of legal educational work with students of primary education.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 37.793.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-238-242

МИХАЙЛИШЕН Олександр Володимирович –

викладач кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2447-4852>

e-mail: oleksandr22vn@gmail.com

ЛУЧЕНКО Олена Володимирівна –

викладачка кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0788-0106>

e-mail: olena.luchenko@vspu.edu.ua

ПАХОЛЬЧАК Євгенія Сергіївна –

викладачка кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5068-0065>

e-mail: zhenichkapakholchak@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ХОРЕОГРАФІЇ

Творчий потенціал особистості – складна структура, яка складається з емоційної культури, генетично заданим обдаруванням, широкої загальнокультурної ерудиції, світогляду, образного мислення, здатності моделювати різноманітні способи творчої діяльності. Пріоритетним завданням вищих навчальних закладів педагогічного спрямування на етапі інтеграції України до європейського освітнього простору стає підготовка вчителя нової генерації. Автори зазначають, що проблема формування творчого потенціалу частково розглядалася у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях. Це сприяло накопиченню певного досвіду в розробці основних положень з даної проблеми. Позитивно оцінюючи здобутки науковців, слід зауважити, що проблема формування творчого потенціалу майбутніх учителів поки залишається висвітленою частково.

Метою статті є обґрунтування моделі формування творчого потенціалу та забезпечення якісної підготовки творчого педагога-хореографа. У статті автори розглядають значення творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії, умов створення освітнього середовища, що сприяє творчій активності особистості. Визначають роль творчості як процесу, що базується на здатності породжувати оригінальні ідеї та використовувати нестандартні способи діяльності. Аналізують процес навчання студентів хореографічної спеціалізації, визначають низку ефективних форм розвитку і удосконалення творчих здібностей, сутність яких полягає у формуванні активної діяльності, результатом якої є народження нових мистецьких цінностей. Порівнюють методику колективної творчої діяльності з індивідуальними завданнями студентів – одним з основних засобів удосконалення якості підготовки молодих спеціалістів. Доводять, що розвиток педагогічної творчості вчителя та підвищення ефективності навчально-виховного процесу залежить від психолого-педагогічних умов, правильно визначених шляхів розвитку і реалізації творчої педагогічної діяльності та особистісних якостей учителя.

У статті також досліджуються аспекти формування творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії засобами народно-сценічного танцю.

Ключові слова: вчитель хореографії; творчий потенціал; саморозвиток; самовдосконалення; стилізація народного танцю.

MIKHAILISHEN Olexandr –

Teacher of the department of musicology,
instrumental training and choreography

Vinnitsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubinsky.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2447-4852>

e-mail: oleksandr22vn@gmail.com

LUCHENKO Olena –

Teacher of the department of musicology,
instrumental training and choreography

Vinnitsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubinsky.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0788-0106>

e-mail: olena.luchenko@vspu.edu.ua

PAKHOLCHAK Eugenia –

Teacher of the department of musicology,
instrumental training and choreography

Vinnitsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubinsky.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5068-0065>

e-mail: zhenichkapakholchak@ukr.net

FORMATION OF THE CREATIVE POTENTIAL OF THE FUTURE CHOREOGRAPHY TEACHER

The creative potential of an individual is a complex structure that consists of emotional culture, genetically determined talents, broad general cultural erudition, worldview, imaginative thinking, and the ability to model various ways of creative activity. The priority task of higher education institutions of pedagogical orientation at the stage of Ukraine's integration into the European educational space is to train a new generation of teachers. The authors note that the problem of forming of creative potential has been partially considered in domestic and foreign studies. This contributed to the accumulation of some experience in developing the main provisions on this issue. Positively assessing the achievements of scientists, it should be noted to note that the problem of forming the creative potential of future teachers is still partially covered. The purpose of the article is to substantiate a model for the formation of creative potential and ensuring quality training of a creative choreographer teacher. In the article, the authors consider the importance of the creative potential of the future choreography teacher, the conditions of creating a potential of a future teacher, the importance of the creative potential of the future choreography teacher, the conditions of creating an educational environment that promotes creative activity of the individual. They define the role of creativity as a process based on the ability to generate original ideas and use non-standard ways of doing things. Analyze the process of teaching students of choreographic specialization, identify a number of effective forms of development and improvement of creative abilities, the essence of which is the formation of active activity, which results in the birth of new artistic values.

The authors compare the methodology of collective creative activity with individual tasks of students, which is one of the main means of improving the quality of training of young specialists. The authors prove that the development of teacher's pedagogical creativity and the increase in the efficiency of the educational process depends on psychological and pedagogical conditions, correctly defined ways of development and realization of creative pedagogical activities and personal qualities of the teacher. The article also explores the aspects of forming the creative potential of a future choreography teacher by means of folk-stage dance.

Keywords: teacher of choreography; creative potential; self-development; self-improvement of the individual; stylization of folk dance.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Формування творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя хореографії є одним із найактуальніших завдань сучасної мистецько-педагогічної освіти, яка в нинішній час перебуває на етапі глобальних перетворень в системі вищої освіти України. Розвиток сучасної педагогіки характеризується підвищеною увагою до внутрішнього потенціалу людини, створенням освітнього середовища, що сприяє творчій активності особистості. Існуюча в системі вищої художньо-педагогічної освіти гостра потреба у підготовці інтелектуальних, ініціативних фахівців з розвиненим творчим мисленням супроводжується зростаючою незадоволеністю освітнім процесом, який не приділяє належної уваги самостійної активності студентів у розвитку професійно-значущих якостей і здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу стверджувати, що проблема формування творчого потенціалу частково розглядалася у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях. Це сприяло накопиченню певного досвіду в розробці основних положень з даної проблеми. Проблеми формування творчості приділяли багато уваги в своїх наукових працях і публікаціях такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: А.Маслоу, Ф.Осборн, Г.Буш, Я.Пономар'єв, О.Мелік-Пашаєв та багато інших. Загальнотеоретичні основи професійної підготовки педагога-хореографа викладені в працях А.Ваганової, К.Голейзовського, Н.Захарова, А.Мессерера, Н.Тарасова та ін. В останнє десятиліття з'явилися наукові роботи, пов'язані з проблемами хореографічної освіти (Е.Валукин, Р.Бурцева, Т.Кузнєцова, С.Філатов, М.Юр'єва, Н.Яценко). З точки зору психології, результати досліджень викладені в працях Д.Богоявленської, Л.Виготського, В.Давидова, Д.Ельконіна, А.Лука, В.Моляко, С.Рубінштейна та ін. Педагогічний аспект проблеми формування творчого потенціалу майбутнього вчителя розглядається в працях

В.Загвязинського, І.Зязюна, В.Кан-Каліка, Н.Кузьміної, М.Поташника та ін. Позитивно оцінюючи здобутки науковців, слід зауважити, що проблема формування творчого потенціалу майбутніх учителів поки залишається висвітленою частково.

Метою статті є обґрунтування моделі формування творчого потенціалу та забезпечення якісної підготовки творчого педагога-хореографа.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчість – це процес створення суб'єктивно нового, що базується на здатності породжувати оригінальні ідеї та використовувати нестандартні способи діяльності. Основні показники творчих здібностей: швидкість думки, оригінальність, допитливість, точність, сміливість, уважність, різносторонність мислення, конкретність мислення, абстрактність мислення, почуття гармонії, незалежність мислення, толерантність мислення, відкритість сприйняття. Творчість – необхідна умова становлення самого педагога, його самопізнання, розвитку і розкриття як особистості. Творчість є основою формування педагогічної талановитості вчителя. Виховання справжнього творчого вчителя має починатися ще у вузі. Заняття з основ педагогічної майстерності (ОПМ) та інших предметів психолого-педагогічного циклу, за умови доцільної їх організації, сприяють активному розвитку творчого потенціалу студентів, їхніх креативних якостей і є необхідними при формуванні творчої особистості.

Розвиток педагогічної творчості учителів і підвищення результативності навчально-виховного процесу залежить від психолого-педагогічних умов, правильно визначених шляхів розвитку та реалізації творчої педагогічної діяльності та особистісних якостей учителя. Тому, слід зазначити, що педагогічна діяльність – це передусім діяльність творча. Без творчості неможливі ні виховний, ні навчальний процеси.

Серед багаточисленних засобів розвитку творчості, творчого потенціалу вчителя надзвичайно велика роль належить мистецтву, яке є взірцем творчої натхненної діяльності. Вплив мистецтва на формування духовної культури молоді зумовлений самою природою мистецтва, сутність якого виводиться із цілісного і обов'язкового художнього відображення світу і залежить від тих новоутворень, які зв'язані з особливостями художнього сприймання оточуючого середовища. Усі види мистецтва втілюють художньо-естетичне бачення світу, розвинену уяву і фантазію, образне мислення, без яких неможлива будь-яка творчість.

Майбутні вчителі хореографії повинні розвивати себе і свою творчість. Найглибше поринати у світ мистецтва, бути спостережливими, цікавитися усіма проявами творчого потенціалу інших людей. Тільки тоді, це стане великим поштовхом у процвітання їхньої кар'єри. Але найголовніша мета – навчити інших, допомогти дітям пізнати свою сутність, помітити в них творчі задатки і допомогти розвинути їх до високого рівня. Цей процес приносить не тільки задоволення, але і користь для обох сторін: як для педагога, так і для дитини.

На жаль, у реальній практиці майбутній вчитель з хореографії мало спілкується з мистецтвом як могутнім засобом розвитку творчих можливостей, художньо-естетичної й загальної культури. Такі вчителі найчастіше не відчують покликання до педагогічної діяльності, слабо усвідомлюють свої індивідуальні особливості, мають однобоке уявлення про роль учителя; їм бракує вмінь і навичок, віри в свої сили, любові до дітей. Тим, що працюють творчо, притаманний індивідуальний (гнучкий) стиль діяльності, який дає змогу виявити свою неповторну особистість. Вони створюють творчу лабораторію, яка містить не лише дидактичний матеріал, наочні засоби, спрямовані на розвиток учнів, а й сприймають учня як суб'єкта педагогічної діяльності. Такі майбутні спеціалісти будуть успішними та впевненими у своїй справі, а їх творчість буде набувати неабиякого визнання не тільки у дітей, а й в інших прихильників хореографічного мистецтва.

Справжнє хореографічне мистецтво, з його чуттєвою природою, творчим духом, володіє дієвою силою, яка може подарувати студентам і викладачам радість багатогранної художньої творчості. Формування творчого потенціалу студентів хореографічної спеціальності може допомогти у розв'язанні названої проблеми, оскільки хореографічна творчість є вільним проявом внутрішніх резервів, заснованих на любові до даного виду діяльності. Аналізуючи процес навчання студентів хореографічної спеціалізації, можна виділити ряд ефективних форм розвитку і удосконалення творчих здібностей, сутність яких полягає у формуванні їхньої активної діяльності, результатом якої є народження нових мистецьких цінностей.

Напрями такої роботи містять колективну творчу діяльність та виконання індивідуальних творчих завдань. Методика колективної творчої діяльності являє собою, перш за все, змагання в творчості, дає можливість навчити студентів прислухатися одне до одного, робити всіх співавторами. Індивідуальні завдання студентів – один з основних засобів удосконалення якості підготовки молодих спеціалістів. Завдання повинні даватися студенту з урахуванням

його можливостей, інтересів і нахилів, направлених на його подальший розвиток і удосконалення. Головним в оцінюванні, виконанні або невиконанні програми в цілому є творчий ріст студента. Хореографічна творчість дає широкий простір для розвитку творчого потенціалу студентів, дозволяє разом з розповсюдженою виконавською практикою використовувати такий елемент, як імпровізація. При створенні учбових завдань на танцювальну імпровізацію необхідно спиратися на хореографічну підготовку, на тематику імпровізації та музичний матеріал, які можуть визвати у студентів позитивний емоційний відгук. Специфіка імпровізації як самого активного виду творчості полягає в тому, що студент, передаючи в танці своє індивідуальне ставлення до музичного образу, нікого не повторює, а створює зовсім новий продукт творчості.

Розвиток потенційних можливостей і внутрішніх ресурсів особистості, інтенсифікація творчого початку студентів-хореографів, їх повноцінна самореалізація в навчально-професійній та майбутній професійній діяльності обумовлюють необхідність вивчення засобів розвитку творчої активності особистості у ЗВО. Процес перетворення і удосконалення сучасної педагогічної системи передбачає пошук нових ідей технологій, форм і методів організації навчального процесу з метою професійно-творчого розвитку особистості на основі її внутрішніх мотивів, системи цінностей і професійних цілей. Важливим моментом особистісно-орієнтованої освіти є створення і впровадження спеціальних моделей навчання, які забезпечують реальну можливість побудови та реалізації індивідуальних програм, стимулюючих активність студента в оволодінні методами і засобами хореографічного навчання, необхідних для розкриття індивідуальності, духовності, творчого початку.

Світ навколо нас постійно розвивається і оновлюється, адже все знаходиться у неупинному русі. Це – незаперечні закони розвитку природи і людства, яких повинна дотримуватися кожна людина. Адже рух і розвиток – і є саме життя. Сучасне соціальне середовище вимагає людей, котрі активно мислять і діють, швидко реагують на різноманітні зміни, легко вирішують нестандартні ситуації. Нашому суспільству просто необхідні креативні особистості з яскраво вираженою творчою індивідуальністю. А кожна така особистість формується у процесі навчання і виховання, зокрема у вищому навчальному закладі. Пріоритетним завданням вищих навчальних закладів педагогічного спрямування на етапі інтеграції України до європейського освітнього простору стає підготовка вчителя нової генерації. Позашкільним закладам освіти потрібні педагоги, які уособлюють яскраву творчу індивідуальність, здатну забезпечити максимальну реалізацію творчого потенціалу вихованця, а це характерно для вчителів мистецьких дисциплін, зокрема вчителів хореографії.

Розвиток творчої індивідуальності практично неможливий без самої творчості. Для того, щоб людина набула певних навичок, сформувала в собі певні якості, набула певних практичних умінь, необхідна постійна і систематична творча діяльність. Поняття творчості досліджується у різних галузях науки: філософії, психології, педагогіці. Зокрема, з філософської точки зору творчість є процесом людської діяльності, що створює якісно нові матеріальні і духовні цінності. Вона являє собою здатність людини із наданого дійсності матеріалу

створювати нову реальність, що задовольняє різноманітні суспільні потреби. Великий тлумачний словник української мови трактує це поняття як «діяльність людини, яка спрямована на створення духовних і матеріальних цінностей і прийнята елементами вдосконалення, збагачення, розвитку» [1, с. 1443]. У цьому ж словнику індивідуальність описана як «сукупність психічних властивостей, характерних рис і досвіду кожної особистості, що відрізняють її від інших індивідуумів» [1, с. 504]. Творчою індивідуальністю, на нашу думку, є сукупність рис людини, її задатків, здібностей, умінь і навичок, за допомогою яких вона створює щось нове, досі невідоме, оригінально розв'язує будь-які завдання.

Процес педагогічної підготовки майбутніх учителів хореографії – складний і багатогранний процес, котрий включає в себе різноманітні форми і методи роботи. Як зазначає А. Тарасюк, «професійно-педагогічною підготовкою майбутнього вчителя хореографії є процес формування особистості майбутнього вчителя у науково-дослідній і науково-практичній роботі, розвитку у нього педагогічних здібностей, психолого-педагогічних знань, педагогічного такту, педагогічної техніки, педагогічного оптимізму, практичних педагогічних вмінь і навичок, гуманних загальнолюдських цінностей, серед яких головною є доброта, що втілюється передусім у любові до дітей» [5, с. 194]. Усі ці якості виховуються у майбутніх вчителів під час систематичних лекційних, практичних, лабораторних занять. Важливою формою організації навчального процесу у вищому навчальному закладі є самостійна робота, у процесі якої студенти навчаються узагальнювати та систематизувати отриману інформацію.

Окремої уваги заслуговує педагогічна практика, метою якої є усвідомлення студентами-практикантами сутності й особливостей хореографічної навчальної діяльності та набуття й удосконалення умінь та навичок, необхідних для успішної роботи. Під час проходження практики студенти-хореографи мають змогу випробувати власні сили у проведенні занять з хореографії, керуванні колективом, постановці дитячих танцювальних номерів, підготовці дітей до участі у концертах і конкурсах, організації культурно-масових заходів тощо.

Ще однією формою роботи з майбутніми педагогами-хореографами є застосування творчих завдань на заняттях, під час виконання яких відбувається процес безпосередньої індивідуальної та колективної творчості. Під час індивідуальної творчості кожен студент навчається самостійно мислити, шукати власні нестандартні рішення, розкривати свої балетмейстерські здібності. У процесі колективної творчої діяльності майбутні педагоги-хореографи навчаються шукати компромісні рішення у процесі виконання завдань, співпрацювати в колективі, мислити як єдиний творчий організм.

Невід'ємною частиною розвитку творчої індивідуальності студента-хореографа є концертна діяльність, котра відіграє важливу роль у формуванні їх професійної культури, всебічному і гармонійному розвитку, творчій самореалізації. Адже сценічний досвід надає впевненості, допомагає удосконалити усі набутні навички, сприяє ефективній педагогічній діяльності. Усі ці форми роботи з майбутніми вчителями хореографії містять у собі елемент творчості і спрямовані на постійний розвиток їх

творчої індивідуальності, розкриття їх творчого потенціалу та формування справжнього творчого вчителя засобами практичної діяльності.

Отже, творча індивідуальність розвивається під час навчання і виховання особистості, однак найбільше з творчістю пов'язана саме мистецька діяльність, зокрема у вищих педагогічних навчальних закладах у процесі підготовки майбутнього вчителя хореографії. Тому творчість можна вважати необхідною умовою розвитку творчої індивідуальності майбутнього вчителя хореографії. У творчості немає початку і кінця, а тільки продовження та розвиток, і це повинно проявлятися на сцені. Творчість складна. Щоб творити, потрібні обставини і можливості, які, на нашу думку, в повному обсязі надає народно-сценічний танець. Вважаємо, що дієвим засобом впливу на даний процес є стилізація народного хореографічного мистецтва. Адже вміння надати новий подих давно існуючому відрізняє професію вчителя хореографії – людини творчої, від людини здібної.

Щоб з'ясувати вплив стилізації народного танцю на процес формування творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії, насамперед слід визначити, що означає це поняття. «Стиль – сукупність характерних ознак, особливостей, властивих чому-небудь» [1, с. 1392]. «Стилізація – надання творчості мистецтва характерних рис якогось стилю, особливостей чіткої творчої манери тощо» [1, с. 696]. Стилізація народного танцю – перетворення фольклорного танцювального матеріалу до рівня сучасних хореографічних тенденцій. Для створення стилізованого танцювального номера зазвичай використовується фольклорно-етнографічний матеріал, опрацювавши який, хореограф має змогу отримати стилізовану сценічну обробку. Потрібно відзначити, що в основі стилізованого номера лежить, в першу чергу, вивчення фольклорно-етнографічного матеріалу, володіння законами композиції, і звичайно, відчуття стилю – все те, що в сукупності створює потрібний образ або відчуття образу, своєрідного національного характеру народу. Процесу стилізації народного танцю передують ґрунтовне опрацювання фольклорного матеріалу, над яким працює студент, логіка його обробки. При цьому народжуються творче бачення майбутнього перетворення, пробуджується процес творчого пошуку, відбувається підбір характерних рис, образів, танцювальної лексики. І тут ми схилимося до думки І. Гутник, що «для народного танцю поняття стилізації передбачає не лише надання йому тих чи інших стильових ознак, а й – що найголовніше – збереження його першооснови. В цьому випадку стилізація сприймається як гра, віртуозне обігрування жанру, коли твір набуває ознак сучасного танцю і водночас передає національний колорит» [5, с. 251-257].

Вдаючись до стилізації народного танцю на заняттях народно-сценічного танцю, майбутні вчителі хореографії мають змогу проявити власне бачення хореографічного твору, що є немало важливим в процесі формування їх творчого потенціалу.

Основними можливостями, які відкриваються перед студентами-хореографами в процесі стилізації народного танцю є:

- поєднання традиційності і сучасності;
- синтезування характеру хореографічної лексики (народний танець, класичний танець, сучасний танець, гімнастика, акробатика);

- насичення режисури танцю новими хореографічними образами;

- втілення оригінальних ідей при створенні сценічного костюму та декорацій.

Таким чином, можна зробити висновки, що процес стилізації народного танцю розвиває творчу природу студента, дає зрозуміти, що він може творити на основі власного бачення, а педагогам дозволяє вдосконалювати процес формування творчого становлення майбутнього вчителя хореографії.

Самовдосконалення – також важливий фактор у цій справі. Кожного дня майбутній вчитель хореографії повинен працювати над собою: цікавитися навколишнім світом, слідкувати за новинами у галузі мистецтва, пізнавати культуру, робити самоаналіз своїх здібностей, покращувати свою техніку та знання з танцювального мистецтва. Проявляти себе у повсякденному житті – це справа також не другорядного плану. Творча людина має безмежну фантазію, яка здатна виражатися у різних проявах. Для майбутнього педагога з хореографії це: різноманітні постановки на різну тематику, написання статей, спілкування з професіоналами своєї справи та сумісні ідеї; запровадження творчих проєктів та активна участь в них. Це все не складає великих труднощів тому, що правильно обрана професія, творче мислення завжди прийде на допомогу. Створюючи навколо себе сприятливу атмосферу, ваша внутрішня сутність буде завжди знаходитися у пошуку нових ідей та нових творчих бажань, які насамперед будуть на користь не тільки вам, а і вашим учням у майбутньому.

У **висновках** слід зазначити, що творчий потенціал особистості – складна структура, яка складається з емоційної культури, генетично заданим обдаруванням, широкою загальнокультурною ерудицією, світоглядом, образного мислення, здатності моделювати різноманітні способи творчої діяльності. Творчий потенціал майбутнього педагога-хореографа формується поступово, через збагачення творчого досвіду, систематичне спрямування на творчу діяльність, виховання потреби у творчості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бусел В. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпін: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Верховинець В. Теорія українського народного танцю. Київ: Музична Україна, 1990. 149 с.
3. Гуменюк А. Українські народні танці. Київ: Наукова думка, 1969. 612 с.
4. Голдрич О. Хореографія: посібник з основ хореографічного мистецтва та композиції танцю. Львів: Край, 2003. 160 с.
5. Гутник І. До проблеми стилізації народного танцю. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. Зб. наук. праць. Випуск XXII. Київ: Міленіум, 2009. С. 251-257.
6. Зайцев Є. Основи народно-сценічного танцю. Київ: Мистецтво, 1975. 223с.
7. Кривохижа А. Гармонія танцю: навчально-методичний посібник з викладання курсу «Мистецтво балетмейстера» для хореографічних відділень педагогічних університетів. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. Винниченка, 2006. 100 с.
8. Купленник В. Нариси до історії українського народного танцю. Київ: Мистецтво, 1997. 235 с.
9. Тарасюк А. Професійна підготовка майбутніх учителів хореографії до роботи у позашкільних закладах освіти. Педагогічний альманах. Зб. наук. праць. Випуск 13. Херсон: РІПО, 2012. 303 с.

REFERENCES

1. Busel V. (2005), Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy. [The Great Dark Dictionary of Modern Ukrainian Movies]. Irpin: WTF “Perun”. 1728 p. [in Ukrainian]
2. Verkhovynets V. (1990), Teoriia ukrainiskoho narodnoho tantsiu. [Theory of Ukrainian folk dance]. Kyiv: “Muzychna Ukraina”. 149 p. [in Ukrainian]
3. Humeniuk A. (1969), Ukrainyski narodni tanets. [Ukrainian folk dance]. Kyiv: “Naukova Dumka”. 612 p. [in Ukrainian]
4. Holdrych O. (2003), Khoreohrafiia: posibnyk z osnov khoreohrafichnoho mystetstva ta kompozytsii tantsiu. [Choreography: guide from the basics of choreographic art and the composition dance]. Lviv: “Krai”. 160 p. [in Ukrainian]
5. Hutnik I. (2009), Do problem stylizatsii narodnoho tantsiu. Aktualni problem istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury. [Before the problems of stylization of folk dance.// Actual problems of history, theory and practice of artistic culture]. Zb. Naukovykh prats. Vol. XXIII. Kyiv: Milenium. [in Ukrainian]
6. Zaitsev Y. (1975), Osnovy narodno-stsenichnoho tantsiu. [Foundations of folk stage dance]. Kyiv: “Mystetstvo”. 223 p. [in Ukrainian]
7. Kryvokhyzha A. (2006), Harmoniia tantsiu: navchalno-metodychnyi posibnyk z vykladannia kursu “Mystetstvo baletmeistera” dlia khoreohrafichnykh viddilen pedahohichnykh universytetiv. [Harmony of dance: initial methodological guide to the course “The Art of the choreographer” for choreographic departments of pedagogical universities]. Kirovohrad: RVC KDPU im. Vynnychenka 100 p. [in Ukrainian]
8. Kuplennyk V. (1997), Narysy do istorii ukrainiskoho narodnoho tantsiu. [Draw to history Ukrainian folk dance]. Kyiv: “Mystetstvo”. 235 p. [in Ukrainian]
9. Tarasiuk A. (2012), Profesiina pidhotovka maibutnykh uchyteliv khoreohrafiu do roboty u pozashkilnykh zakladakh osvity. [Professional training of future teachers in choreography to work at higher education levels]. Pedahohichniy almanakh. Zb.naukovykh prats, Vol. 13. Kherson: RIPO. 303p. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МИХАЙЛИШЕН Олександр Володимирович – викладач кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

ЛУЧЕНКО Олена Володимирівна – викладачка кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: удосконалення педагогічного навчання майбутніх фахівців хореографічного мистецтва.

ПАХОЛЬЧАК Євгенія Сергіївна – викладачка кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: проблеми становлення і розвитку системи підготовки майбутніх викладачів хореографії.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olexandr Mikhailishen – Teacher of the department of musicology, instrumental training and choreography, Vinnitsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubinsky.

Scientific interests: development and improvement of education in Ukraine.

Olena Luchenko – Teacher of the department of musicology, instrumental training and choreography, Vinnitsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubinsky.

Scientific interests: improvement of pedagogical training of future choreographic art specialists.

Eugenia Pakholchak – Teacher of the department of musicology, instrumental training and choreography, Vinnitsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubinsky.

Scientific interests: problems of formation and development of the training system for future teachers of choreography.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 317:47. 11

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-243-247

МУРОВАНА Ірина Володимирівна –

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка,

Заслужений працівник освіти України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3504-1657>

e-mail: irinamurovana@gmail.com

СТИЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ТАНЦЮ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ТАНЦЮ»

У статті автор визначає основні способи стилізації українського народного танцю. Однією з найбільш важливих форм збереження й трансляції накопиченого досвіду від одного покоління до іншого вважається здатність українського народного танцю до народження й формування нових сценічних форм. В основі будь-якого стилізованого номера полягає фольклорно-етнографічний матеріал, який передає всю атмосферу історичного середовища та відтворює національний колорит.

Стилiзацiя українського народного танцю полягає в умінні грамотно поєднувати сучасні акробатичні трюки та віртуозні рухи з суто народними танцювальними рухами. Стилiзацiя дає можливість відобразити й передати всю атмосферу національного та історичного середовища, сприяє посиленню виразності в хореографічних творах.

Трансформації піддаються всі структурні елементи українського народного танцю: музика, образність, сюжет, лексика. Все це розвивається, розробляється хореографом, виходячи з власного бачення і творчого індивідуального стилю, наявності ґрунтовних знань щодо класичного, народного, сучасного, бального танцю, знання національних хореографічних особливостей та культури різних народів тощо.

Способи стилізації українського народного танцю вибудовуються за чітким алгоритмом. Спочатку визначаються шляхи стилізації, її етапи та компоненти, а вже потім починається практична робота над хореографічним твором. Способи стилізації, які використовує балетмейстер-постановник для створення хореографічного твору на основі українського народного танцю, повинні відповідати інтересам сучасних виконавців і глядачів з одного боку, а з іншого – зберігати традиції, виховувати особистість засобами народної музики й танцювального фольклору.

Ключові слова: *стиль, хореографічне мистецтво, народна культура, український народний танець, стилізація, майбутній фахівець в галузі хореографічного мистецтва.*

MUROVANA Iryna Volodymyrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department

of Art Education of the Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko

State Pedagogical University, Honored Worker of Education Ukrainian

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3504-1657>

e-mail: irinamurovana@gmail.com

STYLIZATION OF UKRAINIAN FOLK DANCE IN THE PROCESS OF STUDYING THE DISCIPLINE «THEORY AND PRACTICE OF UKRAINIAN FOLK DANCE»

In the article, the author defines the main methods of stylization of Ukrainian folk dance. One of the most important forms of preservation and transmission of accumulated experience from one generation to another is the ability of Ukrainian folk dance to give birth and form new stage forms. The basis of any stylized number is folklore and ethnographic material, which conveys the entire atmosphere of the historical environment and reproduces the national flavor. The stylization of Ukrainian folk dance consists in the ability to competently combine modern acrobatic tricks and virtuosic movements with purely folk dance movements. Stylization makes it possible to reflect and convey the entire atmosphere of the national and historical environment, contributes to the strengthening of expressiveness in choreographic works.

Ukrainian folk dance developed throughout the history of our people, accumulating new means of expression, because from its original ceremonial form, it underwent a thousand-year development, as a result of which it was enriched, complicated by new movements, accompanied by songs. Currently, Ukrainian folk dance occupies a significant place among the cultural heritage of our people, and its high popularity in Ukraine and abroad is explained by the wealth of plots and themes, humor, sincerity, cheerful character, etc. The presence of expressive everyday features, common and different, combined with technically virtuosic movements, gives Ukrainian folk dance its originality, originality and unique flavor.

All structural elements of Ukrainian folk dance are subject to transformation: music, imagery, plot, vocabulary. All this is developed and developed by the choreographer, based on his own vision and creative individual style, the presence of thorough knowledge of classical, folk, modern, ballroom dance, knowledge of national choreographic features and culture of various peoples, etc. Ways of stylizing Ukrainian folk dance are built according to a clear algorithm. First, the ways of stylization, its stages and components are determined, and only then practical work on the choreographic piece begins. The methods of stylization used by the choreographer-producer to create a choreographic work based on Ukrainian folk dance must meet the interests of modern performers and spectators on the one hand, and on the other - preserve traditions, nurture personality through folk music and dance folklore.

Key words: *style, choreographic art, folk culture, Ukrainian folk dance, stylization, future specialist in the field of choreographic art.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Історія хореографічного мистецтва своїм корінням сягає найдавніших часів. За тисячоліття свого існування танець накопичив величезну кількість стійких засобів, що зберігаються при будь-яких сценічних реформах і формах ідейно-художньої

свідомості. Збереження і вдосконалення народної культури є запорукою соціально-економічної і політичної стабільності не в останню чергу.

Український народний танець, у якому відображена багатотисячолітня історія, трудова діяльність, звичаї, традиції та обряди має

різноманітні виражальні засоби, в яких знаходять відображення соціальні та естетичні ідеали народу.

Сьогодні як ніколи, постає питання про збереження та вивчення надбань народного мистецтва – пісні, танцю. Саме тому в закладах вищої освіти, зокрема в Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький) в освітньо-професійних програмах підготовки майбутніх хореографів за спеціальністю 024 «Хореографія» впроваджується вивчення таких дисциплін, як «Теорія та практика народно-сценічного танцю», «Теорія та практика українського народного танцю», «Історія та практика українського побутового танцю» тощо. Це дає змогу знайомити майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва з важливими подіями життя народу, традиціями народної культури, з костюмами та прикрасами від найдавніших часів до сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні наукові дослідження з української народної хореографії представлені працями К. Василенка, О. Бойко, В. Волчукової, А. Підлипської, С. Легкої, Л. Косаковської.

І. Гутник висвітлює проблему стилізації українського народного танцю в контексті активного розвитку хореографічного мистецтва в епоху постмодернізму. Л. Касаковська розглядає аспекти стилізації мистецтва хореографії, О. Помпа розкриває фольклорні традиції сценічного танцю, Л. Козинко висвітлює проблеми традиційних форм хореографії, а також збереження їх змістових особливостей в народно-сценічному хореографічному мистецтві України.

Різні аспекти діяльності українських етнографів і фольклористів висвітлені в працях Л. Вахніної, Я. Вернюк, М. Вовк, А. Вовчака, Й. Дзєндзелівського, О. Дея, М. Дмитренка, С. Залозної, Р. Кирчіва, С. Ляшко, О. Мікули, М. Мушинки, В. Назаренка, О. Осипенко, Н. Смірнові, О. Черемшинського, О. Шеремети, Н. Шип, О. Шутак, Ж. Янковської та ін.

Проблемам удосконалення форм і методів вивчення та викладання народно-сценічного танцю у закладах вищої освіти як напряму хореографічного мистецтва присвячені праці А. Лопухова, Л. Бочарова, Ю. Алексютювича, Г. Богданова, О. Борзова, Г. Гусєва, А. Клімова, Н. Смолянінова, Т. Ткаченка тощо.

Мета статті – визначити основні способи стилізації українського народного танцю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найбільш важливих форм збереження й трансляції накопиченого досвіду від одного покоління до іншого вважається здатність українського народного танцю до народження й формування нових сценічних форм. На сьогоднішній день багато хореографічних колективів створюють нові інтерпретації українського народного танцю, застосовуючи введення в танець елементів різних стилів за допомогою стилізації, яка відображає, перш за все, динаміку зміни танцювальної мови.

В основі будь-якого стилізованого номера полягає фольклорно-етнографічний матеріал, який передає всю атмосферу історичного середовища та відтворює національний колорит.

Під час роботи над танцювальною композицією в жанрі українського народного танцю, перед постановником виникають вимоги збереження та пропаганди народних традицій, пошуку нових ідей і

шляхів залучення глядача до національної культури, формування рівня загальної культури, естетичного розвитку виконавців. Для балетмейстерів важливим практичним і теоретичним завданням є збереження багатств і традицій народного танцювального мистецтва, органічне включення нових постановок в сучасну хореографічну культуру, тобто можна стверджувати, що стилізація слугує засобом збагачення українського народного танцю новими засобами і формами хореографічної виразності.

Для того щоб здійснити якісну стилізацію, балетмейстеру необхідно в першу чергу апелювати поняттям «стилізація», яка за визначенням, є похідним від поняття «стиль». Сам термін «стиль» виник в області літератури (XVII ст.), де він висловлював своєрідність художньої мови. В середині XVIII століття поняття «стиль» було введено в наукове мистецтвознавство німецьким археологом Й. Вінкельманом. І основна маса його праць була орієнтована на дослідження природи самого явища і механізму в стилі освіти, в мистецтві і архітектурі. Тільки з початку XIX століття поняття «стиль» набуло поширення у всіх видах художньої творчості і у хореографії воно застосовується за аналогією з іншими видами мистецтва.

Про своєрідність стилю можна говорити вже по відношенню до побутових танців. Так, розрізняються по стилю танці різних історичних епох: старовинні і сучасні; танці великих національних регіонів (європейські, східні, латиноамериканські, африканські та ін.) і окремих національних культур, всередині яких, в свою чергу, існують стильові відмінності (наприклад, в індійському класичному танці). У класичному танці стилі склалися і змінювали один одного всередині історичних напрямків (Відродження, бароко, класицизм, Просвітництво, сентименталізм, романтизм і ін.), всі вони різняться своєрідністю змісту, сукупністю певних танцювально-пластичних засобів і характером їх застосування.

Отже, стиль – це характерні риси і властивості (особливості) виразних засобів, які якісно відрізняють один танець від іншого. Стиль танцю – один з найважливіших моментів і повинен бути в різних танцях різним.

Стилiзація – підкреслена імітація оригінальних особливостей певного стилю. Стилiзація народного танцю, полягає в умінні грамотно поєднувати сучасні, акробатичні рухи і трюки з суто народними рухами.

В науково-педагогічній літературі поняття «стилiзація» формулюється як «надання творчості мистецтва характерних рис якого-небудь стилю, особливостей чиєсь творчої манери і т. ін.», а також як «твір мистецтва, який за формою є наслідуванням певного стилю». Стилiзація завжди спрямована на імітацію формальних ознак і образної системи того чи іншого стилю, наслідування його. Таким чином, стилі минулого, використані в новому художньому контексті, набувають нового, сучасного звучання. Художню цінність стилізованих творів, як і будь-яких інших художніх робіт, можна визначити за естетичними критеріями-ознаками, за якими оцінюється художній твір, тобто з точки зору їх гармонії і краси.

Як зауважує Р. Павленко, «стилiзація танцю передбачає не лише надання йому тих чи інших стильових ознак, а й збереження його першооснови. В цьому випадку стилiзація сприймається як гра, віртуозне обігрування жанру, коли твір набуває ознак

сучасного танцю і водночас передає національний колорит. Загалом феномен стилізації хореографічного твору проявляється в тому, що, з одного боку, професійний підхід балетмейстера до створення стилізованого народного танцю піднімає народний танець на вищий рівень, надаючи йому сучасного звучання та видовищності, з іншого, сучасна хореографія збагачується і отримує поштовх до подальшого розвитку завдяки використанню елементів народного танцю».

На основі аналізу науково-методичної літератури можемо зауважити, що стилізація народного танцю може бути здійснена двома способами: – створення хореографічного твору за допомогою злиття двох напрямків хореографії (народного танцю з танцем сучасним); – створення хореографічного твору в стилі і манері будь-якого автора або напряму хореографії.

Як стверджує Р. Павленко, «майстерність сучасного хореографа, який стилізує народний танець, в першому випадку, полягає в умінні правильно поєднувати сучасні напрямки хореографії (джаз, модерн, диско, хіп-хоп) використовуючи акробатичні рухи, трюки з істинно народними рухами танцю».

Науковець вважає, що «у другому випадку, джерелом стилізації може бути стиль і манера окремого автора або виконавця, творчого спрямування і школи народної хореографічної культури. Створюючи хореографічний твір, балетмейстер пропускає через художню призму реальну і не реальну дійсність, яка згодом, перетворюючись у його творчій діяльності, стає його самобутнім і творчим стилем. Запозичуючи цей стиль і манеру автора, інші балетмейстери вводять його в танець шляхом з'єднання з фольклором, тим самим стилізуючи народний танець. Таким чином, можна взяти за основу творчий стиль таких відомих і геніальних майстрів і балетмейстерів ХХ століття як І. Мойсєєв, П. Вірський та інші».

Для створення стилізованого танцювального номеру береться фольклорно-етнографічний матеріал, який в процесі переробки отримує стилізовану сучасну сценічну обробку, завдяки чому хореографічній постановці надається завершеність, що робить її більш захоплюючою і доступною для перегляду. Проявом принципу хореографічної стилізації є збагачення класичного танцю елементами народного.

Хореографічний текст – це танцювальні рухи, пози, ракурси, поєднання в певній послідовності всіх танцювальних рухів хореографічного номера. Саме в хореографічному тексті задум балетмейстера отримує конкретне втілення, отже створення хореографічного тексту це складний творчий процес, який вимагає від балетмейстера розуміння сенсу кожного руху, вміння поєднувати рухи в потрібній послідовності, щоб стали зрозумілими тема, ідея та образ твору; музична грамотність; вміння осмислювати побачене, почуте, відчуте в хореографії й створювати хореографічний образ за допомогою виразної пластики тіла.

Вивчаючи народнетанцювальне мистецтво, тобто фольклор, балетмейстер може і повинен використовувати цей в матеріал у своїй роботі, але не копіювати, не переносити механічно на сцену, а розвивати і збагачувати балетмейстерську фантазію, тобто на основі першоджерела створювати сценічно високий художній твір.

Існують певні причини, за якими фольклорний танець в тому вигляді, в якому він існує в народі, без

обробки на сцену виносити не можна і серед цих причин можемо виокремити наступні:

1. У народі танцювальна дія несе імпровізаційний характер, в той час як виконання на сцені вимагає організації виконавців, закріплення на сцені постійної композиції.

2. Танець в народі виконується зазвичай в колі, для себе і не розрахований на глядачів. Переносити його на сцену потрібно перебудувати композицію, не ламаючи традиційну побудову.

3. У фольклорному танці не виражена відповідність частин в часі, звідси розтягнуте виконання окремих фігур, рухи багаторазово повторюються, що не може мати місце в сценічному варіанті. Потрібне скорочення тривалості, введення в певні часові рамки всіх частин танцю і композиції в цілому.

4. Фольклорні варіанти мають багато примітивних рухів, які часто повторюються, тому їх потрібно ускладнити, зробити більш виразними і різноманітними.

5. В народному варіанті відсутня єдність виконання, в такому вигляді танець не матиме успіху у глядачів, тому потрібна обробка ансамблевості.

6. Балетмейстер вправі збагатити фольклорний зразок привнесенням певного сюжету. Важливо, щоб він був заснований на народних обрядах, звичаях, або розкривати народні образи.

7. Музичний матеріал, на якому будується фольклорний танець, як правило, містить лише основну мелодію, позбавлену розвитку. Необхідно зробити музичну обробку, аранжування, але зберегти характер, стиль та типову форму першоджерела.

8. Костюм повинен варіюватися в межах допустимого, потрібно залишити основні лінії крою, ту ж кольорову гамму, але пристосувати до руху на сцені.

9. Відчуті в першоджерелі й відтворити в стилізованому творі емоційність та образну побудову народного фольклорного танцю.

Створенню стилізованого хореографічного номеру на фольклорній основі має передувати читання книг про даний край, народні звичаї, традиції, обряди тощо; слухання народної та професійної музики; вивчення народного побуту; вивчення усної народної творчості, народного костюму тощо.

Найважчим в стилізації є пошук відповідних стилістичних характеристик та емоційної яскравості. З фольклорного матеріалу спочатку береться найголовніше – його основний образ, провідна ідея, найяскравіший пластичний мотив в лексичці, малюнку, рухах. Все це розробляється, розвивається балетмейстером, ґрунтуючись на його власному баченні та творчому індивідуальному стилі. Зміні піддаються всі структурні елементи фольклорного танцю: музика, сюжет, образність, розширюється і ускладнюється лексика і композиційна побудова, поступово відбувається переосмислення фольклорного матеріалу та створення нового сценічного твору.

Процес стилізації українського народного танцю почався ще у 50-тих роках минулого століття. Відомі хореографи, зокрема В. Верховинець, К. Василенко, П. Вірський, звертаються до обробки фольклорного танцю, який втілюється професійними виконавцями на сцені, внаслідок чого виникає український народно-сценічний танець. «У народно-сценічному танці образно-тематичний діапазон образів, збагачений низкою композиційних прийомів, розширився

порівняно з народним танцем, а техніки виконання та акторська майстерність виконавців зростає».

В наш час стилізовані українські народні танці представлені двома формами:

1) як складова естрадного мистецтва та шоу-програм;

2) як жанр хореографічного мистецтва, що характеризується певними ознаками та оцінювальними критеріями.

Хореографічний супровід виступів артистів-вокалістів, а також колективів пісні вже давно є складовою частини концертних заходів та програм, сьогодні це блискучі шоу з органічним поєднанням пісні й танцю, провідними рисами котрих є змішування стилів і форм та оригінальне виконання.

Стилізовані хореографічні твори створюються в якості супроводу до виконання пісень, так звані «підтанцювки» і зазвичай, вони є безсюжетними та на практиці відзначаються нечіткими сюжетними лініями. Зараз прослідковується тенденція, що хореографічні колективи, які співпрацюють з солістами-вокалістами та вокальними ансамблями, намагаються не обмежуватися простими танцями, створюючи масштабні хореографічні полотна. Все частіше виступи естрадних зірок супроводжуються повноцінними театральними виставами з сюжетом, точкою розвитку та кульмінацією, де танець має певне значення. Останнім часом, на танцювальних конкурсах та фестивалях стилізований український народний танець став окремою номінацією, яку доцільно назвати однією з головних особливостей сучасного хореографічного мистецтва, яка ґрунтується на збереженні фольклорних особливостей танцю, а також здатності до постановки номеру, професійного виконання, відчуття національних особливостей народної танцювальної культури.

Термін народний танець, як правило, означає «народний танець, характерний для певної місцевості». Отже, починаючи роботу над стилізацією народного танцю, хореограф повинен визначити, який український народний танець, відповідно до певного національного регіону зазнає стилізаційної обробки та які засоби художньої виразності слід обрати. І лише тоді, як зазначає А. Кривохижа, «залишаючи в основі народну лексику, оригінальну історичну достовірність, доцільно надати означеній основі мистецького рівня, який відповідає стандартам сьогодення».

Драматургічна побудова стилізованого танцювального номеру в першу чергу заснована на музиці, тому хореографу необхідно чітко визначити, який музично-пісенний матеріал використовується в тому чи іншому регіоні і відповідно до нього створювати танцювальний номер.

Кожен регіон нашої країни характеризується специфічними танцювальними рухами, лексикою, хореографічним малюнком, недотримання яких може призвести до того, що одночасно в хореографічній композиції використовуються присядки і «колупалочки» центрального регіону та основні положення рук танців західного регіону України.

Окрему увагу слід звернути на доцільність використання віртуозних рухів, акробатичних елементів та трюків у стилізованих народних танцях. Сьогодні багато уваги приділяється розвитку фізичних здібностей виконавців, тому артисти балету, танцювальні ансамблі дивують публіку, виконуючи технічно складні рухи. Однак при надмірному та недоречному виконанні віртуозних рухів,

акробатичних елементів та трюків, хореографічний твір лишається ліричного забарвлення та оригінальності, які властиві народній хореографії, тому застосування складної віртуозної техніки обов'язково має бути вмотивоване музичною основою та змістом твору.

Стилізація танцювальних костюмів також має свої певні особливості. В процесі створення хореографічних номерів або вистав на основі народного танцю, костюми виконавців можуть бути доповнені різними елементами, які відповідають сьогоdnішній стильовій тенденції вбрання. Не слід забувати про особливості кольорів, прикрас, одягу, що використовується в певному регіоні. Наприклад, дівчата, що виконують танці західної України, не повинні носити вінки, характерні для Київської або ж Полтавської областей. Зазначимо, що якщо балетмейстер-постановник не використовує в певному хореографічному номері жіночі головні убори, які характерні для того чи іншого костюму, то тоді доцільніше втілити універсальну, трансформовану атрибутику.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, на основі аналізу науково-методичної літератури нами встановлено, що стилізація українського народного танцю полягає в умінні грамотно поєднувати сучасні акробатичні трюки та віртуозні рухи з суто народними танцювальними рухами. Стилізація дає можливість відобразити й передати всю атмосферу національного та історичного середовища, сприяє посиленню виразності в хореографічних творах.

Український народний танець розвивався протягом всієї історії нашого народу, накопичуючи нових засобів виразності, адже від свого первісного обрядового виду, він пройшов тисячолітній розвиток, в наслідок чого збагачувався, ускладнювався новими рухами, супроводжувався піснями. На даний час український народний танець посідає значне місце серед культурних надбань нашого народу, а його висока популярність в Україні та за кордоном пояснюється багатством сюжетів і тем, гумором, щирістю, життєрадісним характером тощо. Наявність виразних побутових рис, спільних та відмінних, поєднаних з технічно віртуозними рухами, надає українському народному танцю самобутності, оригінальності та своєрідного колориту.

Способи стилізації українського народного танцю вибудовуються за чітким алгоритмом. Спочатку визначаються шляхи стилізації, її етапи та компоненти, а вже потім починається практична робота над хореографічним твором. Способи стилізації, які використовує балетмейстер-постановник для створення хореографічного твору на основі українського народного танцю, повинні відповідати інтересам сучасних виконавців й глядачів з одного боку, а з іншого – зберігати традиції, виховувати особистість засобами народної музики й танцювального фольклору.

В процесі створення сучасних хореографічних творів з використанням стилізації українського народного танцю, іноді виникають проблеми, пов'язані з встановленням засобів обробки фольклорного матеріалу, збереження його самобутності в процесі перенесення на сцену. Трансформації піддаються всі структурні елементи українського народного танцю: музика, образність, сюжет, лексика. Все це розвивається, розробляється

хореографом, виходячи з власного бачення і творчого індивідуального стилю, наявності ґрунтовних знань щодо класичного, народного, сучасного, бального танцю, знання національних хореографічних особливостей та культури різних народів тощо. Балетмейстер-постановник має бути наділений логікою сприйняття твору, образним мисленням, мати художній смак і відчуття міри, щоб створити професійний стилізований український народний танець.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко К. Ю. Лексика українського народно-сценічного танцю. К.: Мистецтво, 1971. 142 с.
2. Голдрич О. Хореографія: посібник з основ хореографічного мистецтва та композиції танцю. Львів: Край, 2003. 160с.
3. Гутник І. До проблеми стилізації народного танцю. *Збірник наукових праць «Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури»*. К.: НАКККіМ, 2009. № 22. С. 251–257.
4. Гутник І. Постановка дитячих хореографічних номерів на основі народних ігор та розваг. *Театральне та хореографічне мистецтво України в контексті світових соціокультурних процесів: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Київ, 12–13 травня 2005 р.). КНУКіМ, 2005. С. 55–57.
5. Кривохижа А. Гармонія танцю: навчально-методичний посібник з викладання курсу «Мистецтво балетмейстера» для хореографічних відділень педагогічних університетів. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. Винниченка, 2006. 100 с.
6. Купальна Д. О. Стилізація українського народного танцю. Магістерська робота. Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2020. 66 с.
7. Литвиненко В. А. Становлення танцювального драматичного художнього образу у творчій роботі Павла Вірського. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*, 2014. Вип. 32. С. 254–260.
8. Павленко Р. Основні способи стилізації народного танцю. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/Пуслан-Павленко.pdf>
9. Пісклова І. Особливості обробки танцювального фольклору (на прикладі сучасних постановок). *Народна творчість та етнологія*, 2015. № 5. 64–70.
10. Шевченко В. Т. Мистецтво балетмейстера в народно-сценічній хореографії: навчально-методичний посібник для вищих навчальних закладів культури і мистецтва України. К.: ДАКККіМ, 2006. 184 с.

REFERENCES

1. Vasylenko, K. YU. (1971). *Leksyka ukraïns'koho narodno-stsenichnoho tantsyu* [Lexicon of Ukrainian folk-stage dance]. Kyiv.
2. Holdrych, O. (2003). *Khoreohrafiya: posibnyk z osnov khoreohrafichnoho mystetstva ta kompozytsiyi tantsyu*. [Choreography: a guide to the basics of choreographic art and dance composition]. Lviv.
3. Hutnyk, I. (2005). *Do problemy stylizatsiyi narodnoho tantsyu*. [To the problem of stylization of folk dance]. Kyiv.
4. Kryvokhyzha, A. (2006). *Harmoniia tantsyu: navchal'no-metodychnyy posibnyk z vykladannya kursu «Mystetstvo baletmeystera» dlya khoreohrafichnykh viddilenn' pedahohichnykh universytetiv* [Harmony of dance: educational and methodological guide for teaching the course «The Art of the Ballet Master» for choreographic departments of pedagogical universities]. Kirovograd.
5. Kupal'na, D. O. (2020). *Stylizatsiya ukraïns'koho narodnoho tantsyu*. [Stylization of Ukrainian folk dance]. Sumu.
6. Lytvynenko, V. A. (2014). *Stanovlennya tantsyuvал'noho dramatychnoho khudozhn'oho obrazu u tvorchiy roboti Pavla Virs'koho* [Formation of a dance dramatic artistic image in the creative work of Pavel Virskyi]. Kyiv.
7. Pavlenko, R. (2019). *Osnovni sposoby stylizatsiyi narodnoho tantsyu* [Main methods of stylization of folk dance]. URL: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/Пуслан-Павленко.pdf>
8. Pisklova, I. (2015). *Osoblyvosti obrobky tantsyuvал'noho fol'kloru (na prykladi suchasnykh postanovok)* [Peculiarities of processing dance folklore (on the example of modern productions)]. Kyiv.
9. Shevchenko, V. T. (2006). *Mystetstvo baletmeystera v narodno-stsenichniy khoreohrafiyi: navchal'no-metodychnyy posibnyk dlya vyshchyykh navchal'nykh zakladiv kul'tury i mystetstv Ukrainy* [The art of the ballet master in folk stage choreography: a teaching and methodical guide for higher educational institutions of culture and arts of Ukraine]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МУРОВАНА Ірина Володимирівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Заслужений працівник освіти України.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MUROVANA Iryna Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Art Education of the Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University, Honored Worker of Education Ukrainian.

Scientific interests: professional training of future teachers-choreographers.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 371.13:17.022.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-247-252

НЕБОРАК Катерина Олександрівна –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного

педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2614-0358>

e-mail: buzket21@gmail.com

**РОЗВИТОК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ
В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У сучасних умовах, коли освітня система України перебуває на етапі реформування та інтеграції до європейського освітнього простору, виникає дуже важлива проблема підготовки висококваліфікованих педагогів. Для успішної реалізації концептуальних засад

розвитку педагогічної освіти необхідно активізувати завдання формування моральних якостей у майбутніх вчителів як прикладів для наслідування моральної поведінки в підростаючому поколінні.

Майбутні педагоги повинні стати етичними авторитетами для своїх учнів та студентів, тому важливо забезпечити їх готовність до систематичної роботи над удосконаленням власної моральної сфери. Вирішення цих завдань вимагає активізації процесу формування морально-етичної культури у майбутніх учителів.

Оптимізація навчально-виховного процесу в підготовці підростаючого покоління, яке має бути гідним ідеї розбудови відкритого, гуманного демократичного суспільства, неможлива без вирішення проблеми удосконалення професійної і морально-психологічної підготовки вчителя до педагогічної діяльності.

Необхідність покращення системи морального виховання в освітніх установах, що відіграє важливу роль у покращенні морального становища в суспільстві, є неоспоримою. Проте, досягнення цієї мети можливе лише через вдосконалення процесу формування моральної культури майбутніх учителів, які є потенційними представниками інтелектуальної та управлінської еліти. Зважаючи на те, що мораль, моральність та етика мають дійсну силу, яка може змінити ситуацію на той же рівень, що й конкретна дія, це стає необхідною умовою успіху у покращенні моральної ситуації в суспільстві.

Морально-етична культура має велике значення для розвитку особистості, адже вона сприяє формуванню моральних цінностей та норм поведінки, які є важливими у житті кожної людини. Особлива увага приділяється використанню інтерактивних методів навчання, які дозволяють студентам активно брати участь у навчальному процесі та розвивати морально-етичні якості.

У статті зазначено про необхідність удосконалення кваліфікації викладачів у питаннях морально-етичного виховання студентів. Для досягнення цієї мети потрібно проводити спеціальні семінари та тренінги, які допоможуть викладачам краще зрозуміти проблематику та ефективніше працювати зі студентами.

У цілому, стаття присвячена актуальній проблемі формування морально-етичної культури майбутніх учителів історії, що є важливим елементом професійної підготовки педагогів. Вона містить важливі рекомендації та практичні поради для викладачів та студентів, які здійснюють підготовку до майбутньої педагогічної діяльності.

Ключові слова: морально-етична компетентність, моральна свідомість, світогляд, цінності, національні традиції, громадянська свідомість, толерантність.

NEBORAK Kateryna Oleksandrivna –
postgraduate student
of the Department of Pedagogy and Special
Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2614-0358>
e-mail: buzket21@gmail.com

DEVELOPMENT OF MORAL AND ETHICAL CULTURE OF FUTURE HISTORY TEACHERS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION

In modern times, when the Ukrainian education system is undergoing reforms and integration into the European educational space, the important problem of preparing highly qualified teachers arises. To successfully implement the conceptual principles of the development of pedagogical education, it is necessary to activate the task of forming moral qualities in future teachers as examples for the imitation of moral behavior in the younger generation.

Future teachers should become ethical authorities for their students and pupils, so it is important to ensure their readiness for systematic work on improving their own moral sphere. Solving these tasks requires activating the process of forming a moral and ethical culture in future teachers.

Optimization of the educational process in the preparation of the younger generation, which should be worthy of the idea of building an open, humane democratic society, is impossible without solving the problem of improving the professional and moral-psychological training of the teacher for pedagogical activities.

The necessity of improving the system of moral education in educational institutions, which plays an important role in improving the moral state of society, is undeniable. However, achieving this goal is only possible through the improvement of the process of formation of the moral culture of future teachers, who are potential representatives of the intellectual and managerial elite. Given that morality and ethics have real power that can change the situation to the same level as a concrete action, this becomes a necessary condition for success in improving the moral situation in society.

The moral and ethical culture is of great importance for personal development as it promotes the formation of moral values and behavioral norms that are essential in the life of every individual. Special attention is given to the use of interactive teaching methods, which allow students to actively participate in the learning process and develop moral and ethical qualities.

The article emphasizes the need to improve the qualifications of teachers in the issues of moral and ethical education of students. To achieve this goal, special seminars and trainings are necessary, which will help teachers better understand the problems and work more effectively with students.

Overall, the article is dedicated to the pressing problem of forming moral and ethical culture of future history teachers, which is an important element of the professional preparation of educators. It contains important recommendations and practical advice for teachers and students who are preparing for future pedagogical activities.

Key words: moral and ethical culture, moral consciousness, worldview, values, national traditions, civic consciousness, tolerance.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Потреба передавати досвід та знання підростаючим поколінням, яка виникла у сучасному суспільстві, створила необхідність в системі навчання майбутніх вчителів та породила новий вид соціальної діяльності – професійну педагогічну діяльність. Елементи педагогічної етики з'явилися разом із становленням педагогічної діяльності як окремої соціальної функції.

Принципи морально-етичної культури визначають погляд майбутнього вчителя історії на

суспільство та його розвиток, на батьківщину та людей, на працю та соціальну власність, на людину та колектив.

Формування особистості вчителя є важливішим у становленні професіонала, що володіє спеціальними знаннями в певній галузі педагогічної діяльності. Немає сумнівів у тому, що успішність професійної підготовки у вузі залежить від розвитку професійно значущих особистісних якостей, а недостатній розвиток таких якостей у певній групі студентів може стати причиною недостатньої професійної успішності.

Більшість особистісних якостей, що дозволяють передбачати характер взаємодії між особистістю і педагогічною професією, формуються ще в шкільні роки.

Проблема розвитку морально-етичної культури майбутніх вчителів історії є актуальною у сучасному освітньому середовищі. З одного боку, ця проблема постає внаслідок зміни соціальних вимог до майбутніх вчителів історії. Суспільство потребує вчителів, які не тільки мають високі професійні знання, але й володіють морально-етичними якостями, що дозволяють їм бути моральними авторитетами для своїх учнів.

З іншого боку, розвиток морально-етичної культури майбутніх вчителів історії пов'язана зі зміною цінностей в суспільстві та зміною соціальної парадигми. Сьогодні більшість людей розуміє важливість морально-етичних якостей та культури в будь-якій професії, включаючи професію вчителя.

Нарощування культури моралі та етики майбутніх вчителів історії є важливою умовою успішної професійної діяльності вчителів, а також передумовою розвитку суспільства в цілому. Оскільки вчителі історії займаються формуванням ціннісних орієнтацій та морально-етичного світогляду молодого покоління, важливо, щоб вони мали високий рівень морально-етичної культури. Це дозволить їм впливати на молодь позитивно та сприяти формуванню здорового та етичного суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових праць з питань морально-етичної культури майбутніх учителів історії демонструє високу актуальність цієї проблеми. У дослідженнях вчених з'являється все більше доказів того, що морально-етична свідомість вчителя має важливе значення у вихованні молодого покоління.

У науково-педагогічній літературі накопичено значний досвід дослідження особливостей морально-етичної культури учителя. Це, насамперед праці В. Андрущенко, Л. Грінберг, А. Донцов, Л. Москальова, О. Панасюк. Всі ці автори досліджують питання формування моральної культури вчителя і розвитку особистості вчителя в сучасних умовах. Вони досліджують, яким чином морально-етична культура може бути відображена в процесі професійної підготовки вчителів і як вона може бути забезпечена. І. Бех, О. Кучерявий, О. Пономарьов, розглядають ефективні шляхи забезпечення майбутніх учителів поглибленими знаннями про морально-етичну свідомість в процесі професійної підготовки, досліджують технології морального виховання майбутніх вчителів. Всі ці питання пов'язані з практичною реалізацією моральної свідомості вчителя і відображають актуальні проблеми освіти в Україні.

А. Булла досліджує педагогічні навчальні заклади та методи підготовки майбутніх вчителів історії, висвітлює історію формування цієї професії та важливість розвитку морально-етичної культури учительського колективу.

Водночас огляд наукової літератури засвідчив, що формування морально-етичної компетентності майбутніх викладачів потребує подальшого вивчення.

Метою статті є розгляд проблеми розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії та визначення шляхів підвищення рівня моральності та етики майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному суспільстві актуальним є питання морально-етичного виховання майбутніх вчителів історії. Це пов'язано зі суперечностями, які існують між потребами суспільства у високопрофесійних фахівцях, які можуть ефективно працювати в складних соціально-економічних умовах, і недостатньою підготовкою вчителів історії у закладах вищої освіти до самовдосконалення на моральних засадах.

Також існує необхідність в особистісній активності випускників педагогічних вузів для ефективної учительської діяльності, але недостатньо засобів мотивації для її формування у студентів. У зв'язку з цим, дослідження та розв'язання зазначеної проблеми є дуже важливими та доцільними [1, с. 58].

Особливу важливість та складність процесу виховання конструктивних засад організації професійної взаємодії випускника вищої школи відчують багато людей. Проте, у сучасній педагогічній науці та практиці є недостатня кількість ефективних засобів, які можуть забезпечити успішний процес формування таких засад [11, с. 360].

Морально-етична культура вчителя – це комплекс особистісних якостей, знань, умінь та навичок, що включає в себе вміння орієнтуватися на морально-етичні цінності, дотримання правил етичної поведінки у професійній діяльності, високий рівень самосвідомості та відповідальності за свої вчинки та рішення. Культура моральної поведінки вчителя базується на глибокому розумінні та внутрішньому усвідомленні принципів моралі та етики, що дозволяє вчителю не тільки наслідувати етичні стандарти, але й вибудовувати їх у своєму житті та професійній діяльності [13, с. 375].

В своїх працях А. Донцов розкриває сутність моральної культури як складової частини професійної культури вчителя. Наголошує на тому, що моральна культура вчителя включає у себе систему моральних цінностей, норм і правил поведінки, що регулюють міжособистісні відносини вчителя з учнями, батьками, колегами, адміністрацією та суспільством в цілому.

Також зазначає, що моральна культура вчителя передбачає високу моральну самосвідомість, відповідальність за свої вчинки, повагу до прав і свобод людини, а також здатність діяти відповідно до встановлених моральних норм та цінностей [6, с. 81-82].

А. Донцов виділяє п'ять основних складових моральної культури вчителя: моральна свідомість, моральний досвід, моральні почуття, моральні якості та моральні навички. Та стверджує, що розвиток цих складових є надзвичайно важливим для формування моральної культури вчителя, що в свою чергу забезпечує успішне виконання професійних обов'язків та взаємодію зі студентами, батьками, колегами та іншими учасниками освітнього процесу [6, с. 94].

Моральна свідомість – це конкретний вид індивідуальної та суспільної свідомості, який спрямований на усвідомлення ціннісних аспектів взаємин між людьми та їх діями, відповідно до морально-етичних норм та принципів, що є прийнятими в суспільстві. Культура моральної свідомості особистості включає культуру етичного мислення та культуру моральних почуттів. Основним джерелом культурного потенціалу моральної свідомості є культура етичного мислення. Оптимальність прийняття моральних рішень та розв'язання моральних конфліктів є критерієм

культури етичного мислення. Моральна свідомість має базуватися не лише на розумових аргументах, але й на силі почуттів. І саме перетворені та відшліфовані моральністю почуття людини є могутнім фактором перетворення етичних знань на моральні вчинки [8, с. 138].

Б. Жебровський підкреслює, що професійна етика є невід'ємною складовою роботи вчителя і відповідає за його моральний статус у суспільстві. Він описує основні принципи педагогічної етики, які повинні дотримуватись вчителі, зокрема, принципи справедливості, чесності, толерантності, доброзичливості та інші [14, с. 65].

Розвиток морально-етичної компетентності майбутніх учителів історії передбачає комплексні заходи, які повинні бути забезпечені в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

По-перше, викладачі повинні бути прикладом гідної поведінки, відповідальності та професійної майстерності. Учні повинні мати змогу побачити в своїх наставниках зразок моральної та етичної поведінки, а не лише отримувати від них теоретичні знання.

По-друге, важливо розробити курси, присвячені морально-етичним проблемам вчителів історії, які повинні бути обов'язковими для майбутніх педагогів. У рамках цих курсів студенти повинні вивчати етичні принципи поведінки, професійну етику, проблеми міжособистісних взаємин між учнями та педагогами. Також доцільно організовувати дискусії, дебати, групові заняття, що спрямовані на формування морально-етичної культури майбутніх викладачів історії.

По-третє, важливо стимулювати саморозвиток студентів у цій сфері. Для цього можна проводити майстер-класи з психології, ділитися з досвідом роботи вчителів, які здійснюють педагогічну діяльність з високою моральною свідомістю. Такі заходи можуть допомогти студентам зрозуміти важливість моральної та етичної культури в професії вчителя історії [10, с. 96].

Крім того, важливо забезпечити можливість студентам застосовувати свої знання на практиці. Для цього доцільно включати студентів до роботи з учнями шкіл, організовувати практики та стажування. Така практика дозволить студентам познайомитися з проблемами, які виникають у роботі вчителів історії, та дізнатися, як вирішувати конфліктні ситуації [9, с. 298].

Технологія морального виховання майбутніх вчителів, була розроблена О. Панасюком, яка базується на таких основних принципах: особистісний підхід, соціалізація, взаємодія, активність, наочність, науковість та системність. За допомогою цієї технології, майбутні вчителі зможуть навчитися бути взірцями моральності для своїх учнів, розвивати свої особистісні якості та підвищувати рівень своєї професійної майстерності. Ключовим елементом цієї технології є поєднання теоретичних знань та практичних навичок у педагогічній діяльності, що дає змогу реалізувати моральний потенціал майбутнього вчителя [12, с. 103-104].

Слід зазначити, що розвиток культури моральної поведінки майбутніх учителів історії є важливою складовою підготовки кваліфікованих фахівців. Викладачі, які працюють з молодими людьми, мають бути гідними прикладом у сфері моральної та етичної поведінки. Тому заклади вищої освіти мають

забезпечувати всі необхідні умови для розвитку цих якостей у студентів, які в подальшому стануть вчителями історії. Тільки в такий спосіб можна забезпечити виховання наступного покоління з високою моральною культурою і відповідальністю за свої вчинки [5, с. 58].

Найважливішим завданням в розвитку морально-етичної компетентності майбутніх учителів історії є формування у студентів світогляду, який базується на загальнолюдських цінностях. Зокрема, у процесі викладання історії важливо навчати студентів критично мислити, розуміти історичний контекст подій та процесів, а також усвідомлювати взаємозв'язок між минулим і сучасністю. Це сприятиме розвитку у студентів поваги до культурних та національних традицій, збереженню історичної пам'яті та формуванню громадянської свідомості [7, с. 245].

Вчитель історії відіграє важливу роль у формуванні свідомого громадянина, який розуміє важливість демократії, прав людини та інших моральних та етичних принципів.

Світогляд майбутнього вчителя історії сприяє формуванню громадян, які здатні розуміти важливість історичних подій, розвивати критичне мислення, вміти аналізувати інформацію та приймати рішення, що враховують етичні та моральні аспекти. Це важливо для створення здорового та сильного громадянського суспільства [4, с. 231].

Потрібно використовувати інтерактивні методи навчання, які сприяють розвитку творчих та аналітичних здібностей у студентів, формуванню навичок самостійного пошуку та аналізу інформації. Зокрема, доцільно проводити дискусії, групову роботу, проекти, які дозволяють студентам долучитися до вирішення конкретних проблем та завдань, що стосуються історії. Проводити різноманітні тренінги та семінари, присвячені питанням моральної та етичної поведінки в професійній діяльності вчителя історії. На таких заняттях студенти можуть отримати історичні навички у вирішенні етичних проблем, які можуть виникати в їхній професійній діяльності, а також вчитися спілкуватися з учнями, батьками та колегами з урахуванням моральних та етичних норм [13, с. 374-376].

Можна виділити основні підходи до формування морально-етичної культури майбутнього вчителя історії:

1. Приклад викладача: викладач повинен бути прикладом для своїх студентів в плані моральних та етичних стандартів. Він має відповідати за свої дії та вчинки перед студентами.
2. Ціннісне виховання: викладач повинен надавати студентам можливість зрозуміти та оцінити важливість моральних та етичних стандартів в навчанні та в їх подальшому житті.
3. Активна педагогічна діяльність: викладач повинен стимулювати студентів до розвитку морально-етичного виховання та надавати можливості для їх реалізації.
4. Соціальний досвід: викладач повинен надавати студентам можливість здобути соціальний досвід, який є важливим для розвитку морально-етичної культури.
5. Самоаналіз та саморозвиток: викладач повинен надавати студентам можливість проводити самоаналіз своєї морально-етичної культури та займатися саморозвитком у цій сфері.

Важливо також забезпечити, щоб морально-етична культура майбутнього вчителя історії не була відокремлена від навчального процесу. Вона має бути частинкою усього навчального процесу та вбудована в програму підготовки вчителя.

Окрім того, важливо підтримувати міжнаціональну та міжкультурну толерантність у студентів, навчати їх поважати та розуміти різноманітні культури, традиції та світогляди. Це дозволить студентам бути відкритими до різних поглядів та думок, а також сприятиме їхньому професійному розвитку у майбутньому.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, можна зробити висновок, що формування морально-етичної культури майбутніх учителів історії через освітнє середовище вищого навчального закладу є важливою складовою їх професійної підготовки. Розвиток моральних та етичних якостей майбутніх педагогів є необхідною умовою їх успішної професійної діяльності та взаємодії зі суспільством. Національні традиції та громадянська свідомість є важливими складовими формування морально-етичної культури майбутніх учителів історії. Важливим аспектом формування морально-етичної компетентності майбутніх учителів історії є розвиток толерантності та поваги до різних культур та світоглядів. Розвиток моральності майбутніх учителів історії є складним та багатограним процесом, який вимагає зусиль і з боку навчального закладу, і з боку студентів. Проте, успішне формування цієї компетентності має важливе значення для підготовки висококваліфікованих та морально-етично свідомих учителів.

Тому, заклади вищої освіти мають брати на себе відповідальність за формування в учасників освітнього процесу цінностей, національних традицій, громадянської свідомості та толерантності, які відповідають вимогам сучасного суспільства.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В., Табачук І., Формування особистості вчителя в сучасних умовах. *Політичний менеджмент*. 2005. № 1 (10). С. 58–59.
2. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 124–129.
3. Бех І. Д. Ціннісна система у розвитку особистості. *Вісник Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка*: Зб. наук. праць. Випуск 1 № 5. Полтава, 1999. С. 13–20.
4. Булда А. А. Практична підготовка вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України (етапи і особливості). К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1999. 498 с.
5. Грінберг Л. Г. Сутність та специфіка моральної культури. Питання моральної культури. Під ред. В. Жямайтисю. В., 1981. С. 58–59.
6. Донцов А. В. Моральна культура вчителя. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 240 с.
7. Кучерявий О. Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2014. 440 с.
8. Лаптенюк А. С. Моральна культура суспільства : Монографія НІО. Мн.: НДЮ, 1999. 202 с.
9. Москальова Л. Ю. Значення сакрального мистецтва для етико-моральної підготовки особистості (історичний аспект). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія : Зб. наук. Праць. Вип. 21. Редкол.: М.І. Сметанський (голова) та ін. Вінниця: ПП «Єдельвейс і К.», 2007. С. 297–301.
10. Москальова Л. Ю. Модель виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної

підготовки. Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. праць. гол. ред. Г. П. Шевченко. Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2009. Вип. 1 № 30. С. 93–103.

11. Москальова Л. Ю. Виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у вищих закладах освіти. Українська освіта у світовому просторі: II міжнар. конгрес, К., 2007. С. 360–361.

12. Панасюк О. Технологія морального виховання майбутніх учителів : монографія. Луцьк : Твердиня, 2010. 178 с.

13. Пономарьов О. С. Етика професійної діяльності викладача вищої школи. *Наука і освіта: Збірник наук. праць*. Харків: НТУ „ХПІ”, 2004. С. 373–380.

14. Професійна етика вчителя: час і вимоги. За заг. ред. Б. М. Жебровського. К., 2000. 78 с.

REFERENCES

1. Andrushchenko, V., Tabachuk, I. (2005). Formuvannya osobystosti vchytelya v suchasnykh umovakh [Formation of a teacher's personality in modern conditions]. *Politychnyy menedzhment*. № 1 (10). S. 58–59. [in Ukrainian].
2. Bekh, I. D. (1997). Dukhovni tsinnosti v rozvytku osobystosti [Spiritual values in personality development]. *Pedahohika i psykholohiya*. № 1. S. 124–129. [in Ukrainian].
3. Bekh, I. D. (1999). Tsinnisna sistema u rozvytku osobystosti [Value system in personality development]. *Visnyk Poltav's'koho derzhavnoho pedahohichnoho instytutu im. V. H. Korolenka: Zb. nauk. prats'*. Vypusk 1 (5). Poltava, S. 13–20. [in Ukrainian].
4. Bulda, A. A. (1999). Praktychna pidhotovka vchyteliv istoriyi v pedahohichnykh navchal'nykh zakladakh Ukrainy (etapy i osoblyvosti) [Practical training of history teachers in pedagogical educational institutions of Ukraine (stages and features)]. K.: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova. 498 s. [in Ukrainian].
5. Hrinberh, L. H. (1981). Sutnist' ta spetsyfika moral'noyi kul'tury [The essence and specifics of moral culture]. *Pytannya moral'noyi kul'tury*. Pid. red. V. Zhyamayytisu. V., S. 58–59. [in Ukrainian].
6. Dontsov, A. V. (2008). Moral'na kul'tura vchytelya [Moral culture of the teacher]. KH. : KHNU imeni V. N. Karazina, 240 s. [in Ukrainian].
7. Kucheryavyi, O. H. (2014). Pedahohika: osobystisno-rozvyval'ni aspekty: navchal'nyy posibnyk [Pedagogy: personal and developmental aspects: study guide]. Kyiv: Vydavnychyy dim «Slovo», 440 s. [in Ukrainian].
8. Laptenuk, A. S. (1999). Moral'na kul'tura suspil'stva [Moral culture of society]. Monohrafiya NIO. Mn.: NDO, 202 s.
9. Moskal'ova, L. YU. (2007). Znachennya sakral'noho mystetstva dlya etyko-moral'noyi pidhotovky osobystosti (istorychnyy aspekt) [The importance of sacred art for the ethical and moral training of the individual (historical aspect)]. *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. Kotsyubyns'koho*. Seriya: Pedahohika i psykholohiya : Zb. nauk. prats'. L.YU. Moskal'ova. Vyp.21. Redkol.: M.I. Smetans'kyy (holova) ta in. Vinnytsya: PP «Yedel'veys i K.», S. 297–301. [in Ukrainian].
10. Moskal'ova, L. YU. (2009). Model' vykhovannya moral'no-etychnoyi kul'tury maybutnikh uchyteliv u protsesi profesynoyi pidhotovky [The model of moral and ethical culture education of future teachers in the process of professional training]. *Dukhovnist' osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka* : zb. nauk, prats'. hol. red. H. P. Shevchenko. Luhans'k : Vyd-vo SNU im. V. Dalya, Vyp. 1 № 30. S. 93–103. [in Ukrainian].
11. Moskal'ova, L. YU. (2007). Vykhovannya moral'no-etychnoyi kul'tury maybutnikh uchyteliv u vyschychkh zakladakh osvity [Education of moral and ethical culture of future teachers in higher education institutions]. *Ukrayins'ka osvita u svitovomu prostori: II mizhnar. konhres*, K., S. 360–361.
12. Panasyuk, O. (2010). Tekhnolohiya moral'noho vykhovannya maybutnikh vchyteliv [Technology of moral education of future teachers: monograph] : monohrafiya. Luts'k : Tverdnyia, 178 s.
13. Ponomar'ov, O. S. (2004). Etyka profesynoyi diyal'nosti vykladacha vyshchoyi shkoly [Ethics of the professional activity

of a teacher of a higher school]. Nauka i osvita: Zbirnyk nauk. prats'. Kharkiv: NTU „KHP”, S. 373–380. [in Ukrainian].

14. Profesijna etyka vchytelya: chas i vymohy [Professional ethics of a teacher: time and requirements]. / Za zah. red. V. M. Zhebrows'koho. K., 2000. 78 s. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

НЕБОРАК Катерина Олександрівна – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

NEBORAK Kateryna Oleksandrivna – postgraduate student of the department pedagogy and special education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: development of moral and ethical culture of future history teachers in the educational environment of a higher education institution.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 374.017.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-252-256

ОПАРІН Дмитро Володимирович –

магістрант кафедри позашкільної освіти

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9451-5117>

e-mail: 21ipf.d.oparin@std.npu.edu.ua

ШЕВЧЕНКО Олександр Анатолійович –

викладач кафедри позашкільної освіти

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0881-0326>

e-mail: o.a.shevchenko@npu.edu.ua

**МОДЕЛЬ ГРОМАДСЬКОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ГУРТКАХ
ГУМАНІТАРНОГО НАПРЯМУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

У статті актуалізується проблема розвитку громадянського суспільства та громадянського виховання молоді як важливого педагогічного напрямку в сучасних умовах. Подано огляд нормативно-правового забезпечення, що відображає державну політику у сфері розвитку громадянського суспільства, а також висвітлені результати аналізу останніх досліджень, які показують, що основна увага у останні роки приділяється вивченню проблем формування громадянської компетентності школярів. При цьому констатовано, що питання системного впровадження громадянського виховання у закладах позашкільної освіти не висвітлені у наукових дослідженнях. Мета дослідження полягає у обґрунтуванні сучасного стану громадянського виховання учнівської молоді та моделі його реалізації в умовах гуртків гуманітарного напрямку позашкільної освіти. Розкрита сутність і значення громадянського виховання у контексті загального розвитку особистості. Дослідження наявного стану розвитку громадянської компетентності серед молоді показало його незадовільність. Проаналізована сукупність проблем, які спричиняють низьку ефективність громадянського виховання дітей і молоді в Україні. У статті обґрунтовується потенціал гуртків гуманітарного напрямку позашкільної освіти у напрямку громадянського виховання дітей і молоді, а також подається структура комплексної моделі громадянського виховання у гуртках гуманітарного напрямку, метою якої було визначення методологічного підходу до вирішення проблеми розвитку громадянської компетентності школярів з позиції особистісно-орієнтованого, ціннісного і діяльнісного підходів. Запропонована модель розкриває сутність організаційно-педагогічної діяльності у напрямку громадянського виховання відповідно до системи компонентів: цільового, змістового, операційно-діяльнісного, критеріального і результативного. Надається обґрунтування системи цілей освітньо-виховного процесу у гуртках гуманітарного напрямку у сфері громадянського виховання (стратегічних, тактичних та оперативних), педагогічних принципів і цінностей, змістових орієнтирів, організаційних форм, критеріїв та показників для оцінки досягнення поставлених цілей.

Ключові слова: гуманітарний напрям позашкільної освіти, громадянське виховання, громадянська компетентність, гурткова робота, позашкільна освіта, педагогічна модель.

OPARIN Dmytro Volodymyrovych –

graduate student of the department of after-school education

Dragomanov Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9451-5117>

e-mail: 21ipf.d.oparin@std.npu.edu.ua

SHEVCHENKO Oleksandr Anatoliyovych –

teacher of the department of after-school education

Dragomanov Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0881-0326>

e-mail: o.a.shevchenko@npu.edu.ua

**MODEL OF PUBLIC EDUCATION IN HUMANITARIAN GROUPS
OF AFTERSCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS**

The article updates the problem of the development of civil society and civic education of youth as an important pedagogical direction in modern conditions. An overview of regulatory and legal support reflecting state policy in the field of civil society development is provided. The

results of the analysis of the latest studies are highlighted, which show that the main attention in recent years is devoted to the study of the problems of the formation of civic competence of schoolchildren. The issue of systematic implementation of civic education in after-school education institutions has not been covered in scientific studies. The purpose of the research is to substantiate the current state of civic education of schoolchildren, as well as to highlight the model of its implementation in the conditions of humanitarian group work of after-school education. The essence and significance of civic education in the context of general personality development is revealed. The study of the current state of development of civic competence among young people showed its dissatisfaction. The set of problems that cause the low effectiveness of civic education of children and youth in Ukraine is analyzed. The article substantiates the potential of humanitarian group work of after-school education in the direction of civic education of children and youth. The structure of a complex model of civic education in humanitarian group work is presented. Its purpose is to define a methodological approach to solving the problem of the development of civic competence of schoolchildren from the standpoint of person-oriented, value-based and activity-based approaches. The proposed model reveals the essence of organizational and pedagogical activity in the direction of civic education according to the system of components: target, content, operational, criterion and result. The justification of the system of goals of the educational process in humanitarian group work in the field of civic education (strategic, tactical and operational) is provided. Pedagogical principles and values, content orientations, organizational forms, as well as criteria and indicators for evaluating the achievement of set goals are defined.

Keywords: afterschool education, civic education, civic competence, group work, humanitarian direction of afterschool education, pedagogical model.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розвиток громадянського суспільства прямо впливає на становлення демократичної і правової держави, що є цільовими орієнтирами України як майбутнього члена Європейського Союзу та відображається у державній політиці. Упродовж останніх років було затверджено низку нормативно-правових документів, що спрямовані на активізацію процесу розбудови громадянського суспільства в Україні, серед яких: Закон України «Про громадські об'єднання» (2013 р.), «Національна стратегія розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 рр.» (2021 р.), «Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 рр.» (2020 р.), «Концепція розвитку громадянської освіти в Україні» (2018 р.).

В умовах демократії громадянське суспільство охоплює різні напрямки суспільної діяльності, що передбачають об'єднання громадян для прийняття спільних рішень, захисту їхніх інтересів та прав, взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування, бізнесом і політичними організаціями. Усе це вимагає підвищення якості громадянської освіти і виховання серед молоді, яка у подальшому буде здатна до реалізації громадянських функцій і покращення умов для розвитку демократичних цінностей у власній державі.

Виокремлення поняття громадянського виховання та розвиток даної проблеми у педагогічній думці відбулося на теренах Європи як самостійний напрямок лише на початку ХХ століття. Зокрема, важливим вкладом стала робота Г. Кершенштайнера, у якій були обґрунтована сутність громадянсько-державного виховання та його зміст через послідовне привчання дітей і молоді до необхідності відповідальної роботи кожного громадянина на користь власної держави [9]. Громадянське виховання є цілеспрямованим процесом формування відповідального, свідомого і компетентного громадянина, діяльність якого буде спрямована на розвиток й розбудову демократичного суспільства і правової держави. Саме тому, виникає проблема педагогічного пошуку для впровадження громадянського виховання в усіх освітніх ланках, зокрема системі позашкільної освіти.

Враховуючи те, що освітньо-виховна діяльність гуманітарного напрямку позашкільної освіти спрямована на забезпечення розвитку талантів і обдарувань вихованців, формування у них знань і практичних навичок у сфері соціально-гуманітарних наук [3], реалізація цілей громадянської освіти дітей і молоді у гуртках даного напрямку є можливою і актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні та методичні аспекти громадянського виховання учнів у закладах загальної середньої освіти стали предметом дослідження П. Вербицької. Аналіз досвіду реалізації громадянського виховання у країнах Європейського Союзу продемонстровано у статті І. Дзюбенко. Питання формування громадянськості у закладах освіти представлені у роботах В. Муромець та Н. Чернухи. Теоретичні і методичні питання виховання громадської відповідальності представлені у дослідженнях К. Пекача. Педагогічні підходи до громадянського виховання учнів розкриваються у працях О. Гевко, О. Внукової, Н. Дерев'яно, І. Сахневич, О. Севастьянкової, І. Павленко, В. Приходько, В. Рогозіної, К. Чорної та ін. Досить широко у науковій літературі представлене питання формування і розвитку громадянської компетентності учнівської молоді, зокрема у публікаціях Л. Ілійчук, Л. Кульбач, О. Пуш, Н. Рудницької та ін.

Деякі питання розвитку громадського виховання у системі позашкільної освіти розкриваються у статті О. Биковської і О. Єгорової, проте проблема впровадження системи громадянського виховання у закладах позашкільної освіти не знайшла відображення у педагогічних дослідженнях. У результаті аналізу останніх публікацій встановлено, що у останні роки увага вчених до питання громадянської освіти і виховання молоді знизилася, хоча це не заперечує його актуальності. Навпаки, враховуючи державну політику в сфері євроінтеграції, проблеми розвитку громадянського суспільства і громадянського виховання молоді потребують розробки і вирішення.

Мета статті – висвітлити стан громадянського виховання учнів у закладах позашкільної освіти та обґрунтувати педагогічну модель громадянського виховання у гуртках гуманітарного напрямку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Демократичний устрій держави вимагає від людей не тільки політичної активності, а й усвідомленого ставлення до власної ролі у суспільному житті та активної діяльності відповідно до власних переконань і демократичних цінностей [9]. Досягнення цих цілей реалізується шляхом впровадження громадянської освіти і виховання у державі.

Дослідники зазначають, що громадянське виховання засноване на системі культурних, традиційних, філософських і релігійних цінностей, які визначають вектор виховних зусиль, зосереджених на формуванні громадянина [8]. Громадянське виховання має на меті формування особистості з високим рівнем моральності, критичного мислення та почуття власної

гідності, яка буде поважати демократичні цінності, державні закони, права і свободи людей. Результатом громадянського виховання має бути свідомий громадянин, який характеризується готовністю і здатністю до продуктивної діяльності на благо суспільства і держави [7].

Можна констатувати, що наявний стан громадянської свідомості серед української молоді не відповідає вимогам до поведінки громадянина, як повноцінного члена громадянського суспільства. Вони не здатні до якісного виконання цивільних обов'язків і ефективного вирішення конфліктів на рівні «державо-громадянин», «громадянин-громадянська спільнота» [2].

Більшість вчених зауважує, система громадянського виховання в Україні потребує суттєвих змін як у змісті, так і у методології. Наразі досить нестійкими вважаються знання серед української молоді власних громадянських прав і обов'язків, а також їхня громадянська позиція. Показником низького рівня громадської і політичної культури, а отже й ефективності громадянського виховання, є той факт, що молоді українці проявляють низку активності на виборах. При цьому, більшість виборців, які все-таки голосують, обирають кандидатів, керуючись «іраціонально-емоційними» критеріями і не проявляють довіри до своїх обранців [4].

О. Батищева визначила сукупність проблем, що зумовлюють низьку ефективність громадянського виховання в Україні, серед яких: питання громадянського виховання часто ототожнюються з проблемами національно-патріотичного виховання; песимізм та невпевненість у своїх силах серед молоді та педагогів; відсутність практичного підкріплення дієвості принципів і цінностей функціонування громадянського суспільства; конфлікт власних цінностей сучасної молоді та її оточення з демократичними цінностями; відсутність у суспільстві поваги до влади, державних законів та прав іншої людини [1].

Опитування серед педагогічних працівників позашкільних закладів показало, що більшість з них вважають можливим і перспективним вирішення проблем громадянського виховання молоді у гуртках гуманітарного напрямку позашкільної освіти. При цьому, система громадянського виховання у закладі позашкільної освіти має враховувати сучасні реалії соціального і політичного життя у країні – неузгодженість та спонтанність зусиль, спрямованих на демократизацію суспільства; низький рівень довіри до демократичного устрою; недостатній рівень демократичності відносин між суспільством і державою.

У результаті теоретичного дослідження встановлено, що для системного розв'язання проблем з розвитку громадянських компетентностей вихованців у гуртках гуманітарного напрямку необхідно запропонувати комплексну модель громадянського виховання, яка б враховувала сучасні тенденції розвитку громадянського суспільства і базувалася на кращих педагогічних традиціях.

Потрібно зауважити, що існує декілька моделей громадянського виховання, які можна зустріти у закладах освіти у різних варіантах:

- предметна модель – ґрунтується на вивченні дисциплін, спрямованих на освоєння наукових знань у

сферах прав людини, політології, історії, суспільствознавства та ін.;

- міжпредметна модель – охоплює сукупність прийомів і методів, що характеризується загальною ціннісною спрямованістю виховної роботи;

- інноваційно-практична модель – заснована на впровадженні у роботу закладу педагогічних розробок, сценаріїв, творчих справ, що забезпечують результативність виховної роботи з проблем громадянського виховання учнівської молоді;

- інституційна модель – спрямована на впровадження у практику закладу освіти дієвої системи учнівського самоврядування з надання йому статусу центру громадських та культурних зв'язків;

- проектна модель – пов'язана з розробкою та реалізацією проектів суспільно-політичного, патріотичного спрямування.

За матеріалами педагогічних досліджень та узагальнення практичного досвіду педагогів позашкільної освіти було розроблено модель громадянського виховання учнів у гуртках гуманітарного профілю позашкільної освіти. У моделі враховані перспективні зміни у роботі закладу позашкільної освіти, спрямовані на створення додаткових можливостей для громадянського виховання дітей і молоді через активізацію їхніх особистісних ресурсів, впровадження механізмів продуктивної громадсько-орієнтованої діяльності та створення єдиного інформаційно-соціального простору.

Модель громадянського виховання у гуртках гуманітарного напрямку включає такі компоненти: цільовий (мета, завдання, закономірності, принципи, умови успішності реалізації моделі), змістовний (зміст освітньо-виховної діяльності, що розкривається через визначення конкретних напрямів громадянського виховання), операційно-діяльнісний (визначення організаційних форм і методів громадянського виховання), критеріальний (визначення критеріїв і показників ефективності реалізації програм з громадянського виховання учнів у гуртках), результативний (визначення проміжних та підсумкових термінів визначення результативності окремих напрямів громадянського виховання у гуртках гуманітарного напрямку).

Цільовий компонент включає певну ієрархію цілей: стратегічної (розробка ефективної системи громадянського виховання, спрямованої на формування морально-етичних та громадянських якостей вихованців), тактичних (розвиток у вихованців мотивації до самореалізації як громадянина, патріота і високоморальної особистості), оперативних (формування в учнів якостей громадянина, високоморальної особистості, патріота, забезпечення духовних потреб).

Завданнями розробленої моделі громадянського виховання полягають у: визначенні сукупності моральних та громадянських якостей особистості, формування яких має відбуватися під час залучення учнів до гуртків гуманітарного профілю; встановленні етапів і розробки змісту діяльності гуртків гуманітарного напрямку з формування цих якостей; здійсненні відбору ефективних форм та методів освітньо-виховної діяльності для учнів кожної вікової категорії.

Комплексна модель громадянського виховання дітей і молоді у гуртках гуманітарного напрямку

позашкільної освіти ґрунтується на ключових педагогічних принципах: включення вихованців у досвід громадянської дії; єдність громадянського, патріотичного та морально-етичного виховання; пріоритетність групових форм роботи; гуманістична спрямованість громадянського виховання; систематичність та послідовність; створення умов для актуалізації норм і правил громадянської поведінки; варіативність та різноманіття соціально- та особистісно-орієнтованої діяльності.

В основі моделі громадянського виховання були покладені демократичні цінності: активна життєва позиція громадянина, особиста ефективність, правдивість і істина, критичне мислення, взаємоповага членів суспільства, відкрита комунікація та ефективна співпраця, права людини і спільний захист цих прав [6].

Змістовий компонент відображає напрямки діяльності гуртків гуманітарного напрямку – освітня, пошуково-дослідницька, проєктна, екскурсійна. Реалізація програм з позашкільної освіти гуманітарного напрямку повинні бути розраховані на весь шкільний період та умовно поділені на три вікові етапи: I етап – молодший шкільний вік (7–10 років), II етап – середній (10–14 років); III етап – старший шкільний вік (14–18 років). Після закінчення кожного етапу вихованці повинні опанувати сукупністю знань, умінь та навичок, які виділені на основі наукових критеріїв.

Організаційними формами виховної роботи у гуртках гуманітарного напрямку передбачено: бесіди, перегляд і обговорення тематичних фільмів, зустрічі з громадянськими діячами, тематичні свята і вечори, екскурсії, соціальні проєкти, громадські акції, колективні справи, конкурси тощо.

В якості критеріїв і показників розвитку громадянської компетентності вихованців гуртків гуманітарного напрямку виділені критерії: 1) когнітивний (повнота і глибина знань про громадянське суспільство і державу, громадянські права та обов'язки, суспільні норми); 2) мотиваційно-особистісний (наявність соціально значимих мотивів до громадянської діяльності; сформованість громадянських якостей (національна гідність, громадянський обов'язок, толерантність, патріотизм, гуманізм та ін.); 3) діяльнісно-поведінковий (наявність досвіду громадянської діяльності, ступінь розвитку соціальної активності, ініціативність). Типові рівні (низький, середній і високий) відображають сутнісні зміни у розвитку громадянської компетентності вихованців у результаті діяльності керівника гуртка.

Результативний компонент моделі громадянського виховання охоплює результати педагогічної діяльності у закладі позашкільної освіти за гуманітарним напрямом. Його метою є створення системи відстеження позитивної динаміки у зростанні рівня сформованості громадянської компетентності і вихованості в учнів, що відвідують відповідні гуртки.

Відповідно до рекомендацій американських вчених з Інституту Хадсона, система громадянської освіти і виховання має включати такі компоненти:

1) наявність навчально-методичного забезпечення за різноманітними напрямками функціонування демократичного суспільства;

2) реалізація проєктів, покликаних сприяти усвідомленню учнями демократичних ідей, що були реалізовані у певних соціально-політичних інститутах на практиці;

3) приділення уваги вивченню історії розвитку демократії у власній державі;

4) створення умов для формування в учнів розуміння сучасного стану розвитку демократії у світі та її альтернатив [5].

Варто звернути увагу, що ефективна реалізація моделі громадянського виховання у гуртках гуманітарного напрямку тісно пов'язана із рівнем кваліфікації педагогів позашкільної освіти, що має відповідати сучасним вимогам: керівник гуртка має бути фахівцем у певному напрямі та глибоко освіченою і творчою особистістю, він повинен відстежувати та реалізовувати новітні тенденції у освіті. У зв'язку зі специфікою професійної діяльності педагогів гуманітарного напрямку, гостро стоїть проблема пошуку особливих підходів до організації та змісту підвищення їхньої кваліфікації.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку дослідження. У результаті дослідження встановлено, що виховання активної громадянської позиції і формування низки морально-етичних якостей школярів має бути цілеспрямованим, безперервним і спеціально організованим процесом. Залучення учнів до особистісно-значущої громадянської діяльності у гуртках гуманітарного напрямку позашкільної освіти буде сприяти одержанню ними громадянського досвіду для подальшої самореалізації у суспільстві та готовності до виконання власного громадянського обов'язку.

Результатом дослідження стала розробка моделі громадянського виховання у гуртках гуманітарного напрямку, що відображає ключові організаційно-педагогічні процеси, спрямовані на його реалізацію у закладі позашкільної освіти: визначення цілей, завдань, принципів, ціннісних орієнтацій, змістових напрямів, організаційних заходів та заходів з визначення результативності роботи у гуртках гуманітарного напрямку з громадянського виховання учнів.

Обрані підходи до реалізації громадянського виховання у гуртках гуманітарного напрямку позашкільної освіти передбачають врахування вікових особливостей учнів, трансформацію відносин із суб'єктно-об'єктних на діалогові, суб'єкт-суб'єктні. Центральним місцем даної моделі є питання особистісного розвитку учнів і стимулювання їхнього саморозвитку у сфері громадянської освіти.

Варто зазначити, що дана стаття не вичерпує всіх аспектів змісту розглянутої проблеми та вимагає подальшої роботи у напрямку вивчення можливості налагодження системних зв'язків між закладами загальної середньої і позашкільної освіти у напрямку формування громадянських компетентностей учнівської молоді.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Батіщева О. Громадянська освіта як інструмент формування громадянського суспільства в Україні: проблеми та шляхи їх подолання. 2013. Режим доступу: <https://eprints.oa.edu.ua/2367/>.
2. Бойчук М. А. Запровадження громадянської освіти в Україні як необхідна умова виховання демократії. Режим доступу: <http://novyn.kpi.ua/2011-1/05-filos-Bojchuk.pdf/>.
3. Закон України «Про позашкільну освіту». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>.
4. Дем'янчук О. П. Політична і громадянська освіта як політичний інститут: потреба формування в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 102. С. 412-416. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_102_110.

5. Ковальчук О. Серйозна гра в демократію: громадянська освіта у школах України. *Віче*. № 1-2. 2007. Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/465/>.

6. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#Text>.

7. Кравченко Т. В. Громадянське виховання у працях українських та британських учених. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. VI (68), Issue: 164.

8. Павленко І. Г. Громадянське виховання учнів початкової школи. Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Лисичанськ : ФОП Пронькіна К. В. 2017. 219 с. С. 150-154.

9. Ремех Т. О. Основні завдання громадянської освіти як складника освітньої галузі нового стандарту. Електронний збірник наукових праць ЗОШПО. № 3(45). 2021. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/728308/1/Ремех%20Т.О_тези.pdf.

10. Федорова Є. В. Основні завдання громадянського виховання студентів з особливими потребами. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/6677/1/Федорова.pdf>.

REFERENCES

1. Batischcheva, O. (2013). Hromadianska osvita yak instrument formuvannya hromadianskoho suspilstva v Ukraini: problemy ta shliakhy yikh podolannya [Civic education as a tool for the formation of civil society in Ukraine: problems and ways to overcome them]. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/2367/>.

2. Boichuk, M. A. (2011). Zaprovdzhennia hromadianskoi osvity v Ukraini yak neobkhidna umova vykhovannia demokratiï [Introduction of civic education in Ukraine as a necessary condition for education of democracy]. URL: <http://novyn.kpi.ua/2011-1/05-filos-Boichuk.pdf>.

3. Zakon Ukrainy «Pro pozashkilnu osvitu» [The Law of Ukraine "On Afterschool Education"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>.

4. Demianchuk, O. P. (2015). Politychna i hromadianska osvita yak politychnyi instytut: potreba formuvannia v Ukraini [Political and civic education as a political institution: the need for formation in Ukraine]. *Hileia: naukovyi visnyk*. Vyp. 102. S. 412-416.

5. Kovalchuk, O. (2007). Seriozna hra v demokratiï: hromadianska osvita u shkolakh Ukrainy. *Viche*. № 1-2. URL: <http://www.viche.info/journal/465/>.

6. Kontseptsiiia rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini [Concept of development of civic education in Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#Text>.

7. Kravchenko, T. V. (2018). Hromadianske vykhovannia u pratsiakh ukrainskykh ta brytanskykh uchenykh [Civic education in the works of Ukrainian and British scientists]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. VI (68), Issue: 164.

8. Pavlenko, I. H. (2017). Hromadianske vykhovannia uchniv pochatkovoï shkoly [Civic education of primary school students]. *Osvita Ukrainy v umovakh viiskovoho konfliktu na Donbasi : mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. Lysychansk : FOP Pronkina K. V.* S. 150-154.

9. Remekh, T. O. (2021). Osnovni zavdannia hromadianskoi osvity yak skladnyka osvitnoi haluzi novoho standartu [The main tasks of civic education as a component of the educational field of the new standard]. *Elektronnyi zbiryk naukovykh prats ZOIPPO*. № 3(45). URL: https://lib.iitta.gov.ua/728308/1/Ремех%20Т.О_тези.pdf.

10. Fedorova, Ye. V. (2013). Osnovni zavdannia hromadianskoho vykhovannia studentiv z osoblyvymy potrebamy [The main tasks of civic education of students with special needs.]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/6677/1/Федорова.pdf>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ОПАРІН Дмитро Володимирович – магістрант кафедри позашкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: громадського виховання учнів у гуртках гуманітарного напрямку позашкільної освіти.

ШЕВЧЕНКО Олександр Анатолійович – викладач кафедри позашкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: громадського виховання учнів у гуртках гуманітарного напрямку позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

OPARIN Dmytro Volodymyrovych – graduate student of the department of after-school education Dragomanov Ukrainian State University.

Scientific interests: public education of students in humanitarian circles of extracurricular education.

SHEVCHENKO Oleksandr Anatoliyovych – teacher of the department of after-school education Dragomanov Ukrainian State University.

Scientific interests: public education of students in humanitarian circles of extracurricular education.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 37.01+[004.9:004.77]

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-256-260

ОСТАПІВСЬКА Ірина Ігорівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1208-7230>
e-mail: shuhlyadka@ukr.net

ОСТАПІВСЬКИЙ Ігор Євгенович –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту освіти
Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7152-4168>
e-mail: i-ost@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті обґрунтовано необхідність актуалізації змісту виховної діяльності педагога початкових класів, при цьому наголос зроблено на необхідності врахування реалій сьогодення та необхідності застосування інформаційних технологій як необхідної складової освітнього процесу.

На основі дефініції феноменів «виховання», «форми виховання», «методи виховання», «засоби виховання» та аналізу ситуації у державі й вимог до особистості її громадян актуалізовано мету і зміст виховної діяльності вчителя початкових класів як

організацію цілеспрямованого впливу на когнітивну, рефлексивну і афективну сферу особистості. Проведено моніторинг мережевих програмних засобів, котрі можна використовувати з освітньою (зокрема – виховною) метою в умовах змішаного та дистанційного навчання, оскільки їх застосування дозволяє організувати, проводити, моніторити й коригувати освітній процес у цілому та виховну діяльність зокрема. У результаті як виховні засоби ІТ виділено освітні платформи дистанційного навчання, засоби для проведення відеоконференцій, засоби для створення ефективного унаочнення та віртуальних дидактичних матеріалів: віртуальні тестові ресурси, програми для створення хмар слів ментальних карт, кросвордів, ребусів, коміксів, мережевих пазлів, віртуальних турів музеями, – а також ролики із YouTube тощо. Виділено принципи використання ІТ-засобів при вихованні здобувачів початкової освіти: наочності, індивідуалізації та диференціації, інтерактивності, зв'язку з життям, громадянськості та національно-культурної свідомості. Конкретизовано умови вибору засобів та мережевих освітніх ресурсів ІТ для виховання здобувачів початкової освіти в умовах НУШ (їх відповідність освітнім цілям, вікові здобувачів освіти та, звичайно, технічним та санітарно-гігієнічним і валеологічним нормам) та інтеграції обраних засобів.

Також окреслено перспективні напрямки досліджень у контексті теми публікації.

Ключові слова: виховання у початкових класах, інформаційні технології в початкових класах, мережеві освітні ресурси, виховання засобами інформаційних технологій, виховання у початкових класах НУШ.

OSTAPIOVSKA Iryna Ihorivna –

candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education,

Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1208-7230>

e-mail: shuhlyadka@ukr.net

OSTAPIOVSKIY Ihor Yevhenovych –

candidate of Pedagogic Sciences,

Associate Professor at the Department of Management of Education

Volyn Institute of Postgraduate Pedagogical Education

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7152-4168>

e-mail: i-ost@ukr.net

USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN EDUCATIONAL ACTIVITIES OF PRIMARY CLASS TEACHER OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article substantiates the need to update the content of the educational activity of the primary school teacher, while emphasizing the need to take into account the realities of today and the need to use information technologies as a necessary component of the educational process.

Based on the definitions of the phenomena of «education», «forms of education», «methods of education», «means of education» and the analysis of the situation in the state and the requirements for the personality of its citizens, the purpose and content of the educational activity of the primary school teacher have been defined as an organization of purposeful influence on cognitive, reflective and affective spheres of personality. Network software tools that can be used for educational (in particular, educational) purposes in the conditions of mixed and distance learning have been monitored, since their use allows organizing, conducting, monitoring and adjusting the educational process in general and educational activities in particular. As a result, distance learning educational platforms, means for conducting video conferences, means for creating effective visualization and virtual didactic materials were selected as educational IT tools: virtual test resources, programs for creating word clouds, mental maps, crosswords, puzzles, comics, network puzzles, virtual tours museums, as well as videos from YouTube etc. The principles of using IT tools in the education of students of primary education have been defended: visibility, individualization and differentiation, interactivity, connection with life, citizenship and national-cultural consciousness. The conditions for the selection of means and network educational IT resources for the education of students of primary education in the conditions of NUSh (their compliance with educational goals, the age of the students of education and, of course, technical and sanitary-hygienic and valeological norms) and the integration of the selected means have been specified.

Prospective directions of research in the context of the topic of the publication were also outlined.

Keywords: education in primary grades, information technologies in primary grades, network educational resources, education by means of information technologies, education in primary grades of the NUSh.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Діяльність сучасної системи освіти повинна спрямовуватися на розвиток і формування людини нового покоління, так званої, «людини інформаційної». Як наслідок, потрібно вчити підростаючих громадян користуватись джерелами найрізноманітнішої інформації і, в першу чергу, найбільш сучасним і практично необмеженим – Інтернетом, а також відповідними засобами роботи з нею. При цьому також надзвичайно важливо розвивати навички аналітичної оцінки інформації як з боку користі й практичної значущості, так і з боку моральних та етичних норм, тобто – розвивати світогляд і формувати відповідні ціннісні ставлення. А значить – зростає значення й цінність виховних впливів на особистість здобувача початкової освіти. Інформаційні технології (ІТ) при цьому є одночасно, як предметом, так і одним із найбільш ефективних засобів планування, організації і проведення

освітнього процесу у початкових класах Нової української школи (НУШ). Таким чином, ІТ є не просто важливою, а необхідною частиною виховної діяльності вчителя-класовода в умовах НУШ. Особливого значення вони (особливо – мережеві технології) набули в умовах дистанційного і змішаного навчання зумовлених сучасними вітчизняними реаліями: пандемією COVID 19 та військовими діями на території України. Проте, зміст виховної діяльності педагога початкових класів вимагає постійної актуалізації, що зумовлюється не тільки швидкою динамікою змін суспільних, політичних, культурно-освітніх та економічних реалій в Україні, але й – самих ІТ. Саме це й зумовило вибір теми публікації «Використання інформаційних технологій у виховній діяльності вчителя початкових класів Нової української школи» та обґрунтувало її актуальність, своєчасність та практичну цінність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті теми дослідження уваги заслуговують праці з проблеми виховання (у тому числі – виховання здобувачів початкової освіти) І. Беха, С. Безбородих, Н. Бібік, О. Вишневого, Т. Журавель, С. Карпенчук, А. Козлової, В. Кременя, М. Михальченка, О. Пометун, О. Савченко, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, К. Чорної та ін., а також – В. Андрієвської, В. Бикова, Р. Гуревича, М. Жалдака, М. Кадемії, І. Коберник, Ю. Пироженко, О. Рибалко, О. Суховірського, Л. Чайнової, Л. Шевченко та ін., які стосувалися вивчення різноманітних аспектів використання інформаційних технологій в освітньому процесі.

Мета статті полягає в актуалізації змісту виховної діяльності сучасного учителя початкових класів засобами інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній педагогічній науці виховання не є однозначним поняттям, його прийнято розглядати у широкому та вузькому (педагогічному) значенні. Так, виховання (у вузькому (педагогічному) сенсі) – це чітко детермінований процес цілеспрямованого впливу на розвиток особистості, а саме: рис та якостей її характеру, формування ідеалів, переконань, тобто її мотиваційно-ціннісну сферу, світогляд. У свою чергу, у широкому значенні під вихованням варто розуміти певний організований, цілеспрямований та чітко скерований вплив, який сприяє гармонійному, різносторонньому розвитку особистості; виховання у широкому сенсі містить дві складові: навчання і виховання у вузькому (педагогічному) розумінні [5, с. 39–40].

У своєму дослідженні ми розглядатимемо виховання у широкому педагогічному розумінні, таким чином його ефективність залежить від результативності впливу одночасно на знаннєво-інформаційну (когнітивну), емоційну (рефлексивну) та діяльнісну (афективну) сферу здобувача початкової освіти, а це залежить від вибору та взаємоузгодження форм, методів та відповідних їм засобів виховання, котрі являють собою специфічний інструментарій засвоєння знань та опанування і розвитку вмій й навичок, формування мотиваційно-ціннісних ставлень та соціально-особистісних позицій, переконань та світогляду у цілому.

Форма виховання (виховної діяльності) (від лат. *forma* – вид, образ) – це певний спосіб організації виховного процесу, який відображає взаємозв'язок між його елементами та характеризує взаємини між вихователем та вихованцем [3, с. 94]. Метод виховання (виховний метод) (від грец. *methodos* – шлях) – це шлях досягнення мети, цілей виховання, виконання певних виховних завдань. У педагогічному розумінні метод виховання (виховний метод) – це певна модель організації спрямованого впливу вихователя на свідомість, волю, почуття, вчинки вихованця із метою формування його ціннісного ставлення до себе та оточуючого світу в усіх його проявах; це способи впливу на особистість вихованця з метою формування у нього наперед визначених особистісних якостей; сукупність певних підходів, прийомів, дій практичного і/або теоретичного освоєння дійсності [1, с. 190]. Варто відмітити той факт, що в сучасній педагогічній науці поняття «метод виховання (виховний метод)» та «форма виховання (форма виховної діяльності)» дуже близькі. Часто одне і те саме поняття може використовуватись і у

розумінні методу, і – форми, тобто може виступати і/або як засіб виховання, і/або як спосіб досягнення виховної мети [3, с. 99]. Зокрема, це можна віднести до таких освітніх феноменів як: «проект», «квест», «інтерактивні вправи» тощо. Під засобами виховання (виховними засобами) доцільно розуміти предмети матеріальної і духовної культури, які можуть бути використані в освітньому процесі для вирішення конкретних виховних завдань, досягнення конкретної мети виховання [2, с. 133].

Враховуючи дефініцію феномену виховання та сучасні вітчизняні реалії метою виховання здобувачів початкової освіти засобами ІТ, насамперед, є вирішення таких завдань (за сферами виховних впливів):

1. Когнітивна сфера: формування ґрунтовної системи дієвих знань про інформацію (її види і властивості, джерела і способи роботи з нею, ціннісні характеристики (у тому числі – морально-етичні) та небезпеки, способи критичного оцінювання тощо) та відповідні методи та засоби для роботи з нею;

2. Рефлексивна сфера: формування свідомої потреби у самостійній інформаційній діяльності, прагнення до критичного оцінювання інформаційних ресурсів, удосконалення рівня власної культури інформаційної діяльності та удосконалення навичок роботи з інформацією і засобами її опрацювання тощо;

3. Афективна сфера: потреба та здатність в результативній інформаційній діяльності спрямованій на задоволення власних інформаційних потреб, ефективного вирішення як особистісних, так і суспільнозначущих завдань.

Як уже було вказано вище, значна частина освітньої діяльності сучасного вчителя-класовода відбувається в умовах змішаного та дистанційного навчання, тому особливого значення набуває використання мережевих і мультимедійних технологій, адже саме їх застосування дозволяє організувати, проводити, моніторити й коригувати освітній процес у цілому та виховну діяльність зокрема. Так, організовувати та проводити освітній процес із максимальним наближенням до очного навчання учитель-класовод може за допомогою освітніх платформ дистанційного навчання (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams та ін.), засобів для проведення відеоконференцій (Zoom, Google Meet, Skype, функціоналу створення відеоконференцій у різноманітних меседжерах тощо) [4], використовувати ефективне унаочнення, яке дозволяє використовувати інтерактивні технології та зреалізувати виховні проекти, як індивідуальні, так і групові й фронтальні (масові) за допомогою мережевих віртуальних дошок (Padlet (<https://uk.padlet.com/>), Twiddla (<https://www.twiddla.com/>), Miro (<https://miro.com/signup/>), IDroo (<https://app.idroo.com/>), Whiteboard Fox (<https://r7.whiteboardfox.com/>), Conceptboard (<https://conceptboard.com/>), Groupboard (<https://www.groupboard.com/products/>), NoteBookCast (<https://www.notebookcast.com/>), Drawchat (<https://draw.chat/index.html>), Limnu (<https://limnu.com/>), Classroomscreen (<https://classroomscreen.com/>), Ziteboard (<https://ziteboard.com/>) та ін.), проводити вікторини, опитування, цікавий моніторинг тощо за допомогою віртуальних тестових ресурсів (за допомогою інструментів тестування, розміщених на освітніх порталах «На урок» і «Всеосвіта», Easy Test Maker (<https://www.easytestmaker.com/>), Kahoot! (<https://kahoot.com/>), LearningApps.org

(<https://learningapps.org/>), Plickers
 (<https://get.plickers.com/>), Proprofs
 (<https://www.proprofs.com/>), Quizlet
 (<https://quizlet.com/uk>) та ін.), також за допомогою
 мережевих програм можна створити якісне
 доповнення у вигляді хмар слів (за допомогою –
 Answergarden (<https://answergarden.ch/>), Word Art
 (Tagul) (<https://wordart.com/>), Word Cloud Generation
 (<https://www.jasondavies.com/wordcloud/>), WordClouds
 (<https://www.wordclouds.com/>), Word It Out
 (<https://worditout.com/>) та ін.), ментальних карт (за
 допомогою – Wise Mapping
 (<https://www.wisemapping.com/>), XMind
 (<https://xmind.app/>), Bubble (<https://bubbl.us/>), MindNode
 (<https://www.mindnode.com/>), iMindMap (Ayoa)
 (<https://www.ayoa.com/previiously-imindmap/>),
 ConceptDraw MindMap
 ([https://www.conceptdraw.com/products/mind-map-
 software](https://www.conceptdraw.com/products/mind-map-

 software)) та ін.), кросвордів (за допомогою – PicPick
 (<https://picpick.app/en/>), Puzzlecup.com
 (<http://puzzlecup.com/crossword/>), Crosswordlabs.com
 (<https://crosswordlabs.com/>), Конструктор кросвордів
 Online Test Pad
 (<https://onlinetestpad.com/ua/crosswordmaker>) та ін.),
 ребусів (за допомогою – «Ребуси №1»
 (<http://rebus1.com/ua/index.php>)), коміксів (за
 допомогою – Canva
 (https://www.canva.com/uk_ua/stvoryty/komiksy/), Pixton
 (<https://app.pixton.com/>), Witty Comics
 (<http://www.wittycomics.com/>), Write Comics
 (<http://writecomics.com/>) та ін.), мережевих пазлів (за
 допомогою – Jigsaw Planet
 (<https://www.jigsawplanet.com/>), Pro Profs
 (<https://www.proprofsgames.com/create-game/>), Jig Zone
 (<http://www.jigzone.com/>), Puzzle It (<http://puzzleit.org/>)
 та ін.), віртуальних турів музеями, цікавими та
 пізнавальними роликami із YouTube тощо. Така
 комбінація (як мережевих, так і «стаціонарних»)
 ІТ-засобів дозволяє здійснювати виховні впливи на всі
 сфери здобувача початкової освіти з урахуванням
 принципів:

1) наочності. Візуалізація інформації дозволяє її
 краще сприйняти, зрозуміти та засвоїти, особливо цей
 ефект підсилюється при використанні мультимедіа
 (відео чи презентації) або виконання практичних
 завдань виховного спрямування за допомогою
 віртуальних мережевих дошок (при цьому педагогу
 варто звернути увагу на виховний потенціал групових
 чи фронтальних проєктів, наприклад, створення
 здобувачами початкової освіти віртуального журналу
 присвяченого творчості Тараса Шевченка, Лесі
 Українки, чек-листа про збір «тривожної валізки»
 тощо);

2) індивідуалізації та диференціації. Реалізація
 цього принципу відбувається при роботі над
 індивідуальними проєктами у мережі, проходження
 тестів та опитувань (у тому числі – розв'язування
 кросвордів, ребусів, проходження віртуальних квестів
 тощо);

3) інтерактивності. Принципи інтерактивності
 можливо реалізувати у процесі проведення
 телеконференцій, а також за допомогою чатів у
 меседжерах;

4) зв'язку з життям. Цей принцип, у першу чергу,
 реалізується уже через використання ІТ, адже робота з
 ними розвиває у здобувачів початкової освіти
 інформаційну (цифрову) компетентність, сприяє
 формуванню і розвитку культури інформаційної

діяльності, здатності до критичної оцінки змісту
 інформації та засобів для роботи з нею; крім того,
 багатофункціональність ІТ дозволяє учителю-
 класоводу підібрати зміст виховних завдань таким
 чином, щоб вони сприяли не тільки духовному
 розвитку вихованця, але й мали зв'язок із життям,
 наприклад, обрахувати калорійність сухпайка бійця
 ЗСУ, знайти найкоротший шлях для проїзду
 волонтерських авто тощо;

5) громадянськості та національно-культурної
 свідомості. Основне навантаження при цьому
 відводиться змісту матеріалів для засвоєння, при
 цьому форми та методи формування та розвитку
 національно-культурної свідомості можуть бути як
 індивідуальні, так і групові і фронтальні, відбуватися
 за допомогою роботи над проєктами, проходження
 віртуальних квестів, участі у вікторинах, конкурсах,
 турнірах тощо, зустрічей із «цікавими гостями» тощо.

Варто також зазначити, що ґрунтовна робота над
 створенням методичних рекомендацій щодо
 використання ІТ-засобів, розробки та інтеграції
 віртуальних дидактичних матеріалів та засобів
 виховної діяльності в освітній процес,
 укомплектування загальнодоступних баз методичних,
 навчальних, довідкових матеріалів та ресурсів,
 організація курсів підвищення кваліфікації, вебінарів,
 семінарів, тренінгів спрямованих на формування і
 розвиток інформаційних компетенцій педагогів
 початкових класів НУШ необхідних для здійснення
 ефективного виховання здобувачів початкової освіти
 тощо значно активізувалася із початком пандемії
 COVID 19 та ще більше поживалася після початку
 воєнних дій як на державному рівні, так і окремих
 освітніх інституцій (у тому числі – віртуальних
 освітніх порталів (зокрема таких, як: Національна
 освітня платформа «Всеосвіта» (<https://vseosvita.ua/>),
 Освітній проєкт «На урок» (<https://naurok.com.ua/>),
 Студія онлайн-освіти «Educational Era (EdEra)»
 (<https://www.ed-era.com/>), «НУШ. Нова українська
 школа» (<https://nus.org.ua/>) та ін.). Крім того особливої
 уваги у контексті медіаосвіти і можливостей
 використання ресурсів у виховній діяльності у
 початкових класах в реаліях воєнних дій заслуговує
 діяльність Академії української преси (АУП)
 (<https://www.aup.com.ua/>).

При виборі засобів та мережевих освітніх
 ресурсів ІТ для виховання здобувачів початкової
 освіти в умовах НУШ педагог повинен враховувати їх
 відповідність освітнім цілям, віковій здобувачів освіти
 та, звичайно, технічним та санітарно-гігієнічним і
 валеологічним нормам. А інтеграцію обраних засобів
 здійснювати з урахуванням:

1) їх доступності всім учасникам освітньої
 діяльності;

2) власної компетентності у роботі з обраними
 технологіями;

3) навичок роботи здобувачів з обраними
 технологіями та ресурсами;

4) можливостей, за потреби, швидкої
 модифікації, адаптації чи заміни;

5) незалежності від програмного і технічного
 забезпечення, яке наявне в усіх учасників освітнього
 процесу.

**Висновки та перспективи подальших розвідок
 напрямку.** Таким чином, можна стверджувати, що за
 допомогою ІТ педагог може ефективно
 організувати і проводити виховну діяльність у
 початкових класах, особливо актуальним це є в

сучасних вітчизняних реаліях оскільки дозволяє здійснювати виховні впливи на всі сфери здобувача початкової освіти в умовах змішаного і/або дистанційного навчання. Перспективним напрямком дослідження є вивчення можливостей застосування ІТ при реалізації окремих напрямків виховання здобувачів початкової освіти (розумового, морально-етичного, трудового, фізичного тощо) в умовах НУШ.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бандурка О. М., Тюріна В. В., Федоренко О. І. Основи психології і педагогіки : піручн. для ВНЗ. Харків : Вид-во. Нац. ун-ту внутрішніх справ, 2003. 336 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посібн. 3-тє вид., стер. Київ : Академвидав, 2009. 616 с.
3. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посібник. Київ : Вища школа, 1997. 304 с.
4. Організація дистанційного навчання в школі : методичні рекомендації / упор. Коберник І., Звиняцьківська З. Травень 2020. URL: <http://surl.li/ckqz>
5. Остапівська І. І. Формування активної громадянської позиції підлітків у виховній діяльності Пласту : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2011. 238 с.

REFERENCES

1. Bandurka, O. M., Tiurina, V. V. & Fedorenko, O. I. (2003). *Osnovy psykholohii i pedahohiky* [Basics of psychology and pedagogy] : piruchn. dlia VNZ. Kharkiv : Vyd-vo. Nats. un-tu vnutrishnikh sprav. 336 s. [in Ukrainian].
2. Volkova, N. P. (2009). *Pedahohika* [Pedagogy] : navch. posibn. 3-tie vyd., ster. Kyiv : Akademydav. 616 s. [in Ukrainian].
3. Karpenchuk, S. H. (1997). *Teoriia i metodyka vykhovannia* [Theory and method of education] : navch. posibnyk. Kyiv : Vyshcha shkola. 304 s. [in Ukrainian].
4. Kobernyk, I. & Zvyniatskivska, Z. (Ed.). (2020). *Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia v shkoli* [Organization of distance learning at school] : metodychni rekomendatsii. Retrieved from <http://surl.li/ckqz> [in Ukrainian].

5. Ostapivska, I. I. (2011). *Formuvannia aktyvnoi hromadianskoi pozytsii pidlitkiv u vykhovni diialnosti Plastu* [Forming of active civil position of teenagers in educate activity of Plast]. (Dys. ... kand. ped. nauk). Volynskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. Lutsk. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ОСТАПІВСЬКА Ірина Ігорівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: інформаційні технології в освіті, культура інформаційної діяльності та інформаційна культура особистості, математика, спеціальна методика математики, медіаосвіта і медіаграмотність.

ОСТАПІВСЬКИЙ Ігор Євгенович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту освіти Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти.

Наукові інтереси: інформаційні технології в освіті та інформаційна компетентність особистості, освітній менеджмент, педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

OSTAPIOVSKA Iryna Ihorivna – candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University.

Research interests: information technologies in education, culture of information activity and information culture of the individual, mathematics, special methods of mathematics, media education and media literacy.

OSTAPIOVSKIY Ihor Yevhenovych – candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of Management of Education Volyn Institute of Postgraduate Pedagogical Education.

Research interests: information technologies in education and information competence of the individual, educational management, pedagogical legacy of V. O. Sukhomlynskyu.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 364-322:614]:37.013.42-057.87

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-260-266

ПОЛІЩУК Наталія Миколаївна –

викладач кафедри медико-біологічних основ фізичної культури

Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3677-1248>

e-mail: polami@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті на основі теоретичного аналізу наукових досліджень визначено педагогічні умови, необхідні для формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді у процесі волонтерської діяльності.

Проблема здоров'язбереження серед дітей та молоді є однією з найбільш актуальних як наслідок сучасних соціально-економічних викликів. Проте у наукових доробках недостатньо уваги приділено механізму впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі різних закладів освіти, зокрема, шляхом неформальної, інформальної освіти, залучення громадського сектору тощо.

На основі аналізу теорії і практики досліджуваного процесу з'ясовано, що важливим засобом формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді виступає волонтерська діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що існують різні тлумачення сутності педагогічних умов. Загалом дослідники звертають увагу на різні аспекти формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців.

За результатами констатувального етапу педагогічного експерименту, який засвідчив ряд проблемних питань у справі формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді, а також вагомий потенціал волонтерської діяльності у цій справі, узагальнивши всі аспекти проблеми, нами виокремлено педагогічні умови, необхідні для формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді у процесі волонтерської діяльності: формування стійкої мотивації студентської молоді до здоров'язбереження (зокрема, у процесі волонтерської роботи); удосконалення знань студентів з питань

здорового способу життя, здоров'язбережувального волонтерства на рівні формальної, неформальної, інформальної освіти; впровадження інноваційних форм волонтерської здоров'язбережувальної роботи.

Ключові слова: педагогічні умови, волонтерство, здоров'язбережувальна компетентність, формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді у процесі волонтерської діяльності.

POLISHCHUK Nataliia Mykolayivna –

Teacher of Medical and Biological Fundamentals of Physical Culture Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3677-1248>

e-mail: polami@ukr.net

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF HEALTH CARE COMPETENCE OF YOUTH STUDENTS IN THE PROCESS OF VOLUNTEER ACTIVITIES

The article, based on the theoretical analysis of scientific research, defines the pedagogical conditions necessary for the formation of health-saving competence of student youth in the process of volunteering.

The problem of health care among children and youth is one of the most urgent as a result of modern socio-economic challenges. However, in scientific works, insufficient attention is paid to the mechanism of implementing health-saving technologies in the educational process of various educational institutions, in particular, through informal, informal education, involvement of the public sector, etc.

Based on the analysis of the theory and practice of the researched process, it was found that volunteering is an important means of forming the health-saving competence of student youth.

Analysis of the latest research and publications shows that there are different interpretations of the essence of pedagogical conditions. In general, researchers pay attention to various aspects of the formation of health-saving competence of future specialists.

According to the results of the ascertaining stage of the pedagogical experiment, which proved a number of problematic issues in the formation of health-preserving competence of student youth, as well as the significant potential of volunteering in this matter, after summarizing all aspects of the problem, we singled out the pedagogical conditions necessary for the formation of health-preserving competence of students young people in the process of volunteering: formation of sustainable motivation of student youth to health care (in particular, in the process of volunteer work); improving students' knowledge of healthy lifestyles, health-preserving volunteering at the level of formal, informal, and informal education; implementation of innovative forms of volunteer health care work.

Keywords: pedagogical conditions, volunteering, health-preserving competence, formation of health-preserving competence of student youth in the process of volunteering.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Важливий етап будь-якого наукового дослідження – визначення чинників, які впливають на ефективність досліджуваного процесу. На думку дослідників, теоретиків і практиків, «ефективність педагогічних досліджень залежить від численних чинників. У структурі наукового педагогічного знання виокремлюють закони, закономірності, принципи, правила, факти, поняття. Усі ці складові характеризують наявний рівень розвитку науки та мають загальне значення для педагогічної науки» [20, с. 11].

Проблема здоров'язбереження серед дітей та молоді є однією з найбільш актуальних як наслідок сучасних соціально-економічних викликів. Проте у наукових доробках недостатньо уваги приділено механізму впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі різних закладів освіти, зокрема, шляхом неформальної, інформальної освіти, залучення громадського сектору тощо.

Тому мета дослідження полягає, насамперед, у визначенні педагогічних умов використання волонтерської діяльності для формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді, тобто «комплексу зовнішніх і внутрішніх умов, що сприяють стимулюванню даної роботи й виводять її з рангу другорядної в освітніх установах» [15, с. 153].

На основі аналізу теорії і практики досліджуваного процесу з'ясовано, що важливим засобом формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді виступає волонтерська діяльність.

Сьогодні найбільшу за кількістю групу українських волонтерів складає молодь, у тому числі студентська. Студентське волонтерство набуває масового характеру, воно спрямоване на різні суспільні сфери, такі як освіта, охорона

навколишнього середовища, охорона здоров'я, соціальний і правовий захист населення, допомога українським військовим у зоні АТО тощо. Таким чином, волонтерство для майбутніх фахівців є не лише можливістю реалізувати себе у служінні суспільству через залучення до суспільно корисної діяльності, а й способом подальшого професійного розвитку і соціального становлення [9, с. 85].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що існують різні тлумачення сутності педагогічних умов. Загалом дослідники звертають увагу на різні аспекти формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців:

- використання здоров'язбережувальних освітніх технологій;
- важливість визначення змісту освіти, що дозволить формувати у майбутніх фахівців необхідні знання, позитивні ставлення, ціннісні орієнтації у галузі здорового способу життя та здоров'язбереження;
- активізація самостійної усвідомленої роботи майбутніх фахівців щодо пізнання різних аспектів здорового способу життя;
- використання інноваційних методів навчання для набуття майбутніми фахівцями досвіду здоров'язбереження та розвитку соціальної складової здоров'я, проведення тренінгів для формування у майбутніх фахівців;
- використання потенціалу дослідницької роботи для розширення знань про здоровий спосіб життя та набуття навичок вирішення складних проблем здоров'язбереження;
- та ін.

Аналіз формувань педагогічних умов свідчить, що вони частіше за все є відтворенням вже відомих

істин та ілюструють вже відомі принципи, правила та інші наукові положення.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу наукових досліджень щодо сутності поняття «педагогічні умови», педагогічної теорії і практики визначити педагогічні умови, необхідні для формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді у процесі волонтерської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для виконання одного із завдань дослідження – визначення педагогічних умов формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді у процесі волонтерської діяльності – було передбачено з'ясувати сутність такого поняття, як «педагогічна умова».

Вирішення будь-яких практичних педагогічних завдань передбачає створення значної кількості педагогічних умов, більшість із яких вже відома науковцям та педагогам. Тому, на думку дослідників, «для обґрунтування педагогічних умов, які відбивають особливості сучасної освітньої ситуації, необхідно у дисертаційному дослідженні навести та проаналізувати вже відомі педагогічні умови та показати, чому їх недостатньо для вирішення наявної педагогічної проблеми. Перевірці будуть підлягати саме ті нові педагогічні умови, які пропонує автор дослідження» [20, с. 12].

Тлумачний словник надає слову «умова» декілька значень:

- 1) необхідна обставина, що уможливило здійснення, створення, утворення чого-небудь;
- 2) обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь [1].

Узагальнений аналіз властивостей педагогічних умов як складових наукових досліджень здійснено С.М. Хриковим. З-поміж ознак педагогічних умов, запропонованих та обґрунтованих дослідниками проблем педагогічної практики, науковець виокремлює такі:

«← спрямованість на організацію педагогічної діяльності, тобто вони мають практичну, нормативну спрямованість;

– спрямованість на підвищення ефективності педагогічної діяльності;

– педагогічні умови не можуть суперечити прояву педагогічних закономірностей, принципів та правил;

– їх обґрунтування передбачає поєднання емпіричних та теоретичних процедур наукового дослідження;

– відповідність вимогам наукової новизни (виокремлення у дослідженні певних педагогічних умов має сенс, якщо вони містять нове наукове знання);

– імовірнісний характер забезпечення результату педагогічної діяльності (педагогічні умови, як і педагогічні системи в цілому, не можуть гарантувати отримання певного результату, але підвищують імовірність його досягнення);

– локальний характер застосування (у структурі педагогічного знання найбільш широкий характер мають закономірності та принципи, більш вузький характер мають педагогічні правила, ще більш вузький, локальний характер мають умови)» [20, с. 14].

Для формування у майбутніх фахівців здоров'язбережувальної компетентності, на думку

сучасних дослідників, важливе значення має: дотримання «загальнодидактичних принципів науковості, усвідомленого навчання, індивідуалізації, професійної спрямованості, зв'язку теорії з практикою, безперервності й послідовності та ін.» [21, с. 99], а також урахування напрацьованих учених у цьому напрямі.

На сьогодні дослідники пропонують різні педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності, звертаючи увагу на особливості суб'єктів навчання чи специфіку їхньої професійної діяльності.

Як «систему, складовими якої є норми, методи, умови, ситуації, що об'єктивно склалися та є необхідними для досягнення певної педагогічної мети», трактують зміст поняття «педагогічної умови» О. Пехота та В. Будаєк [18].

У той час К. Дубич, визначає їх як «сукупність взаємозалежних і взаємообумовлених заходів педагогічного процесу, які забезпечують досягнення конкретної мети» [6].

У цьому сенсі важливим є твердження А. Литвина про те, що педагогічні умови сприяють усебічному гармонійному розвитку задатків особистості, з врахування потреб і формування загальнолюдських і професійно важливих якостей, ключових кваліфікацій, загальних і професійних компетентностей [11].

Отже, вище наведені трактування дають можливість дійти узагальненого твердження, що педагогічні умови безпосередньо впливають на досліджуваний процес. Розглядаючи особливості формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді у процесі волонтерської діяльності, під педагогічними умовами ми будемо розуміти комплекс обставин (так званих зовнішніх і внутрішніх), від яких залежить стан сформованості здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді.

Сучасними науковцями розглядаються педагогічні умови, що сприяють формуванню необхідних якостей майбутніх фахівців у різноманітних видах діяльності. Так, С. Кириленко вивчалися педагогічні умови і технології формування культури здоров'я старшокласників [7], Ю. Драгневим – педагогічні умови з формування культури здоров'я студентів в умовах комп'ютеризації навчання [5, с. 87], Д. Вороніним – психолого-педагогічні умови формування здоров'язберігаючої компетентності студентів [3], А. Домашенком – умови ефективного здійснення оздоровчого впливу фізичного виховання на студентів [4], А. Литвина – готовність майбутніх учителів технологій до використання здоров'язбережувальних технологій у процесі професійної підготовки [11] та ін.

Зокрема, Ю. Драгнев уважає, що для формування культури здоров'я студентів в умовах комп'ютеризації навчання важливе значення має «підтримання позитивної мотивації до розуміння здоров'я як цінності; застосування оздоровчих технологій зменшення негативного впливу комп'ютера на здоров'я студентів; спрямування змісту оздоровчих технологій на розвиток усіх аспектів індивідуального здоров'я (духовного, психічного, фізичного)» [5, с. 10].

З-поміж умов розв'язання завдання ефективного формування здоров'язбережувальної компетентності у студентів Г. Кондрацька виокремлює такі: «постійного мотивування до здорового способу життя і безпечної

життєдіяльності; застосування інтерактивних технологій навчання, що забезпечують індивідуалізацію сприйняття, активну участь кожного студента і групову взаємодію; переважання практичних дій і управління у засвоєнні навчального матеріалу; забезпечення зв'язку між теоретичними відомостями й можливостями їх практичного застосування; організація комунікативного спілкування, застосування в навчальному процесі ігрових методів, елементів дискусії, методу проєктів, які є ефективними засобами розвитку студента, його громадянських якостей; ціннісне ставлення до свого здоров'я, особистого прикладу дотримання правил здорового і безпечного способу життя» [8].

Ю. Лимар на основі аналізу психолого-педагогічної літератури та вивчення досвіду роботи вчителів-практиків виділяє такі педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів: «свідоме засвоєння учнями знань про здоров'я та здоровий спосіб життя; включення до змісту початкової освіти валеологічних знань; розробку та впровадження в освітній процес інтегрованих курсів, факультативів, тренінгів валеологічного спрямування; залучення учнів до позашкільних заходів, які сприяють поглибленню їхніх знань про здоровий спосіб життя, розвитку особистого прагнення його дотримуватися; використання інтерактивних методів навчання в процесі формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів» [10].

Т. Миронюк виокремлює такі педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів біології у вищих навчальних закладах: «стимулювання позитивної мотивації, формування ціннісних орієнтацій, поглиблення знань про культуру здоров'я, здоров'язбереження, здоровий спосіб життя, здоров'язбережувальну діяльність студентів на основі вдосконалення змісту та програмно-методичного забезпечення; оптимізація процесу формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів біології у освітньому середовищі ВНЗ шляхом упровадження інноваційних технологій; організація самостійної роботи студентів для набуття особистого досвіду здоров'язбереження» [14, с. 200].

Педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки обґрунтував О. Шеремета: «організація просвітницької роботи шляхом впровадження спеціального факультативу для ознайомлення майбутніх офіцерів із сутністю здоров'язбережувальної компетентності та основними правилами здорового життя; використання інноваційних методів навчання для набуття майбутніми фахівцями досвіду здоров'язбереження та розвитку соціальної складової здоров'я; проведення тренінгів для формування у майбутніх фахівців ДКВС України навичок збереження психічного здоров'я; використання потенціалу дослідницької роботи для розширення знань майбутніх офіцерів про здоровий спосіб життя та набуття навичок вирішення складних проблем здоров'язбереження» [21, с. 121].

Педагогічні умови, необхідні для розвитку соціальної компетентності майбутніх фахівців засобом волонтерської діяльності, запропонувала І. Курліщук: «формування стійкої мотивації до волонтерської роботи; використання ефективних методів та форм

просвітницької діяльності щодо підготовки до волонтерської роботи; стимулювання рефлексивної позиції майбутніх фахівців на всіх етапах формування соціальної компетентності засобом волонтерської діяльності» [9, с. 87].

В контексті предметного поля нашого дослідження заслуговують на увагу дослідницькі підходи щодо ефективних умов волонтерської діяльності загалом та використання засобів волонтерської діяльності зокрема. Так, дослідження Т. Лях ґрунтувалося на припущенні, що соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп буде результативна, якщо: «у студентів стимулюється розвиток особистісно значущих якостей до волонтерської роботи; у волонтерів формуються необхідні знання, уміння та навички для здійснення певного напрямку соціально-педагогічної діяльності; роботу студентської волонтерської групи координує підготовлений фахівець; забезпечується супровід та моніторинг діяльності студентських волонтерських груп спеціалістами організацій, на базі яких вони працюють» [12, с. 4-5].

В контексті дослідження процесу виховання гуманістичних цінностей у студентів Г. Ткачук запропонувала системний підхід щодо єдності трьох взаємопов'язаних компонентів організації волонтерської діяльності в педагогічних колективах: «суб'єктів діяльності (індивідуальних – студенти-волонтери, волонтери-консультанти; колективних – первинна волонтерська студентська група; зовнішніх – центр соціальних ініціатив коледжу й міста); організаційних умов забезпечення результативності діяльності (цілеспрямована підготовка залучених студентів та консультантів-координаторів до волонтерської діяльності; урізноманітнення варіантів забезпечення позитивної активності суб'єктів волонтерської діяльності; організаційних форм, що відображають бінарний характер взаємодії суб'єктів волонтерської діяльності» [19, с. 96].

Загалом учені серед педагогічних умов формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців звертають увагу на необхідність визначення спеціального змісту навчання, урахування результату навчання відповідно до логіки компетентнісного підходу, на відбір методів організації навчання, на відповідну підготовку фахівців, на створення належного психологічного клімату в освітньому середовищі, використання необхідних здоров'язбережувальних технологій [21, с.108].

Як вагому та необхідну педагогічну умову дослідники розглядають *формування та розвиток здоров'язбережувального освітнього середовища*.

Важливим елементом нашого дослідження є визначення основних підходів до процесу формування здоров'язбережувальної компетентності в умовах закладу вищої освіти. При цьому у формуванні здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців доречно використовувати наукові погляди сучасних дослідників, що дає змогу розширити розуміння та урізноманітнити власні практичні підходи до наукового дослідження означеної проблеми.

Переважає більшість дослідників дотримується системного підходу до структурування здоров'язбережувального освітнього середовища.

На думку В. Муромець та ін., надання структурним елементам здоров'язбережувальних

функцій у результаті окреслює основні шляхи реалізації здоров'язбережувального виховання майбутніх фахівців як складової професійної підготовки. Тому початковим етапом упровадження здоров'язбережувального виховання є «розробка програми виховання здорового способу життя. Ефективне функціонування всіх елементів педагогічної системи можливе за наявності здоров'язбережувального освітнього простору, який формується у здоров'язбережувальному середовищі закладу вищої освіти» [15, с. 152].

Як свідчить аналіз наукових джерел, поняття «здоров'язбережувальне середовище», «здоров'язбережувальне середовище закладу вищої освіти», «здоров'язбережувальне освітнє середовище» у науковій літературі визначення має широкий спектр дефініцій, що зумовлено психолого-педагогічними аспектами розкриття її сутності та механізмами створення у межах різних освітніх установ та організацій.

На думку сучасних науковців, здоров'язбереження в освітньому процесі – це «комплекс дій та заходів учасників взаємодії в початковій школі з метою цілісного розв'язання проблеми збереження і зміцнення фізичного, духовного та соціального здоров'я учнів, формування їх здоров'язбережувальної компетентності. Його реалізація відбувається у здоров'язбережувальній діяльності, що здійснюється відповідно до цілей освіти, особистісних потреб учнів та ситуацій взаємодії» (Т. Осадченко); тощо [17, с. 10–12].

Аналіз змісту поняття «здоров'язбережувальне середовище» дає можливість зробити висновки: більшість дослідників розкривають сутність здоров'язбережувальної середовищної взаємодії через категорію «умови», які «характеризуються сукупністю та системністю; визначені умови створення середовища різноаспектні, репрезентовано медико-гігієнічні, культурно-соціологічні, психолого-педагогічні умови; взаємодія суб'єктів середовища спрямована на гармонійне збереження та зміцнення фізичного, духовного та соціального компонентів здоров'я особистості» (Т. Осадченко) [17, с. 13].

Зокрема, забезпечення здоров'язбережувального середовища для студентів з метою подальшого формування у них здоров'язбережувальної компетентності передбачає вирішення таких основних завдань: «упровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній процес; раціональна організація освітнього процесу; гігієнічний контроль інноваційних методів і засобів навчання та виховання» (В. Муромець) [15, с. 152].

Підкреслюючи важливість системного підходу до формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді, дослідники (В. Муромець та ін.) виокремлюють такі наскрізні рівні здоров'язбережувального виховання в умовах університетської освіти за принципом «від ректора до студента»: «Суб'єктами управління цього процесу будуть виступати: ректор (ціннісно-методологічний рівень); проректор, декан (організаційно-педагогічний); завідувач кафедри, професор (технологічний); доцент (методичний); викладач, куратор (психолого-педагогічний); студент (рефлексивний)» [15, с. 152–153].

При цьому особливістю формування здоров'язбережувальних компетенцій, на думку дослідників, є пріоритет саме виховної складової і

наявність здоров'язбережувального освітнього середовища (В. Оржеховська) [16], а ефективність роботи щодо виховання здорового способу життя студентів «залежить як від пріоритетів вищівської освіти, загальної ідеології закладу освіти, так і від індивідуальних зусиль кожного з учасників освітнього процесу» (В. Муромець) [15, с. 153].

На основі узагальнень теорії і практики досліджуваного процесу нами виокремлено складові здоров'язбережувального освітнього середовища закладу вищої освіти: цілі ОП, освітньої системи в цілому; суб'єкти освітнього процесу (здобувачі освіти, науково-педагогічні працівники, стейкхолдери та ін.); поєднання традиційних та інноваційних форм, методів діяльності (зокрема, волонтерської здоров'язбережувальної діяльності). На нашу думку, формування та розвиток здоров'язбережувального освітнього середовища має стати одним з основних завдань сучасного закладу освіти.

Для ефективного формування у студентів здоров'язбережувальних знань, умінь та навичок необхідно скласти комплекс зовнішніх і внутрішніх умов, що сприяють стимулюванню даної роботи й виводять її з рангу другорядної в освітніх установах [15, с. 153].

Отже, із використанням результатів теоретичного аналізу наукових досліджень щодо сутності та структури здоров'язбережувальної компетентності, а також результатів констатувального етапу педагогічного експерименту, який засвідчив ряд проблемних питань у справі формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді, а також вагомий потенціал волонтерської діяльності у цій справі, узагальнивши всі аспекти проблеми, нами виокремлено педагогічні умови, необхідні для формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді у процесі волонтерської діяльності:

- формування стійкої мотивації студентської молоді до здоров'язбереження (зокрема, у процесі волонтерської роботи);
- удосконалення знань студентів з питань здорового способу життя, здоров'язбережувального волонтерства на рівні формальної, неформальної, інформальної освіти;
- впровадження інноваційних форм волонтерської здоров'язбережувальної роботи.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. В сукупності визначені педагогічні умови спрямовані на забезпечення ефективності процесу формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді за усіма структурними компонентами (мотиваційним, когнітивним, діяльнісним, рефлексивним). Однак, кожна з виокремлених педагогічних умов має особливості впровадження в освітній процес, вибору форм і методів реалізації з метою досягнення ефективності процесу формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді у процесі волонтерської діяльності. Означене питання є перспективою для подальших досліджень в означеному напрямі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.; Ірпінь: ВТФ, «Перун». 2005. 1728 с.

2. Волонтерство в Україні. Як допомогти тим, хто допомагає? URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/26725753.html>

3. Воронін Д. Є. Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих навчальн их закладів засобами фізичного виховання: Автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: Спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання». Херсон, 2006. 20 с.

4. Домашенко А. В. Організаційно-педагогічні засади системи фізичного виховання студентської молоді України: Автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. наук з фізичного виховання і спорту: Спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». К., 2003. 17 с.

5. Драгнев Ю. В. Компоненти формування культури здоров'я студентів в умовах комп'ютеризації навчання. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: наукова монографія. Харків : ХДАДМ (ХХП), 2007. 176 с.

6. Дубич К. В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Рівне, 2007. 267 с.

7. Кириленко С. В. Соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я старшокласників: Автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 «Теорія та методика виховання». К., 2004. 21 с.

8. Кондрацька Г. Д. Шляхи формування здоров'язбережувальної компетентності у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури. *International Academy Journal Web of Scholar*. 2018. 10 (28), Vol. 2. P.14–18.

9. Курлішук І. І., Швирка В. М. Педагогічні умови розвитку соціальної компетентності майбутніх фахівців засобом волонтерської діяльності. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique*. 2021. Volume 5. С. 84–87.

10. Лимар Ю. М. Педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 12. Т. 1. 2019. С. 41–44.

11. Литвин А. Ф. Визначення готовності майбутніх учителів технологій до використання здоров'язбережувальних технологій у процесі професійної підготовки. *Young Scientist*. 2016. № 9.1 (36.1). С. 111–114.

12. Лях Т. Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2009. 20 с.

13. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 43–63.

14. Миролюк Т. Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів біології. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2018. Вип. 1. С. 199–206.

15. Муромець В. Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх педагогів засобами інтерактивних технологій: практичний аспект. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 4 (12). С. 149–157.

16. Оржеховська В. Педагогіка здорового способу життя. *Шлях освіти*. 2004. № 7. С. 11–12.

17. Осадченко Т. Створення здоров'язбережувального середовища початкової школи : практичний порадник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. 234 с.

18. Пехота О. М., Будак В. Д. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій. К.: А.С.К. 2003. 240 с.

19. Ткачук Т. С. Виховання гуманістичних цінностей у студентів педагогічних коледжів у процесі волонтерської діяльності: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. 13.00.07 – теорія і методика виховання. Луганськ. 2013. 200 с.

20. Хриков Є. М. Педагогічні умови в структурі наукового знання. *Шлях освіти*. 2011. № 2. С. 11–15.

21. Шеремета О. П. Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх офіцерів державної кримінально-виконавчої служби України у процесі

професійної підготовки: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Хмельницький. 2020. 276 с.

REFERENCE

1. Busel, V. T. (2005). Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. K.; Irpin': VTF, «Perun». 1728 s.

2. Volonterstvo v Ukraini. Yak dopomohy tym, khto dopomahaye? [Volunteering in Ukraine. How to help those who help?]. URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/26725753.html>

3. Voronin, D. YE. (2006). Formuvannya zdorov'yazberihayuchoyi kompetentnosti studentiv vyshchlykh navchal'n ykh zakladiv zasobamy fizychnoho vykhovannya [Formation of health-preserving competence of students of higher educational institutions by means of physical education]: Avtoref. dys. ... na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: Spets. 13.00.07 «Teoriya ta metodyka vykhovannya». Kherson. 20 s.

4. Domashenko, A. V. (2003). Orhanizatsiyno-pedahohichni zasady systemy fizychnoho vykhovannya student-s'koyi molodi Ukrainy [Organizational and pedagogical principles of the system of physical education of student youth of Ukraine]: Avtoref. dys... na zdobuttya nauk. stupenya kand. nauk z fizychnoho vykhovannya i sportu: Spets. 24.00.02 «Fizychna kul'tura, fizychno vykhovannya riznykh hrup naselennya». K. 17 s.

5. Drahnyev, YU. V. (2007). Komponenty formuvannya kul'tury zdorov'ya studentiv v umovakh komp'yuteryzatsiyi navchannya. Pedahohika, psykholohiya ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannya i sportu [Components of the formation of students' health culture in the conditions of computerization of education. Pedagogy, psychology and medico-biological problems of physical education and sports]: naukova monohrafiya. Kharkiv : KHDADM (KHKHPI). 176 s.

6. Dubych, K. V. (2007). Osobystisno oriyehtovane vykhovannya studentiv v umovakh sotsiokul'turnoho sere dovyscha vyshchoho navchal'noho zakladu [Personally oriented education of students in the conditions of the socio-cultural environment of a higher educational institution]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07. Rivne. 267 s.

7. Kyrylenko, S. V. (2004). Sotsial'no-pedahohichni umovy formuvannya kul'tury zdorov'ya starshoklasnykiv [Social and pedagogical conditions for the formation of the health culture of high school students]: Avtoref. dys. ... na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: 13.00.07 «Teoriya ta metodyka vykhovannya». K. 21 s.

8. Kondrats'ka, H. D. (2018). Shlyakhy formuvannya zdorov'yazberezhual'noyi kompetentnosti u profesiyniy pidhotovtsi maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kul'tury [Ways of forming health-preserving competence in the professional training of future teachers of physical culture]. *International Academy Journal Web of Scholar*. 10 (28). Vol. 2. P.14–18.

9. Kurlishchuk, I. I., Shvyrka, V. M. (2021). Pedahohichni umovy rozvytku sotsial'noyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv zasobom volonters'koyi diyal'nosti [Pedagogical conditions for the development of social competence of future specialists as a means of volunteering]. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique*. Volume 5. S. 84–87.

10. Lyamar, YU. M. (2019). Pedahohichni umovy formuvannya zdorov'yazberezhual'noyi kompetentnosti molodshykh shkolyariv [Pedagogical conditions for the formation of health-saving competence of younger schoolchildren]. *Innovatsiyana pedahohika*. Vypusk 12. T. 1. S. 41–44.

11. Lytvyn, A. F. (2016). Vyznachennya hotovnosti maybutnikh uchyteliv tekhnolohiy do vykorystannya zdorov'yazberezhual'nykh tekhnolohiy u protsesi profesiynoyi pidhotovky [Determining the readiness of future technology teachers to use health-saving technologies in the process of professional training]. *Young Scientist*. № 9.1 (36.1). С. 111–114.

12. Lyakh, T. L. (2009). Sotsial'no-pedahohichna diyal'nist' student-s'kykh volonters'kykh hrup [Socio-pedagogical activity of student volunteer groups]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : 13.00.05 «Sotsial'na pedahohika». Kyiv. 20 s.

13. (2013). Metodolohichni zasady ponyattya «pedahohichni umovy» [Methodological principles of the concept of "pedagogical conditions"]. Pedahohika i psikhohohiya profesiyanoi osvity. № 4. S. 43–63.

14. Myronyuk, T. (2018). Formuvannya zdorov"yazberezhival'noyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv biolohiyi [Formation of health-preserving competence of future biology teachers]. Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Vyp. 1. S. 199–206.

15. Muromets, V. (2015). Formuvannya zdorov"yazberezhival'noyi kompetentnosti maybutnikh pedahohiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohiy [Formation of health care competence of future teachers by means of interactive technologies: praktychnyy aspekt]. Osvitolohichnyy dyskurs. № 4 (12). S. 149–157.

16. Orzhekhovs'ka, V. (2004). Pedahohika zdorovoho sposobu zhyttya [Pedagogy of a healthy lifestyle]. Shlyakh osvity. № 7. S. 11–12.

17. Osadchenko, T. (2016). Stvorennya zdorov"yazberezhival'noho seredovyscha pochatkovoyi shkoly [Creating a health-preserving environment of an elementary school: a practical guide: praktychnyy poradnyk]. Uman' : VPTS «Vizavi». 234 s.

18. Pyekhota, O. M., Budak, V. D. (2003). Pidhotovka maybutn'oho vchytelya do vprovadzhennya pedahohichnykh tekhnolohiy [Preparation of the future teacher for the introduction of pedagogical technologies]. K.: A.S.K. 240 s.

19. Tkachuk, T. S. (2013). Vychovannya humanistychnykh tsinnostey u studentiv pedahohichnykh koledzhiv u protsesi volonters'koyi diyal'nosti [Education of humanistic values in students of pedagogical colleges in the process of volunteering]: dys. na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata

pedahohichnykh nauk. 13.00.07 – teoriya i metodyka vykhovannya. Luhans'k. 200 s.

20. Khrykov, YE. M. (2011). Pedahohichni umovy v strukturі naukovooho znannya [Pedagogical conditions in the structure of scientific knowledge]. Shlyakh osvity. № 2. S. 11–15.

21. Sheremeta, O. P. (2020). Formuvannya zdorov"yazberezhival'noyi kompetentnosti maybutnikh ofitseriv derzhavnoyi kryminal'no-vykonavchoyi sluzhby Ukrainy u protsesi profesiyanoi pidhotovky [Formation of health-preserving competence of future officers of the state criminal enforcement service of Ukraine in the process of professional training]: dys. ... na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: 13.00.04 – teoriya i metodyka profesiyanoi osvity. Khmel'nyts'kyu. 276 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПОЛІЩУК Наталія Миколаївна – викладач кафедри медико-біологічних основ фізичної культури Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: волонтерська діяльність, здоров'язбережувальна компетентність студентської молоді.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

POLISHCHUK Nataliia Mykolayivna – Teacher of Medical and Biological Fundamentals of Physical Culture Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: Volunteer activity, health-preserving competence of student youth.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378:364

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-266-271

ПОТАПЧУК Тетяна Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>

e-mail: tatvolod@ukr.net

КИРСТА Наталія Романівна –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6777-4890>

e-mail: nataliia.kyrsta@pnu.edu.ua

ПУКАС Іванна Леонідівна –

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6965-8896>

e-mail: pukas.ivanna@gmail.com

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ З СІМ'ЯМИ
УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ**

Дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій набуває універсальної актуальності, бо вона проектується особливим чином на вивчення питань розвитку комунікативної компетенції особистості.

У статті на основі наукових джерел розкрито професійну підготовку майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій. Проаналізовано психолого-педагогічні дослідження видатних вчених в яких зазначено, що важливим завданням сучасної професійної освіти є підготовка спеціалістів, здатних сприяти реалізації державно-суспільного підходу до розвитку освітнього простору, інтеграції соціальних інститутів у вирішенні пріоритетних соціально-економічних питань. З'ясовано, що невід'ємну складову професійної освіти становить професійна підготовка майбутніх вихователів, яка трактується науковцями як об'єктивно існуючий процес навчання (викладання й учіння), засвоєння майбутнім педагогом професійних загально-педагогічних і методичних знань, вироблення відповідних умінь і навичок студента в ході педагогічної практики; формування у нього потреб самоосвіти,

самовдосконалення і самореалізації; досягнення з цією метою єдності педагогічної теорії і практики, фундаментальності та мобільності, науковості й культуровідповідності професійних знань. Також зазначено, що необхідним компонентом професійної діяльності майбутнього вихователя до роботи з сім'ями учасників бойових дій є спілкування, яке відіграє важливу роль при роботі з такими сім'ями. Індивідуальний підхід у спілкуванні, який здійснює майбутній вихователю, вимагає глибокого вивчення і знання кожного члена сім'ї, його психологічні та психофізичні особливості. Подано діагностичні методики, які використано з дітьми, зокрема: дитячий варіант тесту Векслера; «картки» три-вожності Амена; дитячий варіант методики Розенцвейга; дитячий варіант особистісного опитувальника Айзенка; соціометричну методику Р. Жіля; малюнкові тести; методику незокінчених речень; методику Дембо-Рубінштейна.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна компетентність, комунікативна компетентність, майбутній вихователю, сім'я учасника бойових дій.

POTARCHUK Tetyana Volodymyrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Theory and Methodology of Preschool
and Special Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia
National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>

e-mail: tatvolod@ukr.net

KIRSTA Nataliya Romanivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of
Preschool and Special Education of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko
National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6777-4890>

e-mail: nataliia.kyrsta@pnu.edu.ua

PUKAS Ivanna Leonidovna –

Candidate of Pedagogical Sciences,
senior lecturer of the Department of Theory and Methods of Preschool
Education at Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6965-8896>

e-mail: pukas.ivanna@gmail.com

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS FOR WORK WITH FAMILIES OF COMBAT PARTICIPANTS

The study of the problem of professional training of future educators to work with the families of combatants acquires universal relevance, because it is designed in a special way to study issues of the development of the communicative competence of an individual.

The article, based on scientific sources, reveals the professional training of future educators to work with families of combatants. The psychological and pedagogical studies of outstanding scientists were analyzed, in which it was stated that an important task of modern professional education is the training of specialists capable of contributing to the implementation of the state-societal approach to the development of the educational space, the integration of social institutions into the solution of priority socio-economic issues. It was found that an integral component of professional education is the professional training of future educators, which is interpreted by scientists as an objectively existing learning process (teaching and learning), assimilation of professional general pedagogical and methodical knowledge by the future teacher, development of relevant skills and abilities of the student during pedagogical practice; formation of his needs for self-education, self-improvement and self-realization; achieving for this purpose the unity of pedagogical theory and practice, fundamentality and mobility, scientificity and cultural relevance of professional knowledge. It is also stated that communication, which plays an important role in working with such families, is a necessary component of the future educator's professional activity for working with families of combatants. The individual approach to communication, which the future educator carries out, requires in-depth study and knowledge of each family member, his psychological and psychophysical features. The diagnostic methods used with children are presented, in particular: the children's version of the Wechsler test; "cards" of the three-fold Amen; children's version of the Rosenzweig method; children's version of the Eysenck personality questionnaire; R. Zhil's sociometric method; picture tests; technique of unfinished sentences; the Diembo-Rubinstein method.

Keywords: professional training, professional competence, communicative competence, future teacher, family of a combatant.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійна підготовка майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій виходить з сучасного українського суспільства, що проявляється у розвитку роботи як соціального інституту та зростання кількості сімей, які опинилися у важких життєвих ситуаціях і потребують соціально-правового захисту. Саме професійна підготовка майбутніх фахівців до роботи з сім'ями учасників бойових дій має сприяти не тільки успішному застосуванню набутих знань та вмій на практиці, але й аналізувати, прогнозувати та надавати правову допомогу шляхом інформування та консультування з питань прав, обов'язків та відповідальності усіх її

членів у різних видах зайнятості, вивчення законодавства щодо пільг, законодавчих і нормативних документів. Тому професійна підготовка майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій щодо надання їм соціально-правового захисту, враховуючи сучасні реалії життя можна вважати одним із пріоритетних напрямків їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти. Оскільки, не вистачає досліджень, які були б спрямовані на удосконалення професійної підготовки майбутніх вихователів саме з сім'ями учасників бойових дій. Майбутня професійна діяльність вихователя на належному рівні сприятиме сформованим знанням, вмінням і навикам регулювати

сімейні відносини, здійснювати соціально-правовий захист, забезпечувати умови для їх розвитку та побудові важливих сімейних цінностей та комунікативності з різними сім'ями учасників бойових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема професійної підготовки майбутнього вихователя/педагога є актуальною в теорії та практиці вищої школи. Питання професійного становлення педагога розглядали класики зарубіжної (Й. Гербарт, А. Дистервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці та ін.) та вітчизняної (А. Макаренко, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) педагогіки.

Дослідження питань професійної підготовки майбутніх вихователів/педагогів відбуваються в таких аспектах: фундаментальні положення з гуманізації та гуманітаризації освіти та виховання (Г. Батіщева, С. Гончаренко, М. Євтух, Ю. Мальований, А. Сущенко та ін.); концептуальні засади педагогіки вищої школи (А. Алексюк, І. Бех, І. Зязюн, А. Кузьмінський, О. Пехота та ін.); наукові теорії професійної готовності вчителя (А. Капська, О. Карпенко, О. Мороз, С. Сисоева та ін.); теорії підготовки майбутніх педагогів (Г. Бельська, Н. Кічук, В. Поліщук, О. Савченко, Л. Хомич та ін.).

Мета статті: проаналізувати у науковій царині професійну підготовку майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Професійна освіта як соціокультурний інститут – система організацій та установ, що забезпечує відтворення й удосконалення кадрового потенціалу всіх сфер суспільного, матеріального і духовного виробництва, сприяє економічному, політичному, культурному функціонуванню і розвитку держави, особистісному становленню індивіда [5, с. 32]. Професійна освіта – процес і результат професійного становлення і розвитку особистості, які супроводжуються набуттям знань, навичок і умінь за конкретними професіями і спеціальностями [1].

Професійну освіту Т. Поясок розуміє як безперервний процес постійного професійного росту особистості протягом усього життя зумовлений розвитком сучасних технологій [11, с. 58]. На думку С. Гончаренко, професійна освіта є підготовкою фахівців різної кваліфікації для діяльності в певній галузі господарства в закладах освіти [4, с. 89]. Тому важливим завданням сучасної професійної освіти є підготовка спеціалістів, здатних сприяти реалізації державно-суспільного підходу до розвитку освітнього простору, інтеграції соціальних інститутів у вирішенні пріоритетних соціально-економічних питань.

Невід'ємну складову професійної освіти становить професійна підготовку майбутніх вихователів. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», професійна підготовка трактується як здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю [7].

В Українському педагогічному словнику знаходимо визначення поняття професійної підготовки як сукупності спеціальних якостей, досвіду і норм поведінки, а також знань, навичок та умінь, що сприяють успішній професійній роботі [3]. Професійна підготовка майбутнього вихователя є сукупністю заходів, які сприяють формування професійної готовності та знань, навичок, умінь до майбутньої діяльності і її важливою складовою є саме педагогічна практика [2].

На думку А. Капської під професійною підготовкою майбутніх педагогів слід розуміти як сукупність загальних і спеціальних знань і умінь, які забезпечують можливість їхньої роботи за спеціальністю та набуваються під час навчання у закладі вищої освіти [8, с.18].

У свою чергу ми доводимо необхідність формування професійної готовності майбутніх педагогів, яка «є синтезом професійних знань і вмінь, індивідуального стилю професійної діяльності, інноваційного, творчого підходу до роботи, педагогічної рефлексії» [10].

Тоді як В. Савицька вважає, що професійна підготовка майбутніх працівників, це процес складний та різнобічний, в основі якого лежать теоретичні знання та практичні вміння, норми соціальної роботи; якості та потреба у самоосвіті, саморозвитку і самовдосконаленні [12, с. 7].

Науковці виділяють такі основні види професійної підготовки, які потребують відповідної професійної освіти: вищої, середньої спеціальної, початкової професійної чи елементарної [1; 7].

Поряд з цим, аналіз наукової літератури показав, що сучасні дослідники визначають термін «професійна підготовка майбутніх вихователів/педагогів» дещо по-різному. Так, під професійною підготовкою автори розуміють як форми здобуття професійної освіти, та набуття професійних навичок. В свою чергу, професійну освіту трактують як процес / результат становлення та розвитку особистості щодо набуття нею визначених конкретних знань, умінь та навичок за обраною професією та спеціальністю [5; 6].

Поняття «професійна підготовка» науковці розглядають: як цілеспрямований організований процес, спрямований на оволодіння певною професією, як освітній процес, що включає в себе вивчення дисциплін, практику з профілю спеціальності, виховання, навчання навичкам та вмінням аналітико-дослідницької та науково-педагогічної діяльності [5; 8; 9].

Під професійною підготовкою дослідники розуміють систему заходів, що сприяють формування професійної спрямованості, знань, навичок, умінь і професійної готовності, що, визначається як суб'єктивний стан особистості підготовленої до виконання своєї діяльності. На думку О. Карпенко, професійна підготовка майбутнього працівника дозволяє забезпечити високий рівень готовності студентів до професійної діяльності [9, с. 13].

Чільне місце у підготовці майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій набуває професійна компетентність.

Поняття «професійна компетентність майбутнього педагога» виражає особисті можливості вихователя, які дозволяють йому самостійно й досить ефективно вирішувати педагогічні завдання. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, уміти і бути готовим застосовувати її на практиці. Структура професійної компетентності педагога розкривається через його педагогічні вміння, що представляють собою сукупність різноманітних дій вихователя, які перш за все співвідносяться з функціями педагогічної діяльності, значною мірою виявляють індивідуальні психологічні особливості педагога [6, с. 181; 10].

Так, Т. Сергєєва, Н. Уварова, С. Назарова пропонують у визначення компетентність включити смислові навантаження наявності знань, досвіду. «У структуру педагогічної компетентності входять

професійно-змістовий компонент, який передбачає наявність у майбутнього вихователя теоретичних знань з основ наук про людину; компонент професійної діяльності, що включає професійні знання та вміння; професійно-особистісний, що складається з особистісних якостей, які визначають позицію і спрямованість педагога як особистості і суб'єкта діяльності» [6, с. 200]. Беручи за основу таке розуміння феномену педагогічна компетентність, вважаємо за необхідне уточнити зміст актуального для дослідження терміну особистісне зростання. Даний термін пов'язується з явищем саморозвитку, в рамках якого людина набуває здатність керувати поточними подіями, формувати гарне відношення з іншими людьми і т. д. Реалізується через саморозвиток, тобто творче ставлення до себе, створення образу свого «Я»; через самопізнання, тобто самоаналіз, самооцінку і т. д.; через самореалізацію, тобто програмування своєї діяльності» [6, с. 220].

Г. Беленька визначає професійну компетентність вихователя як інтегроване поняття, що включає світоглядні позиції особистості, глибоку обізнаність і практичні уміння в обраній галузі діяльності, розвинені професійно значущі якості, побудований на цьому фундаменті авторитет [2, с. 14]. Професійна компетентність майбутнього вихователя визначає його професійні якості.

Варто зазначити, що необхідним компонентом професійної діяльності майбутнього вихователя до роботи з сім'ями учасників бойових дій є спілкування. Невдачі у спілкуванні з такими сім'ями стають величезною проблемою на сьогоднішній день в будь-якій професійній діяльності.

Індивідуальний підхід у спілкуванні, який здійснює майбутній виховател, вимагає глибокого вивчення і знання кожного члена сім'ї, його психологічних та психофізичних особливостей. Навчання толерантному спілкуванню традиційно стоїть на першому місці. Відомо, що неуспішність окремих студентів виникає як наслідок відсутності індивідуального підходу. У цих випадках вирішення проблеми залежить від рівня співробітництва з психологом або лише психодіагностичної діяльності самого майбутнього вихователя [10].

Психодіагностична функція майбутнього вихователя відіграє значну позитивну роль у багатьох інших ситуаціях і необхідна в повсякденній навчально-виховній роботі, у взаємодії з родиною, спілкуванні з дітьми та батьками. Рівень психодіагностичної майстерності залежить від різноманітних, глибоко усвідомлених знань у галузі загальної, соціальної, вікової та педагогічної психології.

Знання психологічних і психофізичних особливостей учасників бойових дій допоможе створити сприятливу психологічну атмосферу, оскільки вплине на вироблення вихователем індивідуальної стратегії і тактики щодо кожної дитини, особливо в перший період спілкування.

Для цього треба навчати майбутніх вихователів використовувати для психологічного обстеження такі відомі діагностичні методики: дитячий варіант тесту Векслера; «картки» тривожності Амена; дитячий варіант методики Розенцвейга (вивчення реакцій на фрустрацію); дитячий варіант особистісного опитувальника Айзенка; соціометричну методику Р. Жілія; малюнкові тести (малюнок людини, сім'ї та інші); методику незокінчених речень; методику

Дембо-Рубінштейна – (дослідження самооцінки) та деякі інші. Дані, отримані за окремими методиками, повинні бути доповнені «життєвими показниками» (спостереження, бесіди, дані, отримані від батьків).

Проблеми у спілкуванні у сім'ях учасників бойових дій є однією з причин, що суттєво впливають на виховання дітей. Це спілкування потребує оздоровлення через повсякденну просвітницьку роботу та психогігієну взаємовідносин.

Для майбутніх вихователів необхідне глибоке і детальне вивчення психології міжособистих відносин дорослих і дітей таких сімей. Це дасть їм необхідну інформацію про специфіку розвитку та формування цих відносин, допоможе освоїти способи і методики передбачення та упередження небажаних конфліктних ситуацій у спілкуванні з сім'ями учасників бойових дій.

Реальну можливість розвивати власний досвід культури спілкування, пізнавати інших людей і себе майбутні вихователі мають через організацію практичних занять.

Це одним важливим аспектом підготовки майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій виступає педагогічна організація професійного самовиховання, необхідними компонентами якого виступає самоаналіз особистісного розвитку, самозвіт і самоконтроль [12].

Тому, необхідність у самовихованні майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій виникає тоді, коли особистістю досягнуто певного рівня самосвідомості й самопізнання, сформовано здатність до самоаналізу й самооцінки, усвідомлено необхідність узгодження власних особистих якостей поведінки вимогам суспільства.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напряму. Отже, не викликає заперечення наукова обґрунтованість висновку про те, що сьогодні сім'ї учасників бойових дій потребують психологічної допомоги і не тільки, а майбутні вихователі – професійної підготовки до роботи з такою категорією населення.

Таким чином, у сучасній психолого-педагогічній літературі виявляється тенденція підвищеної уваги до професійної підготовки майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій, до компетентності майбутнього педагога з позицій інтегративних професійно значущих якостей. Тому, дослідження з професійної підготовки майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій набуває універсальної актуальності, бо вона проєктується особливим чином на вивчення питань розвитку комунікативної компетентності особистості. У свою чергу, компетентність майбутнього вихователя/педагога визначає його професійні якості при роботі з сім'ями учасників бойових дій, адже вмотивованість і ефективність професійної діяльності майбутніх вихователів визначаються здатністю об'єктивно оцінювати актуальний рівень своєї компетентності при роботі з сім'ями учасників бойових дій.

Здійснене нами дослідження не вирішує всіх питань в плані підготовки майбутніх вихователів до роботи з молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення. Тому, перспективи подальшої розробки потребують питання психолого-педагогічної допомоги майбутніх вихователів/педагогів сім'ям учасників бойових дій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Батищева Г. Зайцева З. Робота соціальних служб для молоді з молоддю сім'єю : метод. рекомендації. К.: А.Л.Д., 1996. 100 с.

2. Бєленька Г. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання: монографія. К.: Світлич, 2006. 304 с.

3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 374 с.

4. Гончаренко С. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація : монографія. Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи / за ред. І. А. Зязюна. К.: ВППОЛ, 2000. С. 81–107.

5. Довга М. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Івано-Франківськ, 2021. 260 с..

6. Жигір В. Чернега О. Професійна педагогіка : навчальний посібник / за ред. М. В. Вачевського. К.: Кондор, 2012. 336 с.

7. Закон України про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 25.09.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18> (дата звернення : 10.11.2020 р.).

8. Капська А. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія : педагогічні науки. Глухів: Глух. нац. пед. ун-т ім. О. Довженка. 2010. № 15. С. 12–16.

9. Карпенко О. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти: монографія / за ред. С. Харченко. Дрогобич : Коло, 2007. 374 с.

10. Потапчук Т., Анненкова Н. Професійно-педагогічна компетентність педагога у системі професійного саморозвитку. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. № 83. Випуск LXXXIII. Том 1. Херсон. 2018. С.113-117.

11. Поясок Т. Система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів у вищих навчальних закладах : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2009. 559 с.

12. Співпраця батьків та вчителя початкової школи / упоряд. М. Козицька М. : Вид. група «Основа», 2009. 110 с.

REFERENCES

1. Batyshcheva, H. Zaitseva, Z. (1996). *Robota sotsialnykh sluzhbb dlia molodi z molodoiu simieiu : metod. Rekomendatsii* [Work of social services for young people with a young family: method. recommendations]. K.: A.L.D. 100 s. [in Ukrainian].

2. Bielienska, H. (2006). *Vykhovatel ditei doshkilnoho viku: stanovlennia fakhivtsia v umovakh navchannia: monohrafiia* [Educator of preschool children: becoming a specialist in the conditions of training: monograph]. K.: Svitych. 304 s. [in Ukrainian].

3. Noncharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. K.: Lybid. 374 s. [in Ukrainian].

4. Noncharenko, S. (2000). *Zmist zahalnoi osvity i yii humanitaryzatsiia : monohrafiia* [The content of general education and its humanitarianization: a monograph]. *Neperervna profesiina osvita : problemy, poshuky, perspektyvy* / za red. I. A. Ziaziana. K.: VIPOL. S. 81–107. [in Ukrainian].

5. Dovha, M. (2021). *Profesiina pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z molodymy simiamy, shcho potrebuut pravovoho zabezpechennia* [Professional training of future social workers to work with young families in need of legal support]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Ivano-Frankivsk. 260 s. [in Ukrainian].

6. Zhyhir, V. Chernieha O. (2012). *Profesiina pedahohika : navchalnyi posibnyk* [Professional pedagogy: study guide]/ za red. M. V. Vachevskoho. K.: Kondor. 336 s. [in Ukrainian].

7. *Zakon Ukrainy pro vyshchu osvitu* [Law of Ukraine on Higher Education]: *Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. 1556-VII. Data onovlennia: 25.09.2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18 (data zvernennia : 10.11.2020 r.)*. [in Ukrainian].

8. Kapska, A. (2010). *Deiaki aspekty profesiinoi pidhotovky sotsialnykh pedahohiv i sotsialnykh pratsivnykiv* [Some aspects of professional training of social teachers and social workers]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. O. Dovzhenka. Seriia : pedahohichni nauky. Hlukhiv: Hlukh. nats. ped. un-t im. O. Dovzhenka. 15. S. 12–16*. [in Ukrainian].

9. Karpenko, O. (2007). *Profesiina pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh universytetskoï osvity: naukovo-metodychnyi ta orhanizatsiino-tekhnologichnyi aspekty: monohrafiia* [Professional training of social workers in the conditions of university education: scientific-methodical and organizational-technological aspects: monograph] / za red. S. Kharchenko. *Drohobych : Kolo. 374 s.* [in Ukrainian].

10. Potapchuk, T., Annenkova, N. (2018). *Profesiino-pedahohichna kompetentnist pedahoha u systemi profesiinoho samorozvytku* [Professional and pedagogical competence of a teacher in the system of professional self-development]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichni nauky»*. 83. *Vypusk LXXXIII. Tom 1. Kherson. S.113-117*. [in Ukrainian].

11. Poiasok, T. (2009). *Systema zastosuvannia informatsiinykh tekhnologii u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh ekonomistiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh* [System of application of information technologies in professional training of future economists in higher educational institutions]: dys. ... dokt. ped. nauk : 13.00.04. Kyiv. 559 s. [in Ukrainian].

12. *Spivpratsia batkiv ta vchytelia pochatkovoï shkoly (2009)* [Cooperation between parents and primary school teachers]/ uporiad. M. Kozitska M. : Vyd. hrupa «Osnova». 110 s. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПОТАПЧУК Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх вихователів, виховна робота з сім'ями учасників бойових дій.
КІРСТА Наталія Романівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх вихователів, психологічні й психофізичні особливості сім'ї учасників бойових дій.
ПУКАС Іванна Леонідівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.
Наукові інтереси: професійна підготовка та професійна компетентність майбутніх вихователів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

POTAPCHUK Tetyana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theory and Methodology of Preschool and Special Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.
Scientific interests: professional training of future educators, educational work with families of combatants.
KIRSTA Nataliya Romanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Preschool and Special Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: professional training of future educators, psychological and psychophysical characteristics of families of combatants.

PUKAS Ivanna Leonidovna – Candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer of the Department of Theory and

Methods of Preschool Education at Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University.

Scientific interests: professional training and professional competence of future educators.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 371.21

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-271-276

ПУЛЯК Ольга Василівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри технологічної та професійної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7061-5620>

e-mail: olapuliak@gmail.com

ТКАЧУК Андрій Іванович –

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологічної та професійної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7316-0107>

e-mail: atkachuk08@meta.ua

ПРІОРИТЕТИ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ПЕРША ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ» НА ЗАНЯТТЯХ З ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ, БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ

Статтю присвячено аналізу можливостей дисциплін «Цивільний захист» та «Безпека життєдіяльності та охорона праці в галузі» щодо підготовки студентів до надання першої психологічної допомоги в надзвичайних ситуаціях та в умовах воєнного стану. Автор наголошує про те, що в плануванні освітнього процесу необхідно враховувати той факт, що війна спричинила цілий ряд гуманітарних та соціальних проблем, спровокувавши до виснаження всіх учасників освітнього процесу та до високої ймовірності розвитку посттравматичних стресових та панічних розладів. Освітня галузь України формує систему моніторингу та захисту усіх учасників освітнього процесу з метою полегшення психологічного впливу збройного конфлікту та створення безпечного освітнього середовища. Проаналізовані заходи, що запроваджуються Міністерством освіти і науки України та іншими організаціями, спрямовані на допомогу українцям навчитися контролювати психоемоційний стан, уникати страху, панічних приступів чи посттравматичного синдрому. Наведені результати досвіду вивчення теми «Перша психологічна допомога в надзвичайних ситуаціях». Зазначено, що першою психологічною допомогою не вимагає спеціальної фахової психологічної підготовки, оскільки важливою її характеристикою є простота, а отже, цілком достатньо знань отриманих в результаті вивчення психолого-педагогічних і дисциплін професійної підготовки. Проаналізовані освітні платформи, які дали можливість студентами отримати знання з надання першої психологічної допомоги, зокрема платформа Академія стійкості, Prometheus, EdEra, Зрозуміло!, курс підвищення кваліфікації для освітян «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій». Зроблено висновок, що знання, які студенти отримали в результаті участі у проєктах, конференціях, он-лайн лекціях та он-лайн курсах неформальної освіти з питань психологічної допомоги виявилися дуже затребуваними та корисними для професійної діяльності педагогів. Автори переконані, що сьогоденні пріоритетом є створення системи комплексної підготовки майбутніх фахівців з питань надання першої психологічної допомоги, зокрема й під час вивчення курсів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності та охорони праці в галузі.

Ключові слова: цивільний захист, безпека життєдіяльності та охорона праці, перша психологічна допомога, підготовка студентів.

PULIAK Olha Vasilivna –

PhD (Pedagogical Sciences), Associate Professor of the Department of Technology and Professional Education,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7061-5620>

e-mail: olapuliak@gmail.com

TKACHUK Andriy Ivanovych –

PhD (Technical Sciences), Associate Professor of the Department of Technological and Professional Education,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State

Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7316-0107>

e-mail: atkachuk08@meta.ua

PRIORITIES OF STUDYING THE SUBJECT "PSYCHOLOGICAL FIRST AID IN EMERGENCY SITUATIONS" IN CLASSES ON CIVIL DEFENSE, LIFE SAFETY AND LABOR PROTECTION IN THE INDUSTRY

The article is devoted to the analysis of the possibilities of the disciplines "Civil Defense" and "Life Safety and Occupational Safety in the Industry" in terms of training students to provide psychological first aid in emergency situations and under martial law. The author emphasizes that in planning the educational process, it is necessary to take into account the fact that the war caused a number of humanitarian and social problems, provoking the exhaustion of all participants in the educational process and leading to a high probability of developing post-traumatic stress and panic disorders. The education sector of Ukraine is forming a system of monitoring and protection of all participants in the educational process with the aim of alleviating the psychological impact of the armed conflict and creating a safe educational environment. The analyzed measures introduced by the Ministry of Education and Science of Ukraine and other organizations aimed at helping Ukrainians learn to control their psycho-emotional state, avoid fear, panic attacks or post-traumatic syndrome. The results of the experience of studying the topic "First psychological aid in emergency situations" are given. It is noted that psychological first aid does not require special professional psychological training, since its important characteristic is simplicity, and therefore, the knowledge obtained as a result of studying psychological-pedagogical and professional training disciplines is quite sufficient. The educational platforms that gave students the opportunity to gain knowledge on providing psychological first aid were analyzed, in particular, the Academy of Resilience platform, Prometheus, EdEra, Zpromilo!, the training course for educators "First psychological aid to participants in the educational process during and after the end of hostilities." It was concluded that the knowledge gained by students as a result of participation in projects, conferences, online lectures and online courses of informal education on psychological help turned out to be very popular and useful for the professional activity of teachers. The authors are convinced that today the priority is to create a system of comprehensive training of future specialists in providing psychological first aid, in particular, during the study of civil protection and life safety and occupational health and safety courses in the industry.

Keywords: civil defense, life safety and labor protection, psychological first aid, student training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Війна спричинила цілий ряд гуманітарних та соціальних проблем, спровокувавши до виснаження всіх учасників освітнього процесу та до високої ймовірності розвитку посттравматичних стресових та панічних розладів.

Наразі освітня система України створює систему моніторингу та захисту всіх учасників освітнього процесу для того, щоб полегшити психологічний вплив збройного конфлікту та створити оптимальне безпечне освітнє середовище.

На сьогодні перед освітянами постають виклики навчати попри загальний стан стресу, зім'яті відчуття, зокрема і відчуття безпеки. В таких умовах в усіх учасників освітнього процесу виникають певні психологічні реакції. Тому наразі для майбутніх вчителів важливо знати та усвідомлювати які ж психологічні стани є нормальною реакцією на наслідки сучасної жорсткої ситуації та як, при необхідності, надавати першу психологічну допомогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми надання першої психологічної допомоги та посттравматичних стресових розладів активно почали досліджувати в середині минулого століття. Коли одержали різні, а іноді й суперечливі, результати проведених спостережень, спрямованих на вивчення психологічних реакцій людей, які пережили Голокост, військових, які брали участь у військових діях у В'єтнамі, Кореї, Афганістані. Американські психіатри Р. Грінкер і Д. Шпігель. є одними з перших науковців, які почали розглядати відстрочені психічні стани у ветеранів бойових дій як реакції на бойовий стрес. Численні зарубіжні дослідження доводять, що багато людей, які стали очевидцями або учасниками бойових ударів, не поранені, не хворі потребуватимуть реабілітації щодо профілактики наслідків, пов'язаних з отриманою психологічною травмою. Зокрема, в міжнародних напрацюваннях засвідчують, що маніфестація психічної патології часто може спостерігатися через місяці або навіть і роки після повернення до мирного життя [11].

Відповідно до Декларації про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration) [4], до якої приєдналася Україна, освіта є основоположним елементом розвитку та повної реалізації прав і свобод людини. Документ зобов'язує держав-підписантів зробити все можливе,

щоб освітні установи були безпечними. Важливим аспектом приєднання до Декларації є забезпечення психологічного супроводу й реабілітації всіх учасників освітнього процесу.

У сучасних непростих умовах в Україні активно запроваджуються різнопланові заходи для забезпечення психологічної стійкості учасників освітнього процесу, які страждають від російської воєнної агресії. МОН наголошує на важливості створення умов для психологічної підтримки і допомоги. Зокрема під егідою МОН проводяться консультування через веб-сайти закладів освіти, проводиться інформаційна підтримка через менеджери і чати, проводяться онлайн-вебінари, надається інформаційна підтримка. [7]

З 2022 року за ініціативи першої леді Олени Зеленської стартувала Національна програма психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. У межах програми МОН було здійснено низку заходів для підтримки кожного українця та українки. Також спільно з Інститутом модернізації змісту освіти та Асоціацією інноваційної та цифрової освіти за участю провідних міжнародних експертів з психології розроблено курс підвищення кваліфікації для освітян «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій».

Заходи були спрямовані для того, щоб допомогти українцям контролювати психоемоційний стан, уникнути страху, панічних приступів чи навіть посттравматичного синдрому (ПТРС). [3]

Проблеми надання психологічної допомоги та посттравматичних стресових розладів активно досліджують зарубіжними й українськими медиками, психологами, педагогами. З-поміж яких В. Алещенко, О. Бурак С. Васильєвим, М. Гіневський Д. Зубовський, Д. Романовська, О. Ілашук О. Корольчук, І. Радул, О. Хмільяр та ін.

Психолого-педагогічні особливості освітнього процесу в умовах військово стану як предмет вивчення науковців тільки зароджується. Тому в цьому навчальному році кожен педагог вмотивований бути дослідником й створювати власний шлях реалізації освітнього процесу з урахування особливостей кожної навчальної дисципліни.

Метою статті є висвітлення та аналіз особливостей вивчення дисциплін «Цивільний захист»

та «Безпека життєдіяльності та охорона праці в галузі» за сучасних умов воєнного стану, зокрема пріоритетів при вивченні теми «Перша психологічна допомога в надзвичайних ситуаціях».

Для досягнення поставленої мети були використані такі **методи дослідження**: спостереження і комунікація з учасниками освітнього процесу; аналіз, систематизація та узагальнення інформації викладеної в теоретичних джерелах і нормативних документах.

Виклад основного матеріалу дослідження. За висновками Національного інституту здоров'я і клінічного вдосконалення Великої Британії [15] у осіб, які були учасниками надзвичайних ситуацій, біженців притаманний високий рівень розвитку посттравматичних стресових та панічних розладів протягом місяця після пережитої надзвичайної ситуації. А за оцінкою Всесвітньої організації охорони здоров'я до 10 мільйонів українців на кінець 2022 року знаходяться під загрозою того чи іншого психічного розладу, від тривоги та стресу до більш важких станів [14]. А отже, велика кількість учасників освітнього процесу може потребувати або вимушена надавати першу психологічну допомогу.

«Перша психологічна допомога – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної психологічної допомоги людям, які зазнали впливу значних стресорів.» [10]

Надання першої психологічної допомоги не вимагає спеціальної фахової психологічної підготовки, оскільки важливою її характеристикою є простота, а отже, цілком достатньо знань отриманих в результаті вивчення психолого-педагогічних і дисциплін професійної підготовки й природній здатності проявляти співчуття і людяність. Потреба у такій допомозі залежить від глибини впливу надзвичайної події на людину. Ступінь впливу зазвичай визначається як незначний, помірний, тяжкий. У більшості випадків перша психологічна допомога надається під час тяжкого впливу психотравмуючої події на особу. Саме оцінка поведінки постраждалого є вирішальною для прийняття рішення про надання першої психологічної допомоги. [10]

Навчальними дисциплінами, які уможливають підготовку студентів та студенток до надання першої психологічної допомоги в надзвичайних ситуаціях є «Цивільний захист» та «Безпека життєдіяльності та охорона праці в галузі». Ці навчальні курси входять до переліку нормативних дисциплін підготовки і вивчаються в Центральноросійському державному університеті імені Володимира Винниченка. Зокрема, дисципліна «Цивільний захист» вивчається на факультеті математики, природничих наук та технологій студентами першого курсу магістратури тільки чотирьох спеціальностей: 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології), 014 Середня освіта (Фізика), 014 Середня освіта (Географія), 014 Середня освіта (Математика) а також студентами факультету історії, бізнес-освіти та права спеціальності 262 Правоохоронна діяльність. Дисципліна ж «Безпека життєдіяльності та охорона праці в галузі» вивчається студентами всіх спеціальностей.

Цивільний захист в 2022-2023 н.р. в ЦДУ вивчався в першому семестрі, а отже вже з першого навчального тижня почалася співпраця викладачів і студентів. Спілкуючись зі студентами, ми виявили, що більшість з них залишаються в Україні. Майже всі вони працевлаштовані, причому в закладах освіти, або працюють з людьми. Здобувачі освіти не відчувають

себе в безпеці та систематично переживають низку негативних почуттів, таких як, страх та переживання за себе та інших, напругу, гнів, безпорадність, нерозуміння що відбувається довкола, що в свою чергу веде до емоційного виснаження та стану стресу. Студенти та студентки не озвучили необхідності звернутися за професійною психологічною допомогою, але в той же час виявили бажання взяти участь у тренінгах по наданню першої психологічної допомоги.

Спілкуючись із здобувачами та здобувачками освіти, ми виявили, що для більшості з них військовий стан не значно вплинув на їхнє бажання навчатися, силкуватися з іншими студентами і викладачами, брати участь у наукових та навчальних заходах. Але із-за об'єктивних причин, на кшталт нестабільності Інтернету, місцем перебування, проблем із транспортом, для деяких студентів ускладнило участь у таких заходах. Не дивлячись на такі обставини, частина студентів та студенток таки знайшли можливість взяти участь у навчальній екскурсії й відвідати пожежно-рятувальну частину №1 та пожежно-технічну виставку-музей Управління ДСНС України у Кіровоградській області [12].

Під час обговорення та представлення навчальної дисципліни «Цивільний захист» на перших заняттях, студентами був переставлений силабус та запропоновані теми для вивчення. Студенти зазначили, що всі теми з цивільного захисту важливі, але серед пріоритетних саме зараз визначили ті, що стосуються надання психологічної допомоги: які є нормальні психологічні реакції на стрес й травму; як допомогти дитині, яка пережила чи переживає травмуючу подію; які заходи проводити з учасниками освітнього процесу, перебуваючи у сховищі; як в таких умовах самому залишатися психологічно стійким та ресурсним.

Відповідно до внутрішніх документів, в Центральноросійському державному університеті під час дистанційного освітнього процесу вся необхідна навчально-методична та інструктивна інформація викладена у створених Google-класах на платформі Google Classroom. Тож для магістрантів був створений та наповнений необхідної інформацією відповідний Google-клас. Який і став в подальшому майданчиком для комунікації зі студентами та менеджментом факультету, обговорення та вирішення нагальних потреб, з якими стикаються студенти, працюючи в закладах освіти, обміну цікавою та корисною інформацією. Для вивчення питань, пов'язаних з психологічною допомогою, студентами було запропоновано взяти участь низці заходів й пройти онлайн навчання на освітніх платформах. А при завантаженні в Google-класі сертифікатів цих заходів, студенти отримували додаткові бали з дисципліни. Зокрема, магістрантам було запропоновано взяти участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції (з міжнародною участю) на тему: «Соціально-психологічна допомога при ПТСР та інших психічних розладах. Актуальні проблеми», [5] яка проведена на кафедрі психології та соціальної роботи факультету педагогіки, психології та мистецтв ЦДУ імені Володимира Винниченка. Після завершення конференції, в Google-клас було завантажено сертифікати про участь у конференції, що складає 32% від загальної кількості студентів. А ті, хто не мав можливості взяти участь в конференції в реальному часі, мають можливість переглянути її в

телеграм каналі. Під час обговорення, студенти зазначили важливість і для них тих питань, які розглядалися щодо системи психологічної допомоги громадянам України.

Знайшли відгук у студентів он-лайн лекції на платформі Академія стійкості [1], проєкти, що реалізується командами центру «Коло сім'ї», Українського інституту когнітивно-поведінкової терапії та Інституту психічного здоров'я Католицького університету в рамках гуманітарної ініціативи «Вистояти. Перемогти. Відродитися!».

Також серед студентів та студенток були затребувані онлайн курси від освітніх платформ Prometheus (в Google-клас були завантажені сертифікати он-лайн курсів «Навчання з попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів», «Перша домедична допомога в умовах війни», «Базова психологічна допомога в умовах війни»), EdEra (в Google-клас були завантажені сертифікати он-лайн курсів «Домедична допомога», «Сміливі навчати»), Зрозуміло! (сертифікати он-лайн курсів «Цивільна безпека та підготовки до надзвичайних ситуацій», «Психологічна безпека дорослих та дітей під час повітряної тривоги у школі»). За результатами такого он-лайн навчання 33% учасників курсу в Google-класі завантажили свої сертифікати.

Також корисним для здобувачів був курс підвищення кваліфікації для освітян «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій», що створено Міністерством освіти і науки України, спільно з Інститутом модернізації змісту освіти та Асоціацією інноваційної та цифрової освіти. [6] Студенти та студентки зацікавилися практичний тренінгом цього курсу щодо техніки визначення психологічного стану дітей за всесвітньо відомою методикою "Save the children".

Ті знання, які студенти та студентки отримали в результаті участі у проєктах, конференціях, он-лайн лекціях та он-лайн курсах неформальної освіти з питань психологічної допомоги можуть активно використовувати в подальшій професійній діяльності. Майбутні вчителі зможуть не лише робити більш безпечну школу сьогодні, а й в майбутньому, коли в незалежній суверенній Україні пануватиме мир.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Звичайно, зниження ймовірності розвитку посттравматичних стресових та панічних розладів у учасників освітнього процесу стратегічно полягає в об'єднанні зусиль лікарів, психологів, психотерапевтів, вчителів, соціальних працівників й викладачів, та й усього суспільства загалом. Така співпраця повинна бути синергічною, поєднавши та примноживши зусилля кожного.

Сучасна освітня система намагається захистити учасників освітнього процесу від травм та стресових розладів, з метою полегшити психологічний вплив збройного конфлікту та забезпечити доступ до освітніх послуг.

Вивчаючи курс «Цивільний захист» та «Безпека життєдіяльності та охорона праці в галузі» в закладах вищої освіти студентки та студентки мають можливість стати обізнаними з питань надання першої психологічної допомоги учасникам освітнього процесу.

Важливим на сьогодні є запровадження якісного моніторингу стану здоров'я учасників освітнього процесу та вчасному виявленні посттравматичних

стресових та панічних розладів. Отже, вважаємо, що на сьогодні пріоритетом є створення системи комплексної підготовки майбутніх вчителів з питань надання першої психологічної допомоги, зокрема й під час вивчення курсів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності та охорони праці в галузі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Академія стійкості. Центр здоров'я та розвитку «Коло сім'ї» URL: <https://resilience.k-s.org.ua/>
2. Алгоритм дій місцевих органів виконавчої влади органів місцевого самоврядування, органів управління освітою, керівників закладів освіти щодо забезпечення укриття учасників освітнього процесу у фонді захисних споруд цивільного захисту. URL:<https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/civilnij-zahista-bezpeka-zhityedyalnosti/zahisni-sporudi-civilnogo-zahistu>
3. Головні підсумки реалізації національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/golovni-pidsumki-realizaciyi-nacionalnoyi-programi-psihichnogo-zdorovya-ta-psihosocialnoyi-pidtrimki>
4. Декларація про безпеку шкіл. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/deklaraciya-pro-bezpeku-shkil>
5. Кафедрою психології та соціальної роботи була проведена Всеукраїнська науково-практична конференція (з міжнародною участю) «Соціально-психологічна допомога при ПТСТП та інших психічних розладах. Актуальні проблеми». URL: <https://www.cuspu.edu.ua/novyny-fakultetu/14260-kafedroi-psykholohii-ta-sotsialnoi-roboty-bula-provedena-vseukrainska-naukovo-praktychna-konferentsiia-z-mizhnarodnoiu-uchastiu-sotsialno-psykholohichna-dopomohapry-ptsr-ta-inshykh-psykhichnykh-rozladakh-aktualni-problemy>
6. Курс підвищення кваліфікації для освітян «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій». URL:<https://hryoutest.in.ua/courses/diznaysya-pro-trendi>
7. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analytzc.zbirm-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>
8. Посттравматичний стресовий розлад в умовах воєнних дій: методи лікування. URL:<https://mon.gov.ua/ua/news/posttravmatichnij-stresovij-rozlad-v-umovah-voyennih-dij-metodi-likuvannya>
9. Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні. Лист Міністерства освіти і науки України від 29.03.2022 № 1/3737-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zabezpechennya-psihologichnogo-suprovodu-uchasnikiv-osvitnogo-procesu-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini>
10. Про методичні рекомендації "Перша психологічна допомога. Алгоритм дій." Лист Міністерства освіти і науки України від 04.04.2022 № 1/3872-22. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1387729-22#Text>
11. Пуляк О., Сидорчук Т., Хріненко Ю. Особливості навчання студентів з посттравматичним стресовим розладом. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Частина 2. Випуск 12. Кропивницький, 2017. С. 209–214.
12. Студенти факультету вивчають особливості організації протипожежних заходів. URL:<https://phm.cuspu.edu.ua/facultet/novini/2591-studenty-fakultetu-vyvchaliut-osoblyvosti-orhanizatsii-protypozheznykh-zakhodiv.html>
13. Юле В., Явна К., Угрин Д. Підтримуємо українських дітей у подоланні реакцій на війну. Робочий зошит. 12 с. URL: <https://click.mlsend.com/link/c/YT0yMDkzNjA4NTYxOTAzOTI>

5ODI0JmM9cDNkMiZIPTg4MzYyMjU3JmI9MTA0NzMONDIzNCZkPwc3bzRzN2c=.ZYyCS1Bx1VIGnY2vbspVBdF9mcQVRiOKoaquyDwy2k

14. One in four Ukrainians at risk of mental disorder due to conflict. URL: <https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/one-four-ukrainians-risk-mental-disorder-due-to-conflict-who-2022-12-20/>

15. Post-traumatic stress disorder National. Institute for Health and Care Excellence. URL: <https://www.nice.org.uk/guidance/ng116>

REFERENCES

1. Akademiya stiykosti. Tsentr zdorov'ya ta rozvytku «Kolo sim'yi» [Sustainability Academy. Health and Development Center "Family Circle"]. URL: <https://resilience.k-s.org.ua/>

2. Alhorytm diy mistsevykh orhaniv vykonavchoyi vlady orhaniv mistsevoho samovyraduvannya, orhaniv upravlinnya osvityou, kerivnykiv zakladiv osvity shhodo zabezpechennya ukryttya uchashnykiv osvitynoho protsesu u fondi zakhysnykh sporud tsyvil'noho zakhystu [Algorithm of actions of local executive bodies of local self-government bodies, education management bodies, heads of educational institutions regarding the provision of shelter for participants in the educational process in the fund of protective structures of civil protection]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/civilnij-zahista-bezpeka-zhittvediyalnosti/zahisni-sporudi-civilnogo-zahistu>

3. Holovni pidsumky realizatsiyi natsional'noyi prohramy psykhihnoho zdorov'ya ta psykhosotsial'noyi pidtrymky [The main results of the implementation of the national program of mental health and psychosocial support]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/golovni-pidsumki-realizatsiyi-natsionalnoyi-programi-psihihnoho-zdorovya-ta-psihsotsialnoyi-pidtrimki>

4. Deklaratsiya pro bezpeku shkil [Safe Schools Declaration]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/deklaraciya-pro-bezpeku-shkil>

5. Kafedroyu psykholohiyi ta sotsial'noyi roboty bula provedena Vseukrayins'ka naukovopraktychna konferentsiya (z mizhnarodnoyu uchastyu) «Sotsial'no-psykholohichna dopomoha pry PT-SR ta inshykh psykhihnykh rozladakh. Aktual'ni problemy» [The Department of Psychology and Social Work held the All-Ukrainian scientific and practical conference (with international participation) "Social and psychological assistance for PTSD and other mental disorders. Actual problems"]. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/novyny-fakultetu/14260-kafedroi-psykholohii-ta-sotsialnoi-roboty-bula-provedena-vseukrainska-naukovopraktychna-konferentsiya-z-mizhnarodnoyu-uchastiu-sotsialno-psykholohichna-dpomoha-pry-ptsr-ta-inshykh-psykhihnykh-rozladakh-aktualni-problemy>

6. Kurs pidvyshchennya kvalifikatsiyi dlya osvityan «Persha psykholohichna dopomoha uchashnykam osvitynoho protsesu pid chas ta pislja zavershennya voyennykh diy» [Professional development course for educators "First psychological aid to participants in the educational process during and after the end of hostilities"]. URL: <https://hryoutest.in.ua/courses/diznaysya-pro-trendi>

7. Osvita Ukrainy v umovakh voyennoho stanu: informatsiyno-analitychny zbirnyk. Kyyiv (2022) [Education of Ukraine under martial law: an informational and analytical collection]. Kyyiv. 358 p. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpnevkonferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrainy.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>

8. Posttraumatychnyy stresovyy rozlad v umovakh voyennykh diy: metody likuvannya [Post-traumatic stress disorder in the conditions of military operations: methods of treatment]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/posttraumatichnij-stresovij-rozlad-v-umovah-voyennih-dij-metodi-likuvannya>

9. Pro zabezpechennya psykholohichnoho suprovodu uchashnykiv osvitynoho protsesu v umovakh voyennoho stanu v

Ukrayini [About providing psychological support for participants in the educational process in the conditions of martial law in Ukraine]. Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 29.03.2022 № 1/3737-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozabezpechennya-psihihnoho-suprovodu-uchashnykiv-osvitynoho-procesu-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukraini>

10. Pro metodychni rekomendatsiyi "Persha psykholohichna dopomoha. Alhorytm diy." [About methodological recommendations "Psychological first aid. Algorithm of actions"]. Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 04.04.2022 № 1/3872-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1387729-22#Text>

11. Pulyak, O., Sydoruchuk, T., Khrinenko, YU. (2017). Osoblyvosti navchannya studentiv z posttraumatychnym stresovym rozladom [Peculiarities of studying students with post-traumatic stress disorder]. Naukovi zapysky. Vypusk 12. Seriya: Problemy metodyky fizyko-matematychnoyi i tekhnolohichnoyi osvity. Chastyna 2. Kropyvnyts'kyu. S. 209–214.

12. Studenty fakul'tetu vyvchayut' osoblyvosti orhanizatsiyi protypozhezhnykh zakhodiv. [Students of the faculty study the peculiarities of the organization of fire fighting measures]. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/fakultet/novini/2591-studenty-fakultetu-vyvchayut-osoblyvosti-orhanizatsii-protypozhezhnykh-zakhodiv.html>

13. Yule, V., Yavna, K., Uhryn, D. (2022). Pidtrymuyemo ukrayins'kykh ditey u podolanni reaktsiy na viynu. Robochyy zoshyt [We support Ukrainian children in overcoming reactions to the war. Workbook] 12 s. URL: <https://click.mlend.com/link/c/YT0yMDkzNjA4NTYxOTAzOTI5ODI0JmM9cDNkMiZIPTg4MzYyMjU3JmI9MTA0NzMONDIzNCZkPwc3bzRzN2c=.ZYyCS1Bx1VIGnY2vbspVBdF9mcQVRiOKoaquyDwy2k>

16. One in four Ukrainians at risk of mental disorder due to conflict. [One in four Ukrainians at risk of mental disorder due to conflict]. URL: <https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/one-four-ukrainians-risk-mental-disorder-due-to-conflict-who-2022-12-20/>

17. Post-traumatic stress disorder National. Institute for Health and Care Excellence [Post-traumatic stress disorder National. Institute for Health and Care Excellence]. URL: <https://www.nice.org.uk/guidance/ng116>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПУЛЯК Ольга Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри технологічної та професійної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх учителів технологій та педагогів професійної освіти.

ТКАЧУК Андрій Іванович – кандидат технічних наук, доцент кафедри технологічної та професійної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія та методика навчання (викладання цивільного захисту, безпеки життєдіяльності та охорони праці).

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PULIAK Olha Vasilivna – PhD (Pedagogical Sciences), Associate Professor of the Department of Technology and Professional Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: training of future technology teachers and vocational education teachers.

TKACHUK Andriy Ivanovych – PhD (Technical Sciences), Associate Professor of the Department of Technological and Professional Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: the theory and methodology of teaching (teaching of civil protection, safety and labor protection).

Стаття надійшла до редакції 27.11.2022 р.

УДК 378:3

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-276-279

РАБЕЦЬКА Надія Леонідівна –

кандидат педагогічних наук,

викладач української мови та літератури

Одеського морехідного фахового коледжу морського та рибпромислового флоту імені Олексія Соляника

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5241-9473>

e-mail: nadezhdarabetskaya75@gmail.com

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

Проблема підготовки кваліфікованих та мотивованих майбутніх фахівців соціономічної сфери постає особливо важливою у зв'язку з впровадженням глобалізації та фокусом на важливість пріоритетів у сучасній діловій та особистій комунікації. Проведено аналіз результатів емпіричного дослідження, серед методів якого наведено спостереження, опитування, інтерв'ю. Метою статті є вивчення особливостей комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери. Відзначимо, що застосування підібраних та розроблених методів у процесі перевірки ефективності технології формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери в класичному університеті під час проведення педагогічної практики отримали позитивний відгук від учасників освітнього процесу та здобувачів освіти, адже були організовані відповідно до індивідуальних особливостей студентів з умовою взаємного контакту між сторонами освітнього процесу та за допомогою вдалої педагогічної комунікації.

Зазначено, що комунікативна компетентність майбутніх фахівців залежить від індивідуальних і особистісних якостей, життєвого досвіду, сфери діяльності, інтересів, схильностей, емоційної сфери, світогляду, статусу в колективі, а також комунікативної культури (культури міжособистісного спілкування, культури мовлення, комунікабельності тощо).

Аналіз комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери освітньо-кваліфікаційних характеристик підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери дозволив дійти висновку, що випускники закладів вищої освіти повинні оволодіти певними комунікативними вміннями й навичками, проте, на нашу думку, їх недостатньо для формування комунікативної компетентності. Тобто необхідна цілеспрямована робота щодо формування означеної компетентності з упровадженням в освітній процес закладів вищої освіти відповідних педагогічних умов.

Ключові слова: майбутні фахівці соціономічної сфери, комунікативна компетентність, здобувачі освіти, компоненти комунікативної компетентності соціального працівника.

RABETSKA Nadiia Leonidivna –

candidate of Pedagogical Sciences,

teacher of Ukrainian language and literature at Oleksiy Solyanyk Odesa Maritime College of Maritime and Fisheries Fleet

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5241-9473>

e-mail: nadezhdarabetskaya75@gmail.com

COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIO-ECONOMIC SPHERE

The problem of training qualified and motivated future specialists in the socio-economic sphere becomes especially important in connection with the introduction of globalization and the focus on the importance of priorities in modern business and personal communication. An analysis of the results of an empirical study was carried out, the methods of which include observation, surveys, and interviews. The purpose of the article is to study the features of communicative competence of future specialists in the socio-economic sphere. It should be noted that the application of the selected and developed methods in the process of checking the effectiveness of the technology for the formation of communicative competence of future specialists in the socio-economic field at a classical university during the pedagogical practice received positive feedback from the participants of the educational process and those seeking education, because they were organized according to the individual characteristics of students with the condition of mutual contact between the parties of the educational process and with the help of successful pedagogical communication.

It is noted that the communicative competence of future specialists depends on individual and personal qualities, life experience, field of activity, interests, inclinations, emotional sphere, worldview, status in the team, as well as communicative culture (culture of interpersonal communication, culture of speech, sociability, etc.).

The analysis of the communicative competence of future specialists in the socio-economic sphere of the educational and qualification characteristics of the training of future specialists in the socio-economic sphere allowed us to come to the conclusion that graduates of higher education institutions should master certain communicative abilities and skills, however, in our opinion, they are not sufficient for the formation of communicative competence. That is, purposeful work on the formation of the specified competence with the introduction of appropriate pedagogical conditions into the educational process of higher education institutions is necessary.

Key words: future specialists in the socio-economic sphere, communicative competence, students of education, components of communicative competence of a social worker.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах інтеграції України до європейського освітнього простору інтенсивно здійснюється модернізація вітчизняної системи освіти, що передбачає вирішення проблеми якісного формування професійної компетентності майбутніх фахівців, у тому числі й соціономічної сфери, здатних реалізовувати знання й уміння щодо організації

конструктивної взаємодії з довколишніми людьми в подальшій професійній діяльності.

Професійна діяльність майбутніх фахівців соціономічної сфери (практичні психологи, соціальні педагоги, соціальні працівники, правознавці та ін.) належить до типу «людина – людина» і ґрунтується на спілкуванні з людьми, які потребують певної допомоги та захисту в ситуаціях, що виникли в їхньому житті. З огляду на це, у процесі навчання,

крім набуття необхідних професійних знань і вмінь, постає необхідність формування в майбутніх фахівців-соціологів життєво значущих знань, умінь, навичок, розвитку здатності використовувати свій особистісний потенціал у взаємодії з людьми, тобто формування їхньої комунікативної компетентності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зарубіжними вченими (С. Laczkovics, G. Fonzo, B. Bendixsen, E. Shpigel, I. Lee, K. Skala, A. Prunas, J. Gross, H. Steiner & J. Huemer) комунікативна компетентність трактується як: певна сукупність знань, досвіду, якостей, здібностей особистості, що дають змогу ефективно виконувати комунікативні функції, здатність діяти в ситуації невизначеності), здатність демонструвати знання комунікативної поведінки в певній ситуації, уміння формулювати завдання і досягати їх, співпрацюючи з іншими і адаптуєчись до змін у ситуації комунікації [1].

Теоретичний аналіз наукових праць (Л. Бондаренко, Д. Годлевської, О. Федорчука, О. Грицанова, І. Візнюк, Н. Стеценко, І. Власик, О. Ковальова, Н. Іванова, О. Кучерявий та ін.) свідчить, що нині доволі багато розроблено окремих аспектів з проблеми дослідження комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціологічної сфери, проте відсутня поетапність особливостей її впровадження та реалізації в закладах вищої освіти [1–4].

Метою статті є вивчення особливостей комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціологічної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна діяльність фахівців соціологічної сфери – це процес їхньої безпосередньої взаємодії з людиною чи групою людей, під час якої вони усвідомлено використовують професійні знання, вміння й навички, надаючи необхідну соціальну, психологічну, правову допомогу тим, хто її потребує, у вирішенні складних життєвих ситуацій.

Соціологічні (ті, що допомагають) *професії* (від лат. *society* – суспільство) – це професії, в яких процес діяльності ґрунтується на спілкуванні типу «людина – людина» і які асоціюються з вивченням та поясненням соціальних стосунків, соціального розвитку суспільства, впливом на соціальні процеси на різних рівнях соціальної взаємодії [3, с. 137], професії, що вирішують професійні завдання, пов'язані із соціальними стосунками в суспільстві, зміст яких зосереджено на їх розвитку, регуляції, дослідженні соціальних закономірностей і тенденцій, збереженні, трансформації історично визначених і прийнятих у суспільстві форм культури й традицій на всіх рівнях соціальної взаємодії [2].

Комунікативну компетентність майбутніх фахівців соціологічної сфери визначаємо як складноструктуроване, полікомпонентне особистісне утворення, що ґрунтується на сукупності знань, умінь, досвіду організації професійного спілкування й міжособистісної взаємодії на підставі конструктивного діалогу й характеризується здатністю сприймати й розуміти партнерів по взаємодії, застосовувати елементи вербальної і невербальної комунікації, уміннями емоційної саморегуляції, запобігання й вирішення конфліктів у професійній діяльності, проявом толерантності й емпатії до довколишніх людей з метою надання їм необхідної допомоги під час вирішення нестандартних життєвих ситуацій.

Н. Стеценко зазначає, що *комунікативна компетентність* є складною інтегральною характеристикою особистості майбутнього фахівця; це не лише наявність знань, умінь та навичок, а й готовність їх адекватного та ефективного використання в безпосередній професійній діяльності. Комунікативна компетентність має нормативний характер, включає в себе норми та правила комунікативної поведінки в суспільстві, є особистісною характеристикою майбутнього фахівця, у якій відображається і спрямованість студента на виконання майбутніх професійних завдань і його ставлення до обраної професії, до самого себе і типу взаємодії з іншими людьми [1, 4].

Значимо, що для представників соціологічних професій комунікативна компетентність є професійно зумовленою якістю. Адже, зазначає С. Адамів, і з нею неможливо не погодитися, від уміння встановлювати й підтримувати відповідні соціальним нормам, правилам і професійному етикету контакти з іншими людьми (клієнтами та діловими партнерами) безпосередньо залежить успіх їхньої професійної діяльності. Більше того, комунікативна компетентність майбутніх фахівців залежить від індивідуальних і особистісних якостей, життєвого досвіду, сфери діяльності, інтересів, схильностей, емоційної сфери, світогляду, статусу в колективі, а також комунікативної культури (культури міжособистісного спілкування, культури мовлення, комунікабельності тощо) [2, с. 44–45].

Компонентами комунікативної компетентності соціального працівника, І. Візнюк визначає такі: соціально-комунікативний (наявність знань, умінь та навичок), особистісно-емоційний (рефлексія, креативність, емпатія), діяльнісний (сукупність навичок і вмінь) [3, с. 140].

Комунікативна компетентність майбутніх правознавців, за О. Федорчук, складається з таких компонентів, як-от: когнітивно-змістовий (професійно-інформатичні знання), ціннісно-мотиваційний (ціннісні відносини і мотивація), операційно-технологічний (уміння і навички). У структурі комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціологічної сфери виокремлено гносеологічний, праксеологічний і суб'єктний компоненти.

Вибір *гносеологічного компонента* зумовлений тим, що він передбачає наявність у майбутніх фахівців соціологічної сфери знань і вмінь, які лежать в основі власної пізнавальної діяльності. Означений компонент впливає на активність життєвої позиції та формування світосприйняття, що виявляється в позитивному ставленні до світу, праці, до інших людей і самого себе.

Праксеологічний компонент, передбачає практичну здатність успішної реалізації комунікативної взаємодії й обіймає сукупність професійних практичних навичок, умінь і здібностей, необхідних для професійної діяльності. Виокремлення цього компонента ґрунтувалося на праксеології, що визначається як загальна теорія, яка стосується основ організації будь-якої діяльності незалежно від її спеціалізації. Практикеологія наголошує О. Ковальова, розглядає способи діяльності з погляду їх практичних властивостей, тобто їх ефективності [4, с. 39].

Суб'єктний компонент передбачає розвиненість у майбутніх фахівців соціологічної сфери як суб'єктів комунікативної взаємодії певних особистісних

якостей, без яких неможливо здійснювати продуктивну професійну діяльність. Це пов'язано з тим, що в процесі взаємодії з іншими людьми неодмінно виникають різноманітні ситуації, які потребують від фахівця-соціонома виявляти толерантне неупереджене ставлення до людей, з якими він співпрацює, вміти співпереживати, поставити себе на місце іншої людини, поглянути на подію з її позиції, емоційно відгукнутись на її проблеми, запобігати виникненню конфліктів у професійній діяльності.

Наочно структуру феномена «комунікативна компетентність майбутніх фахівців соціономічної сфери» подано в рис. 1.

Зазначимо, що всі виокремлені компоненти комунікативної компетентності є взаємопов'язаними і взаємозумовленими. Кожний із них впливає на здатність майбутніх фахівців соціономічної сфери організації комунікативної взаємодії в подальшій професійній діяльності.

Досягнення зазначених цілей вимагає забезпечення компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців, який повинен вирізнятися насамперед професійною спрямованістю освітнього процесу закладів вищої освіти. Слід зазначити, що модернізації системи вищої освіти в Україні сьогодні зумовлює розробку нових стандартів, в яких повинні переважати кваліфікаційні моделі підготовки майбутніх фахівців відповідно до конкретної.

Рис. 1. Структура комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери

З метою з'ясування того, якими вміннями і компетенціями повинні оволодіти майбутні фахівці соціономічної сфери під час навчання в закладах вищої освіти, було проаналізовано відповідні освітньо-кваліфікаційні характеристики. Освітньо-кваліфікаційна характеристика підготовки фахівців є складником галузевих стандартів вищої освіти, в якій відображено цілі вищої освіти та професійної підготовки, вимоги до компетентності випускників, інші їхні соціально важливі властивості та якості.

Так, в освітньо-кваліфікаційній характеристиці підготовки бакалаврів за напрямом підготовки 6.010106 «Соціальна педагогіка» / спеціальності 231 «Соціальна робота» (Кваліфікація 2340 Соціальний педагог) зазначено, що майбутній соціальний педагог повинен виконувати у практичній діяльності з-поміж інших професійних функцій і комунікативну функцію, що забезпечує налагодження взаємодії особистості, соціальної групи та державних і недержавних організацій, що виступають клієнтами, волонтерами, спонсорами та партнерами соціального педагога. Для її виконання випускники закладу вищої освіти повинні набути таких здатностей, як: вільно володіти українською мовою в усній і письмовій формах; користуватися нею у професійній діяльності, підтримувати її авторитет і державний статус; грамотно користуватися у своїй роботі професійною лексикою і термінологією; володіти культурою ділового мовлення, уміти вести ділове документування

(3.01.ЗП.Р.02); правильно будувати соціально-культурне спілкування (3.06.ПР.Р.12) [1, 4].

За освітньо-кваліфікаційною характеристикою підготовки бакалаврів за напрямом підготовки 6.030103 «Практична психологія» / спеціальності 053 «Психологія» (Кваліфікація 2445.2 Практичний психолог в освітніх закладах) майбутні фахівці повинні бути здатними до письмової й усної комунікації державною мовою (КЛ.1); забезпечувати можливості розвитку та формування особистості з урахуванням різних умов спілкування (ПФ.Е.05.ПР.Р.03); координувати власну взаємодію з батьками, громадськістю в застосуванні методів психологічного впливу в залежності від вікових та індивідуальних особливостей (СП.Д.04.ПР.О.04); прихильно визнавати поведінку та думки інших людей (КСО.09.ПР.Р.01); правильно використовувати мовні засоби залежно від сфери й мети спілкування, складати ділові папери (КЛ.1.ЗП.Р.01); координувати власну взаємодію з батьками, громадськістю у застосуванні методів психологічного впливу в залежності від вікових та індивідуальних особливостей (КЗП.6.ПР.О.04); визначати найбільш ефективні засоби психологічного впливу на аудиторію, забезпечуючи ефективне застосування (використання) засобів вербальної та невербальної комунікації з аудиторією (КСП.1.ПШ.Н.02); розробляти процедуру і техніку психолого-педагогічного спілкування з метою запобігання міжособистісних та міжгрупових конфліктів (КСП.1.ПР.О.02); добирати засоби впливу на особистість у залежності від вікових та індивідуальних особливостей (КСП.1.ЗП.О.04); добирати методики ділових бесід і проведення перемов (КСП.6.ПШ.О.02); аналізувати ефективність спілкування, виявляти оптимальні умови спілкування, встановлювати адекватні міжособистісні стосунки в різних ситуаціях спілкування (КСП.6.ПР.О.02); оцінювати моделі комунікативних зв'язків у суспільстві та їх ефективність (КСП.7.ЗП.Р.03); проводити соціально-психологічний тренінг з метою підвищення комунікативної компетентності, успішності ведення переговорів, розв'язання конфліктів, ефективності публічного виступу, дискусії (КСП.8.ПР.О.03) [1, 2].

В освітньо-кваліфікаційній характеристиці підготовки бакалаврів за напрямом 6.030401 «Правознавство» / спеціальності 081 Право (Кваліфікація бакалавр права) визначено такі загальні компетентності: робота в команді: здатність працювати в команді; налагоджувати міжособистісну взаємодію, мотивувати людей та рухатися до спільної мети при вирішенні професійних завдань, бути критичним та самокритичним (ЗК 4); комунікативні навички: здатність здійснювати усну і письмову комунікацію професійного спрямування державною та іноземною мовами (ЗК 5); технологічні здатності: навички використання інформаційних і комунікаційних технологій для пошуку, оброблення, аналізу та використання інформації з різних джерел (ЗК 6); фахові компетентності спеціальні: розуміння необхідності поваги до честі та гідності особистості, захисту прав і свобод людини і громадянина (ФК 4).

У процесі професійної підготовки майбутні правознавці повинні оволодіти такими вміннями, як-от: демонструвати володіння фаховою лексикою українською й іноземною мовами для розв'язання фахових комунікативних завдань (ПРН 6); брати участь у дискусіях та демонструвати здатність

тлумачити чинне законодавство (ПРН 10); демонструвати навички взаємодії з іншими людьми, уміння працювати в групах, а також навички активної участі в освітньому процесі та професійній діяльності й обстоювання власної позиції (ПРН 14) [1, 2].

Отже, для здійснення професійної діяльності на високому рівні майбутні фахівці соціономічної сфери, повинні знати як побудувати конструктивну взаємодію з людьми, які звернулися до них по допомогу, ефективно використовувати жанрове розмаїття професійного спілкування, володіти професійною термінологією, логічними й мовними засобами аргументації; знати закони спілкування в різноманітних ділових і професійних ситуаціях; уміння вести телефонні розмови, ділові бесіди, ділове листування тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, аналіз освітньо-кваліфікаційних характеристик підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери дозволив дійти висновку, що випускники закладів вищої освіти повинні оволодіти певними комунікативними вміннями й навичками, проте, на нашу думку, їх недостатньо для формування комунікативної компетентності. Тобто необхідна цілеспрямована робота щодо формування означеної компетентності з упровадженням в освітній процес закладів вищої освіти відповідних педагогічних умов.

Проведене дослідження не висвітлює всіх аспектів проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери. Перспективу подальших наукових досліджень убачаємо в розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери в системі неперервної освіти; здійснення порівняльно-педагогічного аналізу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери в Україні і за кордоном.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Laczkovics, C., Fonzo, G., Bendixsen, B., Shpigel, E., Lee, I., Skala, K., Prunas, A.; Gross, J., Steiner, H., & Huemer, J. Defense mechanism is predicted by attachment and mediates the maladaptive influence of insecure attachment on adolescent mental health. *Current Psychology*, 2018. 39(4). P. 1388-1396. DOI: 10.1007/s12144-018-9839-1

2. Бондаренко Л. М. Психолого-педагогічні фактори формування комунікативної культури у студентів-іноземців підготовчого факультету. URL: <http://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2003/28-15-33.pdf>

3. Візнюк І. М. Експрес-дослідження успішності соціальних працівників в нових умовах праці. Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Вінниця, 2021. С. 136-140.

4. Власик І. В. Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін: дис...канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2015. 272 с.

REFERENCE

1. Bondarenko, L. M. Psykholoho-pedahohichni faktory formuvannya komunikatyvnoi kultury u studentiv-inozemtsiv pidhotovchoho fakultetu [Psychological and pedagogical factors of formation of communicative culture among foreign students of the preparatory faculty]. URL: <http://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2003/28-15-33.pdf>

2. Laczkovics, C., Fonzo, G., Bendixsen, B., Shpigel, E., Lee, I., Skala, K., Prunas, A.; Gross, J., Steiner, H., & Huemer, J. (2018). Defense mechanism is predicted by attachment and mediates the maladaptive influence of insecure attachment on adolescent mental health [Defense mechanism is predicted by attachment and mediates the maladaptive influence of insecure attachment on adolescent mental health]. *Current Psychology*. 39(4). 1388-1396. DOI: 10.1007/s12144-018-9839-1

3. Viznyuk, I. M. (2021). Express study of the success of social workers in new working conditions [Express study of the success of social workers in new working conditions]. *Actual problems of realizing the adaptive potential of the individual in modern life conditions: Materials of the 1st International Scientific and Practical Conference*. Vinnytsia. P. 136-140.

4. Vlasik, I. V. (2015). Formuvannya profesiino-terminolohichnoi kompetentnosti maibutnix bakalavriv ekonomiky v protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin : dys...kand. ped. nauk : 13.00.04 [Formation of professional and terminological competence of future bachelors of economics in the process of studying professional disciplines]. Vinnytsia. 272 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАБЕЦЬКА Надія Леонідівна – кандидат педагогічних наук, викладач української мови та літератури Одеського морехідного фахового коледжу морського та рибпромислового флоту імені Олексія Соляника.

Наукові інтереси: комунікативна компетентність майбутніх фахівців соціономічної сфери.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RABETSKA Nadiia Leonidivna – candidate of Pedagogical Sciences, teacher of Ukrainian language and literature at Oleksiy Solyanyk Odesa Maritime College of Maritime and Fisheries Fleet.

Scientific interests: communicative competence of future specialists in the socioeconomic sphere.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.937:796

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-279-282

РАДІОНОВА Олена Леонідівна –

викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1943-6181>
e-mail: elena_radionova@ukr.net

РІВНІ ТА КРИТЕРІЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

У статті розкрито актуальна проблема підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до формування здоров'язбережувальної компетентності у школярів. Представлений теоретичний аналіз наукових праць щодо формування в

учнівської молоді знань та вмінь щодо здоров'язбереження та готовності майбутніх фахівців в галузі фізичного виховання та спорту до подальшого впровадження здоров'язбережувальної діяльності. Шляхом наукового пошуку визначені та розкриті структурні компоненти формування готовності до майбутньої діяльності щодо відновлення, збереження та зміцнення здоров'я. Керуючись аналізом різних підходів до розуміння поняття готовності майбутнього вчителя до подальшої здоров'язбережувальної діяльності, надано характеристику кожному структурному компоненту готовності майбутніх педагогів та зазначені шляхи їх реалізації під час педагогічної діяльності. Здійснивши теоретичний аналіз сучасних підходів до визначення структурної будови поняття готовності майбутнього вчителя фізичної культури до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів, зазначені основні критерії, що мають вплив на хід підготовки майбутніх вчителів до формування компетентності щодо здоров'язбереження в учнів: мотиваційний, свідомо-когнітивний та особистісний. Для критеріїв встановлені відповідні показники, що їх характеризують та рівні. Все це дає змогу визначити стан та динаміку готовності майбутніх вчителів фізичної культури. Підводячи підсумки, у висновку зазначено, що виокремлення рівнів та критеріїв надає можливість обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх вчителів до формування здоров'язбережувальної компетентності школярів у подальших педагогічних дослідженнях. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов підготовки майбутніх вчителів до формування здоров'язбережувальної компетентності школярів.

Ключові слова: готовність до формування здоров'язбережувальної компетентності, здоров'язбережувальна компетентність, професійна підготовка, майбутній вчитель фізичної культури, критеріїв готовності.

RADIONOVA Olena Leonidovna – deputy dean of the Faculty of Physical Education for Educational, Vocational Guidance and Social Work, teacher of the Department of Theory and Methodology of Physical Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1943-6181>
 e-mail: elena_radionova@ukr.net

LEVELS AND CRITERIA OF READINESS OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL EDUCATION FOR THE FORMATION OF STUDENTS' HEALTH-PRESERVING COMPETENCE

The article reveals the actual problem of training future physical education teachers for the formation of health-preserving competence in schoolchildren. A theoretical analysis of scientific works is presented regarding the formation of knowledge and skills among schoolchildren regarding health care and the readiness of future specialists in the field of physical education and sports for the further implementation of health care activities. Through scientific research, the structural components of the formation of readiness for future activities related to the restoration, preservation and strengthening of health have been identified and revealed. Guided by the analysis of various approaches to understanding the concept of the future teacher's readiness for further health care activities, each structural component of the future teachers' readiness is characterized and the ways of their implementation during the future pedagogical activity are indicated. Having carried out a theoretical analysis of modern approaches to determining the structural structure of the concept of the readiness of a future physical culture teacher to form students' health-preserving competence, the main criteria that have an impact on the course of training future teachers to the formation of health-preserving competence in students are indicated: motivational, conscious-cognitive and personal. For the criteria, appropriate indicators that characterize them and levels are established. All this makes it possible to determine the state and dynamics of readiness of future teachers of physical education. Summing up, the conclusion states that the separation of levels and criteria provides an opportunity to justify the pedagogical conditions of training future teachers for the formation of health-preserving competence of schoolchildren in further pedagogical research. We see the prospects for further research in the substantiation of the pedagogical conditions for the training of future teachers for the formation of health-saving competence of schoolchildren.

Key words: readiness for the formation of health-preserving competence, health-preserving competence, professional training, future physical culture teacher, readiness criteria.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В сучасних умовах реформації освітньої системи України постає проблема якісної підготовки висококваліфікованих спеціалістів, які повинні бути готовими до професійної діяльності в специфічних умовах, що вимагає від них сформованості на високому рівні таких якостей, як активність, уміння адаптуватись, високий рівень фізіологічних та психологічних здатностей та готовність до здоров'язбережувальної діяльності. Особливо гостро дана проблема постає саме при підготовці майбутніх вчителів фізичної культури, адже система підготовки педагога у закладах вищої педагогічної освіти, що забезпечує орієнтацію на вирішення питань формування та розвитку здоров'я підростаючого покоління, на даний момент потребує вдосконалення.

Особлива роль у формуванні компетентності здоров'язбереження школярів належить вчителю фізичної культури. Фізична культура – одна з небагатьох дисциплін, яка вирізняється широким спектром впливу на школярів, що спроможна водночас формувати не тільки біологічну структуру, але й її психологічну і моральну цінність, стимулювати фізичну працездатність, посилювати оздоровчі впливи

на учнів. Саме вчитель фізичної культури має широкі можливості й умови для виховного впливу на учнів. Здатність майбутніх спеціалістів зазначеного профілю здійснювати свою професійну діяльність залежить не тільки від рівня їх професійної підготовки, а й від рівня фізичного, психічного та соціального здоров'я.

В останні роки через екологічні, соціально-економічні фактори, воєнні дії в Україні стан фізичного та психічного здоров'я населення нашої держави суттєво погіршився. Саме тому, для випускників факультетів фізичного виховання найголовнішим завданням є бути готовими до формування здоров'язбережувальної компетентності учнівської молоді у майбутній професійній діяльності. На ряду з цим виникає проблема оцінки рівня готовності до здоров'язбережувальної діяльності. Тому для з'ясування результативності процесу даної підготовки необхідно визначити критерії та рівні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволяє нам зробити висновок, що проблема рівневого інструментарію та критеріїв готовності майбутніх педагогів до здоров'язбережувальної діяльності є дуже актуальною. Дослідженням у галузі здоров'язбереження присвячені роботи українських і

зарубіжних фахівців-філософів, медиків, психологів та педагогів.

Аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури з зазначеної проблеми, дає підстави стверджувати, що ефективність педагогічної діяльності з метою збереження та зміцнення здоров'я учнівської молоді, безпосередньо залежить від якості професійної підготовки вчителів. На сьогоднішній день, наявні ознаки суперечності в реалізації здоров'язбережувальної діяльності в освітній галузі: між нагальними потребами суспільства й недостатнім впровадженням можливостей для забезпечення професійної підготовки майбутніх вчителів до впровадження здоров'язбережувальної діяльності; між можливостями освітнього процесу у вирішенні питання здоров'язбереження молоді і недостатньою готовністю майбутніх педагогів до реалізації здоров'язбережувальної діяльності; між потребою підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до діяльності щодо формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності і недостатньою її науково-методичним забезпеченням. Таким чином, проблема підготовки майбутнього педагога, спроможного формувати здоров'язбережувальну компетентність молоді, розглядається нами, як недостатньо дослідженою у теоретичному та методичному аспектах.

Дане питання в своїх роботах розглядають В. Жигір [4, с. 47] та А. Кузьминський [5, с.42].

Студент факультету фізичного виховання, який озброєний базовими знаннями з анатомії, вікової фізіології людини, гігієни, екології, біохімії, володіє системою педагогічних та психологічних знань, оздоровчих технологій, методикою здоров'язбережувальної освіти, має перспективу стати успішним організатором оздоровчого руху в закладах освіти. Якість методичної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури має неабиякий вплив на рівень сформованості готовності до провадження здоров'язбережувальної діяльності, а готовність в свою чергу визначає якість здійснення процесу підготовки. На думку науковця Н. Беседи оптимізація готовності майбутнього вчителя до здоров'язбережувальної діяльності проявляє залежність від ефективності безпосередньо системи методичної підготовки майбутніх педагогів до впровадження здоров'язбережувальних технологій [1, с. 30].

Нами виявлено низку публікацій стосовно формуванню готовності майбутніх вчителів до впровадження здоров'язбереження в професійній діяльності, але не знайдено конкретики щодо чіткої структури, рівнів та критеріїв готовності майбутніх вчителів фізичної культури до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів. Саме цим і обумовлена актуальність даної статті.

Метою статті є аналіз, визначення, обґрунтування системи критеріїв, конкретизація показників та рівнів готовності майбутніх вчителів фізичної культури до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів в системі педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи критерії готовності до формування здоров'язбережувальної компетентності учнівської молоді, ми обов'язково враховували, що вміння та навички здоров'язбережувальної діяльності є

інтегрованою характеристикою особистісних рис майбутнього педагога і має наступну структуру:

- аксіологічний компонент готовності майбутнього вчителя фізичної культури являє собою сукупність соціальних, психологічних і педагогічних цінностей здоров'я. Сутність його виявляється в ціннісній установці педагога реалізувати себе в здоров'язбережувальній діяльності. Цей компонент включає в себе установку майбутнього вчителя на здобуття знань, умінь та навичок здорового способу життя та їх реалізацію.

- когнітивний компонент передбачає володіння знаннями, необхідними для формування здоров'язбережувальної компетентності учнів, врахування чинників, що негативно впливають на здоров'я школярів, способи їх нейтралізації; володіння методикою формування здоров'язбережувальної компетентності школярів, технологіями здоров'язбереження, володіння загальнопедагогічними і культурологічними знаннями в системі оздоровчої діяльності учнів; високий рівень опанування методологією предмета, що дає змогу самостійно розширювати свій освітній потенціал.

- оздоровчий компонент передбачає спрямованість на розвиток культури здоров'я та ведення здорового способу життя і формування його у вихованців; позитивне ставлення до роботи з дітьми, що мають обмежені можливості здоров'я, адекватне сприйняття їхніх проблем і пошук шляхів їх вирішення.

У відповідності з зазначеними компонентами ми виділили основні критерії готовності до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів: мотиваційний, свідомо-когнітивний та особистісний [2, с. 77]. Саме за допомогою цих критеріїв ми можемо об'єктивно оцінити рівень готовності майбутнього педагога до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів. В свою чергу до кожного з критеріїв готовності до формування компетентності здоров'язбереження нами визначено відповідні показники.

Мотиваційний критерій характеризує аксіологічний компонент готовності. Його показниками є рівень розвитку культури власного здоров'я, сформованість ціннісного ставлення до здоров'я інших людей, наявність стійкого інтересу та мотивації до збереження здоров'я під час майбутньої професійної діяльності. Саме мотивація до збереження здоров'я є важливим показником. Мотивами такої діяльності виступають: мотив збереження та відновлення здоров'я, соціальні мотиви, мотиви творчого та особистого розвитку.

Показники свідомо-когнітивного критерію – багаж знань в області здоров'я та способи його відновлення та збереження, вміння застосовувати здобуті знання, вміння та навички в практичній діяльності. Знання – основний показник готовності до формування здоров'язбережувальної компетентності. Знання людини визначають її ставлення до дійсності, її життєві переконання та вольові риси [7, с. 73].

Особистісний критерій характеризує оздоровчий компонент. Показниками особистісного критерію виступають фізичні та психологічні якості майбутнього вчителя фізичної культури: дисциплінованість, висока працездатність, відповідальність, емоційна стійкість, вміння швидко адаптуватись, здатність до самовдосконалення.

Проаналізувавши різні бачення та підходи до визначення рівнів готовності майбутніх вчителів фізичної культури до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів, ми відокремили три рівня готовності: початковий, нормативний та активний.

Початковий рівень готовності до формування компетентності здоров'язбереження пов'язаний з формуванням у майбутніх вчителів культури власного здоров'я та оточуючих. На цьому рівні знання про здоров'язбереження ще нестійкі, несформована здатність перенести знання у практичну площину їх використання, рівень фізичної та психологічної підготовленості ще не є достатнім, здатність до саморозвитку та самовдосконалення відсутня.

Нормативний рівень готовності майбутнього педагога формувати здоров'язбережувальну компетентність учнівської молоді передбачає розуміння та усвідомлення цінності здоров'я, ситуаційну вмотивованість до використання технологій здоров'язбереження, сформованість знань про здоров'я та способи його збереження та зміцнення, вміння їх використовувати, нестача креативних рішень.

Для активного рівня готовності майбутніх вчителів фізичної культури до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів характерно повне усвідомлення цінності здоров'я та його збереження, дбайливе ставлення до власного здоров'я та інших людей. На цьому рівні вже з'являється стійкий інтерес до формування вмінь та навиків використання технологій здоров'язбереження, впевненість в своїх знаннях та ефективність їх застосування, стає вміння до самоосвіти та постійна мотивація до самовдосконалення.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. На основі аналізу сучасних підходів щодо проблеми готовності майбутнього вчителя фізичної культури до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів, досліджено особливості процесу підготовки, що дало можливість визначити критерії та показники готовності до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів. Також автором запропоновані рівні готовності до здоров'язбережувальної діяльності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні педагогічні умови підготовки майбутніх вчителів до формування здоров'язбережувальної компетентності школярів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Беседа Н. А. Моніторинг якості методичної підготовки вчителя до застосування здоров'язбережувальних технологій. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки.* 2018. Вип. 152(2). С. 29-31.
2. Бойченко Т. Є. Здоров'язберегаюча компетентність як ключова освіти України. *Основи здоров'я і фізичної культури.* 2008. № 11. С. 74-77.
3. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : автореф. дис... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. Луганськ, 2006. 44 с
4. Жигір В.І. Оцінювання професійної компетентності фахівця як фактор його формування. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки.* 2014. Вип. 2. 47с.

5. Кузьмінський А. І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні : автореф. дис... д-ра. пед. наук, спец. 13.00.04. Київ, 2003. 42-45с.

6. Турчак А. Л. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до роботи з попередження шкідливих звичок у учнів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічна наука.* 2012. Вип. 106. 168с.

7. Sheremet, I.V. (2011). Professional-applied physical training as one of the ways of forming the competence of a specialist. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu.* 1(5). 73с.

REFERENS

1. Beseda, N. (2018). Monitoryng yakosti metodychnoi pidhotovky vchytelia do zastosuvannia zdorov'iazberezhuvalnykh tekhnolohii [Monitoring the quality of methodical teacher training for the use of health-saving technologies]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky.* S.29-31 [in Ukrainian].
2. Boychenko, T. (2006) [Health-preserving competence as a key education of Ukraine]. *Osnovy zdorov'ia i fizychnoi kultury* №11. S.74-77 [in Ukrainian].
3. Havrysh, I. (2006). Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia hotovnosti maibutnykh uchyteliv do innovatsiinoi profesiinoi diialnosti [Theoretical and methodological bases of formation of readiness of future teachers for innovative professional activity]. : avtoref. dys... d-ra ped. nauk : spets. 13.00.04. Luhansk. [in Ukrainian].
4. Zhyhir, V. (2014). Otsiniuvannia profesiinoi kompetentnosti fakhivtsia yak faktor yoho formuvannia. [Assessment of professional competence of a specialist as a factor in its formation]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky. Vyp. 2.* 47s. [in Ukrainian].
5. Kuzminskiy, A. (2003) Teoretyko-metodolohichni zasady pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini [Theoretical and methodological foundations of postgraduate pedagogical education in Ukraine]. : avtoref. dys... d-ra. ped. nauk, spets. 13.00.04. Kyiv. 45s. [in Ukrainian].
6. Turchak, A. (2012). Pidhotovka maibutnoho vchytelia fizychnoi kultury do roboty z poperedzhennia shkidlyvykh zvyчок u uchniv [Preparation of the future teacher of physical culture to work on the prevention of bad habits among students]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Pedahohichna nauka.* 106. 168 s. [in Ukrainian].
7. Sheremet, I. (2011). Professional-applied physical training as one of the ways of forming the competence of a specialist. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu.* 1(5). 73с. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАДІОНОВА Олена Леонідівна – заступник декана факультету фізичного виховання з виховної, профорієнтаційної та соціальної роботи, викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування здорового способу життя учнівської молоді.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RADIONOVA Olena Leonidovna – deputy dean of the Faculty of Physical Education for Educational, Vocational Guidance and Social Work, teacher of the Department of Theory and Methodology of Physical Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: formation of a healthy lifestyle of student youth.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 317. 134

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-283-287

РАЗВОДОВА Марина Валеріївна –

викладач хореографії,

голова предметно-циклової комісії викладачів мистецтва

КЗ «Балтський педагогічний фаховий коледж»

ORCID: <https://orcid.org/https://orcid.org/0000-0003-4339-5383>

e-mail: marina777rm@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ДО ФОРМУВАННЯ ХОРЕОГРАФІЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті автор визначає педагогічні умови готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь учнів молодшого шкільного віку. Хореографія як синтетичне мистецтво являє собою поліхудожню систему розвитку та виховання дітей на основі синтезу музики та пластики, інтеграції різних видів мистецтв (література, музика, театр, живопис, поезія), що дозволяє учасникам долучитися до різних видів художньої творчості.

Заняття танцями на будь-якому якісному рівні – сприйняття, пізнання, самостійна творча діяльність, яка не тільки вчить розуміти і створювати прекрасне, а й сприяє розвитку образного мислення та фантазії, стимулює духовні сили та творчий потенціал особистості, надає позитивної енергії, життєрадісної, самостверджуючої впевненості у собі, що в сукупності є підґрунтям для успішного розвитку не тільки спеціальних художніх здібностей, а й загальної універсальної здатності до творчості.

Змістом хореографічної діяльності є рухові дії та операції з опанування танцювальних вмінь і навичок, що виступають основою для створення нових унікальних для дитини хореографічних проявів.

Сутність хореографічної діяльності молодших школярів полягає у танцювально-руховій активності, в ході якої набуваються і вдосконалюються не лише спеціальні хореографічні здібності (еластичність м'язів і суглобів, пластичність та краса рухів, виворітність ніг, легкість стрибків тощо), а й формуються вміння відтворювати, інтерпретувати, створювати різноманітні за видами та жанрами танцювальні твори. В процесі їх виконання в учнів виховуються естетичні смаки, художнє мислення, естетичне ставлення до мистецтва, формується естетична культура, естетичне сприйняття світу, накопичуються художньо-естетичні знання, розвиваються естетичні почуття, судження та вміння, виражаються внутрішні переживання особистості дитини, тобто розкривається її індивідуальність.

Ефективність процесу готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь в учнів молодшого шкільного віку закономірно залежить від педагогічних умов, до яких ми віднесли мотивування майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва до мистецько-педагогічної діяльності, яка забезпечує послідовне становлення їх творчої індивідуальності; запровадження інноваційних форм і методів навчання, які безпосередньо впливають на готовність студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь в учнів молодшого шкільного віку та активізацію рефлексивної діяльності студентів-хореографів щодо можливостей розвитку художньо-творчих здібностей молодших школярів у процесі хореографічної діяльності.

***Ключові слова:** хореографічні вміння, студенти педагогічних коледжів, учні молодшого шкільного віку, хореографічна діяльність.*

RAZVODOVA Maryna Valeriivna –

teacher of choreography, chairman of the subject-cycle commission of art teachers of KZ «Baltic Pedagogical Professional College»

ORCID: <https://orcid.org/https://orcid.org/0000-0003-4339-5383>

e-mail: marina777rm@ukr.net

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE READINESS OF STUDENTS OF TEACHING COLLEGES FOR THE FORMATION OF CHOREOGRAPHIC SKILLS OF PRIVATE SCHOOL STUDENTS

In the article, the author defines the pedagogical conditions for the readiness of students of pedagogical colleges for the formation of choreographic skills of elementary school students. Choreography as a synthetic art is a polyartistic system of development and upbringing of children based on the synthesis of music and plastic arts, integration of various types of arts (literature, music, theater, painting, poetry), which allows participants to participate in various types of artistic creativity.

Dance classes at any qualitative level - perception, cognition, independent creative activity, which not only teach to understand and create beautiful, but also contribute to the development of imaginative thinking and fantasy, stimulate the spiritual forces and creative potential of the individual, provide positive energy, cheerful, self-affirming self-confidence, which in aggregate is the basis for the successful development of not only special artistic abilities, but also the general universal ability to creativity.

The content of choreographic activity is motor actions and operations for mastering dance skills and abilities, which serve as the basis for creating new choreographic manifestations unique to the child. The essence of the choreographic activity of younger schoolchildren consists in dance-motor activity, during which not only special choreographic abilities are acquired and improved (elasticity of muscles and joints, plasticity and beauty of movements, inversion of legs, lightness of jumps, etc.), but also the ability to reproduce, interpret, create dance works of various types and genres. In the process of their implementation, students develop aesthetic tastes, artistic thinking, an aesthetic attitude to art, form an aesthetic culture, an aesthetic perception of the world, accumulate artistic and aesthetic knowledge, develop aesthetic feelings, judgments and skills, express the inner experiences of the child's personality, that is, reveal his individuality.

The effectiveness of the process of preparation of students of pedagogical colleges for the formation of choreographic skills in elementary school students naturally depends on pedagogical conditions, to which we attributed the motivation of future specialists in the field of choreographic arts to artistic and pedagogical activities that ensure the consistent formation of their creative individuality; the introduction of innovative forms and methods of education that directly affect the readiness of students of pedagogical colleges to form choreographic skills in elementary school students and the activation of reflective activities of choreographer students regarding the possibilities of developing the artistic and creative abilities of elementary school students in the process of choreographic activity.

***Keywords:** choreographic skills, students of pedagogical colleges, elementary school students, choreographic activity.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах становлення нової системи освіти, поряд із посиленням статусу знань та інтелекту, не менш значущим фактором актуалізації підростаючої людини виступає виховання креативних якостей особистості як сутнісної характеристики будь-якої людської діяльності. Тому розвиток творчого потенціалу особистості у всьому багатстві та різноманітті, створення умов для найбільш повної та успішної самореалізації школярів є першочерговим завданням системи освіти та виховання.

Найбільш сприятливі умови для творчого розвитку особистості дитини створюють заняття мистецтвом, різними видами художньої діяльності, серед яких дитяча танцювальна творчість займає важливе місце як особливе зосередження способів і засобів активізації художньо-творчого потенціалу.

Хореографія як синтетичне мистецтво являє собою поліхудожню систему розвитку та виховання дітей на основі синтезу музики та пластики, інтеграції різних видів мистецтв (література, музика, театр, живопис, поезія), що дозволяє учасникам долучитися до різних видів художньої творчості.

Заняття танцями на будь-якому якісному рівні – сприйняття, пізнання, самостійна творча діяльність, які не тільки вчать розуміти і створювати прекрасне, а й сприяють розвитку образного мислення та фантазії, стимулюють духовні сили та творчий потенціал особистості, надають позитивну енергію, життєрадісність, самостверджуючу впевненість у собі, що в сукупності є підґрунтям для успішного розвитку не тільки спеціальних художніх здібностей, а й загальної універсальної здатності до творчості.

Така багатозначність та багатофункціональність танцю актуалізують необхідність його повноцінного використання для вирішення широкого спектру педагогічних завдань і викликає потребу в підготовці фахівців в галузі хореографічного мистецтва, які володіють професійною компетентністю та педагогічною спрямованістю на художньо-творчий розвиток молодших школярів засобами хореографії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання хореографічної підготовки майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва стало об'єктом спеціальних досліджень у напрацюваннях багатьох дослідників, в наукових працях яких висвітлено різні аспекти професійної підготовки майбутніх хореографів: вплив музики й танців на формування духовної культури особистості (Л. Андрощук, Т. Благова, О. Бурля, А. Готсдінер, С. Забрєдовський, Л. Роговик, М. Рожко, І. Радченко, О. Таранцева, Б. Теплов, О. Філімонова, С. Хабаров та ін.); взаємозв'язок музики і танцю в історичному аспекті (А. Іваницький, В. Холопова, Б. Яворський та ін.); мистецтвознавчий аспект (Р. Арнхейм, Б. Віппер, В. Медушевський та ін.); художньо-естетичний (О. Волкова, В. Зобова, А. Мостепаненко та ін.); методичні основи музичної підготовки (Ю. Алієв, Л. Безбородова, Л. Бондаренко, Т. Сердюк та ін.) тощо.

Питання методики хореографічної роботи як засобу естетичного виховання дітей в позашкільних закладах освіти розглядали Г. Березова, Л. Бондаренко, А. Тараканова та ін. Естетичне виховання засобами ритміки та хореографії висвітлено у працях Є. Абдуліної, Б. Асаф'єва, А. Верещагіної, Д. Кабалевського, К. Тарасової, В. Шпак та інших.

Проблемам музично-рухового розвитку дітей, формуванню в них навичок виконання танців, розвитку творчості під час означеного виду діяльності присвячені дослідження Р. Акбарової, С. Акішева, Н. Веллугіної, О. Горшкової, А. Зіміної, М. Палавандішвілі, О. Радиної, А. Чернишової та ін.

Мета статті – визначити та обґрунтувати педагогічні умови формування готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У різні історичні епохи ставлення суспільства до мистецької освіти загалом і хореографічної зокрема змінювалося, але завжди її вважали пріоритетною у формуванні особистості, оскільки вона спрямовувалася на поглиблення загальнокультурного та творчого розвитку. Саме тому в усі часи особливе значення приділялося ролі педагога, здатного здійснювати на високому професійному рівні освітню діяльність, забезпечувати максимальну реалізацію становлення кожного учня як унікальної особистості, наділеної неповторними рисами.

Хореографічна діяльність в системі естетичного виховання молодших школярів – це процес, в основі якого знаходиться активність особистості, спрямована на інтерпретацію та створення танцювальних творів, через які виявляється й розвивається емоційно-почуттєва, психофізична, когнітивна та креативна сфера дитини. Тож мета хореографічної діяльності в системі естетичного виховання молодших школярів полягає у формуванні багатства внутрішнього світу особистості дитини та розкритті його через різні підготовчі вправи класичної, народної, бальної та сучасної хореографії.

Змістом хореографічної діяльності є рухові дії та операції з опанування танцювальних вмінь і навичок, що виступають основою для створення нових унікальних для дитини хореографічних проявів. Зауважимо, що хореографічна діяльність не лише задовольняє потребу молодших школярів у руховій активності, а й сприяє їхньому цілісному розвитку та адекватному вираженню в тілесних рухах думок, емоцій та почуттів. Хореографічна діяльність характеризується творчою природою, до якої віднесемо інноваційність, винахідливість мислення дитини, її розвинені знання, емоції та почуття. Саме тому підвищення рівня естетичного виховання особистості дитини залежатиме від формування в неї таких сфер: когнітивної (знання); мотиваційної (зацікавлене ставлення до хореографічної діяльності); психофізичної (взаємозв'язок між внутрішнім і зовнішнім станом особистості та вміння передавати його у відповідних рухах); емоційно-почуттєвої (емоційна насиченість духовних потреб та емоційне оцінювання зовнішнього та внутрішнього світу дитини, формування емоційно-ціннісної шкали ставлення до світу); активно-творчої (самовиявлення та самореалізація в процесі танцювальної творчості).

Сутність хореографічної діяльності молодших школярів полягає у танцювально-руховій активності, в ході якої набуваються і вдосконалюються не лише спеціальні хореографічні здібності (еластичність м'язів і суглобів, пластичність та краса рухів, виворітність ніг, легкість стрибків тощо), а й формуються вміння відтворювати, інтерпретувати, створювати різноманітні за видами та жанрами танцювальні твори. В процесі їх виконання в учнів

виховуються естетичні смаки, художнє мислення, естетичне ставлення до мистецтва, формується естетична культура, естетичне сприйняття світу, накопичуються художньо-естетичні знання, розвиваються естетичні почуття, судження та вміння, виражаються внутрішні переживання особистості дитини, тобто розкривається її індивідуальність.

Отже, хореографічна діяльність учнів молодшого шкільного віку спрямована на формування естетично-ціннісного ставлення до танцювального мистецтва, розвиток загальних здібностей (загальні розумові здібності, пам'ять, увага, почуття та ін.), художньо-образного мислення та уяви, стимулювання творчого потенціалу особистості учня, виховання потреби і здатності до художньо-творчої самореалізації та духовного самовдосконалення відповідно до індивідуальних можливостей та вікових етапів розвитку школярів, а також здатність сприймати, інтерпретувати та оцінювати твори хореографічного мистецтва (висловлювати особисте ставлення до них, аргументуючи свої думки) [1].

Оскільки молодший шкільний вік – сенситивний період розвитку художньо-творчих здібностей учнів, то в цей час відбуваються інтенсивні перетворення їх фізіологічних і психічних властивостей і вчитель хореографічного мистецтва як педагог творчої професії якнайкраще може вплинути на ці процеси під час організації хореографічної діяльності [6].

Питання підготовки майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва, в тому числі і студентів педагогічних коледжів до хореографічної роботи з учнями різних вікових груп розглядається різноаспектно в працях таких вітчизняних дослідників як Л. Андрощук, Т. Благава, О. Бурля, С. Забрєдовський, О. Мартиненко, М. Рожко, Ю. Ростовська, Т. Сердюк, О. Таранцева, Ю. Тараненко, А. Тарасюк, О. Філімонова та ін.

Так, О. Філімонова визначає підготовку майбутніх учителів хореографії визначає її як «інтегральне, цілісне утворення особистості фахівця, яке включає в себе готовність до здійснення професійної діяльності на основі спеціальних хореографічних знань, умінь, навичок і професійно-особистісних якостей» [8, с. 15–17].

Вивчаючи проблему професійної підготовки майбутніх учителів хореографії до роботи з учнями молодшого шкільного віку, О. Мартиненко вказує, що цей процес «передбачає формування в студентів художньо-естетичних потреб, інтересів, професійно-педагогічних компетентностей, які розвиваються під впливом освітнього середовища педагогічного ВНЗ і сприяють духовно-творчому становленню особистості майбутнього фахівця» [2, с. 128].

Отже, готовність студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь учнів молодшого шкільного віку можна визначити як процес формування особистості майбутнього педагога, що виявляється в здатності визначати метою професійної діяльності розвиток художньо-творчих здібностей та хореографічних умінь молодших школярів, урахувавши їх індивідуально-вікові особливості; обирати способи досягнення цієї мети; здійснювати самоаналіз; прогнозувати шляхи та засоби підвищення його продуктивності.

Відомі українські вчені Н. Миропольська, С. Нічкало, В. Рагозіна та ін., визначають молодший шкільний вік як період сенситивного розвитку.

Інтенсивна еволюція нервової системи і, в першу чергу, головного мозку молодшого школяра сприяє активному набуттю емпіричного досвіду та емоційно-почуттєвому ставленню до навколишньої дійсності, формуванню духовного світу дитини під впливом емоцій і почуттів загалом і в процесі хореографічної діяльності зокрема [3].

Ураховуючи зазначене вище та вчення І. Павлова про основні цикли розвитку моторики дітей, педагогові слід продумувати організацію хореографічної роботи з молодшими школярами (від 6-и до 10-и років).

Як зауважує Ю. Тараненко, в 6–7 років діти характеризуються рухливістю, граційністю, руховим різноманіттям. Виконуючи точні рухи, які показує вчитель, учні швидко втомлюються і намагаються перейти до ігрової діяльності. Така особливість пояснюється недостатнім дозріванням коркових механізмів і недорозвиненістю рухових стереотипів.

Оскільки в дітей 6–7 років домінує виразна, зображувальна моторика, то увага приділяється музично-ритмічним сюжетним іграм, відтворенню елементів різних обрядів, інсценізації пісень, які активізують інтерес молодших школярів до хореографічного мистецтва.

У зв'язку з анатомічним дозріванням рухових механізмів (8–9 років) загальний розвиток моторики дитини спрямовується на поступове оволодіння можливостями координації й укріплення динамічного стереотипу руху. Тому під час хореографічної діяльності основна увага педагога акцентується на виконанні більш складних танцювальних вправ; умінні аналізувати, інтерпретувати й відобразити особливості мистецьких творів засобами рухової діяльності.

У дітей 10-и років відбувається перебудова моторного апарату, тому порушується гармонія рухів, з'являється незграбність, вайлуватість, надлишковість гримас. Під час проведення уроків хореографії головним завданням є формування естетичності молодших школярів: краси, гнучкості, граційності, що має неабияке значення у створенні певного хореографічного образу. Формування художньо-творчих здібностей молодших школярів цього вікового періоду забезпечується розвитком їх умінь реагувати рухами на зміну фраз, характер музики, імпровізувати й драматизувати [6].

Отже, для повноцінного формування хореографічних умінь молодших школярів на уроках хореографії в шкільних і позашкільних закладах освіти необхідно враховувати їх індивідуально-вікові особливості.

Ефективність процесу готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь в учнів молодшого шкільного віку закономірно залежить від педагогічних умов.

Виділимо основні тлумачення поняття «педагогічні умови»: обставини, за яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей (А. Семенов); сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних засобів його здійснення, що забезпечують успішне вирішення поставленого педагогічного завдання (С. Висоцький); категорія, що визначається як система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, які

об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені, необхідні для досягнення конкретної педагогічної мети (О. Пехота); взаємозв'язана сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, що забезпечують високу результативність навчального процесу і відповідають психолого-педагогічним критеріям оптимальності (В. Манько); сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин (об'єктивних заходів) освітнього процесу, від реалізації яких залежить досягнення поставлених дидактичних цілей (М. Малькова) тощо [6].

Упровадження моделі готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь в учнів молодшого шкільного віку передбачало визначення основних педагогічних умов її реалізації, серед яких назвемо мотивування майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва до мистецько-педагогічної діяльності, яка забезпечує послідовне становлення їх творчої індивідуальності; упровадження інноваційних форм і методів навчання, які безпосередньо впливають на готовність студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь в учнів молодшого шкільного віку та активізацію рефлексивної діяльності студентів-хореографів щодо можливостей розвитку художньо-творчих здібностей молодших школярів у процесі хореографічної діяльності.

Сутність мотивації як психологічної категорії розкрито в дослідженнях П. Гальперіна, А. Маркової, С. Рубінштейна та ін., які дозволяють визначити її структуру, яка складається з потреб та інстинктів, спрямованості активності, емоцій, почуттів та установок [5].

Основними умовами розвитку професійної мотивації до хореографічної діяльності, як стверджує П. Коваль, є визначення в змісті елементів відомого і невідомого; використання таких форм роботи, які сприяють подоланню труднощів і створюють ситуацію успіху; забезпечення оптимального співвідношення між вправами репродуктивного і продуктивного характеру; створення проблемних ситуацій та умов співтворчості педагога з дітьми різних вікових груп для прояву їх ініціативи та самостійності; організація творчої діяльності на занятті, яка забезпечує сприятливі умови для саморозвитку [1].

Головним мотивом, що спонукає студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь молодших школярів, можна вважати педагогічні переконання, під впливом яких усі психічні процеси протікають особливо інтенсивно та напружено, а діяльність стає захоплюючою і продуктивною. Іншими словами, акцент треба робити не на результаті діяльності, а на її мотивах [6].

Педагогічні переконання дозволяють учителеві дотримуватися правильних орієнтирів у своїй діяльності, вірити в розвиток особистості молодшого школяра як самоцінної унікальної індивідуальності; бачити діалектику педагогічного процесу, його внутрішній суперечливий характер; орієнтуватися в нестандартних педагогічних ситуаціях і правильно їх інтерпретувати [4].

Мотивування студентів педагогічних коледжів до мистецько-педагогічної діяльності загалом та формування інтересу до формування хореографічних умінь молодших школярів зокрема відбувається в ході активного впровадження проблемних лекцій, серед

яких можна запропонувати лекції в парі (бінарні), лекції-візуалізації, лекції-провокації, лекції-діалоги, лекції-концерти тощо та практичних занять у вигляді ділових і рольових професійно-орієнтованих ігор, тренінгів тощо [6].

З метою формування готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь учнів молодшого шкільного віку окрім традиційних слід використовувати інноваційні методи навчання, до яких можна віднести метод театралізації, метод імпровізації, метод особистого прикладу викладача, метод створення ситуації успіху, метод естетотерапії та інші.

Сутність методу театралізації полягає в поєднанні пластики, жестів, міміки, звуків, кольорів, костюмів, мелодії в просторі та часі; розкриттю образу в різних варіаціях. Метод театралізації покликаний створити видовишно-активну ситуацію, де кожний суб'єкт виступатиме активним її учасником; є поєднанням роботи суглобо-м'язового апарату та емоційного забарвлення в процесі виконання танцювальних комбінацій. Метод імпровізації – створення хореографічної композиції під час її безпосереднього виконання. Ефективність імпровізації забезпечує принцип створення «орієнтирів» – усвідомлення студентом компонентів імпровізації (змістовності, емоційної та музичної виразності рухів, логічності, танцювальності). Метод створення ситуації успіху передбачає схвалення викладачем кожною творчою доробки студентів, навіть незначної, що надає впевненості в своїх можливостях та примножує бажання творити, діяти та рухатись вперед до поставленої мети. Використання методу особистого прикладу пояснюється тим, що професія викладача хореографічних дисциплін поєднує науку та мистецтво й дозволяє продемонструвати майбутнім фахівцям власні хореографічні здобутки. Цей метод полягає в наслідуванні студентами викладача, засвоєнні його професійного досвіду, а потім прояву власних напрацювань та ініціативи. Надаючи свій приклад, викладач разом зі студентами аналізують деталі, знаходять у них вже знайомі їм рухи та дії, вивчають методики тощо. Естетотерапія – це самостійна сфера інтегративного наукового знання про засоби та методи створення педагогом психологічно комфортного освітнього середовища, яка, на думку авторитетної дослідниці цього феномену О. Федій, здатна відновити природну гармонію учня з навколишнім середовищем, спрямувати його на подальше індивідуально-творче самовдосконалення. Естетотерапія несе в собі приховані можливості щодо збереження цілісності й розвитку творчого потенціалу особистості, її духовного ядра [7].

Професійна рефлексія майбутнього фахівця в галузі хореографічного мистецтва є самопізнанням, оцінкою й аналізом свого професійного «Я», пошуком особистісного сенсу мистецько-педагогічної діяльності – від змісту окремих дій і вчинків до її суті, що забезпечують мотивацію професійного самовдосконалення і відповідно високий рівень професіоналізму.

Активізація рефлексивної діяльності майбутнього фахівця в галузі хореографічного мистецтва містить у собі також готовність діяти в ситуаціях з високим ступенем невизначеності, гнучкість у прийнятті рішень, прагненням до реалізації інновацій у

мистецько-педагогічній діяльності, постійну спрямованість на пошук нестандартних засобів розв'язання професійних задач, уміння переосмислювати свій професійний і особистісний досвід [6].

Сучасний викладач хореографії в закладах загальної середньої освіти та позашкільних закладах освіти, на нашу думку, – це підготовлений фахівець до вивчення, аналізу й прогнозування розвитку художньо-творчих здібностей молодших школярів, формування їхніх хореографічних умінь відповідно до індивідуально-вікових особливостей, а також подолання суперечностей розвитку кожної особистості як унікальної, наділеної неповторними рисами.

Отже, визначаючи шляхи формування вмінь студентів педагогічних коледжів здійснювати педагогічну рефлексію, ми виходили з таких міркувань: по-перше, навіть елементарні уявлення про рефлексію треба спеціально виробляти, тому необхідно цілеспрямовано передбачати в навчальному процесі місце для такої діяльності; по-друге, професійний розвиток майбутніх фахівців та вміння формувати хореографічні вміння молодших школярів можливі лише тоді, коли предметом рефлексії стає суб'єкт-суб'єктна педагогічна взаємодія.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, підсумовуючи зазначимо, що визначені педагогічні умови готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь учнів молодшого шкільного віку (мотивування майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва до мистецько-педагогічної діяльності, яка забезпечує послідовне становлення їх творчої індивідуальності; упровадження інноваційних форм і методів навчання, які безпосередньо впливають на формування готовності майбутніх хореографів до розвитку художньо-творчих здібностей та хореографічних умінь молодших школярів; активізація рефлексивної діяльності студентів-хореографів щодо можливостей формування хореографічних умінь молодших школярів у процесі хореографічної діяльності) передбачають таку організацію процесу професійної підготовки студентів педагогічних коледжів, яка забезпечить ефективне формування їх готовності до формування хореографічних умінь учнів молодшого шкільного віку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Коваль П. М. Педагогічні засади розвитку особистісних якостей молодших школярів засобами ритміки і хореографії: дис. ... на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (з галузей знань)». Івано-Франківськ, 1998. 182 с.
2. Мартиненко О. В. Проблеми формування готовності майбутніх педагогів до викладання шкільного курсу хореографії. *Сучасна професійна підготовка вчителя до викладання мистецьких дисциплін у загальноосвітній школі: проблеми, пошуки, знахідки*: монографія / О. Д. Бузова, В. В. Буризова, В. В. Григорєва та ін.; [ред. А. І. Омельченко]. Донецьк : вид-во «Ноулідж», 2010. С. 121–137.
3. Миропольська Н. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання: навч. посіб. Тернопіль:

Навчальна книга – Богдан, 2006. 240 с.

4. Ростовська Ю. О. Формування педагогічних переконань майбутніх учителів хореографії: монографія. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 106 с.

5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2000. 685 с.

6. Тараненко Ю. П. Підготовка майбутніх учителів хореографії до розвитку художньо-творчих здібностей молодших школярів: дис. ... на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Бердянськ, 2017. 282 с.

7. Федій О. А. Підготовка педагогів до використання засобів естетотерапії: теорія і практика: монографія. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2009. 404 с.

8. Філімонова О. Актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх хореографів: Електронний ресурс. Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1538>.

REFERENCES

1. Koval, P. M. (1998). Pedagogichni zasady rozvytku osobystisnykh yakostey molodshykh shkolyariv zasobamy rytmiky i khoreohrafiyi. [Pedagogical principles of the development of personal qualities of younger schoolchildren by means of rhythm and choreography]. Ivano-Frankiv's'k.
2. Martynenko, O. V. (2010). Problemy formuvannya hotovnosti maybutnikh pedahohiv do vykladannya shkil'noho kursu khoreohrafiyi. [Problems of forming the readiness of future teachers to teach school choreography course]. Donetsk.
3. Myropol's'ka, N. (2006). Uroky khudozhn'o-estetychnoho tsykladu v shkoli: navchannya i vykhovannya. [Lessons of the artistic and aesthetic cycle at school: education and training]. Ternopil.
4. Rubinshteyn, S. L. (2000). Osnovy obshchey psikhologii. [Fundamentals of General Psychology]. SPb.
5. Taranenko, YU. P. (2017). Pidhotovka maybutnikh uchyteliv khoreohrafiyi do rozvytku khudozhn'o-tvorchykh zdibnostey molodshykh shkolyariv. [Preparation of future choreography teachers for the development of artistic and creative abilities of younger schoolchildren]. Berdyansk.
6. Fediy, O. A. (2009). Pidhotovka pedahohiv do vykorystannya zasobiv estetoterapiyi: teoriya i praktyka. [Training of teachers to use esthetic therapy tools: theory and practice]. Poltava.
7. Filimonova, O. Aktual'ni problemy profesynoyi pidhotovky maybutnikh khoreohrafov [Actual problems of professional training of future choreographers]. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1538>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАЗВОДОВА Марина Валеріївна – викладач хореографії, голова предметно-циклової комісії викладачів мистецтва КЗ «Балтський педагогічний фаховий коледж».

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх хореографів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RAZVODOVA Maryna Valeriivna – teacher of choreography, chairman of the subject-cycle commission of art teachers of KZ «Baltic Pedagogical Professional College».

Scientific interests: professional training of future choreographers.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.018.43

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-288-295

РОССОМАХА Олена Ігорівна –

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри навігації і управління судном, старший викладач
кафедри технічного обслуговування і ремонту суден
Навчально-наукового інституту морського флоту
Одеського національного морського університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4425-2192>
e-mail: eirossomakha@gmail.com

ПІЗІНЦАЛІ Людмила Вікторівна –

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри технічного обслуговування і ремонту суден
Навчально-наукового інституту морського флоту
Одеського національного морського університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8046-0917>
e-mail: lvpizintsali@gmail.com

АЛЕКСАНДРОВСЬКА Надія Ігорівна –

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри
суднових енергетичних установок та технічної експлуатації,
доцент кафедри навігації і управління судном,
заступник директора ННІМФ
Навчально-наукового інституту морського флоту
Одеського національного морського університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6591-2068>
e-mail: a.nadegda@gmail.com

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО ФОРМАТУ НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ВЗАЄМОЗАМІННІСТЬ, СТАНДАРТИЗАЦІЯ І ТЕХНІЧНІ ВИМІРЮВАННЯ» ЗА ДОПОМОГОЮ GOOGLE FORMS

У статті аналізується досвід реалізації навчання з використанням дистанційних складових при викладанні дисципліни «Взаємозамінність, стандартизація і технічні вимірювання» в Одеському національному морському університеті (ОНМУ) під час пандемії та дії правового режиму воєнного стану в Україні для пошуку ефективних шляхів удосконалення навчального процесу.

Вивчення проблем розвитку освіти з використанням дистанційних форм навчання продовжується і набуло ще більшої актуальності у зв'язку не тільки з пандемією COVID-19, а й з особливими умовами сьогодення – воєнним станом в Україні.

Лише за декілька років прогрес у технологіях, пандемія COVID-19 і воєнний стан в Україні революціонізували традиційні системи освіти і докорінно змінили масштаби віртуального та онлайн-навчання у закладах вищої освіти, насамперед, в ОНМУ. Сучасні тенденції потребують переосмислення базових процесів підготовки майбутніх фахівців.

З дистанційним навчанням у навчальний процес впроваджуються принципово нові моделі навчання, що передбачають проведення конференцій, самостійну роботу студентів з інформаційними полями з різних банків знань, проектні роботи, тренінги та інші види діяльності з комп'ютерними технологіями. Джерелом інформації в цих моделях є бази даних у віртуальному навчальному середовищі, координатором навчального процесу є викладач, а інтерпретатором знань – студент. Таким чином, діяльність студента змінюється у напрямку від одержання знань до їх пошуку.

Розглянувши плюси, мінуси та ризики таких форматів навчання, використовуючи свій досвід, фаховий викладач вмiло вибере вид діяльності, що дозволить ефективно застосовувати кожен з цих режимів навчання.

Викладачі: доценти Пізінцалі Л.В. та Россомаха О.І. пройшли удосконалення професійної компетентності через участь в онлайн-семінарі, що був організований в межах співпраці Google Україна та Міністерства освіти і науки України.

Цей досвід викладачі застосували для визначення думки студентів про режим навчання з використанням дистанційних складових і подальшого удосконалення методики проведення занять.

За результатами опитування, автори статті стверджують, що необхідно працювати над удосконаленням навчання з використанням дистанційного формату і розвитком освітніх онлайн-платформ саме у довгостроковій перспективі, а сприйняття його, як тимчасового, на період дії воєнного стану є помилковим.

Ключові слова: дистанційне навчання, воєнний стан, пандемія COVID-19, студент, викладач.

ROSSOMAKHA Olena Ihorivna –

PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Navigation and Control of the
Ships, Senior Lecturer at the Department Maintenance and Repair of
Sips, Merchant Marine Institute Odesa National Maritime University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4425-2192>
e-mail: eirossomakha@gmail.com

PIZINTSALI Liudmyla Viktorivna –

PhD, Associate Professor, Associate Professor at the Department
Maintenance and Repair of Ships, Merchant Marine Institute Odesa
National Maritime University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8046-0917>

e-mail: lpvizintsali@gmail.com

ALEKSANDROVSKA Nadiia Ihorivna –

PhD, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ship Power Plants and Technical Operation, Associate Professor at the Department of Navigation and Control of the Ships, Head's Assistant, Merchant Marine Institute Odesa National Maritime University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6591-2068>

e-mail: a.nadegda@gmail.com

ANALYSIS OF THE USE OF DISTANCE LEARNING FORMAT IN TEACHING THE DISCIPLINE "INTERCHANGEABILITY, STANDARDIZATION AND TECHNICAL MEASUREMENTS" USING GOOGLE FORMS

The article analyzes the experience of implementing training using remote components in teaching the discipline "Interchangeability, standardization and technical measurements" at the Odesa National Maritime University (ONMU) during the pandemic and the effect of the legal regime of martial law in Ukraine in order to find effective ways to improve the educational process.

The study of the problems of education development using distance forms of education continues and has become even more relevant not only in connection with the COVID-19 pandemic, but also with the special conditions of today - the state of war in Ukraine.

In just a few years, advances in technology, the COVID-19 pandemic, and martial law in Ukraine have revolutionized traditional education systems and fundamentally changed the scope of virtual and online learning in higher education institutions, primarily in ONMU. Modern trends require a rethinking of the basic processes of training future specialists.

With distance learning, fundamentally new learning models are introduced into the educational process, which include holding conferences, independent work of students with information fields from various knowledge banks, project work, trainings and other types of activities with computer technologies. The source of information in these models are databases in the virtual learning environment, the coordinator of the learning process is the teacher, and the interpreter of knowledge is the student. Thus, the student's activity changes in the direction from acquiring knowledge to searching for it.

Having considered the pros, cons and risks of such training formats, using his experience, a professional teacher will skillfully choose a type of activity that will allow the effective application of each of these training modes.

Teachers: associate professors Pizintsali L.V. and Rossomakha O.I. improved professional competence through participation in an online seminar organized within the framework of cooperation between Google Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine.

The teachers used this experience to determine the students' opinion about the mode of learning using remote components and to further improve the method of conducting classes.

According to the results of the survey, the authors of the article claim that it is necessary to work on the improvement of education using the distance format and the development of online educational platforms in the long term, and its perception as temporary, for the period of martial law, is erroneous.

Key words: distance learning, martial law, COVID-19 pandemic, student, teacher

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності проблеми. Українські науковці, як професори: герой України Анатолій Федорович Павленко, Михайло Анатолійович Окландер, Наталія Владиславівна Савицька, Наталія Іванівна Чухрай, доцент Ірина Вікторівна Лилик та інші, багато років у своїх публікаціях висловлювали проблемні питання розвитку вищої освіти. Однак, автори статті хочуть підкреслити, що здебільшого у своїх працях вони звертали увагу на формальну, традиційну освіту і більше акцентувалися на питаннях маркетингової освіти.

Проте, спалах COVID-19, а з часом і введення правового режиму воєнного стану в Україні змінили підхід до базових процесів підготовки здобувачів вищої освіти, ще більш підвищили значення людини з вищою освітою для суспільства. Сучасні тенденції потребують переосмислення базових процесів підготовки майбутніх фахівців.

Вивчення проблем розвитку освіти з використанням дистанційних форм навчання продовжується і набуло ще більшої актуальності у зв'язку не тільки з пандемією COVID-19, а й з особливими умовами сьогодення – воєнним станом в Україні.

Необхідно працювати над удосконаленням навчання з використанням дистанційного формату і розвитком освітніх онлайн-платформ саме в довгостроковій перспективі, а сприйняття його, як тимчасового, на період дії воєнного стану є помилковим.

Дистанційна освіта – це відкрита система навчання, що передбачає активне спілкування між викладачем і студентом за допомогою сучасних інтернет-технологій.

З огляду на вищезазначене, колектив авторів вважає, що одним із першочергових завдань для викладачів, є аналіз досвіду реалізації навчання з використанням дистанційних форм у закладі освіти, де вони працюють, для пошуку ефективних шляхів удосконалення навчального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наведена вище проблема привертає увагу працівників освіти не лише ОНМУ.

Широка проблематика застосування технологій дистанційного навчання у закладах вищої освіти досліджується в сучасних працях низки українських науковців, як С. Сисосва, К. Осадча, І. Ляшенко, Г. Маринченко, В. Прибилова та багатьох інших.

У працях П. Дмитренка, В. Кухаренка, Н. Протасової, С. Сазонова, О. Самойленка висвітлені практичні та соціальні аспекти дистанційного навчання в Україні.

Дослідженню проблем дистанційного навчання у закладах вищої освіти присвячені праці С. Владимирської, О. Кареліної, М. Умрик та декілька спільних робіт авторів даної статті [1, 2].

Вивченням закордонного досвіду реалізації дистанційної освіти присвячені дослідження О. Романовської, Ю. Романовської, Г. Ткачука; можливості застосування сучасних інформаційних технологій для розвитку інклюзивної освіти висвітлені

у працях Т. Бондаренко [3], Ю. Запорожченко [4], Ю. Носенка [5] та інші.

Впровадженням дистанційної освіти, як нової педагогічної технології, особливості її використання в освітній сфері досліджують О. Зарицька [6], М. Назар [7], В. Гогунський [8], О. Васюк, Т. Скуміна [9], М. Карпенко [10], В. Биков [11], О. Малінко [12] та інші.

Незважаючи на значну кількість праць, в Україні запроваджують наступні освітні платформи: дистанційні курси, вебінари, онлайн-платформи та ін., які не достатньо висвітлені у педагогічній літературі.

Метою даної статті є дослідження можливостей та особливостей використання Google Forms, що пропонують українські освітні інтернет платформи для удосконалення проведення занять у дистанційному форматі та аналізу фідбеку від студентів щодо організації освітнього процесу з використанням дистанційних форм навчання в Навчально-науковому морському інженерно-технічному інституті (ННМІТІ) при викладанні дисципліни «Взаємозамінність, стандартизація і технічні вимірювання».

Методи дослідження. Теоретично-дослідницький; пояснювальне-ілюстративний; метод здобуття нових знань; практичний метод; метод дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дистанційна освіта в Україні впроваджується вже більше 20 років, починаючи із затвердження Концепції розвитку дистанційної освіти в Україні 2000 р., і продовжується ухваленням інших нормативно-правових документів, у яких закріплено основні положення цієї форми навчання. Тепер питаннями її організації та впровадження займаються Департамент вищої освіти Міністерства освіти і науки України, Український інститут інформаційних технологій в освіті, структурні підрозділи закладів вищої освіти [13].

Як зазначає автор статті [14], використання цифрових технологій в організації навчання – це тренд, що є складовою частиною загального вектору розвитку системи освіти України.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту», дистанційною формою здобуття освіти є індивідуалізований процес здобуття освіти, що відбувається здебільшого за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [15]. Реалізація дистанційного навчання викликала потребу у розробленні й упровадженні дистанційних освітніх технологій. В останній редакції «Положення про дистанційне навчання», затвердженого Міністерством освіти і науки України, під технологіями дистанційного навчання розуміють комплекс освітніх технологій, зокрема психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних, що надають можливість реалізувати процес дистанційного навчання у закладах освіти та наукових установах [16].

Лише за декілька років прогрес у технологіях, пандемія COVID-19 і, особливо, воєнні дії в Україні революціонізували традиційні системи освіти і докорінно змінили масштаби віртуального та онлайн-навчання у світі, і безпосередньо в ОНМУ.

Дистанційне навчання за своєю суттю є особистісно-орієнтованою формою навчання.

Нагадуємо, що «*Дистанційне навчання* – це сукупність технологій, що забезпечують доставку студентам основного обсягу навчального матеріалу, інтерактивна взаємодія студентів і викладачів у процесі навчання, надання студентам можливості самостійної роботи з навчальними матеріалами» [17].

З дистанційним навчанням у навчальний процес впроваджуються принципово нові моделі навчання, що передбачають проведення конференцій, самостійну роботу студентів з інформаційними полями з різних банків знань, проектні роботи, тренінги та інші види діяльності з комп'ютерними технологіями. Джерелом інформації в цих моделях є бази даних у віртуальному навчальному середовищі, координатором навчального процесу є викладач, а інтерпретатором знань – студент. Таким чином, діяльність студента змінюється у напрямку від одержання знань до їх пошуку.

За останні три-чотири роки, викладачі та студенти ОНМУ вже пристосувалися до нового формату навчання.

Автори статті підкреслюють, що зараз досить важко вибрати формат змішаного навчання з правильною комбінацією занять, комфортно для закладу вищої освіти, для викладачів і для студентів.

Крім того, перед викладачем завжди стоїть проблема з обрання онлайн режиму роботи – він може бути синхронним чи асинхронним.

За даними [18]: «... *синхронний режим* – це такий вид взаємодії, коли всі учасники навчального процесу спілкуються, навчаються та передають один одному інформацію у спільному електронному середовищі. При цьому вони використовують спеціальні програми для аудіо- та відео конференцій. Такий формат найбільш схожий до офлайн навчання.

Асинхронний режим передбачає такий вид взаємодії, під час якої учасники взаємодіють між собою із деякою затримкою у часі, обмінюючись завданнями та їх розв'язкою за допомогою різноманітних засобів дистанційного зв'язку, як електронна пошта, форуми, соціальна мережі, тощо. Це вже більш самостійна форма навчання, що має бути під контролем викладача...».

Впровадження дистанційного навчання в Україні активно почалося з 2002 року. Сьогодні десятки закладів вищої освіти України впровадили програму платформу Moodle (систему управління дистанційним навчанням), що забезпечує дистанційне навчання. Серед них – ННМІТІ ОНМУ, що впроваджує сучасні технології навчання в освітній процес. Автори статті у своїх працях вже ділилися досвідом проведення лекційних, практичних і лабораторних занять з використанням програмної платформи Moodle.

Завдяки впровадженню технологій дистанційного навчання у ННМІТІ ОНМУ:

- студенти мають змогу цілодобового доступу до наукових та навчальних інформаційних джерел;
- навчальний процес став прозорим, його кроки фіксуються у системі управління дистанційним навчанням Moodle;
- викладачі мають можливість постійного відстеження навчального процесу та його коригування;
- підвищується самоорганізація та мотивація студентів порівняно зі студентами, які навчаються за традиційними формами.

На думку авторів, синхронне навчання є більш наближеним до занять у реальному часі, у якому

присутній зворотній зв'язок: викладач-студент і студент-викладач, та взаємодія, що покращує засвоєння матеріалу. Викладач може безпосередньо опитати студента, оцінити його відповідь, задати додаткові питання. Також і студенти можуть задати питання, незрозумілі для них, з матеріалу поточної теми.

Але, зауважимо, що є і ризики, що впливають на якість проведення такого навчання: переривання зв'язку, відсутність світла, технологічні негаразди з інтернетом, неможливість колективного обговорення та групової роботи, відсутність візуального контакту зі студентами, необхідного обладнання у викладача або студента.

Також підкреслимо, що багато студентів таке навчання сприймають менш відповідально, не завжди серйозно ставляться до виконання отриманих завдань. Проблемою є і недостатній контроль за студентом під час відповіді, коли він може скористатися допоміжними джерелами інформації, хоча, на думку авторів, досвідчений викладач, при вибраному темпі опитування та підготовки до опитування, чітко розуміє та бачить рівень підготовки студента і ці, так звані, шпаргалки тільки заважають студенту.

Автори статті погоджуються з [18], що «...перевагою асинхронного режиму є зручність графіку роботи, можливість зручного розпорядку дня та роботи у власному темпі. Водночас, недоліком є зниження навчальної дисципліни, зменшення соціалізації, важкість зворотного зв'язку. Асинхронне навчання вимагає більше зусиль від студентів, які повинні навчитись правильно організувати свій час, серйозніше ставитись до завдання, мати навички самодисципліни».

Автори статті стверджують, що розглянувши плюси, мінуси та ризики таких форматів навчання, використовуючи свій досвід, фаховий викладач вміло вибере вид діяльності, що дозволить ефективно застосовувати кожен з цих режимів навчання.

Викладачі: доценти Пізінцалі Л.В. та Россомаха О.І. у червні 2022 року пройшли удосконалення професійної компетентності через участь в онлайн-семінарі від Google «Цифрові інструменти Google для вищої освіти». Захід був організований в межах співпраці Google Україна та Міністерства освіти і науки України.

Під час заходу розглядалися головні переваги та особливості рішень «Google for Education» для закладів вищої та фахової передвищої освіти:

- основи «Google Workspace for Education»: огляд основних освітніх інструментів та функцій;
- практичні рекомендації щодо ефективного використання «Google Академія»;
- демонстрація можливостей «Розширеного пошуку Google» та «Google Сповідень»;

- Google Public Data, Dataset Search, Google Data Studio та Google Cloud Platform для наукової діяльності та інші характеристики інструментів Google.

Результатом участі в онлайн-семінарі є удосконалення професійної компетентності, а саме її цифрового компоненту.

Цей досвід викладачі застосували для визначення думки студентів про режим навчання з використанням дистанційних складових і подальшого удосконалення методики проведення занять, а взагалі – для удосконалення дистанційного навчання при викладанні дисципліни «Взаємозамінність, стандартизація і технічні вимірювання».

Під керівництвом доцентів О.І. Россомахи та Л.В. Пізінцалі, колектив авторів на базі Google Forms підготував матеріали для електронного опитування студентів другого курсу ННМІТІ ОНМУ. Розроблені питання, створені тести і проведено анкетування.

Для отримання фідбеку, анкетування проводилось анонімно, за допомогою Google Forms за наступними кроками, що вказано у таблиці 1.

Таблиця 1 – Кроки онлайн-опитування

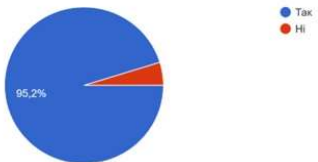
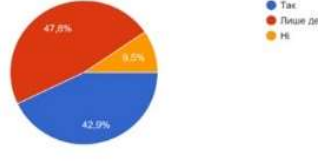
Кроки	Послідовність дій
Крок 1	1.1. Створити опитування чи тест; 1.2. Перейдіть на сторінку forms.google.com.; 1.3. Виберіть "Порожній файл" Плюс; 1.4. Відкриється нова форма
Крок 2	2.1. Відредагуйте та відформуйте опитування чи тест; 2.2. Ви можете додавати до форми текст, зображення та відео, а також редагувати та форматувати їх.
Крок 3	3.1. Надішліть форму для заповнення; 3.2. Коли все буде готове, надішліть форму респондентам та вивчайте їх відповіді.

У таблиці 2 наведено деякі приклади змісту питань тестів та відповіді студентів 2 курсу ННМІТІ ОНМУ після проходження дисципліни «Взаємозамінність, стандартизація та технічні вимірювання».

Анкета містила 20 запитань, що передбачали отримання комплексного зворотного зв'язку від респондентів, а саме, наприклад:

- відомостей щодо забезпеченості студентів технічними засобами для реалізації дистанційного та змішаного навчання;
- інформації про найсуттєвіші проблеми, з якими зіткнулися здобувачі під час освітнього процесу в умовах карантину та воєнного стану;
- пропозицій щодо шляхів удосконалення навчального досвіду учасників освітнього процесу.

Таблиця 2 – Приклади змісту тестів та відповіді

№	Зміст та відповіді на тести	№	Зміст та відповіді на тести
1	2	3	4
1	<p>Складність дисципліни відповідає вашим очікуванням?</p> 	2	<p>Чи передивлялися Ви відео лекцій додатково?</p>

<p>3</p>	<p>Наскільки зрозуміло викладається матеріал лекцій та лабораторних занять у Moodle? *</p> <p>1 2 3 4 5</p> <p>Зовсім не зрозуміло ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Все зрозуміло. Питань не виникає</p> <p>Наскільки зрозуміло викладається матеріал лекцій та лабораторних занять у Moodle?</p> <table border="1"> <tr><th>Rating</th><th>Count</th><th>Percentage</th></tr> <tr><td>1</td><td>0</td><td>0%</td></tr> <tr><td>2</td><td>0</td><td>0%</td></tr> <tr><td>3</td><td>5</td><td>23.8%</td></tr> <tr><td>4</td><td>10</td><td>47.6%</td></tr> <tr><td>5</td><td>6</td><td>28.6%</td></tr> </table>	Rating	Count	Percentage	1	0	0%	2	0	0%	3	5	23.8%	4	10	47.6%	5	6	28.6%	<p>4</p>	<p>Наскільки складно сприймався матеріал лабораторних занять, на прикладі мікрометра? *</p> <p>1 2 3 4 5</p> <p>Дуже складно ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Дуже просто</p> <p>Наскільки складно сприймався матеріал лабораторних занять, на прикладі мікрометра?</p> <table border="1"> <tr><th>Rating</th><th>Count</th><th>Percentage</th></tr> <tr><td>1</td><td>1</td><td>4.8%</td></tr> <tr><td>2</td><td>1</td><td>4.8%</td></tr> <tr><td>3</td><td>7</td><td>33.3%</td></tr> <tr><td>4</td><td>8</td><td>38.1%</td></tr> <tr><td>5</td><td>4</td><td>19%</td></tr> </table>	Rating	Count	Percentage	1	1	4.8%	2	1	4.8%	3	7	33.3%	4	8	38.1%	5	4	19%
Rating	Count	Percentage																																					
1	0	0%																																					
2	0	0%																																					
3	5	23.8%																																					
4	10	47.6%																																					
5	6	28.6%																																					
Rating	Count	Percentage																																					
1	1	4.8%																																					
2	1	4.8%																																					
3	7	33.3%																																					
4	8	38.1%																																					
5	4	19%																																					
<p>5...8</p>																																							
<p>1</p>	<p>2</p>	<p>3</p>	<p>4</p>																																				
<p>9</p>	<p>Як Ви думаєте, Ви набули навичок, знань при проведенні онлайн лабораторних робіт за такою методикою (на прикладі мікрометра)? *</p> <p>1 2 3 4 5</p> <p>Ні, напевно чи (Нічого не зрозуміло) ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Так, практично всі. (Принцип роботи та розрахунки зрозумілі)</p> <p>Як Ви думаєте, Ви набули навичок, знань при проведенні онлайн лабораторних робіт за такою методикою (на прикладі мікрометра)?</p> <table border="1"> <tr><th>Rating</th><th>Count</th><th>Percentage</th></tr> <tr><td>1</td><td>1</td><td>4.8%</td></tr> <tr><td>2</td><td>0</td><td>0%</td></tr> <tr><td>3</td><td>4</td><td>19%</td></tr> <tr><td>4</td><td>11</td><td>52.4%</td></tr> <tr><td>5</td><td>5</td><td>23.8%</td></tr> </table>	Rating	Count	Percentage	1	1	4.8%	2	0	0%	3	4	19%	4	11	52.4%	5	5	23.8%	<p>10</p>	<p>Як складно сприймався матеріал лекцій? *</p> <p>1 2 3 4 5</p> <p>Дуже складно ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Дуже просто</p> <p>Як складно сприймався матеріал лекцій?</p> <table border="1"> <tr><th>Rating</th><th>Count</th><th>Percentage</th></tr> <tr><td>1</td><td>0</td><td>0%</td></tr> <tr><td>2</td><td>1</td><td>4.8%</td></tr> <tr><td>3</td><td>3</td><td>14.3%</td></tr> <tr><td>4</td><td>13</td><td>61.9%</td></tr> <tr><td>5</td><td>4</td><td>19%</td></tr> </table>	Rating	Count	Percentage	1	0	0%	2	1	4.8%	3	3	14.3%	4	13	61.9%	5	4	19%
Rating	Count	Percentage																																					
1	1	4.8%																																					
2	0	0%																																					
3	4	19%																																					
4	11	52.4%																																					
5	5	23.8%																																					
Rating	Count	Percentage																																					
1	0	0%																																					
2	1	4.8%																																					
3	3	14.3%																																					
4	13	61.9%																																					
5	4	19%																																					
<p>11</p>	<p>Яку кількість пар Ви відвідали у Zoom?</p> <ul style="list-style-type: none"> Ви Більше половини, але не всі Половину Менше половини Можливо не відповісти (ні) 	<p>12</p>	<p>Наскільки якісно викладання дисципліни, враховуючи умови військового стану та пандемії COVID-19?</p> <ul style="list-style-type: none"> Дуже якісно Якісно Звичайна якість Менше ніж середньо Неякісно Зовсім неякісно 																																				
<p>13</p>																																							
<p>14</p>	<p>Ви б записалися на інший предмет, який викладає той самий лектор?</p> <ul style="list-style-type: none"> Так Ні 	<p>15</p>	<p>Якщо Ви могли обирати, то обирали б навчання в Zoom чи Moodle?</p> <ul style="list-style-type: none"> Moodle Zoom В університеті Інше 																																				
<p>16...18</p>																																							
<p>19</p>	<p>Чи дізналися Ви щось нове для себе? *</p> <p>1 2 3 4 5</p> <p>Ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Так, дуже багато</p> <p>Чи дізналися Ви щось нове для себе?</p> <table border="1"> <tr><th>Rating</th><th>Count</th><th>Percentage</th></tr> <tr><td>1</td><td>0</td><td>0%</td></tr> <tr><td>2</td><td>0</td><td>0%</td></tr> <tr><td>3</td><td>4</td><td>19%</td></tr> <tr><td>4</td><td>6</td><td>28.6%</td></tr> <tr><td>5</td><td>11</td><td>52.4%</td></tr> </table>	Rating	Count	Percentage	1	0	0%	2	0	0%	3	4	19%	4	6	28.6%	5	11	52.4%	<p>20</p>	<p>Як Ви вважаєте, чи будуть Вам корисні на практиці набуті навички, знання? *</p> <p>1 2 3 4 5</p> <p>Ні, напевно чи ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Так, практично всі</p> <p>Як Ви вважаєте, чи будуть Вам корисні на практиці набуті навички, знання?</p> <table border="1"> <tr><th>Rating</th><th>Count</th><th>Percentage</th></tr> <tr><td>1</td><td>0</td><td>0%</td></tr> <tr><td>2</td><td>0</td><td>0%</td></tr> <tr><td>3</td><td>4</td><td>19%</td></tr> <tr><td>4</td><td>7</td><td>33.3%</td></tr> <tr><td>5</td><td>10</td><td>47.6%</td></tr> </table>	Rating	Count	Percentage	1	0	0%	2	0	0%	3	4	19%	4	7	33.3%	5	10	47.6%
Rating	Count	Percentage																																					
1	0	0%																																					
2	0	0%																																					
3	4	19%																																					
4	6	28.6%																																					
5	11	52.4%																																					
Rating	Count	Percentage																																					
1	0	0%																																					
2	0	0%																																					
3	4	19%																																					
4	7	33.3%																																					
5	10	47.6%																																					

В опитуванні взяли участь 49 студентів (2 групи) другого курсу ННМІТІ ОНМУ.

За результатами проведеного опитування встановлено, що студенти ННМІТІ ОНМУ повністю забезпечені технічними засобами для реалізації дистанційного навчання (тест № 5, рис. 1). 100 % усіх опитаних мають персональний комп'ютер, смартфон, планшет або ноутбук. 30 % респондентів (тест № 6, рис. 2) мають персональний комп'ютер або ноутбук, однак використовують їх спільно з іншими членами сім'ї, які також дистанційно навчаються або працюють віддалено.

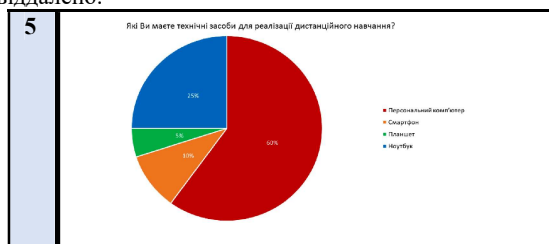

Рисунок 1 – Оцінка наявності технічних засобів

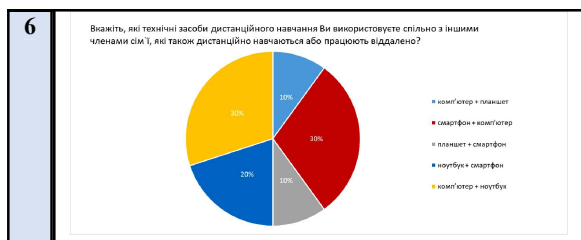

Рисунок 2 – Оцінка спільного використання технічних засобів

На прохання до студентів висловити ідеї покращення викладання дисципліни, майже усі студенти зауважили, що їм не вистачає «живого» спілкування з викладачем. Розподіл відповідей студентів першої групи, 2 курсу ННМІТІ ОНМУ у відсотках, наведений на рисунку 3 (тест № 8).

З діаграми бачимо, що приблизно 50 % опитаних наголошують на важливості спілкування між викладачем і студентами; 28,6 % – за проведення занять в аудиторії, тобто майже 80 % студентів за «живе» спілкування з викладачем.

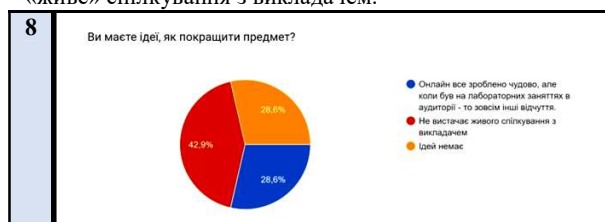

Рисунок 3 – Оцінка важливості «живого» спілкування між студентами і викладачем

Основними труднощами, з якими зіткнулися студенти, були:

- необхідність виконання великого обсягу завдань в обмежений період часу;
- важко дотримуватися режиму дня;
- проблеми з самоорганізацією (складно змусити себе опанувати онлайн-матеріали, виконувати завдання).

На запитання «Що для Вас є найскладнішим під час онлайн-навчання?» більшість респондентів знову ж таки наголосили на відсутності спілкування з викладачем.

На базі аналізу відповідей тестування та досвіду попередніх досліджень, автори статті стверджують, що платформа Moodle, на якій функціонує система управління навчанням в ОНМУ, має досить вузький коридор можливостей в організації спілкування студент-викладач.

Тому, автори впевнені, що актуальності набуває доповнення електронних курсів на платформі Moodle відеоконференціями в Zoom, (Google meet, Webex) тощо. Майже 67 % студентів все ж таки за Zoom (тест № 13, рис. 4).

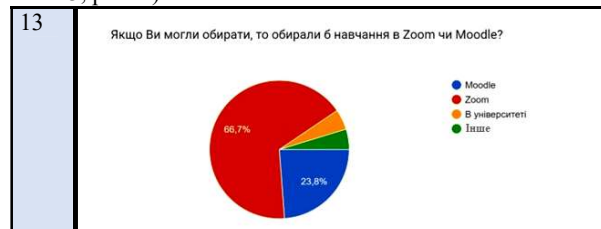

Рисунок 4 – Оцінка навчання в Moodle та Zoom

Студентам пропонувалося питання з визначення найбільш цікавого формату представлення теоретичного матеріалу, лабораторних робіт та інших типів завдань (тест № 16, рис. 5).

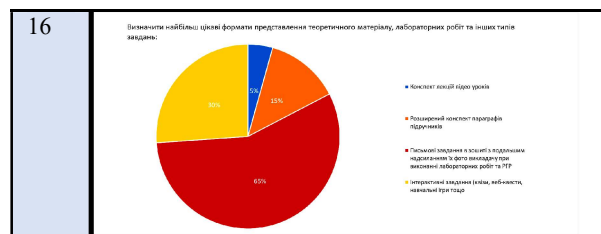

Рисунок 5 – Оцінка формату представлення матеріалів навчання

Отже, студенти вибрали письмові завдання у зошиті з подальшим надсиланням їх фото викладачу (тест № 16, рис. 5). Це відмітили 65 % опитаних. Однак, велика кількість студентів зауважили, що їх дуже цікавлять інтерактивні завдання та навчальні проекти із залученням різного програмного забезпечення замість письмових завдань (30 %).

Велика кількість опитаних студентів зазначили, що їм не потрібна була допомога викладача при опрацюванні теоретичного матеріалу з відео уроків, але при ознайомленні з матеріалом за допомогою підручників та методичних вказівок ця допомога була потрібна. Вони потребували від викладача більш повних пояснень до завдань і уточнення критеріїв їх оцінювання (тест № 18, рис. 6).

Рисунок 6 – Оцінка необхідності допомоги від викладача

Автори статті відмічають, що студенти проявили зацікавленість в опитуванні, показали серйозне ставлення до питань удосконалення дистанційної форми навчання і пропанували свої думки та ідеї. Наприклад, збільшити строки виконання завдань, використовувати різні канали зв'язку: відео

конференції, чати, Viber-спільноти, Telegram-канали тощо; надавати розгорнуті пояснення до завдань та чітко формулювати критерії оцінювання їх виконання; підвищити рівень інтерактивності занять та впроваджувати елементи гейміфікації* в освітній процес; надавати навчальну інформацію стисло, але без втрати якості.

***Гейміфікація** (від *англ. Gamification – геймізація, геймерізація, ігрофікація*) – один із сучасних напрямків засвоєння інформації та навчання [19].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку.

1. Потреба в нових підходах до навчання з обмеженням кількості аудиторних занять залишається проблемним питанням для викладачів ОНМУ.

2. Дистанційна освіта передусім – це економія часу та гнучкість навчання: без прив'язки до конкретного місця і часу, темп вивчення курсу (окремого матеріалу) залежить від самого студента. Ця перевага є дуже актуальною для осіб з особливими освітніми потребами.

3. Головними завданнями для закладів вищої освіти, насамперед, для колективу викладачів ОНМУ є гарантування якості дистанційної форми здобуття освіти, ефективне поєднання дистанційних технологій і методичних підходів, що забезпечуватимуть інтерактивну взаємодію викладача і студента, а також посилену мотивацію до знань.

4. Дистанційне навчання має великі перспективи розвитку, тому що виправдовує себе й є дійсно зручним. Крім того, дозволяє використовувати різні програмні платформи, наприклад, MOODLE, що є системою управління дистанційним навчанням в ОНМУ.

5. Використання новітніх технологій у навчальному процесі надає змогу підвищити якість навчання за рахунок керованої, системної, регулярної самостійної роботи студентів, а також зручності організації навчального процесу.

6. Проведений аналіз фідбеку дасть можливість адміністрації та викладацькому складу ОНМУ обрати найефективніші шляхи удосконалення освітнього процесу за дистанційним і змішаним форматами навчання.

На нашу думку, одним із таких шляхів є налагодження діалогу між ОНМУ та його цільовою аудиторією через запровадження системи систематичного збору зворотного зв'язку від студентів щодо якості надання їм освітніх послуг.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Пізінцалі Л.В., Шумило О. М., Александровська Н. І., Россомаха О. І., Россомаха О. А., Рабоча Т. В., Пізінцалі В. В. Актуальні питання організації викладання технічних дисциплін в умовах пандемії Covid-19. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2021. № 4(77).

2. Пізінцалі Л. В., Шумило О. М., Александровська Н. І., Россомаха О. І., Рабоча Т. В., Пізінцалі В. В., Россомаха О. А. Досвід проведення лабораторних занять з дисципліни «Метрологія, стандартизація, системи якості» в умовах воєнного стану та пандемії COVID-19 з використанням дистанційних форм навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. Випуск 204. С. 298 – 307.

3. Бондаренко Т.В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення доступності і розвитку інклюзивної освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 67. № 5. С. 31 – 43.

4. Запороженко Ю.Г. Використання засобів ІКТ для підвищення якості інклюзивної освіти. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. № 15. С. 138 – 145.

5. Носенко Ю. Г. Деякі аспекти впровадження засобів ІКТ в інклюзивну освіту. II Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених «Наукова молодь – 2014». Київ, 2014. С. 54 – 56.

6. Зарицька О.Л. Дистанційна освіта як новітня інформаційна технологія. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2003. № 13. С. 233 – 235.

7. Назар М. М. Характерні психологічні особливості дистанційної освіти через мережу Інтернет. *Медіаосвіта в Україні: наукова рефлексія викликів, практик, перспектив*. 2013. № 1 (1). С. 264 – 274.

8. Колесніков О.Є., Гогунський В.Д. Основні аспекти впровадження дистанційної освіти. *Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві*. 2012. Т. 1. № 1. С. 34 – 41.

9. Васюк О., Скумін Т. Теоретико-методичні аспекти організації дистанційної освіти. *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 2. С. 1 – 3.

10. Карпенко М.М. Розвиток дистанційного навчання як відповідь на сучасні виклики для України. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 4 (33). С. 102 – 105.

11. Биков В. Ю. Дистанційна освіта: актуальність, особливості і принципи побудови, шляхи розвитку та сфера застосування. *Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології*. Київ: Атіка, 2005. С. 77 – 92.

12. Малінко О. Дистанційна освіта: організаційна структура, психолого-педагогічні основи, фінансування і управління. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2002. № 6. С. 38 – 45.

13. Маринченко Г. М. Дистанційна освіта в Україні: історія та сучасний стан. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 22. Т. 3. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part_3/43.pdf (дата звернення: 01.02.2023).

14. Шевчук Г. Й. Дистанційне навчання у вищій школі: переваги, недоліки, перспективи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021. Випуск 79 том 2. С. 205 – 209. URL: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series> (дата звернення 27.11.2022).

15. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556- VII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2014. № 37–38. Ст. 2004 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 04.01.2023).

16. Положення про дистанційне навчання: Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.01.2004 № 40. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#n18> (дата звернення: 03.02.2023).

17. Про дистанційне навчання. URL: <https://www.dut.edu.ua/ua/1032-pro-distanciyne-navchannya-organizatsiyno-metodichniy-centr-novitnih-tehnologiy-navchannya> (дата звернення 04.02.2023).

18. Синхронне й асинхронне дистанційне навчання. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2924-sinhronne-y-asinhronne-distantsyne-navchannya> (дата звернення 05.12.2022).

19. Гейміфікація. URL: http://librarychl.kr.ua/kn_in/informatoria/inf-g (дата звернення 07.02.2023).

REFERENCE

1. Pizintsali L.V., Shumylo O. M., Aleksandrovskaya N. I., Rossomakha O. I., Rossomakha O. A., Rabocha T. V., Pizintsali V. V. Current issues of the organization of teaching technical disciplines in the conditions of the Covid-19 pandemic [Aktualni pytannia orhanizatsii vykladannia tekhnichnykh dystsyplin v umovakh pandemii Covid-19]. *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti* (2021). № 4(77). [in Ukrainian].

2. Pizintsali L. V., Shumylo O. M., Aleksandrovskaya N. I., Rossomakha O. I., Rabocha T. V., Pizintsali V. V., Pizintsali V. V., Rossomakha O. A. Experience of conducting laboratory classes in the discipline "Metrology, standardization, quality systems" in the conditions of martial law and the COVID-19 pandemic using remote forms of education [Dosvid

provedennia laboratornykh zaniat z dystsypliny «Metrolohiia, standartyzatsiia, systemy yakosti» v umovakh voiennoho stanu ta pandemii COVID-19 z vykorystanniam dystantsiinykh form navchannia]. Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky. Kropyvnytskyi: RVV TsDPU im. V. Vynnychenka, 2022. Vypusk 204. S. 298 – 307. [in Ukrainian].

3. Bondarenko T.V. Use of information and communication technologies to ensure accessibility and development of inclusive education [Vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii dlia zabezpechennia dostupnosti i rozvytku inkluzyvnoi osvity]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. 2018. T. 67. № 5. S. 31 – 43. [in Ukrainian].

4. Zaporozhchenko Yu.H. Use of ICT tools to improve the quality of inclusive education. [Vykorystannia zasobiv IKT dlia pidvyshchennia yakosti inkluzyvnoi osvity]. Informatsiini tekhnolohii v osviti. 2013. № 15. S. 138 – 145. [in Ukrainian].

5. Nosenko Yu.H. Some aspects of the implementation of ICT tools in inclusive education. [Deiaki aspekty vprovadzhennia zasobiv IKT v inkluzyvnu osvitu.] II Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh «Naukova molod – 2014». Kyiv, 2014. S. 54 – 56. [in Ukrainian].

6. Zarytska O.L. Distance education as the newest information technology. [Dystantsiina osvita yak novitnia informatsiina tekhnolohiia.] Visnyk Zhytomyrskoho pedahohichnoho universytetu. 2003. № 13. S. 233 – 235. [in Ukrainian].

7. Nazar M.M. Characteristic psychological features of distance education through the Internet. [Kharakterni psykhologichni osoblyvosti dystantsiinoi osvity cherez merezhu Internet.] Mediaosvita v Ukraini: naukova refleksii vylykyv, praktyk, perspektyv, 2013. № 1 (1). S. 264 – 274. [in Ukrainian].

8. Kolesnikov O.Ie., Hohunskyi V.D. The main aspects of the implementation of distance education. [Osnovni aspekty vprovadzhennia dystantsiinoi osvity.] Informatsiini tekhnolohii v osviti, nautsi ta vyrobnytstvi, 2012. T. 1. № 1. S. 34 – 41. [in Ukrainian].

9. Vasiuk O., Skumin T. Theoretical and methodological aspects of the organization of distance education. [Teoretyko-metodychni aspekty orhanizatsii dystantsiinoi osvity.] Visnyk Knyzhkovoi palaty. 2011. № 2. S. 1 – 3. [in Ukrainian].

10. Karpenko M.M. The development of distance learning as a response to modern challenges for Ukraine. [Rozvytok dystantsiinoho navchannia yak vidpovid na suchasni vylyky dlia Ukrainy.] Stratehichni priorityty. 2014. № 4 (33). S. 102 – 105. [in Ukrainian].

11. Bykov V.Iu. Distance education: relevance, features and principles of construction, ways of development and scope of application [Dystantsiina osvita: aktualnist, osoblyvosti i pryntsyipy pobudovy, shliakhy rozvytku ta sfera zastosuvannia.] Informatsiine zabezpechennia navchalno-vykhovnoho protsesu: innovatsiini zasoby i tekhnolohii. Kyiv: Atika, 2005. S. 77 – 92. [in Ukrainian].

12. Malinko O. Distance education: organizational structure, psychological and pedagogical foundations, financing and management [Dystantsiina osvita: orhanizatsiina struktura, psykhologo-pedahohichni osnovy, finansuvannia i upravlinnia.] Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii. 2002. № 6. S. 38 – 45. [in Ukrainian].

13. Marynchenko, H. M. (2020). Distance education in Ukraine: history and current state [Dystantsiina osvita v Ukraini: istoriya ta suchasnyi stan]. Innovative pedagogy. Publication 22. T. 3. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part_3/43.pdf (date of appeal 10.11.2020) [in Ukrainian].

14. Law of Ukraine "On Higher Education [" Zakon Ukrainy "Pro Vyschu Osvitu"] of July 1, 2014 № 1556- VII, Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VRU), № 37-38, art.2004 [with changes and additions]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (date of appeal 04.01.2021) [in Ukrainian].

15. Regulations on distance learning (Approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine on 21.01.2004 № 40) [Polozhennia pro dystantsiine navchannia (Zatverdzheno nakazom Ministerstva Osvity i Nauky Ukrainy 21.01.2004 № 40)]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#n18> (date of appeal 29.09.2020) [in Ukrainian].

gov.ua/laws/show/z0703-13#n18 (date of appeal 29.09.2020) [in Ukrainian].

16. Regulations on distance learning: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 21.01.2004 No. 40. [Polozhennia pro dystantsiine navchannia: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 21.01.2004 № 40.] URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#n18> (data zvernennia: 03.02.2023). [in Ukrainian].

17. About distance learning. [Pro dystantsiine navchannia.] URL: <https://www.dut.edu.ua/ua/1032-pro-distantsiine-navchannia-organizaciyno-metodichniy-centr-novitnih-tehnolohiy-navchannia> (data zvernennia 04.02.2023). [in Ukrainian].

18. Synchronous and asynchronous distance learning. [Synkhronne y asynkhronne dystantsiine navchannia.] URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2924-sinhronne-y-asinhronne-dystantsiine-navchannia> (access 05.12.2022). [in Ukrainian].

19. Gamification. [Heimifikatsiia.] URL: http://librarychl.kr.ua › kn_in › informatoria › inf-g (access 07.02.2023). [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

РОССОМАХА Олена Ігорівна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри навігації і управління судном старший викладач кафедри технічного обслуговування і ремонту суден Навчально-наукового інституту морського флоту Одеського національного морського університету.

Наукові інтереси: викладання технічних дисциплін в різних умовах сьогодення, технічний менеджмент, відцентрові насоси, прогнозування стану технічних систем.

ПІЗНЦАЛІ Людмила Вікторівна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технічного обслуговування і ремонту суден Навчально-наукового інституту морського флоту Одеського національного морського університету.

Наукові інтереси: викладання технічних дисциплін в різних умовах сьогодення, утилізація суден, рециклінг металів, вплив процесів утилізації суден на навколишнє середовище, сучасні методи утилізації морських суден.

АЛЕКСАНДРОВСЬКА Надія Ігорівна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри судових енергетичних установок та технічної експлуатації, доцент кафедри судноводіння і морської безпеки, заступник директора Навчально-наукового інституту морського флоту Одеського національного морського університету.

Наукові інтереси: викладання технічних дисциплін в різних умовах сьогодення, безпека судноплавства, навчальний процес студентів, безпечна утилізація суден.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ROSSOMAKHA Olena Ihorivna – PhD, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Navigation and Control of the Ships, Senior Lecturer at the Department Maintenance and Repair of Sips, Merchant Marine Institute Odesa National Maritime University.

Scientific interests: teaching technical disciplines in various conditions of today, technical management, centrifugal pumps, forecasting the state of technical systems.

PIZINTSALI Liudmyla Viktorivna – PhD, Associate Professor, Associate Professor at the Department Maintenance and Repair of Ships, Merchant Marine Institute Odesa National Maritime University.

Scientific interests: teaching of technical disciplines in various conditions of today, disposal of ships, recycling of metals, impact of ship disposal processes on the environment, modern methods of disposal of sea vessels.

ALEKSANDROVSKA Nadiia Ihorivna – PhD, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ship Power Plants and Technical Operation, Associate Professor at the Department of Navigation and Control of the Ships, Head’s Assistant.

Scientific interests: teaching of technical disciplines in different conditions of today, shipping safety, educational process of students, safe disposal of ships.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 376-053.21:398.091

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-296-299

САВИНА Інна Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, науковий співробітник науково-дослідного відділу проблем розвитку та застосування частин і підрозділів Десантно-штурмових військ та морської піхоти наукового центру Військової академії (м. Одеса)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7718-3488>

e-mail: Savina_Inna@ukr.net

ЗНАЧИМІСТЬ І СТРУКТУРА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ (ФАХОВОЇ) КОМПЕТЕНТНОСТІ У СЛУХАЧІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МЕТОДОМ «КОМАНДНОГО НАВЧАННЯ»

Одним із важливих завдань яке стоїть перед вищими військовими навчальними закладами (далі – ВВНЗ) на сучасному етапі сьогодення є якісна професійна підготовка офіцерів командного та штабного складу для військових бригад і підрозділів, психологічно готових і здатних професійно та компетентно виконувати свої службові завдання. Для цього необхідно реалізовувати ефективні освітні програми, здійснювати постійний моніторинг служби випускників у військах і на цій основі вчасно вносити корективи до навчальних програм, удосконалювати освітні технології.

Головним критерієм оцінки якості навчання має стати вміння професійно діяти в реальних умовах бойової обстановки.

Осмилення змін, що відбуваються в характері збройної боротьби є основою для вибору оптимальних шляхів будівництва Збройних Сил в інтересах забезпечення воєнної безпеки нашої країни. Тому пріоритетними завданнями Міністерства оборони України є формування нового офіцера, розробка нових програм навчання, створення сучасної мережі військових вишів, нарощування військово-наукового потенціалу Серед дисциплін, що вивчаються у військових вишах, професійна (фахова) підготовка є основною, тому, що визначає здатність випускника виконувати завдання відповідно до посадового призначення, що істотно підвищує роль і місце професійної (фахової) підготовки у військовій освіті випускників.

Підвищення ролі професійної (фахової) підготовки майбутніх офіцерів пов'язане з тим, що в процесі проведення різних видів занять з фахових дисциплін, моделюються різні галузі професійної діяльності майбутніх офіцерів. Саме на заняттях з професійної (фахової) підготовки майбутніх офіцерів набувають навичок роботи на постах спостереження, відпрацьовують питання бойового застосування підрозділів у різних умовах обстановки, організації та ведення інформаційної роботи, виконують посадові та спеціальні обов'язки за певними офіцерськими посадами.

Під час застосування методу «командного навчання» у майбутніх офіцерів закріплюються знання, отримані ними на лекціях і семінарських заняттях. Одночасно з цим формуються навички збору, систематизації та узагальнення різномірної інформації, необхідної для прийняття рішень, виробляються навички роботи в групі, вироблення спільних рішень на застосування підрозділів з використанням прийомів групового мислення. На груповій вправі, як правило, всі майбутні офіцери діють в одній і тій самій ролі, виконуючи функції певної посадової особи.

Професійна (фахова) підготовка випускників є вищою формою процесу формування професійної компетентності майбутніх офіцерів, яка надає змогу практично готувати майбутніх офіцерів до організації та ведення бойової роботи у різних умовах обстановки. Вони виконують під час навчання обов'язки командирів підрозділів, бригад та інших посадових осіб відповідно до задуму підготовки. Під час професійної (фахової) підготовки не тільки закріплюються знання і навички, отримані майбутніми офіцерами на інших заняттях, а й загартовується їхня воля, формуються організаторські та творчі здібності, виробляється витривалість, зміцнюється емоційно-вольова стійкість. майбутні офіцери адаптуються до умов польового життя.

У процесі занять з професійної (фахової) підготовки майбутніх офіцерів формуються вміння правильно ухвалювати рішення в умовах неповної або недостатньо достовірної інформації, оцінювати ефективність прийнятих рішень; встановлювати зв'язки між різними сферами майбутньої професійної діяльності, також абстрактно й образно мислити, що становить основу ефективного застосування системного підходу для дослідження процесів і явищ.

Досвід бойового застосування різних видів і родів військ ЗС України у локальних збройних конфліктах АТО (ООС) свідчить про недостатню підготовленість випускників військових вишів до дії у складних, нестандартних умовах бойової обстановки. Відзначаються їхні низькі вміння та навички оперативно реагувати на динамічно мінливу обстановку, тактику дії противника, застосування ним сучасних форм і способів ведення збройної боротьби.

Особливо наочно прогалини в системі професійної підготовки майбутніх офіцерів проявилися під час бойових дій з вторгненням збройної агресії РФ.

Проведене дослідження засвідчило, що в сучасних умовах не повноцінно функціонує селективна (роздільна) система відбору офіцерських кадрів у військових вишах, яка повинна опиратися на особистий військовий, викладацький і науково-дослідницький досвід офіцерів.

Ключові слова: професійна (фахова) компетентність, структура, методика «командного навчання», підготовка, майбутні офіцери.

SAVINA Inna Oleksandrivna –

Research Department of Problems of Development and Application of Units and Subdivisions of Air Assault Troops and Marines of the Scientific Center of the Military Academy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7718-3488>

e-mail: Savina_Inna@ukr.net

SIGNIFICANCE AND STRUCTURE OF THE PROCESS OF FORMATION OF PROFESSIONAL (SPECIALIZED) COMPETENCE IN STUDENTS OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE COURSE OF TRAINING BY THE METHOD OF “TEAM-BASED LEARNING”

One of the important tasks facing higher military educational institutions (hereinafter – HMEIs) at the present stage of time is the high-quality professional training of command and staff officers for military brigades and units, psychologically ready and able to perform their official tasks professionally and competently. To do this, it is necessary to implement effective educational programs, constantly monitor the service of graduates in the army and, on this basis, make timely adjustments to the curriculum and improve educational technologies.

The team-based learning method helps future officers to consolidate the knowledge they have gained in lectures and seminars. At the same time, the skills of collecting, systematizing and summarizing heterogeneous information necessary for decision-making are developed, as well as skills of working in a group, making joint decisions for the use of units using group thinking techniques. In a group exercise, as a rule, all future officers act in the same role, performing the functions of a certain official.

Professional (specialty) training of graduates is the highest form of the process of forming the professional competence of future officers, which allows for the practical preparation of future officers to organize and conduct combat work in various conditions. During the training, they perform the duties of unit, brigade and other officials in accordance with the training plan. Professional training not only consolidates the knowledge and skills acquired by future officers in other classes, but also strengthens their will, organizational and creative abilities, develops endurance, and strengthens emotional and volitional stability. future officers adapt to the conditions of field life.

In the course of professional (vocational) training, future officers develop the ability to make correct decisions in conditions of incomplete or insufficiently reliable information, evaluate the effectiveness of decisions made; establish links between different areas of future professional activity, as well as abstract and imaginative thinking, which is the basis for the effective application of a systematic approach to the study of processes and phenomena.

The experience of combat use of various types and branches of the Armed Forces of Ukraine in local armed conflicts of the ATO (JFO) shows that graduates of military universities are not well prepared to act in complex, non-standard combat conditions. Their low skills and abilities to respond promptly to the dynamically changing situation, enemy tactics, and the use of modern forms and methods of armed struggle are noted.

The gaps in the system of professional training of future officers became especially evident during the hostilities with the invasion of the Russian armed aggression.

Key words: professional competence, structure, methodology of “team training”, training, future officers.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійна (фахова) підготовка випускників є вищою формою процесу формування професійної компетентності майбутніх офіцерів, яка надає змогу практично готувати майбутніх офіцерів до організації та ведення бойової роботи у різних умовах обстановки. Вони виконують під час навчання обов'язки командирів підрозділів, бригад та інших посадових осіб відповідно до задуму підготовки. Під час професійної (фахової) підготовки не тільки закріплюються знання і навички, отримані майбутніми офіцерами на інших заняттях, а й загартовується їхня воля, формуються організаторські та творчі здібності, виробляється витривалість, зміцнюється емоційно-вольова стійкість. майбутні офіцери адаптуються до умов польового життя.

Наукове новизна дослідження полягає в підвищенні ефективності процесу формування професійної (фахової) компетентності майбутніх офіцерів за рахунок методу “командного навчання” під час вивчення професійних (фахових) дисциплін міжкафедрального комплексу підготовки на основі інтегрування та комплексування його змісту, організації та технології.

Професійна (фахова) підготовка майбутніх офіцерів, а його предметом – педагогічна сутність, зміст і структура процесу формування професійної (фахової) компетентності у майбутніх офіцерів під час підготовки.

В процесі дослідження перед нами постали наступні питання: розкрити наукові та прикладні положення процесу формування професійної (фахової) компетентності у майбутніх офіцерів військових вишів під час підготовки; знайти основні шляхи та умови підвищення ефективності процесу формування професійної (фахової) компетентності у майбутніх офіцерів під час підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальність дослідження також зумовлена її недостатньою розробленістю в педагогічній літературі. Так, наприклад, окремі питання формування професійної компетентності фахівця у вітчизняній психології та педагогіці розглядалися в дослідженнях Ю. Татура, І. Зимньої, В. Сластеніна, В. Болотова, В. Серикова та ін.

У зарубіжній літературі поняття професійної компетентності розглядалося С. Гантінгтоном, С. Саркесьяном, К. Вуоно, Дж. Равеном тощо.

У результаті дисертаційного дослідження виявлено, що окремо теоретичні та прикладні аспекти дисертаційної проблеми знайшли відображення у працях учених військових вишів.

Питання формування професійних (фахових) якостей розглядалися в дисертаційних дослідженнях: Ю. Леньова, Н. Долинського.

Особливості формування окремих видів компетентцій знайшли відображення в дослідженнях: О. Кіреєвої, І. Овсяннікова (професійної); Л.В. Долманюка (військово-професійної); Д. Новосельської (професійно-комунікативної) А. Набіулліна, В. Ромашина, В. Родіна, Ю. Хряпіна та ін.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теоретичного аналізу обґрунтувати наукові положення процесу формування професійної (фахової) компетентності у майбутніх офіцерів під час підготовки за допомогою методу “командного навчання”.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасний стан військової освіти характеризується нормативним становленням компетентнісного підходу як ідеологічної основи освітнього процесу. Результатом освіти вважається здатність випускників військових вишів адекватно діяти в різних ситуаціях професійної (фахової) діяльності. Реалізація компетентнісного підходу передбачає визначення поняття «професійна (фахова) компетентність» для майбутніх офіцерів, а також розробку критеріїв і рівнів їхньої професійної компетентності. Тому є доцільним розглянути деякі найбільш типові підходи до поняття професійної компетентності, які існують у зарубіжній та вітчизняній літературі.

Проведений аналіз літератури показав, що основоположником системного підходу до дослідження професійної компетентності є Самуел Гантінгтон який розкриває зміст цього феномена через взаємозв'язок таких компонентів: відданість своїй справі, відповідальність, компетентність. Сем Саркесьян, розглядаючи компетентність у сфері забезпечення безпеки держави, зазначає, що компетентність означає широту мислення, яка не обмежена військовими міркуваннями і дає змогу

враховувати різноманітні соціальні та політичні наслідки військових рішень. Карл Вуоно визначає компетентність як досконале знання своєї справи.

Джон Равен трактує компетентність як здатність, необхідну для ефективного виконання конкретних дій у певній предметній галузі, що включає способи мислення, вузькоспеціальні знання, предметні навички, а також відповідальність за вчинені дії.

Проведений аналіз понад 15 літературних і дисертаційних джерел показав, що у вітчизняній педагогіці та психології розглядаються різноманітні підходи до визначення сутності, змісту, структури, обумовленості та можливості формування професійної (фахової) компетентності. Один із них пов'язаний із визначенням наукових засад психології професій.

Отримані результати дисертаційного дослідження свідчать, що сутність професійної компетентності майбутнього офіцера полягає у сформованості групи якостей, які відповідають вимогам військової служби, а зміст компетентності військового фахівця визначається цілями, завданнями, особливостями військової праці. Слід зазначити, що в цьому відношенні поняття “компетентність” тотожне поняттю “професіоналізм”.

У проведеному дисертантом дослідженні було виявлено думку командування та професорсько-викладацького складу експериментальних вишів про сутність професійної компетентності.

Із числа всіх респондентів 29,3% асоціюють зміст поняття “професійна (фахова) компетентність” з професійними (фаховими) знаннями, уміннями і навичками; 39% вважають, що професійна компетентність об'єднує в собі сукупність знань, умінь і навичок, особистісних якостей офіцера;

31,7% стверджують, що професійна компетентність передбачає активний прояв знань, умінь і навичок, творчу активність, здатність приймати рішення в складних умовах обстановки.

Проблеми формування професійної (фахової) компетентності в майбутніх офіцерів під час підготовки доцільно використовувати системно-діяльнісний психолого-педагогічний підхід, що ґрунтується на всебічному і глибокому аналізі процесу професійної (фахової) діяльності, розгляді всіх складових цього процесу в їх логічному взаємозв'язку.

За реалізації цього підходу до досліджуваної проблеми безпосередніми завданнями процесу формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у ході підготовки є:

досягнення необхідної глибини професійних (фахових) знань, розвиток у них командирських лідерських якостей і методичних навичок з управління підрозділами;

оволодіння технологічними прийомами й уміле їх застосування під час вирішенні службово-професійних завдань;

розвиток умінь самостійно приймати рішення на застосування підрозділів у різних умовах обстановки;

формування активно-діялісної, творчої та інтелектуально розвиненої особистості офіцера;

професійне становлення особистості у виші за посадовим призначенням;

єдність теоретичної та практичної професійної (фахової) підготовки тих, хто навчається;

вдосконалення системи управління процесом формування професійної (фахової) компетентності під час підготовки;

психолого-педагогічне забезпечення та супровід процесу формування професійної компетентності під час підготовки;

активне впровадження діагностики та оцінювання ефективності процесу формування професійної компетентності під час підготовки.

Системно-діяльнісний підхід синтезує в собі системний, діяльнісний психолого-педагогічний підходи та власне професійний підхід.

Розв'язання цих складних суперечностей у сучасних умовах потребує застосування комплексу заходів щодо підвищення ефективності формування професійної (фахової) компетентності у майбутніх офіцерів під час підготовки.

Урахування виявлених закономірностей можливе в процесі реалізації відповідних принципів, як основоположних вимог до організації, змісту та методики “командного навчання” під час проведення занять з професійної (фахової) підготовки.

Кінцевим елементом процесу формування професійної (фахової) компетентності у майбутніх офіцерів під час підготовки є результат. Результат це те, що отримано на завершенні діяльності, роботи, підсумок. У логічному розумінні результат – це реалізована мета підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ. Основними його показниками виступають знання, уміння, навички та професійні якості, відображені у ОКХ та ОПП та кваліфікаційній характеристиці випускника. Результатом розглядуваного процесу є сформована професійна (фахова) компетентність випускників, що дає їм змогу ефективно виконувати завдання (задачі) відповідно до посадового призначення.

Таким чином, системний розгляд сутності та структури досліджуваного процесу свідчить, що в сучасних умовах підвищення ефективності процесу формування професійної (фахової) компетентності у майбутніх офіцерів під час підготовки у ВВНЗ може бути досягнуто з вищим ступенем результативності за умови розроблення та впровадження в практику освітнього процесу таких шляхів:

оптимізації організаційної структури та змісту вивчення навчальних дисциплін загальновійськової та професійної (фахової) підготовки;

впровадження методу “командного навчання” під час підготовки для формування професійної (фахової) компетентності в майбутніх офіцерів;

активізації самовдосконалення майбутніх офіцерів щодо розвитку професійної (фахової) компетентності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Теоретичний аналіз процесу формування професійної (фахової) компетентності у майбутніх офіцерів під час підготовки дозволив:

визначити сутність досліджуваного процесу як цілісного процесу, який реалізується шляхом практико-орієнтованого моделювання міжкафедрального комплексу фахових дисциплін, заснованого на використанні дидактичних інновацій;

обґрунтувати структуру процесу формування професійної (фахової) компетентності під час підготовки, що складається із взаємопов'язаної сукупності таких елементів: конкретних цілей і завдань, специфічних функцій (активізаційно-діялісна, синтезуюча, стратифікуюча та ін.); суб'єктно-об'єктних професійних зв'язків (командування вишу, факультету, професорсько-викладацький склад, майбутніх офіцерів); виявлених

специфічних закономірностей (залежність ефективності формування професійної (фахової) компетентності від ступеня реалізації вимог принципу професійної спрямованості, залежність якості формування професійної (фахової) компетентності від моделювання професійної діяльності на заняттях тощо);

виявлених нових суперечностей (між змістом професійної діяльності випускників військових вишів у військах і можливостями її моделювання, проєктування та конструювання в процесі формування професійної (фахової) компетентності під час підготовки, між підвищенням вимог до рівня професійної спрямованості, між підвищенням вимог до рівня професійної (фахової) компетентності на заняттях, між професійної (фахової) компетентності випускників і відсутністю готовності у частини керівного та викладацького складу до інноваційної діяльності);

сформульованих, що доповнюють наявні принципи цього процесу, принципів: динамічності, випередження межі розвитку процесу формування професійної (фахової) компетентності з відношення до межі його реалізації, інноваційності; методів, засобів, форм і результатів сформованості професійної (фахової) компетентності у майбутніх офіцерів під час підготовки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вашук О. Обґрунтування доцільності інтегративного підходу у процесі формування готовності вчителів до розвитку академічної обдарованості старшокласників. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика*: зб. наук. праць. К.: Інститут обдарованої дитини, 2012. Вип. 8. 434с.
2. Веремьев А., Тороп Ю. Силы специальных операций сухопутных войск США. *Армейский сборник*. 2011. № 5. С. 37–43.
3. Галета Я. Психолого-педагогічні аспекти управління. *Наукові записки*. Кропивницький, 2022. № 204. С. 20–24.
4. Головань М. Модель формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. № 5 (23). С. 196–205
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 375 с.
6. Кудін А. Особливості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах ФРН. Вища школа. 2006. № 4. С. 51–58.
7. Модернізація педагогічної освіти в європейському та євроатлантичному освітньому просторі: [монографія]. Київ: *Педагогічна думка*, 2011. 232 с.
8. Сарафанюк Е. Педагогічні умови підвищення якості загальновійськової підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів з використанням віртуального моделювання: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2005. 22 с.
9. Скворцов И. Ушинский как педагог – публицист. *Вестник воспитания*. 1894. № 7. С. 182–199.

REFERENCES

1. Vashchuk, O. (2012). Substantiation of the expediency of the integrative approach in the process of forming teachers'

readiness for the development of academic talent of senior students [Substantiation of the expediency of the integrative approach in the process of forming teachers' readiness for the development of academic talent of senior pupils]. Teaching and upbringing of a gifted child: theory and practice: a collection of scientific works. K.: Institute of Gifted Child, Issue 8. 434s. [in Ukrainian].

2. Veremiev, A., Torop, Y. (2011) Special Operations Forces of the US Army [US Army Special Operations Forces]. Army collection. № 5. 37–43 s. [in Ukrainian].

3. Haleta, Ya.V. (2022). Psykholoho-pedahohichni aspekty upravlinnia [Psychological and pedagogical aspects of management]. *Naukovi zapysky*. 204. 20–24s. [in Ukrainian].

4. Holovan', M. S. (2012). Model' formuvannya doslidnyts'koyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv u protsesi profesiynoyi pidhotovky [Model of formation of research competence of future specialists in the process of professional training.]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi*. Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka. № 5 (23). 196-205 s. [in Ukrainian].

5. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrayins'kyy pedahohichnyy slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. K.: Lybid'. 375 s. [in Ukrainian].

6. Kudin, A. (2006). Osoblyvosti pidhotovky fakhivtsiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh FRN [Peculiarities of training specialists in higher educational institutions of the Federal Republic of Germany]. *Vyshcha shkola*. № 4. 51–58s. [in Ukrainian].

7. Modernizatsiia pedahohichnoi osvity v yevropeiskomu ta yevroatlantychnomu osvithnomu prostori [Modernization of teacher education in the European and Euro-Atlantic educational space] : [monohrafiia]. (2011). Kyiv : Pedahohichna dumka. 232 s. [in Ukrainian].

8. Sarafaniuk E. (2005). Pedagogical conditions for improving the quality of general military training of cadets of higher military educational institutions using virtual modeling: PhD thesis [Pedagogical Conditions for Improving the Quality of General Military Training of Cadets of Higher Military Educational Institutions Using Virtual Simulation]: 13.00.04. Odesa, 22 s. [in Ukrainian].

9. Skvortsov, I. P. (1894). K. D. Ushinskij kak pedagog – publicist [K. D. Ushinsky as a teacher – a publicist]. *Vestnik vospitaniya*. № 7, pp. 182–199. [in Russian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САВІНА Інна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, науковий співробітник науково-дослідного відділу проблем розвитку та застосування частин і підрозділів Десантно-штурмових військ та морської піхоти наукового центру Військової академії (м. Одеса).

Наукові інтереси: формування професійної (фахової) компетентності у слухачів вищих військових навчальних закладів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SAVINA Inna Oleksandrivna – Research Department of Problems of Development and Application of Units and Subdivisions of Air Assault Troops and Marines of the Scientific Center of the Military Academy.

Scientific interests: formation of professional (professional) competence among students of higher military educational institutions.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 371.15

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-300-303

САРКІСЯН Тетяна Олегівна –
аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6919-534X>
e-mail: tanyataburanska@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглядаються особливості формування національно-виховної культури майбутнього вчителя-філолога як невід'ємної складової його національно-культурної підготовки в роботі закладів освіти, аналізуються структурні компоненти національної педагогіки, основні шляхи формування національної виховної здатності.

Розглянуто основні функції національної виховної культури майбутніх учителів-лінгвістів. Виділено функції: цілепокладання; функція розуміння; постановка та розв'язання народознавчих завдань і проблем; рефлексорна функція; творча функція. Наголошується на нерозривному взаємозв'язку та взаємопроникненні специфічних функцій, з одного боку, засвоєння розумовим процесом майбутніх учителів-лінгвістів цінностей української народної педагогіки, а з іншого – значення і роль специфічних цінностей, які є майбутньою основою формування національної культури виховання вчителя школи.

Розкрито особливості практичного етапу формування національної освітньої культури в процесі професійної підготовки майбутніх учителів-філологів. На основі встановлених показників визначено методичні заходи щодо формування знань та ціннісної складової національної освітньої культури майбутніх учителів-філологів.

Зазначено, що раціональне використання етнопедagogічних компонентів у процесі підготовки вчителя-філолога не лише підвищує якість професійного формування майбутнього педагога, а й допомагає у підготовці студентів до родинного життя як майбутніх батьків – вихователів власних дітей.

Синтезовано особливості, засоби етнопедagogічної культури сучасного вчителя-філолога та здійснено аналіз ефективності цих особливостей у вирішенні освітніх завдань національного виховання в умовах цивілізаційної глобалізації. Визначено роль освітнього процесу закладів вищої освіти у формуванні етнопедagogічної культури майбутніх педагогів.

З'ясовано місце української етнопедagogіки у вихованні морально-етичної культури майбутніх учителів-філологів. Досліджено досвід вирішення проблеми формування морально-етичної культури як частини професійного становлення педагога на основі української етнопедagogіки в умовах закладу вищої освіти.

Ключові слова: професійна підготовка вчителя, етнопедagogіка, етнопедagogічна складова, етнопедagogічна підготовка, етнопедagogічна культура, етнопедagogічна рефлексія.

SARKISIAN Tatyana Olehivna –
postgraduate student of the department of pedagogy and special
education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State Pedagogical University
ORCHID: <https://orcid.org/0000-0002-6919-534X>
e-mail: tanyataburanska@gmail.com

FORMATION OF THE ETHNO-PEDAGOGICAL CULTURE OF THE FUTURE PHILOLOGIST TEACHER IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article examines the peculiarities of the formation of the national educational culture of the future philologist teacher as an integral component of his national and cultural training in the work of educational institutions, analyzes the structural components of national pedagogy, the main ways of forming the national educational ability.

The main functions of the national educational culture of future linguist teachers are considered. Functions are highlighted: goal setting; function of understanding; formulation and solution of ethnographic tasks and problems; reflex function; creative function. Emphasis is placed on the inseparable relationship and interpenetration of specific functions, on the one hand, the assimilation of the values of Ukrainian folk pedagogy by the mental process of future linguist teachers, and on the other hand, the meaning and role of specific values, which are the future basis of the formation of the national culture of school teacher education.

Features of the practical stage of formation of national educational culture in the process of professional training of future philology teachers are revealed. On the basis of the established indicators, methodical measures have been determined for the formation of knowledge and value components of the national educational culture of future philology teachers.

It is noted that the rational use of ethnopedagogical components in the process of training a philologist teacher not only increases the quality of the professional formation of a future teacher, but also helps in preparing students for family life as future parents - educators of their own children.

Features and means of ethnopedagogical culture of the modern philologist teacher were synthesized and the effectiveness of these features in solving the educational tasks of national education in the conditions of civilizational globalization was analyzed. The role of the educational process of higher education institutions in the formation of the ethno-pedagogical culture of future teachers is determined.

The role of Ukrainian ethnopedagogy in the education of moral and ethical culture of future philology teachers is clarified. The experience of solving the problem of the formation of moral and ethical culture as a part of the professional formation of a teacher based on Ukrainian ethnopedagogy in the conditions of a higher education institution was studied.

Key words: professional teacher training, ethnopedagogy, ethnopedagogical component, ethnopedagogical training, ethnopedagogical culture, ethnopedagogical reflection.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні українські заклади вищої освіти характеризуються акцентом на вихованні духовно

багатих, морально благородних, освічених і творчих особистостей, на продовженні національних традицій, на використанні національних методів навчання та

надбань культури. Наведений факт зумовлює необхідність актуалізації вимог до професійної підготовки майбутніх учителів-лінгвістів. Першочерговим напрямком реалізації цих завдань є здійснення комплексної етнопедагогічної підготовки учнів, адже оволодіння базовим рівнем національної культури є основою формування та розвитку творчих здібностей і духу вчителя. Більшість національних і державних документів з питань освіти в Україні чітко визначають пріоритетну роль етнопедагогіки в сучасному освітньому процесі. Сьогодні застосування етнопедагогічних традицій є однією з найактуальніших проблем педагогіки, а етнопедагогічна підготовка розглядається як один із нових методів загальноосвітньої системи підготовки майбутніх лінгвістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сьогодні такі науковці як: А. Алексюк, Г. Балл, А. Бойко, С. Вітвицька, Ф. Гонаболін, П. Гусак, Н. Кузьміна, Г. Маркова, Н. Нічкало, І. Підласий, Л. Пуховська, О. Савченко, В. Сластьонін, І. Зязюн, В. Юрченко та інші приділяють велику увагу питанню зв'язку національного виховання, народної педагогіки, етнопедагогіки та професійної підготовки майбутніх спеціалістів у закладах вищої освіти. Про це також свідчать дослідження О. Березюка, О. Вишневського, Г. Волкова, В. Кононенко, Л. Кравченко, Н. Лисенко, Л. Маєвської, Ю. Махмутова, В. Мосященка, М. Стельмаховича, В. Струманського, Є. Сявавко та ін. У своїх дослідницьких роботах: О. Вашак (Створення майбутніх вихователів для екологічного виховання дітей дошкільного віку на засадах етнопедагогіки), Л. Йовенко (Засади домашнього виховання студентів-лінгвістів), О. Семенов (Традиції родинного виховання у підготовці майбутніх учителів початкових класів), М. Харитоновна (Теорія і практика етнопедагогічної підготовки вчителя початкової школи державних шкіл), В. Штікарєва (Етнопедагогічна підготовка майбутнього вчителя в освітньому просторі педагогічних закладів вищої освіти) та інші засвідчують про першочерговість національного виховання у формуванні світогляду індивіда.

Мета статті. Аналіз досвіду формування української етнопедагогіки як важливої складової професійної підготовки майбутнього філолога.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні українська етнопедагогіка розглядається як самостійна галузь педагогічних знань, яка враховує загальний досвід українського національного виховання та розглядає його актуальні аспекти, життєво важливі для нинішніх і майбутніх поколінь. Його тлумачили як «національний варіант загальноосвітньої культури, що виражає в певній формі освітні переживання, інтереси та прагнення мас» [8, с. 409]. «Українська етнопедагогіка досліджує освітній досвід українців, з'ясовує можливості та ефективні шляхи впровадження прогресивних освітніх ідей українського народу в сучасну практику домашньо-народної освіти, розкриває плідні шляхи налагодження зв'язків між народами світу». Виховна мудрість наукової та професійної педагогіки, яка аналізує походження педагогічної майстерності та інших явищ українського суспільного життя, з'ясовує їхню відповідність сучасним освітнім завданням» [9, с. 10–14].

Дуже важливим для вирішення основних завдань педагогічної діяльності вчителя-філолога є досвід

Сухомлинського В.О, адже він виокремлює основні складові цього явища, а саме:

- гуманізм – ставлення до учнів є найвищою цінністю, що виражається у доброти, любові, чуйності;
- професіоналізм – глибоке знання вчителем предмету, методики, досягнень сучасної техніки, психології, педагогіки, мистецтвознавства;
- педагогічні здібності – креативність, позитивне ставлення до життя, соціальні навички, інтуїція;
- педагогічна взаємодія – професійна сприйнятливості викладачів, культура викладу та спілкування з учнями, національна педагогічна культура, врахування психофізіологічних особливостей учнів;

Педагог надавав великого значення національно-культурному вихованню підростаючого покоління, закликаючи вчителів плекати й берегти рідну мову. Науковець радить майбутнім учителям більше читати, адже «неможливо бути вчителем, наставником, якщо ти не маєш свого неповторного і глибоко особистого життя у світі книжок» [5, с. 34].

У працях вченого чітко висловлено положення про те, що керувати процесом оволодіння та вдосконалення педагогічної діяльності вчителя означає забезпечити реалізацію його творчого індивідуального потенціалу. Науковець у своїх роботах підтверджує положення про творчий характер педагогічної діяльності та висвітлює структуру професійної культури вчителя.

Цей великий педагог наголошував на важливості особистої позиції вчителя, яка, як зазначав І. Зязюн, спирається на знання не просто «передані слухачам холодним авторитетом, а як власний світогляд» [1, с. 103]. З цього приводу В. Сухомлинський неодноразово зазначав, що «майстрами педагогічної праці зазвичай є лише ті, хто вважає себе дослідниками» [4, с. 471], які активно просувають педагогічну науку. З цієї позиції доцільно розглядати першочергову функцію формування національної виховної культури майбутніх учителів-лінгвістів, важливого аспекту науково-дослідної роботи студентів. Слід підкреслити, що цей процес передбачає інтеграцію певних функцій, притаманних етнопедагогічному мисленню та етнопедагогічній свідомості. Зокрема, до цих функцій відносяться ті ж функції, що й загальні процеси мислення індивіда: функції цілепокладання, функції розуміння, постановки і вирішення народознавчих завдань і проблем, рефлексорні функції, творчі функції.

Функція рефлексії не лише об'єднує взаємозв'язок етнопедагогічного мислення та етнопедагогічної свідомості у змісті мистецької освіти, а й уніфікує взаємозв'язок усіх елементів етнопедагогічної культури майбутніх лінгвістів. Адже ця функція відповідає за формування в учня осмисленого, свідомого ставлення до кожної складової частини цілісної системи досліджуваного явища. Водночас функція рефлексії зумовлює поступове формування професії майбутнього лінгвіста, забезпечуючи на певних етапах «припинення потоку свідомості» та «аналіз її змісту» [2, с. 237]. Рефлексія етнопедагогіки уможливила доцільність використання засобів і методів української народної педагогіки у професійній діяльності лексикографів для аналізу результатів їх застосування, а також рівень валідності

поєднання конкретних методів, засобів і прийомів гуманітарної освіти.

Для розвитку творчого потенціалу викладачів необхідно створити відповідні умови ще під час навчання у звичайному закладі вищої освіти. Творчого, активного, самокритичного вчителя можна сформувати лише за умови, що майбутній учитель протягом років навчання не лише знайомиться з новітніми педагогічними технологіями, але й високопрофесійно використовує народні надбання.

Фольклорна педагогіка передбачає передачу майбутнім поколінням соціального досвіду, норм поведінки, суспільних традицій, що відображається в спрямованості функціональної системи фольклорного виховання, у змісті і принципах фольклорного виховання, в етнокультурних традиціях, які переходять у сім'ю та суспільство загалом.

Світовий досвід розвитку теорії та практики педагогіки переконливо доводить, що кожна нація має свою національну систему виховання та освіти. Народна педагогіка має єдину основу, засновану на загальнолюдських нормах, правилах виховання і навчання, але кожна країна реалізує ці універсальні ідеї та знання по-своєму, відповідно до особливостей своїх традицій і звичаїв.

Українське народне виховання завжди функціонувало як самобутнє культурно-історичне явище, але водночас воно є невід'ємною частиною світових і західноєвропейських процесів. Українську національну педагогіку як народну педагогіку певного народу умовно поділяють на народну педагогіку, сімейну педагогіку, народне мовознавство та виховну мораль.

Етнопедагогіка не містить письмових постанов і наукових термінів, але зберігає народні погляди і традиції, знання, спирається на фольклор, народні календарі тощо. Без цих скарбів народної мудрості наукова педагогіка втратить свою суть і високу місію, не зможе стати на шлях демократизації та гуманізації виховання та освіти. Адже етнопедагогіка – це цілісна та гармонійна система знань, ідеалів, засобів, умінь і цінностей, що розвивається разом з українським народом.

В умовах демократизації та гуманізації суспільного життя, розвитку української державності народна і наукова педагогіка збагачують одна одну, розвиваються в найтіснішій єдності освітньої теорії та практики. Педагог повинен не тільки знати теорію, а й застосовувати її на практиці.

Просвітницький досвід народу уособлювали ще літописці та вчителі Київської Русі (Н. Літописець, В. Мономах та ін.). До витоків народної педагогіки зверталися письменники: Г. Сковорода, Т. Шевченко, Л. Українка, І. Франко. Теоретико-практичну систему виховної філософії народної педагогіки досліджували О. Духнович, С. Русова, Г. Ващенко, В. Сухомлинський. М. Стельмахович створив теорію, згідно з якою педагогічна наука має ґрунтуватися на здобутках і духовних цінностях народної просвітницької мудрості. Концепція Школи національного відродження була створена під керівництвом С. Гончаренко, П. Ігнатенко, Ю. Руденко, Б. Ступарика, Є. Сявко та багато інших окреслюють її розвиток, висувають нові вимоги до підготовки вчителів, яким необхідно досягнути основи народної мудрості, а не тільки пізнати історію, і культуру українського народу, а й глибоко замислюватися над його освітою та виховним

потенціалом. Робота в цьому напрямку вимагає високого професіоналізму як від викладачів, так і від студентів.

Про значення етнопедагогічної підготовки майбутніх учителів М. Стельмахович говорить у своїх статтях: «Спецкурси етнопедагогіки у закладах вищої освіти» (1991), «Застосування українських етнопедагогічних ідей у роботі вчителя початкових класів» (1994); дослідження джерел української національної педагогіки: «Вічне і невичерпне джерело» (1995); акцентування її значення для сучасної освіти та загальнолюдських цінностей: «Українська державна школа і народна педагогіка» (1992), «Українська родинна педагогіка» (1995), «Етнопедагогічні основи української національної школи-родини» (1997); розкриває основні аспекти етнопедагогіки як науки, її філософсько-методологічні основи, висвітлюючи актуальні проблеми: «Методологічні основи української етнопедагогіки» (1998).

Проте в практиці сучасної середньої школи застосування народної педагогіки у викладанні педагогіки теоретично і методично не розроблено. Аналіз сучасного стану національного виховання та навчання, спостереження за навчальним процесом у закладах вищої освіти та школах, якісний та кількісний аналіз недостатнього змісту педагогічної практики студентів приводять нас до висновку, що вирішення цієї проблеми є далеко неповний. За даними опитування, лише 33% опитаних молодих вчителів-стажистів вважають свій рівень національно-педагогічної підготовки середнім, 67% вчителів вважають, що застосування знань з національного виховання знаходиться на низькому рівні, а жоден учитель не може досягти високого рівня етнопедагогічної підготовки. Це пов'язано з недостатнім рівнем застосування етнопедагогічних знань у психолого-педагогічній підготовці закладів вищої освіти (на це вказали 62% респондентів).

Проведене опитування, аналіз навчальних програм та програм підготовки майбутніх учителів закладів вищої освіти показує, що необхідні зміни у викладанні психолого-педагогічних дисциплін, які спрямовуватимуть майбутніх учителів на вдосконалення національної освітньої майстерності та розвиток інноваційних навичок.

Позакласна робота в сучасній школі сьогодні багато в чому наближається до суто фольклору, з педагогікою народного календаря, і проведення родинних свят може стати суто формальним явищем, якщо все виконується без науково обґрунтованого змісту. Щоб на високому рівні розвинути методи роботи в цій області необхідна велика майстерність від тих, хто виконуватиме цю роботу в школах.

Розвиток і регламентація педагогічних умов формування національної освітньої культури майбутніх учителів-філологів залежить від конкретних умов філологічного навчального процесу, з одного боку, а з іншого боку, від конкретних умов українського національного освітнього процесу та національно-педагогічної діяльності студентів. Інтеграція характерних ознак визначає основні орієнтири формування та визначення умов навчання з метою ефективного формування національної педагогічної культури майбутніх учителів-лінгвістів. Під час розробки конкретних умов навчання вважаємо за доцільне спиратися на наявність постійно оновлюваних та вже вдосконалених

класичних та інноваційних методичних засобів навчання, а також використання українських народних методів, засобів і прийомів навчання, переважно з українського фольклору та національного виховання. З огляду на вище-зазначене науково-теоретичне обґрунтування найсприятливіших педагогічних умов, для ефективного формування національної освітньої культури рекомендується не відривати майбутнього вчителя-лінгвіста від фону освітнього середовища, що функціонує в рамках гуманітарного освітнього процесу.

Висновки. Важливою умовою підвищення якості сучасної освіти є впровадження етнопедагогічних знань, що ґрунтуються на новому ракурсі цілепокладання навчання: результати навчання визначаються не лише сформованістю результатів навчання, а й рівнем етнопедагогічного виховання особистості. Ми будемо диференціювати критерії оцінювання етнопедагогічних знань на основі розуміння етнопедагогічних компетенцій, які є загальними компетенціями, заснованими на знаннях, досвіді, цінностях і компетенціях, набутих під час навчання [6, с. 14]

Передача здобутого студентами у закладі вищої освіти комунікативного досвіду на побутовий рівень обумовило б форму поведінки, яка збудована на основі цінностей-відносин української етнопедагогіки й належить їй виховним ідеалам. Сформованість даної форми поведінки означає сформованість етнопедагогічної культури майбутнього вчителя-словесника в частині цінностей-відносин.

Отже, національно-педагогічна компетентність майбутніх учителів-філологів є основою їхньої національно-культурної підготовки, є результатом стимулювання особистості спеціалістів до забезпечення наступності оволодіння наявним рівнем розвитку та саморозвитку, розвитку українських наукових досліджень та напрямів в системі освіти. У науці про виховання етнопедагогіка проектує майбутніх людей як індивідів і членів соціальних або расових груп. Тому володіння майбутніх учителів-лінгвістів етнопедагогічною компетентністю є однією зі сходинок до вершин педагогіки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Донцов А. В. Моральна культура вчителя. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 240 с.
2. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка: Навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 176 с.
3. Родинно-сімейна енциклопедія. За заг. ред. Арвата Ф. С. та ін. К.: Богдана, 1996. 438 с.
4. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. Посібник. К.: МАУП, 2000. 312 с.
5. Сухомлинський В. А. Сто советов учителю. К.: Рад. школа, 1984. 254 с.
6. Лисенко Н. В. Етнокультурна компетентність сучасного педагога: психолого-педагогічний аспект. *Народознавча компетентність дітей та молоді*: Івано-Франківськ: Зб. наук. праць., 2007. – 280 с.
7. Ткаченко О. М. Етнопедагогічна компетентність педагога: монографія. Кіровоград: «Імекс - ЛТД», 2012. 414 с.
8. Стельмахович М. Г. Застосування ідей української етнопедагогіки в роботі вчителя початкових класів. *Початкова школа*, 1994. № 12, С. 4-7.

9. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. К.: Радянська школа, 1985. 312 с.

10. Стельмахович М. Г. Українська національна школа і народна педагогіка. *Початкова школа*, 1992. № 7-8. С. 3-5.

11. Стельмахович М. Г. Українська етнопедагогіка. *Початкова школа*, 1989. № 6. С. 11-17.

REFERENCES

1. Dontsov, A. V. (2008). *Moral'na kul'tura vchytelya* [Moral culture of the teacher]. Kharkiv: KHNU imeni V. N. Karazina. 240 s. [in Ukrainian]
2. Mosiyashenko, V. A. *Ukrayins'ka etnopedahohika* [Ukrainian ethnopedagogy]: Navch. posib. Sumy: VTD «Universytet-s'ka knyha», 2005. 176s. [in Ukrainian]
3. Rodynno-simeyna entsyklopediya [Family and family encyclopedia]. Za zah. red. Arvata F. S. ta in. K.: Bohdana, 1996. 438 s. [in Ukrainian]
4. Zyazyun, I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realiyi* [Pedagogy of goodness: ideals and realities: science and method]: nauk.-metod. posibnyk. K.: MAUP. 312 s. [in Ukrainian]
5. Sukhomlynskyy, V. A. (1984). *Sto sovetoв uchytelyu* [Hundred tips to the teacher] K.: Rad. shkola. 254 s.
6. Lysenko, N. V. (2007). *Etnokul'turna kompetentnist' suchasnoho pedahoha: psykholoho-pedahohichnyy aspekt. Narodnavcha kompetentnist' ditey ta molodi* [Ethnocultural competence of a modern teacher: psychological and pedagogical aspect. Ethnological competence of children and youth]: Zb. nauk. prats'. Ivano-Frankivs'k. 280s. [in Ukrainian]
7. Tkachenko, O. M. (2012). *Etnopedahohichna kompetentnist' pedahoha* [Ethno-pedagogical competence of a teacher]: monohrafiya. Kirovohrad: «Imeks - LTD». 414 s. [in Ukrainian]
8. Stel'makhovych, M. H. (1994). *Zastosuvannya idey ukrayins'koyi etnopedahohiky v roboti vchytelya pochatkovykh klasiv* [The application of ideas of Ukrainian ethnopedagogy in the work of a primary school teacher] *Pochatkova shkola*. № 12, S. 4-7. [in Ukrainian]
9. Stel'makhovych, M. H. (1985). *Narodna pedahohika* [Folk pedagogy] K.: Radyans'ka shkola. 312 s. [in Ukrainian]
10. Stel'makhovych, M. H. (1992). *Ukrayins'ka natsional'na shkola i narodna pedahohika* [Ukrainian national school and folk pedagogy] *Pochatkova shkola*. № 7-8. S. 3-5. [in Ukrainian]
11. Stel'makhovych, M. H. (1989). *Ukrayins'ka etnopedahohika* [Ukrainian ethnopedagogy] *Pochatkova shkola*. № 6. S. 11-17. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САРКІСЯН Тетяна Олегівна – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування етнопедагогічної культури майбутнього вчителя-філолога у процесі професійної підготовки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SARKISIAN Tatyana Olehivna – postgraduate student of the department of pedagogy and special education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: formation of ethnopedagogical culture of the future philologist teacher in the process of professional training.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 317. 18. 78

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-304-309

СИВОКОНЬ Юрій Михайлович –
старший викладач кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8493-7233>
e-mail: yrasivokon@ukr.net

ПЕЧЕНЕНКО Максим Валерійович –
викладач кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка,
художній керівник та головний балетмейстер народного
хореографічного ансамблю «Світанок» (м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2041-6727>
e-mail: svit-tanok@ukr.net

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВИКЛАДАННЯ КЛАСИЧНОГО ТАНЦЮ

У даній статті розглянуто сутність використання ІКТ у сучасній хореографічній освіті. Автори визначають переваги та недоліки застосування комп'ютерних технологій, а також пропонують огляд деяких спеціальних програм, які можуть бути використані педагогами та студентами під час занять і проходження студентами педагогічної практики.

Застосування комп'ютерних технологій у навчанні сприяє розвитку внутрішньої мотивації студентів, їхній самостійності та самодисципліні, розкривають творчий потенціал, залучають малоактивних та сором'язливих студентів до спільної діяльності.

Комп'ютерні технології стали невід'ємною частиною життя людей і соціум став залежним від технологій і у простих повсякденних завданнях, і у складних видах діяльності. У міру зміни технологій суспільство повинно навчитися пристосовуватися до них.

Світ мистецтва також залучений до цієї тенденції і комп'ютерні технології відкривають можливості для нових видів навчання і нової аудиторії. Комп'ютерні технології допомагають донести мистецтво танцю до мільйонів глядачів за допомогою телебачення, кіно та Інтернету, що докорінно змінило уявлення про танцювальне мистецтво, особливо в останні роки, коли з'являються різноманітні шоу, конкурси, фестивалі, телевізійні передачі тощо, що сприяє популяризації хореографії в будь-яких її видах та жанрах.

За допомогою технології відеоконференцій можна проводити заняття з хореографічних дисциплін, запрошуючи викладачів, які знаходяться в іншому місті чи країні. Також хореографи можуть налаштовувати або репетирувати роботу з танцюристами, які перебувають в різних географічних регіонах. Таким чином, використання технології відеоконференцій є важливим освітнім інструментом, оскільки розширює можливості для танцюристів та хореографів.

Звичайно, танець, представлений за допомогою електронних носіїв, не замінює живого танцю, він є його продовженням і водночас це дієвий спосіб привернути більше уваги до хореографічного виду мистецтва з метою популяризації.

Ключові слова: хореографічна освіта, комп'ютерні технології, майбутній фахівець в галузі хореографії.

SIVOKON Yuriy Mykhailovych –
senior lecturer at the Department of Art Education
of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State
Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8493-7233>
e-mail: yrasivokon@ukr.net

PECHENENKO Maksym Valeriyovych –
teacher at the Department of Art Education
of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State Pedagogical
University, artistic director and chief choreographer of the folk
choreographic ensemble «Svitanok» (Kropivnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2041-6727>
e-mail: svit-tanok@ukr.net

INNOVATIVE TECHNOLOGIES AS A MEANS OF OPTIMIZING THE PROCESS OF TEACHING CLASSICAL DANCE

This article examines the essence of the use of ICT in the modern educational process in the choreography class. The author presents the advantages and disadvantages of the use of technologies, as well as an overview of some special programs that can be used by teachers and students during classes and during students' pedagogical practice.

There is an urgent need to train teachers in the use of ICT in educational interaction with pupils at various stages of studying choreographic material. Modern pedagogy faces the problematic issue of training competitive specialists with a high level of professional culture, the ability for intellectual, spiritual and professional self-improvement.

Choreographic education, as well as other educational fields, needs to modernize teaching methods and techniques, update the technical side of the educational process, improve the qualifications of teachers, expand their knowledge and skills in using ICT.

The use of technology in education contributes to the development of students' internal motivation, their independence and self-discipline, reveals their creative potential, and engages inactive and shy students in joint activities.

Technology has become an integral part of people's lives and as a society we have become dependent on technology for everything from simple everyday tasks to complex activities. As technology changes, we as a society must learn to adapt to it.

The art world is also involved in this trend, and in fact, technology seems to be opening new doors for new kinds of learning and new audiences. Technology helps bring dance to millions of viewers through television, film and the Internet. These events changed the way many people approached dance. They also changed the idea of what dance is, what it can be. The long-term effects of these changes are yet to be seen, but in a relatively short period of time it appears that dance is gaining a lot of popularity in the media thanks to various shows and programs.

With the help of video conferencing technology, you can conduct dance classes with guest teachers located in other cities or countries. Choreographers can also set up or rehearse work with dancers located in different geographic regions. Thus, the use of video conferencing technology is an important educational and artistic tool, as it expands the possibilities for dancers and choreographers.

Dance presented through electronic media does not replace live dance, it is its continuation. This is an effective way to draw more attention to the choreographic form of art in the hope that more people will appreciate it, learn more about it and want to try their hand at dancing.

Keywords: choreographic education, computer technologies, future specialist in the field of choreography.

Постановка та обґрунтування проблеми дослідження. Сучасне молоде покоління із упевненістю користується різноманітними гаджетами. Особливо це стосується дітей, які змалечку звикають до використання різних приладів як з розважальною метою, так і для навчання. Через воєнні дії, а раніше через карантинні обмеження, діти різних вікових груп, від садочка до студентів та аспірантів змушені навчатися дистанційно. Тож без використання інноваційних технологій у навчально-виховному процесі не обійтись.

Актуальною є потреба в навчанні педагогів використанню ІКТ у навчальній взаємодії із вихованцями на різних етапах вивчення хореографічного матеріалу. Перед сучасною педагогікою стоїть проблемне питання підготовки конкурентноспроможних фахівців з високим рівнем професійної культури, здатністю до інтелектуального, духовного та професійного самовдосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Застосування ІКТ у навчально-виховному процесі це популярна тема для дослідження, але через постійний прогрес у галузі винаходів різноманітних гаджетів ця тема є невичерпною. Вивченням особливостей професійної мистецької педагогічної освіти займалися зарубіжні та вітчизняні науковці, серед яких варто виділити В. Беха, І. Зязюна, С. Лісову, Н. Ничкало та ін.

Питання новацій, модернізації підходів до викладання та професійної підготовки майбутніх вчителів у галузі мистецької освіти висвітлені в роботах таких авторів, як Л. Масол, О. Рудницька, О. Щоколова, Г. Падалка та ін.

Теоретико-методологічні аспекти професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів окреслено у працях Г. Васяновича, Н. Кузьміної, В. Лозової, В. Сластьоніна, О. Сухомлинської, Л. Хомич, О. Щербакова, М. Ярмаченка та ін.

Мета статті: дослідити сучасні тенденції фахової вищої освіти в галузі хореографії з використанням інноваційних технологій

Виклад основного матеріалу дослідження. Танець є невід'ємною частиною культурного життя народу, адже народні танці супроводжують усі визначні події і свята в якості презентації краси та духовності українців, а класичний танець є необхідним елементом театральної вистави, оперного дійства тощо, у будь-якому своєму прояві існує одночасно із сусільством.

Сучасна молодь, діти знаходяться в постійному контакті із різноманітними пристроями, апаратурою, приладами, а необхідність використання дистанційних форм навчання змушують і старше покоління активно залучати різні гаджети в повсякденне життя і професійну діяльність також.

Тому хореографічна освіта, так само як і інші освітні галузі, потребує осучаснення методики та прийомів викладання, оновлення технічної сторони навчально-виховного процесу, підвищення кваліфікації педагогів, розширення їхніх знань та умінь у користуванні ІКТ.

Існує думка, що мультимедійні навчальні середовища, які уже створені групою діжیتال-професіоналів та педагогів-хореографів, поєднують електронно-підтримувальні зображення, звук, текст та графіку з живими виступами і завдяки цьому роблять можливим індивідуальне навчання, співпрацю, забезпечують зворотній зв'язок та творчу взаємодію між носієм та користувачем. Пояснювальна інструкція до використання або послідовності дій може бути виражена письмово (текст на екрані комп'ютера) або в аудіо формі (переказ), алгоритм дій може бути зображено статично (фотографії, графіки, символи або карти) або динамічно (відео, інтерактивні зображення, анімація) [8].

Навчання за допомогою комп'ютера є інтерактивним мультимедіа, одним з найважливіших застосувань технології ІКТ. Цей засіб є найбільш доступним як для здобувачів освіти, так і для педагогів, адже дане технологічне нововведення не вимагає специфічних знань фахівців з комп'ютерного програмування. Інтерактивне мультимедіа складається з усіх вищезазначених елементів (тобто текст, зображення, звук, графіка тощо), усі вони включені в навчальне середовище, в якому творчі дії та запити відіграють головну роль [7].

Свідчення педагогів-практиків доводять, що комп'ютерні технології можуть запропонувати можливості для індивідуальних форм роботи з вихованцями, як то інструктажі, співпраця, спілкування та зворотні зв'язок [9]. Але так як комп'ютерні технології застосовуються в більшості своїй для поліпшення розуміння інструкцій та сприяють виконанню дій, вони не можуть замінити рухи, тобто безпосередній показ рухів та жестів викладачем.

Нові інновації у різних сферах життєдіяльності людини, і в освітній галузі зокрема, створили передумови для залучення комп'ютерних технологій у навчання. За останні два десятиліття технологія надзвичайно зросла і змінила світогляд людей. Результатом є використання комп'ютерних технологій та Інтернету і в повсякденному житті, в освітньо-виховних процесах та майже в усіх видах людської діяльності. У звіті дослідницького центру П'ю за 2015 рік було зроблено висновок, що 92% з 12–17 років користуються Інтернетом щодня [7]. Цей відсоток лише збільшився за останні п'ять років. Перед керівниками закладів освіти постало нагальне питання про залучення ІКТ у навчальний процес, що

могло би активізувати пізнавальну діяльність учнів, студентів, аспірантів. Наприклад, до 2013 року Apple продала понад 4,5 мільйона iPad в навчальних закладах США. Окрім використання iPad, серед інших сучасних тенденцій – 32 планшетні пристрої, комп'ютерні інструкції, 3D-друк і навіть ігри у віртуальну реальність [8].

Для ефективного засвоєння здобувачами практичних знань та навичок можна використовувати YouTube для представлення або пошуку інформації. Педагоги, створюючи власний контент, можуть завантажувати власні відео, пропонувати студентам відеоресурси інших досвідчених авторів, щоб активізувати навчання, зацікавити та візуально залучити молодь до навчального процесу. Майк Крістіансен, викладач соціальних досліджень у середній школі Кент-Меридіан, повідомляє, що інтеграція YouTube та відео є одним із основних способів залучення здобувачів та змінює структуру курсу, щоб бути більш орієнтованою на студентів. Технології постійно розвиваються, пронизують усі рівні освіти і потребують постійних досліджень, щоб підтримати використання цих нових тенденцій.

Викладачі самі мають вирішувати який вид технології обрати, яким буде її зміст і яким чином потрібно досягти взаємодії із вихованцями, щоб отримати від них зворотний зв'язок та мотивувати їх на досягнення успішного результату [9]. Викладачі повинні визначити обґрунтованість нових технологічних вимог і вирішити, чи покращать ці нові пристрої та методи навчання студентів чи просто відволікають увагу від занять.

Основними перевагами використання комп'ютерних технологій під час дистанційного навчання є залучення та мотивація студентів, доступ до інформації, простота спільних проектів та можливість досягнення більшої кількості стилів навчання. Новіші технологічні інтеграції, такі як навчальні відеоігри, є прекрасними способами залучити студентів на їхніх умовах. Коли студенти відчують зв'язок сучасної дійсності із своїм навчанням, вони можуть довше брати участь у навчальній діяльності і, в свою чергу, краще розуміти матеріал [8].

Певною мірою дистанційне навчання за допомогою ІКТ мотивує здобувачів до діяльності, до навчання, до самостійного вирішення проблем, дозволяє розкритися їхнім можливостям при відсутності глядачів та критики з їхньої сторони, а малоактивні студенти можуть вивільнити власний творчий потенціал.

Багато педагогів із задоволенням випробовують новітні методи та активно проводять нові стратегії викладання хореографічних дисциплін. Комп'ютерні технології забезпечують корисну візуальну та звукову підтримку педагогів та студентів під час викладання та вивчення танців. Педагоги можуть знайти підтримку та тренінги з відео та засобів масової інформації для підтримки своїх занять, надаючи студентам більш досконалий та практичний досвід танцю. Більш традиційні танцювальні класи також включають використання комп'ютерів, смартфонів, планшетних пристроїв, відеозв'язку та освітніх платформ в Інтернеті.

Animoto, Coaches Eye, Evernote та Acclaim – це кілька конкретних програм для смартфонів, які педагоги-хореографи використовують зараз в процесі вивчення хореографічних дисциплін. Ці програми

дозволяють студентам з'єднувати зображення та музику у відео, записувати та переглядати техніку виконання танцю, вести журнал та самовдосконалюватися, а також спілкуватися за допомогою тематичних дискусій в Інтернеті [9].

Обговорюються три додаткові нові технологічні інструменти, які можуть перетворити танцювальний світ:

1. оцифровані танцювальні нотації можуть створити цифровий танець для документації та можуть бути заміною Labanotation;

2. GoPro і дрони можуть знімати важкодоступні кути і створювати досвід віртуальної реальності за допомогою 360-градусної відеотехнології. Це новий захоплюючий процес, який вимагає спеціальної підготовки та наявності ще однієї людини для управління дроном;

3. нові «E-Traces» – це танцювальне взуття з невеликим пристосуванням, яке може зафіксувати кроки, рух та тиск танцівника на ноги. Це дозволяє підтримувати віртуальний зворотний зв'язок та корекцію з розміщенням та балансом [13].

Танці тепер доступні як ніколи, оскільки будь-хто може переглядати та навчатись в Інтернеті за відео на YouTube. Усе, від неофіційних навчальних відео до повнометражних балетів, хореографічних номерів, релетейшн процесів тепер доступне для навчання в хореографічному залі, аудиторії та для публічного перегляду. Такі компанії, як CLI Studios, платформа онлайн-обміну класами танців, дозволили працювати з професійними танцюристами, не виходячи з власної студії [9]. Ця компанія працює з метою підготовки викладачів та навчання студентів за допомогою уроків танцювальних відео в прямому ефірі.

Однією з переваг інтеграції комп'ютерних технологій у процес викладання хореографії є використання відеозапису для миттєвого візуального зворотного зв'язку. Незалежно від того, чи мають студенти танцювальну студію або дзеркала для самокорекції, відео може надати більш точну оцінку майбутнім хореографам, оскільки вони мають змогу спостерігати за рухами в уповільненому темпі або крупним планом при повторенні. Інші викладачі висловлюють думку, що, хоча словесна корекція є корисним інструментом, технологія смартфонів та запис «дали швидкі позитивні результати в технічному розвитку танців студентів» [10]. З рештою, використання комп'ютерних технологій у хореографічній освіті може покращити заняття, орієнтовані на студентів, які внутрішньо вмотивовані на активну участь у навчанні, що призводить до подальших досліджень у позанавчальний час [11].

Звичайно, використання комп'ютерних технологій у навчально-виховному процесі має певні недоліки. По-перше, мова йде про брак ресурсів, обмежений досвід викладачів та бюджетні обмеження [4, с. 314]. Не маючи ресурсів та досвіду для належного впровадження технологій, це може легко стати перепоною у досягненні успішних результатів навчання, створити підґрунтя для неправильного засвоєння знань та навичок. Або використання даних технологій може бути недоступним для певних закладів освіти або ж здобувачів, які під час дистанційного навчання знаходяться вдома й не мають можливості вільного доступу до інтернету та не можуть дозволити собі купити сучасні гаджети, як то E-Traces або GoPro і дрони.

По-друге, інші педагоги висловлюють занепокоєння тим, що комп'ютерні технології перешкоджатимуть кінестетичному досвіду, замінюючи його на «сидіння, клацання, спостереження та друк» [11]. Доктор Міла Парріш висловлює занепокоєння, що комп'ютерні технології, які використовуються для хореографічної освіти, можуть вилучити експериментальну частину мистецтва і перетворити його на «вид глядачів». Якщо імпровізацію та експериментальні рухи вилучити з творчого процесу, це може призвести до меншого фізичного вираження в танці. У відповідь на переваги та обмеження нових технологій у хореографічній освіті, доктор Парріш закінчує це наступним твердженням:

«Отже, ми – як викладачі танцю та дослідники – повинні пам'ятати, що комп'ютерні технології – це лише інструмент вдосконалення танцю та навчання танцям, і що вони мають на меті підсилити справжній фізичний рух, а не замінити його. Коли їм відводиться належне місце в хореографічній освіті, комп'ютерні технології може запропонувати багато чого, що максимізує різноманітність можливих танців, які можуть створити студенти. Це дозволяє студентам не тільки виконувати чужі танці в Інтернеті, але й створювати власні танці, тим самим демонструючи, що їм відводиться життєво важливе місце в танцях як хореографів, критиків, аналітиків та виконавців. Що стосується професії майбутнього хореографа, комп'ютерні технології можуть дати більш широке уявлення про те, що таке викладання: не лише інструктувати та передавати знання та вміння, але викликати в кожному студенті те, що вони здатні робити» [11].

Уявлення студентів про використання комп'ютерних технологій у хореографічній освіті в першу чергу позитивні, особливо коли йдеться про використання смартфонів та отримання відеовідзвівів. Здобувачі висловлюють думку, що віддають перевагу відеовідзивам перед усними або колективними завдяки «швидки позитивні результати» [10]. Студенти не тільки віддають перевагу використанню відео зворотного зв'язку та інтеграції технологій, вони більш схильні вдосконалювати техніку, коли отримують миттєвий візуальний зворотний зв'язок.

У рамках дослідження Будей та Джонса 2018 року щодо взаємодії студентів з технологічною інтеграцією, майбутні хореографи стверджували, що комп'ютерні технології дозволяють їм «досягти більшого відчуття кінестетичного усвідомлення своєї танцювальної діяльності» [10]. Дослідники помітили, що це відповідає дійсності, відзначаючи, що фізичний рух та якість танцю покращилися після відеоогляду, спостереження та зворотного зв'язку. Незважаючи на те, що потрібно провести більш глибокі дослідження сприйняття викладачами та студентами технологій комп'ютеризації хореографічної освіти, очевидно, що нові методи інтеграції мають як переваги, так і обмеження [10].

Але все одно не можна не помітити позитивного впливу використання ІКТ в навчально-виховному процесі, особливо в умовах карантину або воєнних дій, які останні часом розгорнулися в нашій країні. У подібних ситуаціях інноваційні технології допомагають підтримувати взаємозв'язок між студентами та викладачами, продовжувати навчання і здобування освіти.

Однією з танцювальних компаній, що займає перше місце в галузі танцю та технологій, є Troika Ranch. Troika Ranch було сформовано в 1994 році Доун Марі Стоппієлло та Марком Конільо для створення динамічних, складних мистецьких творів, що поєднують традиційні елементи танцю, музики та театру з інтерактивними цифровими медіа [12]. Пара вперше працювала разом у 1987 році, коли обидва були студентами Каліфорнійського інституту мистецтв. У той час група музикантів зламала такі пристрої, як радіокеровані машини та ігрові контролери і налаштувала їх для використання в живих виступах. М. Конільо, новатор у цій галузі, зміг створити програмне забезпечення, яке могло «бачити» інформацію із зламаних сенсорних пристроїв, розміщених на тілі М.Стоппієлло, що дозволило їй рухам керувати синтезаторами музики та іншими різними пристроями [12].

Система, створена М. Конільо, стала відомою як MidiDancer і спершу вона була досить простою у використанні. Перший пристрій MidiDancer складався з двох датчиків, прикріплених до передавача (від радіокерованих автомобілів), потім датчики були закріплені на руках і ногах танцюристів, кожен датчик використовувався для вимірювання згинання суглоба (ліктя або коліна). Дані, зібрані з датчиків, надсилалися через передавач на комп'ютер, де ця інформація використовувалася для управління синтезаторами музики. У першому танцювальному творі, створеному М. Стоппієлло та М. Конільо в кінці 1980-х, брали участь чотири виконавці, кожен з яких мав два датчики, один на лікті та один на коліні, які керували звуком, що залишався незмінним протягом усього твору [12].

Ця рання комп'ютерна технологія призвела до технологічного та естетичного прогресу, і, використовуючи новий та вдосконалений MidiDancer, М. Стоппієлло та М. Конільо створили твір під назвою In Plane. Концепція твору полягала в тому, що вони знімали на відеокасету танці М. Стоппієлло, переміщали відео на диск і використовували MidiDancer, щоб М. Стоппієлло контролювала відтворення відео. Таким чином, вони змогли створити дует між М. Стоппієлло та її віртуальним «я» [12].

Естетичні експерименти та технічні інновації цих виконавців вдосконалили хореографічні можливості спільного використання танцю та технологій. Хоча компанія Troika Ranch відома своїм використанням технологій у танці, це, звичайно, не єдина танцювальна компанія, яка це робить. Багато хореографів застосовують комп'ютерні технології в танцях, хоча вони, як правило, стосуються конкретного твору, а не є невід'ємною частиною місії компанії.

Наприклад, у «Біпед» (1999) Мерс Каннінгем використовував оптичні пристрої фіксації руху для запису рухомих тіл танцюристів. Потім запис перенесли у цифрові тривимірні зображення рухомих тіл, і танцюристи виступали разом із проєктованою анімацією. Використовуючи ту ж ідею, Білл Т. Джонс створив Ghostcatching (1999), який взяв танець до віртуальної інсталяції перформансу, що складається з проєктованих анімацій, показаних без живих танцюристів на сцені [8].

Комп'ютерні технології можуть бути використані в танці різними способами – від перших етапів твору до кінцевого результату; однак, чим раніше в творчий процес інтегрується технологія, тим ефективніше вона стає. Корисно мати це на увазі, навіть якщо

комп'ютерна технологія використовується логістично, щоб хореографи та танцюристи могли створювати твори, коли вони фізично не знаходяться в одному місці. Використання технології відеоконференцій дозволяє з'єднати танцюристів та хореографів, розділених географічно, дозволяючи їм створювати та виконувати спільні роботи.

Використання комп'ютерних технологій може бути чудовим інструментом для танцюристів, але дуже важливо, щоб вони відповідали творчому процесу та естетичі продукту. Важливо, щоб технологія була пов'язана зі змістом танцю – слугувала основній ідеї твору. Марі Стоппієлло з Troika Ranch вважає, що між засобами масової інформації, що використовуються, і контекстом роботи має бути зв'язок. Вона каже: «Я вибираю тип сенсорної системи, виходячи з того метафоричного значення, яке я хочу додати до твору поруч із типом хореографії, яку я хочу бачити та використовувати» [12].

Важливим є використання комп'ютерних технологій, які відповідають художнім задумам твору. Було б помилкою ігнорувати комп'ютерні технології, доступні хореографам у ХХІ столітті, суспільство могло б отримати традиційний концертний танець як «музейний» експонат, а не живе художньо-естетичне мистецьке явище, яке продовжує розвиватися. Отже, використовуючи ІКТ, хореографи повинні зберегти актуальність та цілісність власної викладацько-хореографічної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Багато викладачів вважають, що інтеграція технологій має численні переваги для навчання студентів, внутрішньої мотивації до хореографічної діяльності та досягнення успішних результатів. Однак існує думка про те, що ці переваги виникають лише тоді, коли технологія використовується правильно.

Якщо педагоги не отримують вчасної професійної підготовки до використання ІКТ, особистого розвитку, необхідного для впровадження нових стратегій у викладанні танцю, то результат взаємодії студента і викладача може бути непередбачуваним, нижчим за очікуваний.

Тож заміна старих методів на нові не завжди призводить до бажаного результату. Потрібно оптимізувати традиційні методи та прийоми і поєднати їх із використанням ІКТ.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Буксікова О. Б., Климova І. А. Вплив класичного танцю на становлення виконавської культури учнів. *Наука. Мистецтво. Культура*. 2017. № 1. С. 140–147.
2. Буцик С. В. Від інститутів культури до інститутів культури: історико-педагогічний екскурс. *Вісник Київського державного університету культури і мистецтва*. 2016. № 2. С. 139–147.
3. Гальперін П. Я. Лекції з психології: навч. посіб. К., 2002. 280 с.
4. Бальна хореографія як паралель минулого і сьогодення. *Мистецькі пошуки: збірник наукових праць*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2020. С. 321–325.
5. Психологічні характеристики танцювального спорту. *Дні науки 2020: матеріали студентської наукової онлайн-конференції, 22 жовтня 2020 року, м. Суми*. Суми: ФОП Цьома С. П., 2020. С. 68–70.
6. Sorrentino, R. A Simulation of Internet Enhanced Motor Learning, 2000. 145 p.
7. Trust Torry. «Why Do We Need Technology in Education». *Journal of Digital Learning in Teacher Education*. 2018. С. 54–55.

8. Tech Tools That Could Transform the Dance World, 2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://www.dancemagazine.com/36988-2307060178.html>

9. CLI Studios [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: www.clistudios.com

10. BudaY Csaba, and Evan Jones. «Self and Peer Review in Dance Classes Using Personal Video Feedback». *Contemporising the Past: Envisaging the Future*. 2015. С. 1–12.

11. Parrish Mila. «Technology in Dance Education». *International Handbook of Research in Arts Education*. 2007. С. 1381–1398.

12. Stoppiello Dawn. 2011. «TRANSLATION: Words Movement Bits» [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://troikaranch.org/>

13. DANCE AND THE USE OF TECHNOLOGY [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://etd.ohiolink.edu/apexprod/rws_etd/send_file/send?accession=akron133614843_0&disposition=inlin

REFERENCES

1. Buksikova, O. B., Klymova, I. A. (2017). Vplyv klasychnoho tantsyu na stanovlennya vykonavs'koyi kul'tury uchniv. [The influence of classical dance on the formation of performing culture of students] Kyiv.
2. Butsyk, S. V. (2016). Vid instytutiv kul'tury do instytutiv kul'tury: istoryko-pedahohichnyy ekskurs. [From cultural institutes to cultural institutes: a historical and pedagogical excursion.]. Kyiv.
3. Hal'perin, P. YA. (2002). Lektsiyi z psykholohiyi: navch. posib. [Lectures on psychology], Kyiv.
4. Bal'na khoreohrafiya yak paralel' mynuloho i s'ohodennya. [Ballroom choreography as a parallel between the past and the present]. Sumy.
5. Psykholohichni kharakterystyky tantsyuv'al'noho sportu. [Psychological characteristics of dance sports.]. Sumy.
6. Sorrentino, R. A Simulation of Internet Enhanced Motor Learning, 2000.
7. Trust Torry. (2018). «Why Do We Need Technology in Education». *Journal of Digital Learning in Teacher Education*.
8. Tech Tools That Could Transform the Dance World (2017). <https://www.dancemagazine.com/36988-2307060178.html>
9. CLI Studios. www.clistudios.com
10. BudaY Csaba, and Evan Jones. «Self and Peer Review in Dance Classes Using Personal Video Feedback». (2015).
11. Parrish Mila. «Technology in Dance Education» (2017). <https://troikaranch.org/>
12. Stoppiello Dawn. (2011). «TRANSLATION: Words Movement Bits» <https://troikaranch.org/>
13. DANCE AND THE USE OF TECHNOLOGY. https://etd.ohiolink.edu/apexprod/rws_etd/send_file/send?accession=akron133614843_0&disposition=inlin

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СИВОКОНЬ Юрій Михайлович – старший викладач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх хореографів.

ПЕЧЕНЕНКО Максим Валерійович – викладач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, художній керівник та головний балетмейстер народного хореографічного ансамблю «Світанок» (м. Кропивницький).

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх хореографів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SIVOKON Yuriy Mykhailovych – senior lecturer at the Department of Art Education at the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future choreographers.

PECHENENKO Maksym Valeriyovych – teacher at the Department of Art Education of the Central Ukrainian Volodymyr

Vinnychenko State Pedagogical University, artistic director and chief choreographer of the folk choreographic ensemble «Svitanok» (Kropivnytskyi).

Scientific interests: professional training of future choreographers.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.14:76

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-309-314

СПНУЛ Ігор Васильович –

заслужений працівник культури України, доцент,
доцент кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8851-2198>

e-mail: spinuligor75@gmail.com

СПНУЛ Олена Миколаївна –

заслужений працівник культури України,
старший викладач кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5647-9423>

e-mail: spinuligor75@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЕСТЕТИЧНО-ЦІННІСНОГО СПРИЙНЯТТЯ СУЧАСНОГО СПОРТИВНОГО БАЛЬНОГО ТАНЦЮ

У статті автори розглядають проблему взаємодії спорту та мистецтва. У сучасній культурі спорт і мистецтво є одними з основних сфер життя людини. Традиційно спорт і мистецтво розглядаються як взаємовиключні соціокультурні явища. В останні десятиліття ситуація змінилася: перетворення спорту в глобальне явище потребує наукового дослідження взаємовпливу спорту та політики, спорту та економіки, спорту та міжнародного співробітництва.

У рамках даного дослідження актуальним видається питання про співвідношення спорту та мистецтва. У статті зроблено спробу не лише розглянути проблему взаємодії двох культурних феноменів: спорту та мистецтва, а через аналіз спортивного бального танцю поставити питання про існування певного «набору» візуально-виражальних засобів, які дозволяють розглядаючи танцювальний спорт не лише як вид спорту, а й як мистецький, витвір мистецтва з певною естетичною цінністю та виразністю. Зроблено висновок, що танцювальний спорт, більше, ніж будь-який інший техніко-естетичний вид спорту, відкритий мистецтву. Естетична виразність притаманна всім видам спорту, але проявляється і функціонує вона по-різному. Щодо танцювального спорту, на думку авторів, в цьому виді спорту відбувся синтез спорту та мистецтва. Розвиток танцювального спорту відбуватиметься не шляхом підвищення фізичних можливостей рівня технічної майстерності, а шляхом збільшення виражальних можливостей людської тілесності, де немає межі.

Багатогранний світ, який проходить через призму людського сприйняття та уяви, перетворюється на зміст танцювального образу і є його хореографічним відображенням, отже спортивний бальний танець – це сучасний витвір мистецтва, що проявляється через майстерне володіння танцівником власним тілом і вміння передати весь накопичений досвід, щоб захопити глядача та залучити його у світ прекрасного.

Ключові слова: спорт, фізична культура, спортивні танці, спортивні бальні танці, рух, пластика, ритм, імпровізація.

SPINUL Ihor Vasylyovych –

Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Art Education
of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State Pedagogical
University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8851-2198>

e-mail: spinuligor75@gmail.com

SPINUL Helen Mykolaivna –

Honored Worker of Culture of Ukraine,

Senior Lecturer of the Department of Art Education

of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State Pedagogical
University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5647-9423>

e-mail: spinuligor75@gmail.com

**FEATURES OF THE AESTHETIC-VALUE PERCEPTION
OF MODERN SPORTS BALLROOM DANCE**

In modern culture sports and art are among the main spheres of human life. Traditionally sports and art are presented as mutually exclusive sociocultural phenomena. In recent decades the situation has changed: the transformation of sports into a global phenomenon requires a scientific study of mutual influence of sports and politics, sports and economics, sports and international cooperation.

Within the framework of this study, the question of relations between sports and art seems to be relevant. The article makes an attempt not only to consider the problem of interaction of two cultural phenomena: sport and art, but through the analysis of sports ballroom dance to raise the question of the existence of a certain «set» of visual and expressive means that allow considering dance sport not only as a sport, but also as an artistic one, a work of art with a certain aesthetic value and expressiveness.

It is concluded, that dance sport, perhaps, more than any other technical and aesthetic sport is closed to art. Aesthetic expressiveness is inherent in all sports, but it manifests itself and functions in different ways. As for dance sport, the authors are convinced that the synthesis of sport and art in this sport has taken place. The development of dance sport will take place not by increasing the physical capabilities the level of technical skill, but by increasing the expressive capabilities of human corporeality, where is no limit. The multifaceted world, which passes through the prism of human perception and imagination, is transformed into the content of the dance image and is its choreographic reflection.

Sports ballroom dance is a modern work of art, manifested through the dancer's mastery of his own body and the ability to convey all the accumulated experience to captivate the viewer and draw him into the world of beauty.

Keywords: *sports, physical culture, dance sports, sports ballroom dancing, movement, plasticity, rhythm, improvisation.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Естетичне виховання молоді завжди є актуальною проблемою, адже суспільство швидко змінюється і вимагає нових підходів до навчання та виховання поколінь, кожне з яких є неповторним, яке може змінити світ у майбутньому в залежності від того, які цінності та естетичні орієнтири зараз будуть закладені в їхній розвиток. Спортивні (бальні) танці є однією з найбільш масових і загальнодоступних форм спілкування дітей та молоді з основами танцювальної хореографії.

Бальний танець – один із видів хореографічного мистецтва, який є дієвим засобом музично-пластичного, художньо-естетичного, спортивно-фізичного, емоційно-ціннісного, одним словом, різностороннього розвитку і виховання особистості. Сучасний бальний танець є дуже популярним та впливовим способом формування естетично-ціннісного сприйняття навколишньої дійсності, але це вимагає від особистості наявності певного музикознавчої бази знань та здібностей до сприйняття і аналізу художньої природи танцю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Величезний позитивний досвід, що доводить безпосередній взаємозв'язок занять хореографією з естетичним вихованням накопичений у дослідженнях педагогів і діячів мистецтв Л. Богаткової, С. Букатіної, А. Ваганової, Е. Васильєвої, Ю. Григоровича, І. Моїсєєва, Г. Плахти, Т. Пуртової, М. Фокіна, Б. Шаврова та ін.

Історію розвитку бального танцю досліджували М. Васильєва-Рождественська, О. Косьянова, М. Срьоменко та ін. Методичні аспекти художнього сприйняття та викладання бальної хореографії вивчали Гі Дені, Люк Дассвіль, Алекс Мур, Уолтер Лерд та ін.

Проблемами естетичного сприйняття та викладання бального танцю в хореографічних колективах займалися Є. Конорова, А. Тараканова, А. Белікова, Л. Степанова, В. Кудряков, Л. Школьніков та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей сприйняття спортивного бального танцю сучасною молоддю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, у «Правилах спортивних змагань з танцювального спорту», затверджених Міністерством молоді та спорту України від 10.03.2021 р., зазначені критерії оцінки дисциплін європейської та латиноамериканської програм.

Критерії містять чотири компоненти: 1) техніка виконання; 2) музичність руху; 3) партнерство; 4) хореографія та презентація.

І якщо з оцінкою таких підкомпонентів техніки виконання, як постава, баланс, робота ступнів та позиції стоп, правильне виконання специфічних дій, описаних у техніці кожного танцю тощо існує певна визначеність, то з оцінкою критерію «артистизм» виникають деякі труднощі.

Артистизм розуміється як «художнє образне втілення парю характерних рис музичного тексту та хореографічної партитури» [6, с. 131].

Ще одне визначення поняття артистизм надає Г. Падалка: «Опанування в танцювальному екзерсисі повною координацією всіх рухів людського тіла дає можливість надалі насичувати рух динамікою, настроєм, тобто надавати йому тієї виразності, яка називається артистизмом» [7, с. 75].

«Артистизм, – у т. ч. висока майстерність, віртуозність» – таке тлумачення поняття дає словник української мови [8, с. 45].

Оцінка артистизму в танці базується на оцінці «синхронності, рівномірності, безперервності всіх рухів та ступеня технічної досконалості, необхідної органічної цілісності пари при кожній зміні характеру музики, хореографічного малюнка та темпу виконання», на оцінці «драматургічного, режисерського змісту хореографії» [9, с. 135]. Останній підкомпонент дає великий простір для суб'єктивного погляду, оскільки оцінюється не так форма, як зміст, не стільки рух, скільки світовідчуття. Не дарма танець вважається пластичною формою душі, засобом вираження емоцій, потаємних думок і мрій, які неможливо виміряти лише кількісними характеристиками та балами.

Творчість Айседори Дункан, Анни Павлової, Вацлава Ніжинського, сучасних танцюристів Рікардо Коккі та Юлії Загоруйченко, Мірко Гоззолі та Едіти Даніуте, Єлизавети Мацулевич та Євгенія Борушко, переможців у латиноамериканській програмі у категорії «Under21», пара Тимура Путяти та Євгенії Піндюри – переможців відразу в 5-ти категоріях у віковій групі «Ювенали», а також фіналісти Блекпульського фестивалю танцю, пари Станіслава Портаненка та Наталії Коляди, які стали фіналістами у категорії «Professionals Ballroom» – підтверджують цю думку. Вони не тільки люди спорту, а й люди мистецтва.

Тож однією з особливостей естетично-ціннісного сприйняття сучасного бального танцю є поєднання

високої техніки та професіоналізму виконання з артистичною подачею комбінації танцювальних рухів.

Важливо не тільки танцюючи, правильно розмахувати руками, технічно показувати глядачеві «пози», «жести», милуночись ними, виконувати танець, як па, незалежно від внутрішнього змісту, і створювати форму, позбавлену суті. Далеко не кожен виконавець уміє володіти м'язами обличчя, розслабити їх у потрібний момент, і це перешкоджає створенню правдивого сценічного образу. Власне, правдивість необхідна від самого першого руху персонажу і повинна поєднуватися з танцювальною формою [3, с. 201].

Багатогранний світ, що проходить крізь призму людського сприйняття та уяви, трансформується у зміст танцювального образу і є хореографічним його відображенням.

При цьому зрозуміло, що артистам вдається найбільш ефектно висвітлити ті сторони життя, котрі найбільш відповідають засобам хореографічного мистецтва, оскільки при всій пластичності та розмаїтті художніх засобів танцю не можна вважати, що вони безмежні. Звернемо увагу, що танцювальний образ, з однієї сторони, є конкретним, адже його об'єкт – людина у всьому її прояві почуттів, думок, реакції на навколишній світ, а з другої сторони він умовний, оскільки спосіб вираження образу – пластика – є умовним [1, с. 123].

Крім цього, в інструментарії постановника танцю знаходяться музика, світло, сценічне оформлення, костюми й артисти. У взаємопов'язаній сукупності виражальних засобів головну роль відіграє танцювальний рух, що підпорядковується внутрішній логіці розвитку дії. Саме це є початком створення художнього образу, який є змістом хореографічного твору і сприймається глядачем опосередковано через хореографічні фрази, речення, періоди, які створюють «мелодію танцю».

Танець починається там, де рух народжує образ, а образ є носієм емоцій і думок, де усвідомлене чергування пластичних рухів створює зміну емоційних станів й призводить до розвитку образу. Хореографічний образ – явище складне. Його явні прояви (рух, міміка, пози) слугують лише інструментом створення внутрішньої структури, у якій головну роль відіграє емоційність, чуттєве сприйняття життєвої ситуації. У хореографічному мистецтві має бути злиття віртуозного володіння технікою з внутрішнім змістом музики виконуваного твору. Це злиття техніки танцюриста, його тіла з образом танцю і є тією невліпною душею, тим найістотнішим і навряд чи пояснюваним явищем, що трансформує танець разом з музикою та артистом у високе й натхненне мистецтво [1, с. 75].

Отже, необхідною умовою успішного досягнення результату – передачі задуму постановника і залучення глядача в світ прекрасного є поєднання техніки із художньою подачею рухів тіла, зміни виразу обличчя, переміщення в просторі. Підрунтям для цього мають стати набуті артистами у процесі навчання загальні музикознавчі та культурологічні знання, специфічні професійні знання та вміння із хореографії і, відповідно, сформована система естетично-ціннісних орієнтирів.

Для розуміння значення сучасного бального танцю в культурному житті та формування суспільного ціннісного судження про спортивні танці

розглянемо проблему взаємодії двох культурних феноменів: спорту та мистецтва.

У сучасній культурі спорт та мистецтво є одними з головних сфер людської життєдіяльності. А. Шевчук стверджує, що «і в масовій свідомості, і в науковому співтоваристві спорт і мистецтво часто видаються як взаємовиключні соціокультурні феномени, які не мають точок дотику. В останні десятиліття ситуація змінилася: перетворення спорту на явище світового масштабу зажадало наукового вивчення взаємного впливу спорту та політики, спорту та економіки, спорту та міжнародного співробітництва» [11, с. 25].

Сьогодні актуальним є питання, що стосується взаємовідносин спорту та мистецтва. За допомогою аналізу спортивного бального танцю порушено питання про існування певного «набору» образотворчо-виразних засобів, що дозволяють розглядати танцювальний спорт не тільки як вид спорту, а й як художній твір, який має певну естетичну цінність та виразність.

На думку Б. Лоу спорт, а саме сучасний спорт, що збирає на стадіонах та біля екранів гаджетів багатомільйонну аудиторію, є видовищем, що має велику естетичну виразність та великий виховний потенціал [5, с. 122].

На підтвердження цього судження висловлюється і В. Столяров. Для посилення видовищної привабливості спортивних змагань останнім часом активно розвиваються види спорту, що тісно взаємодіють з мистецтвом: художня гімнастика, синхронне плавання, танцювальний спорт. Контакт, що виникає між спортсменами та глядачами під час виступу-змагання, приносить їм взаємну естетичну насолоду [9, с. 95].

Інтерпретація танцю як виду спорту відкрила нові можливості для його розвитку. Міжнародний олімпійський комітет визнав спортивні танці видом спорту та включив Міжнародну федерацію танцювального спорту в склад МОК, проте недостатньо об'єктивна система оцінки спортсменів не дає можливості включити танцювальний спорт до програми Олімпійських ігор навіть зараз [5, с. 101].

Чому танець можна вважати спортом? На наш погляд, танець вимагає від виконавця тих самих якостей, як і від будь-якого іншого спортсмена. Це, насамперед, фізична сила, витривалість. Змагання з танцювального спорту проводяться у кілька турів. У кожному турі спортсмени мають виконати п'ять двоххвилинних танців. Фіналісти великих чемпіонатів виконують за час турніру до тридцяти танців, навантаження спортсменів-танцюристів можна порівняти з навантаженням плавців, бігунів, велосипедистів. По-друге, для маневрування на паркеті та виконання фігур та ліній танцюристам, як і гімнастам, баскетболістам, футболістам, необхідні гнучкість та координація рухів. І нарешті, для перемоги в танцювальному спорті, як і в будь-якому іншому виді спорту, необхідні організованість та зібраність [5, с. 102].

З іншого боку, танцювальний спорт може бути більшим, ніж будь-який інший техніко-естетичний вид спорту, близький до мистецтва. Можна сперечатися про те, створюється чи не створюється у процесі виконання танцю властивий для будь-якого виду мистецтва художній образ, незаперечно одне – танцюрист повинен мати неповторний, індивідуальний художній стиль, який є синтезом високого технічного

майстерності спортсмена та великої естетичної виразності.

Про спортивний бальний танець завдяки його видовищності, образності, здатності виконувати функцію вистави можна говорити як про певний вид мистецтва як способу пізнання та осмислення світу і свого місця у світі. У спортивному бальному танці дуже потужним є ефект естетичного співпереживання, співучасті глядачів, які сприймають рухи спортсменів як повні сенсу і краси.

М. Каган зазначав, що серед безлічі явищ, що володіють пластично-динамічною (просторово-часовою) структурою, що має здатність рухатися, тіло людини найбільш тісно пов'язане з її духовним життям і здатне тим самим безпосередньо його виражати [4, с. 135]. Засобом висловлювання «духовного життя», естетичного переживання тут є не пензель, слово або звук, а власне тіло людини.

Тож тіло сприймається вже не як суто фізичний або біологічний об'єкт, а як об'єкт художньо-естетичний, інструмент прояву художнього образу, як засіб інтерпретації танцюристом власного бачення авторського задуму. За допомогою власного тіла артист дає глядачеві змогу побачити рівень його професійної майстерності, що досягається обсягом набутих знань та практичного досвіду, а також природною здатністю вбирати естетичні цінності.

Спортивний танець, як окремих випадок мистецтва танцю і балету, також є відзеркаленням дійсності в художніх образах. Дійсність, яку він відображає, – це взаємостосунки людей. Для спортивного танцю, що з'явився природним продовженням бального танцю – це взаємостосунки чоловіків і жінок. Боротьба за місце в серці партнера виражається в танці специфічною для цього виду мистецтва мовою: певними па і позами, відтворюваними танцюристами-артистами [5, с. 56].

Р. Воронін у дослідженні, присвяченому аналізу філософсько-естетичних і художніх аспектів танцювального мистецтва, спортивний бальний танець визначив як «ритмічні рухи тіла або частин тіла, які виконуються у певній техніці під музику з метою вираження емоцій та служать засобом передачі індивідуального характеру суспільно значимих взаємин чоловіка та жінки» [2, с. 61]. Технічна майстерність розглядається їм як засіб, за допомогою якого в танці постають загальнолюдські проблеми добра і зла, прекрасного й потворного, кохання й ненависті, тобто ті ж проблеми, які піднімаються й у мистецтві. Вчений виділив основні компоненти, які, на його думку, визначають естетичну виразність спортивного бального танцю:

– дуетність, тобто досягнення ефекту синхронності виконання і єдності емоційної спрямованості танцювального дуету за досить яскравої виразності чоловічого і жіночого начал у взаємодії партнерів;

– природність, що розуміється як органічність у кожному русі танцю та загальній поведінці на паркеті;

– музикальність, яка є тою складовою танцювального мистецтва, яка дозволяє наповнити його конкретним художньо-образним змістом і визначається здатністю танцюриста відповідно до своїх індивідуальних особливостей розкрити закладену в ній ідею, настрій [2, с. 24–25].

Звісно ж, що компонент «музикальність» неможливо розглядати безвідносно до ритму, що є найважливішим елементом танцю.

Музичний ритм – рівномірне чергування звуків та пауз, своєрідні «ударі» в музиці, що виділяються, підкреслюються, акцентуються рухами тіла танцюристів, створюють високу емоційно-естетичну виразність та певний настрій у глядачів, сприяючи виникненню почуття співпереживання та причетності до того, що відбувається.

Як стверджує Д. Ховард, «естетична та емоційна виразність танцю багато в чому досягається за допомогою зміни рухів, підпорядкованих певному ритму, акцентуванням різних музичних «ударів». При цьому всередині кожного руху можливі різноманітні типи дій, такі як:

- імпульс (акцент на початку руху);
- імпакт (акцент у кінці руху);
- свінг (акцент у середині руху);
- нерухомість (відсутність руху);
- зупинка [10, с. 125].

Такий єдиний ритміко-музичний компонент можна назвати «ритмовідчуттям». І хореографи, і спортсмени відзначають «ритмовідчуття» провідних сучасних танцювальних пар: Майкла Малітовські та Джоанни Люніс, Сергія та Ольги Коновальцевих, Троєлса Багера та Іни Желічної, Дмитра Дикусара та Роксолани Маланчук.

Як компонент, що створює естетичну виразність, Р. Воронін назвав також пластичність, або «музично-пластичний образ, що втілює з'єднання духовного потенціалу танцюриста та його тілесної виразності, забезпечуючи, таким чином, становлення одухотвореної майстерності» [2, с. 24].

Дане твердження потрібно уточнити і доповнити продуктивними положеннями, висловленими відомим хореографом А. Шевчук.

Ведучи мову про виховання драматичного артиста, дослідниця розглядає пластичність як категорію, яка має статус метапоняття, що фіксує рівень ідеальної завершеності витвору мистецтва. На її думку, пластичність «не вичерпується лише технологічним рівнем, будучи результатом особливого типу мислення, представленого в специфічно організованому типі мислення-реалізації, коли, з одного боку, світ сприймається як система пластичних образів, з іншого боку, виявляється у здатності через художньо створену (пластичну) форму транслювати реципієнту (глядачеві) гармонійно створене уявлення про світ [11, с. 19]. Для актора бути пластичним у загальному сенсі означає здатність використовувати арсенал тілесних виразних засобів для побудови сценічного образу (персонажу).

Для тих досвідчених виконавців, хто має розвинену пластичність, характерна не тільки відточеність жесту в сценічній презентації персонажа, а й здатність лише засобами пластики втілювати художній континуум [6, с. 92]. Тобто саме пластичність, володіючи інтегральними властивостями, створює в процесі танцю єдність форми та змісту.

На наш погляд, до компонентів, що створюють естетичну виразність спортивного танцю, необхідно додати хореографію, костюм, імпровізацію.

Під хореографією в танцювальному спорті розуміється поєднання танцювальних елементів і фігур у композиції змагань. Дуети, що мають унікальні, насичені «фірмовими» рухами, трюками та «фішками» композиції, які грамотно розташовані на танцювальному майданчику та цілісно виконані в процесі всього танцю, мають можливість найбільш

яскраво продемонструвати свій індивідуальний стиль. Такі спортсмени приваблюють увагу, виділяються серед інших єдністю та гармонією образу і запам'ятовуються. При цьому істотне значення має правильна побудова композиції, що включає ті елементи, які будуть під силу танцюристам [11, с. 18].

Внесення нового та збереження в танцювальних постановках традиційних, основних фігур, що роками розробляються, виконуються та вдосконалюються іменитими спортсменами та тренерами, також є необхідним атрибутом якісного, естетично витриманого танцю.

Костюм, підібраний не лише відповідно до вимог танцювального спорту, але і відповідно до виду програми та емоційного настрою пари, має величезну естетичну значущість.

М. Каган відзначав, що тіло людини в русі – не єдиний засіб, здатний висловити «духовне життя», тому що в танці «художній геній людства не задовольняється можливостями, які безпосередньо дані людині, тобто його «природними мовами» – звуковою, вербальною, пантомімічною, і шукає непрямі шляхи пізнання та моделювання духовного життя, здатні в опосередкованій формі штучних знакових систем втілювати такі аспекти зв'язку суб'єкта та об'єкта, які не піддаються виразу властивими самій людині природними засобами [4, с. 359]. Такими «непрямими засобами» можуть бути костюм та макіяж.

І нарешті – імпровізація, а саме здатність віртуозно виходити з нестандартних ситуацій, креативно інтерпретувати музичний супровід, уникаючи зіткнення на паркеті, домагаючись при цьому взаєморозуміння в парі у непередбачуваних умовах змагань [11, с. 98].

Звісно ж, що імпровізація як здатність передати емоційно-естетичну тілесну виразність у вигляді вільного, гармонійного, широго руху можлива не стільки у пар, які досягли лише високого рівня технічної майстерності, скільки у тих танцюристів-спортсменів, які сприймають своє тіло як провідник почуттів та емоцій, а рух – як особливий спосіб мислити. На паркеті одночасно можуть танцювати до п'ятнадцяти пар, але лише на деякі з них хочеться дивитися, вони приковують до себе увагу, їх виступ зачаровує. Але повернути увагу глядача можна і яскравим костюмом, а от утримати цю увагу, донести глибокий філософський зміст танцю, розкрити його красу здатні лише пари, які володіють індивідуальним стилем, що проявляється у взаємодії високої технічної майстерності і великої естетичної виразності [11, с. 121].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Сучасний спортивний бальний танець має довгу історію становлення, тому це явище суспільного культурного життя є багатоаспектним та поліфункціональним, адже виконує не лише розважальну функцію, але і художньо-естетичну.

Протиріччя даного виду людської життєдіяльності полягає в самій назві, адже спорт і танець ніби ніяк не пов'язані один з одним. Але в ході нашого дослідження ми виявили, що навпаки, ці два суспільні явища мають багато спільного. Обидва напрямки вимагають від виконавця високої майстерності, багажу набутих теоретичних знань та практичних умінь, відмінної фізичної підготовки, наполегливості, сумління, волі до здобуття результату.

Але на відміну від спорту, спортивний бальний танець є проявом не лише фізичної досконалості людського тіла, він вимагає особливого сприйняття, тому що його естетично-ціннісний аспект є набагато тоншим за суто спортивний. За допомогою свого тіла артист передає світ власних почуттів, думок, уявлень, прагнень. Як було зазначено раніше, бальний танець – це вічний вираз взаємовідносин Чоловіка та Жінки, тому в танці фізичні рухи тіла, вираз обличчя, поза, розташування відносно один одного – все це слугує для вираження одвічних філософських питань, що споконвіку висловлювали творці у різних видах мистецтва.

Тож спортивний бальний танець є сучасним витвором мистецтва, що проявляється через майстерність танцюриста у володінні власним тілом і можливістю передати увесь накопичений досвід, щоб захопити глядача і залучити його у світ прекрасного.

Але дане питання про особливості сприйняття художньої цінності спортивного бального танцю ще потребує пильної уваги педагогів, культурознавців та інших науковців, щоб в майбутньому спортивний бальний танець посів відповідне місце серед усіх видів мистецтва і був визнаний вартим участі в Олімпійських іграх як один із важливих видів спорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко К. Лексика українського народного танцю. К.: Мистецтво, 1971. 561 с.
2. Воронин Р. Е. Философско-эстетические и художественные аспекты танцевального искусства (спортивный бальный танец, вторая половина XX века): автореф... дис. кан. искусствоведения. СПб., 2007. 26 с.
3. Гуменюк А. І. Народне хореографічне мистецтво України. К.: Мистецтво, 1963. 235 с.
4. Каган М. С. Морфология искусства: Историко-теоретическое исследование внутреннего строения мира искусства. Л.: Искусство, 1972. 440 с.
5. Лоу Б. Красота спорта: междисциплинарное исследование. М.: Радуга, 1984. 256 с.
6. Правила спортивних змагань з танцювального спорту. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Sport/Pravyla_zmagan/2021/pravila-sportivnikh-zmagan-z-tantsyuvalnogo-sportu.pdf
7. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К.: Освіта України, 2008. 274 с.
8. Словник української мови в 11 томах. Упоряд. П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. 1971. 550 с.
9. Столяров В. И., Самусенкова В. И. Современный спорт как феномен культуры и пути его интеграции с искусством. *Спорт и искусство: альтернатива – единство – синтез?* М.: РАО Гуманитарный Центр «СпАрт», РГАФК, 1996. 178 с.
10. Ховард Г. Техніка Європейських танців. Інтернаціональна Танцювальна Асоціація Вчителів (Technique of Ballroom Dancing Guy Howard IDTA), 2013. 213 с.
11. Шевчук А. У танцювальному колі. *Палітра педагога*. 2000. № 2. С. 17–25.

REFERENCES

1. Vasylenko, K. (1971). *Leksyka ukrayins'koho narodnoho tantsyu* [Vocabulary of Ukrainian folk dance]. Kyiv.
2. Voronin, R. (2007). *Ye. Filosoфско-esteticheskiye i khudozhestvennyye aspekty tantseval'nogo iskusstva (sportivnyy bal'nyy tanets, vtoraya polovina XX veka)* [Philosophical, aesthetic and artistic aspects of dance art (sports ballroom dance, second half of the 20th century)]. SPb.
3. Humenyuk, A. I. (1963). *Narodne khoreografichne mystetstvo Ukrainy*. [Folk Choreographic Art of Ukraine]. Kyiv.

4. Kagan, M. S. (1972). *Morfologiya iskusstva: Istoriko-teoreticheskoye issledovaniye vnutrennego stroeniya mira iskusstva* [Morphology of Art: Historical and Theoretical Study of the Internal Structure of the Art World]. Leningrad.

5. Lou, B. (1984). *Krasota sporta: mezhdistsiplinarnoye issledovaniye* [The beauty of sports: an interdisciplinary study]. Moscow.

6. *Pravyla sportyvnykh zmathan' z tantsyuval'noho sportu* [Rules of sports competitions in dance sports]. https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Sport/Pravyla_zmagan/2021/pravila-sportivnykh-zmagan-z-tantsyuval'nogo-sportu.pdf

7. Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva. (Teoriya i metodyka vykladannya mystets'kykh dystsyplin)* [Pedagogy of art. (Theory and teaching methods of artistic disciplines)]. Kyiv.

8. *Slovyk ukrayins'koyi movy v 11 tomakh* (1971). [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes]. Kyiv.

9. Stolyarov, V. I., Samusenkova, V. I. (1996). *Sovremennyy sport kak fenomen kul'tury i puti yego integratsii s iskusstvom* [Modern sport as a phenomenon of culture and ways of its integration with art]. Moscow.

10. Khovard, H. (2013). *Tekhnika Yevropeys'kykh tantsiv. Internatsional'na Tantsyuval'na Asotsiatsiya Vychyteliv* [Technique of European dances. International Dance Teachers' Association].

11. Shevchuk, A. (2000). *U tantsyuval'nomu koli* [In the dance circle]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СПНУЛ Ігор Васильович – заслужений працівник культури України, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва.

СПНУЛ Олена Миколаївна – заслужений працівник культури України, старший викладач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SPINUL Ihor Vasylyovych – Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Art Education of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future choreographers.

SPINUL Helen Mykolaivna – Honored Worker of Culture of Ukraine, Senior Lecturer of the Department of Art Education of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future choreographers.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 371.124

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-314-318

СТРИЖАКОВ Артем Олегович –

кандидат педагогічних наук

ТОВ «Цифромаркет», директор

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1407-939X>

e-mail: sao-84@ukr.net

ЦІЛІСНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

За найрізноманітнішою інформацією, для молоді людини, яка вступає на самостійний шлях (у наукових публікаціях цей період називають рівнем особистісного розвитку), специфічним є домінування не навчального закладу, не навчання, не розваг і відпочинку, а суспільства, соціуму, звичайно у власному світосприйнятті кожної особистості.

Особливістю людини, що зумовлює значущі характеристики її природи, є системотвірна єдність особливої об'єктивно заданої твірної активності – діяльності та суб'єктності, що містить необхідність, потребу, здатність та можливість зміни, розширення, проєктування такої діяльності, ставлення до неї як до умови свого буття та свого зростання як цілісного розвитку в ньому.

В онтогенезі відбувається не тільки розвиток-дорослішання – на рівні оволодіння завершеними, спеціалізованими якостями та властивостями виду, а й цілісний розвиток із відкритими межами – розвиток-саморозвиток, що передбачає розширення своїх можливостей за межами біологічно заданого дорослішання, і, розвитку на базі розширення умов та зміни середовища свого існування і себе цілісного ньому. Саморозвиток початково є визначальним фактором руху – зростання-розвитку людини в онтогенезі, важливий структуротвірний компонент цього процесу, результативність і своєрідна якість здійснення якого залежать від того, якою мірою людина стає реальним суб'єктом свого суб'єктного цілісного розвитку та саморозвитку.

Ступінь і рівень саморозвитку визначаються реальним проявом його в розвитку та диференційній розгорнутості дієвої цілісності суб'єкта. Саморозвиток суб'єкта, що виявляється в зростанні-розвитку його суб'єктності, здатності та потреби в самовизначенні, самопізнанні тощо, за своєю суттю передбачає потребу й необхідність реалізації здобутого рівня, з тенденцією до самореалізації як умови й результату не тільки оцінки себе та своїх можливостей, а й визначення себе серед інших, – самореалізації, що передбачає свою належність цілісному соціуму у своїй дієвості як умова наступного саморозвитку.

Будь-яка діяльність індивіда, навіть та, що здійснюється ним суто для себе, передбачає його залучення до соціального поля, функціонування його як цілісного явища в системі суспільних відношень.

Ключові слова: людина, особистість, цілісність, суспільство, соціум, саморозвиток, самовизначення, діяльність, самореалізація.

STRYZHAKOV Artem Olehovych –

Ph. D. in Pedagogy, LLC «Tsyfromarket», CEO

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1407-939X>

e-mail: sao-84@ukr.net

INTEGRAL DEVELOPMENT OF THE FUTURE SPECIALIST PERSONALITY

According to a wide variety of information, for a young person who embarks on an independent path (in scientific publications this period is called the level of personal development), the specific thing is the dominance not of an educational institution, not of learning, not of entertainment and recreation, but of society, of course, in each individual; s own worldview.

The peculiarity of a person, which determines the significant characteristics of his / her nature, is the systemic unity of special objectively determined creative activity – operations and subjectivity, which contains the necessity, need, ability and possibility of changing, expanding, projecting such activity, treating it as a condition of one; being and one; growth and holistic development in it.

In ontogenesis, there is not only development, growing up – at the level of mastering the complete, specialized qualities and properties of a species, but also development with open boundary lines – development-self-development. This involves expanding one capabilities beyond biologically determined growing up, and developing on the basis of expanding conditions and changing one environment and oneself in it. Self-development is initially a determining factor of the movement. The growth of human development in ontogenesis is an important structural component of this process, where the effective and original quality of implementation depends on the extent to which a person becomes a real subject of his / her subjective development and self-development.

The degree and level of self-development are determined by its real manifestation in the evolution and differential development of the subject effectiveness. Self-development of the subject, which is manifested in the growth and development of his / her subjectivity, ability and need for self-determination, self-knowledge, in its essence implies the need and necessity of realizing the achieved level, with a tendency to self-realization as a condition and result of not only evaluating oneself and one capabilities, but also defining oneself among others. We mean self-realization, which implies belonging to society in its effectiveness as a condition for further self-development. Self-realization implies the individual belonging to society in its effectiveness as a condition for further self-development.

Any activity of an individual projects his / her involvement in the social field, his / her functioning in the system of social relations.

Keywords: individual, personality, integrity, society, socium, activity, self-development, self-determination, self-realization.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Аналіз соціальної якості особистості, як основи її цілісності, показує, що основними детермінантами в даному випадку виступають всі суспільні відносини, які саме в модифікованому, в перетвореному вигляді становлять структурні компоненти цілісності особистості.

Розкриття змісту поняття особистості як соціального явища частіше за все здійснюється за наступною схемою: якщо суть людини є комплекс усіх суспільних відносин, то, отже, і суть особистості також визначається комплексом наявних суспільних відносин. Цього визначення цілком може бути досить для з'ясування головного, істотного в людській особистості. Однак цього виявляється зовсім недостатньо, як тільки ми йдемо далі і починаємо аналізувати поняття особистості з позицій її змісту і форми, намагаємося розглянути становлення цілісності особистості і побудувати адекватну їй теоретичну систему, розвинути теорію. Вирішення поставленого завдання пов'язане з необхідністю більш ґрунтовного аналізу як самих суспільних відносин, діяльності, їх взаємозв'язку між собою, так і їх взаємодії з потребами і здібностями, способом життя, цінностями й оцінкою тощо. У цьому випадку важливо відразу зумовити, що зміст поняття цілісності особистості можна розкрити. Зміст цілісності особистості розкривається через дію її суті – всієї сукупності суспільних відносин. Тому суть, як комплекс усіх суспільних відносин, повинна розгорнутися в систему понять, що виражають внутрішні стійкі межі особистості, і зовнішнє існування цих меж у способі життя, системі діяльності і вчинків, що здійснюються особистістю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У працях сучасних вчених, дослідників багато уваги приділяється розвитку вищої освіти загалом (В. Кремінь, О. Савченко, О. Глузман та ін.), а також гуманізації та гуманітаризації університетської освіти (І. Зязюн, Г. Бал, Є. Барбіна, С. Гончаренко, В. Доній, В. Зайчук, Т. Койчева, В. Кузнецова, Н. Нічкало, Л. Петухова) та пов'язані з нею проблеми розвитку особистості студента. Зокрема, це – зміст та напрямки особистісно орієнтованого виховання молоді (І. Бех, А. Бойко, О. Киричук, Г. Пустовіт, В. Рибалка, О. Сухомлинська), формування творчої, соціально-активної особистості (Т. Сущенко, Н. Кічук, С. Сисова), соціальні аспекти розвитку особистості (Т. Алексеєнко, І. Зверева, Г. Лактіонова, В. Радул та ін.).

Мета статті. Діяльність є однією з форм саморуху дійсності. Життя суспільства й окремої особи є також специфічним виявом форм саморуху дійсності. У статті ми покажемо як основні види діяльності особистості впливають на розвиток її цілісності, і як цілісність забезпечує особистісний розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливо зрозуміти особливості і специфіку соціального руху, простору і часу, а з іншого – розкрити детермінованість життя суспільства і людини цими соціальними атрибутами буття. Час життя у кожної особистості свій – час дитинства, молодості, зрілості й старіння. Простір у кожній людині також свій – її фізична конституція як організму, її місцезнаходження, де народилася і де її батьківщина. Рух також свій у кожній людині. Він виявляється у своєрідності її соціального пересування по службових і соціальних сходах і т. і. Ці моменти є істотними характеристиками становлення цілісності конкретної особистості.

Зміна і розвиток діяльності, яку виконує особистість, з необхідністю приводять до зміни відносин між людьми, в які цілеспрямовано або мимоволі залучається дана особистість щодо виконуваної нею діяльності. Однак було б не зовсім вірно розглядати однобоко цей процес і не бачити, як відносини, в які вступає особистість з іншими людьми, зі свого боку надають зворотного впливу на якість і темпи особистісної діяльності. Вони можуть гальмувати або прискорювати, вдосконалювати виконання діяльності. У цьому разі ми маємо на увазі всю сукупність суспільних відносин: як ті, які прийнято називати матеріальними, так і ті, які називаються ідеологічними. Вплив суспільних відносин на діяльність чітко спостерігається в тому випадку, коли ми звертаємося до аналізу різних типів програм соціальної діяльності.

В основі особистості лежать відносини підпорядкованості людської діяльності, що породжується ходом їх розвитку (О. Леонтьєв). На основі підпорядкованості певних видів людської діяльності встановлюється і певна система суспільних відносин, до якої включена особистість.

Диспозиційна теорія має на меті: по-перше, подати суспільну систему як сітку позицій із відповідними цим позиціям нормативними розпорядженнями щодо поведінки, яка вимагається від особистості; по-друге, виявити причини невідповідності реальної поведінки ціннісним орієнтаціям особистості, і, по-третє, знайти методи

усунення такої невідповідності. Важливим моментом є якісна характеристика самих ціннісних орієнтацій, міра їх відповідності прогресивним тенденціям розвитку суспільних і колективних цінностей. З іншого боку, не менш істотним виявляється сама сітка позицій (їх прогресивний стан), прийнята в даній суспільній системі. Зрештою, за позиціями і диспозиціями приховані суспільні відносини, цінності та оцінки. «Здатність інтегрувати в собі найбільшу кількість соціально значущих цінностей – ось що визначає міру багатства особистості і міру її творчої індивідуальності» [3, с. 98].

Позиції і диспозиції тісно пов'язані з характеристикою рольової теорії особистості. Соціальні ролі особистості пов'язані з різноманітним видами діяльності, які виконує особистість. Зрештою вони залежать від суспільних відносин. Повністю можна погодитися з твердженням, згідно якого поняття ролі є поняттям психології, навіть соціальної психології, в той час як його справжня основа перебуває на рівні суспільних відносин, які самі по собі не мають психологічної форми.

Серед багатьох видів діяльності, які доводиться виконувати кожній особистості, можна виділити основний або переважаючий вид діяльності. Цей вид діяльності може:

а) бути вибраний випадково, нав'язаний життєвими обставинами і не співпадати з покликанням. У цьому випадку така діяльність не сприяє формуванню цілісної особистості;

б) співпадати зі здібностями і покликанням особистості, що максимально активно формує її цілісність;

в) лише частково співпадати з покликанням особистості. Звідси цілком зрозуміла і її часткова функція щодо формування цілісної структури особистості.

При цьому важливо мати на увазі, що і суспільні відносини, які утворюються навколо переважаючого виду діяльності, мають істотний вплив не тільки на всю систему відношень особистості, структуру її спілкування, а й на всю соціальну її якість. Саме тому суспільні відносини утворюють основу будь-якого роду відносин конкретної суспільно-історичної особистості.

Характеризуючи особливості взаємозв'язків діяльності та суспільних відносин, важливо бачити, що діяльність завжди виявляється у формах суспільних відносин. Очевидно, що цілісність розвитку особистості залежить від цілісності взаємодії цих двох систем: суспільних відносин і діяльності.

Характер взаємозв'язку суспільної та індивідуальної діяльності визначається історично конкретною системою суспільних відносин, існуючим різноманітним системою розподілу праці, місцем особистості в цій системі, способом включення її в цю систему. Важливе значення має система ціннісних орієнтацій, міра активності та індивідуальні межі особистості. У суспільному процесі можна виділити подвійну тенденцію в розвитку суспільної і індивідуальної діяльності: з одного боку, зростає роль діяльності мас, а з іншого – зростає відповідальність і значущість діяльності кожної особистості.

Існування цілісності визначається сукупністю зв'язків не тільки внутрішніх елементів системи (ці зв'язки становлять основу цілісності), але і зовнішніх відносин, зв'язків і взаємодій. Причому внутрішні й

зовнішні зв'язки цілісної системи повинні певним чином відповідати один одному, бути гармонізованими. Очевидно, що в процесі становлення й існування цілісності постійно виникає певне неспівпадання зовнішніх і внутрішніх зв'язків системи. Тому цілісність системи – це не стільки результат її попереднього розвитку, скільки здатність зберегти такий стан в процесі постійного руху, змін і розвитку. Досягнувши певної стабілізації, цілісність системи починає детермінувати подальший її розвиток. Тому цілісна система є одночасно і передумовою, і результатом самої себе [8, с. 21].

Рівень цілісного розвитку особистості вимірюється способом, мірою включеності її індивідуального буття в різноманітну систему суспільних відносин – відносин матеріальних, ідеологічних (духовних), а також у сферу форм спілкування.

Поняття включеності особистості в систему суспільних відносин вимагає деякого пояснення, хоча воно тісно пов'язане з поняттями «позиція» і «диспозиція». Під включеністю особистості потрібно розуміти не стільки пасивну участь в міжособистісних суспільних відносинах з приводу виконання певного виду діяльності, скільки переважно активне перетворення через індивідуальну діяльність, індивідуальне буття даної особистості тих суспільних відносин, які залучені до сфери діяльності особистості. Важливо мати на увазі, що активність є не тільки мірою перетворення суспільних відносин, мірою включеності, а й мірою перетворення особистістю самої себе. Активність виступає як міра витвору особистістю своєї власної соціальної цілісності.

Зрештою кожна особистість повинна розглядатися з двох боків: як об'єкт і як суб'єкт суспільних відносин. Можна висловити припущення, що в тому разі, якщо особистість виступає як об'єкт суспільних відносин, вона є рядовим учасником цих відносин, активний початок в цьому випадку виходить від когось іншого. У випадку, якщо особистість активна, коли вона є суб'єктом суспільних відносин, суб'єктом діяльності, ми маємо не рядову (пересічну) участь особистості в суспільних відносинах – вона є своєрідним центром цих відносин.

Ці два моменти вказують на суперечливу єдність цілісності будь-якої особистості, оскільки вона завжди виступає як об'єкт і як суб'єкт суспільних відносин одночасно (особистість як суб'єкт-об'єкт). У тому випадку, коли особистість виступає як об'єкт, її індивідуальне буття формується переважно під впливом зовнішніх впливів, різних умов і обставин. Коли ж особистість є суб'єктом, вона сама максимально творить своє індивідуальне буття, змінює обставини і цим самим сама себе змінює.

Виникнення особистості як об'єкта суспільних відносин пов'язане з привласнювальним видом діяльності. Водночас, якщо особистість виступає як суб'єкт суспільних відносин, вона починає вже віддавати щось суспільству: вироблені матеріальні й духовні продукти, змінені суспільні відносини і т. і. У дитинстві становлення особистості здійснюється переважно за принципом формування її як об'єкта суспільних відносин, але із соціальним дозріванням особистість перетворюється в суб'єкт суспільних відносин і діяльності. Особистість же дорослої людини переважно може бути охарактеризована як суб'єкт суспільних відносин. Це, однак, аж ніяк не означає, що

формування особистості в дитячому віці (саме з боку особистості, що формується) здійснюється виключно як пасивний процес. Навпаки, кожний етап становлення особистості як в онтогенезі (дитинство окремої людини), так і в філогенезі (дитинство людства) з необхідністю передбачає активне ставлення до світу. Тільки активність тут дещо іншого роду. Коли ми говоримо про привласнювальну діяльність особистості в період дитинства, то дана стадія розвитку особистості також є активним процесом з накопичення фізичних і інтелектуальних сил. Отже, активність характеризується як така, що привласнює та перетворює діяльність. Перша спрямована передусім на особистість, друга – на зовнішні умови, обставини, суспільні відносини.

Особистість як об'єкт суспільних відносин пов'язана з активністю в сфері привласнювальної діяльності, а особистість як суб'єкт суспільних відносин – з активністю в галузі перетворювальної діяльності. В його відносинах взаємодії, в яких лише й відбувається діяльність суб'єкта, забезпечується реальність розвитку нових форм та рівнів розвитку живого, відбувається становлення соціального як реальності універсального буття, де зростання самоставлення перетворюється в мету, що лежить в основі його зростання як професіонала [7, с. 57].

Зрештою особистість зрілої людини є єдністю двох процесів – привласнення матеріальних і духовних цінностей і їх створення власною діяльністю. Причому другий процес є провідним.

Іншою важливою закономірністю включеності діяльності особистості в систему суспільних відносин є процес спілкування і відособлення.

Чим різноманітніше включена особистість у форми спілкування, тим повніше розвивається її цілісність. У відособленні, яке потрібно розуміти як своєрідну форму спілкування – спілкування людини з самою собою, як еталон цього процесу, як основа і за її суттю виступають суспільні відносини, відносини даної людини з іншими людьми.

Здатність особистості перейти від одного рівня організації, функціонування до іншого рівня організації є показником не тільки соціальної цілісності і зрілості, але й психологічної стійкості та цілісності внутрішнього світу. Л. Анциферова зауважує: «Вільний перехід від одного рівня функціонування особистості до іншого, здатність певний час функціонувати на більш простому рівні, що вимагає меншого психологічного напруження і знову без особливих зусиль повертатися на більш високий рівень є ознакою і заставою психологічного здоров'я особистості» [1, с. 42].

Один рід або вид діяльності ставить особистість у таке становище, коли до неї з необхідністю сходяться шляхи багатьох людей, це її соціальна роль.

У сучасних глобалізаційних процесах актуалізувалася проблема взаємозв'язку між такими поняттями як соціалізація, розвиток, освіта та виховання особистості. Глобалізаційні процеси в освіті зокрема трактуються так: «Глобалізація освіти, – пише Н. Наливайко, – це таке, кардинально якісно нове явище соціального життя, де присутня підпорядкованість освіти інтересам великих іноземних транснаціональних корпорацій, які нав'язують свої стандарти навчання, свою мову спілкування, які не рахуються з національними особливостями, які

витісняють рідні мови як носії самобутніх культур» [5, с. 151].

Е. Дюркгейм вважає особистість соціалізованою, якщо вона прийняла систему існуючих в суспільстві правил і здатна долати індивідуальні інтереси заради суспільних [2].

Ю. Хабермас розглядає соціалізацію й особистісне становлення індивіда як процеси розвитку й формування здатності людини до побудови та реалізації власного життєвого проекту [11].

Досліджуючи процеси соціально-професійного розвитку особистості, ми розуміємо, що «соціальне виступає не тільки як загальне, найбільш узагальнене в характеристиці людини, але існує ще один рівень соціального як особливої соціальної матерії. Тут діють єдині закони поля соціального як неповторного й не зведеного до світу, що його створив, і, як сутнісної властивості людського, яка при збереженні всіх генетичних зв'язків саме в своїй генезі й у протиставленні в ній іншому здобувала те особливе, що визначило людину й на біфуркаційному прориві відокремило її, підняло на новий рівень виконання еволюції – еволюції соціальної, носієм якої вона стає» [9, с. 11].

У дослідженнях науковців пострадянських країн, соціалізацію вважають успішною, якщо індивід опановує необхідні соціальні ролі, засвоює прийняту в даному соціумі систему цінностей, соціальних норм, а також продуктивні стереотипи поведінки [4].

Е. Дюркгейм одним з елементів соціалізації розглядає інтеріоризацію, який передбачає формування базових категорій в індивідуальній свідомості на основі індивідуального досвіду в сфері суспільних відношень та уявлень [2]. Важливо пам'ятати, що людина завжди соціалізована в суспільстві (хоч би на мінімальному рівні), при цьому не завжди людина соціалізується в професії.

Характеристиками зрілої свідомості особистості є самостійність та подолання перешкод, труднощів [10, с. 274]. Самостійність як стійка, повторювальна в різних ситуаціях особливість діяльності і є базовою рисою, що характеризує автономність рефлексії, відповідальність мотивації і здатність зрілої особистості до адаптації [6].

У механізмі функціонування й розвитку соціуму змінюється статус людини. Замість природного індивіда (фізична сила, витривалість), суспільного індивіда (соціальність, виконавчість) приходять Особистість як авторська особистість (людський капітал, людські ресурси). Визначається це тим, що постіндустріальне виробництво виступає процесом зростаючої інноваційності на швидкозмінній інформаційній та науковій основі. Рушієм постіндустріалізму, всіх сфер його життєдіяльності (матеріально-виробничої, соціальної, політичної, духовної, сімейно-побутової) є авторська особистість. Така особистість (а кожна особистість як якість людини має ступінь розвитку) володіє здатністю жити за допомогою свого «Я» – за допомогою свого життєвого вибору й відповідальності за нього. Основний спосіб (і принцип) існування такої особистості – бути у Світі. «Бути» означає теж що й, «бути при», «жити при», «бути долученим до», «бути посвяченим у». Це прагнення прийняти виклик часу (життя, долі), спрямованість вперед через свій вибір та відповідальність, тобто через свій життєвий шлях. У цьому й полягає акмеологічний зміст авторської

особистості. Професіоналізм – це не просто відданість професії, а ділова майстерність, і, передусім одухотворене прагнення особистості подати світу своє «Я» в діловому полі відповідної професії й визначитися в її результаті. Це і є справжнє прагнення до «акме», що є вищим етапом розвитку цілісності особистості. Так виявляється запит часу на акмічну (акмеологічну) особистість, а отже, й запит на акмеологію як науку.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. В онтогенезі відбувається не тільки розвиток-дорослішання – на рівні оволодіння закінченими, спеціалізованими якостями та властивостями виду, але й розвиток з відкритими межами – розвиток-саморозвиток, що передбачає розширення своїх можливостей за межами біологічно заданого дорослішання, і, розвитку на базі розширення умов та зміни середовища свого існування і себе самого в ньому. Саморозвиток початково є визначальним фактором руху – зростання-розвитку людини в онтогенезі, важливий структуротвірний компонент цього процесу, результативність і своєрідна якість здійснення якого залежать від того, якою мірою людина стає реальним суб'єктом свого суб'єктного розвитку та саморозвитку.

Подальші перспективи дослідження цієї проблеми ми вбачаємо у вивченні впливу особливостей реалізації соціалізації на цілісність розвитку якісних характеристик особистості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Анциферова Л. И. Некоторые теоретические проблемы психологии личности. *Вопросы психологии*, 1978. № 1. С. 37–50.
2. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / пер. с фр., сост., послесловие и примеч. А. Б. Гофмана. Москва: Канон, 1995. 352 с.
3. Кон И. С. Социология личности. Москва: Политиздат, 1967. 383 с.
4. Мудрик А. В., Бодалев А. А., Малькова З. А. Концепция воспитания учащейся молодежи в современном обществе. Москва: Знание, 1991. 98 с.
5. Наливайко Н. В. Об ответственности власти перед образованием в глобализационных условиях развития. *Профессиональное образование в современном мире*. 2014. № 1(12). С.150–156.
6. Пакулина С. А. Преодолевающая адаптация: системообразующий фактор и условие формирования самостоятельности студентов в вузе. Москва: Изд-во МГУ, 2010. 217 с.
7. Радул В. В. Нариси із актуальних проблем соціальної педагогіки: навч. посібник. Кіровоград: ФОП Александрова М.В., 2015. 90 с.
8. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості: монографія. Харків: Мачулін. 2017. 442 с.
9. Радул В. В., Галета Я. В. Основи соціалізації особистості: навч. посібник. Кіровоград: ФОП Александрова М. В., 2013. 232 с.
10. Рубинштейн С. Л. и др. Бытие и сознание. Человек и мир. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 598 с.
11. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы: На пути к либеральной евгенике /пер. с нем. М. Л. Хорькова. Москва: Весь Мир, 2002. 144 с.

REFERENCE

1. Antsiferova, L. I. (1978). Nekotore teoreticheskie problemi psikhologii lichnosti [Some theoretical problems of personality psychology]. *Voprosi psikhologii*. № 1. S. 37–50. [in Russian].
2. Dyurkgeim, E. (1995). Sotsiologiya. Yee predmet, metod, prednaznachenie [Sociology. Its subject, method, purpose]. per. s fr., sost., posleslovie i primech. A. B. Gofmana. Moskva: Kanon, 352 s. [in Russian].
3. Kon, I. S. (1967). Sotsiologiya lichnosti [Sociology of personality]. Moskva: Politizdat, 383 s. [in Russian].
4. Mudrik, A. V., Bodalev, A. A., Malkova, Z. A. (1991). Kontsepsiya vospitaniya uchashcheisya molodezhi v sovremennom obshchestve [The concept of education of student youth in modern society]. Moskva: Znanie, 98 s. [in Russian].
5. Nalivaiko, N. V. (2014). Ob otvetstvennosti vlasti pered obrazovaniem v globalizatsionnikh usloviyakh razvitiya [On the responsibility of the government to education in the globalization conditions of development]. *Professionalnoe obrazovanie v sovremennom mire*. № 1(12). S.150–156. [in Russian].
6. Pakulina, S. A. (2010). Preodolevayushchaya adaptatsiya: sistemoobrazuyushchii faktor i uslovie formirovaniya samostoyatelnosti studentov v vuze [Overcoming adaptation: a system-forming factor and a condition for the formation of students independence at university]. Moskva: Izd-vo MGU, 217 s.[in Russian].
7. Radul, V. V. (2015). Narysy iz aktualnykh problem sotsialnoi pedahohiky [Essays on current problems of social pedagogy]: navch. posibnyk. Kirovohrad: FOP Aleksandrova M.V., 90 s. [in Ukrainian].
8. Radul, V. V. (2017). Sotsialna zrilist osobystosti [Social maturity of the individual]. monohrafiia. Kharkiv: Machulin. 442 s. [in Ukrainian].
9. Radul, V. V., Haleta, Ya. V. (2013). Osnovy sotsializatsii osobystosti [Basics of personality socialization]. navch. posibnyk. Kirovohrad: FOP Aleksandrova M. V., 232 s. [in Ukrainian].
10. Rubinshtein, S. L. (2003). Bitie i soznanie. Chelovek i mir [Being and consciousness. Man and world]. Sankt-Peterburg: Piter, 508 s. [in Russian].
11. Khabermas, Yu. (2002). Budushchee chelovecheskoi prirodi: Na puti k liberalnoi yevgenike [The Future of Human Nature: Towards Liberal Eugenics]. per. s nem. M. L. Khorkova. Moskva: Ves Mir, 144 s. [in Russian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СТРИЖАКОВ Артем Олегович – кандидат педагогічних наук ТОВ «Цифромаркет», директор.

Наукові інтереси: соціально-професійний розвиток особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

STRYZHAKOV Artem Olehovych – Ph. D. in Pedagogy, LLC «Tsyfromarket», CEO

Scientific interests: socio-professional development of the individual.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.147:37.013.42 (045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-319-323

СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО Олена Володимирівна –
кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри
психології та соціальної роботи
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3774-4786>
e-mail: olenastrilecbabenko@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розглянута важливість формування готовності майбутніх соціальних педагогів до міжособистісної взаємодії.

Готовність соціального педагога до міжособистісної взаємодії визначається як цілісне стійке утворення, сукупність індивідуальних особливостей, що зумовлюють придатність педагога до організації системи взаємно обумовлених з іншими учасниками соціально-педагогічного процесу індивідуальних дій, забезпечують успішність взаємовпливу всіх учасників.

Автор характеризує процес підготовки майбутніх соціальних педагогів до міжособистісної взаємодії з опорою на специфічні принципи: діалогізації, проблематизації, персоналізації, позитивної емоційної забарвленості, рефлексивності.

На думку автора, ефективними методами підготовки майбутніх соціальних педагогів до продуктивної міжособистісної взаємодії з усіма суб'єктами соціально-педагогічного процесу є аналіз навчально-професійних ситуацій та ділові ігри.

Навчально-професійні ситуації визначаються як реальні ситуації, що спостерігають у практиці роботи соціальних педагогів, запозичені з літературних джерел, свідчень очевидців, та надані студентам для аналізу, визначення проблемних питань, формулювання гіпотез щодо можливого розв'язання таких і аналогічних питань, вибір та обґрунтування оптимального варіанту розв'язання професійних задач у конкретних умовах.

Ділова гра розглядається як форма діяльності, що спрямована на відтворення майбутньої професійної діяльності та поведінки учасників гри за певними правилами, яка організовується на основі попереднього детального аналізу конкретної навчально-педагогічної професійної ситуації.

Визначені результати використання методу аналізу навчально-професійних ситуацій у поєднанні з діловими іграми: включення майбутніх фахівців у дослідницьку, аналітичну діяльність, що слугує основою для розгортання такої діяльності у наступній творчій професійній діяльності; оволодіння вміннями бачити проблеми в звичних ситуаціях; формування стійкої позитивної мотивації до продуктивної міжособистісної взаємодії та особистісних якостей студентів: толерантності, чуйності критичності та самокритичності, відповідальності.

Ключові слова: майбутні соціальні педагоги, міжособистісна взаємодія, готовність до міжособистісної взаємодії, навчально-професійна ситуація, аналіз навчально-професійної ситуації, ділова гра.

STRILETS -BABENKO Olena Volodymyrivna –
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Teacher
of Psychology and Social Work Department of Volodymyr
Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3774-4786>
e-mail: olenastrilecbabenko@gmail.com

FORMING THE READINESS OF FUTURE SOCIAL WORK TEACHERS FOR INTERPERSONAL INTERACTION

The article examines the importance of forming the readiness of future social work teachers for interpersonal interaction.

The readiness of future social work teachers for interpersonal interaction is defined as an integral stable formation, a set of individual characteristics that determine the suitability of the teacher for the organization of the system of mutually determined with other participants of the social and pedagogical process of individual actions, ensure the success of the mutual influence of all the participants.

The author defines the process of training of future social work teachers for interpersonal interaction based on specific principles: dialogization, problematization, personalization, positive emotional coloring, reflexivity.

According to the author, the effective methods of future social work teachers' training for the constructive interpersonal interaction with all the persons of the social and pedagogical process is the professional training situations analysis and business games.

Professional training situations are defined as real situations that are observed in social work teachers' practice, taken from literature sources, eyewitness testimony, and given to the students for analysis, determination of problematic issues, generation of hypotheses regarding the possible solution of such and similar issues, selection and justification of the optimal option for solving professional problems in specific conditions.

A business game is considered as a form of an activity that is aimed at the reproduction of the future professional activity and behaviour of the game participants in accordance with specific rules, which is based on the previous detailed analysis of the specific professional training situation.

The results of using the method of professional training situations analysis combined with business games are determined: future social work teachers inclusion into research, analytical activity that is a basis for such an activity in the future creative professional activity; mastering the skills to observe problems in usual situations; development of positive motivation to a productive interpersonal interaction and individual students' qualities: tolerance, criticism sensitiveness and self-criticism, responsibility.

Key words: future social work teachers, interpersonal interaction, readiness for interpersonal interaction, professional training situation, professional training situation analysis, business game.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах воєнного стану, напруження соціально-політичної ситуації актуалізується проблема

готовності соціальних педагогів до міжособистісної взаємодії із різними учасниками соціально-педагогічного процесу: дітьми, підлітками, юнаками,

їхніми батьками, педагогами закладу освіти, представниками інших структур, що задіяні у соціально-педагогічних процесах. Підвищуються вимоги до здатності соціального педагога приймати рішення у складних професійних ситуаціях взаємодії з вихованцями, що перебувають у складних життєвих обставинах, у зв'язку із значним збільшенням таких сімей. Погіршення психологічного стану дітей та їхніх батьків під час війни вимагає від соціальних педагогів ефективного налагодження ділових та міжособистісних стосунків, створення позитивного клімату в освітньому процесі, забезпечення соціальної мобільності підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень. Питанню дослідження соціально-психологічного явища міжособистісної взаємодії у педагогічному процесі присвячені роботи Ю. Ахтирської, І. Булах, Н. Гребінь, Ю. Кана, Е. Кіричевської, С. Кірсанової, З. Ковальчук, В. Лаврінєнка, О. Ляшенка, Л. Мохнар, В. Пономарьової, В. Струніної та ін.

Різні аспекти підготовки педагогів до міжособистісної взаємодії досліджували О. Грейліх, Ю. Калічак, І. Коновальчук, Ю. Костюшко, І. Попович, Т. Пушкар, О. Яструб та ін.

Особливості професійної освіти майбутніх соціальних педагогів представлені у роботах Р. Вайноли, В. Голована, В. Ковалю, І. Ковчиної, Л. Мішик, О. Межирицького, С. Пашенко, В. Поліщук, З. Фалинської та ін.

Процес вдосконалення формування готовності майбутніх соціальних педагогів до різних видів професійної діяльності відображено у дослідженнях Г. Алексєєвої, Л. Головач, К. Дмитренко, Ю. Іванових, Т. Ковальчук, Н. Ларіонової, О. Лісовця, М. Малькової, І. Манохіної, О. Наконечної, Н. Синюк, О. Тютти, Н. Хмель, Н. Шпиг та ін.

Проте, нами не виявлено спеціальних досліджень проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до продуктивної міжособистісної взаємодії, що багато в чому забезпечує успішність розв'язання професійних задач соціальної сфери, процесу навчання, управління процесами, що мають місце в індивідуальному розвитку особистості. Готовність до міжособистісної взаємодії пов'язана із окремими професійними компетентностями соціального педагога: здатністю взаємодіяти з клієнтами, представниками різних професійних груп, здатністю до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей.

Мета статті – висвітлити окремі аспекти формування готовності майбутніх соціальних педагогів до міжособистісної взаємодії з використанням навчально-професійних ситуацій та методом ділової гри.

Виклад основного матеріалу дослідження. Філософський енциклопедичний словник визначає поняття взаємодії як «особливий тип відношення між об'єктами, при якому кожний з об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти, приводячи їх до змін, і водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів, що, в свою чергу, зумовлює зміну його стану» [9, с. 77]. Активність об'єкта, вияв його динаміки, реакція об'єкта на дію інших об'єктів зумовлює дію кожного об'єкта на інший об'єкт.

У психологічних довідкових виданнях підкреслюється, що особливістю взаємодії є її причинна обумовленість, що особливо яскраво

виявляється у міжособистісній взаємодії, яка визначається як «система взаємно обумовлених індивідуальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, при якій поведінка кожного з учасників виступає одночасно і стимулом, і реакцією на поведінку інших» [10, с. 47]. Отже, у міжособистісній взаємодії складниками є: суб'єкти взаємодії; мета взаємодії; взаємний вплив один на одного, що складається з дій (метод дії чи спосіб використання засобів впливу); реакція індивіда, на якого впливають (його відгук); результат дії.

Організатором взаємодії у соціально-педагогічному процесі закладу освіти виступає соціальний педагог. Від його готовності до міжособистісної взаємодії залежить успішність соціалізації особистості, ефективність її педагогічної взаємодії з природним, предметним та соціальним середовищем. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до міжособистісної взаємодії відбувається під час вивчення дисциплін як загальної, так і професійно орієнтованої підготовки.

Готовність до педагогічної діяльності визначається як стан, що характеризується наявністю певних знань, умінь, навичок та безпосереднього досвіду роботи, який надає можливість педагогові раціонально та ефективно використовувати відомі способи діяльності (Н. Кічук [2], А. Лінєнко [4], О. Пехота [7]); професійні знання, уміння, навички, певні особистісні риси та якості, які спроможні забезпечувати успішне виконання професійної діяльності (Л. Кондрашова [3], Г. Троцько [8]); цілісне стійке утворення, яке є особистісним, динамічним та полікомпонентним (Г. Балл [1], О. Матвієнко [5], О. Мороз [6]).

На основі цих міркувань ми визначасмо готовність соціального педагога до міжособистісної взаємодії як цілісне стійке утворення, сукупність індивідуальних особливостей, що зумовлюють придатність педагога до організації системи взаємно обумовлених з іншими учасниками соціально-педагогічного процесу індивідуальних дій, забезпечують успішність взаємовпливу всіх учасників. Така придатність базується на потребі спільної діяльності, знаннях щодо типів міжособистісної взаємодії (суперництво, співробітництво), її етапів, ефективності окремих вербальних та невербальних способів взаємодії, умінні визначати зміст міжособистісної взаємодії, її мету, умінні обирати продуктивний стиль взаємодії, умінні враховувати закономірності, умови й чинники взаємодії, рефлексивній поведінці, що забезпечує адекватну оцінку ходу та результату міжособистісної взаємодії відповідно до конкретної ситуації та стратегічних і тактичних її цілей.

Готовність до міжособистісної взаємодії розглядаємо як результат спеціальної підготовки, наслідок діяльності, так і умову професійної діяльності соціальних педагогів, що забезпечує її ефективність та виконує регулятивну функцію.

Процес підготовки майбутніх соціальних педагогів будуватиметься із урахуванням як загальних принципів організації освітньої діяльності, так і специфічних принципів: діалогізації, проблематизації, персоналізації, позитивної емоційної забарвленості, рефлексивності, реалізація яких забезпечує суб'єкт-суб'єктні відносини, створення оптимального психологічного клімату для успішної соціалізації

особистості, вирішення складних проблем її становлення.

Потреба діалогізації готовності майбутніх соціальних педагогів випливає безпосередньо із розуміння міжособистісної взаємодії, коли кожен її учасник впливає на інших учасників з одночасним отриманням впливів на себе від інших учасників. Діалогізація процесу підготовки майбутніх фахівців до міжособистісної взаємодії ґрунтується на тому, що сучасне суспільство відповідно до тенденцій демократизації суспільних процесів орієнтується на ідеал активного суб'єкта діяльності й спілкування. При цьому враховуємо і діяльнісний підхід до розвитку особистості: особистість формується у процесі діяльності, в ході якої відбувається присвоєння людиною виробленого раніше людством досвіду. Тільки залучаючи студентів у взаємодію під час використання діалогічних, інтерактивних методів навчання можливо сформулювати уміння визначати зміст міжособистісної взаємодії, її мету, обирати продуктивний стиль, враховувати закономірності, умови й чинники, аналізувати й оцінювати результативність взаємодії.

Міжособистісна взаємодія будується також на основі емоцій та почуттів. За твердженнями психологів, емоційність як особлива форма активності відіграє суттєву роль як в комунікативній, так і в пізнавальній та інших видах діяльності. Тому готовність майбутніх соціальних педагогів ефективно формується і завдяки реалізації принципу позитивної емоційної забарвленості. Вважаємо доцільним організувати професійну підготовку у певному контексті, що має викликати у студентів певні емоції на основі зіставлення контекстів минулого і теперішнього досвіду, творення нових смислів для продуктивної міжособистісної взаємодії. При цьому реалізується і принцип персоналізації, коли студенти залучаються до створення та аналізу особистісно орієнтованих ситуацій міжособистісної взаємодії, в яких можуть проявити особистісні переживання.

Проблематизація процесу формування готовності майбутніх соціальних педагогів до міжособистісної взаємодії зумовлена тим, що реальний соціально-педагогічний процес передбачає наявність невідповідності між цілями педагогічної діяльності та цілями інших учасників міжособистісної взаємодії, між цілями педагогічної діяльності та можливостями суб'єктів взаємодії щодо їх здійснення, неузгодженість можливостей суб'єктів соціально-педагогічного процесу. Неоднозначність ситуацій взаємодії суб'єктів соціально-педагогічного процесу, недостатня інформація щодо умов їх виникнення та протікання, невизначеність педагогічних задач у конкретних педагогічних ситуаціях вимагає від фахівця активної інтелектуальної роботи, що спрямована на визначення оптимальних, за конкретних умов, цілей взаємодії та її способів, що забезпечить досягнення результатів, які б задовольняли всіх учасників соціально-педагогічного процесу.

Принцип рефлексивності у формуванні готовності майбутніх соціальних педагогів до міжособистісної взаємодії передбачає спонукання студентів до осмислення логіки і способів міжособистісної взаємодії. У цьому разі знання та вміння розглядаються не лише як такі, що мають самоцінне значення, а й як основа для самовдосконалення, поліпшення продуктивності міжособистісної взаємодії, усвідомлення своєї

діяльності, перетворення досвіду інших у особистісно набутий досвід. Студенти, засвоївши механізми здійснення рефлексії, усвідомлюють залежність між особливостями особистісних механізмів сприймання, розуміння, аналізу, оцінки й особливостей себе та іншої особистості, що створює умови для ефективної міжособистісної взаємодії.

Реалізація вказаних принципів формування готовності майбутніх соціальних педагогів до міжособистісної взаємодії у нашому досвіді відбувається через впровадження комплексу навчально-професійних ситуацій, залучення студентів до їх аналізу. Навчально-професійні ситуації ми розглядаємо як реальні ситуації, що спостерігають у практиці роботи соціальних педагогів, запозичені з літературних джерел, свідчень очевидців, та надані студентам для аналізу, визначення проблемних питань, формулювання гіпотез щодо можливого розв'язання таких і аналогічних питань, вибір та обґрунтування оптимального варіанту розв'язання професійних задач у конкретних умовах. Ознакою навчально-професійної ситуації є наявність суперечності між знаннями студентів й новими для них фактами, явищами, для пояснення яких чи вирішення проблемних задач, що виявляються у процесі аналізу цієї суперечності, у студентів не вистачає знань. Метою використання навчально-професійних ситуацій є залучення студентів до вирішення певних навчальних та професійних задач, що досягається шляхом обміну думками, ідеями, пропозиціями.

Під час роботи із навчально-професійними ситуаціями студенти навчаються розуміти умови протікання реального процесу міжособистісної взаємодії, що є частиною життя, всередині якого вони знаходяться. Перед студентами у такому разі стоїть завдання визначити умови, оцінити зв'язки між ними, виявити смисли, що заховані за конкретними діями, емоціями, мотивами об'єктів і суб'єктів взаємодії, інтерпретувати на педагогічну мову конкретну ситуацію професійного спілкування. Виконання таких завдань пов'язане із розумінням змісту ситуації та контексту, в якому вона виникла.

В залежності від розуміння змісту ситуації, умов її виникнення, причин, що її спровокували, студенти можуть сформулювати педагогічні задачі, які доцільно розв'язувати у запропонованій ситуації. Звертаємо увагу майбутніх фахівців на те, що одна й та ж ситуація може викликати потребу розв'язання різноманітних педагогічних задач, як стратегічних, так і тактичних.

Аналіз навчально-професійної ситуації є основою для моделювання способу вирішення педагогічної задачі. У цьому процесі студенти мислять як репродуктивно, так і творчо, залежно від ступеня новизни продукту мисленнєвої діяльності відносно вихідних знань суб'єкта. Студенти можуть згадати алгоритмічний спосіб розв'язування педагогічної задачі, а можуть і запропонувати свій варіант її розв'язування, бо не пам'ятають про вже відомий спосіб, або ж вважають його непродуктивним у конкретних умовах протікання міжособистісної взаємодії.

Студенти можуть запропонувати не один, а декілька варіантів прийняття рішення, а потім – обрати оптимальний варіант шляхом передбачення можливих наслідків кожного варіанту дій, поглиблення кращих варіантів з урахуванням певних умов ситуації,

психологічних особливостей, рівня розвитку окремих об'єктів і суб'єктів міжособистісного спілкування. У цьому разі знання та уміння майбутніх фахівців формуються за допомогою порівняння з реальною ситуацією та тими моделями, що пропонуються іншими учасниками обговорення ситуації.

Проблематизація професійної підготовки студентів, вимагаючи від студентів все нових і нових знань, створює сприятливі умови для виникнення пізнавальних потреб, ставить їх перед необхідністю набуття творчого досвіду організації та проведення продуктивної міжособистісної взаємодії.

Враховуючи такі принципи формування готовності майбутніх соціальних педагогів вважаємо, що найбільш оптимальною формою аналізу навчально-професійних ситуацій є групова, що передбачає об'єднання студентів у мікрогрупи. У такому разі групова форма роботи передбачає таку послідовність: 1) підготовча робота: ознайомлення з декількома варіантами навчально-професійних ситуацій: вибір завдання, що буде виконувати мікрогрупа; інструктаж щодо змісту і послідовності роботи; 2) групове обговорення: планування роботи в мікрогрупі; розподіл завдань між членами мікрогрупи; індивідуальне виконання завдань; обговорення індивідуальних результатів роботи; обговорення загального результату виконання завдання мікрогрупою; 3) заключна частина: повідомлення про результати роботи кожної мікрогрупи; аналіз виконаних завдань; рефлексія; загальний висновок про групову роботу і виконання поставленого завдання; 4) висновки про роботу групи та її членів.

Специфіка діяльності студентів при аналізі навчально-професійних ситуацій полягає в тому, що передбачається безпосередній практичний результат, відбувається сходження по спіралі, повернення на новому етапі до розв'язування одних і тих же педагогічних задач, відбувається спрямування на розв'язування не однієї, а цілого комплексу творчих задач.

Від аналізу навчально-професійної ситуації, визначення педагогічної задачі та моделювання її розв'язування пропонуємо переходити до практичної діяльності із реалізації розробленого студентами алгоритму міжособистісної взаємодії в конкретній ситуації під час проведення ділової гри.

Потреба поєднання методу аналізу навчально-професійних ситуацій із методом ділової гри обґрунтовується тим, що майбутні соціальні педагоги мають бути спроможними під час їхньої наступної професійної діяльності не лише аналізувати конкретні ситуації міжособистісної взаємодії, планувати способи досягнення цілей взаємодії, але й реалізовувати оптимальні способи у практичній діяльності. Під час професійної підготовки студенти в результаті квазіпрофесійної діяльності через участь у ділових іграх можуть пересвідчитися, наскільки ефективними є обраний варіант розв'язання професійної задачі організації продуктивної міжособистісної взаємодії між суб'єктами соціально-педагогічного процесу.

Ділова гра – це форма діяльності, що спрямована на відтворення майбутньої професійної діяльності та поведінки учасників гри за певними правилами, яка організовується на основі детального аналізу конкретної навчально-професійної ситуації.

У процесі ділової гри відбувається формування умінь взаємодіяти, реалізовувати практичні уміння, що вдосконалюються завдяки можливості повернення на

попередній етап гри, обговорення її результативності. Оскільки ролі суб'єктів міжособистісного спілкування виконують студенти, то певним чином знімається напруга, що виникає у студентів на практиці, коли вони безпосередньо з вихованцями чи іншими учасниками соціально-педагогічного процесу.

Ефективність застосування ділової гри з метою формування у майбутніх соціальних педагогів готовності до міжособистісної взаємодії підвищується за умови спрямування дій викладачів на реорганізацію співробітництва з режиму «викладач та студент» на режим «студент та студент», а в подальшому – на режим «педагог та суб'єкт соціально-педагогічного процесу». Через діалог у групі відбувається взаємодія індивідуальних процесів мовлення і мислення, їх накладання і взаємопроникнення, що у свою чергу веде до вироблення індивідуальної манери міжособистісної взаємодії, накопичення ефективних механізмів та способів її організації. Це допомагає студентам побороти деякі негативні якості: сором'язливість, нерішучість, образливість, і розвивати якості, що потрібні для продуктивної міжособистісної взаємодії: товариськість, вміння слухати і чути співрозмовника, відстоювати свою точку зору. Крім того, важливим компонентом у навчанні є здатність студентів навчатися один від одного, коли кожний організований іншими діалог стає джерелом інформації та зразком для наслідування чи поштовхом для виправлення своїх помилок для всіх студентів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Використання методу аналізу навчально-професійних ситуацій у поєднанні з діловими іграми сприяє включенню майбутніх фахівців у дослідницьку, аналітичну діяльність, що слугує основою для розгортання такої діяльності у наступній професійній діяльності, коли немає готових алгоритмів дій у конкретних ситуаціях міжособистісної взаємодії учасників соціально-педагогічного процесу. Майбутні фахівці оволодівають не лише знаннями й уміннями розв'язувати професійні задачі, а й уміннями бачити проблеми в звичних ситуаціях, адже навчально-професійні ситуації подані одночасно у вигляді конкретного випадку із соціально-педагогічного процесу, навчального завдання та джерела інформації для усвідомлення варіантів ефективних та оптимальних дій. Під час аналізу навчально-професійних ситуацій, участі студентів у ділових іграх, взаємного обміну інформацією й емоціями, організації оцінювання і самооцінювання діяльності формується стійка позитивна мотивація до продуктивної міжособистісної взаємодії та особистісні якості студентів: толерантність, чуйність, критичність і самокритичність, відповідальність.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розробці та обґрунтуванні системи навчально-професійних ситуацій, методичного забезпечення їх використання у поєднанні з діловими іграми у структурі тренінгових занять з метою формування готовності майбутніх соціальних педагогів до міжособистісної взаємодії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. О. Про психологічні засади формування готовності до професійної праці. *Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти*. К., 1994. С. 98–100.
2. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя. Київ: Либідь, 1991. 96 с.

3. Кондрашова Л. В. Моральна психологічна готовність студента до вчительської діяльності. Київ: Вища школа, 1987. 56 с.

4. Ліненко А. Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї. Одеса: ОКФА, 1995. 80 с.

5. Матвієнко О. В. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 383 с.

6. Мороз О. І. Професійна адаптація молодого вчителя. Київ: КДПШ, 1980. 95 с.

7. Пехота О. М. Індивідуальність учителя: теорія і практика. Миколаїв: Фірма «Ліон», 2009. 272 с.

8. Троцько Г. В. Професійно-педагогічна підготовка студентів до виховної роботи в школі. Харків, 1995. 241 с.

9. Філософський енциклопедичний словник / Голова редколегії В. І. Шинкарук. К.: Абрис, 2002. 742 с.

10. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

REFERENCES

1. Ball, H. O. (1944). Pro psykholohichni zasady formuvannya hotovnosti do profesiinoi pratsi [About psychological foundations of forming readiness for professional work]. Psykholoho-pedahohichni problemy profesiinoi osvity. Kyiv, 1994. S. 98–100. [In Ukrainian].

2. Kichuk, N. V. (1991). Formuvannia tvorchoi osobystosti vchytelia [Forming creative teacher's personality]. Kyiv: Lybid. 96 s. [In Ukrainian].

3. Kondrashova, L. V. (1987). Moralna psykholohichna hotovnist studenta do vchytelskoi diialnosti [Moral psychological student's readiness for teacher's activity]. Kyiv: Vyshcha shkola. 56 s. [In Ukrainian].

4. Linenko, A. F. (1995). Pedahohichna diialnist i hotovnist do nei [Pedagogical activity and readiness for it]. Odessa: OKFA. 80 s. [In Ukrainian].

5. Matviienko, O. V. (2009). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv do pedahohichnoi vzaiemodii [Future teachers' training

for pedagogical interaction]. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova. 383 s. [In Ukrainian].

6. Moroz, O. I. (1980). Profesiina adaptatsiia molodoho vchytelia [Young teacher's professional adaptation]. Kyiv: KDPI, 95 s. [In Ukrainian].

7. Piekhota, O. M. (2009). Indyvidualnist uchytelia: teoriia i praktyka [Teacher's individuality: theory and practice]. Mykolaiv: Firma «Lion». 272 s. [In Ukrainian].

8. Trotsko, H. V. (1995). Profesiino-pedahohichna pidhotovka studentiv do vykhovnoi roboty v shkoli [Students' professional and pedagogical training for educational activity at school]. Kharkiv. 241 s. [In Ukrainian].

9. Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk (2002). [Philosophical encyclopedic dictionary] / Holova redkohelii V. I. Shynkaruk. K.: Abrys, 2002. 742 s. [In Ukrainian].

10. Shapar, V. B. (2007). Suchasnyi tлумачnyi psykholohichni slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv: Prapor. 640 s. [In Ukrainian].

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО Олена Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: психологічні основи професійної освіти соціальних педагогів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

STRILETS -BABENKO Olena Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Teacher of Psychology and Social Work Department of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: psychological foundations of future social work teachers' training.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 005.95:131

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-323-327

ТОМАШЕВСЬКА Ірина Петрівна –

кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6853-387X>
e-mail: tomira25@gmail.com

СУЧАСНІ МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Інтеграція України у європейський освітній простір потребує впровадження в освітній процес вищої школи медіа-освіти, яка стала надзвичайно популярною і розвивається у багатьох країнах світу. Одночасно, сучасний перехід України до інформаційного суспільства, в умовах якого доступ до Інтернету має практично будь-яка людина і виклики сьогодення, обумовлюють необхідність та потребу використання мультимедійних технологій в освітньому процесі вищої школи.

У статті розкрито проблему модернізації системи вищої освіти та підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців за умови використання інноваційних технологій. Основна мета статті полягала у визначенні можливостей та перспектив організації освітнього процесу вищої школи із використанням мультимедійних технологій.

Розкрито сутність мультимедійних технологій та їх тлумачення як вітчизняними так і зарубіжними науковцями. Схарактеризовано особливості впровадження мультимедійних технологій в освітній процес вищої школи. Сучасні мультимедійні технології надають великі можливості здобувачам освіти в отриманні знань, професійній підготовці та кар'єрного зростання, змінюючи і якість повсякденного життя людини.

Здійснене дослідження свідчить про широкі можливості мультимедійних технологій у підготовці сучасних майбутніх фахівців. Визначено, що мультимедіа дозволяє активізувати діяльність здобувачів освіти, включати їх в активну діяльність із засвоєння нового навчального матеріалу. На сьогоднішній день лекції із застосуванням різних мультимедійних засобів сприяють формування професійної компетентності студентів, мотивують студентів на подальше самостійне вивчення матеріалу.

Визначено потенціал мультимедійних технологій для реалізації дидактичних можливостей освітнього процесу вищої школи.

В статті розглядаються синергетичні фактори впливу мультимедійних технологій на студентів у процесі їх самостійної роботи із навчальним матеріалом та подано переваги представлення навчального матеріалу у форматі мультимедійної презентації.

Ключові слова: мультимедійні технології, мультимедіа, інформаційне суспільство, цифровий простір, освітній процес, вища освіта, здобувачі освіти, майбутні фахівці.

TOMASHEVS'KA Iryna Petrivna –
 Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
 Professor of department of general pedagogy and preschool education,
 Faculty of pedagogical education and social work,
 Lesya Ukrainka Volyn National University
 ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6853-387X>
 e-mail: tomira25@gmail.com

MODERN MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A HIGHER SCHOOL

The integration of Ukraine into the European educational space requires the introduction into the educational process of a higher school of media education, which has become extremely popular and is developing in many countries of the world. At the same time, Ukraine's modern transition to an information society, in which almost any person has access to the Internet, and today's challenges determine the necessity of using multimedia technologies in the educational process of higher education.

The article reveals the problem of modernization of the higher education system and increasing the efficiency of professional training of future specialists under the condition of using innovative technologies. The main goal of the article was to determine the possibilities and prospects of organizing the educational process of a higher school using multimedia technologies.

The essence of multimedia technologies and their interpretation by both domestic and foreign scientists is revealed. The peculiarities of the introduction of multimedia technologies into the educational process of a higher school are characterized. Modern multimedia technologies provide great opportunities for education seekers to acquire knowledge, professional training and career growth, changing the quality of a person's everyday life.

The conducted research testifies the wide possibilities of multimedia technologies in the training of modern future specialists. It was determined that multimedia allows to activate the activity of education seekers, to include them in an active activity of assimilating new educational material. Lecturers with the use of various multimedia tools contribute to the formation of professional competence of students, motivate students to further independent study of the material.

The potential of multimedia technologies for the realization of didactic possibilities of the educational process of the higher school was determined.

The article examines the synergistic factors of the impact of multimedia technologies on students in the process of their independent work with educational material and presents the advantages of presenting educational material in the format of a multimedia presentation.

Keywords: multimedia technologies, multimedia, information society, digital space, educational process, higher education, education seekers, future specialists.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. XXI століття ознаменувалося визнанням на міжнародному рівні початку «інформаційної ери». Сучасне суспільство живе de facto і de jure в інформаційну епоху. Відтак, людство перебуває в цифровому просторі, а підрастаюче покоління формується та розвивається в інформаційному середовищі. Уперше, на даному етапі розвитку суспільства, цифровий простір дедалі ширше охоплює усі сфери суспільного буття. Актуального значення та щоденного вжитку набули такі поняття як: e-work, e-learning, e-business, e-books

Швидкий розвиток сучасного інформаційного суспільства, ставить нові вимоги перед людством. Якщо раніше для успішного життя людині було достатньо мати певний набір знань, то на даному етапі цього явно недостатньо. Необхідно не лише мати певний базовий рівень знань, а й вміти ними користуватися, тобто мати певні компетентності.

Проблема навчання студентів із використанням мультимедійних технологій належить до тих, які мають найважливіше значення у сучасних соціально-економічних умовах модернізації та подальшого реформування освіти [3].

Особливої актуальності та практичної значущості ця проблема набуває у зв'язку з діджиталізацією суспільства в цілому та освітнього процесу зокрема, водночас широким поширенням глобальної комп'ютерної мережі Інтернет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ракурсі означеної проблеми фундаментальними є наукові розвідки вітчизняних та зарубіжних дослідників, а саме: проблему розвитку мультимедійних технологій розглядали В.Коваленко, О. Карпова, Т. Колесова, В. Лазебний, П. Олексенко, О. Палій, О. Пінчук, Т. Салівон, М. Синиця, Н. Сорокіна, О. Смолянинова, О. Тарнопольський,

К. Хайдарова, О. Шликова; особливості впровадження мультимедійних технологій в освітньому процесі вищої школи розкрили у своїх наукових доробках: О. Бондаренко, В. Кравченко, В. Мартинюк, І. Осадченко, Є. Полат, О. Пометун, Н. Радіонова, Н. Стефанова, Л. Цветкова та ін.; над проблемою створення навчально-методичних мультимедійних комплексів працювали вчені: Н. Анісімова, Т. Багасва, Я. Булахова, Т. Волошина, Н. Ішук, Т. Коваль, Н. Фролов, Л. Шевченко, О. Чайковська та ін

Для вирішення зазначеної проблеми актуальними є дослідження зарубіжних науковців: Дж. Батлера (J. Butler), Р. Лори (R. Lowry), Н. Едемира (N. Erdemir), Х. Нури (H. Nouri), Л. Рейнхард (L. Reinhardt) та ін.

Мета статті передбачає аналіз та розкриття особливостей впровадження мультимедійних технологій в освітній процес вищої школи.

Методи дослідження. У розкритті та вирішенні проблеми дослідження було використано наступні методи: аналіз наукових розробок вітчизняних та зарубіжних вчених з проблеми мультимедійних технологій, систематизація, узагальнення, порівняння та інтерпретаційно-аналітичний метод.

Виклад основного матеріалу. Процес освіти та його вдосконалення стає безперервним, і в ньому важливу роль відіграють засоби та технології мультимедіа, які швидко реагують на зміни, що відбуваються у різних галузях, оновлюючи як свою змістову сутність, так і структуру і форму подачі матеріалу.

Впровадження мультимедійних технологій в освітній процес вищої школи є одним із ключових моментів інформатизації освіти. В даний час мультимедійні технології відносяться до одних із найбільш динамічних та перспективних напрямів інформаційних технологій.

Термін «мультимедіа» (від англ. multimedia та лат. multum – «багато» і media – medium – «середок, засоби») тлумачення якого передбачає різні варіанти, як наприклад, «спеціальна інтерактивна технологія, яка за допомогою технічних і програмних засобів забезпечує роботу з комп'ютерною графікою, текстом, мовленнєвим супроводом, високоякісним звуком, статичними зображеннями й відео [4]; «сучасна інформаційна технологія, що об'єднує за допомогою комп'ютерних засобів графічне й відео-зображення, звук та інші спеціальні ефекти [3, с. 34]; «багатоканальне середовище, що видає інформацію в різноманітних модульностях» [1, с.431]; «комплекс апаратних і програмних засобів, що дозволяють застосовувати ПК для роботи з текстом, звуком, графікою, анімацією та відеофільмами» [5, с. 55] та багато інших підходів.

Як вважає О. Пінчук, мультимедійна технологія характеризує порядок розробки, функціонування та застосування засобів обробки інформації різної модальності [6].

У широкому значенні за своєю сутністю «мультимедійні технології» означають спектр інформаційних технологій, що використовують різні програмні та технічні засоби з метою найбільш ефективного впливу на здобувача освіти, що став одночасно і читачем, і слухачем, і глядачем.

Основними цілями застосування мультимедійних технологій є перехід від знаннєвої педагогіки до компетентнісної. Інтерактивність мультимедійних засобів передбачає широке коло можливостей задоволення пізнавальних потреб здобувачів освіти.

Розвиток мультимедійних технологій дозволив суттєво розширити можливості подачі матеріалу, підвищити ефективність засвоєння навчальної інформації з огляду на те, що сучасні здобувачі освіти все більше орієнтуються на отримання відомостей в електронному вигляді.

Завдяки одночасному впливу на користувача графічної, звукової та візуальної інформації, мультимедійні засоби мають великий емоційний, видовищний потенціал, тому активно використовуються в освітній практиці, у процесі навчання.

Впровадження мультимедійних технологій в освітній процес вищої школи дозволяє: вирішити завдання гуманізації освіти; підвищити ефективність навчального процесу; розвивати особистісні якості студентів; розвивати їх комунікативні здібності; суттєво розширити можливості індивідуалізації та диференціації дистанційного навчання; визначити студента як активного суб'єкта пізнання; враховувати суб'єктивний досвід студента та його індивідуальні особливості; можливість ефективно здійснювати самостійну навчальну діяльність; сформувати навички роботи з сучасними технологіями, що забезпечує адаптації до швидкозмінних соціальних умов та для успішної реалізації своїх професійних завдань.

Завдяки своєму потенціалу мультимедійні технології міцно увійшли до системи організації освітнього процесу, сприяючи реалізації наступних дидактичних можливостей: *доступність* – студенти можуть працювати з ресурсами як під час навчального заняття, так і в будь-який, зручний для них час; *наочність* – досягається застосуванням в освітньому процесі графічних зображень, анімації та відеоінформації, що виконують ілюстративну функцію, дозволяють імітувати реальні процеси,

сприяють чіткому сприйняттю навчальної інформації, розвитку образного мислення; *індивідуалізація* – за допомогою інтерактивної взаємодії з користувачем відбувається адаптація змісту, методів та темпу навчальної діяльності студента відповідно до його особливостей, що дозволяє йому постійно контролювати власного потенціалу; *активізація* процесу навчання – студент стає активним і самостійним учасником процесу навчання, розвивається пізнавальний інтерес, підвищується зацікавленість та мотивація; *повсюдність* – завдяки розвитку комп'ютерних технологій працювати з освітнім ресурсом можна не тільки з навчального або домашнього комп'ютера, але й з мобільного телефону або планшета, що дозволяє отримувати доступ до нього в будь-якому місці.

В даний час пріоритетні позиції у формуванні компонентів освітньої діяльності із застосуванням комп'ютерів займає принцип інтегративності. Він передбачає встановлення викладачем інтеграційних зв'язків, які дозволяють чіткіше бачити характеристику освітньої компоненти, показати взаємозв'язок між змістом окремих предметних навчальних розділів і модулів. Встановлені зв'язки дозволяють органічно включати комп'ютер в освітній процес, поєднувати традиційні та мультимедійні технології навчання, створювати особливе інформаційно-педагогічне середовище, що сприяє інтенсифікації освітнього процесу.

На продуктивність навчання впливають такі особливості мультимедійних засобів: *наочність* – один із ключових аргументів використання мультимедійних засобів. За результатами опитування 98% студентів оцінили наочність як показник простоти та доступності сприйняття навчального матеріалу; *синкретичність* навчання – одночасність зорового та слухового сприйняття інформації. Сучасна мультимедійна презентація дає можливість одночасно сприймати графічну, текстову та аудіо-візуальну інформацію; можливість *багаторазового використання* мультимедійної лекції, постійно доповнюючи новими текстовими та графічними матеріалами; *інтерактивність мультимедійних засобів*: маніпулювання екранними об'єктами, лінійна та ієрархічна навігація; інтерактивна довідка, взаємодія з користувачем, активна участь у подачі та управлінні інформацією – можливість відповіді на запити та дії студентів; *рефлексивна взаємодія* – облік дій студента для подальшого аналізу [7].

При впровадженні мультимедійних технологій необхідно враховувати багаторівневість, багаторакурсність та широкоаспектність нових технологій, можливість нелінійного структурування матеріалу у вигляді гіпертекстів, гіпермедіа, найрізноманітніших розподілених баз, банків даних та знань тощо.

На даний момент у практиці застосування відома наступна класифікація мультимедійних технологій:

Лінійна мультимедіа представляє собою саму поширену форму мультимедійних технологій, до якої входять більшість відомих на даний час мультимедійних засобів і яка передбачає простий послідовний перегляд студентами даних елементів мультимедіа.

Інтерактивна мультимедіа – активна форма представлення мультимедійних елементів, в якій користувач сам здійснює управління сценарієм мультимедіа та окремих його елементів, що робить

цей процес гнучким. Тобто при інтерактивній мультимедіа студент може впливати певним чином на відображення мультимедійної інформації та порядок її преставлення.

Гіпермедіа – це різновид інтерактивних мультимедійних технологій, при використанні яких, студент самостійно здійснює керівництво системою мультимедійних пов'язаних між собою окремих елементів, які він може обирати у будь-якому порядку.

Реальне відео – мультимедійна система, що дозволяє здобувачам освіти здійснювати різні маніпуляції та дії у часі.

Так само як лінійним та не лінійним способом подачі інформації може бути *презентація*. У випадку, коли презентація записана на носій та переглядається у аудиторії і не може бути змінена або з нею не можна взаємодіяти, це приклад *лінійної мультимедії*. А якщо це жива презентація, коли студенти можуть зупинити викладача, поставити йому запитання, акцентувати увагу на певному понятті чи факті тобто впливати на перебіг презентації, це – *інтерактивної мультимедіа*.

Мультимедійні ситуації. Даний вид мультимедійних технологій може бути здійснений на умовній або реальній сцені, продемонстрований через проектор, або будь-який інший мультимедійний пристрій. Як приклад, можна навести трансляцію презентації конкретної теми. Вона може бути як «живою», тобто записана в реальному часі, так і бути збереженою та записаною на будь-якому е-носії інформації, будь то диск або USB-накопичувач. Досить широко використовується зберігання інформації в мережі Інтернет, яке називається «хмарне сховище», що виконує ті ж функції як і усі е-носії інформації. Мультимедіа, що знаходиться в мережі Інтернет, можуть бути завантажені на персональний комп'ютер і відтворені в режимі он-лайн за потребою студента.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, мультимедійні технології навчання є перспективним та високоефективним інструментарієм, що дозволяє викладачеві подати масив інформації у більшому обсязі, чим традиційні джерела інформації; наочно в інтегрованому вигляді включати не лише текст, графіку, схеми, а також звук, анімацію, відео тощо; відбирати види інформації в тій послідовності, яка відповідає логіці пізнання та рівню сприйняття конкретного контингенту здобувачів вищої освіти. Розвиток та впровадження мультимедійних технологій дає широку можливість для винаходу нових методик в організації освітнього процесу у системі вищої освіти, тим самим підвищуючи його якість та ефективність.

Перспективами подальших наукових пошуків може бути проблема просктування та створення мультимедійних навчально-методичних комплексів для професійної підготовки майбутніх фахівців окремих галузей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Басюк Т.М. Методи та засоби мультимедійних інформаційних систем Навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. 428с.
2. Інформатика: Компютерна техніка. Комп'ютерні технології: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Академія, 2002. 704 с.
3. Концепція впровадження медіа освіти в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ispp.org.ua/news_44.htm.

4. Короткий тлумачний словник з інформатики та інформаційних систем для економістів. Укл. Л. С. Козловська, Н. М. Поліщук. К.Видавництво КНЕУ. 2004. 60 с.

5. Кравцова Л. В. Мультимедіа технології в системі дистанційної освіти. Інформатизація освіти України: стан, проблеми, перспективи: міжнар. наук.-практ. конф.: тези доп. Херсон. 2001. С. 55–57

6. Пінчук О. П. Проблема визначення мультимедіа в освіті: технологічний аспект. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб. К.* 2007. № 46. С. 55–58.

7. Синиця М. О. Використання мультимедійних технологій у навчальному процесі ВНЗ як засіб формування педагогічних знань: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 418-438

8. Bartsch R.A., Cobern K.M. Effectiveness of PowerPoint presentations in lectures. *Computers & Education*. 2003. No. 41. P. 77–86.

9. Erdemir N. The Effect of PowerPoint and Traditional Lectures on Students' Achievement in Physics. *Journal of Turkish Science Education*. 2011. No. 8. P. 176–189.

10. Nouri H., Shahid A. The effect of PowerPoint presentations on student learning and attitudes. *Global Perspectives on Accounting Education*. 2005. No. 2. P. 53–73.

REFERENCES

1. Basiuk, T.M. (2015). Metody ta zasoby multymediinykh informatsiinykh system [Methods and means of multimedia information systems]. Navchalnyi posibnyk. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki. 428 s. [in Ukrainian]
2. Informatyka: Kompiuterna tekhnika. Kompiuterni tekhnologii (2002) [Informatyka: Computer technology. Computer technologies]: pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. K. Akademiia. 704 s. [in Ukrainian]
3. Kontsepsiia vprovadzhenia media osvity v Ukraini [Concept of introduction of media education in Ukraine]. URL: http://www.ispp.org.ua/news_44.htm. [in Ukrainian]
4. Korotkyi tлумachnyi slovnyk z informatyky ta informatsiinykh system dlia ekonomistiv (2004). [A short explanatory dictionary of informatics and information systems for economists]. Ukl. L. S. Kozlovska, N. M. Polishchuk. K. Vydavnytstvo KNEU. 60 s. [in Ukrainian]
5. Kravtsova, L. V. (2001). Multymedia tekhnologii v systemi dystantsiinoi osvity. Informatyziatsiia osvity Ukrainy [Multimedia technologies in the remote education system. Informatization of education in Ukraine]: stan, problemy, perspektyvy: mizhnar. nauk.-prakt. konf.: tezy dop. Kherson. S. 55–57. [in Ukrainian]
6. Pinchuk, O. P. (2007). Problema vyznachennia multymedia v osviti: tekhnolohichnyi aspekt [The problem of defining multimedia in education: technological aspect]. Novi tekhnologii navchannia: nauk.-metod. zb. K.. № 46. S. 55–58. [in Ukrainian]
7. Synytsia, M. O. (2014). Vykorystannia multymediinykh tekhnologii u navchalnomu protsesi VNZ yak zasib formuvannia pedahohichnykh znan [The use of multimedia technologies in the educational process of universities as a means of forming pedagogical knowledge]: monohrafiia. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. S. 418-438 [in Ukrainian]
8. Bartsch, R.A., Cobern, K.M. (2003). Effectiveness of PowerPoint presentations in lectures. *Computers & Education*. No. 41. P. 77–86.
9. Erdemir, N. (2011). The Effect of PowerPoint and Traditional Lectures on Students' Achievement in Physics. *Journal of Turkish Science Education*. No. 8. P. 176–189.
10. Nouri, H., Shahid, A. (2005). The effect of PowerPoint presentations on student learning and attitudes. *Global Perspectives on Accounting Education*. No. 2. P. 53–73.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТОМАШЕВСЬКА Ірина Петрівна – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: акмеологічні інваріанти майбутнього фахівця педагогічної освіти в контексті

модернізації освітнього простору; педагогічна аксіологія; проблеми освітнього менеджменту.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TOMASHEVS'KA Iryna Petrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, professor of department of general pedagogy and preschool education, Faculty of

pedagogical education and social work, Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: acmeological invariants of the future specialist in pedagogical education in the context of the modernization of the educational space; pedagogical axiology; problems of educational management.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 1.37.091

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-327-330

ТУРЯНИЦЯ Василь Васильович –

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи

ДЗВО «Ужгородський національний університет»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0516-6379>

e-mail: vasyl.turianytsia@uzhnu.edu.ua

КАТЕГОРІЯ ОСВІТИ ЯК КАТЕГОРІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ

Аналіз сучасного стану освіти, її функцій в умовах глобалізаційних процесів та трансформацій, що відбуваються в XXI столітті на міждержавних рівнях взагалі і всередині самих держав дають підстави стверджувати про нове розуміння суті освіти як інтегральної категорії та її функцій в плані формування креативної особистості, її життєдіяльності, розвитку суспільства і держави, подальшого вдосконалення міждержавних відносин, людської цивілізації.

Аналізуючи дану проблему автор дослідження стверджує що освіта – наріжний камінь у фундаменті життєдіяльності людини, суспільства, держави, людської цивілізації, тобто нашого буття. Сьогодні вона вирішує нагальну проблему – збереження людської цивілізації.

Розкрито сучасне розуміння ролі та функцій освіти через призму трансформацій в умовах глобалізаційних процесів та закріплення даної категорії в законодавстві України як категорії життєдіяльності людини, суспільного буття.

Усвідомити реальність стану реформ вітчизняної освіти та її завдань на всеукраїнському рівні сьогодні – це водночас і велика проблема, і життява необхідність ще більша проблема – практична реалізація суті освіти.

До цього всього долучається і головна проблема – розуміння сутності освіти, як доцентрової сили, її функцій для цивілізаційного розвитку людства на рівні суб'єктів освітнього процесу, батьків та особливо на рівні державної політики в галузі освіти, не лише приймаючи відповідне законодавство, а й усвідомити відповідальність за вчинені дії, за його ефективну реалізацію, створюючи й матеріально-технічну базу та умови для педагогів, підвищення авторитету професії педагога, його захисту, а також відбору у ЗВО і підготовки вчителів з кращих випускників шкіл. Тут наявний броунівський рух.

Проблема нового розуміння суті і функцій освіти в наш час хоча й архіважлива, але на різних рівнях не до кінця усвідомлена і не стала переконанням її значення. Тому при розгляді педагогічної категорії освіти як інтегрованої категорії, категорії життєдіяльності людини і суспільного буття виникає багато дотичних проблем котрі системо і в комплексі повинні вирішуватися. При цьому не треба забувати теоретико-методологічні засади дотичних наук до освіти, суспільства, держави, прав людини як найбільшої цінності.

Ключові слова: освіта, категорія, дефініція, методологія освіти, законодавство України, трансформації, глобалізаційні процеси, сучасні підходи.

TURYANITSA Vasyl Vasyliovych –

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department

of General Pedagogy and Higher School Pedagogy

DZVO "Uzhhorod National University"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0516-6379>

e-mail: vasyl.turianytsia@uzhnu.edu.ua

CATEGORY OF EDUCATION AS A CATEGORY OF HUMAN LIFE AND SOCIAL BEING

Analysis of the current state of education, its functions in the conditions of globalization processes and transformations taking place in the 21st century at the international level in general and within the states themselves give grounds for asserting a new understanding of the essence of education as an integral category and its functions in terms of the formation of a creative personality, its life activities, development of society and the state, further improvement of interstate relations, human civilization.

Analyzing this problem, the author of the study claims that education is a cornerstone in the foundation of human activity, society, state, human civilization, that is, our existence. Today, it solves an urgent problem - the preservation of human civilization.

The modern understanding of the role and functions of education is revealed through the prism of transformations in the conditions of globalization processes and the consolidation of this category in the legislation of Ukraine as a category of human life, social existence.

Reforms and other tasks at the all-Ukrainian level today is both a big problem and a vital necessity, an even bigger problem - the practical implementation of education.

Added to all this is the main problem - understanding the essence of education as a centripetal force, its functions for the civilizational development of humanity at the level of subjects of the educational process, parents, and especially at the level of state policy in the field of education, not only by adopting the relevant legislation, but also to realize responsibility for the actions taken, for its effective implementation,

creating the material and technical base and conditions for teachers, increasing the authority of the teaching profession, its protection, as well as the selection in higher education institutions and the training of teachers from the best school graduates. Brownian motion is present here.

The problem of a new understanding of the essence and functions of education in our time, although archival, is not fully realized at various levels and has not become a conviction of its importance. Therefore, when considering the pedagogical category of education as an integrated category, the category of human activity and social existence, many tangential problems arise that must be solved systematically and in a complex manner. At the same time, one should not forget the theoretical and methodological foundations of the sciences related to education, society, the state, and human rights as the greatest value.

Keywords: education, category, definition, education methodology, legislation of Ukraine, transformations, globalization processes, modern approaches.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нинішня політична, економічна та соціокультурна реальність, що склалася на Планеті, вимагає нового усвідомлення ролі та функцій освіти в суспільстві та на рівні міждержавних правових відносин XXI століття. Методологічними засадами розуміння освіти взагалі та пошуку нової філософської парадигми на даному етапі, є, безумовно, її гуманістично-культурологічний потенціал, котрий має базуватися на правах людини, закріплених на національному та міжнародному рівнях.

Аналіз стану, вдосконалення, розвитку освіти та її функцій був і залишається важливим напрямом дослідження як у плані теоретичної, так і практичної площин для всіх країн світу. Актуальність теми очевидна, бо освіта не є раз і назавжди дана система, вона хоча і є відносно завершеним результатом, але по своїй суті є системою динамічною, гнучкою, бо, за термінологією філософа І.Канта, належить до компетенції практичного розуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці XX століття дана проблема активно почала вивчатися нашими науковцями. Своєрідним підсумком і подальшим орієнтиром її опрацювання стала Всеукраїнська науково-практична конференція «Філософія освіти в сучасній Україні» [1], вихід ряду публікацій та окремих видань [2; 3; 4].

Мета статті – розглянути категорію освіти як категорію життєдіяльності людини та суспільного буття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні освіта стає важливим способом буття і життєдіяльності людини та засобом розширення улюдення культури і окультурення людини. Освіта як жива система розвивається в поєднанні еволюції людської цивілізації та тісному поєднанні конкретного суспільства і його культури, будучи таким чином відповідною системою і результатом діалектики перетворень людської діяльності в часопросторі.

Переломним етапом погляду на суть освіти, її ролі у суспільних перетвореннях та функцію в житті людини став кінець XX – початок XXI століття. Освіта як категорія педагогіки вийшла за межі даної науки і набула суті філософського розуміння та нового трактування в час глобалізаційних процесів і трансформацій людської цивілізації.

На цьому етапі виникло безліч проблем: міграція, еміграція, відкритість кордонів і вільне пересування людини, вдосконалення міжнародного права та імплементація основних положень у національні законодавства. Перед людиною постала необхідність швидкої адаптації і правової соціалізації до нових викликів, нових умов співіснування і співпраці, орієнтації адекватного вжиття заходів і прийняття правових рішень у відповідних змінних суспільствах.

У наш час перед системою освіти стоїть завдання реалізації людиною свого потенціалу. «Людина – невичерпне ціле моральне, інтелектуальне, емоційне, естетичне, творче [4, с.566], а тому необхідно знайти

форми розкриття, вираження, розвитку цього цілого. Важливим завданням у системі даних координат є надання їй рівних можливостей на всіх етапах її життя щодо індивідуальної освітньо-професійної траєкторії, професійної мобільності, конкурентоздатності на світових ринках праці, цивілізаційно-правових відносин між людиною і державами, на реалізацію загальнолюдських і національних інтересів. Ще свого часу філософ Гегель зауважив, що цінність і значущість індивіда його істинність, є його освіченість. Індивідуальність освітою готує себе до того, що вона є в собі, і лише завдяки цьому вона є в собі і має дійсне наявне буття; наскільки вона освічена, настільки вона дійсна й має силу» [5, с. 263].

Сьогодні практика осмислення філософії освіти через призму трансформацій суспільного буття в умовах глобалізаційних процесів засвідчує, що категорія освіти («категорією буття»), це «образ сукупного людського буття [6, с. 3]. Виходячи з даного розуміння сутності освіти, потенційності та наявних сил людини, її креативності, діяльності, самореалізації, безпосереднім учасником реальності та її перетворювачем сьогодні вітчизняне законодавство визначило освіту як складову базу, а не надбудову, її роль у життєдіяльності людини, суспільного буття та держави: «Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними, цінностями і культури, та держави» [7], а також системою підготовки «конкурентоспроможного людського капіталу для високо технологічного та інноваційного розвитку країни, соціалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівців» [8].

Із законодавчо визначеної даної дефініції випливає, що освіта – це усвідомлена діяльність людини з її формуванням і самоформуванням з метою реалізації власної «Я концепції» в безпосередньому планетарному часопросторі як реалізація принципу необмеженості свободи і прав людини, як причетність одиничного, але органічно складового цілого людства. Кінцевим результатом освіти, зазначено у національному законодавстві, є гармонійний і всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, сформованість необхідних компетентностей діяльності на користь суспільству та людству.

Сьогодні одним із важливих завдань освіти є її спрямованість навчити людство жити і любити світ в якому воно живе, виховати толерантність у взаємодіях, переконати кожную людину, що вона є частиною цілого, а тому вона має усвідомити свою роль і відчутти сутність людського пізнання щодо людського буття як в плані матеріальному, так і моральному, як двох однозначних полюсів в існуванні та розвитку людства.

Освіта сьогодні стала одним із незаперечних і важливих соціальних інститутів у взаємозв'язку з іншими. Її функції у незворотних процесах глобалізації та трансформації міждержавних взаємозв'язків багатоаспектні, але всі вони в комплексі мають за мету космополітичні прагнення у вирішенні прав і свобод людини, верховенства права на національному та міжнародному рівнях.

У залежності впливу названих процесів і тенденцій на освіту, зміст її має відповідати сучасним вимогам і потребам людини, суспільству, країні та міждержавним утворенням різних форм і напрямів. Дана проблема вимагає вирішення освіти як інституту соціалізації людини, її самореалізацію за чіткою парадигмою із комплексним застосуванням принципів, методів навчання і виховання, форм організацій освітнього процесу на всіх рівнях освіти, щоб в кінцевому рахунку отримати результати поставленої мети.

Освіта безпосередньо впливає на цивілізаційний розвиток людства як у часі так у просторі. Вона є інтегрованою системою наукових знань філософії права, психології, фактором зближення, взаємопорозуміння і співпраці на планеті. Світ у своєму розмаїтті - явище цілісне, де кожен народ привносить щось своє у всенародне або бере із всенародного щось собі з метою збагачення своєї індивідуально вселюдської сутності. Народ має природне право на самобутність та повноту самореалізації, пізнання і самопізнання, на співіснування і розвиток із собі подібними. І в цьому велика роль відводиться сучасному розумінню категорії педагогіки як інтегрованої категорії людського буття.

Серед головних стратегічних пріоритетів України сьогодні є освіта і наука як магістральний шлях розвитку та успішності нації. Модернізація вітчизняної освіти на всіх її рівнях із врахуванням європейського та міжнародного досвіду має забезпечити реальну рівність у доступі здобуття найсучаснішої і найякіснішої освіти із забезпеченням контролю і захисту здоров'я суб'єктів освітнього процесу та відновлення авторитету, поваги і захисту вчителя, викладача і науковця на законодавчому рівні як у розвинених європейських країнах. Освітній простір Європи має стати органічною складовою вітчизняної освіти, а Нова українська школа наповнитися новим рівнем якості освіти в Україні з проєкцією в майбутнє. Ще свого часу видатна педагогиня Софія Русова в роботі «Націоналізація школи» накреслила завдання і шляхи розвитку нової української школи. Вона акцентувала: ми всі так мало знаємо нашу Україну, географічної свідомості в нас так мало, а вона потрібна нам. Ми мусимо свідомо носити ім'я українців, знати всі скарби, що заховані в українській землі. В цій праці Нова школа – від початкової до вищої – мусить об'єднати всіх суб'єктів освітнього процесу і цеглину за цеглиною маємо збудувати ми таку школу, котра б справді вся була проінята національним свідомим натхненням яке виявить вільно увесь наш національний духовний склад і міцно з'єднає нас з рідним краєм, з рідним людом. Навчаючись любити і свідомо ставитися до свого люду, до свого краю ми разом з цим навчаємось шанувати і других людей, що живуть поруч з нами, закладати з ними певні товариські зносини. Культурно, педагогічно поставлена національна школа ніколи не приводить ані до обмеженого безпросвітнього шовінізму, ані до людожерства. Вона

викликає свідоме відношення і до своєї людяності, і до чужих, вона пробуджує зацікавлення в учнях і це зацікавлення тягне їх у що далі ширші обрії, ставати свідомим діячами у всесвітньому культурному житті всіх народів-браті. Національна школа має виховувати свідомих борців за долю свого рідного краю, майбутнього братерського єднання усіх народів. Життя не жде, воно нас кличе до роботи, і доля, щастя нашого народу залежить від того, як ми проведемо життя дорожче, велике гасло: вільна національна школа для виховання вільної, свідомої нації [9].

Актуально сьогодні звучать мудрі настанови і поради педагога європейського рівня Олександра Духновича 220-річчя з дня народження буде відзначати український народ 24 квітня 2023 року щодо освіти народу, навчання дітей та ролі в цьому процесі батьків. З-під пера О.Духновича з'явилися дуже потрібні книги - вийшли такі підручники: «Книжиця читалная для начинающих» (Будин, 1847. Перевидавалася за різними даними чотири рази), «Литургический катихис» (Будин, 1851. Друге видання - Львів, 1854), «Хлеб души, или набожные молитвы и песни для восточной церкви православных христиан» (Будин, 1851, 1857; Перемишль, 1860, 1864, 1866, 1868, 1877), «Краткий землепись для молодых Русиновъ» (Перемишль, 1851), «Сокращенная грамматика письменнаго рускаго языка» (Буда, 1852) та «Народная педагогія въ пользу училищъ и учителей сельскихъ. Часть 1. Педагогія общая» (Львів, 1857). Організатор шкільництва, автор інноваційних підручників, які й сьогодні мають цінне надбання у вітчизняній педагогіці, акцентував «Народ без освіти не може називатися народом, такий народ є мертвий», а з усіх земних благ тільки навчання безсмертне і божественне, тому давши його дитині своїй ми даємо їй все. Тому, ми маємо подбати про освіту дітей своїх, бо в них майбутнє народу [10].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Аналіз даної проблеми, пошук напрямів і засобів її розв'язання продиктований вимогами сьогоденних цивілізаційних процесів. Освіта як суспільна інституція має стати епіцентром набутків для кожної людини, всього людства в неоднозначних, часом суперечливих, але взаємопов'язаних процесах ультраглобалізації й ультрацивілізації.

Осягнення феномену суті освіти як соціального інституту в еволюційному процесі людства, розуміння сучасного філософського смислу її з поєднанням особистісного, національного, загальнопланетарного і соціального значення, є завданням не тільки модерних держав воно має стати квінтесенцією всього людства, кожного індивіда з метою любові до багатонаціонального світу, в якому він живе, усвідомлення себе як складової цілого - проєктованої системи цінностей гармонійного розвитку світу та людського буття.

Освіта – це інтегрований соціальний інститут суспільства, спрямований на вирішення сукупних проблем і завдань у життєдіяльності людини, один із механізмів культури людської цивілізації на збереження і примноження загальнолюдських цінностей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.П., Лутай В.С. Філософія освіти в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Наукові записки АН ВШ України*. Вип. 6. 2004. С. 59-72.
2. Базалук О.О., Юхименко Н. Філософія освіти. К.: Кондор. 2010. 164 с.

3. Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті. Полтава: ПОППО, 2006. 328 с.
 4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. У 5 т. К.: Рад школа, 1976-1977. Т. 2.
 5. Гегель Г.В. Феноменологія духу. *Твори в 14 т.* К., 1956. Т. 4.
 6. Шелер М. Форми знання і освіти. *Вибр. твори.* К., 1994.
 7. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року N 2145-VIII / Відомості Верховної Ради. 2017. N 38-39. Ст. 380.
 8. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року N 1556-VII / Відомості Верховної Ради. 2014. N. 37-38. Ст. 2004.
 9. Русова С. Націоналізація школи. *Рідна школа.* 1992. №2.
 10. Туряниця В.В. Духнович духу додає. Навч. посібник. Ужгород: Вид.-во Ужгородського національного університету, 2006. 104 с.

REFERENCE

1. Andrushchenko, V.P., Lutay V.S. (2004). *Filosofiya osvity v Ukraini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku* [Philosophy of education in Ukraine: state, problems and prospects for development]. *Naukovi zapysky AN VSH Ukrainy.* Vyr. 6. S. 59-72. [in Ukrainian]
 2. Bazaluk, O.O., Yukhymenko, N. (2010). *Filosofiya osvity* [Philosophy of education]. K.: Kondor. 164 s. [in Ukrainian]
 3. Klepko, S.F. (2006). *Filosofiya osvity v yevropeys'komu konteksti* [Philosophy of education in the European context]. *Poltava:POPPO.* 328 s. [in Ukrainian]
 4. Sukhomlyns'kyu, V.O. (1976-1977). *Vybrani tvory.* [Selected works]. U 5 t. K.: Rad shkola. T. 2. [in Ukrainian]
 5. Hehel', H.V. (1956). *Fenomenolohiya dukhu* [Phenomenology of spirit]. *Tvory v 14t.* K. T. 4. [in Ukrainian]
 6. Sheler M. (1994) *Formy znannya i osvity* [Forms of knowledge and education] // *Vybr. tvory K.* [in Ukrainian].
 7. (2017). *Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 veresnya 2017 roku N 2145-VIII.* *Vidomosti Verkhovnoyi Rady.* 2017. N 38-39. St. 380. [in Ukrainian]

8. (2014). *Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 1 lypnya 2014 roku N 1556-VII* [Law of Ukraine on higher education]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady.* N. 37-38. St. 2004. [in Ukrainian]
 9. Rusova, S. (1992). *Natsionalizatsiya shkoly* [Nationalization of the school]. *Ridna shkola.* №2. [in Ukrainian]
 10. Turyanyya, V.V. (2006). *Dukhnovych dukhu dodaye* [Dukhnovych adds to the spirit]. *Navch. posibnyk.* Uzhhorod: Vyd.-vo Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. 104 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТУРЯНИЦЯ Василь Васильович – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи ДЗВО «Ужгородський національний університет».

Наукові інтереси: інноваційність освіти в часопросторі, освіта як інтегрована категорія, тенденції розвитку освіти як інституту соціалізації людини та її самореалізації, теоретико методологічні та практичні засади концепції Нової української школи, державна політика України в галузі освіти, нормативно-правове забезпечення вітчизняної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TURYANITSA Vasyl Vasyliovych – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy DZVO "Uzhhorod National University".

Scientific interests: Innovativeness of education in space and time, education as an integrated category, trends in the development of education as an institution of human socialization and self-realization, theoretical, methodological and practical foundations of the concept of the New Ukrainian School, the state policy of Ukraine in the field of education, normative and legal support of national education.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.147.091:78 (045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-330-334

ТЮТЮННИК Марія Григорівна –

викладач Кропивницького музичного

фахового коледжу (м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5654-7615>

e-mail: tmasha15@gmail.com

**КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНOSTІ ХУДОЖНЬО-КОМУНІКАТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

У статті здійснюється аналіз наукових праць з проблеми дослідження, що дало змогу визначити художньо-комунікативну готовність майбутнього викладача музичного мистецтва як передумову здійснення цілеспрямованої та ефективної діяльності, як складне, багатофункціональне, інтегративне, професійно особистісне утворення, котре, з одного боку, виявляється як здатність майбутнього фахівця адекватно сприймати та інтерпретувати художньо-образний зміст музичного твору, здійснювати художній діалог з автором твору, а з іншого, – спрямувати художній діалог на учня, на аудиторію, залучити суб'єктів спілкування у процес художньої комунікації, сприяти розвитку особистісно-творчих якостей, емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу і самого себе.

Формування художньо-комунікативної готовності майбутнього викладача музичного мистецтва – це керований процес, що передбачає оволодіння майбутніми фахівцями знаннями, вміннями, інноваційними формами та методами навчання, котрі забезпечать можливість продуктивно здійснювати професійну діяльність.

Відповідно структурі готовності визначено та схарактеризовано критерії сформованості художньо-комунікативної готовності майбутнього викладача музичного мистецтва, а саме: ціннісно-мотиваційний, когнітивно-інтелектуальний, операційно-комунікативний, рефлексивно-вольовий.

Встановлено, що художньо-комунікативна готовність передбачає позитивну установку майбутніх фахівців на здійснення майбутньої професійної діяльності; характеризується загально художньою ерудованістю, освіченістю, музично-теоретичною і музично-виконавською компетентністю, сценічно-виконавською культурою майбутніх фахівців; здатністю встановлювати художній діалог з автором, самим собою, учнями, аудиторією, володіти технікою художньо-педагогічного спілкування, професійно значущими особистісними якостями, зокрема, комунікативністю, креативністю, здатністю до емпатії та рефлексії, критичним

мисленням, культурою художнього сприйняття, що ефективно реалізуються й формуються у художньо-інтерпретаційній діяльності.

Ключові слова: художньо-комунікативна готовність, художній діалог, критерії, викладач музичного мистецтва.

TIUTIUNNYK Maria Hryhorivna –
teacher of Kropyvnytskyi Music
Applied College (Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5654-7615>
e-mail: tmasha15@gmail.com

CRITERIA FOR THE FORMATION OF ARTISTIC AND COMMUNICATIVE READINESS OF THE FUTURE MUSIC TEACHER

The article analyzes scientific works on the research problem, which made it possible to determine the artistic and communicative readiness of the future music teacher as a prerequisite for purposeful and effective activity.

As a complex, multifunctional, integrative, professional personal formation, which, on the one hand, manifests itself as the ability of the future specialist to adequately perceive and interpret the artistic and figurative content of a musical work, to carry out an artistic and communicative dialogue with its author, and on the other hand, to direct the artistic dialogue to the student, to the audience, to involve the subjects of communication in the process of artistic communication, to promote the development of personal and creative qualities, emotional and valuable attitude to the surrounding world and oneself.

The formation of the artistic and communicative readiness of the future music teacher is a controlled process, which involves the mastering of future specialists with knowledge, skills, innovative forms and methods of learning, which will provide the opportunity to carry out professional activities productively.

According to the structure of readiness, the criteria and indicators of the formation of the artistic and communicative readiness of the future music teacher are defined and characterized, namely: value-motivational, cognitive-intellectual, operational-communicative, reflexive-volitional.

It has been established that artistic and communicative readiness presupposes a positive attitude of future specialists towards future professional activities; characterized by general artistic erudition, education, musical-theoretical and musical-performance competence, stage-performance culture of future specialists, their ability to establish an artistic-communicative dialogue with the author, himself, students, audience; to possess the technique of artistic and pedagogical communication, professionally significant personal qualities, in particular, communicativeness, creativity, the ability to empathize and reflect, critical thinking, the culture of artistic perception, which are effectively realized and formed in artistic and interpretative activities.

Keywords: artistic and communicative readiness, artistic dialogue, criteria, music teacher.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні інтеграційні соціально-економічні процеси зумовили появу низки вимог щодо підготовки конкурентоспроможного, висококваліфікованого, інтелектуального, компетентного, творчо-дієвого фахівців, здатних демонструвати високий рівень професіоналізму, освіченості й культури; вибудовувати траєкторію власного саморозвитку, самовираження й самореалізації у професійній діяльності.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті підкреслюється, що освіта XXI ст. – це освіта для людини. Її стрижень – розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної, здатної до самоосвіти й саморозвитку особистості, яка вмє критично мислити, опрацювати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни. Тому підготовка майбутніх фахівців мистецтва повинна спрямовуватись й якнайповніше забезпечувати процес формування художньо-комунікативної готовності як домінуючої у змісті професійної підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва, як передумови досягнення високої якості, результативності і вершини професійної діяльності.

Особливо гостро проблема формування художньо-комунікативної готовності на сучасному етапі постала перед вищою мистецькою освітою, зокрема, музичною, метою якої є підготовка фахівця, здатного засобами музичного мистецтва розкривати учням навколишній світ, благотворно впливати на розвиток їх особистісно-творчих якостей, спрямовувати духовний світ молоді у художньо-творче

русло, виявляти суб'єктну активність у практичній діяльності [1].

Актуальність проблеми формування художньо-комунікативної готовності майбутнього викладача музичного мистецтва зумовлена широким діапазоном музично-педагогічної діяльності, можливістю працювати, творчо самовиражатись як в сучасних закладах загальної середньої освіти, так і в закладах культури (музичні школи, музичні коледжі, дитячі юнацькі центри, школи мистецтв та ін.), які потребують високопрофесійних фахівців, здатних впроваджувати інноваційні форми і методи навчання, бути організаторами й учасниками інтерактивних видовищних заходів, здійснювати художню комунікацію, залучати до участі у мистецьких проєктах молодь, володіти технікою художньо-педагогічного спілкування, авторською спроможністю, сценічно-виконавською культурою, здатністю встановлювати художньо-комунікативний діалог, що у комплексній взаємодії забезпечує високий рівень сформованості художньо-комунікативної готовності майбутнього викладача музичного мистецтва. Відтак, проблема формування художньо-комунікативної готовності майбутнього викладача музичного мистецтва є багатогранною, складною, надзвичайно важливою й актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць з проблеми дослідження дав змогу констатувати, що існують різні підходи щодо визначення поняття і структури складного, динамічного, багатогранного, комплексного поняття «готовність».

Відомі українські педагоги, психологи, зокрема, І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, Г. Костюк, О. Мороз, І. Підласий та ін., розглядаючи «готовність» у педагогічному контексті, визначають це поняття як:

результат професійного навчання і особистісного розвитку, умову успішного виконання будь-якої діяльності, ступінь мобілізації внутрішніх ресурсів особистості з метою ефективного вирішення завдань; як інтегративну особистісну якість, складне психологічне утворення, передумову ефективності діяльності (С. Гончаренко); як професійно важливу якість вчителя, що впливає на успішність професійної адаптації (О. Мороз); як важливу інтегровану якість, стійку особистісну характеристику майбутнього вчителя, що виявляється в його здатності здійснювати ефективну педагогічну діяльність і є результатом процесу професійної підготовки вчителів у закладі вищої освіти (О. Комар); як сукупність професійно зумовлених вимог до вчителя (З. Курлянд) та ін.

Сучасні науковці-дослідники трактують поняття «готовність» як складне особистісне утворення, інтегральну характеристику особистості, що є комплексним відображенням цілої низки особистісних рис і професійних якостей, необхідних для успішної професійної діяльності (В. Різник); як інтегративне особистісне утворення, як умову ефективної професійної діяльності фахівця (І. Гавриш); як складну інтегративну характеристику суб'єкта праці, що містить мотивацію, знання, уміння, досвід, які забезпечують досягнення високих показників при виконанні професійної діяльності (Н. Чорна) та ін.

Аналіз наукових праць дає змогу узагальнити, що готовність до здійснення певного виду діяльності переважно визначається дослідниками як складна інтегративна професійно значуща особистісна якість, що характеризує майбутнього фахівця як здатного ефективно й результативно здійснювати професійну діяльність, вдосконалюватись, стверджуватись, самореалізовуватись в ній, прагнути й досягати творчих вершин.

Мета статті: розкрити поняття «художньо-комунікативна готовність майбутнього викладача музичного мистецтва»; визначити критерії та показники сформованості художньо-комунікативної готовності як провідної в структурі професійної підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті фахової підготовки майбутніх учителів мистецтва проблема готовності до здійснення різних видів музично-виконавської діяльності розглядається у наукових дослідженнях О. Горбенко (музично-виконавська компетентність), Л. Гусейнової (музично-інструментальна діяльність), Лінь Янь (художньо-інтерпретаційна діяльність), П. Харченко (професійний саморозвиток) та ін., які визначають готовність як внутрішньо-цілісне поєднання всіх структурних складових психіки особистості, що спрямоване на її конструктивну взаємодію із зовнішнім світом шляхом отримання особистісно значущого і адекватного вимогам соціуму результату професійної діяльності, що є процесом, котрий не обмежується змістом набутого досвіду, а ґрунтується на актуалізованому прагненні до особистісного та професійного зростання» (П. Харченко); як складне особистісне утворення, як домінуючий стан особистості, який характеризується позитивною установкою на інструментально-виконавську діяльність, загальною та спеціальною освіченістю, виконавською культурою і виконавськими якостями, що продуктивно реалізуються в цій активній діяльності (Л. Гусейнова). Готовність до художньо-

інтерпретаційної діяльності розглядається дослідниками як результат і мета вокальної підготовки майбутнього вчителя музики, основа ефективної реалізації вокально-виконавських можливостей кожного студента; як цілісна особистісна структура, ядром якої є позитивні установки та мотиви, фахові знання та вміння, що забезпечують здатність до яскравого, неповторного і переконливого виконання вокальних творів (Лінь Янь).

У структурі музично-виконавської діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва О. Шевцова виокремлює художньо-інтерпретаційні вміння, котрі, як підкреслює автор, активізують організм, дають установку до сприйняття і дії, мобілізують інтелект, актуалізують творчі сили особистості, спонукають до творчого пошуку, свободи художнього висловлювання і самовираження [8].

Аналіз сучасних наукових досліджень дав змогу констатувати, що у процесі професійної підготовки недостатньо уваги приділяється формуванню художньо-комунікативної готовності майбутнього викладача музичного мистецтва, зокрема, набуттю художньо-комунікативних умінь, що передбачають здатність майбутніх фахівців створювати такий художній діалог, у процесі якого учень навчається творчо мислити, розуміти, інтерпретувати музичний твір, здійснювати діалогове спілкування з автором, володіти здатністю до емпатії, художнього перевтілення та ідентифікації, критичного мислення та аналізу.

Зміст і структуру готовності сучасні дослідники вивчають відповідно до конкретного виду та змісту професійної діяльності, визначаючи характерні й універсальні для цієї діяльності компоненти готовності, сформованість яких надає можливість майбутньому фахівцеві ефективно її здійснювати і виконувати.

У структурі готовності як складно структурованого утворення науковці виокремлюють такі взаємодійні компоненти: мотиваційно-цільовий, змістовий, операційний, інтеграційний (О. Пехота); мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційний (О. Комар); мотиваційний, когнітивний, процесуальний, рефлексивний (В. Староста); мотиваційно-вольовий, когнітивно-інтелектуальний, креативно-діяльнісний (Н. Чорна).

Аналіз наукових праць педагогів-музикантів (Л. Гусейнова, А. Зайцева, А. Козир, О. Олексюк, В. Орлова, О. Отіч, Г. Падалка, Л. Паньків, О. Ростовський, О. Рудницька, Т. Стратан-Артишкова, О. Шевцова, О. Щолокова та ін.), у яких розглядаються різні аспекти процесу професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, уможливив визначити художньо-комунікативну готовність майбутнього викладача музичного мистецтва як складну, інтегровану професійно значущу особистісну якість, котра виявляється, по-перше, як здатність майбутнього фахівця розуміти, адекватно сприймати, інтерпретувати, здійснювати повноцінний художній діалог з художнім образом, автором музичного твору; по-друге, як здатність майбутнього викладача спрямувати набутий художньо-інтерпретаційний досвід, знання та вміння художньо-педагогічного спілкування на творчий розвиток учня (студента), залучити його у процес художнього пізнання-мислення, виконання і творчості.

Особливості художнього діалогу як діяльності зумовлюють його структуризацію. Діалог у музичній

педагогіці, зазначає Г. Падалка, – це не просто засіб, метод. Це сутнісна основа музично-освітнього процесу, його методологічний принцип, оскільки сама музика є актом міжособистісного спілкування [4].

Відомо, що сенсом професійної діяльності майбутнього викладача музичного мистецтва є художня інтерпретація, котра, як особлива духовно-практична діяльність, передбачає й ґрунтується на діалоговому спілкуванні, художній комунікації з автором музичного твору, характеризується емоційно-почуттєвими, інтелектуально-розумовими, творчими діями та реакціями свідомості інтерпретатора.

Для визначення структури, ми спирались на концептуальні положення науковців щодо особливостей художнього сприйняття-інтерпретації (О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Т. Стратан-Артишкова та ін.), у працях яких зазначається, що художній діалог ґрунтується на сприйнятті-інтерпретації і пов'язаний передусім з «афективними» процесами, емоціями, почуттями, бажаннями, прагненнями, можливостями, котрі, активізуючи художньо-образне мислення суб'єкта діалогового спілкування, мобілізують логічно-інтелектуальне сприйняття, творчі сили, спонукають до емоційного співпереживання-розуміння, художнього перевтілення-ідентифікації, оригінального вияву особистісних художніх асоціацій, сприяють створенню неповторно-індивідуального художнього діалогу із автором музичного твору, художнім образом, із самим собою [3; 4; 5; 6; 7].

Внаслідок такої складної художньо-діалогової взаємодії, зазначають педагоги-музиканти, стає можливим процес співпереживання, проникнення в художній образ, інтерпретація художнього змісту, повноцінне діалогове спілкування з автором. У такий спосіб інтерпретатор стає співавтором музичного твору [2; 7].

Художньо-комунікативну готовність трактуємо як інтегративне професійно особистісне утворення, котре виявляється, з одного боку, як здатність майбутнього викладача адекватно сприймати, розуміти, інтерпретувати музичний твір, розкривати його художньо-образний зміст, здійснювати художній діалог з автором музичного твору, а з іншого боку, – спрямовувати його (художньо-інтерпретаційний діалог) на аудиторію, залучати у процес художнього пізнання-мислення учнів, контактувати з ними, сприяти їх духовному розвитку і розуміння себе як особистостей.

Узагальнюючи підходи й положення щодо внутрішнього змісту й структурних особливостей художнього діалогу, що відбувається у складному процесі художнього сприйняття-інтерпретації, зазначимо, що формування художньо-комунікативної готовності зумовлюється, насамперед, здатністю майбутнього фахівця здійснювати повноцінний художньо-інтерпретаційний діалог, котрий передбачає:

- розвиненість ціннісно-мотиваційної сфери, розуміння важливості своєї професії у розвитку особистості (*ціннісно-мотиваційний компонент*);
- здатність здійснювати художній діалог з автором музичного твору, розуміти сутність музичного твору в єдності змісту і форми; розвиненість асоціативно-образного мислення, культури художнього сприйняття, здатність до художньої емпатії та художньої ідентифікації (*когнітивно-інтелектуальний компонент*);

- володіння здатністю до сценічно-комунікативного діалогу з аудиторією, технікою художнього виконання, комплексом художньо-інтерпретаційних засобів сценічної образності; вміннями творчо мобілізувати характерологічні вольові якості, виявляти надійність, артистизм, емоційну реакцію, експресію, силу волі в процесі повторного художньо-емпатійного перевтілення та ідентифікації (*операційно-комунікативний компонент*);

- володіння технікою художньо-педагогічного спілкування як показником художньо-комунікативної готовності майбутнього фахівця, здатністю до міжособистісної емпатії, культурою мови, рухів, жестів; здатність критично мислити, рефлексувати, аргументувати, оцінювати, висловлювати власну думку (*рефлексивно-вольовий компонент*).

Визначені характеристики створюють складну інтегративну систему, репрезентуються надалі в практичній творчій діяльності, трансформуються й проєктуються у відповідні художньо-комунікативні вміння, котрі констатують рівень сформованості художньо-комунікативної готовності майбутніх фахівців. Набуття вмінь здійснювати художньо-інтерпретаційний діалог сприяє, у свою чергу, розвитку професійно значущих особистісних якостей, зокрема, художнього світогляду, комунікативності, креативності, здатності до емпатії та рефлексії.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Формування художньо-комунікативної готовності викладача музичного мистецтва – це складний, багатограний, багатофункціональний, багатобачний процес, який передбачає здатність майбутніх фахівців встановлювати повноцінний діалог з автором музичного твору, художнім образом, сформованість художньо-інтерпретаційних умінь, їх творче використання у майбутній професійній діяльності.

Художньо-комунікативна готовність майбутнього викладача музичного мистецтва – мета, процес, результат професійної підготовки, основа ефективної реалізації набутого досвіду художньо-інтерпретаційного і художньо-педагогічного спілкування у професійній діяльності кожного майбутнього фахівця. Як системно структурований феномен, художньо-комунікативна готовність визначає зміст і спрямованість професійної діяльності майбутнього фахівця.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навчальний посібник. К., 2012. 256 с.
2. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика. К., 2006. 432 с.
3. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навч. посіб. К., 2006. 188 с.
4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. К., 2008. 274 с.
5. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприйняття : навч.-метод. посіб. К., 1997. 248 с.
6. Рудницька О. П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя. К. 1992. 96 с.
7. Стратан-Артишкова Т. Б. Творчо-виконавська підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва: теорія і практика: монографія. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 440 с.
8. Шевцова О. Б. Художньо-діалогова взаємодія у формуванні музично-виконавської компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва. Theoretical and practical aspects of modern scientific research: збірник наукових праць «ЛОГОС» з матеріалами I Міжнародної науково-

практичної конференції (Т.2), м. Сеул, 30 квітня 2021 р. Вінниця-Сеул: Європейська наукова платформа, Case Co., Ltd., 2021. 230с. С.107–109.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2012). Osobystist' u prostori dukhovnoho rozvytku : navchal'nyu posibnyk [Personality in the space of spiritual development: a textbook]. K. 256 s. [in Ukrainian].
 2. Masol, L. M. (2006). Zahal'na mystets'ka osvita: teoriya i praktyka [General art education: theory and practice]. K., 432 s. [in Ukrainian].
 3. Oleksyuk, O. M. (2006). Muzychna pedahohika : navch. posib. [Music pedagogy: textbook. way.]. K. 188 s. [in Ukrainian].
 Padalka, H. M. (2008). Pedahohika mystetstva [Pedagogy of art]. K., 274 s. [in Ukrainian].
 4. Rostovs'kyu, O. YA. (1997). Pedahohika muzychnoho spryumannya : navch.-metod. posib. [Pedagogy of musical perception: teaching method. way]. K., 248 s. [in Ukrainian].
 5. Rudnyts'ka, O. P. (1992). Spryynyattya muzyky i pedahohichna kul'tura vchytelya [Perception of music and pedagogical culture of the teacher]. K., 96 s. [in Ukrainian].
 6. Stratan-Artyshkova, T.B. (2014). Tvorcho-vykonavs'ka pidhotovka maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva: teoriya i praktyka. [Creative and performing training of future music teachers: theory and practice]: monohrafiya. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. 440 s. [in Ukrainian].

7. Shevtsova, O.B. (2021). Khudozhn'o-dialohova vzayemodiya u formuvanni muzychno-vykonavs'koyi kompetentnosti maybutn'oho vchytelya muzychnoho mystetstva. [Artistic and dialogical interaction in the formation of musical and performing competence of the future music teacher]. Theoretical and practical aspects of modern scientific research: collection of scientific works "ΛΟΓΟΣ" with materials of the 1st International Scientific and Practical Conference (Vol. 2), Seoul, April 30, 2021. Vinnytsia-Seoul: European Scientific Platform, Case Co., Ltd., 230с. С.107–109. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТЮТЮННИК Марія Григорівна – викладач Кропивницького музичного фахового коледжу.

Наукові інтереси: формування художньо-комунікативної готовності майбутнього викладача музичного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TIUTIUNNYK Maria Hryhorivna – teacher of Kropyvnytskyi Music Applied College.

Scientific interests: formation of artistic and communicative readiness of the future music teacher.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 37.016:81-028.31

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-334-338

ФЕДОТОВА Світлана Олександрівна –

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>

e-mail: sfedotova2209@gmail.com

МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ

У статті розглянуто методичні прийоми, які спрямовані на вплив, формування емоційної сфери дошкільників і молодших школярів.

Емоційна сфера особистості – це різноманітні форми переживання: емоції, почуття, настрої, емпатія.

У розмаїтті засобів впливу на розвиток емоційної сфери дитини дошкільного віку та молодших школярів важливе місце посідає художня література. Художня література допомагає дитині глибше пізнати свій внутрішній світ, спонукає до самовдосконалення, викликає естетичні почуття, емоції, формує емпатію під час читання.

Казки – найулюбленіший жанр дітей. Казки діти слухають у дошкільному віці, читають протягом навчання у початковій школі. Під час роботи над текстом необхідно акцентувати увагу дітей на жанрових особливостях твору. Діти повинні засвоїти основні жанрові характеристики фольклорної казки, літературної казки, легенди, переказу, оповідання. Тому доречними будуть запитання: – Цей твір – казка, легенда, оповідання, віри? Доведіть свою думку. – Якими сталими (казковими) словами починаються казки? Згадайте їх та перелічіть. Питання до характеристики героїв: – Назвіть слова з твору, які є характеристикою героїв. – Які слова у тексті допомогли вам зрозуміти почуття, настрої героїв? – Хто з героїв вам сподобався більше? Кому ви співчуваєте? Кому б ви із задоволенням допомогли? Кому б з них ви віддали своє сердечко? Чому?

Українські народні казки, легенди, перекази, літературні казки та оповідання є чудовою основою та багатим матеріалом для формування емоційної сфери дітей. Вони вчать дітей радіти природі, любити її, насолоджуватися її красою і берегти, турбуватися про рідних і близьких, товаришувати і дружити, цінувати дружбу і друзів, співчувати і співпереживати людям, розуміти їх почуття.

Ключові слова: емоційна сфера, емпатія, казка, легенда, оповідання, методичні прийоми, дитина-дошкільник, початкова освіта.

FEDOTOVA Svitlana Oleksandrivna –

Candidate of Philology, Associate Professor,

Associate Professor of the Department

of Preschool and Elementary School Education

of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State

Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>

e-mail: sfedotova2209@gmail.com

METHODOLOGICAL TECHNIQUES OF THE EMOTIONAL SPHERE DEVELOPMENT OF THE PRESCHOOLERS AND THE PRIMARY SCHOOL STUDENTS BY MEANS OF LITERARY WORKS

The article considers some methodological techniques aimed at the influence onto and the formation of the preschoolers and primary school students' emotional sphere. A personality's emotional sphere is the various forms of experience: emotions, feelings, moods, and empathy. In the variety of means of influence onto the emotional sphere development of a preschooler and the primary school students fiction plays an important role. Works of fiction help a child to know his or her inner world better, inspire the self-perfection, provoke aesthetic feelings and emotions, form empathy in the process of reading. Fairy-tales are the most favourite children's genre. Fairy-tales are being listened to by the children at their preschool age and they are being read by them while studying at primary school. Working at the text, it is necessary to draw children's attention to the genre peculiarities of the literary work. Children should learn the main genre characteristics of a folklore tale, a literary tale, a legend, retelling, and a short-story. That's why such questions will be appropriate here: – Is this literary work a fairy-tale, a legend, a short-story or a poem? Prove your point of view. – What (fairy) set expressions are used to begin fairy-tales? Recollect and enumerate them. Questions for the heroes' characteristics: – Name the words from the literary work which characterize the heroes. – Which words from the text helped you to understand feelings and the mood of the characters? – What characters did you like more? – Whom do you sympathize with? – Whom would you help with pleasure? – Whom would you give your heart to? Why? Ukrainian folk tales, legends, retelling, literary tales, and short stories are a wonderful basis and rich material for the children's emotional sphere development. They teach children to enjoy the nature, to love it, to admire its beauty and to protect it, to care for the near and dear, to associate and make friends, to sympathize with and empathize people, to understand their feelings.

Keywords: the emotional sphere, empathy, a fairy-tale, legend, short story, methodological techniques, a preschooler, primary education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасній психології та педагогіці проблема емоційного розвитку дітей визнана найголовнішою. Психологи зазначають, що надзвичайно важливо для дитини навчитися радіти чужій радості та співчувати чужому горю.

Дошкільна і початкова освіта в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» зосереджують увагу на розвитку інтелектуальної та емоційної сфери дитини. Провідні психологи /Л. С. Виготський, О. В. Запорожець/ зазначали, що тільки узгоджене функціонування емоційної сфери та інтелекту у тісній єдності може забезпечити успішність будь-яких форм діяльності. Розумовий розвиток тісно пов'язаний з емоційною сферою дитини, світом її почуттів і переживань [1; 2].

Емоційна сфера особистості – це різноманітні форми переживання: емоції, почуття, настрої. Одним із найважливіших компонентів морального розвитку дитини є формування емпатії як здатності людини до співчуття і співпереживання іншим людям, розуміння їх стану. Л. С. Виготський зазначав, що «життєвий шлях особистості – це історія її переживань».

У розмаїтті засобів впливу на розвиток емоційної сфери дитини дошкільного віку та молодших школярів важливе місце посідає художня література. Література поєднує в собі художнє слово, драматичну дію, поезику, почуття, емоції, настрої, образотворче мистецтво (ілюстрації). Художня література допомагає дитині глибше пізнати свій внутрішній світ, спонукає до самовдосконалення, викликає естетичні почуття та емоції під час читання.

Сучасною педагогічною наукою пропонуються різні засоби розвитку емоційної сфери: музичні заняття, слухання казок і художніх розповідей (для дошкільнят), читання казок, переказів, легенд, оповідань для дітей початкових класів, знайомство з природою, малювання.

Оскільки важливою діяльністю дітей-дошкільників та молодших школярів віці є читання, тому саме художня література (слухання та читання творів), в різних її жанрах є для вихователя, вчителя дієвим засобом формування особистісних якостей та творчих здібностей дітей дошкільного віку та дітей початкових класів. Художня література розвиває дитину інтелектуально, впливає на формування емоційної сфери, емпатії. Зокрема вплив казок на розвиток дитини багатогранний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичної літератури засвідчив увагу

вчених до розвитку емоційної сфери дошкільників та молодших школярів засобами літературних творів.

Методичні дослідження визначають такі напрями: навчання читання літературних творів (О. Джежелей, М. Бібко); традиційні та інноваційні прийоми роботи з казкою (А. Богуш, Л. Варзацька, О. Савченко). Проблема використання художньої літератури як повноцінної та ефективної складової виховного процесу хвилювала і хвилює педагогів та психологів минулого та сучасності. Зокрема Л. Артемова, Р. Жуковська, О. Кононко, О. Козлюк, І. Луценко, Л. Макаренко, Д. Менждерицька, М. Шуть досліджували проблему педагогічної цінності художньої літератури, різні аспекти впливу літератури на виховання дитини. Вивченням проблем розвитку емоційної сфери дитини займалися психологи: Л. Виготський, О. Запорожець, Л. Стрелкова, В. Абраменкова, А. Рояк, А. Миколаєва, Т. Гаврилова.

Мета статті – розглянути методи і прийоми, які спрямовані на вплив, формування емоційної сфери дошкільників і молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що емоції, такі як радість, щастя, смуток, обурення, засудження, схвалення, співчуття, співпереживання у дошкільників і молодших школярів формуються значною мірою під впливом художньої літератури (казок, казок-оповідань, легенд, переказів, оповідань).

У найкращих творах дитячої літератури немає нав'язливого моралізаторства. Казка, оповідання подають інформацію в ігровій формі, яку діти легко засвоюють. Приклад поведінки казкових, літературних героїв, їх емоційний стан, почуття, настрої, ставлення до інших героїв, до подій допоможе дітям засвоїти важливу життєву інформацію, сформує основні емоції, навчить співпереживати і співчувати.

У художній літературі (у казках, оповіданнях) тлумачиться зло і добро. Дитина поступово вчиться розрізняти добро і зло, співпереживати, співчувати позитивним героям, не поважати, засуджувати зло, підступність, нещирість негативних героїв.

Казки про тварин – найбільш давні за своїм походженням. Але, незважаючи на свій архаїзм, вони продовжують бути найулюбленишим жанром дітей. Казки про тварин діти слухають у дошкільному віці, читають протягом навчання у початковій школі. Казка притягує увагу дітей завдяки своїй фантастичній природі. Діти-дошкільнята та учні початкових класів під час слухання /читання/ казок швидко розуміють, що казка має свої закони побудови. Казки починаються зачинами, сталими словами (такими, як

Одного разу, В одного чоловіка, Були собі, Жили-були...), які вже на початку твору інформують дитину, що саме казку вони слухають або читають.

Казки «Лисиця та Їжак», «Дві білки та лисиця» невеликі за розміром, не складні для сприйняття дітьми-дошкільниками та учнями початкової школи. Спочатку казку оповідає вчитель або вихователь. Діти повинні не тільки слухати казку, сприймати казкові інтонації виконавця, але й спостерігати за його мімікою. Після первинного прослуховування казок дітям доцільно поставити такі запитання:

– А чи можна ці твори назвати казками? Адже ми знаємо, що казки починаються казковими словами? Згадайте, їх будь ласка, та перелічіть. А якими казковими словами починаються ці казки? Так, правильно. На початку цих казок казкових слів немає. Давайте разом з вами підберемо слова для початку цих казок: «Одного разу поверталася стара Лисиця з невідлого полювання...». «Одного разу дві білки знайшли горіх і засперечалися між собою...». Тепер ці твори стали справжніми казками.

– А чому ці твори ще можна назвати казками? (Прогнозована відповідь дітей. У цих творах тварини ведуть себе як люди: розмовляють, сперечаються, товаришують, сваряться, ворогують. Отже, ці твори можна назвати казками тому, що в них є фантастика, фантастичні елементи.)

Питання до характеристики героїв:

– Назвіть слова з твору, які є характеристикою Лисиці. (Стара. «Поверталася **стара** лисиця з невідлого полювання. У животі бурчить від голоду.»)

– А якщо Лисиця поверталася з «невідлого полювання», то які були її почуття? (Вона була зла, бо нічого не виймала і була голодною.)

– А чи показує Лисиця свої справжні почуття? (Ні свої справжні почуття не показує, вона їх приховує. Бо вона хитрунка, вона не полишає думки когось обдурити і пиймати собі на обід. «Іде солодкими оченятами позирає.»)

– З якими почуттями Лисиця вигукнула слова-привітання до Їжака? («Здоров був, Їжаче! – Як здоров'ячко? – А давно ми не бачилися, голубчику. Давай на радощах поцілуємося. (Вигукує хитро, з радістю).

– При зустрічі з Лисицею Їжак «Згорнувся іще тугіше, засопів. – Не можу, – відповідає. – Я ще не вмивався...». Як ви вважаєте, які почуття Їжачка? (Він боїться Лисиці, він обережний. Розумний. Розсудливий. Хитрий).

– Як ви вважаєте, для чого Лисиця вигадала таку історію: «– А знаєш, – каже Лисиця, – я тепер уже не їм м'яса, самі овочі. Сьогодні цілий ранок з кроликами на капусті паслася. Та й наїлася ж!»). Які її почуття, коли вона розповідає цю історію? (Розповідає весело, радісно, захоплено. У неї велике бажання перехитрити Їжака, обдурити його).

– Як ви вважаєте, для чого Їжак вигадав історію про тетеревенят? («А я оце хотів сказати, що біля старої вільхи виводок тетеревенят пасеться...»). (Для того, щоб викрити Лисицю, розкрити її хитрість).

– Як ви вважаєте, які почуття переживає Лисиця, якщо вона «– Де це? – так і підскачила лисиця. – Побіжу, ніколи...». (Відчуває збудження. Захоплення полюванням.)

– Як ви вважаєте, з якими почуттями Їжак промовляє слова: «Розгорнувся Їжак:

– Пиди-но, побігай! Нас, голубонько, не обдуриш...».

– Хто з героїв вам сподобався більше: Лисиця чи Їжак? Кому ви співчуваєте? Кому б ви із задоволенням допомогли? Кому б з них ви віддали своє сердечко? Чому?

У початковій школі учні починають знайомитись з легендами у 3 і 4 класах. Діти засвоюють, що легенда – народне сказання або оповідання про якісь події чи життя людей, оповите фантастикою. Отже, діти усвідомлюють, що легенда за змістом близька до казки. В легендах, як і в казках, наявний фантастичний елемент. У підручниках з читання пропонуються різні легенди: героїчні /історичні/, міфологічні, соціально-побутові [2].

Легенда «Як мати стала зозулею» за своєю побудовою подібна казкам. Вона починається сталою казковою словесною формулою: «Були собі чоловік і жінка і мали четверо дітей». У кінці твору сталі словесні формули відсутні: «А мати назавжди одцуралася дітей і донині літає зозулею».

В основу цієї легенди покладені давні міфологічні уявлення і вірування наших предків про те, що світ магичний, і людина – частинка цієї магії. У тексті йдеться про перетворення людини на птаха /зозулю/. У цій легенді народ торкається морально-етичних проблем: стосунків в родині, ставлення батьків до дітей, ставлення дітей до батьків. Матір у творі зображується як дуже дбайлива, любляча: /»Після смерті чоловіка всі турботи про чотирьох дітей лягли на плечі матері». «Жінка сама ловила рибу і годувала дітей»./ Проте діти вирости жорстокими, байдужими: не захотіли подати води хворій матері: «Пішли діти на двір гратися, а мати в хаті ледве-ледве підводиться з ліжка, обростає пір'ям».

Легенда наповнена почуттями любові, ніжності матері до дітей. Матір звертається до дітей лагідно: «діточки», «доню», «Івасику».

Для того, щоб учні зрозуміли почуття матері, дітей, для того, щоб у них як у читачів виникли співчуття до матері, засудження дітей, доречно поставити такі запитання:

– Як матір ставилася до своїх дітей? Як турбувалася про них?

– Яким словами /іменами/ називала матір своїх дітей? Про які почуття матері до дітей свідчать ці слова?

– Які почуття діти виявили до хворої матері? Які вчинки дітей свідчать про їхню байдужість і жорстокість?

– Коли почуття дітей змінилися до матері? Які були ці почуття?

– Коли вперше діти назвали свою маму «мамочкою» і чому? Які почуття вони переживали у цей момент?

Важливим запитанням до учнівської аудиторії буде питання, яке стосується жанрових характеристик твору:

– Цей твір – казка, легенда, переказ?

У своїй відповіді діти повинні звернути увагу на побудову цього твору /наявність на його початку сталої словесної формули/, а також на фантастичні елементи у змісті твору /перетворення/, що надає легенді схожості із казкою.

Художня спадщина В. Сухомлинського для дітей дуже розмаїта: це казки, казки-оповідання, оповідання. Жанрові характеристики деяких творів дещо розмиті. Певні твори мають ознаки і казки, і оповідання. Для письменника не важлива жанрова унікальність. Він майстерно використовує характеристики різних жанрів

для реалізації свого задуму: для розкриття теми, для розвитку сюжету, для характеристики героїв, для того, щоб донести головну думку твору до дитини.

Твір «Сьома дочка» є казкою. Для створення казкової атмосфери письменник використовує на початку тексту сталу казкову формулу: «Було у матері сім дочок». Саме з таких слів починаються казки. Діти без помилки дадуть відповідь на питання: «Цей твір: казка, оповідання, вірш? Чому ви так вважаєте?». Твір є казкою, адже починається казковим словом: «Було». Правда, у творі відсутня казкова кінцівка. Твір немає сталих словесних формул у кінці. Кінцівка казки відкрита. Проте цей твір важко назвати казкою, адже у ньому немає фантастики. Діти чітко усвідомлюють у початкових класах, що найголовнішою ознакою казки є фантастика. Твір же оповідає про реальні події, які можуть відбуватися за будь-яких часів і з будь-ким. Але є у цьому творі ще одна жанрова ознака казки: **узагальнення**. Письменник використовує узагальнення (не дає імен героям, не вказує час і місце дії), щоб донести до дітей, що така ситуація може відбуватися з багатьма людьми, з багатьма дітьми. І діти повинні зробити висновок, що любов до матері, до батьків, до близьких, взагалі до людей виявляти потрібно через вчинки: турботу, піклування. Красиві слова теж будуть незайвими, але як красиве доповнення до красивих і потрібних вчинків.

Питання до твору «Сьома дочка».

– Цей твір: казка, оповідання, вірш? Чому ви так вважаєте?

– Назвіть ознаки казки і оповідання, які є у цьому творі.

– Чи скучили дочки за матір'ю?

– Що сказали старші дочки, коли побачили матір? Зачитайте ці рядки. Це красиві слова? Чому ви так вважаєте?

– Про які почуття старших дочок свідчать їхні красиві слова? (Байдужість, захоплення всім красивим зовні).

– Як ви вважаєте, слова старших дочок свідчать про їх любов до матері?

– А що сказала чи зробили менша сьома дочка?

– Як ви вважаєте, а вчинки меншої дочки про які почуття до матері свідчать? (Любов, турбота, піклування, про щирі почуття).

– А як ви вважаєте, що потрібно були зробити дочкам в першу чергу при зустрічі втомленої матері?

– То що ж таке любов до матері: красиві слова чи турботливі вчинки?

– Кому з героїв ви віддали б своє сердечко? Чому?

Твір «Сьома дочка» насичений почуттями любові меншої сьомої дочки до матері, і почуттями нещирої любові, байдужості старших дочок до матері.

Твір «Красиві слова і красиве діло» є оповіданням. Єдине, що робить цей твір схожим на казку – це узагальнення. Чомусь в цьому оповіданні, дуже реалістичному, автор використовує узагальнення. Вірогідно, для того, щоб підкреслити, що у таку важку ситуацію, у таке нещастя може потрапити будь-яка дитина. І найкраще, що може зробити інша людина, то це потурбуватися про людину, яка потрапила у біду. Отже це оповідання дуже схоже на твір «Сьома дочка» своєю мораллю.

Питання до твору «Красиві слова і красиве діло».

– Назвіть ознаки оповідання, казки у цьому творі.

– Які слова промовили перший і другий хлопчики, коли побачили хлопчика, який промок до нитки.

– Про які почуття свідчать ці красиві слова?

– А які слова промовив третій хлопчик?

– Про які почуття свідчать слова третього хлопчика? (Турбота, небайдужість, щире бажання допомогти у біді.).

Твір «Горбатенька дівчинка» є оповіданнями. Твір насичений почуттями героїв, почуттями самого письменника, тільки автор їх не називає. В. О. Сухомлинському важливо, щоб діти самі пережили ці почуття, тому що вони як читачі стали свідками таких дуже складних і важливих випробувань у житті літературних героїв, щоб діти і пережили, і назвали ці почуття.

Питання до твору «Горбатенька дівчинка».

– Для чого у цьому оповіданні автор використав узагальнення? Яка його роль? – Про що переживав учитель, коли до класу увійшла горбатенька дівчинка?

– Які почуття побачив учитель в очах своїх вихованців? («Вони /учні/ дивилися на незнайому дівчинку й лагідно всміхалися.»).

Твір «Глуха дівчинка» за своєю головною думкою дуже схожий на оповідання «Горбатенька дівчинка». Цей твір про доброзичливість, доброту, співчуття, уважність до іншої людини з обмеженими можливостями.

Питання до твору «Глуха дівчинка».

– Цей твір оповідання, казка, вірш? Доведіть свою думку.

– Які почуття переживає глуха дівчинка восьмирічна Ніна? Назвіть їх. – Чому вона переживає такі почуття?

– Які почуття виникли у Тані? Що вона зрозуміла про настрій, почуття Ніни? Чому вона все ж таки запитала Ніну про квітку? («На очах у Ніни тремтіли сльози. Про неї забули. Її ніхто не питав.»).

– Які почуття переживає Ніна у кінці твору, якщо вона посміхнулася, і намалювала квітку?

– Які почуття у вас виникли, коли ви читали цей твір?

– Яке ваше ставлення до Ніни?

– Яке ваше ставлення до Тані?

Висновки і перспективи подальших розвідок напрямку. Українські народні казки, легенди, перекази, казки та оповідання В. Сухомлинського є чудовою основою та багатим матеріалом для формування емоційної сфери дітей. Вони вчать дітей радіти природі, любити її, насолоджуватися її красою і берегти, турбуватися про рідних і близьких, товаришувати і дружити, цінувати дружбу і друзів, співчувати і співпереживати людям, розуміти їх почуття.

СПИСОК ДжЕРЕЛ

1. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років /наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богиніч, Н. І. Богданець-Білоskalенко [та інш.]; наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.

2. Типові освітні програми для закл. загальної освіти: 1 – 2 класи. К.: ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с.

REFERENCES

1. Dytyna: Osvitnya prohrama dlya ditey vid dvokh do semy rokiy (2016). [A child: educational programme for the children aged from two to seven / the scholastic supervisor of the project: V. O. Ohnev'yiuk; the author's team: H. V. Bielienska,

O. L. Bohinich, N. I. Bohdanets-Biloskalenko [and others]; the scholastic editor: H. V. Bielenka, M. A. Mashovets; Ministry of Education and Sciences of Ukraine, B. Hrinchenko Kyiv University]. Kyiv. 304 s.

2. Typovi osvritni programy dlya zakladiv zahalnoyi osvity: 1 - 2 klasy (2018). [Standard educational programmes for the basic general educational institutions: 1 - 2 grades]. Kyiv: TD «Osvita-Centr+». 240 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ФЕДОТОВА Світлана Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: література, дитяча література, методика навчання літературного читання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

FEDOTOVA Svitlana Oleksandrivna – Candidate of Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool and Elementary School Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: literature, literature for children, teaching methodology of literary reading.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 373.2.091.12-051:[008:7.01

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-338-342

ХОДУНОВА Вікторія Леонідівна –

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри дошкільної освіти

Українського державного університету

імені Михайла Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7751-9992>

email: v.l.khodunova@gmail.com

**ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

У статті досліджено феноменологію художньо-естетичної культури як науково-термінологічного виміру та професійно-педагогічної якості. Окреслено поняття «педагогічного спілкування», «педагогічної комунікації», виокремлено концепти взаємодії формату «педагог – дитина дошкільного віку». Досліджено феномен художньої культури педагогічного працівника як передумову ефективної фахової діяльності. Визначено місце понять «естетика», «мораль», «моральність» та «образне мислення» у нарративізації культури художньо-естетичного педагога. Визначено вплив художньо-культурних компетентностей педагога на аспекти взаємодії із дітьми-дошкільнятами, батьками дітей, колегами-педагогами, соціально-інституційними представниками тощо. Визначено риси педагогічної майстерності педагога художньо-естетичного спрямування. Досліджено комплекс понять «мистецтво педагогіки» та «педагогічне мистецтво» у нерозривній сукупності та співмірності із розумінням «художньо-естетичної культури педагога». Виокремлено аспекти генерації «педагогічного таланту» як похідного від естетико-художньої культури симулякра. Визначено моделі та опції впровадження художньо-естетичної культури педагогічного працівника відповідно до Закону України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р. (у ред. від 01.01.2023 р.). Зокрема, проаналізовано положення щодо академічної свободи педагога та навчального закладу (п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону) відносно гіпотетично-потенційного художнього розвитку викладацької персоналії в процесі підвищення професійної компетентності. Окрім того, акцентовано увагу на відповідності художньо-естетичної педагогізації співмірно із п.4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» № 2145-VIII, що визначає критеріальні нарративи педагогічної діяльності загалом та аспекти компетентності, генеровані п. 15 ч. 1 ст. 1 даного Закону. Конкретизовано опцію видозмін Закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р. (ред. від 15.03.2023 р.) у контексті процесу набуття майбутнім педагогом визначеного кола художньо-естетичних компетентностей.

Ключові слова: художньо-естетична культура, художньо-естетична свідомість, компетентність педагогічного працівника, викладацька компетентність, педагогічна майстерність.

KHODUNOVA Victoriia Leonidovna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Department of Preschool Education

Ukrainian State Dragomanov University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7751-9992>

email: v.l.khodunova@gmail.com

ARTISTIC AND AESTHETIC CULTURE OF THE PEDAGOGICAL EMPLOYEES OF THE PRE-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article examines the phenomenology of artistic-aesthetic culture as a scientific-terminological dimension and professional-pedagogical quality. The concepts of "pedagogical cooperation", "pedagogical communication" are outlined, and the concepts of interaction of the "teacher - preschool child" format are highlighted.

The phenomenon of the artistic culture of a pedagogical worker as a prerequisite for effective professional activity has been studied. The place of the concepts "aesthetics", "moral", "morality" and "figurative thinking" in the narrativization of the culture of an art-aesthetic teacher are determined. The impact of the teacher's artistic and cultural competences on the aspects of interaction with preschool children, children's parents, other teachers, social and institutional representatives, etc. was determined. The features of pedagogical mastery of artistic and aesthetic direction are determined. The complex of concepts "the art of pedagogy" and "pedagogical art" in an inseparable combination and commensurability with the understanding of the "artistic and aesthetic culture of the teacher" was studied. Aspects of the generation of "pedagogical talent" as derived from the aesthetic and artistic culture of the simulacrum are singled out.

Models and options for the implementation of the artistic and aesthetic culture of a pedagogical worker have been determined in accordance with the Law of Ukraine «The Education Act» No. 2145-VIII dated 09/05/2017 (as amended from 01/01/2023). In particular, the provisions regarding the academic freedom of the teacher and the educational institution (clause 2, part 1, article 1 of the Law) were analyzed in relation to the hypothetical-potential artistic development of the teaching staff in the process of increasing professional competence. Exclusively, attention is focused on the conformity of artistic and aesthetic pedagogy commensurate with Clause 4, Part 1, Art. of the Law of Ukraine "The Education Act" No. 2145-VIII, which defines the criterion narratives of pedagogical activity in general and aspects of competence, formed by Clause 15 Part 1 of Art.1 of this Law. The version of modifications to the Law of Ukraine "The Higher Education Act" No. 1556-VII dated 07.01.2014 (ed. dated 03.15.2023) was specified in the context of the process.

Key words: artistic and aesthetic culture, artistic and aesthetic consciousness, competence of a pedagogical worker, teaching competence, pedagogical skill.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розуміння художньо-естетичної культури викладача (педагога) та педагогічної компетентності носить радше теоретичний, аніж нормативно визначений характер: так, Закон України «Про освіту» у п. 15 ч.1 ст. 1 визначає виключно поняття «компетентності» педагога, надалі не згадуючи про «культуру» як складову його особистості. Поміж тим, саме викладацька (педагогічна, у тому числі – художньо-естетична) культура є мірилом успішно-позитивної взаємодії формату «викладач – учень». Окрім того, процес набуття відповідних художньо-естетичних компетентностей належним чином не регламентовано Законом України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р. (ред. від 15.03.2022 р.), котрий де-факто і встановлює наративи компетентнісно-викладацького розвитку (виключно у п.13 ч. 1 ст.1 Закону визначається поняття викладацької компетентності без додаткових уточнень). Для цілей дослідження необхідно означити гіпотетичне коло (обсяг) художньо-естетичної та культурної фаховості педагога під час потенційної роботи із дітьми дошкільного віку у закладах дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доцільно відзначити неактивний стан науково-доктринальної та дискурсно-теоретичної розробленості проблеми формування художньо-естетичної культури педагогічних працівників закладів дошкільної освіти.

Вітчизняна наукова доктрина оперує прямо або опосередковано дотичними працями, серед яких виділяємо напрацювання А. Микуліної (до питання трактування художньої культури в науково-понятійному та професійно-педагогічному (якісному) смислах); Ц. Лей (щодо аспектів художньо-педагогічної та художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя); О. Отич (до питання набуття професійно-педагогічних та професійно-художніх компетентностей майбутнім викладачем); Т. Зарічної та Т. Райкової (щодо трактування базових понять «педагогічна культура», «педагогічна компетентність», «художньо-естетична культура» тощо).

Іноземна (зарубіжна, закордонна) наукова доктрина представлена працями Дж. Бленк (тлумачення специфіки естетичного навчання дитини дошкільного віку із викладацької позиції); Т. Жупанчіча (виокремлення поглядів вчителів-педагогів на доцільність власної педагогічно-культурної активності під час роботи в закладах дошкільної освіти); К. М. Шульте та К. М. Томпсон (щодо застосування технологій комунікативно-технологічної та комунікативно-художньої взаємодії в процесі взаємодії «вчитель — учень дошкільного віку»).

Мета статті – дослідити та проаналізувати аспекти генерації художньо-естетичної культури педагогічного працівника закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні науково-педагогічний, нормативний та інституційний дискурси не сформували єдиного дефініціювання терміну «художньо-естетична культура педагогічного працівника». Трактуючи теоретичні погляди А. Микуліної [1], художньо-естетичну культуру педагога варто розглядати як його організаційно-творчу освіченість, здатність до художнього осмислення шляхом відтворення персональних переживань та уяви (а також – оточуючих). Художньо-естетична культура педагога виступає відзеркаленням його внутрішнього світу, формує його «криву розвитку» як творця культурно-педагогічних та науково-навчальних цінностей. Художньо-естетична культура педагога – надбудова із багатьма змінними (опанування особою мистецтва, художньої творчості, участь у художньо-зображувальних мистецьких акціях тощо).

Виходячи із вищенаведеного, поняття «художньо-естетична культура педагогічних працівників закладів дошкільної освіти» необхідно розглядати, як сукупність організаційно-творчих, освітнянських та культурно-наукових уявлень педагога про специфіку роботи із дітьми дошкільного віку. В процесі взаємодії «педагог – дитина» останній може набути художньо-естетичних навичок, що є частиною світобачення педагога, з яким він взаємодіє (позитивна рецепція).

Розуміння художньої культури та естетизму у вітчизняній науково-правовій та науково-освітнянській доктрині є нечітким. Наприклад, фаховий Закон України «Про культуру» № від 14.12.2010 р. (ред. від 07.10.2022 р.) [2] не оперує поняттями «художня культура», «естетична культура» та ін. Натомість, законодавець генералізує подібну діяльність за ознакою приналежності до «мистецтва» – процесу галузевого та сегментарного, що, наприклад, не стосується процесу набуття художньо-естетичних компетентностей педагогом в процесі здобуття педагогічної освіти (згідно положень Закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII).

У цьому контексті імпонує наукова апропріація О. Рудницької [3], що пропонує розглядати термін «художня культура» як духовно-практичний процес створення, розповсюдження та опанування мистецьких норм, правил та об'єктів. На думку авторки, художня культура особистості – її приналежність до ціннісно-орієнтаційних та ретроспективно-історичних (ретроспективно-ідеологічних) норм, що чинять вплив на особистість (персоналію) за ознакою культуротворення.

Саме культуротворчий аспект доцільно вважати ключовим у набутті педагогом художньо-естетичних компетентностей – адже під час роботи у закладі дошкільної освіти одним із його завдань є формування світогляду, світобачення та світоототожнення дитиною-дошкільником. У цих умовах актуальними є не лише фахові знання та уміння, генеровані Законом

України «Про освіту» № 2145-VIII та Законом України «Про вищу освіту» № 1556-VII, але й персонально-світоглядні переконання особистості педагога. Дана проблема є екзистенційною – персональні цінності, виміри «добра» та «зла» як симулякрів-антагоністів, ціннісно-орієнтаційні ідеали спілкування та приватно-публічної комунікації, котрими володіє педагог, автоматично стануть «надбанням» дошкільника в умовах пришивдшеного опанування дитиною такого віку обставин навколишнього середовища та специфіки світовлаштування. Результати подібної акції можуть мати як позитивний, так і негативний ефект – залежно від персони викладача-педагога. Художньо-естетичний фах передбачає «навчання прекрасному», через що важливості набуває процес педагогічного відбору до закладів дошкільної, повної середньої та вищої освіти.

Процеси формування художньо-естетичної культури педагогічного працівника, окрім комунікації формату «вчитель – учень», передбачають розвиток особистості педагога. Виходячи з позиції згаданої О. Рудницької [3], художньо-естетична культура – найвищий щабель соціально-виховного, ціннісно-соціального та орієнтаційно-ціннісного розвитку – це стосується як окремої персоналії, так і певної групи осіб. Науковець вважає художню культуру передтечею культури естетичної: інформаційний обмін формує так зване «ядро ціннісного усвідомлення», в процесі якого відбувається духовно-збагачувальна та духовно-комунікативна комунікація. Її результатом, як правило, стає «передача інформації від викладача-педагога до здобувачів художньо-естетичних цінностей». Така інформація – уявлення про добре та погане, позитивно-негативне світовспіввідношення, мірила персональної ідентифікації та персонально-ідеологічної автентичності.

За теоретично-дискусивною ідеологією, педагог є похідним художньо-культурним реалізатором ідей. На основі попереднього досвіду (художньо-культурних виробів та продуктів), педагог формує карт-бланш для передачі знань про культурно-естетичні виміри іншим персонам. Будучи споживачем художньої культури, педагог формує персональну ідеологію культурно-персонального, історично-прецедентного та розумово-сприйнятливого збагачення. Таким чином, художньо-естетична культурна активність педагога призводить до ретрансформації «культурного броунівського руху» та формування нових ціннісно-уявлювальних категорій культурних компетентностей, що підсумково передається дитині дошкільного віку внаслідок взаємодії формату «вихователь-дитина». Усвідомлення педагогічно-художньої активності педагога розкривається через ценз успішної аплікації певних культурних наративів дошкільним та підростаючим поколінням.

Дві вищенаведені концепції, як підсумок, формують самостійну дослідницько-доктринальну галузь – «культурологію педагогічної підготовки педагога». Остання є двоспектною: по-перше, допомагає педагогу віднайти персонально-особистісне позиціонування; по-друге, налагодити комунікацію із здобувачами освіти (дошкільна, повна середня, вища) відповідно їхніх потреб, знань та умінь. Апарат потреб дошкільника – філософська категорія, тому І. Голінська пропонує розглядати «процес педагогічної діяльності безпосереднім процесом формування ціннісних категорій особи дошкільного віку», що надалі трансформуватимуться в підлітково-розвиткові,

а після – в усвідомлено-конкретизовані уявлення про мистецтво, а, відтак, і світорозуміння.

Вітчизняні автори-методологи Т. Зарічна та Т. Райкова [4], в свою чергу, визначають мистецтво інтегратором людського життєвого досвіду. Відтак, художньо-естетична культура педагога під час роботи в закладі дошкільної освіти – робота над впровадженням «філософії сприйняття» творів, духовних цінностей, історичних надбань тощо. Ценз успішного педагога виявляється у його персональному внутрішньо-змістовному, естетично-світовому та індивідуально-художньому розумінні (усвідомленні) культури як невід'ємної складової архетипу особистості. Потреби, переконання та почування особистості, а особливо – дошкільника – гнучка константа, що потребує адекватного спрямування. За таких умов, особистість педагогічного працівника стає координатором процесу формування «молодого особистості».

Варто погодитися із науковою апропріацією О. Отич [5], що визначає художню культуру професійно-комунікативним симулякром. Як наслідок, художньо-естетичні компетентності педагога – сукупність інтелектуально-емоційних, професійно-вольових та морально-етичних переконань трансформативної проєкції (тобто прийнятних для передачі «від особи до особи»). Знання, уміння та навички педагога виступають «ідеальними вимірами особистості», котрим повинен відповідати педагог, особливо – у випадках роботи із дошкільником (із урахуванням сприйнятливості та лабільності морально-психічного архетипу останнього). Важливого значення також набуває питання емоційного контакту між педагогом та дитиною дошкільного віку, де першочерговим є не лише художньо-естетичні, а й психолого-педагогічні вміння освітнього фахівця.

У контексті вищезазначеного доцільно звернутися до положень п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» № 2145-VIII [6], котрим визначаються стандарти педагогічної діяльності. Вітчизняний законодавець розглядає даний процес зі світоглядної, розвитково-інтелектуальної та емоційно-вольової проєкції. В такому випадку, знання виступають додатковим стандартом художньо-естетичних компетентностей, що генеруються в процесі викладацько-навчальних конотацій. В свою чергу, відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» № 2145-VIII, поняття компетентності педагога розглядаються крізь призму динамічного поєднання ціннісно-орієнтаційних, соціально-мисленневих та ідеологічних навичок. Відтак, художньо-естетичні компетентності педагога варто розглядати як уміння динамічної взаємодії зі здобувачами освіти, спрямовані на їх інтеграцію у світоглядні переконання педагога.

Водночас, безпосереднє набуття педагогом професійно-світоглядних умінь відзначається в Україні проблемами регламентації. Відповідно п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII [7], компетентність визначено як здатність до соціалізації та здійснення професійної діяльності. Законодавець розглядає питання компетентності статично, внаслідок чого питання її конклюдуювання набуває індивідуально-персонального виміру (проєктується від автономних знань, умінь, навичок, поглядів та переконань педагога) і, відтак, не відзначається системністю. Подібна проблема потребує врегулювання безпосередньо у Законі

№ 1556-VII, адже це дозволило б невідкладно впливати на генерацію професійно-педагогічних компетентностей та підготовку педагога до професійної діяльності – у тому числі, щодо таких «чутливих» категорій взаємодії, як діти дошкільного віку.

Потрібно зауважити, що зарубіжна науково-педагогічна доктрина трактує поняття «художньо-естетичної культури» педагога як відносно взаємодії педагога із дошкільниками.

Зокрема, К. Томпсон та К. Шульте [8] розглядають освітній процес у закладах дошкільної освіти крізь призму гри. На думку дослідників, категорії мистецтва, естетики та гри є взаємопов'язаними, а «емоційне дитинство», поєднане із об'єктно-зображувальним та комунікативно-невимушеним впливом від педагога, дозволяє сформувати «акцепт психологічної довіри», та, відповідно, підвищити викладацьку ефективність. Автори також відзначають обопільність взаємодії «педагог–дошкільник», за якої генерується ефективність передачі ціннісно-орієнтаційних вподобань від педагога до здобувача. Викладання художньо-естетичного ремесла – радше соціальна, аніж ієрархічна сходинка, реалізація котрої носить факультативно-комунікативний, а не обов'язково-предметний характер. За таких умов, вважають науковці, підвищується психологічне сприйняття інформації від дошкільника – адже він пов'язує художньо-естетичне навчання не з рамково-оціночним, а з творчо-інтелектуальним процесом, що дозволяє інклюзивно проявити власні уміння, навички та потенціал. Педагог художньо-естетичного ремесла – координатор світоглядних переконань дошкільника, котрий має останні відповідно до теорії персонально-людської індивідуальності.

Концептуально схожої позиції із доктринально-теоретичними відмінностями притримується Дж. Бленк [9], котра ототожнює формування художньо-естетичних компетентностей в дошкільника не лише із персоною педагога, але й з його персональними поглядами. Дослідниця вважає, що завдання художньо-естетичного педагога – виявити ознаки майбутніх компетентностей у дошкільника та надати їм відповідну дорожню карту розвитку. Авторка зазначає, що ключовим питанням викладання художньо-естетичного ремесла та набуття відповідних компетентностей виступають персонально-культурні погляди та переконання, що є симбіотичним відображенням об'єктивної дійсності крізь призму індивідуально-розумової активності старшого та молодшого покоління.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Аналіз специфіки художньо-естетичної культури педагогічних працівників закладів дошкільної освіти дозволив дійти наступних умовиводів.

По-перше, художньо-естетична культура педагогічного працівника дошкільної освіти може бути визначена як сукупність знань, умінь та навичок ціннісно-орієнтаційного спрямування, що реалізується ним в процесі налагодження психологічно-профільного контакту зі здобувачем освітнього профілю (в даному випадку – дошкільного).

По-друге, специфіка набуття педагогічних художньо-естетичних компетентностей педагогом пов'язана не лише із отриманням профільних знань у закладі вищої освіти (ЗВО) відповідно до Закону

України «Про вищу освіту», але і з комплексом персональних уявлень, знань та умінь педагога, що є моделлю його особистості.

По-третє, педагогічна успішність залежить не лише від персонально-психологічних умінь останнього, але й від рівня особистісного сприйняття художньо-естетичних конотацій дошкільником.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Микуліна А. Художня культура як наукове поняття та професійна якість педагога. *Педагогічні науки*. 2016. № 69 (2). С. 100-104.
2. Закон України Про культуру: прийнятий 14 груд. 2010 року № 2778-VI (ред. від 07.10.2022 р.). Відомості Верховної Ради. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
3. Рудницька О. Основи викладання мистецьких дисциплін. К. : Експрес, 1998. 183 с.
4. Зарічна Т., Райкова Т. Педагогіка вищої школи. Запоріжжя: ЗДМУ, 2016. 122 с.
5. Отич О. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи. Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.
6. Закон України Про освіту : прийнятий 05 верес.2017 року № 2145-VIII (у ред. від 01.01.2023 р.). Відомості Верховної Ради. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
7. Закон України Про вищу освіту: прийнятий 01 лип. 2014 року № 1556-VII (ред. від 15.03.2023 р.). Відомості Верховної Ради. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
8. Thompson C. M., Schulte C. M. *Communities of Practice : Art, Play and Aesthetics in Early Childhood*. Springer International Publishing, 2018. 236 p.
9. Blank J. *Aesthetic Education in the Early Years : Exploring Familiar and Unfamiliar Personal-Cultural Landscapes*. Contemporary Issues in Early Childhood, 2012. Vol. 13 (1). P. 50-62.

REFERENCES

1. Mykulina, A. (2016). Khudozhnia kultura yak naukove poniattia ta profesiina yakist pedahoha [Artistic culture as a scientific concept and the professional quality of a teacher]. *Pedahohichni nauky*. 69 (2). 100-104. [in Ukrainian]
2. Zakon Ukrainy Pro kulturu: pryiniaty 14 hrud. 2010 roku № 2778-VI [Law of Ukraine On Culture: adopted on December 14. № 2778-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>. [in Ukrainian]
3. Rudnytska, O. (1998). *Osnovy vykladannia mystetskykh dystsyplin* [Basics of teaching artistic disciplines]. Kyiv: Ekspres. [in Ukrainian]
4. Zarichna, T., Raikova, T. (2016). *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Pedagogy of high school]. Zaporizhzhia: ZDMU. [in Ukrainian]
5. Otych, O. (2014). *Osnovy pedahohichnoi maisternosti vykladacha profesiinoi shkoly* [Basics of pedagogical skill of a professional school teacher]. Imeks-LTD. [in Ukrainian]
6. Zakon Ukrainy Pro osvitu : pryiniaty 05 veres.2017 roku № 2145-VIII (u red. vid 01.01.2023 r.) [Law of Ukraine On Education: adopted September 5, 2017 No. 2145-VIII] *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy Pro vyshechu osvitu: pryiniaty 01 lyp. 2014 roku № 1556-VII (red. vid 15.03.2023 r.) [Law of Ukraine On Higher Education: adopted July 1. No. 1556-VII of 2014]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. [in Ukrainian]
8. Thompson, C. M., Schulte, C. M. (2018). *Communities of Practice: Art, Play and Aesthetics in Early*. [in USA]

9. Blank, J. (2012). Aesthetic Education in the Early Years : Exploring Familiar and Unfamiliar Personal-Cultural Landscapes. Contemporary Issues in Early Childhood. 13 (1). 50-62. [in Greece]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ХОДУНОВА Вікторія Леонідівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: виховання художньо-естетичної культури майбутніх педагогічних працівників закладів дошкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KHODUNOVA Victoriia Leonidovna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Preschool Education Ukrainian State Dragomanov University.

Scientific interests: education of aesthetic culture of the future pedagogical workers of preschool education institutions.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 687(073)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-342-347

ХОМЕНКО Людмила Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5126-583X>

e-mail: makarova.eva@meta.ua

БЕЗЛЮДНА Наталія Валентинівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4823-3463>

e-mail: natashabezl@gmail.com

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОСВІДУ ВИКЛАДАННЯ МАТЕРІАЛОЗНАВСТВА ШВЕЙНОГО ВИРОБНИЦТВА НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті досліджені та проаналізовані теоретичні питання особливостей ознайомлення учнів з виробництвом, обробкою, застосуванням текстильних волокон рослинного та тваринного походження, хімічних і штучних волокон, нетканих полотен, тканин та оздоблювальних матеріалів.

Були визначені методи проведення лабораторно-практичних занять, а також поставлені завдання про те, як створити в учнів певне уявлення про роль і місце текстильних матеріалів в швейній промисловості.

Також проаналізовані етапи вивчення текстильного матеріалознавства, досліджені методи його пояснення. Особлива увага приділяється початку викладу матеріалу, особливостям вивчення поділу на волокна, пряжу, нитки і тканину. При цьому необхідно наголошувати, що текстильні матеріали бувають натуральні і хімічні, зазначити, що волокна використовують для виробництва тканин, а нитки і тканини – для пошиття швейних виробів. Ознайомлення з процесами ткацтва варто починати з визначення самого терміна. Учням роз'яснюють, що ткацтвом називають сукупність процесів, у результаті яких переплетенням двох взаємно перпендикулярних систем ниток утворюється тканина. Необхідно зазначити про те, що процес ткацтва поділяють на два етапи: підготовчі роботи і ткацтво, яке виконується на ткацьких верстатах. Під час ознайомлення з цими процесами доцільно демонструвати учням роботу на ткацькому верстаті, а вже тільки після цього аналізувати сам процес ткацтва. Якщо учні розуміють це, то можна вважати перший етап ознайомлення їх з ткацтвом закінченим. Далі учням доцільно коротко охарактеризувати ткацькі верстати, починаючи з механічного і закінчуючи автоматичним.

Відомо, що з великим інтересом сприймається матеріал про професії прядильника і ткача. Вчитель розповідає про умови роботи цих робітників, цикл операцій, виконуваних ними, а також види та термін навчання.

При роз'ясненні матеріалу необхідно постійно слідкувати за тим, щоб набуття знань, вмінь і навичок здійснювалось через особистісну зацікавленість учнів. Тому нами був проведений аналіз досвіду роботи вчителів, що стосується даних тем, обґрунтовано мотиваційні можливості, виявлено цікаві прийоми та методи навчання.

Ключові слова: текстильні волокна, текстильні матеріали, сучасне виробництво, оздоблення матеріалів, технологія виготовлення, синтетичні волокна, пряжа, текстильна промисловість, ткацькі переплетення, лляні полотна, швейні нитки, змінальність.

KHOMENKO Liudmyla Mykolayivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5126-583X>

e-mail: makarova.eva@meta.ua

BEZLIUDNA Nataliia Valentynivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4823-3463>

e-mail: natashabezl@gmail.com

ANALYSIS OF THE FEATURES OF THE EXPERIENCE OF TEACHING MATERIALS SCIENCE OF THE GARMENT PRODUCTION IN TECHNOLOGY LESSONS

The article examines and analyzes the theoretical issues of introducing students to the production, processing, and application of textile fibers of plant and animal origin, chemical and artificial fibers, non-woven fabrics, fabrics and finishing materials.

Methods of conducting laboratory-practical classes were determined, as well as tasks were set on how to create a certain idea among students about the role and place of textile materials in the garment industry.

The stages of studying textile material science are also analyzed, and the methods of its explanation are investigated. Special attention is paid to the beginning of the presentation of the material, the peculiarities of studying the division into fibers, yarn, threads and fabric. At the same time, it is necessary to emphasize that textile materials are natural and chemical, to note that fibers are used for the production of fabrics, and threads and fabrics are used for sewing garments. Familiarization with weaving processes should begin with the definition of the term itself. It is explained to the students that weaving is a set of processes, as a result of which a fabric is formed by the interweaving of two mutually perpendicular systems of threads. It should be noted that the weaving process is divided into two stages: preparatory work and weaving, which is performed on looms. During the introduction to these processes, it is advisable to demonstrate the work on the loom to students, and only after that to analyze the weaving process itself. If students understand this, then the first stage of familiarizing them with weaving can be considered complete. Next, it is advisable for the students to briefly describe the looms, starting with the mechanical and ending with the automatic.

It is known that the material about the professions of a spinner and a weaver is perceived with great interest. The teacher talks about the working conditions of these workers, the cycle of operations performed by them, as well as the types and duration of training.

When explaining the material, it is necessary to constantly ensure that the acquisition of knowledge, skills and abilities is carried out through the personal interest of students. Therefore, we conducted an analysis of the work experience of teachers related to these topics, substantiated motivational opportunities, and discovered interesting techniques and methods of teaching.

Keywords: *textile fibers, textile materials, modern production, decoration of materials, manufacturing technology, synthetic fibers, yarn, textile industry, weaving, linen, sewing threads, variability.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В процесі навчання в загальноосвітніх навчальних закладах надто мало часу виділяється на вивчення тем, що стосуються текстильних волокон і матеріалів. Тому в своїй статті ми намагалися розширити аспект цих знань. Для цього був проведений аналіз досвіду роботи вчителів при викладанні текстильного матеріалознавства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження з особливостей методики викладання текстильного матеріалознавства відображається в роботах таких науковців: Боринець Н.І., Кучер З.С., Патлашенко О.А., Супрун Н.П. В їх працях відображені основні аспекти вивчення складу, будови та властивостей волокон, пряжі і ниток, розглянуто особливості виробництва текстильних матеріалів. Боринець Н.І. визначила особливе значення текстильного матеріалознавства в змісті трудового навчання [1]. Кучер З.С. в своїх працях окреслив форми та методи викладання матеріалознавства на уроках технологій [3]. Патлашенко О.А. охарактеризував всі види технологічної обробки текстильних волокон та матеріалів, склад та властивості штучних та хімічних волокон [5]. В своїй роботі Супрун Н.П. висвітлила методи обробки текстильних матеріалів, їх види та властивості [7].

Метою статті є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка особливостей викладання текстильного матеріалознавства, необхідно провести аналіз досвіду роботи вчителів, що стосується даних тем, обґрунтувати мотиваційні можливості навчання учнів, встановити умови та шляхи вдосконалення їх навчання. Вивчення та аналіз внесених вчителями, методистами, творчими групами педагогів пропозицій дали можливість розробити рекомендації щодо удосконалення навчальної роботи з метою заохочення учнів до активної діяльності як в урочній, так і в позаурочній роботі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчальною програмою з текстильного матеріалознавства поставлені вимоги створити в учнів уявлення про обробку, виготовлення та застосування різноманітних видів текстильних волокон та матеріалів. Ці завдання досить посилені і обґрунтовані, оскільки зі швейними матеріалами вони

знайомляться ще з молодших класів. Заняття розпочинають з пояснення про те, що швейні матеріали поділяються на натуральні і хімічні волокна, пряжу, нитки і тканину. Необхідно відзначити, що волокна використовують для виробництва ниток та тканин. Нитки і тканини застосовують для пошиття швейних виробів.

За будовою, виробництвом і призначенням формують уявлення про класифікацію текстильних волокон. При цьому наголошують на тому, що, незважаючи на зовнішню різноманітність, у них є багато спільного. За короткий відрізок часу практично неможливо розглянути всі текстильні волокна, щоб скласти собі уявлення про них.

Саме тому знайомство з текстильними волокнами починають з визначення терміну «волокно». В словнику С.І. Ожегова дається таке визначення волокна: «... тонка непряжена нитка рослинного, мінерального чи штучного походження...». Саме це визначення найкраще сприймається і усвідомлюється учнями зазначеного віку. До цього визначення можливо ще додати: «...це тонке, гнучке тіло, довжина якого в багато разів перевищує площу його поперечного перерізу...».

Далі розповідають про поділ волокон за походженням і способами виробництва, тобто поділ на натуральні і хімічні волокна. Наголошуючи на тому, що найважливішими з них є бавовна, льон, вовна, натуральний шовк, вчитель ознайомлює учнів з природними волокнами рослинного і тваринного походження.

Засвоєння матеріалу з класифікації текстильних волокон має відбуватися послідовно. Слід наголосити на тому, що кожний вид текстильного волокна характеризується своїми параметрами та властивостями. Отже, матеріал треба подавати так, щоб створювати достатнє уявлення про питання, яке вивчається, і не допускати зайвої деталізації.

Ознайомлення учнів з будовою тканини починається з найпростішого, а саме з аналізу переплетення тканин. Спочатку визначають напрямки ниток основи і підткання, далі – лицьовий і виворітний боки тканини, а після цього вже замальовують переплетення. Учні розповідають про те, що нитки основи завжди розміщуються вздовж прутика.

Показують це на досліді: тканину тягнуть в обох напрямках (уздовж піткання тканина завжди розтягується сильніше). Далі за допомогою препарувальної голки вчитель витягає із зразка кілька ниток в обох напрямках і вказує учням на те, що нитка піткання зігнута більше, ніж нитка основи. Отже, нитки основи більш гладенькі й жорсткі, сильніше скручені, ніж нитки піткання. Далі перед учнями тканину кладуть так, щоб можна було порівняти обидва її боки. Відзначають, що для цього нитки основи і нитки піткання в порівнюваних відрізках тканин мають лежати в одному напрямку. Оскільки лицьовий бік тканини завжди чистіший, ніж виворітний, то й малюнок переплетення виступає на ньому рельєфніше, обробка його якісніша [9, с. 22].

Деякі переплетення характеризують виворітний і лицьовий боки, що допомагає розрізнити їх за цими ознаками. Найкраще це видно на прикладі розгляду двох шматочків тканини: сатинового і атласного. Учні помічають, що виворітний бік у них матовий, а лицьовий бік більш блискучий.

У процесі заняття необхідно відзначити, що тканини відбілені і гладкофарбовані слід розглядати проти світла, відігнувши пальцем край зразка і піднявши його до рівня ока, а також наголошують, що лицьовий бік тканини можна розпізнати за наявністю чіткого набивного малюнка, орієнтованого ворсу, малюнка ткацького переплетення, чіткого жакардового візерунка. Якщо зрозумілий вище викладений матеріал, то можна вважати закінченим перший етап ознайомлення учнів з будовою тканини.

Розкриваючи поняття про полотняне переплетення, слід спочатку показати зразки тканин з цим переплетенням. Особливо звернути увагу на міткаль, бязь, шифон, маркізет, крепдешин, льняні полотна тощо, тобто на більш відомі їм тканини. Досвід показує, що учні легко засвоюють цей вид переплетення, але дуже часто не розуміють його практично, внаслідок чого знання стають формальними. Тому треба стисло, на простих прикладах пояснити наприклад: «...полотняне переплетення нагадує малюнок шахової рамки як з лицьового боку, так і з виворітного» і т.д. [8, с. 15].

Ознайомлення з процесом прядіння і ткацтва має велике значення для розвитку кругозору. Розкриваючи поняття «прядіння», слід показати цей процес на найпростішому прикладі скручування волокон.

Досвід показує, що учні легко засвоюють суть цього поняття, але дуже часто не розуміють призначення всіх систем прядіння (тріпання, чесання, рівняння і витягання, змішування, розрихлення, попереднє прядіння, заключне прядіння). Тому треба стисло розповісти, в якій послідовності виконуються ці операції, далі проаналізувати кожну з них, а вже потім перейти до процесу виробництва швейних ниток. Розкриваючи термін «швейні нитки», вчитель розповідає учням про те, що нитки призначені для з'єднання деталей одягу. Щоб проаналізувати технологію швейних ниток, порівнюють між собою зразки номерів швейних ниток, розглядають кручення, обробку. Досвід показує, що учні легко засвоюють цей матеріал, але часто не розуміють терміна «армовані нитки», тому необхідно стисло ознайомити їх з перевагами застосування цих з'єднувальних матеріалів у швейній справі [5, с. 112].

Нитки складаються з безмежно довгих волокон, не з'єднаних між собою або з'єднаних склеюванням чи скручуванням, і мають компактну будову завдяки діям

зчеплення, які виникають між окремими волокнами. Склеюванням коконних ниток виробляють шовк-сирець. Складанням і скручуванням декількох ниток отримують кручені нитки натуральні, штучні, синтетичні. Скручення може бути простим (відбувається скручування кількох ниток) і складним (скручують декілька вже скручених ниток).

Учням розповідають, що в швейному виробництві для закріплення деталей виробів найчастіше використовують бавовняні швейні нитки. При цьому пояснюють, що в процесі експлуатації в швах виробів швейні нитки зазнають багаторазового розтягнення, згинання, тертя, тому до їх механічних властивостей ставлять підвищені вимоги. Далі переходять до аналізів самих виробництв швейних ниток. Як об'єкт для ознайомлення учнів з цими операціями можна рекомендувати інструкційні картки з послідовними етапами виробництва, а також схеми, в яких визначені операції, призначення цих операцій та використання обладнання.

Ознайомлення з процесами ткацтва починають з визначення самого терміна. Учням роз'яснюють, що ткацтвом називають сукупність процесів, у результаті яких переплетенням двох взаємно перпендикулярних систем ниток утворюється тканина. Необхідно зазначити про те, що процес ткацтва поділяють на два етапи: підготовчі роботи і ткацтво, яке виконується на ткацьких верстатах [2, с. 64].

Під час ознайомлення з цими процесами доцільно демонструвати учням роботу на ткацькому верстаті, а вже тільки після цього аналізувати сам процес ткацтва. Якщо учні розуміють це, то можна вважати перший етап ознайомлення їх з ткацтвом закінченим. Далі учням доцільно коротко охарактеризувати ткацькі верстати, починаючи з механічного і закінчуючи автоматичним.

Відомо, що з великим інтересом сприймається матеріал про професії прядильника і ткача. Вчитель розповідає про умови роботи цих робітників, цикл операцій, виконуваних ними, а також види та термін навчання.

Вивчення тканин розпочинають з їх оптичних властивостей, тобто з кольору і блиску. При цьому акцентують увагу на тому, що ці якості залежать від волокон, з яких виробляють тканини. Учням розповідають також, що залежно від призначення тканини повинні мати певні фізико-механічні властивості, що визначається видом волокнистого матеріалу, з якого виробляють тканину. Далі детально ознайомлюють з кожною з цих властивостей. Учням пояснюють, що зсідання – властивість тканини зменшуватися в розмірах. При цьому доповнюють, що відбувається воно під дією тепла і вологи, тобто під час прання та волого-теплової обробки. Це зумовлено тим, що в процесі ткання нитки основи натягнуті сильніше, ніж нитки піткання, а під час волого-теплової обробки нитки основи зменшуються і зрівнюються з нитками піткання; тканинам з такими властивостями під час розкרוювання слід давати припуски на усадку. Крім того відзначають, що деталі, з більшою кількістю швів будуть зсідатися менше, ніж деталі, які мають шви лише на краях. Учням наголошують на тому, що тканину перед розкרוюванням слід декапірувати, щоб запобігти її зсіданню [7, с. 31].

Далі проходить ознайомлення з такою важливою властивістю тканин, як міцність. Учням наголошують, що міцність характеризується межею при розтягуванні, розриванні, продавлюванні. Ця властивість тканини

залежить від міцності волокон, структури пряжі й від характеру обробки тканини.

З досвіду видно, що змиальність – це така властивість тканини, що сприймається учнями з великим інтересом. Але при цьому вони не досить повно розуміють це на практиці. Тому при викладі матеріалу спочатку показують шматочки тканини зі зморшками і складками, які утворюються в процесі згинання і стискання, а вже потім характеризують цю властивість. Вчитель відмічає, що виправити зморшки і складки можна волого-тепловою обробкою. Учням розповідають про те, як впливає вищезгадана характеристика на вибір фасону моделі, призначення одягу. Наголошують на тому, що змиальність тканини залежить від властивостей волокон структури тканини, характеру обробки. Зменшити її можна спеціальною обробкою-просочуванням синтетичними смолами, а також крохмаленням.

Далі розповідають про таку властивість тканин, як драпірувальність. Це – здатність тканин утворювати симетричні округлі складки, що вільно спадають. Аналізуючи цю властивість, наголошують, що залежить вона від структури тканини і її поверхневої щільності. На прикладі показують, що найкраще драпіруються шовкові та тонкі вовняні тканини, з яких виготовляють жіночі плаття, блузи вільних форм.

Заслугує особливої уваги роз'яснення матеріалу про м'якість тканини, тобто здатність її легко змінювати свою форму. Учням наголошують, що вона залежить від виду та якості волокон, переплетення пряжі, щільності переплетення і способу обробки.

Продовжуючи далі характеризувати властивості тканин, вчитель зупиняється на такій їх властивості, як сипучість. Учням потрібно пояснити, що це випадання ниток з обрізаних країв тканин. При цьому наголошують, що цей процес значною мірою залежить від лінійної щільності основи і підткання, роду волокна, структури пряжі, переплетення та структури тканини.

Закінчивши ознайомлення з розглянутими вище фізико-механічними властивостями тканин, доцільно узагальнити знання на прикладах. При цьому вчитель підкреслює суть кожної з властивостей і розпочинає розповідь про такі характеристики, як гігроскопічність, водонепроникність, теплозахисні властивості. Саме ці властивості можна розкрити учням на науковій основі [4, с. 91].

Як правило, розповідь про гігроскопічність тканин розпочинають з прикладу вбирання рідини тканинами з натуральних волокон рослинного походження, натурального шовку та гідроцелюлозного волокна. Ці тканини найбільш гігроскопічні. При цьому наголошують, що вовняні тканини також легко вбирають вологу, але повільно її випаровують. Синтетичні тканини вбирають вологу дуже повільно.

Учням розповідають, що гігроскопічність дуже важлива для білизняних тканин, які повинні легко вбирати вологу, що виділяється шкірою людини, і випаровувати її у навколишнє середовище.

Окрім того, відзначають, що водонепроникність – це здатність тканин пропускати крізь себе воду. І, як правило, вона важлива для тканин спеціального призначення.

Розповідаючи про теплозахисні властивості тканин, зупиняються насамперед на їх призначенні: ці тканини необхідні, бо вони ж мають здатність зберігати тепло, яке виділяє тіло людини. Учням наголошують, що ці властивості залежать від щільності і товщини тканини.

З досвіду вчителів відомо, що в одних школах

вивчення властивостей тканин організують так, що спочатку розглядають їх позитивні якості, а вже потім негативні, в інших – проводять порівняльну характеристику властивостей цих тканин, а вже потім визначають кожну з них. Як правило, кращого сприймання досягти можна, коли подача матеріалу супроводжується показом прикладів, що розкривають суть питання. Наприклад: тканини з штучних ниток (віскоза) – тяжкі, жорсткі, добре драпіруються, стійкі до тертя, добре всмоктують воду. Але ж вони також мають і цілий ряд недоліків: втрачають міцність при натягуванні, легко тягнуться, розтягуються, зминаються. Учням нагадують і таку властивість, як розсування ниток на швах.

Далі, використовуючи знання про синтетичні волокна, проводять бесіду, яка б підвела учнів до деяких висновків. Учні самі мають дійти до висновку, що шовкові тканини з синтетичних ниток жорсткі і пружні, тому вироби з них не мнуться, добре зберігають форму, не вимагають прасування після прання. Ці тканини зносостійкі, міцні, не зминаються, не псуються від дії вологи і тепла. Вчитель доповнює, що капронові нитки складні в швейній обробці, оскільки вони слизькі, а обсіпання ниток в тканинах призводить до необхідності при обробці використовувати шви з подвійним підгином.

Якщо вчитель пересвідчився, що учні правильно сприйняли викладений ним матеріал, то відразу переходить до ознайомлення їх за доглядом виробів. У таких випадках робиться так. Спочатку учнів ознайомлюють з причиною зношування тканин. Це причини механічні (стирання, розтягування, кручення та інші) і фізико-хімічні (дія світла, вологи, температури, пральних засобів). Відтак відзначають, що зносостійкість може бути підвищена шляхом укріплення окремих деталей одягу: стрічкою внизу штанив, підкладкою, ластовицею. Акцентують увагу на тому, що велике значення для збільшення зносостійкості тканин має правильний догляд за одягом, тому що властивості тканин визначають способи догляду за одягом. Учням спочатку пропонують розглянути картки з символами догляду за текстильними матеріалами, а вже потім ознайомити їх з деякими з цих термінів [3, с. 72].

Вивчення асортименту тканин починається з показу альбомів з набором тканин різного виду та слайдів на мультимедійній дошці. Далі визначають сам термін «асортимент». Учням пояснюють, що асортиментом називають підбір тканин різноманітного призначення, які виробляє текстильна промисловість. Далі вказують на те, що асортимент ділиться за родом волокон на чотири групи: тканини бавовняні, лляні, шерстяні і шовкові. Усвідомлюючи це, учні індивідуально визначають вид тканин із запропонованих їм в альбомах.

Надалі розширюється уявлення їх про види тканин, які випускає текстильна промисловість. Особливої уваги заслуговує роз'яснення назви тканин. Учням пояснюють, що тканини, які складаються із суміші різних волокон, мають назву найбільш цінного волокна, що входить до їх складу. Відразу ж наводять приклад: якщо тканина містить 30% вовни, а решту складає бавовна та хімічні волокна, то її включають в асортимент шерстяних тканин.

Після всього сказаного вчитель відзначає, що асортимент тканин постійно відновлюється. Завдяки поєднанню домішок різних видів волокон вчені створюють різноманітні зразки тканин, які мають

особливі властивості та піддаються новітнім видам обробки.

З великим інтересом сприймається учнями виклад матеріалу про ворсові тканини, велвет, меблево-декоративні тканини.

Учням показують м'які іграшки, виконані з цих тканин і пропонують переглянути зразки цих тканин в альбомах.

Спочатку вчителю доцільно показати презентацію, запропонувати переглянути фрагменти розділів та композицій. Цікавим буде матеріал, створений за допомогою комп'ютерної графіки.

Обов'язково умовою аналізу асортименту тканин є їх порівняльна характеристика.

Краще сприймається матеріал, коли учні самостійно аналізують кожну тканину по розроблених картках, в яких поряд з тканиною замальовані запропоновані вироби з них, а також розписана їх характеристика. Із задоволенням виконується перегляд зразків тканин, коли кожній моделі одягу вкресні по конфігурації той чи інший вид тканини (наприклад – сукня з ситцю).

Характеристику тканини пропонуємо починати з найпростішого – ситцю, а далі продовжувати аналізувати бязі, міткалі, шифони.

Обов'язково розглянути ворсові, меблево-декоративні, підкладкові та вафельні тканини.

Необхідною умовою характеристики тканини є зважування на терезах для визначення поверхневої щільності, аналізування процесу обробки її.

Практичні заняття рекомендується провести так: вчитель проводить інструктаж, повідомляє послідовність виконання роботи. Надалі пропонує кожному учню визначати властивості тканин, порівняти їх і записати це у вигляді таблиці.

Наприкінці заняття вчитель перевіряє роботи, підбиває підсумки. Учням, які виконали роботу, можна поставити одне-два запитання і виставити оцінки.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. В процесі проведеного нами аналізу особливостей викладання текстильного матеріалознавства на уроках технологій було виявлено, що програмою передбачено ознайомлення учнів з видами текстильних матеріалів, фурнітурою, а також з певними відомостями про їх властивості. Таким чином, охоплюється вивчення основних різновидів таких матеріалів, що дає змогу розглянути та проаналізувати їх використання. Отже, від методики викладання залежить, наскільки усвідомлюється даний матеріал у вигляді використання різноманітних видів волокон, ниток, тканин, оздоблення, фурнітури. Проілюструвати це можна на конкретних прикладах. Щоб ці приклади набули дидактичної цінності, відповідно будують виклад навчального матеріалу. Досвід роботи вчителів показує, що застосування при цьому конфекційних карток, готових зразків з матеріалами і фурнітурою поліпшує це ознайомлення.

Дане дослідження є необхідним матеріалом для подальшого розгляду новітніх форм та методів навчання в процесі вивчення текстильного матеріалознавства на уроках технологій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Боринець Н. І., Лешук Р. М. Трудове навчання. Банк ідей для творчих проєктів. 5-11 класи / упоряд.: Л. М. Рак. Київ: Шкільний світ, 2011. 106 с.

2. Дрегуляс Е. П., Рибальченко В. В., Супрун Н. С. Текстильне матеріалознавство: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ: КНУТД, 2011. 430 с.

3. Кучер З. С., Кучер С. Л. Матеріалознавство швейного виробництва: навчально - методичний посібник. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. 320 с.

4. Лазур К. Р. Швейне матеріалознавство: підручник. 2-е вид. Львів: Світ, 2004. 240 с.

5. Патлашенко О. А. Матеріалознавство швейного виробництва: навчальний посібник. 2-е вид. Київ: Арістей, 2007. 288 с.

6. Пророхова І. А., Слізков А. М., Якубовська Т. О. Механічна технологія текстильних матеріалів. (Прядильне та крутильне виробництва): підручник. Київ: КНУТД, 2015. 431 с.

7. Супрун Н. П. Матеріалознавство швейних виробів: волокна і нитки: підручник. Київ: Знання, 2008. 183 с.

8. Супрун Н. П., Шустов Ю. С. Основи текстильного матеріалознавства. Київ: КНУТД, 2009. 260 с.

9. Трудове навчання (для дівчат): підруч. для 6-го кл. загальноосвіт. навч. закладів. / І. Ю. Ходзицька (голова) та ін. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. 240 с.

REFERENCES

1. Borynets, N. I., Leshchuk, R. M. (2011). Trudove navchannia. Bank idei dlia tvorchykh proektiv. 5-11 klasy [Work training. Bank of ideas for creative projects. 5-11 grades]. Kyiv: Shkilnyi svit. 106 s.

2. Dreghulias, E. P., Rybalchenko, V. V., Suprun, N. S. (2011). Tekstylne materialoznavstvo [Textile materials science]. Kyiv: KNUTD. 430 s.

3. Kucher, Z.S, Kucher, S.L. (2009). Materialoznavstvo shveinoho vyrobnytstva [Material science of sewing production]. Kryvyi Rih: Vydavnychiy dim. 320 s.

4. Lazur, K. R. (2004). Shveine materialoznavstvo [Sewing materials science]. Lviv: Svit. 240 s.

5. Patlashenko, O. A. (2007). Materialoznavstvo shveinoho vyrobnytstva [Material science of sewing production]. Kyiv: Aristei. 288 s.

6. Prorokhova, I. A., Slizkov A. M., Yakubovska, T. O. (2015). Mekhanichna tekhnolohiia tekstylnykh materialiv. (Priadylne ta krutylne vyrobnytstva) [Mechanical technology of textile materials. (Spinning and spinning production)]. Kyiv: KNUTD. 431 s.

7. Suprun, N. P. (2008). Materialoznavstvo shveinykh vyrobiv: volokna i nytky [Material science of sewing products: fibers and threads]. Kyiv: Znannia. 183 s.

8. Suprun, N. P., Shustov, Yu. S. (2009). Osnovy tekstylnoho materialoznavstva [Basics of textile materials science]. Kyiv: KNUTD. 260 s.

9. I. Yu. Khodzytska (Ed) et al. (2014). Trudove navchannia (dlia divchat) [Work training (for girls)]. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. 240 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ХОМЕНКО Людмила Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси – проєктування одягу, розробка технологічних схем та методів обробки, аналіз систем моделювання та конструювання одягу, методика організації проєктної діяльності в галузі технологічної освіти.

Безлюдна Наталія Валентинівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси – розробка теоретичних та практичних питань з професійної підготовки здобувачів

вищої освіти, аналіз форм та методів методичних прийомів навчання, дидактика школознавства, теорія виховання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KHOMENKO Liudmyla Mykolayivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University.

Scientific interests: clothing design, development of technological schemes and processing methods, analysis of clothing modeling and design systems, methods of organizing design activities in the field of technological education.

BEZLIUDNA Nataliia Valentynivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University.

Scientific interests: development of theoretical and practical issues related to the professional training of students of higher education, analysis of forms and methods of teaching methods, didactics of school studies, theory of education.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-347-350

ЧУМАЧЕНКО Марія Миколаївна –

старший викладач кафедри управління в транспортній галузі Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1618-6175>

e-mail: m.n.chumachenko@gmail.com

СУЧАСНІ МЕТОДИ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ

За останні роки світовий флот істотно змінився: з'явилися нові типи судів, це вимагає нових конструктивних рішень, багато функцій, які виконувалися людиною, передані автоматичі. Значна частина виробничих процесів на судах автоматизована, що зумовило підвищення вимог судновласників до кваліфікації фахівців морських спеціальностей. Керувати сучасними великовантажними морськими суднами, що мають великі швидкості, можуть лише високоосвічені фахівці – професіонали, які пройшли якісну морську підготовку і досконало оволоділи новітніми методами та засобами судноводіння. Це значною мірою визначає характер підготовки сучасного судноводія.

Учені слушно зауважують, що основним завданням вищого морського навчального закладу в процесі навчання судноводіїв є підготовка фахівців, здатних та готових управляти сучасними технічними засобами і командою, орієнтуватися у різноманітних, зокрема й екстремальних, ситуаціях, швидко приймати правильні рішення.

Слід акцентувати увагу, що попри постійний стрімкий розвиток морської техніки, мореплавання залишається сферою підвищеної небезпеки для людини, а тому морський інженер повинен отримати фундаментальну освіту, яка на перше місце висуває саме математичну підготовку.

Розглядаючи математичну підготовку курсантів морських вищих навчальних закладів, необхідно враховувати індивідуальні здібності кожного курсанта. Виникає необхідність правильного вибору способу, форми і методів організації навчання в процесі формування і розвитку математичної компетентності для успішної професійної діяльності.

У статті розглянута доцільність посилення математичного складника в процесі підготовки здобувачів освіти морських закладів та представлені інноваційні елементи навчання дисциплін математичного профілю, застосування яких у навчальному процесі уможливить підвищення якості математичних знань, необхідних у професійній діяльності сучасного судноводія.

Отже, актуальність роботи зумовлена потребою постійного перегляду та вдосконалення фундаментальної професійної підготовки сучасного судноводія, зокрема її математичної складової.

Ключові слова: математична підготовка, професійна освіта судноводіїв, дисципліни судноводіння.

CHUMACHENKO Mariia Mykolaivna –

Senior lecturer of the Department of Transport

Sector Management of the Danube Institute of the National University "Odessa Maritime Academy"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1618-6175>

e-mail: m.n.chumachenko@gmail.com

CONTEMPORARY METHODS OF MATHEMATICAL TRAINING OF FUTURE NAVIGATORS

In recent years, the world fleet has changed significantly: new types of ships have appeared, this requires new constructive solutions, many functions that were performed by humans have been transferred to automation. A significant part of working processes on ships is automated, which led to an increase in shipowners' requirements for the qualification of specialists in maritime specialties. Contemporary heavy cargo sea vessels with high speeds can be operated only by highly educated specialists – professionals who have good shipboard training and own the latest methods and means of navigation. This fact largely determines the nature of the training of a modern navigator.

Scientists rightly note that the main task of a higher maritime educational institution in the process of training ship navigators is to train specialists who are able and ready to manage modern technical means and a crew, navigate in various, including extreme, situations, and quickly make the right decisions.

One cannot but agree with the opinion that despite the constant rapid development of marine technology, seafaring remains an area of increased danger for humans, and therefore a marine engineer must receive a fundamental education, which puts mathematical training in the first place.

When considering the mathematical training of cadets of maritime higher educational institutions, it is necessary to take into account the individual abilities of each cadet. There is a need to correctly choose the way, form and methods of organizing educational activities in the process of forming and developing mathematical competence. Their understanding of the need for mathematical knowledge for successful professional activity.

The article deals with the expediency of strengthening the mathematical component in the process of training higher education applicants of maritime institutions and presents innovative elements of teaching mathematical disciplines, the application of which in the educational process will make it possible to improve the quality of knowledge in mathematics, which is necessary in the professional activity of a modern navigator.

Therefore, the relevance of the work is determined by the need for constant revision and improvement of the fundamental professional training of a modern navigator, in particular its mathematical component.

Key words: *mathematical training, professional education of navigators, disciplines of navigators.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У суспільстві розвиненої ринкової економіки працевлаштування та досягнення мети фахівцями, які працюють на судах морського флоту найчастіше пов'язано з умінням грамотно виконувати свої професійні обов'язки, удосконалювати свої здібності, комунікабельністю, навичками розумової роботи та використанням сучасних інформаційних технологій. Важливими також є: цілеспрямованість, знання іноземних мов, навички коротко та логічно висловлювати свої думки, організаційні здібності, культурний рівень.

Влаштування на судна іноземних судновласників вимагає від випускників вищих морських навчальних закладів бути конкурентоспроможними на міжнародній арені праці. Таким чином, програма підготовки майбутнього судноводія має відповідати вимогам Міжнародної морської організації.

У 1995 році із запровадженням нових поправок до Міжнародної конвенції про підготовку та стандартів підготовки моряків та несення вахти STCW'95 [7; 8] Міжнародною морською організацією Об'єднаних Націй кардинально змінилися підходи до навчання морських фахівців.

У вищих морських навчальних закладах організація навчального та виховного процесу має сприяти якісній математичній підготовці курсантів для виконання завдань з обраної спеціальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню математичної підготовки судноводіїв та її відповідності міжнародним стандартам було присвячено чимало наукових досліджень, з-поміж яких праці Т. С. Спичак [9], О. О. Доброштан [5; 6], Т. С. Джежель [2; 4] тощо.

Мета статті. Висвітлити роль математичної підготовки курсантів морських вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. У різних сферах діяльності, у тому числі і в морегосподарському комплексі, використання сучасних інформаційних технологій вдається лише тим фахівцям, які володіють математичними знаннями, мають навички творчої розумової діяльності та використання можливостей комп'ютерної техніки. При цьому математика використовується не тільки як спосіб побудови та дослідження математичних моделей реальних процесів, інструмент чисельних розрахунків, але й як метод точного визначення різних понять, логічного мислення, визначення об'єктивних закономірностей.

Для формування математичного мислення курсантів та якісного засвоєння ними навчальних програм, викладачі застосовують нові методики та форми викладання матеріалу, керують навчально – пізнавальною та науковою діяльністю курсантів.

Управління в навчальному процесі полягає в наступному:

1) у формуванні логічного мислення курсантів для більш активного розуміння суті досліджуваного питання;

2) у підготовці відповідного базису знань для нової інформації;

3) у мобілізації таких психологічних властивостей, як кмітливості, допитливості, винахідливості, динамічності застосування отриманих знань у вирішенні навчальних та наукових завдань [1].

Сьогодення характеризується швидкими і безперервними змінами соціального середовища. Можна спостерігати в усіх сферах діяльності зростання науково – технічної та технологічної оснащеності виробництва.

Виникає потреба в підготовці фахівців високої кваліфікації та належної професійної компетентності. Спеціалісти, які випускаються вищим морським навчальним закладом, повинні вміти вирішувати завдання з галузі його практичної роботи, використовуючи необхідний математичний апарат.

Отже, основою для здобуття професійної освіти курсанта має стати курс вищої математики. Основним спонукальним моментом навчальної діяльності курсантів є здобуття професійних знань та їх реалізація в практичних умовах.

Курсанти втрачають інтерес до дисциплін загальноосвітнього циклу, які не мають, на їх думку, прямого відношення до виробничої діяльності, тому викладачам вищого навчального закладу потрібен високий професіоналізм для того, щоб значно підвищити інтерес курсантів до якісного вивчення цих дисциплін та акцентувати увагу на практичному застосуванні набутих знань.

Вважаючи хорошу математичну підготовку невід'ємною частиною повноцінної інженерної освіти, Б. В. Гнеденко звертає увагу на те, що «математична освіта – це не лише передача відомостей з різних галузей математики, знайомство з її результатами, поняттями та методами дослідження, а й формування наукового світогляду» [5].

Вчити математики, стверджує Б. В. Гнеденко, «слід не взагалі, а так, щоб сприяти пізнанню закономірностей навколишнього світу; щоб учні чітко уявляли походження основних понять і процесів наукового прогресу; щоб студенти одночасно отримували навички практичного використання теорії, які були б природною умовою розвитку теоретичного знання; вивчати так, щоб отримані знання не були марним вантажем, а постійно використовувались на практиці» [5].

Курсанти першого курсу – учорашні школярі, тому недостатній рівень математичної підготовки курсантів молодших курсів визначається трьома основними причинами:

1) початковою різномірною математичною підготовкою курсантів;

2) невеликим обсягом навчального часу, що виділяються на вивчення вищої математики (вивчається 2 семестри);

3) малою кількістю навчальної та методичної літератури, орієнтованої на професійно спрямоване навчання математики у вищих спеціальних навчальних закладах за ОПП «Навігація і управління морськими суднами».

У статті пропонується розглянути методику професійно спрямованого навчання математики

майбутніх судноводіїв. Наведена методика має сприяти підвищенню якості математичної підготовки курсантів за обраною спеціальністю та формуванню умінь майбутніх спеціалістів застосовувати математичні знання у своїй професійній діяльності.

Сутність цієї методики полягає у спрямованості курсу «Вища математика» на професійну діяльність судноводія за допомогою:

- виділення в змісті курсу «Вища математика» професійно важливих для судноводія розділів, пов'язаних із відповідними розділами судноводіння;
- використання сукупності спеціально підібраних завдань, що забезпечують якісну математичну підготовку як засоби реалізації професійно спрямованого навчання;
- використання сукупності завдань професійного змісту з метою профільної математичної підготовки;
- побудови математичних моделей завдань спеціальних дисциплін як формування навичок математичного моделювання, що є важливим аспектом для професійної діяльності.

На основі аналізу навчально – програмної документації, навчальної літератури та методичних посібників із спеціальних дисциплін були виділені дисципліни, в яких більш наочно застосовується основний запас математичних знань: «Теорія та будова судна», «Теоретична механіка», «Навігація та лоція», «Морехідна астрономія», «Електротехніка».

Перелічені дисципліни розрізняються за характером використання математичного апарату, тому потрібно встановити структуру їх зв'язків з розділами («Алгебра», «Функції», «Рівняння та нерівності», «Вектори та координати», «Початки математичного аналізу», «Диференціальне та інтегральне числення функції однієї змінної», «Наближені числення визначного інтеграла», «Елементи комбінаторики, теорії ймовірностей та статистики», «Комплексними числами») інваріантної частини курсу математики.

Під час складання програми курсу математики для судноводіїв необхідно враховувати побажання викладачів спеціальних дисциплін. Щоб пробудити інтерес у курсантів до вивчення математики та озброїти їх глибокими та міцними знаннями основ цієї науки, необхідно якнайширше розкривати зв'язок викладання математики з практичною діяльністю. А саме: для всіх розділів «Вища математика» необхідно розробити практичні завдання- приклади, які за змістом були б наближені до завдань зі спеціалізації, таким чином показувати тісний зв'язок математики зі спеціальними дисциплінами. Інформація про практичне застосування математики має бути доступна, органічно пов'язана з програмним матеріалом, поглиблюючи та конкретизуючи його, не порушуючи системи та логіки всього курсу математики.

Професійна спрямованість підготовки курсантів має проводитись:

- а) у всіх організаційних формах навчання математики;
- б) систематично, з урахуванням особливостей кожного методу та форм навчання;
- в) на основі тісного зв'язку питань програми з навчальним матеріалом професійного напрямку.

Курс математики є фундаментальною основою для засвоєння професійних знань майбутніх морських інженерів. З об'єктивних причин він є одним із

найбільш важко засвоєваних курсів. Про це свідчать результати контрольних робіт, відповіді студентів на іспитах та дані залікових перевірок знань. Викладачі спеціальних предметів зазначають, що більшість студентів не можуть застосовувати математичні знання в інших дисциплінах.

Можна виділити ряд протиріч у практиці навчання математики між:

- 1) індивідуальним способом засвоєння знань і досвіду в навчанні та колективним характером професійної праці морських інженерів;
- 2) потребами випускників у самостійному пошуку інформації, добування знань та реальністю процесу навчання математики, коли його методи в основному спрямовані на повідомлення інформації і не вимагають додаткових пошукових зусиль;
- 3) потребою сучасного суспільства у висококваліфікованих морських інженерах, здатних швидко адаптуватися до умов професійної діяльності, що змінюються, ефективно оперувати на світовому ринку праці, з одного боку, а з іншого, недостатньою розробленістю методичного забезпечення цієї підготовки.

Необхідність вирішення згаданих протиріч визначає актуальність цього дослідження. У передовій педагогічній практиці існує безліч форм, методів та технологій навчання: проблемні лекції, нові форми практичних занять, ситуаційні завдання та імітаційні моделі з використанням сучасних навігаційних тренажерів. Такий процес навчання математики здобувачів вищої освіти морських спеціальностей найбільш ефективно сприятиме формуванню професійно важливих якостей майбутніх фахівців морської галузі.

Таким чином, можна розвинути технічне мислення, уміння працювати в колективі, здатність до самоосвіти, якщо:

- 1) під час вивчення математики використовувати елементи проблемного навчання (створення проблемних ситуацій);
- 2) залучити курсантів до підготовки повідомлень та доповідей на лекціях – конференціях;
- 3) у самостійній роботі курсантів використовувати посібник, до змісту якого входять тести та завдання різного ступеня складності та з докладними письмовими інструкціями викладача, що дозволяють поступово освоювати нові поняття та контролювати якість самостійної роботи;
- 4) на практичних заняттях використовувати різні постановки завдань, що імітують повний цикл розумової діяльності спеціаліста (зі зворотною умовою змісту, з надмірними та недостатніми умовами, невизначені та перевизначені), а також використовувати завдання на складання задач за спеціальністю;
- 5) застосувати поряд з індивідуальними формами роботи колективні, у тому числі роботу в малих групах.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Математична підготовка курсантів морських вищих навчальних закладів залежить від вибору способу, форми та методів організації навчальної діяльності у процесі формування та розвитку математичної компетентності з урахуванням індивідуальних та особистих якостей здобувачів освіти, рівня їх базової математичної підготовки, розуміння необхідності математичних знань для успішної професійної діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Архангельський С.І. Навчальний процес у вищій школі, його закономірні основи і методи. *Вища школа*. 1980. 368 с.

2. Джежуль Т. С. Застосування можливостей програми microsoft excel як засобу підготовки майбутніх судноводіїв з математики у вищих морських навчальних закладах. *Інформаційні технології в освіті*. 2011. № 10. С. 193–200.

3. Джежуль Т. С. Комп'ютерна підтримка процесу формування фахової компетентності майбутніх судноводіїв під час вивчення спецкурсу «сферична тригонометрія». *Інформаційні технології в освіті*. 2010. № 6. 136–140 с.

4. Доброштан О. О. Сучасні вимоги до математичної підготовки майбутніх фахівців морської галузі відповідно до міжнародних стандартів. *Фізико-математична освіта*. 2017. Випуск 1(11). С. 37–41.

5. Гнеденко Б.В. Математична освіта у вузах. *Вища школа*. 1984. 174 с.

6. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти.-Інспекція з питань підготовки та дипломування моряків, 2009. 736 с.

7. Міжнародна конвенція про підготовку і стандартів підготовки та дипломування моряків та несення вахти 1978 року з поправками, внесеними в 1995 році (STCW'95). Код для підготовки і дипломування моряків та несення вахти (STCW'95 кодексу). ІМО. Морського судноплавства. Варна, 1997.

8. Спичак Т.С. Методична система реалізації міжпредметних зв'язків у навчанні математики майбутніх судноводіїв: дис. канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія та методика навчання (математика); Херсонський державний університет. Херсон, 2014. 297 с.

REFERENCES

1. Arkhangel'skiy, S.I. (1980). Uchebnyy protsess v vysshey shkole, yego zakonomernyye osnovy i metody [The educational process in the higher school, its regular principles and methods]. *Vysshaya shkola*. S. 368. [in Russian]

2. Dzhezul', T. S. (2011). Zastosuvannya mozhlyvostey prohramy microsoft excel yak zasobu pidhotovky maybutnikh sudnovodiyiv z matematyky u vyshchyykh mors'kykh navchal'nykh zakladakh [Application of Microsoft Excel capabilities as a means of training future shipmasters in mathematics at higher maritime educational institutions]. *Informatsiyni tekhnolohiyi v osviti*. № 10. 193–200 s. [In Ukrainian]

3. Dzhezul', T. S. (2010). Komp'yuterna pidtrymka protsesu formuvannya fakhovoyi kompetentnosti maybutnikh sudnovodiyiv pid chas vyvchennya spetskursu «sferychna tryhonometriya» [Computer support of the process of formation of professional competence of future navigators during the study

of the special course "spherical trigonometry"]. *Informatsiyni tekhnolohiyi v osviti*. № 6. 136–140 s. [In Ukrainian]

4. Dobroshtan, O. O. (2017). Suchasni vymohy do matematychnoyi pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv mors'koyi haluzi vidpovidno do mizhnarodnykh standartiv. [Modern requirements for mathematical training of future specialists in the maritime industry in accordance with international standards]. *Fyzyko-matematychna osvita*. 2017. Vypusk 1(11). 37-41 s. [In Ukrainian]

5. Gnedenko, B.V. (1984). Matematicheskoye obrazovaniye v vuzakh [Mathematical education in universities]. *Vysshaya shkola*. 174 s. [in Russian]

6. Mizhnarodna konventsiya pro pidhotovku i diplomuvannya moryakiv ta nesennya vakhty. (2009) [International convention on the training and certification of seafarers and watchkeeping]. *Inspektsiya z pytan' pidhotovky ta dyplovuvannya moryakiv*. 736 s. [In Ukrainian]

7. Mizhnarodna konventsiya pro pidhotovku i standartiv pidhotovky ta diplomuvannya moryakiv ta nesennya vakhty 1978 roku z popravkamy, vnesenymy v 1995 rotsi (STCW'95). Kod dlya pidhotovky i diplomuvannya moryakiv ta nesennya vakhty (STCW'95 kodeksu). (1997) [International Convention on the Training and Standards of Training and Certification of Seafarers and Watchkeeping of 1978 as amended in 1995 (STCW'95). Code for training and certification of seafarers and watchkeeping (STCW'95 Code).] ІМО Морського судноплавства. Варна. [In Ukrainian]

8. Spychak T.S. Metodychna systema realizatsiyi mizhpredmetnykh zv'yazkiv u navchanni matematyky maybutnikh sudnovodiyiv (2014) [A methodical system for the implementation of interdisciplinary connections in teaching mathematics to future navigators] dys. kand. ped. nauk : 13.00.02 – teoriya ta metodyka navchannya (matematyka); Khersons'kyy derzhavnyy universytet. Kherson. 297 s. [In Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧУМАЧЕНКО Марія Миколаївна – старший викладач кафедри управління в транспортній галузі Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія».

Наукові інтереси: методика викладання математики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHUMACHENKO Mariia Mykolaivna – Senior lecturer of the Department of Transport Sector Management of the Danube Institute of the National University "Odessa Maritime Academy".

Scientific interests: mathematics teaching methods.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 371.27

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-350-354

ШАМАНСЬКА Олена Ігорівна –

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки, професійної освіти

та управління освітніми закладами

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-2677-8983](https://orcid.org/0000-0002-2677-8983)

e-mail: Shamanskalena@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХІ СТ.

У статті досліджено особливості формування змісту освіти дорослих у Великій Британії в другій половині ХХ – першій чверті ХХІ століття. Автором визначено, що важливого значення в системі сучасних процесів глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства набуває освіта дорослих. Тому її нова роль визначається підвищенням її суспільної цінності, змінами в умовах діяльності людей упродовж усього життя, а також відповідними віковими, психологічними, соціальними особливостями дорослих. Так як поняття освіти дорослих слід розглядати як досить специфічний процес життєвого розвитку людини, що відбувається впродовж

усього її життя, швидкоплинність змін у сучасному суспільстві об'єктивно зумовило необхідність формування та становлення особистості, здатної до адекватного сприйняття та творення таких змін як природної норми. Тому адаптація до таких змін неможлива без задоволення освітніх потреб людини впродовж всього її життя. Також у статті відзначено, що у Великій Британії важливими і функціонально пов'язаними частинами системи освіти дорослих являється формальна та неформальна освіта. Зокрема, формальну освіту надають вищі навчальні заклади, а саме: університети, навчальні заклади подальшої освіти, політехнікуми, коледжі. Неформальна освіта дорослих забезпечується навчальними асоціаціями, національними організаціями освіти. Найбільш прогресивним підходом в освіті дорослих у Великій Британії являється інформаційний. Використання мультимедійних технологій мотивує нову парадигму в освітніх методиках та стратегіях, що, в свою чергу, потребує нових підходів, форм навчання та інноваційних способів передавання навчальних матеріалів дорослим людям, що навчаються. Більше того, функціонування інтернету розширило можливості навчання в межах глобальної перспективи, а також надало навчаючим допуску до освітніх ресурсів та інформації в усьому світі.

Дослідження показали, що у XXI столітті у Великій Британії відбувається інтенсивний розвиток та впровадження сучасних інформаційних технологій в різні сфери життя суспільства, в тому числі і науку та освіту. Україна робить досить потужні кроки до входження у світовий інформаційний простір. Адаже сучасна освіта дорослих неможлива без функціонування системи дистанційного навчання, мережі електронних бібліотек, впровадження інформаційних технологій в сферу наукових досліджень і навчання, а також спеціалізованої науково-освітньої комп'ютерної мережі, яку розглядають як базу для створення українського науковоосвітнього порталу

Ключові слова: освіта дорослих, у Великій Британії, навчальний процес, інформаційні системи та технології в навчанні дорослих Великої Британії.

SHAMANSKA Olena Ihorivna –

Candidate of Economical Sciences, Associate Professor of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-2677-8983](https://orcid.org/0000-0002-2677-8983)

e-mail: Shamanskalena@gmail.com

FORMATION OF THE CONTENT OF ADULT EDUCATION IN THE UK IN THE SECOND HALF OF THE 20TH - THE FIRST QUARTER OF THE 21ST CENTURY

The article examined the peculiarities of the formation of the content of adult education in the UK in the second half of the 20th - first quarter of the 21st century. The author has determined that education of adults is gaining importance in the system of modern processes of globalization, integration and informatization of society. Therefore, its new role is determined by the increase of its social value, changes in the conditions of life-long activity of people, as well as by corresponding age, psychological, social characteristics of adults. Since the concept of adult education should be considered as a rather specific process of human development, which is taking place throughout its life, the rapid change in modern society objectively prompted the need to form and develop a personality capable of adequately perceiving and creating such changes as a natural norm. Therefore, adaptation to such changes is impossible without satisfying the educational needs of a person throughout her life. The article also noted that in the UK formal and informal education is important and functionally related parts of the adult education system. In particular, formal education is provided by higher educational institutions, namely: Universities, further education institutions, polytechnics, colleges. Informal education for adults is provided by educational associations, national educational organizations. The most progressive approach to adult education in the UK is information. The use of multimedia technologies motivates a new paradigm in educational methods and strategies, which, in turn, requires new approaches, forms of education and innovative ways of transfer of educational materials to adult learning people. Moreover, the functioning of the Internet has expanded the possibilities of education within the global perspective, as well as providing educational access to educational resources and information throughout the world.

Studies have shown that in the 21st century, the UK is undergoing intensive development and introduction of modern information technologies in various spheres of society, including science and education. Ukraine is taking quite powerful steps toward entering the world information space. Modern adult education is impossible without functioning of distance learning system, network of electronic libraries, introduction of information technologies in the sphere of scientific research and training, and also specialized scientific and educational computer network, which are considered as the basis for creation of the Ukrainian scientific educational portal.

Key words: adult education, UK education, information systems and technologies in adult education in UK.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В теперішній час під активним впливом динамічних глобалізаційних процесів у світі поняття освіти дорослих набуває транснаціонального характеру. Враховуючи інтернаціоналізацію економіки, освіти, науки, культури, стрімкого розвитку інформаційних технологій, динамічними змінами на ринку праці та його новими вимогами до фахівців питання розвитку освіти дорослих стає досить актуальним, а його розвиток потребує здійснення кардинальних змін у системі професійної освіти дорослих на всіх рівнях.

В той же час, важливого значення в системі сучасних процесів глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства набуває освіта дорослих. Зокрема, її нова роль визначається підвищенням її суспільної цінності, змінами в умовах діяльності людей впродовж усього життя, а також відповідними віковими, психологічними, соціальними особливостями дорослих. Так як поняття освіти дорослих слід розглядати як досить специфічний процес життєвого розвитку людини, що відбувається

впродовж усього її життя, швидкоплинність змін у сучасному суспільстві об'єктивно зумовило необхідність формування та становлення особистості, здатної до адекватного сприйняття та творення таких змін як природної норми. Тому адаптація до таких змін неможлива без задоволення освітніх потреб людини впродовж всього її життя.

Проведені дослідження показали, що освіта дорослих являється невід'ємною складовою системи освіти. Комплекс проблем, пов'язаних з її формуванням, функціонуванням і розвитком, має свою змістову особливість, що зумовлено особливостями самим контингенту, що навчається, а також своєрідністю відповідних завдань. Звідси специфіка теоретичних підходів до питань стратегії розвитку освіти в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання освіти дорослого населення являється досить розробленим у теорії та практиці філософської, психологічної та педагогічної науки. Науковцями відзначені тенденції розвитку освіти дорослих (Коваленко С. М. [4], Товканець Г. В. [7]);

психологічні особливості дорослих (Волярська О. С. [2] та ін.). Особливості викладацької діяльності в навчальних закладах для дорослих Григор'єва Т. Ю. [3] та ін.); андрагогічної моделі навчання дорослих (Товканець Г. В. [7] та ін.), концептуальні положення щодо інтеграційних та глобалізаційних процесів у неперервній освіті та підготовці кваліфікованих фахівців в Україні та зарубіжних країнах на різних історичних етапах (Коваленко С. М. [4] та ін.).

Метою статті є дослідження особливостей формування змісту освіти дорослих у Великій Британії в другій половині ХХ – першій чверті ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі проведеного дослідження нами обґрунтовано особливості професійного навчання дорослих на прикладі Великої Британії. У контексті наукового осмислення проблеми освіти дорослого населення особливо цінними є праці відомих англійських учених, як: R. Jones, S. Kerka, J. Lowe, A. Rogers; науково-педагогічні видання міжнародних організацій – Ради Європи, ЮНЕСКО, Європейської мережі інформації і документації в галузі освіти; британські офіційні та нормативні документи (парламентські звіти, звіти та рекомендації урядових комісій, законодавчі акти з питань освіти дорослих тощо); матеріали педагогічних видань Великої Британії та інших зарубіжних країн у галузі професійного навчання дорослих (наприклад, Language Teaching, International Journal of Lifelong Education, International Journal of Teaching and Learning in Higher Education) [2].

Така українська дослідниця як Г. Товканець відзначає, що заходи щодо поліпшення «...якості освіти та підготовки кадрів розроблялися інституціональними структурами ЄС і різними міжнародними освітніми установами і некомерційними організаціями, з-поміж яких: Європейська Комісія DG EAC, Європейський Парламент, Рада ЄС у справах молоді освіти і культури, Європейський центр розвитку професійної освіти (CEDEFOP), Європейський Міжнародний центр освіти, Виконавче агентство з освіти, аудіовізуальних засобів та культури, Європейський фонд якості у сфері електронного навчання (EFQUEL), Європейський форум з технічної і професійної освіти та підготовки кадрів, Департамент освіти та соціальної політики (EIESP), Європейський інститут державного управління (EIPA), Асоціація професійної освіти і навчання (EVTA) тощо» [7].

На нашу думку, взаємодія таких міжнародних інституцій в реалізації стратегії розвитку професійної освіти сприяє формуванню якісного рівня професійного навчання дорослого населення.

В той же час проведений аналіз наукових праць відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників з окремих питань освіти дорослих у Великій Британії дозволив констатувати, що важливими і функціонально пов'язаними частинами системи освіти дорослих країни являється формальна та неформальна освіта. Зокрема, формальну освіту надають вищі навчальні заклади, а саме: університети, навчальні заклади подальшої освіти, політехнікуми, коледжі. Натомість, неформальна освіта дорослих забезпечується навчальними асоціаціями, національними організаціями освіти (наприклад, Міжнародна організація освіти дорослих) [3].

Дослідження законодавчих проєктів засвідчило інституалізацію освіти дорослих у національній системі освіти Великої Британії та надання

відповідним місцевим органам влади права безпосередньо займатися організацією навчального процесу та проводити різні культурні програми для фахівців і незайнятого населення. Зокрема, такий науковець як С. Коваленко, розглядаючи особливості освіти дорослих в Англії встановила, що рекомендованими напрямками професійного навчання фахівців і незайнятого населення є створення відповідного нормативно-правового поля; розробка навчальних програм та стандартів базової освіти, орієнтованих на дорослий контингент [4]. Дослідник відзначив такі напрямки розвитку професійного навчання дорослого населення, серед яких:

1. Орієнтація на реальні потреби замовників (приватних осіб та підприємств).
2. Структурна прозорість та змістова гнучкість.
3. Багатоканальне фінансування.
4. Демократизація системи шляхом децентралізації управлінських повноважень [4].

В той же час дослідження підтвердили, що найбільш прогресивним підходом в освіті дорослих у Великій Британії являється інформаційний. Так, використання мультимедійних технологій мотивує нову парадигму в освітніх методиках та стратегіях, що, в свою чергу, потребує нових підходів, форм навчання та інноваційних способів передання навчальних матеріалів дорослим людям, що навчаються. Більше того, функціонування інтернету розширило можливості навчання в межах глобальної перспективи, а також надало навчаючим допуску до освітніх ресурсів та інформації в усьому світі. Інтенсивний розвиток техніки в другій половині ХХ століття спричинив появу низки нових мультимедіа, а саме: відео, супутникове телебачення, комп'ютери, світова мережа Інтернет. Тому, ХХІ століття являється ера інформації й комунікації. Основним новим атрибутом слід розглядати комп'ютер із доступом до Інтернету, що розширює процес комунікації людини зі світом.

Дослідження показали, що у ХХІ столітті у Великій Британії відбувається інтенсивний розвиток та впровадження сучасних інформаційних технологій в різні сфери життя суспільства, в тому числі і науку та освіту. Україна робить досить потужні кроки до входження у світовий інформаційний простір. Адже сучасна освіта дорослих неможлива без функціонування системи дистанційного навчання, мережі електронних бібліотек, впровадження інформаційних технологій у сферу наукових досліджень і навчання – спеціалізованої науково-освітньої комп'ютерної мережі, яку розглядають як базу для створення українського науковоосвітнього порталу [6].

В той же час, у Великій Британії в ХХІ столітті невід'ємною частиною освітнього процесу у вищій школі стає міждисциплінарний підхід, тобто підхід, який охоплює актуальні питання з різних галузей знань. Даний підхід викликаний потребою комплексного вирішення суспільних проблем, а також, як зауважила дослідниця І. Брандбура, яка вивчала професійну підготовку фахівців з політології: «...досвід Англії та Уельсу, інтегруючим потенціалом сучасних технологій». Дослідниця вказує на взаємодію політології з природничими науками (біологією), що можуть використовувати дорослі учні, набуваючи додаткову спеціальність, або співпрацюючи. І. Брандбура наводить результати дослідження вчених Дж. Фоулера (J. Fowler) і Д. Шрайбера

(D. Schreiber). Науковці зазначають, що протягом останнього часу біологи активно працювали над вивченням особливостей функціонування людського мозку і його генетичних основ, тоді як політологи вивчали впливи соціального та інституційного середовища на масові політичні погляди, переконання і поведінку, що створило ґрунт для плідної співпраці [1].

Такий дослідник як В. Третько, вивчаючи зміст освітніх програм професійної підготовки магістрів міжнародних відносин в університетах Великої Британії, зазначає, що: «...останнім часом все більшого поширення при підготовці магістрів-міжнародників набувають так звані міждисциплінарні програми і інтегровані курси. Бурхливий розвиток науки і техніки робить вузьку спеціалізацію у ряді випадків неприпустимою. Тому підготовка висококваліфікованих фахівців часто вимагає впровадження особливих програм, які базуються на міждисциплінарному підході. Міждисциплінарні програми — це навчальні програми, які в університетах Великої Британії існують майже на кожному факультеті». Також, дослідник стверджує, що за твердженням учених великої Британії, міждисциплінарний підхід спрямований на виховання у магістрів міжнародних відносин широти поглядів, нестандартності мислення, здібності вирішувати загальні проблеми, які виникають на стику різних областей, бачити взаємозв'язок фундаментальних досліджень, уміння оцінити ефективність того або іншого нововведення, організувати його практичну реалізацію. Даний підхід передбачає не лише вміння вирішувати, а також формулювати проблеми, бачити складну ситуацію з різних точок зору, передбачати соціальні і економічні наслідки реалізації тієї чи іншої ситуації. Міждисциплінарні програми забезпечують необхідну багатопрофільність професійної підготовки магістрів-міжнародників [8].

У Великій Британії індивідуальний підхід до освіти дорослих базується на увазі до кожного дорослого учня шляхом пристосування навчального матеріалу до його відповідних цілей. Використовують цей підхід і при організації відкритого навчання із застосуванням комп'ютера та розроблення для дорослої людини індивідуального плану з умовою поєднання з дистанційною освітою. Такий підхід для освіти дорослих має величезне значення, так як склад навчальних груп дорослих учнів неоднорідний.

В основі професійної підготовки педагогічних фахівців у Великій Британії лежить компетентнісний підхід, відповідно до якого освітній процес, як зазначає дослідниця І. Брандбура, базується на студентоцентризмі. А основним показником успішності слід вважати опанування не лише відповідними знаннями, а й вміннями і навичками, цінностями і ставленнями, що забезпечують професійну цілісність майбутнього фахівця і його готовність до виконання професійних обов'язків [1]. Водночас, експерти визначають поняття «компетентність» як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти і виконувати поставлені завдання [9, с. 8]. На основі проведених досліджень дослідника М. Михайличенка можна стверджувати, що основними складовими компетентності являється:

- когнітивний (знання);
- операційнопроцесуальний (вміння і навички щодо застосування знань);

- ціннісно-мотиваційний (мотиви);
- особистісний (якості, здатності особистості) [5].

Більше того, застосування такого підходу у вищій школі забезпечує умови для узгодження результатів освіти з потребами ринку праці, розробки і впровадження інноваційних освітніх технологій та підвищення якості надання освітніх послуг у цілому. Враховуючи все вищезазначене, для підготовки та перепідготовки дорослих важливий компетентнісний підхід, у процесі застосування якого фахівці опановують не лише знаннями, а й вміннями і навичками. До того ж, освітній процес відповідно до цього підходу базується на студентоцентрованості.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Процес саморозвитку дорослої людини передбачає здатність удосконалювати та розвивати свої особистісні та професійні здібності, що виявляється в бажанні та спроможності постійно коригувати власне фахове зростання. Доросла особистість, яка навчається, має вміння проектувати та організувати свою діяльність, яка пов'язана з саморозвитком, самовихованням та самоосвітою. В той же час, метою даного саморозвитку являється реалізація внутрішнього потенціалу дорослої особистості та забезпечення конкурентоспроможності на сучасному ринку праці. Враховуючи це самостійність являється важливим чинником професійного саморозвитку процесу навчання дорослої особистості. Водночас, технологія процесу навчання являється такою, що безпосередньо освітній процес не є інформуванням, а являється діяльністю, в процесі якої дорослі учні набувають відповідного досвіду вирішення певних проблемних питань та ситуацій. Тому, у процесі навчання передаються не тільки знання, а й відповідний тип мислення, а також комунікаційні особливості. Так, учасники освіти дорослих переосмислюють набуті життєві цінності і пререходять до отримання нового рівня знань, понять, відповідних установок свідомості та поведінки. Тобто, сам процес пізнання здійснюється в режимі безперервної зміни різних видів діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Брандбура Ю. Професійна підготовка фахівців з політології: досвід Англії та Уельсу: монографія. Львів: ВД: Панорама. 2018. 152 с.
2. Волярська О. С. Професійна підготовка безробітних: зарубіжні та вітчизняні тенденції. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2015. Т. 5. Вип. 2. С. 170–175.
3. Григор'єва Т. Ю. Особливості викладацької діяльності в навчальних закладах для дорослих: зб. наук. пр. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2006. Вип. 10. С. 296–299.
4. Коваленко С. М. Тенденції розвитку освіти дорослих в Англії (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. пед. наук. Житомир, 2005. 235 с.
5. Михайличенко М. Формування громадянської компетентності майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти». Кіровоград, 2012. 20 с.
6. Підвисоцький Р. Високі технології – дистанційно: Болонський процес// Демократична Україна. 2004. № 39. С. 6–14.
7. Товканець Г. В. Розвиток економічної освіти у вищій школі Чехії і Словаччини у ХХ столітті: дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2014. 515 с.

8. Третко В. В. Зміст освітніх програм професійної підготовки магістрів міжнародних відносин в університетах Великої Британії. *Науковий журнал Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. Вид. відділ ЧНУ імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2012. С. 91–94.

9. Key Competences for Lifelong Learning european Reference Framework. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 2007.

REFERENCES

1. Brandybura, Y. U. (2018). Profesijna pidhotovka fakhivtsiv z politologii: dosvid Anhliyi ta Uelsu [Professional training of specialists in political science: experience of England and Wales]. Lviv.

2. Volyars'ka, O. S. (2015). Profesijna pidhotovka bezrobotnykh: zarubizhni ta vitchyznyani tendentsiyi [Professional training of the unemployed: foreign and domestic the trend]. *Porivnyal'na profesijna pedahohika*. 5 (2). 170–175.

3. Hryhor'yeva, T. Yu. (2006). Osoblyvosti vykladats'koyi diyal'nosti v navchal'nykh zakladakh dlya doroslykh [Features of teaching in schools for adults]. *Suchasni informatsiyi tekhnolohiyi ta innovatsiyi metodyky navchannya u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy*. 10. 296–299.

4. Kovalenko, S. M. (2005) Tendentsiyi rozvytku osvity doroslykh v Anhliyi (ostannya chvert' XX – pochatok XXI st.). [Development trends of adult education in England (last quarter of XX – beginning of XXI century)]. *Zhytomyr*, 235.

5. Andrahohichni metodyky otsinky fakhovoho udoskonalennya v Nimechchini (2000). [Andragogical techniques for assessing professional development in Germany]. Kyiv.

6. Pidvysotskyu, R. (2004). Vysoki tekhnolohii – dystantsiyno: Bolonskyu protses [High technologies – distance: Bologna Process]. Kyiv.

7. Tovkanets', H. V. (2014). Rozvytok ekonomichnoyi osvity u vyshchey shkoli Chekhiyi i Slovachchyny u XX stolitti [The development of economic education in high school Czech Republic and Slovakia in the twentieth century]. Kyiv. 515.

8. Tretko, V. V. (2012). Zmist osvitnikh prohran profesijnoyi pidhotovky mahistriv mizhnarodnykh vidnosyn v universytetakh Velykoyi Brytaniyi [Contents of the curriculum of professional training of masters of international relations at the universities of the United Kingdom]. Cherkasy.

9. Key Competences for Lifelong Learning european Reference Framework (2007). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШАМАНСЬКА Олена Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси – освіта дорослих, освітній менеджмент, лідерство, психологія особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHAMANSKA Olena Ihorivna – Candidate of Economical Sciences, Associate Professor of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: adult education, management of education, leadership, psychology of individual.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 374:005.584.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-354-359

ШАПОВАЛ Неля Василівна –

магістрант кафедри позашкільної освіти Українського Державного Університету імені Михайла Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2599-8942>

e-mail: shanelia@ukr.net

КАРИЧКОВСЬКИЙ Василь Дмитрович –

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри позашкільної освіти Українського Державного Університету імені Михайла Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5793-0482>

e-mail: vkarychkovskiy@gmail.com

ОСВІТНІЙ МОНІТОРИНГ – ІНФОРМАЦІЙНА ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті визначається поняття моніторингу як засобу ефективного управління позашкільними освітніми закладами. Моніторинг як засіб управління - це ефективна інформаційна база, що забезпечує керівника закладу даними щодо якості умов, якості освітнього процесу та якості результатів, необхідних для здійснення освітнього процесу в позашкільних закладах освіти, забезпечує ухвалення управлінських рішень, прогнозує тенденції подальшого розвитку та визначає певні коригувальні заходи і вважається, що на ефективність управління впливають зовнішні та внутрішні чинники. Успіх ефективного управління позашкільними освітніми закладами визначається двома основними чинниками: здатністю закладу чітко визначити поведінку свого викладацького складу, необхідну для досягнення стратегії, та здатністю застосовувати ефективні управлінські рішення, щоб спрямувати поведінку викладацького складу в потрібне русло. Обидва завдання однаково важливі та складні. Описуються особисті якості, професійні та управлінські компетенції керівників освітніх закладів як важливий аспект управління позашкільними закладами. Ефективне управління даними освітніми установами передбачає створення сприятливих умов для зростання і розвитку вихованців і учнів різних вікових груп, а також для самореалізації колективу та розкриття їхніх освітніх компетенцій, надання можливостей для здійснення експериментально-освітньої діяльності та формування передового педагогічного досвіду. Показано, що системний підхід відіграє важливу роль в управлінні позашкільними освітніми закладами та характеризується синергією всіх потенційних суб'єктів, їхніх підсистем і можливих компонентів, як у внутрішньому середовищі позашкільного освітнього закладу, так і в зовнішніх впливах.

Ключові слова: освітній моніторинг, ефективність, управління, позашкільна освіта, освітній процес.

SHAPOVAL Nelya Vasylivna –
Master's student of the Department
of Extracurricular Education
of the Mykhailo Drahomanov
Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2599-8942>
e-mail: shanelia@ukr.net

KARYCHKOVSKIY Vasyi Dmytrovych –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the
Department of Extracurricular Education of the Mykhailo Drahomanov
Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5793-0482>
e-mail: vkarychkovskiy@gmail.com

EDUCATIONAL MONITORING IS AN INFORMATION BASIS FOR EFFECTIVE MANAGEMENT OF EXTRACURRICULAR EDUCATION INSTITUTIONS

The article defines the concept of monitoring as a means of effective management of extracurricular educational institutions. Monitoring as a means of management is an effective information base that provides the head of the institution with data on the quality of conditions, the quality of the educational process and the quality of the results necessary for the implementation of the educational process in extracurricular educational institutions, ensures management decision-making, predicts trends in further development and identifies certain corrective measures, and it is believed that the effectiveness of management is influenced by external and internal factors. The success of effective management of extracurricular educational institutions is determined by two main factors. These are: the ability of the institution to clearly define the behavior of its teaching staff required to achieve the strategy, and the ability to apply effective management decisions to direct the behavior of the teaching staff in the right direction. Both tasks are equally important and challenging. The article describes the personal qualities, professional and managerial competencies of heads of educational institutions as an important aspect of the management of out-of-school educational institutions. Effective management of extracurricular educational institutions involves creating favorable conditions for the growth and development of pupils and students of different age groups, as well as for the self-realization of the team and the disclosure of their educational competencies, providing opportunities for experimental educational activities and the formation of advanced pedagogical experience. It is shown that a systematic approach plays an important role in the management of extracurricular educational institutions. The institution is characterized by the synergy of all potential subjects and entities, their subsystems and possible components, both in the internal environment of the extracurricular educational institution and in external influences.

Key words: educational monitoring, efficiency, management, extracurricular education, educational process.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одним із механізмів, який дає змогу забезпечити ефективне управління, є моніторинг. Останнім часом термін «моніторинг» став використовуватися в більш широкому сенсі. Під ним розуміють постійне спостереження за визначеним процесом, що виконується задля виявлення його відповідності початковим припущенням або досягнення бажаного результату. На сьогодні моніторинг застосовують в багатьох науках, в тому числі і в педагогіці.

Що ж це поняття означає в навчальному процесі? Освітній моніторинг – це оцінка його якості. Водночас забезпечується безперервне спостереження за освітнім процесом та його змістом. Це дає можливість прогнозування його розвитку та набуття передового досвіду. Іншими словами, освітній моніторинг – це форма організації, збору та обробки інформації про педагогічний процес, а також її подальше зберігання та поширення. Моніторинг освітнього процесу виконують тоді, коли виникає необхідність у постійному відстеженні явищ, які є об'єктивними в освітньому середовищі. Подібні заходи дають змогу в подальшому впроваджувати отримані результати для підвищення ефективності управління системою освіти в тому числі і закладі позашкільної освіти. Саме поняття моніторингу освітнього процесу близьке до змісту таких термінів, як «атестація» та «контроль». Але ці поняття є лише окремими випадками загальної системи спостережень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика ефективного управління закладом позашкільної освіти розглядається в роботах О. Биковської, В. Вербицького, Л. Ковбасенко,

Г. Пустовіт, Т. Сущенко. Освітній моніторинг досліджувався Л. Калініною, І. Масліковою, Л. Мартинець, О. Просіною, О. Сазоною та іншими українськими вченими.

Проте поняття моніторинг ширше ніж контроль, «моніторинг органічно зв'язаний з усіма функціями управління і створює не тільки наукову базу для прийняття управлінського рішення, а й забезпечує поточне регулювання та прогнозування подальшого розвитку об'єкта управління» [3].

Тому, **мета статті** полягає в аналізі різних підходів до проблеми освітнього моніторингу й визначенні моніторингу як засобу ефективного управління закладом позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «моніторинг» має неоднозначне тлумачення завдяки його вивченню й використанню в рамках різних сфер науково-практичної діяльності. Проте, на думку автора, «моніторинг функціонально зв'язаний з усіма етапами управління, утворюючи з ними замкнений цикл регулювання; є інформаційно-регулятивним супроводом розвитку системи» [4].

У педагогічній літературі є декілька варіантів терміну «моніторинг»: «освітній моніторинг», «педагогічний моніторинг», «моніторинг якості освіти», «кваліметричний моніторинг», «професіографічний моніторинг». Так, освітній моніторинг проводиться стосовно процесів, що відбуваються в системі освіти; педагогічний – стосується різних сторін педагогічного процесу [5].

У цій статті розглядається моніторинг як засіб ефективного управління закладом позашкільної освіти, процедура якого охоплює постійне, спеціально організоване, систематичне спостереження за станом

підготовки вихованців, учнів, слухачів задля виявлення відповідності бажаному результату або визначеним цілям. Моніторинг має включати процес збору, аналізу інформації щодо основних показників діяльності об'єктів, факторів впливу, змін.

Позашкільна освіта – це унікальне середовище для вільного спілкування вихованців, учнів та слухачів з однолітками на цікаві теми, де ефективно формуються людські цінності, де відбувається соціалізація та професійне самовизначення. Основою позашкільної освіти є цілісний розвиток особистості. Роль закладів позашкільної освіти полягає у формуванні особистісного та професійного самовизначення та інтересів учнівської молоді. Позашкільна освіта – це спосіб творчого розвитку вихованців, учнів, слухачів максимальної реалізації своїх захоплень та хобі, поглиблення знань з улюблених предметів.

Як унікальна освітня галузь, позашкільна освіта першочерговим завданням має не лише навчання, хоча це одна з найважливіших цілей, а й виховання молодшої людини як громадянина, розвиток її талантів, творчих здібностей, формування духовного світу, та мають суспільно значущі практичні навички етичної орієнтації та відповідальної соціальної діяльності [6].

Будь-який процес, явище або наявна система потребує управлінської складової, тобто позашкільна освіта як і шкільна, університетська, дошкільна не може бути некерованою. А отже управління у закладах позашкільної освіти має свої специфічні характеристики та особливості [7].

«Закономірності сучасного освітнього менеджменту в управлінні системою виховної діяльності позашкільного навчального закладу враховують загальні закономірності, закономірності виховного процесу та є основою для визначення вимог щодо управління виховною системою позашкільного навчального закладу» [8].

Управління закладами позашкільної освіти орієнтоване на «організацію, забезпечення оптимальних умов їх функціонування, реалізацію прав вихованців, учнівської та студентської молоді на здобуття освіти, створення механізму системної саморегуляції» [9].

Згідно із Законом України «Про позашкільну освіту», посаду керівника позашкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності може займати особа, яка є громадянином України, має вищу педагогічну освіту, стаж педагогічної роботи не менше трьох років, успішно пройшла підготовку та атестацію керівних кадрів освіти у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти.

Позашкільний навчальний заклад – складова системи позашкільної освіти, яка надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів [10].

Заклади позашкільної освіти умовно можна класифікувати за напрямками, а саме:

- художньо-естетичний; мистецький;
- інтелектуальний;

- науково-технічний;
- дослідно-експериментальний; х
- гуманітарний;
- еколого-натуралістичний;
- туристсько-краєзнавчий;
- фізкультурно-спортивний, оздоровчий;
- бібліотечно-бібліографічний;
- соціально-реабілітаційний.

Водночас, заклади позашкільної освіти є профільними і комплексними. Наприклад, до профільних можна віднести центри військово-патріотичного виховання, дитячі флотилії моряків та річковиків, клуби та школи фізичної культури та спорту музичні школи тощо, а до комплексних – малі академії наук, центри розвитку, клуби, палаци та будинки культури, дитячі парки тощо.

Функції моніторингу: інформаційна, пошуково-дослідницька, діагностична, корекційна, прогностична. Всі функції моніторингу підпорядковуються загальній меті – підвищенню ефективності діяльності закладу позашкільної освіти, та спрямовані на забезпечення наукового підходу в управлінні освітнім процесом. Сьогодні йдеться про створення та функціонування моніторингу як системи, цілеспрямованої взаємодії керуючої та керованої підсистем для досягнення запланованих результатів [6].

Освітній моніторинг в закладах позашкільної освіти ще не став постійним складником системи позашкільної освіти, але є тим інструментом, який дасть можливість керівнику приймати ефективні управлінські рішення на покращення діяльності закладу. Розв'язання питання про результативність освітньої діяльності дасть можливість судити про ефективність, корисність, соціальну значущість позашкільного закладу [6].

Основний зміст позашкільної освіти – спрямування зусиль на забезпечення процесу соціалізації та саморозвитку особистості з використанням технологій навчання та виховання, реалізації партнерської взаємодії педагога та вихованця, учня, слухача в освітньому, виховному процесі та різнобічній діяльності.

Позашкільні заклади мають розвиватися як унікальні інститути соціального виховання дитини. Соціальне виховання у позашкільному закладі освіти постає як послідовна реалізація трьох рівнів, які передбачають включення вихованця, учня, слухача в діяльність, у процесі якої відбувається виховання особистості, засвоєння знань, соціального досвіду і зразків культури.

Особливого значення у закладі позашкільної освіти відіграють роль методи особистісно-орієнтованого навчання [11]:

- інтерактивні методи (робота в парах, змінювальні трійки, два-чотири-всі разом, карусель, робота в малих групах, мікрофон, «акваріум», «мозковий штурм»);
- розуміння інформації, аналіз, синтез, оцінка, застосування на практиці;
- методи самостійного дослідження;
- методи вибору, варіативність;
- методи порівняння із самим собою;
- самооцінка, відкритість, пошук помилок;
- створення ситуації успіху.

В управлінні закладом позашкільної освіти важливу роль відіграє системний підхід, який характеризується синергією всіх потенціальних суб'єктів та об'єктів, їхніх підсистем та можливих складових, як у внутрішньому середовищі закладу позашкільної освіти, так і зовнішніх впливів на нього. Якщо будь-яка цілісна система з великою кількістю складових, наприклад – позашкільна освіта, задля розвитку потребує вдосконалення, то ефективність цього процесу уможливується лише з використанням пропорційності. Тобто оновлення освітніх програм, управлінських та педагогічних технологій, матеріально-технічного забезпечення, інформатизація, технологізація тощо має пряму залежність з такими процесами, як підвищення кваліфікації педагогічного та допоміжного персоналу, фінансування, реклами та популяризації позашкільної освіти взагалі. А глобалізація, соціально-економічний розвиток суспільства, сучасні досягнення в науці та техніці, інтелектуалізація соціуму призводить до оновлення освітніх програм.

Ефективне управління закладом позашкільної освіти створює комфортні умови не тільки для розвитку та виховання вихованців, учнів, слухачів різних вікових груп, а й самореалізації та розкриттю педагогічних здібностей колективу, надає можливості щодо реалізації експериментально-педагогічної діяльності, формування передового педагогічного досвіду.

«Удосконалення стилю, методів та механізмів управління колективом навчального закладу здійснюється на засадах демократизму та гуманізму, соціальної справедливості, педагогічної культури, проявлення доброзичливого ставлення учасників освітнього процесу, створення в колективі творчого мікроклімату. Демократичні принципи управління навчальним закладом розвиваються шляхом посилення ролі педагогічної ради, розширення повноважень органів самоврядування» [9].

Позашкільний навчальний заклад діє на підставі статуту, який розробляється відповідно до Конституції України, Закону України «Про освіту», «Про Позашкільну освіту», Положенням про позашкільні навчальні заклади. Штатний розпис позашкільного навчального закладу розробляється в межах затвердженого центральними та місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування фонду заробітної плати з дотриманням вимог, передбачених Типовими штатними нормативами, з урахуванням типу навчального закладу, контингенту вихованців, учнів, слухачів, кількості груп, режиму роботи закладу, площі і санітарного стану приміщень, будівель і споруд, наявності філій і структурних підрозділів, а також технічних засобів навчання, обладнання та спорядження [12].

Будь-яка функція управління реалізується спільними зусиллями як керівників, так і багатьох членів освітнього закладу. У сучасних умовах знання, досвід, навички, ініціатива і підприємливість педагогічного колективу закладу освіти стають все більш важливим стратегічним ресурсом. Це висуває на порядок денний вимогу саморозвитку, самовдосконалення педагогічного колективу, що дає змогу досягти високої результативності, створює сприятливий мікроклімат у колективі, підвищує зацікавленість в освітній діяльності. Політика розвитку педагогічного колективу спрямована,

насамперед, на забезпечення можливостей безперервного навчання для поліпшення виконання своїх посадових обов'язків.

Важливим аспектом в управлінні закладом позашкільної освіти є особистісні якості та професійно-управлінські компетентності керівника, а саме: «психологічні (прагнення до лідерства, здатність здійснювати управлінську діяльність, готовність до виправданого ризику, комбінаторно-прогностичний тип мислення, стресостійкість, інтуїтивність, гнучкість, адаптивність, мобільність тощо); інтелектуальні (прагнення до постійного самовдосконалення, схильність до прийняття нових ідей, масштабність мислення, інформативність, здатність до самоаналізу, уміння приймати рішення тощо); професійні (уміння ефективно використовувати кращі досягнення науково-технічного прогресу, заохочувати персонал за гарну роботу, конструктивно критикувати, приймати нестандартні управлінські рішення, ефективно розподіляти завдання та визначати оптимальний час на їх виконання, діловитість, ініціативність, підприємливість тощо); соціальні (уміння врахувати політичні наслідки рішень, схильність керуватися принципами соціальної справедливості, толерантність, неконфліктність, посередництво, уміння заохочувати працівників до творчої результативної діяльності, відповідальність тощо)» [13].

Сазонова О.В. розрізняє поняття керівництво і лідерство та формулює «лідерство як процес впливу на групу людей, щоб повести їх за собою для спільної реалізації управлінських рішень по досягненню визначених цілей» [14]. Тобто керівник закладу освіти має володіти лідерськими здібностями, що є певним проявом здібностей, чи навіть таланту, або виду «мистецтва».

Успіх ефективного управління закладом позашкільної освіти визначається двома основними чинниками: здатністю закладом освіти чітко визначити, яка поведінка педагогічного колективу потрібна для досягнення його стратегії, і можливість застосовувати ефективні управлінські рішення для спрямування колективу на бажану поведінку. Обидва завдання однаково важливі й складні. Разом з тим потрібно пам'ятати, що позашкільна педагогіка відрізняється за своєю суттю від педагогіки школи тим, що ставить в центрі уваги не предмет, не зміст і навіть не метод, а особистість вихованця, учня, слухача, їхні потреби та інтереси, адже особливістю освітнього та виховного процесів закладів системи позашкільної освіти є їхня побудова на принципах дитячої зацікавленості та добровільності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. На ефективність управління закладом позашкільної освіти впливають як зовнішні (законодавство, державна освітня політика, фінансування), так і внутрішні чинники, серед яких: лідерські здібності керівника, мотивація, стратегічне планування, готовність та бажання до якісного оновлення педагогічного колективу тощо. Також на сьогодні керівнику закладу позашкільної освіти в Україні необхідно пристосовуватися до змін та викликів сьогодення.

У статті визначено моніторинг як засіб ефективного управління закладом позашкільної освіти. Моніторинг як засіб управління є ефективною інформаційною основою, яка надає керівнику освітнього закладу дані про якість умов, необхідних

для здійснення освітнього процесу в закладі позашкільної освіти, якість освітнього процесу та якість результату, забезпечує прийняття оптимальних управлінських рішень, прогнозує тенденції подальшого розвитку та визначає певні коригувальні дії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи. монографія, К.: ІВЦ АЛКОН, 2008. 336 с.
2. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні : автореф. дис. д-ра пед. н. : спец. 13.00.01 ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. К., 2006. 34 с.
3. Рябова З. В. Моніторинг розвитку навчальної діяльності учнів 6-7 річного віку (управлінський аспект) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки". Київ, 2004. 20 с.
4. Єльнікова Г. В. Основи адаптивного управління (тести лекцій). Х. : Основа, 2004. 128 с.
5. Денисенко А. О. Організація моніторингу виховної системи вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки". Харків, 2008. 20 с.
6. Ворона Л. І. Моніторинг якості позашкільної освіти – спосіб удосконалення освітнього процесу закладу. Інноваційна педагогіка. 2020. Вип. 24. Т.1. С. 25-29.
7. Управління закладом позашкільної освіти: сучасні тренди, співпраця, проекти: посібник / за науковою редакцією, упорядкуванням О. Просіної, Я.Швень. Біла Церква, ТОВ "Білоцерквдрук", 2020. 252 с
8. Просіна О.В. Закономірності сучасного освітнього менеджменту в управлінні системою виховної діяльності позашкільного навчального закладу. 2017. URL: http://lib.iitta.gov.ua/708657/1/Prosina_2017.pdf [Дата звернення 24.03.2023].
9. Мартинець Л.А. Управлінська діяльність керівника навчального закладу: навч. посібн, Вінниця, 2018. 196 с.
- 10.Сікорський П. І. Теоретико-методологічні основи диференціації навчання: [монографія]. Л. : Каменяр, 1998. 196 с.
- 11.Корецький М. Х., Дегтяр А. О., Дачій О. І. Стратегічне управління: навчальний посібник. К. : ЦУЛ, 2007. 240 с.
- 12.Закон України «Про позашкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> [Дата звернення 24.03.2023].
- 13.Мозгова Л.А. Модель керівника навчального закладу в сучасному освітньому просторі. Народна освіта. 2006. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3896 [Дата звернення 24.03.2023].
- 14.Сазонова О.В. Лідерство та керівництво в сучасних умовах управління навчальним закладом. Педагогіка і психологія проф. освіти. 2007. № 1. С. 187-195.
- 15.Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи, за ред. О. І. Локшиної. К. : "К. І. С.", 2004. 128 с.
- 16.Касьянова О. М. Моніторинг в управлінні навчальним закладом. Х. : Основа, 2004. 96 с.
- 17.Маслікова І. В. Моніторингова система освітнього менеджменту. Х. : Основа, 2005. 144 с.
- 18.Книга методиста : Довід.-метод. видання, Упоряд. Г. М. Литвиненко, О. М. Вернидуб. Харків, 2006. 672 с.
- 19.Моніторинг стандартів освіти. За ред. Альберта Тайджмана і Т.Невілла Послтвейна. Львів : Літопис, 2003. 328 с.
- 20.Яременко Л. А. Позашкільна освіта в системі сучасної освіти : статус та основні функції. Соціальна робота в Україні: теорія і практика: науково- методичний журнал. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. № 1-4. С. 57-67.

REFERENCES

1. Bykovska, O. V. (2008). Pozashkilna osvita: teoretyko-metodychni osnovy [Extracurricular education: theoretical and

methodological foundations]. monograph, K.: IVC ALKON, 336 p.

2. Bykovska, O. V. (2006). Teoretyko-metodychni osnovy pozashkilnoi osvity v Ukraini [Theoretical and methodological bases of extracurricular education in Ukraine]: Doctor of Pedagogical Sciences: specialty 13.00.01; National Pedagogical Dragomanov University. K., 2006. 34 p.
3. Ryabova, Z. V. (2004). Monitorynh rozvytku navchalnoi diialnosti uchniv 6-7 richnoho viku (upravlinskyi aspekt) [Monitoring of the development of educational activity of pupils of 6-7 years of age (managerial aspect)]: author's dissertation ... Candidate of Pedagogical Sciences: specialty 13.00.01 "General pedagogy and history of pedagogy" / Z. V. Ryabova. Kyiv, 20 p.
4. Yelnikova, G. V. (2004). Osnovy adaptivnoho upravlinnia (testy lektsii) [Fundamentals of adaptive management (tests of lectures)]. Kh.: Osnova, 2004. 128 p.
5. Denysenko, A. O. (2008) Orhanizatsiia monitorynhu vykhovnoi systemy vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv [Organization of monitoring of the educational system of higher pedagogical educational institutions]: PhD thesis ... Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.01 "General Pedagogy and History of Pedagogy". Kharkiv, 20 p.
6. Vorona, L. I. (2020). Monitorynh yakosti pozashkilnoi osvity – sposib udoskonalennia osvitnoho protsesu zakladu [Monitoring the quality of out-of-school education as a way to improve the educational process of the institution]. Innovative pedagogy. 2020. Issue 24, Vol. 1. PP. 25-29.
7. (2020). Upravlinnia zakladom pozashkilnoi osvity: suchasni trendy, spivpratsia, proiekty [Management of an out-of-school education institution: modern trends, cooperation, projects]: a manual / edited by O. Prosina, Y. Shven. Bila Tserkva, Bilotserkvdruk LLC, 252 p.
8. Prosina, O. V. (2017). Zakonomirnosti suchasnoho osvitnoho menedzhmentu v upravlinni systemoiu vykhovnoi diialnosti pozashkilnoho navchalnoho zakladu [Patterns of modern educational management in the management of the system of educational activities of an out-of-school educational institution]. URL: http://lib.iitta.gov.ua/708657/1/Prosina_2017.pdf [Accessed 24.03.2023].
9. Martynets, L. A. (2018). Upravlinska diialnist kerivnyka navchalnoho zakladu [Management activity of the head of the educational institution]: a textbook, Vinnytsia, 2018. 196 p.
- 10.Sikorsky, P. I. (1998). Teoretyko-metodolohichni osnovy dyferentsiatsii navchannia [Theoretical and methodological foundations of differentiation of training]: [monograph]; Institute of Pedagogy and Psychology of Vocational Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Lviv Research and Practice Center. L. : Kamenyar, 196 p.
- 11.Koretskyi, M. H., Degtyar, A. O., Datsiy, O. I. (2007). Stratehichne upravlinnia [Strategic management]: a textbook. KYIV: TSUL, 240 p.
- 12.Zakon Ukrainu «Pro pozashkilnu osvitu» [Law of Ukraine "On Extracurricular Education"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> [Accessed 24.03.2023].
- 13.Mozgova, L. A., (2006). Model kerivnyka navchalnoho zakladu v suchasnomu osvitnomu prostori [The model of the head of an educational institution in the modern educational space], Narodna Osvita. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3896 [Accessed 24.03.2023].
- 14.Sazonova, O. V. (2007). Liderstvo ta kerivnytstvo v suchasnykh umovakh upravlinnia navchalnym zakladom [Leadership and management in modern conditions of management of an educational institution]. Pedagogy and psychology of vocational education. № 1. PP. 187-195.
- 15.(2004). Monitorynh yakosti osvity: svitovi dosiahnennia ta ukraïnski perspektyvy [Monitoring the quality of education: world achievements and Ukrainian prospects], edited by O. I. Lokshyna. KYIV: K.I.S., 128 p.
- 16.Kasyanova, O. (2004). Monitorynh v upravlinnia navchalnym zakladom [Monitoring in the management of an educational institution]. Kh.: Osnova, 96 p.

17. Maslikova, I. V. (2005). *Monitorynhova systema osvitnoho menedzhmentu* [Monitoring system of educational management]. Kh.: Osнова, 144 p.

18. (2006). *Knyha metodysta* [Book of the methodologist]: Reference and methodological edition, compiled by G.M. Litvinenko, O.M. Vernyub. Kharkiv. 672 p.

19. (2003). *Monitorynh standartiv osvity* [Monitoring of Education Standards]. Edited by Albert Tajman and T. Neville Postlethwaite. Lviv: Lviv: Litopys. 328 p.

20. Yaremenko, L. A. (2015). *Pozashkilna osvita v systemi suchasnoi osvity : status ta osnovni funktsii* [Extracurricular education in the system of modern education: status and main functions]. Social work in Ukraine: theory and practice: scientific and methodological journal. Kyiv: Drahomanov National Pedagogical University. № 1-4. PP. 57-67.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ШАПОВАЛ Неля Василівна – магістрант кафедри позашкільної освіти Українського Державного Університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: управління закладом позашкільної освіти.

КАРИЧКОВСЬКИЙ Василь Дмитрович – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри позашкільної освіти Українського Державного Університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: менеджмент освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SHAPOVAL Nelya Vasylivna – Master's student of the Department of Extracurricular Education of the Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University.

Research interests: management of extracurricular educational institutions.

KARYCHKOVSKYI Vasyl Dmytrovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Extracurricular Education of the Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University.

Research interests: management of education.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2022 р.

УДК 78+378: 17

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-359-364

ШАФАРЧУК Тетяна Георгіївна –

старший викладач кафедри теорії музики та вокалу

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1540-2200>

e-mail: algoal33@gmail.com

ЕТАПИ РОБОТИ НАД ЯКІСТЮ ТЕМБРОВОГО ЗВУЧАННЯ ВОКАЛЬНОГО АНСАМБЛЯ

Стаття присвячена проблемі організації методичної роботи педагога над якістю тембрового звучання вокального ансамблю в залежності від рівня розвитку вокальних навичок співаків. Автор вважає, що вокальні вміння та навички, сформовані у співаків на попередніх етапах навчання, вимагають закріплення у процесі постійного тренування та вдосконалення у подальшій самостійній та професійній діяльності.

Сьогодні вокальне мистецтво займає великий простір в музичному житті суспільства, тому таким сталим є інтерес науковців до означеного феномену, у зв'язку з чим виникає гостра потреба у вивченні процесів становлення й розвитку ансамблевого вокального мистецтва, специфіки вокального виконавства і вокальної педагогіки. Лише за цих умов вивчення вокально-виконавських і професійно-педагогічних особливостей вокального ансамблевого співу буде найповнішим.

З появою аудіо-, відео-, комп'ютерної техніки, зміцнюється тенденція вокального мистецтва до театралізації і видовищності. Вокал, пластика, хореографія, слово, поєднуються єдиною драматургією і оформлюються світлом, декораціями і різними технічними ефектами. Стрімке збільшення різних течій, стилів та напрямків вокального мистецтва вимагає аналізу, систематизації та узагальнення основних явищ цих процесів, створення професійного підходу до них. В цих умовах актуальним є не тільки розвиток та збереження голосу, а й розширення його технічних можливостей і художніх якостей.

В наш час сольний і ансамблевий спів є популярними жанрами музичної виконавської творчості і мають величезний вплив на свідомість слухачів, їх почуття та інтереси, а у виконавців є засобом розвитку творчих якостей особистості.

Основна мета занять у класі вокального ансамблю – формування співочої культури студентів, розвиток естетичного смаку, вокальних і слухових навичок, музичних здібностей, емоційної сфери, артистизму, навичок емоційної виразності виконання, виховання потреби й готовності до педагогічної та концертно-виконавської діяльності тощо.

Ключові слова: спів, вокальний ансамбль, тембр, якість звучання, етапи роботи, вокальні вправи, репертуар, уміння, навички, розвиток, методи навчання.

SHAFARCHUK Tetyana Georgiivna –

senior lecturer at the Department

of Music Theory and Vocal Theory of the K. D. Ushinsky South

Ukrainian National Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1540-2200>

e-mail: algoal33@gmail.com

STAGES OF WORK ON THE QUALITY OF THE TIMBRE SOUND OF THE VOCAL ENSEMBLE

The article is devoted to the problem of organizing the teacher's methodical work on the quality of timbre sound of the vocal ensemble, depending on the level of development of the singers' vocal skills.

Nowadays, solo and ensemble singing are popular genres of musical performance and have a huge impact on the consciousness of listeners, their feelings and interests, and for performers it is a means of developing the creative qualities of the individual.

Today, vocal art occupies a large space in the musical life of society, so the interest of scientists in this phenomenon is so constant, in connection with which there is an urgent need to study the processes of formation and development of ensemble vocal art, the specifics of vocal

performance and vocal pedagogy. Only under these conditions will the study of vocal-performance and professional-pedagogical features of vocal ensemble singing be most complete.

The main purpose of classes in the vocal ensemble class is the formation of students' singing culture, the development of aesthetic taste, vocal and auditory skills, musical abilities, emotional sphere, artistry, skills of emotional expressiveness of performance, education of the need and readiness for pedagogical and concert performance activities, etc.

The method of training a future teacher of musical art to lead vocal ensembles at a higher education institution is carried out in the process of mastering the professional direction of the disciplines of voice production and conducting and choral disciplines. In the process of this work, students acquire professional competences necessary for working with professional, educational and amateur vocal ensembles, namely: – master the professional requirements for the head of a vocal ensemble; – get acquainted with the specifics of the professional activity of the leaders of vocal ensembles; – study the basic principles of organization and professional activity of professional, educational and amateur vocal ensembles; – master the technique of working on vocal works for ensemble performance; – model the professional activity of a vocal ensemble leader; – master the skills and abilities of independent work with scientific and methodical literature; – develop the ability to select and systematize vocal and technical material, educational and concert repertoire for vocal ensembles; – develop research skills in the process of performing voice production tasks, etc.

The author believes that the vocal abilities and skills formed by singers at the previous stages of training require consolidation in the process of constant training and improvement in further independent and professional activities.

Key words: singing, vocal ensemble, timbre, sound quality, stages of work, vocal exercises, repertoire, skills, skills, development, teaching methods.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасне мистецтво у кожному епоху становиться об'єктом гострих дискусій, розбіжностей та конфліктів. Нові терміни та назви, нові стилі, напрямки, течії виникають майже одночасно із самими явищами мистецтва. Сьогодні вокальне мистецтво займає великий простір в музичному житті суспільства, тому таким сталим є інтерес науковців до означеного феномену, у зв'язку з чим виникає гостра потреба у вивченні процесів становлення й розвитку ансамблевого вокального мистецтва, специфіки вокального виконавства і вокальної педагогіки. Лише за цих умов вивчення вокально-виконавських і професійно-педагогічних особливостей вокального ансамблевого співу буде найповнішим.

З появою аудіо-, відео-, комп'ютерної техніки, змінюється тенденція вокального мистецтва до театралізації і видовищності. Вокал, пластика, хореографія, слово, поєднуються єдиною драматургією і оформлюються світлом, декораціями і різними технічними ефектами. Стрімке збільшення різних течій, стилів та напрямків вокального мистецтва вимагає аналізу, систематизації та узагальнення основних явищ цих процесів, створення професійного підходу до них. В цих умовах актуальним є не тільки розвиток та збереження голосу, а й розширення його технічних можливостей і художніх якостей. Таким чином, стратегічним напрямком формування ансамблевої вокальної школи має бути розвиток у майбутніх вокальних виконавців професійних навичок [4].

Сучасне мистецтво потребує від вокаліста володіння різними співочими манерами, вміння знаходити відповідний стиль в процесі інтерпретації вокального твору. Тому виникає необхідність у створенні концепції професійної вокальної освіти, основаної на поєднанні академічної школи мистецтва та сучасних досягнень в галузі співу і вокально-ансамблевого виконавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вокальна підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва завжди була в полі зору провідних науковців, зокрема таких як: Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, Л. Василенко, В. Доронюк, Л. Лабінцева, О. Матвеева, Г. Панченко та ін.

У роботах з теорії та методики музичного навчання (Л. Василенко, Л. Гавриленко, Т. Жигінас, Л. Каменецька, О. Матвеева, І. Парфентьева, Є. Проворова, О. Прядко, Г. Саїк, З. Софроній, Л. Тоцька, Ван Лей, Вей Лімін, Лінь Хай, Ма Цзюнь,

Сі Даофен, Цзінь Нань, Чжай Хуань та ін.) розкриті питання підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до співацької діяльності з учнями. У цих роботах деталізуються питання взаємодії вокального і методичного компонентів у процесі фахової підготовки майбутніх педагогів-музикантів до продуктивної діяльності з учнями, формування їх вокальної культури й виконавської уваги, вокально-виконавської надійності та розвитку вокального слуху майбутніх фахівців, розвитку художньо-образного мислення студентів та підготовки їх до концертно-освітньої діяльності тощо.

Мета статті – розглянути етапи роботи над якістю тембрового звучання вокального ансамблю.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Отже, в наш час сольний і ансамблевий спів є популярними жанрами музичної виконавської творчості і мають величезний вплив на свідомість слухачів, їх почуття та інтереси, а у виконавців є засобом розвитку творчих якостей особистості.

Основна мета занять у класі вокального ансамблю – формування співочої культури студентів, розвиток естетичного смаку, вокальних і слухових навичок, музичних здібностей, емоційної сфери, артистизму, навичок емоційної виразності виконання, виховання потреби й готовності до педагогічної та концертно-виконавської діяльності тощо.

Методика підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до керівництва вокальними ансамблями закладі вищої освіти здійснюється у процесі опанування професійного спрямування дисциплін із постановки голосу та диригентсько-хорових дисциплін. У процесі цієї роботи студенти набувають фахові компетентності, необхідні для роботи з професійними, навчальними та аматорськими вокальними ансамблями, а саме:

- засвоюють фахові вимоги до керівника вокального ансамблю;
- ознайомлюються з специфікою професійної діяльності керівників вокальних ансамблів;
- вивчають основні принципи організації та фахової діяльності професійних, навчальних та аматорських вокальних ансамблів;
- засвоюють методику роботи над вокальними творами для ансамблевого виконання;
- моделюють фахову діяльність керівника вокального ансамблю;
- опановують уміння й навички самостійної роботи з науково- методичною літературою;

– виробляють уміння добирати й систематизувати вокально-технічний матеріал, навчальний і концертний репертуар для вокальних ансамблів;

– розвивають дослідницькі вміння у процесі виконання завдань із постановки голосу тощо [10].

Методика підготовки керівника вокального ансамблю в системі вищої музично-педагогічної освіти передбачає щільний міждисциплінарний взаємозв'язок навчальних музично-теоретичних та виконавських дисциплін, а саме: постановки голосу, сольного співу, хорового диригування, сольфеджіо, хорового класу, методики музичного виховання, хорового аранжування, концертмейстерського класу, музичної педагогіки тощо [8].

Отже, фахова підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з вокальними ансамблями в системі вищої музично-педагогічної освіти передбачає формування у студентів необхідних фахових і загальних компетентностей, а саме:

– музично-теоретичних (уміння швидко й інтонаційно правильно читати нотний текст із аркуша; володіння навичками сольфеджування одноголосного та багатоголосного музичного матеріалу; знання музики вокальних жанрів різних епох і стилів; здатність застосовувати знання з теорії, гармонії, аналізу музичних форм, поліфонії у співацькій роботі з вокальними ансамблями);

– вокально-методичних (володіння методикою постановки співацького голосу, технічними методами розвитку співацького голосу, культурою співу; знання принципів класифікації співацьких голосів та вміння правильного визначення типу та специфіки виконавця в організації складу вокального ансамблю);

– диригентсько-хорових (оволодіння методикою організації керівництва вокальними ансамблями (здатність планувати, координувати, контролювати та оцінювати якість виконавської діяльності, вміння організувати ансамблеву роботу); вибір оптимального стилю керівництва співаками, готовність до творчої взаємодії; підбір репертуару для вокальних ансамблів; сформованість навичок ансамблевого співу);

– вокально-виконавських (володіння співацькою технікою (побудова мелодичного та гармонічного ансамблевого співу, врахування особливостей співацького дихання, звуковедення, артикуляції, рухливості голосу, тембральних відтінків); розвиненість вокального слуху; вміння співати з супроводом та без нього);

– музично-технологічних (володіння грою на музичному інструменті вокальних вправ із супроводом, вміння транспонувати вокальний твір; володіння основними навичками пошуку підбору необхідного музично-інформаційного матеріалу в мережі Інтернет; уміння працювати з звуковідтворюючою апаратурою; здатність до виконання навчально-дослідницьких завдань; підбір і виконання творчих вправ; володіння здатністю перспективно проектувати роботу вокального ансамблю) [10].

У процесі формування вокальних навичок студентів необхідно враховувати, що «навичка – це дія, доведена до автоматизму, яка формується шляхом багаторазового повторення» [2, с. 123].

У педагогіці прийнято розрізняти етапи формування навчальних навичок, а саме: – початок усвідомлення (чітке розуміння мети, але недостатнє розуміння того, як її досягти); – усвідомлення, але невміле виконання (чітке розуміння того, як потрібно

виконувати дію, але неточне, нестійке виконання її, попри інтенсивну концентрацію довільної уваги; безліч зайвих рухів; відсутність вдалого перенесення даної навички); – автоматизація навички (більш якісне виконання дій при тимчасовому послабленні довільної уваги і появи можливості її розподіляти; усунення зайвих рухів; поява вдалого перенесення навички; високо-автоматизована навичка (точне, економне, стійке виконання дії, яка стала засобом виконання іншої, більш складної дії) [2, с. 217–218].

Отже, розвиток якості тембрового звучання вокального ансамблю підпорядковується загальним законам природи формування рухових навичок і для кожного етапу розвитку якості тембрового звучання вокального ансамблю повинні бути використані відповідні методи та прийоми вокальної роботи з боку педагога. Знання закономірностей поетапного розвитку вокальних навичок співаків, а отже, як наслідок цього, і змін якості звучання вокального ансамблю допоможуть педагогам творчо підходити до використання відповідних методів та методичних прийомів у процесі навчання співу.

Перший етап – найважчий й найвідповідальніший для педагога. З самого початку роботи зі співаками ансамблю необхідно відштовхуватися від тієї якості звуку, яка є на даний момент. Спільне звучання голосів співаків, які звикли тільки до сольного виконання пісень, володіючи при цьому різними характерними особливостями своїх голосів, відрізняється відсутністю унісона, форсуванням звуку й строкацією вимови фонем в результаті різноманітної манери роботи артикуляційного апарату. Тому першим завданням педагога, який працює над унісоном у процесі співу вокальних вправ та простих мелодій, домагатися, перш за все, єдиної манери вимови різних фонем, швидкості перехідних процесів при зміні висоти тону та різних складів, чистоти інтонування та формування навичок правильного співочого дихання.

Особливим завданням педагога на початковому етапі роботи є не допускання форсування звуку, тобто при співі не виходити за межі динамічного діапазону: *mf* – *mp*. Крім того, на даному етапі не можна зловживати високими нотами звукового діапазону їх голосів, оскільки це може призвести до перенапруги м'язових систем голосового апарату і, як наслідок, навіть до зриву голосів та різних захворювань, у зв'язку з чим слід дуже обережно підходити до навчального репертуару [5].

Для більш успішного навчання ансамблевого співу велике значення має регулярне індивідуальне прослуховування співаків з метою спостереження за розвитком їх голосів та перевірки знання виконуваних творів. У процесі занять зі співаками вокального ансамблю, особливо в початковий період навчання, необхідно постійно дотримуватися норм голосових навантажень, тобто не допускати фізичної та емоційної стомленості співаків.

За нашими практичними спостереженнями під час співу в колективних умовах розвиток вокальних навичок відбувається набагато швидше й виявляється яскравіше, ніж у класі сольного співу в процесі індивідуальних занять. Тут грає велику роль психологічний фактор (сором'язливість, невпевненість у собі при сольному виконанні, що викликають зайві м'язові затискачі тощо), а також акустичний фактор (налаштування голосів при спільному співі

відбувається на рівні підсвідомості за принципом резонансу).

Тому зазвичай дуже скоро після початку роботи з вокальним ансамблем спостерігається якісний стрибок у його тембровому звучанні. Це результат вибудовування унісона, досягнення злитості звучання голосів під час співу спеціальних вправ і пісенного репертуару, відповідного завданням першого етапу навчання.

Швидкому поліпшенню якості тембрового звучання вокального ансамблю сприятиме спів *legato*, яке на початку навчання слід вважати основним видом звуковедення. Єдність вимог до роботи апарату артикуляції, манері вимови слів, активізації слухової уваги співаків у процесі досягнення злитості голосів при спільному співі призводить до якнайшвидшого формування унісона, як основи гарного ладу, ансамблю та дикції [6].

Вокальні навички належать до типу рухових навичок. Вони формуються за допомогою спеціальних вправ, які являють собою не просто багаторазові повторення, а й поступове вдосконалення біомеханізмів голосоутворення. Важливу роль в процесі формування навички грають індивідуальні особливості та відмінності учасників ансамблю, які можуть бути дуже значимими. В одних співаків та чи інша навичка може вироблятися швидше, ніж в інших, що обумовлено особливостями психофізіологічних властивостей особистості і не дозволяє створити універсальну систему навчання. Нерідко співочі навички виробляються ривками, нерівномірно, тому позитивний результат не може виявлятися планомірно крок за кроком, від зайняття до заняття. Він може довгий час бути відсутнім і лише через деякий час показати значний прорив у освоєнні навички, або наростаючий прогрес різко може змінитися гальмуванням або навіть погіршенням, так званім ефектом «плато». Явище «плато» зазвичай притаманно другому етапу навчання [10].

Другий етап у розвитку вокальних навичок співаків вокального ансамблю за часом роботи виявляється найдовшим. На цьому етапі слід розділити голоси співаків на кілька партій: сопрано, альти, баси та тенори. Таким чином, з'являється можливість включати до навчального репертуару багатоголосні твори. При цьому в роботі педагога виникають нові завдання – вибудовування ладу та ансамблю. На початку кожного уроку під час розспівування необхідно використовувати спеціальні вправи для розвитку гармонійного слуху співаків, які вимагають активізації слухової уваги та самостійної роботи в процесі домашньої підготовки до занять у класі. На другому етапі навчання розвитку вокальних навичок співаків може спостерігатися деякий застій і навіть деградація, незважаючи на єдність вимог зі сторони педагога. Це є закономірним явищем.

В галузі фізіології у формуванні будь-якої рухової навички була введена певна закономірність, яка свідчить про те, що на першому етапі роботи зазвичай відбувається швидке зростання розвитку навички, а потім настає застій, який триває досить довго, хоч і по-різному. Причинами такого застою у розвитку вокальних навичок можуть бути загальна втома організму студентів, зниження пізнавального інтересу, втрата мотивації чи сумніви у своїх здібностях, усунути які можна завдяки впровадженню у процес навчання нових методів чи прийомів роботи. Однак, у будь-якому разі в період такого застою, коли

розвиток як би зупиняється, насправді відбувається накопичення досвіду у формуванні правильної координації м'язових систем, які беруть участь у голосоутворенні. Окремі елементи співочого процесу, які засвоювалися на першому етапі навчання, у свідомості співаків ще не сприймаються як цілісний процес, він ще не усвідомлюється як комплексна взаємодія роботи органів дихання, гортані та артикуляційного апарату [7].

У процесі голосоутворення співаку доводиться вирішувати одночасно цілий ряд завдань, основні з яких: зберігати положення вдиху у процесі фонаційного видиху; контролювати стабілізацію положення гортані та м'якого піднебіння в процесі зміні висоти тону та типу голосних; стежити за м'якістю атаки звуку, чіткістю і швидкістю перехідних процесів під час вимови слів та за єдиною манерою артикуляції, озвученістю резонаторів тощо [1, с. 114].

Роботою дихання, гортані та артикуляційного апарату керують різні м'язові системи. Рухові навички кожної окремо частини голосоутворюючої системи можуть засвоюватися швидко, а цілісному співочому процесу потрібна певна координація у роботі всіх м'язових систем, що формується не відразу. Формування такої координації відбувається методом спроб і помилок на рефлекторному рівні, а також під контролем свідомості співаків. У цей час усі м'язи голосового апарату хаотично напружені. Правильні рухи чергуються з неправильними рухами, що призводить до непотрібних м'язових затисків, як всього тіла, так і м'язів голосового апарату. І лише до кінця періоду «застою» на другому етапі навчання співаки починають усвідомлювати причини власних невдач й починають контролювати процес свого голосоутворення спочатку під керівництвом педагога, а потім і цілком самостійно [8].

Формуючи в своїх студентів будь-яку співочу навичку, педагогу необхідно знайти розумний баланс між охопленням всіх виконуваних дій у процесі вправи та вицлювання окремих компонентів, що входять до нього. Сенс цього міститься у логіці взаємозв'язку цілого та її елементів. Закріплення лише окремих рухів (дихання, атаки звуку, способу артикуляції та ін.) може призвести до поганої координації між ланками, невпевненості у виконанні всієї вправи і, як наслідок, неякісному формуванню навички правильного голосоутворення. У той самий час відсутність опрацювання складових частин голосоутворюючої системи надасть розпливчате розуміння виконання вокального руху загалом. Все це порушує питання про організацію всієї роботи педагога з формування вокальних навичок не тільки в залежності від завдань досягнення поставленої мети та індивідуальних особливостей співаків, але й від вибору методів роботи, що відповідають специфіці художнього спрямування вокального мистецтва.

На другому етапі роботи, незважаючи на «застій» у вдосконаленні якості тембрового звучання вокального ансамблю, у свідомості співаків відбувається активний процес обробки раніше отриманої інформації, який вимагає величезної напруги центральної нервової системи. Старі стереотипи вокальних навичок поступово руйнуються й замінюються новими. У процесі співу поступово формується правильна координація у роботі всіх м'язових систем, що беруть участь у голосоутворенні.

Після зняття форсування звуку на першому етапі роботи у співаків зазвичай з'являється тьмяність тембрового звучання їх голосів. Це пов'язано з тим, що вони ще не завжди вміють користуватися співочим диханням, знімають звук з дихання, не вміють співати тихо з опорою на дихання, тобто користуватися активним ріано. Для активізації роботи дихальної системи при помірній і тихій звучності в цей період роботи слід включати в репертуар ансамблю твори в швидшому темпі, бадьорі за характером змісту художнього образу, які вимагають більш чіткої дикції, а, отже, більшої активності роботи артикуляційного апарату, що рефлекторно активізують дихальну систему співаків. Крім цього, дуже доцільно використовувати різні скоромовки, мелодекламацію й промовляння тексту пісень активним шопотом, а також використовувати прийом *staccato* в процесі вокалізації різних мелодій [10].

Третій етап роботи за часом зазвичай буває відносно невеликим. Темброве звучання вокального ансамблю на цьому етапі навчання можна охарактеризувати, як світле, полегшене, але прямолинійне, тобто без співочого вібрато. Поява світлого звучання співочих голосів пов'язана з формуванням близької вокальної позиції та озвучуванням головних резонаторів [9, с. 12]. Полегшений звук є наслідком використання біомеханізму головного регістру голосу за допомогою неповного змикання голосових зв'язок у процесі їх коливань. Прямий безвібратний спів свідчить про наявність затискачів навколоторанних м'язових систем, відповідальних за переміщення гортані в цілому по вертикалі – гортанно-грудинних та гортанно-лопаткових. У процесі виконання пісень при переході мелодії до звуків в області низької теситури спостерігається ламання голосу через невірність голосових регістрів. Нерідко виявляється деяка нестійкість у використанні навичок правильного співочого дихання, м'якої атаки звуку, стабілізації положення гортані в процесі зміни висоти тону, типу голосних й сили голосу, дотримання правил орфоодії та єдиної манери артикуляції при вимові слів у співі.

У цей період роботи необхідно систематично закріплювати раніше набуті співочі вміння та навички в процесі співу спеціальних вправ [8] та навчального репертуару, який відповідає рівню вокального розвитку співаків. У репертуар слід включати твори, які сприяють формуванню вміння користуватися широким диханням за рахунок збереження позиції вдиху та економного фонаційного видиху, а також твори, які вимагають гнучкого нюансування і контрастні за типом звуковедення: *staccato*, *legato*, *marcato* тощо.

Четвертий етап може тривати протягом усього періоду навчання. У цей час відбувається подальше закріплення отриманих знань, умінь та навичок. В процесі співу виявляється стійкість навички правильної м'язової координації всього голосоутворюючого комплексу в результаті систематичних занять як у класі, так і в процесі самостійної роботи співаків. Темброве звучання співацького колективу на цьому етапі навчання в процесі багатоголосного співу відрізняється злитістю голосів, гарним строєм та ансамблем, різноманітністю тембрових фарб, чіткістю дикції та м'язовою свободою при голосоутворенні. В результаті в голосах співаків з'являється співоче вібрато, згладженість

голосових реєстрів та повноцінність озвученості грудних та головних резонаторів.

Для закріплення отриманих результатів необхідно використовувати на заняттях спеціальні вокальні вправи для подолання вокальних труднощів виконуваних творів. У навчальний репертуар рекомендується включати твори, які є різнохарактерними за жанровим стилем, контрастними за темпом, ритмом, динамікою та типами звуковедення [10].

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Отже, на основі всього вищевикладеного, ми можемо зробити висновок, що з позицій психофізіології будь-які «вміння та навички формуються поетапно» [3, с. 96]. Вокальні вміння і навички, сформовані у співаків на кожному з етапів навчання, вимагають постійного підкріплення в процесі самостійного тренування та вдосконалення, як під час навчання, так і в подальшій професійній виконавсько-педагогічній діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Василенко Л. М. Гедоністичні засади вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва: теорія та методика: Монографія. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 336 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне: Вид-во «Волинські береги», 2011. 552 с.
3. Загальна психологія: підручник для студ. вищ. навч. закл. [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.]. К.: Либідь, 2005. 463 с.
4. Козир А. В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: [монографія]. К.: НПУ імені М. Драгоманова, 2008. 378 с.
5. Лабінцева Л. П. Формування вокально-хорової майстерності в процесі фахової підготовки майбутніх учителів музики: автореф. дис канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2007. 22 с.
6. Паньків Л. І. Особливості підготовки майбутнього вчителя до керівництва музичними колективами школярів. *Наукові записки: зб. наук. статей.* К.: НПУ, 2003. Вип. 52. С. 101–110.
7. Сіренко Т. М. Деякі аспекти розвитку творчої активності в класі вокалу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Ч. II.* Луганськ: Вид. ЛДПУ, 2011. С. 149–153.
8. Сунь Лінян. Особливості диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музики. *Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць* [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. Вип. LXXV. Слов'янськ: ДДПУ, 2016. С. 50–56.
9. Тоцька Л. О. Методичні засади удосконалення вокальної підготовки майбутніх учителів музики: автореф. дис... на здобуття вченого ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2010. 21 с.
10. Ху Маньлі. Формування готовності майбутнього вчителя музики до керівництва вокальним ансамблем. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць.* № 3 (77). Харків: ТОВ «Видавництво НТМТ», 2016. С. 66–72.

REFERENCES

1. Vasylenko, L. M. (2012). *Hedonistychni zasady vokal'noyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva: teoriya ta metodyka: Monohrafiya.* [Hedonistic principles of vocal training of future music teachers: theory and methodology: Monograph]. Kuiv.
2. Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrayin's'kyu pedahohichnyy entsyklopedychnyy slovnyk.* [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]. Rivne.
3. Zahal'na psykholohiya: pidruchnyk (2005). [General psychology: textbook]. Kuiv.

4. Kozyr, A. V. (2008). Profesiyina maysternist' uchyteliv muzyky: teoriya i praktyka formuvannya v systemi bahatorivnevoyi osvity: [monohrafiya]. [Professional skill of music teachers: theory and practice of formation in the system of multi-level education: [monograph]. Kuiv.

5. Labintseva, L. P. (2007). Formuvannya vokal'no-khorovoyi maysternosti v protsesi fakhovoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv muzyky. [Formation of vocal and choral skills in the process of professional training of future music teachers]. Lugansk.

6. Pan'kiv, L. I. (2003). Osoblyvosti pidhotovky maybutn'oho vchytelya do kerivnytstva muzychnymu kolektyvamy shkolnyariv. [Peculiarities of training a future teacher to lead musical groups of schoolchildren]. Kuiv.

7. Sirenko, T. M. (2011). Deyaki aspekty rozvytku tvorchoyi aktyvnosti v klasi vokalu. [Some aspects of the development of creative activity in the vocal class]. Lugansk.

8. Sun' Linyan, (2016). Osoblyvosti dyryhent-s'khorovoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv muzyky. [Peculiarities of conducting and choral training of future music teachers]. Slovjansk.

9. Tots'ka, L. O. (2010). Metodychni zasady udoskonalennya vokal'noyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv muzyky. [Methodical principles of improving the vocal training

of future music teachers]. Kuiv.

10. Khu Man'li. (2016). Formuvannya hotovnosti maybutn'oho vchytelya muzyky do kerivnytstva vokal'nym ansamblem. [Formation of readiness of the future music teacher to lead a vocal ensemble]. Kharkiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШАФАРЧУК Тетяна Георгіївна – старший викладач кафедри теорії музики та вокалу Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

Наукові інтереси: професійна підготовка фахівців в галузі музичного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHAFARCHUK Tetyana Georgiivna – senior lecturer at the Department of Music Theory and Vocal Theory of the K. D. Ushinsky South Ukrainian National Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of specialists in the field of musical art.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-364-368

ШЕВЕЛЬ Борис Олександрович –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри технологічної і професійної освіти

Глухівського національного педагогічного університету

імені Олександра Довженка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3608-7980>

e-mail: borisgly@gmail.com

ФЕНОМЕН ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано підходи до трактування феномену економічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій, доводиться важливість її формування насамперед через високу соціальну відповідальність педагогічних фахівців даного профілю.

Обґрунтовується твердження, що в сучасних соціально-економічних умовах постає питання в удосконалення трудової підготовки підростаючого покоління, що має на меті формування не тільки техніко-технологічних знань, практичних умінь й навичок, але й економічних, які, в свою чергу, необхідних для підготовки здобувачів освіти до майбутньої професійної діяльності та життя в реаліях сьогодення.

Аналіз цієї проблеми здійснено з опорою на наукові роботи як українських так і закордонних науковців, педагогів та психологів. На основі їх вивчення встановлюється, що економічна компетентність, будучи результатом набуття умінь та навичок, професійного та життєвого досвіду, спеціальних знань, сприяє всебічному розвитку особистості.

Дослідження підходів до формування економічної компетентності здобувачів освіти у вітчизняних і зарубіжних джерелах дало можливість стверджувати, що наразі в педагогічній теорії та практиці накопичений певний досвід щодо цього питання.

Проведене теоретичне дослідження дало змогу схарактеризувати важливість підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та технологій в закладах вищої педагогічної освіти з урахуванням економічного аспекту та безпосереднього її взаємозв'язку з організацією та проведенням освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти на уроках трудового навчання та технологій.

Відповідно до проаналізованих підходів та власного бачення проблеми було запропоноване власне трактування поняття «економічна компетентність майбутнього учителя трудового навчання та технологій» як: інтегративну якість особистості що характеризується високим рівнем економічних знань та вмінь, потреб, мотивів та пізнавальних процесів що уможливило здатність фахівця до здійснення фахової педагогічної діяльності з урахуванням економічних реалій сьогодення.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо виділення основних системоутворюючих компонентів даного поняття, їх ґрунтовний аналіз та характеристика.

Ключові слова: майбутні учителі трудового навчання та технологій, економічна компетентність, економічна підготовка здобувачів освіти.

SHEVEL Borys Oleksandrovyich –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department

of Technological and Vocational Education

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3608-7980>

e-mail: borisgly@gmail.com

THE PHENOMENON OF THE ECONOMIC COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF LABOR EDUCATION AND TECHNOLOGIES: THEORETICAL ASPECT

The article analyzes approaches to the interpretation of the phenomenon of economic competence of future teachers of labor education and technologies, proves the importance of its formation primarily due to the high social responsibility of pedagogical specialists of this profile.

The statement is substantiated that in modern socio-economic conditions there is a question of improving the labor training of the younger generation, which aims to form not only technical and technological knowledge, practical abilities and skills, but also economic ones, which, in turn, are necessary for the training of applicants education for future professional activity and life in today's realities.

The analysis of this problem was carried out based on the scientific works of both Ukrainian and foreign scientists. It is established that economic competence, being the result of the acquisition of abilities and skills, professional and life experience, special knowledge, contributes to the comprehensive development of the individual. The study of approaches to the formation of economic competence of education seekers in domestic and foreign sources made it possible to prove that currently in pedagogical theory and practice, certain experience has been accumulated on this issue.

The conducted theoretical research made it possible to characterize the importance of training future teachers of labor training and technology in institutions of higher pedagogical education, taking into account the economic aspect and its direct relationship with the organization and conduct of the educational process in institutions of general secondary education in the lessons of labor training and technology.

According to the analyzed approaches and one's own vision of the problem, a proper interpretation of the concept of "economic competence of the future teacher of labor education and technologies" was proposed as: an integrative quality of the individual characterized by a high level of economic knowledge and skills, needs, motives and cognitive processes that enable the specialist's ability to carry out professional pedagogical activity taking into account the economic realities of today.

The prospect of further research is the selection of the main system-forming components of this concept, their thorough analysis and characterization.

Key words: future teachers of labor education and technologies, economic competence, economic training of students.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна педагогіка постала перед завданням навчання основам економіки майбутніх вчителів трудового навчання та технологій. Причому такий підхід у організації освітнього процесу відзначається необхідним як власне економістами, так і науковцями. Він зумовлений як потребами сучасного ринку до фахівців з високим рівнем економічної компетентності, так і сучасними вимогами до якісного освітнього процесу.

Педагогічна діяльність є одночасно перетворюючою і управляючою. А для того щоб управляти розвитком особистості, необхідно бути компетентним. Компетентність педагогічного фахівця виражає єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності і характеризує його професіоналізм. Тому, пріоритетним підходом при підготовці фахівців наразі є компетентнісний [2, с. 293].

Кінцевим результатом реалізації компетентного підходу під час економічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій є їх готовність до здійснення проєктної діяльності зі здобувачами закладів загальної середньої освіти щодо виготовлення виробу, а саме створення та представлення бізнес-плану майбутнього виробу: розробка концепції виробу, планування успіху проєкту (резюме, аналіз галузі, маркетинговий план, економічні розрахунки) та реалізація проєкту (можливість комерціалізувати готовий виріб).

Важливість використання компетентного підходу під час освітнього процесу підтверджуються результатами, отриманими В. Олійником, який обґрунтовує його як один із перспективних шляхів удосконалення системи освіти України. За наведеними науковцем статистичними даними кожного року відбувається оновлення 5% теоретичних і 20% професійних знань [8].

У зв'язку з чим класична форма організації освітнього процесу, яка орієнтована на передачу необхідних для майбутньої фахової діяльності знань та вмій від викладачі до здобувачів освіти стає менш ефективною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Побудова освітнього процесу підготовки майбутнього вчителя трудового навчання та технологій в закладі вищої педагогічної освіти повинна враховувати вирішення педагогічної проблеми щодо формування економічної компетентності як елемента підготовки до фахової діяльності в закладах середньої освіти, а саме: підготовка учнів закладів загальної середньої освіти до діяльності в умовах сучасної економічної системи.

Питання економічної освіти розглянуто у роботах таких науковців: А. Абрамової, Ю. Васильєва, В. Курок, Л. Куракова, А. Нісімчука, О. Падалки, І. Сасової, Д. Тхоржевського, Б. Шемякіна, О. Шпака та інших.

Мета статті. Метою статті є визначення феномену економічної компетентності майбутніх вчителів трудового навчання та технологій в сучасному науковому дискурсі та сформулювати визначення цього поняття у рамках власного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. З поміж різних підходів та поглядів щодо тлумачення «компетентності» визначаємо, що в сучасній системі освіти є суперечності між знаннями, уміннями, навичками майбутніх фахівців та реальними потребами, вимогами ринку праці, практичністю застосування отриманого теоретичного знання, тому звертаємось до тлумачень згідно нормативно-правових актів України. У Законі України «Про освіту»: компетентність – «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [9].

В умовах переходу до нових економічних відносин найгострішою є проблема підготовки учнів до реальних умов життя й трудової діяльності, тож вирішення вище зазначеної проблеми можливе лише під керівництвом кваліфікованого вчителя. Отже, необхідна спеціальна, системна, теоретична і практична підготовка здобувачів освіти до організації проєктної діяльності учнів основної школи, яка б відповідала сутності проєктної діяльності та враховувала економічний аспект.

У роботах економістів Л. Абалкіна, А. Бірмана, В. Розова, П. Хейне застосовується поняття «новий тип економічного мислення». На наш погляд, такому типу економічного мислення характерні глибока виваженість прийнятих рішень з урахуванням об'єктивних вимог економічних законів, інноваційно-новаторський підхід до вирішення господарських завдань з урахуванням соціально-економічних, психологічних аспектів. Розглядаючи економічну свідомість, виявлено що це не просто образ економічної дійсності. Виконання професійних функцій можна розглядати як особливу форму психічної діяльності, яка є відображенням і перетворенням економічної дійсності. В нашому дослідженні нам імпонує визначення економічної свідомості, яке сформулила Л. Новікова [7, с. 17], що враховує ірраціональну складову системи економічних знань особистості. Ця система є визначальною у поведінковій економіці та є однією з провідних течій наукової економічної думки сьогодення.

Однак виявлені проблеми відрізняються тим, що деяка частина випускників вишів наразі не володіє достатньою економічною компетентністю, що, на думку авторів, пов'язано з нерівномірним економічним розвитком інституційно розвинених країн, непередбачуваною динамікою цифровізації та реакцією соціальних інститутів на економічні інновації та нововведення. На практиці це виявляється у несвочасній зворотній реакції об'єктів освіти на освітні інновації, які нерідко мають на увазі вміння швидко створювати, впроваджувати та використовувати ефективні моделі формування економічної компетентності здобувачів освіти.

Аналіз літературних джерел, вивчення масового та передового педагогічного досвіду свідчать про те, що в умовах закладу загальної середньої освіти не забезпечується належні умови для економічної освіти й виховання учнів. Однією з головних причин цього є недостатня підготовка педагогів, зокрема вчителів трудового навчання та технологій, до цієї, важливої й відповідальної роботи, їх недостатня економічна компетентність.

Результати досліджень ринку праці в Україні свідчать про недостатньо якісне використання трудових ресурсів, зниження рівня кваліфікації педагогічних фахівців взагалі та вчителів трудового навчання та технологій, зокрема. Тому, багато хто з них працює не за спеціальністю. До того ж майже відсутня внутрішня мобільність кадрів як професійна, так і географічна.

У процесі модернізації сучасної системи освіти вимоги до рівня економічної підготовки всіх учасників освітнього процесу, у тому числі і до випускників педагогічних вишів, значно зросли.

Економічні процеси є дуже динамічними, тому важливо, щоб здобувачі освіти могли вирішувати не тільки шаблонні змодельовані завдання, а й набували навичок орієнтування у реальних економічних умовах. Значні зміни відбулися у самій економічній теорії та практиці: змінюється її структура, розширюється економічний простір, модифікуються відносини, які у основі господарських взаємодій. Сучасне суспільство потребує фахівців, які мають гнучке мислення, легко адаптується до ситуацій, що швидко змінюється, а посилення конкуренції на ринку праці висуває особливі вимоги до компетентностей випускників.

Таким чином, на сьогоднішній день питання економічної підготовки вчителів трудового навчання

та технологій залишаються одними з найбільш актуальних у теорії та практиці педагогічної освіти. Тому представляє інтерес дослідження процесу розвитку економічної компетентності студентів педагогічних вузів як майбутніх педагогічних фахівців та потенційних вихователів молодого покоління.

Саме тому П. Бойчук до завдань економічної підготовки фахівців педагогічного профілю слушно відносить «формування нового економічного мислення у студентів в умовах ринкових відносин» та «вироблення ... чіткої уяви про наукові закономірності розвитку економіки, особливості ринкових відносин, цілеспрямоване, систематичне формування у випускників економічних знань, високої організованості та творчої ініціативи, вміння, бережливого ставлення до природи, удосконалення навичок практичного використання економічних знань у майбутній педагогічній діяльності» [1, с. 9].

Також актуальність дослідження зумовлена тим, що освітня технологічна галузь передбачає виконання учнями творчих проєктів [10]. Отже, організувати проєктну діяльність учнів мають учителі, які повинні володіти означеною технологією. Однак учителі трудового навчання та технологій практично не готові до виконання цих функцій, крім того, відсутність науково обґрунтованих педагогічних та методичних рекомендацій, а також програм із відповідних економічних дисциплін ускладнює підготовку здобувачів вищої освіти до організації проєктної діяльності учнів.

Відповідно до зауваження Н. Кінах, наразі не існує однозначного тлумачення поняття «економічна компетентність», й, частіше за все, розглядається як елемент професійної компетентності, який у її «загальній структурі ... виступає фундаментальною умовою й результатом самоперетворюючої діяльності, цілеспрямованої роботи над собою, розвитку особистісних рис та професійних якостей» [4, с. 52].

А. Завгородня зазначає, що економічна компетентність має використовувати економічну освіту як підґрунтя, що забезпечує отримання економічних знань та економічного виховання, які, в свою чергу, разом з економічною освітою формують економічне мислення та економічну свідомість особистості. Також, економічне виховання та економічне мислення є фундаментом для економічної культури людини. Науковець робить висновок про те, що знання та супроводжуючі культурологічні чинники забезпечують можливість сформуватися економічно компетентній особистості [3, с. 117].

Констатуємо той факт, що економічна компетентність визначається як сукупність знань, практичних умінь, досвіду з орієнтацією на сформовані моральні якості. Вона є показником економічної культури, результатом засвоєння економічних знань та вмінь, формування економічно значимих якостей особистості, економічного мислення і поведінки, включення в соціально-економічні відносини, має особистісний характер – в основі її формування лежить досвід економічної діяльності [5, с. 99].

В свою чергу, європейські дослідники Е. Вуттке і К. Зігфрід із Франкфуртського університету Гете, аналізуючи проблему формування економічної компетентності у взаємозв'язку «учні-вчителі» та «студенти-викладачі» в питаннях бізнес-освіти і шляхів застосування емпіричних науково-педагогічних досліджень, наголошують, що вона є

базовою та центральною компетентністю, необхідно для розвитку особистості та суспільства [11, с. 65].

Визначення сутності поняття «економічна компетентність» як міждисциплінарного феномену можливе лише через визначення змісту поняття «економіка» та «економічна підготовка», що лежать в його основі та місце людини в економіці. Починаючи з давньогрецьких мислителів, особливо із Сократа, економіка, в основному, розглядалась як розділ філософії моралі. З часів Аристотеля, поступово, предметом теоретичного аналізу стає і ринок. З тих часів економіка, починає аналізуватись, здебільше як система принципів ведення ринкової господарської діяльності, в якій, окрім натуральних зв'язків, усе більшу роль починає відігравати опосередкована форма зв'язків через ринок [6, с.13].

В свою чергу, відзначимо, що сутність економічної підготовки полягає не тільки у набутті здобувачами освіти відповідних знань та вмінь, але й у формуванні економічних установок, відносин, мотивів діяльності у сфері, що регулюється економічною діяльністю. Завдяки економічній підготовці у студентів формується почуття поваги до частоті власності, звичка дотримуватись економічних законів без будь-яких відхилень, прагнення сприяти державним органам влади та громадським організаціям у покращенні економічної ситуації у державі.

На основі аналізу філософських, психолого-педагогічних літературних джерел, дотримуючись принципів визначення понять, економічна компетентність майбутніх учителів трудового навчання та технологій нами визначено як інтегративну якість особистості що характеризується високим рівнем економічних знань та вмінь, потреб, мотивів та пізнавальних процесів що уможливило здатність фахівця до здійснення фахової педагогічної діяльності з урахуванням економічних реалій сьогодення.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. У цій публікації нами визначено феномен економічної компетентності в сучасному науковому дискурсі, проаналізовано погляди педагогів і психологів щодо його трактування, сформульовано визначення цього поняття у рамках власного дослідження.

Для формування економічної компетентності необхідно виділити основні системоутворюючі компоненти даного поняття, крім того, здійснивши аналіз наукових досліджень щодо можливостей формування економічної компетентності у майбутнього вчителя трудового навчання та технології під час освітнього процесу в закладі вищої освіти необхідно впровадити ефективні педагогічні форми і методи, спроектувати навчально-методичну базу, реалізувати потенціал науково-педагогічного складу закладу вищої освіти, здійснювати мотивацію освітньої діяльності здобувачів освіти та професорсько-викладацького складу, формувати систему знань, умінь і навичок за умови створення сприятливої психолого-педагогічної атмосфери.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бойчук П. М. Економічне виховання студентів педагогічних училищ: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 1999. 19 с.
2. Гуменюк Т. Б., Корець М. С. Науково-методичні засади забезпечення системи професійної підготовки бакалаврів – вчителів технологій і креслення. *Збірник наук.*

пр. Уманського держ. педагогічного ун-ту імені Павла Тичини. 2010. Ч. 2. С. 291–303.

3. Завгородня А. І. Системоутворюючі категорії економічної компетентності. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія "Педагогіка і психологія". Педагогічні науки.* № 1 (9). 2015. С. 113-118.

4. Кінах Н. В. Структура економічної компетентності педагога нової української школи. 2017. URL : <http://archive.ws-conference.com/struktura-ekonomichno%D1%97-kompetentnosti-pedagoga-novo%D1%97-ukra%D1%97nsko%D1%97-shkoli/> (дата звернення: 29.07.2018).

5. Ковальчук Г. О. Організація навчання з економіки: навчальний посібник. Київ, Нац. Пед. Ун-т ім. М.Драгоманова, 2002. 305 с.

6. Несененко П. П., Артеменко О. А., Патлатой О. Є. Сучасні економічні теорії : навчальний посібник. Одеса : ONEU, 2017. 326 с.

7. Новікова Л. М. Формування економічних знань учнів профільних класів в умовах довузівської підготовки: дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.09. Харків., 2003. 177 с.

8. Олійник В. В. Освіта впродовж життя: як і чому вчити дорослих. URL : <http://www.apsu.org.ua/ua/information/press/956784/453>.

9. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. №2145-VIII / Верховна рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

10. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Трудове навчання 5–9 класи. URL : <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/56126/>

11. Siegfried C., Wuttke E. How can Prospective Teachers Improve their. *Economic Competence Results of an Intervention Study.* 2016. Vol. 1. S. 65–86.

REFERENCES

1. Boichuk, P. M. (1999). Ekonomichne vykhovannia studentiv pedahohichnykh uchylyshch [Economic education of students of pedagogical schools] (Extended abstract of candidate's thesis). Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

2. Humeniuk, T. B., Korets, M. S. (2010). Naukovometodychni zasady zabezpechennia systemy profesiinoi pidhotovky bakalavriv – vchyteliv tekhnologii i kreslennia [Scientific and methodological principles of ensuring the system of professional training of bachelors – teachers of technology and drawing]. *Zbirnyk nauk. pr. Umanskoho derzh. pedahohichnoho un-tu imeni Pavla Tychny.* Uman. № 1 (9). 113-118. [in Ukrainian].

3. Zavorodnia, A. I. (2015). Systemoutvoriuiuchi katehorii ekonomichnoi kompetentnosti [System-forming categories of economic competence]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya "Pedahohika i psykholohiia". Pedahohichni nauky.* № 1 (9), 113-118. [in Ukrainian].

4. Kinakh, N. V. (2017). Struktura ekonomichnoi kompetentnosti pedahoha novoi ukrainskoi shkoly [The structure of the economic competence of the teacher of the new Ukrainian school]. URL: <http://archive.ws-conference.com/struktura-ekonomichno%D1%97-kompetentnosti-pedagoga-novo%D1%97-ukra%D1%97nsko%D1%97-shkoli/>. [in Ukrainian].

5. Kovalchuk, H. O. (2002). Orhanizatsiia navchannia z ekonomiky [Organization of training in economics]. Kyiv, Nats. Ped. Un-t im. M.Drahomanova. [in Ukrainian].

6. Nesenenko, P. P., Artemenko, O. A., Patlatoi, O. Ye. (2017). Suchasni ekonomichni teorii [Modern economic theories]. Odessa, ONEU. [in Ukrainian].

7. Novikova, L. M. (2003). Formuvannia ekonomichnykh znan uchniv profilnykh klasiv v umovakh dovuzivskoi pidhotovky [Formation of economic knowledge of students of specialized classes in the conditions of pre-university training]. (Candidate's thesis). Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovorody. Kharkiv [in Ukrainian].

8. Oliinyk, V. V. (2010). Osvita vprodovzh zhyttia: yak i chomu vchyty doroslykh [Lifelong learning: how and why to teach adults]. Retrieved from <http://www.apsu.org.ua/ua/information/press/956784/453>. [in Ukrainian].

9. On education: Law of Ukraine dated September 5 2017r. №2145-VIII / Verkhovna rada Ukrainy. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. [in Ukrainian].

10. The program for secondary schools. Vocational training grades 5–9 [Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. Trudove navchannia 5–9 klasy]. Retrieved from <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/56126>. [in Ukrainian].

11. Siegfried, C., Wuttke E. (2016). How can Prospective Teachers Improve their. Economic Competence Results of an Intervention Study. Vol. 1. 65–86. [in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШЕВЕЛЬ Борис Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри технологічної і професійної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: економічна підготовка здобувачів освіти, організація освітнього процесу майбутніх учителів трудового навчання та технологій, формування їх економічної компетентності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHEVEL Borys Oleksandrovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Technological and Vocational Education Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University.

Scientific interests: economic training of students, organization of the educational process of future teachers of labor training and technologies, formation of their economic competence.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.147.091:78 (045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-368-371

ШЕВЦОВА Олена Борисівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-5318-5286>

e-mail: egorbenko95@gmail.com

СПІВ-ТВОРЧИСТЬ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ

У статті аналізуються наукові праці відомих педагогів-музикантів, у яких художньо-виконавська інтерпретація визначається як активний творчий процес, індивідуальне, неповторне художньо-образне розуміння змісту музичного твору.

Встановлено, що виконавська інтерпретація передбачає творчий пошук, ціннісне осмислення й оцінку музичного твору, завдяки чому створюється адекватний, але не тотожний авторському баченню художній образ, що містить весь потенціал «Я» особистості виконавця в процесі художнього пізнання. Тому наявність високого ступеня творчої самостійності, розвиненості неповторного асоціативного комплексу, фантазії, уяви, мистецтва перевтілення, співпереживання і співтворчості в художньо-інтерпретаційному процесі сприяє нестереотипному розв'язанню творчих завдань, «входженню» в глибинні прошарки музичного твору, діалогічності художнього спілкування, художнього діалогу і спів-творчості з автором музичного твору.

Суб'єктивізація відтворення музичного образу є закономірним явищем, оскільки кожен виконавець відрізняється рівнем обсягу знань, умінь, розвитком емоційно-емпатійної культури, технікою виконання, досвідом художнього сприйняття, розвитком музичних здібностей та іншими виконавськими якостями, що характеризують його як унікальну особистість і детермінують індивідуальний художньо-інтерпретаційний процес.

Доведено, що саме завдяки елементам співтворчості, збагаченню художньо-інтерпретаційного процесу неординарним мисленням виконавця, його особистісно-індивідуальним ставленням до твору художня інтерпретація стає не тільки адекватною й переконливою, а особистісно-переконливою, особистісно-адекватною, гармонійно поєднуючи класичне трактування твору з індивідуальним баченням й відчуттям його сутності, реалізується духовно-особистісний потенціал твору, настає стан, що сприяє розв'язанню особистісного завдання.

Через співтворчість здійснюється діалогічність свідомостей, розуміння іншого як самого себе, переживання «духу» музичного твору. Здатність до співтворчості як певний спосіб діалогового спілкування між композитором і тим, хто осягає художній образ, визначає рівень музично-виконавської компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Ключові слова: інтерпретація, діалог, співтворчість, майбутній вчитель музичного мистецтва.

SHEVTSOVA Olena Borysivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor of the Department of Art Education

of the Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-5318-5286>

e-mail: egorbenko95@gmail.com

CO-CREATURE IN THE PROCESS OF MUSICAL AND PERFORMING INTERPRETATION OF AN ARTISTIC IMAGE

The article analyzes the scientific works of famous music educators, in which artistic and performing interpretation is defined as an active creative process, an individual, unique artistic and figurative understanding of the content of a musical work.

It has been established that performing interpretation involves a creative search, valuable understanding and evaluation of a musical work, thanks to which an artistic image is created that is adequate, but not identical to the author's vision, containing the full potential of the «I» of the performer's personality in the process of artistic cognition. Therefore, the presence of a high degree of creative independence, the

development of a unique associative complex, fantasy, imagination, the art of reincarnation, empathy and co-creation in the artistic-interpretive process contributes to the non-stereotypical solution of creative tasks, "entering" the deep layers of a musical work, dialogicity of artistic communication, artistic dialogue and co-creation with the author of the musical work.

Subjectivization of the reproduction of a musical image is a natural phenomenon, since each performer differs in the level of knowledge, skills, development of emotional and empathic culture, performance technique, experience of artistic perception, development of musical abilities and other performance qualities that characterize him as a unique personality and determine individual artistic and interpretive process.

It has been proven that precisely thanks to the elements of co-creation, the enrichment of the artistic interpretation process with the extraordinary thinking of the performer, his personal and individual attitude to the work, the artistic interpretation becomes not only adequate and convincing, and personally-convincing, personally-adequate, harmoniously combining the classical interpretation of the work with an individual vision and feeling of its essence, the spiritual-personal potential of the work is realized, a state that contributes to the solution of the personal task is reached.

Through co-creation, the dialogue of consciousness, the understanding of the other as oneself, and the experience of the "spirit" of the musical work are carried out. The ability to co-create as a certain way of dialogic communication between the composer and the one who understands the artistic image determines the level of musical performance competence of the future teacher of musical art.

Keywords: *interpretation, dialogue, co-creation, future teacher of musical art.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Творча діяльність майбутнього вчителя музичного мистецтва зумовлюється здатністю до художньої інтерпретації, адекватного відтворення художнього образу. Важливу роль у цьому процесі відіграють художньо-інтерпретаційний досвід, творчо-інтелектуальні якості, розвиненість асоціацій, володіння емоційно-почуттєвою культурою, здатністю майбутніх фахівців до повноцінного художнього діалогу.

Зазначимо, що володіння тільки суто технічно-інструментальними вміннями не є запорукою адекватного відтворення художнього образу. Складний процес художньої інтерпретації передбачає здатність майбутнього фахівця творчо осмислювати музичний образ, знаходити правильні способи його розуміння, здійснення контролю та самоконтролю за допомогою творчих «механізмів», що передбачають здатність виконавця вступати в художній діалог з автором музичного твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією із сутнісних ознак професіоналізму є художня інтерпретація. Про це читаємо у наукових працях сучасних педагогів-музикантів, зокрема, О. Олексюк, Г. Падалки, Л. Паньків, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Щолокової та ін., які підкреслюють, що особистість майбутнього фахівця музичного мистецтва розвивається, формується й реалізується в процесі художньої інтерпретації і через художню інтерпретацію [3; 5; 6].

Представники сучасної теорії художньої інтерпретації порушують питання впливу художньо-образного змісту твору на виконавця, розкривають значення засобів художньої виразності, їх специфічних особливостей, можливостей впливати на емоційну сферу інтерпретатора, відтворювати складні процеси людської психіки.

У науковій праці «Педагогіка мистецтва» Г. Падалка підкреслює, що художня інтерпретація – це основний вид художньої діяльності у виконавських мистецтвах (Г. Падалка). Важливими є твердження психологів, педагогів про те, що художня інтерпретація пов'язана з усіма музично-виконавськими формами і видами діяльності: інструментальною, вокальною, диригентською, композиторською, критичним судженням та ін. (О. Костюк, О. Ростовський, О. Рудницька та ін.), які вирізняючись за предметом і способами дій, ґрунтуються і містять як відтворювальні й репродуктивні аспекти, так і творчі, що передбачають здатність виконавця заглибитися в авторське відчуття образу та якомога повніше передати його у власному трактуванні, виявити власне розуміння тексту, власні

почуття, передати особливості власного сприйняття того, що створив автор [3, с. 190], тобто вступити з ним у художній діалог, у співтворчість.

Мета статті – розкрити значення й особливості співтворчості у процесі художньої інтерпретації музичного твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. У «Музичній енциклопедії» поняття «інтерпретація» (від лат. *interpretatio*) – роз'яснення, тлумачення) визначається як художнє тлумачення співаком, інструменталістом, диригентом, камерним ансамблем музичного твору у процесі його виконання, розкриття ідейно-образного змісту музичного твору виразальними і технічними засобами виконавського мистецтва.

Відомо, що мистецькі твори виконують роль засобу спілкування і для повноцінного функціонування потребують обов'язкової участі інтерпретатора – суб'єкта художньої взаємодії, художньої «розмови», «внутрішньої діалогічності», що спричиняє розуміння змісту художнього твору.

Як особлива духовно-практична діяльність, художня інтерпретація має складну структуру, у якій діалектично взаємодіють інтелектуально-розумові, емоційно-почуттєві реакції, здатність до співпереживання, ідентифікації й співтворчості, які відзеркалюють динаміку емоційних реакцій «від безпосередньо-чуттєвих виявів до вищих емоцій естетичної насолоди, різнобарвну гаму витончених емоційних переливів та яскравих афективних спалахів, предметних почуттів і ледь помітних настроїв» (О. Рудницька).

Науковці підкреслюють, що процес художнього пізнання-інтерпретації характеризується тісною взаємодією емоційно-чуттєвих і аналітико-розумових механізмів свідомості інтерпретатора. Емоції та почуття, що завжди супроводжують процес художньої інтерпретації, стимулюють продуктивність когнітивно-розумового процесу й у такий спосіб поступово набувають осмисленості й концентрованості, виконують пізнавальні функції, є «глибокодумними» й «розумними».

Внаслідок складної творчої взаємодії емоційно-інтелектуальних та аналітико-пізнавальних процесів, що містять асоціативно-образне мислення інтерпретатора, вміння знаходити різні зв'язки в цілісному художньому об'єкті, стає можливим процес співпереживання, проникнення й «вживлення» в художній образ, інтеріоризація художнього змісту, повноцінне діалогове спілкування з автором твору. У такій діалогічності здійснюються складні внутрішні психологічні перетворення сприймача, відбувається заглиблення у почуттєву стихію твору,

діють механізми співпереживання, синтонії та ідентифікації [7].

Автор твору як взаємодійна сторона діалогу у свідомості інтерпретатора постає зі своєю художньо-смісловною позицією, що спричиняє внутрішній діалог виконавця (діалог між внутрішнім світом особистості й духовним «Я» музичного твору). У такий спосіб відбувається зближення духу людського «Я» з позицією «художнього «Я» автора, здійснення духовного «діалогу».

Основою пізнання художнього інваріанту твору, зазначають дослідники, є аналіз семантичного синтаксису музичної мови, усвідомлення окремих мотивів та інтонацій музичної мови; переведення семантичної конкретизації в художнє узагальнення; оформлення драматургічного задуму композитора [6].

Уміння творчого пошуку таких внутрішніх зв'язків художньо-образної системи є елементом структури художньо-інтерпретаційного досвіду майбутнього вчителя музичного мистецтва, сприяє реалізації духовного потенціалу музичного твору, розвитку потреби у творчому художньо-діалоговому спілкуванні.

Процес художньої інтерпретації здійснюється поетапно, передбачає поступове осмислення художньо-образного змісту: перцептивне розрізнення музичної інформації, виокремлення засобів музичної виразності, їх трансформацію, вміння об'єднувати в цілісність, досліджувати внутрішні зв'язки; диференціювати художні враження; правильно знаходити композиційний центр як ключову категорію змістової сутності музичного твору, засвоювати його виражально-сенсові формули та їх значення, аналізувати і розуміти сутність музичного твору, здійснювати інтегративні зв'язки, здійснювати аналітичні й синтезувальні операції, котрі взаємодійно коригують художньо-інтерпретаційні результати, передбачають проникнення у зміст і сутність художньо-образного змісту музичного твору. Такий процес О. Ростовський правомірно називає аналізом-інтерпретацією [5].

Слід зазначити, що всі етапи художньої інтерпретації передбачають особистісний, самостійний творчий пошук інтерпретатора, спрямовують фантазію, пам'ять, силу уявлення, асоціації, співпереживання, перевілення в художній образ, спричиняють до здійснення повноцінного художньо-емпатійного діалогу.

Художньо-інтерпретаційний процес передбачає високу міру творчої самостійності, неповторності предметно-асоціативного змісту суб'єктивного образу сприймання, нестереотипного розв'язання творчих завдань музично-виконавської діяльності, оскільки суб'єкт художньої взаємодії сам конструє мистецький твір, доповнює його зміст своєю творчою уявою, фантазією, асоціаціями (Є. Гуссерль, М. Дюфрен, Р. Ингарден, М. Каплан, Б. Реймар).

Ми поділяємо думку Г. Падалки про те, що результат і конкретна визначеність художнього образу залежить від суб'єктності виконавця, неповторних особливостей його характеру, художньо-виконавського досвіду, тезауруса, психологічного стану й передбачає значний потенціал виявлення творчого ставлення до твору, адже виконавцю слід не лише заглибитися в авторське відчуття образу та якомога повніше передати його у власному трактуванні, а й виявити власне розуміння тексту,

виявити власні почуття, передати особливості власного сприйняття того, що створив автор [3, с.190].

У цьому сенсі слушною є думка науковців про те, що виконавська інтерпретація передбачає творчий пошук «істинного» обличчя автора, ціннісне осмислення й оцінку музичного твору, завдяки чому створюється адекватний, але не тотожний авторському баченню художній образ, що містить весь потенціал «Я» особистості виконавця в процес художнього перетворення. Тому наявність високого ступеня творчої самостійності, розвиненості неповторного асоціативного комплексу, фантазії, уяви, мистецтва перевілення, співпереживання і співтворчості в художньо-інтерпретаційному процесі сприяє нестереотипному розв'язанню творчих завдань, «входження» в глибинні прошарки музичного твору, діалогічності художнього спілкування, виявленню емоційно-почуттєвих переживань суб'єкта художньої взаємодії, що надалі уможливило здійснити якісні зміни внутрішнього стану особистості й сприяти «якісним новоутворенням» (Л. Виготський).

Саме завдяки елементам такої співтворчості, збагаченню художньо-інтерпретаційного процесу неординарним мисленням виконавця, його особистісно-індивідуальним ставленням до твору художня інтерпретація стає не тільки адекватною й переконливою, а особистісно-переконливою, особистісно-адекватною, гармонійно поєднуючи класичне трактування твору з індивідуальним баченням й відчуттям його сутності, реалізується духовно-особистісний потенціал твору, настає стан, що сприяє «розв'язанню особистісного завдання».

Із аналізу наукових праць робимо висновок, що художня інтерпретація – це процес, який складається з таких етапів пізнання: засвоєння продукту первинної творчості, створення власної виконавської концепції, репетиційної роботи, сценічно-публічного виконання. На кожному з етапів формується музично-виконавський досвід, накопичуються знання, поглиблюється художній тезаурус, вдосконалюються художньо-інтерпретаційні вміння, здібності, особистісні якості виконавця.

Слід зазначити, що кожен з видів музично-виконавської діяльності передбачає особливі вияви співтворчості в процесі усвідомлення особистісного смислу твору та його відтворення, різний ступінь оригінальності й неповторності, спільними характеристиками яких є емоційність, інтелектуальність, емпатійність, інтеріоризація художнього образу, діалогове спілкування з автором твору, співтворчість, асоціативно-образне мислення, уявлення та фантазія суб'єкта художнього спілкування, інтуїція, рефлексивність як вияв актуалізованого самовираження в процесі неповторно-індивідуальної виконавської інтерпретації. Ці характеристики знаходять виявлення як на етапі первинного розуміння-осягнення змісту музичного твору, так і на завершальному, художньо-інтерпретаційному етапі, етапі музичного виконання.

Суб'єктивізація відтворення музичного образу є закономірним явищем, оскільки виконавець не може абсолютно точно «розшифрувати» нотний текст, проникнути в глибинні прошарки музичного твору, духовний світ автора, його творче мислення, а отже, й адекватно відтворити художній образ, адже кожен виконавець відрізняється рівнем обсягу знань, умінь, розвитком емоційно-емпатійної культури, художньою технікою, досвідом виконавської діяльності,

розвитком музичних здібностей та іншими виконавськими якостями, що характеризують його як унікальну особистість і детермінують індивідуальний художньо-інтерпретаційний процес.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Співтворчість у процесі художньої інтерпретації є складним комплексом раціонально-інтелектуальної, почуттєво-емоційної й творчої діяльності інтерпретатора, виявляється в процесі аналізу-інтерпретації через здатність інтерпретатора-виконавця здійснювати своєрідно-переконливий, художній діалог з автором твору, розуміти художній образ у єдності змісту й форми, володіти різнобарвною гамою почуттів і переживань, розвиненим розумово-аналітичним мисленням, багатим асоціативно-образним фондом, адекватністю оцінювання художньої інформації, суб'єктивністю і неповторністю, творчим пошуком особистісно-значущих смислів, співзвучних власному духовному світу, самореалізацією й самовираженням виконавця як творчої особистості.

Усі вищевказані характеристики співтворчості, створюючи складну інтегративну систему, репрезентуються надалі в практичній діяльності й є ознаками сформованості музично-виконавської компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика. К., 2006. 432 с.
2. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навч. посіб. К., 2006. 188 с.
3. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. К., 2008. 274 с.
4. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання : навч.-метод. посіб. К., 1997. 248 с.

5. Рудницька О. П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя. К. 1992. 96 с.

6. Стратан-Артишкова Т. Б. Творчо-виконавська підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва: монографія. Кіровоград, 2014. 448 с.

REFERENCES

1. Masol, L. M. (2006). Zahal'na mystets'ka osvita: teoriya i praktyka [General art education: theory and practice]. K. 432 s.
2. Oleksyuk, O. M. (2006). Muzychna pedahohika : navch. posib. [Music pedagogy: textbook. way.]. K. 188 s.
3. Padalka, H. M. (2008). Pedahohika mystetstva [Pedagogy of art]. K. 274 s.
4. Rostovs'kyu, O. YA. (1997). Pedahohika muzychno spruyman'na : navch.-metod. posib. [Pedagogy of musical perception: teaching method. way]. K. 248 s.
5. Rudnyts'ka, O. P. (1992). Spruynyattya muzyky i pedahohichna kul'tura vchytelya [Perception of music and pedagogical culture of the teacher]. K. 96 s.
6. Stratan-Artyshkova T. B. (2014). Creative and performing training of the future music teacher: monograph. Kirovohrad. 448 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШЕВЦОВА Олена Борисівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна культура майбутніх учителів музичного мистецтва.

SHEVTSOVA Olena Borysivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Art Education of the Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Scientific interests: professional culture of future music teachers.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 37.022:329.17(477.8)ОУН

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-371-375

ШЛЯХТИЧ Роман Петрович –

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних наук
Державного університету економіки і технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5877-3522>
e-mail: shliakhtych_rp@kneu.dp.ua

ВОЛКОВА Марина Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних наук
Державного університету економіки і технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3182-7639>
e-mail: a.volikov@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ В ПРАЦЯХ ПРОПАГАНДИСТІВ ОУН(Б) ПОВОЄННОГО ЧАСУ

В статті розглядаються особливості роботи ОУН(б) з молоддю у повоєнний час. Одним з елементів такої роботи було розроблення цілісної системи педагогічних поглядів та уявлень. Ідеологи ОУН(б) повоєнного часу розробляли плани роботи з молоддю, які мали реалізовуватись в умовах підпілля. Ці плани передбачали теоретичну та практичну складову. Вони мали відповідати тактичній схемі «Олег», яка була розроблена лідерами ОУН в Україні в 1945-1946 роках. Ця тактична схема була спрямована на виховання та підготовку до боротьби молодіжних кадрів як основного джерела поповнення живої сили руху опору. Вона передбачала такі основні завдання: формування механізму підбору молодіжних кадрів; виховання молоді в націоналістичному та націонал-патріотичному дусі; формування в неї різнопланових (організаційних, конспіративних, пропагандистських, розвідувально-терористичних) навичок боротьби в легальних і підпільних умовах, керівництво повсякденною діяльністю молодіжних організацій.

Також важливе значення мала розробка педагогічних ідей. Ці ідеї включали різні аспекти, як-от: філософсько-ідеологічні засади виховання українців; завдання виховання молоді в рамках ОУН; практичні механізми реалізації цих завдань тощо. Мета

статті – проаналізувати праці пропагандистів ОУН(б) повоєнного часу та визначити основні педагогічні ідеї, які в них вміщені. Ідеологами ОУН була розроблена ціла низка методів, за допомогою яких відбувалося навчання і виховання майбутніх членів Організації: індивідуальний підхід, особистий приклад вихователя, розвиток розумових здібностей тощо. В духовній сфері передбачалося виховувати ті почуття, які були б необхідними для повстанської боротьби, а саме: палку любов до України, а також сильну ненависть до її ворогів; культ героїв чину і культ помсти; переконання, що не завжди перемагає чисельна перевага; організованість, карність і відданість ідеї.

Ключові слова: виховання, молодь, педагогічні ідеї, ОУН, С. Бандера.

SHLIAKHTYCH Roman Petrovych –

Candidate of Historical Sciences,
associate professor at the Department
of Social-Humanitarian Science,
The Kryvyi Rih State University of Economics and Technology
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5877-3522>
e-mail: shliakhtych_rp@kneu.dp.ua

VOLIKOVA Marina Mykolaivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,
associate professor at the Department
of Social-Humanitarian Science,
The Kryvyi Rih State University of Economics and Technology
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3182-7639>
e-mail: a.volikov@ukr.net

PEDAGOGICAL IDEAS IN THE WORKS OF PROPAGANDISTS OF THE OUN(B) OF THE POST-WAR PERIOD

The article examines the peculiarities of the work of the OUN(b) with youth in the post-war period. One of the elements of such work was the development of a holistic system of pedagogical views and ideas. The ideologues of the OUN(b) of the post-war period developed plans for working with young people, which were to be implemented in underground conditions. These plans included a theoretical and practical component. They had to correspond to the "Oleg" tactical scheme, which was developed by the leaders of the OUN in Ukraine in 1945-1946. This tactical scheme was aimed at educating and preparing youth cadres for the struggle as the main source of replenishment of the resistance movement's manpower. It envisaged the following main tasks: formation of a mechanism for the selection of youth personnel; education of youth in a nationalist and national-patriotic spirit; formation of multifaceted (organizational, conspiratorial, propaganda, intelligence-terrorist) fighting skills in legal and underground conditions, management of daily activities of youth organizations. The development of pedagogical ideas was also important. These ideas included various aspects, such as: philosophical and ideological foundations of the education of Ukrainians; the task of educating youth within the OUN; practical mechanisms for implementing these tasks, etc. The purpose of the article is to analyze the works of propagandists of the OUN(b) of the post-war period and to determine the main pedagogical ideas contained in them. The ideologues of the OUN developed a whole series of methods by which training and upbringing of future members of the Organization took place: an individual approach, a personal example of an educator, development of mental abilities, etc. In the spiritual sphere, it was supposed to cultivate those feelings that would be necessary for the insurgent struggle, namely: ardent love for Ukraine, as well as strong hatred for its enemies; the cult of heroes and the cult of revenge; belief that numerical advantage does not always win; organization, discipline and dedication to an idea.

Key words: education, young, pedagogical ideas, OUN, S. Bandera.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Після завершення Другої світової війни продовжувалась відчайдушна боротьба, яку вели українські націоналісти з радянською владою. Як відомо, протягом 1939-1940 років було утворено дві Організації з однією назвою ОУН, але з різними лідерами і з відмінностями у політичних програмах. Ми, у цій статті, зупинимось на діяльності представників ОУН під керівництвом С. Бандери далі – ОУН(б). Адже, саме представники ОУН(б) у повоєнний час на території УРСР формували боївки, залучаючи до їх складу представників націоналістичного підпілля, а також військової формації УПА. В умовах відновлення радянської влади в Україні боротьба українських націоналістів ставала більш гострою, а також виходила на рівень ідеологічного протистояння.

Одним з напрямків цього протистояння, стала боротьба за молодь, головню – молодь західних областей України. Але, зважаючи на те, що молодь після п'яти років війни майже не навчалась, потрібно було спочатку її виховати і навчити, а вже потім, залучати до підпілля ОУН чи формувань УПА. Отже,

ідеологами ОУН було розроблено цілий комплекс програм для роботи з молоддю. Ці програми є надбанням, в деякій мірі, як української національної педагогіки, так і історії України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сьогодні цій проблемі приділяють увагу відомі українські історики В.Шайкан [9], Д.В. Веденєв, Г.С.Биструхін [1], Г. Стародубець [7]. Автори цих праць на основі великого фактичного матеріалу відтворили деякі аспекти роботи з молоддю в ОУН, зокрема, і в повоєнний час. Педагогічним ідеям ідеологів ОУН(б) присвячено праці М.Галіва [2], С.Герогової [5], О. Стасюк [8]. Автори на основі аналізу праць провідних пропагандистів ОУН(Б) подають цілісну картину педагогічних поглядів оунівців. Автори статті використали опубліковані матеріали, які містяться в збірнику «Десять буремних літ: Західноукраїнські землі у 1944-1945р.р.: Нові документи і матеріали» під редакцією В.І.Сергійчука [6], а також маловідомі матеріали з Галузевого Державного архіву Служби Безпеки України.

Мета статті – проаналізувати праці пропагандистів ОУН(б) повоєнного часу та визначити основні педагогічні ідеї, які в них вміщені.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Робота з молоддю в ОУН в повоєнний час здійснювалась в рамках тактичної схеми «Олег», яка була розроблена лідерами ОУН в Україні в 1945-1946 роках. Ця тактична схема була спрямована на виховання та підготовку до боротьби молодіжних кадрів як основного джерела поповнення живої сили руху опору. Вона передбачала такі основні завдання: формування механізму підбору молодіжних кадрів; виховання молоді в націоналістичному та націонал-патріотичному дусі; формування в неї різнопланових (організаційних, конспіративних, пропагандистських, розвідувально-терористичних) навичок боротьби в легальних і підпільних умовах, керівництво повсякденною діяльністю молодіжних організацій [1, с. 68-69].

Подібна робота проводилась і в УПА. Так, при штабі УПА існував Головний Осередок Пропаганди (ГОГ) і суспільно-політична реферантура, котрі керували ідейно-виховною та пропагандистською діяльністю проводу, спрямовували роботу територіальних референтів різного ступеня (сільських, районних, окружних) [6, с. 118]. Для української молоді в Організації були створені вишколи, що розташовувалися на Самбірщині, Рава-Руській, Калушині й у Галицькому районі. Там вивчали ази розвідки, пропаганди, військового вишколу. Командування УПА організовувало низку медичних курсів для студентів медицини, які перервали своє навчання в університетах, щоб служити своєму народові, санітарні курси медсестер, на які масово записувались українські дівчата [9, с. 47].

Отже, молодь мала стати запорукою продовження боротьби з радянською владою. Але для цього необхідно було виховувати молоду людину, як патріота власної держави та народу. Безпосередньо виховання молоді в рядах Організації було поділено на дві частини: теоретичне виховання і практичне. Типовий виховний план передбачав теоретичні завдання, а саме: вивчення історії України, географії місцевості, основ конспірації [4, арк. 208]. Практичні завдання: вміти купити необхідні речі або зробити в домі схованку для нелегальної літератури, збирати інформацію про місцеві підприємства і органи влади, проведення атентатів (замахів) на місцевих більшовицьких активістів [4, арк. 247]. Взагалі, пропонувалося, щоб 70% виховної програми займали практичні справи і лише 30% - теоретичний вишкіл [4, арк. 102]. Це пояснювалося тим, що в умовах підпілля такий розподіл навчальної програми був нагальною необхідністю, бо часу на теорію було дуже мало. Але, не дивлячись на це, керівництво ОУН розуміло, що виховання має бути комплексним, тобто поєднувати теорію і практику. Тому великого значення надавалось і розробці теоретичних засад роботи з молоддю.

Ідеологами ОУН була розроблена ціла низка методів, за допомогою яких відбувалося навчання і виховання майбутніх членів Організації. В роботі з молоддю, як правило, застосовувався індивідуальний підхід до особистості в процесі виховання [8, с. 68]. Так, було виокремлено три психологічні типи юнаків,

які найбільш придатні до роботи в підпіллі. Це рухливий тип, тобто юнак, якому краще дається практична сторона вишколу, ніж теоретична. В ідеалі з них повинні стати гарні і витривалі вояки. Тип, який більше любить розмовляти, дискутувати, читати. Ці юнаки в ідеалі повинні в майбутньому займатися пропагандистською та господарською роботою. І, так званий, тип природного робітника, тобто лідера. Ці особи в ідеалі повинні замінити керівництво як на місцях, так і в центрі [4, арк. 99-100]. Хоча звісно, для кожного з цих типів не було окремої програми і в умовах збройного протистояння важко було провести повноцінне виховання, а тим більше, таке далекоглядне, але вже саме факт виокремлення цих типів в документах ОУН, дає підстави зробити відповідні висновки.

Велику вагу у виховному процесі, в умовах підпілля, має особистий приклад вихователя, його слова не повинні бути розходяться з ділом. В той же час, не вихователь повинен бути взірцем для вихованця, а ідеальний характер українського націоналіста. З іншого боку, цей характер складається з трьох основних елементів: воля, розум і почуття. Основним серед них є сила волі [4, арк. 104]. Зрозуміло, що воля загартовується в практичній діяльності. Так, перш за все, юнакові необхідно навчитися дотримуватися свого слова. Бути працьовитим і солідним у виконанні своїх обов'язків. Бути витривалим фізично і морально, а також вірним своїй ідеї [4, арк. 1159-1160].

Не менш важливим був розвиток і розумових здібностей у майбутніх підпільників. Так, розумові здібності пропонувалося виробляти системою розмов, вишкولів та організаційною літературою. Найголовнішим предметом у вишколі повинно бути українознавство [7, с. 286]. Цей предмет складався з історії України, географії України та української літератури. В той же час, пропонувалося вивчати цей предмет таким чином, аби це все творило єдину цілість, а ці три окремі предмети, один одного доповнювали. Так, при вивченні історії України зосереджуватись потрібно було не на датах і якихось другорядних подіях, «але передусім висвітлити героїчно-причинові моменти, пізнати великі мужні постаті наших володарів та їх діла, щоб могли з них брати приклад в сучасному». Отже, разом з навчальною функцією, цей предмет повинен був виконувати важливу ідеологічну функцію – виховання національно-свідомої молоді.

В духовній сфері передбачалося виховувати ті почуття, які були б необхідними для повстанської боротьби, а саме: палку любов до України, а також сильну ненависть до її ворогів; культ героїв чину і культ помсти; переконання, що не завжди перемагає чисельна перевага; організованість, карність і відданість ідеї [4, арк. 189-190].

Отже, для комплексного виховання молоді в ОУН застосовувалися як практичні методи, так і теоретичні. Хоча в умовах збройного протистояння актуальним було завдання не залучати активно молоді до підпілля без нагальної на те необхідності, а проводити виховну роботу в легальних умовах. Так, на раді Центрального Проводу ОУН в 1948 році було прийнято рішення про те, щоб створити розвідувальну

та глибоко законспіровану сітку легалізованих членів ОУН зі складу молоді. Ця сітка мала охопити кожне село, кожен клас, кожен курс вищих і середніх навчальних закладів [3, арк. 85]. Ще одним напрямом роботи з молоддю в повоєнний час була пропагандистська робота, яка була спрямована на виховання у молоді антибільшовицьких настроїв.

І така планомірна робота мала свої результати. Найважливіший з них – західноукраїнська молодь повосенного часу досить ворожо ставилась до різноманітних корпоративних радянських молодіжних організацій, як-от: комсомол, піонерська організація та інші. Ще з часів війни майже кожен юнак, в Західній Україні, знав позицію ОУН з цього приводу: «за ворогів українського народу вважаємо всіх комуністів, без огляду на їх національність» [9, с. 48]. Хоча і методи за допомогою яких здійснювався набір до цих організацій, з боку радянської влади, не сприяли формуванню їх позитивного іміджу в суспільній думці регіону. Так, лише за перші три місяці 1950 року в Дрогобичі за відмову вступити у комсомол було відраховано 150 учнів середніх навчальних закладів. А в 1949 році у Львові з Політехнічного інституту було відраховано 200 студентів за «неблагонадійність». В той же час ОУН проводила роботу і серед комсомольців, які приїхали зі Східної України. Серед них проводилась активна пропагандистська робота, розповсюджувалась нелегальна література, створювались законспіровані групи [5, с. 104]

В умовах тогочасної дійсності це був доволі вагомий результат. Його не можна було б досягти без сформованої цілісної системи форм і методів виховання, а головню – теоретичної розробки педагогічних ідей. Такі ідеї розробляв і Провідник Організації українських націоналістів Степан Бандера. У його теоретичній спадщині можна виділити такі тематичні напрямки педагогічного спрямування: філософсько-ідеологічні засади виховання українців; завдання виховання молоді в рамках ОУН; практичні механізми реалізації цих завдань; критика більшовицької освітньо-виховної системи [2, с. 724].

Філософсько-ідеологічні засади виховання українця, сформульовані С.Бандерою, були тісно пов'язані з ідеологією українського визвольного руху, як інтегрально-націоналістичною так і демократичною. Провідник відводив роль філософсько-ідеологічної, ціннісно-орієнтаційної основи не лише для українського визвольного руху, а й усього суспільства, яке житиме в самостійній українській державі [8, с. 167]. Тож її суспільний лад, а отже і засади, ідеали, принципи освіти і виховання С. Бандера прагнув оперти на українських народних християнських цінностях: «на вартості і засади, що витворив український народ у вільному своєму розвитку».

У творах С. Бандери можна виокремити й низку інших взаємопов'язаних педагогічних принципів, яким він, щоправда, надавав значення базових засад визвольної боротьби українського народу: ідея гідності людини, її вільного розвитку; ідея свободи, творчої ініціативи і вільної діяльності; ідея свободи сумління, думки і слова; віра в людину, її шляхетні прикмети і пориви. Ці філософсько-світоглядні ідеї, а також тогочасне «соціальне замовлення» (боротьба за

свободу нації) детермінували і бачення ним виховного ідеалу української людини, головним стрижнем якого є положення про свободу особистості. Людина, як наділене свободою волі творіння Боже, повинна реалізувати закладені в ній задатки і прагнення, розвинути себе як особистість. При цьому вона, будучи представником певної нації та носієм національного світогляду, характеру і культури, має здійснювати себе як людина нації (українська людина). Тож самореалізація себе як індивідуально-неповторної особистості-українця є тією властивістю, якою повинен характеризуватися кожен українець [2, с. 725].

Варто підкреслити, що виховання української молоді С. Бандера бачив через призму практичних потреб визвольного руху. У його творчості не знайдеться характеристики навчання і виховання школярів. Однак багато уваги мислитель приділяв необхідності ідейно-політичного та військового виховання юнаків. Як провідник ОУН(б) С. Бандера виділяв два завдання організації, що несуть певний педагогічний зміст: формування кадрового потенціалу визвольного руху і активізація народних мас до боротьби.

Визначальними чинниками виховання кадрів Провідник ОУН(б) називав: революційну ідею, революційну організацію, яка сповідує ідею, революційну боротьбу. Особливу увагу С. Бандера присвячував революційній ідеї, виділяючи в ній дві властивості. По-перше, зміст ідеї повинен відповідати духові, природі, життєвим прагненням і потребам народу – тільки тоді вона мобілізуватиме «шляхетні, динамічні, героїчні елементи нації», а по-друге, за формою ідея «мусить бути чинником сталим і незмінним» [6, с. 295].

До проблеми виховання широких верств населення С. Бандера теж підходив з огляду на цілі національно-визвольного руху, наголошуючи на потребі залучити до боротьби «найбільшу і найвартіснішу її частину», привчити її до ролі «активного чинника в нашій політичній боротьбі» [2, с. 726]. Він наполягав на охопленні всієї маси народу.

Окремо слід розглянути критику радянської освітньо-виховної системи, якою просякнута значна кількість творів С. Бандери. Мислитель зазначає, що більшовики, знищуючи одних людей, наполегливо прагнуть «виховати, переробити на свій лад інших». Мета таких дій – через перетворення людини в «самотню одиницю», позбавлення її всякої «можливості прожитку», створити покірну «ідеологічно правильну» масу рабів. Через нищення релігії і всяких не більшовицьких вартостей і накинута матеріалістична доктрина, і ціла більшовицька система виховання мають допомогти режимові звести людину до ролі невольника, який, опанований лише журбою, як би то не втратити мінімальних засобів прожитку, що їх він може одержати тільки через підкорення режимові, – буде в усьому слухняним знаряддям [2, с. 727].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, ідеологи ОУН(б) вбачали саме в молоді фундамент нової Української держави. Але молодь необхідно було виховувати. Робота з молоддю в ОУН(б) здійснювалась, так би мовити, в двох напрямках: легальний (зовнішній) напрямок і

нелегальний (конспіративний). (Свідомо не беремо до уваги діяльність УПА з вишколу молоді, адже молодь в УПА виховувалась для потреб військової організації). Зовнішній напрямок – це акції які проводились українським підпіллям з «легальною молоддю». Це шкільна акція, залучення молоді до бойкотів різноманітних радянських і польських організацій, акції покликані забезпечити спілкування молоді українською мовою як в навчанні, так і в побуті. Конспіративний напрямок передбачав роботу з молоддю щодо її залучення до Організації. В цьому напрямку робота ОУН з молоддю передбачала практичну і теоретичну частини, хоча в умовах підпілля ставка робилась саме на практику, хоча й теорія у вихованні майбутніх підпільників, відіграла не менш важливу роль. Основна увага при вихованні зверталася на розвиток вольових, фізичних і розумових здібностей. В теоретичних вишколах увага зосереджувалась переважно на ідейних та патріотичних аспектах, а зважаючи на те, що молодь готували для підпільної діяльності, важливою складовою навчання і виховання були основи конспірації. Практична робота ОУН з молоддю передбачала залучення її до розвідувально-агітаційної та, в меншій мірі, диверсійної діяльності. Подальшим дослідникам теми варто зупинитись на практичних аспектах реалізації виховних доктрин у підпіллі ОУН(б), а також дослідити внесок інших пропагандистів ОУН(б) у національну українську педагогіку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Веденєєв Д.В., Биструхін Г.С. Двобій без компромісів. Протидія спец підрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945-1980-ті роки: Монографія, К.: К.І.С., 2007. 568 с.
2. Галів М. Педагогічні погляди Степана Бандери Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній красназничий часопис. Івано-Франківськ: видавництво «Плаї», 2009. № 15-16. С. 723-729
3. Галузевий Державний архів Служби Безпеки України (далі ГДА СБУ). ф.13. спр. 372. т. 6.
4. Галузевий Державний архів Служби Безпеки України (далі ГДА СБУ). ф.13, спр.372. т.14.
5. Герєгова С.В. Марусяк Т. В. Розвиток вищої освіти в західному регіоні України (друга половина 40-х – перша половина 50-х рр.. XX ст.). Український історичний журнал. 1997. №3. С. 101-107.
6. Сергійчук В.І. Десять буремних літ: Західноукраїнські землі у 1944-1945р.р.: Нові документи і матеріали, К.: Дніпро, 1998. 944 с.
7. Стародубець Г. Генеза українського повстанського заплія: Монографія, Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 464 с.
8. Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941-1953 рр.). Львів: Центр досліджень визвольного руху. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. 384 с.
9. Шайкан В. Український національно-визвольний рух у роки Другої світової війни: анотація стратегічного напрямку Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній красназничий часопис. Івано-Франківськ: видавництво «Плаї», 2008. № 14. С. 47-57.

REFERENCES

1. Vyedyenyeyev, D.V., Bystrukhin, H.S. (2007). Dvobiy bez kompromisiv. Protuyborstvo spets pidrozdiliv OUN ta radyans'kykh syl spetsoperatsiy. 1945-1980-ti roky [Duel without

compromises. The struggle of special units of the OUN and Soviet special operations forces. 1945-1980 s] : monohrafiya. K : K.I.S. 568 s. [in Ukrainian].

2. Haliv, M. (2009). Pedahohichni pohlyady Stepana Bandery Halychyna. Vseukrayins'kyi naukovy i kul'turno-prosvitniy krayeznavchyy chasopys. [Pedagogical views of Stepan Bandera Halychyna. All-Ukrainian scientific and cultural and educational local history magazine] : Ivano-Frankivsk: vydavnytstvo «Play». №15-16. S.723-729.

3. Haluzevyy Derzhavnyy arkhiv Sluzhby Bezpeky Ukrainy (dali HDA SBU) [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine (hereinafter SBU GDA)]. f.13. spr.372. t.6.

4. Haluzevyy Derzhavnyy arkhiv Sluzhby Bezpeky Ukrainy (dali HDA SBU) [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine (hereinafter SBU GDA)]. f.13. spr.372. t.6.

5. Herehova, S.V. Marusyak, T. V. (1997). Rozvytok vyshchoyi osvity v zakhidnomu rehioni Ukrainy (druha polovyna 40-kh – persha polovyna 50 – kh r.r. KHKH st.) [Development of higher education in the western region of Ukraine (second half of the 40s - first half of the 50s - 20th century)] : Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal. №3. S.101 – 107.

6. Serhiychuk, V.I. (1998). Desyat' buremnykh lit: Zakhidnoukrayins'ki zemli u 1944-1945r.r.: Novi dokumenty i materialy [Ten turbulent years: Western Ukrainian lands in 1944-1945: New documents and materials] : K : Dnipro. 944 s. [in Ukrainian].

7. Starodubets', H. (2008). Geneza ukrayins'koho povstans'koho zapillya [Genesis of Ukrainian insurgent zeal] : monohrafiya, Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky. 464 s. [in Ukrainian].

8. Stasyuk, O. (2006). Vydavnycho-propahandyvna diyal'nist' OUN (1941-1953 r.r.) [Publishing and propaganda activities of the OUN (1941-1953)] : L'viv: Tsentr doslidzhen' vyzvol'noho rukhu. Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha, 384 s. [in Ukrainian].

9. Shaykan, V. (2008). Ukrayins'kyi natsional'no-vyzvol'nyy rukh u roky Druhoyi svitovoyi viyny: anotatsiya stratehichnoho napryamku Halychyna [The Ukrainian national liberation movement during the Second World War: an abstract of the strategic direction Galicia] : Vseukrayinskij naukovij i kulturno-prosvitnij krayeznavchij chasopis. Ivano-Frankivsk: vidavnytstvo «Plaj». №14. S.47-57.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ШЛЯХТИЧ Роман Петрович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Державного університету економіки і технологій.

Наукові інтереси: дослідження різних аспектів німецького окупаційного режиму на території України.

ВОЛКОВА Марина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Державного університету економіки і технологій.

Наукові інтереси: педагогіка, теорія та історія соціального виховання дітей та молоді.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHLIAKHTYCH Roman Petrovych – candidate of Historical Sciences, associate professor at the Department of Social-Humanitarian Science, The Kryvyi Rih State University of Economics and Technology.

Scientific interests: study of various aspects of the German occupation regime on the territory of Ukraine.

VOLIKOVA Marina Mykolaivna – candidate of Pedagogical Sciences, associate professor at the Department of Social-Humanitarian Science, The Kryvyi Rih State University of Economics and Technology

Scientific interests: pedagogy, theory and history of social education of children and young people.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 371.134.+371.38+373.211.24(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-376-380

ШОВШ Катерина Степанівна –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладами освіти,
директор Фахового коледжу ЗУІ
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2616-185X>
e-mail: katalin@kmf.org.ua

БІДА Олена Анатоліївна –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>
e-mail: tetyanna@ukr.net

МАРГІТИЧ Агнета Іванівна –

аспірант, викладач української мови і літератури Фахового коледжу
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4808-9676>
e-mail: agnatamargitych@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті виписано актуальні питання професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти. Потреба в професійній підготовці педагогічних працівників закладів дошкільної освіти зумовлює розробку нових підходів до технологій та методик професійної підготовки майбутніх фахівців. Невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх вихователів є формування професійних якостей. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти розглядається як багатофакторна структура, головне завдання якої полягає в набутті кожним студентом особистісного сенсу діяльності, формуванні професійної майстерності, постійно зростаючого інтересу до роботи з дітьми та їх батьками, а також у розвитку успішності в діяльності. Якісна підготовка педагога закладу дошкільної освіти включає міждисциплінарну і внутрішньодисциплінарну інтеграцію, реалізацію особистісно-діяльницького і системного підходів. Зроблено аналіз підходів до організації освітнього процесу в закладах вищої педагогічної освіти. Професійна підготовка майбутнього фахівця у закладі освіти здійснюється у педагогічному процесі і включає в себе наступні компоненти, що проаналізовані у статті. Зasadничими принципами підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти та вчителів початкової школи в світі концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку та концепції Нової української школи визначено положення таких підходів: гуманістичного; аксіологічного; міждисциплінарного; особистісно орієнтованого; технологічного; діяльницького; компетентнісного. Підготовка педагогів дошкільного профілю характеризується наявністю двох способів інтеграції: горизонтальної та вертикальної. Подальшого розгляду потребують питання організації процесу навчання в межах андрагогічного підходу.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні фахівці, дошкільна освіта, інтеграція, підготовка педагогів дошкільного профілю, компоненти, підходи.

SHOVSH Kateryna Stepanivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Teacher,
Kindergarten Pedagogy, Educational and Institutional Management,
headmistress of the Vocational School of Ferenc Rákóczi II,
Transcarpathian Hungarian College of Higher Education Ferenc Rákóczi II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2616-185X>
e-mail: katalin@kmf.org.ua

BIDA Olena Anatoliivna –

doctor of pedagogical sciences, Professor, Head of the Department of
Pedagogy, Psychology, Teacher, Kindergarten Pedagogy,
Educational and Institutional Management, Transcarpathian
Hungarian Institute Ferenc Rakoczi II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>
e-mail: tetyanna@ukr.net

MARGITICS Agneta Ivanivna –

postgraduate, teacher of Ukrainian language and literature
of the Vocational School of Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian
College of Higher Education. Vocational School of Ferenc Rákóczi II,
Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4808-9676>
e-mail: agnatamargitych@gmail.com

FEATURES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRESCHOOL EDUCATION SPECIALISTS

Innovative educational trends in the preschool education system require a new type of teacher and make extremely high demands on his professional competence. The article describes current issues of professional training of future specialists in preschool education. The need for professional training of pedagogical staff of preschool education institutions leads to the development of new approaches to technologies and methods of professional training of future specialists. An integral component of the professional training of future educators is the formation of professional qualities. The training of future specialists in preschool education is considered as a multifactorial structure, the main task of which is the acquisition by each student of a personal sense of activity, the formation of professional skills, an ever-growing interest in working with children and their parents, as well as in the development of success in activities. Qualitative training of a preschool teacher includes interdisciplinary and intradisciplinary integration, the implementation of personal-activity and systemic approaches. An analysis of approaches to the organization of the educational process in institutions of higher pedagogical education was made. Professional training of a future specialist in an educational institution is carried out in the pedagogical process and includes the following components analyzed in the article. The basic principles of training future preschool teachers and primary school teachers in the light of the concept of early childhood and preschool education and the concept of the New Ukrainian School define the provisions of the following approaches: humanistic; axiological; interdisciplinary; personally oriented; technological; activity; competent. The training of preschool teachers is characterized by the presence of two methods of integration: horizontal and vertical. The issues of organization of the learning process within the andragogic approach require further consideration.

Keywords: professional training, future specialists, preschool education, integration, training of preschool teachers, components, approaches.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні цивілізаційні виклики передбачають кардинальні зміни в системі професійної освіти загалом. Завдяки діяльності педагога реалізується політика держави у створенні інтелектуального та духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки, техніки і культури. Формування національної системи освіти зумовлює потребу підготовки педагога нового покоління для всіх систем едукації, зокрема і для системи дошкільної освіти, у якій відбуваються зміни, пов'язані з оновленням її змісту, перебудовою взаємодії у системі «Вихователь-дошкільник», появою нових різноманітних типів закладів дошкільної освіти. Інноваційні освітні напрями в системі дошкільної освіти потребують педагога нового типу і висувають надзвичайно високі вимоги до його професійної компетентності.

Дошкільне дитинство – психологічно унікальний період, у якому відбувається становлення уявлень дитини про можливі засоби спілкування з дорослими та однолітками, засвоюються основні правила та способи передачі інформації співрозмовнику про свої потреби, бажання і ставлення до нього та ситуації взаємодії. Тому важливу роль відіграє готовність вихователя організувати подієву спільність із дитиною, що сприяє становленню особистості та її прогресивному гармонійному розвитку [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти аналізували сучасні науковці, зокрема, компетентнісний підхід при підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти розглядали : Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Рогальська-Яблонська, діяльнісний підхід при підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти вивчали: З. Курлянд, Н. Мирончук, В. Давидова, формування цілісної системи професійних знань, умінь і навичок при підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти: О. Вознюк, О. Дубесенюк, Н. Гавриш, Т. Жаровцева, К. Крутій, проведення інтерактивного навчання при підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти описували підхід О. Пометун, Л. Пироженко, Л. Пісоцька; формування професійної майстерності підхід при підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти розглядали Л. Загородня, Ю. Комсенко, Т. Швець, аналізувала підготовку вихователів до організації еколого-дослідницької діяльності дітей у природі З. Плохій та ін.

Мета статті: розглянути особливості професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти

Виклад основного матеріалу дослідження. Потреба в професійній підготовці педагогічних працівників закладів дошкільної освіти зумовлює розробку нових підходів до технологій та методик професійної підготовки майбутніх фахівців.

Невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх вихователів є формування професійних якостей. Останні виступають одним із найважливіших чинників професійної придатності. Вони не тільки побіжно характеризують певні здібності, але й органічно входять до їх структури, розвиваючись у процесі навчання й практичної діяльності [9, с. 101].

На сьогоднішній день підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти розглядається вченими як багатофакторна структура, головне завдання якої полягає в набутті кожним студентом особистісного сенсу діяльності, формуванні професійної майстерності, постійно зростаючого інтересу до роботи з дітьми та їх батьками, а також у розвитку успішності в діяльності.

Яскравим штрихом виокремлюється проблема вдосконалення форм організації освітнього процесу, пошуку відповіді на питання про ефективні умови розвитку і самореалізації особистості в процесі опанування спеціальністю. Не втрачає актуальності питання перегляду змісту педагогічної освіти.

Формування професійної компетентності майбутнього вихователя закладів дошкільної освіти формується під час навчання студента у закладі вищої педагогічної освіти. Важливо обрати такий заклад вищої освіти, який би готував затребуваних педагогів з необхідним багажем компетентностей. Але важливо й те, які компетентності необхідні в професійній діяльності вихователя закладів дошкільної освіти [9, с. 65-70].

Г. Беленька зазначає, що у процесі професійної підготовки фахівців дошкільного профілю важливого значення набуває формування професійної компетентності, під якою розуміється здатність педагога розв'язувати задачі професійної діяльності на основі фахових знань і умінь, що інтегруються з розвитком особистісних професійно-значущих якостей, однією з провідних яких є любов до дітей, що поєднується з вимогливістю, емпатією та комунікативністю [2, с. 115].

Ґрунтовний аналіз підходів до організації освітнього процесу в закладах вищої педагогічної

освіти дозволяє стверджувати, що в умовах успішної творчої самореалізації майбутніх фахівців дошкільної сфери є комплексний підхід до формування професійної компетентності педагогів, яка передбачає не лише засвоєння дисциплін професійного циклу, але і знання сучасних концепцій дошкільної освіти, а саме компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів до організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти і вміння реалізовувати ці знання на практиці, творчо поєднуючи і організовуючи їх [5, с. 65-70].

Професійна підготовка майбутнього фахівця у закладі освіти здійснюється у педагогічному процесі і включає в себе наступні компоненти:

- зміст підготовки відповідно до цілей, конкретних завдань та специфіки професійної кваліфікації (зміст підготовки розглядається як мета та результат фахової підготовки у відповідності до освітньо-кваліфікаційного рівня);

- педагог як конструктор та організатор процесу навчання, розвитку і виховання майбутнього фахівця;

- педагогічний інструментарій – методи, прийоми, засоби навчальної взаємодії, організаційні форми навчання;

- суб'єкт навчання як активний учасник навчальної діяльності, результатом якої є особистісне оволодіння професійним досвідом та вміння його творчо застосовувати у майбутній діяльності [2, с. 24].

Зasadничими принципами підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти та вчителів початкової школи в світлі концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку та концепції Нової української школи визначено положення таких підходів: гуманістичного (підготовка майбутніх вихователів та вчителів на ідеях гуманізму, забезпечення потреби особистості майбутнього педагога у постійному й різноманітному самовдосконаленні); аксіологічного (полягає у формуванні ціннісного ставлення до професійно-педагогічної діяльності вихователя та вчителя, яке синтезує сукупність орієнтацій на базові цінності педагогічної професії); міждисциплінарного (забезпечує інтегрування психолого-педагогічних і спеціальних методичних знань у процесі вивчення циклу нормативних дисциплін та спеціальних курсів); особистісно орієнтованого (забезпечує врахування індивідуальної освітньої траєкторії студентів та характеризує рівень професійної готовності майбутніх фахівців спеціальності 012 Дошкільна освіта та 013 Початкова освіта); технологічного (передбачає реалізацію процесу професійної підготовки майбутнього вихователя та вчителя як сукупності мети, змісту, методів, технологій, гарантованого досягнення результатів); діяльнісного (має на меті формування готовності до професійно-педагогічної діяльності через динамічну взаємодію суб'єктів педагогічного процесу в умовах інноваційного освітнього середовища); компетентнісного (визначає спрямованість професійної підготовки на формування загальних, професійних і предметних компетентностей та розвиток здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у ситуаціях професійно-педагогічної діяльності у середовищі дошкільної освіти) [4].

Якісна підготовка педагога закладу дошкільної освіти включає міждисциплінарну і внутрішньодисциплінарну інтеграцію, реалізацію особистісно-діяльнісного і системного підходів.

Під інтеграцією розуміють створення нового цілого на основі виявлених однотипних елементів і частин, окремих навчальних дисциплін. Принцип інтегративності, покладений в основу вдосконалення змісту освіти і має на меті формування у майбутніх педагогів дошкільного профілю цілісного уявлення про предмет, явище, подію у результаті реалізації міжпредметних зв'язків, системи світоглядних, інтелектуальних і моральних цінностей, засвоєння яких забезпечує всебічний розвиток і професійне становлення фахівця відповідно до соціального замовлення суспільства. Інтегративний підхід передбачає одночасно і рівнозначність функціонування трьох освітніх елементів: навчання, виховання, творчого розвитку особистості в їх взаємозв'язку і взаємозумовленості.

Підготовка педагогів дошкільного профілю характеризується наявністю двох способів інтеграції: горизонтальної та вертикальної. Перший спосіб пов'язаний з викладанням дисциплін психолого-педагогічного циклу, спрямованих на оволодіння майбутніми педагогами професійними компетенціями, які сприяють пізнанню основ світоглядного відображення дійсності, формуванню умінь і навичок педагогічної діяльності, розширенню творчих здібностей до творчої діяльності. Горизонтальна інтеграція передбачає не просто засвоєння студентами знань і умінь, набутих у процесі вивчення різних психолого-педагогічних навчальних дисциплін, а їх взаємопроникнення, взаємозбагачення, творче переосмислення.

Другий спосіб інтеграції передбачає оволодіння певними професійними компетенціями в процесі вивчення проблеми в рамках роботи факультативу або проблемної групи, що сприяє зростанню самостійності і творчої активності студентів, становлення потреби в професійній самоосвіті і самовдосконаленні. Об'єднання навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу, в процесі їх вивчення за інтегративним принципом сприяє успішній професійній адаптації майбутніх педагогів у сфері педагогічної освіти, їх самовизначенню [1, с. 59-67].

У процесі професійної підготовки в педагога мають бути сформовані на основі особистих якостей необхідні педагогічні вміння. Вихователі повинні бути притаманні такі вміння:

- 1) конструктивні, які вможливають планування навчально-вихованої роботи відповідно до вимог навчальних планів і програм; вибір доцільних форм і видів діяльності; вибір ділових методів виховного впливу; планування перспективних напрямів керівництва дитячим колективом; індивідуальний та диференційований підходи до учнів;

- 2) комунікативні, які передбачають налагодження адекватних стосунків із колективом та окремими вихованцями, допомагають налагодити педагогічно вмотивовані контакти з учнями, колективом, батьками, колегами; регулювати міжособистісні стосунки дітей у первинному колективі;

- 3) організаторські – є запорукою організації дитячих колективів і керування ними, їхнього розвитку; педагогічно доцільної діяльності дитячих колективів; надання допомоги дитячим громадським організаціям; організації роботи з батьками, залучення громадськості на допомогу навчальному закладу у вихованні дітей;

- 4) дидактичні, які допомагають пояснити учням зміст навчального матеріалу з урахуванням їхнього

віку; керувати самостійною пізнавальною діяльністю учнів, сприяти розвитку інтелектуального потенціалу; озброювати школярів методами самостійної пізнавальної діяльності;

5) перцептивні, до яких належить здатність проникати у внутрішній світ дітей; адекватно сприймати та розуміти психічний стан вихованців; спостережливість, яка дає змогу аналізувати реальний стан вихованця в конкретній ситуації;

6) сугестивні, які виявляються в безпосередньому емоційно-вольовому впливі на вихованців для створення в них певного стану, спонукання до конкретних дій;

7) пізнавальні, що охоплюють вивчення учнів, дитячого колективу, складання характеристик; ознайомлення з новою психолого-педагогічною та іншою літературою,

використання досягнень науки в практиці; аналіз передового педагогічного досвіду і його творче використання у власній діяльності;

8) прикладні вміння лежать в основі володіння вміннями й навичками творчого характеру – малювати, танцювати, грати на музичних інструментах, вишивати, ліпити, моделювати, плести та ін.; володіння технічними засобами навчання, комп'ютерною технікою;

9) уміння в галузі педагогічної техніки; педагогічна техніка – це сукупність раціональних засобів і прийомів та особливостей поведінки вчителя-вихователя, скерованих на ефективну реалізацію обраних ним методів навчально-виховної роботи з окремим вихованцем або з колективом, відповідно до потреб та особливостей конкретних об'єктивних і суб'єктивних обставин. У процесі оволодіння педагогічною технікою вчитель-вихователь має виробити такі вміння: одягатися з урахуванням індивідуальних особливостей, усталеного в суспільстві стилю, вимог культури та особливостей діяльності; володіти собою, оцінювати свої почуття в конкретній ситуації, психічний стан вихованців, обирати потрібну тактику дій згідно з педагогічними завданнями; володіти голосом, тоном, темпом, ритмом педагогічного мовлення; володіти жестами та мімікою; уміння ходити, стояти, сидіти; володіти навичками психотехніки (уміння застосовувати знання про психіку людини для розв'язання практичних завдань) [6].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, зазначене вище підкреслює, що процеси реформування та модернізації, які зараз відбуваються в системі вищої педагогічної освіти, об'єктивно спрямовані на її подальший прогресивний розвиток, забезпечення потреб суспільства у кваліфікованих фахівцях, що передбачає відповідні зміни у професійно-педагогічній підготовці вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку. Тому підвищена увага до професійної підготовки майбутніх вихователів у сучасному освітньому просторі цілком виправдана, адже головним організатором педагогічного процесу в дошкільних навчальних закладах є вихователь і саме від нього значною мірою залежить цілісний і всебічний розвиток дитячої особистості як суб'єкта свого життя [7, с. 88-92].

Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти розглядається у статті як багатофакторна структура, головне завдання якої полягає в набутті кожним студентом особистісного сенсу діяльності, формуванні

професійної майстерності, постійно зростаючого інтересу до роботи з дітьми та їх батьками, а також у розвитку успішності в діяльності.

Якісна підготовка педагога закладу дошкільної освіти включає міждисциплінарну і внутрішньодисциплінарну інтеграцію, реалізацію особистісно-діяльнісного і системного підходів. Зроблено аналіз підходів до організації освітнього процесу в закладах вищої педагогічної освіти. Професійна підготовка майбутнього фахівця у закладі освіти здійснюється у педагогічному процесі і включає в себе наступні компоненти, що проаналізовані у статті.

Зasadничими принципами підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти та вчителів початкової школи в світлі концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку та концепції Нової української школи визначено положення таких підходів: гуманістичного; аксіологічного; міждисциплінарного; особистісно орієнтованого; технологічного; діяльнісного; компетентнісного.

Підготовка педагогів дошкільного профілю характеризується наявністю двох способів інтеграції: горизонтальної та вертикальної.

Подальшого розгляду потребують питання організації процесу навчання в межах андрагогічного підходу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Анішук А. М. Професійна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. Професійна підготовка. Психолого-педагогічні науки. 2020. № 4. 59–67.
2. Беленька Г. В. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дошкільного віку в умовах університетської освіти. *Педагогічна наука «Психолого-педагогічні науки»* / за заг. ред. Є. І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. № 4. С. 114–119.
3. Богініч О. Л. Шляхи вдосконалення системи підготовки фахівців дошкільної освіти. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*. 2008. Вип. 1. С. 23–25.
4. Борова В. Є., Ілюк Л. В., Кирилович О. Ф., Красовська О. О., Максимчук Н. С., Марчук О. О., Мельничук Л. Б., Мисько І. П., Міськова Н. М., Пагута Т. І., Петрук О. М., Сойко І. М., Хом'як О. А., Шкабаріна М. А. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти та початкової школи в умовах ступеневого навчання. Монографія / за заг. ред. О. О. Красовська. Рівне : О. Зень, 2021. 560 с.
5. Калічак Ю. Формування компетентності вихователя закладів дошкільної освіти в процесі професійної підготовки. *Молодь і ринок*. 2018. №6 (161). 2018. С. 65–70.
6. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. К. : Знання-Прес, 2003. 418 с.
7. Лугіна О. В. Підготовка майбутніх вихователів у системі дошкільної освіти України: теоретичний аспект. *Вісник Черкаського університету*. 2017. Вип. № 2. С. 88–92.
8. Харківська А. І. Розвиток комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). Українська інженерно-педагогічна академія, Харків, 2021. 282 с.
9. Чаговець А. Сучасна професійна підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Теоретичний аспект. *Обрії*. 2015. № 1(40). С. 99–10.

REFERENCES

1. Anishchuk, A. M. (2020). Profesiynna pidhotovka maybutnikh fakhivtsiv doshkil'noyi osvity [Professional training

of future specialists in preschool education]. Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholya. Profesiynna pidhotovka. Psykholohopedahohichni nauky. № 4. 59–67.

2. Byelyen'ka, H. V. (2012). Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh vykhovateliv doshkil'noho viku v umovakh universytet-s'koyi osvity. [Formation of professional competence of future preschool teachers in the conditions of university education]. Naukovi zapysky. Seriya «Psykholohopedahohichni nauky» / za zah. red. YE. I. Kovalenko. Nizhyn: NDU im. M. Hoholya. № 4. S. 114–119.

3. Bohinich, O. L. (2008). Shlyakhy vdoskonalennya systemy pidhotovky fakhivtsiv doshkil'noyi osvity. [Ways of improving the system of training specialists in preschool education]. Pedahohichna nauka: istoriya, teoriya, praktyka, tendentsiyi rozvytku. Vyp. 1. C. 23–25.

4. Borova, V. YE., Ilyuk, L. V., Kyrylovych, O. F., Krasovs'ka, O. O., Maksymchuk, N. S., Marchuk, O. O., Mel'nychuk, L. B., Mys'ko, I. P., Mis'kova, N. M., Pahuta, T. I., Petruk, O. M., Soyko, I. M., Khom'yak, O. A., Shkabarina, M. A. (2021). Teoriya i praktyka profesiynoyi pidhotovky maybutnikh pedahohiv zakladiv doshkil'noyi osvity ta pochatkovoyi shkoly v umovakh stupenevoho navchannya [Theory and practice of professional training of future teachers of preschool and primary school institutions in the conditions of degree studies]. Monohrafiya / za zah. red. O. O. Krasovs'ka. Rivne : O. Zen', 2021. 560 s.

5. Kalichak, YU. (2018). Formuvannya kompetentnosti vykhovatelya zakladiv doshkil'noyi osvity v protsesi profesiynoyi pidhotovky [Formation of competence of preschool teachers in the process of professional training]. Molod' i rynek №6 (161). 65–70.

6. Kuz'mins'kyy, A. I., Omelyanenko V. L. (2003). Pedahohika : [Pedagogy]: pidruchnyk. K. : Znannya-Pres, 2003. 418 s.

7. Luhina, O. V. (2017). Pidhotovka maybutnikh vykhovateliv u systemi doshkil'noyi osvity Ukrainy: teoretychnyy aspekt [Training of future educators in the preschool education system of Ukraine: theoretical aspect]. Visnyk Cherkas'koho universytetu. Vyp. № 2. 88–92.

8. Kharkivs'ka, A. I. (2021). Rozvytok komunikativnoyi kul'tury maybutnikh vykhovateliv zakladiv doshkil'noyi osvity v umovakh mahistratury. [Development of communicative culture of future teachers of preschool education institutions in the conditions of the master's degree]. Kvalifikatsiyna naukova pratsya na pravakh rukopysu. Dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya doktora filosofiyi z haluzi znan' 01 Osvita/Pedahohika za spetsial'nisty 015 Profesiynna osvita (za spetsializatsiyamy). Ukrainys'ka inzhenerno-pedahohichna akademiya, Kharkiv. 282 s.

9. Chahovets', A. (2015). Suchasna profesiynna pidhotovka maybutnikh vykhovateliv doshkil'nykh navchal'nykh zakladiv

[Modern professional training of future teachers of preschool educational institutions]. Teoretychnyy aspekt. Obriyi. № 1(40). S. 99–10, c. 101.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ШОВШ Катерина Степанівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти, директор Фахового коледжу ЗУІ Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

БІДА Олена Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

МАРГІТИЧ Агнета Іванівна – аспірант, викладач української мови і літератури Фахового коледжу Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SHOVSH Kateryna Stepanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Teacher, Kindergarten Pedagogy, Educational and Institutional Management, headmistress of the Vocational School of Ferenc Rákóczi II, Transcarpathian Hungarian College of Higher Education Ferenc Rákóczi II.

Scientific interests: development and improvement of education in Ukraine.

BIDA Olena Anatoliivna – doctor of pedagogical sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, Psychology, Teacher, Kindergarten Pedagogy, Educational and Institutional Management, Transcarpathian Hungarian Institute Ferenc Rakoczi II.

Scientific interests: development and improvement of education in Ukraine.

MARGITICS Agneta Ivanivna – postgraduate, teacher of Ukrainian language and literature of the Vocational School of Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. Vocational School of Ferenc Rákóczi II, Transcarpathian Hungarian College of Higher Education.

Scientific interests: development and improvement of education in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.22 (410)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-380-385

ШУНКОВ Василь Сергійович –

кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри біологічної та загальної хімії Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3130-2250>
e-mail: svshunkov@gmail.com

НАВЧАННЯ І ВИКЛАДАННЯ НА ОСНОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ПІДГОТОВЦІ ФАРАМАЦЕВТІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

У статті розглядаються проблем використання дослідницько-орієнтованого навчання і викладання в університетах Великої Британії. З'ясовано, що освітньо-професійні програми підготовки фармацевтів у Великій Британії базуються на проведенні наукових досліджень і орієнтовані на підготовку фахівців для науково-дослідницької діяльності в галузі фармакології та фармацевтики. Підвищення ефективності фармацевтичної освіти ґрунтується на використанні сучасних методик викладання з використанням інноваційних методів, технологій та засобів. Особливу увагу приділено алгоритму реалізації моделі дослідницько-орієнтованого навчання та дослідницько-орієнтованого викладання. Встановлено, що студенти активно залучаються до досліджень та проектної діяльності в ході навчання. Констатовано, що проблемно-пошукове навчання фармацевтів дозволяє

забезпечити формування навичок критичного мислення, самостійності та відповідальності, які є важливими для майбутніх фахівців у галузі фармації. В основі дослідницько-орієнтованого навчання лежить безпосереднє введення дослідницького компонента в освітні програми шляхом виконання майбутніми фармацевтами індивідуальних дослідницьких проєктів, їхнього активного залучення до досліджень, які проводяться в університетах.

Встановлено, що кожен університет чи коледж може мати свої власні вимоги та підходи до реалізації дослідницько-орієнтованого навчання. Більшість університетів пропонує для майбутніх фармацевтів обов'язковий модуль – дослідницький проєкт. Тематика охоплює багато аспектів, пов'язаних з виробництвом, розробкою та застосуванням лікарських засобів, а також дослідженням їх взаємодії з організмом людини. Досліджено особливості підготовки до виконання проєкту, важливість практики. Схарактеризовано основні способи оприлюднення результатів наукових досліджень фармацевтів.

Зроблено висновок, що підготовка до науково-дослідницької діяльності є органічною складовою змісту освітньо-професійних програм підготовки фармацевтів в університетах Великої Британії, орієнтована на одержання ними додаткових професійних знань, формування науково-дослідницької культури.

Ключові слова: Велика Британія, фармацевтична освіта, дослідницько-орієнтоване навчання, викладання, професійна підготовка, науково-дослідницький проєкт, фармацевт.

SHUNKOV Vasyl Sergiyovych –

Candidate of Chemical Science,

Associate Professor of the Department of Biological and General Chemistry

Vinnitsya National Pirogov Memorial Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3130-2250>

e-mail: svshunkov@gmail.com

RESEARCH-BASED LEARNING AND TEACHING IN PHARMACISTS' TRAINING AT THE UK UNIVERSITIES

The article examines the problems of research-oriented learning and teaching at universities in Great Britain. It was found that the educational and professional programs for training pharmacists in Great Britain are based on conducting scientific research and are focused on training specialists for scientific research activities in the field of pharmacology and pharmaceuticals. Improving the effectiveness of pharmaceutical education is based on the use of modern teaching methods, technologies and tools. Special attention is paid to the implementation of the model of research-oriented learning and research-oriented teaching. It has been established that students are actively involved in research and project activities during their studies. It has been established that the problem-based training of pharmacists allows for the formation of critical thinking skills, independence and responsibility, which are important for future specialists in the field of pharmacy. The basis of research-oriented education is the direct introduction of a research component into educational programs through the implementation of individual research projects by future pharmacists, and their active involvement in research conducted at universities. It has been established that each university or college has its own requirements and approaches to the implementation of research-oriented education.

Most universities offer a mandatory module for future pharmacists - a research project. The topic covers many aspects related to the production, development and use of medical products, as well as the study of their interaction with the human body. Special attention is paid to the implementation of the research project: topic selection, and research stages. Peculiarities of preparation for the implementation of the project and the importance of practice were studied. The main ways of publicizing the results of pharmacists' research are characterized.

It was concluded that preparation for scientific and research activity is an organic component of the content of educational programs for pharmacists' training at the UK universities, focused on their acquisition of additional professional knowledge and the formation of scientific and research culture.

Keywords: Great Britain, pharmaceutical education, research-oriented education, teaching, professional training, research project, pharmacist.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Пріоритетами розвитку британської вищої освіти визначено стимулювання інновацій, посилення науково-дослідницької діяльності та просування наукового продукту на ринку праці, створення виробничо-наукового освітнього простору. Науково-дослідницька діяльність є важливим аспектом формування особистості майбутнього науковця, оскільки вона слугує потужним засобом селективного відбору висококваліфікованих фахівців, збереження і відновлення потенціалу наукових шкіл [5, с. 263].

Вплив глобалізаційних процесів на розвиток вищої фармацевтичної освіти Великої Британії зумовив перегляд напрямів науково-дослідницької діяльності в університетах. Підвищення ефективності фармацевтичної освіти базується на впровадженні сучасних інноваційних технологій навчання та викладання, які розвивають творчий потенціал фармацевта, формують системний підхід до вирішення професійних задач, уміння використовувати сучасні методи дослідження та оцінювати ефективність нових технологій у фармацевтиці. Вища фармацевтична освіта базується на дослідницькому наставництві, оскільки такий підхід має найбільшу користь для навчання студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових, аналітично-інформаційних джерел, педагогічного досвіду показав, що наукові аспекти проблем професійної підготовки фармацевтів, дослідницько-орієнтованого навчання і викладання в університетах Великої Британії досліджувалися вітчизняними та зарубіжними науковцями. Британську освіту досліджували українські науковці Н. Авшенюк, Н. Бідюк, Н. Мукан, О. Нагорна, О. Огієнко, А. Сбруєва, В. Третько та ін. Значним джерелом щодо вивчення проблем професійної підготовки фармацевтів є праці науковців Великої Британії: A. Brew, E. Davies, R. Griffiths, M. Healey, S. Hemmings, S. Keeley, I. Larson, P. Seville та ін.

Мета статі. Аналіз теоретичних джерел дає підстави стверджувати, що в науковій літературі нині бракує комплексного ґрунтовного дослідження, яке б висвітлювало проблеми дослідницько-орієнтованого навчання фармацевтів в університетах Великої Британії, що й визначило мету статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освітньо-професійні програми підготовки фармацевтів у Великій Британії базуються на проведенні наукових досліджень і орієнтовані на підготовку фахівців для науково-дослідницької діяльності в галузі

фармакології та фармацевтики [6; 8; 9; 10; 11; 12]. Науково-дослідницька діяльність майбутніх фармацевтів пов'язана з підготовкою прикладних дослідницьких проєктів, курсових робіт. Інтеграція науково-дослідницької діяльності у процес професійної підготовки фармацевтів сприяє формуванню науково-творчої, інтелігентної особистості, яка має високий рівень методологічної культури, творчо володіє методами пізнання та наукової діяльності, готова до роботи в галузі наукоємних технологій.

Підвищення ефективності фармацевтичної освіти ґрунтується на використанні сучасних методик викладання з використанням інноваційних методів, технологій та засобів. Розвиток наукової та інноваційної орієнтації майбутніх фармацевтів зумовив необхідність розроблення нових моделей науково-дослідницької підготовки, які ґрунтуються на дослідницьких методах навчання, а також вже розроблених раніше моделях. Заслуговує на увагу розроблена відомим британським науковцем Р. Гріффітсом [3] (удосконалена М. Хілі та А. Дженкінсом [4]) модель взаємозв'язку дослідницько-орієнтованого навчання (*research-based learning*, RBL) та дослідницько-орієнтованого викладання (*research-based teaching*, RBT) (рис.1).

Згідно класифікації Р.Гріффітса [3] існує декілька моделей RBL, які відрізняються взаємозв'язком навчання і викладання, а саме:

- дослідницько-кероване викладання (*Research-led teaching*) – викладання, що базується на опрацюванні результатів наукових досліджень з ключових проблем; у змісті навчальної програми домінують наукові інтереси викладачів, а передача інформації є основним способом навчання;

- дослідницько-орієнтоване викладання (*Research-oriented teaching*) – викладання, побудоване на дослідженні процесів, розумінні наукових досліджень; студенти вивчають дослідницькі процеси; у навчальній програмі наголошується як на процесах, за допомогою яких формуються знання, так і на отриманих знаннях, а викладачі намагаються започаткувати дослідницький дух через своє викладання;

- дослідницьке викладання (*Research-based teaching*) – викладання, що будується на основі дослідницької діяльності; студенти навчаються як дослідники; навчальна програма в основному розроблена навколо дослідницької діяльності, а розподіл ролей між викладачем і студентом зведений до мінімуму.

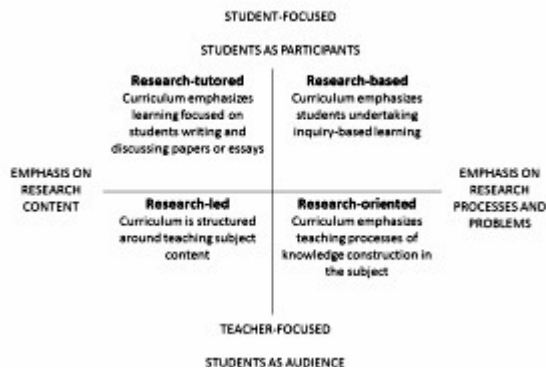

Рис. 1 Модель дослідницько-орієнтованого навчання і викладання (Healey, 2009)

Ця класифікація була використана М. Хілі для розробки матриці, що показує зв'язок між навчанням, дослідженням і викладанням. Навчання студентів дослідницьким навичкам, засноване на дослідженнях, покращує їх розуміння наукового змісту, обробки наукової інформації та літератури, критичного мислення, мотивації, навчання та навичок співпраці. Крім того, виконуючи дослідження на бакалавраті, студенти стають більш впевненими у проведенні фармацевтичних досліджень і отримують більше інтересу до дисципліни [4].

Основна ідея моделі RBL (Research-Based Learning) Р. Гріффітса полягає у тому, що студенти активно залучаються до досліджень та проєктної діяльності в ході навчання. Вони самостійно здійснюють дослідження, аналізують наукову літературу, виконують лабораторні роботи та досліди, та на основі цього розвивають власні навички та компетентності. Модель включає такі елементи, як:

1. Ця модель ґрунтується на використанні дослідження як Персоналізоване навчання, яке дозволяє студентам розвивати власні інтереси та здібності, обирати теми для досліджень та проєктів.

2. Активне використання технологій, що дозволяють забезпечити доступ до наукових джерел та дослідницьких інструментів.

3. Підтримка науково-дослідницької діяльності викладачів та студентів, в тому числі фінансування наукових проєктів та взаємодія з іншими дослідницькими центрами та компаніями.

4. Формування у студентів компетентностей, необхідних для проведення наукових досліджень, таких як розуміння наукових теорій, методології дослідження, статистичного аналізу тощо.

проблемної складової освітнього процесу (*Enquiry-based learning* (EBL) / проблемно-пошукове навчання). Всі складові методів EBL ґрунтуються на прагненні навчити майбутніх фармацевтів визначати проблеми, які потребують вирішення, оцінювати та аналізувати власні інтелектуальні ресурси, які він має у своєму розпорядженні, обирати оптимальні шляхи для вирішення. Знання значно ґрунтовніші, оскільки набуваються на основі власного досвіду вирішення реальних професійних проблем. При цьому в умовах EBL викладач не є єдиним джерелом знань для студента, а здійснює функцію посередника в отримання знань, з накладанням відповідальності за якість навчання на самого студента. Проблемно-пошукове навчання - це підхід до навчання, який спрямований на стимулювання студентів до активного пошуку знань та вирішення реальних проблем. Вони стають активними учасниками процесу навчання, проводять дослідження, аналізують інформацію та розв'язують задачі в контексті реального життя. Використання EBL в навчанні фармацевтів дозволяє забезпечити формування навичок критичного мислення, самостійності та відповідальності, які є важливими для майбутніх фахівців у галузі фармації [7].

Університети Великої Британії зазвичай мають власні медичні науково-дослідні центри, клініки та лабораторії, де студенти можуть отримати досвід в проведенні наукових досліджень в галузі фармації. Це може включати дослідження нових лікарських засобів, аналіз клінічних даних та розробку нових технологій у фармацевтичній промисловості. Крім того, багато університетів пропонують студентам можливість брати участь у програмах практичної роботи в аптечних закладах, де вони можуть набувати досвіду

роботи з пацієнтами та здобувати практичні навички у вирішенні різних фармацевтичних завдань. Університети також здійснюють активну співпрацю з фармацевтичними компаніями та науково-дослідними організаціями, що дає змогу студентам отримувати практичний досвід в реальному фармацевтичному середовищі та підтримувати зв'язки з промисловістю.

Дослідницько-орієнтоване навчання дозволяє залучати студента до виконання досліджень. Цей метод передбачає впровадження дослідницького компонента в освітні програми, виконання студентами дослідницьких проєктів, активного долучення студентів до наукових досліджень, які проводяться в медичних навчальних закладах. Майбутні фармацевти потребують не лише теоретичних знань і базових лабораторних навичок. Важливими є дослідницькі навички, такі як обґрунтування проблеми дослідження, планування дослідницько-експериментальних робіт, критичний аналіз даних і літератури, а також представлення та обговорення результатів. Крім того, щоб мати можливість придумати нові та інноваційні ідеї щодо нових ліків, студенти мають бути креативними, уміти мислити «нестандартно» та рекомбінувати знання [2].

В основі дослідницько-орієнтованого навчання лежить безпосереднє введення дослідницького компонента в освітні програми шляхом виконання майбутніми фармацевтами індивідуальних дослідницьких проєктів, їхнього активного залучення до досліджень, які проводяться в університетах: навчання на базі дослідницької лабораторії з наданням досвіду під час практичних занять і проєктних завдань (University of Kent); навчання з акцентом на дослідницьку роботу в лабораторії і проєктну діяльність стосовно розв'язання проблем у галузі фармації (University of Bristol); проєкти в сфері біотехнологій (University of Berkeley); дослідження нових лікарських засобів та розроблення інноваційних фармацевтичних продуктів (University of Manchester); дослідницька робота в галузі фармакології та клінічних досліджень (University of Liverpool). Ці університети відомі своїми інноваційними програмами з підготовки фармацевтів з використанням дослідницько-орієнтованого навчання. Вони надають студентам можливість займатися дослідницькою роботою в лабораторіях та взаємодіяти з промисловими партнерами.

Реалізація дослідницько-орієнтованого навчання передбачає такі кроки:

1. Визначення мети навчання: визначення, які знання, уміння та навички мають бути отримані студентами в результаті навчання.
2. Формулювання дослідницької проблеми: студенти повинні вибрати тему дослідження, яка пов'язана з метою навчання, та визначити дослідницьку проблему, яку вони будуть досліджувати.
3. Планування дослідження: студенти повинні розробити план дослідження, включаючи методи дослідження, збір даних, аналіз та оцінку результатів.
4. Робота з джерелами інформації: студенти повинні знайти та проаналізувати джерела інформації, які допоможуть їм вирішити дослідницьку проблему.
5. Збір даних та аналіз: студенти повинні зібрати необхідні дані та аналізувати їх, щоб дійти до висновків та рекомендацій.

6. Презентація результатів: студенти повинні представити свої результати дослідження у формі звіту, презентації або наукової статті.

7. Оцінка результатів: студенти повинні оцінити свої результати дослідження та зробити висновки щодо досягнення мети навчання.

Варто зауважити, що кожен університет чи коледж може мати свої власні вимоги та підходи до реалізації дослідницько-орієнтованого навчання. Тому, алгоритм може змінюватися залежно від конкретного навчального закладу та освітньої програми. Більшість університетів пропонує для майбутніх фармацевтів обов'язковий модуль – дослідницький проєкт. Цей модуль передбачає розробку та реалізацію дослідницького проєкту, який може відбуватися як у Великій Британії, так і за кордоном у затвердженій академічній чи іншій установі. Університети мають добре налагоджене коло закордонних партнерів, а також діє ефективна система контролю якості та підтримки студентів, щоб ті, хто вирішив навчатися за кордоном, могли зробити це в безпечному та сприятливому середовищі. Проєкти можуть бути лабораторними (більшість) або можуть базуватися на даних/літературі/теорії (наприклад, проведення мета-аналізу). Кожен студент має можливість виконувати індивідуальний проєкт, який оцінюється індивідуально, хоча студенти можуть бути «кластеризовані» навколо теми дослідження та ділитися на робочі групи залежно від наявності обладнання або спільності цілей дослідження. Дослідницький проєкт дає студентам змогу проводити незалежні, оригінальні дослідження під керівництвом викладачів у галузі фармації, розвивати в процесі роботи широкий спектр навичок навчання й дослідження, формувати докладні знання однієї конкретної теми в межах дисципліни. Кожен дослідницький проєкт, сформований на основі власних наукових інтересів та ідей, що увідповіднене зі стандартами та вимогами до академічних досліджень. Студенти ознайомлюються з бібліографічними й інформаційними ресурсами, послуговуються пакетами оброблення текстів. Залежно від теми, вивчають і використовують кількісні та якісні аналітичні методи, що превалюють у сучасних медичних дослідженнях.

Тематика досліджень у фармацевтичній галузі може бути дуже різноманітною та охоплювати багато аспектів, пов'язаних з виробництвом, розробкою та застосуванням лікарських засобів, а також дослідженням їх взаємодії з організмом людини, а саме:

1. Розробка нових лікарських засобів: дослідження нових способів синтезу та виробництва лікарських засобів, включаючи біологічні та наноматеріали, розробка нових методів доставки лікарських засобів.
2. Клінічні дослідження: дослідження ефективності та безпеки лікарських засобів в клінічних умовах, включаючи дослідження фармакокінетики та фармакодинаміки.
3. Фармакогенетика: дослідження генетичних факторів, що впливають на взаємодію лікарських засобів з організмом людини, та розробка персоналізованих схем лікування.
4. Фармакологія: дослідження механізмів дії лікарських засобів на молекулярному рівні та їх взаємодії з різними органами та системами організму.
5. Фармацевтична технологія: дослідження технологій виготовлення та зберігання лікарських

засобів, розробка нових методів контролю якості та безпеки лікарських засобів.

6. Фармацевтична біотехнологія: дослідження застосування біотехнологічних методів в розробці та виробництві лікарських засобів, включаючи генетичний інжиніринг та клітинну терапію.

7. Фармацевтична хімія: дослідження хімічної структури та взаємодії лікарських засобів, включаючи дослідження механізмів дії та взаємодії з іншими речовинами.

8. Фармацевтична біоінформатика: дослідження застосування комп'ютерних методів та технологій для аналізу даних у фармацевтичній галузі, включаючи розробку нових методів віртуального скринінгу та моделювання молекулярних взаємодій.

9. Фармакотерапія: дослідження оптимальних схем лікування різних захворювань, включаючи дослідження взаємодії лікарських засобів з іншими лікарськими засобами та харчовими добавками.

10. Фармацевтична токсикологія: дослідження впливу лікарських засобів та їх метаболітів на організм людини та навколишнє середовище.

Мета дослідницького проєкту – надати студентам можливості для вияву своїх здібностей у збиранні, організації, аналізі й повідомленні оригінальної інформації. Під керівництвом академічного персоналу, а також експертів із дисциплін (фармацевтика, біологія, хімія) студенти обґрунтовують тему дослідження та виконують його в галузі фармацевтики. Проблематика дисертацій увідповіднена з індивідуальними потребами й пізнавальними інтересами студентів. Зазначимо, що студенти-фармацевти в окремих університетах готують дослідницький проєкт, що відображає дослідницький досвід науково-педагогічних працівників у партнерських установах за кордоном, що дає можливість порівняльного аналізу професійної діяльності фармацевтів у різних країнах.

Хоча дослідницькі проєкти майбутніх фармацевтів не мають фіксованої навчальної програми як такої, через змінний характер змісту, але аналіз освітніх програм уможливив виділити такі загальні етапи досліджень:

- Пошук та аналіз літератури з теми дослідження і підготовка короткого довідкового звіту (формульованого).
- Обґрунтування методології та методики дослідження.
- Забезпечення лабораторної бази (для лабораторних проєктів).
- Збір даних або еквівалентної інформації.
- Аналіз та оцінка даних.
- Складання портфоліо, що окреслює прогрес у реалізації проєкту.
- Представлення ключових даних у вигляді наукової роботи.

Для виконання дослідницького проєкту в програмах передбачено 15 (University of Manchester) [11], 20 (University of Portsmouth [12], Birmingham [9]), та 30 (University College London [8], University of Bradford [10], King's College London [6]) кредитів ECTS. Загальний обсяг проєкту становить 8-10 тисяч слів.

Для успішного виконання дослідницького проєкту на 3-му курсі передбачено навчальні модулі, які дозволять підготуватись до його виконання, а саме: «Інтегровані дослідницькі навички» (University of

Manchester) [11], «Методи дослідження», «Портфоліо» (University of Birmingham) [9], «Комунікація науки і практики» (University College London) [8], «Методи дослідження фармації та етики» (University of Portsmouth) [12]. Опанування цих модулів допомагає студентам розвинути ключові дослідницькі навички: розробки інструментів збору даних; проведення дослідження; пошуку та аналізу наукової літератури; інтерпретації кількісних і якісних даних; розуміння системи клінічного управління щодо аудиту, методології та етики досліджень; використання різних аналітичних прийомів для перевірки гіпотез; впровадження результатів досліджень на практиці.

Під час підготовки до дослідницької роботи в галузі фармації, студенти зазвичай опановують курси, що надають їм необхідну теоретичну базу та практичні навички для проведення наукових досліджень, а саме: хімія та фізіологія органічних сполук, фармацевтична хімія, фармакологія фармацевтична біотехнологія, фармацевтична мікробіологія, клінічна фармація, біофармацевтика, фармацевтична технологія тощо. Важливою складовою підготовки до проведення досліджень в галузі фармації є вивчення методології проведення дослідження, аналіз експериментальних даних. Для цього в освітніх програмах підготовки фармацевтів багатьох університетів передбачено дисципліни «Основи дослідження в галузі фармації», «Статистика в фармації» та ін.

Важливим етапом у підготовці до дослідницького проєкту є практика, яка дозволяє студентам отримати досвід роботи в різних фармацевтичних установах, таких як аптеки, лікарняні аптеки, промислові підприємства тощо. Це допомагає їм розвинути практичні навички, такі як взаємодія з клієнтами, обробка рецептів, підготовка лікарських препаратів, контроль якості та безпеки. Практика також дозволяє студентам навчитися працювати в команді, спілкуватися з колегами та клієнтами, вирішувати проблеми та приймати рішення. Вона допомагає студентам зрозуміти, як діє фармацевтична індустрія, та як вона пов'язана з іншими галузями охорони здоров'я. Вона також допомагає виявити можливі труднощі та ризики, пов'язані з проведенням дослідження, та спланувати кроки для їх уникнення або зменшення впливу, визначити напрями та обсяг дослідження, а також сформулювати гіпотези та питання, які варто дослідити.

Результати дослідницької діяльності фармацевтів можуть бути оприлюднені у різних формах, залежно від мети та способів дослідження. Основні способи оприлюднення результатів досліджень фармацевтів включають: наукові статті; презентації та доповіді на конференціях, симпозіумах та інших наукових заходах; опублікування в Інтернеті, на веб-сайтах фармацевтичних компаній або на сторінках університетів та інших наукових установ [1].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Підготовка до науково-дослідницької діяльності є органічною складовою змісту освітніх програм підготовки фармацевтів в університетах Великої Британії. Вона спрямована на розв'язання низки завдань, зокрема: формування наукового світогляду майбутніх фармацевтів, оволодіння ними методологією і методами наукового дослідження для досягнення високого професіоналізму; формування дослідницької культури і розвитку наукової ерудиції; розвиток компетентісного і творчого мислення; залучення молодих науковців до розв'язання наукових

проблем, що мають суттєве значення для науки і практики; забезпечення можливості для розвитку особистості і її професійних якостей; задоволення потреб майбутніх фармацевтів у неперервному самостійному поповненні знань; формування у майбутніх фармацевтів аналітичного та критичного мислення, оволодіння методами біомедичних досліджень принципами доказової медицини.

Вивчення британського досвіду дозволяє зробити висновок, що науково-дослідницька підготовка майбутніх фармацевтів орієнтована на одержання ними додаткових професійних знань, формування науково-дослідницької культури, набуття професійного досвіду, формування професійної етики та мотивації для подальшого професійного і кар'єрного розвитку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Blackmore P., & Fraser, M. (2007). Researching and teaching: Making the link. In P. Blackmore & R. Blackwell (Eds.), *Towards strategic staff development in higher education*. Maidenhead, UK: McGraw-Hill International. 131-141
2. Brown, S. (2005). Assessment for Learning. *Learning and Teaching in Higher Education*. 1. 81-89.
3. Griffiths, R. (2004). Knowledge production and the research-teaching nexus: the case of the built environment disciplines. *Studies in Higher Education*, 29(6): 709-726
4. Healey, M., & Jenkins, A. (2009). *Developing Undergraduate Research and Inquiry*. York: Higher Education Academy. <https://www.heacademy.ac.uk/knowledge-hub/developing-undergraduate-research-and-inquiry>
5. Hewitt-Dundas, N. (2012). Research intensity and knowledge transfer activity in UK universities. *Research Policy*. 41.(2). 262-275
6. King's College London (2022). Pharmacy MPharm. Retrieved from <https://www.kcl.ac.uk/study/undergraduate/courses/pharmacy-mpharm>
7. McConnell, C., & Morley, S. (2015). Engaging students in research and scholarship. In *Proceedings of the inaugural European Conference on the Scholarship of Teaching &*

Learning (pp. 17-17). Centre for the Integration of Research, Teaching and Learning CIRTLL. http://www.nairtl.ie/documents/EuroSoTL2015_Proceedings.pdf

8. University College London (2022). Pharmacy MPharm. Retrieved from <https://www.ucl.ac.uk/prospective-students/undergraduate/degrees/pharmacy-mpharm>

9. University of Birmingham (2022). Pharmacy MPharm. Retrieved from <https://www.birmingham.ac.uk/undergraduate/courses/med/pharmacy-4-year.aspx>

10. University of Bradford. (2022). Pharmacy MPharm (Hons) degree. Retrieved from <https://www.bradford.ac.uk/courses/ug/pharmacy-mpharm/?att=ft>

11. University of Manchester (2022). MPharm Pharmacy. Retrieved from <https://www.manchester.ac.uk/study/undergraduate/courses/2023/01695/mpfarm-pharmacy/>

12. University of Portsmouth (2022). Pharmacy MPharm Hons. Retrieved from <https://www.port.ac.uk/study/courses/undergraduate/mpfarm-hons-pharmacy>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШУНКОВ Василь Сергійович – кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри біологічної та загальної хімії Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова.

Наукові інтереси: теорія і практика вищої медичної освіти в Україні та у зарубіжних країнах, професійна підготовка майбутніх фармацевтів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHUNKOV Vasyl Sergiyovych – Candidate of Chemical Science, Associate Professor of the Department of Biological and General Chemistry Vinnytsya National Pirogov Memorial Medical University

Scientific interests: theory and practice of higher medical education in Ukraine and in foreign countries, professional training of future pharmacists.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 373.3.016:796

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-385-390

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна –

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи,

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2653-1662>

e-mail: ksenija-77777@ukr.net

ВПРОВАДЖЕННЯ ОЗДОРОВЧОГО ФІТНЕСУ В СИСТЕМУ ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті визначено сутність поняття «дитячий фітнес», окреслено його особливості, що робить заняття привабливими для дітей і підлітків.

Акцентовано увагу на те, що програми дитячого фітнесу класифікують залежно від віку дітей, за спрямованістю різних засобів фізичної культури, предметів та обладнання.

Зазначено, що в останні роки в Україні відбувається вдосконалення освітнього процесу, однією з основних тенденцій якого є перехід від традиційної парадигми до створення умов навчання через застосування сучасних інноваційних технологій, зокрема у галузі фізичної культури. Наголошено на тому, що одним зі шляхів вирішення проблеми використання інновацій у фізичному вихованні в закладах загальної середньої освіти може бути впровадження різних напрямків фітнесу, зокрема дитячого, для підвищення зацікавленості учнів початкової школи до занять фізичною культурою.

Молодий шкільний вік особливо сприятливий для оволодіння базовими компонентами культури руху, освоєння великого арсеналу рухових умінь і навичок, формування ключових компетентностей і ціннісного ставлення до фізичної культури та спорту.

Зазначено, що в освітній програмі фізкультурної освітньої галузі для 1-4 класів одним із засобів підвищення рухової активності учнів рекомендовано впровадження різних видів дитячого фітнесу. Це дало нам змогу виокремити та запропонувати найбільш

популярні напрями фітнесу, які можна використовувати у фізкультурно-оздоровчій діяльності учнів початкової школи, а саме фітнес-гімнастика та акробатика; класична аеробіка з м'ячем; аеробіка зі скакалкою; ігровий стретчинг з елементами йоги, фітбол-гімнастика, степ-аеробіка, дитячий пілатес тощо.

Теоретично обґрунтовано доцільність впровадження засобів дитячого фітнесу в різні форми фізичного виховання учнів молодших класів для підвищення рівня їх фізичної підготовленості та покращення показників здоров'я. Зазначено, що заняття з використанням фітнес-технологій підвищують інтерес до занять фізкультурою, музичний супровід покращує емоційний фон уроків і настрої, тренує основні життєво важливі рухові навички та можливості для самостійного виконання фізичних вправ.

Ключові слова: учні початкової школи, уроки фізичної культури, фітнес-програми, дитячий фітнес, оздоровчі заняття.

IAZLOVETSKA Oksana Valentynivna –

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of physical

education and recreational and health work of the Volodymyr Vynnychenko

Central Ukrainian State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2653-1662>

e-mail: ksenija-77777@ukr.net

INTRODUCTION OF HEALTH FITNESS INTO THE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

The article defines the essence of the concept of «children's fitness», outlines its features that make classes attractive for children and adolescents.

The attention is focused on the fact that children's fitness programmes are classified according to the age of children, the focus of various means of physical culture, subjects and equipment.

It is noted that in recent years, Ukraine has been undergoing a process of improving the educational process, one of the main trends of which is the transition from the traditional paradigm to creating learning conditions through the use of modern innovative technologies, in particular in the field of physical education. It is emphasised that one of the ways to solve the problem of using innovations in physical education in general secondary education institutions may be the introduction of various areas of fitness, including children's fitness, to increase the interest of primary school pupils in physical education.

Primary school age is especially favourable for mastering the basic components of movement culture, mastering a large arsenal of motor skills, forming key competencies and value attitudes towards physical culture and sports.

It is noted that in the educational programme of physical education for grades 1-4, the introduction of various types of children's fitness is recommended as one of the means of increasing the motor activity of pupils. This allowed us to identify and propose the most popular areas of fitness that can be used in the physical education and recreation activities of primary school pupils, namely fitness gymnastics and acrobatics; classical aerobics with a ball; aerobics with a rope; game stretching with elements of yoga, fitball gymnastics, step aerobics, children's pilates, etc.

The expediency of introducing children's fitness means into various forms of physical education of primary school students to increase their level of physical fitness and improve their health indicators is theoretically substantiated. It is noted that classes with the use of fitness technologies increase interest in physical education, musical accompaniment improves the emotional background of lessons and mood, trains basic vital motor skills and opportunities for independent exercise.

Key words: primary school pupils, physical education lessons, fitness programmes, children's fitness, health improvement classes.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасний період постіндустріального інформаційного суспільства, коли активно розвиваються інформаційно-комунікаційні технології, простежується стійка тенденція до зниження рівня рухової активності дітей та підлітків.

Діти багато часу проводять своє дозвілля у віртуальному світі, а не на подвір'ї чи на спортивному майданчику. Відсутність фізичних навантажень і малорухомий спосіб життя негативно впливають на організм, який росте, що є однією із причин різноманітних відхилень у фізичному розвитку й стані здоров'я дітей. Заповнити щоденну потребу в рухах і підтримати дитячий організм у порядку допоможуть фізкультурно-оздоровчі заняття.

У молодшому шкільному віці закладаються основи фізичної культури, формуються інтереси та мотивація до занять фізичною культурою і спортом. Цей вік сприятливий для оволодіння базовими компонентами культури руху, освоєння різних способів рухової та ігрової діяльності.

У зв'язку з переходом загальної середньої освіти на 12-річний термін навчання затверджено нову програму для початкової освіти. Зміст зазначеної програми Нової української школи набуває змін щодо завдань шкільного фізичного виховання, в них з'явилася декларація формування в молодших

школярів ключових компетентностей і ціннісного ставлення до фізичної культури та спорту. Цей підхід є основою для виховання особистості, яка може зміцнювати і зберігати власне здоров'я засобами фізичної культури протягом усього життя.

Важливою вимогою сучасності є здійснення інноваційної діяльності, розробка та впровадження інноваційних технологій, методик, програм, зокрема в закладах освіти.

Одним зі шляхів вирішення проблеми використання інновацій у фізичному вихованні в закладах загальної середньої освіти може бути впровадження різних засобів фітнесу в систему шкільної фізкультурної освіти, що сприятиме оновленню занять, підвищенню зацікавленості школярів, розвитку фізичних якостей і зміцнення здоров'я.

Грамотне та цілеспрямоване впровадження фітнес-технологій у систему безперервної фізкультурної освіти для оздоровлення, розвитку та виховання школярів є сьогодні одним із актуальних завдань модернізації програм з фізичної культури освітніх закладів.

Актуальність фітнесу полягає і в тому, що його напрями постійно вдосконалюються, розвиваються та охоплюють найрізноманітніші форми рухової активності. Дитячий фітнес і його технології

поступово впроваджуються в уроки та позаурочні форми фізичної культури в закладах загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим дослідженням у сфері фітнесу останнім часом стало надаватися велике значення, деякі аспекти його теоретичного обґрунтування можна зустріти в роботах окремих авторів [2; 3; 4; 7].

Сучасні досягнення у галузі оздоровчого фітнесу, класифікації фітнес-програм, особливості побудови фітнес-занять різного спрямування представлено у дослідженнях Ю. Беляк, Н. Воловик, В. Іваночко, І. Грибовської, С. Іванчикової, Т. Шутової, В. Тулайдан, Л. Чеховської та ін.

Використання фітнес-технологій на уроках фізичної культури в закладах освіти досліджували Т. Нестерова, Н. Овчиннікова, О. Крючек, О. Ваніна, О. Попова, Г. Глоба та інші.

Фітнес-технології сприяють підвищенню інтересу учнів до уроків фізичної культури та залучають їх до систематичних занять фізичними вправами, сприяють оптимізації навчально-виховного процесу та підвищенню рівня діяльності їх функціональних систем. Це неодноразово підкреслювали в своїх наукових працях Т. Круцевич, Н. Москаленко, Д. Соловей та ін.). Були розроблені авторські фітнес-програми як складової частини третього уроку фізичної культури, позаурочних і позашкільних заходів (О. Кібальник); обґрунтовані засади застосування інноваційних технологій у фізичному вихованні дітей і молоді (А. Красілов, А. Леоненко); розроблено оздоровчі фітнес-програми для дітей шкільного віку (В. Білецька, С. Дмитренко, Т. Кропивка, Н. Санжарова, О. Холодова та ін.); досліджено особливості впровадження оздоровчого фітнесу у систему фізкультурної освіти молодших школярів (А. Бойко, О. Дубинська, Н. Косачева, О. Хуртенко та ін.)

Незважаючи на те, що дитячий фітнес почав розвиватися порівняно нещодавно, його популярність стрімко зростає як за кордоном, так і в Україні, і це потребує наукового обґрунтування.

На підставі вищесказаного було сформульовано *мету статті*: теоретично обґрунтувати доцільність та особливості використання дитячого фітнесу як засобу підвищення рівня фізичної підготовленості, інтересу до занять фізичною культурою та покращення здоров'я учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «фітнес» походить від англійського fitness – бути в гарній формі. Відмінністю фітнесу від загальної системи фізичної культури і спорту є включення до нього багатьох видів рухової активності, контролю харчування та постійного моніторингу функціонального стану організму за допомогою тестувань. Фітнес (у широкому розумінні) – це спосіб життя, який допомагає підтримувати своє тіло на високому функціональному рівні.

Напрямки фітнесу охоплюють різні форми рухової активності, задовольняють потреби різних соціальних груп населення у виборі оздоровчих занять, сприяють підвищенню не тільки рухової, а й загальної культури тих, хто займається, розширенню їх кругозору за рахунок включення в заняття творів мистецтва, таких як класичні, народні, сучасні танці, музичні твори у різних стилях тощо [4]. Фітнес включає понад 200 видів рухової активності, авторські оздоровчі методики та програми, різні фізичні вправи

й техніки, а також інноваційні технології в оздоровленні.

Залежно від цілей та завдань занять, розрізняють декілька рівнів занять фітнесом [3]: загальний чи оздоровчий фітнес; фізичний фітнес; спортивно-орієнтований фітнес.

Заняття оздоровчим фітнесом характеризуються виконанням вправ низької інтенсивності, плавними, обмеженими за амплітудою та напруженістю рухами, спрямованими на *загальний фізичний та руховий розвиток*, покращення форми тіла, підтримання й розвиток функціональної дієздатності та задоволення потреб у руховій діяльності. Зазвичай цьому відповідає 2-3-разовий режим занять в тиждень [2].

Дитячий фітнес, є одним із багатьох напрямів оздоровчого фітнесу, має низку характерних особливостей, є одним із сучасних напрямів оздоровчої гімнастики, являє собою синтез музики, аеробіки, елементів акробатики, ігрових видів спорту, йоги, загально-розвивальних вправ. Він підвищує загальний та емоційний тонус організму, покращує фізичну та розумову працездатність, задовольняє потребу дитини в руховій активності, сприяє розвитку фізичних якостей.

Залежно від віку дітей, програми дитячого фітнесу класифікують для дітей від 1 року до 3 років разом із батьками, для дітей дошкільного віку від 3 років до 7 років, для дітей шкільного віку (молодший, середній, старший).

За спрямованістю використовуваних засобів фізичної культури програми фітнесу поділяють на: ігрові, корекційні, гімнастично-атлетичні, танцювальні, з елементами східно-оздоровчих систем і бойових мистецтв, циклічні тощо.

Бурхливе зростання фітнесу з його різноманітними засобами та методами вимагає нового підходу до аналізу своєї сутності в закладі загальної середньої освіти з позицій сучасного підходу до оздоровчо-розвивального тренування.

Освітня програма фізкультурної освітньої галузі для 1-4 класів (за Р.Б. Шияном) містить такі змістові лінії: «Базова рухова активність», «Ігрова та змагальна діяльність учнів (рухливі ігри та естафети)», «Піклування про стан здоров'я та безпеку». Змістова лінія «Базова рухова активність» охоплює види діяльності, які спрямовані на формування життєво необхідних рухових умінь і навичок, формування в учнів здатності володіння різними способами рухової діяльності (культури рухів з елементами гімнастики, навичок пересувань, володіння м'ячем тощо) [6].

При організації такої діяльності одним із засобів пропонується використання дитячого фітнесу, а саме: логоаеробіка, звіроаеробіка, фідбол-аеробіка, танцювальна аеробіка, танцювальні імпровізаційні вправи тощо [6].

Очікуваними результатами навчання є такі, що учні виконують різні види вправ дитячого фітнесу для розвитку фізичних якостей; аналізують власні помилки у виконанні фізичних вправ та вправляються в їх усуненні, поєднують комплекси загально-розвивальних вправ зі спеціальними та застосовують їх для розминки; здатні розрізняти різні фізичні якості людини і добирати фізичні вправи для їх розвитку з урахуванням індивідуальних можливостей тощо [6, с. 69].

Заняття з елементами фітнесу створюють сприятливі умови не тільки для фізичного, а й психомоторного розвитку школярів. Діти із

задоволенням виконують усі завдання, що розвивають активність, самостійність, творчий підхід та інтерес до занять фізкультурою. Великий потенціал дитячого фітнесу полягає в тому, що він впливає не тільки на рухову сферу людини, а й на духовну, особистісну і соціальну сфери.

У роботі з дітьми молодшого шкільного віку при проведенні занять з елементами фітнесу можна використовувати різноманітне обладнання: стіпи, м'ячі-футболи, скакалки, гантелі, диски здоров'я, гімнастичні ролери, дитячі гумові еспандери, лавки для преса, велотренажери, бігові доріжки, мінібатуту, тренажери веслування. Умовно до тренажерів можна зарахувати також пластмасові гантелі та гантелі до 0,5 кг, шведські стінки, корекційні м'ячі великого діаметра, масажні килимки [1; 5].

Спектр застосування вправ з використанням засобів фітнесу може бути різний. Це можуть бути повноцінні уроки, об'єднані в цілі блоки та включені до варіативної частини програми з фізичної культури. Різні види аеробіки, стретчинг знаходять відображення в тій чи іншій спрямованості уроків фізичної культури: легкоатлетичної, гімнастичної, ігрової, вони сприяють урізноманітненню засобів, які використовують у підготовчій та заключній частинах уроку. Їхні елементи сприяють поживленню уроку, надають йому нового емоційного забарвлення.

Орієнтуючись на положення Типової освітньої програми початкової освіти, пропонуємо включати різні напрями дитячого фітнесу під час уроків фізичної культури, позаурочних фізкультурно-оздоровчих занять з учнями молодшого шкільного віку. Це можуть бути: фітнес-гімнастика та акробатика; класична аеробіка з м'ячем; аеробіка зі скакалкою; ігровий стретчинг з елементами йоги, фітбол-гімнастика, степ-аеробіка, дитячий пілатес тощо.

Фітнес-гімнастика та акробатика. У межах одного уроку використовуються традиційні гімнастичні та акробатичні засоби або в поєднанні з виконанням базових рухів аеробіки. Вони, на нашу думку, сприяють розвитку фізичних якостей, дають змогу гармонізувати зміст програми [1; 2].

Творчість застосовується під час виконання не тільки асан, а й традиційних загально-розвивальних вправ. Наприклад, із 4-10 різних елементів можна запропонувати учням у міні-групах скласти комбінацію: вони самі вигадують назви різним пересуванням, крокам, нахилам та іншим елементам. Такі завдання залучають дітей до співпраці, командної роботи, створюють атмосферу радості і пізнання і є проявом реалізації діяльнісного підходу.

Класична аеробіка з м'ячем. Під час проведення уроків ФК, а також позаурочних фізкультурно-оздоровчих занять з учнями можна використовувати м'ячі діаметром 18-20 см. Час виконання комбінацій – до 1-1,5 хв. В аеробіці з м'ячем можна виконувати такі вправи для розвитку координації рухів: передачі з однієї руки в іншу – перед собою за спиною, під ногою, партнеру; кидки і ловля після удару об підлогу; кидки і ловля – двома руками, однією рукою; переказати по підлозі, по тілу тощо.

Вправи з використанням різних предметів логічно поєднувалися з елементами класичної аеробіки. Наприклад, під час виконання ві-степу виконується кидок м'яча, потім степ-тач праворуч, м'яч, утримуючи двома руками, – до правого плеча; степ-тач ліворуч, м'яч до лівого плеча; під час

виконання степ-тача, бігу можна виконувати відбиття, тощо [3].

Аеробіка зі скакалкою. Завдяки природним формам рухів аеробіка зі скакалкою (Rope Skipping – Роуп-скіппінг) є однією з найпопулярніших ігор дітей. Проведення занять під музику значно підвищує їхню зацікавленість, а різного роду композиції дають їм змогу брати участь у різноманітних показових виступах, конкурсах і змаганнях [5].

Основним змістом Rope Skipping є різного роду стрибки, підскоки, що виконуються зі скакалкою індивідуально, в парах, групою, а також найпростіші акробатичні елементи. Специфіка вправ визначається також довжиною скакалки: можна використовувати коротку, довгу, дві довгих.

Вправи *ігрової стретчингу* охоплюють усі групи м'язів, мають зрозумілі дітям назви (тварин або імітаційних дій) і виконуються під час сюжетно-рольової гри, заснованої на казковому сценарії. На занятті пропонується гра-казка, в якій діти перетворюються на різних тварин, комах тощо, виконуючи в такій формі фізичні вправи. Через наслідування образу учні пізнають техніку спортивних і танцювальних рухів та ігор, розвивають творчу та рухову діяльність і пам'ять, швидкість реакції, орієнтування в просторі, увагу тощо. Ефективність наслідувальних рухів полягає ще й у тому, що через образи можна здійснювати часту зміну рухової діяльності з різних вихідних положень і з великою різноманітністю видів рухів, що дає хороше фізичне навантаження на всі групи м'язів.

Методика ігрової стретчингу ґрунтується на статичних розтяжках м'язів тіла та суглобово-зв'язкового апарату рук, ніг, хребта, які дають змогу запобігти порушенню постави та виправити її, чинять глибоку оздоровчу дію на весь організм [5].

Одним із видів фітнес-гімнастики є *фітбол-гімнастика* – заняття на великих пружних м'ячах. Фітбол (Fitball) – у перекладі з англійської означає м'яч, що служить для оздоровлювальних цілей (fit – оздоровлення, ball – м'яч).

Заняття на фітболах чудово розвивають відчуття рівноваги, зміцнюють м'язи спини та черевного преса, створюють хороший м'язовий корсет, сприяють формуванню правильного дихання, формують навичку правильної постави [7].

Степ-аеробіка – танцювальна аеробіка із застосуванням спеціальних невисоких платформ-степів. Цей вид фітнесу сприяє формуванню у дітей початкової школи постави, кістково-м'язового корсету, стійкої рівноваги, зміцнює серцево-судинну та дихальну системи, посилює обмін речовин, удосконалює точність рухів, розвиває координацію, впевненість та орієнтування в просторі, покращує психологічний та емоційний стан дитини [7].

Нині в роботу з дітьми активно впроваджується *черлідінг* – запальні спортивні танці з помпонами, що поєднують елементи акробатики, гімнастики, хореографії та танцювального шоу. Черлідінг розвиває творчі та рухові здібності й навички школярів, дає змогу збільшити обсяг рухової активності дітей у режимі дня, формує навички спілкування в колективній діяльності [3].

Дитячий пілатес – спеціально створена програма на основі базових вправ Pilates, адаптованих до дітей різного віку. Для учнів молодших класів рекомендується заняття проводити в ігровій формі. Слідуючи за чарівними героями, вони виконують

вправи, непомітно для себе зміцнюючи м'язи тіла, створюють міцний м'язовий корсет, розвивають силу, гнучкість. Для таких занять використовують різний спортивний інвентар, підбирають спеціальну музику, що створює сприятливу атмосферу. Вправи виконуються плавно, повільно і потребують повної концентрації уваги, контролю за технікою їх виконання і правильним диханням [5].

На основі аналізу науково-методичної літератури виявлено особливості занять дитячим фітнесом [1; 5], теоретичні передумови, які треба враховувати, а саме:

1. Підбір та застосування фізичних вправ на заняттях з урахуванням анатомо-фізіологічних і психолого-педагогічних особливостей школярів, чергування спокійних і активних вправ. Враховувати, що у цьому віці добре розвиваються *гнучкість, швидкість, координація рухів, спритність*.

2. Включення різноманітних форм (сюжет, образ) та методів (гра, змагання) занять, інноваційних технологій.

3. Можливість емоційно-творчого самовираження, нервово-психічного розслаблення, задоволення від занять та задоволення від виконання різноманітних рухових дій. Розширення і розвиток емоційної сфери, переживання радісних станів веде до формування оптимістичного світогляду, що є основою концепції здорового способу життя.

4. Велике значення має розвиток навичок спілкування. Під час реалізації різних видів фітнесу розвивається виразність невербальних засобів спілкування: жестів, пантоміми, міміки, інтонації. Саме у спільній діяльності, іграх школярі оволодівають навичками індивідуальних і колективних дій, уміннями приймати й любити себе, доброзичливо ставитися до навколишнього світу, тобто набувають фундаментальних настанов, які визначають надалі їхню долю, можливість самореалізації та успішності в житті.

5. Велике значення при роботі з учнями початкової школи має музика. Голосове і рухове самовираження під музику можна розглядати як найважливіший засіб розвитку емоційно-тілесного досвіду дитини та її особистості в цілому. Музика тісно пов'язана з моторно-м'язовими відчуттями, і цим вона особливо близька до гри.

6. Багато дитячих ігор, заняття йогою в парах, групах побудовані на тактильних відчуттях. Ігрові ситуації допомагають дітям пізнати силу дотиків, можливості тактильних контактів у регуляції власного емоційного стану і в налагодженні доброзичливих стосунків з оточуючими. Танці-ігри зі зміною партнерів знімають штучні бар'єри, створюючи для всіх рівні умови спілкування.

7. Велика різноманітність вправ (з предметами, без них, на тренажерах), різна спрямованість і можливість експериментувати, що призводить до появи нових фітнес-програм.

Під час планування занять з елементами фітнесу для учнів початкової школи в першому півріччі слід надавати перевагу урокам, на яких вивчають гімнастичні та акробатичні вправи, елементи йоги – індивідуально, вводять образно-сюжетні ігри; на друге півріччя для учнів 1-2 класів – аеробіка з іграшками, гімнастичні та акробатичні вправи, елементи йоги в парах, образно-сюжетні ігри; для учнів 3-4 класів у першому півріччі – аеробіка без предметів, з м'ячами, гімнастичні, акробатичні вправи на силу, гнучкість, координацію, елементи йоги в парах; у другому –

аеробіка без предметів, повторення аеробіки з м'ячем, зі скакалкою, гімнастичні та акробатичні вправи на силу, гнучкість, координацію рухів, елементи йоги в парах, групах.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Аналіз досліджуваної наукової літератури щодо вдосконалення фізичного виховання в закладі освіти приводить нас до висновку, що одним із засобів підвищення інтересу до занять, рівня фізичної підготовленості та стану здоров'я учнів, зокрема початкової школи, є впровадження фітнес-технологій у систему фізкультурної освіти.

Використання засобів фітнесу підвищують інтерес до занять фізкультурою, музичний супровід покращує емоційний фон уроків і настроїв, тренує основні життєво важливі рухові навички та можливості для самостійного виконання фізичних вправ.

Дитячий фітнес можна розглядати як загальнодоступну, високоефективну, емоційну систему цілеспрямованих оздоровчих занять різної спрямованості на добровільній основі, виходячи з інтересів тих, хто займається. На заняттях доречно використовувати різні вправи: на формування правильної постави, вправи для зміцнення м'язів плечового поясу, загальнорозвиваючі вправи, вправи на розвиток гнучкості і координації рухів, вправи на розвиток сили і витривалості, спортивні та рухливі ігри.

При цьому важливо зазначити, що необхідно підвищувати зацікавленість і рівень готовності педагогів щодо впровадження фітнес-технологій в сучасний процес фізичної культури в закладі освіти.

Перспективами подальших наукових досліджень вважаємо вивчення проблеми впливу оздоровчого фітнесу на рівень рухової активності та підвищення мотивації підлітків до фізкультурних занять.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бойко А.С., Дубинська О.Я. Оздоровчий фітнес у системі фізкультурної освіти молодших школярів. *Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту школярів та студентів України*: матеріали XII Всеукр. наук. практ. конф. молодих учених з міжнар. участю. Суми, 2012. Т.1. С.26-30.
2. Воловик Н.І. Сучасні програми оздоровчого фітнесу: навч. посіб. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 48 с.
3. Дудіцька С.П. Програмування фізкультурно-оздоровчих занять: навч. посіб. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 218 с.
4. Теоретико-методичні основи оздоровчого фітнесу: навч. посіб. / Юлія Беляк та ін. Львів: ЛДУФК, 2018. 208 с.
5. Стрельченко Л., Арешина Ю. Зміст занять оздоровчим фітнесом для дітей молодшого шкільного віку. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*: збірник наукових праць. 2011. №. 1 (13). С. 28-32.
6. Типова освітня програма 3- 4 клас / Шиян Р.Б. та ін. Київ, 2022. 73 с.
7. Тулайдан В. Г. Оздоровчий фітнес: навч. посіб. 2-е вид. з контр. питаннями і допов. Ужгород: ТОВ «Бест-Принт», 2020. 142 с.

REFERENCES

1. Boiko, A.S., Dubynska, O.Ia. (2012). Ozdorovchyi fitnes u systemi fizkulturnoi osvity molodshykh shkoliariv [Health fitness in the system of physical education of junior schoolchildren]. Suchasni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu shkoliariv ta studentiv Ukrainy: materialy XII vseukr. nauk. prakt. konf. molodykh uchenykh z mizhnar. uchastiu. Sumy. T1. S.26-30. [in Ukrainian].

2. Volovyk, N.I. (2015). Suchasni prohramy ozdorovchoho fitnesu [Modern health fitness programs. Manual]: navch. posib. K.: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. 48 s. [in Ukrainian].

3. Duditska, S.P. (2021). Prohramuvannia fizkulturno-ozdorovchykh zaniat: navch. posib. [Programming of physical education classes. Manual]. Chernivtsi: Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. 218 s. [in Ukrainian].

4. Teoretyko-metodychni osnovy ozdorovchoho fitnesu: navch. posib. (2018). [Theoretical and methodological foundations of health fitness. Manual]. Yuliia Beliak ta in. Lviv: LDUFK. 208 s. [in Ukrainian].

5. Strelchenko, L., Arieshyna, Yu. (2011). Zmist zaniat ozdorovchym fitnesom dlia ditei molodshoho shkilnogo viku [Content of health fitness classes for children of primary school age]. Fizychno vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi: zbirnyk naukovykh prats. №1 (13). S.28-32. [in Ukrainian].

6. Typova osvitchna prohrama 3-4 klas (2022). [Typical educational program 3rd-4th grade]. Shyian R.B. ta in. Kyiv. 73 s. [in Ukrainian].

7. Tulaidan, V. H. (2020). Ozdorovchyi fitness [Health fitness]: navch. posib. 2-e vyd. z kontr. pytanniamy i dopov. Uzhhorod: TOV «Best-Print». 142 s. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: здоров'язберігаюча педагогіка, оздоровчий фітнес.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

IAZLOVETSKA Oksana Valentynivna – Candidate of Pedagogic Sciences, associate Professor, associate Professor of the Department of physical education and recreational and health work of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: health-preserving pedagogy, health fitness.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 374.091:005.6:7

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-390-394

РИЖОВА Анна Олегівна –

магістрант кафедри позашкільної освіти

Українського Державного Університету

імені Михайла Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2589-6590>

e-mail: annaryzova39@gmail.com

**УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В ЗАКЛАДІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ**

Управлінська діяльність в умовах сьогодення щодня стикається з новими викликами, які потребують негайного реагування та побудови стратегії їх вирішення. Управління закладами позашкільної освіти є складним і відповідальним завданням, особливо в нинішніх умовах. Водночас це завдання є надзвичайно важливим, оскільки позашкільна освіта відіграє життєво важливу роль у підготовці підростаючого покоління до успіху в сучасній економіці.

Огляд наукової літератури показав, що виклики, з якими стикаються заклади позашкільної освіти, включають фінансування, організаційні проблеми та потребу у відповідному освітньому контенті. Для вирішення цих проблем у статті рекомендуються інноваційні рішення, такі як державно-приватне партнерство, програми розвитку персоналу та інвестиції в сучасну інфраструктуру та обладнання. Крім того, заклади позашкільної освіти повинні зосередитися на наданні актуальної, практичної освіти, яка готує учнів до успіху в сучасній економіці.

Управління закладами позашкільної освіти в сучасних умовах стикається з численними викликами, включаючи фінансування, інфраструктуру та зміст освіти. Ці виклики можуть перешкодити спроможності закладів надавати якісну освіту учням, що потенційно може вплинути на їхній успіх у сучасній економіці. Свої корективи в сучасну позашкільну освіту внесла і пандемія COVID-19, що в свою чергу створила нові виклики для менеджменту, включаючи необхідність адаптації до дистанційного навчання та забезпечення безпечного і здорового навчального середовища.

Ефективне управління закладами позашкільної освіти вимагає готовності вирішувати проблеми, що стоять перед цими закладами, за допомогою інноваційних рішень та зосередження на наданні якісної освіти всім учням. Співпраця між закладами позашкільної освіти, школами та громадськими організаціями може допомогти вирішити проблеми фінансування, нестачі персоналу та інфраструктури. За умови ефективного управління заклади позашкільної освіти можуть і надалі відігравати вирішальну роль у формуванні майбутнього освіти та підготовці учнів до успіху.

Ключові слова: управлінська діяльність, заклади позашкільної освіти.

RYZHOVA Anna Olegivna –

master's student of the department of extracurricular education

Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2589-6590>

e-mail: annaryzova39@gmail.com

**ADMINISTRATIVE ACTIVITIES IN AN OUT-OF-SCHOOL EDUCATION INSTITUTION
IN TODAY'S CONDITIONS**

Management activities in today's conditions face new challenges every day, which require an immediate response and the construction of a strategy for their solution. Management of after-school education institutions is a difficult and responsible task, especially in the current

conditions. At the same time, this task is extremely important, because after-school education plays a vital role in preparing the rising generation for success in today's economy.

A review of the existing literature revealed that challenges faced by out-of-school education institutions include funding, organizational challenges, and the need for appropriate educational content. To address these challenges, the paper recommends innovative solutions such as public-private partnerships, staff development programs, and investment in modern infrastructure and equipment. In addition, post-secondary institutions must focus on providing relevant, practical education that prepares students for success in today's economy.

Management of out-of-school education institutions in today's environment faces numerous challenges, including funding, infrastructure and educational content. These challenges can hinder institutions' ability to provide quality education to students, potentially affecting their success in today's economy. The COVID-19 pandemic also made adjustments to modern out-of-school education, which in turn created new challenges for management, including the need to adapt to distance learning and ensure a safe and healthy learning environment.

Effective management of out-of-school education institutions requires a willingness to address the challenges facing these institutions through innovative solutions and a focus on providing quality education to all students. Collaboration between post-secondary institutions, schools and community organizations can help solve funding, staffing and infrastructure challenges. If effectively managed, after-school institutions can continue to play a critical role in shaping the future of education and preparing students for success.

Keywords: managerial activity, institutions of extracurricular education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Позашкільні навчальні заклади відіграють важливу роль у забезпеченні програм неформальної освіти, які доповнюють традиційну шкільну освіту. До таких закладів належать музичні школи, школи мистецтв, спортивні секції, клуби за інтересами та інші навчальні заклади, які пропонують широкий спектр освітніх послуг. Управління цими закладами має вирішальне значення для забезпечення їхнього успіху, особливо в нинішніх економічних, соціальних і політичних умовах.

Управлінська діяльність у закладах позашкільної освіти включає в себе різні завдання та обов'язки, в тому числі управління фінансами, матеріально-технічним забезпеченням та вдосконаленням змісту освіти. Ці завдання є особливо складними в нинішніх економічних умовах, які призвели до недостатнього фінансування та обмежених ресурсів. Крім того, пандемія COVID-19 створила нові виклики для менеджменту, включаючи необхідність адаптації до дистанційного навчання та забезпечення безпечного і здорового навчального середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вихованню дітей та підлітків у закладах позашкільної освіти в сучасних умовах присвячено наукові праці В. Береки, О. Биковської, В. Вербицького, Л. Ковбасенко, Р. Науменко, Г. Пустовіта, А. Сиротенка, Т. Сущенко та ін. Однак, незважаючи на широке висвітлення цієї проблеми у спеціальній літературі, ми з'ясували, що недостатньо вивченими є стратегії ефективного управління у закладах позашкільної освіти.

Мета статті: дослідити виклики, з якими стикаються заклади позашкільної освіти в сучасних умовах, та визначити стратегії ефективного управління ними. Зокрема, у статті будуть розглянуті проблеми фінансування, матеріально-технічного забезпечення та вдосконалення змісту освіти, а також надані рекомендації щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заклади позашкільної освіти відіграють важливу роль у сучасному суспільстві, надаючи учням можливість розвивати нові навички, досліджувати свої інтереси та брати участь у різноманітних освітніх заходах. Ці заклади є особливо важливими для учнів, які не мають доступу до таких можливостей у рамках традиційного шкільного навчання. Заклади позашкільної освіти також важливі для суспільства в цілому, оскільки вони сприяють розвитку всебічно розвинутого та освіченого населення.

Фінансовий менеджмент є одним із найважливіших викликів, що стоять перед керівництвом закладів позашкільної освіти. Фінансування цих закладів часто є недостатнім, що

ускладнює надання якісних освітніх послуг. Нинішні економічні умови лише загострили цю проблему. Багато закладів позашкільної освіти намагаються забезпечити достатнє фінансування, що може негативно вплинути на якість освіти та умови для працівників і вихованців.

Матеріально-технічне забезпечення є ще одним важливим напрямом управлінської діяльності в закладах позашкільної освіти. Забезпечення матеріально-технічної бази має важливе значення для якості освіти, що надається цими закладами. За нинішніх економічних умов керівництву дедалі важче забезпечувати заклади необхідними ресурсами.

Ще одним важливим напрямом управлінської діяльності є вдосконалення змісту позашкільної освіти. Якість освіти, яку надають ці заклади, значною мірою залежить від актуальності та ефективності змісту освіти. Нинішні економічні умови ускладнюють забезпечення якісного змісту освіти.

Пандемія COVID-19 створила нові виклики для управління закладами позашкільної освіти. Необхідність адаптуватися до дистанційного навчання та забезпечити безпечне і здорове навчальне середовище стало значним викликом для багатьох закладів. Керівництво повинно діяти на випередження у вирішенні цих проблем

Фінансування є важливим аспектом управління закладами позашкільної освіти. Фінансування цих закладів часто є недостатнім, що може негативно впливати на якість освіти та умови для працівників і учнів. За нинішніх економічних умов керівництву стає дедалі складніше забезпечити достатнє фінансування для надання якісних освітніх послуг [3].

Однією з суттєвих проблем фінансування закладів позашкільної освіти є недостатнє фінансування з державних джерел. Багато закладів покладаються на державне фінансування для надання освітніх послуг, але надане фінансування часто є недостатнім. Це особливо актуально в нинішніх економічних умовах, коли уряди скоротили фінансування освіти.

Щоб вирішити цю проблему, керівництво повинно активно шукати альтернативні джерела фінансування. Одним із потенційних джерел фінансування є гранти. Багато організацій пропонують гранти закладам позашкільної освіти, які можуть допомогти забезпечити додаткове фінансування освітніх послуг. Однак подача заявок на гранти може зайняти багато часу і вимагати значних зусиль.

Ще одним потенційним джерелом фінансування є приватні пожертви. Багато людей та організацій готові жертвувати кошти закладам позашкільної освіти для підтримки їхніх освітніх послуг. Однак керівництво повинно мати чітку стратегію залучення пожертв,

оскільки залучення пожертв без чіткого плану може бути складним завданням.

Окрім пошуку альтернативних джерел фінансування, керівництво має тісно співпрацювати з місцевою владою, щоб забезпечити достатнє фінансування закладу з державних джерел. Це вимагає побудови міцних відносин з місцевою владою та адвокації збільшення фінансування закладів позашкільної освіти.

Ефективний фінансовий менеджмент має важливе значення для успіху закладів позашкільної освіти. Керівництво повинно визначити пріоритети фінансового планування та бюджетування, щоб забезпечити надання якісних освітніх послуг. Фінансове планування передбачає прогнозування доходів і витрат для розробки бюджету, який збалансує потреби закладу з наявними ресурсами.

Бюджетування є важливим аспектом фінансового менеджменту. Бюджет є дорожньою картою того, як заклад розподілятиме свої фінансові ресурси для досягнення освітніх цілей. Ефективне бюджетування вимагає глибокого розуміння фінансових потреб закладу, а також розуміння того, як визначити пріоритети витрат для досягнення найкращих результатів [5].

Ефективний фінансовий менеджмент також вимагає ретельного моніторингу витрат і доходів. Керівництво має бути проактивним у виявленні та вирішенні будь-яких фінансових питань, що можуть виникнути. Це включає визначення сфер, де витрати можуть бути скорочені, та пошук можливостей для збільшення доходів.

Отже, фінансування є критично важливим аспектом управління закладами позашкільної освіти. Фінансування цих закладів часто є недостатнім, що може негативно вплинути на якість освіти та умови для персоналу й учнів. Щоб вирішити цю проблему, керівництво повинно активно шукати альтернативні джерела фінансування, тісно співпрацювати з місцевою владою, визначити пріоритети у фінансовому плануванні та складанні бюджету, а також контролювати витрати та доходи. За умови ефективного фінансового менеджменту заклади позашкільної освіти можуть надавати якісні освітні послуги, що відповідають потребам учнів та громади.

Матеріально-технічне забезпечення є важливим аспектом управління закладами позашкільної освіти. Якість освіти, яку надають ці заклади, безпосередньо пов'язана з якістю матеріалів та обладнання, що використовуються в освітньому процесі. Неналежне матеріально-технічне забезпечення може негативно впливати на навчальне середовище та освітні результати, яких досягають учні [4].

Однією з суттєвих проблем, з якою стикаються заклади позашкільної освіти, є відсутність належного матеріально-технічного забезпечення. Багато закладів мають обмежені ресурси для придбання та обслуговування обладнання та матеріалів, необхідних для освітньої діяльності. Це особливо актуально в нинішніх економічних умовах, коли фінансування закладів освіти часто є обмеженим.

Щоб вирішити цю проблему, керівництво має визначити пріоритети у придбанні та обслуговуванні обладнання та матеріалів. Це вимагає ретельного планування та бюджетування, щоб забезпечити заклад ресурсами для придбання та обслуговування необхідного обладнання та матеріалів.

Ефективне управління матеріально-технічним забезпеченням також вимагає регулярного обслуговування обладнання та матеріалів. Це включає в себе регулярні перевірки обладнання та ремонт або заміну за потреби. Регулярне технічне обслуговування може допомогти продовжити термін служби обладнання та матеріалів, зменшити потребу в частій заміні та заощадити ресурси.

Надаючи матеріально-технічну підтримку, керівництво також має надавати пріоритет безпеці учнів і персоналу. Це означає, що обладнання та матеріали мають бути безпечними у використанні, а студенти та співробітники мають пройти відповідне навчання щодо їх безпечного використання.

Окрім придбання та обслуговування обладнання і матеріалів, керівництво також має визначити пріоритети використання технологій в освітній діяльності. Використання технологій може підвищити якість освіти, яку надають заклади позашкільної освіти. Це стосується використання цифрових ресурсів, платформ для онлайн-навчання та інших технологій, які можуть покращити освітній досвід учнів.

Ефективне управління матеріально-технічним забезпеченням вимагає співпраці з іншими освітніми установами та організаціями. Це включає роботу з постачальниками, виробниками та іншими організаціями для визначення та придбання необхідного обладнання та матеріалів. Співпраця з іншими навчальними закладами також може забезпечити можливості для обміну ресурсами та досвідом, зниження витрат і підвищення якості освіти, що надається [2].

Отже, матеріально-технічне забезпечення є важливим аспектом управління закладами позашкільної освіти. Якість освіти, що надається цими закладами, безпосередньо пов'язана з якістю матеріалів та обладнання, які використовуються в освітньому процесі. Для вирішення проблеми неналежного матеріально-технічного забезпечення керівництво повинно визначити пріоритети у придбанні обладнання та матеріалів, регулярному технічному обслуговуванні обладнання та матеріалів, безпеці учнів та персоналу, використанні технологій в освітній діяльності, співпраці з іншими освітніми установами та організаціями. Ефективне управління матеріально-технічним забезпеченням може сприяти підвищенню якості освіти, що надається закладами позашкільної освіти, та покращенню освітніх результатів учнів.

Зміст позашкільної освіти є вирішальним фактором, який визначає ефективність та якість освіти, що надається цими закладами. Ефективне управління закладами позашкільної освіти вимагає постійної роботи над удосконаленням змісту освіти, що надається. Це передбачає оновлення освітніх програм, навчальних планів та методичних матеріалів з метою забезпечення їх відповідності мінливим потребам учнів та суспільства.

Одним із значних викликів, що стоять перед закладами позашкільної освіти, є швидкий темп технологічного прогресу та необхідність йти в ногу з мінливими освітніми трендами. Застарілі освітні програми та навчальні плани можуть негативно вплинути на якість освіти, що надається, та знизити ефективність цих закладів. Тому важливо регулярно переглядати та оновлювати освітні програми, щоб вони залишалися актуальними та ефективними.

Ефективне управління змістом позашкільної освіти також вимагає розробки нових освітніх програм і курсів для задоволення мінливих потреб учнів і суспільства. Наприклад, зростає попит на освіту в таких нових галузях, як штучний інтелект, робототехніка та кібербезпека. Керівництво має розробляти нові програми та курси, щоб задовольнити ці нові потреби і забезпечити студентам якісну освіту в цих галузях.

Ефективне управління змістом позашкільної освіти також вимагає розробки навчальних матеріалів, які підтримують освітні програми та курси. Сюди входять підручники, робочі зошити та інші освітні ресурси, які забезпечують учнів знаннями та навичками, необхідними для досягнення успіху. Якість навчальних матеріалів має вирішальне значення для ефективності роботи закладів позашкільної освіти. Тому керівництво має визначити пріоритетом розробку та придбання високоякісних навчальних матеріалів [3].

Керівництво також має забезпечити, щоб освітні програми та навчальні матеріали відповідали потребам різноманітних учнів. Це стосується учнів з обмеженими можливостями, учнів з різним культурним походженням та учнів з різними стилями навчання. Ефективне управління закладами позашкільної освіти вимагає відданості принципам інклюзивності та доступності, забезпечуючи всім учням рівний доступ до якісної освіти.

Для покращення змісту позашкільної освіти керівництво також має надавати пріоритет професійному розвитку вчителів та викладачів. Професійний розвиток гарантує, що вчителі та викладачі володіють знаннями та навичками, необхідними для надання якісної освіти своїм учням. Це включає навчання новим освітнім технологіям, стратегіям викладання та педагогічним підходам.

Нарешті, ефективне управління змістом позашкільної освіти вимагає співпраці з іншими навчальними закладами та організаціями. Співпраця може забезпечити можливості обміну ресурсами та досвідом, зменшення витрат та підвищення якості освіти, що надається. Співпраця з професіоналами галузі та роботодавцями також може надати учням можливість отримати практичний досвід і підготуватися до майбутньої кар'єри [1].

Отже, вдосконалення змісту позашкільної освіти є важливим аспектом ефективного управління цими закладами. Це вимагає регулярного перегляду та оновлення освітніх програм і навчальних планів, розробки нових освітніх програм і курсів, створення якісних навчальних матеріалів, дотримання принципів інклюзивності та доступності, пріоритетності професійного розвитку педагогів та інструкторів, а також співпраці з іншими освітніми установами та організаціями. Ефективне управління змістом позашкільної освіти може підвищити якість освіти, що надається цими закладами, та покращити освітні результати учнів.

Заклади позашкільної освіти стикаються з низкою викликів у сучасних умовах. Ці виклики можна умовно поділити на три групи: фінансові, організаційні та освітні.

Однією з найважливіших проблем, з якою стикаються заклади позашкільної освіти, є фінансова. Фінансування цих закладів може бути непослідовним, неадекватним або недостатнім, що призводить до фінансових обмежень, які впливають на якість наданої

освіти. Витрати на матеріали, навчальні ресурси та професійний розвиток можуть бути високими, що ускладнює підтримку якості освіти без достатнього фінансування.

Крім того, заклади позашкільної освіти часто стикаються з конкуренцією за фінансування з боку інших навчальних закладів, що може ще більше загострити фінансові обмеження. Багато закладів змушені конкурувати за фінансування від уряду, приватних донорів або корпорацій, а ті, що не можуть забезпечити фінансування, можуть бути змушені скоротити програми, персонал або ресурси.

Заклади позашкільної освіти також стикаються з організаційними проблемами, які можуть вплинути на їхню ефективність та якість освіти. Однією з важливих проблем є нестача кваліфікованого персоналу та викладачів. Заклади можуть мати труднощі з пошуком та утриманням кваліфікованих і досвідчених вчителів або викладачів, які можуть забезпечити якісну освіту.

Іншою проблемою є відсутність належної інфраструктури та матеріально-технічної бази. Заклади позашкільної освіти можуть не мати доступу до сучасних класів, лабораторій чи обладнання, що може вплинути на якість наданої освіти. Це може бути особливо проблематично у випадку STEM-освіти, де доступ до сучасного обладнання та устаткування має вирішальне значення.

Освітні виклики, з якими стикаються заклади позашкільної освіти, також є значними. Однією з найважливіших проблем є необхідність йти в ногу з технологічним прогресом та зміною освітніх тенденцій. Заклади повинні постійно переглядати та оновлювати свої освітні програми та навчальні плани, щоб забезпечити їхню актуальність та ефективність.

Крім того, заклади позашкільної освіти повинні також задовольняти різноманітні потреби своїх учнів. Це стосується учнів з обмеженими можливостями, учнів з різним культурним походженням та учнів з різними стилями навчання. Ефективне управління позашкільною освітою вимагає відданості принципам інклюзивності та доступності, забезпечуючи всім учням рівний доступ до якісної освіти.

Нарешті, заклади позашкільної освіти стикаються з проблемою підготовки учнів до майбутньої кар'єри. Ринок праці швидко змінюється, і заклади повинні готувати учнів з навичками та знаннями, необхідними для досягнення успіху в сучасній економіці. Це вимагає зосередження уваги на нових галузях, таких як штучний інтелект, робототехніка та кібербезпека, а також розвитку практичних навичок, які можна застосувати на робочому місці.

Отже, заклади позашкільної освіти стикаються зі значними викликами в сучасних умовах, включаючи фінансові, організаційні та освітні виклики. Ефективне управління цими закладами вимагає готовності до вирішення цих викликів за допомогою інноваційних рішень, співпраці з іншими освітніми установами та організаціями, а також зосередження на наданні якісної освіти всім учням.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Управління закладами позашкільної освіти є складним і відповідальним завданням, особливо в нинішніх умовах. Водночас це завдання є надзвичайно важливим, оскільки позашкільна освіта відіграє життєво важливу роль у підготовці учнів до успіху в сучасній економіці.

Для ефективного управління закладами позашкільної освіти необхідно вирішувати проблеми, з

якими стикаються ці заклади, зокрема фінансові, організаційні та освітні виклики. Однією з найважливіших проблем є фінансування, оскільки багатьом закладам важко забезпечити достатню кількість ресурсів для підтримання якості освіти, що надається. Для вирішення цієї проблеми заклади позашкільної освіти можуть розглянути інноваційні рішення, такі як державно-приватне партнерство, кампанії зі збору коштів або гранти.

Організаційні проблеми, такі як нестача персоналу та відсутність інфраструктури, можна вирішити за допомогою ефективних стратегій набору персоналу, програм розвитку персоналу та інвестицій у сучасну інфраструктуру та обладнання. Нарешті, заклади позашкільної освіти повинні зосередитися на наданні актуальної, практичної освіти, яка готує учнів до успіху в сучасній економіці. Це вимагає зосередження на нових галузях, таких як штучний інтелект, кібербезпека та робототехніка, а також на практичних навичках, які можна застосувати на робочому місці.

Отже, управління закладами позашкільної освіти має вирішальне значення для успіху учнів у сучасній економіці. Ефективний менеджмент вимагає відданості вирішенню викликів, що стоять перед цими закладами, за допомогою інноваційних рішень, співпраці з іншими освітніми установами та організаціями, а також зосередження на наданні якісної освіти всім учням.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Alghamdi A., Alkahtani F. Challenges of out-of-school education in Saudi Arabia: A qualitative study. *Journal of Research in Innovative Teaching and Learning*. 2020. 13(1). P. 12-24.
2. Becker J., Hille L., Hille, M. Towards a strategy of open educational resources for STEM education in out-of-school institutions. *Educational Sciences*. 2020. 10(2). P. 44.

3. Diehl L., Wallace J. Cooperation in after-school hours: a review of the literature. *American Journal of Education*. 2018. 124(3). P. 325-346.

4. Національний науковий фонд. (2019). Позашкільний час STEM-шляхи. URL: <https://www.nsf.gov/ehrd/ostp.jsp>

5. Roth D. L., Brooks-Gunn D. Evaluating after-school programs: A meta-analysis of effects on student outcomes. *Review of Educational Research*. 2016. 86(2). P. 413-448.

REFERENCES

1. Alghamdi, A., & Alkahtani, F. (2020). Challenges of out-of-school education in Saudi Arabia: A qualitative study. *Journal of Research in Innovative Teaching and Learning*. 13(1). 12-24.

2. Becker, J., Hille, L., & Hille, M. (2020). Towards a strategy of open educational resources for STEM education in out-of-school institutions. *Educational Sciences*. 10(2). 44.

3. Diehl, L., Wallace, J. (2018). Cooperation in after-school hours: a review of the literature. *American Journal of Education*. 124(3). 325-346.

4. Natsional'nyy naukovyy fond (2019). [National Science Foundation]. Pozashkil'nyy chas STEM-shlyakhy. URL: <https://www.nsf.gov/ehrd/ostp.jsp>

5. Roth, D. L., Brooks-Gunn, D. (2016). Evaluating after-school programs: A meta-analysis of effects on student outcomes. *Review of Educational Research*. 86(2). 413-448.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РИЖОВА Анна Олегівна – магістрант кафедри позашкільної освіти Українського Державного Університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: управлінська діяльність в закладах позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RYZHOVA Anna Olehivna – master's student at the Department of Out-of-School Education Ukrainian State University named after Mykhailo Drachomanov.

Scientific interests: managerial activity in institutions of extracurricular education.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2022 р.

УДК373.5.015.31:316.46

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-394-401

СМЧУК Тетяна Володимирівна –

кандидат географічних наук, доцент, асистент кафедри

економічної географії та екологічного менеджменту

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3533-9587>

e-mail: t.iemchuk@chnu.edu.ua

ЗАЯЧУК Мирослав Дмитрович –

доктор географічних наук, декан географічного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3236-7184>

e-mail: m.zayachuk@chnu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ГЕОГРАФІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

У статті проаналізовано формування лідерських якостей здобувачів у закладах вищої освіти. Наголошено, що розвиток лідерського потенціалу здобувачів освіти є актуальною проблемою для закладів вищої освіти, оскільки саме у студентські роки відбувається активне формування ціннісних орієнтацій, соціальної позиції, визначення життєвих пріоритетів молодій людині. Сьогодні здобувач вищої освіти може самостійно приймати рішення, висувати нові ідеї, розвиваючи лідерський потенціал. Тому, з метою створення лідерів нового покоління, набуває актуальності проблема розвитку лідерського потенціалу студентів географічних факультетів. Університети, що діють як центри освіти, науки та культури, мають значні можливості безперервного розвитку особистості, в тому числі і її лідерських здібностей. Акумуляуючи та транслюючи інноваційний педагогічний досвід університет створює сучасний освітній простір, який може готувати якісних фахівців, які усвідомлено приймають на себе функції управління та ефективного лідерства у різних напрямках професійної діяльності.

З метою розробки та впровадження форм роботи з розвитку лідерського потенціалу студентів-географів виокремлено найбільш ефективні у напрямку розвитку лідерського потенціалу організаційні форми соціально-педагогічної роботи, а саме, тренінг, який виконує перетворювальну, коригувальну, профілактичну та адаптивну функції; студентський науковий гурток націлений на спілкування, обмін ідеями та думками, вдосконалення і розвиток знань здобувачів освіти у наукових сферах діяльності, становленню особистості є; квест – змагання, послідовне виконання задалегідь підготовлених завдань окремими гравцями або командами; дебати; круглий стіл; індивідуальна робота; пор фоліо як способу фіксування, накопичення, оцінки та самооцінки особистих досягнень за певний проміжок часу, тощо.

Особливої уваги заслуговує діагностика лідерських здібностей здобувачів вищої освіти, які навчаються на географічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича проводилась за методикою Є. Жарікова та Є. Крушельницького. Ця методика дозволяє оцінити здібність особистості буди лідером. Проаналізувавши результати, ми бачимо, що лідерські якості у більшості здобувачів нижче середнього, що характеризується відсутністю бажання до спілкування, схильністю до проведення часу на самоті. Вони не відчувають себе активними та розкутими. Таким здобувачам освіти важко налагоджувати контакти з людьми. Не відстоюють свою точку зору, тяжко переносять критику. Практично не виявляють ініціативи, не приймають самостійних рішень. На практиці серед здобувачів вищої освіти все ще досить значна частка студентів, які за своїми особистісним проявам досить неініціативні, не мають якісь виражені здібності і не прагнуть виразити себе, досягти власними зусиллями престижного соціального статусу. Подібні прояви ускладнюють процеси їх соціальної адаптації та професійного розвитку.

Отже, здійснений аналіз стану вивчення проблеми лідерства і формування лідерських якостей у працях українських і зарубіжних вчених визнає недостатній рівень дослідження проблеми формування лідерських якостей у студентів географічних університетів. Подальшого наукового вивчення потребує розробка сучасних інтерактивних форм і методів формування лідерських якостей у студентів географічних факультетів.

Ключові слова: лідерські якості; здобувачі освіти; лідерський потенціал; розвиток особистості.

YEMCHUK Tetiana Volodymyrivna –
Candidate of Geographical Sciences
of the Chernivtsi Yuriy Fedkovych National University,
Associate Professor of the Department of
economical geography and ecological management
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3533-9587>
e-mail: t.iemchuk@chnu.edu.ua
ZAIACHUK Myroslav Dmutrovych –
Doctor of Geographical Sciences,
Dean of the Geographical Faculty
of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3236-7184>
e-mail: m.zayachuk@chnu.edu.ua

FEATURES OF THE FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES IN GEOGRAPHY FACULTIES STUDENTS

The article analyzes the formation of leadership qualities of students in institutions of higher education. It is emphasized that the development of the leadership potential of education seekers is an urgent problem for institutions of higher education, since it is during the student years that active formation of value orientations, social position, and determination of life priorities of a young person takes place. Today, a student of higher education can independently make decisions, put forward new ideas, developing leadership potential. Therefore, with the aim of creating leaders of a new generation, the problem of developing the leadership potential of students of geography faculties is gaining relevance. Universities, acting as centers of education, science and culture, have significant opportunities for continuous development of the individual, including his leadership abilities. Accumulating and transmitting innovative pedagogical experience, the university creates a modern educational space that can train high-quality specialists who consciously assume the functions of management and effective leadership in various areas of professional activity.

In order to develop and implement forms of work for the development of the leadership potential of geography students, the most effective organizational forms of socio-pedagogical work in the direction of the development of leadership potential have been singled out, namely, training that performs transformative, corrective, preventive and adaptive functions; the student scientific circle is aimed at communication, exchange of ideas and thoughts, improvement and development of knowledge of education seekers in scientific spheres of activity, personality formation; quest – a competition, sequential performance of pre-prepared tasks by individual players or teams; debate; Round Table; individual work; portfolio as a way of recording, accumulating, evaluating and self-assessing personal achievements over a certain period of time, etc.

Special attention should be paid to the diagnosis of the leadership abilities of higher education students studying at the Faculty of Geography of the Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, conducted according to the methodology of E. Zharikov and E. Krushelnitskyi. This technique allows you to assess a person's ability to be a leader. After analyzing the results, we see that the leadership qualities of most of the applicants are below average, which is characterized by a lack of desire to communicate, a tendency to spend time alone. They don't feel active and relaxed. It is difficult for such students to establish contacts with people. They do not stand up for their point of view, they hardly tolerate criticism. They practically do not show initiative, do not make independent decisions. In practice, there is still a fairly significant proportion of students who, according to their personal manifestations, are quite non-initiative, do not have any expressed abilities and do not seek to express themselves, to achieve a prestigious social status by their own efforts. Such manifestations complicate the processes of their social adaptation and professional development.

Therefore, the analysis of the state of study of the problem of leadership and the formation of leadership qualities in the works of Ukrainian and foreign scientists recognizes the insufficient level of research on the problem of the formation of leadership qualities among students of geographical universities. The development of modern interactive forms and methods of forming leadership qualities in students of geography faculties requires further scientific study.

Keywords: leadership qualities; education seekers; leadership potential; personality development.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні конкурентоспроможність випускника закладу вищої освіти безпосередньо залежить від набутих ним компетентностей впродовж здобуття освіти, однією з яких є формування та розвиток лідерських якостей. Важливими складовими лідерства здобувачів освіти є сформованість у них організаційно-управлінських навичок, уміння впевнено продемонструвати свою точку зору, активність, комунікабельність та ініціативність. Не менш значимим є і прийняття самостійних рішень, зокрема, нести відповідальність за отриманий результат.

Розвиток лідерського потенціалу молоді є актуальною проблемою для закладів вищої освіти, оскільки саме у студентські роки простежується формування ціннісних орієнтацій, активна громадська позиція, визначаються життєві пріоритети молодого фахівця. Невід'ємною складовою кожного університету є студентство, яке має нагоду висувати та реалізовувати соціальні ініціативи, самостійно приймати рішення, відповідати за них, розвивати лідерський потенціал. Власне тому, з метою створення «нових», сучасних лідерів, набуває актуальності дана робота.

Суб'єктом нашого дослідження виступають студенти географічних факультетів і, власне, формування їх лідерських якостей. Структура лідерських якостей особистості зумовлена специфікою її професійної діяльності, оскільки майбутня професійна діяльність студентів географічних університетів зумовлюється особливими функціями, які вони будуть виконувати. Це, власне, визначає важливість набуття майбутнім спеціалістом лідерських якостей, за допомогою яких він у подальшій своїй професійній діяльності зможе приймати своєчасні самостійні рішення, опанувати навичками переконування, організувати роботу, результативно взаємодіяти з соціальним оточенням.

Лідерські якості здобувача географічної освіти є професійно-особистісні, які розвиваються в навчальному процесі ЗВО, характеризується сукупністю здібностей, знань, умінь і досвіду, що забезпечують студенту успішні соціально схвалювані дії щодо мотивації, керівництва та реалізації позитивних соціально-професійних цілей особистості, команди чи групи. Серед якостей майбутнього лідера, що розвиваються у процесі навчання на географічному факультеті є надійність, відповідальність; комунікативні якості; організаційні якості; самооцінка, знання себе; готовність до ризику; впевненість у собі; активна життєва позиція; ініціативність; мотивованість; вміння створити команду.

У сучасних умовах зростання всіх сфер суспільного життя в Україні особливо актуальною постає проблема лідерства, адже суспільство потребує лідерів, які здатні об'єднати навколо себе людей для досягнення поставленої мети та сприяти його моральному розвитку. Незважаючи на значну розробленість теми лідерства загалом, водночас, у наукових дослідженнях бракує діагностики та засобів формування комунікативних та лідерських якостей у здобувачів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно підкреслити, що у сучасній професійній освіті питанням діагностики та формування лідерських якостей у здобувачів закладів вищої освіти як у теоретичному, так і в практичному планах,

приділяється належна увага. Лідерство було і є однією з найбільш досліджуваних тем серед багатьох науковців світу, оскільки, суспільству потрібні лідери і організатори, що володіють навичками ефективного керівництва персоналом, здатні до емпатії, готові здійснювати діяльність на основі особистісно орієнтованої взаємодії. Спеціальні наукові дослідження, присвячені вивченню лідерства демонструють інтерес зарубіжних так і вітчизняних науковців до цієї проблематики.

Метою статті є теоретичний аналіз досліджуваної проблеми й узагальнення результатів вивчення формування лідерських якостей студентів на географічних факультетах та здійснити експериментальну перевірку їх ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільству були і є потрібні люди, які здатні свідомо вибирати, готові приймати важливі рішення, рішучі, ініціативні, впевнені у своїх силах, тобто людей наділених певним набором лідерських якостей.

В залежності від суспільних процесів змінюється розуміння того, яким має бути ідеал людини, яка вміє та може організувати співпрацю між людьми, що не тільки сприятиме протистоянню, а й витримувати зміни в суспільстві, ефективно та гармонійно реалізувати спільну діяльність. Такою особистістю є лідер. Як правило, на лідера, який наділений здібностями та особливими рисами, покладається вирішення багатьох проблем. Саме тому, проблема лідерства має бути пріоритетною при вивченні студентського колективу.

Університети, що діють як центри освіти, науки та культури, мають значні можливості безперервного розвитку особистості, в тому числі і її лідерських здібностей. Акумуляючи та транслуючи інноваційний педагогічний досвід університет створює сучасний освітній простір, який може готувати якісних фахівців, які усвідомлено приймають на себе функції управління та ефективного лідерства у різних напрямках професійної діяльності.

Формування та розвиток лідерських здібностей здобувачів освіти включає багатоаспектну діагностику лідерства у студентському колективі на основі аналізу взаємовідносини між однолітками, де всі інтереси групи представляє одна людина, яка має неформальний або формальний авторитет. Інструментарій такої діагностики відрізняється значною різноманітністю, обумовленою неоднозначністю уявлення про набір особистісних якостей, необхідних лідерів.

Саме тому, заклади вищої освіти переспрамовують класичні програми та концепції освітньо-виховної діяльності на формування і розвиток лідерських якостей та компетенцій молодого спеціаліста, його особистісних і професійних можливостей, а саме: активна робота в команді, ухвалення відповідальних рішень, ефективна комунікація та ін.

Лідерство являє поєднання рис особистості – фізіологічні, психологічні (емоційні), розумові (інтелектуальні), особистісні (ділові), які дають змогу лідерам проявитися, зайняти керівну позицію та утримувати владу завдяки наявності зазначених рис. З цього випливає, що лідер – це найавторитетніша особа в колективі, яка внаслідок своїх особистісних якостей виконує головну роль у різних моральних, соціальних і інших ситуаціях, колективній діяльності членів

групи, має вплив на них, приймає рішення у ситуаціях і несе за них відповідальність [3].

Аналіз наукової літератури з питань феномену лідерства дозволив означити лідерство як внутрішній стан особистості, яка спрямована на досягнення успіху, веде активне діяльнісне життя, глибоко вмотивована, упевнена у своїх рішеннях та діях. Встановлено, що лідер покриває функції інтеграції та цілеспрямованого колективу та діє за принципом безпосередньої участі у його життєдіяльності. У вивченні формулювання лідерських якостей обґрунтовано необхідність враховувати особливості соціального середовища, специфіки професійної діяльності та викликів, що постають перед фахівцем географії.

Виховання лідерських якостей особистості – це соціально й педагогічно організований процес цілеспрямованого систематичного формування характерних рис особистості, які забезпечують ефективність діяльності та допомагають їй займати позицію лідера в групі, бути прикладом для наслідування.

Основними видами діяльності, які спрямовані на формування лідерських якостей здобувачів освіти географічних факультетів є:

- 1) навчальна діяльність (індивідуальна, групова, колективна);
- 2) виховна діяльність (участь у конференціях, програмах, проєктах);
- 3) наукова діяльність (написання та захист кваліфікаційних робіт);
- 4) проєктна діяльність (розроблення та захист індивідуальних та колективних проєктів, творчих справ);
- 5) громадська діяльність (участь у роботі студентського самоврядування та громадських молодіжних організацій, наукових товариств, асоціацій, студентських наукових гуртках);
- 6) представницька діяльність (уміння ефективно представляти себе, однолітків, молодіжну громадську організацію, освітній заклад) [7].

У зв'язку з цим лідерські якості студентів географічних факультетів ми вважаємо як сукупність індивідуально-особистісних і соціально-психологічних властивостей майбутнього спеціаліста, які забезпечують його здатність інтегрувати та націлювати колектив для успішного досягнення цілей. Відтак, щоб підвищити ефективність діяльності географа, слід послуговатися системою визначення лідерського потенціалу студентів географічних університетів ще на початковому етапі. Для цього потрібно скласти перелік складників портрета лідера, якого потрібні майбутньому суспільству з огляду на технологічні, технічні, організаційні, морально-етичні та інші чинники, та формувати їх у здобувачів освіти під час теоретичного навчання, перебування на виробничій та педагогічній практиках та набуття неформальної освіти. За сучасних умов майбутні географи, менеджери, керівники підприємств, крім професійних знань, мати:

– індивідуально-психологічні якості, які складаються з вольових якостей (рішучості, сильної волі, наполегливості); мислення, а це оперування методами наукового пізнання й логічного мислення, передусім дедукції, аналізу, індукції, порівняння, узагальнення синтезу); пам'ять, увага (стійкість та концентрація уваги, розподіл уваги); мотивація досягнень, інтерес, особистісні потреби);

– комунікативно-креативні якості, які містять комунікабельність, мовленнєву компетентність, слухати і чути співрозмовника, уміння вести переговори, ініціативність, товариськість, гнучкість, спостережливості);

– організаторсько-ділові якості, які складаються з професійної компетентності, толерантності, активності, послідовності, цілеспрямованості, об'єктивності, організованості, критичності, енергійності, самоконтролю, дієвості, набутті індивідуального стилю діяльності, самостійності у прийнятті рішень);

– соціально-групові якості – це уміння вирішувати конфлікти і непорозуміння; альтруїзм; репрезентативність; здатність захочувати творчість та ініціативу, надихати людей на виконання справи).

Сучасні умови життя пред'являють нові вимоги до якості освіти. Зокрема, орієнтир робиться на вихованні у здобувачів самодостатності, прийнятті самостійних рішень. Особлива увага в цьому завданні приділяється тому, щоб ця особистість не тільки навчилася приймати ці рішення, а й несла за них відповідальність. Сучасний здобувач вишу повинен володіти рисами лідера і розвивати ці риси потрібно починаючи якомога раніше.

Багато здобувачів освіти мають прихований потенціал лідерства, проте вони не розкривають його з різних причин. Наслідком цього є зниження зацікавленості в інших людях, відсутність навичок взаємодії, співпраці й партнерства, мотивація. З цієї причини необхідно розробляти і впроваджувати систему навчання, яка готує лідерів.

З метою розробки та впровадження форм роботи з розвитку лідерського потенціалу студентів-географів нами було виокремлено найбільш ефективні у напрямку розвитку лідерського потенціалу організаційні форми соціально-педагогічної роботи.

Для формування практичних навичок, як оптимальна форма роботи з метою економії часу вважаємо **тренінг**, який виконує перетворювальну, коригувальну, профілактичну та адаптивну функції. Тренінг є нетрадиційною формою і досить складною технологічною структурою, реалізація якої створює умови для багаторівневої комунікації між усіма учасниками. Тренінг – це одночасно цікавий процес пізнання себе та інших, можливість комунікації, форма опанування знань, інструмент для формування умінь та навичок, можливість розширити досвід. При чому, знання не подаються в готовому вигляді, а стають продуктом активної діяльності самих учасників.

Студентський науковий гурток є іншою формою роботи спрямованою на спілкування, обмін думками, вдосконалення і розвиток знань студентів у наукових сферах діяльності, становленню особистості. У основі функціонування гуртків лежить зацікавленість студентів, їх захоплення, покликання, закладений у них творчий потенціал. Метою гуртка є створення сприятливих умов для підготовки студентської молоді до самостійної творчої, навчальної та наукової роботи. Виявлення найбільш здібних і талановитих, схильних до науково-дослідницької роботи здобувачів вищої освіти. На засіданнях гуртка розглядаються та активно обговорюються актуальні проблеми теорії та практики розвитку освіти географії. Учасники гуртка беруть участь у конференціях та у інших наукових заходах. Студенти, котрі відвідують засідання наукового гуртка

мають можливість: ознайомитися з принципами, методами, інструментарієм наукової та дослідницької роботи; приймати участь в науковому житті кафедри (написання статей, тез доповідей, наукових робіт), що публікуються в різних наукових виданнях; розвивати свої творчі здібності, виступаючи на наукових семінарах та конференціях; брати участь у проведенні «круглих столів», дебатів, де обговорюються актуальні проблеми розвитку освіти географії; застосовувати набутий досвід дослідницької роботи в процесі навчання.

Ще однією організаційною формою, яка сприяє згуртуванню команди та виокремленню лідерів є **квест**. Квест це аматорське спортивне, інтелектуальне змагання, суть якого є послідовне виконання наперед підготовлених завдань командами або окремими гравцями. Найбільше застосовують квести студенти географічних факультетів на туристичних маршрутах з кураторами, туристичних практиках та посвятах. У процесі проходження квестудобувачі освіти вирішують завдання, проводять пошук на місцевості, складають оптимальні маршрути переміщення, шукають оригінальні рішення та підказки. Після закінчення завдання команди переходять до виконання наступного завдання. Звичайно перемагає команда, яка виконала всі завдання швидше за інших. А також, квест сприяє виробленню у здобувачів освіти навичок командної роботи, планування, розвиває винахідливість, креативність та виховує відповідальність за себе і групу.

Дебати є формою соціально-педагогічної роботи, яка допомагає потенційним лідерам розвинути вміння приймати та відстоювати рішення. Дебати це є обговорення будь-яких питань, полеміка, обмін думками, дискусія, суперечка. Вони є варіацією командної, рольової інтелектуальної гри, суть якої полягає в тому, що обрані команди аргументовано доводять тезу, запропоновану до обговорення, а інші – відповідають їм. Метою дебатів є вміння переконати іншу сторону у достовірності викладеного. Під час дебатів відбувається дослідження певної теми, формується вміння переконувати і викладати свої погляди аудиторії, розвиваються пізнавальна активність, ораторські уміння та підвищується самооцінка.

Не менш цінним задля розвитку лідерського потенціалу студентів доцільно використовувати: **круглий стіл**. Це форма публічного обговорення чи висвітлення якихось питань, коли сторони висловлюються у визначеному порядку, маючи рівні права. Це свого роду брифінгу, який спрямований на виявлення вмінь презентувати власні досягнення, розширення знань, вміння вести дискусію, формулювати запитання і відповіді на них, висловлювати та відстоювати власну точку зору, робити висновки й узагальнення, проводити опитування, вислуховувати точку зору різних груп суб'єктів та інші форми.

Наступним шляхом реалізації другої соціально-педагогічної умови є **індивідуальна робота** з розвитку лідерського студентського потенціалу. До суттєвих переваг методу індивідуальної роботи належить те, що окремо взятому учаснику приділяється уваги більше, ніж в умовах роботи групи. Основними формами індивідуальної роботи в практиці соціально-педагогічної роботи Р. Вайнола [2] визначає: зустріч, інтерв'ювання, консультацію, співбесіду, переадресацію, доручення. Р. Сопівник [6] доповнює перелік задушевною розмовою,

формуванням списку спеціальної літератури для персонального читання, колекціонуванням, обміном думками, спільним пошуком вирішення проблеми, завдання. Індивідуальні форми підбираються з урахуванням психологічних особливостей кожного члена студентського активу. Здобувач отримує завдання, що виконується незалежно від інших, тому індивідуальна форма організації навчально-виховної роботи передбачає високий рівень активності і самостійності студентів-географів.

Також варто наголосити, що в індивідуальній роботі можна розкрити ті властивості особистості здобувача освіти, що перешкоджають його легалізуванню у ролі лідера, серед них, пасивність, побоювання публічних виступів, невпевненість у собі, відсутність риторичних здібностей, невміння будувати дружні міжособистісні стосунки. Розмова, обмін думками, індивідуальна бесіда, дають можливість поринути у внутрішній світ здобувача освіти, допомогти йому вирішити ряд особистих морально-психологічних проблем, додати впевненості, здолати комплекси, справити у бік адекватності його самооцінку, сприяти самовираженню та самореалізації його творчого потенціалу.

Нові виклики, що стоять перед вищою освітою передбачають приділення достатньої уваги **студентському тьюторству** як новій парадигмі розвитку компетентності здобувачів освіти. Саме тьюторство постає як належна методика, що сприяє активному залученню студентів до навчально-виховних процесів. Тьюторство на сучасному етапі покликано задовольнити потребу студентства в підтримці та побудові індивідуального освітнього маршруту. Завдяки своєму змісту та широким можливостям тьюторство має багато аспектів, особливостей і може бути реалізовано в різних режимах. Тьюторина географічних факультетах відіграють посередницьку роль між викладачем та студентом і водночас відповідальні за одного чи декількох студентів. Роль тьютора полягає в наданні студентам необхідної підтримки, адресної допомоги, розширенні можливостей для організації творчої діяльності в аудиторній й позааудиторній роботі [5]. Для цього важливо бути амбітним та комунікабельним. Тьютори повинні розвивати свою ефективність шляхом отримання знань з різних напрямків, зокрема з консультування, управління кар'єрою, навички спілкування, командної роботи, урегулювання конфліктів, стилів навчання тощо, щоб забезпечити набір знань, умінь та навичок, які дозволять їм адаптувати свою поведінку до типу ситуацій, з якими вони стикаються в процесі роботи.

Не менш цікава роль в індивідуальній роботі **портфоліо** як способу фіксування, накопичення, оцінки та самооцінки особистих досягнень за певний проміжок часу. Основними функціями портфоліо є: діагностична – фіксує зміни за певний проміжок часу; змістовна – розкриває спектр виконуваних робіт; розвиваюча – забезпечує безперервний процес освіти і самоосвіти; мотиваційна – відзначає результати діяльності; рейтингова – дозволяє виявити кількісні і якісні індивідуальні досягнення. Портфоліо може містити елементи щоденника як ефективного способу самоаналізу, боротьби з депресією, підвищення самооцінки. Щоденникові записи вчать увазі до себе й до інших, розвивають навички самоаналізу, виховують щирість, спостережливість, вміння контролювати себе.

Ще однією формою індивідуальної роботи є написання есе. Есе є жанром художньо-публіцистичної, науково-популяризаторської творчості, характерним вільним, не обов'язково вичерпним, але виразно індивідуалізованим трактуванням теми. Визначальними рисами есе є незначний обсяг, конкретна тема, дана в підкреслено вільному, суб'єктивному її тлумаченні, вільна композиція.

Ще одним способом представити себе як вмотивовану, яскраву та дуже здібну особистість, готову вступати на географічний факультет є **мотиваційний лист**. Мотиваційний лист – це документ, що складається і подається до закладу вищої освіти, у якому пояснюються причини, через які вступник вважає себе найкращим кандидатом для вступу на відповідну навчальну програму. Підготовка такого листа вимагає детального дослідження вступником загального академічного середовища університету та різних освітніх програм.

Такий лист має подвійну цінність. З одного боку, він може бути важливим аргументом при вступі. З іншого боку, пишучи мотиваційний лист, вступник отримує додаткову можливість обміркувати та аргументувати своє рішення, утвердитись у своєму переконанні вступити на відповідну освітню програму або змінити свою думку [8].

Мотиваційний лист потрібен, щоб: 1) показати себе як особистість: вміння комунікувати та презентувати себе; 2) довести свою мотивацію та зацікавлення професією та обраним закладом; 3) побудувати професійні та навчальні цілі.

Обираючи форми розвитку лідерського потенціалу студентів важливо, також, сприяти успішному виконанню студентами-географами суспільно корисної функції, що передбачає позитивний вплив активної студентської молоді на інших студентів та визначає прагнення приносити користь.

Діагностика лідерських здібностей здобувачів вищої освіти, які навчаються на географічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича проводилась за методикою Є. Жарікова та Є. Крушельницького [4]. Ця методика дозволяє оцінити здібність людини буди лідером.

В опитувальнику на виявлення лідерських здібностей було запропоновано 50 запитань, на які здобувачі освіти дали відповідь “так” або “ні”, зробивши позначку “+” та «-» у відповідній графі. Середнього значення у відповідях не передбачено.

Сума балів підраховувалася за допомогою “ключа” до опитувальника. За кожну відповідь, яка співпадає з ключем, респондент отримав один бал, в іншому випадку – 0 балів. Таким чином, відповіді можна згрупувати наступним чином: 0-25 – якості лідера виражені слабо; 26-35 – якості лідера виражені помірно; 36-40 – лідерські якості виражені сильно; 41 і більше – людина як лідер схильна до диктату.

Діагностика лідерських здібностей за вказаною методикою дозволяє виявити здібності у здобувача освіти бути лідером, яка залежить від рівня розвитку організаторських і комунікативних якостей. Лідер повинен відрізнятися наполегливістю, терпеливістю, психічною стійкістю, самокритичністю.

Сьогодні географічний факультет є одним з провідних структурних підрозділів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Навчання здобувачів вищої освіти здійснюється за 16

освітніми програмами та 9 спеціальностями, в тому числі 9 освітніх програм першого (бакалаврського) та 7 другого (магістерського) рівнів вищої освіти. П'ять випускових кафедр забезпечують навчальний процес для 886 студентів (780 стаціонарної та 106 заочної форм навчання).

В опитуванні взяло участь 155 здобувачів освіти, які навчаються від першого по шостий курси, що складає понад 17 % від всього контингенту студентів географічного факультету. Найбільш активними в опитуванні були здобувачі першого та другого курсів, що складає по 27,1 % від всіх опитаних. Найменшу частку, 4,7 %, складають випускники (студенти другого рівня вищої освіти). Третьюкурсники склали 7,8 % опитаних респондентів. Це можна пояснити особливостями студентського віку. З одного боку, вони прагнуть бути незалежними і неконтрольованими і не до кінця розуміють власні потреби і інтереси у активному студентському житті. В цьому віці вони розпочинають наукову роботу під керівництвом викладача який, як ми надіємося, здатен прищепити студентам бажання вчитися, брати участь у різноманітних заходах, творчо розвиватися, розвивати лідерські якості.

Серед опитаних здобувачів найбільше студентів навчається за ОП «Географія», а це 28,7% опитаних. Далі слідує здобувачі з ОП «Менеджмент туристичної індустрії» та зі ОП «Середня освіта (Географія)». Найменшу частку склали здобувачі освіти, які навчаються на ОП «Геодезія та землеустрій» (рис. 1).

Найбільш активні в опитуванні – дівчата, їх у опитуванні взяло участь 66,7 %, а хлопців – 33,3%.

Вкажіть свою спеціальність.
129 відповідей

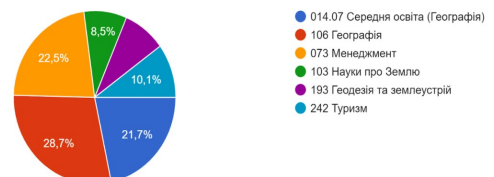

Рис. 1. Частка студентів, які навчаються за освітніми програмами.

За допомогою методики діагностики лідерських якостей здобувачів вищої освіти, які навчаються на географічному факультеті, нами досліджено та виявлено, що здобувачів вищої освіти, швидко налагоджують стосунки в суспільстві, встановлюють ділові контакти, беруть участь у громадських і групових заходах, характеризуються ініціативністю, вмінням брати на себе відповідальність та впливати на людей або на групу в цілому, спрямовують свою діяльність в певному напрямку, що сприяє досягненню загальних поставлених цілей.

Нами згруповані результати опитування за чотирьома критеріями, які представлені на рисунку 2.

Згідно з опитування студентів умовно поділено чотири групи за проявом лідерських здібностей, видно, що у найбільшій кількості здобувачів, а саме 87, що складає 56 % від кількості опитаних, якості лідера виражені помірно. Ці студенти вважають лідерські якості головним особистісним компонентом, головною умовою успішного професійного розвитку, проте вони не бачать у собі здібностей для їх розвитку або можливостей географічного факультету для їх

реалізації. Ці студенти вольові, терплячі, добре пристосовуються до нових умов.

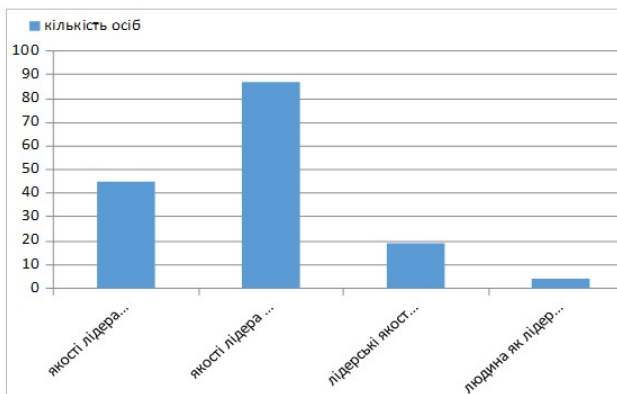

Рис. 2. Оцінка лідерських якостей здобувачів освіти.

Лідерські якості виражені слабо у 45 опитаних, що складає 29% від всіх респондентів. Це обумовлено тим, що не всі студенти мають можливість проявити свої лідерські якості та реалізувати індивідуальний потенціал на географічному факультеті. Окрім того, головним елементом особистісного критерію лідерських якостей є різнобічність знань, широта світогляду, проте деякі здобувачі освіти не приділяють достатньо часу для підвищення власної ерудованості. Відповідно, необхідно таким здобувачам освіти розвивати якості лідера, бути більш рішучими та ініціативними. Слід зазначити, що саме у цих двох груп слід розвивати лідерські якості, щоб опитані стали більш психічно стійкими, надійними, самокритичними, здатними вирішувати нетрадиційні завдання оригінальними методами.

У 19-ти студентів лідерські якості виражені сильно. Це говорить про наявність у них чітко виражених вмінь визначати цілі та налагоджувати шляхи їх досягнення. Це проявляється у здатності будувати взаємини як ефективні ділові та емоційні, реалізувати власний лідерський потенціал і розвивати потенціал інших членів колективу. Четверо студентів – це студенти схильні до диктату, вони навчаються за ОП «Середня освіта (Географія)» та «Науки про Землю». Вони навчаються на 4 та 5 курсах, що говорить про зростання сформованості лідерських якостей здобувачів освіти в такому віці.

Проаналізувавши результати, ми бачимо, що лідерські якості у більшості здобувачів нижче середнього, що характеризується відсутністю бажання до спілкування, схильністю до проведення часу на самоті. Вони не відчувають себе активними та розкутими. Таким здобувачам освіти важко налагоджувати контакти з людьми. Не відстоюють свою точку зору, тяжко переносять критику. Практично не виявляють ініціативи, не приймають самостійних рішень.

На практиці серед здобувачів вищої освіти все ще досить значна частка студентів, які за своїми особистісними проявами досить неініціативні, не мають якісь виражені здібності і не прагнуть виразити себе, досягти власними зусиллями престижного соціального статусу. Подібні прояви ускладнюють процеси їх соціальної адаптації та професійного розвитку.

У силу цього, в університетському житті потрібна певна організаційна та психолого-педагогічна

діяльність з надання допомоги молоді у розвитку своїх лідерських здібностей, а, отже, конкурентоспроможності та успішності у всіх соціальних сферах. Останнім часом сформувалося чітка потреба, у системі вищої освіти, у фахівцю, який має яскраво виражені організаторські навички, внутрішнє прагнення до соціальної активності, здатністю до тривалої емоційної, вольової, інтелектуальної та фізичної напруженої роботи заради досягнення своїх цілей, здатного пропонувати нестандартні ідеї та вести оточуючих за собою.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведений аналіз стану розробленості проблеми лідерства і формування лідерських якостей дозволив виявити недостатній рівень дослідження проблеми формування лідерських якостей у студентів географічних факультетів. Проаналізувавши результати, ми бачимо, що більшість здобувачів освіти характеризуються середнім і низьким рівнями сформованості лідерських якостей; незначний відсоток студентів виявив високий рівень сформованості лідерських якостей. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого наукового вивчення потребує розробка сучасних інтерактивних форм і методів формування лідерських якостей у студентів географічних факультетів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Алфімов Д. В. Виховання лідерських якостей школярів у сучасній загальноосвітній школі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2010. 4. С. 3-14.
2. Вайнола Р. Х. Курс лекцій із дисципліни «Технології соціально педагогічної роботи» для студентів спеціальності 6.010105 «Соціальна педагогіка» денної та заочної форми навчання. Київ : КМПУ імені Б. Д. Гринченка, 2008. 159 с.
3. Ємчук Т.В., Чубрей О.С. Формування лідерських якостей здобувачів освіти у виховному процесі закладів загальної середньої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022. Випуск 206. С.121-126.
4. Збірник методик діагностики лідерських якостей курсантського, сержантського та офіцерського складу: методичний посібник / О.М. Кокун та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2012. 433 с.
5. Корольова Л. М. Сучасні форми, методи й засоби підготовки майбутнього вчителя нової української школи до розвитку креативних здібностей молодших школярів. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2020. Вип. 1(2). С. 80–87.
6. Сопівник Р. В. Виховання лідерських якостей студентів аграрних вищих навчальних закладів : [монографія]. 2-ге вид., доп. Київ : ЦП «Компринт», 2014. 533 с.
7. Сушик Н. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2013. № 7.
8. <https://osvita.ua/consultations/bachelor/73165/>

REFERENCES

1. Alfimov, D.V. (2010). Vychovannia liderskykh yakostei shkoliariv u suchasni zahalnoosvitni shkoli. *Dukhovnist osobystosti : metodolohiia, teoriia i praktyka* [Cultivating leadership qualities of schoolchildren in a modern comprehensive school. Personal spirituality: methodology, theory and practice]. St 3-14.
2. Vaynola, R. KH. (2008). Kurs lektsiy iz dystsypliny «Tekhnolohiyi sotsial'no pedahohichnoyi roboty» dlya studentiv

spetsial'nosti 6.010105 «Sotsial'na pedahohika» dennoi ta zaochnoi formy navchannya [Course of lectures on the discipline "Technologies of social pedagogical work" for students of the specialty 6.010105 "Social pedagogy" of full-time and part-time education]. Kyiv : KMPU imeni B. D. Hrynchenka. 159 s.

3. Yemchuk, T.V., Chubrey, O.S. (2022). Formuvannya lider's'kykh yakostey zdobuvachiv osvity u vykhovnomu protsesi zakladiv zahal'noyi seredn'oyi osvity. [Formation of leadership qualities of education seekers in the educational process of institutions of general secondary education]. Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky. Kropyvnyts'kyu: Tsentral'noukrayins'kyu derzhavnyu pedahohichnyu universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. Vypusk 206. S.121-126.

4. (2012). Zbirnyk metodyk diahnozyky lider's'kykh yakostey kursant's'koho, serzhant's'koho ta ofiters'koho skladu [Collection of methods for diagnosing leadership qualities of cadets, sergeants and officers]: metodychnyy posibnyk / O. M. Kokun ta in. Kyiv: NDTs HP ZSU. 433 s.

5. Korol'ova, L. M. (2020). Suchasni formy, metody u zasoby pidhotovky maybut'oho vchytelya novoyi ukraïns'koyi shkoly do rozvytku kreatyvnykh zdibnostey molodshykh shkolyariv [Modern forms, methods and means of training the future teacher of the new Ukrainian school for the development of creative abilities of younger school children]. Naukovyy zhurnal Khortyts'koyi natsional'noyi akademiyi. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. Seriya: Pedahohika. Sotsial'na robota. Zaporizhzhya : Vyd-vo komunal'noho zakladu vyshchoyi osvity «Khortyts'ka natsional'na navchal'no-reabilitatsiyna akademiya» Zaporiz'koyi oblasnoyi rady. Vyp. 1(2). C. 80–87.

6. Sopivnyk, R. V. (2014). Vykhovannia lider's'kykh yakostei studentiv ahrarnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv [Education of leader ship qualities of students of agricultural higher educational institutions] : [monohrafiia]. 2-he vyd., dop. Kyiv : TsP«Komprypt». 533 s.

7. Sushyk, N. (2013). Teoretychni osnovy formuvannya lider's'kykh yakostei uchnivskoi molodi [Theoretical foundations of the formation of leadership qualities of school youth]. Naukovyy visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Pedahohichni nauky. № 7.

8. <https://osvita.ua/consultations/bachelor/73165/>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЄМЧУК Тетяна Володимирівна – кандидат географічних наук, доцент, асистент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: освіта, вища освіта.

ЗАЯЧУК Мирослав Дмитрович – доктор географічних наук, декан географічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: географія, картографія, урбаністика, планування.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

YEMCHUK Tetiana Volodymyrivna – Candidate of Geographical Sciences of the Chernivtsi Yuriy Fedkovych National University, Associate Professor of the Department of economical geography and ecological management.

Scientific interests: Education, Higher Education.

MYROSLAV Dmurovych Zaiachuk – Doctor of Geographical Sciences, Dean of the Geographical Faculty of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

Scientific interests: Geography, Cartography, Urban Studies, Planning.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2022 р.

УДК 37.014.5:5(481)(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-401-406

БОНДАР Тамара Іванівна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту

Мукачівського державного університету

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9484-9336>

e-mail: tamara_bondar@yahoo.com

ПИНЗЕНИК Олена Мафтеївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту

Мукачівського державного університету

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7224-941X>

e-mail: olena.pinzenik@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ В НОРВЕГІЇ

У статті аргументовано значущість вивчення досвіду організації природничої освіти в Норвегії для модернізації вітчизняної освіти. На сучасному етапі модернізації національної освіти всі процеси реформування тією чи тією мірою пов'язані з інтеграцією. Україна, зваживши на пропозиції Європейської комісії, серед низки ключових компетентностей назвала компетентність у галузі природничих наук, техніки і технологій. Очікуваними результатами навчання вважають сформовану здатність та готовність застосовувати комплекс знань і методологій для пояснення світу природи, підбиття підсумків на основі отриманої інформації, відповідальність особи за наслідки своєї діяльності. У вітчизняній системі освіти явище інтеграції предметних галузей є порівняно новим. Дослідження досвіду організації вивчення природничих наук у Норвегії сприятиме розумінню можливостей, які пропонує інтеграція, оскільки характерна риса природничої освіти в загальноосвітній школі Норвегії з першого до одинадцятого класу – інтегрованість природничих наук (біології, хімії, фізики, географії). Унаслідок рефлексії психолого-педагогічних джерел, виокремлено особливості розвитку природничої освіти в Норвегії: реформування природничої освіти для спрямування її змісту на економічний, культурний, соціальний розвиток країни; централізованість освітньої програми; інтегрування змісту природничих дисциплін (фізики, біології, хімії, географії) у межах одного предмета – природничої науки в усіх класах базової середньої школи (1 – 10 класи) та в 11 класі старшої середньої школи; наскрізність і наступність організації змісту природничої освіти, що відображене в п'яти змістових лініях; інтеграція до природничої сфери знань про природу науки на основі принципу «сімейної схожості», що змінює ставлення учнів до предмета, використання технологій навчання, ґрунтованих на дослідженні; розроблення змісту природознавчих дисциплін з огляду на основні тенденції розвитку суспільства. Для розвитку природничої освіти в Норвегії характерне інтенсивне

реформування освіти під впливом глобалізаційних чинників. Перспективні напрями дослідження пов'язані з аналізом змісту природничої освіти в усіх класах базової середньої школи та зі студіюванням технологій інтеграції навчального змісту.

Ключові слова: реформа, змістові лінії, природнича наука, інтеграція, освітня програма, принцип «сімейної схожості», навчання на основі дослідження.

BONDAR Tamara Ivanivna –
 Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
 Chair, Department of Preschool,
 Primary Education Pedagogy and Educational Management of
 Mukachevo State University
 ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9484-9336>
 e-mail: tamara_bondar@yahoo.com
PINZENIK Olena Mafteyivna –
 Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
 Department of Preschool, Primary Education
 Pedagogy and Educational Management of
 Mukachevo State University
 ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7224-941X>
 e-mail: olena.pinzenik@gmail.com

FEATURES OF NATURAL SCIENCE IN NORWAY

The article argues the importance of studying the ways in which natural science in Norway is taught. The research findings could help to modernize the natural science curriculum in Ukraine since all reforms are more or less related to integration. Ukraine, taking into account the proposals of the European Commission, has identified the science, engineering and technology competence as one of the key competences. The expected outcomes include the ability to apply the appropriate set of knowledge and methodologies to explain the natural world, to determine and make conclusions based on the information received, and to be responsible for the consequences of the human activity. The integration approach of the subject areas is relatively new for schools in Ukraine, so studying the experience of developing the natural science curriculum in Norway allows understanding the opportunities offered by integration, since a characteristic feature of science curriculum in general education schools in Norway is an integrated course of biology, chemistry, physics, and geography taught in the first through the eleventh grade. Based on the analysis of psychological and pedagogical publications the features that characterize science curriculum in Norway have been identified. They include: the constant reformation that the science curriculum undergoes aiming at constant improvements to provide for the country's economic, cultural and social development; the science curriculum is centralized; the content of physics, biology, chemistry, and geography is integrated in the natural science curriculum in Grade 1 to Grade 11 in lower secondary school and upper secondary school; the science curriculum content is comprehensive and coherent; the content is organized in the five subject domains and expected competencies are outlined; «family resemblance approach» is used to integrate the subject areas and to teach the nature of science – it motivates students to develop better attitude to the subject; the inquiry-based learning technology is used as a teaching method; when developing the natural science curriculum the main trends in the society development are taken into account. The development of science education in Norway is characterized by the acceleration of education reform under the influence of globalization factors. The analysis of the natural science curriculum in Grade 1 to Grade 11 is likely to give the perspective for the future studies.

Key words: reform, domain, natural science, integration, curriculum, family resemblance approach, inquiry-based learning.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нині всі реформаційні перетворення, що відбуваються на сучасному етапі модернізації вітчизняної освіти, охоплюють інтеграційні аспекти. Відповідно до пропозицій Європейської комісії (2018 р.), Україна назвала компетентність у галузі природничих наук, техніки і технологій серед низки ключових компетентностей [5]. Результатом навчання має стати сформована здатність і готовність застосовувати комплекс знань та методологій для пояснення світу природи, підбиття підсумків на основі отриманої інформації, відповідальність особи за наслідки своєї діяльності. Для вітчизняної системи освіти явище інтеграції предметних галузей є порівняно новим. Аналіз досвіду організації вивчення природничих наук у Норвегії сприятиме розумінню можливостей, які пропонує інтеграція, оскільки характерна риса природничої освіти в загальноосвітній школі цієї країни з першого до одинадцятого класу – інтегрованість природничих наук (біології, хімії, фізики, географії).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різних аспектів розвитку зарубіжної освіти присвячено публікації вітчизняних науковців-компаративістів: Н. Авшенюк, І. Козубовської, Т. Кошманової, Н. Муқан, Н. Ничкало, В. Поліщук, Л. Пуховської, А. Сбруєвої, Г. Слозанської. Водночас

розвиток освіти в Норвегії, порівняно з іншими країнами, досліджений недостатньо. Це підтверджує той факт, що лише деякі вітчизняні науковці фокусують увагу на поодиноких аспектах розвитку освіти в Норвегії. Зокрема, Т. Логвиненко представляє розвиток вищої освіти в контексті Болонського процесу та через призму порівняння системи вищої освіти Норвегії з освітніми системами Данії, Швеції, Фінляндії [4]. Серед акцентованих компаративних аспектів – законодавча база, цілі й тенденції розвитку освіти, особливості управління освітою, загальні особливості функціонування систем вищої освіти в цих країнах. У праці О. Огієнко проаналізовано досвід Норвегії в управлінні системою освіти дорослих через порівняння з підходами до управління в Данії, Швеції, Фінляндії. Крім того, обґрунтовано сутність суспільно-державного управління системою освіти дорослих; описано структуру й провідні принципи [6]. Дослідниця М. Граб студіює зміст освітніх програм майбутніх педагогів у коледжах та університетах Норвегії й Данії [2]. Отже, аргументована актуальність і брак опрацювання порушеної проблеми спонукають до вивчення особливостей розвитку природничої освіти в Норвегії.

Мета статті полягає в з'ясуванні особливостей розвитку природничої освіти в Норвегії на тлі

реформування загальної середньої освіти (1993 – 2022 рр.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні Норвегія має централізовану типову освітню програму, що містить перелік усіх предметів для 1 – 13 класів. Міністерство освіти та досліджень, залучаючи експертні групи, розробляє освітню програму для закладів загальної середньої освіти та подає до парламенту для затвердження. Заклади освіти мають право самостійно ухвалювати рішення щодо організації та методів навчання. Школа в Норвегії структурована за трьома основними етапами: 1 – 7 класи, 8 – 10 класи, 11 – 13 класи. Сукупність перших двох етапів (1 – 10 класи) називають базовою школою, що забезпечує здобуття обов'язкової освіти. Варто наголосити, що норвезька базова школа реалізує невелику кількість альтернативних програм; майже всі учні навчаються разом в інклюзивних класах. Основу такого підходу становить політична угода про уникнення непотрібного розмежування дітей через відмінності, що зумовлені різними чинниками (соціальними, фізіологічними, культурними, економічними). Останні три класи (з 11 до 13 класу) становлять старшу середню школу. Освіта на цьому рівні не є обов'язковою, проте заклад відвідує (або намагається відвідувати) більшість молоді Норвегії [12].

Підходи до організації вивчення дисциплін природничої галузі в Норвегії зазнають постійних змін. До 1994 року природничі науки були обов'язковим предметом для учнів початкової та базової середньої школи. У старшій середній школі (11, 12, 13 класи) природничі науки опановували лише ті учні, які навчалися за загальноосвітніми програмами старшої середньої школи. Усвідомлення значущості природничої освіти спонукало уряд увести з 1994 року обов'язковий курс природничих наук для всіх учнів 11 класу: для тих, які навчаються за загальноосвітніми програмами, і для тих, хто здобуває професійно-технічну освіту. Із 1993 до 1997 року в Норвегії відбувався процес реформування початкової освіти, унаслідок чого повністю змінили ставлення до природничої науки в початковій школі. До 1997 року природничу освіту в початковій школі не вважали окремою навчальною дисципліною, а інтегрували її до змісту суспільних наук. Такий підхід сьогодні реалізовано у вітчизняній школі. Наприклад, до змісту курсу «Я досліджую світ» у 1 класі в Україні інтегровано природничу, технологічну, громадянську, історичну, соціальну та здоров'язбережувальну освітні галузі. [1]. На відміну від України, у Норвегії до змісту природничої освітньої галузі інтегровано природничі науки: біологію, фізику, хімію, географію (науку про землю) із першого до 11 класу загальної школи.

У 2006 році представлено «Національну освітню програму сприяння знанням» («The National Curriculum for Knowledge Promotion»), що вперше реалізує комплексний підхід до планування освітнього процесу. Збережено змістову сутність попередньої освітньої програми, а нову освітню програму переформатовано на основі компетентнісного підходу (цілі подані як компетентності для формування протягом освітнього процесу; п'ять основних сфер навичок пронизують навчальну програму з кожного предмета). Перехід до нової освітньої програми був завершений до 2008 року. Реформа освітньої програми 2006 року збільшила кількість часу на природничі науки в молодших класах.

У навчальній програмі з природничої освіти наголошено на цілісній природі предмета, попри усталений поділ природничого змісту на такі дисципліни, як фізика, хімія, біологія, географія (науки про Землю). У навчальній програмі зазначено, що наукові закони та теорії є моделями складної реальності, які розробляють на основі спостережень, експериментів для розуміння як змісту, так і природи науки. Особливість природничої освіти в Норвегії пов'язана з наскрізною інтеграцією природничих дисциплін із першого до десятого класу базової школи, що охоплює п'ять змістових ліній: «Початківець-дослідник», «Різноманітність у природі», «Тіло та здоров'я», «Явища та речовини», «Технології та дизайн». Наступність забезпечена характеристиками компетентностей у 1 – 4 класах, 5 – 7 класах і 8 – 10 класах [16].

Доцільно проілюструвати наступність навчальної програми на прикладі змістової лінії «Різноманітність у природі». Для учнів 1 – 4 класів ця змістова лінія прогнозує формування здатності розпізнавати, класифікувати, описувати певні види рослин і тварин у місцевому середовищі, порівнювати їхні життєві цикли; спостерігати за характеристиками чотирьох пір року та описувати їх; досліджувати зміни, яких зазнають дерева чи інші багаторічні рослини; описувати вимерлий вид тварин; обговорювати умови проживання тварин і розрізняти факти та думки; досліджувати біологічний розпад й описувати життєвий цикл у природі; практикувати процеси перероблення та обговорювати їхню важливість; аргументувати доцільне ставлення до природного середовища. У контексті змістової лінії «Різноманітність у природі» перед учнями 5 – 8 класів постають такі завдання: навчитися планувати та проводити дослідження в природі, записувати спостереження; досліджувати й описувати квіткові рослини, пояснювати функції різних частин рослин; вивчати та обговорювати фактори, що впливають на проростання й ріст рослин; описувати ознаки окремих рослин, грибів, тварин, систематично впорядковувати такі відомості; обговорювати традиційне використання певних рослин, грибів і тварин [14].

У межах «Різноманітності в природі» учні 8 – 10 класів навчаються пояснювати особливості теорії еволюції, наводити аргументи, які підтверджують теорію; описувати будову тваринної та рослинної клітини, пояснювати основні особливості фотосинтезу й клітинного дихання; описувати поділ клітин, генетичні варіації та успадкування; характеризувати основні теорії еволюції Землі протягом еонів, а також підґрунтя цих теорій; досліджувати біотичні й абіотичні фактори в місцевій екосистемі, аргументувати зв'язок між факторами; спостерігати та наводити приклади того, як діяльність людини впливає на екосистему, досліджувати позиції різних наукових шкіл щодо наслідків діяльності людини, пропонувати заходи, які можуть зберегти природу для майбутніх поколінь [16].

Значущість інтегрованого підходу аргументована потребою формування в учнів цілісної картини світу. Науковці стверджують, що розподіл природничої освіти на окремі предметні галузі призводить до фрагментарності наукових знань. Інтегрованість змісту природничої освіти вможливило її міждисциплінарну узгодженість, забезпечує учнів необхідними знаннями, посилює зацікавлення наукою,

спонукає до спостережень за її розвитком, науковими дебатами [17].

Модернізація природничої освіти продовжена у 2020 – 2022 роках. Основна мета реформи полягає в поліпшенні підготовки учнів до реального життя в глобалізованому, швидко змінюваному світі через посилення навчання та розвиток критичного мислення [12].

Зміст природничої освіти був переосмислений під впливом порівняно нового погляду на інтеграцію природничої освіти. Ідеться про принцип (підхід) сімейної схожості («Family Resemblance Approach – FRA») [10]. Уперше принцип сімейної схожості для характеристики природничих наук застосували Дж. Ірзик і Р. Нола [11] для обґрунтування сутності природничої науки та формулювання відповідей на запитання, чому такі предметні галузі, як хімія, біологія, фізика, вважають природничими науками. Аналогію з сім'єю використано для більш повного розуміння спільних і відмінних рис. Як і в біологічній сім'ї, члени «сім'ї» природничих наук між собою схожі, тобто мають спільну предметну кореляцію й відрізняються підходами до вивчення. На думку У. Уей та ін. [18], «спостереження – спільне для всіх дисциплін природничого циклу, проте відмінною є специфіка спостереження, що зумовлена унікальністю предмета дослідження». Наприклад, такі галузі, як астрономія й геологія, використовують історичні факти, докази, аргументи, що не зазнають маніпуляцій змінними. Натомість під час проведення фізичних і хімічних експериментів обґрунтування вибудовують на маніпуляціях змінними в дослідженнях.

Р. Ердуран і З. Дагер стверджують, що принцип «сімейної схожості» забезпечує формування цілісного сприйняття особливостей функціонування природничих наук. Такий підхід допоможе вчителям усвідомити брак знань про природу науки в природничій освіті, сприяти ухваленню рішень щодо пріоритетності знань. Крім того, упровадження низки соціально-інституційних аспектів у когнітивно-епістемічні виміри природничої науки має великий потенціал щодо залучення більшої кількості учнів до усвідомленого вивчення предмета, зокрема тих, хто не надає перевагу когнітивним аспектам [9]. За даними У. Уей та ін., цілісний підхід – це основна цінність для викладання й вивчення природничих наук у руслі принципу «сімейної схожості» [18]. У річичі ідеї інтегрованого підходу до організації вивчення природничих наук у норвезькій школі варто назвати праці вітчизняних дослідників О. Іванців, О. Фіщук. У передмові до «Опорного конспекту навчальної дисципліни «Основи інтегрованого курсу «Природничі науки» та методики його навчання» у межах підготовки магістра галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка», спеціальності 014 «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)» наголошено на упередженості вчених і педагогів щодо впровадження в освітній процес елементів природничої компетентності на основі інтегрованого підходу. На думку авторів, формування природничої компетентності є вираженням і відображає всі методологічні аспекти вивчення природничих наук, оскільки саме природничі компетентності стимулює реформу природничої освіти в напрямі інтеграції таких навчальних дисциплін, як біологія, географія, фізика, хімія. На місці наявних у навчальному плані дисциплін має постати інтегрований курс «Природничі

науки», проте сутність цієї дисципліни ще не повністю витлумачена [3].

Навчальна програма з природничої освіти на всіх рівнях акцентує увагу на формуванні п'яти вмінь: усне мовлення, письмо, читання, математична компетентність, інформаційно-цифрова компетентність.

Одна з важливих рис оновленої навчальної програми з природничої освіти – педагогічний інструментарій, зокрема навчання на основі дослідження («inquiry-based learning» – «IBL») [7]. Такий підхід до навчання прогнозує дослідження природного чи матеріального світу, формулювання актуальних питань, обґрунтування відкриттів, їх ретельне тестування для пошуку нового розуміння» [13, с. 2]. Важливо, щоб запит не був занадто вузьким, оскільки для учнів недостатньо просто «цікавитися наукою» [8]. Наука повинна слугувати суспільству й пояснювати, як працюють певні явища, а не лише описувати окремі факти. «Пізнати науку» означає отримати знання не тільки про явище, але й про те, як воно пов'язане з іншими подіями, чому це важливо і як виникає цей конкретний погляд на світ. Нині природничі освіта «використовує докази, щоб переконати учнів у тому, що єдиний вислів, запропонований учителем, є самоочевидним і «правдивим», він маркує контраст між наукою, що практикують, і наукою, яку викладають» [15]. Дж. Осборн стверджує, що учням варто періодично надавати змогу вивчати науку, яка розвивається, інтерпретувати дані, досліджувати аргументи, що містять моменти невизначеності. Важлива проблема в організації природничої освіти в Норвегії – підготовка педагогічних працівників до реалізації завдань оновленої навчальної програми.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. На підставі аналізу психолого-педагогічних джерел виокремлено особливості розвитку природничої освіти Норвегії: реформування природничої освіти для спрямування змісту на економічний, культурний, соціальний розвиток країни; централізованість освітньої програми: інтегрування змісту природничих дисциплін (фізики, біології, хімії, географії) у межах одного предмета – природничої науки в усіх класах базової середньої школи (1 – 10 класи) та в 11 класі старшої середньої школи; наскрізність і наступність організації змісту природничої освіти, що відображені в п'яти змістових лініях; інтеграція до природничої науки знань про природу науки на основі принципу «сімейної схожості», що змінює ставлення учнів до предмета, використання технологій навчання, ґрунтованих на дослідженні; розроблення змісту природознавчих дисциплін, з огляду на основні тенденції розвитку суспільства. Для розвитку природничої освіти в Норвегії характерне інтенсифіковане реформування освіти під впливом глобалізаційних чинників. Перспективні напрями дослідження пов'язані з аналізом змісту природничої освіти в усіх класах базової середньої школи та зі студіюванням технологій інтеграції навчального змісту.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрусенко І. В., Котелянець Н. В., Агєєва О. В. Особливості реалізації змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в умовах Нової Української Школи. *Початкова школа*. 2018. № 9(477). С. 96–105. <https://lib.iitta.gov.ua/712961/>.

2. Граб М., Лалак Н. Природнича освіта у змісті освітніх програм підготовки майбутніх педагогів у коледжах та університетах Данії та Норвегії. The 14th International scientific and practical conference «Modern stages of scientific research development» (December 27–30, 2022) Prague, Czech Republic. International Science Group, 2022. PP. 286–292.

3. Іванців О. Я., Фіщук О. С. Опорний концепт навчальної дисципліни «Основи інтегрованого курсу «Природничі науки» та методики його навчання» підготовки магістра галузі знань 01«Освіта»/ Педагогіка, спеціальності 014 «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)», освітньо- професійної прог

4. рами «Біологія, природознавство та здоров'я людини». Луцьк, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки 2020. 67 с.

5. Логвиненко Т. О. Вища освіта Данії, Норвегії, Швеції у сучасному Європейському вимірі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: наук. журн. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2014. Вип. 30. С. 86–89. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.39-43> (дата звернення: 20.01.2023).

6. Науменко С. Наступність початкової та базової природничої освіти як умова розбудови Нової української школи. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Випуск 7. С. 144–160.

7. Огієнко О. Суспільно-державне управління в системі освіти дорослих: досвід Швеції, Данії, Норвегії та Фінляндії. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 2. С. 155–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_2_20.

8. Andersson-Bakken E., Marie Jegstad K., Bakken J. Textbook tasks in the Norwegian school subject natural sciences: what views of science do they mediate?, *International Journal of Science Education*, 2020. № 42(8), P. 1320-1338.

9. Crawford B. A. Embracing the essence of inquiry: New roles for science teachers. *Journal of Research in Science Teaching*, 2000. № 37(9). P. 916-937

10. Erduran S., Dagher Z. R. Reconceptualizing the nature of science for science education. *Scientific knowledge, practices and other family categories*. 2014. Vol. 43. P. 1–18.

11. Erduran S., Dagher Z. R., McDonald C. V. Contributions of the family resemblance approach to nature of science in science education. *Science & Education*, 2019. № 28(3). P. 311–328.

12. Irzik G., Nola R. New directions for nature of science research. In M. R. Matthews (Ed.), *International handbook of research in history, philosophy and science teaching*. Springer Netherlands. 2014. P. 999–1021.

13. Ministry of Education and Research. Subject-deepening-Understanding. A renewal of the knowledge promotion. Oslo. 2016. URL: <https://www.regjeringen.no/contentassets/15542e6ffc5f4159ac5e47b91db91bc0/en-gb/pdfs/nou201620160014000engpdfs.pdf>

14. National Science Foundation. An introduction to inquiry. In *Inquiry: Thoughts, views and strategies for the K-5 classroom*. 2000. Vol. 2, pp. 1–5. National Science Foundation https://www.nsf.gov/publications/pub_summ.jsp?ods_key=nsf99148

15. Norwegian Directorate for Education and Training. Knowledge promotion. 2006. URL: http://www.udir.no/Stottemeny/English/Curriculum-in-English/_english/Knowledge-promotion/Kunnskapsloftet/

16. Osborne J. Science for citizenship. In J. Osborne & J. Dillon (Eds.), *Good practice in science teaching. What research has to say* (2nd ed., pp. 46–67). Open University Press. 2010.

17. TIMSS 2015 Encyclopedia. Norway. The Science Curriculum in Primary and Lower Secondary Grades. Accessed: <https://timssandpirls.bc.edu/timss2015/encyclopedia/countries/norway/special-initiatives-in-mathematics-and-science-education/> van Marion P. Science education in Norway. Countdown to the next reform. *Journal of Baltic Science Education*, 2003. No. 2 (4). P. 21 – 27.

18. Yeh Y.F., Erduran, S., Hsu, Y.S. Investigating coherence about nature of science in science curriculum documents. *Science & Education*. 2019. № 28(3). P. 291–310. <https://doi.org/10.1007/s11191-019-00053-1>

REFERENCES

1. Andrusenko, I. V., Kotelianets, N. V., Ageeva, O. V. (2018). Osoblyvosti realizatsiyi zmistu intehrovanoho kursu «YA doslidzhuyu svit» v umovakh Novoyi Ukrayinskoyi Shkoly [Peculiarities of implementing the content of the integrated course «I explore the world» in the conditions of the New Ukrainian School]. *Pochatkova shkola*. [Elementary School]. 9(477). P. 96–105. <https://lib.iitta.gov.ua/712961/>.

2. Hrab, M., Lalak, N. (2022). Pryrodnycha osvita u zmisti osvitnikh prohran pidhotovky maybutnikh pedahohiv u koledzhakh ta universytetakh Daniyi ta Norvehiyi [Science education in the content of educational programs for training future teachers in colleges and universities in Denmark and Norway]. Modern stages of scientific research development. The 14th International scientific and practical conference (December 27–30, 2022) Prague, Czech Republic. International Science Group. P. 286–292.

3. Ivantsiv, O. Ya., Fishchuk, O. S. (2020). Oporny konspekt navchalnoyi dystsypliny «Osnovy intehrovanoho kursu «Pryrodnychi nauky» ta metodyky yoho navchannya» pidhotovky mahistra haluzi znan 01Osvida / Pedahohika, spetsialnosti 014 Serednya osvita (Biolojiya ta zdorovya lyudyny), osvitno-profesiynoyi prohramy «Biolojiya, pryrodnoznavstvo ta zdorovya lyudyny». [Lecture synopsis in Fundamentals of the Natural Science integrated course and its teaching method for master's students who major in 014 Secondary education (Biology and human health), 01 Education / Pedagogy area of knowledge, Biology, natural science and human health educational and professional program]. Lutsk, Lesya Ukrainka East European National University. 67 p.

4. Lohvynenko, T. O. (2014). Vyscha osvita Daniyi, Norvehiyi, Shvetsiyi u suchasnomu Yevropeyskomu vymiri [Higher education in Denmark, Norway, Sweden in the modern European dimension]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsional'noho universytetu: nauk. zhurn. Ser.: Pedahohika. Sotsialna robota. Uzhhorod* [Uzhhorod National University Scientific Bulletin: Science. journal Ser.: Pedagogy. Social work]. 30. 86–89. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.39-43>

5. Naumenko, S. (2021). Nastupnist pochatkovoyi ta bazovoyi pryrodnychoyi osvity yak umova rozbudovy Novoyi ukrayinskoyi shkoly [Continuity of Primary and Basic Natural Education as a Condition for the Development of the New Ukrainian School]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka* [Problems of the modern textbook]. 7. 144–160.

6. Ohiyenko, O. (2019). Suspilno-derzhavne upravlinnya v systemi osvity doroslykh: dosvid Shvetsiyi, Daniyi, Norvehiyi ta Finlyandiyi. [Public-state management in the adult education systems: the experience of Sweden, Denmark, Norway and Finland]. *Osvita doroslykh: teoriya, dosvid, perspektyvy*. [Adult Education: Theory, Experience, Prospects]. 2 (16). 2. 155 –166. Accessed: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_2_20.

7. Andersson-Bakken, E., Marie Jegstad, K., Bakken, J. (2020). Textbook tasks in the Norwegian school subject natural

sciences: what views of science do they mediate? *International Journal of Science Education*. 42(8). 1320-1338.

8. Crawford, B.A. (2000). Embracing the essence of inquiry: New roles for science teachers. *Journal of Research in Science Teaching*. 37(9). 916-937.

9. Erduran, S., & Dagher, Z. R. (2014). Reconceptualizing the nature of science for science education. *Scientific knowledge, practices and other family categories* (Vol. 43). Springer

10. Erduran, S., Dagher, Z. R., & McDonald, C. V. (2019). Contributions of the family resemblance approach to nature of science in science education. *Science & Education*. 28(3). 311–328.

11. Irzik, G., & Nola, R. (2014). New directions for nature of science research. In M. R. Matthews (Ed.), *International handbook of research in history, philosophy and science teaching* (pp. 999–1021). Springer Netherlands.

12. Ministry of Education and Research. (2016). Subject-deepening-Understanding. A renewal of the knowledge promotion. Oslo. URL: <https://www.regjeringen.no/contentassets/15542e6ffc5f4159ac5e47b91db91bc0/en-gb/pdfs/nou201620160014000engpdfs.pdf>

13. National Science Foundation. (2000). An introduction to inquiry. In *Inquiry: Thoughts, views and strategies for the K-5 classroom* (Vol. 2, pp. 1–5). National Science Foundation https://www.nsf.gov/publications/pub_summ.jsp?ods_key=nsf99148

14. Norwegian Directorate for Education and Training. (2006). Knowledge promotion. URL: http://www.udir.no/Stottemeny/English/Curriculum-in-English/_english/Knowledge-promotion/Kunnskapsloftet/

15. Osborne, J. (2010). Science for citizenship. In J. Osborne & J. Dillon (Eds.), *Good practice in science teaching. What research has to say* (2nd ed., pp. 46–67). Open University Press.

16. TIMSS 2015 Encyclopedia. Norway. The Science Curriculum in Primary and Lower Secondary Grades. Accessed: <https://timssandpirls.bc.edu/timss2015/encyclopedia/countries/norway/special-initiatives-in-mathematics-and-science-education/>

17. van Marion, P. (2003). Science education in Norway. *Countdown to the next reform. Journal of Baltic Science Education*. 2 (4). 21 – 27.

18. Yeh, Y.F., Erduran, S., & Hsu, Y.S. (2019). Investigating coherence about nature of science in science

curriculum documents. *Science & Education*. 28(3). 291–310. <https://doi.org/10.1007/s11191-019-00053-1>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОНДАР Тамара Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: тенденції розвитку інклюзивної освіти, студентського самоврядування, менеджменту освіти, професійного розвитку педагогічних працівників; шляхи підвищення рівня іншомовної комунікативної компетентності здобувачів, інноваційні методи викладання англійської мови для всіх вікових груп, інтернаціоналізація освіти.

ПИНЗЕНИК Олена Мафтеївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: професійна підготовка фахівців дошкільної освіти; формування природничої та здоров'язбережувальної компетентності дітей дошкільного віку.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BONDAR Tamara Ivanivna – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Chair, Department of Preschool, Primary Education Pedagogy and Educational Management of Mukachevo State University.

Scientific interests: comparative studies; trends in inclusive education, student government; education management; university faculty professional development; ways to improve students' foreign language communicative competence; innovative practices to teach English to all age groups, internationalization in education.

PINZENIK Olena Mafteyivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Preschool, Primary Education Pedagogy and Educational Management of Mukachevo State University.

Scientific interests: professional training of preschool educators; developing natural and health-preserving competence in young children.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2022 р.

УДК 37(091)477.65

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-406-411

ПЕРЦОВ Олександр Володимирович –

кандидат педагогічних наук, старший викладач

кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3938-6938>

e-mail: PertsovAlex@ukr.net

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ НА ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКІНІ У 1859–1886 РР.

Реформування збройних сил України на сучасному етапі висуває підвищені вимоги до офіцерських кадрів, їх ділових, професійних, загальнолюдських і морально-бойових якостей. Звертаючи увагу на пріоритетне значення професійної підготовки офіцерських кадрів, необхідно встановити духовний зв'язок різних поколінь українських офіцерів з метою залучення молодого покоління військових через виховання і навчання до традицій, культури і досягнень минулого. Одним із шляхів подальшого вдосконалення виховання командного складу в сучасних умовах є вивчення багатого досвіду розвитку теорії і практики виховання військовослужбовців, зокрема другої половини XIX – першої третини XX ст., коли відбувалися важливі реформи військової освіти, що привели до формування системи військового виховання молоді. В статті розкрито особливості передумов створення та діяльності

військових закладів на Єлисаветградщині у 1859–1886 рр. Представлені результати аналізу історико-педагогічних джерел щодо діяльності військових закладів на Єлисаветградщині у 1859–1886 рр, який засвідчує, що проблема розвитку військової освіти загалом і діяльності Єлисаветградського кавалерійського юнкерського училища зокрема привертала увагу дослідників другої половини XIX – початку XXI ст. Зроблено висновок, що зародження військової освіти на Єлисаветградщині почалося з відкриття у 1859 р. офіцерського кавалерійського училища. Важливим елементом підготовки вступників до військових училищ виступала військова прогімназія, яка діяла у Єлисаветграді з 1869 до 1886 рр. Діяльність школи підсилювали заняття з кавалеристами у військових частинах корпусу. Перспективи подальших розвідок напряму вбачаємо у дослідженні особливостей організації освітнього процесу в військових навчальних закладах краю.

Ключові слова: військова освіта, військові заклади освіти, Єлисаветградщина, кавалерійське училище, юнкер, офіцер, навчання, підготовка.

PERTSOV Oleksandr Volodymyrovych –

Ph. D. in Pedagogy, Senior Lecturer of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3938-6938>
e-mail: PertsovAlex@ukr.net

ESTABLISHMENT AND ACTIVITY OF MILITARY INSTITUTIONS IN YELYSAVETHRAD REGION IN 1859–1886

Reforming the armed forces of Ukraine at the current stage puts forward increased demands on officer personnel, their business, professional, general human and moral and fighting qualities. Paying attention to the priority importance of professional training of officers, it is necessary to establish a spiritual connection between different generations of Ukrainian officers in order to attract the young generation of soldiers through education and training to the traditions, culture and achievements of the past. One of the ways to further improve the education of command staff in modern conditions is to study the rich experience of development of the theory and practice of education of military personnel, in particular, the second half of the 19th - the first third of the 20th century, when important reforms of military education took place, which led to the formation of a system of military education of youth. The article reveals the peculiarities of the prerequisites for the establishment and activity of military institutions in the Yelysavethrad region in 1859–1886. The results of the analysis of historical and pedagogical sources regarding the activity of military institutions in the Yelysavethrad region in 1859–1886 have been presented. It has proved that the problem of the development of military education in general and the activity of the Yelysavethrad Cavalry cadet school, in particular, attracted the attention of researchers of the second half of the 19th – beginning of the 21st century. It was concluded that the origin of military education in Yelysavethrad region began with the opening of the officer cavalry school in 1859. An important element of the training of entrants to military schools was the military pro-gymnasium, which operated in Yelysavethrad from 1869 to 1886. The school's activities were reinforced by classes with cavalrymen in the military units of the corps. Prospects for further exploration can be directly seen in the study of the peculiarities of the organization of the educational process in the military educational institutions of the region.

Key words: military education, military educational establishments, Yelysavethrad region, cavalry school, cadet, officer, education, training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реформування збройних сил України на сучасному етапі висуває підвищені вимоги до офіцерських кадрів, їх ділових, професійних, загальнолюдських і морально-бойових якостей. Звертаючи увагу на пріоритетне значення професійної підготовки офіцерських кадрів, необхідно встановити духовний зв'язок різних поколінь українських офіцерів з метою залучення молодого покоління військових через виховання і навчання до традицій, культури і досягнень минулого.

Одним із шляхів подальшого вдосконалення виховання командного складу в сучасних умовах є вивчення багатого досвіду розвитку теорії і практики виховання військовослужбовців, зокрема другої половини XIX – першої третини XX ст., коли відбувалися важливі реформи військової освіти, що привели до формування системи військового виховання молоді.

Мета статті полягає у дослідженні передумов створення та діяльності військових закладів на Єлисаветградщині у 1859–1886 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз історико-педагогічних джерел засвідчує, що проблема розвитку військової освіти загалом і діяльності Єлисаветградського кавалерійського юнкерського училища зокрема привертала увагу дослідників другої половини XIX – початку XXI ст. У перших дослідженнях П. Бобровського (60–80-і рр. XIX ст.), М. Лалаєва (1892, 1898, 1900), А. Розеншильда фон Пауліна (1907), М. Галкіна

(1907), Ф. Грекова (1910), В. Бернацького (1913), П. Петрова і Н. Соколова (1914) та ін. подавався огляд і загальний аналіз існуючої системи військової освіти в Російській імперії.

Програш у Кримській війні, у якій разом із самовідданістю військ Російської Імперії виявилася односторонність підготовки офіцерського корпусу, підірвав авторитет армії загалом і військово-навчальних закладів, зокрема. Генерал-майор російської армії, військовий педагог, інспектор Олександрівського військового училища В. Фон-Бооль зазначав, що після Кримської кампанії громадяни почали ставитися до військових зі зневагою і навіть ворожістю [10, с. 297].

Вихованці військово-освітніх закладів теж дивилися на себе і на своє майбутнє звання не з гордістю, а з деяким приниженням, а на офіцерів – з іронією [9, с. 46].

Перші спроби реформування військової освіти відбувалися одразу ж після закінчення Кримської війни. Головнокомандуючий Гренадерським і Гвардійським корпусами генерал від кавалерії, генерал-ад'ютант, член Державної Ради Ф. Редигер у службовій записці від 4 червня 1855 р. зазначав, що крім основної причини програшу у війні – централізації військового управління і відсутності здібних людей на високих командних посадах – військові не навчені мистецтву воювати, оскільки основна увага в навчально-виховному процесі зосереджена на стройовій підготовці [1].

На початку 1856 р. Ф. Редигер подав імператору Олександру II проект організації системи юнкерських училищ. Заклади призначалися для юнкерів, які служили в армії. Розробник документу вважав, що потрібно займатися навчанням і вихованням юнкерів у зимові місяці, коли юнкери майже не задіяні на військовій службі [2, с. 27].

Згідно з проектом Ф. Редигера юнкерські школи створювалися при всіх корпусах, окрім Гвардійського, оскільки при ньому вже була Школа гвардійських підпрапорщиків і кавалерійських юнкерів. Із метою реалізації проекту був створений комітет «для начертання Положення о юнкерских школах» під керівництвом розробника [8]. У 1856 р. комітет створив план організації 11 піхотних і 8 кавалерійських юнкерських шкіл. У всі школи після складання іспитів приймалися юнкери, які прослужили не менше двох місяців у строю. Навчальний курс був дворічним і включав загальноосвітні та спеціальні військові предмети. Після завершення курсу обов'язково складався екзамен.

Реформи військової освіти Ф. Редигера вплинули на заснування першого військового закладу на Єлисаветградщині. У 1856 р. командиром окремого резервного корпусу було призначено бойового генерала барона Івана Петровича Оффенберга-2. Головна увага його діяльності була спрямована на підготовку кваліфікованих у своїй справі керівників та офіцерів і піднятті рівня спеціальної кавалерійської освіти. З цією метою генерал розробив проект організації Єлисаветградської кавалерійської академії. Комісія, що розглядала поданий проект, вирішила створити у Єлисаветграді (як своєрідний експеримент на чотири роки) кавалерійське училище для офіцерів полків, які б знаходилися під керівництвом І. Оффенберга-2.

Уперше положення про «Кавалерийское училище, учрежденное в городе Елисаветграде для офицеров войск, находящихся в ведении командира отельного резервного кавалерийского корпуса» було проголошено 28 травня 1858 р. Відповідно до нього у 1859 р. було відкрито Єлисаветградське офіцерське кавалерійське училище з дворічним курсом навчання [11, с. 39–40], яке стало першим таким училищем у Росії. Кавалерійських училищ на той час взагалі не було.

Інформації про діяльність цього першого військового навчального закладу з підготовки офіцерів-кавалеристів не так багато. Чи не єдиним джерелом є спогади невідомого автора (як зазначено у книзі – «отставного кавалериста») про барона І. Оффенберга «Генерал-от-кавалерии Иван Петрович Оффенберг 2-й и наша армейская кавалерия под его начальством с 1856 по 1862 год» (1892)».

Училище очолив полковник Е. Гайлі. У 1861 р. в училищі 7 викладачів навчали 67 офіцерів. Для практичних занять використовувався плац, який після ліквідації військових поселень перейшов до інженерного відомства з бульваром і парком.

Мета офіцерського кавалерійського училища відповідно до «Положення» полягала, по-перше, у спеціальній освіті кавалерійських офіцерів, які вже мали досвід служби і повинні були стати ескадронними командирами, по-друге, у підготовці офіцерів-інструкторів для полків, освічених у кавалерійській справі. Відповідно до цієї мети вступати до училища дозволялося обер-офіцерам від корнетського до ротмістрського звання включно.

Спочатку до нього приймалися офіцери 2, 4, 5 і 6 кавалерійських дивізій та восьми кадрових кірасирських полків (по-одному з кожного) – всього 32 офіцери. Однак з огляду на те, що бажаючих навчатися виявилось 107 осіб, кількість слухачів за клопотанням І. Оффенберга збільшилася до 64. Позаштатні слухачі мали такі ж права, як і штатні, за винятком фінансових [5, с. 48–49].

У 1860 р. надійшло розпорядження про направлення до училища офіцерів з 1, 3, 7 армійських кавалерійських дивізій, з яких дві останні до складу корпусу не входили [5, с. 48–50].

Навчальний план закладу склався відповідно до затвердженого 24 грудня 1848 р. Миколою I «Наставления для образования воспитанников военно-учебных заведений», яке регламентувало підготовку майбутніх офіцерів.

Згідно з «Наставлением» військово-навчальні заклади повинні були готувати чесного і освіченого члена сімейства і держави, офіцера, що свідомо виконував свої обов'язки. Вивчення предметів мало бути звільненим від схоластики, від утопічних гіпотез і додаткових предметів, що шкодили здібностям учнів і їхньому вихованню [6, с. 6–7].

Викладання військових дисциплін підпорядковувалося триєдиній меті:

- 1) сприяти міцному засвоєнню військових знань, необхідних при вступі на військову службу;
- 2) дати ґрунтовні знання тим, хто побажав закінчити свою освіту в вищих спеціальних закладах;
- 3) сформувати навички самонавчання, які б сприяли під час подальшої військової служби самостійно вивчати загальний напрям, дух і розвиток сучасного військового мистецтва, застерегти командира від помилкових ідей та теорій, з якими він буде ознайомлюватися під час читання військових творів [6, с. 43].

При цьому вказувалося, що викладання повинно носити практичний характер, виклад теорії, абстрактних понять бажано усунути, кожне правило необхідно застосовувати на практиці [6, с. 44].

Навчальний план кавалерійського офіцерського училища склався з таких предметів: військового статуту про кавалерійську службу, тактики (усіх родів зброї, включаючи кавалерію, але стисло), теорії «Малої війни» (у повному обсязі з ретельним ознайомленням офіцерів з топографічними картами), польової фортифікації і артилерії (оглядово), теорії верхової їзди та виїздки (у повному обсязі із засвоєнням уроків на практиці, уроки правильного загнутування, сіддання та вивчення кавалерійського коня), іппології і короткого огляду основ ветеринарного мистецтва (із детальним вивченням шкірних висипів і хвороб копит, правильної ковки при різних станах копита), вольтижування, фехтування, стрільби [5, с. 44].

При вивченні Військового статуту зверталася увага, на усвідомленні знання з предмета. Офіцери повинні були зрозуміти його мету та значення і могли їх використати під час бойових дій. І. Оффенберг звертав увагу викладачів: «Мы, русские, всегда твердо знали строевые уставы, но, к сожалению, слишком долго думали, что кроме устава ничего уже более не нужно знать, от чего и разучились – как понимать их, так и умно пользоваться ими на войне» [5, с. 51].

Курс Тактики охоплював не тільки кавалерійські війська, а й усі інші роди військ. І. Оффенберг так це пояснював: «Как же конница, не зная своих свойств,

может вмести с ними и против них сражаться?» Штабс-капітан Новицький згадує, що «в коннице он (І. Оффенберг – примітка О. П.) видел, с одной стороны, – страшный молот, способный сносить с лица земли всякий род оружия, как и чем бы он вооружен не был, а с другой стороны, – глаза, уши и руки армии, без которых она полумертвец» [5, с. 51]

І. Оффенберг уважав, що кавалерія може діяти за будь-яких обставин, тільки потрібно, щоб начальники знали як її використовувати. Звертаючись до лектора з цього курсу він говорив: «если вы искренне разделяете такое мое понятие о коннице – читайте ваши лекции; если же нет, то лучше откажитесь ибо магометан также не годится для проповеди в лютеранской церкви, как лютеранин в мечети» [5, с. 51]

Завдання курсу генерал убачав у вивченні побудови, розташування, пересування, дій під час бойових операцій кінноти і врахування особливостей місцевості при цьому – фактично всього того, що стройові офіцери не знали і знати не хотіли, намагаючись приймати рішення на основі власного досвіду вже під час бойових дій «как зефиры, которые летают по воздуху, а не ходят по земле» [5, с. 51]

Курс тактики більше спирався на практику, ніж на теорію. Вона розглядалася на військово-історичних прикладах, з поясненнями їхніх планів.

У закладі коротко ознайомлювали з Польовою Фортифікацією, звертаючи увагу на будову укріплень під час оборони будь-яких пунктів, що займалися спішеною кіннотою, умінню складати звіти за планом: як і в якому місці побудовані укріплення ворога, які можуть виникнути труднощі під час наступу на його позиції. Барон І. Оффенберг уважав, що кінноту за потреби можна використовувати в пішому строю, тому відстоював позицію, що драгунські полки можуть розподілятися у легку кавалерію [5, с. 52-53]

Теорію «Малої війни» викладав один із видатних викладачів цього училища випускник академії Генерального штабу українофіл, добрий знайомий Т. Шевченка, М. Добролюбова майбутній генерал-лейтенант Микола Дементійович Новицький (1833–1906). Його «Лекції малої війни, читані в Єлисаветградському офіцерському кавалерійському училищі» були видані в Одесі в 1865 р. [12, с. 40]. Під час вивчення теорії «Малої війни» генерал вимагав розуміння і читання карт, за його словами карта – «тот же проводник, которым тогда только можно пользоваться, когда умеем его понимать и говорить» [5, с. 54]. І тільки поверхнево зверталася увага на зйомку планів місцевості та їхнє відтворення на папері: «Вы – кавалерийские офицеры, а не офицеры генерального штаба и, тем более, топографы» [5, с. 54]. Хоча поза стінами училища Іван Петрович видав розпорядження, у якому під керівництвом дивізійних квартирмейстерів і під наглядом начальників дивізійних штабів офіцери вивчали військово-окомірну зйомку і військові огляди [5, с. 61].

Теорію верхової їзди та виїздки вивчали під час теоретичного курсу і на практиці (у манежі, полі). У манежній їзді генерал Оффенберг убачав не мету, а засіб, без якого офіцер не міг навчитися швидко і безстрашно їздити, зрозуміти таємниці виїздки та методику навчання їй солдатів. Він любив часто повторювати: «Без начальных экзерсис ни один музыкант до концертных пьес никогда не доходил» [5, с. 54].

Виїздку для коня досвідчений військовий розглядав як гімнастику для людини. «Последняя служит также к развитию и укреплению сил человека, как первая служит к развитию и укреплению сил лошади» [5, с. 55]. І. Оффенберг звертав увагу, що під час виїздки вивчаються фізичні якості коня і його індивідуальні особливості. 20 травня 1862 р. ним були розроблені «Наставления для выездки ремонтной лошади» [5, с. 72]. Для удосконалення знань і вмінь офіцерів він водив їх на скачки, дозволяв у вільні години брати казенних коней для їзди у місті та поза ним.

Гімнастику і вольтижування викладав Віол – відомий у Петербурзі гімнаст із цирку Л. Басен. Завдання гімнастики і вольтижування генерал убачав у розвитку спритності й міцності, необхідних для кавалериста [5, с. 73].

Навчання пішому строю улан і гусар відводився один урок на тиждень, а драгун частіше. Проводився він, зазвичай, на місцевості.

І. Оффенберг не повторював з офіцерами уже відомий їм матеріал, а ознайомлював із елементарними знаннями, про які вони не мали уявлення. Офіцери зазначали, що вони не тільки не знали основні засади військового мистецтва, а й не уявляли значення власного роду зброї, наприклад, мало знали про виїздку і ковку коней.

Генерал учив правильно і раціонально виїжджувати коней так, щоб зберігалися їхні сили відповідно до потреб кавалерійського строю. Дослідник офіцерського кавалерійського училища С. Шевченко наводить цікавий факт: коли утворювався заклад, з метою ознайомлення офіцерів з мистецтвом підковування, почали шукати викладача, тобто ветеринарного лікаря, який би мав практичний досвід з підковування коней. Виявилось, що такої особи не знайшлося в жодному кавалерійському полку, тому було вирішено запросити фахівця з Відня [5, с. 30].

Викладачі училища займалися просвітницькою і культурною роботою у місті. При кавалерійському училищі діяла одна з двох міських безкоштовних недільних шкіл для чоловіків [11, с. 39–40]. У зимовому училищному манежі влаштувалися вистави театру.

У 1866 р. у зв'язку з відставкою генерала І. Оффенберга, поступило розпорядження про об'єднання Єлисаветградського кавалерійського училища з навчальним кавалерійським ескадром в один навчальний заклад, який назвали Навчальний кавалерійський ескадрон. Місце його розквартирування було призначено в Селіщенських казармах Новгородської губернії [5, с. 1–2].

Окрім створення офіцерського училища, генерал І. Оффенберг організував заняття у військових корпусах на Єлисаветградщині. Усі заняття частин кавалерії, що входили до складу окремого резервного кавалерійського корпусу, поділялися на три періоди: зимовий, весняний, літній. Головною метою зимового періоду була індивідуальна освіта, яку генерал уважав фундаментальною для кавалерійської освіти.

У весняний період проходило навчання ескадронів і полків, у літній – навчання дивізій і великих частин, у тих випадках, коли вони збиралися під Єлисаветградом для Царських оглядів.

Предметами зимових занять були: верхова їзда, застосування холодної і вогнепальної зброї пішим і на коні, фехтування, вольтижування і гімнастика, піший

стрій. Для навчання кавалеристів призначався особливий офіцер. Під час оглядів він відповідав за рівень знань всієї ввіреної йому команди. Крім того навчальний процес обов'язково відбувався під безпосереднім наглядом командирів ескадронів.

Охарактеризуємо окремо як відбувалося навчання з кожного предмету.

З верхової їзди кавалеристи тренувалися кожного дня. Тільки при сильних морозах тренування у полі відмінялися і заняття відбувалися у критому манежі, якщо такий був у частинах. Під час заняття ескадрон поділявся на дві групи: одна тренувалася в манежі, інша – в полі. Увага акцентувалася на посадці та правильному керуванню конем, на уміннях рубати шаблями і піками. Генерал більше уваги звертав на навчання кавалеристів шабельному бою, він наголошував: «Сабля – царица холодного оружия и, раз она у кавалериста есть, – пика и штык для него одна обуза, тем более вредная, что ею подрывается в некоторой степени его вера в саблю» [5, с. 71]. У наказі І. Оффенберга від 1859 р. зазначалося: «ездок должен быть обучен так, чтобы управление лошадей и употребление оружия у него обращалось в одно механическое действие» [5, с. 71].

Тренування з фехтування проходили два рази на тиждень. Головним чином відпрацьовувалася точність та сила удару.

Зміст предметів гімнастика і вольтижування, піший стрій був подібним до змісту в офіцерській кавалерійській школі.

Окрім того в зимовий період нижні чини кавалеристів вправлялися у поштової та ординарській службі з метою розвитку в них самостійності та швидкості у прийнятті рішень. Фактично І. Оффенберг організував військово-кінні поштові пости, які зв'язували штаб корпусу з штабами кірасирської, 2 і 5 кавалерійських дивізій і штабами всіх полків. Усі 9 місяців на рік вони вели між собою переписку. Оскільки 4 і 6 дивізії квартирувалися в Курській і Харківській губерніях і відповідно були віддаленими від штабу корпусу в Єлисаветграді з ними не зв'язувалися поштовими постами. Але вони теж зобов'язувалися мати аналогічні. На конвертах обов'язково ставилися хрести, кількість яких вказувала на швидкість доставки пошти [5, с. 73–74].

Весняний період – з кінця березня до червня – присвячувався, як зазначалося вище, ескадронним і полковим навчанням. При чому до полкових переходили тільки тоді, коли добре був засвоєний матеріал на ескадронних.

В ескадронах навчання відбувалося щоденно: один день у розсипному строю, один – у зімкнутому. В цей час відпрацьовувалися швидкість побудови фронту і виконання всіх видів атак.

У літній період під час збору дивізій проводилися статутні навчання, а також однобічні і двобічні навчання [5, с. 79].

Отже, можна зробити висновок, що генерал І. Оффенберг намагався не тільки підвищити освіту нижчих офіцерських чинів, а й рядових кавалеристів.

Ще одним закладом, який допомагав розширити контингент вихованців кавалерійських шкіл, була Єлисаветградська військова прогімназія.

Як уже зазначалося, з Києва до Єлисаветграда прогімназія переїхала в 1869 р. Вона була єдиною на українських землях Російської імперії. До прогімназії приймалися діти офіцерів, чиновників, дворян і почесних громадян. До закладу могли вступити

хлопчики у віці від 12 до 17 років. Причому зарахування на казенні вакансії в інтернат здійснювалося за старшинством розрядів. Передусім зараховувалися сини офіцерів (незалежно від наявності дворянства), потім – цивільних чиновників військового відомства, далі – спадкових і особистих дворян, які не служили в армії [7, с. 339].

Усередині кожного розряду абітурієнти ранжувалися залежно від соціального статусу: першими зараховували круглих сиріт, потім – сиріт, один з батьків яких загинув на війні або помер від поранень, отриманих під час військових дій, третіми – просто сиріт, четвертими – синів тих, хто мав каліцтва і отримував пенсію від Комітету про поранених [7, с. 339].

Військовий міністр Д. Мілютін зазначав, що метою військових прогімназій була підготовка юнаків до курсу юнкерських училищ. Вони призначалися для дітей батьків, які з бідності чи інших обставин не могли підготувати своїх дітей до навчання в юнкерських училищах [4].

Отже, такі заклади потрібні були як мінімум з двох причин: по-перше, вони виконували добродійну функцію, дозволяючи отримати освіту за казенні кошти дітям нужденних дворян і офіцерів; по-друге, забезпечували юнкерські заклади гарантованим мінімумом абітурієнтів, оскільки випускники цивільних шкіл могли не обрати військовою службою.

Всі військові прогімназії поповнювалися вихованцями військових гімназій, які через неуспішність у навчанні чи невідповідність нормам виховання переводилися у ці заклади.

За свідченнями С. Шевченка, у 1881 р. в Єлисаветградській військовій прогімназії, як і в Петербурзькій та Омській, навчалася 200 учнів. Більше було тільки в Ярославському та Оренбурзькому закладах. У них навчалася 400 осіб. Усього в Російській імперії було 10 закладів такого типу із загальною кількістю учнів у 1871–1880 рр. – 6730 осіб, у 1881–1885 рр. – 2837, у 1886–1890 рр. – 1542.

У 1869 р. для військових прогімназій була видана інструкція з військової частини, яка чітко визначала методи і прийоми навчання загалом і відповідно до кожного з предметів, підручники і посібники.

З 1874 р. програми військових прогімназій стали більше орієнтуватися на майбутнє навчання випускників у юнкерських училищах. Із 96 тижневих годин на арифметику й алгебру відводилося 22, російську мову – 19, Закон Божий – 10, географію – 9, геометрію – 8, на історію, природознавство, чистописання і малювання – по 7 годин. Крім того, вихованці навчалися гімнастиці, з виправкою і маршируванням, а також танцям і співам. Іноземних мов, на відміну від гімназій, у військових прогімназіях не вивчали.

У структурі закладу діяла домовна церква Архангела Михаїла, яку було влаштовано і освячено 1870 року.

Після закінчення закладу відповідно до «Положення» 1869 р. найкращих учнів військових прогімназій переводили у військові гімназії до закінчення навчання, але лише у тому разі, якщо вони мали право на це «за походженням», тобто належали до дворянства [7, с. 340].

Також після успішного закінчення курсу у військових прогімназіях вихованці, що досягли 16-річного віку і мали хорошу поведінку та виявляли

бажання готуватися до педагогічної діяльності вступали в учительську семінарію, або ж після досягнення 17-річного віку зараховувалися в полки із направленням до юнкерських училищ на правах добровольців III розряду. Усіх інших – на однакових умовах із добровольцями II розряду, тобто через рік служби і в унтер-офіцерському званні [2, с. 16]. У 1886 р. військова прогімназія припинила своє існування.

У 1886 р. в Єлисаветградська військова прогімназія була ліквідована.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, можна зробити висновок, що зародження військової освіти на Єлисаветградщині почалося з відкриття у 1859 р. офіцерського кавалерійського училища. Важливим елементом підготовки вступників до військових училищ виступала військова прогімназія, яка діяла у Єлисаветграді з 1869 до 1886 рр. Діяльність школи підсилювали заняття з кавалеристами у військових частинах корпусу. Перспективи подальших розвідок напрямку вбачаємо у дослідженні особливостей організації освітнього процесу в військових навчальних закладах краю.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Безугольный А. Ю. История военно-окружной системы в России 1862–1918. А. Ю. Безугольный, Н. Ф. Ковалевский, В. Е. Ковалев. М.: Центрполиграф, 2012. 502 с.
2. Бобровский П. О. Двадцатипятилетие юнкерских училищ. Павел Осипович Бобровский. СПб.: Типография Департамента Уделов, 1889. 40 с.
3. Бобровский П. О. Юнкерские училища: в 3 т. Павел Осипович Бобровский. СПб.: Я. А. Исаков, 1872. Т. 1.: Историческое обозрение их развития и деятельности. 285 с.
4. Бобылёв Д. В. Подготовка казачьих офицерских кадров в России в системе военного образования во второй половине XIX века. Денис Владимирович Бобылёв. Оренбург, 2010. 218 с.
5. Генерал от кавалерии барон Иван Петрович Оффенберг 2-й и наша армейская кавалерия под его начальством с 1856 по 1862 год. (Из воспоминаний отставного кавалериста). К.: Из-во Киев. тип. Окружного штаба, 1891. 102 с.
6. Наставление для образования воспитанников военно-учебных заведений. СПб.: Военная типография, 1849. 185 с.
7. Полное собрание законов Российской империи. СПб., 1868. Собр. 2. Т. XLIV. Отд. 1. № 46986. С. 338–345.
8. Редигер А. Ф. История моей жизни. Воспоминания военного министра. М.: «Коммон-Пресс», «Кучковополе», 1999. Т. 1. 576 с.
9. Свиридов В. А. Становление и развитие военного образования в России во второй половине XIX – начале XX века: дисс. ... докт. пед. наук: 13.00.01. Свиридов Владимир Александрович; Воронежский государственный университет. Воронеж, 2006. 411 с.
10. Фон Бооль В. Г. Воспоминания педагога. В. Г. фон Бооль. Русская старина. 1904. Т. 119. № 8. С. 287–305.
11. Шевченко С. І. Вершники на Інгулі. Сергій Іванович Шевченко. Кіровоград: П. П. «Центр оперативної поліграфії» «Авангард», 2013. 332 с.
12. Шевченко С. І. Кавалерія: від Єлисаветградського офіцерського кавалерійського училища до Української кінної військової школи ім. Будьонного (1850–1930). Сергій Іванович Шевченко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2015. 232 с.

REFERENCES

1. Bezugol'nyy, A. YU. (2012). Istoriya voyenno-okruzhnoy sistemy v Rossii 1862–1918 [History of the Military

District System in Russia]. A. YU. Bezugol'nyy, N. F. Kovalevskiy, V. Ye. Kovalev. M.: Tsentrpoligraf, 2012. 502 s.

2. Bobrovskiy, P. O. (1889). Dvadsatipyatiletie yunkerskikh uchilishch [Twenty-fifth Anniversary of the Cadet Schools.]. Pavel Osipovich Bobrovskiy. SPb.: Tipografiya Departamenta Udelov. 40 s.

3. Bobrovskiy, P. O. (1872). Yunkerskiye uchilishcha: v 3 t [Junker schools: in 3 volumes.]. Pavel Osipovich Bobrovskiy. SPb.: YA. A. Isakov. T. 1.: Istoricheskoye obozreniye ikh razvitiya i deyatelnosti [Historical Review of their Development and Activities]. 285 s.

4. Bobylov, D. V. (2010). Podgotovka kazach'ikh ofiterskikh kadrov v Rossii v sisteme voyennogo obrazovaniya vo vtoroy polovine XIX veka [Training of Cossack Officers in Russia in the System of Military Education in the Second Half of the 19th century.]. Denis Vladimirovich Bobylov. Orenburg. 218 s.

5. General ot kavalerii baron Ivan Petrovich Offenberg 2-y i nasha arneyskaya kavaleriya pod yego nachal'stvom s 1856 po 1862 god. (Iz vospominaniy otstavnogo kavalerista) (1891) [Cavalry General Baron Ivan Petrovich Offenberg the 2nd and Our Army Cavalry under His Command from 1856 to 1862. (From the memoirs of a retired cavalryman)]. K.: Iz-vo Kiyev. tip. Okruzhnogo shtaba. 102 s.

6. Nastavleniye dlya obrazovaniya vospitannikov voyenno-uchebnykh zavedeniy (1849) [Manual for the Education of Pupils of Military Educational Institutions]. SPb.: Voyennaya tipografiya. 185 s.

7. Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii (1868) [Complete Collection of Laws of the Russian Empire]. SPb. Sobr. 2. T. XLIV. Otd. 1. № 46986. S. 338–345.

8. Rediger, A. F. (1999). Istoriya moyey zhizni. Vospominaniya voyennogo ministra [Story of my life. Memoirs of the Military Minister]. M.: «Kommon-Press», «Kuchkovopole». T. 1. 576 s.

9. Sviridov, V. A. (2006). Stanovleniye i razvitiye voyennogo obrazovaniya v Rossii vo vtoroy polovine XIX – nachale XX veka: diss. ... dokt. ped. nauk: 13.00.01 [Formation and Development of Military Education in Russia in the Second Half of the 19th - Early 20th Centuries: thesis. ... Doc. Ped. Sciences]. Sviridov Vladimir Aleksandrovich; Voronezhskiy gosudarstvennyy universitet. Voronezh. 411 s.

10. Fon Bool', V. G. (1904). Vospominaniya pedagoga [Memoirs of Pedagogue]. V. G. fon Bool'. Russkaya starina. T. 119. № 8. S. 287–305.

11. Shevchenko, S. I. (2013). Vershnyky na Inhuli [Riders on the Ingul]. Serhii Ivanovych Shevchenko. Kirovohrad: P. P. «Tsentr operatyvnoy polihrafiy» «Avanhard». 332 s.

12. Shevchenko, S. I. (2015). Kavaleriia: vid Yelysavethradskoho ofiterskoho kavaleriiskoho uchylshcha do Ukrainkoi kinnoi viiskovoi shkoly im. Budonnoho [Cavalry: from the Yelysavethgrad Officer Cavalry School to the Ukrainian Cavalry Military School named after Budionnyi] (1850–1930). Serhii Ivanovych Shevchenko. Kirovohrad: Imeks-LTD. 232 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПЕРЦОВ Олександр Володимирович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія вітчизняної педагогіки, історія військової освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PERTSOV Oleksandr Volodymyrovych – Ph. D. in Pedagogy, Senior Lecturer of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: research of history of domestic pedagogy, history of military education.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2022 р.

УДК 37.013:37.043.2-056.2.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-412-415

ТОКАР Любов Петрівна –

викладач Комунального закладу вищої освіти

«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»,

аспірант Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ORCID: orcid.org/0000-0003-4817-0909

e-mail: tokarluba80@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто проблему підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження інтерактивних технологій в інклюзивному освітньому просторі. Виокремлено компоненти професійно-особистісної готовності майбутнього педагога з дошкільної освіти до роботи в інклюзивному освітньому просторі. Надано характеристику професійним компетентностям майбутнього педагога закладу дошкільної освіти. Висвітлено сутність поняття інтерактивного навчання та вимоги до застосування інтерактивних технологій у закладах дошкільної освіти. Висвітлено особливості підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження інтерактивних технологій в інклюзивному освітньому просторі. Описано компоненти професійно-особистісної готовності майбутнього педагога з дошкільної освіти до роботи в інклюзивному освітньому просторі. Розглянуто професійні компетентності педагога основних завдань сучасної дошкільної освіти. Для узагальнення знань здобувачів ми використовували різні технології. Описано підхід, що створює умови для стимулювання й цілеспрямованого розвитку творчих здібностей майбутніх педагогів. інклюзивна освіта. Визначено особливі вимоги до професійної та особистісної підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти. Доведено, що у процесі підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження інтерактивних технологій необхідно навчити здобувачів працювати за ефективними технологіями, орієнтованими на розвиток особистості. Уважасмо, що технології співробітництва найбільш прийнятні в роботі з дітьми. Тому при підготовці майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти варто практикувати впровадження інтерактивних технологій, які сприяють оволодінню навчаннями співробітництва (партнерства). При підготовці майбутнього педагога закладу дошкільної освіти до застосування певної технології (наприклад, інтерактивної) у навчальній діяльності закладу дошкільної освіти потрібно орієнтуватися на те, що майбутній педагог повинен відповідну діяльність здійснювати багаторазово.

Ключові слова: підготовка майбутніх педагогів дошкільної освіти, інтерактивні технології, інклюзивне освітнє середовище.

TOKAR Liubov Petrivna –

teacher of the Communal Institution of Higher Education "Vinnytsia Humanitarian and Pedagogical College", graduate student of the

Mykhailo Kotsiubynskiy Vinnytsia State Pedagogical University

ORCID: orcid.org/0000-0003-4817-0909

e-mail: tokarluba80@gmail.com

IMPLEMENTATION OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

The article examines the problem of training future teachers of preschool education institutions for the implementation of interactive technologies in an inclusive educational space. The components of the professional and personal readiness of the future preschool teacher to work in an inclusive educational space are highlighted. The professional competences of the future teacher of the preschool education institution are described. The essence of the concept of "interactive learning" and the requirements for the use of interactive technologies in preschool education institutions are highlighted. The peculiarities of training future teachers of preschool education institutions for the implementation of interactive technologies in an inclusive educational space are highlighted. The components of the professional and personal readiness of the future preschool teacher to work in an inclusive educational space are described. The professional competences of the teacher of the main tasks of modern preschool education are considered. We used different technologies to generalize the knowledge of the acquirers. An approach that creates conditions for stimulation and purposeful development of creative abilities of future teachers is described. Inclusive education. Special requirements for professional and personal training of future teachers of preschool education institutions have been defined. It has been proven that in the process of preparing future teachers of preschool education institutions for the implementation of interactive technologies, it is necessary to teach students to work with effective technologies focused on personality development. We believe that cooperation technologies are the most acceptable in working with children. Therefore, when training future teachers of preschool education institutions, it is worth practicing the implementation of interactive technologies that contribute to the mastery of cooperation (partnership) skills. When preparing a future teacher of a preschool education institution for the use of a certain technology (for example, interactive) in the educational activities of a preschool education institution, it is necessary to focus on the fact that the future teacher must carry out the relevant activity multiple times.

Keywords: training of future preschool teachers, interactive technologies, inclusive educational environment.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку людства важливого значення набуває проблема підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження інтерактивних технологій навчання, зокрема, в інклюзивному освітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років такі науковці, як О. Мартинчук, Ю. Носенко, Ж. Матюх, О. Янкович,

Л. Романишина, М. Бойко та інші досліджують проблему впровадження інтерактивних технологій у закладі дошкільної освіти.

Мета статті. Ми поставили перед собою за мету з'ясувати теоретичні засади підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження інтерактивних технологій в інклюзивному освітньому просторі

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчить аналіз праць науковців, упровадження інтерактивних технологій у освітній процес закладів дошкільної освіти з інклюзивною формою навчання дає позитивні результати, зокрема, можливості індивідуального всебічного розвитку кожної дитини, її творчого потенціалу, сприяє інтересу до предмету вивчення, удосконаленню змісту освітнього процесу та забезпеченню якості освіченості вихованця, що відповідає державним стандартам дошкільної освіти [2].

За Державним стандартом дошкільної освіти України, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням, що затверджені Міністерством освіти і науки України «Базовий компонент дошкільної освіти в Україні», в якому подано основні освітні лінії. Так, інваріативна частина «Базового компоненту дошкільної освіти в Україні» містить такі освітні лінії: «Особистість дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина у природному довкіллі», «Гра дитини», «Гра в соціумі», «Дитина в світі культури», «Мовлення дитини», «Дитина у світі мистецтва». До варіативної частини відносяться такі освітні лінії: «Особистість дитини. Спортивні ігри», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Комп'ютерна грамотність», «Мовлення дитини. Основи грамоти», «Мовлення дитини. Іноземна мова», «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність», «Дитина у світі мистецтва. Хореографія» [1]. Організація освітнього процесу з дітьми з особливими освітніми потребами дошкільного віку може відбуватися за рахунок поєднання інваріативної та варіативної частин. При цьому застосування інтерактивних технологій у цікавій для дітей дошкільного віку формі дає можливість розв'язувати завдання мовленнєвого, логічного, екологічного, естетичного розвитку, а ще допомагає розвивати пам'ять, уяву, творчі здібності, навички орієнтації в просторі, логічне і абстрактне мислення. Разом з тим, інклюзивна освіта визначає особливі вимоги до професійної та особистісної підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти. Завдяки використанню інтерактивних технологій навчати та розвивати дітей з особливими потребами можливо поруч з їх однолітками. О. Мартинчук запропонувала такі компоненти професійно-особистісної готовності майбутнього педагога з дошкільної освіти до роботи в інклюзивному освітньому просторі: мотиваційний компонент (сукупність стійких мотивів до роботи в інклюзивному освітньому просторі, спрямованість на здійснення ефективного процесу навчання та виховання дошкільника, визнання кожної дитини суб'єктом освітньої діяльності, формування внутрішньої готовності дитини до позитивного сприймання дітей з особливостями психофізичного розвитку); когнітивний компонент (знання і уявлення дітей про проблему інвалідності, особливості психофізичного розвитку таких осіб, а також особливості проведення освітнього процесу, в якому беруть участь діти з особливими освітніми потребами); креативний компонент (творча активність та особистісні якості педагога, завдяки яким він може створювати нові матеріальні та духовні цінності, розвивати творчий потенціал дітей з особливими освітніми потребами); діяльнісний компонент (способи та прийоми реалізації професійних компетентностей у роботі з дітьми з особливими

освітніми потребами). Розглянемо такі професійні компетентності педагога, як: дидактична (готовність визначати загальні і конкретні завдання навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі, врахування психологічних, вікових та індивідуальні особливості дітей та ін.); методична (готовність до визначення цілей, планування, проєктування, реалізації діагностики освітнього процесу та фахового коригування результатів навчання); комунікативна (налагодження співпраці з батьками, профілактика та вирішення конфліктних ситуацій); 4. виховна (здатність аналізувати і давати психолого-педагогічне пояснення поведінки та вчинків дітей та ін.); трансформаційна (відбір та перетворення навчального та методичного матеріалу) [3].

Упровадження інтерактивних технологій у роботі з дошкільниками з особливими освітніми потребами є однією з найновіших актуальних науково-педагогічних проблем і знаковою світовою тенденцією [5, с. 95–102].

За О. Пометун і Л. Пироженко, інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожна дитина відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Завдяки використанню інтерактивних технологій, діти опрацьовують навчальний матеріал на занятті в парах, мікрогрупах або малих групах, розмовляючи, дискутуючи та обговорюючи різні точки зору [4].

Одним із основних завдань сучасної дошкільної освіти – це навчити дитину самостійно здобувати знання. Діти дошкільного віку мають оволодіти способами здобуття необхідної інформації, вміннями аналізувати, систематизувати, розуміти причини і робити висновки. Адже ці уміння знадобляться дітям у подальшому житті. Тому важливо підготувати висококваліфікованого педагога закладу дошкільної освіти, який здатний творчо та креативно мислити, експериментувати, аби працювати в сучасних умовах дошкільної освіти [3].

У процесі підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження інтерактивних технологій необхідно навчити здобувачів працювати за ефективними технологіями, орієнтованими на розвиток особистості. Уважасмо, що технології співробітництва найбільш прийнятні в роботі з дітьми. Тому при підготовці майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти варто практикувати впровадження інтерактивних технологій, які сприяють оволодінню навичками співробітництва (партнерства). При підготовці майбутнього педагога закладу дошкільної освіти до застосування певної технології (наприклад, інтерактивної) у навчальній діяльності закладу дошкільної освіти потрібно орієнтуватися на те, що майбутній педагог повинен відповідну діяльність здійснювати багаторазово. На заняттях у закладах вищої освіти знання про інтерактивні технології студенти здобувають через дію, беручи участь в інтерактивних вправах, які передбачають співробітництво, «поєднання зусиль усіх і кожного для досягнення спільного результату» [4, с. 19].

Структура інтерактивної вправи представлена умовно такими трьома компонентами: інструкція; дія; рефлексія. Інструкція передбачає подання завдання

(проблеми, запитання) з визначенням часу для його виконання та правил і методів роботи студентів. Дія передбачає обдумування, обговорення, виконання, запис відповідей, пояснення. Викладач повинен дати можливість аудиторії відрефлексувати: «що було важко?», «що було цікавим?», «як Вам працювалось над завданням?» тощо. Всі бажаючі мають висловитись. Для узагальнення знань здобувачів можна використовувати такі технології, як «Мікрофон», «Мозковий штурм». Наприклад, майбутні педагоги, готуючись до заняття з природничих дисциплін, в науково-популярних та наукових джерелах, а також з інформаційних ресурсів мережі Інтернет здійснювали пошукову діяльність. При застосуванні інтерактивної вправи «Мікрофон» надавалась можливість кожному по черзі висловити свою думку, використовуючи цікавий матеріал із життя тварин. При цьому студенти набували знань про особливості цієї технології і організацію роботи при її впровадженні в заклад дошкільної освіти: запропонуйте дітям «уявний» мікрофон, який учні передаватимуть один одному, беручи по черзі слово; ознайомте учасників із правилами роботи: говорити має лише той, у кого «символічний» мікрофон; подані відомості не коментуються і не оцінюються; коли хтось висловлюється, інші не мають права переривати, щось говорити, вигукувати та коментувати. Цією технологією здобувачі швидко оволодівають і готові її застосовувати у роботі з дітьми в інклюзивному освітньому просторі. Полюбляють майбутні педагоги і інтерактивну вправу «мозковий штурм» – це ефективний метод колективного обговорення проблеми за етапами: запис певної проблеми на дошці; висунування ідей щодо розв'язання цієї проблеми; аналіз висунутих ідей; відбір ідей, які, на думку групи, допоможуть розв'язати поставлену проблему. Цю вправу доцільно використовувати на заняттях, де потрібно виявити характерні ознаки представників певного типу [5].

Таким чином майбутні педагоги можуть її застосовувати в закладах дошкільної освіти при формуванні природничих понять про дикі та свійські тварини тощо. Також однією із популярних інтерактивних технологій є вправа «Навчаючи-вчуся». Студент заздалегідь отримує тему індивідуального навчально-дослідного завдання для самостійного дослідження, а на занятті за допомогою презентації демонструє свої напрацювання. При цьому студент, що захищає свій проект, готує картки різного кольору для кожної сформованої малої групи (3-4 особи) і роздає їх. Упродовж кількох хвилин студенти в групах читають інформацію на картці, після чого ходять по аудиторії і знайомлять з її змістом однокурсників, у яких картки іншого кольору. При цьому самі також отримують інформацію від студентів із картками іншого кольору. Потім майбутні педагоги збираються у свої групи (у них картки однакового кольору) і обговорюють отриману інформацію (аналізують і узагальнюють знання), отриману від інших. Такий вид діяльності дає можливість кожному студенту взяти активну участь у навчанні та передати свої знання іншим. Слід відмітити, що такий захист проєкту в групі відіграє неабияку роль. «Група є, – як зазначає І. Дичківська, – ефективним інструментом соціально-психологічного впливу на особистість. Як відомо, присутність інших підсилює мотивацію кожного учасника до опанування певних норм і принципів, стратегії та стилю поведінки, збагачує особистісний

репертуар рішень, допомагає обрати найадекватніші. Взаємодія в групі сприяє формуванню й розвитку комунікативних навичок, підвищенню самооцінки, подоланню тривожності, агресивності, підсиленню позитивної мотивації поведінки» [2, с. 261]. Тому на заняттях у групі панує доброзичлива атмосфера справжньої співпраці, викликаючи інтерес до пізнання нового шляхом застосування методів інтерактивного навчання. Такий підхід створює умови для стимулювання й цілеспрямованого розвитку творчих здібностей майбутніх педагогів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, упровадження інтерактивних технологій позитивно впливає на розвиток дошкільника, збільшує мотивацію до навчальної діяльності, збагачує дитячу уяву та творчі здібності, формує активну життєву позицію у суспільстві.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. К.: Академвидав, 2004. 325 с.
3. Мартинчук О. В. Основи корекційної педагогіки: навч.-метод. посібник для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта». Київ: універси-тет ім. Б. Грінченка, 2010. 288 с.
4. Навчання в дії: Як організувати підготовку вчителів до застосування інтерактивних технологій навчання: метод. посіб. / А. Панченков, О. Пометун, Т. Ремех. К.: А.П.Н., 2004. 72 с.
5. Носенко Ю.Г., Матюх Ж.В. Зарубіжний досвід використання інформаційно-комунікаційних технологій в інклюзивній дошкільній освіті. Нова педагогічна думка. 2015. 4 (84). С. 95–102.
6. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник. К.: Видавництво, А. С. К., 2004. 192 с.
7. Янкович О. І., Романишина Л. М., Бойко М. М. та ін. Освітні технології у короткому викладі: навч.-метод. Посібник. Тернопіль, 2013. 26 с.
8. Biletska O., Kuchai T., Kravtsova T., Bidyuk N., Tretko V., & Kuchai O. The Use of the Activity Approach in Teaching Foreign Languages in Higher Education Institutions. Revista Românească pentru Educație Multidimensională. 2021. 13(2). 243-267.
9. Kotiash I., Shevchuk I., Borysonok M., Matviienko I., Popov M., Terekhov, V., Kuchai O. Possibilities of Using Multimedia Technologies in Education. International Journal of Computer Science and Network Security. 2022. 22(6), 727-732.
10. Shunkov V., Shevtsova O., Koval V., Grygorenko T., Yefymenko L., Smolianko Y., Kuchai O. Prospective Directions of Using Multimedia Technologies in the Training of Future Specialists. International Journal of Computer Science and Network Security. 2022. 22(6). 739-746.

REFERENCE

1. Bazovyyi komponent doshkil'noyi osvity [Basic component of preschool education]. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
2. Dychkiv's'ka, I. M. (2004). Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi [Innovative pedagogical technologies]. K.: Akademvydav. 325 s.
3. Martynchuk, O. V. (2010). Osnovy korektsiynoyi pedahohiky [Fundamentals of correctional pedagogy]: navch.-metod. posibnyk dlya studentiv napryamu pidhotovky «Doshkil'na osvita». Kyiv: universy-tet im. B. Hrinchenka. 288 s.
4. (2004). Navchannya v diyi: Yak orhanizuvaty pidhotovku vchyteliv do zastosuvannya interaktyvnykh

tehnolohiyi navchannya [Learning in action: How to organize teacher training for the use of interactive learning technologies]: metod. posib. / A. Panchenkov, O. Pometun, T. Remekh. K.: A.P.N. 72 s.

5. Nosenko, YU.H., Matyukh, ZH.V. (2015). Zarubizhnyy dosvid vykorystannya informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnohohiy v inklyuzyivniy doshkil'niy osviti [Foreign experience of using information and communication technologies in inclusive preschool education]. Nova pedahohichna dumka. 4 (84). S. 95–102.

6. Pometun, O.I. (2004). Suchasnyy urok. Interaktyvni tekhnohohiyi navchannya [Modern lesson. Interactive learning technologies]: naukovy-metodychnyy posibnyk. K.: Vydavnytstvo, A. S. K. 192 s.

7. Yankovych, O. I., Romanushyna, L. M., Boyko, M. M. ta in. (2013). Osvitni tekhnohohiyi u korotkomu vykladі [Educational technologies in a nutshell]: navch.-metod. Posibnyk. Ternopil'. 26 s.

8. Biletska, O., Kuchai, T., Kravtsova, T., Bidiuk, N., Tretko, V., & Kuchai, O. (2021). The Use of the Activity Approach in Teaching Foreign Languages in Higher Education Institutions. Revista Românească pentru Educație Multidimensională. 13(2). 243-267.

9. Kotiash, I., Shevchuk, I., Borysonok, M., Matviienko, I., Popov, M., Terekhov, V., Kuchai, O. (2022). Possibilities of Using Multimedia Technologies in Education. International

Journal of Computer Science and Network Security. 2022. 22(6). 727-732.

10. Shunkov, V., Shevtsova, O., Koval, V., Grygorenko, T., Yefymenko, L., Smolianko, Y., Kuchai, O. (2022). Prospective Directions of Using Multimedia Technologies in the Training of Future Specialists. International Journal of Computer Science and Network Security. 22(6). 739-746.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТОКАР Любов Петрівна – викладач Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж», аспірант Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: інклюзивне освітнє середовище закладів дошкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TOKAR Liubov Petrivna – teacher of the Communal Institution of Higher Education "Vinnytsia Humanitarian and Pedagogical College", graduate student of the Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University.

Scientific interests: inclusive educational environment of preschool education institutions.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2022 р.

УДК 378.147(811.111)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-415-419

ГРИНЬОВА Юлія Іванівна –

старший викладач, працівник ЗСУ,

кафедри лінгво-педагогічного

забезпечення професійної діяльності

Воєнної академії імені Євгенія Березняка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9768-3289>

e-mail: jul.green2412@gmail.com

БУРЛАК Марина Леонідівна –

викладач, працівник ЗСУ,

кафедри лінгво-педагогічного

забезпечення професійної діяльності

Воєнної академії імені Євгенія Березняка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0541-1636>

e-mail: burlakmari@gmail.com

КЕРПАТЕНКО Юлія Вікторівна –

доцент кафедри лінгво-педагогічного забезпечення

професійної діяльності

Воєнної академії імені Євгенія Березняка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9166-3300>

e-mail: yuliyakerpatenko@gmail.com

ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

Наш час характеризується пошуком нових форм, методів і прийомів навчання. Сучасна освіта потребує методи навчання, які б допомогли не тільки якісно навчити, але в першу чергу, розвинути потенціал особистості. Модерне навчання спрямовано на те, щоб готувати слухачів не тільки пристосовуватися, але й активно освоювати ситуації соціальних змін. На занятті з іноземної мови особливе місце займають форми занять, які забезпечують активну участь кожного слухача, стимулюють мовне спілкування, сприяють формуванню інтересу і прагнення вивчати іноземну мову.

При цьому проблема адаптації людини в сучасному суспільстві закономірно є досить актуальною. Це зумовлено змінами, що відбуваються в зовнішньому природному й соціальному середовищі, життєдіяльності людей, становленням нових суспільних відносин, входженням суспільства в нову (інформаційну) фазу свого розвитку. У цій ситуації завдання освіти полягає насамперед у розвитку готовності людини реалізувати свій особистий і професійний потенціал у нових мінливих умовах.

Автором розкрито питання використання методик дизайн-мислення, що тісно пов'язане з процесом формування інформаційно-цифрової компетентності слухачів. Актуальність обраної проблеми зумовлена необхідністю пошуку методів, які доречно використовувати на заняттях з англійської мови під час підготовки майбутніх військових фахівців. Саме тому природно, що цим ефективним інструментом є дизайн-мислення, адже суть методики полягає в пришвидшенні комунікації в команді, структуруванні процесів подачі та успішної реалізації ідей. Слухачі, у яких сформоване дизайн-мислення, з легкістю генерують рішення, винаходять способи реалізації ідей.

Вищезазначене суголосне з потребою такої системи навчання, яка здатна навчити особистість адаптуватися до умов життя і функціонування. Для цього вона має сприймати і засвоювати нові знання різного рівня й спрямованості, формувати необхідні навички і вміння, застосовувати їх у професійній та особистісній діяльності.

Оскільки вища школа прагне створити для слухачів такий навчальний досвід, який підготує їх до майбутньої фахової діяльності, дизайн-мислення може відігравати вирішальну роль у доповненні знань слухачів навичками та мисленням, які допоможуть їм творчо вирішувати проблеми.

Ключові слова: дизайн-мислення, інноваційні методи навчання, генерація ідей, мозковий штурм, робота в групі, прототип, критичне мислення, впробування, аналіз та презентація.

HRYNova Yuliia Ivanivna –

Senior Lecturer, employee of the Armed Forces of Ukraine, of the Department of Linguistic and Pedagogical Support of Professional Activity

Yevhenii Berezniak Military Academy

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9768-3289>

e-mail: jul.green2412@gmail.com

BURLAK Maryna Leonidivna –

Lecturer, employee of the Armed Forces of Ukraine, of the Department of Linguistic and Pedagogical Support of Professional Activity

Yevhenii Berezniak Military Academy

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0541-1636>

e-mail: burlakmari@gmail.com

KERPATENKO Yuliia Viktorivna –

Associate Professor of the Department of Linguistic and Pedagogical Support of Professional Activity

Yevhenii Berezniak Military Academy

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9166-3300>

e-mail: yuliyakerpatenko@gmail.com

DESIGN THINKING SKILLS IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES DURING THE FORMATION OF FUTURE MILITARY OFFICERS

Our time is characterized by looking for new forms, methods and techniques of teaching. Modern education requires teaching methods that would help not only to teach qualitatively, but first of all, to develop the potential of the individual. Contemporary education is aimed at preparing students not only to adapt, but also to actively master situations of social change. During foreign language classes, a special place is occupied by forms of training that ensure the active participation of each student, stimulate language communication, and promote interest and desire to learn a foreign language.

At the same time, the problem of human adaptation in modern society is naturally quite relevant. This is caused by changes in the external natural and social environment, human activity, formation of new social relations, and society's entry into a new (information) phase of its development. In this situation, the task of education is primarily to develop a person's readiness to realize his or her personal and professional potential in the new changing conditions.

The author reveals the issue of using the design thinking methodology, which is closely related to the process of forming students' information and digital competence. The relevance of the chosen problem is due to the need to find methods that are appropriate for using in English classes while educating future military officers. That is why it is natural that design thinking is an effective tool, since the essence of the methodology is to speed up team communication, structure the processes of submitting and successfully implementing ideas. Students who have developed design thinking can easily generate solutions and invent ways to implement ideas.

All of the abovementioned is in accordance with the need for an education system that can teach a person to adapt to the conditions of life and functioning. To do this, they must perceive and assimilate new knowledge of different levels and orientations, develop the necessary skills and abilities, and apply them in their professional and personal practice.

As higher education seeks to create a learning experience for students that will prepare them for their future professional activities, design thinking can play a crucial role in supplementing students' knowledge with skills and thinking that will help them solve problems creatively.

Keywords: design thinking, innovative teaching methods, idea generation, brainstorming, group work, prototype, critical thinking, testing, analysis and presentation.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Становлення високо обізнаного спеціаліста, який вмє продуктивно та плідно працювати, знаходити рішення і відповіді до важких проблемних питань в неоднозначних обставинах, намагається пристосуватися до новітніх технологічних, соціокультурних та освітніх вимог сучасного суспільства є основним та ґрунтовним завданням нинішньої кваліфікованої підготовки слухачів вищого навчального закладу. Універсальним та результативним прийомом покращення професійного формування особистості, який дасть ходові знаряддя для конструювання вагомого,

сповненого насолодою життя, у якому злагоджено існуватимуть індивідуальність майбутнього військового фахівця з його професією є дизайн-мислення.

Основна ідея модерної освіти, яка прогнозує не тільки модифікації змістової наповненості дисциплін, інноваційність форм та методів їх викладання, але й цілеспрямоване реформатування системи мислення слухачів. Актуальною вимогою сучасності є створення умінь працювати в колективі, підвищення емоційного пізнання об'єктивної дійсності, критичного та креативного мислення особистості. Тому сутність проблеми зводиться до того, щоб слухачі вищого

навчального закладу змогли вправно і уміло використовувати на практиці накопичену інформацію, знання та досвід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дидактичний аспект застосування дизайн-мислення досліджують такі відомі зарубіжні науковці, як Келлі, Літман, 2006; Браун, 2009; Сусіу, Бань, Глен, 2014; Джордж, Томпсон, Грубер де Леон, 2015 та інші. Зокрема, вчені Б. Барнетт та Д. Еванс зі Стенфордського університету досліджують дизайн мислення із точки зору психології, що являється передумовою для побудови та проектування особистого благополучного існування людини [1, с. 90]. Теоретичні дослідження у педагогічній сфері цього методу знаходять своє відображення у публікаціях вітчизняних вчених-практиків, а саме О. Гончар, Н. Грушко, А. Солодовник [3].

Варто зазначити, що незважаючи на численні праці та публікації з цієї тематики, деякі питання залишаються недослідженими та дискусійними: науковці не можуть дійти одностайності щодо ролі дизайн-мислення на заняттях з англійської мови. А наявні результати досить важко співвідносити чи порівняти між собою оскільки вони досліджують різні вікові категорії, різні сфери застосування тощо. Актуальність статті зумовлена нагальною потребою вдосконалення сучасного заняття з англійської мови у вищому навчальному закладі, тому для педагога дуже важливо опанувати на творчому рівні нові методики, щоб на окремому занятті й у системі занять досягати взаємозв'язку навчального, розвивального й мотиваційного компонентів навчальної діяльності, утверджувати гуманні взаємовідносини в колективі, активно використовувати різні форми співпраці зі слухачами.

Мета статті - визначення основних принципів та інноваційних засобів методики дизайн-мислення на занятті з англійської мови під час підготовки майбутніх військових фахівців, дослідження можливості підвищення ефективності навчання та творчого мислення в сучасному освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дизайн-мислення – це творчий процес генерації та реалізації ідей. Головна мета – вийти за межі стереотипів і звичних способів виконання завдань. Це вміння педагога створювати ефективне освітнє середовище. Недарма викладачі, які прагнуть зробити систему освіти сучаснішою, часто оновлюють методи і прийоми навчання. Викладання, що базується на дизайн-мисленні, пробуджує у слухачів зацікавленість, ентузіазм, креативність, творчість та винахідливість.

Сучасна освіта перейшла від процесу передачі знань до формування необхідних навичок і компетенцій, які вимагає суспільство. Навчаючи слухачів дизайн-мисленню, ми готуємо їх до подальшої інноваційної діяльності, адже вони можуть упевнено генерувати рішення, винаходити способи реалізації ідей. Це не аналітичний, а творчий спосіб вирішення завдань [7].

Завдання цього методу - не нав'язувати свою думку чи ідею, а спонукати слухачів зосереджуватися, відкривати, уявляти, прототипувати, аналізувати й демонструвати. Утілення згаданих етапів якраз і формує у слухачів підприємливість, інформаційно-цифрову та соціальну й громадянську компетентності; звичайно, втілення будь-якої ідеї відбувається через спілкування, вміння знаходити найоптимальніше, часто креативне рішення [2, с. 9]. Дизайн-мислення як

метод має високу результативність. Його стратегії та інструментарій доцільно використовувати безпосередньо для навчання, щоб поліпшити засвоєння матеріалу, довести надані знання до компетентностей, навчити творчого підходу до вирішення проблем, самостійно думати та приймати відповідні рішення.

В українській психологічній школі виділяють чотири рівні організації мислення (І. Семенов). Перший – операційний, що забезпечує включення людини в організацію пошуку розв'язку, виникнення зовнішньої мотивації, стимуляцію та активізацію емоційного тону, вольової рішучості, самоконтролю та самооцінки. Другий – рефлексивний, що передбачає інтелектуальну рефлексію як сукупність мисленневих процесів, спрямованих на усвідомлення сутності мислення як системи власних дій та їх змістовних основ. Третій рівень – предметний, що проявляється у сприйманні проблемної задачі, у виділенні у ній сутнісних умов, які спричиняють суперечність між умовами і вимогами задачі, категоризацію її змістових характеристик у системі понять, трансформацію використаних понять у засоби проблемної ситуації в напрямі її вирішення. Четвертий рівень – операційний, що забезпечує реалізацію у процесі розв'язання необхідних для цього інтелектуальних процедур, використання оперативних систем, що дозволяють виконати дії із знаннями, актуалізацію сформованих у суб'єкта систем інтелектуальних навичок та звичок, необхідних для здійснення операцій [5, с. 211].

Основними педагогічними принципами дизайн-мислення є: візуалізація матеріалу, експериментування; фокусування уваги на загальнолюдських цінностях тощо. Дизайн-мислення в освітньому середовищі здебільшого передбачає не аналітичний, а творчий спосіб вирішення завдань. Використання методики дизайн-мислення тісно пов'язане з процесом формування інформаційно-цифрової компетентності слухачів. Для пошуку таких методів доречно використовувати саме дизайн-мислення, адже суть методики полягає в пришвидшенні комунікації в команді, структуруванні процесів подачі та успішної реалізації ідей. Слухачі, у яких сформоване дизайн-мислення, з легкістю генерують рішення, винаходять способи реалізації ідей.

Методика дизайн-мислення на занятті з англійської мови здійснюється через:

- процес накопичення ідей і нестереотипне мислення;
- ухвалення креативних рішень;
- усунення страху зазнати невдачу;
- раннє тестування ідей для швидкого отримання відгуків від результату.

Основними складовими дизайн-мислення на занятті є творчий підхід, вміння ставити запитання та працювати в команді, зацікавленість, оптимізм, орієнтація на інших [6].

Можна виокремити основні здібності, які може розвинути в собі слухач під час освітнього процесу, за допомогою дизайн-мислення:

1. Орієнтація у неоднозначності.
2. Навчання в інших, партнерство.
3. Синтез інформації.
4. Експериментування.
5. Переміщення між конкретним та абстрактним.
6. Цілеспрямоване вдосконалення.

7. Продумана комунікація.
8. Дизайн – роботи.

Головним заданням для слухачів на занятті з використанням методики дизайн-мислення є креативне генерування рішень. Серед навичок і компетенцій, які є визначальними, можна назвати формування вмінь працювати в команді, розвиток емоційного інтелекту, критичного і творчого мислення.

Часто найнесподіваніші та найдивакуватіші ідеї ведуть до найкращого вирішення навчальної ситуації. Недарма головна зброя дизайн-мислення – творчий процес.

Виділяють декілька етапів інноваційного заняття за допомогою дизайн мислення [4].

1. Визначення проблеми (емпатія).
2. Дослідження (фокусування).
3. Формування (генерація) ідей.
4. Прототипування (створення прототипу).
5. Вибір та впровадження кращого рішення, оцінка результатів.

Етапи, застосовані в правильній послідовності, призводять до бажаного результату.

1. Емпатія – визначення, занурення та дослідження проблеми.

Модель дизайн-мислення - це розуміння почуттів та цінностей кінцевих користувачів або аудиторії. Це можна зробити через спостереження, інтерв'ю або уявивши себе на місці людини в цій ситуації. Практика емпатії – це не лише перший крок, але й пріоритет номер один для дизайн-мислителів. Насправді, ключовим моментом дизайн-мислення є те, що рішення повинні бути орієнтовані на людину.

Якщо ви працюєте в освітньому середовищі, кінцевим користувачем можуть бути слухачі, викладачі або колеги. Щоб розробити рішення для покращення навчання, важливо розуміти потреби зацікавлених сторін. Такі дослідницькі інструменти, як контрольні списки спостережень, опитування, анкетування чи інтерв'ю - це методи, що дозволяють отримати уявлення про те, що відчуває освітня спільнота і що вона цінує. Однак особисті спостереження, неформальні дискусії та роботи слухачів також надають життєво важливі дані [3].

Основними інструментами є:

- рефреймінг (це заміна слово «проблема» на слово «завдання» та вміння прийняти ситуацію й зрозуміти, що світ – різнобарвний, а не чорно-білий);
- деск-дослідження (аудиторні дослідження або пошук інформації з різних джерел на основі надійних посилань в Інтернеті);
- кубування.

Слухач повинен зрозуміти, що саме хоче вирішити чи покращити, якого результату очікує і для чого взагалі це робить. На цьому етапі ми максимально занурюємося в проблему. Ми опитуємо, слухаємо й спостерігаємо. Навчаємо слухачів формулювати запитання.

2. Фокусування – аналіз, синтез і інтерпретація зібраної інформації. Основне – сформулювати завдання й починати їх виконувати. Основними інструментами є коло ідей, дерево рішень, інтелект-карти.

На етапі планування ви розкриваєте результати емпатії і створюєте опис проблеми, який часто починається зі слів "як ми могли б...". Таке формулювання не лише підкреслює оптимістичний погляд на проблему, але й запрошує слухача-

дизайнера подумати про те, як він може реалізуватися у співпраці з іншими слухачами [7].

3. Генерація ідей – формування ідеї та вибір найкращого рішення. Необхідно зібрати всю інформацію, яка є, і намагатися придумати максимальну кількість сценаріїв вирішення проблеми. При цьому основним інструментом є мозковий шторм або мозковий лист. На цьому етапі опановуються способи позитивної взаємодії, слухачі навчаються розвивати свої ідеї, виходячи з думок (знахідок) інших.

На етапі пошуку ідей ви створюєте низку можливостей для дизайну. Це ще одна фаза, де ми бачимо виклики. Недостатньо просто запропонувати комусь взяти аркуш паперу, а потім придумати багато ідей. У дорослому віці це неймовірно складно, і це також вимагає зусиль, які потрібно розвивати та тренувати. Однією з таких вправ є "ходячі запитання", де підказка починається зі слів "What if...", а потім після того, як кожна людина щось напише, вона передає папірець сусідові праворуч [6].

4. Прототипування – створення моделі (прототипу) та відбір найбільш вдалої ідеї. На етапі створення прототипу ідеї, які були відібрані в процесі обговорення, створюються в конкретному вигляді, щоб їх можна було протестувати. На цьому етапі слухач має можливість протестувати свій прототип і отримати зворотній зв'язок.

Основним інструментом є візуалізація. На цьому етапі відбираються найбільш вдалі ідеї й створюються моделі (прототипи) для тестування. Ними можуть бути найрізноманітніші засоби й матеріали: малюнок, модель, рольова гра або сценарій. Зазвичай у процесі створення прототипів генеруються нові ідеї або поліпшуються старі. Слухачі навчаються моделювати, використовувати різні навчальні матеріали, складати сценарії.

5. Вибір та впровадження кращого рішення (тестування) – для втілення ідеї в життя. Здійснюється оцінка результатів; перевірка, чи все вийшло так, як було заплановано. На цьому етапі відбувається перевірка ідеї на практиці та її конкурентоспроможність. Під час тестування слухачі навчаються представляти свої рішення та роботи, захищати їх, розповідати історії та ділитися набутим досвідом. При цьому основним інструментом є метод дебрифінга та метод рівний-рівному.

Швидко протестувавши прототип, слухач може доопрацювати ідею. І отримати повніше розуміння, аби знову поставити запитання групі, для якої він створював прототип. Зворотний зв'язок, отриманий від учасника, дозволяє слухачу-дизайнеру долучитися до емпатії на більш глибокому рівні, щоб уточнити поставлені запитання та визначити проблему, яку потрібно розв'язати. Це повертає нас до фази 1.

Навички роботи над конкретними етапами дизайн-мислення можна вдосконалювати й застосовувати системно або використовувати деякі елементи [6].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Така технологія організації навчального процесу на заняттях з англійської мови ефективна, оскільки дає змогу слухачам виконувати всі чотири види мовленнєвої діяльності: читання (при пошуку необхідної інформації для аргументації своєї точки зору), письмо (для ведення «ресстру» запропонованих ідей), говоріння (вираження власної точки зору, її аргументація), слухання (сприймання та розуміння

висловлювання опонентів). Позитивним є залучення всіх слухачів із різним рівнем володіння мовою до генерування ідей та їх моделювання; стимулювання інтересу слухачів до вивчення мови через візуалізацію; розвиток навичок критичного мислення; створення позитивної атмосфери; сприяння прояву креативності, індивідуальності під час формулювання та розв'язання проблемних питань.

Необхідно підкреслити, що навчаючи слухачів за допомогою цього методу, ми готуємо їх до подальшої інноваційної діяльності, адже дизайн-мислення набуває все більшої популярності в освіті, виступаючи ефективним інструментом, який дозволяє працювати в ситуації швидкозмінних умов, тому що одна з головних ідей методу дизайн-мислення – бути соціально важливим, корисним не тільки у своєму соціумі, але й усвідомлювати, що ти особистість, яка здатна змінити на краще життя навколо.

Для наукових і науково-педагогічних працівників актуальним залишається питання, як викладати й навчати, як учити й учитися, щоб процес навчання був максимально ефективним. Метою подальших досліджень є пошук інноваційних методів навчальної діяльності, за допомогою яких можна навчити слухачів критично мислити, розв'язувати складні проблеми шляхом аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати й урахувати альтернативні думки, приймати виважені рішення, дискутувати, спілкуватися з іншими людьми.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бойченко В. В. Особливості формування педагогічного мислення майбутніх учителів: методологія дизайн-мислення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2017. Вип. 29. С. 88–92.
2. Гін А. Безкровна атака: Технологія проведення навчального мозкового штурму: Цікава і проста форма навчальної діяльності. 2010. № 8. С. 7–11.
3. Зубкова О. Дизайн-мислення в освіті. *Педагогіка*. 2018. <https://vseosvita.ua/library/dizajn-mislenna-v-osviti-4703.html>
4. Іванова В.В. Роль дизайн-мислення в освіті. *Інтелект XXI*. 2019. № 4.
5. Пасічник І. Д., Каламаж Р. В., Матласевич О. В. та ін. *Психологія мислення : підручник*. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 560 с.
6. Фурсенко Т.М. Сучасні підходи до викладання іноземної мови в немовному ЗВО: дизайн-мислення. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського*. Серія: педагогіка і психологія. 2020. Вип. 62.
7. https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:MIT+DTLL101+2018_T3/course/

REFERENCES

1. Boichenko, V. V. (2017). Osoblyvosti formuvannia pedahohichnoho myslennia maibutnikh uchyteliv: metodolohiia dyzain-myslennia: [Features of the formation of pedagogical thinking of future teachers: methodology of design thinking]: *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Serii 16: Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky. Vypusk 29. S. 88–92. [in Ukrainian].
2. Hin, A. (2010). Bezkrivna ataka: Tekhnolohiia provedennia navchalnoho mozkovoho shturmu: Tsikava i prosta forma navchalnoi diialnosti [Bloodless attack: Technology of

educational brainstorming: An interesting and simple form of educational activity.] № 8. S. 7–11. [in Ukrainian].

3. Zubkova, O. (2018). Dyzain-myslennia v osviti. *Pedahohika* [Design thinking in education. Pedagogy.] <https://vseosvita.ua/library/dizajn-mislenna-v-osviti-4703.html> [in Ukrainian].

4. Ivanova, V.V. (2019). Rol dyzain-myslennia v osviti: [The role of design thinking in education]. *Intelekt XXI*. № 4. [in Ukrainian].

5. Pasichnyk I. D., Kalamazh R. V., Matlasevych O. V. ta in. (2015). *Psykholohiia myslennia : pidruchnyk* [The Psychology of Thinking] / za red. Pasichnyka I. D. Ostroh : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 560 s. [in Ukrainian].

6. Fursenko, T.M. (2020). Suchasni pidkhody do vykladannia inozemnoi movy v nemovnomu ZVO dyain-myslennia [Modern approaches to teaching a foreign language in a non-linguistic higher education institution: dyne-thinking]. *Naukovi zapysky VDPU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. Serii: pedahohika i psykholohiia. Vypusk 62. [in Ukrainian].

7. https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:MIT+DTLL101+2018_T3/course/

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГРИНЬОВА Юлія Іванівна – старший викладач, працівник ЗСУ кафедри лінгво-педагогічного забезпечення професійної діяльності Воєнної академії імені Євгенія Березняка.

Наукові інтереси: мультимедійні інструменти, інтерактивні, інноваційні методи та технології як засоби удосконалення сучасного заняття з англійської мови.

БУРЛАК Марина Леонідівна – викладач, працівник ЗСУ кафедри лінгво-педагогічного забезпечення професійної діяльності Воєнної академії імені Євгенія Березняка.

Наукові інтереси: мультимедійні інструменти, інтерактивні, інноваційні методи та технології як засоби удосконалення сучасного заняття з англійської мови.

КЕРПАТЕНКО Юлія Вікторівна – доцент, працівник ЗСУ, доцент кафедри лінгво-педагогічного забезпечення професійної діяльності Воєнної академії імені Євгенія Березняка.

Наукові інтереси: мультимедійні інструменти, інтерактивні, інноваційні методи та технології як засоби удосконалення сучасного заняття з англійської мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HRYNova Yuliia Ivanivn – Senior Lecturer, employee of the Armed Forces of Ukraine of the Department of Linguistic and Pedagogical Support of Professional Activity Yevhenii Berezniak Military Academy.

Scientific interests: multimedia tools, interactive, innovative methods and technologies as a way to improve the modern English teaching process.

BURLAK Maryna Leonidivna – Lecturer, employee of the Armed Forces of Ukraine of the Department of Linguistic and Pedagogical Support of Professional Activity Yevhenii Berezniak Military Academy.

Scientific interests: multimedia tools, interactive, innovative methods and technologies as a way to improve the modern English teaching process.

KERPATENKO Yuliia Viktorivna – Associate Professor, employee of the Armed Forces of Ukraine of the Department of Linguistic and Pedagogical Support of Professional Activity Yevhenii Berezniak Military Academy.

Scientific interests: multimedia tools, interactive, innovative methods and technologies as a way to improve the modern English teaching process.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2022 р.

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:

Педагогічні науки

Випуск 207

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15526-4098Р від 19.06.2009 р.
Наукові записки. Серія: Педагогічні науки

Підписано до друку 31.10.2022 р.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. др. арк.48,6. Тираж 300.

*ВІДДРУКОВАНО: ФОП Піскова М.А.
м. Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 17-11.*

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 2444000000027816 від 18.08.2016.